

ლამარა ქოქიაური

საბანკო საქმიანობის საფუძვლები

/საბანკო საქმე/

I ტომი

(მეორე გამოცემა)

საქართველოს განათლების და მეცნიერების სამინისტროს
მიერ დამტკიცებულია სახელმძღვანელოდ ეკონომიკური
პროფილის უმაღლესი სასწავლებლებისათვის

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
2007

UDC (უაკ) 336.71 (075.8)

ქ - 695

ლ. ძოძიაშვილი. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე). ტ. I. სახელმძღვანელო. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 2007. – 1018გვ.

მეცნიერ-რედაქტორი: **ზივი ბაშახშვანი** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

ნიგნეი განხილულია საბანკო საქმიანობის ძირითადი საკითხები ბაზრის პირობებში. მასში გადმოცემულია ბანკების წარმოშობისა და საქმიანობის ეკონომიკური საფუძვლები; პირველად კომპლექსურად შესწავლილი კომერციული ბანკების შექმნის, ლიკენზირების, რეორგანიზაციის, სანაციის და ლიკვიდაციის პრობლემატური საკითხები საქართველოში; აგრეთვე, საბანკო ბაზრის განვითარების კანონზომიერებები; ცენტრალური და კომერციული ბანკების ფუნქციონირების, მათი საქმიანობის სამართლებრივი ბაზის განვითარების საკითხები; შესწავლილია კომერციული ბანკის რესურსები და მათი კაპიტალური ბაზა, ოპერაციები (გარიგებები) და საიმედოობა; გაანალიზებულია შემოსავლები, ხარჯები და მოგება; განსაზღვრულია ბანკების ლიკვიდობა და გადახდისუნარიანობა; განსაკუთრებული ყურადღება აქვს დათმობილი საბანკო მენეჯმენტს, მის შეფასებასა და ხარისხს; საბანკო მარკეტინგის არსსა და ტექნოლოგიას; საბანკო საქმიანობის რეგულირებას; ახლებურადაა განხილული საბუღალტრო სამსახურის მუშაობის ორგანიზაცია ბანკებში.

ნიგნის ავტორი – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ლ. გ. ძოძიაშვილი** ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში უთავსებს მეცნიერულ და პედაგოგიურ მუშაობას საბანკო საქმიანობისა და ინვესტირების სფეროში; მუშაობდა ეროვნულ ბანკში და ორი ათეული წელია განაგრობს მოღვაწეობას ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფინანსების, ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის კათედრაზე.

ნიგნი განკუთვნილია სტუდენტების, ასპირანტების, უმაღლესი სკოლის პედაგოგების, მეცნიერ-მკვლევარებისა და ბანკების მუშაკთათვის.

რეცენზენტები: **ბედვან ხელაია** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ირაქლი ქოზანაძე – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
გიორგი ცაავა – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ნანა ასლამაზიშვილი – საქართველოს ეროვნული ბანკის მონეტარული სტატისტიკისა და ინფორმაციის განყოფილების უფროსი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი

ISBN № 978-9942-0-0175-8 (ორივე ტომის)

ISBN № 978-9942-0-0175-5 (პირველი ტომის)

© ლამარა ქოქიაური

Lamara Qoqiauri . *Elements of Banking* (Banking). Book 1. A manual. Tbilisi State University. 2007.- 1018 pg.

Scientist-editor: Givi Gamsakhurdia - Doctor of economics, Professor.

Basic questions of banking activities in the conditions of a market are discussed in the book. There are economical foundations of formation and activities of the banks; problematical questions for Georgia about creation of commercial banks, their licensing, reorganization, sanction and liquidation are also complexly researched; questions of central and commercial banks functioning, questions of the development of legislative base of their activities. resources of commercial banks and their capital base, operations and trustworthiness are learned; incomes, expenses and profits are realized; liquidity and playability of banks are defined; banking management, its estimation and quality occupy a special place, essence and technologies of banking marketing; regulation of banking activities; organization of bookkeeping activities in the banks are discussed from the new point.

An author, Professor, **Dr. L. G. Qoqiauri** combines scientifically and pedagogic works in the banking and investment domain for a long time; she worked in National Bank and during last twenty years continues working at a cathedra of finances, money circulation and credit in Tbilisi Iv. Javakhishvili State University

The book is intended to the students, aspirants, teachers of high schools, scientist-researchers and bank workers.

Estimators: **Gedevan Khelaia** - doctor of economics, professor
Irakli Kovzanadze - doctor of economics, professor
Giorgi Tsaava - doctor of economics, professor
Nana Aslamazashvili - Head of department of monetarist statistics and information of Georgian National Bank

ვუძღვნი ჩემი მასწავლებლის,
აკადემიკოს ვასილ ჩანტლადის
რამაგრძობის 100 წლის იუბილეს

*The book is dedicated to the 100 year
jubilee of my teacher, Academician
Vasil Chantladze*

*Посвящаю 100-летию юбилею моего
учителя, Академику
Чантладзе Василию Георгиевичу*

ავტორის წინასიტყვაობა მეორე გამოცემისათვის

ისე მოხდა, რომ „საბანკო საქმიანობის საფუძვლების“ (საბანკო საქმე) პირველსა და მეორე ტომების გამოცემებს შორის დრო დიდად გაიწვლა. ამის გამო წიგნის შექმნის ბევრმა მსურველმა ფიზიკურად ვერ მოახერხა საბანკო საქმიანობის თეორიისა და კომერციული ბანკების საქმიანობის საერთო საკითხების (I ტომი) მოძიება და შექმნა.

წინამდებარე წიგნის გამოცემით ამ უხერხულობას ვასწორებთ.

ვინაიდან შრომამ ძირითადი აპრობაცია გაიარა სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკური პროფილის სტუდენტებსა და მაგისტრანტებში, თავს უფლება მივეცით მეორე გამოცემისათვის დაგვეერთო აღნიშნული დისციპლინის სილაბუსი ქართულ და ინგლისურ ენებზე.

კიდევ ერთხელ გამოვხატავ მადლიერებას ჩემი ღირსეული სტუდენტებისა და ყველა დაინტერესებული მკითხველისადმი ჩვენი სახელმძღვანელოს გულისხმიერი მიღებისათვის.

გმადლობთ!
ლამარა ქოქიაური
01.07.2007

It happened so, that time between publishing first and second books of “Element of Banking” (Banking) were longed. That’s why, many wishers of buying the book were not able to find and buy *banking theory and common subjects of commercial banks activittes* (first book).

By publishing this book we solve this problem.

As this work was approved in the students and masters of state university economic profile, we dared to attach syllabuses in Georgian and English languages to the second addition.

I express my honor to my honorable students and every interested reader for heartily receiving our manual.

Thank you!
Lamara Qoqiauri
01.07.2007

ნიგნში დავეყრდენით საბანკო საქმეში დღეისათვის აღიარებულ შემდეგ მონობრაფიებსა და კოპულარულ სახელმძღვანელოებს:

კოვზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 2005.

კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობა-რეგულირების მეთოდური სახელმძღვანელო. საქართველოს ეროვნული ბანკი, 1999.

Банковское дело. Учебник. 2-е изд., / Под ред. **О.И. Лаврушина**. М.: Фынанысы и статистика, 2005.

Банковское дело: управление и технологии: Учебное пособие для вузов/ Под ред. **А.М. Тавасиева**. М.: ЮНИТИ - ДАНА, 2007.

Основы банковской деятельности (Банковское дело). Учебник. Под.ред. **К.Р. Тагирбекова**. М.: ИНФРА-М., 2005.

Palfreman David., Ford Philip. Elements of Banking. Pritman Publishing. London. 1996.

Pose Peter S. Comercial Bank Managment. Producing and Selling Financial Services. Second Edition. IRWIN. Honewood. Boston. 1993.

Woelfel Charles J. Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

| ტ ო მ ი |

წინასიტყვაობა.....	4
შესავალი	36
პირველი განყოფილება. საბანკო საქმიანოვის თეორია	
პირველი თავი. განაგების წარმოშობისა და საქმიანოვის ეკონომიკური საფუძვლები	38
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	38
1.1. ბანკების არსი – მოკლე ისტორიული ექსკურსი	39
1.2. დისკუსია ბანკების არსის შესახებ	47
1.3. ბანკის არსის ანალიზისათვის	52
1.4. საბანკო მონოპოლია	68
1.5. ბანკების ჩამოყალიბება და განვითარება საქართველოში	75
1.6. ბანკი, როგორც საბანკო სისტემის შემადგენელი ელემენტი	93
მოკლე დასკვნები	103
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	106
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის .	108
რეკომენდებული ლიტერატურა	109
მეორე თავი. საკრედიტო სისტემა საბაზრო ეკონომიკის პირობაში	112
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	112
2.1. საკრედიტო სისტემა და მისი განვითარება ბაზარზე გადასვლის პერიოდში	113
2.2. საბანკო სისტემის ცნება	123
2.3. საბანკო სისტემის ორგანიზაციული სქემა	128
2.4. საბანკო სისტემის ინსტიტუციური სქემა	133
2.5. კომერციული ბანკების ასოციაცია	140

2.6. საქართველოს საბანკო სისტემის მდგომარეობა	152
2.7. საბანკო სისტემის განვითარება	157
მოკლე დასკვნები	162
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	164
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის .	167
რეკომენდებული ლიტერატურა	169
მესამე თავი. საბანკო ბაზარი	171
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	172
3.1. ფინანსური ბაზარი: არსი. სტრუქტურა. დახასიათება	172
3.2. საბანკო ბაზრის ცნება	190
3.2.1. საბანკო ბაზარი, როგორც საბანკო მომსახურების გასაღების ბაზარი	190
3.2.2. საბანკო, ფინანსური და ფულის ბაზრების თანაფარდობა	193
3.3. საბანკო ბაზრის მონაწილეები	196
3.3.1. კომერციული ბანკები: უნივერსალური და სპეციალიზებული	196
3.3.2. არასაბანკო საკრედიტო საფინანსო ინსტიტუტები	198
3.3.3. საბანკო ბაზრის არასაფინანსო მონაწილეები	212
3.4. საბანკო ბაზრის სტრუქტურა	215
3.4.1. დარგობრივი მიდგომა საბანკო ბაზრისადმი	215
3.4.2. საბანკო ბაზრის სტრუქტურა კლიენტთა ჯგუფების მიხედვით	217
3.4.3. საბანკო ბაზრის სივრცობრივი სტრუქტურა	220
3.5. კონკურენცია საბანკო ბაზარზე	221
3.5.1. საბანკო კონკურენციის არსი	221
3.5.2. საბანკო კონკურენციის ფორმები	224
3.5.3. საბანკო კონკურენციის თავისებურებები	250
მოკლე დასკვნები	255
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	257
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის .	261
რეკომენდებული ლიტერატურა	262

გეოტეხა თაჰი. ცენტრალური ბანკაჰი	264
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	264
4.1. ცენტრალური ბანკის წარმოშობა	265
4.2. ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებელი სტატუსის შესახებ	272
4.3. ცენტრალური ბანკის ადგილი ეკონომიკაში	279
4.4. საქართველოს ეროვნული ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურა	281
4.5. ეროვნული ბანკის მმართველობა	287
4.6. ცენტრალური ბანკის ფუნქციები და ამოცანები	292
4.7. ცენტრალური ბანკების ფულადი და საკრედიტო პოლიტიკის ძირითადი ინსტრუმენტები	296
4.8. საემისიო საქმიანობის რეგულირება	301
4.9. ფულის მასა და მისი შეფასების მეთოდები	305
4.10. საქართველოს ეროვნული ბანკის ფულად საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკა	319
4.10.1. ფულად საკრედიტო პოლიტიკის მიზნები და ძირითადი შედეგები	319
4.10.2. ეროვნული ბანკის ფულად საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტები	323
მოკლე დასკვნები	327
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	329
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის .	339
რეკომენდებული ლიტერატურა	340
მეხუთე თაჰი. კომერციული ბანკაჰი	342
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	342
5.1. კომერციული ბანკის ცნება	343
5.2. კომერციული ბანკის საქმიანობის პრინციპები	346
5.3. საბანკო ოპერაციები და მომსახურება	348
5.4. კომერციული ბანკების ფუნქციები	359
5.5. ტიპური კომერციული ბანკების ორგანიზაციულ ფუნქციური აგებულება	373
5.6. კომერციული ბანკების ხელმძღვანელობის ორგანოები ...	380

მოკლე დასკვნები	384
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	386
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის .	390
რეკომენდებული ლიტერატურა	392

მეორე განყოფილება. კომერციული ბანკების საქმიანობის საერთო საკითხები

მეექვსე თავი. საბანკო საქმიანობის საერთო საკითხები	
სამართლებრივი საფუძვლები	394
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	395
6.1. მოკლედ – საბანკო სამართლის შესახებ	396
6.2. თანამედროვე ბანკის საქმიანობის საკანონმდებლო საფუძვლები	405
6.3. კომერციული ბანკების კანონმდებლობის სტრუქტურა	414
6.4. საქართველოს საბანკო სისტემის სამართლებრივი ბაზის განვითარება ქრონოლოგია	419
6.5. ბანკებისა და საბანკო საქმიანობაზე ზედამხედველობის ბაზელის სტანდარტები	421
6.6. ბანკის საქმიანობაზე ზედამხედველობის საზღვარგარეთული გამოცდილებიდან	434
6.7. ეროვნული ბანკისა და კომერციული ბანკების სამართლებრივი რეგულირებისა ზედამხედველობის ღონისძიებათა სისტემა 2000-2002 წლებში	446
6.8. ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის რეგულირებისა და ზედამხედველობის განვითარების პერსპექტივები საქართველოში	450
მოკლე დასკვნები	453
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	455
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის .	460
რეკომენდებული ლიტერატურა	461

მეშვიდე თავი. კომერციული ბანკის შექმნა, რეორგანიზაცია, სანაცია და ლიკვიდაცია	466
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	466
7.1. კომერციული ბანკების შექმნა	467
7.1.1. კომერციული ბანკების შექმნის კონცეფცია და ეტაპები	467
7.1.2. ბანკის რეგისტრაცია და ლიცენზირება: ნორმატიული მოთხოვნები და პროცედურები	476
7.1.3. ახლად შექმნილი და მოქმედი ბანკების ლიცენზირების ნესები	482
7.1.4. ბანკების განყოფილებების (ფილიალების) გახსნისა და დახურვის ნესები	487
7.2. კომერციული ბანკების რეორგანიზაცია	493
7.2.1. ბანკების რეორგანიზაციის ცნება	493
7.2.2. ბანკების რეორგანიზაციის აუცილებლობის კრიტერიუმები	498
7.2.3. ბანკების შეერთება და შერწყმა. პროცედურები და პრობლემები	499
7.2.4. ბანკების რეორგანიზაციის სხვა ფორმები	511
7.3. კომერციული ბანკების სანაცია	513
7.3.1. კომერციული ბანკების სანაციის აუცილებლობის კრიტერიუმები	513
7.3.2. ბანკის ფინანსური გაჯანსაღების გეგმა	516
7.3.3. ბანკების რესტრუქტურის ეკონომიკური შინაარსი	526
7.3.4. საბანკო სისტემის რესტრუქტურის საზღვარგარეთული გამოცდილებიდან	541
7.4. კომერციული ბანკების ლიკვიდაცია	555
7.4.1. კომერციული ბანკების ლიკვიდაცია: ამოსავალი დებულებები	555
7.4.2. ბანკის ბანკროტად ცნობის ნესი	566
7.4.3. ბანკის ლიკვიდაციის პროცედურები	571
7.4.4. ბანკის შუალედური სალიკვიდაციო ბალანსი	581
მოკლე დასკვნები	584
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	586

კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის .	589
რეკომენდებული ლიტერატურა	590
დანართები	593

მერვე ტაში. კომერციული ბანკის რესურსები და მისი კაპიტალური ბაზა	621
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	621
8.1. კომერციული ბანკის რესურსები: მათი სტრუქტურა და დახასიათება	622
8.2. ბანკის საკუთარი კაპიტალის არსი	624
8.3. საქართველოს კომერციული ბანკების კაპიტალი და მისი ხარისხის განსაზღვრის მეთოდიკა	634
8.4. საბანკო კაპიტალის სახეები	641
8.5. საბანკო კაპიტალის ფუნქციები	648
8.6. რამდენი კაპიტალი ესაჭიროება ბანკს?	656
8.7. ბანკის საკუთარი კაპიტალის საკმარისობის შეფასება ...	670
8.8. დამატებითი კაპიტალის მოზიდვის მიმდინარე ტენდენციები	679
8.9. კომერციული ბანკის მოზიდული სახსრები	694
მოკლე დასკვნები	706
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	709
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის .	714
რეკომენდებული ლიტერატურა	716

მესამე განყოფილება. კომერციული ბანკების ოპერაციები და შემოსავლები

მეცხრე ტაში. კომერციული ბანკების ოპერაციები (ბარიბაზები) და სანიმდოლობა	718
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	718
9.1. ბანკის პასიური და აქტიური ოპერაციები	719
9.2. აქტივების შედგენილობა და სტრუქტურა	732
9.3. ბანკების აქტივების ხარისხი	738
9.4. საბანკო საქმიანობის რისკები: ცნება, კლასიფიკაცია,	

გაანგარიშების მეთოდები. ბანკის სარეზერვო ფონდი ..	756
9.5. ბანკის საიმედოობა: ცნება, განმსაზღვრელი	
ფაქტორები, მაჩვენებლები	768
მოკლე დასკვნები	778
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	780
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის .	784
რეკომენდებული ლიტერატურა	784

მეათე თავი. კომერციული ბანკების შემოსავლები,

ხარჯები და მოგება	786
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	786
10.1. ბანკების შემოსავლები: წყაროები, კლასიფიკაცია, დონის	
შეფასება და დაგეგმვა	787
10.2. კომერციული ბანკების ხარჯები	797
10.3. საპროცენტო მარჟა	800
10.4. კომერციული ბანკების შემოსავლებისა და გასავლების	
დონის ანალიზი	806
10.5. შემოსავლებისა და ხარჯების ფაქტორული ანალიზი ...	810
10.6. კომერციული ბანკების მოგების ფორმირება და გამოყენება	813
10.7. კომერციული ბანკების მოგების დონის შეფასება	821
10.8. ბანკის ფინანსური ანალიზი, მისი მიზნები და მეთოდები	836
10.8.1. ბანკის კაპიტალის განტოლება	838
10.8.2. დინამიკური ბუღალტრული ბალანსის განტოლება	846
10.8.3. ბალანსის მოდიფიცირებული განტოლება	853
10.8.4. ბანკის ბალანსის ძირითადი განტოლება	864
10.8.5. ბანკის ფინანსური მდგომარეობის დინამიკისა და	
დასაშვები საზღვრების შეფასება	882
მოკლე დასკვნები	883
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	885
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის .	887
რეკომენდებული ლიტერატურა	888
სილაბუსი „საბანკო საქმე“ ქართულ და ინგლისურ ენებზე	890

მეთერთმეტი თავი. განაკის საკრედიტო განზარი.....	23
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	23
11.1. საბანკო კრედიტი: ძირითადი ცნებები	24
11.2. საბანკო დაკრედიტება: ძირითადი ნორმატიული მოთხოვნები	29
11.3. კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა	36
11.3.1. საკრედიტო პოლიტიკის შინაარსი	36
11.3.2. საკრედიტო პოლიტიკის მიზნები	38
11.4. ბანკის საკრედიტო პოლიტიკის რეალიზაციის მექანიზმები	43
11.5. კრედიტის გაცემის ტექნოლოგიისა და ბანკის საკრედიტო ქვედანაყოფის მუშაობის ორგანიზების საფუძვლები	47
11.6. მსესხებლის ფინანსური შესაძლებლობისა და კრედიტუნარიანობის შეფასება	55
11.7. საბანკო კრედიტის ფასი	58
11.8. კრედიტების დაბრუნების უზრუნველყოფის ხერხები	64
11.9. ბანკის საკრედიტო საქმიანობის ხარისხი	66
დანართი: ეკონომიკური უსაფრთხოების მართვა საბანკო საქმიანობაში	71
მოკლე დასკვნები	81
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	83
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის .	86
რეკომენდებული ლიტერატურა	87
 მეთორმეტი თავი. აუდიტული განკავის	
სავალუტო ოპერაციები	89
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	89
12.1. სავალუტო ბაზრის ცნება. სავალუტო ბაზრის ფუნქციები	90
12.2. სავალუტო ოპერაციების ეკონომიკური საფუძვლების ..	110
12.3. სავალუტო ბაზრის ინფრასტრუქტურა საქართველოში	115
12.4. სავალუტო ოპერაციების რეგულირება	128
12.5. სავალუტო რისკები და მათი რეგულირება	138
მოკლე დასკვნები	148
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	150
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის .	156
რეკომენდებული ლიტერატურა	157

მეცამეტა თავი. კოორციული განკავის სატრასტო, დეოზიტური, იოთეკური და სხვა ოპერაციები	158
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	158
13.1. კომერციული ბანკების სატრასტო ოპერაციები	158
13.2. კომერციული ბანკების დეოზიტური საქმიანობა	174
13.3. კომერციული ბანკების იოთეკური ოპერაციები	177
13.4. საკრედიტო ოპერაციების თანამედროვე სახეები	193
მოკლე დასკვნები	215
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	217
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის	219
რეკომენდებული ლიტერატურა	220

მეთოთხმეტა თავი. საბანკო საძინაოვის რეპულირება	222
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	222
14.1. ფულად საკრედიტო პოლიტიკის სახეები და	224
თავისებურებები თანამედროვე ეტაპზე	224
14.2. საოპერაციო პროცედურა და ფულად საკრედიტო	231
პოლიტიკის ინსტრუმენტები	231
14.3. ცენტრალურ ბანკში დეპონირებული სავალდებულო	236
რეზერვების დადგენა	236
14.4. საპროცენტო პოლიტიკა. ოფიციალური საპროცენტო	241
განაკვეთის რეგულირება	241
14.5. ბანკების რეფინანსირება.	244
14.6. ოპერაციები ღია ბაზარზე	249
14.7. სავალუტო რეგულირება	252
14.8. ფულის მასის ზრდის ორიენტირების დადგენა და	256
პირდაპირი რაოდენობრივი შეზღუდვები: ტარგეტირების	256
პოლიტიკა	256
მოკლე დასკვნები	257
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	260
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის .	269
რეკომენდებული ლიტერატურა	269

მეთხუთმეტა თავი. კოორციული ბანკის ლიკვიდობა	271
და გადახდისუნარიანობა	271
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	271
15.1. კომერციული ბანკის ლიკვიდობა, როგორც ფინანსურ	272
ეკონომიკური კატეგორია	272
15.2. კომერციული ბანკის ლიკვიდობისა და	281
გადახდისუნარიანობის განმსაზღვრელი ფაქტორები	281

15.3. კომერციული ბანკის ლიკვიდობის ანალიზი	292
15.4. კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მართვა	329
15.4.1. აქტივების მართვა	332
15.4.2. პასივების მართვა	342
15.4.3. აქტივების და პასივების დაბალანსებული მართვა	348
15.5. კომერციული ბანკის ლიკვიდობის შეფასების საზღვარგარეთული გამოცდილება	350
15.6. აშშ ბანკების ლიკვიდობის ინდიკატორები და მათი გამოყენების შესაძლებლობები საქართველოს პრაქტიკაში	359
მოკლე დასკვნები	364
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	366
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის	374
რეკომენდებული ლიტერატურა	377
მეტიჰქსმეტი თაპი. საბანკო რისკების მართვა	379
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	380
16.1. საბანკო რისკების არსი და კლასიფიკაცია	380
16.2. კომერციული ბანკის მიერ რისკების მართვის ორგანიზაცია	388
16.3. საკრედიტო რისკი: შინაარსი, შეფასება, მართვის მიზეზები და მეთოდები	393
16.4. საკრედიტო რისკები და სესხებზე შესაძლო დანაკარგების შემთხვევისათვის შექმნილი რეზერვი	404
16.4.1. საკრედიტო პორტფელის ანალიზი	413
16.4.2. კომერციული ბანკის საკრედიტო რისკის ფაქტორი	416
16.4.3. სანარმოების საკრედიტო რისკის მიხედვით კლასი- ფიკაცია, ფინანსურ მდგომარეობაზე და კრედიტის უზრუნველყოფის ხარისხზე დამოკიდებულებით	421
16.5. სადებოზიტო რისკი და მისი აღკვეთის საბანკო ლონისძიებები	426
16.6. ფასიან ქალაქებზე ოპერაციების რისკი: შინაარსი და კომერციული ბანკის საქმიანობა მის დასარეგულირებლად	428
16.7. საპროცენტო რისკი: არსი და მართვის თავისებურებები	430
16.8. სავალუტო რისკი: არსი, სახეები, მართვის მეთოდები ..	440
16.9. დარგობრივი და ქვეყნი რისკი	443
16.10. ორგანიზაციული და საკადრო: არსი, მიზეზები, მართვა მოკლე დასკვნები	447
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	450
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის .	451
რეკომენდებული ლიტერატურა	454

მეჩვიდმეტე თაჲი. საბანკო მენეჯმენტის

საფუძვლები

ტერმინები და ძირითადი ცნებები	457
17.1. საბანკო მენეჯმენტის ძირითადი საკითხები	458
17.1.1. მართვა თუ მენეჯმენტი?	458
17.1.2. საბანკო საქმიანობის მართვა და მისი შემადგენელი ელემენტები	462
17.1.3. საბანკო საქმიანობის ხარისხი. ამოსავალი დებულებებ?	466
17.2. საბანკო მენეჯმენტის სისტემაში გარემოს ცნება	478
17.3. ინფორმაცია საბანკო მენეჯმენტის სისტემაში	481
17.4. საბანკო პოლიტიკა	485
17.5. საბანკო მენეჯმენტის ფინანსური სფეროები. აქტივების და პასივების მართვა	488
17.6. აქტივებისა და პასივების კომპლექსური მართვა	498
17.6.1. ბანკის აქტივებისა და პასივების ერთიანი პორტფელის მართვის პრინციპები	499
17.6.2. წმინდა საპროცენტო მარჟა და მისი ანალიზი	504
17.6.3. გეპის მართვა	506
17.6.4. შემოსავლიანობის მრუდი და მისი გავლენა გეპის მართვაზე	514
17.6.5. დიურაციის (ხანგრძლივობის) მართვა	520
17.7. მოგების მართვა	527
17.8. საბანკო რისკ მენეჯმენტი	533
17.8.1. საბანკო რისკების ცნება	533
17.8.2. საკრედიტო რისკი	537
17.8.3. ლიკვიდობის რისკი. სავალუტო რისკ შანსი	541
17.8.4. საფონდო, ანუ საინვესტიციო რისკი	542
17.9. საბანკო მენეჯმენტის შეფასება	543
17.10. ზედამხედველობა და რეგულირება საბანკო მენეჯმენტში	557
მოკლე დასკვნები	571
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	575
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის რეკომენდებული ლიტერატურა	579
	580

მეთვრამეტე თაჲი. საბანკო მარკეტინგი

ტერმინები და ძირითადი ცნებები	584
18.1. მარკეტინგის ცნება	585
18.2. მარკეტინგის სპეციფიკა საბანკო სფეროში	589

18.3. საბანკო ბაზრის მარკეტინგული კვლევა	594
18.4. საბანკო ბაზრის სეგმენტაცია	605
18.5. საბანკო მომსახურების შემცვლელი	614
18.6. ბანკის კონკურენტული პოზიცია	616
18.7. ბაზარზე დაკვირვება	620
18.8. ბანკების მარკეტინგული სტრატეგია	622
18.9. ბანკების კონკურენტული სტრატეგიის ტიპოლოგია ბანკის სტრატეგიის დონეები.	625
18.10. ბანკის მარკეტინგული სტრატეგიის რეალიზაცია	636
მოკლე დასკვნები	647
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	649
კითხვები და დაფალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის .	650
რეკომენდებული ლიტერატურა	651
მეცხრამეტე თავი. საბანკო ინოვაციები	653
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	654
19.1. საბანკო ინოვაციის არსი და შინაარსი	654
19.2. საბანკო ინოვაციის სასიცოცხლო ციკლი	658
19.3. ზოგიერთი სახეობის საბანკო ინოვაციის დახასიათება .	666
19.4. პლასტიკური ბარათები	673
19.5. პლასტიკური ბარათების დანერგვის საზღვარგარეთული გამოცდილება	679
19.5.1. საბანკო საკრედიტო ბარათები	679
19.5.2. მიკროპროცესორული ბარათების დამუშავება და გამოყენება	687
19.6. ინტერნეტ ბანკინგი, მდგომარეობა, პრობლემები და განვითარების პერსპექტივები	694
19.6.1. ინტერნეტ ბანკინგის ბაზრის სეგმენტაციის სახეები	694
19.6.2. ინტერნეტ ბანკინგის განვითარების პერსპექტივები	702
19.7. ბანკომატი, როგორც გადახდის ელექტრონული სისტემის ელემენტი	715
19.8. ბანკთაშორისი ელექტრონული გზავნილებები სავაჭრო ორგანიზაციებში	717
19.9. „Home Banking“ კლიენტების საბანკო მომსახურება ადგილზე და სამუშაო ადგილებზე	719
19.10. ბანკების ფორფეიტინგული ოპერაციები	722
19.11. ოფციონები, ფიუჩერსები, სვოპები	726
მოკლე დასკვნები	729
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	732

კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის	735
რეკომენდებული ლიტერატურა	736

მეოცე თავი. კომერციული ბანკები და ფულადი

ანგარიშსწორების სისტემა	737
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	738
20.1. საანგარიშსწორებო ოპერაციები – კომერციული ბანკების ერთ ერთი უმნიშვნელოვანესი სფერო	738
20.2. ანგარიშის გახსნის, გაფორმებისა და დახურვის წესი, ანგარიშების სახეები	739
20.3. უნაღდო ანგარიშსწორების ორგანიზაციის ზოგადი დებულებები	749
20.4. ბანკთაშორისი ანგარიშსწორების ორგანიზაცია	754
20.4.1. ანგარიშსწორება სხვა ბანკებში გახსნილი საკორესპონდენტო ანგარიშების მეშვეობით	756
20.4.2. ანგარიშსწორება ცენტრალური ბანკის საანგარიშსწორებო ქსელის მეშვეობით	758
20.4.3. ანგარიშსწორება შიდასაბანკო საანგარიშსწორებო ქსელის მეშვეობით	760
20.4.4. ბანკთაშორისი კლირინგი	760
20.5. უნაღდო ანგარიშსწორების მოქმედი ფორმები	762
20.5.1. ანგარიშსწორება საგადახდო დავალებებით	765
20.5.2. ანგარიშსწორება საგადახდო მოთხოვნა დავალებებით	770
20.5.3. ჩეკებით ანგარიშსწორება	774
20.5.4. ანგარიშსწორება აკრედიტივით	777
20.5.5. თამასუქებით ანგარიშსწორება	781
20.5.6. თამასუქების დომიცილაცია	786
20.6. სალაროს ოპერაციები	788
20.7. ფაქტორინგი	793
მოკლე დასკვნები	798
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	800
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი სამუშაოებისათვის	806
რეკომენდებული ლიტერატურა	807

ოცდაგირთე თავი. საბუღალტრო სამსახურის

მუშაობის ორგანიზაცია ბანკებში	809
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	809
21.1. ბუღალტრული აღრიცხვისა და სააღრიცხვო ოპერაციული მუშაობის არსი და მნიშვნელობა ბანკებში	810

21.2. ბუღალტრული აღრიცხვის ამოსავალი დებულებები ბანკებში	817
21.3. სააღრიცხვო საოპერაციო მუშაობის ორგანიზაციული სტრუქტურა	826
21.4. საბუღალტრო აღრიცხვის ორგანიზაციისა და წარმართვის საერთაშორისო პრინციპები	836
21.5. ბანკის ბალანსის დახასიათება და მისი აგების პრინციპები	843
21.6. საქართველოს საბანკო დანესებულებებისათვის ბუღალტრული აღრიცხვის ანგარიშთა გეგმა	849
21.7. საბანკო ანგარიშგების მნიშვნელობა და სახეობები	907
21.8. მიმდინარე ბუღალტრული ანგარიშგება	910
21.9. წლიური ბუღალტრული ანგარიშგება	912
21.10. საგადამხდელო სისტემის და საბუღალტრო აღრიცხვის სრულყოფისათვის საქართველოში	920
მოკლე დასკვნები	924
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	927
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის რეკომენდებული ლიტერატურა	929
	930

ოცდამეორე თავი. კონტროლი და აუდიტი კომერციულ

ბანკებში	932
ტერმინები და ძირითადი ცნებები	932
22.1. ბანკის საქმიანობის შიდა კონტროლის სისტემა	933
22.2. შიდა კონტროლის ორგანიზაცია: ცენტრალური ბანკის ვერსია	958
22.3. შიდასაბანკო კონტროლი და მისი სახეები	966
22.4. მიმდინარე კონტროლის ორგანიზაცია ბანკში	968
22.5. მომდევნო კონტროლი და მისი ჩატარების ხერხები	971
22.6. შიდა და გარე აუდიტი: მიზნები, ამოცანები და ბანკში მისი ორგანიზაციის თავისებურებები	973
22.7. საბანკო რეიტინგის სისტემა	990
დანართი 22.1. დებულება კომერციულ ბანკებში შიდააუდიტორიული საქმიანობის მოთხოვნის შესახებ	1005
დანართი 22.2. კომერციულ ბანკებში შიდააუდიტორიული საქმიანობის მოთხოვნის შესახებ დებულება	1013
მოკლე დასკვნები	1016
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება	1017
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის რეკომენდებული ლიტერატურა	1020
	1022

C O N T E N T

VOLUME 1

Introduction	4
Prologue	36

FIRST PART. THE BANKING THEORY

CHAPTER I: THE ECONOMICAL BASIS OF CREATING AND

ACTIVITY OF BANKS	38
Important terms and definitions	38
1.1. The essence of banks – short historical view	39
1.2. The discussion about the essence of banks	47
1.3. For the analyzes of the essence of bank	52
1.4. The banking monopoly	68
1.5. The establishment and development of banks in Georgia	75
1.6. The bank as the compound element of banking system	93
Short conclusions	103
The explanation of terms and main concepts	106
Question and exercises for independent work	108
Recommended literature	109

CHAPTER II. THE CREDITING SYSTEM UNDER THE CONDITIONS

OF MARKET ECONOMICS	112
Important terms and definitions	112
2.1. The crediting system and its development during the market passing period	113
2.2. The concept of banking system	123
2.3. The organization scheme of banking system	128
2.4. The institutional scheme of banking system	133
2.5. The association of commercial banks	140
2.6. The state of banking system of Georgia	152
2.7. The development of banking system	157

Short conclusions	162
The explanation of terms and main concepts	164
Question and exercises for independent work	167
Recommended literature	169
CHAPTER III. THE BANKING MARKET	171
Important terms and definitions	172
3.1. The financial market. Essence. Structure.	
Characterization	172
3.2. The concept of financial market.....	190
3.2.1. The banking market as the product market of banking service	190
3.2.2. The ratio of banking, financial and money markets	193
3.3. The members of banking market	
3.3.1. The commercial banks: universal and specialization	196
3.3.2. The nonbanking credit financing institutions	198
3.3.3. The nonfinanciering members of banking market	212
3.4. The structure of banking market	215
3.4.1. The sectorial approach at the banking market.	215
3.4.2. The structure of banking market according to the customers group	217
3.4.3. The special structure of banking market	220
3.5. The essence of banking competition	221
3.5.1. The meaning of banking competition	221
3.5.2. The forms of banking competition	224
3.5.3. The peculiarities of banking competition	250
Short conclusions	255
The explanation of terms and main concepts	257
Question and exercises for independent work	261
Recommended literature	262

CHAPTER IV. THE CENTRAL BANKS	264
Important terms and definitions	264
4.1. The origin of central bank	265
4.2. On the independent status of the central bank	272
4.3. The position of the central bank in economics	279
4.4. The organization structure of the Georgian national Bank	281
4.5. The management of National Bank	287
4.6. The functions and objectives of central bank	292
4.7. The main instruments of monetary and crediting policy of central banks	296
4.8. The regulation of emission	301
4.9. Money supply and the methods of its assessment	305
4.10. The monetary crediting and exchange policy of National Bank Georgia	319
4.10.1. The objectives of monetary crediting policy and main results	319
4.10.2. The mechanisms of monetary crediting policy of National Bank	323
Short conclusions	327
The explanation of terms and main concepts	329
Question and exercises for independent work	339
Recommended literature	?
CHAPTER V. THE COMMERCIAL BANKS	342
Important terms and definitions	342
5.1. The concept of commercial bank	343
5.2. The principles of activity of commercial bank	346
5.3. Banking operations and service	348
5.4. The functions of commercial banks	359
5.5. The organizational functional structure of typical commercial banks	373
5.6. The directing bodies of commercial banks	380

Short conclusions	384
The explanation of terms and main concepts	386
Question and exercises for independent work	390
Recommended literature	392

SECOND PART. GENERAL QUESTIONS OF ACTIVITY OF COMMERCIAL BANKS

CHAPTER VI. THE LEGISLATIVE PRINCIPLES OF BANKING ACTIVITY	394
Important terms and definitions	395
6.1. Briefly – about banking legislation	396
6.2. The principles of legislation of activity of modern bank .	405
6.3. The legislative structure of commercial banks	414
6.4. The development of legislative principles of Georgian banking system the chronology	419
6.5. The Basel Standards of supervision on banks and banking activity	421
6.6. From the foreign experience of supervision on banking activity	434
6.7. The legislative regulation and supervision activity system of National Bank and commercial banks during 2000-2002 years	446
6.8. The outlooks of development of regulation and supervision of banks and banking activity in Georgia	450
Short conclusions	453
The explanation of terms and main concepts	455
Question and exercises for independent work	460
Recommended literature	461

CHAPTER VII. THE ORIGIN OF COMMERCIAL BANKS, REORGANIZATION, READJUSTMENT AND LIQUIDATION	466
Important terms and definitions	467
7.1. The origin of commercial banks	467

7.1.1. The concept and stages of origin of commercial banks	467
7.1.2. The registration and licensing of bank: the normative requirements and procedures	475
7.1.3. The licensing rules of newly originated and working banks	482
7.1.4. The rules for opening and closing of banking branches	487
7.2. The reorganization of commercial banks	493
7.2.1. The concept of reorganization of banks	493
7.2.2. The criteria for necessity of reorganization of banks	498
7.2.3. The merging and integration of banks. The procedures and problems	499
7.2.4. The other forms of banks reorganization	511
7.3. The readjustment of commercial banks	513
7.3.1. The criteria of necessity of readjustment of commercial banks	513
7.3.2. The financial plan of financial normalization of bank	516
7.3.3. The economical structure of banks restructurization	526
7.3.4. From the foreign experience of the restructurization of banking system	541
7.4. The liquidity of commercial banks	555
7.4.1. The liquidity of unvitality bank: the initial concepts	555
7.4.2. The rules of banking failure	566
7.4.3. The procedures of banking liquidity	571
7.4.4. The intermediate liquidation balance of bank ..	581
Short conclusions	584
The explanation of terms and main concepts	586
Question and exercises for independent work	589
Recommended literature	590
Appendixes	593

CHAPTER VIII. THE RESOURCES OF COMMERCIAL BANK AND

ITS CAPITAL RESERVE	621
Important terms and definitions	621
8.1. The resources of commercial banks: their structure and characterization	622
8.2. The essence of owned capital of bank	624
8.3. The capital of Georgian commercial banks and the definition methods of their quality	634
8.4. The types of banking capital	641
8.5. The functions of banking functions	648
8.6. How many capital needs bank?	656
8.7. The assessment of adequacy of owned capital	670
8.8. The current tendencies of attraction of additional capital	679
8.9. The attracted resources of commercial bank	694
Short conclusions	706
The explanation of terms and main concepts	709
Question and exercises for independent work	714
Recommended literature	716

THIRD PART. THE OPERATIONS OF COMMERCIAL BANKS AND INCOMES

CHAPTER IX. THE OPERATIONS AND DEPENDABILITY OF

COMMERCIAL BANKS	718
Important terms and definitions	718
9.1. The unfavorable and favorable banking operations ...	719
9.2. The structure and composition of assets	732
9.3. The banking assets degree	738
9.4. The risks of banking activity: concept, classification, the calculation methods. Banking reserve fund	756
9.5. Banking dependability: concept, definition factors, indications	768

Short conclusions	778
The explanation of terms and main concepts	780
Question and exercises for independent work	784
Recommended literature	784
CHAPTER X. THE INCOMES, EXPENDITURES AND PROFIT OF COMMERCIAL BANKS	786
Important terms and definitions	786
10.1. The incomes of bank: sources, classification, level assessment and planning	787
10.2. The expenditures of commercial banks	797
10.3. The merging interest	800
10.4. The analyze of income and outcome level of commercial banks	806
10.5. The factor analyze of incomes and expenditures	810
10.6. The formation of commercial banks profits and application	813
10.7. The assessment of profit level of commercial banks .	821
10.8. The financial analyze of bank, its objectives and methods	836
10.8.1. The equation of bank's capital	838
10.8.2. The equation of dynamical accounting balance	846
10.8.3. The modiflicated equation of balance	853
10.8.4. The main equation of balance of bank	864
10.8.5. The assessment of dynamic of financial state of bank and. thresholds	882
Short conclusions	883
The explanation of terms and main concepts	885
Question and exercises for independent work	887
Recommended literature	888
Syllabuses "Banking activity" on Georgian and English ..	890

CHAPTER XI. THE CREDIT MARKET OF BANK	23
Important terms and definitions	23
11.1. The banking credit: base concepts	24
11.2. The banking crediting: fundamental normative requirements	29
11.3. The crediting policy of commercial bank	36
11.3.1. The content of crediting policy	36
11.3.2. The objectives and mechanisms of crediting policy of bank	43
11.4. The fundamentals of crediting technology and organization of crediting subdivision activity of bank	47
11.5. The assessment of creditability and financial stability of lender	55
11.6. The price of banking crediting	56
11.7. The measures of ensuring of credit reflexivity	64
11.8. The degree of crediting activity of bank	66
11.9. Appendix: The management of economical safety in banking activity	71
Short conclusions	81
The explanation of terms and main concepts	83
Question and exercises for independent work	86
Recommended literature	87

CHAPTER XII. THE EXCHANGE OPERATIONS OF COMMERCIAL

BANKS	89
Important terms and definitions	89
12.1. The concept of exchange market. The functions of exchange market	90
12.2. The economical basis of exchange operations	110
12.3. The infrastructure of exchange market in Georgia ..	115
12.4. The regulation of exchange market	128
12.5. The exchange risks and their regulations	138

Short conclusions	148
The explanation of terms and main concepts	150
Question and exercises for independent work	156
Recommended literature	157

CHAPTER XIII. TRUSTING, DEPOSIT, IPOTHECAR AND OTHER OPERATIONS OF COMMERCIAL BANKS	158
Important terms and definitions	158
13.1. The syndicate operations of commercial banks	158
13.2. The deposit activity of commercial banks	174
13.3. The hypothetic operations of commercial banks	177
13.4. The modern types of crediting operations	193
Short conclusions	215
The explanation of terms and main concepts	217
Question and exercises for independent work	219
Recommended literature	220

CHAPTER XIV. THE REGULATION OF BANKING ACTIVITY	222
Important terms and definitions	222
14.1. The types of monetary crediting policy and peculiarities at the modern stage.	224
14.2. The operating procedures and instruments of ..... monetary crediting policy	231
14.3. The identification of deposited obligated reserves in the central bank.....	235
14.4. The interest policy. The regulation of official interest rate.	241
14.5. The refinancing of banks	244
14.6. The operations at the open market	249
14.7. The exchange regulations	252
14.8. The identification of the orientates of money supply and direct qualitative restrictions: the targeting policy	256
Short conclusions	257
The explanation of terms and main concepts	260
Question and exercises for independent work	269
Recommended literature	269

CHAPTER XV. THE LIQUIDITY OF COMMERCIAL BANKS AND PAYMENTABILITY	271
Important terms and definitions	271
15.1. The liquidity of commercial bank as the financial economical category	272
15.2. The definition factors of the liquidity and paymentability of commercial bank	281
15.3. The analyze of the liquidity of commercial bank	292
15.4. The management of the liquidity of commercial bank	329
15.4.1. The management of assets	332
15.4.2 The management of liabilities	342
15.4.3. The balancing management of assets and liabilities	348
15.5. The foreign experience of the assessment of the liquidity of commercial bank	350
15.6 The indicators of the liquidity of USA banks and the possibility of their application in Georgia	359
Short conclusions	364
The explanation of terms and main concepts	366
Question and exercises for independent work	374
Recommended literature	377
CHAPTER XVI. THE MANAGEMENT OF BANKING RISKS	379
Important terms and definitions	380
16.1. The essence of the banking risks and classification .	380
16.2. The organization of risk management by the commercial banks	388
16.3. The crediting risk: content, assessment, the management methods	393
16.4. The crediting risks and formed reserve for the potential losses of borrows	404
16.4.1. The analyze of crediting portfolio	413
16.4.2. The crediting policy of commercial bank	416
16.4.3. The classification of industries by the crediting risk on the financial state and depending on the credit supply degree	421

16.5. The depositing risk and banking operations for its prevention	426
16.6. The operation risk on securities: content and activity of commercial banks for its regulation	428
16.7. The interest risk: the essence and managing peculiarities	430
16.8. The exchange risk: the essence, types, managing methods	440
16.9. The sectoral and state risk	443
16.10. The organization and personnel: essence, reasons, management	447
Short conclusions	450
The explanation of terms and main concepts	451
Question and exercises for independent work	454
Recommended literature	455
CHAPTER XVII. THE FUNDAMENTALS OF BANKING MANAGEMENT	457
Important terms and definitions	458
17.1. The main aspects of banking management	458
17.1.1. Drive or management?	458
17.1.2. The managing of banking activity and its composed elements	462
17.1.3. The degree of banking activity. The initial concepts	466
17.2. The concept of environment in the system of banking management	478
17.3. The information in the system of banking management. The banking policy	481
17.4. The financial spheres of banking management. The management of assets and liabilities	485
17.5. The complex management of assets and liabilities ...	488
17.6. The managing principles of single portfolio of banking assets and liabilities	498
17.6.1. principles of total portfolio administration of bank assets and passives	499
17.6.2. The pure merging interest and its analyze	504
17.6.3. The GAP management	506

17.6.4. The curve of incomes and its influence on the GAPs management	514
17.6.5. administration of duration	520
17.7. The duration	527
17.8 Management of incomes	533
17.8.1. The banking risk management	533
17.8.1. The concept of banking risks	537
17.8.2. The crediting risk	537
17.8.3. The liquidity risk. The exchange risk chance ..	541
17.8.4. The fund or investing risk	542
17.9. The supervision and regulation in the banking management	543
17.10. The assessment scheme in the banking management	557
Short conclusions	571
The explanation of terms and main concepts	575
Question and exercises for independent work	579
Recommended literature	580
 CHAPTER XVIII. THE BANKING MARKETING	 584
Important terms and definitions	584
18.1. The concept of marketing	585
18.2. The specificity of marketing in the banking sphere.	589
18.3. The marketing investigation of banking market	594
18.4. The segmentation of banking market	605
18.5. The substitutes of banking service	614
18.6. The banking competitive position	616
18.7. The observation on the market	620
18.8. The marketing strategy of banks	622
18.9. The typology of the competitive strategy of banks. The strategic levels of banks	625
18.10. The realization of the marketing strategy of banks	636
Short conclusions	647
The explanation of terms and main concepts	649
Question and exercises for independent work	650
Recommended literature	651

CHAPTER XIX. THE BANKING INNOVATION	653
Important terms and definitions	654
19.1. The essence and content of banking innovation	654
19.2. The vitality cycle of banking innovation	658
19.3. The characterization of banking innovation of some type	666
19.4. The Plastic cards	673
19.5. The foreign experience of implementation of plastic cards	679
19.5.1. The banking plastic cards	679
19.5.2. The processing and application of microprocessing plastic cards	687
19.6. The internet banking, state, problems and outlooks in development	694
19.6.1. The segmentation types of the internet banking market	694
19.6.2. Perspectives of development of internet bank	702
19.7. ATM as the electronic payment element	715
19.8. The electronic interbanking messages in trade organizations	717
19.9. “Home banking” the banking service in place and working places	719
19.10. The banking perfating operations	722
19.11. Options, futures, swaps	726
Short conclusions	729
The explanation of terms and main concepts	732
Question and exercises for independent work	735
Recommended literature	736
CHAPTER XX. THE SYSTEM OF COMMERCIAL BANKS AND MONEY ACCOUNTING SYSTEM	737
Important terms and definitions	738
20.1. The settlement operations – one of the most important sphere of commercial banks	738
20.2. The rules of opening, forming and closing of accounts, The types of accounts	739

20.3. Some statements of the organization of cashless settlement	749
20.4. The organization of interbank settlement	754
20.4.1. The settlement by the corresponding accounts opened in different banks	756
20.4.2. The settlement by the payment net of the central bank	758
20.4.3. The settlement by the internal banking payment net	760
20.4.4. Inerbank clearing	760
20.5. The working forms of cashless settlement	762
20.5.1. The settlement by payment obligation	765
20.5.2. The settlement by payment request obligation	770
20.5.3. The settlement by checks	774
20.5.4. The payment by a letter of credit	777
20.5.5. The payment by bill	781
20.5.6. The addressed bill	786
20.6. The factoring	788
20.7. The cash desk operations	793
Short conclusions	798
The explanation of terms and main concepts	800
Question and exercises for independent work	806
Recommended literature	807

CHAPTER XXI. THE ORGANIZATION OF ACCOUNTING

SERVICE IN BANKS	809
Important terms and definitions	809
21.1. The essence and importance of accounting and discounting operational business in banks	810
21.2. The initial statements of accounting in banks	817
21.3. The organizational structure of discounting operational business	826
21.4. The international principles of organization and ruling of accounting	836

21.5. The characterization of banks balance and the principles of its formation	843
21.6. The plan of book keeping accounts for banking institutions of Georgia	849
21.7. The importance and types of accounting settlement	907
21.8. The current accounting settlement	910
21.9. The annual accounting settlement	912
21.10. For the perfection of payment system and accounting in Georgia	920
Short conclusions	924
The explanation of terms and main concepts	927
Question and exercises for independent work	929
Recommended literature	930
CHAPTERXXII.THE CONTROLANDAUDITINCOMMERCIALBANKS	932
Important terms and definitions	932
22.1 The system of internal control of banking activity	933
22.2. The organization of internal control: the version of central bank	958
22.3. The internal bank control and its types	966
22.4. The organization of current control in bank	968
22.5. The next control and its conducting measures	971
22.6. The internal and external audit: goals, objectives and the specifications of its organization in bank	973
22.7. The banking rating system	990
Appendix 22.1 The statement about requirement of internal auditing in commercial banks	1005
Appendix 22.2 The statement about requirement of internal auditing in commercial banks	1013
Short conclusions	1016
The explanation of terms and main concepts	1017
Question and exercises for independent work	1020
Recommended literature	1022

დასრულდა კიდევ ერთ წიგნზე მუშაობა. მისი შექმნითა და გამოცემით ერთგვარად გამოვხატეთ თანადგომა ჩვენი სტუდენტების და მაგისტრანტების მწვავე პრობლემისადმი – ჰქონოდათ საბანკო თეორიისა და პრაქტიკის შესახებ სახელმძღვანელო. სახელმძღვანელო, რომელიც ერთნაირად დაინტერესებდა როგორც ჩვენს ახალგაზრდობას, ისე ქართველ ბანკირებს, ამ სფეროში დასაქმებულ პრაქტიკოსებს, მეცნიერებს.

წინამდებარე სახელმძღვანელო, მონოგრაფიული კვლევისაგან განსხვავებით, არ გამოხატავს მხოლოდ ავტორის პერსონალურ პოზიციას. მასზე მუშაობისას გამოვიყენეთ ქართველი სწავლული ეკონომისტების ამ სფეროში დაგროვილი ცოდნა, საბანკო საქმის საზღვარგარეთელი გამოჩენილი სპეციალისტების მდიდარი მემკვიდრეობა; რაც მთავარია, დავეყრდენით ჩვენი ქვეყნის და უცხოეთის ქვეყნების საბანკო კანონმდებლობას და იმ ნორმატიულ მასალებს, რომელთა ჭეშმარიტება საყოველთაოდ აღიარებულია.

წიგნი განკუთვნილია სამი კატეგორიის მკითხველისათვის: უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტებისათვის, პირველ რიგში „ფინანსები, ფულის მიმოქცევა და კრედიტი“ და „საბანკო მენეჯმენტის“ სპეციალობისათვის; ბანკების მუშაკთათვის, განსაკუთრებით საფინანსო ეკონომიკური სფეროს ხელმძღვანელ მუშაკთათვის და ამ სფეროში მომუშავე მაგისტრანტების, ასპირანტებისა და დისერტანტებისათვის.

ავტორი გულითად მადლობას გამოხატავს წიგნის რეცენზენტების, პროფესორ გ. ხელაიას, პროფესორ ი. კოვზანაძეს, პროფესორ ქალბატონ ნანა ასლამაზაშვილს მიმართ პირუთვნელი შენიშვნებისათვის.

განსაკუთრებულ მადლიერებას გამოვხატავთ სახელმძღვანელოს მეცნიერ რედაქტორის, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორის, ბატონ გივი გამსახურდიას, აგრეთვე, ქალბატონ ნანა ასლამაზაშვილის მიმართ – სახელმძღვანელოს გამოცემაში განუთლი დიდი დახმარებისათვის.

წიგნი ძალზე მასალატევდია. ჩვენ შევეცადეთ ყველა დამუშავებული თემის გარდა, თავი მოგვეყარა თითქმის შეუსწავლელი ზოგიერთი საკითხისათვის. საბანკო საქმიანობის უზარმაზარი მასალების ლაბირინთებში შევეცადეთ შეგვეჩია ძირითადი, აუცილებელი, რისი ცოდნაც აგრერიგად აუცილებელია სა-

ბანკო სფეროში ყველა კატეგორიის დაინტერესებულ პირთათვის.

წიგნი წარმოადგენს საბანკო საქმის ყველა ასპექტის კომპლექსური შესწავლის ერთგვარ მცდელობას, ამიტომ ხმამაღლა ვაცხადებთ: იგი დაზღვეული არ იქნება შენიშვნებისა და სასარგებლო რჩევა რეკომენდაციებისაგან (გაგვიკვირდებოდა რომც არ იყოს). ყველა საქმიან წინადადებას მაღლიერებით მივიღებთ და გავითვალისწინებთ შემდგომ მუშაობაში.

წინამდებარე სახელმძღვანელოს და მისი მთავარი მასალის აგების ლოგიკა ავტორის მიერ აპრობირებულია „საბანკო საქმის“ სალექციო კურსის კითხვისას და პრაქტიკული სემინარების ჩატარებისას უმაღლესი სკოლების სტუდენტებისათვის.

წიგნი, ჩვენი გათვლით, შვიდი ნაწილისაგან შედგება, წარმოდგენილია ორ ტომად და მოიცავს შემდეგი ძირითად განყოფილებებს:

- I. საბანკო საქმიანობის თეორია;
- II კომერციული ბანკების საქმიანობის საერთო საკითხები;
- III. კომერციული ბანკების ოპერაციები და საიმედოობა;
- IV. ბანკის საბუღალტრო და სხვა სამსახურების მუშაობის ორგანიზაცია;
- V. დაკრედიტების ანგარიშსწორების, სალაროს და ბანკის სხვა ოპერაციები;

მასალის მოცულობის სიდიდის გამო ცალკე წიგნად გამოიცემა – „უცხოეთის (საზღვარგარეთული) საბანკო სისტემები“.

და კიდევ ერთი, ჩვენ მართალია, გამიზნული გვაქვს „საბანკო მენეჯმენტის“ ქართული სახელმძღვანელოს ცალკე გამოშვება, რის დეფიციტსაც ასევე განიცდის ჩვენი სტუდენტი ახალგაზრდობა, მაგრამ ამ წიგნში მთლიანად ვერ ავუარეთ გვერდი საბანკო საქმეში მართვისა და მენეჯმენტის ზოგიერთ საკითხს.

ვინაიდან, სახელმძღვანელო განკუთვნილია ძირითადად სტუდენტი ახალგაზრდობისათვის, საჭიროდ ვცანით ყოველი თავისათვის დაგვეროთ მასში გამოყენებული სპეციფიკური ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება, კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის და რაც ესოდენ საჭიროა სტუდენტთათვის – თითოეული თავის საფუძვლიანი შესწავლისათვის ეგზომ აუცილებელი სამეცნიერო და პოპულარული ლიტერატურის ჩამონათვალი.

სახელმძღვანელო ილუსტრირებულია სქემებით, დიაგრამებით, გრაფიკებით, ცხრილებითა და მაგალითებით; იგი შეიცავს საბანკო საქმიანობაში გამოსაყენებელ ფინანსურ მათემატიკურ ფორმულებსა და აუცილებელ საცნობარო აპარატს.

პირველი განყოფილება საბანკო საქმიანობის თეორია

პირველი თავი.

ბანკების ნაკრძობობისა

და საქმიანობის ეკონომიკური საფუძვლები

ტერმინები და ძირითადი ცნებები

1.1. ბანკების არსი – მოკლე ისტორიული ექსკურსი

1.2. დისკუსია ბანკის არსის შესახებ

1.3. ბანკის არსის ანალიზისათვის

1.4. საბანკო მონოპოლია

1.5. ბანკების ჩამოყალიბება და განვითარება საქართველოში

1.6. ბანკი როგორც საბანკო სისტემის შემადგენელი ელემენტი
მოკლე დასკვნები

ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება

კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის
რეკომენდებული ლიტერატურა

ტერმინები და ძირითადი ცნებები

ანაბარი

ბანკი

ბანკირი

ბანკირთა სახლი

ბანკის გარანტია

ბირჟა

დეპოზიტი

ინოვაციური ბანკი

იპოთეკური ბანკი

კლირინგული ბანკი

კომერციული ბანკი

საბანკო ტიპის არასაბანკო

საკრედიტო ორგანიზაციები

საემისიო ბანკი

საინვესტიციო ბანკი

სპეციალიზებული კომერციული

ბანკები

უნივერსალური კომერციული ბანკები

1.1. ბანკების არსი – მოკლე ისტორიული ექსკურსი

ძველი საუკუნეების ისტორიას საკმარისი ცნობები არ შემონახავს იმის შესახებ, თუ სად გაჩნდა ბანკები, რა ოპერაციებს ასრულებდნენ ისინი, ან რა ძალა აძლევდა ბიძგს მათ განვითარებას. ამჟამად შემორჩენილია ცნობები ძველი ხალხების პირველი ფულის შესახებ (ნიჟარები, ბენვეული, ოქროს ზოდები, პირველი მონეტები), ბანკების შესახებ კი – არა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, თანამედროვე ისტორიამ წარსულში ფულის მიმოქცევის მრავალი მატერიალური სამხილი დააგროვა, მაგრამ მან პასუხი ვერ მოგვცა იმაზე, თუ როგორი იყო ამ დროს უმარტივესი საკრედიტო დაწესებულებების როლი. უფრო მეტიც, ეკონომიკურ ლიტერატურაში განსაზღვრული არაა ბანკების წარმოშობის თვით პერიოდიც კი, ნათელი არაა მათი ჭეშმარიტი ბუნება.

მრავალი მეცნიერის აზრით, პირველი ბანკები კაპიტალიზმის მანუფაქტურული სტადიის პირობებში აღმოცენდა. ისინი თავდაპირველად იტალიის ცალკეულ ქალაქებში (ვენეციაში, გენუაში) გაჩნდა XIV და XV საუკუნეებში. მათი აზრით, ბანკი, როგორც სასაქონლო მეურნეობის საგანგებო ინსტიტუტი, სასაქონლო მეურნეობის ადრეულ ეტაპებზე კი არ გაჩნდა სასაქონლო-ფულად ურთიერთობათა განვითარებასთან დაკავშირებით, არამედ სწორედ იმ პერიოდში, როცა საჭირო იყო სპეციალურ დაწესებულებათა ქსელი. ამ დაწესებულებებს უნდა მოეხდინა ფულის მიმოქცევის რეგულირება და უფრო ფართო მასშტაბებით ეწარმოებინა საკრედიტო ოპერაციები. ბანკი კრედიტის განვითარების მხოლოდ ისეთ სტადიაზე გაჩნდა, როდესაც მისი დიდი დახმარების გარეშე კაპიტალისტური სანარმოების ფუნქციონირება შეუძლებელი იყო. ამიტომ შემთხვევით არაა, რომ ბანკს ახასიათებენ როგორც სწორედ კაპიტალისტური მეურნეობის მოვლენას. „ადრე ბანკის ფულად-სავაჭრო კაპიტალის ოპერაციების საფუძველს შეადგენდა მრეწველი და ვაჭარი კაპიტალისტებისაგან ფულის მიღება განძად შენახვის მიზნით, რისთვისაც

იგი შეანაბრეს სარგებელს ახდევინებდა ... გარდა ამისა, საქონ-
ლით მოვაჭრენი, რომლებიც ფულს შესანახად აძლევდნენ
ზარაფებს, მათ იმასაც ავალებდნენ, რომ საჭიროების შემთხ-
ვევაში თვითონვე ეწარმოებინათ ფულადი გადახდები და
გადაგზავნები. ეს გასაგებიცაა, ვინაიდან იმ პერიოდში ოქროს
ერთი ქვეყნიდან მეორეში გადატანა-გადმოტანა გარკვეულ
რისკთან იყო დაკავშირებული ... ვაჭრები ფართოდ მიმარ-
თავდნენ ზარაფების შუამავლობას. მაგალითად, ვაჭარი
ფულს აძლევდა ზარაფს, ხოლო ეს მეორე ქალაქში მყოფ
ზარაფს ავალებდა, რომ ეს თანხა ამ ვაჭრისათვის მიეცა.
აღნიშნული ოპერაციების გაფართოებას შედეგად საკრედი-
ტო ოპერაციების დაწყება მოჰყვა. სწორედ ზარაფების მიერ
კრედიტების გაცემის პერიოდიდან იწყება ბანკების შექმნა,
ხოლო თვითონ ზარაფები კი ბანკირები ხდებიან“ (გ. ხელაია. კაპ-
იტალისტური ქვეყნების ფულის მიმოქცევა და კრედიტი (ლექციების კურსი).
ნაკვეთი II. თბ., 1988, გვ. 32-33).

სპეციალისტთა მეორე ნაწილს მიაჩნია, რომ ბანკები უფრო
ადრეულ პერიოდში – ფეოდალიზმის დროს გაჩნდა. ისინი აღნი-
შნავენ, რომ უკვე ანტიკური და ფეოდალური მეურნეობის
დროს წარმოიშვა მოთხოვნილება ბანკების, როგორც გადა-
ხდებში შუამავლების ფუნქციაზე. „შუა საუკუნეებში საბანკო
საქმე ანყობილი იყო იტალიის რესპუბლიკაში, პოლანდიაში
და ზოგიერთ გერმანულ სახელმწიფოში. ამ დროს სესხი გაიცე-
მოდა, ჩვეულებრივად, უძრავი და მოძრავი ქონების გირაოთი“.
(ვ. ჩანტლაძე. ფულის, კრედიტისა და ფინანსების ისტორია. I და II ნაკვეთი. თბ.,
1986, გვ. 97.). „ფეოდალიზმის დაშლის ეპოქაში XI-XVIII სს. მონ-
ეტების შერყვნის წინააღმდეგ ბურჟუაზიამ ახალი ნაბიჯი
გადადგა მტკიცე ფულისათვის ბრძოლაში – შექმნა საანგარიშ-
გებო ინსტიტუტები „ჟიროკასების“ სახით. ვაჭრებს შეჰქონდათ
შენატანები „ბანკში“, რომლებიც ჩაინერებოდა მათ ანგარიშე-
ბზე საანგარიშსწორებო ფულადი ერთეულებით... ბანკის მი-
ზანი იყო, შებრძოლებოდა მონეტურ უნესრიგობას და გადახ-
დის უფრო მოხერხებული შესაძლებლობა შეექმნა იმათთვის,
რომელთაც ფული უნდა გაეშვათ ბრუნვაში“ (ვ. ჩანტლაძე. ფულის,

კრედიტისა და ფინანსების ისტორია. I და II ნაკვეთი. თბ., 1986, გვ.83-84).

ამრიგად, ბანკების წარმოშობის პერიოდზე არსებული წარმოდგენა ათი ან ოცი წლით კი არა, თითქმის ორი ათასი წლით განსხვავდებოდა ერთმანეთისგან. თუმცა, პირველი ბანკების შესახებ საკითხის არსი იმდენად რომელიღაც ისტორიული თარიღის დადგენაში კი არაა (თუმცა ეკონომიკური მეცნიერებისათვის ესეც არაა ფორმალური საკითხი), რამდენადაც იმის დადგენაში, თუ რა უნდა მივიჩნიოთ ბანკად.

სამწუხაროდ, თვითონ სიტყვა „ბანკი“ არა თუ ნათელს არ ჰფენს მის არსს, არამედ დამატებით სირთულეებს ქმნის პირველი საკრედიტო დანესებულებების შესახებ მსჯელობასა და წარმოდგენებში. სიტყვა ბანკი წარმოდგება იტალიური „ბანკო“-დან და „მაგიდას“ აღნიშნავს. ამ „ბანკო-მაგიდებს“ იმ მოედნებზე დგამდნენ, სადაც საქონლით გაცხოველებული ვაჭრობა მიმდინარეობდა. ვაჭრობის დროს იყენებდნენ ნაირგვარ მონეტებს, რომლებიც ნაჭედი იყო როგორც სახელმწიფოების, ისე ქალაქებისა და ცალკეული პირების მიერაც კი. მონეტების ერთგვაროვანი სისტემა არ არსებობდა. ყიდვა-გაყიდვაში მონაწილეობდნენ სხვადასხვა ფორმისა და ღირებულების მონეტები, თანაც ხშირად მათი ღირებულება მათსავე სახელდებულ, ნომინალურ ფასზე ნაკლები იყო ხოლმე. ასეთ პირობებში საჭირო გახდნენ ისეთი სპეციალისტები, რომლებიც იცნობდნენ და ერკვეოდნენ მიმოქცევაში მყოფ ამ მრავალრიცხოვან მონეტებში, შეეძლოთ მათი შეფასება და გაცვლის დროს რჩევების მიცემა. ამ გადამცვლელ სპეციალისტებს, როგორც წესი, თავთავიანთი განსაკუთრებული მაგიდები ჰქონდათ ბაზრებში, სადაც ვაჭრობა ხდებოდა. თუ გავითვალისწინებთ, რომ X საუკუნეში იტალია იყო მსოფლიო ვაჭრობის ის ცენტრი, სადაც სხვადასხვა ქვეყნის საქონელი და ფული იყრიდა თავს, მაშინ გასაგები გახდება, თუ რატომ გახდნენ ბანკირები სავაჭრო ოპერაციების აუცილებელი მონაწილეები და რატომ ვრცელდებოდა მათი „ბანკო-მაგიდები“ ასე ფართოდ.

ჩვენს ცნობიერებაში დამკვიდრებული ბანკის ცნება გაიგივებული იყო ძველ საბერძნეთში არსებულ ფულის გადამცვლელებთან და მათ განსაკუთრებულ მაგიდებთან, სადაც

ბანკირებს ტრაპეზიდებს უწოდებდნენ (ბერძნული სიტყვიდან „ტრაპეზა“, რომელიც „მაგიდას“ ნიშნავს). თავისი ტრაპეზიდები ჰყავდა ძველ რომსაც, სადაც მენსარიები არსებობდნენ (ლათინური სიტყვიდან „მენსა“-მაგიდა), რომლებიც ეწეოდნენ ვალუტის გაცვლას და ზოგიერთ სხვა ფულად ოპერაციას. გამოდის, რომ პირველი ბანკები ჩნდებოდა „გაცვლითი საქმის“ – სხვადასხვა ქალაქისა და ქვეყნის ფულის გაცვლის საფუძველზე.

ვალუტის გაცვლის ოპერაციებთან ბანკის ბუნების ამგვარი გაიგივება ნიღბავს პირველი საკრედიტო დაწესებულებების წარმოშობის ჭეშმარიტებას და ამიტომაც იგი არ შეიძლება საფუძვლად დაედოს ჩვენს წარმოდგენას ბანკის არსის შესახებ. თავისთავად, გაცვლის ოპერაცია სასაქონლო გაცვლის ასახვაა. მასში არაა საკრედიტო პლატფორმა, რომელიც უფრო გვიანდელი პერიოდის ბანკების საქმიანობის მთავარი მიმართულებაა. მაგრამ საქმე მართო ეს არაა. სიტყვა „ბანკის“ წმინდა სემანტიკური გაგება გვიბიძგებს გავაკეთოთ ის დასკვნა, რომ ბანკის წარმოშობა მეურნეობის განვითარების მხოლოდ იმ პერიოდს ეკუთვნის, როცა ფულმა მსოფლიო ფულის ფუნქციის შესრულება დაიწყო. გამოდის, რომ უფრო ადრეულ ეტაპზე, როცა ფული მხოლოდ შიდა ბაზარზე მიმოიქცეოდა, ბანკები ჯერ კიდევ არ არსებობდა. არადა ცნობილია, რომ შენახვის ოპერაცია, რომელიც შიდა მიმოქცევაზეა ორიენტირებული, უფრო ძველია და უფრო მეტად სწორედ ის გვაახლოებს საკრედიტო დაწესებულებების შინაარსის გახსნა-ამოცნობასთან.

ისტორიკოსთა აზრით, ჯერ კიდევ 2300 წელს ჩვენს ერამდე ქალდეველებს ჰქონდათ სავაჭრო კომპანიები, რომლებიც თავიანთ უშუალო ფუნქციებთან ერთად სესხებსაც გასცემდნენ. საკრედიტო ოპერაციების ცალკე შესრულება ჩვენს ერამდე VI საუკუნეშია მოხსენიებული. ძველ ბაბილონში გავრცელებული იყო საანაბრო ოპერაცია: ანაბრების მიღება და მათზე პროცენტების გაცემა. ჩვენს ერამდე IV საუკუნეში ეს ოპერაციები საბერძნეთშიც იყო გავრცელებული. ნიშანდობლივია, რომ ანაბრების მიღებასთან ერთად ძველი ბერძნები ფულის გადა-

ცვლასაც ახდენდნენ გარკვეული გასამრჯელოს ფასად.

მაინც ვინ ასრულებდა ამ პირველ საბანკო ოპერაციებს? ისტორიკოსების მოწმობით, ესენი იყვნენ როგორც ცალკეული პირები, ისე ზოგიერთი საეკლესიო დაწესებულება, რომელთა ხელშიც მნიშვნელოვანი ფულადი სახსრები იყო თავმოყრილი. ტაძრები ფასეულობათა შენახვის საიმედო ადგილი იყო. ქურდები პატივს ცემდნენ საკურთხეველს და არ ძარცვავდნენ მათ. ანაბრებმა, რომელთა ხელშეუხებლობაც რელიგიისადმი პატივისცემით იყო გარანტირებული, სახელი გაუთქვა ბერძნულ ტაძრებს (დელფის, დელოსის, სამოსის, ეფესის ტაძრებს), რომლებიც იმავდროულად თავისებურ საბანკო დაწესებულებებად გადაიქცნენ. არტემიდას ტაძარში, ეფესში, თავმოყრილი იყო მცირე აზიის სანაპიროდან მიღებული ანაბრები, აპოლონის ტაძარში კი დელფში, მოგროვილი იყო მთელი საბერძნეთის თავისუფალი ფულადი სახსრები.

პირველი ბანკირები მიხვდნენ, რომ უზარმაზარი ფულადი სიმდიდრის უმოძრაოდ შენახვა მწარმოებლური არ იყო, რადგან შესაძლებელი იყო მათი გამოყენება და საგრძნობი მოგების მიღება, თუკი ფულად სახსრებს გასცემდნენ დროებით სარგებლობაში, ანდა გახსნიდნენ დამოუკიდებელ სავაჭრო დაწესებულებებს და სახელოსნოებს. ამ დროს სანინდრად იყენებდნენ გემებს და სხვადასხვა საქონელს, ზოგ შემთხვევაში – სახლებს, ძვირფას ნივთებს და ადამიანებსაც კი (მონებს).

საბანკო სესხის გაცემას თან ახლდა დიდი პროცენტების გადახდევინება, რომელთა დონე წლიურ 36%-ს აღწევდა. მეტი სმეტად ძვირი იყო რუსეთში გაცემული პირველი კრედიტებიც. იაროსლავ ბრძენის დროს ზღვრული განაკვეთი დაწესებული იყო არაუმეტეს 20%-ისა წლიურად. იგი შეიძლებოდა 40%-მდეც გაზრდილიყო სესხის მოკლე ვადით გაცემის დროს. მეტი სმეტად მაღალი პროცენტისთვის სასჯელი იმ შემთხვევაში იყო გათვალისწინებული, თუ მისი ზომა წლიურ 60%-ს მი-აღწევდა.

ძველი ბანკების საკრედიტო ოპერაციებთან ერთად თანდა-თან განვითარდა მეანაბრეთა მომსახურების ხაზით შესრულე-

ბული ანგარიშსწორებაც. ანგარიშსწორებას ახდენდნენ ე.წ. ტრანსფერიტის მეშვეობით, ე.ი. ფულადი სახსრები ერთი ცხრილიდან (ანგარიშიდან) მეორეზე გადაჰქონდათ. ყოველ მუდგანბრეს ბანკში ჰქონდა თავისი ცხრილი, რომელზეც მისივე სახელი იყო აღნიშნული. თუ კლიენტებს, როგორც ახლა უწოდებდნენ მათ, თავიანთი თავისუფალი ფული შესანახად ბანკში ჰქონდათ შეტანილი, მაშინ მათ უკვე აღარ ჭირდებოდათ ამა თუ იმ თანხის პირადად გადახდა. ყველა გადახდას მათ მაგივრად ახორციელებდა ის ბანკირი, რომელთანაც ინახებოდა ანაბარი და მუდგანბრის სახელის შემცველი ცხრილი (თანამედროვე გაგებით-ანგარიში). ფულადი სახსრები ერთი მუდგანბრის ცხრილიდან გადაჰქონდათ მეორის ცხრილში, რაც უნაღდო ანგარიშსწორების უმარტივესი ფორმა იყო. ამასთან, დამახასიათებელია ის, რომ თავდაპირველად აუცილებელი იყო კლიენტის პირადი ზეპირი განკარგულება ფულადი სახსრების გადარიცხვაზე, შემდეგ კი გაჩნდა წერილობითი ბრძანებები (თანამედროვე ჩეკების წინამორბედები), რომლებმაც გაამარტივა და დააჩქარა ურთიერთანგარიშსწორებები.

იმ სარგებლობას, რაც ბანკებს მოჰქონდა, არ შეეძლო არ მიეპყრო საქმიანი ადამიანების ყურადღება. ბანკების კლიენტურა თანდათანობით გაფართოვდა. თავის მხრივ, ბანკები შეუდგნენ კლიენტებს შორის ხელშეკრულებების შედგენის ხაზით რწმუნებლების სამუშაოთა შესრულებას, შუამავლობა დაიწყეს სავაჭრო გარიგებებში. ანგარიშსწორების გასამარტივებლად ძველი ბანკები საბანკო ბილეთებსაც (ჰუდუ) კი უშვებდნენ, რომელთა მიმოქცევა „სრულფასოვანი ფულის თანასწორად ხდებოდა. ერთ-ერთი ავტორის შეფასებით, 'სრულიად სარწმუნოდ შეგვიძლია მივიჩნიოთ ის გარემოება, რომ ძველი ბანკირები, თუმცა, არ ეწეოდნენ სათამაშუო ოპერაციებს, მაგრამ მაინც არსებობდა ბანკირის სახელზე შედგენილი საკრედიტო წერილები გადახდის შესრულების თხოვნით“.

(Бирман А.Б. История банков. Петроград, 1917. გვ. 7-8).

ყოველივე ეს მაინც არ ადასტურებს იმ გავრცელებულ წარმოდგენას, რომ პირველი ბანკები კაპიტალიზმის მანუფაქ-

ტურული სტადიის პირობებში აღმოცენდა საბანკირო სახ-
ლების ფორმით.

ცხადია, უსამართლობა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ ძველად
არსებული სასაქონლო-ფულადი მიმოქცევის ოპერაციები
თითქოს ბანკის ფუნქციონირებას მონაწილეობდნენ. საკუთარი და
სხვისი ფულადი სახსრების გამოთავისუფლებისა და დაგროვე-
ბის პროცესი (ფულის მიღება შესანახად, როგორც ყველაზე
უფრო ძველი საკრედიტო გარიგება) და მათი გაცემა დროები-
თი სარგებლობისათვის ახასიათებს ყველა ფორმის კრედიტს,
მათ შორის პირად კრედიტსაც, რომელიც, ფულის გადახდის
საშუალების ფუნქციის ჩამოყალიბების გვერდით გაჩნდა, ე.ი.
საკრედიტო ურთიერთობათა ერთი მხარის – კრედიტორის –
ბანკად გადაქცევამდე დიდი ხნით ადრე. კრედიტორისა და სესხ-
ის ამღების არსებობა, ცხადია, სულაც არ ნიშნავს ბანკის აღ-
მოცენებას. ეს მხოლოდ მისი წანამძღვარია.

მაინც რა პირობებში ხდება აშკარა კრედიტორის ბანკად
გადაქცევის შესაძლებლობა? სად გადის ის მიჯნა, რომელიც
კრედიტის პირად ფორმასა და, შემდეგ, მის მევახშურ ფორმასა
და საბანკო კრედიტს შორის ძევს, როდესაც საკრედიტო ურთ-
იერთობების ერთი მხარე გამოდის არა როგორც ცალკე კერძო
პირი (მაგალითად, მევახშე), არამედ როგორც საკრედიტო
დანესებულება?

ვიდრე ამ კითხვას ვუპასუხებთ, კიდევ ერთხელ მივმართოთ
ბანკის განმარტებას. ეკონომიკურ ტერმინოლოგიურ
ლექსიკონში ბანკს ახასიათებენ როგორც მსხვილ საკრედიტო
დანესებულებას. მაშასადამე, საქმე ეხება საკრედიტო საქმი-
ანობის განვითარების დონეს და იმ ოპერაციების ერ-
თობლიობას, რომლებსაც კრედიტორი ასრულებს თავისი
კლიენტების მომსახურების ხაზით. მევახშე აღარ არის მევახშე,
როგორც კი მის მიერ შესრულებული საკრედიტო ოპერაციე-
ბი (მთლიანობაში) სისტემად გადაიქცევა ხოლმე. თავისი ფუნ-
ქციური დანიშნულების მიხედვით კრედიტი ვეღარ აკმაყ-
ოფილებს მსესხებლის წმინდა სამომხმარებლო მოთხოვნილე-
ბებს და მას გასცემენ სამეურნეო ოპერაციების შესასრულე-

ბლად. საკრედიტო გარიგებათა სრულყოფასთან ერთად კრედიტორი საკუთარი კლიენტების განკარგულებით იწყებს საანგარიშსწორებო და სხვა ოპერაციების შესრულებას. მაშასადამე, ბანკი ფულადი მეურნეობის განვითარების ისეთი საფეხურია, როდესაც საკრედიტო, ფულადი და საანგარიშსწორებო ოპერაციების მთელმა ერთობლიობამ ერთიან ცენტრში მოიყარა თავი. ამიტომ შეგვიძლია ვიგულისხმოთ, რომ პირველი ბანკები წარმოიქმნა კაპიტალიზმის მანუფაქტურულ სტადიამდე დიდი ხნით ადრე, სახელმწიფოს ჩამოყალიბების პერიოდში, საქონლური მიმოქცევის, ფულადი და საკრედიტო ურთიერთობების საკმაოდ გაცხოველებული განვითარების ეტაპზე. როგორც ისტორია ცხადყოფს, ამგვარი ურთიერთობები არსებობდა ჯერ კიდევ მონათმფლობელურ საზოგადოებაში.

ძველ რომში არსებობდა საბანკო და საკრედიტო სამართლის პირველადი ნორმები. ამ ნორმების შესაბამისად, ჩვენს ერამდე III საუკუნეში რომის ბანკირებს, რომლებიც გაცვლით საქმიანობაზე სპეციალდებოდნენ, კუმულიარებს უწოდებდნენ. მათ უფლება აღარ ჰქონდათ საკრედიტო ოპერაციები შეესრულებინათ. არგენტარიებმა, რომლებიც საკრედიტო საქმეზე სპეციალდებოდნენ, შუამავლობის საფუძველზე შესაძლებლობა მიიღეს გადახდების დროს სესხები მიეცათ თავიანთი კლიენტებისათვის. პირველი საბანკირო სახლები სინამდვილეში ემსახურებოდნენ არა მარტო (და არც იმდენად) სამომხმარებლო მოთხოვნილებებს. პირველი ბანკების საკრედიტო გარიგებათა დიაპაზონი საკმაოდ ფართო იყო. ისტორიკოსების ცნობით, ძველი ბაბილონის ბანკები არა მარტო კრედიტებს გასცემდნენ, არამედ ყიდულობდნენ და ყიდდნენ ნაკვეთებს და სხვა ოპერაციებსაც ასრულებდნენ. (იხ. Эвелин Кленгель-Бандт. Путешествие в Древний Вавилон. М., Наука, 1979, გვ. 107).

ბანკის ნიშან-თვისებაა ისიც, რომ კრედიტი საფუძველშივე ფასიანი ხდება. სასესხო პროცენტი არა მარტო ფარავს ბანკირის სახლის დანახარჯებს, არამედ მსესხებლის მიერ დროებით სარგებლობაში მიღებული რესურსების მწარმოებლურად გამოყენებასაც განაპირობებს.

12. ღისკუსნია ბანკის არსის შესახებ

იმის მიუხედავად, რომ ბანკები უკვე საკმაოდ დიდი ხანია არსებობენ, ბანკის არსის შესახებ საკითხი კვლავაც სადისკუსიოა. გამოყოფენ შემდეგ ძირითად ასპექტებს (იხ. Деньги, кредит, банки: Учебник / под ред. О.И. Лаврушина. М., “Финансы и статистика”, 1998. с. 281-285). ბანკი არის:

- ფულის საცავი (ჩვეულებრივი თვალსზრისი);
- დაწესებულება, ორგანიზაცია (ყველაზე უფრო მასობრივი წარმოდგენა);

- ეკონომიკური მართვის ორგანო;
- საშუამავლო ორგანიზაცია;
- ბირჟის აგენტი;
- საკრედიტო საწარმო.

ბანკის არსის შესახებ თვალსაზრისთა ეს მრავალფეროვნება შეიძლება ორ უმნიშვნელოვანესზე დავიყვანოთ: ბანკი-დაწესებულება და ბანკი საწარმო. შეიძლება გაჩნდეს კითხვა: რა განსხვავებაა, დაწესებულებად მივიჩნევთ ბანკს თუ საწარმოდ? ავტორთა აზრით, ამ პრობლემის დიდი მნიშვნელობა ისაა, რომ იგი არამარტო თეორიულია, არამედ პრაქტიკულიც. იმაზე, თუ როგორ აღიქვამენ ბანკის არსს თვით მასში მომუშავენი, მნიშვნელოვანნილადაა დამოკიდებული ბანკის პოლიტიკა და კლიენტებთან ურთიერთდამოკიდებულება. თუ ბანკი დაწესებულებაა, მაშინ ბანკის თანამშრომელი ჩინოვნიკია, კლიენტი კი – მთხოვნელი. ამას შეესაბამება ბანკსა და კლიენტს შორის ურთიერთობათა ადმინისტრაციული ტიპი. თუ ბანკი საწარმოა, მაშინ ბანკის თანამშრომელი მწარმოებელია, გამყიდველია, ხოლო კლიენტი – მყიდველი. ესაა ურთიერთობათა სულ სხვა – პარტნიორული ტიპი, რომელიც საბაზრო მეურნეობას ახასიათებს.

აქედან გამომდინარე, საბაზრო ეკონომიკაში ბანკი საწარმოა. ჩვენი აზრით, ამგვარი დასკვნა ნაადრევია. „საერთოდ ბანკის“ არსის შესახებ საუბარი, ეტყობა, სულ მთლად კორექტული არაა. როგორც ცნობილია, თანამედროვე საბანკო სისტემაში არსებობს ორი ძირითადი ტიპის ბანკი, რომელთაც არსე-

ბითად განსხვავებული ფუნქციები აქვთ: ცენტრალური ბანკები და კომერციული ბანკები. მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ, რომ ფუნქციები არსის გამოვლენაა, მაშინ ცხადი გახდება, რომ უფრო სწორია ვისაუბროთ ცენტრალური ბანკის არსზე და კომერციული ბანკის არსზე. ერთ განმარტებაში ამ ორი არსის გაერთიანების მცდელობა მარცხისთვისაა განწირული. გარდა ამისა, ორივე შემთხვევაში უნდა გავმიჯნოთ ეკონომიკური (ობიექტური) და იურიდიული ასპექტები.

ბანკის არსის პრობლემის ეკონომიკური ასპექტი. ამგვარად, თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკაში მოქმედებს ორი, პრინციპულად განსხვავებული ტიპის ბანკები – ცენტრალური და კომერციული. როგორც საკრედიტო ურთიერთობათა განვითარების კანონზომიერებათა ანალიზი გვიჩვენებს, ეს ბანკები სხვადასხვა დროს აღმოცენდა და ორდონიანი საბანკო სისტემის სხვადასხვა დონეებზე იმყოფებიან (ცენტრალური ბანკები – ზედა დონეზე, კომერციული ბანკები – ქვედაზე).

ცენტრალური ბანკი ტიპიური დაწესებულებაა. ამ წარმოდგენაში კარგად თავსდება მისი ძირითადი ფუნქციები – მარეგულირებელი, მაკონტროლებელი და საინფორმაციო-კვლევითი. კომერციულ ბანკებთან ცენტრალური ბანკის ურთიერთობები ადმინისტრაციულ პრინციპებზეა აგებული, რაც წინააღმდეგობაში მაინც არ მოდის საბაზრო ეკონომიკის საფუძველთან. ცენტრალური ბანკი პრაქტიკულად კონტაქტში არ შედის საბანკო მომსახურების საბოლოო მომხმარებელთან.

ამგვარად, ცენტრალური ბანკი ფულად-საკრედიტო დაწესებულებაა, რომელიც ორდონიანი საბანკო სისტემის ზედა დონეზე იმყოფება და ასრულებს ქვეყნის სამედიცინო ცენტრის, „ბანკთა ბანკის“, მთავრობის ბანკის, ქვეყნის მთავარი საანგარიშსწორებო ცენტრისა და ეკონომიკის მარეგულირებელი ორგანოს ამოცანებს.

სულ სხვა საქმეა კომერციული ბანკი. თავისი ძირითადი ფუნქციების (დროებითი თავისუფალი ფულადი სახსრების აკუმულირება, მოზიდული სახსრების განთავსება და კლიენტურის საანგარიშსწორებო-საკასო მომსახურება) შესრულებისას იგი ტიპიურ საწარმოდ გვევლინება. მისი შემოსავლები და თვით

მომავალი იმაზეა დამოკიდებული, თუ რამდენად კარგად ემსახურება იგი კლიენტებს. თუ რომელიმე კომერციული ბანკი საბაზრო ეკონომიკაში დაწესებულებასავით დაინყებს მოქცევას, ამას კარგი არაფერი მოჰყვება.

აქედან გამომდინარე, კომერციული ბანკი შეგვიძლია განვმარტოთ, როგორც ორდონიანი საბანკო სისტემის ქვედა საფეხურზე მყოფი ფულად-საკრედიტო საწარმო. იგი ფასიან (კომერციულ) საბანკო მომსახურებას უწევს ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს სხვა კომერციულ ბანკებთან საბაზრო კონკურენციის პირობებში.

ბანკის წარმოშობის შესახებ ზემოთ განხილულ მოსაზრებებს უდავოდ აქვს არსებითი მნიშვნელობა. ისინი თითქოს გვაახლოებენ ბანკის არსის ახსნასთან, მაგრამ ჯერ კიდევ ყველაფერი ნათელი არაა. ბანკის არსი ჯერ კიდევ გამოცანად რჩება.

გამოთქმები „საკრედიტო ორგანიზაცია“, „ბანკი“, „არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაცია“, „საბანკო სისტემა“ და მათგან წარმოებული სიტყვათშეთანხმებები ყველასათვისაა ცნობილი. არადა, დასახელებული მოვლენებისთვის კარგი და მეცნიერულად გამართული განმარტებების მიცემა უბრალო საქმე არაა. როგორც წესი, იყენებენ არასაკმარისად მკაცრ განმარტებებს რომელთა მთავარი ნაკლი შემდეგში მდგომარეობს: მათგან შეუძლებელი ხდება იმის გაგება, თუ რაში მდგომარეობს საკრედიტო ორგანიზაციებისა და ბანკების საქმიანობის ძირეული თავისებურება, ე.ი. რა პრინციპული განსხვავებაა, ერთი მხრივ, ბანკებსა და სხვა სახის საკრედიტო ორგანიზაციებს, ხოლო, მეორე მხრივ, ბანკებსა და მენარმეების სხვა ნებისმიერ (არასაკრედიტო) სუბიექტებს შორის.

იმის დასახასიათებლად, თუ რას წარმოადგენს ბანკი, ამოსავალია უფრო ფართო ცნება „საკრედიტო ორგანიზაცია“. საჭიროა დავინყოთ სწორედ მისგან და გამოვიყენოთ შემდეგი მსჯელობები.

ძალიან ახლოდან თუ შევხედავთ, სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობები სამი ტიპის ურთიერთობებისგან შედგება: საქონელი უშუალოდ იცვლება სხვა საქონელზე (ს-ს); საქონელი ფუ-

ლის მეშვეობით იცვლება სხვა საქონელზე (ს-ფ-ს); ფული უშუალოდ იცვლის თავის მფლობელს (ფ-ფ). სასაქონლო-ფულად ურთიერთობათა აქ წარმოდგენილი სტრუქტურიდან ჩანს, რომ მეორე შემთხვევაში საქონელი და ფული ახორციელებენ ურთიერთდაკავშირებულ შემხვედრ მოძრაობას, პირველ შემთხვევაში მოძრაობენ მხოლოდ პროდუქტები, მესამე შემთხვევაში კი – მხოლოდ ფული. ბოლო შემთხვევა იმ ეკონომიკური პროცესების არსს გამოხატავს, რომლებისაც საკუთრივ ფულად (ფინანსურ) ურთიერთობებს უწოდებენ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ფულადი ურთიერთობები ფულად-სასაქონლო ურთიერთობათა ის ნაწილია, რომელიც აღნიშნავს ეკონომიკის სუბიექტებს შორის ურთიერთობებს ფულის, როგორც ასეთის, დამოუკიდებლად მოძრაობასთან დაკავშირებით.

პრაქტიკიდან ცნობილია, რომ ფულად ურთიერთობებში შედის შემდეგი მთავარი კონკრეტული ურთიერთობები: ბიუჯეტების ფორმირება და მისი სახსრების ხარჯვა; გადასახადებისა და მოსაკრებლების გადახდა (მიღება); ფულის გაცემა კრედიტში და მისი დაბრუნება. ამის შესაბამისად არსებობს ეკონომიკის ის სამი სფერო, რომლებშიც ფულად ურთიერთობათა მთავარი ფორმები რეალიზდება: ბიუჯეტი, გადასახადები, კრედიტი.

აქ საყურადღებოა შემდეგი: საკუთრივ ფულად ურთიერთობათა შემთხვევაში ფული (ფულის ნიშნები) ასრულებს დამოუკიდებელ მოძრაობას (საქონლის უშუალო შემთხვევაში მოძრაობის გარეშე), თუმცა, მათი ეს დამოკიდებულება შეფარდებითია. ფულს არ შეუძლია თავისით ბრუნვა არც დიდი, არც მცირე დროით. ფული რომ ფულად დარჩეს (იყოს საყოველთაო ეკვივალენტი, მიმოქცევის საშუალება, გადახდის საშუალება და ა.შ.), იგი თავისი მოძრაობისას რეგულარულად უნდა ხვდებოდეს საქონელს, ემსახურებოდეს მისი მიმოქცევის პროცესებს. ამის მიუხედავად, ფულმა გარკვეულ ფარგლებში დროდადრო უნდა შეასრულოს დამოუკიდებელი მოძრაობა. ამასთან, მისი ეს მოძრაობა ეკონომიკის კვლავწარმოების საერთო პროცესის აუცილებელი მომენტია (პირობაა): კვლავწარმოება ნორმალურად რომ წარიმართოს, ფული საჭირო მომენტში

უნდა აღმოჩნდეს იქ, სადაც იგი აუცილებელია, და წავიდეს იქიდან, სადაც იგი მოცემულ დროს ზედმეტია. ამის გამო წარმოიქმნება განსაკუთრებული ეკონომიკური (საკუთრივ ფინანსური) პრობლემები, რომელთა ნაწილსაც საკრედიტო ორგანიზაციები წყვეტენ.

ამგვარად, ფულად ურთიერთობებს საბიუჯეტო, საგადასახადო და საკრედიტო სფეროებში აქვს საერთო გარეგანი ნიშანთვისება, რომელიც მდგომარეობს ფულადი სახსრების (ფულადი ფონდების) შედარებით დამოუკიდებელ მოძრაობაში ფორმულით ფ – ფ. ამავე დროს, თავიანთი ეკონომიკური შინაარსით ფულად ურთიერთობათა ეს ჯგუფები მკვეთრად განსხვავდებიან ერთმანეთისგან და მათი განვითარება განსაკუთრებულ კანონზომიერებებს ექვემდებარება. ეს გარემოება იმ განსაკუთრებული სამეურნეო სტრუქტურების წარმოშობისა და ფუნქციონირების საფუძველია, რომლებიც ფულად ურთიერთობათა ამა თუ იმ ჯგუფის შესრულებაზე სპეციალდებიან.

ფულად ურთიერთობათა შიგნით არსებულ რომელ პრინციპულ განსხვავებაზეა საუბარი? საქმე ისაა, რომ აღნიშნული ურთიერთობები შეიძლება იყოს საბაზრო (ღირებულებითი როგორც ფორმით, ისე არსით, შინაგანი შედგენილობით) და არასაბაზრო (რომლებიც არ ასახავენ არც ყიდვა-გაყიდვას, არც რაიმე სხვა ისეთ ურთიერთობას, რომელიც სასაქონლო-ფულად კანონებს, ბაზრის კანონებს ემორჩილება).

ფულადი ურთიერთობები საბიუჯეტო და საგადასახადო სფეროებში არასაბაზრო ურთიერთობებია. საზოგადოების ისტორიული განვითარების პროცესში მათი რეალიზაცია სახელმწიფოს აღმოსარულებელი ხელისუფლების ორგანოების პრეროგატივაა.

საკრედიტო სფეროში ყოველთვის მოქმედებს ძალიან სფეციფიკური ბაზარი, მაგრამ, ამის მიუხედავად, მასზე:

„ყიდვა-გაყიდვის“ საგნად („საქონლად“) გვევლინება სხვისი ფულის დროებით გამოყენების უფლება (თითქოსდა „ფულის არენდა“). ის, რომ აქ ვაჭრობა (ყიდვა-გაყიდვა) არ ხდება ამ სიტყვის საყოველთაოდ მიღებული აზრით, მეტყველებს დაბრუნე-

ბადობის პრინციპი, რომელსაც გასესხებული ფული ექვემდებარება, ე.ი. ის ფაქტი, რომ ამ ბაზარზე ფული ასრულებს არამარტო პირდაპირ, არამედ უკუმოდრაობასაც;

- საქონლის „ფასად“ გვევლინება პროცენტი (თითქოსდა „რენტა“), ე.ი. ფულის მოძრაობა საფასურის გადახდის საფუძველზე ხდება;

- აღნიშნული „საქონლით“ თვით ვაჭრობას სამი ვარიანტი აქვს:

- სხვისი ფულის გამოყენების უფლების ყიდვა (შეძენა) დათქმული ვადით ან მოთხოვნამდე;

- გამყიდველის საკუთარი სახსრების გამოყენების უფლების გაყიდვა (განთავსება) მსესხებელზე გარკვეული ვადით;

- გამყიდველის მიერ მოზიდული სახსრების უფლების გადაყიდვა (განთავსება) მსესხებელზე გარკვეული ვადით.

ამ ბოლო სფეროში და მხოლოდ მასშია ფულადი ურთიერთობები საბაზრო ბუნების. ფულად ურთიერთობათა სწორედ აღნიშნული ნაწილია საკრედიტო ორგანიზაციების საქმიანობის სფერო, რომელსაც სხვადასხვაგვარად მოიხსენიებენ: ფულის ბაზარი, სასესხო კაპიტალის ბაზარი, საფინანსო ბაზარი.

მკაცრი განსაზღვრებით, ეს ბაზარი მოიცავს ადგილობრივი ფულის ბაზარს და უცხოურ ვალუტათა ბაზარს. პრაქტიკაში მის საქმიანობაში რთავენ ძვირფასი ლითონების ბაზარსა და ფასიანი ქაღალდების ბაზარსაც. თითოეული დასახელებული ბაზარი, თავის მხრივ, შეგვიძლია დავყოთ უფრო ვიწრო ნაწილებად. მთლიანი ფულის (საფინანსო) ბაზრის და მისი ყველა სტრუქტურული ელემენტის ფუნქციონირება მოითხოვს გარკვეული „ტექნიკური“ ინსტრუმენტარიუმის გამოყენებას. მასში იგულისხმება ყველა იმ ფინანსური მოთხოვნის (სავალო ვალდებულებების) ერთობლიობა, რომლებიც კონკრეტულ ქვეყანაშია მიმოქცევაში დროის მოცემული მომენტში. ამ გარემოების გათვალისწინებით, ბაზრის სტრუქტურა შემდეგი ტიპებით შეგვიძლია წარმოვადგინოთ: პირველადი ბაზარი – სავალო ვალდებულებათა წარმოშობა; მეორადი ბაზარი – უკვე ემიტირებული და განთავსებული სავალო ვალდებულებების გადაყიდვა. ოპერაციების მიხედვით განსახილველი ბაზარი

შეგვიძლია დავყოთ შემდეგ რგოლებად, რომლებსაც, ჩვეულებრივ, სასესხო კაპიტალის ბაზრებს უწოდებენ: ერთ წელზე ნაკლები მოქმედების ვადის სავალო ვალდებულებების ბაზარი; ერთი წლით და მეტი ხნით მოქმედი სავალო ვალდებულებების მქონე კაპიტალის ბაზარი. ბაზრის შემადგენელი ნაწილების კლასიფიცირება ამა თუ იმ ჯგუფებად სხვა კრიტერიუმების მიხედვითაც შეიძლება.

შრომის დანაწილებისა და სამუშაო დროის ეკონომიის ეკონომიკურმა კანონებმა განაპირობეს ის ფაქტი, რომ საზოგადოებაში ფულადი ურთიერთობათა სპეციფიკური ჯგუფების განხორციელებისათვის ისტორიულად გამოიყო განსაკუთრებული ორგანიზაციულ-ეკონომიკური სტრუქტურები, რომლებიც ამა თუ იმ ურთიერთობებზე დასპეციალობით მათ ყველაზე უფრო ეფექტიანად რეალიზებას აღწევენ. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ბიუჯეტი და გადასახადები თანდათანობით მოექცა მხოლოდ სახელმწიფო ორგანოების ხელში. რაც შეეხება საბაზრო ფულად ურთიერთობებს, ისინი ძირითადად შეადგენენ ეკონომიკის საბაზრო სუბიექტების – ბანკებისა და არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციების (ე.ი. სხვა საკრედიტო ორგანიზაციების, რომლებიც ბანკებს არ ეკუთვნის) საქმიანობის ტრადიციულ სფეროს. მათ შეიძლება მივაკუთვნოთ:

- საფონდო და სავალუტო ბირჟები;
- სადაზღვევო და საფინანსო კომპანიები;
- საინვესტიციო, საპენსიო და საქველმოქმედო ფონდები;
- საბროკერო, სადილერო, ლიზინგური და ფაქტორინგული ფირმები;
- საკრედიტო კავშირები, საზოგადოებები და ამხანაგობები; ურთიერთდახმარების სალაროები;
- ლომბარდები. (ამ ჩამონათვალის ცალკეული პუნქტები შეიძლება სადაოდ ჩაითვალოს).

ამგვარად, ბანკებისა და არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციებს ეკონომიკისა და მწარმოების ყველა სხვა სუბიექტთან აერთიანებს და განასხვავებს კიდევ მათგან ერთი ნიშან-თვისება – მათი დასპეციალება საბაზრო ფულად ურთიერთობებზე (ოპერაციებზე). მაგრამ რა განსხვავებაა მათ შორის?

საბაზრო მეურნეობა მოიცავს წარმოების საშუალებათა ბაზარს, მოხმარების საგნების ბაზარს, მომსახურების ბაზარს, ფინანსების ბაზარს, სამუშაო ძალის ბაზარს და სხვა. ყველა ამ ბაზრის ძირითადი მოქმედების პირებია მეურნე სუბიექტების ორი დიდი კლასი: 1. მწარმოებელი საწარმოები; 2. მეურნე ორგანიზაციები, რომლებიც არ გვევლინებიან საწარმოებად. ერთსაც და მეორესაც აშკარად გამოხატული სპეციალიზაცია აქვთ.

საწარმოებს საფუძვლად უდევს დარგობრივი სპეციალიზაცია (მატერიალური წარმოების პროდუქტების მიხედვით). რაც შეეხება მიმოქცევის პროცესში მათ მონაწილეობას, იგი შეიძლება ან შემოიფარგლოს სბითუმო ბაზარზე მოქმედებებით (სავალდებულო კომპონენტი), ან თავისი პროდუქტით საცალო ვაჭრობამდეც მიაღწიოს საკუთარი ძალებით.

ყველა დანარჩენი მეურნე ორგანიზაცია თავის ძირითად საქმიანობას მიმოქცევის სფეროში ეწევა. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ისინი არაფერს აწარმოებენ. და მაინც, მათი მთავარი ფუნქციაა მატერიალურ წარმოებაში შექმნილი დოვლათის საბოლოო მომხმარებლებამდე დაყვანის პირობების შექმნა, სასაქონლო გაცვლის პროცესის განშუალება. ეს მოითხოვს უამრავი მრავალფეროვანი კონკრეტული ამოცანის შესრულებას, ურომლისოდაც საზოგადოებრივ ეკონომიკას ფუნქციონირება არ შეუძლია. ამის გამო მიმოქცევის სფეროს ორგანიზაციები იძულებული არიან ფუნქციურად დასპეციალდნენ. ეს მთლიანად ეხება საკრედიტო ორგანიზაციებსაც. ისინი გარკვეული ზომით აგებენ პასუხს საზოგადოებრივი წარმოების და კვალაწარმოების საფინანსო-საკრედიტო მხარის უზრუნველყოფაზე საბაზრო ხერხებით და ვალდებული არიან ამა თუ იმ სახით „გაიყონ მოვალეობები“ ერთმანეთს შორის. ამას მათ შემდეგი მიზეზები აიძულებს:

1) საბაზრო ფულადი ურთიერთობების მეტისმეტად ფართო ჩამონათვალი;

2) ნებისმიერი ცალკე აღებული ორგანიზაციის შეზღუდული შესაძლებლობები (მატერიალური-ფინანსური, საკადრო, ორგანიზაციული, ტექნიკური და სხვა);

3) ზოგიერთი სახის საქმიანობის ჩატარების კანონმდებლობით შეზღუდვა, აგრეთვე, ის შეზღუდვები, რომლებსაც

კონკურენციის ძალები უნესებენ ბაზრის მონაწილეებს;

4) ბანკებსა და სხვა საკრედიტო ორგანიზაციებს შორის თვიდანვე არსებული შინაარსობრივი განსხვავებები.

პირველი სამი მიზეზი საკმაოდ ნათელია და არა გვეგონია აუცილებელი. საქმე ისაა, რომ არსებობს სულ მცირე ორი ნიშანი მაინც, რომლებიც ყოველგვარი არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციებისგან განასხვავებს ბანკებს და განსაკუთრებულ მდგომარეობაში აყენებს მათ.

ლოგიკურად, ბანკები საფინანსო ბაზრის პირველადი, სანჯისი რგოლია, მაშინ, როდესაც სხვა საკრედიტო ორგანიზაციები მეორადია და წარმოებული. სხვა საკრედიტო ორგანიზაციების მიმართ პირველადი რომ იყვნენ, ბანკები გარკვეული სახით უნდა თანამშრომლობდნენ მათთან, შედიოდნენ ეკონომიკურ და სხვა ურთიერთობებში. რომელია ის კავშირურთიერთობები, რომლებიც პირველადი რგოლის მდგომარეობაში აყენებს ბანკებს?

ესაა, ჯერ ერთი, ბანკებისა და მხოლოდ ბანკების (ცენტრალური ბანკით დაწყებული) უნარი, მიმოქცევაში გამოუშვას და იქიდან ამოიღოს ფული, ე.ი. ეკონომიკური ბრუნვა მოამარაგოს გადახდის საშუალებათა მეტ-ნაკლები რაოდენობით და ამით არეგულიროს მიმოქცევაში მყოფი ფულის მასა (გადახდის საშუალებათა ჩამოყალიბება, მათი გამოშვება მიმოქცევაში და მიმოქცევიდან ამოღება); მეორე, ფულის პირველადი ხასიათი მთელი იმ ფინანსური ინსტრუმენტარიაუმის მიმართ, ფასიანი ქაღალდების ჩათვლით, რომელზედაც სანარმოები და არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციები მუშაობენ; მესამე, არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციების მომსახურება ბანკებში სხვა კლიენტების – იურიდიული და ფიზიკური პირების თანაბრად. ყოველივე ეს იმას იწვევს, რომ ძირითადად ბანკები აწესებენ სხვა საკრედიტო ორგანიზაციების მუშაობის რაოდენობრივ და ხარისხობრივ შეზღუდვებს ფულზე და მისგან წარმოებულ ინსტრუმენტებზე, მათი საქმიანობის ტექნოლოგიასაც კი.

ბანკები საფინანსო ბაზრის ძირითადი, მთავარი რგოლია, ე.ი. ბანკებს და მხოლოდ ბანკებს აქვთ თავიანთ საქმიანობაში საბაზრო ფულადი ურთიერთობების (ოპერაციების) სრული ნა-

კრების რეალიზების უნარი. ასე, რომ ბანკები, განსაზღვრების თანახმად, ისეთი საფინანსო ორგანიზაციებია, რომლებიც თავიანთ სფეროში საქმიანობის უნივერსალურობაზე არიან ორიენტირებული. მათგან განსხვავებით, სხვა დანარჩენი საკრედიტო ორგანიზაციები ყოველთვის ვინაოდ დასპეციალებული რჩებიან, ე.ი. ყოველი ასეთი ორგანიზაცია საფინანსო ბაზრის შეზღუდული რაოდენობის სეგმენტზე მუშაობს.

ზემოთქმული არ ნიშნავს, რომ ნებისმიერი ბანკი ყოველ მოცემულ მომენტში ასრულებს საფინანსო ბაზრისთვის დამახასიათებელი ოპერაციების მთელ გამას. საუბარია სხვა რამეზე – იმაზე, რომ ბანკს უფლება აქვს გააკეთოს ეს (არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციებისგან განსხვავებით) და ვალდებულია მზად იყოს ამისთვის, თუკი ბაზრის პირობები იქნება ხელსაყრელი და/ან საჭირო იქნება კლიენტებისათვის. რეალურ სინამდვილეში ბანკები კომპრომისულ გადანყვეტილებას აგნებენ ხოლმე: ზოგიერთ ოპერაციას ისე ახორციელებენ, როგორც თავიანთი სპეციალიზაციის საგანს, ე.ი. მუდმივად და შეძლებისდაგვარად ფართოდ (თანაც, ამგვარ ოპერაციათა ჩამონათვალი, უცვლელი არაა), ზოგიერთს – უფრო ნაკლებად (მხოლოდ იმისთვის, რომ მთლიანად არ მიატოვონ ეს ბაზარი, ან მხოლოდ ცალკეული კლიენტების მოთხოვნით), დანარჩენ ოპერაციებს კი საერთოდ არ ახორციელებენ, მაგრამ ემზადებიან ამისათვის ან მზად არიან ჩაერთონ მათ შესრულებაში აუცილებლობის ან ხელსაყრელი პირობების გაჩენის შემთხვევაში. ამასთან, გასათვალისწინებელია როგორც ეკონომიკური მიზანშეწონილობა და ამა თუ იმ ოპერაციების შესრულებისათვის ბანკების მზადყოფნის ზომა, ისე შესაბამის ბაზრებზე მომუშავე არასაკრედიტო ორგანიზაციების კონკურენტული შესაძლებლობები.

ამგვარად, განმარტების თანახმად, ბანკების უნივერსალური ხასიათის მქონე საფინანსო ინსტიტუტებია (შეუძლიათ იყვნენ ასეთები). მაგრამ არც ერთ არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციას არა აქვს უნივერსალობის თვისება.

ამასთან, ბანკების მრავალ ოპერაციას (საანგარიშსწორებო, საკრედიტო, საკასო, ფასიან ქალაღებზე, მინდობით მარ-

თვის, ფასეულობათა შენახვის და სხვა) ასრულებენ და უნდა ასრულებდნენ კიდევ (თუ საჭიროა, სათანადო ნებართვის არსებობის პირობით) არამართო ბანკები, არამედ სხვა საკრედიტო ორგანიზაციებიც, ხოლო გარკვეული ზომით – საწარმოებიც კი.

თუმცა, არებობს ისეთო ოპერაციები, რომლებიც ბანკებმა და მხოლოდ ბანკებმა უნდა შეასრულონ. ზემოაღნიშნული მათი საგანგებო პრეროგატივა ზოგადი სახით დასახელებული იყო როგორ გადახდის საშუალებთა ჩამოყალიბება, მათი გაშვება მიმქოცვევაში და მიმოქცევიდან ამოღება. ამასთან, საყურადღებოა იმის გათვალისწინება, რომ გადახდის საშუალებათა მიმოქცევის უზრუნველყოფა ბანკების საქმიანობის განკერძოებულ მიმართულებას კი არ წარმოადგენს, არამედ გულისხმობს შინაგან განუყოფელ კავშირს სადეპოზიტო, საანგარიშსწორებო და საგადასახდელო, საკრედიტო, საკასო და სხვა ოპერაციებთან. ამ მოსაზრებაზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ ბანკების აღნიშნული საგანგებო პრეროგატივა კონკრეტულად რეალიზდება შემდეგი ჯგუფების ოპერაციებში:

1. ფულის მიღება დეპოზიტებში (ანაბრებში) იურიდიული და ფიზიკური პირებისგან;
2. ფულადი კრედიტების გაცემა იურიდიულ და ფიზიკურ პირებზე (ახალი საკრედიტო ფულის გაცემა);
3. ფულის, თამასუქების, საგადასახდელო და საანგარიშსწორებო დოკუმენტების ინკასაცია და ფიზიკური და იურიდიული პირების საკასო მომსახურება;
4. უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვა.

სწორედ ეს ჩამოთვლილი ოპერაციები განსაზღვრავს ბანკების თვით ბუნებას, რადგანაც მათი ჩატარება მოასწავებს მიმოქცევაში ფულის მასის შემცირებას ან გადიდებას.

აქ უნდა შევეხოთ ერთ მნიშვნელოვან გარემოებასაც. ცნობილია, რომ თავიანთი კლიენტებისგან ფულის მიღებას და მათთვის სესხების მიცემას სხვა საკრედიტო ორგანიზაციებიც ეწევიან. მაგრამ საბანკო მომსახურებას ამ მხრივ თავისი სფეროფიკა აქვს. კერძოდ, ბანკების კლიენტებს სრული უფლება აქვთ განკარგონ მათ მიერ რიგ საბანკო ანგარიშებზე შეტანილი ფუ-

ლადი სახსრები (გადაგზავნონ ფული, აღნიშნული ანგარიშებიდან გადაიხადონ თვიანთი ვალდებულებები და შენაძენის ღირებულება და ა.შ. – პირიქით, ნებისმიერი საბანკო-საკრედიტო ორგანიზაცია თვითონ გამოდის მიღებული ფულის განმკარგავის როლში. ამგვარად, მხოლოდ ბანკი ემსახურება იმ პირებს, რომლებიც თავიანთი ფულადი სახსრების არამარტო მესაკუთრეებად, არამედ განმკარგავებადაც რჩებიან. საბანკო საქმეში ეს ფუნქცია საანგარიშსწორებო-საგადაამხდლო მომსახურების სახელითაა ცნობილი. მაშასადამე, იმ ოპერაციების რიცხვს, რომლებსაც ბანკები და მხოლოდ ბანკები ახორციელებენ, შეგვიძლია დავამატოთ:

5. ფიზიკური და იურიდიული პირობების საბანკო ანგარიშების გახსნა და წარმოება;

6. ანგარიშსწორებისა და გადახდების განხორციელება ფიზიკური და იურიდიული პირების დავალებით მათი საბანკო ანგარიშებიდან.

ამ ორი ჯგუფის ოპერაციები უშუალოდ არ მოქმედებენ მიმოქცევაში არსებული ფულის მასის მოცულობაზე, მაგრამ ისინიც ახდენენ ბანკების ბუნების კონსტიტუირებას.

გარდა ამისა, მხოლოდ ბანკებს შეუძლიათ:

7. ანაბრებში მოიზიდონ და თავიანთი სახელით განათავსონ ძვირფასი ლითონები;

8. გასცენ საბანკო გარანტიები.

ასეთია ის ყველაზე უფრო პრინციპული მახასიათებლები, რომლებიც ბანკების ეკონომიკურ „კოორდინატებს“ განსაზღვრავს. მაგრამ რეალური საბანკო პრაქტიკისათვის მხოლოდ ისინი საკმარისი არაა, ამასთან დაკავშირებით აუცილებელია იმის ცოდნა, თუ როგორაა ბანკი განსაზღვრული კანონმდებლობით, რა მიზნებს უნდა ისახავდეს, როგორი უნდა იყოს მისი ფუნქციონირების პირობები და ა.შ. ეს მომენტები სანიმუშოდ შემდეგი დებულებებით შეიძლება იყოს გადმოცემული:

ა) ბანკი (და ნებისმიერი საკრედიტო ორგანიზაცია) კომერციული ორგანიზაცია უნდა იყოს, ე.ი. ისეთი ორგანიზაცია, რომლის საქმიანობის მიზანია მოგების მიღება და მონაწილეებს

შორის მისი განაწილება;

ბ) ბანკი (და ნებისმიერი საკრედიტო ორგანიზაცია) ასეთად იქნება აღიარებული და მოქმედებისათვის უფლებამოსილი მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი იგი დარეგისტრირებულია, როგორც იურიდიული პირი და გააჩნია ცენტრალური ბანკისგან მიღებული ლიცენზია;

გ) ბანკი (და ნებისმიერი საკრედიტო ორგანიზაცია) შეიძლება შექმნილი იყოს სრამდენიმე პირის მიერ და ფუნქციონირებდეს:

– საკუთრების იმ ნებისმიერი ფორმის საფუძველზე, რომელიც ქვეყნის სამოქალაქო კოდექსშია მითითებული, იქნება ეს სახელმწიფო, მუნიციპალური თუ კერძო (ინდივიდუალური და/ან საერთო, რომელიც, თავის მხრივ, შეიძლება იყოს ან ნილობრივი, ან ერთობლივი) ან საკუთრების სხვა ფორმის. საკუთრების „სხვა“ ფორმებს ეკუთვნის კოოპერატიული და შერეული. შერეული აღნიშნავს საკუთრების სხვადასხვა საბაზო ფორმების შეხამებას (მაგალითად, სახელმწიფოებრივ-კერძო საკუთრება);

– მხოლოდ სამეურნეო საზოგადოების ფორმით, ე.ი. ერთი რომელიმე ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმით შემდეგი ფორმებიდან: სააქციო საზოგადოება; შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება; დამატებითი პასუხისმგებლობის საზოგადოება;

დ) ბანკს (და ნებისმიერ საკრედიტო ორგანიზაციას) შეუძლია და ვალდებულია კიდევ სისტემატურად ასრულებდეს კანონით და მისი პერსონალური ლიცენზიით (ლიცენზიებით) გათვალისწინებულ საბანკო ოპერაციებს. ბანკების აბსოლუტურ უმრავლესობას აქვს ლიცენზიები მათთვის ნებადართული საბანკო ოპერაციების სტანდარტული ჩამონათვალით;

ე) ყოველი ბანკი (და მხოლოდ ბანკი) ვალდებულია თავისი კლიენტებისათვის ერთობლივად (ერთდროულად) ჩაატაროს, როგორც მინიმუმ, სამი ჯგუფის ოპერაციები: საბანკო ანგარიშების გახსნა და წარმოება; ფულადი სახსრების მოზიდვა ანაბრებში (დეპოზიტებში); მოზიდული და საკუთარი სახსრების განთავსება საკუთარი სახელითა და საკუთარი რისკით დაბრუნე-

ბადობის, ფასის გადახდის და ვადიანობის პირობით, ე.ი. ფულადი კრედიტების გაცემა;

ვ) ბანკებმა (და არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციებმა) საბანკო ოპერაციები უნდა ჩაატარონ ცენტრალური ბანკის მიერ დადგენილი წესების, ფორმებისა და სტანდარტების შესაბამისად. გარდა ამისა, კანონით შეიძლება ნებადართული იყოს ამ მოთხოვნებიდან ზოგიერთი გამონაკლისი საკრედიტო ორგანიზაციების მიერ საანგარიშსწორებო საგადაამხდელო ოპერაციების ჩატარების შემთხვევაში. აქ იგულისხმება ის, რომ ცენტრალური ბანკის მიერ დადგენილი წესების უქონლობის შემთხვევაში, საკრედიტო ორგანიზაციებს შეუძლიათ ამ ოპერაციების შესრულება ერთმანეთს შორის მოლაპარაკებით, ხოლო თუკი ეს საერთაშორისო ოპერაციებია, მაშინ სახელმწიფო კანონებისა და საერთაშორისო საბანკო პრაქტიკაში მიღებული წესების შესაბამისად;

ზ) არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციებს, რომლებიც ცენტრალური ბანკის მიერაა ლიცენზირებული, შეუძლიათ და მოვალენი არიან ჩაატარონ კანონით და მათი პერსონალური ლიცენზიებით გათვალისწინებული ცალკეული საბანკო ოპერაციები („ე“ პუნქტში ჩამოთვლილი ცალკეული ოპერაციების ჩათვლით. მათთვის ნებადართული ოპერაციების ჩამონათვალი მკაცრად ინდივიდუალურია იმ ზომით, რა ზომითაც ეს ორგანიზაციები საქმიანობის სხვადასვა სახეებზეა ორიენტირებული). საკუთრივ საბანკო ოპერაციები (მაგალითად, ფულადი დაკრედიტება) ამ ორგანიზაციებისთვის არ ითვლება საქმიანობის ძირითად და რეგულარულ სახედ;

თ) ნებისმიერ ბანკს (და არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციას, თუკი მისი ლიცენზია ამის გაკეთების უფლებას აძლევს მას) შეუძლია – თუ ეს საინტერესოა ბანკისთვის (საკრედიტო ორგანიზაციისათვის) და სჭირდება კლიენტს – ჩაატაროს კანონით „საკრედიტო ორგანიზაციების სხვა გარეგებებად“ წოდებული ფინანსური ოპერაციები. ამ ოპერაციების (გარიგებების) განხორციელება შეიძლება საკრედიტო ორგანიზაციების განსაკუთრებულ უფლებად ჩაითვალოს (იმის გათვალისწინებით, რომ ასეთი ოპერაციების განხორციელება ეპიზო-

დურად ნებისმიერ იურიდიულ და ფიზიკურ პირს შეუძლია);

ი) ნებისმიერ ბანკს და ნებისმიერ არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციას, თავიანთი ლიცენზიების მიუხედავად (ე.ი. თუ მათ განვიხილავთ არა სპეციფიკურ საფინანსო ორგანიზაციად, არამედ, როგორც ჩვეულებრივ სამენარმეო ერთეულად), უფლება აქვს ჩაატაროს ქვეყნის კანონმდებლობით ნებადართული ნებისმიერი სამეურნეო ოპერაცია (გარიგება), გარდა იმ ოპერაციებისა (გარიგებებისა), რომლებიც აღნიშნავს საწარმოო, სავაჭრო და სადაზღვევო ოპერაციების მუდმივად შესრულებას.

საბანკო საქმიანობა (კლიენტისაკენ მიმართულ ნაწილში) შეგვიძლია შემდეგი ფუნდამენტური ცნებების მეშვეობით ავსსნათ:

საბანკო პროდუქტი – კონკრეტული საშუალება, რომლითაც ბანკი ეწევა ან მზადაა გასწიოს კლიენტისათვის საჭირო ესა თუ ის მომსახურება, ე.ი. იმ ურთიერთდაკავშირებული ორგანიზაციული, ტექნიკურ-ტექნოლოგიური, საინფორმაციო, ფინანსური, იურიდიული და სხვა ქმედებების (პროცედურების) მონესრიგებული, შინაგანად შეთანხმებული და, როგორც წესი, დოკუმენტურად გაფორმებული კომპლექსი, რომლებიც შეადგენენ კლიენტთან ბანკის (მისი კონკრეტული ქვედანაყოფების) თანამშრომლების ურთიერთქმედების მთლიანობით რეგლამენტს, კლიენტის მომსახურების ერთიან და დასრულებულ ტექნოლოგიას;

საბანკო ოპერაცია – ბანკის მუშაკთა თვით პრაქტიკული მოქმედებები (მოქმედებათა მონესრიგებული, შეთანხმებული ერთობლიობა) კლიენტის მომსახურების (მის მიერ შეკვეთილი კონკრეტული მომსახურების განევის) პროცესში, საბანკო პროდუქტის პრაქტიკული განხორციელების ფორმა. აქ უნდა გავითვალისწინოთ, რომ თვით საბანკო პროდუქტი სხვა არაფერია, თუ არა საბანკო ტექნოლოგია, ე.ი. ბანკის თანამშრომელთა გარკვეული უნარი, რომელსაც შეიძლება იყენებდნენ, თუკი ეს სჭირდება კლიენტებს, ან არ იყენებდნენ და იგი „რეზერვში“ რჩებოდეს;

საბანკო მომსახურება – საბანკო ოპერაციის შედეგი, ე.ი.

საბანკო ოპერაციის (ბანკის თანამშრომელთა მიზანმიმართული შრომითი საქმიანობა) შედეგი ან სასარგებლო ეფექტი, რომელიც მდგომარეობს კლიენტის მიერ გაცხადებული მოთხოვნების (კრედიტი, საანგარიშსწორებო-საკასო მომსახურება, გარანტიები, ფასიანი ქაღალდების, უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვა და ა.შ.) დაკმაყოფილებაში.

13. ბანკის არსის ანალიზისათვის

საბანკო დაწესებულებათა საქმიანობა მრავალმხრივია. თანამედროვე საზოგადოებაში ბანკები ახორციელებენ სხვადასხვაგვარ ოპერაციებს. ისინი მართო ფულად მიმოქცევას და საკრედიტო ურთიერთობებს როდი უკეთებენ ორგანიზებას. მათი მეშვეობით ხორციელდება სახალხო მეურნეობის დაფინანსება, ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვა, ზოგ შემთხვევაში კი-საშუამავლო გარიგებები და ქონების მართვა. საკრედიტო დაწესებულებები იძლევიან კონსულტაციებს, მონაწილეობენ საკანონმდებლო და სახალხომეურნეობრივი პროგრამების განხილვაში, ასრულებენ სტატისტიკურ სამუშაოების, აქვთ თავიანთი დამხმარე სანარმოები. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ბანკის არსია არა სპეციფიკურობა, არამედ მრავალმხრივობა. მისი საქმიანობის სფეროში შედის ისეთი სახეობები, რომელთა შესრულება სხვა დაწესებულებებსაც შეუძლია.

ბანკის არსის ახსნას ორი – იურიდიული და ეკონომიკური – მხრიდან შეგვიძლია მივუდგეთ. პირველ შემთხვევაში გადავწყვეტ მნიშვნელობას იძენს ცნება „საბანკო ოპერაციები“. მათ ჩამონათვალში შედის ის ოპერაციები, რომლებიც კანონმდებლობის შესაბამისად მიეკუთვნება მხოლოდ და მხოლოდ საბანკო საქმიანობას.

იურიდიული ასპექტის დიდ მნიშვნელობასთან ერთად ბანკის არსის პრობლემა ღიად რჩება. მისი არსის ახსნა არ არის მხოლოდ და მხოლოდ კანონთან ბანკის საქმიანობის მიმართება. ბანკის, როგორც ასეთის, არსს არც იურიდიული კანონი განსაზღვრავს და არც ის ოპერაციები, რომელთა შესრულების ნებაც მას აქვს, არამედ საქმის ეკონომიკური მხარე, ბანკის ბუნე-

ბა, რაც მას აძლევს საკანონმდებლო უფლებას, განახორციელოს შესაბამისი გარიგება. ბანკის არსის ანალიზის პროცესში მნიშვნელოვანია არ დაიკარგოს ისტორიული კანონზომიერებები, გათვალისწინებულ იქნეს ის მდგრადი, ტრადიციული გარიგებები, რაც ზემოთ იყო აღნიშნული (შენახვის ოპერაცია, ვალუტის გაცვლა, დაკრედიტება, ანგარიშსწორებები), მეორე მხრივ, გამოიყოს ამ ოპერაციებიდან ისინი, რომლებიც ეკონომიკურ კონიუნქტურას და საზოგადოების განვითარების გარკვეული ეტაპის თავისებურებებს მოაქვს. მთლიანად ბანკის არსის, ისევე, როგორც ნებისმიერი სხვა მოვლენის შეცნობა მოითხოვს პასუხს არა იმ კითხვაზე, თუ რას აკეთებს იგი, რა ოპერაციებს ასრულებს ან ასრულებდა, არამედ იმაზე, თუ რა თვისებები აქვს მას, რაც გამოხატავს მის არსებით განსაზღვრულობას და განკერძოებულობას.

ბანკის არსის ანალიზი მოითხოვს არა იმ საკითხების შემთხვევითი ერთობლიობის ეტაპობრივად გამოკვლევას, რაც საბანკო საქმიანობას ახასიათებს, არამედ პასუხს იმ კონკრეტულ კითხვებზე, რომლებსაც მეთოდოლოგია აყენებს. ამ მოთხოვნათა შესრულების გარეშე საკითხი ბანკის არსის შესახებ კარგავს მიზნობრივ მიმართულებას; ანალიზს იმ სამუშაოთა სახეობების აღწერად აქცევს, რასაც ბანკი ასრულებს და რომლებიც, მათი მნიშვნელობის მიუხედავად, ნათელს არ ჰფენენ ცენტრალურ საკითხს ბანკის არსის შესახებ.

ბანკის არსის ანალიზის დროს დიდი მნიშვნელობა აქვს მთელი რიგი მეთოდოლოგიური მოთხოვნების დაცვას, რომლებიც შემდეგზე შეგვიძლია დავიყვანოთ:

1. არსის გაგება ძნელია იმ ოპერაციების განხილვის საფუძველზე, რომლებსაც ყოველი ბანკი ასრულებს თავისი ამა თუ იმ კლიენტის მიმართ. ამა თუ იმ მომენტში ბანკი შესაძლოა არ ასრულებდეს რომელიმე საბანკო ოპერაციას; ყოველ ცალკეულ კლიენტს უფლება აქვს ისარგებლოს მხოლოდ შეზღუდული რაოდენობის მომსახურებით, მაგრამ კონკრეტული ბანკი ამით არ კარგავს თავის ფუნქციას. ანალიზის დროს უნდა მოვახდინოთ ცალკე აღებულ რომელიმე ბანკის ოპერაციებისგან აბსტრაქცირება. ამ აზრით მისი არსი აბსტრაქტუ-

ლია, იგი გამოხატავს ბანკის როგორც მთელის რეალური საქმიანობის ყოველმხრივ დახასიათებას. ამიტომ მიზანშეწონილია, რომ არსი განვიხილოთ მაკროდონეზე, მთლიან ეკონომიკასთან მიმართებაში, კონკრეტული ბანკების რეალური საქმიანობის მთელი მრავალფეროვნების გათვალისწინებით.

2. ბანკის არსი ერთიანია მისი ტიპის მიუხედავად. იგი დამოკიდებული არა არის იმაზე, თუ რომელ ბანკს განვიხილავთ -- კომერციულს თუ საემისიოს, სპეციალიზებულს თუ უნივერსალურს, კერძოს თუ სახელმწიფო ბანკს, საერთაშორისოს თუ ადგილობრივს. ცხადია, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ პრაქტიკაში ყველა ეს ბანკი ერთგვაროვანია. პირიქით, მათ თავთავიანთი თავისებურებები აქვთ, მაგრამ ყველა ეს თავისებურება ბანკების, როგორც მთელის, მრავალფეროვნებას ასახავს და სხვა არაფერს.

3. ბანკის არსი მოითხოვს მისი იმ თავისებურებებისა და სპეციფიკური ნიშან-თვისებების გამოაშკარავებას, რომლებიც სხვა ეკონომიკური ინსტიტუტებისგან გამოარჩევს მას. ამ აზრით ბანკი, უპირველეს ყოვლისა, ის სანარმოა, რომელიც განსაკუთრებულ, სპეციფიკურ პროდუქტს აწარმოებს. მაგრამ თვით სიტყვა „სანარმო“ შინაარსის თვალსაზრისით ბევრს არაფერს გვეუბნება და ახსნა-განმარტებას მოითხოვს, რადგანაც ბანკი არც ფაბრიკაა, არც ქარხანა და არც სამშენებლო ორგანიზაცია. იგი მათგან მრავალი პრინციპული პოზიციით განსხვავდება. მაგალითად, სამრეწველო სანარმოსგან ბანკი იმით განსხვავდება, რომ მისი საქმიანობა ხორციელდება არა წარმოების, არამედ მიმოქცევის, გაცვლის სფეროში. ბანკი შუამავალია საქონელმწარმოებლებს შორის, უფრო გამყიდველია, ვიდრე მწარმოებელი.

ბანკი, როგორც სპეციფიკური სანარმო, ისეთ პროდუქტს აწარმოებს, რომელიც არსებითად განსხვავდება მატერიალური წარმოების სფეროს პროდუქტისგან. იგი აწარმოებს არა უბრალოდ საქონელს, არამედ განსაკუთრებული სახეობის საქონელს ფულის, საგადაამხდლო საშუალებების სახით. ფული კვლავწარმოებითი კატეგორიაა; ბანკის, როგორც კვლავწარმოების სუბიექტების მთელ მასაში გამოყოფილი ერთადერთი

მონოპოლისტის, მიერ გამოშვებული ნალდი ფული ემსახურება როგორც წარმოების, ისე განაწილების, გაცვლისა და მოხმარების სფეროებს. ამ პროდუქტთან ერთად ბანკები მრავალგვარ მომსახურებასაც ეწევიან, რომლებიც უპირატესად ფულადი ხასიათის მქონეა.

მომსახურების სფეროში ბანკის ძირითადი პროდუქტია (სამრეწველო საწარმოსგან განსხვავებით) არა ნივთებისა და მოხმარების საგნების წარმოება, არამედ კრედიტის გაცემა. საბანკო კრედიტის თავისებურება ისაა, რომ მას გაცემენ არა როგორც ფულის რაიმე თანხას, არამედ როგორც კაპიტალს. ეს იმას ნიშნავს, რომ სესხად გაცემულმა ფულადმა სახსრებმა არა მარტო წრებრუნვა უნდა შეასრულოს მსესხებლის მეურნეობაში, არამედ თავის საწყის იურიდიულ წერტილს უნდა დაუბრუნდეს კიდევ სასებო პროცენტის, როგორც ახლად შექმნილი ღირებულების ნაწილის სახით.

თუ ბანკი ძირითადად სხვისი ფულით მუშაობს, რომელიც დაბრუნების საწყისებზეა აკუმულირებული, საწარმო უმეტესწილად საკუთარი რესურსებით ახორციელებს თავის საქმიანობას.

სამრეწველო საწარმოსგან ბანკი ემიტირების ხასიათითაც განსხვავდება. იგი არა მარტო უშვებს აქციებსა და სხვა ფასიან ქალაქებს, არამედ სხვა ემიტენტების ფასიანი ქალაქების აღრიცხვისა და შენახვის ოპერაციებსაც ასრულებს.

ბანკი სავაჭრო, საშუამავლო საწარმო უფროა, ვიდრე სამრეწველო. ვაჭრობასთან ბანკის მსგავსება შემთხვევითი არაა. ბანკი მართლაც თითქოს „იძენს“ და „ჰყიდის“ რესურსებს, საქმიანობს გადანაწილების სფეროში, ხელს უწყობს საქონლის გაცვლას. მას ჰყავს თავისი „გამყიდველები“, აქვს საცავები, განსაკუთრებული „სასაქონლო მარაგი“. მისი საქმიანობა დიდადაა დამოკიდებული ბრუნვაზე.

სავაჭრო ორგანიზაცია, თავის მხრივ, იმით ჰგავს ბანკს, რომ მას ზოგიერთი საბანკო მომსახურების განევა შეუძლია. მაგალითად, ისე, როგორც ბანკს, მსხვილ სავაჭრო საწარმოსაც შეუძლია გასცეს ფულადი კაპიტალის მნიშვნელოვანი თანხები, თანაც უმეტესწილად იმუშაოს არა თავისი, არამედ

ნასესხები კაპიტალით.

ბოლოს, როგორც ვაჭრობაში, აქაც ხშირად გვხვდება ღირებულების შემხვედრი მოძრაობა. ბანკი ეწევა მომსახურებას, მისი საქონლის ღირებულება გადის მისგან და იმავდროულად მისი პროდუქტის მიმღებისგან შემოდის ამ საქონლის ეკვივალენტური საზღაური (მაგალითად, განუული საანგარიშსწორებო, საკასო, საკონსულტაციო და სხვა მომსახურების შესაბამისი საკომისიო გადასახადი).

ძირითადად ამით ამოიწურება ბანკსა და ვაჭრობის სფეროს შორის არსებული მსგავსება. სავაჭრო სანარმოსგან ბანკის ძირფესვიანი განსხვავება ბანკის საფუძველში მდგომარეობს. ბანკის საფუძველს, მის მთავარ თვისებას – საკრედიტო საქმეს უწოდებენ. ეს ის საქმეა, რომელიც საქმიანობის სხვა უამრავ სახეობათა შორის ისტორიულად დაუმკვიდრდა ბანკს როგორც მისი ფუძემდებლური საქმიანობა და რომლის მასშტაბებმაც განსაკუთრებული ორგანიზაცია მოითხოვა.

ასეთ პირობებში ბანკი წარმოგვიდგება არა როგორც სავაჭრო, არამედ როგორც განსაკუთრებული, სპეციფიკური სანარმო, რადგანაც:

– ვაჭრობის დროს გვხვდება ღირებულების შემხვედრი მოძრაობა, კრედიტის დროს კი ცალმხვრივი (გასესხებული ღირებულება გადაეცემა მსესხებელს, რომელიც სესხს მხოლოდ გარკვეული ვადის გასვლის შემდეგ აბრუნებს);

– ვაჭრობის დროს საქონელზე არსებული საკუთრება გამყიდველიდან მყიდველზე გადადის, კრედიტის დროს კი ეს არ ხდება (გასესხებული ღირებულება მხოლოდ დროებით სარგებლობაში გადადის მსესხებელთან);

– სავაჭრო გარიგებით იყიდება ის, რაც მფლობელს ეკუთვნის. კრედიტის დროს ეს ყოველთვის არ ხდება (მაგალითად, ბანკი უფრო მეტად გასცემს იმას, რაც მას არ ეკუთვნის, იგი სხვისი ფულით ვაჭრობს);

– ვაჭრობის დროს გამყიდველი მყიდველისგან იღებს საქონლის ფასს; კრედიტის დროს კრედიტორი იღებს არა მარტო გაცემული სესხის თანხას, არამედ ნამატსაც სასესხო პროცენტ-

ტის სახით.

ბანკის, როგორც სანარმოს გაგებას, მთელი მისი პირობითობის მიუხედავად (ჰგავს იგი სამრეწველო სანარმოს თუ განსხვავდება მისგან), მაინც აქვს არსებობის უფლება, რადგანაც უფრო მეტად ახასიათებს მისი საქმიანობის მწარმოებლურ ხასიათს.

4. ბანკის არსი მოითხოვს მისი სტრუქტურის ახსნას. ბანკის სტრუქტურა არ უნდა აეურიოთ ბანკის მართვის აპარატის სტრუქტურაში (ეს საკითხი ცალკე იქნება განხილული). ბანკის სტრუქტურად უნდა გავიგოთ მისი ისეთი აგებულება, რომელიც საშუალებას აძლევს მას ისე იმოქმედოს, როგორც სპეციფიკურმა სანარმომ (ინსტიტუტმა). ამ აზრით ბანკის აგებულება მოიცავს ოთხ სავალდებულო ბლოკს, რომელთა გარეშეც მას არ შეუძლია არსებობა და განვითარება.

პირველ ბლოკში შედის საბანკო კაპიტალი, როგორც ისეთი სპეციფიკური კაპიტალი, რომელიც გამოცალკევებულია სამრეწველო და სავაჭრო კაპიტალისგან, არსებობს უმეტესწილად სასესხო ფორმით და მხოლოდ მოძრაობაში იმყოფება.

მეორე ბლოკში შედის ისეთი საბანკო საქმიანობა, რომელიც განსხვავდება სხვა სანარმოების და ინსტიტუტების საქმიანობასგან თავისი პროდუქტის ხასიათით და რომელიც მის მთავარ საქმიანობად იქცა (იმ სხვა სუბიექტებისგან განსხვავებით, რომელთაც მხოლოდ ცალკეული საბანკო ოპერაციების შესრულება შეეძლოთ, რაც არ გამხდარა მათთვის მთავარი, ფუძემდებლური საქმიანობა).

მესამე ბლოკი შედგება იმ ადამიანთა განსაკუთრებული ჯგუფისაგან, რომელთაც აქვთ სპეციფიკური ცოდნა საბანკო საქმის და ბანკის მართვის დარგში.

მეოთხე ბლოკს შეიძლება ვუნოდოთ სანარმოო ბლოკი, რადგანაც მასში შედის საბანკო ტექნიკა, შენობები, ნაგებობები, კავშირგაბმულობისა და კომუნიკაციის საშუალებები, საშინაო და საგარეო ინფორმაცია, გარკვეული სახეობის სანარმოო მასალები. ბანკის სპეციფიკის, მისი საფუძვლისა და სტრუ-

ქტურის ანალიზის გათვალისწინებით ბანკები შეიძლება გან-
ვმარტოთ როგორც ისეთი სანარმო ან ისეთი საფინანსო-
საკრედიტო ინსტიტუტი, რომლის მთავარი ფუნქციებიც არის:
დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების აკუმულაცია და
მათი გაცემა კრედიტის სახით დროებით სარგებლობაში ფიზ-
იკურ ან იურიდიულ პირებზე; ანარმოებს ფულისა და ფასიანი
ქაღალდების სხვადასხვა სახის ოპერაციებს, ფინანსურ მომსახ-
ურებას უწევს მთავრობას, სანარმოებს, მოქალაქეებსა და ერთ-
მანთს. ბანკები ინახავენ, ყიდულობენ და ყიდიან, ცვლიან ფულ-
სა და ფასიან ქაღალდებს, აკონტროლებენ ფულადი სახსრებს
ის მოძრაობას, ფულისა და ფასიანი ქაღალდების მიმოქცევას,
ენევიან საგადამხდელი და საანგარიშსწორებო მომსახურებას.

ბანკის ფუნქციების განსაზღვრისას ერთ სირთულესთან
გვაქვს საქმე: ბანკების, ისე, როგორც მათი ძირითადი კონკურენ-
ტების ფუნქციები, მუდმივად იცვლება. მართლაც ბევრი ფინ-
ანსური ინსტიტუტი, საბროკერო ფირმა, სადაზღვევო კომპა-
ნია და ა.შ. განეული მომსახურებით „ცდილობენ“ მიუახლოვდ-
ნენ ბანკებს და პირიქით, ბანკები არასაბანკო კონკურენტებ-
თან ბრძოლისას გთავაზობენ უძრავი ქონების და ფასიანი
ქაღალდების ოპერაციებთან დაკავშირებულ საბროკერო მომ-
სახურებას, ასრულებენ სადაზღვევო ოპერაციებს და სხვ.
სწორედ ამიტომ ბანკმა „შეიძინა“ ახალი სახელწოდება: „საფინ-
ანსო უნივერსალი“.

14. საბანკო მონოპოლია

საბანკო მონოპოლია და ბანკების დამოკიდებულება ერთ-
მანეთთან და გარე სამყაროსთან. კომერციული ბანკის ურთ-
იერთდამოკიდებულებათა რეგულირება საბანკო კანონმდებ-
ლობის ძირეულ საკითხებს განეკუთვნება. იგი მოიცავს საბან-
კო მონოპოლიის, აგრეთვე, კლიენტებთან და ერთმანეთთან
ბანკების ურთიერთდამოკიდებულების საკითხებს.

მონოპოლია (მონო... + ბერძნ. *πολεο* - ვყიდი) გამოხატავს ერთი
პირის, ამხანაგობის ან სახელმწიფოს მიერ გარკვეული პროდუ-
ქტების მოპოვების, წარმოებისა და გაყიდვის უფლებას.

არსებობს ცნობილი თეორია, რომელიც მონოპოლიზაციის ხარისხზე დამოკიდებულებით ბაზარს ხუთ ძირითად სახეობად ყოფს: მონოპოლია, ნაწილობრივი მონოპოლია, ოლიგოპოლია, ნაწილობრივი ოლიგოპოლია და კონკურენცია. მონოპოლიზაციის სათანადო დონე შეიძლება გამოქვავდეს როგორც გამყიდველის, ისე მიმღების მხრიდან. რადგანაც მოცემლი ფორმები ერთმანეთისგან იზოლირებული არაა, მთლიანობაში განასხვავებენ მათ 25 კომბინაციას. ნაწილობრივი მონოპოლია იმ შემთხვევაში წარმოიშობა, როდესაც ბაზარზე გამოდის არა ერთი გამყიდველი და მყიდველი, არამედ მრავალი. თუმცა, ერთ-ერთი მათგანი თავისი მწარმოებლურობითა და სამომხმარებლო ძალით იმდენად უსწრებს წინ ბაზრის დანარჩენ სუბიექტებს, რომ ყველა ისინი იმ ერთზე არიან ორიენტირებული. ამგვარი მონოპოლისტი შესაძლოა არ ითვალისწინებდეს ბაზრის სხვა მონაწილეთა პოზიციას.

ოლიგოპოლია (ბერძნ. oligos - ცოტა, უმნიშვნელო) როგორც მონოპოლიის სახეობა მაშინ ჩნდება, როდესაც პროდუქტის მოპოვების, წარმოების ან გაყიდვის უფლება მონაწილეთა მცირე რაოდენობას ეკუთვნის; ესაა თავისებური კოლექტიური მონოპოლია, რომელიც გაერთიანებისკენ მიიმსწრაფვის ბაზრის ერთობლივად დაუფლების მიზნით (თავისებური კარტელის ფორმით). ნაწილობრივი ოლიგოპოლია შუალედური საფეხურია კონკურენციასა და ოლიგოპოლიას შორის.

ჩვენს მიერ განხილული საბანკო საქმიანობის სახეებიდან აშკარად ჩანს ის გარემოება, რომ ცალკეული საბანკო ოპერაციების შესრულება მხოლოდ ბანკის მონოპოლია არ არის, რომ ბანკის მონოპოლიაა ის რალაც ერთად, რისი გაკეთების უფლებაც სხვა სუბიექტებს არა აქვთ. ასეთი ცალკეული ოპერაციები კომერციულ ბანკს პრაქტიკულად არ გააჩნია. მხოლოდ ცენტრალური ბანკი ფლობს ასეთ მონოპოლიას: მის გარდა არავინ უშვებს მიმოქცევაში ნაღდ ფულს, მთლიანობაში არ ასრულებს ოპერაციებს ე.წ. საბრუნავ სალაროზე (ნაღდი ფულის გამოშვება, შენახვა და მიმოქცევიდან ამოღება). თანამედროვე გაგებით, საბანკო მონოპოლია არის:

● მხოლოდ ბანკის მიერ ერთდროულად სამი საბანკო ოპერაციის შესრულების (დეპოზიტები, კრედიტები, გადახდის საშუალებები) უფლება;

● გარკვეული საზღვრების დაწესება სხვა სუბიექტების მიერ საბანკო ოპერაციების შესრულებაზე.

მაინც რა საზღვრებს ადგენენ საბანკო ოპერაციების შესრულებაზე? თანამედროვე რედაქციით ამგვარი საზღვრები დაფიქსირებული არაა და ამიტომ ბაზრის ყველა მონაწილეს იმავე ოდენობითა აქვს ამა თუ იმ საბანკო ოპერაციის ჩატარების შესაძლებლობა, როგორც ბანკს. ბაზარზე გაბატონებული მდგომარეობის არასწორად გამოყენებისთვის პასუხისმგებლობას არეგულირებს არა საბანკო კანონები, არამედ უფრო ზოგადი მოქმედების კანონები.

ბანკი მეურნეობის მხრიდან გამოვლენილი მოთხოვნების ნაყოფია. იგი ეკონომიკური ცხოვრების ცენტრშია მოქცეული და თავისი კლიენტების ინტერესების დაკმაყოფილებას ემსახურება. ამიტომ შემთხვევითი არაა, რომ ბოლო წლებში სულ უფრო მკვიდრდება ბანკის როგორც პარტნიორის იდეოლოგია.

პარტნიორულ ურთიერთობებს გარკვეული თავისებურებები ახასიათებს. ესენია: 1) ნებაყოფლობითობა; 2) ურთიერთდანიტერესებულობა; 3) კომერციული ხასიათი. ტერიტორიული მდებარეობის მიუხედავად, ყოველი კლიენტი თვითონ განსაზღვრავს, თუ რომელი ბანკის მომსახურებით ისარგებლებს იგი. აქ არ არსებობს რაიმე განერა ან ბანკზე იძულებით მიმაგრება. ეს თანაბრად ეხება ბანკსაც, რომელიც თვითონ ირჩევს თავის კლიენტს. არჩევანი მოკლევადიანიც შეიძლება იყოს და გრძელვადიანიც. ბევრი რამ დამოკიდებულია იმით ურთიერთდანიტერესებაზე, ერთჯერადად ჯობს ამა თუ იმ ბანკის მომსახურების გამოყენება და მუდმივად. პარტნიორთა „ლტოლვა“ ერთმანეთისკენ კომერციულ საფუძველს ეყრდნობა. კლიენტი მზადაა გადაიხადოს იმ კრედიტისთვის, საანგარიშსწორებო ოპერაციებისა და სხვა მომსახურებისთვის, რომლებიც მომგებიანია მისთვის. ბანკი მზადაა გაყიდოს თავისი პროდუქტი და შესაბამისი ჯილდო მიიღოს ამისათვის. ამ

დროს ბანკი კლიენტზე მუშაობს (იცავს ფილოსოფიას „ყველაფერი კლიენტისათვის“) და ხელს უწყობს მისი წარმოების უწყვეტობას, მაღალ ხარისხს, კონკურენტუნარიანობას, კვლავწარმოებისთვის საკმარისი მოგების მიღებას. კლიენტის მიერ მოგების უზრუნველყოფით ბანკი თავის კომერციულ ინტერესსაც იკმაყოფილებს და ჯილდოს იღებს სასესხო პროცენტის ან კომისიის სახით.

საბანკო კანონმდებლობა ორი მხარის ინტერესებს იცავს და კლიენტისთვის უზრუნველყოფს:

- ბანკში ანგარიშის გახსნის უფლებას;
- ბანკისათვის გადახდის გადავადების მიღების უფლებას;
- გარკვეულ შემთხვევებში ზოგიერთი საბანკო ოპერაციის დამოუკიდებლად შესრულების შესაძლებლობას;
- ბანკის საბჭოში, ბანკების ასოციაციებში მონაწილეობის შესაძლებლობას;
- საბანკო საიდუმლოების დაცვას;
- მისი ანაბრების დაცვას.

ანგარიშის გახსნის უფლებას შეიძლება ჰქონდეს წმინდა დეკლარაციული ხასიათი, რადგან თუკი ბანკს არ სურს „ეჯახიროს“ მცირე კლიენტს, იგი რაიმე საპატიო საბაზით მოახერხებს უარი უთხრას მას ამაზე. ამიტომ ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობაში კლიენტს უფლება აქვს მოსთხოვოს ცენტრალურ ბანკს იმ საკრედიტო დაწესებულების მითითება, სადაც მას აუცილებლად გაუსხნიან ანგარიშს (საფრანგეთში ანგარიშის გახსნა ფოსტითაც შეიძლება).

კლიენტისათვის უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს არამარტო ამა თუ იმ საბანკო მომსახურებით სარგებლობის უფლებას, არამედ მის დაცვასაც ბანკის არაუფლებამოსილი მოქმედებებისგან საკრედიტო დახმარების შეწყვეტის შემთხვევაში.

გადახდის გადავადების უფლება სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი ფაქტორია მსესხებლისათვის, რომელიც მის განვითარებას განსაზღვრავს. ცნობილია, რომ ბანკის კლიენტი შესაძლოა მთელ რიგ შემთხვევებში სიძნელეებს აწყდებოდეს კრედიტის დაბრუნებისას. ცხადია, საუბარია იმ ფინანსურ სიძნელე-

ბზე, რომლებიც ობიექტურ გარემოებებს უკავშირდება და არა მისსავე ცუდად მუშაობას. იქ, სადაც დაქვეითებულია კლიენტის კრედიტუნარიანობა, სადაც მან არაერთხელ დაარღვია ბანკთან გაფორმებული საკრედიტო ხელშეკრულება და სახელი შეირცხვინა, გადახდის გადავადება შეუძლებელია. კანონი ამ შემთხვევაში მხოლოდ იმ კლიენტს იცავს, რომელიც აკურატულად ასრულებს თავის მოვალეობებს. არსებითად, ამ შემთხვევაში კანონო ბლოკავს ბანკის იმ მოქმედებებს, რომლებიც მსესხებლის ფინანსურ შესაძლებლობათა დაქვეითებისკენ, ბანკირის მიერ კლიენტის „მოგუდვისკენაა“ მიმართული.

ამგვარი საშიშროება ნამდვილად არსებობს. პრაქტიკულად მას ყველაზე შესამჩნევი გავლენა აქვს მცირე და საშუალო სანარმოებზე. ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობის მიხედვით, საკრედიტო დახმარების შემცირება ან შეჩერება კლიენტის წერილობითი საფუძვლის შედეგად ხდება შესაძლებელი, თანაც თავისდროულად - 30-დან 60 დღემდე (გაცემული კრედიტის სახეზე დამოკიდებულებით). დაკრედიტების შემცირების ან შეწყვეტის პირობების გადასინჯვის პროცედურა, ჩვეულებრივ, დაფიქსირებულია წერილობით შეთანხმებაში. აქვე შესაძლებელია დაზუსტებული იყოს საკრედიტო დანესებულების მატერიალური პასუხისმგებლობაც.

კლიენტის მიერ საბანკო ოპერაციების დამოუკიდებლად შესრულების შესაძლებლობის მიღების უფლება დიდხანს საკამათო იყო. ეჭვქვეშ აყენებდნენ კლიენტის მიერ ამ ოპერაციების შესრულების თვით შესაძლებლობას, ჯერ ერთი, შესაბამის სამეურნეო დონეზე და, მეორე, რისკის გაძლიერების გარეშე. კომპრომისის უმთავრესად იმის ხარჯზე მიაღწიეს, რომ საბანკო ოპერაციების ჩატარება მოითხოვს სათანადო ლიცენზიის მიღებას, რომელსაც მხოლოდ გარკვეული პირობების (მატერიალური, ტექნიკური, პროფესიული) დაცვისას გაცემენ. ეს მხოლოდ იმ მსხვილ კლიენტებს შეუძლიათ, რომლებსაც აქვთ ბანკების მოთხოვნების შესაფერისი სპეციალური ქვედანაყოფების გახსნის უნარი. რაც შეეხება რისკს, მიაჩნიათ, რომ სანარმოს მიერ დამატებითი (თავისი ძირითადი საქმიანობის გვერ-

დით) საბანკო ოპერაციების შესრულების უკვე თვით ფაქტი მოწმობს დივერსიფიკაციას და, მაშასადამე, რისკის შემცირებას. ამ შემთხვევაში, ჩვეულებრივ, მეორე წესი მოქმედებს: კლიენტის დამატებითი ბიზნესი (გარკვეული საბანკო ოპერაციების შესრულების ფორმით) არ უნდა სცდებოდეს მისი ძირითადი საქმიანობის მიმართ 10%-იან ზღურბლს.

ბანკის საბჭოში კლიენტის შესვლის შესაძლებლობას არეგულირებს ზოგადი დებულებები სააქციო საზოგადოების შესახებ. იურიდიული ნორმების თანახმად, ბანკის საბჭოში შედიან მისი ის დამფუძნებლები, რომლებსაც გარკვეული წილი აქვთ ბანკის სანესდებო კაპიტალში.

თავის მხრივ, აქციონერებს, სამწუხაროდ, ხშირად არა აქვთ მკაცრი იურიდიული ვალდებულებები, მაშინ, როდესაც თვით მათთვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს სააქციო ვალდებულებების შესრულებას. კანონი იცავს ბანკს, რადგან არეგულირებს მას შექმნის სტადიაზე და აყალიბებს დამფუძნებლების მიმართ წაყენებულ მოთხოვნებს. კანონი, ასევე, უკრძალავს ბანკის დამფუძნებლებს, მისი მონაწილეების შემადგენლობიდან გამოვიდნენ ბანკის რეგისტრაციის დღიდან პირველი სამი წლის განმავლობაში.

მაკროდონეზე ბანკის კლიენტის ინტერესების უზრუნველყოფა შეიძლება საბანკო სექტორში მოღვაწე მსხვილი საწარმოების როგორც მეურნეობის აგენტების მონაწილეობით სხვადასხვა საბანკო ასოციაციაში. მთელი რიგი ქვეყნების ცენტრალურ ბანკებთან იქმნება სათათბირო - საკონსულტაციო საბჭო, რომლის მონაწილეთა შორისაც შეიძლება იყვნენ სახალხო მეურნეობრივი სექტორის გამოჩენილი პრაქტიკული მუშაკები.

ბანკთან კლიენტის ურთიერთობას დიდად განსაზღვრავს საბანკო კრედიტის (ანაბრის, კრედიტის და ა.შ.) გამოყენების შესაძლებლობის მრავალფეროვნება და ფულის ბაზრის ხელმისაწვდომობა.

ბანკის კლიენტ საწარმოებს საბანკო მომსახურებით სარგებლობის საკმაოდ ფართო შესაძლებლობები აქვთ. არსებობს უამრავი სახესხვაობის საბანკო კრედიტი. ამასთან, ხშირად მათ

გაცემენ კლიენტის ადრინდელი ფინანსური „ბიოგრაფიის“ ანალიზის და არა მომავალი განვითარების (კლიენტურისა და ბაზრების რაოდენობა და ხარისხი) გათვალისწინებით; განვითარება ვერ ვპოვა ე.წ. გლობალურმა სამეურნეო კრედიტმა.

ცხადია, ქვეყნის თანამედროვე სიტუაციაში (კრიზისი, ინფლაცია, სუსტი საკონტროლო დისციპლინა) სერიოზულად ძნელდება ნებისმიერი გლობალური ფორმა.

უფრო განვითარებულია ცალკეული სამეურნეო ოპერაციების მიზნობრივად დაკრედიტება. მაგრამ კანონი არათუ გავლენას უნდა ახდენდეს ახლანდელ მდგომარეობაზე, არამედ საბანკო პროდუქტის უფრო ფართოდ გამოყენების თეორიულ შესაძლებლობასაც უნდა იძლეოდეს. ცხადია, ამის გაკეთება შეიძლება არამარტო ეკონომიკური სტაბილიზაციის მეშვეობით, არამედ ისეთი იურიდიული სიახლეების შემოღებით, რომლებიც, კერძოდ, საკუთრებაზე მინდობილობის უფლების გადაცემის შესაძლებლობას იძლევა. ამ შემთხვევაში საკრედიტო დანებებულების მომსახურების გარანტირებულობის წყალობით სანარმოები სერიოზულ მხარდაჭერას იღებენ თავიანთი პროგრამების დაფინანსებაში. ევროპის ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობის მიხედვით, საკუთრებაზე მინდობილობის უფლების გადაცემა შეიძლება განხორციელდეს უბრალო საანგარიშსწორებო ჩანაწერით ან ინფორმაციის საშუალებებით (მაგალითად, მაგნიტური ლენტით).

ფულის ბაზრის ხელმისაწვდომობას ისიც განსაზღვრავს, თუ რამდენადაა განვითარებული ქვეყანაში „ხანმოკლე“ ფულის (კრედიტების მიღება 1-დან 10 დღემდე ვადით), აგრეთვე, ფასიანი ქაღალდების, მათ შორის - სანარმოთა ბონების ბაზარი, რომლებიც ბანკის კლიენტი სანარმოების საქმიანობის დაფინანსების შესაძლებლობას იძლევა.

კლიენტის ინტერესებს კანონმდებლობა საბანკო საიდუმლოების დაცვის მეშვეობითაც უზრუნველყოფს. ბანკები და არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციები ახდენენ თავიანთი კლიენტებისა და კორესპონდენტების ოპერაციების, ანგარიშებისა და ანაბრების შესახებ საიდუმლოს გარანტირებას. იურიდიული

პირებისა და იმ მოქალაქეთა ოპერაციებისა და ანგარიშების შესახებ მონაცემები, რომლებიც იურიდიულ პირად ჩამოყალიბების გარეშე ახორციელებენ სამენარმეო საქმიანობას, გადაეცემა თვითონ მათ, სასამართლოებსა და საარბიტრაჟო სასამართლოებს (მოსამართლეებს), საგადასახადო სამსახურის ორგანოებს და საბაჟოს ორგანოებს მათი საქმიანობის შესახებ მიღებული შესაბამისი საკანონმდებლო აქტებით გათვალისწინებულ შემთხვევებში.

წინასწარი ძიების ორგანოებს კლიენტისა და მისი ოპერაციების შესახებ ინფორმაციას იმ საქმეებზე, რომლებიც მათთან იმყოფება წარმოებაში, მხოლოდ სასამართლოს გადანაცვეტილების არსებობისას აძლევენ.

საბანკო საიდუმლოს გათქმისათვის ცენტრალურ ბანკებს, კომერციულ ბანკებს, არასაბანკო საკრედიტო და სააუდიტორო ორგანიზაციებს, მათი თანამდებობის პირებსა და თანამშრომლებს ეკისრებათ პასუხისმგებლობა, მათ შორის - მიყენებული ზარალის ანაზღაურება.

საბანკო კანონმდებლობაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს მენაბრის უფლებების დაცვას. კანონი ითვალისწინებს ანაბრების დაზღვევის სავალდებულო ფონდის შექმნას, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს ბანკის მიერ მოსახლეობისგან მოზიდული სახსრების დაბრუნების გარანტირება.

საერთაშორისო პრაქტიკის შესაბამისად, ანაბრების დაცვის სისტემას შემდეგი ფორმები შეიძლება აქონდეს:

- სახელმწიფო გამოდის მოსახლეობის მთელი ანაბრების გარანტიად;

- გარანტიად გამოდის ცენტრალური ბანკი, რომელიც კომერციული ბანკების სავალდებულო გადარიცხვებიდან ქმნის სპეციალურ რეზერვებს;

- გარანტიად გამოდის ბანკების მთელი ერთობლიობა (ბანკებმა შესაძლოა შექმნან ფონდები (რეზერვები) სპეციალური შენატანების გადახდის მეშვეობით, დაფარონ გაკოტრებული საკრედიტო დანესებულების ზარალი მომხდარი ფაქტის შესაბამისად და მოქმედი ბანკის კაპიტალისა და ოპერაციების მოც-

უღობის გათვალისწინებით;

● ანაბრების დაცვის დამატებითი (ორმაგი) გარანტია მთელ საბანკო სისტემაში ცენტრალიზებული რეზერვების და ბანკების ჯგუფის, მაგალითად, იპოთეკური ბანკების, სპეციალური სარეზერვო ფონდების ფორმირების მეშვეობით.

ბანკებს უფლება აქვთ, ასევე, შექმნან ანაბრების ნებაყოფლობითი დაზღვევის ფონდები, რაც, აგრეთვე, უზრუნველყოფს ანაბრების დაცულობას, მათზე შემოსავლების გაცემის ჩათვლით.

კანონი გარკვეულწილად იცავს ფიზიკური და იურიდიული პირების ანგარიშებზე არსებულ ფულად და სხვა ფასეულობებს გაუმართლებელი ამოღებისაგან. დადგენილია, რომ სახსრების ამოღება მხოლოდ აღმასრულებელი დოკუმენტების საფუძველზე შეიძლება განხორციელდეს. ყადაღის დადება შეუძლია მხოლოდ სასამართლოს, არბიტრაჟს ან ეს შეიძლება მოხდეს წინასწარი ძიების ორგანოს დადგენილებით, თანაც, სასამართლოს დადგენილების არსებობისას.

15. ბანკების ჩამოყალიბება და ბანკითარება საქართველოში

საქართველოში ფულად-საკრედიტო ურთიერთობების, მათი ორგანიზაციული სტრუქტურების, სხვადასხვა საკრედიტო დაწესებულებების, მათ შორის ბანკების არსებობას საქმარისად დიდი ხნის ისტორია აქვს. მათი წინამორბედები ემბრიონების სახით საქართველოში ჩნდებიან ჯერ კიდევ ჩვენ წ. აღრიცხვამდე VI საუკუნეში (იხ. დ. კაპანაძე – ქართული ნუმიზმატიკა, 1950 წ. გვ. 25-40). შემდგომ საუკუნეებში ეს პროცესი გრძელდება, ღრმავდება და ჩქარდება. დავით აღმაშენებლის დროს ტარდება ფულის, ფინანსების და კრედიტის ფართო მასშტაბიანი რეფორმები, ხოლო XIII საუკუნეში უკვე არსებობდნენ და ფართო საკრედიტო ოპერაციებს ახორციელებდნენ სპეციალური საკრედიტო ორგანიზაციები (დღევანდელი გაგებით ბანკები), რომელთაც ორტალი ეწოდებოდა. ისინი იძლეოდნენ

კრედიტებს სხვადასხვა ქონების გირაოს ქვეშ ან მის გარეშე (იხ. ივ. ჯავახიშვილი – ქართული ერის ისტორია, თბ. 1941 წ. ტ. III, გვ. 66, 67).

შემდეგომ საუკუნეში, მიუხედავად ძნელბედობისა, საკრედიტო ურთიერთობები, მათი სხვადასხვა სტრუქტურული ფორმები (ზარაფებისა და მევახშეების ინსტიტუტები) წელა, მაგრამ მაინც ვითარდებოდნენ საქართველოში. ფართოდ ვრცელდება საკრედიტო ურთიერთობების ისეთი დოკუმენტი, როგორცაა თამასუქი, რაც სამართლის ობიექტიც კი ხდება (იხ. ვახტანგ VI. სამართლის წიგნი, თბ. 1955 წ. მუხ. III. 147, 263 და სხვა).

XVIII საუკუნის საქართველოში უკვე არსებობენ ისეთი საკრედიტო ურთიერთობები, მათი ორგანიზაციული სტრუქტურები, ოპერაციები, რომლებიც დამახასიათებელია ევროპის მაღალგანვითარებული ქვეყნებისათვის. საქართველოს ფულის ნიშნები (ქართული თეთრი) გადის ქვეყნის გარეთ და ამიერკავკასიის სხვა რეგიონებშიც ხდება მათი მიმოქცევა. მათ კურსს, როგორც ეროვნული ეკონომიკის ინტერესების დაცვისა კავკასიის რეგიონში, სახელმწიფოებრივი შორსმჭვრეტელობით ახორციელებს მეფე ერეკლე II (იხ. ნ. ქოიავა – ფულის მიმოქცევა, კრედიტი და ფინანსები XVIII საუკუნის ქართლ-კახეთში, თბ. 1963 წ. გვ. 71).

რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ (1801 წ.) საქართველოში მოქმედი ეროვნული ფულად-საკრედიტო სტრუქტურები და მექანიზმები თანდათანობით კარგავენ თავის ფუნქციებს და მათ ადგილზე იწყება სხვადასხვა იმპერიული ფულად-საკრედიტო ურთიერთობებისა და საკრედიტო მექანიზმების დამკვიდრება. პირველი ასეთი იმპერიული საკრედიტო დანესებულება დაარსებული იქნა 1810 წელს თბილისში „საქართველოს საზოგადოებრივი მზრუნველობის საგანგოს“ (Приказ общественного призрения) სახელწოდებით, რომელიც იღებდა ანაბრებს და იძლეოდა კრედიტებს (იხ. პ. გუგუშვილი – საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX სს. ტ. II, თბ. 1956 წ. გვ. 245-380). 1849 წელს თბილისის აღნიშნული საგანგო გადაკეთდა ამიერკავკასიის საგანგოდ (Приказ -ად). 1866 წელს თბილისში გაიხსნა რუსეთის იმპერიის კომერციული ბანკი, რომელსაც ჰქონდა ფილიალები ბაქოში (გაიხსნა 1886

წ.), ბათუმში (1890 წ.), ერევანში (1895 წ.). აღნიშნული ბანკები მეტროპოლიაში არსებული ბანკების ფილიალები იყვნენ და საქართველოსა და ამიერკავკასიის კოლონიზაციას ემსახურებოდნენ. საქართველოსათვის, მისი ეკონომიკური და სულიერი აღორძინებისათვის განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა თბილისსა (1975 წ.) და ქუთაისში (1876წ.) საადგილმამულო ბანკების დაარსებას, რომლებსაც შესაბამისად ილია ჭავჭავაძე და ბ. და ნ. ლოლობერიძეები ხელმძღვანელობდნენ. ორივე ბანკმა უდიდესი როლი შეასრულა საქართველოში საბანკო საქმის, საქონლენარმოებისა და საქონელმიმოქცევის ცივილიზებული ფორმებით, მეთოდებითა და მასშტაბებით განვითარებისათვის. მოვლენათა ცენტრში მაინც თბილისის ბანკი იდგა (საადგილმამულო), რომელიც დაარსებულ იქნა დიდი ილიას ძალისხმევით და რომელსაც ილია მთელი 30 წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა. ილიას ასეთი გატაცება ბანკით გასაგები იყო. ის შესანიშნავად გრძნობდა, რომ იმპერიის მიერ გუბერნიებად და მაზრებად დაყოფილ, ეკონომიკურად ჩამორჩენილ, სოციალურად დაძაბუნებულ საქართველოში საქმის ცოდნით ამუშავებულ საადგილმამულო ბანკს შეეძლო შეესრულებინა უდიდესი ეროვნული მნიშვნელობის ამოცანები. პირველ რიგში ის უნდა ყოფილიყო ერთიანი საქართველოს ეკონომიკური სახლის მზიდი კონსტრუქცია, მისი კარკასი. მას თავის შიგნით და თავის გარშემო უნდა გაეერთიანებინა იმდროინდელი საქართველოს აქტიური სოციალური ძალები, ჩაება ისინი ქვეყნის სამსახურში, განეერთებინა საქართველოს ეკონომიკა, დაეფინანსებინა საერთო ეროვნული მნიშვნელობის ღონისძიებანი და სხვები და სხვები. ილიამ აღნიშნული ყველა ამოცანა წარმატებით გადაწყვიტა, თბილისის საადგილმამულო ბანკი გადააქცია საერთო ქართული აზროვნებისა და საქმეების კეთების ცენტრად, მიუხედავად იმისა, რომ ამ დროს არც დამოუკიდებელი საქართველო არსებობდა და არც მისი მართვის რომელიმე ერთიანი ეროვნული სტრუქტურა. ილიას ბანკი ფაქტიურად გადაიქცა ერთიანი საქართველოს ცენტრალურ ბანკად, რომელიც კრედიტებს იძლეოდა ეკონომიკის განვი-

თარებაზე, აფინანსებდა სხვადასხვა ეროვნული მნიშვნელობის ღონისძიებებს, ეწეოდა ქველმოქმედებებს, აყალიბებდა ეპოქის შესაბამის საერთო ქართულ მენტალიტეტს, საფუძველს უყრიდა მომავალი დამოუკიდებელი საქართველოს სახელმწიფოებრივი მართვის სტრუქტურებს. ილია მიღწეულით არ დაკმაყოფილდა და არაერთი მცდელობის შემდეგ პეტერბურგიდან ნებართვა მიიღო ახალი „სივრცეების“ ათვისების შესახებ: 1881 წლიდან თბილისის საადგილმამულო ბანკს უფლება მიეცა თავისი საქმიანობა გაეგრძელებინა ქუთაისის, ერევნის, ბაქოს, ელიზავეტპოლის (დღევანდელი განჯის) გუბერნიებზე, სოხუმის სამხედრო ოლქზე, ხოლო 1891 წლიდან კი – ბათუმის რეგიონზეც.

ილია ჭავჭავაძის მიერ თბილისის საადგილმამულო ბანკის მოქმედების გავრცელებით ბაქოს, ერევნის, ელიზავეტპოლის, სოხუმის, ბათუმის გუბერნიებსა, ოლქებსა და რეგიონებზე გადაიდგა შორს გამიზნული ნაბიჯი საქართველოს მომავლისათვის – დაიწყო დომინირება იმ ეკონომიკური (და მაშასადამე პოლიტიკური, კულტურული, ეთნიკური და ა.შ.) მდგომარეობისა, რომელიც თბილისს და მთელ საქართველოს ოდითგანვე ეკავა ამიერკავკასიაში დავითის, თამარის, გიორგი ბრწყინვალეს, ერეკლე მეორის ეპოქებში (ლ.ქისტაური, შ.ქისტაური საქართველოს საფინანსო და საბანკო სამართლის პრობლემები. თბ., სამთავისი, 1997. გვ 11-12).

პირველი სახელმწიფო ბანკი საქართველოში დაარსდა 1920 წელს. მას შემდეგ, როცა 1918 წელს საქართველოს დამოუკიდებლობა გამოცხადდა. ბანკის პირველ თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა ცნობილი ქართველი ბანკირი-ფინანსისტი იასონ ლორთქიფანიძე.

მიუხედავად თავისი არსებობის მცირე ხნისა, საქართველოს სახელმწიფო ბანკმა მოასწრო საქართველოსათვის ბევრი კარგი და სასარგებლო საქმეების გაკეთება: განახორციელა ფულის რეფორმა, მიმოქცევიდან ამოიღო ფულის არაქართული ნიშნები, გამოუშვა საკუთარი ფული, ქვეყანას შეუქმნა მნიშვნელოვანი უცხოური სავალუტო რეზერვები და რესპუბლიკის

ფულის ნიშნები აქცია ერთ-ერთ მტკიცე ვალუტად არამარტო ამიერკავკასიაში, არამედ მთელი რუსეთის პოსტიმპერიულ ქვეყნებში, დაარეგულირა ფასები პირველადი მოხმარების საგნებზე, შეიმუშავა ფულის ახალი რეფორმის გატარების პროექტი და სხვა (იხ. დემოკრატიული საქართველოს ყოფილი ფინანსთა მინისტრის ემიგრანტ კანდელაკის ავტორობით 1960 წელს მიუხეხნში ქართულად გამოცემული წიგნი „საქართველოს ეროვნული მეურნეობა“, წიგნი მეორე, გვ. 60-122).

1921 წლის 23 თებერვალს წითელი რუსეთის შეიარაღებული ძალები შემოიჭრნენ საქართველოში (თეთრმა რუსეთმა იგივე აქცია 120 წლით ადრე გააკეთა საქართველოს მიმართ), დაამხო დემოკრატიული მთავრობა და საქართველოში დაამყარა თავისი რეჟიმი. დამოუკიდებლობის დაკარგვამ სახელმწიფოებრივი საფუძველი გამოაცალა ქვეყნის ცენტრალურ ბანკს და მან არსებობა შეწყვიტა.

საქართველოში პირველი ცენტრალური ბანკი, დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, 1918 წელს გაიხსნა. ორი წლის შემდეგ იხსნება მეორე ბანკი. ეს ბანკები, როგორც ცნობილია, მცირე პერიოდის განმავლობაში ფუნქციონირებდნენ. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მნიშვნელოვანი ღონისძიებების გატარება შეძლეს. კერძოდ: განახორციელეს ფულადი რეფორმა, მიმოქცევიდან ამოიღეს არაქართული ფულის ნიშნები, ქვეყანაში შექმნეს მნიშვნელოვანი უცხოური სავალუტო რეზერვი. დამოუკიდებელი რესპუბლიკის ფულადი ნიშნები იქცა მტკიცე ვალუტად, პირველად მოხმარების საგნებზე მოხდა ფასების რეგულირება, შემუშავდა რეფორმის გატარების ახალი პერსპექტივები. რუსეთში ახალმა ხელისუფლებამ ოქტომბრის რევოლუციის პირველივე დღეებიდან დაიწყო საკრედიტო სისტემის ნაციონალიზაცია, ხოლო რევოლუციის მეორე წელს დაწყებულმა სამოქალაქო ომმა მთლიანად გაანადგურა არსებული საბანკო სისტემა.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ჯერ კიდევ საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში დაისვა საკითხი ერთიანი ფულად-საკრედიტო სისტემის შექმნის შესახებ. აღნიშნული საკითხის

რეალიზება ბოლშევიკებმა უშუალოდ რევოლუციის შემდეგ სცადეს, როდესაც 1918 წელს რევოლუციამდელი საბანკო სისტემის რესურსების ნაციონალიზაციის შედეგად შეიქმნა სახალხო ბანკი, მაგრამ იგი დღენაკლული აღმოჩნდა. ნეპის პერიოდში აღდგა საბაზრო ურთიერთობები, რომელმაც დღის წესრიგში დააყენა კომერციული და სხვა ფორმის კრედიტების საჭიროება. აღნიშნულმა განაპირობა ის, რომ ჯერ შეიქმნა სახელმწიფო ბანკი, ხოლო შემდეგ – სპეციალური ბანკების ქსელი, რომლებიც ფაქტობრივად, კომერციულ ბანკებს წარმოადგენდნენ.

საბჭოთა კავშირში 20-იანი წლების მეორე ნახევრიდან ეკონომიკის მართვის ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემის ჩამოყალიბებამ შეზღუდა საბაზრო ურთიერთობების შემდეგომი განვითარება და, შესაბამისად, კომერციულ ბანკებს არსებობის საფუძველი მოუსპო. კომერციული ბანკები, რომლებიც სპეციალური ბანკების სახით არსებობდნენ, ოფიციალურად გარდაიქმნენ გრძელვადიან დაბანდებათა ბანკებად და ახლად აღმოცენებულ ფულად-საკრედიტო სისტემას სათავეში ჩაუდგა სახელმწიფო ბანკი.

განვითარების შემდგომ პერიოდში გრძელვადიან დაბანდებათა სპეციალური ბანკები არაერთხელ გარდაიქმნენ, მაგრამ საბანკო სისტემის ორგანიზაციაში არაფერი შეცვლილა და სახელმწიფო ბანკი დარჩა საემისიო და, პარალელურად, სახალხო მეურნეობის გრძელვადიანი დაკრედიტების ცენტრად, ხოლო სპეცბანკები დამხმარე, დამატებითი რგოლის ფუნქციებს ასრულებდნენ (გ. ხელაია. ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგიერთი აქტუალური საკითხი. თბ., გამომცემლობა „ლაშაასი“, 1993, გვ. 62).

1919 წელს, ფულის გაუფასურებისა და ნატურალური მეურნეობის არსებობის პირობებში, აღარ იყო საჭირო საკრედიტო დაწესებულება. მოხდა ბანკების შერწყმა საფინანსო ორგანოებთან. საქართველოში 1921 წლის ოქტომბერში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ აღადგინეს სახელმწიფო ბანკი, რომელიც გახდა სახალხო მეურნეობის დაკრედიტებისა და ფულის მიმოქცევის სახალხო რეგულირების ცენტრი.

1930-1932 წლებში განხორციელდა საკრედიტო რეფორმა, რომლის მეშვეობითაც გაუქმდა კომერციული კრედიტი, შემოიღეს უნაღდო ანგარიშსწორების ახალი ფორმები, გაძლიერდა საბანკო კრედიტის ვადიანობისა და მიზნობრიობის პრინციპები, შეიქმნა სპეციალური ბანკები, რომლებიც გრძელვადიანი კაპიტალური დაბანდების განმახორციელებელ ბანკებს წარმოადგენდნენ.

რეფორმამ კიდევ უფრო განავითარა საკრედიტო სისტემის მკაცრი ადმინისტრაციულ-ცენტრალიზებული მართვა და სახელმწიფო ბანკი გახდა საკრედიტო საქმის სახელმწიფო მონოპოლისტური ორგანო, ე.ი. ჩამოყალიბდა საკრედიტო სისტემა მხოლოდ ერთი რგოლით, რომელიც პასუხობდა ინდუსტრიალიზაციისა და კოლექტივიზაციის მოთხოვნებს. საკრედიტო ურთიერთობებს ასრულებდა სამი ბანკი (სახელმწიფო ბანკი, მშენბანკი, საგარეო ვაჭრობის ბანკი) და შემნახველი სალაროები. სახელმწიფო ბანკი ახორციელებდა სახალხო მეურნეობის დარგების მოკლევადიან დაკრედიტებას, ხოლო სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის გასცემდა გრძელვადიან კრედიტებს. მშენბანკი აფინანსებდა სახალხო მეურნეობის ყველა დარგს გრძელვადიანი კრედიტებით, გარდა სოფლის მეურნეობისა. საგარეო ვაჭრობის ბანკის ძირითად ფუნქციებს წარმოადგენდა სავალუტო ოპერაციები და საერთაშორისო ანგარიშსწორება. მოსახლეობის თავისუფალ ფულად სახსრებს იზიდავდა შემნახველი სალაროები. სახელმწიფოს მიერ გამოშვებული ობლიგაციების მომსახურებასაც იგი ახორციელებდა.

მოქმედი ბანკების მიერ შექმნილი რესურსები სესხების სახით ეძლეოდათ საწარმოებს, რომლებიც ამ თანხებს ხშირად უკან არ აბრუნებდნენ. ეს გარემოება ადრე თუ გვიან კრიზისულ სიტუაციას გამოიწვევდა. სწორედ 80-იანი წლების დასაწყისში სახელმწიფო ბიუჯეტის გაზრდილი დეფიციტის დაფინანსება სახელმწიფო ბანკის საემისიო კრედიტებით ხდებოდა.

80-იან წლებში საქართველოში მოქმედებდა ხუთი დარგობრივი ტიპის სპეციალიზებული სახელმწიფო ბანკი: საექსპორტო ბანკი – ექსიმბანკი, სამრეწველო ბანკი – მრეწვემშენბანკი,

სოფლის მეურნეობის ბანკი – აგრომრეწვებანკი, საბინაო და კომუნალური მეურნეობის მომსახურების ბანკი – ბინსოცბანკი და შემნახველი ბანკი.

ამ პერიოდში მოქმედი საბანკო სისტემის ძირითად ნაკლს წარმოადგენდ შემდეგი: პირველი – მონოპოლიზმი, საწარმოს არ ჰქონდა მომსახურე ბანკის ამორჩევის უფლება, მეორე – ფუნქციონირებდნენ მხოლოდ სპეციალიზებული ბანკები; მესამე – არ ხდებოდა თამასუქების მიმოქცევა; მეოთხე – ბანკები, თანხების დაუბრუნებლობის პირობებში ასრულებდნენ ოპერაციებს ერთი და იმავე მეურნეობის ხელახალი დაკრედიტებისათვის; და ბოლოს, მესუთე – მოვალე საწარმოებისათვის სესხების ჩამოწერის სისტემის არსებობა.

1987 წელს გატარდა ეკონომიკური რეფორმა, რომელიც სრულ სამეურნეო ანგარიშიანობასა და თვითდაფინანსებაზე გადასვლას გულისხმობდა. ცვლილებებმა, თავის მხრივ, საბანკო სისტემის სრული გარდაქმნა მოითხოვა.

სოციალისტური გეგმური ეკონომიკიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა ბევრ სიძნელეებთან არის დაკავშირებული, რადგან ნებისმიერი ეკონომიკური წყობილება წარმოადგენს ეკონომიკური, პოლიტიკური და საერთაშორისო კავშირების რთულ სისტემას.

თუ ადრე საბანკო სისტემის მიზანი იყო სახელმწიფო გეგმური დავალებების შესრულება და ამ დავალებების შესაბამისად ფულადი ფონდების განაწილება, საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირების აუცილებელ პირობებს წარმოადგენს: სტაბილური ფულად-საკრედიტო სისტემის შექმნა, საბანკო სისტემის ნორმალური ფუნქციონირება და საფინანსო მომსახურების ბაზარზე კონკურენტუნარიანი ურთიერთობების არსებობა.

90-იან წლებში საქართველომ კვლავ მოიპოვა (აღადგინა) დამოუკიდებლობა. ახალ საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციაზე გადასვლამ და საბაზრო ურთიერთობების თანდათანობით ჩამოყალიბების პროცესმა შესაბამისი საბანკო სისტემის შექმნა მოითხოვა. საქართველოში საბანკო სისტემის გარდაქმნის პროცესი მძიმე ეკონომიკური და პოლიტიკური

კრიზისის ფონზე მიმდინარეობდა. მკვეთრად შემცირდა წარმოების მოცულობა და ფინანსურმა, ამასთან ერთად, პოლიტიკურმა დესტაბილიზაციამ ხელი შეუწყო ტრადიციული საგარეო-ეკონომიკური კავშირების გართულებას. ქვეყანა ფაქტობრივად უმწვავესი ფინანსური კრიზისის წინაშე პირისპირ აღმოჩნდა და მისი ყოფნა-არყოფნის საკითხი დაუყოვნებლივ უნდა გადაწყვეტილიყო. აღნიშნულ პირობებში დღის წესრიგში დადგა საქართველოში საბანკო სისტემის რეფორმის აუცილებლობა, რომელიც უზრუნველყოფდა საბანკო სისტემის მდგრადობას.

საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პირობებში საქართველოს საბანკო სისტემის განვითარება სამ ძირითად ეტაპს მოიცავს. პირველ ეტაპზე (1987-1991 წლები) – შეიქმნა საბაზრო ეკონომიკისათვის აუცილებელი საბანკო საქმის ინსტიტუციონალური საფუძვლები (რ. კაკულია, თ. მურღულია, გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში საბანკო სისტემის ფორმირების შესახებ. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო – სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტი. გარდამავალი პერიოდის საფინანსო-საკრედიტო პრობლემების საქართველოში. ტომი III. თბ., გამომცემლობა „ფინანსები“, 1999. გვ. 134). პირველი არასახელმწიფო ბანკი საქართველოში იყო კომერციული, რომელიც 1989 წლის დასაწყისში შეიქმნა 500 ათასი მანეთის სანესდებო ფონდით, ხოლო პირველი კოოპერატიული ბანკი – 1989 წლის ივლისში ხუთი მილიონი მანეთის სანესდებო ფონდით. ეს ორივე ბანკი, ისე, როგორც შემდგომ პერიოდში ჩამოყალიბებული რამდენიმე კომერციული ბანკი, ფაქტობრივად ექვემდებარებოდა ყოფილი საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო ბანკს. 1991 წლის აგვისტოში საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭო იღებს კანონებს: „საქართველოს რესპუბლიკაში ფულად-საკრედიტო რეგულირების შესახებ“, „საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნული ბანკის შესახებ“ და „საქართველოს რესპუბლიკაში ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის შესახებ“.

საქართველოს საბანკო სისტემის ტრანსფორმირების პროცესი 1991 წლიდან დაიწყო. შეიქმნა სათანადო საკანონმდებლო და ნორმატიული ბაზა, რის შედეგადაც ჩამოყალიბდა ორ-

საფეხურიანი საბანკო სისტემა, ერთი მხრივ, საქართველოს ეროვნული ბანკი, როგორც მონეტარული პოლიტიკის წარმართველი და საბანკო სისტემის მარეგულირებელი ორგანო, მეორე მხრივ კი – კომერციული ბანკები.

1992 წლის ბოლოსათვის საქართველოში უკვე მოქმედებდა 34 კომერციული და 5 კოოპერატიული ბანკი, რომელთა საწესდებო ფონდი მთლიანად 376,8 მილიონ მანეთს შეადგენდა, 1993 წლისთვის რესპუბლიკაში სულ ფუნქციონირებდა 70-მდე კომერციული და კოოპერატიული ბანკი 15 ფილიალით, რომელთა საწესდებო ფონდის საერთო თანხა 733 მილიონ მანეთს შეადგენდა. აღსანიშნავია, რომ ამ თანხის მნიშვნელოვანი ნაწილი უმთავრესად ხუთ ბანკზე მოდიოდა. ეს ბანკები იყო: „ივერთ-ბანკი“, „კავკასიის ბანკი“, „საქართველო“, „იბერიბანკი“, „მერკური“, რაც შეეხება დანარჩენ ბანკებს, მათი საწესდებო ფონდი იმდენად მცირე მოცულობის იყო, რომ გავლენას ვერ ახდენდა საკრედიტო ბაზრებზე (გ. ხელაია, ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგიერთი აქტუალური საკითხი, თბ., გამომცემლობა „ლამპასი“, 1993. გვ.66).

1991 წლის 2 აგვისტოს მიღებული დოკუმენტის „საქართველოს რესპუბლიკის კანონი ეროვნული ბანკის შესახებ“ შესაბამისად ახლად ჩამოყალიბებულ საქართველოს ეროვნულ ბანკს უნდა განეხორციელებინა ქვეყანაში ფულად-საკრედიტო რეგულირება. ამისათვის კი, უპირველეს ყოვლისა, საჭირო იყო საკუთარი ფულის ნიშნები, საკრედიტო რესურსები, კონვერტირებადი ვალუტისა და ოქროს მარაგი.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ რუსეთს არ სურდა გაენაწილებინა ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკებისათვის სახელმწიფო ბანკის მნიშვნელოვანი ოქროს მარაგიდან (სსრკ მსოფლიოში ოქროს ერთ-ერთ ძირითად მომპოვებლად ითვლებოდა) მათი კუთვნილი წილი (საბჭოთა კავშირის ეროვნულ შემოსავალში საქართველოს წილი 3%-ს შეადგენდა).

არსებული კავშირების რღვევის პირობებში ქვეყანაში მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა შეიქმნა. საქართველომ დახმარებისათვის მიმართა საერთაშორისო სავალუტო ფონდს.

90-იანი წლების დასაწყისში ქვეყანაში სწრაფად დაიწყო ზრდა კომერციული ბანკების რიცხვმა, რაც ამ დროისათვის საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ გატარებული ლიბერალური ფულად-საკრედიტო პოლიტიკით, არასრულყოფილი კანონმდებლობით, ბანკების ლიცენზირების სუსტი ადმინისტრირებითა და, უმთავრესად, სანესდებო კაპიტალის მინიმალური ოდენობით იყო განპირობებული.

1992-1995 წლებში მიმდინარეობს საბანკო რეფორმის მეორე ეტაპი.

საქართველოს რესპუბლიკის დამოუკიდებლობის მოპოვების პირველივე დღეებში საბჭოთა კავშირისაგან მემკვიდრეობით მიღებული საბანკო სტრუქტურები (სახბანკი, შემნახველი ბანკი, მრეწვბანკი, ბინსოცბანკი, აგრობანკი) ბუტაფორული ქმნილებები უფრო იყვნენ, ვიდრე რეალურად არსებული საბანკო ინსტიტუტები.

აღნიშნული სიტუაციის გამოსწორება საერთაშორისო სავალუტო ფონდის რეკომენდაციებით შესაძლებელი იყო „რეზისტერის“ სისტემის გამოყენებით, რომლის მიხედვითაც საბანკო საქმის მონყობა შემჭიდროვებულ ვადებში უნდა განხორციელებულიყო და მთავარი როლი ეროვნულ ბანკს ენიჭებოდა. ეროვნულმა ბანკმა ლიბერალური ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარება დაიწყო. სახელმწიფომ მოუმზადებლად მიმოქცევაში გამოუშვა ფულის სუროგატი – ეროვნული კუპონი.

1993 წელს კუპონის მოუმზადებლად შემოღების შედეგად მდგომარეობა კიდევ უფრო გაუარესდა. მთავრობამ ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფარავად ეროვნული ბანკისგან 1 ტრილიონ 27 მლნ კუპონი მიიღო (ეს იყო სახელმწიფო შემოსავლების 63,7%). 1994 წლის ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფარავად ეროვნული ბანკის 28362000 მლნ კუპონის ემისია იქნა გამოყენებული (შემოსავლების 42%). მოუმზადებელმა ფულადმა რეფორმამ, ლიბერალურმა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკამ კუპონი, როგორც საგადამხდლო საშუალება, არარობად აქცია. საგადამხდლო ფუნქციას რამდენიმე უცხოური ვალუტა ასრულებ-

და, რამაც კიდევ უფრო გაართულა ქმედითი მონეტარული ღონისძიებების გატარება.

საბანკო მომსახურებაზე მოთხოვნა მიწოდებას აჭარბებდა, რასაც მრავალრიცხოვანი სუსტი ბანკების შექმნა მოჰყვა. ბანკების შემოსავლის ძირითადი წყარო იყო არაორგანიზებულ საფინანსო ბაზარზე მოკლევადიანი სპეკულაციური ოპერაციები.

საქართველოში დამოუკიდებელი საბანკო სისტემის ჩამოყალიბების პერიოდში, კერძოდ, 1992-1995 წლებში ყველაზე სამარცხვინო ფაქტად, ე.წ. „ჯიბის ბანკების“ შექმნა იქნა მიჩნეული. ამ წლებში რეგისტრირებულმა 7 ბანკმა და 34 კომპანიამ ზარალი მიაყენა 62 ათას მენაბრეს 31 მლნ აშშ დოლარის ოდენობით. ანაბრაბზე შეტანილი მინიმალური თანხა შეადგენდა 4 აშშ დოლარს, მაქსიმალური კი – 300 ათას აშშ დოლარს. ამ თანხებზე საპროცენტო განაკვეთი თვეში 5-30%-ის ფარგლებში მერყეობდა¹. (1. გაზეთი „ეკო დაიჯესტი“. გაქვეული „ბანკირები“ და მოტყუებული მენაბრეები. 2000. №53.

ძირითადი მიზეზები, რამაც გამოიწვია ამგვარი სიტუაცია, იყო, უპირველეს ყოვლისა, სახელმწიფოს მხრიდან საბანკო სისტემის რეგულირების ინსტრუმენტების არარსებობა, ასევე ეროვნული ბანკის მხრიდან სუსტი საზედამხედველო პოლიტიკის გატარება. საბანკო დაწესებულების უმეტეს ნაწილს არ გააჩნდა შესაბამისი ლიცენზია. ამასთან არსებობდა საბანკო ოპერაციებზე ლიცენზირების მიღების გაადვილებული სისტემა.

გარდა ამისა, საქართველოს საბანკო სისტემა მეტად მოუქნელი იყო და, ამდენად, საბაზრო ეკონომიკაზე ორიენტირებულ ქვეყანას მრავალ პრობლემას უქმნიდა. მთავარი ის, რომ საბანკო სისტემამ ვერ კიდევ ვერ იპოვა თავისი ადგილი ეკონომიკაში, ვერ განსაზღვრა თავისი, როგორც ეკონომიკური სუბიექტის როლი და საბანკო სისტემა ფაქტობრივად გამოიყენებოდა სხვადასხვა პოლიტიკურ დაჯგუფებათა მიერ მათი ვინრო პარტიული და ეკონომიკური ინტერესებისათვის, რაც ძირგამომთხრელ ფაქტორად გვევლინებოდა საქართველოს

საფინანსო-ეკონომიკური მდგომარეობის სტაბილიზაციის მიღწევაში (გ. გამსახურდია. საქართველოს საფინანსო პოლიტიკის ძირითადი პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., გამომცემლობა „მერანი“, 1995, გვ. 167).

საბანკო სისტემის მოუქნელობა და უარყოფითი მხარე ნათლად გამოჩნდა იმ შედეგებიდან, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა გარკვეული პოლიტიკური ძალების მიერ მათი საკუთარი ინტერესებისათვის გამოყენების დროს (რ. ბასარია, ი. მესხია. ეკონომიკური თეორიის საფუძვლები. თბ., გამომცემლობა „ფინანსები“, 1996, გვ. 302). მხედველობაში გვაქვს დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში ჩვენი ქვეყნის განვერიანების წინა პერიოდი, როცა ბაზარზე ხელოვნურად გამონვეულმა ნალდი კუპონის დეფიციტმა მნიშვნელოვნად დასცა ჩვენი ვალუტის მსყიდველობითუნარიანობა.

1995 წლის დასაწყისში საქართველოში მოქმედებდა 229 კომერციული ბანკი.

საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნებიდან გამომდინარე, დაიწყო ბანკების ბუნებრივი გადარჩევის პროცესი და საბანკო სისტემის განვითარების მესამე ეტაპი, რომელიც დღემდე გრძელდება.

საბანკო სისტემის რეფორმის აღნიშნული ეტაპის განხორციელება დაიწყო საერთაშორისო სავალუტო ფონდის, მსოფლიო ბანკისა და სხვა საერთაშორისო ინსტიტუტების დახმარებით. რეფორმა, რომელიც 1995 წელს დაიწყო საბანკო სისტემის რეფორმის მესამე ეტაპის სახელწოდებით, ბანკების ლიცენზირებისა და ზედამხედველობის პროცესში დაშვებული შეცდომების გამოსწორების საშუალებას იძლეოდა და საერთაშორისო სტანდარტების შესატყვისი საბანკო საქმიანობის ზედამხედველობისა და რეგულირების ეტაპობრივად დანერგვას უწყობდა ხელს.

1995 წელს წარმატებით განხორციელდა ახალი ფულადი რეფორმა, რის შედეგადაც ქვეყნის მონეტარულ და, აქედან გამომდინარე, საფინანსო-საკრედიტო სისტემაში ახალი ეტაპი დაიწყო.

1995 წლის დასაწყისში არსებული 229 ბანკიდან 1996 წელს

მხოლოდ 101-მა გააგრძელა ფუნქციონირება. ლიცენზირებული ბანკების რაოდენობის ასეთი მკვეთრი შემცირება გამოწვეული იყო მათთვის დადგენილი სანესდებო კაპიტალისა და სხვა ეკონომიკური ნორმატივების შეუსრულებლობით.

1995 წლის ბოლოს კომერციულ ბანკებში აქტივების ოდენობა 121 მლნ. ლარს აღწევდა, რაც საბანკო სისტემის აქტივების 52%-ს უდრიდა.

1996 წლის 1 იანვრისათვის მოქმედი 101 კომერციული ბანკიდან წლის განმავლობაში ლიცენზიები გამოთხოვილ იქნა 40 ბანკიდან, მათ შორის თვითლიკვიდაცია მოახდინა 7-მა, ხოლო 18 გაერთიანდა სხვა ბანკებთან. აღსანიშნავია, რომ საბანკო ლიცენზიების გამოთხოვა შეეხო იმ ბანკებს, რომლებიც შეიქმნენ საბანკო სისტემის მარეგულირებელი საკანონმდებლო-ნორმატიული დოკუმენტების დეფიციტის პირობებში.

1996 წლის ბოლოს საბანკო სისტემის აქტივების წილი 238 მლნ ლარს შეადგენდა, რაც 5,4 მლნ ლარით აღემატებოდა წინა წლის მაჩვენებელს. რაც შეეხება საბანკო სისტემის სანესდებო ფონდს, იგი 1996 წლის განმავლობაში 36,3 მლნ ლარით გაიზარდა და მისმა ოდენობამ წლის ბოლოს 80,5 მლნ ლარი შეადგინა.

ეროვნული ბანკის მხრიდან კაპიტალის ადეკვატურობამ და მინიმალურმა სანესდებო კაპიტალის მოთხოვნებმა, ასევე დანაკარგების და რეზერვების პრაქტიკის შემოღებამ ხელი შეუწყო კომერციული ბანკების როლის ამაღლებას საბანკო სისტემის განმტკიცებაში. პარალელურად, კომერციულმა ბანკებმა გარკვეული ღონისძიებები განახორციელეს თავიანთი აქტივების დივერსიფიკაციისათვის პრობლემური სესხების რეზერვების შექმნისა და ბალანსიდან ჩამოწერის მიზნით. 1996 წლის განმავლობაში ჩამოწრილ იქნა უიმედო სესხებით წარმოშობილი დავალიანება 13 მლნ ლარის ოდენობით, ასევე სესხებით სარგებლობისათვის დარიცხული და გადაუხდელი პროცენტი 6 მლნ ლარის ოდენობით, რამაც, თავის მხრივ, უზრუნველყო კომერციული ბანკების ბალანსის გაწმენდა, მათი მდგრადობისა და საიმედოობის ამაღლება, საერთო ჯამში, სა-

ბანკო სისტემის განმტკიცება.

1997 წელს ეროვნულმა ბანკმა კვლავ გააგრძელა ბანკების გარდაქმნის მიზნით შემუშავებული სტრატეგიული გეგმით გათვალისწინებულ ღონისძიებათა განხორციელება კომერციული ბანკების საქმიანობის მარეგულირებელი ეკონომიკური ბერკეტების მეშვეობით.

მიმდინარეობდა არასაიმედო აქტივების მქონე ბანკების რესტრუქტურისაცია. მათი ზრდის შეზღუდვით, აგრეთვე წარმოებდა იმ ბანკების დახურვა, რომლებმაც ვერ უზრუნველყვეს დადგენილი მინიმალური სანესდებო კაპიტალის შექმნა და ეკონომიკური ნორმატივების შესრულება.

1997 წლის განმავლობაში საბანკო სისტემის სანესდებო ფონდი 84 მლნ. ლარით გაიზარდა და 1998 წლის 1 იანვრისათვის მისმა ოდენობამ 164 მლნ ლარი შეადგინა.

კომერციული ბანკების სანესდებო ფონდის გაზრდამ ხელი შეუწყო მათ მიერ საშუამავლო ოპერაციების შესრულებას, რაც გამოიხატება მათი აქტივების ზრდით. საბანკო სისტემის აქტივები 1997 წლის დასაწყისთან შედარებით 103 მლნ ლარით გაიზარდა და 1998 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით 340,9 მლნ ლარი შეადგინა. საბანკო სისტემის აქტივების 50,7% მოდის ბანკების მიერ გაცემულ კრედიტებზე, რომლებმაც 1998 წლის პირველი იანვრის მდგომარეობით 172,9 მლნ ლარი შეადგინა.

აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდში ბანკები უპირატესაობას ანიჭებდნენ კრედიტების სავაჭრო ოპერაციებში დაბანდებას საკმაოდ მაღალი საპროცენტო განაკვეთით, რომელიც წლის განმავლობაში მერყეობდა 70-დან 40 პროცენტამდე.

საკრედიტო დაბანდების 70% მოდიოდა სავაჭრო ოპერაციების დაკრედიტების მიზნით გაცემულ მაღალი რისკის მქონე კრედიტებზე, რომლებიც საკმაოდ მაღალი საპროცენტო განაკვეთით ხასიათდებოდა. შესაბამისად, საბანკო სისტემაში მაღალი იყო ბანკის სესხებით ვადაგადაცილებული დავალიანებისა და მათი უიმედოდ მიჩნევის გამო, რესურსების შესაძლო დანაკარგების რეზერვიდან ჩამონერილი თანხები, რომლებმაც 1998 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით შეადგინა, შესაბამისად, 15 მლნ ლარი და 18 მლნ ლარი.

საბანკო სისტემაში გარდაქმნის პროგრამის განხორციელებაში მნიშვნელოვნად გააუმჯობესა ბანკების ლიკვიდობის მაჩვენებელი, აგრეთვე, გააფართოვა მოსახლეობისა და მეურნე სუბიექტების საბანკო სისტემისადმი ნდობა. ამის ნათელი მაგალითია დეპოზიტების ზრდის ტენდენცია. საბანკო სისტემაში დეპოზიტები 1996 წლის 1 იანვართან შედარებით წლის ბოლოსათვის 24,3 მლნ ლარით გაიზარდა და 82 მლნ ლარი შეადგინა. დეპოზიტების ზრდა განხორციელდა როგორც ეროვნულ, ისე უცხოურ ვალუტაში.

1997 წლის დასაწყისთან შედარებით დეპოზიტების ზრდა წლის ბოლოსთვის მოხდა 51 მლნ ლარით, რომელთა ოდენობამაც წლის ბოლოს 133,2 მლნ ლარი შეადგინა. ამ პერიოდში დეპოზიტები გაიზარდა როგორც ეროვნულ, ისე უცხოურ ვალუტაში შესაბამისად 12 მლნ ლარითა და 40 მლნ ლარის ეკვივალენტით.

ეროვნულმა ბანკმა საბანკო სისტემის მდგრადობისა და მისი საიმედოობის ამაღლების მიზნით 1998 წელს გააძევა კომერციული ბანკების გარდაქმნის სტრატეგიული გეგმით გათვალისწინებული ღონისძიებების განხორციელება.

1998 წელს საბანკო ლიცენზია ჩამოერთვა ათ კომერციულ ბანკს, მათ შორის ცხრას – ეროვნული ბანკის მოთხოვნათა შეუსრულებლობისათვის.

ამავე პერიოდში მოხდა საბანკო სისტემის სანესდებო ფონდის ზრდა 20 მლნ ლარით და, შესაბამისად, იგი 1999 წლის დასაწყისში 116 მლნ ლარს შეადგენდა. აქტივების ზრდა ძირითადად განპირობებულია გაცემული კრედიტების, საკორესპონდენტო და ძირითადი საშუალებების ანგარიშებით. საბანკო სისტემის აქტივების 48% მოდის გაცემულ კრედიტებზე. ისევე, როგორც წინა წლებში, კომერციული ბანკები კრედიტებს გასცემდნენ ძირითადად სავაჭრო ოპერაციების დასაკრედიტებლად, რაც სხვა მიზეზებთან ერთად განპირობებული იყო საკრედიტო რესურსების მოზიდვის დაბალი მაჩვენებლითა და მოკლევადიანი დეპოზიტების შენახვით.

საქართველოში კომერციული ბანკების წარმოშობისა და

განვითარების, საბანკო რეფორმის ჩატარების ეტაპების ანალიზი ცხადყოფს, რომ საბანკო სისტემაში ჩამოყალიბდა უამრავი დადებითი ტენდენცია, რომელთაგან აღსანიშნავია შემდეგი:

1. ფულის რაციონალური მიწოდების საფუძველზე შესაძლებელი გახდა ინფლაციური პროცესების მართვა; 2. შენარჩუნებულ იქნა სხვა ვალუტების მიმართ ლარის გაცვლითი კურსის სტაბილურობა; 3. გარკვეული წარმატებებია მიღწეული ბანკების კონსოლიდაციისა და გამსხვილების საქმეში, რაც მნიშვნელოვნად განაპირობა მინიმალური სანესდებო კაპიტალის ეტაპობრივმა გაზრდამ; 4. სტაბილურმა გაცვლითმა კურსმა, საბანკო სისტემისადმი მოსახლოების ნდობის უმნიშვნელო ამაღლებამაც დადებითი ზეგავლენა მოახდინა დეპოზიტებისა და საკრედიტო დაბანდების ზრდაზე, ბანკების კაპიტალიზაციის მოცულობების გადიდებაზე. კერძოდ, 2000 წლის განმავლობაში საბანკო სისტემის მთლიანი აქტივები გაიზარდა 17%-ით და შეადგინა 723 მლნ ლარი. მთლიანი აქტივების ზრდა განაპირობა სისტემაში მთლიანი ვალდებულებების 20%-ითა და სანესდებო კაპიტალის 12%-ით ზრდამ, რაც 363 მლნ და 259 მლნ ლარს შეადგენს. აღსანიშნავია, რომ კომერციული ბანკების მთლიანი ვალდებულებების ზრდის 30% დეპოზიტების ზრდას უჭირავს (მონეტარული და საბანკო სტატისტიკის ბიულეტენი, №7(17), საქართველოს ეროვნული ბანკი, თბ., 2000, გვ.5); 5. დეპოზიტების ზრდის ტენდენცია ნახესხებ სახსრებთან შედარებით. აღნიშნული ტენდენციის მნიშვნელობა იმაში გამოიხატება, რომ კომერციული საქმიანობისათვის საჭირო რესურსების ზრდა ხდება ქვეყანაში ფულადი მასის საბანკო არხებში მოქცევის მეშვეობით; 6. ეროვნული ბანკის მხრიდან მინიმალური სანესდებო კაპიტალის ეტაპობრივი ზრდისათვის მოთხოვნების გამკაცრება, მსოფლიო მასშტაბით მიმდინარე გლობალიზაციისა და კონსოლიდაციის პროცესების გათვალისწინებით.

საბანკო საქმიანობის განვლილი პერიოდის ანალიზმა დადებით ტენდენციებთან ერთად უარყოფითი მხარეებიც წარ-

მოაჩინა, კერძოდ, ფისკალურ სფეროში არსებული პრობლემები, რომლებიც ხელს უშლიდნენ ბანკების შემდგომ განვითარებას. მხედველობაში გვაქვს: 1. მოშლილი აღრიცხვიანობა; 2. მენარმე სუბიექტების მიერ ნაღდი ანგარიშსწორებისათვის უპირატესობის მინიჭება; 3. საბანკო სერვისის შეზღუდული სპექტრი; 4. ყურადღება არ ექცევა დეპოზიტებიდან მიღებულ შემოსავლებისა და ერთობლივი შიდა პროდუქტის ზრდას შორის ურთიერთკავშირს; 5. ახალი საბანკო ტექნოლოგიების, პროგრესული საბანკო პროდუქტების დანერგვის პროცესების ნელი ტემპით მიმდინარეობა, რაც, თავის მხრივ, აფერხებდა საბანკო სისტემის მომსახურების გაუმჯობესებასთან ერთად საქართველოს ეროვნული ეკონომიკის შემდგომ განვითარებას.

16. ბანკი, რომორც საბანკო სისტემის ელემენტი

ბანკი საბანკო სისტემის ელემენტია. ეს იმას ნიშნავს, რომ:

1. მას უნდა ჰქონდეს ისეთი თანდაყოლილი თვისებები, რომლებიც ერთი მთლიანის ორგანულ ნაწილად არსებობის უფლებას მისცემს მას (უნდა ჰქონდეს ბანკის სტატუსი, საბანკო ოპერაციების შესრულების უფლების ლიცენზია), უნდა ფუნქციონირებდეს თამაშის საერთო წესების მიხედვით;
2. იგი უნდა საქმიანობდეს ზოგადი და სპეციფიკური კანონების, საზოგადოების იურიდიული ნორმების ფარგლებში;
3. უნდა ჰქონდეს თვითრეგულირების (გარემოზე რეაგირებისა და მასთან შეგუების), განვითარებისა და სრულყოფის უბანი;
4. უნდა ურთიერთმოქმედებდეს საბანკო სისტემის სხვა ელემენტებთან.

საბანკო სისტემაში ბანკების გარდა შედიან სხვა სპეციალური საფინანსო ინსტიტუტებიც, რომლებიც საბანკო ოპერაციებს კი ასრულებენ, მაგრამ ბანკის სტატუსი არა აქვთ, და სხვა დანებს უღებებიც, რომლებიც ქმნიან საბანკო ინფრასტრუქტურას და უზრუნველყოფენ ფულად-საკრედიტო ინსტიტუტების ცხოველქმედებას.

მართალია, ბანკის არსი ერთია, მაგრამ პრაქტიკაში მათი მრავალი სახეობა გვხვდება (იხ. №1.1 სქემა). პირველ რიგში განასხვავებენ საემისიო და კომერციულ ბანკებს. ნაღდი ფულადი ნიშნების ემისიის ამოცანას ცენტრალური ბანკები წყვეტენ, რომელთა მუშაობის დანვრილებით აღწერას მეოთხე თავში შემოგთავაზებთ.

შესრულებული ოპერაციების ხასიათის მიხედვით განასხვავებენ უნივერსალურ და სპეციალიზებულ ბანკებს. უნივერსალურს ისეთი ბანკები ეკუთვნის, რომელთაც „ერთი ხელით“ შეუძლიათ ფართო წრის მრავალფეროვანი ოპერაციებისა და მომსახურების შესრულება. მაგრამ უნივერსალურობას სხვა ელფერიც აქვს. „უნივერსალობა“ აღნიშნავს საქმიანობის ისეთ ტიპს, რომელიც შეზღუდული არაა:

- სახალხო მეურნეობის დარგებით;
- მომსახურება გასაწევი კლიენტურის შემადგენლობით;
- რაოდენობრივად;
- რეგიონების მიხედვით;

უნივერსალური ბანკი ესწრაფვის მრავალფეროვანი დარგების დაკრედიტებას, მაშინ როდესაც სპეციალიზებული ბანკი უფრო ხშირად აკრედიტებს ეკონომიკის რომელიმე დარგს (ქვედარგს) ან სანარმოთა ჯგუფს (ხე-ტყის, საავიაციო, საავტომობილო და მრეწველობის სხვა ქვედარგებს).

ბანკის უნივერსალური ტიპი კიდევ უფრო შესამჩნევია კლიენტურის მომსახურებასთან დაკავშირებით. უნივერსალური ბანკებისათვის ჩვეულებრივია ასეთი შემთხვევები, როცა ისინი ემსახურებიან როგორც იურიდიულ, ისე ფიზიკურ პირებს. ამის საპირისპიროდ სპეციალიზებული ბანკი შესაძლოა კერძო პირების მომსახურებით იფარგლებოდეს.

უნივერსალური ბანკების მიერ შესრულებული ოპერაციების წრე, როგორც წესი, ძალიან ფართოა. აქ რაოდენობრივ ნიშან-თვისებად გვევლინება ნებადართული ოპერაციების ისეთი ჩამონათვალი, რომელშიც შედის ღია ბაზარზე განხორციელებული ოპერაციები. ამ ბაზარზე შეუძლია ბანკს იყოს ფასიანი ქაღალდების ბაზრის სრულუფლებიანი მონაწილე და სხვა სანარმოების კაპიტალში დააბანდოს თავისი კაპიტალი.

მაგალითად, ამერიკის მთელ რიგ სპეციალიზებულ კომერციულ ბანკებს, საბანკო კანონმდებლობის შესაბამისად, არ შეუძლიათ ამ ოპერაციების შესრულება. ევროპის ქვეყნების უნივერსალურ ბანკებს, პირიქით, ასეთი ოპერაციების შესრულება შეუძლიათ.

უნივერსალური ბანკების საქმიანობა არ შემოიფარგლება ერთი რომელიმე რეგიონით. უნივერსალური ბანკი რეგიონებში სხვადასხვა რაიონში გვხვდება. მას აქვს ფილიალები, მათ შორის – საზღვარგარეთ. სპეციალიზებული ბანკის საქმიანობას, პირიქით, ხშირად ლოკალური ხასიათი აქვს.

თანამედროვე საბანკო სტრუქტურებში ზოგჯერ ჭირს უნივერსალური და სპეციალიზებული ბანკების ერთმანეთისგან გარჩევა. მაგალითად, მსხვილი სპეციალიზებული იპოთეკური ბანკები ხშირად არ იფარგლებიან მხოლოდ ერთი რეგიონით. შესაძლოა, მათ ფილიალებიც ჰქონდეთ საზღვარგარეთ და თავიანთ კლიენტებს ასობით სახეობის მომსახურება გაუწიონ. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ კომერციული ბანკების საქმიანობაში ხშირად შეიძლება შევნიშნოთ როგორც უნივერსალური, ისე სპეციალიზებული ბანკის ნიშან-თვისებები.

საკუთრების ტიპის მიხედვით ბანკებს ჰყოფენ სახელმწიფო, სააქციო, კოოპერაციულ, კერძო და შერეულ ბანკებად.

გარდამავალი პერიოდის პირობებში ბანკებზე საკუთრების სახელმწიფოებრივი ფორმა კვლავ ინარჩუნებს თავის მნიშვნელობას. მართალია, იმ მასშტაბებით არაა, როგორც მეურნეობრიობის განაწილებითი სისტემის დროს იყო და მხოლოდ სახელმწიფოს ჰქონდა ბანკის შექმნის მონოპოლიური უფლება, მაგრამ თანამედროვე პირობებში სახელმწიფო მთელი რიგი ბანკების კაპიტალში ინარჩუნებს თავის გარკვეულ წილს. სახელმწიფო საკუთრება არსებობს სხვა მოდიფიცირებული ფორმების ბაზაზე. საერთაშორისო პრაქტიკაში ბანკები სახელმწიფოს სრულუფლებიანი რწმუნებულებია (ეს შეიძლება აქციონერული ბანკებიც იყოს) ეკონომიკის დაფინანსების სახელმწიფო პროგრამების დაფინანსებაში. კომერციული ბანკების აქციონერები შეიძლება სახელმწიფო საწარმოებიც იყოს, რის გამოც საკუთრების ეს ფორმა რეალურად შეიძლება არ-

სებობდეს კომერციული ბანკების კაპიტალებში.

ეკონომიკური კრიზისისა და საბანკო სისტემის მოშლის პირობებში სახელმწიფო ცდილობს ბანკებზე თავისი გავლენის გაძლიერებას. სახელმწიფო რეგულირება იწვევს არა მარტო მკაცრ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას და რეზერვირებისა და ლიკვიდობის ნორმატივების გადიდებას, არამედ საბანკო კაპიტალში სახელმწიფო საკუთრების მომეტებულად მქონე სპეციალიზებული საკრედიტო ინსტიტუტების შექმნასაც. ასეთ ბანკებს მსოფლიო პრაქტიკაში ხშირად უწოდებენ განვითარების ბანკებს. მათი მეშვეობით სახელმწიფოს საშუალება ეძლევა განახორციელოს მიზნობრივი „ნერტილოვანი“ ინვესტირება ეკონომიკის სანარმოო სექტორში.

საბაზრო მეურნეობის პირობებში კომერციულ ბანკზე საკუთრების ყველაზე უფრო გავრცელებული ფორმაა აქციონერული ფორმა (საერთაშორისო ტერმინოლოგიით მას ხშირად კერძო ფორმას უწოდებენ, რადგანაც ბანკის კაპიტალის შექმნაში უმთავრესად კერძო სანარმოები და ცალკეული კერძო პირები მონაწილეობენ). 2002 წ. 1 იანვრის მონაცემებით საქართველოს კომერციული ბანკების მთლიან რაოდენობაში საპაიო ბანკები ჭარბობდა, აქციონერული ფორმის რეჟიმში კი მათი მცირე რაოდენობა მუშაობდა.

დაკისრებული დუნქციების მიხედვით განასხვავებენ ცენტრალურ, კომერციულ, საინვესტიციო, იპოთეკურ, ინოვაციურ და ა.შ. ბანკებს.

ინოვაციური ბანკი – ეს კომერციული ბანკია, რომელიც სპეციალიზებულია ინოვაციური პროექტების ე. ი. სხვადასხვა მეცნიერულ-ტექნოლოგიური სიახლის დაფინანსებასა და დაკრედიტებაზე. მათი ვადები, წესები და პირობები დგინდება დასაფინანსებელი სამუშაოების მასშტაბების, სტადიებისა და ხასიათის მიხედვით. გამოიყენება როგორც მოკლევადიანი, ისე გრძელვადიანი დაკრედიტება. შესაძლებელია ინვესტიციური დაფინანსებაც იმ კომპანიების აქციების შეძენის გზით, რომლებიც ამუშავენ და ნერგავენ რაიმე მეცნიერულ-ტექნოლოგიურ იდეას, აგრეთვე დაკავებული არიან ობლიგაციების ხანგრძლივი ვადით გავრცელებით დასაფინანსებელი პროექტის განხ-

ორციელებით დაინტერესებულ პირებს შორის.

ინოვაციური ბანკი სხვა ბანკებისაგან გამოირჩევა შემდეგი თვისებურებებით: საკრედიტო დაბანდების უკან დაბრუნების მაღალი რისკით; არსებული განსხვავებით არა მხოლოდ ვადებში, არამედ სესხების მოცულობაში; მენაბრის სახსრების დაცვის უზრუნველყოფისათვის დამატებითი გარანტიების აუცილებლობით. ეკონომიკის სტაბილიზაცია, კერძო სექტორში ინვესტიციური აქტიურობის ამაღლება, პრივატიზაციისა და მენარმეობის განვითარება განაპირობებს ინოვაციური მიზნებისათვის კრედიტზე მოთხოვნის გაზრდას. თავის მხრივ, ეს პროცესი სტიმულს აძლევს ძირითადი კაპიტალის განახლებას და ხელს უწყობს მსოფლიო დონესთან შედარებით ტექნიკასა და ტექნოლოგიაში არსებული ჩამორჩენის დაძლევას.

იპოტეკური ბანკი – საკრედიტო დაწესებულებაა, რომელიც გასცემს იპოტეკურ კრედიტს და უშვებს უძრავი ქონების დაგირავებით უზრუნველყოფილ გირავნობის სიგელს. სესხის მიღების მიზნით ხდება უძრავი ქონების დაგირავება, უმთავრესად მიწისა და ნაგებობების იპოტეკური სესხის მიღების მიზნით. იპოთეკა გირაოს ისეთი სახეა, რომლის დროსაც დასაგირავებელი ქონება კი არ გადაეცემა კრედიტორს, არამედ რჩება მსესხებელს. იპოთეკის ქვეშ ასევე იგულისხმება გირავნობის სიგელის და იპოთეკური ბანკის კრედიტად აღებული სესხი.

საემისიო ბანკი – სახელმწიფო საკრედიტო დაწესებულება, ცენტრალური ბანკი, რომელსაც მინიჭებული აქვს საბანკო ბილეთების გამოშვების, ფულის მიმოქცევის, კრედიტისა და სავალუტო კურსის რეგულირებისა და კონტროლის, ოფიციალური ოქროს სავალუტო რეზერვის დაცვის მონოპოლიური უფლება.

საინვესტიციო ბანკი – სპეციალური საკრედიტო ინსტიტუტია, რომელიც ახდენს გრძელვადიანი სასესხო კაპიტალის მობილიზაციას და შემდეგ გასცემს მას ობლიგაციების ან სხვა სახის სასესხო ვალდებულებათა გამოშვებისა და გავრცელებების გზით.

ცენტრალური ბანკი – სახელმწიფო დაწესებულებაა, რომელიც ახორციელებს ფულადი მიმოქცევის, ფინანსური ბა-

ზრებისა და ინსტიტუტების რეგულირებასა და კონტროლს.

კომერციული ბანკი – საბანკო დაწესებულება, რომელიც სპეციალიზებულია დეპოზიტების მიღებაზე, კრედიტების გაცემაზე, კლიენტების საანგარიშნორებო მომსახურეობაზე და ა.შ.

*ცენტრალური და კომერციული ბანკების საქმიანობას უფრო დანვრილებით შეეხებით მომდევნო თავებში.)

საქმიანობის მასშტაბების მიხედვით გამოყოფენ ბანკების კონსორციუმებს, მსხვილ, საშუალო და მცირე ბანკებს.

ზოგიერთი ქვეყნის საკრედიტო ორგანიზაციების მთლიან რაოდენობაში მნიშვნელოვანი ხვედრითი წილი უჭირავს ე.წ. მცირე კრედიტის დაწესებულებებს. მათ ეკუთვნის საკრედიტო კორპორაცია, ორმხრივი კრედიტის საზოგადოებები, გამსესხებელ-შემნახველი ბანკები, სამშენებლო-შემნახველი სალონები და ა.შ. ასეთი ფულად-საკრედიტო ინსტიტუტების ღირსება ისაა, რომ მათ შესწევთ იმუშაონ პატარა საწარმოებთან, მხარი დაუჭირონ საშუალო და მცირე ბიზნესს, აგრეთვე, თავი მოუყარონ მცირე დანაზოგებს და ადგილობრივი საჭიროებისათვის მოახდინონ მათი მობილიზაცია.

მომსახურეობის სფეროს მიხედვით ბანკები შეგვიძლიათ დავყოთ რეგიონულ (ადგილობრივ), რეგიონთაშორისო, ეროვნულ და საერთაშორისო ბანკებად. რეგიონულია ის ბანკები, რომლებიც ძირითად ადგილობრივ და მოცემული რეგიონის კლიენტებს ემსახურებიან. მათ შეიძლება ის მუნიციპალური ბანკებიც მივაკუთვნოთ, რომლებიც გარკვეული რეგიონის (ქალაქის) მოთხოვნილებებს ემსახურებიან; ეროვნულია ისეთი ბანკები, რომლებიც ქვეყნის შიგნით საქმიანობენ და ძირითადად თავიანთი ქვეყნის კლიენტების მოთხოვნებს ემსახურებიან; საერთაშორისო ბანკები უპირატესად სხვა ქვეყნების კლიენტთა კავშირურთიერთობებს ემსახურებიან.

ფილიალების რაოდენობის მიხედვით ბანკები შეიძლება იყოს მრავალფილიალიანი და უფილიალო. ფილიალების რაოდენობის მატება ხდება როგორც მეთაური ბანკების ბაზაზე, რომლებიც თავიანთ ქსელს აფართოვებენ, ისე მთელი რიგი დამოუკიდებელი ბანკების გადაქცევით უფრო ძლიერი

საკრედიტო ინსტიტუტების ფილიალებად.

მომსახურებაგანეული დარგების მიხედვით ბანკები იყოფა ისეთ ორგანიზაციებად, რომლებიც ან მრავალ დარგს ემსახურებიან, ან უპირატესად რომელიმე ერთ დარგს. საერთაშორისო პრაქტიკაში გვხვდება სამრეწველო და სავაჭრო ბანკები, აგრეთვე, ისეთი ბანკები, რომლებიც მრეწველობის რომელიმე ქვედარგს ემსახურებიან.

საერთაშორისო პრაქტიკაში ბანკების კლასიფიკაციის სხვა კრიტერიუმებიც გვხვდება. მაგალითად, აშშ-ში დადგენილია ორმაგი დაქვემდებარების სისტემა, გამოყოფილია იმ ბანკების ჯგუფი, რომლებიც ფედერალურ სარეზერვო სისტემას ეკუთვნის, და იმ ბანკებისა, რომლებსაც ცალკეული შტატები არეგულირებს; დაზღვევასთან მიმართების თვალსაზრისით, მოქმედებენ ისეთი ბანკები, რომელთა ანაბრები დაზღვეულია დეპოზიტების დაზღვევის ფედერალურ კორპორაციაში, და ისეთები, რომლებიც არაა იქ დაზღვეული.

ბანკები, როგორც საბანკო სისტემის ელემენტები, წარმატებით ვითარდება მხოლოდ მის სხვა ელემენტებთან და პირველ რიგში, საბანკო ინფრასტრუქტურასთან ურთიერთქმედებით. საბანკო ინფრასტრუქტურას უწოდებენ ელემენტების იმ ერთობლიობას, რომლებიც ბანკების ცხოველქმედებას უზრუნველყოფენ. განასხვავებენ საბანკო ინფრასტრუქტურის ორ ბლოკს – შიდას და გარეს. პირველი შიგნიდან უზრუნველყოფს ბანკის სტაბილურობას, მეორე კი განაპირობებს გარე სამყაროსთან მის ურთიერთქმედებას.

შიდა ინფრასტრუქტურის ელემენტებია:

- ის საკანონმდებლო ნორმები, რომლებიც განსაზღვრავს საკრედიტო დანესებულებების სტატუსს, და მის მიერ შესრულებული ოპერაციების ჩამონათვალი;

- ოპერაციების შესრულების შიდა წესები, რომლებიც უზრუნველყოფენ საკანონმდებლო აქტების შესრულებას და მეანაბრეებისა და ბანკების კლიენტების ინტერესების დაცვას, თვითონ ბანკის საკუთარი ინტერესების დაცვას და მთლიანად მეთოდურ უზრუნველყოფას;

- აღრიცხვის, ანგარიშგების, საანალიზო ბაზის მოწყობა,

მონაცემების კომპიუტერული დამუშავება და ბანკის საქმიანობის მართვა თანამედროვე საკომუნიკაციო სისტემების საფუძველზე;

- ბანკის მართვის აპარატის სტრუქტურა;

გარე საბანკო ინფრასტრუქტურის ბლოკს ეკუთვნის:

- საინფორმაციო უზრუნველყოფა;

- სამეცნიერო უზრუნველყოფა;

- საკადრო უზრუნველყოფა;

- საკანონმდებლო ბაზა.

საინფორმაციო უზრუნველყოფა საბაზრო ეკონომიკის უმნიშვნელოვანესი და განუყრელი ნაწილია. იგი აუცილებლად საჭიროა როგორც ბანკისთვის, ისე მისი კლიენტებისათვისაც. კონკურენციის პირობებში მომუშავე ბანკები ინფორმაციას აგროვებენ მთლიანად ეკონომიკის, მისი დარგების, ქვედარგებისა და ცალკეული საწარმოების ჯგუფების შესახებ. ბაზრის განვითარებაში გამოვლენილი ტენდენციების ანალიზის საფუძველზე ისინი კორექტირებას უკეთებენ თავიანთ ფულადსაკრედიტო პოლიტიკას, ზღუდავენ ან აფართოვებენ ინვესტიციებს, მოთხოვნისა და მიწოდების მდგომარეობის მიხედვით გადაანაწილებენ კაპიტალებს. მაკროეკონომიკური ურთიერთობების შესახებ აუცილებელი ინფორმაცია, როგორც წესი, სტატისტიკურ კრებულებში, მრავალრიცხოვან ცნობარებში, სპეციალურ ოპერაციულ გამოცემებში და ბიულეტენებშია მოცემული (მათ შორის – ცენტრალური ბანკების გამოცემებში).

თავიანთი საქმიანობის პროცესში ბანკები აქტიურად იყენებენ მონაცემებს საწარმოების ეკონომიკის, მათი პროდუქტების განვითარებისა და ფინანსური მდგრადობის შესახებ. საწარმოების ბალანსისა და მათი ანგარიშების სხვა ფორმების გარდა ბანკები თავიანთი კლიენტების საქმიანობის შესახებ ინფორმაციას აგროვებენ პერიოდულ პრესაშიც, სარგებლობენ იმ სპეციალური სააგენტოების მომსახურებით, რომლებსაც კონფიდენციალური მასალები აქვთ მთლიანად საწარმოებისა და მათი ხელმძღვანელობის შესახებ. ზოგიერთ ქვეყანაში ბანკებს შესაძლებლობა აქვთ მიმართონ იმ სპეციალურ

ფირმებს, რომლებიც საწარმოთა ეკონომიკას აანალიზებენ, და მათგან მიიღონ საჭირო ცნობები. მთელ რიგ შემთხვევებში კლიენტების კართოტეკას ცენტრალური ბანკები აწარმოებენ, რაც სესხის მოსურნე საწარმოს ოპერატიულად შეფასების შესაძლებლობას აძლევს კომერციულ ბანკებს. ზოგიერთი ქვეყნის ცენტრალური ბანკი კომერციულ ბანკებს უგზავნის ინფორმაციას იმ საწარმოთა შესახებ, რომლებიც საგადამხდელო დისციპლინას არღვევენ, ალებულ სესხებს უგვიანებენ ბანკებს და ა.შ.

ბაზრის შესახებ ინფორმაცია შესაძლოა ეხებოდეს არა მარტო კომერციული ბანკების კლიენტებს, არამედ თვითონ ბანკებსაც. სპეციალური სარეიტინგო სააგენტოები დროდადრო აქვეყნებენ მონაცემებს საკრედიტო დაწესებულებების საიმედოობის დონის შესახებ. მას ბანკებიც იყენებენ ერთმანეთთან ურთიერთობებისათვის, საწარმოებიც და ცალკეული მოქალაქეებიც, რომლებსაც სურთ სწორად შეირჩიონ ყველაზე საიმედო ბანკი.

ბაზრის პირობებში ბანკები თავიანთი რესურსების მნიშვნელოვან ნაწილს სამეცნიერო უზრუნველყოფის განვითარებას ახმარენ. პრაქტიკულად ყველა კომერციულ ბანკში მუშაობენ ანალიტიკოსები, რომლებიც ბაზარს სწავლობენ. მსხვილი ბანკები და ბანკთაშორისი გაერთიანებები სპეციალურ სამეცნიერო სტრუქტურებსაც აყალიბებენ (ანალიტიკურ ცენტრებს და სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებს). ბაზრის ანალიზი, ახალი საბანკო პროდუქტების დამუშავება, შრომის ორგანიზაციის გაუმჯობესება და საბანკო ოპერაციების შესრულების მექანიზმის სრულყოფა საშუალებას აძლევს ბანკებს, გაუძღონ საკონკურენციო ბრძოლას, თავიდან აიცილონ შეცდომები, გაზარდონ თავიანთი საქმიანობის საიმედოობა და ეფექტიანობა.

საბანკო ინფრასტრუქტურის არსებითი ბლოკია საკადრო უზრუნველყოფა. მთელი საბანკო საქმიანობის ეფექტიანობა პროფესიონალ სპეციალისტებზეა დამოკიდებული. არსებობს სპეციალური უმაღლესი სასწავლებლების, ფაკულტეტებისა თუ კოლეჯების მთელი ქსელები, რომლებიც საფინანსო-საბანკო პროფილის კადრებს ამზადებს; მრავალ ქვეყანაში იქმნებო-

და საფინანსო-საბანკო სკოლები, სადაც სხვა დისციპლინებთან ერთად ასწავლიან ფინანსებს, საბანკო საქმეს და საბუღალტრო აღრიცხვას, მიმდინარეობს კადრების გადამზადება და კვალიფიკაციის ამაღლება სპეციალურ კომერციულ სკოლებში, კურსებზე, სასწავლო ცენტრებსა თუ მსხვილ ბანკებში.

თანამედროვე პირობებში, როცა საბანკო საქმიანობაში ძლიერდება ეკონომიკური რისკები, უფრო მწვავედ დგება საბანკო საქმის, ბანკებისა და მისი ქვედანაყოფების მართვის დარგში დიდი პროფესიული ცოდნის მქონე ეკონომიკური კადრების მომზადების საკითხი. კომერციულ ბანკებში მომუშავე ადამიანებმა ზოგჯერ არ იციან თანამედროვე საბანკო ტექნოლოგიები. ეს აფერხებს საბანკო სისტემის განვითარებას, იწვევს საკრედიტო პორტფელის მცდარ ჩამოყალიბებას, დაწაკარგებს ამა თუ იმ ოპერაციის შესრულების დროს.

საბანკო ინფრასტრუქტურის განსაკუთრებული ბლოკია საბანკო კანონმდებლობა. სხვა ბლოკებთან ერთად ისიც არსებით გავლენას ახდენს როგორც საბანკო სისტემის განვითარებაზე, ისე საწარმოებთან და მოსახლეობასთან მის ურთიერთობაზე.

მოკლე დასკვნები

1. ბანკების წარმოშობის შესახებ ისტორიულ და ეკონომიკურ ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა. ერთი მიმდინარეობა თვლის, რომ ბანკები კაპიტალიზმის მანუფაქტურული სტადიის პირობებში აღმოცენდა. სპეციალისტთა მეორე ნაწილს მიაჩნია, რომ ბანკები უფრო ადრეულ პერიოდში – ფეოდალიზმის დროს გაჩნდა. იმის მიუხედავად, რომ ბანკები დიდი ხანია არსებობენ, საკითხები ბანკის არსის შესახებ დღესაც სადისკუსიოა.

2. ბანკი არის :

- ფულის საცავი;
- დანესებულება, ორგანიზაცია;
- ეკონომიკური მართვის ორგანო;
- საშუამავლო ორგანიზაცია;

- ბირჟის აგენტი;
- საკრედიტო სანარმო.

ყველაზე უფრო ფართო წარმოდგენით ბანკი ორი უმნიშვნელოვანესი თვალსაზრისით შეიძლება განვიხილოთ: ბანკი - დანესებულება და ბანკი - სანარმო. იმაზე, თუ როგორ აღიქვამენ ბანკის არსს თვით მასში მომუშავენი, მნიშვნელოვანწილადაა დამოკიდებული ბანკის პოლიტიკა და კლიენტებთან ურთიერთდამოკიდებულება. თუ ბანკი დანესებულებაა, მაშინ ბანკის თანამშრომელი ჩინოვნიკია, კლიენტი კი - მთხოვნელი. ამ ურთიერთობას შეესაბამება ბანკსა და კლიენტს შორის ურთიერთობათა ადმინისტრაციული ტიპი. თუ ბანკი სანარმოა, მაშინ ბანკის თანამშრომელი მწარმოებელია, გამყიდველია, ხოლო კლიენტი - მყიდველი. ესა არის ურთიერთობათა სულ სხვა - პარტნიორული ტიპი, რომელიც საბაზრო მეურნეობას ახასიათებს.

3. ბანკი როგორც სპეციფიკური სანარმო ისეთ პროდუქტს აწარმოებს, რომელიც არსებითად განსხვავდება მატერიალური წარმოების სფეროს პროდუქტისაგან. იგი აწარმოებს არა უბრალოდ საქონელს, არამედ განსაკუთრებული სახეობის საქონელს - ფულს, საგადამხდელო საშუალებების სახით. ბანკის, როგორც კვლავწარმოების სუბიექტების მთელ მასაში გამოყოფილი მონოპოლისტის, მიერ გამოშვებული ნაღდი ფული ემსახურება როგორც წარმოების ისე განაწილების, გაცვლისა და მოხმარების სფეროებს. ამ პროდუქტებთან ერთად ბანკები მრავალგვარ მომსახურებასაც ეწევიან, რომლებიც უპირატესად ფულადი ხასიათის მქონეა.

4. ბანკის არსი მოითხოვს მისი სტრუქტურის ახსნას. ბანკის სტრუქტურის სქემა მოიცავს ოთხ სავალდებულო ბლოკს. პირველ ბლოკში შედის საბანკო კაპიტალი, რომელიც არსებობს უმეტესწილად სასესხო ფორმით და მხოლოდ მოძრაობაში იმყოფება. მეორე ბლოკში საბანკო საქმიანობა განსხვავდება სხვა სანარმოების და ინტიტუტების საქმიანობისაგან თავისი პროდუქტის ხასიათით; მესამე ბლოკი შედგება იმ ადამიანთა განსაკუთრებული ჯგუფებისაგან, რომელთაც აქვთ სპეციფიკური ცოდნა საბანკო საქმის და ბანკის მართვის სფეროში.

მეოთხე ბლოკს შეიძლება ვუნოდოთ საწარმო ბლოკი, რადგანაც მასში შედის საბანკო ტექნიკა, შენობები, ნაგებობები, საბანკო ინფორმაცია და ა.შ.

5. მუშაობის სპეციფიკის, მისი საფუძვლისა და სტრუქტურის ანალიზის გათვალისწინებით, ბანკები შეიძლება განვმარტოთ როგორც ისეთი საწარმო ან საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტი, რომლის მთავარი ფუნქციები არის: დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების აკუმულაცია და მათი გაცემა კრედიტის სახით დროებით სარგებლობაში ფიზიკურ ან იურიდიულ პირებზე. ბანკები აწარმოებენ ფულისა და ფასიანი ქაღალდების სხვადასხვა სახის ოპერაციებს, ფინანსურ მომსახურებას უწევენ მთავრობას, საწარმოებს, მოქალაქეებსა და ერთმანეთს. ბანკები ინახავენ, ყიდულობენ და ყიდიან, ცვლიან ფულსა და ფასიან ქაღალდებს, აკონტროლებენ ფულადი სახსრების მოძრაობას, ფულისა და ფასიანი ქაღალდების მიმოქცევას, ეწევიან საგადაამხდლო და საანგარიშსწორებო მომსახურებას.

6. საერთაშორისო პრაქტიკაში ბანკების კლასიფიკაციის სხვადასხვა კრიტერიუმებით სარგებლობენ. ამჟამად კომერციული ბანკების კლასიფიკაცია ხდება შემდეგი ნიშნების მიხედვით: შესრულებული ოპერაციების ხასიათის; საკუთრების ტიპის; საქმიანობის მასშტაბების; მომსახურების სფეროს და დაკისრებული ფუნქციების მიხედვით. ასევე გამოყოფენ დარგობრივი სპეციალიზაციის ბანკებს ;

- კაპიტალის კუთვნილების;
- სამართლებრივ-ორგანიზაციული ფორმის;
- დამოუკიდებლობის ხარისხის;
- ფილიალების რაოდენობის მიხედვით.

7. ბანკები, როგორც საბანკო სისტემის ელემენტები, წარმატებით ვითარდება საბანკო ინფრასტრუქტურასთან ურთიერთქმედებით. საბანკო ინფრასტრუქტურას უწოდებენ ელემენტების იმ ერთობლიობას, რომლებიც ბანკების სიცოცხლისუნარიანობას უზრუნველყოფს. ინფრასტრუქტურის ორ ბლოკს გამოყოფენ: შიდა ინფრასტრუქტურის ელემენტებია: საკანონმდებლო ნორმები; ოპერაციების შესრულების შიდა წესები; ალ-

რიცხვის, ანგარიშგების, საანალიზო ბაზის მონყობა; მონაცემთა კომპიუტერული დამუშავება და ბანკის საქმიანობის მართვა თანამედროვე საკომუნიკაციო სისტემების საფუძველზე.

გარე საბანკო ინფრასტრუქტურის ბლოკს ეკუთვნის:

- საინფორმაციო უზრუნველყოფა;
- სამეცნიერო უზრუნველყოფა;
- საკადრო უზრუნველყოფა;
- საკანონმდებლო ბაზა.

ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება

ანაბარი – კომერციულ ბანკში ან არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებაში პირის მიერ შეტანილი ფულადი სახსრები, რომლებზედაც საკუთრების უფლებას იძენს კომერციული ბანკი ან არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულება და რომელისაც, როგორც წესი, ერიცხება პროცენტები.

ბანკი – ფრანგ. banque – საკრედიტო-საფინანსო დაწესებულება, ორგანიზაცია, რომლის მთავარი ფუნქციაა არის დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების აკუმულაცია და მათი გაცემა კრედიტის სახით დროებით სარგებლობაში ფიზიკურ ან იურიდიულ პირებზე;

ბანკირი – ფულადი კაპიტალის მენეჯერი და მესაკუთრე, რომელიც დასპეციალიზებულია საბანკო ოპერაციების წარმოებაში.

ბანკირთა სახლი – კერძო საბანკო დაწესებულებაა, რომელიც ეკუთვნის ცალკეულ ბანკის ან ბანკირთა ჯგუფს შეუზღუდავი პასუხისმგებლობის ამხანაგობის სახით.

ბანკის გარანტია – თავდებობა, რომელსაც თავის თავზე იღებს ბანკი-გარანტი კლიენტის ან სხვა პირის მიერ ფულადი ან სხვა ვალდებულებების შესრულებაზე; ამ ვალდებულებების შესრულებლობის შემთხვევაში ბანკი, რომელმაც გარანტია გასცა, პასუხისმგებელია მსესხებლის ვალზე იმ ოდენობით, რაც გარანტიითაა გათვალისწინებული.

ბირჟა – ორგანიზებული ბაზარი, სადაც ხდება ფასიანი ქალაქდების, ვალუტის, მასობრივი წარმოების, სტანდარტუ-

ლი ან ერთი სახის საქონლის ყიდვა-გაყიდვა; როგორც წესი, ბირჟას ჰყავს წევრთა ფიქსირებული შემადგენლობა და ეყრდნობა ვაჭრობის მკაცრ წესებს.

დეპოზიტი – 1. შესანახად შეტანილი ფულადი სახსრები ან ფასიანი ქაღალდები, საფინანსო-საკრედიტო, ადმინისტრაციულ და საბაჟო ორგანიზაციებში. 2. მოვალის მიერ სასამართლო დაწესებულებებში კრედიტორისათვის გადასაცემად შეტანილი ფულადი თანხა ან ფასიანი ქაღალდები. 3. კომერციულ ბანკში ან არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებაში შესანახად შეტანილი ფულადი სახსრები, ფასიანი ქაღალდები ან გადახდის სხვა საშუალებები.

ინოვაციური ბანკი – კომერციული ბანკი სპეციალიზებულია ინოვაციური პროექტების ე.ი. სხვადასხვა მეცნიერულ-ტექნოლოგიური სიახლის დაფინანსებასა და დაკრედიტებაზე, რომელთა ვადები, წესები და პირობები დგინდება დასაფინანსებელი სამუშაოების მასშტაბის, სტადიებისა და ხასიათის მიხედვით.

იპოტეკური ბანკი – საკრედიტო დაწესებულება, რომელიც გასცემს იპოტეკურ კრედიტს და უშვებს უძრავი ქონების დაგირავებით უზრუნველყოფილ გირავნობის სიგელს.

კლირინგული ბანკი – ბანკი, რომელიც საანგარიშსწორებო პალატის წევრია. მომსახურებას უწევს მასში გახსნილ ანგარიშებს (მატერიალური ფასეულობის მდგომარეობის უწყისების წარმოება, ფასიანი ქაღალდების მიღება-მიწოდება, ანგარიშსწორებისა და გაცემათა განხორციელება).

კომერციული ბანკი – ეროვნული ბანკის მიერ ლიცენზირებული იურიდიული პირი, რომელიც იღებს დეპოზიტებს და მათი გამოყენებით თავისი სახელით აწარმოებს კანონმდებლობით განსაზღვრულ საბანკო საქმიანობას.

საბანკო ტიპის არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციები – ვინრო სპეციალიზებული საკრედიტო დაწესებულებები, განსაკუთრებული ფორმის ორგანიზაციით, რომელიც აუცილებლად ახორციელებს ბანკების დამახასიათებელი ნიშნების ერთობლიობის შემცველ, მაგრამ არასრული მოცულობის ერთ ან რამდენიმე ოპერაციას.

საემისიო ბანკი – სახელმწიფო საკრედიტო დაწესებულება, ცენტრალური ბანკი, რომელსაც მინიჭებული აქვს საბანკო ბილეთების გამოშვების, ფულის მიმოქცევის, კრედიტისა და სავალუტო კურსის რეგულირებისა და კონტროლის, ოქროს სავალუტო რეზერვის დაცვის მონოპოლიური უფლება.

საინვესტიციო ბანკი – სპეციალური საკრედიტო ინსტიტუტი, რომელიც ახდენს გრძელვადიანი სასესხო კაპიტალის მობილიზაციას და შემდეგ გასცემს მას ობლიგაციების ან სხვა სახის სასესხო ვალდებულებათა გამოშვებისა და გავრცელების გზით.

სპეციალიზებული კომერციული ბანკები – საკრედიტო დაწესებულებები, რომლებიც თავისი პოლიტიკით შეიმუშავენ და პრაქტიკაში ახორციელებენ საქმიანობის განსაზღვრულ პრიორიტეტებს.

უნივერსალური კომერციული ბანკები – საკრედიტო დაწესებულებები, რომლებიც ახორციელებენ საბანკო საქმიანობის (ოპერაციებისა და გარიგებების) სრულ კომპლექსს.

კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაონისათვის

1. როგორია ბანკების წარმოშობის ძირითადი ეტაპები საქართველოში? მოგვიყვით როდის და როგორ ჩამოაყალიბა ილია ჭავჭავაძემ ქართული სათავადაზნაურო ბანკი. დაასახელეთ აღნიშნული ბანკის ფუნქციები და როლი იმდროინდელი საქართველოსათვის.

2. ჩამოაყალიბეთ ბანკის თანამედროვე განმარტება.

3. რა თავისებურება ჰქონდა საბანკო სისტემას და მის განვითარებას საბჭოთა პერიოდში?

4. რაში მდგომარეობს XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს და 90-იანი წლების დასაწყისში განხორციელებული საბანკო რეფორმა?

5. რა განსხვავება და მსგავსებაა ბანკსა და ვაჭრობის სფეროებს შორის?

6. რა იგულისხმება ბანკის სტრუქტურაში?

7. ჩამოაყალიბეთ კომერციული ბანკის ფუნქციები.

8. დაასახელეთ ბანკის სახეები:

ა) შესრულებული ოპერაციების ხასიათის მიხედვით;

ბ) საკუთრების ტიპის მიხედვით;

გ) საქმიანობის მასშტაბების მიხედვით;

დ) მომსახურების სფეროს მიხედვით;

ე) ფილიალების რაოდენობის მიხედვით;

ვ) ფილიალების სპეციალიზაციის მიხედვით;

ზ) ფუნქციონალური სპეციალიზაციის მიხედვით;

9. მოიძიეთ და ჩამოთვალეთ დღეისათვის სააქრთველოში არსებული კომერციული ბანკები.

10. ჩამოაყალიბეთ ბანკის აგებულების ოთხი სავალდებულო ბლოკი და დაასახელეთ მათი შემადგენლობა.

11. რა ნაკლოვანებების დასახელება შეგიძლიათ საქართველოს თანამედროვე საბანკო სისტემაში?

12. ახსენით ბანკის ამოცანები და როლი საბაზრო ეკონომიკის პირობებში.

13. რა იყო საბჭოთა საბანკო სისტემის ძირითადი ნაკლი?

14. როგორია საბაზრო ეკონომიკის პერიოდში ბანკების ფუნქციონირების სავალდებულო პირობები?

რეკომენდებული ლიტერატურა:

ბასარია რ., მესხია ი. ეკონომიკური თეორიის საფუძვლები. თბ., ფინანსები“, 1996.

გამსახურდია გ. საქართველოს საფინანსო პოლიტიკის ძირითადი პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ. „მერანი“, 1995.

გუგუშვილი პ. ფულის ნიშნები და ფულის მიმოქცევა. საქართველოს და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში. მონოგრაფიები. ტ. II. 1956, ტ. V. 1962.

ვასტანგ VI. სამართლის წიგნი, თბ., 1955.

თელია ა. ქართული სათავადაზნაურო ბანკი და ილია ჭავჭავაძე. თბ., 1989.

კაკულია რ., მურდულია თ. გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყ-

ნებში საბანკო სისტემის ფორმირების შესახებ. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო – სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი. გარდამავალი პერიოდის საფინანსო-ეკონომიკური პრობლემები საქართველოში. ტ. III. თბ., „ფინანსები“, 1999.

კაპანაძე დ. ქართული ნუმისმატიკა, 1950.

კოვზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., 2001.

ქისტაური შ. ილია ჭავჭავაძე – დიდი ქართველი ბანკირი-ფინანსისტი. თბ., 1998.

ქოიავა ნ. კაპიტალისტური ქვეყნების ფულის მიმოქცევა და კრედიტი. ტ.1. თბ., 1956.

ქოიავა ნ. ფულის მიმოქცევა, კრედიტი და ფინანსები XVIII საუკუნის ქართლ-კახეთში. თბ., 1963.

ჩანტლაძე ვ. ფულის, კრედიტისა და ფინანსების ისტორია. I და II ნაკვეთი. თბ., 1986.

ჩანტლაძე ვ. ფულის, კრედიტისა და ფინანსების ისტორია. ფული, კრედიტი და ფინანსები საქართველოში. ნაწილი I და II. თბ., 1987.

ცაავა გ. ფინანსები, ფულის მიმოქცევა, საფინანსო ინჟინერია, კრედიტი. თბ., 1999.

ხელაია გ. ფული, ბანკები და ბირჟები. თბ., 1996.

ეკონომიკური ლექსიკონი. ავტორთა კოლექტივი. პროფ. ა. სილაგაძის ხელმძღვანელობით. თბ., 2001.

ხელაია გ. ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგიერთი აქტუალური საკითხი. თბ., „ლაშარი“, 1993.

ჯავახიშვილი ივ. საქართველოს ეკონომიკური ისტორია. ტ.1. თბ., 1930.

ჯავახიშვილი ივ. ქართული ერის ისტორია, თბ., 1941.

მონეტარული და საბანკო სტატისტიკის ბიულეტენი №7 (17). საქართველოს ეროვნული ბანკი. თბ., 2000.

Балабанов И.Т. Банки и Банковское дело. Питер, 2003.

Банковское дело: Учебник - 2-е изд. Под ред. О.И. Лаврушина. - М.: Финансы и статистика, 2001.

Банковское дело. Словарь. American Bankers Association. Пер. с англ. М.: Инфра - М., 2001.

Банковское дело: стратегическое руководство. М.:

Консалтбанкир, 2001.

Белоглазова Г.Н., Кроливецкая Л.П. Банковское дело. М.: ФИС, 2001.

Долан Э. Дж., Кемпбелл К.Д., Кемпбелл Р. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. М. - Л., 1991.

Жарковская Е.П. Аренде И.О. Банковское дело. Курс лекций М.: Омега - Л, 2003.

Жарковская Е.П. Банковское дело. Учебник. М.: Омега - Л, 2004.

Коробова Г.Г. Банковское дело. Учебник. М.: Экономист, 2004.

Лобанова Т.Н. Банки: организация и персонал. Практическое пособие М.: БДЦ-Пресс, 2004.

Львов Ю. И. Банки и Финансовый рынок. - СПб: РИЦ "КультИнформПресс", 1995.

Маркова О. М., Сахарова Л.С., Сидоров В.Н. Коммерческие банки и их операции. М.: Банки и биржи, 1995.

Масленченков Ю.С. Тавасиев А.М. Банк-партнер предприятия: расчетное-платежные операции и хеджирование. Учеб. пособие. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000.

Мод Д., Молино Ф. Private Banking: элитное обслуживание частного капитала. М.: Альпина Паблшер, 2003.

Основы банковской деятельности (Банковское дело). Под.ред. **Тагирбекова К.Р.** - М.: "ИНФРА - М", изд. "Весь Мир", 2001. -720 с.

О банках и банковской деятельности. М. : Де-юре, 1993.

Palfreman David., Ford Philip. Elements of Banking. Pritman Publishing. London. 1996.

Pose Peter S. Comercial Bank Managament. Producing and Selling Financial Services. Second Edition. IRWIN. Honewood. Boston. 1993.

Woelfel Charles J. Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

მეორე თავი.

საკრედიტო სისტემა

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში

ტერმინები და ძირითადი ცნებები.

- 2.1. საკრედიტო სისტემა და მისი განვითარება ბაზარზე გადასვლის პერიოდში
- 2.2. საბანკო სისტემის ცნება
- 2.3. საბანკო სისტემის ორგანიზაციული სქემა
- 2.4. საბანკო სისტემის ინსტიტუციური სქემა
- 2.5. კომერციული ბანკების ასოციაცია
- 2.6. საქართველოს საბანკო სისტემის მდგომარეობა
- 2.7. საბანკო სისტემის განვითარება

მოკლე დასკვნები

ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის
რეკომენდებული ლიტერატურა

ტერმინები და ძირითადი ცნებები

<p>კომერციული ბანკების ასოციაცია</p> <p>საბანკო სისტემა</p> <p>საბანკო სისტემის საბაზო ნიშნები</p> <p>საბანკო სისტემის ინსტიტუტციონური სქემა</p> <p>საბანკო ინფრასტრუქტურა</p>	<p>საბანკო სისტემის აგების იერარქიული პრინციპი</p> <p>საბანკო სისტემის აგების ფუნქციურ-მარეგულირებელი პრინციპი</p> <p>საკრედიტო სისტემა</p> <p>საბანკო ზედამხედველობის უფლებამოსილება</p>
--	---

2.1. საკრედიტო სისტემა და მისი განვითარება ბაზარზე გადასვლის პერიოდში

საკრედიტო სისტემის განხილვის დროს უნდა გავითვალ-
ისწინოთ, რომ იგი ეყრდნობა იმ რთული ეკონომიკური ურთ-
იერთობების რეალიზაციას, რომლებსაც განვითარების გრძე-
ლი ისტორიული გზა აქვთ გავლილი და ამჟამად შემაკავ-
შირებელ როლს თამაშობენ მთელი ამ ურთიერთობების სტრუ-
ქტურაში.

განასხვავებენ საკრედიტო სისტემის ორ ცნებას: 1. საკრედიტო ურთიერთობების, დაკრედიტების ფორმებისა და მეთოდების ერთობლიობა (ფუნქციური ფორმა); 2. იმ საკრედი-
ტო-საფინანსო დაწესებულებების ერთობლიობა, რომლებიც თავს უყრიან თავისუფალ ფულად სახსრებს და სესხად გასცე-
მენ მათ (ინსტიტუციური ფორმა).

პირველი ასპექტით საკრედიტო სისტემა წარმოდგენილია საბანკო, სამომხმარებლო, კომერციული, სახელმწიფო და საერ-
თაშორისო კრედიტით. ყველა ამ სახეობის კრედიტისათვის დამახასიათებელია ურთიერთობათა სპეციფიკური ფორმები და დაკრედიტების საკუთარი მეთოდები. ამ ურთიერთობებს რეალიზებასა და ორგანიზებას უწევს ის სპეციალიზებული დაწესებულებები, რომლებიც მეორე (ინსტიტუციური) გაგე-
ბით აყალიბებენ საკრედიტო სისტემას. ამ სისტემის ინსტი-
ტუციური სტრუქტურის წამყვანი რგოლია ბანკები. საკრედი-
ტო სისტემა საბანკო სისტემაზე უფრო ფართო და ტივადი ცნებაა, რადგანაც საბანკო სისტემა მხოლოდ ქვეყანაში მოქმე-
დი ბანკების ერთობლიობაა.

ბანკი კომერციული დაწესებულებაა, რომელიც იზიდავს იურიდიული და ფიზიკური პირების ფულად სახსრებს და თავი-
სი სახელით განათავსებს მათ დაბრუნების, საზღაურისა და ვა-
დიანობის პირობით, აგრეთვე ახორციელებს საანგარიშსწორე-
ბო, საკომისიო-საშუამავლო და სხვა ოპერაციებს.

საბანკო სისტემის განვითარება პოსტსოციალისტურ ქვეყ-
ნებში. აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების სოციალისტური სა-

ბანკო სისტემები ცენტრალიზებული გეგმიანი ეკონომიკის მქონე სახელმწიფო სტრუქტურების ნაწილი იყო, რომელთა მიზანი იყო სახელმწიფოს საგეგმო დავალებათა შესრულება და ფონდების განაწილება ამ დავალებების შესაბამისად. რაც შეეხება საბაზრო ეკონომიკას, მისი ფუნქციონირებისათვის სავალდებულო პირობაა, რომ არსებობდეს:

- სტაბილური სავალუტო ფულადი სისტემა;
- ეფექტიანად ფუნქციონირებადი საბანკო ქსელი;
- კონკურენტული ურთიერთობები საფინანსო მომსახურების ბაზარზე.

მაშასადამე, ბანკები ქმნიან იმ ეკონომიკური წყობის მთავარ კომპონენტს, რომელსაც საბაზრო მეურნეობას უწოდებენ. გასაკვირვი არაა, რომ საბაზრო ეკონომიკის რელსებზე გადასვლამ დააჩქარა საბანკო სისტემის განვითარება და ახალი საფინანსო ინფრასტრუქტურის ფორმირება. საბანკო სისტემის რეფორმირებამ დროის საგრძნობი პერიოდი გასტანა და ამჟამადაც გრძელდება.

XX საუკუნის 80-იანი წლების შუა ხანებამდე ჩვენში არსებობდა სახელმწიფო საკრედიტო დაწესებულებების სისტემა, რომელიც მეურნეობის მართვის საგეგმო-განაწილებით მოდელს იყო მორგებული. საბანკო მომსახურების და კონტროლის ძირითადი ბერკეტები მაშინდელი საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო ბანკის ხელში იყო მოქცეული. გარდა ამისა, არსებობდა ორი სპეციალიზებული ბანკი: მშენბანკი, (კაპიტალურ დაბანდებათა დაფინანსების სრულიად საკავშირო ბანკი, იგი ახორციელებდა კაპიტალდაბანდებათა დაფინანსებასა და სანარმოთა გრძელვადიან დაკრედიტებას) და საგარეო ვაჭრობის ბანკი, რომელიც საგარეო ეკონომიკურ სფეროში ახორციელებდა საანგარიშსწორებო და საკრედიტო ოპერაციებს.

ქვეყნის თანამედროვე საბანკო სისტემამ 80-იანი წლების ბოლოდან დაიწყო ჩამოყალიბება, როდესაც მთავრობამ ფართო სამეურნეო დამოუკიდებლობა მიანიჭა სანარმოებს, შემოიღო ბაზრის ელემენტები, შეიმუშავა ისეთი საკანონმდებლო აქტები, რომლებიც ინსტიტუციური გარდაქმნებისთვის იყო

აუცილებელი და დააკანონა კოოპერატივების, სააქციო საზოგადოებების, ბირჟების და ა.შ. შექმნის უფლება. ამ ღონისძიებებმა და იმ ფორმებმა, რომლებითაც ისინი ხორციელდებოდა, განმსაზღვრელი როლი ითამაშეს მომავალში ეკონომიკის განვითარების მიზნებისა და მიმართულებების ფორმირებაში.

80-იანი წლების შუა პერიოდში, როდესაც მიმდინარეობდა ეკონომიკის უფრო დინამიკურად განვითარების გზების ძიება, არაერთხელ გამოვლინდა საბანკო სისტემის რეორგანიზაციის მცდელობები. 1987 წელს გამოიტანეს გადაწყვეტილება ქვეყანაში რადიკალური ეკონომიკური რეფორმის გატარების შესახებ, რომელსაც საფუძვლად უნდა დასდებოდ სრული სამეურნეო ანგარიში და თვითდაფინანსება. ამან, თავის მხრივ, მოითხოვა მთელი საბანკო სისტემის გადაკეთება. ჩატარებულ გარდაქმნათა შედეგად სახელმწიფო ბანკმა დაკარგა მონოპოლიური ფუნქციები და ჩამოშორდა კლიენტურასთან უშუალო საკრედიტო საქმიანობას. მას დაუმკვიდრეს მთელი საბანკო სისტემის ორგანიზატორისა და ხელმძღვანელის როლი. შეიქმნა რამდენიმე სპეციალიზებული ბანკი.

რეფორმების პირველი პერიოდი ნაკლებად ეფექტიანი გამოდგა, რადგან მას ჰქონდა ადრინდელი ადმინისტრაციული, მონოპოლისტური ხასიათი და შენარჩუნებული იყო ერთიარუსიანი საბანკო სისტემა.

საბანკო რეფორმის მეორე პერიოდი მოიცავს 1988-1989 წლებს და მას მონოპოლიზმისგან თავის დაღწევა ახასიათებს, რადგანაც შეიქმნა პირველი კომერციული ბანკები საპაიო და კოოპერატიულ საწყისებზე. ახალმა საბანკო სისტემამ გზა გაუხსნა ახალი საკრედიტო სისტემის ფორმირების დაწყებას.

საბანკო რეფორმის მესამე ეტაპზე მიიღეს მთელი რიგი საკანონმდებლო და ნორმატიული აქტები. მათი პროგრესულობა იმაში მდგომარეობს, რომ ამ დოკუმენტების მეშვეობით საბოლოოდ ჩამოყალიბდა ორიარუსიანი საბანკო სისტემა: პირველი იარუსი წარმოდგენილია სახელმწიფო ბანკით, მეორე კი — კომერციული ბანკებით.

1987 წლამდე საბანკო სისტემა სამ მონოპოლისტ ბანკს

მოიცავდა: სსრკ სახელმწიფო ბანკს, მშენებანკს და საგროეო ვაჭრობის ბანკს. საბანკო სისტემაში წამყვანი ადგილი სახელმწიფო ბანკს ეჭირა. იგი იყო საემისიო ინსტიტუტი და, ამავე დროს მოკლევადიანი დაკრედიტების, მეურნეობის სალარო, საანგარიშსწორებო მომსახურების განხორციელების ცენტრი. საემისიო ფუნქციებისა და საანგარიშსწორებო-საკრედიტო მომსახურების ფუნქციების შეთავსება და ერთ ბანკზე მათი მონოპოლისტურად მიმაგრება სახელმწიფო მართვისა და კონტროლის ორგანოდ ხდიდა სახბანკს.

ეკონომიკის მართვის ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემის პირობებში საკრედიტო ურთიერთობები ფორმალური ხასიათისა იყო. სახბანკს საკრედიტო რესურსებზე პრაქტიკულად შეუზღუდავი მონოპოლია ჰქონდა მოპოვებული. მის ანგარიშებზე ავტომატურად იყრიდა თავს მთელი თავისუფალი ფულადი სახსრები, რომლებიც საერთო-სახელმწიფო სასესხო ფონდს აყალიბებდნენ. ამ ფონდის სახსრები ცენტრალიზებულად ნაწილდებოდა დამტკიცებული საკრედიტო გეგმების შესაბამისად. ადგილობრივი საკრედიტო დაწესებულებების როლი არსებითად დაყვანილი იყო კონკრეტულ მსესხებლებს შორის კრედიტების განაწილებაზე ინსტრუქციების შესაბამისად და გეგმით გათვალისწინებული მიზნებისთვის. საბანკო დაწესებულებები უმთავრესად ზემდგომი ორგანოების და არაკლიენტების წინაშე იყვნენ პასუხისმგებელნი.

ბაზარზე გადასვლის პირობებში ეკონომიკის მართვის დეცენტრალიზაციამ მოითხოვა საბანკო სისტემის როლის შეცვლა ეკონომიკის მართვის მექანიზმში. მისი რეორგანიზაცია 1987 წ. დაიწყო. გათვალისწინებული იყო საბანკო სისტემის ორგანიზაციული სტრუქტურის შეცვლა, ბანკების როლის ამაღლება, სახალხო მეურნეობის განვითარებაზე მათი გავლენის გაძლიერება, კრედიტის გარდაქმნა ქმედით ეკონომიკურ ბერკეტად.

რეორგანიზაციის პირველ ეტაპზე შეიქმნა სახელმწიფო ბანკების ახალი სტრუქტურა. რეორგანიზაციის მოდელი მოიცავდა:

1. ორდონიანი საბანკო სისტემის შექმნას (ცენტრალური საემისიო ბანკი და სპეციალიზებული სახელმწიფო ბანკები, რომლებიც მეურნეობას ემსახურებიან);

2. სპეციალიზებული ბანკების გადაყვანას სრულ სამეურნეო ანგარიშსა და თვითდაფინანსებაზე;

3. საწარმოებთან საკრედიტო ურთიერთობების ფორმებისა და მეთოდების სრულყოფას.

4. ქვეყნის საკრედიტო სისტემაში ცენტრალური ადგილი უნდა დაეკავებინა სახელმწიფო ბანკს.

საწარმოებისა და ორგანიზაციების დაკრედიტების და მათ შორის ანგარიშსწორების ფუნქციები შესაბამის სპეციალიზებულ ბანკებს გადასცეს. ამგვარად, განზრახული იყო ბანკების საემისიო საქმიანობის გამიჯვნა მეურნეობის დაკრედიტების საქმიანობისგან. სახელმწიფო ბანკს დაეკისრა სპეციალიზებული ბანკების კოორდინატორის ფუნქციები და ყველა ბანკისთვის ერთიანი სახელმწიფო ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარება. სხვა ბანკები დასპეციალდნენ სახალხო-სამეურნეო კომპლექსების მომსახურებაზე (სამრეწველო-სამშენებლო ბანკი, აგროსამრეწველო ბანკი, საბინაო-კომუნალური მეურნეობისა და სოციალური განვითარების ბანკი) ან საქმიანობის ცალკეულ სახეობათა მომსახურებაზე (შრომითი დანაზოგებისა და მოსახლეობის დაკრედიტების ბანკი, საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის ბანკი).

გარდაქმნის მთავარი მოტივი იმისკენ სწრაფვა იყო, რომ ბანკები მეურნეობის ინტერესებისთვის მიეახლოებინათ. რეორგანიზაციამ გარკვეულად გაააქტიურა საბანკო საქმიანობა, მაგრამ ვერ შეძლო ძირეულად შეეცვალა ვითარება, ვინაიდან არსებითად არ შეხებია ეკონომიკურ ურთიერთობებს. არ შეცვლილა პრინციპული საკრედიტო ურთიერთობები: გრძელდებოდა ნახევრადავტომატური რეჟიმით დაკრედიტება, შენარჩუნებული იყო საკრედიტო რესურსების განაწილების ადმინისტრაციული მეთოდი, არ გაუქმებულა საბანკო სისტემის მონოპოლიური სტრუქტურა, მოხდა მხოლოდ სპეცბანკების გაკლენის სფეროების დანაწილება უწყებრივი პრინციპით, რაც

შეუძლებელს ხდიდა მათ შორის კონკურენციას, ბანკების საქმიანობის შეფასების კრიტერიუმად არ ქცეულა სესხად გაცემული სახსრების მიზანშეწონილობა და ხელსაყრელობა.

ობიექტურად აუცილებელი გახდა საბანკო რეფორმების მეორე ეტაპი, რომელიც კრედიტის სფეროში არსებული ეკონომიკური ურთიერთობების სისტემის კომპლექსური რეკონსტრუქციისკენ იყო მიმართული. იგი 1988 წ. დაიწყო პირველი კომერციული ბანკების შექმნით, რომლებიც საბანკო სფეროში საბაზრო ურთიერთობებისა და სტრუქტურების ფორმირების ბაზად უნდა ქცეულიყვნენ. ასეთი ბაზრის შექმნა ნიშნავს ადმინისტრაციულ-ბრძანებლური ურთიერთობების შეცვლას უფრო ეფექტიანად გამოყენების სფეროებში ფინანსური რესურსების გადანაცვლების მოქნილი ეკონომიკური მეტოდებით.

რეფორმის ახალი ეტაპის დამახასიათებელი ნიშანი იყო ის გარემოება, რომ იგი ქვემოდან ინიციატივით დაიწყო. ამ ეტაპის ძირითადი ამოცანაა მკაფიოდ ორგანიზებული საბანკო სტრუქტურების შექმნა, რომლებიც უზრუნველყოფენ კონკურენციას განვითარებისა და ყაირათიანობის პირობებს ფინანსური რესურსების მოძრაობის სფეროში. ბანკები ეროვნულ მეურნეობაში საბაზრო ურთიერთობათა განვითარებისა და რეგულირების საყრდენი პუნქტები გახდა.

მეურნეობის მომსახურე ბანკების საქმიანობის კომერციული მიზანია მოგების მიღება, რაც აიძულებს მათ მოქნილობა გამოიჩინონ კლიენტებთან ურთიერთობებში და ყაირათიანობა – პასიური, აქტიური და საკომისიო-საშუამავლო ოპერაციების ჩატარებაში.

კომერციული ბანკები ფუნქციონირებენ კლიენტების, საკრედიტო რესურსების და მათი მომგებიანად დაბანდების სფეროს მოპოვებაში საქმიანი კონკურენციის განვითარების საფუძველზე, რაც ხელს უწყობს საბანკო მომსახურების გაფართოვებას და მისი ხარისხის ამაღლებას.

კომერციული სტატუსი მნიშვნელოვან დამოუკიდებლობას ანიჭებს ბანკს იმაში, რომ თვითონ განსაზღვროს დაკრედიტე-

ბის მიზნები, პირობები და ვადები, საპროცენტო განაკვეთის დონე, განავითაროს საბანკო საქმიანობის ფორმები, გამოიყენოს მიღებული მოგება, განსაზღვროს თავისი მუშაკების შტატები და ხელფასის დონე, განიმტკიცოს მატერიალურ-ტიქნიკური ბაზა და გადაწყვიტოს სხვა საკითხები.

მეორე ეტაპზე ორი ამოცანა იყო გადასაწყვეტი: ერთი, ფულად-საკრედიტო რეგულირების ისეთი ახალი მექანიზმის შექმნა, რომელსაც შეუძლია ეკონომიკური მეთოდებით მოახდინოს გავლენა საზოგადოებრივი კვლავწარმოების მაკროეკონომიკურ პროპორციებზე, და, მეორე, იმ სფეროებში ფინანსური რესურსების თავისუფლად გადადინებისათვის პირობების შექმნა, სადაც მათი გამოყენება ყველაზე მეტ ეფექტს იძლევა.

საბაზრო ურთიერთობების ადეკვატური ფულად-საკრედიტო რეგულირების სისტემის შექმნის მიზნით შეიცვალა სახელმწიფო ბანკის სტატუსი და მისი როლი ქვეყნის ეკონომიკაში. ბანკი გამოვიდა მთავრობის დაქვემდებარებიდან და ამ გზით მიიღო აუცილებელი ეკონომიკური დამოუკიდებლობა.

საბანკო რეფორმის პროცესში იცვლება არა მარტო ბანკების სტრუქტურა, არამედ მიმდინარეობს საკრედიტო ურთიერთობათა ხასიათის სიღრმისეული ცვლილება, მკვიდრდება საკრედიტო მუშაობის ახალი ფორმები. ამის შემდეგ პრაქტიკულად ჩამოყალიბებულია ორდონიანი საბანკო სისტემა: I დონე – საქართველოს ეროვნული ბანკი და II დონე – კომერციული ბანკები და ცალკეული საბანკო ოპერაციების განმახორციელებელი სხვა საფინანსო-საკრედიტო დაწესებულებები.

საქართველოს ეროვნული ბანკი ქვეყნის მთავარი ბანკია. იგი დამოუკიდებელია ხელისუფლების განმკარგულებელი და აღმასრულებელი ორგანოებისგან და ეკონომიკურად დამოუკიდებელი დაწესებულებაა. თავის ხარჯებს იგი თავისივე შემოსავლებიდან ფარავს.

ეროვნული ბანკის ძირითადი ამოცანებია: ფულის მიმოქცევის რეგულირება, ეროვნული ვალუტის სიმტკიცის უზრუნველყოფა, ერთიანი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარება,

ანგარიშსწორებისა და სალაროს მომსახურების ორგანიზაცია, მეანაბრეთა და ბანკების ინტერესების დაცვა, კომერციული ბანკებისა და სხვა საკრედიტო დაწესებულებების საქმიანობაზე მეთვალყურეობა, საგარეო ეკონომიკურ საქმიანობასთან დაკავშირებული ოპერაციების განხორციელება. ეკონომიკის ფულად-საკრედიტო რეგულირებას ეროვნული ბანკი ახორციელებს იმით, რომ კომერციულ ბანკებს უწესებს მათ მიერ მოზიდული სახსრების აუცილებელი რეზერვირების ნორმებს, კრედიტებზე საალრიცხვო განაკვეთების დონეს, დაჰყავს ამ ბანკებამდე ეკონომიკური ნორმატივები, ეწევა ფასიან ქაღალდებთან დაკავშირებულ ოპერაციებს. ეროვნული ბანკი ეწევა კომერციული ბანკების რეფინანსირებას, აძლევს მათ მოკლევადიან კრედიტებს და ამ გზით გამოდის უკანასკნელი ინსტანციის კრედიტორის როლში.

საბანკო სისტემის მეორე დონე წარმოდგენილია, უპირველეს ყოვლისა, კომერციული ბანკების ფართო ქსელით, რომლებიც საკრედიტო-საანგარიშსწორებო მომსახურებით უზრუნველყოფენ სამეურნეო ცხოვრების სუბიექტებს. მათთან ერთად ფუნქციონირებენ სპეციალური ბანკებიც. მათ მიეკუთვნება იპოტეკური ბანკები, რომლებიც დაკრედიტებას ახდენენ მიწის ნაკვეთის საწინდართ; საინვესტიციო ბანკები, რომლებიც ახორციელებენ კორპორაციული ფასიანი ქაღალდების გამოშვებასთან და განთავსებასთან დაკავშირებულ ოპერაციებს; ჩამოყალიბებას იწყებენ მუნიციპალური ბანკები, რომლებმაც უნდა უზრუნველყონ ადგილობრივი ბიუჯეტის შესრულება, არსებული დროებით თავისუფალი ფინანსური რესურსების გადანაწილება კრედიტის მეშვეობით მუნიციპალური საკუთრების ფარგლებში. სპეციალური ბანკების სისტემა არასრულყოფილების და აუცილებელი საკანონმდებლო ბაზის უქონლობის გამო ეს-ესაა იწყებს ჩამოყალიბებას.

საკრედიტო სისტემაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს საგარეო ეკონომიკურ ბანკს, რომელიც ქვეყნის საგარეო ვალის მომსახურე ბანკადაა გარდაქმნილი, აგრეთვე, რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკს, რომელიც სახელმწიფო და რეგიონული ხასიათის სამთავრობო მიზნობრივი პრო-

გრამების დასაფინანსებლად და სახელმწიფოს მიერ შექმნილი (შელავათიანი კრედიტების გასაცემად, საბიუჯეტო რესურსების გამოყენებით).

საკრედიტო სისტემაში ინსტიტუციონური თვალსაზრისით შეგვიძლია გამოვყოთ, აგრეთვე, კავშირები, ასოციაციები, კონსორციუმები და ბანკების სხვა გაერთიანებები, რომლებსაც ბანკები ქმნიან თავიანთი საქმიანობის კოორდინაციისათვის, საკუთარი წევრების ინტერესების დაცვისა და ერთობლივი პროგრამების განხორციელებისთვის.

გარდა საბანკო დაწესებულებებისა, საკრედიტო სისტემის მეორე დონეში შედის, აგრეთვე, სპეციალური საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტები. მათ საქმიანობაში, როგორც წესი, შეგვიძლია გამოვყოთ ერთი ან ორი საბანკო ოპერაცია, რომელთა შესრულებაზე ეროვნული ბანკის ლიცენზიის აღებაა საჭირო. მათ, ჩვეულებრივ, სპეციფიკური კლიენტურა ჰყავთ ხოლმე. ასეთ ინსტიტუტებს ეკუთვნის საკრედიტო კავშირები და კოოპერატივები, საფინანსო და სატრასტო კომპანიები, სადაზღვევო კომპანიები, კერძო საპენსიო ფონდები, გამსესხებელი შემნახველი ასოციაციები, საინვესტიციო ფონდები, ლომბარდები და სხვა დაწესებულებები. ისინი თავს უყრიან მოსახლეობისა და იურიდიული პირების სახსრებს, ახორციელებენ სანარმოებისა და მოქალაქეების დაკრედიტებას, შუამავლად გამოდიან ბანკთაშორისი კრედიტების ბაზარზე, ასრულებენ მინდობილობით ოპერაციებს.

აქტიურად ვითარდება, აგრეთვე, კომერციული და შიდასაფინანსო დაკრედიტება. მჭიდრო კავშირები მყარდება საკრედიტო სისტემის რგოლებსა და ფასიანი ქაღალდების ბაზარს შორის.

ამგვარად, ჩვენს ქვეყანაში თანდათანობით ყალიბდება იმავე პრინციპებზე აგებული საკრედიტო სისტემა, რომლებიც განვითარებული საბაზრო სისტემის მქონე ქვეყნებში მოქმედებს.

ამჟამად საკრედიტო სისტემაში ყველაზე თვალში საცემი მოვლენაა საბანკო კაპიტალის კონცენტრაცია და ცენტრალიზაცია. გამოიყოფა მსხვილი ბანკები, რომლებიც თავს უყრი-

ან საბანკო სისტემის რესურსების, ოპერაციების და პერსონალის მნიშვნელოვან ხვედრით წილს. სასესხო კაპიტალების ბაზარზე ისინი თანდათანობით იმკვიდრებენ გაბატონებულ მდგომარეობას. მათი ზომები იზრდება მსხვილი კლიენტურის მომსახურების გაფართოების, ახალი მუდანბრეების მოზიდვისა და მაღალი მოგების მიღების ხარჯზე.

საბანკო საქმეში არსებული მძაფრი კონკურენცია იწვევს მცირე საკრედიტო დაწესებულებების შევიწროებას. ეკონომიკური კრიზისის პირობებში მათ არ გააჩნიათ საკმარისი რეზერვები, არ ძალუძთ დეპოზიტების მიხედვით თავიანთი დავალიანებების დაფარვა და კოტრდებიან. წვრილი დამოუკიდებელი ბანკების ლიკვიდაციის ძირითადი ფორმაა ერთი ბანკის აქციების შექენა მეორის მიერ და პირველის გადაქცევა მის ფილიალად. ფილიალების ქსელის გაფართოების გზით ბანკები ახალ კლიენტურასა და კაპიტალს იძენენ. ამ პროცესს ხელს უწყობს ეროვნული ბანკის მოთხოვნების ამაღლება სანესდებო კაპიტალის მინიმალური სიდიდის მიმართ.

მსხვილ ბანკებში რესურსების მატებას ხელს უწყობს საკორესპონდენტო ურთიერთობების გაფართოება, ე.ი. ბანკებს შორის სახელშეკრულებო ურთიერთობათა გაფართოება ოპერაციათა ურთიერთშესრულების მიზნით. საკორესპონდენტო ანგარიშებზე მსხვილი თანხები იყრის თავს.

განსაკუთრებით ძლიერია საბანკო კაპიტალის კონცენტრაცია ცალკეულ რეგიონებში, როდესაც რამდენიმე ბანკი რომელიმე ქალაქში უყრის თავს ოპერაციების უდიდეს ნაწილს.

ბანკების ზომების ზრდას, საკრედიტო ურთიერთობების გაფართოებას, სპეციალიზებული ინსტიტუტების გაჩენას თანახლავს კონკურენციის გაძლიერება ამა თუ იმ სახეობის საკრედიტო დაწესებულებებს შორის. ამის მაგალითი შეიძლება იყოს მოსახლეობის ანაბრების მოზიდვისათვის გამართული ბრძოლა.

საკრედიტო-ფულადი ოპერაციების სახეობათა მკვეთრად გაფართოება, სასესხო კაპიტალებისა და ანგარიშების ბაზრის ინსტრუმენტების ზრდა, უახლესი ელექტრო და ტელეკომუნიკაციების გამოყენება აძლიერებს საკრედიტო სფეროში არსე-

ბულ პაექრობას, ყურადღების მიპყრობას კრედიტების გაცემის პირობებზე (ვადები, ზომები, დაფარვის პირობები), დამატებით მომსახურებაზე (საგადამხდელო დოკუმენტების ინკასაციის დროის გახანგრძლივება, სხვადასხვა საკითხზე კონსულტაციების განევა). ამის შედეგად ყალიბდება ოპერაციების უნივერსალიზაციის, მრავალპროფილიანი საკრედიტო ორგანიზაციების შექმნის და დამატებითი მომსახურების გაფართოების ტენდენცია.

საბანკო საქმეში გაჩაღებული კონკურენცია საერთაშორისო დონეს აღწევს. ძლიერდება ადგილობრივ საფინანსო ბაზარზე უცხოური ბანკების შემოღწევა მათი ფილიალებისა და წარმომადგენლობის გახსნისა თუ უცხოური კაპიტალის მონაწილეობით ბანკების შექმნის გზით.

2.2. საბანკო სისტემის ცნება

საბანკო სისტემა ამა თუ იმ ქვეყნის სპეციალიზირებული საკრედიტო დანესებულებების ორგანიზაციის ფორმაა, რომელიც ისტორიულადაა ჩამოყალიბებული და კანონებითაა განმტკიცებული. ისევე, როგორც ფულადი და საფინანსო სისტემები, საბანკო სისტემაც ეროვნული ნიშან-თვისებების მატარებელია. მის ჩამოყალიბებასა და გარდაქმნაზე გავლენას ახდენს იმ ფაქტორების მთელი კომპლექსი, რომლებიც მოცემულ რეგიონს ახასიათებს: ბუნებრივი და გეოგრაფიული პირობები, კლიმატი, მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა, მისი საქმიანობა და დასაქმება, მეზობლებთან ურთიერთობა, სავაჭრო გზები და ა.შ.

საბანკო სისტემა ფუნქციონირებს იმ კანონებისა და შესაბამისი კანონქვემდებარე აქტების ბაზაზე, რომელთა ერთობლიობით შექმნილი ინფრასტრუქტურა ამ სისტემას განამტკიცებს და არეგულირებს.

„საბანკო სისტემის“ ცნება ერთ-ერთი წამყვანი ცნებაა როგორც საბანკო საქმის, ისე მთლიანად ეკონომიკური სისტემის შესწავლის დროს. ეს იმითაა განპირობებული, რომ კომერციული ბანკები ეკონომიკაში იზოლირებულად კი არ ფუნქ-

ციონირებენ, არამედ ერთმანეთთან ურთიერთკავშირში და ერთ-მანეთზე ურთიერთდამოკიდებულებით. ეს ურთიერთკავშირი ვლინდება ბანკთაშორისი ანგარიშსწორების განხორციელებაში, როცა კლიენტების დავალებით ბანკი გადახდებსა და ანგარიშსწორებებს ახორციელებს:

ა) ეროვნული ბანკის საანგარიშსწორებო ქსელის მეშვეობით;

ბ) კორესპონდენტი ბანკების მეშვეობით, რომლებიც ანგარიშსწორებას ახორციელებენ ერთმანეთს შორის დადებული ხელშეკრულებების საფუძველზე;

გ) გარკვეული სახეობის ანგარიშსწორების წარმოებასა და გადახდების განხორციელებაზე უფლებამოსილი ბანკების მეშვეობით;

დ) კლირინგული ცენტრების (საანგარიშსწორებო ოპერაციების შემსრულებელი არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციების) მეშვეობით.

ბანკების ურთიერთდამოკიდებულება ვლინდება ბანკთაშორისი კრედიტების ბაზარზე აღებული სესხებით. ერთ-ერთი ბანკის მიერ ვალდებულებათა შეუსრულებლობა ორივე შემთხვევაში იწვევს მასთან პირდაპირ თუ გასაშუალებულად დაკავშირებულ სხვა ბანკების ფუნქციონირების სირთულეებს, ე.ი. „დომინოს პრინციპის“ გაჩენას.

ამგვარად, თანამედროვე პირობებში ბანკები წარმოადგენენ არა შემთხვევით ერთობლიობას, არამედ ნამდვილად საბანკო სისტემას, ე.ი. ერთი მთლიანის წარმომქმნელი ურთიერთობებისა და კავშირების მქონე ელემენტების სიმრავლეს. საბანკო სისტემის, ისე როგორც საერთოდ სისტემების, ძირითადი თავისებურებებია:

- აგების იერარქიულობა;

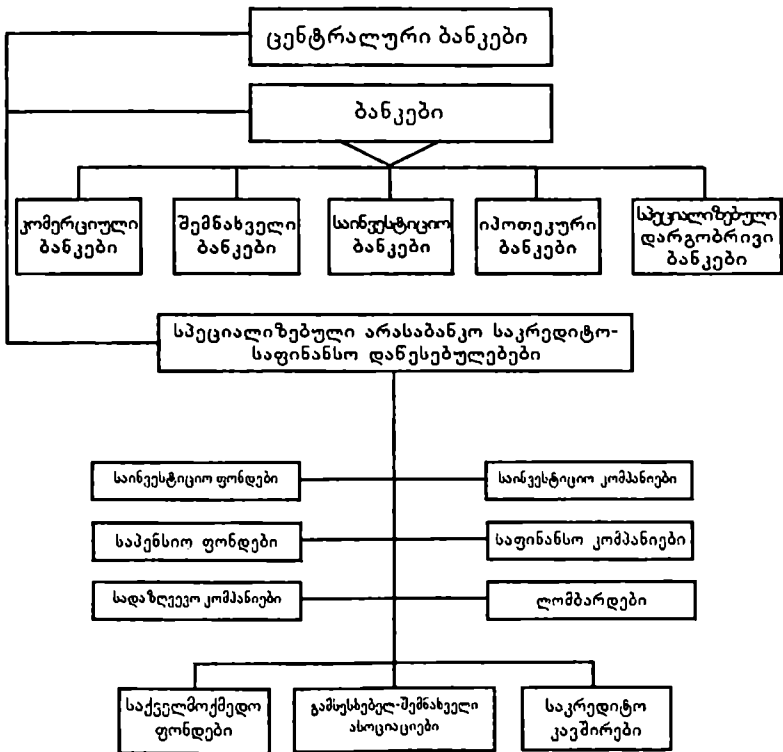
- ამ ურთიერთობებისა და კავშირების არსებობა, რომლებიც სისტემანარმომქმნელია, ე.ი. უზრუნველყოფენ მთლიანობის თვისებას;

- მისი ელემენტების, ურთიერთობებისა და კავშირების მონესრიგებულობა;

- გარემოსთან ურთიერმოქმედება, რომლის პროცესშიც სისტემა თავის თვისებებს ავლენს და ქმნის;
- მართვის პროცესების არსებობა.

თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ საბაზრო ტიპის საბანკო სისტემის ჩამოყალიბების პროცესი შედარებით ცოტა ხნის წინაა დანყებული, საბანკო სისტემის ცალკეული ნიშნები შესაძლოა მკაფიოდ არ ვლინდებოდეს, მაგრამ თავს იჩენდნენ მთელი საბანკო სისტემის ფუნქციონირების დროს.

განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში საბანკო სისტემა უფრო რთულია, ორგანიზაციულად უფრო მრავალფეროვანია და სამი რგოლისგან შედგება:

ნახ. 1.2. სამდონიანი საბანკო სისტემის სტრუქტურა

საბანკო სისტემა ურთიერთმოქმედებს არა მარტო საზოგადოების ეკონომიკასთან, არამედ გავლენას ახდენს მის სოციალურ ქვესისტემაზე, რაც თავს იჩენს ბანკის მუშაკის პროფესიის პრესტიჟულობაში, საქმიანი საბანკო სტილის ჩამოყალიბებაში, აგრეთვე იმაში, რომ სოციალური სფეროს დაწესებულებები ხელისუფლების ორგანოებს მეორე პლანზე გადასწევენ ხოლმე და დახმარებისთვის ბანკებს მიმართავენ.

საბანკო სისტემაში განსაკუთრებით თვალსაჩინოდ ვლინდება მართვის პროცესების არსებობა. ესაა, ერთი მხრივ, მართვის ის პროცესები, რომლებიც კომერციული ბანკების საქმიანობის რეგულირებაში ცენტრალური ბანკის კანონით დადგენილ როლს უკავშირდება. მეორე მხრივ, სულ უფრო არსებითი ხდება საბანკო ასოციაციების მმართველობითი როლი, რომლებიც აქტიურად ერევიან კომერციული ბანკების, მათი ფილიალებისა და წარმომადგენლობის საქმიანობის კოორდინირებაში.

საბანკო სისტემა შეგვიძლია გარკვეულ მთლიანობად განვიხილოთ. ამასთან, მისი ჩამოყალიბების პროცესი ჯერ კიდევ არაა დასრულებული და ამ პროცესის განვითარება მრავალფაქტორზე იქნება დამოკიდებული, მათ შორის პირველ რიგში-სახელმწიფოს მიერ გატარებული ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის ხასიათზე.

ბანკები საფინანსო ბაზრის ორგანიზაციული სტრუქტურებია, ისეთი საკრედიტო ორგანიზაციებია, რომელთა ამოცანასაც შეადგენს დროებით თავისუფალი სახსრების, ფიზიკური და იურიდიული პირების დანაზოგებისა და დაგროვილი თანხების მოზიდვის და აკუმულირებული რესურსების თავიანთი სახელით განთავსების ოპერაციების კომპლექსურად განხორციელება მათი კლიენტების დავალებების შესაბამისად. ამასთან, რესურსების განთავსებას ისინი ახდენენ დაბრუნების, ვადიანობისა და საზღაურის გადახდის საფუძველზე.

ბანკების ეს „თანდაყოლილი“ ნიშან-თვისებები, არსებითად,

განსაზღვრავენ იმ სამ ძირითად მიმართულებას, რომლებითაც ისტორიულად ყალიბდებოდა ბანკები. გარკვეული პირობითობით ამ მიმართულებებს შეიძლება მივაკუთვნოთ (ქრონოლოგიურად) ტაძრების საქმიანობა მათთვის შესაბამისად გადაცემული დანაზოგების დაცვის უზრუნველსაყოფად, მევახშური კრედიტები, რომლებიც კომერციულ კრედიტებად გარდაიხსნა, და გადამცვლელი კანტორების (მერხების) „საანგარიშსწორებო“ და სავალუტო საქმიანობა. სწორედ ამ უკანასკნელმა დაუმკვიდრა კიდეც სახელწოდება აღნიშნულ დანესებულებებს.

ყოფით დონეზე „ბანკები“ ყველაზე ხშირად გაიგივებულია ფულის საცავთან, მაგრამ ფართო მიდგომა მოითხოვს ამ ცნების ირგვლივ მრავალფეროვანი თვალსაზრისების შესწავლას. კერძოდ, ბანკებს განიხილავენ როგორც საშუამავლო ორგანიზაციას, სავაჭრო სანარმოს, სამეურნეო სუბიექტს, დანესებულებას, ორგანიზაციულ სტრუქტურას, საკუთრებას, ფლობას, საფინანსო ბაზრის სუბიექტს, მეთვალყურეობისა და რეგულირების ობიექტს. ბოლოს, ბანკები ისეთი სპეციფიკური ფუნქციების კომპლექსის მატარებლად გვევლინებიან, როგორცაა განაწილება, გაკონტროლება, მიმოქცევის ხარჯების ეკონომია, მაგრამ პირველ რიგში ესაა სახსრების თავმოყრა და ფულის მიმოქცევის რეგულირების საშუამავლო ფუნქცია.

ბანკის, როგორც სისტემის მთელი ერთობლიობის განხილვა მოითხოვს მთელი რიგი პირობების დაცვას, რომლებიც თვით „სისტემის“ ცნების საბაზო პრინციპებს წარმოადგენს. მათ ეკუთვნით:

- სისავსე, ე.ი. იმ ელემენტების არსებობა, რომლებიც მთლიანობაში აყალიბებენ ერთობლიობას, შედარებით ჩაკეტილი კომპლექსი;

- სტრუქტურირება, ცალკეული ელემენტების დაჯგუფება სეგმენტებად მსგავსი საკლასიფიკაციო ნიშან-თვისებების მქონე დონეებად;

- სისტემის მთლიანობა, როგორც ელემენტების არსებობა საკმარისი რაოდენობით, რომ შესაძლებელი იყოს ყველა საჭირო დონის, სეგმენტისა და ელემენტის სტაბილურად და ეფექტიანად ფუნქციონირება;

- ცალკეულ ელემენტებს შორის ურთიერთკავშირი და ურთიერთქმედება.

საბანკო სისტემა არაერთგვაროვანი ცნებაა. მისი განხილვა და სტრუქტურირება სხვადასხვა პოზიციიდან შეგვიძლია, მაგრამ პირველ რიგში ესაა ორგანიზაციული და ინსტიტუციური სქემა. გარდა ამისა, საკმაოდ დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ მიდგომებს, რომლებიც სისტემის სტრუქტურირებას ახდენენ ფუნქციების, ურთიერთკავშირების, იერარქიის, აგრეთვე, სპეციალიზაციის (ორიენტაციის), კომპლექსურობის, რეალიზაციის სფეროების მიხედვით და ა.შ.

ინსტიტუციური სქემა მოიცავს იმ ცალკეული ელემენტების- ორგანიზაციული სტრუქტურების (დანესებულებებისა და ორგანიზაციების) ერთობლიობას, რომლებიც პირდაპირ ან ირიბად მონაწილეობენ საბანკო საქმიანობაში, მათ შემადგენლობას, ამოცანებს, ფუნქციებს და ოპერაციებს, სფეროებს, ურთიერთკავშირებსა და იერარქიას.

ორგანიზაციული სქემა აერთიანებს მოცემულ სახელმწიფოში მოქმედი კრედიტების იმ სახეობებსა და ფორმებს, რომლებშიც ბანკის ტიპის დანესებულებები მონაწილეობენ. სქემის სტრუქტურირებას ახდენენ კრედიტის ფორმებისა და ბანკების მონაწილეობის ხასიათის მიხედვით.

2. 3. საბანკო სისტემის ორგანიზაციული სქემა

საბანკო სისტემის ორგანიზაციულ სქემას დიდად განსაზღვრავს კრედიტის ის ფორმები, რომლებშიც საბანკო საქმიანობა რეალიზდება.

კრედიტის ძირითადი ფორმები

ცხრ. 2.1.

კრედიტის ფორმები, რომლებშიც საბანკო საქმიანობა რეალიზდება	საბანკო ტიპის დანესებულებების მონაწილეობის ხასიათი
საბანკო	ბანკები-წამყვანი რგოლი, საკლასიფიკაციო ნიშან-თვისება
სამომხმარებლო, კომერციული, სახელმწიფო, საერთაშორისო	ამ ფორმის კრედიტების რეალიზება სხვა არასაკრედიტო ორგანიზაციებსაც შეუძლიათ, მაგრამ ბანკები საკმაოდ ხშირად მონაწილეობენ მათში
კორპორაციული	ამ ფორმის კრედიტში ბანკს გამოწვევის შემთხვევებში შეუძლია ომნაწილეობა
მეგობრული, მეზობლური, ნათესაური, კოლეგიური, მევახშური	ამ ფორმის კრედიტებში ბანკის მონაწილეობა ნახევრადკრიმინალური და კრიმინალური ხასიათისაა

ბანკის ტიპის საკრედიტო ორგანიზაციების მონაწილეობა საბანკო კრედიტში, სადაც ისინი უნივერსალური შუამავლების როლს თამაშობენ, თავს უყრიან და ანაწილებენ საკრედიტო რესურსებს, ამ ფორმის განმსაზღვრელი, საკლასიფიკაციო ნიშან-თვისებაა. მასში რეალიზდება ყველა სახეობის გარიგე-

ბები, რომლებშიც ბანკების მონაწილეობაა გათვალისწინებული, კრედიტის საბანკო ფორმის თავისებურებაა არა საკუთარი, არამედ იმ მოზიდული და ნასესხები სახსრების უპირატესად გამოყენება საკრედიტო რესურსებად, რომლებიც დროებითაა გამოთავისუფლებული საკრედიტო მიმოქცევის პროცესში და რომლებიც კაპიტალად – ზრდად საკუთრებად გარდაიქმნება.

ზოგიერთი ფორმის კრედიტი გულისხმობს მათში საბანკო სისტემის ცალკეული ელემენტების, მაგალითად, ბანკის ტიპის საკრედიტო ორგანიზაციების შესაძლო, მაგრამ არა აუცილებელ მონაწილეობას.

ზოგჯერ კომერციულ კრედიტს განიხილავენ როგორც სავაჭრო ორგანიზაციებისთვის მიცემულ ან სავაჭრო პროექტებზე გაცემულ კრედიტს, ე.ი. როგორც საბანკო კრედიტის სახეხვაობას, მაგრამ კლასიკური კომერციული კრედიტი სამენარმეო სფეროშია მოქცეული და წარმოადგენს ერთი მენარმის მიერ მეორისთვის პროდუქციის მიყიდვას, ფულის წინასწარ გადახდას ან ამ გადახდის გადავადებას. ამ ფორმის კრედიტის ყველაზე უფრო გავრცელებული დოკუმენტია კომერციული თამასუქი და ბანკები სწორედ თამასუქებით წარმოების ოპერაციებში მონაწილეობენ აქტიურად (თამასუქების აღრიცხვა, განაღდება, მათი ავალირება) და მკვიდრდებიან კომერციული კრედიტის სფეროში. გარდა ამისა, საბანკო კრედიტის ხელმისაწვდომობა ამცირებს კომერციულ კრედიტზე არსებულ მოთხოვნილებას და პირიქით.

სამომხმარებლო კრედიტის თავისებურებაა მისი არაკომერციული სანარმოო და მიზნობრივი მიზანდასახულობა და დაფარვის ადეკვატური ფულადი ნაკადების არარსებობა. ესაა საბოლოო მოხმარების სფეროში გადაცემული კრედიტები, რომელთაც ძირითადად იღებენ ფიზიკური პირები, მოსახლეობა (გარდა პირად სასაქონლო წარმოებაში განხორციელებული ინვესტიციებისა). მაგრამ სამომხმარებლო კრედიტის ობიექტები სამენარმეო სფეროშიც შეიძლება იყოს (იმიჯური აქტივები, პერსონალის უზრუნველყოფა), საზოგადოებრივი, არაკომერციული ორგანიზაციების ფინანსებშიც (სოციალური პროექტები) და საბიუჯეტო სფეროშიც (მიმდინარე ხარჯების

ბიუჯეტი). სამომხმარებლო კრედიტში კრედიტორებად გვევლინებიან სამენარმეო სტრუქტურები, საზოგადოებრივი ორგანიზაციები, არასაბანკო პროფილის საკრედიტო ორგანიზაციები (ლომბარდები, გამქირავებლები). სამომხმარებლო კრედიტში აქტიურად მონაწილეობენ პრაქტიკულად ყველა დონის საბანკო სისტემის დაწესებულებებიც – კომერციული ბანკები და საკრედიტო კოოპერატივებიც, ცალკეულ შემთხვევებში კი – ცენტრალური ბანკებიც. ეს შესაძლოა მიზნობრივი კრედიტებიც იყოს (ბინისა და ავტომობილის შესაძენად, განათლების მისაღებად) და არამიზნობრივიც (გადაუდებელი საჭიროებებისთვის).

სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების (სესხებისა და ვალდებულებების) შექმნით, აგრეთვე, სამთავრობო პროგრამების, საბიუჯეტო სანარმოებისა და ორგანიზაციების დაკრედიტებით ბანკები და საბანკო სისტემის სხვა ელემენტები აქტიურად მონაწილეობენ სახელმწიფო კრედიტში. გარდა ამისა, სახელმწიფო კრედიტი ზოგიერთი ბანკის (რომლებიც უკვე ფუნქციონირებენ ან ახლალა იქმნებიან) სპეციალიზაციის მიმართულებად გვევლინება. აღსანიშნავია ისიც, რომ ცენტრალური ბანკის და შემნახველი ბანკის განსაკუთრებული სტატუსი სახელმწიფო კრედიტის ოპერაციებში მათ სავალდებულო მონაწილეობას გულისხმობს.

საერთაშორისო კრედიტისთვის საკმაოდ ფართოდ შეიძლება იყვნენ წარმოდგენილი როგორც კრედიტორები, ისე მსესხებლები – ოფიციალური სახელმწიფო ან საგანგებოდ შექმნილი ორგანიზაციებით დაწყებული და სამენარმეო სტრუქტურებისა და პოლიტიკური პარტიებით დამთავრებული. მათ შორის ხშირად წამყვან როლს თამაშობენ ბანკები და საკრედიტო ორგანიზაციები, აგრეთვე, საერთაშორისო კრედიტის სპეციალიზებული სტრუქტურები (პირველ რიგში, მსოფლიო ბანკი, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, რეკონსტრუქციისა და განვითარებისა საერთაშორისო ბანკი და ა.შ.).

საბანკო სისტემის ორგანიზაციული სქემის ზოგიერთი დონისთვის ბანკის ტიპის საკრედიტო ორგანიზაციების მონაწილეობა მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევაშია შესაძლებელი.

კორპორაციული კრედიტი (წინათ მას სამეურნეობათშორის ან შიდადარგობრივ კრედიტს უწოდებდნენ) ახდენს საკრედიტო რესურსების გადაადგილება-გადანაწილებას დარგს, კორპორაციებს, საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფების ან სხვა ანალოგიური გაერთიანების შიგნით, მართვის სათანადო (დარგობრივი და სხვა) სტრუქტურების კონტროლქვეშ ან მისი გაკონტროლებით და პრინციპში არ გულისხმობს ბანკის ტიპის საკრედიტო ორგანიზაციების მონაწილეობას. თუმცა, ზოგიერთ ქვეყანაში თანამედროვე პირობებში არსებობს, ყველაზე სტაბილურად და ეფექტურად ფუნქციონირებს და კრიზისსაც წარმატებით უძლებს ორგანიზაციისა და საკუთრების განსაკუთრებული ფორმის მქონე ე.წ. „დარგის ბანკები“, რომლებიც დარგობრივი (კორპორაციული) იერარქიის დაქვემდებარებული რგოლები, და საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფების შემადგენლობაში არსებული ბანკებია. მათთვის კორპორაციული (შიდადარგობრივი) კრედიტები არა მართო შესაძლებელია, არამედ სპეციალიზაციის პრიორიტეტული სფეროცაა.

მრავალფეროვანი ფორმის კრედიტებს შორის არსებობს და გარკვეულ სფეროშისაკმაოდ ფართოდაც იყენებენ ძველ არაკომერციულ კრედიტს, რომელსაც დღეს ნათესაურ, მეგობრულ, მეზობლურ, კოლეგიურ კრედიტს უწოდებენ. მას გარკვეულწილად არეგულირებს, ოღონდ საბანკო სამართლებრივი ინფრასტრუქტურის სფეროს გარეთ, სამოქალაქო კოდექსი. გარდა ამისა ისტორიულად ერთ-ერთი პირველია მევახშური კრედიტი, რომლის რეგულირებაც სისხლის სამართლის კოდექსით უნდა ხდებოდეს. ამ ფორმის კრედიტები არ ითვალისწინებს საკრედიტო რესურსების გარედან მოზიდვას კრედიტორების მიერ. აქ იყენებენ სესხების დოკუმენტირებისა და სტრუქტურირების, საპროცენტო განაკვეთების განსაზღვრის განსაკუთრებულ წესებს და კრედიტების დაბრუნების უზრუნველყოფის საკუთარ მეთოდებს. ყოველივე ეს პრაქტიკულად შეუძლებელს ხდის ამ ფორმის კრედიტში ბანკების ან ბანკის ტიპის საკრედიტო დაწესებულებების მონაწილეობას. თუმცა, საბანკო სისტემის ორგანიზაციული სქემიდან მათი მთლიანად ამოღება არ შეუძლება, რადგან ზოგიერთ აქტიურ საბანკო ოპერაციას მათი

ცალკეული დამახასიათებელი ნიშნები აქვს (კრედიტების გაცემა აქციონერებზე, პერსონალზე, ინსაიდერებზე, ისეთი საპროცენტო განაკვეთები, რომლებიც ბევრად აღემატება მოგების საშუალო ნორმას, შეღავათიანი კრედიტები და ა.შ).

2.4. საბანკო სისტემის ინსტიტუციური სქემა

საბანკო სისტემის ორგანიზაციული სქემისგან განსხვავებით ინსტიტუციური სქემის აგება უფრო მრავალფეროვანია როგორც საკლასიფიკაციო ნიშან-თვისებების, ისე სეგმენტების შემადგენლობის მიხედვით. ამიტომ პირველ რიგში, უნდა განისაზღვროს იმ ელემენტების შემადგენლობა, რომლებიც მთლიანობის პრინციპის შესაბამისად უნდა შედიოდნენ საბანკო სისტემაში, აგრეთვე, მათი საკლასიფიკაციო ნიშან-თვისებები, ამოცანები, ფუნქციები და ოპერაციები. ამასთან დაკავშირებით განვიხილოთ ის ძირითადი სტრუქტურები და ნიშან-თვისებები, რომლებიც საბანკო სისტემის ინსტიტუციურ სქემას განსაზღვრავენ.

1. **ცენტრალური ბანკები** – დამოუკიდებელი, მაგრამ სახელმწიფო კონტროლს დაქვემდებარებული საკრედიტო ორგანიზაციებია, რომელთა ძირითად ამოცანებს და ფუნქციებს შეადგენს:

- ეროვნული ვალუტის სიმყარის უზრუნველყოფა და ინფლაციის მინიმიზაცია (ნაღდი ფულის ემისია და მისი მიმოქცევის ორგანიზება, ანგარიშსწორების სისტემის, წესის და ფორმების განსაზღვრა, ერთიანი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის შემუშავება და გატარება, ფულის მიმოქცევის რეგულირება, სავალუტო რეგულირება და სავალუტო კონტროლი);

- საბანკო სისტემის ეფექტიანობისა და სტაბილურობის უზრუნველყოფა (კომერციული ბანკების და საბანკო აუდიტის ორგანიზაციების სახელმწიფო რეგისტრაცია, ლიცენზიების გაცემა და უკან გამოწვევა, ბანკების საქმიანობაზე ზედამხედველობა, საბუღალტრო აღრიცხვის წესების დადგენა, არასაემისიო ბანკების ფასიანი ქაღალდების გამოშვებისა და განთავსების რეგისტრაცია, საბანკო ოპერაციები მთავრობის დავალებით).

ცენტრალური ბანკების ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმები შესაძლოა იყოს: უნიტარული ბანკი, მის კაპიტალში სახელმწიფოს 100%-იანი მონაწილეობით (რუსეთი); დამოუკიდებელი ბანკების სისტემა, რომლებიც ერთობლივად ასრულებენ ცენტრალური ბანკის ფუნქციებს (აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემა – ფსს); სააქციო საზოგადოება, სახელმწიფოს მონაწილეობის სხვადასხვა წილით; ან ასოციაციის ტიპის გაერთიანება, როგორც სახელმწიფოს მონაწილეობით, ისე მის გარეშე.

2. საკრედიტო ორგანიზაციების რესტრუქტურისაციის სააგენტოები (სორს), როგორც საბანკო ზედამხედველობის ორგანოების დემონოპოლიზებული დონის პარალელური სტრუქტურების წარმომადგენლები საკმაოდ ფართოდაა წარმოდგენილი სხვა ქვეყნებში (აშშ-დეპოზიტების დაზღვევის ფედერალური კორპორაცია; კანადა-ფინანსური დაწესებულებების მეთვალყურეობის ბიურო; ბელგია-საბანკო კომისია; საფრანგეთი-ეროვნული საკრედიტო საბჭო, საკრედიტო დაწესებულებების კომიტეტი და საბანკო კომისია; იტალია-კრედიტებისა და დანაზოგების სამინისტროთაშორისო კომიტეტი და ა.შ.).

3. სახელმწიფოს (ცენტრალური ბანკის, მთავრობის, რეგიონული ხელისუფლების) კუთვნილ სააქციო კაპიტალში საკონტროლო პაკეტის მქონე ბანკები (საკრედიტო დაწესებულებები) საბანკო საქმიანობას, მართალია, საკმაოდ მკაცრი კონტროლის ქვეშ ახორციელებენ, მაგრამ დიდი სახელმწიფოებრივი გარანტიებიც აქვთ, რაც განსაზღვრავს კიდევ მათდამი ასევე დიდ ნდობას.

4. უნივერსალური კომერციული ბანკები (საბანკო დაწესებულებები), რომელთა ფორმირებას შეიძლება საფუძვლად ედოს ან მათი სიდიდე, ან მათი განსაკუთრებული სისტემანარმომქნელი როლი, ან მათ მიერ გენერალური ლიცენზიის ქონა. ამ ბანკების განმასხვავებელი ნიშანია საბანკო საქმიანობის მთელი კომპლექსის განხორციელება რესურსების მოზიდვისა და განთავსების, ანგარიშსწორებისა და ინვესტიციების, ვალუტაზე, ფასიან ქალაქებზე და ძვირფას ლითონებზე ოპერაციების ჩატარების სფეროში, აგრეთვე დეპოზიტარული და

საკონსულტაციო მომსახურება.

5. სპეციალიზებული კომერციული ბანკები ისეთი საკრედიტო დაწესებულებებია, რომლებიც საქმიანობის გარკვეულ პრიორიტეტებს აყალიბებენ თავიანთ პოლიტიკაში. ეს გულისხმობს მათ მიერ ჩატარებული ოპერაციებისა და გარიგებების გარკვეულად შეზღუდვას, მაგრამ ამავდროს მაღალ ხარისხს, პროფესიონალიზმსა და კომპეტენტურობას მათი წამყვანი მიმართულებების მიხედვით. ბანკის სპეციალიზაცია იდენტიფიცირდება მის სახელწოდებაში, პოლიტიკის პრიორიტეტებში ან სარეკლამო ლოზუნგში და მას სხვადასხვა საბაზო საკლასიფიკაციო ნიშნები შეიძლება ჰქონდეს.

6. არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციებს (ბანკის ტიპის საკრედიტო დაწესებულებებს) რამდენიმე საკლასიფიკაციო ნიშანთვისება აქვთ:

ცხრ.2.2.

სფერო	საკლასიფიკაციო ნიშან-თვისება
საბანკო ოპერაციები, რომლების ბანკის ნიშან-თვისებების ერთობლიობას შეადგენენ	აუცილებლად ასრულებენ ერთ ან რამდენიმე ოპერაციას, მაგრამ სრული კომპლექსით არა
ტრადიციული საბანკო ოპერაციები	ოპერაციებს ასრულებენ ნებისმიერი ნაკრებითა) ნიშან-თვისების გათვალისწინებით – იხ. ქვემოთ
სხვა საბანკო ოპერაციები და მომსახურება (გარიგებები)	ოპერაციებს ასრულებენ როგორც დამატებით (საბანკო ოპერაციების გარდა), ისე არასრული კომპლექსითაც
ნორმატიული მოთხოვნები	უფრო მკაცრია, ვიდრე ბანკებისათვის

ამ ტიპის საკრედიტო ორგანიზაციებს ფორმირებისა და ფუნქციონირების განსხვავებული საფუძვლები აქვთ. განვიხილოთ ისინი უფრო დანწრილებით:

ა) ორგანიზაციის განსაკუთრებული ფორმაა (კოოპერაციულ საწყისებზე, როგორც ნილობრივი მონაწილეობით, ისე საპაიო შენატანების გარეშე), როცა სპეციალიზირებული საკრედიტო რესურსები განთავსებულია ჩაკეტილ წრეში, ორგანიზაციის წევრებს შორის, და ყველაზე უფრო მყარ აქტივებში გარე ინვესტირება შეძლებისდაგვარად მინიმალურია. მეპაიეები შესაძლოა იყვნენ მოცემული ქალაქის მცხოვრებლები, ქარხნისა და სანარმოს მუშაკები, ადამიანები, რომლებიც პირადად იცნობენ ერთმანეთს და ა.შ. ასეთია საერო სალაროები, სასესხო კაპიტალები, სასესხო სალაროები, გამსესხებელ-შემნახველი ამხანაგობები, საკრედიტო კავშირები და სხვა.

ბ) ორგანიზაციის განსაკუთრებული ფორმა პროფესიულ სპეციალიზაციასთან კომპლექსში გულისხმობს მონაწილეთა არა მარტო შეზღუდულ წრეს, არამედ საკრედიტო დანესებულების მიერ შესასრულებელი ოპერაციების მკაფიოდ შემოფარგლულ სფეროსაც. მათ ეკუთვნის სასოფლო (სათემო) ბანკები, როგორც ნოდებრივ-პროფესიული საკრედიტო დანესებულებები და საბიუჯეტო სფეროს განათლების, მედიცინის, საპენსიო ფონდების თანამედროვე საკრედიტო-სამომხმარებლო კოოპერატივები, სამშენებლო, გამსესხებელ-შემნახველი სალაროები და ა.შ.

გ) ვინაო პროფესიული სპეციალიზაცია ერთი-ორი პოზიციით ზღუდავს საკრედიტო დანესებულების მიერ ოპერაციების ჩატარების სფეროს. ასეთია მაგალითად, საანგარიშსწორებო (კლირინგული) ცენტრები, ლიზინგური ფირმები, სატრასტო კომპანიები, ფაქტორინგული ფირმები და სხვა.

გარდა ზემოთ ჩამოთვლილი განსხვავებებისა, საბანკო სისტემაში შემაჯალი საკრედიტო ორგანიზაციები ერთმანეთისგან განსხვავდება საკუთრების ფორმით (სახელმწიფო,

კერძო, კოოპერაციული, შერეული), ამა თუ იმ ქვეყანაზე კაპიტალის მიკუთვნებით (ადგილობრივი, საზღვარგარეთული, ერთობლივი), ტერიტორიული ნიშნით (რეგიონული, რეგიონთაშორისი, ეროვნული, საზღვარგარეთული, საერთაშორისო), ორაგინაციულ-სამართლებრივი ფორმით (საპაიო, აქციონერული), დამოუკიდებლობის ხარისხით (დამოუკიდებელი, შვილობილი, სატელიტი, უფლებამოსილი, კონსორციული), კაპიტალის სიდიდით და ა.შ.

საკრედიტო ორგანიზაციების ორგანიზაციული სტრუქტურები შეიძლება მოიცავდეს ცენტრალურ აპარატს (ოფისს), აგრეთვე, სხვადასხვა ფუნქციების, ოპერაციების და გადაცემული უფლებამოსილების მქონე განყოფილებებს, ფილიალებსა და წარმომადგენლობებს (მათ შორის-საზღვარგარეთ), ვალუტის გადამცვლელ პუნქტებს, ბანკომატებს, ტერმინალებს, სასწავლებლებს, ყურნალებს, გაზეთებს და ა.შ.

7. საკრედიტო ორგანიზაციების კომერციული გაერთიანებები (ჯგუფები და პოლდინგები) ან საკრედიტო ორგანიზაციების მონაწილეობით შექმნილი გაერთიანებები იქმნება მათ მონაწილეებს შორის ხელშეკრულების გაფორმების გზით, უფლებამოსილებათა დელეგირებით ან დაქვემდებარებული ორგანიზაციების კაპიტალში წამყვანი სტრუქტურის მონაწილეობის საფუძველზე. ასეთი გაერთიანებების მიზანი შეიძლება იყოს როგორც ერთობლივი ოპერაციების ჩატარება და ერთობლივი პროექტების განხორციელება მოგების მიღების, განვითარების, კონკურენტების განეიტრალებისა და რისკების მართვის მიზნით, ისე ვალდებულებებზე „თავის არიდებაც“ („ცარიელი ნაჭუჭის“ მეთოდი).

8. საზღვარგარეთის ბანკების ფილიალები და წარმომადგენლობები ქვეყნის საბანკო სისტემაში მოქმედებენ მკაცრი ზედამხედველობის ნორმატივებისა და კვოტების ჩარჩოებში და, ჩვეულებრივ, იფარგლებიან საზღვარგარეთული ფიზიკური და იურიდიული პირების მომსახურებით.

9. საბანკო ინფრასტრუქტურა აერთიანებს იმ დაწესებულებებსა და ორგანიზაციებს (გარეთა ბლოკი), რომლებიც პრო-

ფესიულად უზრუნველყოფენ ყველა დონის ნებისმიერი საკრედიტო ორგანიზაციის საქმიანობას, მათ მიერ საბანკო ოპერაციებისა და გარიგებების შესრულებას. საბანკო ინფრასტრუქტურის ამოცანებია:

- საინფორმაციო უზრუნველყოფა (საბანკო ინფორმაციის სპეციალიზებული საინფორმაციო-ანალიტიკური ცენტრები; სარეიტინგო სააგენტოები; სპეციალიზირებული გაზეთები, ჟურნალები, საინფორმაციო ბიულეტენები; კრედიტ-ბიუროები და ა.შ.);

- სამეცნიერო, სამართლებრივი და მეთოდური უზრუნველყოფა (სამეცნიერო ცენტრები და ლაბორატორიები, სასწავლო დაწესებულებები);

- საკადრო უზრუნველყოფა (საბანკო სპეციალიზაციის უმაღლესი და საშუალო სასწავლებლები, სასწავლო ცენტრები, კადრების შეგროვებისა და სწავლების ფორმები და სააგენტოები);

- კავშირგაბმულობის საშუალებებით უზრუნველყოფა და კომუნიკაციები (კავშირგაბმულობის სპეციალიზებული, კომპიუტერული და კოსმოსური კავშირები და სხვა);

- საქმიანობის, ეკონომიკური ინფორმაციის და ა.შ. უსაფრთხოების უზრუნველყოფა (საკრედიტო სფეროში და სპეციალური უსაფრთხოების სააგენტოები, ინფორმაციის ტექნიკური დაცვის ფირმები და სხვა).

ამავე მიმართულებით საქმიანობენ საკრედიტო ორგანიზაციების ის არაკომერციული კავშირები და ასოციაციები, რომლებიც წარმოადგენენ თავიანთი წევრების ინტერესებს, აკმაყოფილებენ მათ მეცნიერულ, პროფესიულ და საინფორმაციო ინტერესებს, ავითარებენ რეგიონთაშორის და საერთაშორისო კავშირებს.

გარდა ამისა, საკრედიტო ორგანიზაციების ანალოგიურ მოთხოვნილებებს უზრუნველყოფს – უმეტესად დამატებითი საქმიანობით ან ზოგჯერ ალტერნატიულ საფუძველზე – ბანკების შიდა სამსახურები (შიდა ბლოკი).

საბანკო სისტემის აგების ინსტიტუციური სქემა რამდენ-

იმე პრინციპს ეყრდნობა:

- იერარქიული პრინციპი საბანკო სისტემაში გამოყოფს ცალკეულ სეგმენტებს-დონეებს არასტრუქტურული დაქვემდებარების ურთიერთობათა საფუძველზე. ზედა (მმართველი) იერარქიული დონე მოიცავს ცენტრალურ ბანკს და, შესაძლოა, დემონოპოლიზებული დონის პარალელური სტრუქტურების წარმომადგენელს (მაგალითად, რუსეთში-სორს-ს), ქვედა დონე კი ყველა ტიპის საკრედიტო დაწესებულებას და, გარკვეულად, კომერციული საბანკო გაერთიანებებსა და საბანკო ინფრასტრუქტურას.

- ფუნქციურ-მარეგულირებელი პრინციპი საბანკო სისტემას ყოფს ცალკეულ სეგმენტებად-ფენებად, რისი საფუძველიცაა მისი ელემენტებისთვის მინიჭებული ფუნქციები, მათ მიერ და საბანკო ზედამხედველობის უფლებამოსილებათა სიმკაცრე.

- ორგანიზაციულ-იერარქიული პრინციპი გულისხმობს საბანკო სისტემის ყველა მოქმედი ელემენტის მაქსიმალურად სრულად გამოყოფას, მათ შორის იმ ელემენტების, რომლებიც შიდა იერარქიაში შედის: ცენტრალური აპარატის, ტერიტორიული განყოფილებების, სავალდებულო დაწესებულებების, სააღრიგის-საღარიბო-საღარიბო ცენტრების, სასწავლო დაწესებულებების, განყოფილებების, წარმომადგენლობების, საინფორმაციო-ანალიტიკური ცენტრების, გაზეთებისა და ჟურნალების, გადამცვლელი პუნქტების, ბანკომატების და სხვა.

- დასასრულ აღსანიშნავია, რომ საბანკო სისტემის ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ელემენტის საქმიანობაში, როგორც ორგანიზაციულ, ისე ინსტიტუციურ სქემაში, გარე სტრუქტურებიც აქტიურად მონაწილეობენ, თანაც ყველა იერარქიულ დონეზე, პირველ რიგში ესაა საკანონმდებლო ხელისუფლების ორგანოები, საგადასახადო სამსახურები, პროკურატურა, სასამართლოები, ნოტარიატი, შსს, სახანძრო, ეკოლოგიური და სანიტარული ინსპექციები და ა.შ., აგრეთვე საბანკო აუდიტის სტრუქტურები, ბანკების კლიენტებისა და მენაბრეების საზოგადოებრივი ორგანიზაციები, მასობრივი ინფორმაციისა და რეკლამის საშუალებები და ა.შ.

2.5. კომერციული ბანკების ასოციაცია

საბაზრო ტიპის თანამედროვე ეკონომიკურ სისტემაში ეროვნული საბანკო სისტემის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ატრიბუტია ასოციაციების, როგორც თვითრეგულირებადი ორგანიზაციების როლისა და პოზიციების გაძლიერება. ისინი ეკონომიკის ამა თუ იმ სექტორის მეურნე სუბიექტების ინტერესებს გამოხატავენ, რადგანაც საშუალებას აძლევენ სახელმწიფო ხელისუფლების მრავალფეროვან ორგანოებს თავი გაითავისუფლონ ამ სუბიექტების საქმიანობის ცალკეული ელემენტების რეგულირებისა და კონტროლისაგან.

საბანკო ასოციაცია არაკომერციული საზოგადოებრივი ორგანიზაციაა, რომლის წევრებიც კომერციული ბანკებია. მათ ქმნიან საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ორგანოებში თავიანთი ინტერესების დასაცავად, აგრეთვე, საკუთარი საქმიანობის კოორდინაციისა და სრულყოფის მიზნით. საბანკო ასოციაციებს განვითარების საკმაოდ ხანგრძლივი ისტორია აქვთ. მაგალითად, აშშ-სა და ინგლისში ისინი ჯერ კიდევ მე-19 ს. შექმნეს. ბანკების ასოციაციების საქმიანობის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ შეგვიძლია გამოვყოთ მათი საქმიანობის შემდეგი ძირითადი (სტრატეგიული) მიმართულებები:

1. ბანკების ინტერესების წარმოდგენა საკანონმდებლო ორგანიზაციებში ისეთი აქტების მიღებაზე ზემოქმედების მიზნით, რომლებმაც შეიძლება გავლენა იქონიოს ბანკებსა და მათ კლიენტებზე.

2. ურთიერთქმედება და ბანკების ინტერესების წარმოდგენა სახელმწიფო ხელისუფლების ინსტიტუტებში – ბანკების საქმიანობის რეგულირების საკითხებზე გადაწყვეტილების გამოტანისას ზემოქმედების მოხდენის მიზნით.

3. ბანკების ინტერესების დაცვა სასამართლოებში.

4. ცენტრალურ ბანკთან და იმ სხვა სახელმწიფო უწყებებთან მჭიდროდ თანამშრომლობა, რომელთა ნორმატიული აქტები არსებითად მოქმედებენ კომერციული ბანკების საქმიანობაზე-საბანკო სექტორში არსებული რეალური მდგომარეობის გასათვალისწინებლად.

5. მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებთან თანამშრომლობა-საბანკო სექტორის წარმომადგენელთა შეხედულებების დასაყვანად საქმიან წრეებამდე და მოქალაქეებამდე, საზოგადოებაში ნდობის მოსაპოვებლად.

6. სპეციალისტების პროფესიულ მომზადებაში აქტიურად მონაწილეობა.

7. ასოციაციის წევრი ბანკებისათვის სოციალიზებული მომსახურების გაწევა კომერციულ საფუძველზე (მაგალითად, მომარაგება, მუშაობის პროექტები, საინფორმაციო მომსახურება, კონსალტინგი და სხვა).

მთელი რიგი ქვეყნების ასოციაციების პრაქტიკული საქმიანობის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ საბანკო სისტემისა და თვით ასოციაციების შექმნის ეროვნული და ისტორიული თავისებურებებიდან გამომდინარე შესაძლოა არსებითად იყოს განსხვავებული მათი ხელმძღვანელი და აღმასრულებელი ორგანოების საქმიანობის მიმართულებები. ამ განსხვავებათა დიპაზონი საკმაოდ ფართოა: „მიზნების პირამიდის“ ზედა დონეზე ორიენტაციიდან (მაგალითად, გერმანიისა და საფრანგეთის ასოციაციებში) სტრატეგიული მიზნების მთელ კომპლექსზე ორიენტაციამდე (აშშ-ის ასოციაციები). ზოგჯერ ასოციაციები ქმნიან შვილობილ ორგანიზაციებს, რომლებიც საგამომცემლო და საინფორმაციო საქმიანობაზე სპეციალდებიან, ან პერსონალის კვალიფიკაციის ამაღლების პროგრამების რეალიზაციით არიან დასაქმებული. ასეთია, მაგალითად, საბანკო საქმის ინსტიტუტები, რომლებიც შექმნილია ÀÀÀ-ს მიერ ან ევროპის ქვეყნების ბანკების მთელი რიგი ასოციაციების მიერ (ბელგია, ლუქსემბურგი). ასოციაციების საქმიანობაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ისეთი ორგანიზაციების შექმნას, რომლებიც არსებით გავლენას ახდენენ ეროვნული და რეგიონული საბანკო სისტემების ეფექტიანობაზე, წყვეტენ ბანკების საქმიანობის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის საკითხებს. ასეთ ორგანიზაციებს ეკუთვნის:

- კლირინგული საანგარიშსწორებო ცენტრები;
- ბანკებში კლიენტების სახსრების დაზღვევის ფონდები;
- კოლექტიური სარგებლობის პროცესინგული ცენტრები;

- საკრედიტო ბიუროები და ა.შ.

როგორც წესი, ასოციაციების როლი ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანია ამგვარი ორგანიზაციების შექმნის პირველ ეტაპზე. მოგვიანებით ისინი ასოციაციებისგან იურიდიულად და ეკონომიკურად დამოუკიდებელი ხდებიან, ოღონდ ინარჩუნებენ სტრატეგიული პარტნიორების ურთიერთობებს.

საბანკო ასოციაციების საქმიანობის ორგანიზებაში ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია მათი წევრი ბანკების თანამშრომელთა დიდი რაოდენობის ექსპერტებად მოწვევა მიმდინარე მუშაობაში. ამას შედეგად მოსდევს:

- ასოციაციების მიერ მომზადებული სახელმძღვანელო და ნორმატიული დოკუმენტების პროექტების, შენიშვნებისა და წინადადებების ხარისხის ამაღლება (ხელისუფლების ორგანოებისა და ცენტრალური ბანკის საკანონმდებლო აქტებზე).

- ასოციაციების აღმასრულებელი ორგანოების შენახვაზე გაწეული ხარჯების არსებითად შემცირება.

რუსეთის ეროვნული საბანკო სისტემის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ატრიბუტიკაა რუსეთის ბანკების ასოციაცია (АБА). გარდა ამისა, რუსეთის მრავალ რეგიონში მოქმედებს რეგიონული ასოციაციები, თანაც ზოგიერთი მათგანი იმაზე უფრო ადრეა შექმნილი, ვიდრე АБА დაფუძნდებოდა. რეგიონული საბანკო ასოციაციების არსებობა რუსეთის საბანკო სისტემის ერთ-ერთი თავისებურებაა. მარტო აშშ-შია საბანკო გაერთიანებათა ამგვარი სტრუქტურა, რომელშიც რეგიონული საბანკო ასოციაციების მნიშვნელოვანი რაოდენობაა ჩართული იმავდროულად აქტიურად მოქმედ, დიდი ავტორიტეტის მქონე LBA-თან ერთად (LBA –ამერიკის ბანკირთა ეროვნული ასოციაცია). ეს განპირობებულია როგორც რუსეთის, ისე ამერიკის სახელმწიფო მოწყობის ფედერალური პრინციპებით, რაც ითვალისწინებს ხელისუფლების ყველა დონის ადგილობრივი ორგანოების საგრძნობ როლს რეგიონული ეკონომიკისა და ფინანსების ფუნქციონირების უზრუნველყოფაში და რეგიონული კომერციული ბანკებისა და მათი ფილიალების მონაწილეობას ამასთან დაკავშირებულ ამოცანების გადაჭრაში.

საქართველოს ბანკების ასოციაცია
მოკლე საინფორმაციო ცნობარი
„საქართველოს ბანკების ასოციაცია“ (სბა) დაფუძნდა 1994
წელს საქართველოს წამყვანი კომერციული ბანკების მიერ

● საქართველოს ბანკების ასოციაციის წევრი ბანკები
„საქართველოს ბანკების ასოციაციის“ წევრია საქართველო-
ში მოქმედი 25 კომერციული ბანკიდან 23 ბანკი.

1. სს ბანკი „რესპუბლიკა“

ლიცენზირებულია 04.02.1992 წ., № 5

380079, ქ.თბილისი, გრ.აბაშიძის ქ.№2

ბანკის კოდი 220101 757

ტელ.- (995 32) 294 576

ფაქსი - (995 32) 227 566

2. სს კომერციული ბანკი „კავკასიონი“

ლიცენზირებულია 25.02.1992 წ., №10

380064, ქ.თბილისი, ჩუბინაშვილის ქ.№41

ბანკის კოდი 220101 702

ტელ. - (995 32)951 444

ფაქსი - (995 32) 959 393

3. სს „ბანკი კრედიტი“

ლიცენზირებულია 11.05.1992 წ., № 28

380012, ქ.თბილისი, დ.აღმაშენებლის გამზ. №150

ბანკის კოდი 220101 703

ტელ. - (995 32) 964 483

ფაქსი - (995 32) 969 968

4. სს „ბანკი თეთრი“

ლიცენზირებულია 12.01.1993 წ., № 76

380007, ქ.თბილისი, ლერმონტოვის ქ. № 11/11

ბანკის კოდი 220101 812

ტელ. - (995 32) 933 824

ფაქსი - (995 32) 998 365

5. სს „თიბისი ბანკი“

ლიცენზირებულია 20.01.1993 წ., № 85

380079, ქ.თბილისი, ჭავჭავაძის გამზ. № 11

ბანკის კოდი 220 101 819

ტელ. - (995 32) 220 661

ფაქსი - (995 32) 220 406

ნ. სს „საქართველოს ბანკი“

ლიცენზირებულია 21.01.1993 წ., № 86

380008, ქ.თბილისი, პუშკინის ქ. №3

ბანკის კოდი 220 101 502

ტელ. - (995 32) 934 608

ფაქსი - 995 32) 444174

7. სს „საქართველოს საზღვაო ბანკი“

ლიცენზირებულია 29.01.1993 წ., №87

384517, ქ.ბათუმი, გოგებაშვილის ქ. №60

ბანკის კოდი 220501 817

ტელ. - (995 222) 7 6007

ფაქსი - (995 222) 7 6001

● სბა-ას ახალი წევრები

ბოლო ხუთი წლის მანძილზე ასოციაციის წევრები გახდნენ:

● „საბერძნეთის კომერციული ბანკი (საქართველო)“ (1988 წელს);

● „ბაზის ბანკი“ (1998 წელს);

● „გამა“ ბანკი (1999 წელს);

● „თეთრი“ (2000 წელს);

● პროკრედიტბანკი (2003 წელს);

● ინვესტბანკი (2003წელს);

● თურქული ბანკი „ზირაათ ბანკის“ ფილიალი (2004 წელს).

● საქართველოს ბანკეის ასოციაციის იურიდიულ-სამართლებრივი სტატუსი

„საქართველოს ბანკების ასოციაცია“ იურიდიულ-სამართლებრივი ფორმით არის კავშირი, ხოლო თავისი სტატუსით წარმოადგენს არაკომერციულ, არამომგებიან და არასახელმწიფოებრივ ორგანიზაციას;

სბა თავის საქმიანობას ახორციელებს საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმების, საქართველოს მოქმედი კანონმდებლობის და თავისი წესდების შესაბამისად.

სბა-ს საქმიანობის მიმართულებები მოიცავს:

● ბანკების უფლებებისა და ინტერესების დაცვას და მათი

საქმიანობის სამართლებრივი ბაზის შექმნის ხელშეწყობას;

- მისი ნვერი ბანკების პრესტიჟის მხარდაჭერას და მათი ხელმძღვანელობისა და სპეციალისტების კონტაქტების ორგანიზაციას;

- საბანკო სექტორის კვლევას, საბანკო სისტემის მდგომარეობის შესახებ საინფორმაციო და ანალიტიკური მასალების მომზადებას.

- საქართველოს ბანკებისა და სხვა ფინანსური ინსტიტუტების მენეჯერთა და თანამშრომელთა კვალიფიკაციის ამაღლებას, ტრენინგის და საატესტაციო პროცესის ორგანიზებას, მეთოდოლოგიური, ტექნიკური, ტექნოლოგიური და ექსპერტული დახმარების გაწევას;

- თანამშრომლობის განვითარებას, საქართველოს საბანკო სექტორის ტექნიკური და ფინანსური დახმარების პროექტების ფარგლებში, საერთაშორისო ორგანიზაციებთან, საბანკო პროფილის ასოციაციებთან და სასწავლო-საატესტაციო ცენტრებთან.

2000 წლის 18 თებერვლის ასოციაციის რიგგარეშე საერთო კრების მიერ შევიდა ცვლილებები წესდებაში, რომლის მიხედვითაც ასოციაციის ხელმძღვანელი ორგანოების (პრეზიდენტი, გამგეობა, სარევიზიო კომისია) არჩევა ადრინდელი 4 წლის ნაცვლად, განისაზღვრა 2 წლის ვადით.

სბა-ს წესდების შესაბამისად, კრებებს შორის პერიოდებში ასოციაციის მიმდინარე საქმიანობას წარმართავს, ასოციაციის დირექცია, ასოციაციის პრეზიდენტის სახით, მუდმივმოქმედ კომიტეტებთან ერთად.

სბა-ს პრეზიდენტი აზურაბ გვასალია, რომელიც ასოციაციის 2002 წლის 22 მარტის ყრილობაზე, ზედიზედ მეორედ იქნა არჩეული.

- სბა-ს წევრობის პრინციპები:

- სბა-ს წევრებად მიიღებიან იურიდიული პირები, რომელთაც მინიჭებული აქვთ საქართველოში საბანკო საქმიანობის ლიცენზია;

- ასოციაციის წევრები არიან იურიდიული პირები, რომლებიც ცნობენ და ასრულებენ ასოციაციის წესდების მოთხოვნებს, ეთ-

ანხმებიან ასოციაციის მიზნებს, მონაწილეობენ მათ რეალიზაციაში, ეთანხმებიან ასოციაციის წევრობის შესახებ დებულებას და დადგენილი წესით იხდიან საწევრო შენატანებს;

- გადაწყვეტილებას კანდიდატის წევრად მიღებაზე ან გარიცხვაზე იღებს ასოციაციის გამგეობა, ამ წესდებისა და საერთო კრების მიერ დამტკიცებული ასოციაციის წევრობის შესახებ დებულების საფუძველზე;

- ასოციაციის დამფუძნებელი წევრებისა და შემდგომში განვერიანებული პირების უფლება-მოვალეობანი ექვივალენტურია;

- ასოციაციის საწევრო გადასახადის ოდენობა და გადახდის ვადა დგინდება საერთო კრების მიერ.

- სბა-ს წევრს უფლება აქვს:

- დადგენილი წესით აირჩიოს და არჩეული იქნას კავშირის ხელმძღვანელ ორგანოებში;

- მიიღოს მონაწილეობა ასოციაციის მუშაობაში, წამოჭრილი საკითხების გადაწყვეტისას კენჭისყრის დროს ისარგებლოს ხმის უფლებით;

- მოითხოვოს და მიიღოს ნებისმიერი (მათ შორის ფინანსური) ინფორმაცია და დოკუმენტები ასოციაციის საქმიანობის და სამომავლო გეგმების შესახებ;

- გამოხატოს თავისი პოზიცია ნებისმიერ განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით;

- ისარგებლოს ასოციაციის ინტელექტუალური და მატერიალურ-ტექნიკური მომსახურებით, კონსულტაციებითა და რეკომენდაციებით;

- გამოიყენოს ასოციაციის წევრის სტატუსი საპრეზენტაციო და სარეკლამო მიზნით მხოლოდ ასოციაციის გამგეობის მიერ განსაზღვრულ ფარგლებში.

*სბა-ს წევრი ვალდებულია:

- მონაწილეობა მიიღოს ასოციაციის მიზნებისა და ამოცანების რეალიზაციაში;

- დაიცვას ასოციაციის წესდების, დებულების და სხვა დოკუმენტების მოთხოვნები;

- დაიცვას ასოციაციის მიერ მიღებული პროფესიული ეთიკის

ნესები კავშირის სხვა წევრებთან და მესამე პირებთან მიმართებაში;

- დროულად გადაიხადოს ასოციაციის საწევრო და სხვა გადასახადები;

- სბა-ს წევრი ბანკების მხრიდან ასოციაციისადმი აღებული ვალდებულებების შეუსრულებლობა დაუშვებელია. საფინანსო წლის განმავლობაში ასოციაციის წევრი ბანკების სავარაუდო შემცირების (შერწყმა-გაერთიანება, ლიკვიდაცია, ასოციაციის წევრობაზე უარის თქმა ან ასოციაციის წევრობიდან გარიცხვა) შემთხვევაში ასოციაციის დამტკიცებული ბიუჯეტი არ უნდა დაექვემდებაროს გადასინჯვას თუ ეს საერთო კრების მიერ არ იქნა დადგენილი და უნდა გადანაწილდეს დარჩენილ წევრებზე პროპორციულად.

- * ასოციაციის მართვა

- სბა-ს მმართველობითი ორგანოებია:

- სბა-ს წევრთა საერთო კრება;

- სბა-ს გამგეობა;

- სბა-ს დირექცია;

- სარევიზიო კომისია

- სბა-ს წევრთა საერთო კრება

- საერთო კრება წარმოადგენს ასოციაციის უმაღლეს ორგანოს და მოიწვევა წელიწადში ერთხელ მაინც;

- საერთო კრება გადაწყვეტისუნარიანია და თუ მას ესწრება პირადად ან უფლებასომილი წარმომადგენლის სახით ასოციაციის წევრების 2/3-ზე მეტი;

- საერთო კრებაზე დღის წესრიგის საკითხების განხილვისას კენჭისყრის დროს ასოციაციის თითოეული წევრი ფლობს ერთ ხმას;

- კრების გადაწყვეტილება მიღებულად ითვლება თუ მას ხმა მისცა დამსწრე წევრთა არანაკლებმა ნახევარმა;

- საერთო კრება ფარული კენჭისყრით, სიითი უბრალო უმრავლესობით 2 წლის ვადით, ირჩევს ასოციაციის თავმჯდომარეს და გამგეობის წევრებს, ამავე ვადით ირჩევს სარევიზიო კომისიის წევრებს;

- საერთო კრება ამტკიცებს სბა-ს საქმიანობის სტრატეგიუ-

ლი განვითარების მიმართულებებს, წლიურ ბიუჯეტს, წლიურ ანგარიშს და ბალანსს;

- საერთო კრება იღებს გადაწყვეტილებას საწევრო გადასახადის სიდიდისა და გადახდის პერიოდულობის შესახებ;

- საერთო კრება იღებს გადაწყვეტილებას ასოციაციის რეორგანიზაციის, საქმიანობის შეწყვეტისა და ლიკვიდაციის შესახებ.

სბა-ს გამგეობა

სბა-ს წესდების შესაბამისად, კრებებს შორის პერიოდებში წარმართავს ასოციაციის საქმიანობას წარმართავს გამგეობა, გამოდის ასოციაციის სტრატეგიის შემუშავების, საქმიანობის დაგეგმვისა და მის აღმასრულებელ სტრუქტურულ ერთეულებთან - ასოციაციის დირექციასთან და მუდმივმოქმედ კომიტეტებთან მთავარი კორდინატორის ფუნქციით. ამ სახის სტრუქტურის შემოღება და გამგეობის როლის გაფართოება ეყრდნობოდა საერთაშორისო პრაქტიკას, მით უმეტეს სბა-ს წესდებით, გამგეობას ენიჭება ასოციაციის საქმიანობის ფინანსური მხარდაჭერის ორგანიზება, მიმდინარე და სამომავლო დაგეგმილი ამოცანების შესაბამისად.

- გამგეობა წარმოადგენს ასოციაციის მმართველ ორგანოს, რომელსაც 2 (ორი) წლის ვადით ირჩევს წევრთა საერთო კრება და რომელიც კრებებს შორის პერიოდში წარმართავს მის საქმიანობას. გამგეობის გადაწყვეტილებები ფორმდება ოქმით;

- გამგეობა შედგება ცხრა წევრისაგან, სბა-ს პრეზიდენტისა და მისი წევრი რვა ბანკის წარმომადგენლისაგან;

- გამგეობა განსაზღვრავს მიმდინარე საქმიანობის ძირითად მიმართულებებს და პრიორიტეტებს, ამოცანებს, ამტკიცებს ასოციაციის პრეზიდენტის მიერ წარმოდგენილი აღმასრულებელი ორგანოს სტრუქტურას და მისი კომპეტენციის ფარგლების უფლებამოსილებას, ნიშნავს და ათავისუფლებს დირექტორ-ატს, ამტკიცებს ასოციაციის პრეზიდენტის მიერ წარმოდგენილი წლიური ბიუჯეტის პროექტს, მის საფუძველზე ადგენს საწევრო შესატანების ოდენობას და გადახდის ვადებს და წარუდგენს კრებას დასამტკიცებლად;

- გამგეობის სხდომები იმართება კვარტალში ერთხელ მაინც,

გამგეობის რიგგარეშე სხდომა შეიძლება მოწვეული იქნას, თუ ამას მოითხოვს გამგეობას თუნდაც ერთი წევრი მაინც. გამგეობის სხდომა უფლებამოსილია, თუ მას ესწრება გამგეობის შვიდი წევრი მაინც.

სბა-ს სარევიზიო კომისია

- სარევიზიო კომისია წარმოადგენს სბა-ს, მისი ქვედანაყოფების, ფილიალების და წარმომადგენლობების საქმიანობის შიდა საფინანსო კონტროლის ორგანოს;

- სარევიზიო კომისიის ფორმირებას, უფლებამოსილებების ხანგრძლივობას, სარევიზიო კომისიის წევრების მიმართ დაკისრებულ მოთხოვნებს ადგენს და ამტკიცებს სბა-ს წევრთა საერთო კრება;

- სარევიზიო კომისიის წევრები აირჩევა წევრთა საერთო კრების მიერ, სარევიზიო კომისიის წევრების არჩევნები ტარდება ცალკეული კანდიდატურის მიხედვით, იმავე ვადით, რა ვადითაც არჩეული არის გამგეობა;

- სარევიზიო კომისია შედგება ხუთი წევრისაგან;

- სარევიზიო კომისია ასოციაციის შიდა აუდიტორულ შემოწმების მასალებს წარუდგენს საერთო კრებას მინიმუმ წელიწადში ერთხელ.

სბა-ს დირექცია

- საქართველოს ბანკების ასოციაციის მიმდინარე საქმიანობას ახორციელებს ასოციაციის აღმასრულებელი აპარატი.

- ასოციაციის აღმასრულებელი აპარატი თავის საქმიანობაში ხელმძღვანელობს ასოციაციის წესდებით და ასოციაციის აღმასრულებელი აპარატის შესახებ დებულებით.

- ასოციაციის აღმასრულებელ აპარატს ხელმძღვანელობს ასოციაციის პრეზიდენტი ასოციაციის გამგეობის მიერ მინიჭებული უფლებამოსილების ფარგლებში. იგი უფლებამოსილია ასოციაციის სახელით მინდობილობის გარეშე წარმოადგინოს ასოციაცია და განახორციელოს ასოციაციის სახელით საჭირო ღონისძიებები.

ასოციაციის აღმასრულებელ დირექტორს და აპარატის წევრებს, აღმასრულებელი აპარატის სტრუქტურას და შტატს მათ უფლებამოსილებას და მუშაობის რეგლამენტს, ასოციაციის პრეზიდენტის წარდგინებით ამტკიცებს ასოციაციის გამ-

გეობა ხმათა უბრალო უმრავლესობით.

- ასოციაციის პრეზიდენტი იმავდროულად წარმოადგენს გამგეობის თავმჯდომარეს;

- ასოციაციის პრეზიდენტად არ შეიძლება არჩეული იყოს ასოციაციის წევრი ბანკების მმართველობითი ორგანოების წარმომადგენელი პირი;

- სბა-ს პრეზიდენტის არყოფნის შემთხვევაში მის მოვალეობებს ასრულებს გამგეობის ერთ-ერთი წევრი.

სბა 2002 წლიდან, თავის საქმიანობას წარმართავდა 2002 წლის 22 მარტის ასოციაციის საერთო კრებაზე დამტკიცებული სტრატეგიული განვითარების ორწლიანი პროგნოზის ფარგლებში - „2002-2003 წლების საქმიანობის ძირითადი მიმართულებების“ საპროგრამო დოკუმენტის მიხედვით.

სბა 2003 წლიდან, „2002-2003 წლების საქმიანობის ძირითადი მიმართულებების“ საპროგრამო დოკუმენტის შესაბამისად, ბანკებს სთავაზობდა თანამშრომლობის ახალ ფორმატს, რომელიც აგებულია „ყოველდღიური დიალოგის“ პრინციპზე.

ასოციაციასთან ფუნქციონირებს მუდმივმოქმედი კომიტეტები კერძოდ, იურიდიული, ეკონომიკური პოლიტიკის, საინფორმაციო პოლიტიკისა და საზოგადოებასთან ურთიერთობის, საბუღალტრო და საბანკო საანგარიშსწორებო სისტემისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კომიტეტები. კომიტეტებს ხელმძღვანელობს კონკრეტული ბანკი, რომელსაც ამტკიცებს ასოციაციის გამგეობა. თითოეულ კომიტეტს ჰყავს თავმჯდომარე, ხოლო მისი წევრები წარმოდგენილი არიან ასოციაციის წევრი ბანკების წარმომადგენელი ექსპერტებისაგან, ხოლო კომიტეტების საქმიანობის შიდა განაწესსა და მიმართულებებს ამტკიცებს გამგეობა. კომიტეტები თავის საქმიანობას ახორციელებენ მათი პროფილის მიხედვით. კომიტეტები თავიანთ სხდომებს მართავენ ასოციაციის ოფისში. მათ უშუალო კავშირი ექნებათ ასოციაციის დირექციასთან. თავისი პროფილის მიხედვით კომიტეტების საქმიანობაში, დასმული ამოცანებიდან გამომდინარე, გამოყენებულია კომიტეტების საქმიანობაში, დასმული ამოცანებიდან გამომდინარე, გამოყენებუ-

ლია შესასრულებელ ამოცანათა ლოკალური და გაფართოებულ ფორმატი, რომელიც გულისხმობს მათი საქმიანობის მჭიდრო კოორდინაციას. მომავალში გათვალისწინებულია კომიტეტების წარმომადგენლების დელეგირება საქართველოს პარლამენტის შესაბამის კომიტეტებსა და კომისიებში, სბა-ს მხრიდან საკანონმდებლო ინიციატივების ან პარლამენტში გასატანი იმ საკითხების ლობირებისათვის, რომლებიც პირდაპირ თუ ირიბად არიან დაკავშირებული საბანკო საქმესთან.

კომიტეტები თავის საქმიანობას ახორციელებენ შიდა დებულებების საფუძველზე, მათი პროფილის მიხედვით. კომიტეტები თავიანთ სხდომებს მართავენ ასოციაციის ოფისში.

* საქართველოს კომერციულ ბანკებში საბუღალტრო აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების დანერგვის ხელშეწყობა

სბა-ს მიერ განხორციელებული ღონისძიებებიდან უნდა გამოიყოს საქართველოს კომერციულ ბანკებში საბუღალტრო აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების (LAS) დანერგვის პროექტი საქართველოში ევროკავშირის ტექნიკური დახმარების პროექტის (TACIS) ეგიდით განხორციელდა. პროექტის კონტრაქტორი იყო ბრიტანული კომპანია - Development Partnerships UK Ltd.

საქართველოს ბანკების ასოციაცია, როგორც ბენეფიციარი პროექტში მონაწილეობას იღებდა ეროვნულ ბანკთან ერთად.

პროექტი გრძელდებოდა 25 თვის მანძილზე, 1999 წლის 18 თებერვლიდან 2001 წლის 20 თებერვლამდე.

საქართველოს კომერციულ ბანკებში საბუღალტრო აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების (LAS) დანერგვის პროექტი საბანკო-საფინანსო სექტორში განხორციელებული პროექტებიდან ერთ-ერთ ყველაზე წარმატებულად უნდა მივიჩნიოთ.

პროექტის ფარგლებში წარმატებით შესრულდა დასახული ამოცანების ყველა ეტაპი - მეთოდოლოგიის დამუშავება, ანგარიშთა გეგმის დახვეწა, პროგრამული უზრუნველყოფის დამუშავება და ადაპტირება.

2.6. საქართველოს საბანკო სისტემის მდგომარეობა

საქართველოში მოქმედი კომერციული ბანკების რაოდენობა 2002 წლის განმავლობაში შემცირდა 2 ერთეულით, „თბილკრედიტბანკისა“ და სს „კომერციული ბანკი ლიბერტის“ დახურვის შედეგად.

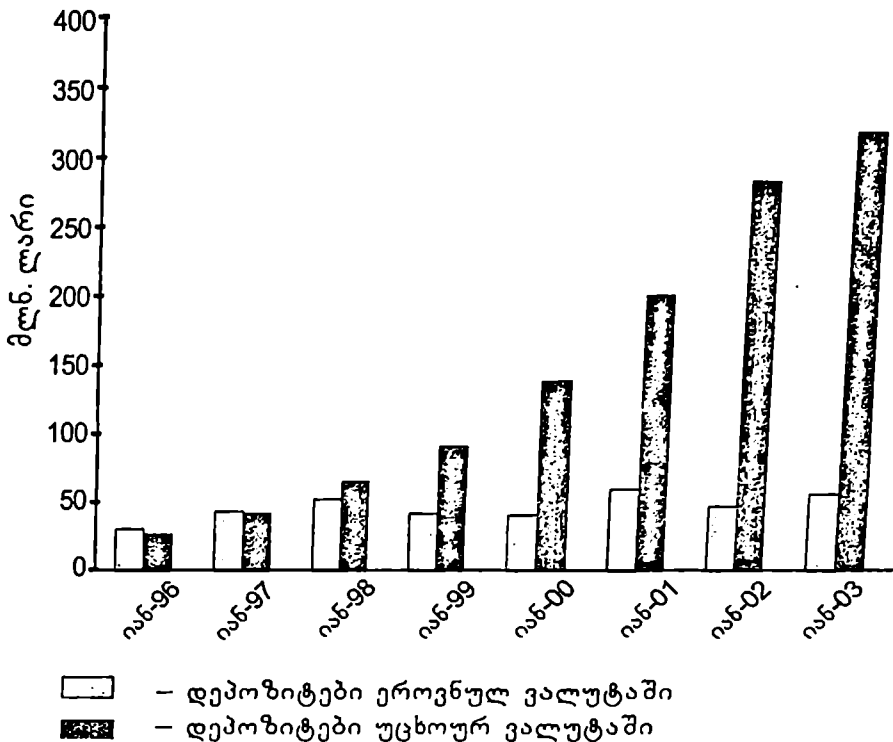
წლის ბოლოს საბანკო სისტემა წარმოდგენილი იყო 27 კომერციული ბანკით, რომელთაგან 2 წარმოადგენდა აზერბაიჯანის და თურქეთის ბანკების ფილიალს.

საანგარიშო პერიოდში საბანკო სისტემის მთლიანი აქტივები გაიზარდა 27%-ით და 2002 წლის ბოლოს შეადგინა 1116 მლნ ლარი, რომლის მთავარი შემადგენელი ნაწილი საკრედიტო დაბანდება, წინა წლის შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით 32%-ით გაიზარდა და 588 მლნ ლარი შეადგენდა. აგრეთვე, გაიზარდა საიმედო წმინდა აქტივების წილი მთლიან აქტივებში და 84% შეადგინა, რაც აქტივების ხარისხის გაუმჯობესებაზე მიუთითებს. 2002 წლის განმავლობაში ეკონომიკის დავალიანება წინა წლის შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით 27%-ით გაიზარდა და 622 მლნ ლარი შეადგინა.

საანგარიშო პერიოდში კერძო სექტორისთვის მიცემული სესხები 4-ჯერ აჭარბებს სახელმწიფო სექტორისთვის მიცემულ სესხებს და მისი უმეტესი ნაწილი – 38% და 35% მოდიოდა შესაბამისად მრეწველობასა და ვაჭრობაზე. 2002 წლის განმავლობაში საკრედიტო პორტფელის დივერსიფიკაცია არ შეცვლილა, ხარისხი კი გაუმჯობესდა. აღნიშნულის ერთ-ერთი მაჩვენებელია ვადაგადაცილებული სესხების მთლიან სესხებთან თანაფარდობა, რომელიც წინა წლის შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით 2-ჯერ შემცირდა და 4,6% შეადგინა.

ზრდა დაფიქსირდა აგრეთვე ბანკებში აკუმულირებულ სახსრებზე. კერძოდ, საბანკო სისტემაში არსებული ვალდებულებები გაიზარდა 31%-ით და შეადგინა 800 მლნ ლარი. საანგარიშო წელს ბანკების მიერ მოზიდული დეპოზიტები და მათ შორის ანაბრები გაიზარდა შესაბამისად 36 და 56 პროცენტით და თანხობრივად შეადგინა 575 და 265 მლნ ლარი.

კომერციული ბანკების სადეპოზიტო ვალდებულებები
ეროვნულ და უცხოურ ვალუტაში, 1996-2002 წწ.

2002 წლის განმავლობაში მკვეთრად გაიზარდა საბანკო სისტემის მომგებიანობის ROA და ROE კოეფიციენტები და შესაბამისად 4,4 და 15 პროცენტი შეადგინა, რაც წმინდა მოგების ზრდის შედეგად იქნა მიღწეული. საანგარიშო წლის შედეგების მიხედვით საბანკო სისტემის წმინდა მოგებამ შეადგინა 43,4 მლნ ლარი, რაც 3-ჯერ აღემატება 2001 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელს. საბანკო სისტემის მომგებიანობის ზრდა ძირითადად განპირობებულია სესხებიდან საპროცენ-

ტო შემოსავლების 11%-იანი მატებითა და აქტივების შესაძლო დანაკარგების მიხედვით განეული ხარჯების 67%-იანი შემცირებით. სესხებიდან საპროცენტო შემოსავლების ზრდა ძირითადად გამოიწვია საკრედიტო პორტფელის 29 პროცენტთანაა ზრდამ, ხოლო საბანკო სისტემაში აქტივების დარეზერვების ხარჯების შემცირება გამოწვეულია იმით, რომ 2001 წელს ბანკებმა ჩვეულებრივზე დიდი ოდენობის დარეზერვების ხარჯები განიეს, რაც განხორციელდა აქტივების კლასიფიკაციისა და შესაძლო დანაკარგების დარეზერვების ახალი წესის შესაბამისად, მაშინ, როცა 2002 წლის აქტივების გაუფასურებისათვის განეული დარეზერვების ხარჯი განხორციელდა მეთოდოლოგიური ბაზის ცვლილების გარეშე.

საანგარიშო წელს კომერციულ ბანკებში ინვესტირებული უცხოური კაპიტალი წარმოდგენილი იყო ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკით, საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციით და სხვა საფინანსო ინსტიტუტების სახით. 2002 წელს მოქმედი კომერციული ბანკებიდან 9 ბანკის საწესდებო კაპიტალი შეადგენდა 5 მლნ ლარს, 13 ბანკისა კი – 5-დან 10 მლნ ლარამდე, ხოლო სამი ბანკის – 10 მლნ და მეტ ლარს.

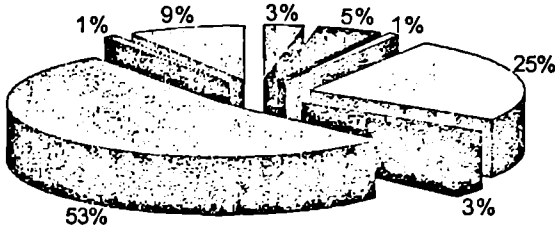
საქართველოს საბანკო სისტემის აქტივებისა და ვალდებულებების უდიდესი ნაწილი ჯერ კიდევ კონცენტრირებულია უცხოურ ვალუტაში. კერძოდ, სისტემაში არსებული მთლიანი ვალდებულებების 87პროცენტი და მთლიანი აქტივების 66 პროცენტი უცხოური ვალუტითაა ფორმირებული, რაც ლარის, როგორც დაგროვების საშუალების, სისუსტეზე მეტყველებს.

საანგარიშო პერიოდში კლების ტენდენციით ხასიათდებოდა ბანკების სასესხო საპროცენტო განაკვეთი. კერძოდ, კომერციული ბანკების მიერ უცხოური ვალუტით გაცემულ მოკლევადიან სესხებზე საშუალო შენონილმა წლიურმა საპროცენტო განაკვეთმა წინა წლის შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით 7%-იანი კლება განიცადა და 25% შეადგინა. შედარებით მცირეა და 20%-ს შეადგენს გრძელვადიანი სესხების

ანალოგიური მაჩვენებელი, რომელიც ძირითადად უცხოური საკრედიტო ხაზებით ფინანსდება. 2002 წლის განმავლობაში გრძელვადიანი კრედიტების მოცულობა 31%-ით გაიზარდა, ხოლო მათი წლიური საპროცენტო განაკვეთი 1%-ით შემცირდა.

საბანკო სისტემის მთლიანი აქტივების სტრუქტურა 2002 წელს

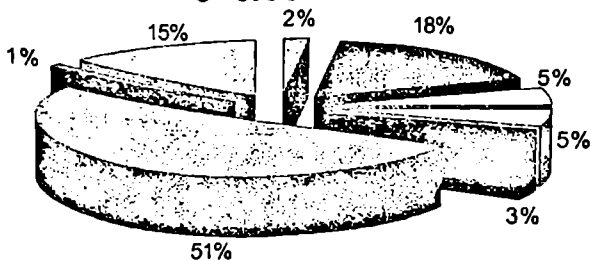

ფულადი სახსრები საბანკო ანგარიშებზე	სხვა წმინდა აქტივები
დარიცხული მისაღები პროცენტები და დივიდენდები	წმინდა სესხები
ძირითადი საშუალებები და არამატერიალური აქტივები	ნაღდი ფულადი სახსრები
ინვესტიციები სანესდებო კაპიტალში	საინვესტიციო ფასიანი ქაღალდები

კომერციული ბანკების მიერ ეროვნული ვალუტით გაცემულ მოკლევადიან სესხებზე საშუალო შენონილი წლიური საპროცენტო განაკვეთი საანგარიშო წელს 25%-ს შეადგენდა, ხოლო გრძელვადიანი სესხების ანალოგიური მაჩვენებელი გაცილებით ნაკლებია – 16 პროცენტი. საშუალო შენონილი წლიური საპროცენტო განაკვეთი დეპოზიტებზე უცხოური ვალუტით შეადგენს 10%-ს, ხოლო იგივე მაჩვენებელი დეპოზიტებზე ლარით მხოლოდ 6 პროცენტია, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ ბანკები უპირატესობას ანიჭებენ დეპოზიტების უცხოური ვალუტით მოზიდვას. აღსანიშნავია, რომ სასესხო საპროცენტო განაკვეთი მცირდება ბანკების მიერ ეკონომიკის

სექტორების დაკრედიტების ზრდის პარალელურად, რაც მენარმეობის განვითარებისათვის ხელსაყრელ გარემოს ქმნის.

საბანკო სისტემის მთლიანი ვალდებულებების სტრუქტურა 2002 წელს

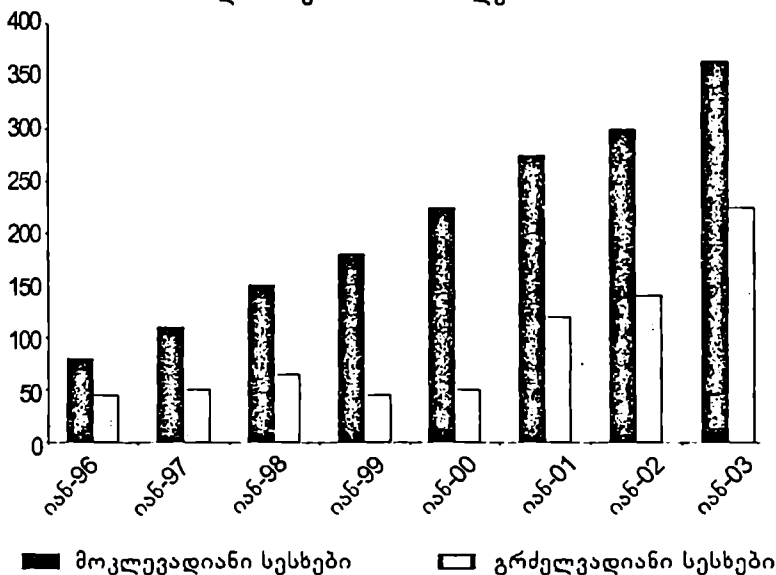
განაღებული სახესდბო კაპიტალი	კაპიტალის რეზერვები
დარიცხული გადასახდელი პროცენტები და დივიდენდები	ნასესხები სახსრები
არასაბანკო დეპოზიტები	სხვა ვალდებულებები
გაუნაილებელი მოგება	ბანკების დეპოზიტები

საბანკო სისტემის აქტივების 78 პროცენტი და ვალდებულებების 84 პროცენტი კონცენტრირებულია 7 კომერციულ ბანკში, რომლებიც ფაქტობრივად „სისტემაშემქმნელი“ ბანკები არიან და მათი ფინანსური მაჩვენებლების შედეგად არის განპირობებული საბანკო სისტემის რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მაჩვენებლების ზრდის ტენდენციები. საბანკო სისტემის აქტივების 8 პროცენტი განთავსებულია მცირე ზომის 12 კომერციულ ბანკში, თითოეული ამ ბანკის აქტივების მოცულობა საბანკო სექტორის აქტივების 1%-ზე ნაკლებია. ასეთი ბანკების საქმიანობა არ გამოირჩევა აქტიურობით და ხასიათდება შედარებით მაღალი რისკიანობით. თუმცა მათი საბანკო ოპერაციების მასშტაბები და მომსახურების სპექტრი იმდენად უმნიშვნელოა სისტემისათვის, რომ მათი ფინანსური მდგომარ-

ეობის გაუარესების შემთხვევაში, ასეთი ბანკები სერიოზულ ზეგავლენას ვერ მოახდენენ საბანკო სისტემის საერთო მდგომარეობაზე.

საბანკო სისტემის განვითარების გარკვეულ შემაფერხებელ ფაქტორებს წარმოადგენს ქვეყნის ფისკალურ პოლიტიკაში არსებული ნაკლოვანებები, მთლიანად ეკონომიკის განვითარების დაბალი დონე და ჩრდილოვანი ეკონომიკის დიდი მასშტაბები.

გრძელვადიან და მოკლევადიან სესხებს შორის თანაფარდობის დინამიკა 1996-2002 წლებში

2.7. საბანკო სისტემის განვითარება

საბანკო სისტემის განვითარების პროცესზე და, ამგვარად, მის როლზე ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარე-

ბაში გავლენას ახდენს ფაქტორების მთელი ერთობლიობა, რომლებიც თვით საბანკო სისტემის მიმართ ან შიდა ფაქტორებია, ან გარე.

გარე ფაქტორებს შეიძლება მივაკუთვნოთ მაკროფაქტორები ანუ გარემოს ფაქტორები. ესაა ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთგანპირობებული ფაქტორების ალბათური ერთობლიობა, რომლებიც გარკვეული პირობითობით შეგვიძლია დავყოთ ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, სამართლებრივ, სოციალურ და ფორს-მაჟორულ ფაქტორებად.

ეკონომიკური ფაქტორების ერთობლიობა ასახავს ეკონომიკის მდგომარეობას, რომელიც გამოიხატება ეკონომიკური ურთიერთობების ინტენსივობით და მათი გატარების ხერხებით (ბანკების მონაწილეობით). ეკონომიკურ ფაქტორებს უნდა მივაკუთვნოთ ფედერალური ბიუჯეტის შესრულების პრინციპები, გატარებული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ხასიათი, დაბეგვრის ჩამოყალიბებული სისტემა, ეკონომიკური რეფორმის შედეგები, რომლებიც საბანკო სისტემის ზოგად პირობებს აყალიბებენ. მაგალითად, ეკონომიკურ ზრდას თან ახლავს მეურნე სუბიექტების რაოდენობისა და ეკონომიკური კავშირების მატება, რაც საბანკო მომსახურებაზე მოთხოვნის გაფართოებას იწვევს, როგორც საწარმოებისა და ორგანიზაციების, ისე მოსახლეობის მხრიდან.

კრიზისული განვითარების პირობებში შეინიშნება ამის საპირისპირო პროცესები, რომლებიც მთლიანობაში თრგუნავს საბანკო სისტემას, ართულებს ცალკეული ბანკების საქმიანობას, აქვეითებს მათ საიმედოობას და ლიკვიდობას. საბანკო სისტემის განვითარების შეფერხება შეუძლია ისეთ ფაქტორებს, როგორიცაა მძიმე საგადასახადო წნეხი ბანკების მოგებაზე, საბანკო ოპერაციების განხორციელებისათვის საკმარისი რესურსების უქონლობა, მსხვილი და საშუალო საწარმოების დიდი ნაწილის წამგებიანობა, მოსახლეობის შემოსავლის დონის საერთო დაქვეითება.

პოლიტიკურ ფაქტორებს მიეკუთვნება ხელისუფლების ფედერალური, რეგიონული და ადგილობრივი ორგანოების ის გადაწყვეტილებები, რომლებიც საბანკო სისტემის ობიექტებ-

ის (ცენტრალური ბანკის, სხვა ბანკებისა და მათი ასოციაციების, აგრეთვე, საკრედიტო ორგანიზაციების) მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების ხასიათზე ახდენს გავლენას ესაა, პირველ რიგში:

1. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის პრინციპები;
2. ბიუჯეტისა და მისი პროპორციების ფორმირების გამოცხადებული პრინციპები;
3. დაბეგვრის სრულყოფის ძირითადი მიმართულებები;
4. ეროვნული მეურნეობისა და მისი ცალკეული დარგების განვითარების პრაქტიკულად რეალიზებადი პრინციპები, მწარმოებისადმი და საბანკო საქმიანობისადმი დამოკიდებულება, სახელმწიფოსა და ბიზნესის პასუხისმგებლობა საზოგადოების წინაშე.

პოლიტიკური რისკის მიხედვით ქვეყნები რანგებადაა დაჯგუფებული. რაც უფრო მაღალია რანგის მაჩვენებელი, მით უფრო სტაბილურია ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური ვითარება. პოლიტიკური რისკის მაღალი რეიტინგის მქონე ქვეყნების საერთაშორისო საბანკო ინსტიტუტები უმცირებენ ან მთლიანად უწყვეტენ საკრედიტო მხარდაჭერას. ასევე იქცევიან ის ცალკეული სახელმწიფოებიც, რომელთაც თავისუფალი ფულადი სახსრები აქვთ.

საბანკო სისტემის ფუნქციონირებაზე არსებით გავლენას ახდენს მთლიანად სამეურნეო საქმიანობის და, კერძოდ, ბანკების საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირების ფორმები და მეთოდები. კანონმდებლობის აუცილებლობა, მისი შედარებითი კონსერვატორიულობა კარგ წანამძღვრებს უქმნის წარმოქმნილი პრობლემების სამართლებრივ რეგულირებას. ამასთან, კანონმდებლობა გავლენას ახდენს საბანკო სისტემის განვითარებაზე ამა თუ იმ საბანკო ოპერაციის ან გარიგების რეგულირების განსაკუთრებული წესებით, ნებას რთავს ან კრძალავს მათ. მაგალითად ზოგიერთ ქვეყანაში ბანკებს უკრძალავენ ფასიან ქალაქებთან დაკავშირებული გარკვეული ოპერაციების შესრულებას, ან თავიანთი სახსრების დაბანდებას სხვა საწარმოთა კაპიტალებში. მთელ რიგ ქვეყნებში ბანკებს უფლება არა აქვთ გასწიონ დაზღვევა ან სავაჭრო-საშუამავლო

საქმიანობა. ამა თუ იმ ქვეყანაში ცენტრალურ ბანკებს შეუძლიათ განახორციელონ მეურნეობის მომსახურება, სხვაგან მათი ძირითადი ფუნქცია ემისიაა და ა.შ.

ეკონომიკური, სამართლებრივი და პოლიტიკური ფაქტორები დიდწილად განსაზღვრავენ სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფაქტორების კომპლექსს. სოციალურ-ფსიქოლოგიურ ფაქტორთა ჯგუფშია: მოსახლეობის უმრავლესობის დაჯერებულება მიმდინარე ეკონომიკური რეფორმების სისწორეში, საგადასახადო, საბაჟო და სავალუტო კანონმდებლობის სტაბილურობაში, მთლიანად ეკონომიკის და მისი ცალკეული დარგების განვითარების პერსპექტივებში. ყოველივე ზემოჩამოთვლილი მთლიანობაში აყალიბებს საბანკო სისტემისადმი ნდობის დონეს, საბანკო ოპერაციების განხორციელებისა და საბანკო მომსახურების გამოყენებისთვის მზადყოფნას. ამ შემთხვევაში საბანკო სისტემის მიმართ გაჩენილი ნდობა განსაზღვრავს მის მიერ ფუნქციების უფრო ეფექტიანად შესრულებას, კერძოდ, იგი გაცილებით სრულად უზრუნველყოფს ეკონომიკური განვითარების მოთხოვნილებების დაფინანსებას მოსახლეობის და უცხოელი ინვესტორების ფინანსური რესურსების მოზიდვის ხარჯზე.

ფორს-მაჟორული გარემოებები სტიქიურ უბედურებათა და წინასწარ განუჭკრეტი მოვლენების შედეგია, რომლებიც ჩავარდნებს იწვევენ საგამხდელო სისტემებში. ისინი შემდეგ ჯგუფებად შეიძლება დავყოთ:

- ბუნებრივი (წყალდიდობა, მიწისძვრა, ქარიშხალი), რომლებიც ტექნიკურად ართულებენ საბანკო სისტემის ფუნქციონირებას;

- პოლიტიკური (საზღვრების ჩაკეტვა, სხვა სახელმწიფოსთან ეკონომიკურ ურთიერთობებზე საერთაშორისო შეზღუდვების შემოღება, სამხედრო კონფლიქტები), რომლებიც აუცილებლად იწვევენ ბანკებისა და მათი კლიენტების ურთიერთობების პირობების არსებითად გადასინჯვას;

- ეკონომიკური (სახელმწიფოს უარი მისი ფინანსური ვალდებულებების შესრულებაზე, ანგარიშსწორების ან დაბეგვრის წესების შეცვლა, საგარეო-ეკონომიკური საქმიანობის

შეზღუდვა, ფინანსურ ბაზრებზე წარმოქმნილი კრიზისი), რომლებიც სამეურნეო საქმიანობის საერთო გაურკვეველობის გამო სირთულეებს უქმნიან ბანკებსა და მათ კლიენტებს. ამასთან, რაც არ უნდა დიდხანს მზადდებოდეს საგადასახადო, საბიუჯეტო თუ საანგარიშსწორებო რეფორმები, საბანკო სისტემაზე მათი გავლენის ფორს-მაჟორული ხასიათი არ იცვლება, რადგან ეკონომიკურ ურთიერთობათა ყველა ნიუანსის გამოცნობა ან რეგლამენტირება საერთოდ შეუძლებელია. მაგალითად, საბანკო სისტემის ფუნქციონირებას და ბანკების სპეციალისტების საქმიანობას ქვეყანაში უამრავი სირთულე შეუქმნა ბანკების გადასვლამ ანგარიშების ახალ გეგმაზე (1998 წ).

საბანკო სისტემის, როგორც ერთიანი მთელის ფუნქციონირების შედეგებზე მოქმედი შიდა ფაქტორები, ის ფაქტორებია, რომლებსაც თვით საბანკო სისტემის სუბიექტები-ცენტრალური ბანკი, კომერციული ბანკები და საბანკო ასოციაციები აყალიბებენ. შიდა ფაქტორები ემორჩილება საბანკო სისტემის სუბიექტების მხრიდან ზემოქმედებას და მათ შემდეგი ძირითადი მომენტები განსაზღვრავს:

- ცენტრალური ბანკის როლი და ავტორიტეტი საბანკო სისტემაში;

- ბანკების ხელმძღვანელთა კომპეტენცია და მუშაკთა კვალიფიკაცია;

- ბანკათაშორისი კონკურენციის დონე და ხასიათი;

- ბანკების მიერ თავიანთი როლის შეცნობა ეკონომიკაში და საბანკო სისტემის განვითარების მიზნების გააზრება;

- ჩამოყალიბებული საბანკო წესები და ჩვევები.

საბანკო სისტემის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ამ სისტემის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა მისი იმგვარი ინფრასტრუქტურის შექმნა, რომელიც საბაზრო მექანიზმის ეფექტიანად ფუნქციონირებისთვისაა აუცილებელი, საფინანსო მომსახურების სპექტრის გაფართოება, ეკონომიკის რეალურ სექტორთან ჩატარებული ოპერაციების გაფართოება და ახალი საბანკო პროდუქტების დამუშავება.

მოკლე დასკვნები

1. საკრედიტო სისტემის ორ ცნებას განასხვავებენ:

ა. საკრედიტო ურთიერთობების, დაკრედიტების ფორმებისა და მეთოდების ერთობლიობა (ფუნქციური ფორმა); ბ. იმ საკრედიტო-საფინანსო დაწესებულებების ერთობლიობა, რომლებიც თავს უყრიან თავისუფალ ფულად სახსრებს და სესხად გასცემენ მათ (ინტიტუციური ფორმა). საკრედიტო სისტემა წარმოადგენს სასესხო კაპიტალის ბაზრის ძირითად ელემენტს, საკრედიტო ურთიერთობებისა და ამ ურთიერთობებზე აგებული ინსტიტუტების ერთობლიობას, რომლებიც უზრუნველყოფენ ფულადი დანაზოგების და სხვადასხვა არხებით მიღებული შემოსავლების აკუმულაციას და მათი კრედიტის სახით განთავსებას ფორმას, სახელმწიფოსა და მოსახლეობაში.

2. ნებისმიერი ქვეყნის საკრედიტო სისტემის ორგანიზაციული სტრუქტურა ხასიათდება საკრედიტო დაწესებულებათა მრვალფეროვნებით და იყოფა შემდეგ ჯგუფებად: ცენტრალური (ეროვნული) ბანკი, კომერციული ბანკები, სპეციალური საკრედიტო დაწესებულებები. პირველი დონე – საქართველოს ეროვნული ბანკი – ქვეყნის მთავარი ბანკია. იგი დამოუკიდებელია ხელისუფლების განმკარგულებელი და აღმასრულებელი ორგანოებისაგან და ეკონომიკურად დამოუკიდებელი დაწესებულებაა.

საბანკო სისტემის მეორე დონე წარმოდგენილია, უპირველეს ყოვლისა, კომერციული ბანკის ფართო ქსელით, რომლებიც საკრედიტო-საანგარიშსწორებო მომსახურებას უწევენ სამეურნეო სუბიექტებს. ამავ დონეში შედის სპეციალური ბანკებიც: შიპოტეკური ბანკები; საინვესტიციო ბანკები; მუნიციპალური ბანკები; შემნახველი ბანკები; სპეციალიზებული დარგობრივი ბანკები.

3. საკრედიტო სისტემაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს საგარეო ეკონომიკურ ბანკს, რომელიც ქვეყნის საგარეო ვალის მომსახურე ბანკადაა გარდაქმნილი. ბევრ ქვეყანაში

ფუნქციონირებს აგრეთვე რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკი, რომელიც სახელმწიფო და რეგიონული ხასიათის სამთავრობო მიზნობრივი პროგრამების დასაფინანსებლად სახელმწიფოს მიერ შექმნილი.

4. საკრედიტო სისტემაში ინსტიტუციური თვალსაზრისით შეგვიძლია გამოვყოთ აგრეთვე კავშირები, ასოციაციები, კონსორციუმები და სხვა გაერთიანებები, რომლებსაც ბანკები ქმნიან თავიანთი საქმიანობის კოორდინაციის, საკუთარი წევრების ინტერესების დაცვისა და ერთობლივი პროგრამების განხორციელებისათვის. გარდა საბანკო დაწესებულებებისა, საკრედიტო სისტემის მეორე დონეში შედის სპეციალური საფინანსო-საკრედიტო კომპანიები, სადაზღვევო კომპანიები, კერძო საპენსიო ფონდები, საინვესტიციო ფონდები, ლომბარდები და სხვ.

5. საბანკო სისტემა სხვადასხვა სახის ურთიერთდაკავშირებული ბანკისა და სხვა საკრედიტო დაწესებულებების ერთობლიობაა, რომლებიც ერთიანი საფინანსო – საკრედიტო მექანიზმის ჩარჩოებში მოქმედებენ. საბანკო სისტემის ინსტიტუციური სქემა მოიცავს იმ ცალკეული ელემენტების, ორგანიზაციული სტრუქტურების ერთობლიობას, რომლებიც პირდაპირ ან ირიბად მონაწილეობენ საბანკო საქმიანობაში; აგრეთვე მათ შემადგენლობას, ამოცანებს, ფუნქციებს და ოპერაციებს, სფეროებს, ურთიერთკავშირსა და იერარქიას.

6. საბაზრო ტიპის თანამედროვე ეკონომიკურ სისტემაში ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ატრიბუტია საბანკო ასოციაცია. ეს არის არაკომერციული საზოგადოებრივი ორგანიზაცია, რომლის წევრებიც კომერციული ბანკებია. მათ ქმნიან საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ორგანოებში თავიანთი ინტერესების დასაცავად, აგრეთვე საკუთარი საქმიანობის კოორდინაციისა და სრულყოფის მიზნით. გამოიყოფა საბანკო ასოციაციებისა და საქმიანობის შემდეგი ძირითადი (სტრატეგიული) მიმართულებები:

- ბანკების ინტერესების წარმოდგენა საკანონმდებლო ორ-

განიზაციაში;

- ურთიერთქმედება და ბანკების ინტერესების წარმოდგენა სახელმწიფო ხელისუფლების ინსტიტუტებში;

- ბანკების ინტერესების დაცვა სასამართლოებში;

- ცენტრალურ ბანკთან და სხვა სახელმწიფო უწყებებთან მჭიდრო თანამშრომლობა;

- მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებთან თანამშრომლობა;

- სპეციალისტების პროფესიულ მომზადებაში აქტიურად მონაწილეობა;

- ასოციაციის წევრი ბანკებისათვის სოციალიზებული მომსახურების გაწევა კომერციულ საფუძველზე.

7. საბანკო სისტემის განვითარების პროცესზე და მის როლზე ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში გავლენას ახდენს გარე (მაკრო ფაქტორები ანუ გარემოს) ფაქტორები. ესაა ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთგანპირობებული ფაქტორების ალბათური ერთობლიობა, რომლებიც გარკვეული პირობითობით შეგვიძლია დავყოთ ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, სამართლებრივ, სოციალურ და ფორს-მაჟორულ ფაქტორებად.

საბანკო სისტემის, როგორც ერთიანი მთელის, ფუნქციონირების შედეგებზე მოქმედ შიდა ფაქტორებს თვით საბანკო სისტემის სუბიექტები – ცენტრალური ბანკი, კომერციული ბანკები და საბანკო ასოციაციები აყალიბებენ.

ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება

კომერციული ბანკების ასოციაცია – არაკომერციული საზოგადოებრივი ნებაყოფლობითი გაერთიანებაა; მათი საქმიანობის ძირითადი მიმართულებებია: ბანკების ინტერესების წარმოდგენა და დაცვა საკანონმდებლო ორგანოებში; ცენტრალურ ბანკთან და სხვა სახელმწიფო უწყებებთან მჭიდრო თანამშრომლობა; მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებთან

თანამშრომლობა; აქტიური მონაწილეობა სპეციალისტების პროფესიულ მომზადებაში და ა.შ.

საბანკო სისტემა – სხვადასხვა სახის ურთიერთდაკავშირებული ბანკის და სხვა საკრედიტო დაწესებულებების ერთობლიობა, რომლებიც ერთიანი საფინანსო საკრედიტო მექანიზმის ჩარჩოებში მოქმედებენ. ორდონიან საბანკო სისტემაში პირველ დონეზე ცენტრალური ბანკი იმყოფება, ხოლო მეორეზე – კომერციული ბანკების და სხვა საანგარიშსწორებო-საკრედიტო დაწესებულებების ქსელი.

საკრედიტო სისტემა – ეყრდნობა რთული ეკონომიკური ურთიერთობების რეალიზაციას და იგი მოიცავს ორ ცნებას: ა) საკრედიტო ურთიერთობების, დაკრედიტების ფორმებისა და მეთოდების ერთობლიობა (ფუნქციური ფორმა); ბ) იმ საკრედიტო-საფინანსო დაწესებულებების ერთობლიობა, რომლებიც თავს უყრიან თავისუფალ ფულად სახსრებს და სესხად გასცემენ მათ.

საბანკო სისტემის ინსტიტუციური სქემა - მოიცავს იმ ცალკეული ელემენტების, ორგანიზაციური სტრუქტურების (დაწესებულებების და ორგანიზაციების) ერთობლიობას, რომლებიც პირდაპირ ან ირიბად მონაწილეობენ საბანკო საქმიანობაში, აგრეთვე მათ შემადგენლობას, ამოცანებს, ფუნქციებს და ოპერაციებს, სფეროებს, ურთიერთკავშირსა და იერარქიას. საბანკო სისტემის აგების ინსტიტუციური სქემა რამდენიმე პრინციპს ეყრდნობა: იერარქიული, ფუნქციურ-მარეგულირებელი, ორგანიზაციურ-იერარქიული.

საბანკო სისტემის საბაზო ნიშნები (პრინციპები) – მოიცავს: სისავსე, ე.ი. იმ ელემენტების არსებობა, რომლებიც მთლიანად აყალიბებენ ერთობლიობას, შედარებით ჩაკეტილ კომპლექსში; **სტრუქტურირება** ე.ი. მსგავსი საკლასიფიკაციო ნიშანთვისებების მიხედვით ცალკეული ელემენტების დაჯგუფება სეგმენტებად; **სისტემის მთლიანობა** გულისხმობს მისი უზრუნველყოფისა და ფუნქციონირებისათვის ყველა აუცილებელი ელემენტების არსებობას; **ურთიერთკავშირი** გულისხმობს სისტემის ცალკეულ ელემენტებს შორის ურთიერთქმედებას და

ურთიერთგანპირობებულობას, როგორც მისი არსებობისა და ფუნქციონირების აუცილებელ პირობას.

საბანკო სისტემის ორგანიზაციური სქემა – აერთიანებს მოცემულ სახელმწიფოში მოქმედი კრედიტების იმ სახეებსა და ფორმებს, რომლებშიც ბანკის ტიპის დაწესებულებები მონაწილეობენ. სქემის სტრუქტურირება ხდება კრედიტის ფორმებისა და ბანკების მონაწილეობის ხასიათის მიხედვით.

საბანკო ზედამხედველობის უფლებამოსილება – ანიჭებს ეროვნულ ბანკს სრულ უფლებამოსილებას ზედამხედველობა გაუწიოს კომერციული ბანკების, არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებებისა და ვალუტის გადამცვლელი პუნქტების საქმიანობას. იგი მოიცავს ლიცენზიების გაცემასა და გაუქმებას, ნებისმიერი სახის შემონეშებასა და რეგულირებას, შეზღუდვებისა და სანქციების დაწესებას, კომერციული ბანკებისა და არასაბანკო დაწესებულებების დროებით ადმინისტრაციულ მართვასა და ლიკვიდაციას ქვეყნის კანონმდებლობის შესაბამისად.

საბანკო სისტემის აგების იერარქიული პრინციპი – საბანკო სისტემაში გამოყოფენ ცალკეულ სეგმენტებს – არასტრუქტურული დაქვემდებარების ნორმატიულად დაფიქსირებულ ურთიერთობებს. ზედა იერარქიული დონე მოიცავს ცენტრალურ ბანკს; შესაძლოა დემონოპოლიზებული დონის პარალელები. ქვედა დონე კი – ყველა ტიპის საკრედიტო დაწესებულებებს და გარკვეულწილად, კომერციულ საბანკო გაერთიანებებსა და საბანკო ინფრასტრუქტურას.

საბანკო სისტემის აგების ფუნქციურ-მარეგულირებელი პრინციპი – საბანკო სისტემას ყოფს ცალკეულ სეგმენტებად – ფენებად, რისი საფუძველიცაა მისი შემადგენელი ელემენტების ფუნქციები, მათ მიერ ჩატარებული ოპერაციების სპეციალიზაცია, ზედამხედველობის მოთხოვნების ხასიათი და საბანკო ზედამხედველობის უფლებამოსილებათა სიმკაცრე.

საბანკო ინფრასტრუქტურა – აერთიანებს იმ დაწესებულებებსა და ორგანიზაციებს, რომლებიც პროფესიულად უზრუნველყოფენ ყველა დონეს, ნებისმიერი საკრედიტო ორგანიზაცი-

ის საქმიანობას, მათ მიერ საბანკო ოპერაციებისა და გარიგებების შესრულებას. საბანკო ინფრასტრუქტურის ამოცანებია: საინფორმაციო უზრუნველყოფა; სამეცნიერო, სამართლებრივი და მეთოდური უზრუნველყოფა; საკადრო უზრუნველყოფა; ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა.

კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის

1. ჩამოთვალეთ ის სისტემური თავისებურებანი, რომლებიც საბანკო სისტემას ახასიათებს.
2. განმარტეთ ორდონიანი და მრავალდონიანი საბანკო სისტემები. რით განსხვავდებიან ისინი ერთმანეთისგან?
3. სისტემური თავისებურებებიდან ყველაზე მეტად რომელი ახასიათებს საქართველოს საბანკო სისტემას?
4. რაში ხედავთ კომერციული ბანკების ასოციაციების როლს თანამედროვე ეტაპზე?
5. როგორია კომერციული ბანკების ასოციაციების საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები?
6. ფაქტორთა რომელი ძირითადი ჯგუფები მოქმედებენ საბანკო სისტემის განვითარებაზე?
7. როგორ მოქმედებს ბანკთაშორისი კონკურენცია საბანკო სისტემის განვითარებაზე? უნდა ხდებოდეს თუ არა კომერციული ბანკების საკონკურენციო ბრძოლის ფორმებისა და მეთოდები რეგულირება?
8. შეუძლიათ თუ არა საბანკო წესებსა და ჩვეულებებს არსებითი გავლენა იქონიონ საბანკო სისტემის განვითარებაზე?
9. დაახასიათეთ საბანკო სისტემის მდგომარეობა თქვენს რეგიონში.
10. დაახასიათეთ ეროვნული ბანკის მიერ გატარებული ის ღონისძიებები, რომლებიც საბანკო სისტემის ფუნქციონირების რისკის დონის შემცირებისკენაა მიმართული.
11. დაახასიათეთ საბანკო სისტემის წინაშე მდგომი ამოცანები მნიშვნელობის ხარისხის მიხედვით.

12. ჩამოაყალიბეთ როგორ ვითარდებოდა საბანკო სისტემა.

13. საბანკო კრედიტის რომელი ნიშან-თვისებაა საკლასიფიკაციო?

14. რა პირობებში შეუძლია ბანკებს კორპორაციული კრედიტის სქემის რეალიზება?

15. საბანკო სისტემის რომელი ელემენტი იმყოფება მისი იერარქიული დონეების გარეთ?

16. ასრულებს თუ არა ცენტრალური ბანკი სალიკვიდაციო კონტროლის უფლებამოსილებებს თანამედროვე საქართველოში?

17. სპეციალიზებულ კომერციულ ბანკებს ეკუთვნის თუ არა სახელმწიფოს კუთვნილ სააქციო კაპიტალში საკონტროლო პაკეტის მქონე ბანკები?

18. ახორციელებენ თუ არა საბანკო ინფრასტრუქტურის დაწესებულებები ბანკების საინფორმაციო მომსახურებას?

19. საბანკო ოპერაციების განხორციელება მარტო ბანკებს შეუძლია თუ მას საბანკო სისტემის ყველა საკრედიტო დაწესებულება აწარმოებს?

20. ვინ ასრულებს საბანკო სისტემის ეფექტიანობისა და სტაბილურობის უზრუნველყოფის ამოცანებს?

21. საკრედიტო კავშირები და კოოპერატივები მხოლოდ თავიანთ მეშვეობით აკრედიტებენ თუ ისინი სახელმწიფო დაწესებულებებსა და საწარმოებსაც აძლევენ კრედიტებს?

22. საბანკო სისტემაში შედიან თუ არა: ა) სპეციალიზებული საკრედიტო დაწესებულებები? ბ) მევახშეები? გ) საწარმოები, რომლებიც განვადებით ყიდნიან საქონელს? პასუხი დაასაბუთეთ.

23. რომელი ფაქტორები მოქმედებს საბანკო სისტემის ფორმირებაზე და მის პარამეტრებზე: ა) რეგიონის ბუნებრივი და გეოლოგიური პირობები? ბ) კლიმატი? გ) მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა? დ) მრეწველობა და რენვა?

24. რა სახეობის უზრუნველყოფას სთავაზობენ ბანკებს საბანკო ინფრასტრუქტურის დაწესებულებები: ა) სამეცნიეროს?

ბ) ფინანსურს? გ) საინფორმაციოს? დ) საკადროს?

25. რომელ საბანკო ასოციაციებს იცნობთ? დაასახელეთ.

26. საბანკო სისტემის განვითარებაზე გავლენას ახდენს ფაქტორების ერთობლიობა: ეკონომიკური, პოლიტიკური, სამართლებრივი, სოციალური, ფორს-მაჟორული. დაახასიათეთ თითოეული მათგანი.

რეკომენდებული ლიტერატურა

ბასარია რ., მესხია ი. ეკონომიკური თეორიის საფუძვლები. თბ., 1996.

გამსახურდია გ. საქართველოს საფინანსო პოლიტიკის ძირითადი პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., 1995.

ეკონომიკური ლექსიკონი. ავტორთა კოლექტივი პროფ. ა. სილაგაძის ხელმძღვანელობით. თბ., 2001.

კაკულია რ., მურღულია თ. გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში საბანკო სისტემის ფორმირების შესახებ. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო – სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი. გარდამავალი პერიოდის საფინანსო-ეკონომიკური პრობლემები საქართველოში. შრომები. ტ. III. თბ., 1999.

კოვზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., 2001.

კომპტონი ერიკ ნ. კომერციული საბანკო სისტემის ახალი ჰორიზონტები. თბ., 1993.

საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“. საქართველოს საბანკო კანონმდებლობა. თბ., 2002.

საქართველოს კანონი „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“. საქართველოს საბანკო კანონმდებლობა. თბ., 2002.

საქართველოს ეროვნული ბანკის 2002 წლის წლიური ანგარიში. თბ., 2002.

ქოიავა ნ. სსრ კავშირის ფულის მიმოქცევა და კრედიტი. თბ., 1965.

ცაავა გ. ფინანსები, ფულის მიმოქცევა, საფინანსო ინფორმაცია, კრედიტი. თბ., 1999.

ხელაია გ. ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგიერთი აქტუალური საკითხი. თბ., 1993.

Банковское дело. Авт. колл. под ред. Ю.А. Бабичевой. М. 1998.

Банковское дело. Авт. колл. под редакцией Ю.Ю. Русанова. Комплекс методических материалов для дистанционного обучения. М., МБИ, 1999.

Деньги, кредит, банки. Авт. колл. под ред. О.И. Лаврушина. _ Учебник М., 1998.

Жуков Е. Ф. Банки и банковские операции: Учебник. М., 1997.

Коллесников В.И., Кроливецкая Л.П. Банковское дело. М., 1995.

Ресин В.И., Тагирбсков К.Р. Банк в системе экономических структур. М., Весь Мир, 1997.

Усоскин В.М. Современный коммерческий банк. Управление и операции. М.: Всё для вас, 1993.

Эдвин Дж. Долаи. Деньги, Банки и денежно-кредитная политика. Пер. с англ.-ого. М., СПб, 1994.

მესამე თავი. საბანკო ბაზარი

ძირითადი ტერმინები და ცნებები

3.1. საფინანსო ბაზარი. არსი. სტრუქტურა. დახასიათება

3.2. საბანკო ბაზრის ცნება

3.2.1. საბანკო ბაზარი, როგორც საბანკო მომსახურების გასაღების ბაზარი

3.2.2. საბანკო, საფინანსო და ფულის ბაზრების თანაფარდობა

3.3. საბანკო ბაზრის მონაწილეები

3.3.1. კომერციული ბანკები: უნივერსალური და სპეციალიზებული

3.3.2. არასაბანკო საკრედიტო-საფინანსო ინსტიტუტები

3.3.3. საბანკო ბაზრის არასაფინანსო მონაწილეები

3.4. საბანკო ბაზრის სტრუქტურა

3.4.1. დარგობრივი მიდგომა საბანკო ბაზრისადმი

3.4.2. საბანკო ბაზრის სტრუქტურა კლიენტთა ჯგუფების მიხედვით.

3.4.3. საბანკო ბაზრის სივრცობრივი სტრუქტურა

3.5. კონკურენცია საბანკო ბაზარზე

3.5.1. საბანკო კონკურენციის არსი, საბანკო კონკურენციის ფორმები

3.5.2. საბანკო კონკურენციის თავისებურებები

მოკლე დასკვნები

ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტებები

კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის რეკომენდირებული ლიტერატურა

ძირითადი ტერმინები და ცნებები

ბაზარი	სავალუტო რეგულირების ფონდი
ბაზრის გეოგრაფიული საზღვრები	საერთაშორისო საფინანსო ცენტრები
ბაზრის ტენდენცია	ვალუტის ბაზარი
ბაზრის მართვა	სასესხო კაპიტალის ბაზარი
ბაზრის მონაწილენი	ფინანსური ინსტრუმენტები
ბაზრის შესწავლა	საფონდო ბაზარი
ბანკთაშორისი კრედიტების ბაზარი	ფინანსური ბაზარი
ინვესტიციის ბაზარი	ფულადი სახსრების ბაზარი
ნაღდი ფულადი სახსრების ბაზარი	3.1. ფინანსური ბაზარი.
ოქროს ბაზარი	

3.1. საფინანსო ბაზარი. არსი. სტრუქტურა. დახასიათება

ბანკების საქმიანობა ხორციელდება კონკრეტულ გარემოში, რომელიც განსაზღვრავს ბანკებსა და მის კლიენტებს, ბანკებსა და სახელმწიფოს, ბანკებსა და ეკონომიკურ ურთიერთობათა სხვა სუბიექტებს შორის ურთიერთდამოკიდებულების ხასიათსა და პირობებს. კომერციული ბანკები, როგორც საბაზრო მეურნეობის პროდუქტი, მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ფინანსური ბაზრებზე, როგორც მათი განუყოფელი მონაწილეები.

მკაცრად რეგულირებად გეგმიურ ეკონომიკაში ფინანსური ბაზარს ცვლიდა ყველა სახის რესურსების ცენტრალიზებული განაწილება ფულადი რესურსების ჩათვლითა და მხოლოდ საერთაშორისო ფინანსური ბაზრებზე იყო სახელმწიფო იძულებული გამოსულიყო საბაზრო ურთიერთობების სუბიექტის რანგში. ამასთან დაკავშირებით, ეკონომიკურ თეორიაში წლების მანძილზე მუშავდებოდა ფინანსური ბაზრის ზოგადი თეორიის მხოლოდ ერთი განყოფილება - საერთაშორისო. საბჭოთა ეკონომიკურ ლიტერატურაში გვხვდება არაერთი საფუძვლიანი შრომა, მიძღვნილი შრომის საერთაშორისო განაწილების, როგორც ფინანსური ბაზრების ცალკეული სეგმენტების ეფექტური ფუნქციონირების საფუძვლისადმი. ამასთან, შიგა საფინ-

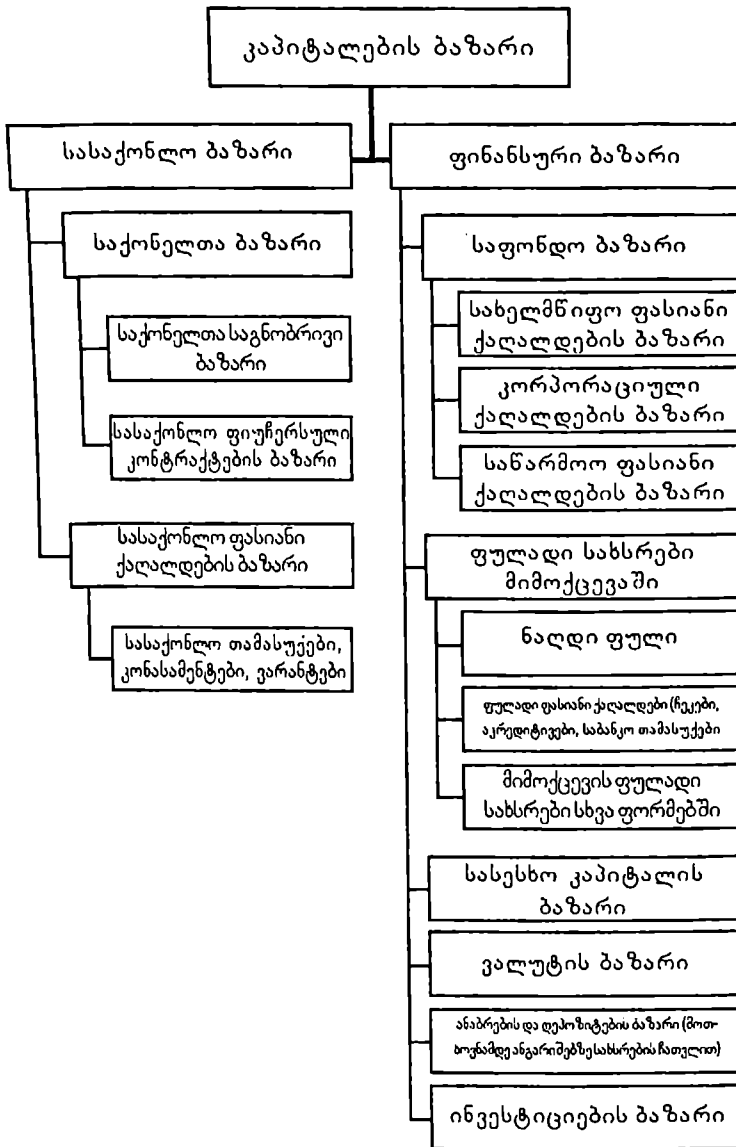
ანსო ბაზრები გამოირჩევიან როგორც ქვეყნის ეროვნული და ეკონომიკური თავისებურებებით, ასევე სახელმწიფოებრივი და სამართლებრივი მოწყობის დამახასიათებელი ნიშნებით განპირობებული მთელი რიგი თავისებურებებით. და მაინც, შიგა ფინანსური ბაზრის ცნება, უპირველეს ყოვლისა, მჭიდროდაა დაკავშირებული საბაზრო ეკონომიკის ისეთ კატეგორიებთან, როგორცაა კაპიტალის მოძრაობა, კონკურენცია, სასაქონლო და ფულადი ბაზრების განვითარება.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში შიგა ფინანსური ბაზარი, როგორც წესი, ასოცირდება ფულადი კაპიტალის მოძრაობასთან, რომელიც სასაქონლო ბაზართან ერთად წარმოქმნის ამა თუ იმ ქვეყნის საკუთრივ საბაზრო სივრცეს. ამასთანავე, ცალკე გამოიყოფა ფულადი ბაზარი, რომელიც მოიცავს ერთ წლამდე ვადით მიმოქცევაში მყოფ ფულად სახსრებს. პრაქტიკული თვალსაზრისით ეს ცნება მოიცავს სანარმოებისა და ორგანიზაციების საბრუნავ კაპიტალს, სახსრებს ბანკების ანგარიშებსა და დეპოზიტებზე, ასევე მოკლევადიანი (ვადა 1 წლამდე) ობლიგაციები და თამასუქები. ამასთან ერთად, გვხვდება ფულადი ბაზრის, როგორც სასესხო კაპიტალის ნაკადის ერთობლიობის, ან საბანკო სესხების ბაზრის დამახასიათებელი განსაზღვრებები. თუმცა, უფრო მართებულია კაპიტალის ამ ნაწილის, როგორც ფულადი ბაზრის ერთ-ერთი მდგენელის გამოყოფა.

ამრიგად, ფინანსური ბაზარი ფართო გაგებით - ეს არის სხვადასხვაგვარი აქტივებისა და ვალდებულებების მოძრაობა. ფინანსური ბაზარი არის ფინანსური აქტივებითა და ინსტრუმენტებით ვაჭრობის ორგანიზებული და არაფორმალური სისტემა.

მთლიანობაში, ფინანსური ბაზარი შეიძლება განვმარტოთ, როგორც გლობალური ბაზრის შემადგენელი ნაწილი, რომელიც დამყარებულია მასში სხვადასხვა ფინანსური ინსტრუმენტების ბრუნვაზე. ამ ინსტრუმენტების სტრუქტურა განისაზღვრება შემოსავლიანობისა და რისკის თანაფარდობით, რომლებიც, თავის მხრივ, დამოკიდებულია მათ ძირითად მაკროეკონომიკურ ფაქტორებზე: სახელმწიფოს ფულად და ფისკალურ პოლიტიკაზე, საგარეო ეკონომიკური კავშირების განვითარების დონეზე, პოლიტიკურ სტაბილურობაზე.

ფინანსური ბაზრის სტრუქტურა კაპიტალის ბაზრის სხვა ელემენტებთან დამოკიდებულებაში ნაჩვენებია ნახ.3.1.

ნახ. 1. ფინანსური ბაზრის ადგილი და სტრუქტურა საბაზრო მექანიზმის ელემენტების ურთიერთქმედების ზოგად სქემაში.

განვითარებული ქვეყნების ფინანსური ბაზრები წარმოადგენენ ეკონომიკის მდგომარეობის თავისებურ ინდიკატორებს. ყველა მაკროეკონომიკური ფაქტორი (სახელმწიფოს სტრუქტურული და ინვესტიციური პოლიტიკა, ცალკეული დარგების განვითარების დონე, დემოგრაფიული სიტუაცია, მსოფლიო ვაჭრობა, სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესი) გავლენას ახდენს ფინანსური ბაზრის განვითარების მდგრადობასა და ტენდენციებზე. მათი მიმართულებისა და ტემპების შესაბამისად შეიძლება შეიცვალოს ფინანსური ბაზრის ცალკეულ მდგენელთა ფუნქციონირების შინაარსი და ფორმა.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში სხვადასხვა ფულადი ნაკადები ერთიანდებიან ცალკეულ ფინანსური ბაზრებში: ვალუტის ბაზარი, ფულადი სახსრების ბაზარი, საფონდო ბაზარი, ინვესტიციის ბაზარი. ფულადი ბაზრის მონათესავე, ბაზრის მეორე კატეგორია ხასიათდება უნივერსალური თვისებების მქონე სხვადასხვაგვარი სასაქონლო-მატერიალური ღირებულებების მოძრაობით: ძვირფასი ლითონების ბაზარი, უძრავი ქონების ბაზარი, ლითონთა ბაზარი. ჩვენ განვიხილავთ მხოლოდ იმ ფინანსური ბაზრებს, რომლებიც დაკავშირებულია ფულადსაკრედიტო ინსტიტუტების ფუნქციონირებასთან.

ყველა ეს ფინანსური ბაზარი შეიცავს თავისი განსაკუთრებული მახასიათებლების მქონე ინსტრუმენტების დიდ რაოდენობას (დეპოზიტები, ობლიგაციები, აქციები, თამასუქები, კორპორაციული ფასიანი ქაღალდები და ა.შ.), რაც შესაძლებლობას გვაძლევს ვისაუბროთ ცალკეულ დამოუკიდებელ სუბბაზრებზე.

თანამედროვე ფინანსური ბაზრები ყოველწლიურად სულ უფრო რთულდება და მუდმივად წარმოიქმნება ახალი ფინანსური ინსტრუმენტები. მათი გამოყენება ამჟამად წარმოუდგენელია თანამედროვე საინფორმაციო ტექნოლოგიების გარეშე. მათი განვითარებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვთ აგრეთვე კავშირგაბმულობის ტექნიკურ საშუალებებს. ეს განპირობებულია იმით, რომ ამა თუ იმ ფინანსური ინსტრუმენტში ინვესტიციების ეფექტურობა მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია გადაწყვეტილებების მიღების ოპერატიულობაზე, რად-

გან სიტუაცია ბაზარზე ძალზე სწრაფად იცვლება. კომუნიკაციებისა და კომპიუტერების უახლესი სისტემების გამოყენების წყალობით, ინფორმაცია ელვის უსწრაფესად ვრცელდება. გადანყვეტილებათა მიღებაში დიდ როლს ასრულებენ აგრეთვე კომპიუტერული მათემატიკური მოდელები, რომლებიც ამაღლებენ პროგნოზების ხარისხს და თავიდან გვაცლებენ რისკის საშიშროებას.

უკანასკნელ წლებში საქართველო იღწვის, რომ გადაიქცეს მსოფლიო საფინანსო თანამეგობრობის სრულფასოვანი წევრად. საქართველოს სახელმწიფომ და საწარმოებმა უნდა მონახონ კაპიტალის საერთაშორისო ბაზართან მისვლის გზები. მედლის მეორე მხარე კი იმაში მდგომარეობს, რომ ამჟამად საქართველოში საქონლის, კაპიტალის, შრომის ტექნოლოგიების ბაზრების მდგომარეობა დამოკიდებულია არა მხოლოდ საქართველოში განვითარებულ პროცესებზე, არამედ მსოფლიოს სხვა საფინანსო ბაზრების მდგომარეობაზე. საფინანსო ბაზრების ეროვნული საზღვრების გაფართოებას ხშირად მივყავართ ქვეყანაში რეალურად არსებული ეკონომიკური სიტუაციიდან მოწყვეტამდე. რესურსების მნიშვნელოვანი ნაწილი ეკონომიკის რეალური სექტორიდან შეიძლება გადასროლილ იქნეს სპეკულაციურ გარიგებათა სფეროში, რომელიც წარმოქმნის ერთ ან რამდენიმე მონოპოლურ ოპერატორზე, ან საფინანსო ბირჟაზე დაქვემდებარებულ დამოუკიდებელ სივრცეს. მსხვილი საფინანსო აფიორების შედეგად, რომლის დროსაც კაპიტალი გადაიქაჩება უფრო გამომცდილი მოთამაშეების ანგარიშებზე, როგორც წესი, ზარალდებიან მესამე სამყაროს ახალბედა ბაზრები.

ქვეყანაში შექმნილი ეკონომიკური სიტუაციიდან, ეროვნული ბანკისა და ფინანსთა სამინისტროს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ტენდენციებიდან გამომდინარე, ფინანსური ბაზრების სტრუქტურა და საფინანსო ინსტრუმენტების ნაკრები შეიძლება შეიცვალოს. მდგრადობა საფინანსო ბაზრებზე აღემატება კომერციული ბანკების პასივების სასწრაფო და შემნახველ დეპოზიტებში კაპიტალის მოზიდვის გრძელვადიანი ინსტრუმენტების წილს.

ჩვენ განვიხილავთ იმ საფინანსო ბაზრებს, რომელთაც ყვე-

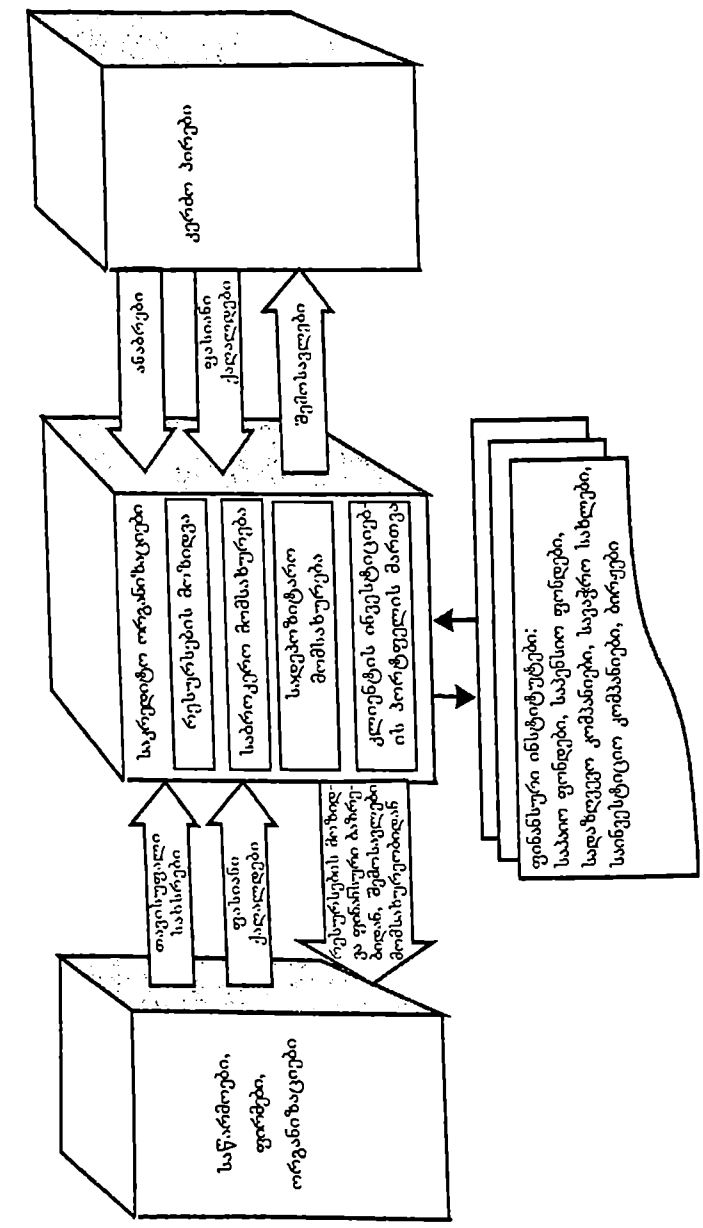
ლაზე მეტი ხვედრითი წილი უკავიათ ფულადი ნაკადების მოცულობაში.

ინვესტიციის ბაზარი. ინვესტიციის ბაზარი (Investment market) არის საინვესტიციო რესურსებზე მოთხოვნა-მიწოდების ფორმირებისა და საინვესტიციო საქონლის ყიდვა-გაყიდვის სფერო. ინვესტიციის ბაზარი ემსახურება საინვესტიციო პოტენციალის მობილიზება-ორგანიზებას, საინვესტიციო საქონლის ფინანსურ, მატერიალურ და ინტელექტუალურ უზრუნველყოფას.

თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკა ემყარება ინვესტიციებს. ინვესტიციის ბაზრის მექანიზმი მუშაობს იმდაგვარად, რომ, ერთი მხრივ, არსებობენ იურიდიული პირები, რომლებიც საჭიროებენ კაპიტალს, - ეს არის სახელმწიფო, ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოები (ადმინისტრაციები, მუნიციპალიტეტები, პრეფექტურები), სანარმოები. მეორე მხრივ, მოქალაქეებსა და ორგანიზაციებს უჩნდებათ თავისუფალი სახსრები, რომელთა შენახვა და გამრავლებაც სურთ მათ. ინვესტიციის საბაზრო მექანიზმის მეშვეობით ხდება თავისუფალი სახსრების მფლობელი პირებიდან კაპიტალის გადენა ორგანიზაციებში, რომლებიც ბანკების, ბირჟების, საინვესტიციო კომპანიების და სხვადასხვა ფონდების შუამდგომლობით ახორციელებენ პროფესიულ საინვესტიციო საქმიანობას.

ეს, ერთი შეხედვით ქაოსური მოძრაობა, სინამდვილეში წარმოადგენს ასეულობით დარგსა და პროექტზე მოსახლეობის დანაზოგებისა და სანარმოებისა და ორგანიზაციების მიერ დაგროვილი კაპიტალის განაწილების ეფექტურ მექანიზმს. მოსახლეობიდან სახსრების მოზიდვით, ბანკები და საფინანსო შუამავლები კონკურენტულ საფუძველზე გადასცემენ მათ სახელმწიფოს, მუნიციპალიტეტებს და სანარმოებს. სახსრების დაბანდებიდან მიღებული შემოსავლები გადაეცემა მოქალაქეებს და საფინანსო შუამავლებს.

ნახ.3.1. წარმოდგენილია საინვესტიციო პროცესში ფულადი ნაკადების ბრუნვა. ამასთან, ეკონომიკური მექანიზმი შეიძლება ორგანიზებულ იქნეს სხვადასხვაგვარად, მაგალითად, სანარმოს შეუძლია მიიღოს კრედიტი ბანკიდან, სადაც ინახ-

ნახ. 3.1. საკრედიტო დანქსებულებების ადგილი საინვესტიციო პროცესში

ავენ თავიანთ სახსრებს მოქალაქეები, ან საფინანსო შუამავლების მეშვეობით მიჰყიდოს აქციები და ობლიგაციები მოქალაქეებს, მოგროვილი სახსრები კი დააბანდოს წარმოებაში. მეორე ვარიანტი - სანარმო უშვებს ობლიგაციებს ან აქციებს და მიჰყიდის მას საპაიო საინვესტიციო ფონდს, რომელშიც დაბანდებულია კერძო მეანაბრეთა სახსრები.

ინვესტორები და შუამავლები თავიანთ ურთიერთდამოკიდებულებებს განსაზღვრავენ იმისდა შესაბამისად, ვინ იღებს თავის თავზე ძირითად რისკს, ვის აქვს მეტი უფლება მოგების ძირითად ნაწილზე და ვის - ფიქსირებულ პროცენტზე.

კლასიკურ ვარიანტში ინვესტიციის ბაზარზე საკრედიტო ორგანიზაციები წარმოდგენილია საინვესტიციო ბანკებით, რომლებიც დღეისათვის არც არსებობენ საქართველოში. როგორც ფასიანი ქალაქების ბაზრის ინსტიტუტს, საინვესტიციო ბანკს შეუძლია ასევე ტრადიციული საბანკო ფუნქციების შესრულება. თუმცა, მისი მთავარი დანიშნულებაა გრძელვადიანი საინვესტიციო პროექტების განხორციელება, რითაც ბანკს უნდა ჰქონდეს საკმაოდ დიდი კაპიტალი.

ვალუტის ბაზარი. ვალუტის ბაზარი არის მექანიზმი, რომელიც უზრუნველყოფს ვალუტებისა და უცხოურ ვალუტებში გამოხატული საგადასახადო დოკუმენტების - ჩეკების, თამასუქების, აკრედიტივების და ა.შ. ყიდვა-გაყიდვას. ეს პროცესი ხორციელდება ვალუტების გაცვლის ფორმით და მოთხოვნა-მიწოდების საფუძველზე დადგენილი კურსის შესაბამისად. ვალუტის ბაზარი, როგორც ინსტიტუციური მექანიზმი, ბანკების ვალუტის ბირჟების, სავალუტო განყოფილებების, მსხვილი, პირველ ყოვლისა, ტრანსნეოკონული კორპორაციების სპეციალიზებული საბროკერო ფირმების ერთობლიობაა. სავალუტო ოპერაციების ძირითად ნაწილს, ცენტრალური ბანკის ლიცენზიის საფუძველზე, ახორციელებენ სავალუტო ბანკები. როგორც ნენი, ეს არის თანამედროვე ტექნიკით აღჭურვილი უმსხვილესი ბანკები, რომლებსაც მრავალ ქვეყანაში აქვთ საკუთარი განყოფილებები და ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის შესახებ გარიგებებს ახორციელებენ მთელი დღე-ღამის განმავლობაში.

ვალუტის ბაზრის დანიშნულებაა სხვადასხვა ვალუტაში საერთაშორისო ანგარიშსწორების პრაქტიკული რეალიზაცია, სახელმწიფოს, ბანკების, სხვადასხვა კორპორაციების სავალუტო რეზერვების დივერსიფიკაცია, მოთხოვნა-მიწოდების საფუძველზე ვალუტის კურსის დადგენა, სავალუტო რისკის დაზღვევა ასთან დაკავშირებული ოპერაციების ჩატარება და სხვ.

ვალუტის ბაზარზე ანგარიშსწორება ხდება ნალდი (დაუყვონებელი), კომბინირებული და ვადიანი გადახდის ფორმით. სავალუტო ოპერაციებში ნალდი ფორმით ანგარიშსწორება ცნობილია „სპოტის“, ვადიანი გარიგება - „ფორვარდის“, ხოლო კომბინირებული - „სვოპის“ სახელწოდებით. გარდა ამისა, ვალუტის ბაზარზე სრულდება საარბიტრაჟო ოპერაციები, რომლებიც ზრდის ტენდენციით ხასიათდება.

ვალუტის ბაზარზე ხდება ეროვნული ვალუტის გადაცვლა სხვა ქვეყნების ვალუტაზე ყიდვა-გაყიდვის გზით. უცხოური ვალუტის შესყიდვა აუცილებელია როგორც ექსპორტ-იმპორტის ოპერაციების განსახორციელებლად, ისევე კაპიტალის მოძრაობასთან დაკავშირებული ოპერაციების განსახორციელებლად. ფექტურად მომუშავე ვალუტის ბაზარი ემსახურება შიგა და საერთაშორისო საგადასახდელო მიმოქცევას. ვალუტის ბაზარს არანაკლებ მნიშვნელოვანი როლი აკისრია მაღალი ინფლაციის პერიოდში ვალუტის კურსების შესაძლო ცვლილებების გამო რისკების დაზღვევის ხარჯზე ლიკვიდურობის შენარჩუნებაში.

ვალუტის ოპერაციების აუცილებლობის მთავარი მიზეზი დაკავშირებულია უნივერსალური საგადასახდელო სახსრების, როგორც ერთიანი საგადასახადო სახსრების არსებობა, რაც შესაძლებელს გახდის საგარეო ვაჭრობაში საერთაშორისო ანგარიშსწორების ჩატარებას, ეკონომიკაში უცხოური კაპიტალის ინვესტირებას, სახელმწიფოთაშორისო გადახდების განხორციელებას. ვალუტის ყიდვა და გაყიდვა შეიძლება გამოყენებულ იქნეს როგორც ბანკების, ისე მათი კლიენტების მიერ ვალუტის კურსებს შორის სხვაობის მისაღებად.

სრული ფუნქციონირება ვალუტის ბაზარს შეუძლია მხოლოდ ვალუტის კონვერტირებადობის, ასევე მათი კურსის

მოთხოვნასა და წინადადებაზე დამოკიდებულების პირობებში. უცხოურ ვალუტაზე მოთხოვნა და წინადადება ყალიბდება ექსპორტიორების მიერ საქონლის და მომსახურების გაყიდვიდან მიღებული სავალუტო მოგების ხარჯზე, გარდა ამისა, იმპორტიორების მიერ ვალუტის ყიდვის ხარჯზე, რითაც ანგარიშს ასწორებენ საზღვარგარეთ შექმნილ საქონელსა და მომსახურებაზე.

ნაღდი ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის დინამიკა შეიძლება შეიცვალოს ისეთი ფაქტორების ზემოქმედებით, როგორცაა სეზონური ცვალებადობა, ინფლაციური მოლოდინის მკვეთრი ზრდა, საქონლის შესყიდვა სასაქონლო დეფიციტის მოლოდინში.

გეოგრაფიულად სავალუტო ბაზრები იყოფა საერთაშორისო, ეროვნულ და ადგილობრივ ბაზრებად. საერთაშორისო ვალუტის ბაზარი წარმოდგენილია მსხვილი მსოფლიო ეკონომიკური და საფინანსო ცენტრებით, რომლებშიც თავმოყრილია ძირითადი სავალუტო ბირჟები და უმსხვილესი ბანკები. ეროვნული ბაზარი იზღუდება იმ ქვეყნის კანონმდებლობის ჩარჩოებით, სადაც ხორციელდება ვალუტის ოპერაციები.

ვალუტის ბაზარს დიდი მნიშვნელობა აქვს ეროვნული ბანკის სავალუტო რეზერვების რეგულირებისათვის და ასრულებს ლარის კურსის სტაბილიზატორის როლს. სავალუტო რეზერვების შევსების ძირითად წყაროებს წარმოადგენენ რეზიდენტების საექსპორტო მოგების აუცილებელი მიყიდვა ეროვნული ბანკისათვის, საერთაშორისო სავალუტო-საფინანსო ორგანიზაციებიდან საკრედიტო საშუალებების შექმნა, შიგა სავალუტო ბაზარზე ეროვნული ბანკის ოპერაციები, ასევე შემოსავლები საგარეო ბაზარზე სავალუტო რეზერვების საშუალებებიდან. საერთაშორისო პრაქტიკის შესაბამისად, საკმარისად ითვლება რეზერვები, რომელთა მოცულობა არანაკლებია ქვეყნის სამთვიანი იმპორტის მოცულობაზე.

სავალუტო რეზერვის საშუალებები უზრუნველყოფენ ეროვნული ფულადი ერთეულის სტაბილურობას.

კაპიტალის ბაზარი (Capital market) - კაპიტალზე მოთხოვნისა და მიწოდების ფორმირების სფერო, რომელიც უზრუნველყოფს ფულადი სახსრების აკუმულაციასა და გადანაწილ-

ბას, ძირითადი კაპიტალის მოძრაობას, ხელს უწყობს მოგების (მოგება) მაქსიმიზაციასა და ეკონომიკაში პროპორციების შენარჩუნებას.

კაპიტალის ბაზარზე თავს იყრის სახელმწიფო და კერძო ფირმების ფულადი დანაზოგები, რომლებიც საკრედიტო საშუალებების სახით წარიმართება კვლავწარმოების განვითარებისათვის ერთდროულად. კაპიტალი თავმოყრილია კრედიტორის ხელში ფასიანი ქაღალდების სახით.

კაპიტალის ბაზარი მოიცავს ფასიანი ქაღალდების ბაზარს, საშუალო და გრძელვადიანი კრედიტის ბაზარს, ვალუტის ბაზრის განმსაზღვრელ ნაწილს და ინვესტიციის (მათ შორის, უცხოურის) ბაზარს. კაპიტალის ბაზარზე ოპერაციების ძირითადი სახეებია: ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვა, საბანკო სესხის, კომერციული და იპოთეკური კრედიტის მიღება-გაცემა. კაპიტალის ბაზარზე გარიგების ძირითადი ინსტრუმენტებია: დეპოზიტური სერტიფიკატები, საბანკო აქცეპტი და ა.შ., ხოლო გარიგების კონტრაქტები - საფონდო ბირჟები, სადაზღვევო კომპანიები, საბროკერო და სადილერო კომპანიები, აუდიტორული ფირმები, კომერციული და საინვესტიციო ბანკები, საპენსიო და საინვესტიციო ფონდები და სხვ., რომლებიც საფინანსო-საკრედიტო დანესებულებების განშტოებულ ქსელს ქმნიან.

კაპიტალის ბაზარი სცილდება ცალკეული ქვეყნების საზღვრებს და მსოფლიო მეურნეობის მნიშვნელოვან შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს. იგი დიდ როლს ასრულებს ახალი რეგიონული ეკონომიკური კომპლექსების შექმნაში, საგარეო ვაჭრობასა და საერთაშორისო ანგარიშსწორებაში. კაპიტალის მსოფლიო ბაზარზე კრედიტორისა და სესხის ამღების როლში ძირითადად გამოდიან მსხვილი ტრანსეროვნული ფირმები და ბანკები, სამთავრობო და მუნიციპალური ორგანოები, საერთაშორისო სავალუტო და საფინანსო ორგანიზაციები (საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მსოფლიო ბანკი, რეკონსტრუქციისა და განვითარების ეროვნული ბანკი).

კაპიტალის ბაზარზე ძირითადი მაჩვენებელია პროცენტის განაკვეთი. ამ უკანასკნელის სტრუქტურა მოიცავს დისკონტს,

კრედიტზე პროცენტულ განაკვეთს, ხაზინის თამასუქს და სხვ.

– საქონლის ბაზარი (Commodity market) – მატერიალურ-ნივთობრივი პროდუქტების ყიდვა-გაყიდვის აქტების ერთობლიობა. საქონლის ბაზარი მოიცავს წარმოების საშუალებებისა (საწარმოს შენობა-ნაგებობების, მოწყობილობების, დანადგარების, ნედლეულის, სათბობისა და ა.შ.) და საბოლოო მოხმარების საგნების (როგორც ყოველდღიური, ისე ხანგრძლივი მოხმარების საგნების) ფართო სპექტრს და, შესაბამისად, იყოფა ცალკეულ, უფრო ვიწრო ბაზრებად. საბოლოო მოხმარების საგნების ბაზარზე მოთხოვნის კონცენტრაციის დონე გაცილებით დაბალია, ვიდრე წარმოების საშუალებების ბაზარზე. სამაგიეროდ, პირველი ხასიათდება უფრო მაღალი მოთხოვნის ელასტიკურობით. ამასთან, საბოლოო მოხმარების საგნების ბაზარზე საქონლის რეალიზაციას ნაკლები შუალედური რგოლი სჭირდება, ვიდრე წარმოების საშუალებების ბაზარზე.

საქონლის ბაზრის კონიუნქტურაზე აქტიურ ზემოქმედებას ახდენს ფასების დონე, ფულის მიმოქცევის მდგომარეობა, მოსახლეობის შემოსავლების დინამიკა, საბანკო პროცენტის დონე, დაკრედიტების რეჟიმი, დაბეგვრის ხასიათი, საინვესტიციო ბაზრის მდგომარეობა და სხვ. დიდი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე საგარეო-ეკონომიკურ ფაქტორს: საბაჟო პოლიტიკის ლიბერალიზაცია და უცხოური ინვესტირებისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს საქონლის ბაზრის დეფიციტის დაძლევასა და ინფლაციის დონის დაქვეითებას.

– ფასიანი ქაღალდების ბაზარი – ფასიანი ქაღალდების მიმოქცევის სფერო, რომლის საშუალებითაც ხდება საწარმოთა დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრებისა და მოსახლეობის დანაზოგების მობილიზაცია ეკონომიკაში ინვესტირებისათვის, იყოფა პირველად და მეორეულ ბაზრებად. პირველად ბაზარზე იყიდება ახალგამოშვებული, ემიტირებული ფასიანი ქაღალდები. როგორც წესი, ფირმა-ემიტენტი თავის ფასიან ქაღალდებს ავრცელებს ბანკებისა და სხვა საფინანსო ინსტიტუტების შუამავლობით ხელმოწერის საფუძველზე (ღია ტიპის აქციონერთა საზოგადოება) ან აქციონერ-დამფუძნებელთა შეზღუდული

რაოდენობას შორის (დახურული ტიპის აქციონერთა საზოგადოება). ფასიანი ქაღალდების ემიტენტი შეიძლება იყოს ნებისმიერი იურიდიული პირი. ფასიანი ქაღალდების მეორეულ ბაზარზე ინვესტორები, საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტები და შუამავლები ვაჭრობენ იმ ფასიანი ქაღალდებით, რომლებიც ერთხელ უკვე გაყიდეს მათმა ემიტენტებმა. ინვესტორები არიან როგორც ფიზიკური, ისე იურიდიული პირები და სახელმწიფო შუამავალთა ძირითადი კატეგორიებია - ბროკერები, დილერები და მათი შესაბამისი ორგანიზაციები, აგრეთვე საკრედიტო ინსტიტუტები. მაგ., ანგლოამერიკულ სისტემაში, როგორც წესი, ბანკები განსაკუთრებული სახის (სადაზღვევო, საპენსიო) ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობენ. მეორეულ ბაზარზე მოთხოვნისა და მიწოდების გავლენით დგინდება ფასიანი ქაღალდების საბაზრო ფასი (კურსი). მეორეული ბაზარი იყოფა საბირჟო და ბირჟისგარეშე (ფინანსური აქტივებით ვაჭრობა „დახლზე“) ბაზრებად.

ქვეყნის საბირჟო სისტემა შეიძლება იყოს მონოცენტრული (ერთი მსხვილი ბირჟა. მაგ., დიდ ბრიტანეთში, საფრანგეთში), პოლიცენტრული (რამდენიმე მსხვილი ბირჟა, მაგ., კანადაში, გერმანიაში, ავსტრალიაში), გარდამავალი (ერთი უმსხვილესი და რამდენიმე ნაკლებად მსხვილი ბირჟა, მაგ., აშშ-ში, იაპონიაში). ბირჟების რაოდენობის რეგლამენტირება ხდება სახელმწიფოს მიერ, ბირჟის გარე ბაზარზე ძირითადად მიმოიქცევა ის ფასიანი ქაღალდები, რომლის კოტირებაც საფონდო ბირჟაზე არ ხდება. მაგ., თითქმის ყველა ბანკის (ცენტრალურის გარდა) და სადაზღვევო კომპანიების აქციები ყველა სახელმწიფო და მუნიციპალური ობლიგაცია და სხვ. აქ ფასი ყალიბდება სახელშეკრულებო გზით: დილერის შემოსავალი დგინდება, როგორც ყიდვის და გაყიდვის ფასებს შორის სხვაობა. ბირჟის გარე ბაზარზე შესაძლებელია ბროკერისა და დილერის ფუნქციების შეთავსება. არსებობს სპეკულაციის ორი ძირითადი სახე - „შორტ-გაყიდვა“ და „შორტ-ყიდვა“, აგრეთვე მოგების მიღების მრავალი ხერხი, რომლებიც უკავშირდება როგორც ფასების ცვალებადობას, ისე რისკის დაზღვევას (ჰეჯირება). სპეკულაცია ხელს უწყობს ფასების გათანაბრებასა და სტაბი-

ლიზაციას, უზრუნველყოფს ლიკვიდურობას. ფასიანი ქაღალდების ბაზრისა და მთლიანად მთელი ეკონომიკის მნიშვნელოვანი ინდიკატორია აქციების კურსის ინდექსები. არსებობს მრავალი სხვადასხვა სახის ინდექსი. მაგ., აშშ-ში ყველაზე ცნობილია დოუჯონსის ინდექსი.

ფულადი სახსრების ბაზარი. ფულადი სახსრების ბაზარი ასოცირებულია საწარმოებისა და ორგანიზაციების მიმდინარე საქმიანობის უზრუნველსაყოფად, ასევე მოკლევადიანი დაბანდებების განსახორციელებლად. ფულად ბაზარზე ძირითად ოპერატორებს წარმოადგენენ კომერციული ბანკები.

კომერციული ბანკების როლი ფულადი სახსრების ბაზარზე მდგომარეობს თავისუფალი ფულადი სახსრების აკუმულაციასა და მათ განთავსებაში სხვადასხვა საბანკო აქტივებში, ასევე კლიენტებისათვის მაღალხარისხიანი მომსახურების განევა. ფულადი სახსრების ბაზრები წარმოდგენილია სუბბაზრების მრავალფეროვნებით, რომელთაგან ძირითადს წარმოადგენენ: საწარმოთა და ორგანიზაციათა ანგარიშებზე ფულადი საშუალებების ბაზარი, საგადასახდელო სისტემების ბაზარი.

საკრედიტო ბაზრის ძირითადი წილი უკავია საწარმოებისა და ორგანიზაციებისათვის გადაცემულ მოკლევადიან კრედიტებს, - ისინი შეადგენენ 80%. მათ შორის ყველაზე მეტი ხვედრითი წილი უკავია სესხებს ნახევარი წლიდან ერთ წლამდე (32%). სესხების მოკლევადიანი ხასიათი განისაზღვრება იმით, რომ ბანკების რესურსები ასევე ყალიბდება მოკლევადიანი დეპოზიტებითა და ანაბრებით. ეს დაკავშირებულია იმასთან, რომ ბანკებს ამჟამად არ ძალუძთ მოსახლეობიდან და საწარმოებიდან მიღებული სახსრების გრძელვადიან პროექტებში დაბანდება.

კრედიტების ბაზარი უკანასკნელ შემდეგნაირადაა განაწილებული: საწარმოებისა და ორგანიზაციების კრედიტები - 70%, ბანკთაშორისი კრედიტები - 18%, ხოლო გადავადებული კრედიტების წილი შეადგენს 12%-ს. საწარმოებისა და ორგანიზაციების კრედიტების ძირითადი წილი მოდის 180 დღიდან 1 წლამდე - 30%. ბანკებისათვის გაცემული კრედიტის (ბანკთაშორისი კრედიტები) წილი საკმაოდ ხანგრძლივი დროის მან-

ძილზე არ იცვლება და მერყეობს 18%-ის დონეზე. ბანკთაშორისი კრედიტების ბაზარი რეგულირდება საპროცენტო განაკვეთებით კრედიტების მოსაზიდად (MIBID), გამოცხადებული განაკვეთებით კრედიტების გადასაცემად (MIBOR), ფაქტობრივი განაკვეთების კრედიტების გადასაცემად (MIARCR). MIBID, MIBOR განაკვეთები დგინდება, როგორც საშუალო ბანკთაშორისი კრედიტების ბაზარზე ყველაზე მსხვილი ბანკების მიერ ყოველდღიურად გამოცხადებულ განაკვეთებს შორის.

ფიზიკური პირების დეპოზიტების და ანაბრების ბაზარი წარმოდგენილია საბანკო პროდუქტების მრავალგვარი სახეებით. 1998 წ. ყველა საშუალებათა ნახევარზე მეტი განთავსებული იყო ანგარიშებზე - მოთხოვნამდე და სასწრაფო ანაბრებზე არამყარი ეკონომიკური მდგომარეობის პერიოდში. განსაკუთრებით პრობლემურია ანაბრები შედარებით მოკლევადებით - ერთი თვიდან ნახევარ წლამდე. ფულადი ბაზრის ინსტრუმენტების უმეტესობა ამჟამად ან არალიკვიდურია, ან უზრუნველყოფს ლიკვიდურობას შემოსავლიანობის არსებითი დაქვეითების ხარჯზე.

ერთ-ერთი აქტიურად განვითარებადი ბაზარია ახალ საბანკო ტექნოლოგიებზე დამყარებული საგადასახდლო სისტემების ბაზარი. ბევრი ბანკი გვთავაზობს როგორც თავის საგადასახდლო სისტემებს, ასევე საერთაშორისოს, მაგალითად, ფართოდ გავრცელებული სისტემები VISA, Eurocard/Mastercard და სხვ.

ფინანსური ბაზრის განვითარება კრიზისის პერიოდში. Emerging market კატეგორიის ქვეყნების ფინანსური ბაზრები - განვითარებადი ბაზარი, ხშირად საერთაშორისო საფინანსო კრიზისების არენა ხდება, რაც გამოწვეულია განვითარებადი ქვეყნების ეროვნული ბაზრებიდან უცხოური ინვესტიციების ზეგავრეული უკუდინებით.

ამგვარი კრიზისების ძირითადი ნიშნებია:

- ინვესტორთა ნდობის დაქვეითება ეროვნული სახელმწიფოებრივი და კორპორაციული საფინანსო ინსტრუმენტებისადმი, როგორც მათი ფასების მკვეთრი დაქვეითების შედეგი, როგორც პირველად, ასევე მეორად ბაზრებზე;

- შიგა ვალის მომსახურების მკვეთრად მზარდი ღირებულება აიძულებს ქვეყნის საფინანსო ხელმძღვანელობას - მოახდინოს თავისი სავალო ვალდებულებების რესტრუქტურისა და, ან, უარეს შემთხვევაში, გამოაცხადოს თავისი საგადასახდელო ვალდებულებების შეუსრულებლობის შესახებ, ანუ Default;

- საინვესტიციო გარემოს გაუარესება აიძულებს უცხოელ ინვესტორებს „გაიტანონ“ ქვეყნიდან თავიანთი დაბანდებანი. ეს ინვესს თავისუფალი ფულადი საშუალებების მნიშვნელოვანი მასის მკვეთრ მოდინებას სავალუტო ბაზრებზე ეროვნულ ვალუტაში, რასაც მიყვებართ ეროვნული ვალუტის მკვეთრ გაუფასურებამდე;

- ეროვნული ვალუტის მკვეთრი გაუფასურების ძალით, ეროვნული საფინანსო ინსტიტუტები წამგებიანი ხდებიან;

- ადგილობრივი საფინანსო ინსტიტუტების საფინანსო მდგომარეობის გაუარესება ინვესს ქვეყნის საბანკო სისტემის ლიკვიდურობის კრიზისს (ურთიერთგადაუხდელობის კრიზისი).

საფინანსო კრიზისის ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ნიშნები დამახასიათებელი იყო 1998 წლის კრიზისისათვის პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში, ასევე აზიის მთელი რიგი ქვეყნების კრიზისისათვის.

ბანკებში ფინანსური სიძნელების წარმოშობა განპირობებულია და განუყოფლადა დაკავშირებული საფინანსო ბაზრებზე კრიზისული სიტუაციების განვითარებასთან, რამაც მიგვიყვანა მთლიანობაში საქართველოს საბანკო სისტემის ლიკვიდურობის დაკარგვამდე.

სისტემური ფინანსური კრიზისების შედეგად მოხდა მთლიანად საბანკო სისტემის პარალიზება, არაფერს ვამბობთ ბანკებზე, რომლებიც სახელმწიფო სავალო ვალდებულებების ბაზრის აქტიური მონაწილეები არიან, ასევე ბანკებზე, რომელთაც გააჩნდათ სავალუტო აქტივებისა და ვალდებულებების მნიშვნელოვანი წილი.

როგორც უკანასკნელი კრიზისის მოვლენებმა გვიჩვენეს, საკმაოდ დიდი დროის მანძილზე ბანკების მიერ აქტიური ოპერაციების განსახორციელებლად ყველაზე მიმზიდველი

ტრადიციული საფინანსო ბაზრები ზარალიანი ხდებოდნენ, მკვეთრად მცირდებოდა გარიგებათა მოცულობა და მიმოქცევაში მყოფი ფასიანი ქაღალდების რაოდენობა. ამ პირობებში იზრდება სახელმწიფოს როლი ბაზრის რეგულირებაში.

რა ასახვას პოულობს ფინანსური ბაზრების კრიზისი უშუალოდ საბანკო საქმიანობაზე? როგორც საბაზრო ეკონომიკის უმნიშვნელოვანესი სისტემათწარმოქმნელი ელემენტი, ბანკი, ერთ-ერთი პირველი, გრძნობს კრიზისის ნეგატიურ შედეგებს, რაც შემდეგში გამოიხატება:

- არგადახდების კრიზისი, რაც გამოიხატება კონტრაგენტების წინაშე ვალდებულებათა არადროული შესრულებით;

- ბანკის კლიენტთა გადახდისუუნარობას მიყვავართ რესურსული ბაზის შემცირებასთან და, როგორც შედეგი, ეკონომიკის რეალური სექტორის დაკრედიტების მკვეთრ შემცირებასთან;

- ბანკთაშორისი დაკრედიტების ბაზარზე ფულადი საშუალებების სესხების შეუძლებლობა;

- როგორც სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების არსებული პაკეტის, ასევე, მათი უზრუნველყოფის, რეფინანსირების შეუძლებლობა;

- მუანაბრებისა და იურიდიული პირების მკვეთრი უკუდენა ანაბრებისა და დეპოზიტების ვადამდე ამოღებით;

- საბანკო სექტორში დაბანდებებისადმი უცხოელი ინვესტორების მხრიდან ინტერესის დაკარგვა;

- საკრედიტო პორტფელის ხარისხის გაუარესება;

- საბანკო აქტივობის ზოგადი სტაგნაცია, საკრედიტო ორგანიზაციებისადმი სოციალური უნდობლობის მკვეთრი ზრდა და ა.შ.

კრიზისის პერიოდში საქართველოს ყველა ბაზარმა პრაქტიკულად სრულიად დაკარგა თავისი აქტიულობა და ინტერესი აქტიური ოპერაციების განხორციელების თვალსაზრისით. ერთადერთი ბაზარი, სადაც შესაძლებელი იყო გარიგებათა დიდი მოცულობებისა და ოპერაციების მოცულობების შენარჩუნება, სავალუტო ბაზარი დარჩა.

გამოვეყნოთ ძირითადი ფაქტორები, რომლებიც უახლოეს

პერსპექტივაში განსაზღვრავენ საფინანსო ბაზრების განვითარების თავისებურებებს:

- მოსახლეობაში თავისუფალი ფულადი საშუალებების და დანაზოგების მნიშვნელოვანი შემცირება მოსახლეობის რეალური შემოსავლების დონის მკვეთრი დაქვეითების, დანაზოგთა მნიშვნელოვანი ნაწილის გადაუდებელი საჭიროებებისაკენ მიმართვის აუცილებლობის, ასევე საფინანსო კრიზისის გამწვავების პერიოდში დანაზოგთა დანაკარგების გამო;

- უნდობლობა კომერციული ბანკებისადმი მრავალი მსხვილი კომერციული ბანკის მხრიდან შენაბრეთა და კლიენტთა - იურიდიული პირების წინაშე თავიანთი ვალდებულებების შესრულებაზე მასობრივი უარის თქმის გამო. ბანკებისადმი უნდობლობას ამყარებს უნდობლობა სახელმწიფოსადმი, რაც დაკავშირებულია სახელმწიფო საფინანსო პირამიდის კრახთან, კუპონის კურსის დაცემის შედეგად დანაზოგის დაკარგვასთან;

- ნებისმიერი სახელმწიფო და კომერციული სტრუქტურებისადმი მოსახლეობის დიდი ნაწილის მწვავე უნდობლობის ძალა, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მოსახლეობის მიერ სახსრების აშშ დოლარებში დაბანდებას. ექსპერტების მონაცემებით, 1998 წლისათვის, ყოფილ საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში, მოსახლეობას ხელზე ჰქონდა 20-დან 40 მლრდ. დოლარამდე.

ამასთან, საბანკო სფეროს კრიზისმა მიგვიყვანა ზოგიერთ დადებით ტენდენციამდე, კერძოდ, მომხმარებლისათვის საბანკო მომსახურების პარამეტრების პრიორიტეტულობაში მნიშვნელოვან ცვლილებამდე. საბანკო მომსახურების ბაზარზე როგორც ფიზიკურ, ასევე იურიდიული პირებისათვის საბანკო პროდუქტის ფასების პარამეტრების მნიშვნელობა მნიშვნელოვნად დაქვეითდა, თუმცა გამკაცრდა ბანკების მიერ შემოთავაზებული მოთხოვნები საფინანსო ინსტრუმენტების ლიკვიდურობისადმი.

საბანკო მომსახურების ბაზარზე პოსტკრიზისული სიტუაცია ხასიათდება ფინანსურად მყარ კლიენტებს შორის შესამჩნევად მზარდი კონკურენციით. მომსახურებაში კლიენტთა მოზიდვით ბანკები ხშირად პრაქტიკაში ნერგავენ ინდივიდუ-

ალურ მიდგომას დაკრედიტებაში (ვადები, საპროცენტო განაკვეთი, უზრუნველყოფა და ა.შ.), სატარიფო პოლიტიკაში (შელავათიანი ან უფასო საანგარიშგებო-საკასო მომსახურება), საპროცენტო პოლიტიკაში (მოზიდულ რესურსებზე მაღალი გადახდა), რაც მნიშვნელოვანწილად ამაღლებს მომსახურების ხარისხს.

ფინანსური ბაზრებზე დამკვიდრებული სიტუაციის მეორე დადებითი თავისებურებაა რეგიონული ბანკების გაძლიერება, რომლებიც მნიშვნელოვნად აფართოებენ კლიენტთა ბაზას პრობლემური ბანკების კლიენტების ხარჯზე - კრიზისი ხელს უწყობს დედაქალაქის მსხვილი ბანკების რეგიონული ფილიალებიდან კლიენტთა გადენას რაიონული დაქვემდებარების საშუალო და წვრილ ბანკებში.

ნებისმიერი ბანკის სიმტკიცის უზრუნველყოფა დამოკიდებულია მთლიანად საბანკო სექტორში, ასევე ფულად ბაზარზე სიტუაციის სტაბილიზაციაზე, ქვეყნის არასტაბილური სოციალურ-პოლიტიკური სიტუაციით გამოწვეული გარე ფაქტორების გავლენის მინიმიზაციაზე, ლიკვიდურობის შიგარეზერვების მობილიზაციაზე.

3.2. საბანკო ბაზრის ცნება

თანამედროვე საბანკო სისტემის ერთ-ერთი ფუნდამენტური თავისებურებაა ის, რომ ეს საბაზრო სისტემაა. მოცემულ პარაგრაფში ჩვენ განვიხილავთ, თუ რას წარმოადგენს საბანკო ბაზარი, როგორია მისი სუბიექტები და სტრუქტურა. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმობა საბანკო კონკურენციის განვითარებას.

3.2.1. საბანკო ბაზარი, როგორც საბანკო მომსახურების ბასაღების ბაზარი

აშკარაა, რომ ნებისმიერი სახის საბაზრო კონკურენციის სფეროს წარმოადგენს შესაბამისი ბაზარი. ამგვარად, საბანკო კონკურენციის სფეროს საბანკო ბაზარი წარმოადგენს, მა-

გრამ ჩნდება პრობლემა: რა უნდა მივიჩნიოთ საბანკო ბაზრად?

ამ კითხვაზე პასუხის ერთ-ერთი შესაძლო ვარიანტი დაიყვანება იმაზე, რომ საბანკო ბაზრად შეგვიძლია მივიჩნიოთ ნებისმიერი ბაზარი ბანკების მონაწილეობით. აქ შედის როგორც საბანკო მომსახურების გასაღების ბაზრები, ისე საბანკო საქმიანობისთვის საჭირო რესურსების ბაზრებიც. თუმცა, ამ შემთხვევაში საბანკო ბაზარი ძალიან ფართო ხდება და მას უკიდურესად ბუნდოვანი საზღვრები აქვს. სინამდვილეში თანამედროვე კომერციული ბანკები ფუნქციონირებენ გამყიდველებისა და მყიდველების როლში პრაქტიკულად ყველა საბაზრო სექტორში. ეს მტკიცება უფრო დასაბუთებულად რომ გამოიყურებოდეს, საბაზრო სისტემა განვიხილოთ ყიდვა-გაყიდვის ობიექტების თვალსაზრისით. მასში შედის შემდეგი სექტორები:

1. წარმოების საშუალებებისა და საწარმოო მომსახურების ბაზარი. კომერციული ბანკები ამ ბაზარზე გამოდიან საწარმოებისთვის საბანკო მომსახურების მიმყიდველების როლში (საანგარიშსწორებო მომსახურება, ანგარიშების წარმოება, კორპორაციების ფინანსების მართვა), ფინანსური შუამავლების (საწარმოო ობიექტების დაკრედიტება) და საწარმოო რესურსების მყიდველთა (საოფისე მონყობილობის შექმნა) როლში.

2. მოხმარების საგნებისა და სამომხმარებლო მომსახურების ბაზარი. აქ ბანკები გამოდიან როგორც ფინანსური შუამავლები (სესხების გაცემა სამომხმარებლო მიზნით) ზოგჯერ კი - როგორც მყიდველებიც.

3. შრომის ბაზარი. იგი ბანკების საკადრო პოლიტიკის მიზნობრივი სფეროა, რომლებსაც დროდადრო უხდებათ თავიანთი პერსონალის განახლება ან შევსება და მყიდველებად გამოდიან ამ ბაზარზე.

4. ინტელექტუალურ-საინფორმაციო პროდუქტის ბაზარი. მასზე ბანკები შეიძლება მოქმედებდნენ როგორც საბანკო მომსახურების გამყიდველები (საბანკო კონსულტირება), ისე საწარმოო რესურსების მყიდველები (პროგრამული უზრუნველყოფა ეგმ-თვის).

5. უძრავი ქონების ბაზარი. აქ ბანკები ყველაზე უფრო ხშირ-

ად გამოდიან როგორც ფინანსური შუამავლები (იპოთეკური დაკრედიტება) და შედარებით იშვიათად - როგორც მყიდველები (მინის ნაკვეთებისა და საოფისე ნაგებობების) ან გამყიდველები (დაუბრუნებელი იპოთეკური კრედიტის გირაოს რეალიზაცია).

ნ. ფინანსური ბაზრები. ისინი იმ სფეროს წარმოადგენენ, სადაც ბანკები ერთ-ერთი მთავარი მოქმედი პირებია:

ა) სასესხო კაპიტალების ბაზარი. ბანკები, ერთი მხრივ, თავიანთი მენაბრეებისგან ყიდულობენ ფულის რესურსებზე არსებულ დროებით უფლებებს, ხოლო, მეორე მხრივ, გამყიდველებად გვევლინებიან სესხების გაცემის დროს;

ბ) ფასიანი ქაღალდების ბაზარი. კლიენტების დავალებათა შესრულებისას, აგრეთვე, საკუთარი ინიციატივითაც, ბანკები ახორციელებენ ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვას და მონაცვლეობით გამოდიან ხან გამყიდველების, ხან კი მყიდველების როლში;

გ) ვალუტებისა და ძვირფასი ლითონების ბაზარი. ამ ბაზარზე ბანკების როლი ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე მათი როლის ანალოგიურია.

საბანკო ბაზრის ასე გაფართოებული განმარტებისას გარკვეულწილად იკარგება საბანკო კონკურენციის, როგორც ეკონომიკური კატეგორიის თავისებურება, იგი ერთგვარად „ითქვიფება“ საერთოდ საბაზრო კონკურენციის სახეობით ცნებაში.

ამიტომ საბანკო ბაზარი უნდა გავიგოთ როგორც მხოლოდ ის ბაზრები, რომლებიც სპეციფიკურად საბანკოა, სახელდობრ კი - საბანკო მომსახურებისა და საბანკო პროდუქციის გასაღების ბაზრები. თუმცა, ასე ვინროდ განმარტების დროსაც კი საბანკო ბაზარი წარმოადგენს ძალიან რთულ წარმონაქმნს, რომელსაც ერთობ ფართო საზღვრები აქვს და უამრავი ელემენტისაგან შედგება. ეს განსაზღვრავს საბაზრო სისტემის სტრუქტურული ელემენტების გამიჯვნის კრიტერიუმების სიმრავლეს. მკაცრად თუ ვიტყვით, უფრო სწორია ვისაუბროთ არა ერთ, არამედ მრავალ საბანკო ბაზარზე.

3.2.2. საბანკო, საფინანსო და ფულის ბაზრების თანაფარდობა

საბანკო ბაზრის არსისა და საზღვრების განხილვისას შეუძლებელია უყურადღებოდ დავტოვოთ მისი თანაფარდობა შინაარსით ახლოს მდგომ ისეთ კატეგორიებთან, როგორც ფინანსური ბაზარი და ფულის ბაზარია.

ფინანსური ბაზარი ის ბაზარია, რომელზეც გარიგებები ხორციელდება ფინანსურ აქტივებზე, ე.ი. ნაღდი და უნაღდო ფორმის მქონე ფულზე და ფასიან ქალაქებზე განსახორციელებელი გარიგებების ხასიათზე დამოკიდებულებით; მას ხშირად ყოფენ ორ ნაწილად: 1) ფულის ბაზარი და 2) კაპიტალის ბაზარი. ამგვარად, ფულის ბაზარი ფინანსური ბაზრის ის სეგმენტია, რომელზეც მოკლევადიანი გარიგებები ხორციელდება (მაგალითად, გარიგებები ისეთ ფასიან ქალაქებზე, რომელთა დაფარვის ვადა ერთ წელიწადს არ აღემატება). კაპიტალის ბაზარი აერთიანებს გარიგებებს გრძელვადიან აქტივებზე (ე.ი. ერთ წელიწადზე მეტი ვადით დადებულ გარიგებებზე). თუმცა, ამ ორ ბაზარს შორის მკაცრი საზღვარი არ არსებობს თუნდაც იმიტომ, რომ ობლიგაციებს დაფარვის სრულიად სხვადასხვა ვადები აქვთ.

აქტივების კონკრეტული სახის შესაბამისად ფინანსური ბაზარი სამ სექტორად შეგვიძლია დავყოთ: 1) საკრედიტო ბაზარი, 2) ფასიანი ქალაქების ბაზარი და 3) სავალუტო ბაზარი. საკრედიტო ბაზარი აერთიანებს გარიგებებს დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების მფლობელებსა და მათ მსესხებლებს შორის, რომელთა როლის შესრულება შეუძლიათ კერძო პირებს, საწარმოო და არასაწარმოო დაწესებულებებსა და ორგანიზაციებს და სახელმწიფოს. ლიტერატურაში საკრედიტო ბაზარს ყოფენ სესხ-დეპოზიტების ბაზრად (გარიგებები საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტებსა და მათ მეანაბრეებს შორის), ბანკთაშორისი კრედიტების ბაზრად (გარიგებები ცალკეულ კომერციულ ბანკებს შორის), მწარმოებლური კრედიტის ბაზრად (სესხები საწარმოო ხასიათის ხარჯების განხორციელებაზე), კომერციული კრედიტის ბაზრად (გაყიდ-

ული საქონლისთვის გადასახადის გადავადების ფორმის სესხები), სამომხმარებლო კრედიტის ბაზრად (მოქალაქეებზე გაცემული სესხები მათ მიერ შეძენილ სამომხმარებლო ფასეულობათა გასასტუმრებლად). ფასიანი ქაღალდების ბაზარი წარმოადგენს ფასიანი ქაღალდების ემიტენტებს, სხვადასხვა სახის საფონდო შუამავლებსა და საბოლოო ინვესტორებს შორის გარიგებათა დადების სფეროს. სავალუტო ბაზარზე ხორციელდება უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის გარიგებები.

ჩატარებულ გარიგებათა ხასიათზე დამოკიდებულებით საფინანსო ბაზრის სტრუქტურირების კიდევ ერთი ვარიანტია მისი დაყოფა: ა) საკუთრების ტიტულების ბაზრად და ბ) სავალუტო ვალდებულებათა ბაზრად. საკუთრების ტიტულების ბაზარზე აქციები მიმოიქცევა, სავალუტო ვალდებულებათა ბაზარზე კი - ყველა დანარჩენი ფინანსური აქტივები, როგორც ფასიანი ქაღალდების (ობლიგაციების, იპოთეკების და ა.შ.) სახით, ისე სხვა ფორმითაც (მაგალითად, მოვალის ვალდებულება კომერციული ბანკის წინაშე).

ადვილად დასანახავია, რომ კომერციული ბანკები ახორციელებენ ყველაზე აქტიურ საქმიანობას ფინანსური ბაზრის ყველა ჩამოთვლილ სეგმენტში: შუამავლებად გამოდიან კრედიტში (როგორც მოკლევადიანში, ისე გრძელვადიანში), უშვებენ საკუთარ ფასიან ქაღალდებს (როგორც აქციებს, ისე სავალუტო ვალდებულებებსაც), ოპერაციებს ეწევიან სხვა ემიტენტების ფასიან ქაღალდებზე და უცხოურ ვალუტაზე. აქედან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ „საბანკო ბაზრისა“ და „საფინანსო ბაზრის“ ცნებები ბევრ რამეში ერთმანეთს ემთხვევა.

ამავე დროს, ისინი მაინც არაა ერთმანეთის სრული სინონიმები. საქმე ისაა, რომ ბანკებს უფლება აქვთ განახორციელონ დიდძალი, მაგრამ არა ყველა ფინანსური გარიგება. მაგალითად, რუსეთში ბანკებს ეკრძალება სადაზღვევო ოპერაციების განხორციელება, ხოლო აშშ-ში კომერციულ ბანკებს უფლება არა აქვთ ფასიან ქაღალდებზე აწარმოონ ოპერაციები (ეს ამერიკის საინვესტიციო ბანკების პრივილეგიაა). ამ ფაქტის უფრო მკაფიოდ ასახვის მიზნით ბანკის სტრუქტურირების

უკვე მოყვანილ სამ ვარიანტს, რომლებშიც საფუძვლად ყიდვა-გაყიდვის ობიექტების თავისებურებები იყო აღებული, ემატება კიდევ ერთი, რომელშიც ბაზრის სეგმენტაციის კრიტერიუმად გამოყენებულია საფინანსო ბაზრის ძირითადი სუბიექტები (ამ ობიექტების მიმწოდებლები).

ძირითად სუბიექტებზე დამოკიდებულებით შეგვიძლია გამოვყოთ ფინანსური ბაზრის (და ფულის ბაზრის - როგორც მისი სეგმენტის) ისეთი სეგმენტები, როგორცაა საბანკო ბაზარი, სადაზღვევო ბაზარი, საპენსიო ბაზარი, სატრასტო ბაზარი და ა.შ. ამ დროს უნდა ვითვალისწინებდეთ, რომ ჩამოთვლილი ბაზრები არ გვევლინებიან ცალკეულ სეგმენტებად; ისინი მჭიდროდ უკავშირდებიან ერთმანეთს და მათი საზღვრები იკვეთება. მაგალითად, სადაზღვევო ბაზარზე ბანკები მკვიდრდებიან სავალუტო და საკრედიტო რისკების დაზღვევის მათთვის ნებადართული ოპერაციების განხორციელების დროს, ხოლო საბანკო ბაზარზე სადაზღვევო კომპანიები მკვიდრდებიან, მაგალითად, დაგროვების დაზღვევის პოლისების შეთავაზებით. მაგრამ დასახელებული სეგმენტები მაინც განსხვავდებიან ერთმანეთისგან იმ აზრით, რომ საბანკო ბაზრის ძირითად სუბიექტებად (ლიდერებად, ძირითად მოქმედ პირებად) ყოველთვის გვევლინებიან ბანკები, სადაზღვევო ბაზრის - სადაზღვევო კომპანიები, საპენსიო ბაზრის - საპენსიო ფონდები და ა.შ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, საბანკო ბაზარი შეგვიძლია მივიჩნიოთ საფინანსო (და ფულის) ბაზრის თავისებურ სეგმენტად, რომელზეც მთავარ მოქმედ პირებად ბანკები გვევლინებიან. ამავე დროს, მთლად სწორი არ იქნებოდა გვეფიქრა, რომ საბანკო ბაზარი უბრალოდ უფრო ვიწრო ცნებაა. ზოგ შემთხვევებში (როდესაც საუბარია არაფინანსურ მომსახურებაზე, როგორცაა ინფორმაციის მიწოდება, სეიფების გადაცემა არენდით, მარკეტინგული მომსახურების გაწევა და ა.შ.), საბანკო მომსახურების გასაღების ბაზარი შეიძლება გამოვიდეს საფინანსო (და ფულის) ბაზრის ტრადიციული გაგების საზღვრებიდან.

ამგვარად, საბანკო ბაზარი სხვადასხვა თვალსაზრისით შეგვიძლია გავნიხილოთ როგორც უფრო ვიწრო წარმონაქმნიც,

ვიდრე ფინანსური და ფულის ბაზრებია, და უფრო ფართოდაც. ეს იმაზე მეტყველებს, რომ ერთი მხრივ, საბანკო ბაზრის, ხოლო, მეორე მხრივ, ფინანსური და ფულის ბაზრების ცნებები სხვადასხვა სიბრტყეებშია მოქცეული და მათი არევა არ შეიძლება.

3.3. საბანკო ბაზრის მონაწილეები

3.3.1. კომერციული ბანკები: უნივერსალური და სპეციალიზებული

საბანკო ბაზარზე ძირითადი კონკურენცია იშლება კომერციულ ბანკებს შორის ანუ იმ საბანკო ინსტიტუტებს შორის, რომლებიც ორდონიანი საბანკო სისტემის მეორე, ქვედა „სართულზე“ იმყოფებიან და საბანკო მომსახურებას (მთლიანს ან მის რომელიმე ნაწილს) უწევენ კლიენტურას. ცენტრალური ბანკები არ უნდა ჩაებან ბანკების კლიენტების მომსახურების სთვის გამართულ უშუალო კონკურენციაში.

საბანკო ბაზრის მოწინავე სუბიექტების ამ ძირითადი ჯგუფის შიგნით ტრადიციულად გამოყოფენ უნივერსალური და სპეციალიზებული ბანკების ქვეჯგუფებს.

უნივერსალური ბანკი ახორციელებს ყველა ან თითქმის ყველა სახის საბანკო მომსახურებას, ემსახურება სრულიად სხვადასხვა სანარმოებსა და ორგანიზაციებს, აგრეთვე, მოსახლეობას.

სპეციალიზებული (სპეციალური) ბანკი, პირიქით, თავის საქმიანობას თავს უყრის ერთი ან მცირე რაოდენობის მომსახურებაზე:

- შემნახველი ბანკები მომსახურებას (ძირითადად, სადეპოზიტოს) უწევენ მოსახლეობას;

- სამშენებლო-შემნახველი ბანკები აფინანსებენ ინდივიდუალური ბინების შექმნას კრედიტისა და მეანაბრეთა საკუთარი დანაგროვების კომბინირების მეშვეობით;

- იპოთეკური ბანკები კრედიტებს გასცემენ უძრავი ქონების საწინდრით და ახდენენ საგირავნო ფურცლების (იპოთეკების) ემისიას;

- საინვესტიციო ბანკები შუამავლებად გამოდიან ფასიანი

ქალაქების ბაზარზე;

- საქმიანი ბანკები ამუშავებენ საინვესტიციო პროექტებს;
- კლირინგული ბანკები კონცენტრირებულია მეურნეობაში ანგარიშსწორების ორგანიზაციაზე და ა.შ.

წინათ უნივერსალურ და სპეციალიზებულ ბანკებს შორის მკაფიო ზღვარი არსებობდა. ჯერ ერთი, ეს იმას უკავშირდებოდა, რომ მთელ რიგ ოპერაციებზე საკანონმდებლო შეზღუდვებს აწესებდნენ. მაგალითად, ამგვარი შეზღუდვები ბანკების საინვესტიციო საქმიანობაზე 1930-იანი წლების დასაწყისში შემოიღეს დიდ ბრიტანეთში - როგორც ბანკების მრავალრიცხოვან კრახზე რეაქცია 1929-1932 წლების მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის პერიოდში. მეორეც, ცალკეული სპეციალიზებული ოპერაციებიდან ბანკების მიერ მიღებული მოგება ზოგჯერ იმდენად დიდი იყო, რომ სხვა სფეროებში საქმიანობა სრულიად არასავალდებულო ხდებოდა მათთვის.

ამის შედეგად გვერდიგვერდ არსებობდნენ უნივერსალური და სპეციალიზებული ბანკები. ამასთან, ზოგიერთი ქვეყნის საბანკო სისტემაში ჭარბობდა ერთი ტიპის, სხვებში კი - მეორე ტიპის ბანკები. მაგალითად, უნივერსალური ბანკები ტრადიციულად იყო გაბატონებული შვეიცარიაში, გერმანიაში და ავსტრიაში. სპეციალიზებული ბანკების სიჭარბე ახასიათებდა დიდ ბრიტანეთს, საფრანგეთს, აშშ-ს, იტალიასა და იაპონიას.

ბოლო ხანს მრავალ ქვეყანაში საბანკო კონკურენციის გაძლიერების პირობებში სულ უფრო ვლინდება საბანკო საქმიანობის უნივერსალიზაციის ტენდენცია. უნივერსალურ და სპეციალიზებულ ბანკებს შორის განსხვავებანი სულ უფრო ბუნდოვანი ხდება, უცხოეთის მრავალი კომერციული ბანკი კი დღეს ერთგვარ „საბანკო სუპერმარკეტად“ გადაიქცა, სადაც სრულიად განსხვავებული საბანკო მომსახურების მიღება შეიძლება. ამის მიზეზი იგივეა, რაც მატერიალური წარმოების დარგებში მომხდარი დივერსიფიკაციისა: უნივერსალური ბანკი სპეციალიზებულზე უკეთაა დაცული კომერციული რისკისაგან, მას უფრო მოქნილად შეუძლია რეაგირება კონიუნქტურის ცვლილებაზე, აქედან გამომდინარე კი, უფრო კონკურენტუნარიანია.

3.3.2. არასაბანკო საკრედიტო-საფინანსო ინსტიტუტები

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საბანკო ბაზარზე გამოსული გამყიდველების შემადგენლობა მართო კომერციული ბანკებით არ ამოიწურება. 1980-იანი წლების დასაწყისში კომპანია „ვიზა ინტერნეიშნლის“ (Visa International) პრეზიდენტმა განაცხადა კიდევ: „მომავალში ბანკები აღარ იქნებიან ფულის მიმოქცევის ცენტრში. მათ ადგილს სხვა სანარმოები დაიჭერენ“. კონკურენტების სხვა ორი (და თანაც უაღრესად აქტიური) ჯგუფია არასაბანკო საკრედიტო-საფინანსო ინსტიტუტები და არასაფინანსო სანარმოები.

არასაბანკო საკრედიტო-საფინანსო ინსტიტუტები ისეთი დაწესებულებებია, რომლებიც ფორმალურად არ წარმოადგენენ ბანკებს (არა აქვთ საბანკო ლიცენზია), მაგრამ მათი ძირითადი საქმიანობა ფინანსური მომსახურების გაწევას და ისეთი ოპერაციების განხორციელებას უკავშირდება, რომლებიც ბევრი რამით საბანკო ოპერაციების ანალოგიურია. ამიტომ ინგლისურენოვან ეკონომიკურ ლიტერატურაში არასაბანკო საკრედიტო-საფინანსო ინსტიტუტებს Near-bank-ებს უწოდებენ, რაც ბანკებთან ახლოს მდგომ დაწესებულებებს ნიშნავს. მაგალითად, დაკრედიტების სფეროში კომერციულ ბანკებს გარკვეულ კონკურენციას შეიძლება უწევდნენ საკრედიტო კოოპერატივები, ლომბარდები, სალიზინგო და ფაქტორინგული კომპანიები და სხვა დაწესებულებები.

საკრედიტო კოოპერატივებს სანარმოები ან კერძო პირები ქმნიან საპაიო საფუძველზე მათი მეპაიე წევრების სანარმოო და სამომხმარებლო საჭიროებათა დაკრედიტების მიზნით. ასეთი დაწესებულებების აღმოცენება XIX საუკუნის შუა პერიოდში დაიწყო ევროპაში წერილი სასაქონლო წარმოების განვითარებასთან დაკავშირებით და ყველაზე ფართოდ გავრცელდა გერმანიასა (ქალაქისა და სოფლის საკრედიტო ამხანაგობების სახით) და რუსეთში (ურთიერთკრედიტის საზოგადოებებისა თუ სასესხო და გამსესხებელ-შემნახველი ამხანაგობების ფორმით).

სადღეისოდ 80 ქვეყანაზე მეტი დაფარულია საკრედიტო

კოოპერატივების ქსელით. ისინი მომსახურების ფართო სპექტრს უწევენ თავიანთ კლიენტებს. საკუთარ წევრებს უხსნიან დასაგროვებელ, საპენსიო და სხვა ანგარიშებს, აძლევენ გრძელვადიან სესხებს და საკრედიტო ხაზებს უხსნიან სახლისა და ავტომანქანის შესაძენად, სწავლის ფასის გადასახდელად, მონაწილეობენ ჩეკებისა და თამასუქების მიმოქცევაში, ფინანსურ კონსულტაციებს უწევენ თავიანთ მეპაიეებს და წარმართავენ მათ საფინანსო-სამართლებრივ სწავლებას. ორგანიზაციულ საქმიანობაზე განეული მინიმალური ხარჯებისა და კაპიტალის მაქსიმალური ბრუნვის წყალობით საკრედიტო კოოპერატივები კონკურენციას უწევენ კომერციულ ბანკებს კერძო პირების მომსახურებაში. კრედიტების საპროცენტო განაკვეთი აქ, როგორც წესი, საგრძნობლად უფრო დაბალია, ვიდრე ბანკებში.

ახალი ათასწლეულის დასაწყისში რუსეთი აღმოჩნდა მსოფლიოს ლიდერი საკრედიტო კოოპერატივების რაოდენობით და ერთ-ერთი პირველი ქვეყანა - მათში გაერთიანებული წევრების რაოდენობით. საბჭოთა პერიოდში საქართველოში საკრედიტო კოოპერაცია არსებობდა ძირითადად საწარმოებში და ორგანიზაციებში შექმნილი ურთიერთდახმარების სალაროების სახით. საკრედიტო კოოპერატივების შექმნა აქ განახლდა ქვეყანაში საბაზრო ურთიერთობების განვითარების დაწყებასთან ერთად. იურიდიულად გაფორმებული და მოქმედი ერთ-ერთი პირველი საკრედიტო კოოპერატივი იყო მომხმარებელთა საკრედიტო კავშირები. თუმცა, მთლიანად საბანკო ბაზარზე კოოპერატივები ჯერ კიდევ ვერ ასრულებენ რამდენადმე შესამჩნევ როლს.

ლომბარდები. ლომბარდები ერთ-ერთი ყველაზე უფრო ძველი სახის საკრედიტო დაწესებულებებია. მიჩნეულია, რომ პირველი ლომბარდი XV საუკუნეში საფრანგეთში დააარსეს ლომბარდიიდან ჩამოსულმა მევახშეებმა. ტრადიციულად ლომბარდები ახდენდნენ ფიზიკური პირების დაკრედიტებას პირადი ქონების (ძვირფასი ლითონების ნაკეთობები, ხელოვნების ნიმუშები და ანტიკვარიატი, ავტომობილები და ა.შ.) დაგირავებით. ამასთან ერთად, საქართველოში ლომბარდების შექმნის

ერთ-ერთი მიზანი, სანინდრით სესხის გაცემის გარდა, იყო პირადი მოხმარებისა და საოჯახო საგნების შენახვის შესაძლებლობის მიცემა მოსახლეობისათვის.

ამჟამად ლომბარდებს (ზოგჯერ მათ საგირავნო ან საკრედიტო-საგირავნო კომპანიებს უწოდებენ) მრავალი კომერციული კომპანია ქმნის თავისი საქმიანობის დივერსიფიკაციის ფარგლებში და ამ დროს სარგებლობს იმით, რომ ადგილობრივი ბანკები ჯერ კიდევ ნაკლებ ყურადღებას აქცევენ სამომხმერებლო დაკრედიტებას. ამასთან, თუ დაკრედიტების სფეროში ლომბარდებს ბანკებისთვის კონკურენციის განევა შეუძლიათ მეტი მობილურობის ხარჯზე და წერილი მსესხებლებისთვის მომსახურების განევეით, სამაგიეროდ ისინი სერიოზულად ჩამორჩებიან გირაოს შენახვის საიმედოობის დონით. ახლად შექმნილ მრავალ ლომბარდს, სამწუხაროდ, სათანადოდ აღჭურვილი საცავეები არა აქვს ფასეულობების შესანახად და არც შესაფერისი დაცვა ჰყავთ საამისოდ.

სალიზინგო კომპანიები. 1950-იანი წლების დასაწყისში აშშ-ში, ხოლო 60-იანი წლებიდან - ევროპაში გაჩნდა ახალი სახის სამენარშეო საქმიანობა - ლიზინგი. სალიზინგო კომპანიებმა დაიწყეს მანქანების, მოწყობილობისა და სატრანსპორტო საშუალებების შეძენა და ამ ქონების 5-8 წლით და მეტი ხნით არენდით გადაცემა არენდატორ ფირმებზე, რომლებიც თანდათანობით ფარავდნენ დავალიანებას ქონების გამოყენების შესაბამისად. 80-იანი წლების დასაწყისისთვის ლიზინგი უკვე ფართოდ იყო გავრცელებული. დასავლელი ეკონომისტების შეფასებით, დასავლეთის ქვეყნებში ლიზინგის ხარჯზე იფარება ძირითად კაპიტალში ინვესტირებისთვის საჭირო სახსრებზე არსებული ყოველწლიური მოთხოვნილებების 6-20%. რადგანაც ლიზინგი არსებითად ირიბი დაკრედიტების სახესხვაობაა (საქონლური ფორმის კრედიტია), ამიტომ იგი საბანკო დაწესებულებების განსაკუთრებული ყურადღების სფეროში მოექცა და ამჟამად სალიზინგო ოპერაციებს ახორციელებენ არა მარტო სპეციალიზებული კომპანიები, არამედ კომერციული ბანკებიც.

ყოფილ საბჭოთა კავშირში პირველი სალიზინგო კომპანია 1990 წელს გაფორმდა (Евролизинг ГМБХ). სიმბოლურია, რომ

მის ძირითად დამფუძნებლებს შორის ბანკები იყო. მას შემდეგ მრავალი სალიზინგო კომპანია შეიქმნა, ხოლო ლიზინგს ხელი მოჰკიდეს კომერციულმა ბანკებმაც - როგორც უშუალოდ, ისე სპეციალიზებული შვილობილი ფირმების დაფუძნების გზით. თუმცა, ჩვენს ქვეყანაში ლიზინგი მთლიანობაში ჯერ კიდევ საკმაოდ სუსტადაა განვითარებული.

ფაქტორინგული კომპანიები. სხვა ფორმის ირიბი დაკრედიტება, რომელსაც ბანკებიც მიმართავენ და Near-bank-ებიც, არის ფაქტორინგი. იგი იმაში გამოიხატება, რომ ფინანსური დანებებულება მიმწოდებლისგან იქნეს საქონლის მიწოდებისა და მომსახურების განევის გამო წარმოქმნილი მოთხოვნის უფლებას და თავის თავზე იღებს ასეთი მოთხოვნების შესრულებისა და შემდგომში მათი ინკასაციის რისკებს. თავდაპირველად (XVI-XVII საუკუნეებში) ფაქტორინგი ჩამოყალიბდა როგორც წმინდა საქონლური ხასიათის ოპერაცია და მას მხოლოდ სპეციალიზებული შუამავლები ახორციელებდნენ. მხოლოდ XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან ყველაზე უფრო ფართოდ გავრცელდა ფინანსური ფაქტორინგი, რომელიც ბანკებმაც აითვისეს. მსოფლიოში ფაქტორინგული კომპანიების ბრუნვა თანდათან მატულობს. მათი მეტი წილი ოთხ ჯგუფშია გაერთიანებული, რომელთაგან ერთ-ერთში უკვე რუსეთის ორი ბანკი შევიდა. ფაქტორინგი, ისევე, როგორც ლიზინგი, საქართველოში ჯერ კიდევ სუსტადაა განვითარებული და მას ძირითადად კომერციული ბანკები ეწევიან.

ფორფეიტინგული კომპანიები. ექსპორტიორ ფირმებს კომერციული ბანკები უწევენ ისეთი ფორმის ირიბ დაკრედიტებას, როგორცაა ფორფეიტინგი (ფორფეიტინგა). ესაა ექსპორტის დაკრედიტება კომერციული თამასუქებისა და საგარეოსავაჭრო გარიგებების დროს წარმოქმნილი სხვა სავალსადღებულებების შექმნის გზით მყიდველზე მათი გადაყვანის გარეშე. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ფორფეიტინგი წარმოადგენს სამეწარმეო კომერციული კრედიტის საბანკო კრედიტად ტრანსფორმირების ფორმას. ლიზინგისა და ფორფეიტინგისგან განსხვავებით, რომლებსაც თავდაპირველად სპეციალიზებული კომპანიები ახორციელებდნენ, ფორფეიტინგს,

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მისი გაჩენის მომენტიდან, კომერციული ბანკები ახორციელებდნენ და სპეციალიზებული ფორფეიტინგული კომპანიების გაჩენა მხოლოდ ამ ოპერაციების მოცულობის ზრდას მოჰყვა. ფორფეიტინგულ მომსახურებას კომერციული ბანკები ეწევიან.

განაღებთი - სათამაშუქო კანტორები. ეკონომიკაში, განსაკუთრებით - არგადახდათა კრიზისის პირობებში, დიდი მნიშვნელობა აქვს თამაშუქების მიმოქცევის სწორად ორგანიზებას, კერძოდ, თამაშუქების განაღების სისტემის ორგანიზებას. ბანკებთან ერთად ასეთ მომსახურებას ეწევიან სპეციალიზებული ორგანიზაციებიც - დისკონტის (სააქცეპტო) სახლები, განაღებთი - სათამაშუქო კანტორები და სხვა. მაგალითად, რუსეთში თამაშუქების მიმოქცევის ორგანიზაცია შეადგენს სააქცეპტო სახლის E3C-ის საქმიანობის საგანს. მის მიერ შექმნილია განაღებთი - სათამაშუქო კანტორების ქსელი, რომელთა საქმიანობა რეგიონებში ფინანსური სტაბილურობის განმტკიცებისკენაა მიმართული.

არასახელმწიფო საპენსიო ფონდები. დაკრედიტება ის ერთადერთი სფერო არაა, სადაც კომერციული ბანკები კონკურენციას აწყდებიან ნეარ-ბანკების მხრიდან. კერძოდ, კლიენტების დროებით თავისუფალი სახსრების მოსაზიდად გამართულ კონკურენციაში ერთვებიან არასახელმწიფო საპენსიო ფონდები, რომლებიც ნებაყოფლობით დამატებით საპენსიო უზრუნველყოფას ახდენენ სამუშაოს დამკვეთთა და მოქალაქეთა შენატანების ხარჯზე. ასეთი ფონდების აქტიურად შექმნა ერთგვარად ამცირებს ანაბრების შემოსვლას კომერციულ ბანკებში.

სადაზღვევო კომპანიები თავიანთ კლიენტებს სთავაზობენ დაზღვევის ხელშეკრულებებს, რომელთა ნაწილს, არსებითად, საბანკო ანაბრების სუბსტიტუტებად განიხილავენ. ჩვენში ჯერ კიდევ საბჭოთა პერიოდში სახელმწიფო დაზღვევის დანესტებულებები ახდენდნენ ბავშვების დაზღვევას, ქორწინების დაზღვევას ან დამატებითი პენსიის დაზღვევას. რეფორმების პერიოდში სადაზღვევო კომპანიებმა გაათართოვეს თავიანთი მომსახურების სფერო. მაგალითად, პოტენციურ კლიენტ-

ტებს სთავაზობენ დაზღვევის უვადო სერტიფიკატს, რომლის დანიშნულებაა უბედური შემთხვევებისგან ინდივიდუალური, ოჯახური და კოლექტიური დაზღვევა მთელი სიცოცხლის მანძილზე. კლიენტს ნებისმიერ მომენტში შეუძლია ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე დაუბრუნოს პოლისი კომპანიას და მიიღოს იმ ოდენობით მომატებული თანხა, რომელიც ზუსტად ანაზღაურებს ინფლაციით გამოწვეულ დანაკარგებს. ამ მაგალითში სადაზღვევო კომპანია, არსებითად, სთავაზობს კლიენტებს ონკოლური მომსახურების ანალოგს, თუმცა, შეფარული ფორმით. ამასთან, ზოგიერთები ღიად ებმებიან ბანკებთან კონკურენციაში და რეკლამას უწევენ დაბრუნებით სიცოცხლის დაზღვევას, შენახვა-დაგროვებით დაზღვევას, ინფლაციისგან დაზღვევას.

გარდა ამისა, ზოგიერთ ქვეყანაში (მაგალითად, გერმანიაში) სადაზღვევო კომპანიები ახდენენ სამრეწველო და სავაჭრო ფირმების გრძელვადიან დაკრედიტებას. ისეთი სპეციალიზებული სადაზღვევო კომპანიებიც არსებობს, რომლებიც გარანტიების გაცემის საბანკო მომსახურებასაც კი ეწევიან.

სადაზღვევო ბაზარს კომერციული ბანკებიც არ ტოვებენ უყურადღებოდ. ბოლო წლების მანძილზე აშშ-ში აღინიშნა კომერციული ბანკების ინტერესის ზრდა სადაზღვევო საქმიანობაში მონაწილეობის მიმართ. კლიენტურის გაფართოებისკენ სწრაფვის პირობებში ბევრმა მსხვილმა ბანკმა აქტიურად შეიმუშავა One-stop-shopping - კონცეფცია, ე.ი. კლიენტის ყველა ფინანსური საჭიროების დაკმაყოფილება, დაზღვევის ჩათვლით, ერთ ადგილზე. თუმცა, სადაზღვევო საქმიანობაში ბანკების სრულუფლებიან წევრად ჩართვას მრავალი საკანონმდებლო წინააღმდეგობა ახლავს თან. მაგალითად, ფედერალურ დონეზე მოქმედი განასენ-ჟერმენის აქტი პირდაპირ მიუთითებს, რომ აშშ-ის ბანკებს არ შეუძლიათ სადაზღვევო საქმიანობაში მონაწილეობა, რადგანაც ეს არაა მათი ბუნებისთვის „დამახასიათებელი“, მხოლოდ ერთ - სამხრეთ დაკოტის შტატში კანონმდებლობა ღიად ანიჭებს აქ რეგისტრირებულ ბანკებს სადაზღვევო საქმიანობის უფლებას. ამის მიუხედავად, მრავალმა ბანკმა მოახერხა საჭირო ფანდების პოვნა კანონმ-

დებლობაში (პირველეს ყოვლისა, შტატების დონეზე) და ამაჟამად აქტიურად ახორციელებს სადაზღვევო პროდუქტების მთელი კომპლექტის რეალიზებას.

რიელტორული ფირმები. ასეთი სურათი გარკვეულწილად შეინიშნება რიელტორულ ფირმებთან კომერციული ბანკების დამოკიდებულებაშიც. ერთი მხრივ, უძრავ ქონებაში ინვესტიციები, რომლებიც პროფესიონალი რიელტორების შუამავლობით ხორციელდება, შეიძლება განვიხილოთ როგორც სხვა სახის ინვესტიციების, მათ შორის საბანკო ანაბრების, სუბინსტიტუტები; მეორე მხრივ, თვითონ ბანკებსაც შეუძლიათ უძრავი ქონების ბაზარზე შეღწევა. როგორც ექსპერტები მიუთითებენ, ზოგიერთი ქვეყნის უძრავი ქონების ბაზარზე ერთერთ ყველაზე უფრო თვალში საცემი მოვლენა ხდება მის ოპერაციებში კომერციული ბანკების აქტიურად მონაწილეობა (მაშინ, როდესაც ამ ბაზარზე ბანკების მონაწილეობა ადრე შემოფარგლული იყო თითქმის მხოლოდ ერთჯერადი მოქმედებებით, მაგალითად, ოფისის ან საკუთარი თანამშრომლებისთვის ბინის შეძენით და ა.შ.). ეს იმის ბუნებრივი შედეგია, რომ მრავალ ბანკს უკვე აქვს მნიშვნელოვანი მოცულობის თავისუფალი ფული, რომელიც მომგებიან ოპერაციებში დაბანდებას მოითხოვს. არადა, უძრავი ქონება ფულის განთავსების ტრადიციულად ყველაზე უფრო მიმზიდველი ობიექტია. უძრავი ქონების ბაზარზე საბანკო კაპიტალის მოსალოდნელი ფართომასშტაბიანი „შეჭრა“ ვლინდება, კერძოდ, საიმედო რიელტორებისთვის მსხვილი კრედიტების გამოყოფაში.

საფიქრებელია, რომ საინვესტიციო მომსახურების ბაზარზე ბანკებთან მოპაექრე არასაბანკო ფინანსური ინსტიტუტების ყველაზე მრავალრიცხოვან ჯგუფს შეადგენენ საფონდო ბაზრის მრავალფეროვანი ინსტიტუტები - ემიტენტები, ინვესტორები და საინვესტიციო ინსტიტუტები.

ფასიანი ქაღალდების ემიტენტები. იურიდიული და ფიზიკური პირების სახსრების მოზიდვაში კომერციული ბანკების კონკურენტად თეორიულად შეგვიძლია განვიხილოთ ფასიანი ქაღალდების ნებისმიერი ემიტენტი, რადგანაც იგი ზრდის საინვესტიციო შესაძლებლობათა მიწოდებას ბაზარზე, რომელ-

საც ჩვენ საბანკოს ვუნოდებთ. მაგრამ ეს ძირითადად ეხება სავალო ვალდებულებათა (ობლიგაციების, თამასუქების და ა.შ.) ემიტენტებს, მაშინ, როდესაც საწარმოებისა და ორგანიზაციების მიერ აქციების გამოშვება არამარტო მიწოდებას, არამედ მოთხოვნასაც ზრდის საბანკო ბაზარზე, კერძოდ, მოთხოვნას ბანკების საემისიო მომსახურებაზე (გარეშე ემიტენტების ფასიანი ქაღალდების ემისიისა და განთავსების ორგანიზაცია პირველად ბაზარზე). გარდა ამისა, აქციათა ემიტენტების სიჭარბე აუცილებელი წინაპირობაა საფონდო ფასეულობათა შექენისა და რეალიზაციის საქმეში ბანკების მიერ კლიენტებისთვის საშუამავლო მომსახურების განევისათვის.

ამასთან დაკავშირებით ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე კომერციული ბანკების ძირითადი კონკურენცია ჩაღდება არა იმდენად ემიტენტებთან, რამდენადაც ინსტიტუციონურ ინვესტორებთან და ინსტიტუციონურ ინსტიტუტებთან. სპეციალისტთა აზრით, განვითარებულ ქვეყნებში ფასიანი ქაღალდების ბაზარი მწვავეკონკურენტული ბაზარია, რომელზეც ახლო და შორეულ პერსპექტივაშიც მძაფრი კონკურენცია იქნება ბანკებსა და არასაბანკო ინვესტიციურ ინსტიტუტებს შორის.

ჩვენს ქვეყანაში ინვესტიციურ ინსტიტუტად შეიძლება გამოვიდეს ისეთი იურიდიული პირი, რომელიც კანონით ნებადართული ნებისმიერი ფორმით იქმნება და ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე შუამავლის (ფინანსური ბროკერის), საინვესტიციო კონსულტანტის, საინვესტიციო კომპანიის ან საინვესტიციო ფონდის როლს თამაშობს.

ფინანსური ბროკერები და საინვესტიციო კონსულტანტები. ფინანსური ბროკერები შუამავლის (აგენტის) ფუნქციებს ასრულებენ ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვაში, რაც ხორციელდება კლიენტის ხარჯზე და მისივე დავალებით კომისიის ან დავალების შეთანხმების საფუძველზე. სახელმწიფო ქონების ფართომასშტაბიანი პრივატიზაციის პერიოდში მრავალი ფინანსური ბროკერი მუშაობას ეწეოდა ინვესტორების ფართო წრესთან „საფონდო მაღაზიების“ პრინციპით. საინვესტიციო კონსულტანტის საქმიანობა შემოიფარგლება ფასიანი ქაღალდების გამოშვებასა და მიმოქცევაში საკონსულ-

ტაციო მომსახურების განვით.

რადგანაც კანონმდებლობის მიხედვით საინვესტიციო ინსტიტუტები ფასიან ქალაქებზე თავიანთ საქმიანობას, როგორც განსაკუთრებულს, ისე უნდა ეწეოდნენ, ამიტომ დასახელებული ორივე ტიპის ინვესტიციური ინვესტორი ერთი სახის მომსახურებაში - ფასიანი ქალაქების გამოშვებასა და მიმოქცევაში - გვევლინება მეტოქეებად.

საინვესტიციო კომპანიები. რამდენადმე უფრო ფართოა საინვესტიციო კომპანიების საქმიანობის სფერო (და, შესაბამისად, საბანკო კონკურენციაში მათი მონაწილეობის დონე). მასში შედის ფასიანი ქალაქების გამოშვების ორგანიზაცია და მათ განთავსებაზე გარანტიების გაცემა მესამე პირების სასარგებლოდ; სახსრების დაბანდება ფასიან ქალაქებში; ფასიანი ქალაქების ყიდვა-გაყიდვა საკუთარი სახელითა და საკუთარი ხარჯით, მათ შორის ფასიანი ქალაქების კოტირების გზით (გარკვეულ ფასიან ქალაქებზე „გამყიდველის ფასისა“ და „მყიდველის ფასის“ გამოცხადება, რომლებითაც მათი ყიდვა-გაყიდვის ვალდებულებას კისრულობს საინვესტიციო კომპანია).

საინვესტიციო ფონდები. ეს ისეთი ფინანსური ინსტიტუტია, რომელიც საკუთარი აქციების ემისიის გზით თავს უყრის წერილი ინვესტორების სახსრებს და უზრუნველყოფს თავისი სახელით მათ დაბანდებას სხვა ემიტენტების ფასიან ქალაქებში, აგრეთვე საბანკო ანგარიშებში და ანაბრებში.

დასავლეთში ამგვარი ინსტიტუტები, რომლებსაც ურთიერთინვესტირების ფონდებს ან ურთიერთფონდებს უწოდებენ (Mutual funds), აშშ-ში გაჩნდა 1924 წელს. მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ საინვესტიციო ფონდები გადაიქცნენ ყველაზე უფრო დინამიკურად განვითარებად ფინანსურ ინსტიტუტებად. აქტივების თანხით ახლა ისინი მესამე ადგილს იკავებენ აშშ-ის ინსტიტუციურ ინვესტორებს შორის კორპორაციების საპენსიო ფონდებისა და სადაზღვევო კომპანიების შემდეგ, მაგრამ უსწრებენ ბანკების სატრასტო დეპარტამენტებს.

ამავე დროს, აღსანიშნავია, რომ განვითარებულ სამრეწველო ქვეყნებში „საინვესტიციო ფონდისა“ და „საინვესტიციო

კომპანიის“ ცნებები თითქმის სინონიმებია. განსხვავება ისაა, რომ საინვესტიციო კომპანიებს შეუძლიათ ჰქონდეთ რამდენიმე საინვესტიციო ფონდი, რომლებიც ფასიანი ქაღალდების ერთობლიობაა („ინვესტიციების პორტფელებია“) და რომლებსაც მენეჯერთა ცალკეული გუნდები მართავენ.

საინვესტიციო ფონდების საქმიანობა ერთდროულად რამდენიმე კრიტერიუმს უნდა შეესაბამებოდეს:

1. ფონდი ისეთ საქმიანობას ახორციელებს, რომელიც მდგომარეობს სახსრების მოზიდვაში საკუთარი აქციების ემისიის ხარჯზე, საკუთარი სახსრების ინვესტირებაში სხვა ემიტენტების ფასიან ქაღალდებში და ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობაში.

2. ფონდი ფლობს საინვესტიციო ფასიან ქაღალდებს, რომელთა ღირებულება მისი აქტივების მთლიანი ღირებულების არანაკლებ 30%-ია ერთი კალენდარული წლის ოთხ თვეზე მეტი ხნის განმავლობაში.

სარისკო დაფინანსების კომპანიები. საინვესტიციო ფონდების ერთგვარი სახესხვაობაა სარისკო დაფინანსების კომპანიები(ფონდები) - წილობრივი მონაწილეობის საზოგადოებები და ვენჩურული ფირმები. წილობრივი მონაწილეობის საზოგადოებები, კერძოდ, გერმანიაშია განვითარებული. ისინი საკუთარ შეზღუდული დროით აძლევენ საკუთარი ემისიის უფლების არმქონე წვრილ და საშუალო საწარმოებს და ამას წილობრივი მონაწილეობის ფორმა აქვს. ამ დროს კაპიტალის „მიღების“ როლში გამოდიან მხოლოდ და მხოლოდ სტაბილური ზრდითა და მაღალი შემოსავლებით გამორჩეული საწარმოები. ამისგან განსხვავებით, ვენჩურული ფირმები აფინანსებენ ზრდის კარგი პერსპექტივების მქონე ახალგაზრდა ინოვაციურ საწარმოებს. თუმცა, ამ ორივე შემთხვევაში დაფინანსება ხორციელდება მიზნობრივი ფონდიდან, რომლის სახსრებსაც აყალიბებს ფასიანი ქაღალდების განთავსება ინსტიტუციურ და კერძო ინვესტორებს შორის. ეს კომპანიები შეგვიძლია ბანკების კონკურენტებადაც განვიხილოთ საკრედიტო მომსახურების კუთხით.

საფინანსო კომპანიები. საინვესტიციო ინსტიტუტების

ჩამოთვლილი ტიპების გარდა განვითარებულ ქვეყნებში საფონდო ბაზარზე ერთგვარად გავრცელდნენ ე.წ. საფინანსო კომპანიები, თუმცა, მათი სანესდებო საქმიანობისა უფრო დეტალურად გაცნობა იმას მოწმობს, რომ ისინი პრაქტიკულად არაფრით განსხვავდებიან საინვესტიციო კომპანიებისგან. საზღვარგარეთის პრაქტიკაში საფინანსო კომპანიად მიიჩნევენ ისეთ კორპორაციას, რომელიც აფინანსებს რაიმე კრიტიკიუმით შერჩეულ სხვა კორპორაციათა ვინრო წრეს და არ ახორციელებს დაბანდებათა ისეთ დივერსიფიკაციას, როგორც საინვესტიციო კომპანიებს და სხვა მსგავს სტრუქტურებს ახასიათებს. პოლდინგური კომპანიებისგან განსხვავებით, საფინანსო და საინვესტიციო კომპანიებს, როგორც წესი, არა აქვთ მათ მიერ დაფინანსებული კორპორაციების აქციათა საკონტროლო პაკეტები.

ამავე დროს, ფინანსური ბაზრის სპეციფიკურ ნიშნად იქცა ის, რომ მთელი რიგი საინვესტიციო და საფინანსო კომპანიების საქმიანობა გამოდიოდა კანონით ნებადართული ფარგლებიდან და მოიცავდა (ზოგჯერ შენიღბული სახით) ანაბრების მიღებას, კრედიტების გაცემას და სხვა სახის ისეთ საქმიანობას, რომელთა შესრულება საბანკო ლიცენზიის ქონას მოითხოვს. ამასთან ერთად, საფინანსო კომპანიების, საკრედიტო-შემნახველი სააგენტოებისა და სხვა მსგავსი ფირნიშით საფინანსო მომსახურების ბაზარზე მოქმედებდნენ მრავალრიცხოვანი საზოგადოებები და ამხანაგობები, რომელთაც საერთოდ არ გააჩნდათ რაიმე ლიცენზია.

დილინგური ცენტრები. ახალი სახის საინვესტიციო მომსახურება - სავალუტო დილინგი კლიენტისათვის უშუალოდ ხელმისაწვდომს ხდის საერთაშორისო ფინანსური ბაზრებს და შესაძლებლობას აძლევს მას, თავისი ხარჯით ჩაატაროს ვალუტის, ფასიანი ქაღალდებისა და სხვა აქტივების ყიდვა-გაყიდვის ოპერაციები. საზღვარგარეთ არსებობს მთელი რიგი საბროკერო სახლები და საფინანსო კომპანიები, რომლებიც უკვე მრავალი ათეული წელია ეწევიან დილინგურ ოპერაციებს. ამ და სხვა კომპანიების მონაწილეობით პოსტსაბჭოთა სივრცეში მთელი რიგი დილინგური ცენტრებია შექმნილი. ამასთან,

ბანკირები გამოთქვამენ იმის რწმენას, რომ დილინგის ოპერაციების ჩატარებაში კონკურენტული უპირატესობები მათ მსარეს იქნება, რადგან ბანკები არამარტო უფრო ხელსაყრელ პირობებს სთავაზობენ კლიენტებს, არამედ სახსრების დაცვის გარანტიებსაც.

კლირინგული პალატები. საანგარიშსწორებო-სალარო მომსახურების ბაზარზე ბოლო დროს აქტიურად დაიწყეს გაჩენა კლირინგულმა პალატებმა. ისინი ძირითადად იქმნება ბანკთა-შორისი კოოპერაციის საფუძველზე და მისი მონაწილე ბანკებისთვის წარმოადგენს თავისებურ მიმწოდებლებს, რადგანაც ასეთი პალატები უზრუნველყოფენ უნაღდო ანგარიშსწორების ორგანიზაციის სფეროში ბანკების შესაძლებლობათა გაფართოებას და ავსებენ ცენტრალური ბანკის საანგარიშსწორებო-სალარო ცენტრების სისტემას. ამავე დროს, იურიდიულად დამოუკიდებელი კლირინგული ცენტრები შეგვიძლია განვიხილოთ როგორც საკუთარი საანგარიშსწორებო-კლირინგული სისტემის მქონე კომერციული ბანკების და იმ ბანკების კონკურენტები, რომლებიც პირდაპირ საკორესპონდენტო ურთიერთობებზე ამახვილებენ ყურადღებას.

პლასტიკური ბარათების ემიტენტები. არასაბანკო საფინანსო ინსტიტუტებთან ბანკების კონკურენცია ფინანსური ბიზნესის ისეთ სწრაფად განვითარებად დარგშიც შეიმჩნევა, როგორიცაა პლასტიკური (საკრედიტო, დებეტური და დისკონტური) ბარათების გამოშვება და მომსახურება. ბარათების ემისიას თავდაპირველად ახდენდნენ საკრედიტო ბარათების კომპანიები („ამერიქენ ექსპრესი“, „დეინერს ქლაბი“, „ქართ ბლანში“) და დისკონტური კომპანიები (მაგალითად, IARA, ETN, Countdown, Moscow Times). ამ კომპანიების წარმატებამ იმას შეუწყო ხელი, რომ მოგვიანებით პლასტიკური ბარათების გამოშვება დაიწყეს არასაფინანსო საწარმოებმა (სატელეფონო კომპანიებმა, სუპერმარკეტების ქსელების, ოტელეებისა და ბენზინგასამართი სადგურების მფლობელებმა და ა.შ.) და ბანკებმა.

აღსანიშნავია, რომ პლასტიკური ბარათების საბანკო სისტემები, როგორც წესი, იქმნება ბანკთაშორისი კოოპერაცი-

ის საფუძველზე. პლასტიკური ბარათების საკუთარი სისტემის შექმნა, პრინციპში, ცალკეულ ბანკებსაც შეუძლიათ. თუმცა, საკუთარი ბარათების გამოშვება მოითხოვს მნიშვნელოვან კაპიტალურ დაბანდებებს მათი მომსახურე ინფრასტრუქტურის შექმნაში. ამიტომ პრაქტიკაში მხოლოდ რამდენიმე კომერციული ბანკი უშვებს საკუთარ პლასტიკურ ბარათებს, ხოლო მათი უმრავლესობა თავიანთ კლიენტებს სთავაზობს პლასტიკური ბარათების ისეთი მსხვილი სისტემების ბარათებს, რომელთაც სათავეში უდგანან საბანკო ბარათების ეროვნული ან საერთაშორისო ასოციაციები (ვიზა, მასთერ ქარდ, ევროპეი, СТБ Кард, Юнион Кард და სხვები). ამასთან, ერთ ბანკს შეუძლია რამდენიმე სხვადასხვა სისტემის ბარათების ემიტირება და მათი პარტნიორის (წარმომადგენლის) როლის თამაში.

ამგვარად, პლასტიკური ბარათების ემიტენტების გარემოში თითქოს ორდონიანი კონკურენცია არსებობს: პლასტიკური ბარათების „საბანკო“ და „არასაბანკო“ სისტემებს შორის და იმ კომერციულ ბანკებს შორის, რომლებიც მათი წარმომადგენლების როლში გამოდიან.

საგზაო ჩეკების ემიტენტები. ანალოგიური ვითარებაა საგზაო ჩეკების ემისიისა და მიმოქცევის სფეროში. საგზაო ჩეკი (Traveller's chegue) ისეთი საგადასახადო დოკუმენტია, რომელსაც ძირითადად არასავაჭრო ხასიათის საერთაშორისო (სხვა სიტყვებით - სავალუტო) ანგარიშსწორებისთვის იყენებენ. თუმცა, ზოგიერთ ქვეყანაში (აშშ, კანადა) საგზაო ჩეკებს შიდა ანგარიშსწორებებშიც იყენებენ საქონლისა და მომსახურების უნაღდო წესით გასტუმრებისათვის. საგზაო ჩეკების ემიტენტები ბანკების გარდა შეიძლება იყოს სხვა საკრედიტო-საფინანსო ინსტიტუტებიც, ტურისტული ორგანიზაციები, რომლებიც, ისევე, როგორც პლასტიკური ბარათების შემთხვევაში, საგზაო ბარათების სპეციალიზებულ კომპანიებად გადაიქცნენ (თომას კუკი, ამერიქენ ექსპრესი და სხვა). საგზაო ჩეკების ბაზარზე მიმდინარეობს მძაფრი საკონკურენციო ბრძოლა, იქმნება ემიტენტების გაერთიანებები და ასოციაციები, რომლებიც სტანდარტიზებულ საგზაო ჩეკებს უშვებენ (მაგალითად, ვიზა, მასთერ ქარდი). რუსეთში საგზაო ჩეკების მომსახ-

ურებას ზოგიერთი კომერციული ბანკი ახორციელებს.

სატრასტო კომპანიები. სატრასტო მომსახურებაც ის სფეროა, სადაც კომერციული ბანკები კონკურენციას აწყდებიან Near-bank-ების მხრიდან. მაგალითად, აშშ-ში აქციების ინდივიდუალური პაკეტების და კორპორაციების საკუთრების მართვის რეგულარული ოპერაციების განვითარების დასაწყისში, XIX საუკუნეში, მათ სადაზღვევო კომპანიები ახორციელებდნენ. მინდობით საკუთრების მართვაზე პირველი ჩარტერი (ნებართვა) 1822 წელს მისცეს ქონების დაზღვევის ნიუ-იორკის კომპანიას, მეორე კი - 1830 წელს ფილადელფიის დაზღვევის კომპანიას. XIX საუკუნის შუა წლებიდან იწყება სპეციალიზებული სატრასტო კომპანიების განვითარებაც, რომლებიც საკუთრების მართვას ახდენდნენ მინდობით, როგორც ძირითად საქმიანობას.

ტრანსფერ-აგენტები, დეპოზიტარიუმები, რეგისტრატორები. ტრანსფერ-სააგენტო და სადეპოზიტო მომსახურების ნაწილში ბანკებს კონკურენციას უწევენ საინვესტიციო ინსტიტუტები (კერძოდ, საინვესტიციო კომპანიები) და სპეციალიზებული ტრანსფერ-აგენტები და დეპოზიტარიუმები - იურიდიული პირები, რომლებიც ოპერაციებს ასრულებენ ფასიან ქალაქებზე, ახდენენ მათი მოძრაობის აღრიცხვას და სხვა ფუნქციებსაც ასრულებენ ემიტენტთან დადებული ხელშეკრულებების შესაბამისად. გარდა ამისა, სააგენტო მომსახურების დარგში საქმიანობენ დამოუკიდებელი რეგისტრატორები-ფირმები, რომელთა მოვალეობებში შედის ემიტენტის მიერ გამოშვებული ფასიანი ქალაქების მფლობელთა რეესტრის წარმოება.

ზოგიერთ ქვეყანაში ტრასტის სამართლებრივი საფუძველი დღემდე არ არსებობს. თუმცა, ხშირად ფულადი სახსრების სატრასტო მართვის სახელის უკან ხშირად იმალება ჩვეულებრივი სადეპოზიტო მომსახურება, რისი მიზანიცაა დეპოზიტების მიღების ოპერაციებზე საბანკო ლიცენზიის ქონის მოთხოვნის გვერდის ავლა. ზოგიერთი საინვესტიციო კომპანია და საინვესტიციო კონსულტანტი კლიენტებს სთავაზობს ფასიანი ქალაქების ემისიის პროსპექტების მომზადების მომ-

სახურებას.

სავარაუდოდ, სატრასტო მომსახურების ყველაზე ათვისებული სახე სადეპოზიტო და ტრანსფერ-სააგენტო მომსახურებაა. მრავალი საინვესტიციო კომპანია ადგენს აქციონერთა რეესტრს, რეგისტრაციას უკეთებს ფასიან ქალაქებზე მომხდარ გარიგებებს, დაარიცხავს სააქციო საზოგადოებათა აქციებს დივიდენდებს და ა.შ. ამავე დროს, სპეციალისტთა აზრით, დეპოზიტარიუმის ფუნქციების შესრულებას ყველაზე კარგად შეესაბამებინ კომერციული ბანკები. მათ, პირველ რიგში, ყველაზე მეტი გამოცდილება აქვთ ფასიან ქალაქებზე გარიგებებში, გააჩნიათ სათანადო სახსრები და ჰყავთ კადრები სადეპოზიტო ოპერაციების აღრიცხვისა და კონტროლისათვის. გარდა ამისა, ბანკები უზრუნველყოფენ ნაღდი სახსრების, ფასიანი ქალაქებისა და სხვა დოკუმენტაციის უსაფრთხოდ შენახვას.

3.3.3. საბანკო ბაზრის არასაფინანსო მონაწილეები

საბანკო კონკურენციის „არასაბანკო“ მონაწილეთა მეორე ჯგუფი, არასაბანკო საკრედიტო-საფინანსო ინსტიტუტების გარდა, არის არასაფინანსო სანარმოები და ორგანიზაციები, ანუ, როგორც მათ ზოგჯერ უწოდებენ, არასაბანკო ბანკები (Nonbank banks) - სავაჭრო სახლები, სამრეწველო სანარმოები, ფოსტა და ა.შ.

ამ კუთხით ყველაზე უფრო დამახასიათებელია ამერიკის კონცერნ Sears, Roebak & Co-ის ნიმუში. მსოფლიოს ეს უმსხვილესი სავაჭრო კომპანია უკვე მრავალი წლის მანძილზე ყიდის არამარტო საქონელს, არამედ მომსახურებასაც. 1988 წელს მომსახურებაზე მოდიოდა მისი მთლიანი ბრუნვის ნახევარზე მეტი. საცალო ვაჭრობის მაღაზიების გარდა მას ეკუთვნის, აგრეთვე, სადაზღვევო ჯგუფი „ულსტიეთ ინშურანსი“, საბროკერო სახელი „დინ ვიტერი“, კალიფორნიაში მდებარე ბანკი და დიდი გამსესხებელ-შემნახველი ასოციაცია. ამ კომპანიამ შექმნა ელექტრონულ ანგარიშსწორებათა სისტემა, რომელსაც 800

ფილიალი აქვს მთელს ამერიკაში. საკრედიტო ბარათების მფლობელ 30 მლნ. კლიენტს ნაღდი ფულის მიღება და სხვა მომსახურებით სარგებლობა შეუძლია 4 ათასი ავტომატური ტერმინალის მეშვეობით. საფიქრებელია, რომ კონცერნი Scars მალე და დიდი ძალისხმევით გარეშე გადაიქცევა აშშ-ის უმსხვილეს ბანკად. ამჟამად ბანკირთა 43% ამ კონცერნს თავის ძირითად კონკურენტად მიიჩნევენ.

ევროპაში ამგვარ პოლიტიკას ატარებს გერმანიის სავაჭრო სახლი Quelle („წყარო“). არც ისე დიდი ხნის წინათ კომპანია Noris-Bank-ის უკვე არსებულ პორტფელს დაემატა „სამომხმარებლო ბანკი“ (Verbraucherbank). იგი აღჭურვილია ყველაზე თანამედროვე ავტომატიზებული მოწყობილობით, რომელიც მოსახლეობის მომსახურებაზეა ორიენტირებული. მისი 650 ათასი კლიენტიდან მრავალს შესაძლებლობა აქვს ჩაატაროს სტანდარტიზებული საანგარიშსწორებო ოპერაციები, 1986 წლიდან კი - გარიგებებიც ფასიან ქალაქებზე.

ქვეყანაში საწარმოო და სავაჭრო-კომერციული ფირმებიც ცდილობენ საბანკო ბაზარზე გასვლას. ამას ისინი ახორციელებენ როგორც კანონიერი (თამასუქების გამოშვება, შვილობილი საფინანსო ინსტიტუტების შექმნა), ისე უკანონო თუ არც მთლიანად კანონიერი გზით (ანაბრების უშუალოდ მიღება მოსახლეობისგან). ზოგჯერ ეს მისწრაფება აისახება ამგვარი ფირმების დასახელებაშიაც (სავაჭრო-საფინანსო კომპანია, სამრეწველო-საფინანსო კორპორაცია).

კომერციულ ბანკებს გარკვეული კონკურენცია შეუძლიათ გაუწიონ საფოსტო დაწესებულებებმა, რომლებიც მრავალ ქვეყანაში იღებენ და გასცემენ ანაბრებს, გადარიცხავენ ფულად სახსრებს და ასრულებენ ზოგიერთ სხვა საბანკო ოპერაციას. ამ დაწესებულებათა უდავო უპირატესობაა მათი ხელმისაწვდომობა: ფოსტას, როგორც წესი, განყოფილებათა ხშირი ქსელი აქვს, რომელიც მთელ ქვეყანას მოიცავს, და მოსახლეობისათვის ხელსაყრელ რეჟიმში მუშაობს.

მინდობით მართვის სფეროში ბანკები მეტოქეობენ ასეთ არაბანკებთან, როგორცაა ნოტარიული კანტორები და იურიდიული კომპანიები. გარდა ამისა, კომერციული ბანკები არასა-

ფინანსო კომპანიების მნიშვნელოვან კონკურენციას აწყდებიან იმ დარგებში, რომლებიც „ოდითგანვე საბანკო“ არაა (სანოტარო მომსახურება, სარეკლამო საქმე და სხვა).

არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ იმ ფაქტს, რომ საბანკო ბაზარზე არაბანკების აქტიურად შეღწევის შედეგი გახდა ფინანსური კონგლომერატების სწრაფად განვითარება. აშშ-ში მათ დამფუძნებლებად 1970-იანი წლების ბოლოს და 1980-იანი წლების დასაწყისში იქცნენ ფირმები „მერილ ლინჩი“ (საინვესტიციო ბიზნესი), „ამერიქენ ექსპრესი“ (საკრედიტო ბარათები), „პრუდენშლ“ (დაზღვევა), „სიტიკორპორეიშნ“ (პოლდინგური კომპანია). ამერიკელი ფინანსისტის გ.კაუფმანის აზრით, საფინანსო სუპერმარკეტი, რომელსაც ყველაზე უფრო მეტად უახლოვდება „მერილ ლინჩი“, შესაძლოა მომავლის საფინანსო ინსტიტუტის პროტოტიპი იყოს.

3.4. საბანკო ბაზრის სტრუქტურა

საბანკო ბაზრის სტრუქტურირების ძირითადი კრიტერიუმებია:

- ყიდვა-გაყიდვის ობიექტი (საქონელი);
- მომხმარებელთა მიზნობრივი ჯგუფები;
- სივრცობრივი ნიშან-თვისება.

ცალ-ცალკე განვიხილოთ საბანკო ბაზრის სტრუქტურის დასახელებული ძირითადი მიდგომები.

3.4.1 ღარბოპრივი მიდგომა საბანკო ბაზრისადმი

ყველაზე უფრო გავრცელებულია საბანკო ბაზრის სტრუქტურირება საქონლის (პროდუქტის) ნიშნით, ე.ი. განეული მომსახურების სახეობის მიხედვით. საბანკო ბაზრის სასაქონლო სტრუქტურაში შეგვიძლია გამოვყოთ:

- საკრედიტო მომსახურების ბაზარი;
- საინვესტიციო მომსახურების ბაზარი;
- საანგარიშსწორებო-საღარიბო მომსახურების ბაზარი;
- სატრასტო მომსახურების ბაზარი;
- საკონსულტაციო მომსახურების ბაზარი;

● სხვა ბაზრები.

მაგრამ სასაქონლო ნიშნით საბანკო ბაზრის დაყოფა ამით არ მთავრდება. ყოველი ჩამოთვლილი ბაზარი, თავის მხრივ, შედგება ცალკეულ მომსახურებათა ბაზრებისგან ანუ საბანკო დარგებისგან.

საბანკო დარგების შემადგენლობის საკითხი ეკონომიკური თეორიის პრაქტიკულად გამოუკვლეველი საკითხების რიგს განეკუთვნება. მაშინ, როდესაც მრეწველობაში, სოფლის მეურნეობასა და სანარმოო სფეროს სხვა სექტორებში მიღებული იყო ათეულობით დარგისა და ქვედარგის გამოყოფა, საბანკო საქმიანობის შესახებ, ჩვეულებრივ, ისე საუბრობდნენ, როგორც ერთ დარგზე. ეტყობა, ეს უკავშირდებოდა ეკონომიკის არამწარმოებლურ სფეროზე საბანკო სექტორის მიკუთვნების მრავალწლიან პრაქტიკას.

მაგრამ საბანკო საქმე ცალკე (ერთ, ერთგვაროვან) დარგად უნდა მივიჩნიოთ, თუ იგი დარგების გარკვეულ „ნაკრებს“ წარმოადგენს? თუ იქიდან გამოვალთ, რომ დარგები ისეთ სანარმოთა ჯგუფია, რომლებიც მსგავს ან ურთიერთშემცვლელ საქონელს ან მომსახურებას აწარმოებენ და უშუალოდ ეცილებიან ერთმანეთს, მაშინ საბანკო ბაზარი, რომელზეც უამრავ სხვადასხვაგვარ მომსახურებას ყიდიან, არაფრით არ შეიძლება ერთიან დარგად ვაღიაროთ. სინამდვილეში, მოსახლეობის დეპოზიტების მოზიდვასა და მრავალეროვნულ კომპანიებზე სესხების გაცემას არაფერი აქვთ ერთმანეთთან საერთო. ძნელია ვიპოვოთ მომსახურების ამაზე უფრო განსხვავებული სახეობები. ამგვარად, საბანკო საქმე ერთი დარგი კი არა, დარგების ერთობლიობა უფროა, რომელთაგან თითოეული დამოუკიდებელ ანალიზს მოითხოვს.

მაინც, როგორ გამოიყურება ეკონომიკის საბანკო-საფინანსო სფეროს დარგობრივი შემადგენლობა? შეგვიძლია დავასახელოთ საბანკო მომსახურების გასაღების ექვსი ბაზარი და მათში გამოვყოთ მთელი რიგი ქვედარგები, როგორც ეს 3.1. ცხრილშია მოცემული.

ცხრილი 3.1. გასაღების საბანკო ბაზრები და საბანკო დარგები

გასაღების საბანკო ბაზრები	საბანკო დარგები	საბანკო ქვედარგები
საკრედიტო მომსახურების ბაზარი	<ul style="list-style-type: none"> დაკრედიტე ირიბი დაკრედიტება 	<ul style="list-style-type: none"> კომერციული დაკრედიტება სამომხმარებლო დაკრედიტება სალიზინგო ბიზნესი ფაქტორინგული ბიზნესი ფორფეიტინგული ბიზნესი განაღლებით-სათამაშუკო ბიზნესი საგარანტიო ბიზნესი
საინვესტიციო მომსახურების ბაზარი	<ul style="list-style-type: none"> საშემნახველო საქმე საინვესტიციო შუამავლობა 	<ul style="list-style-type: none"> ანაბრები მოთხოვნამდე საშემნახველო ანაბრები ვადიანი დეპოზიტები საინვესტიციო შუამავლობა საფონდო ბაზარზე საინვესტიციო შუამავლობა ძვირფასი ლითონებისა და მზატერულ ლირებულებათა ბაზარზე საინვესტიციო საქმიანობა უძრავი ქონების ბაზარზე სადილინგო ბიზნესი
საანგარიშსწორებო საკასო მომსახურების ბაზარი	<ul style="list-style-type: none"> საანგარიშსწორებო საკასო მომსახურება პლასტიკური ბარათების გამოცემა და მომსახურება 	<ul style="list-style-type: none"> საკრედიტო ბარათები დებეტური ბარათები დისკონტური ბარათები
სატრასტო მომსახურების ბაზარი	<ul style="list-style-type: none"> სავალუტო მომსახურება მინდობით მართვა 	<ul style="list-style-type: none"> ქონების მართვა მინდობით სამმართველო მომსახურება საემისიო შუამავლობა სადეპოზიტო და ტრანსფერ-ააგენტო მომსახურება
საკონსულტაციო მომსახურების ბაზარი	<ul style="list-style-type: none"> სააგენტო მომსახურება საკონსულტაციო და საინფორმაციო მომსახურება 	<ul style="list-style-type: none"> აუდიტორული მომსახურება სამმართველივი კონსულტირება სამმართველო და საფინანსო კონსულტირება
სხვა ბაზრები	<ul style="list-style-type: none"> ფაქტორინგო ბიზნესი, დაცვა და ტრანსპორტირება სარეკლამო საქმე დაზღვევა სანატარო მომსახურება საბანკო ტექნოლოგიების შექმნა 	<ul style="list-style-type: none"> საინფორმაციო მომსახურება საგანმანათლებლო მომსახურება

3.4.2. საბანკო ბაზრის სტრუქტურა კლიენტთა ჯგუფების მიხედვით

საბანკო ბაზრის სტრუქტურირების შემდეგი კრიტერიუმია საბანკო მომსახურების მომხმარებელთა (ბანკების ფაქტიური და პოტენციური კლიენტების) ჯგუფები. კლიენტთა ჯგუფების მიხედვით საბანკო ბაზრის სეგმენტაციის საფუძველია სრულიად განსხვავებული ნიშან-თვისებები: სამართლებრივი, ეკონომიკური, გეოგრაფიული, დემოგრაფიული, ქცევითი და ა.შ.

კლიენტების იურიდიულ სტატუსზე დამოკიდებულებით ბაზრის სეგმენტაცია გულისხმობს საბანკო მომსახურების ბაზრების გამოყოფას. სანარმოებისათვის (იურიდიული პირებისათვის) და მოსახლეობისათვის (ფიზიკური პირებისათვის); ამერიკის პრაქტიკაში ამ ორმა ბაზარმა შეიძინა, შესაბამისად, საბითუმო და სავალო საბანკო ბაზრების სახელწოდება.

თავის მხრივ, შესაძლებელია ამ კლასიფიკაციის დეტალიზება. მაგალითად, დასავლეთ ევროპის მრავალი საკრედიტო ინსტიტუტი გამოყოფს კლიენტთა ასეთ ჯგუფებს:

- მოსახლეობა (ოჯახური მეურნეობები);
- სანარმოები;
- საზოგადოებრივი ორგანიზაციები;
- ფიზიკური ინსტიტუტები.

უფრო წვრილ სეგმენტებად ამ ბაზრების დაყოფა მნიშვნელოვანწილადაა დამოკიდებული იმაზე, თუ რა მიზნებს ისახავენ საბანკო დაწესებულებები. კერძოდ, შესაძლოა საჭირო გახდეს კერძო კლიენტების ბაზრის სეგმენტაცია დემოგრაფიული (ასაკობრივი) ნიშნის მიხედვით:

- ახალგაზრდობა (16-22 წელი);
- ახალგაზრდები, რომლებმაც ახლახან შექმნეს ოჯახი (25-39 წელი);
- „სტაჟიანი“ ოჯახები (25-45 წელი);
- „მომწიფებული ასაკის“ მქონე პირები (40-55 წელი);
- პირები, რომლებიც პენსიაზე გასასვლელად ემზადებიან (55 წელი და მეტი).

3.2. ცხრილში მოყვანილია თითოეული ამ ჯგუფის ის დამახასიათებელი ნიშნები, რომლებიც აყალიბებს საბანკო მომსახურებაზე მათი წარმომადგენლების მოთხოვნას.

ცხრილი 3.2. მოსახლეობის საბანკო ბაზრის სეგმენტაცია ასაკობრივი ნიშნით (დასავლეთის ქვეყნების მაგალითზე)

კლიენტთა ჯგუფები	დამახასიათებელი ნიშნები
ახალგაზრდობა (16-22 წელი)	სტუდენტები; პირები, რომლებსაც პირველად ლებულობენ სამუშაოზე; უფრო მეტი ასაკის ხალხი, რომლებიც დასაქორწინებლად ემზადება
ახალგაზრდები, რომლებმაც ახლახან შექმნეს ოჯახი (25-30 წელი)	ადამიანები, რომლებმაც ახლახან იყიდეს სახლი და ხანგრძლივი სარგებლობის სამომხმარებლო საქონელი
„სტაჟიანი“ ოჯახები (25-45 წელი)	ადამიანები, რომლებმაც შეიქმნეს კარიერა, მაგრამ ფინანსურ მოქმედებათა თავისუფლება შეზღუდული აქვთ. უახლოესი ამოცანები - საბინაო პირობების გაუმჯობესება, ოჯახის ფინანსური დაცვის უზრუნველყოფა, შვილებისთვის განათლების მიცემა
„მომწიფებული ასაკის“ მქონე პირები (40-55 წელი)	ამ კატეგორიის ხალხში შესაძინებია შემოსავლის ზრდა ფინანსურ ვალდებულებათა შემცირების კვალობაზე. მნიშვნელოვანი მიზანია საპენსიო უზრუნველყოფის დაგეგმვა
პირები, რომლებიც პენსიაზე გასასვლელად ემზადებიან (55 წელი და მეტი)	ადამიანებს დაგროვილი აქვთ კაპიტალი და ცდილობენ უზრუნველყონ მისი დაცვა და ნამდვილად მყარი ზრდა.

წყარო: Усоскин В.М. Современный коммерческий банк: управление и операции. М. Вцд для вас., 1993.с.307.

ცხრილი 3.3. სანარმოთა საბანკო ბაზრის სეგმენტაცია საეჭრო ბრუნვისა სიდიდისა და საქმიანობის სფეროების მიხედვით

კლიენტთა ჯგუფი 1	დამახასიათებელი ნიშნები 2
წერილი ფირმები	შეზღუდული ფინანსური შესაძლებლობების მქონე ოჯახური სანარმოები; ადმინისტრაციული აპარატის უქონლობა, მინიმალური დაგეგმვა; საქმიანობის სფერო ტერიტორიულად შეზღუდულია. კომერციული წარმატება უკავშირდება 1-2 მთავარი პირის პოლიტიკას. ფინანსური ექსპერტიზა შეზღუდულია ბანკის ან დიპლომირებული ბუღალტრების რჩევებით.
საშუალო ფირმები: მომსახურების სფერო საცალო ვაჭრობა გადამმუშავებელი მრეწველობა	მომუშავეთა დიდრაოდენობა, დაფინანსების გრძელვადიან წყაროებზე მოთხოვნილება ოპერაციების გასაფართოებლად მომუშავეთა დიდრაოდენობა. საბუღალტრო და სააღრიცხვო საქმის, აგრეთვე, ნაღდ ფულზე ჩატარებული ოპერაციების დიდი მოცულობა დაფინანსების პრობლემები. მოთხოვნილება შენობებზე
მსხვილი ფირმები: მომსახურების და საცალო ვაჭრობის სფერო გადამმუშავებელი მრეწველობა სოფლის მეურნეობა	ორიენტაცია ექსპანსიასა და ბაზრის დაპყრობაზე. რეალიზაციითა და ადმინისტრაციული კონტროლით დასაქმებული მრავალრიცხოვანი პერსონალის მქონე ფილიალების ფართო ქსელი. შენობებზე და მოწყობილობაში კაპიტალურ დაბანდებებზე დიდი მოთხოვნილება. ახალი პროდუქტების შემოღების სურვილი, რაც აუცილებელს ხდის სამეცნიერო-კვლევით მუშაობას. მუდმივი სწრაფვა ახალი ბაზრების დაპყრობისკენ, განსაკუთრებით - საზღვარგარეთ. წარმოების სპეციალიზაციის მაღალი დონე. ნაღდ სახსრებთან დაკავშირებული სეზონური პრობლემები, კაპიტალის შედარებით დაბალი უკუგება

წყარო: Усоскин В.М. Современный коммерческий банк: управление и операции. с.310.

სანარმოების (საქმიანი ფირმების) ბაზრის სეგმენტირება შესაძლებელია მათი სიდიდის ნიშნით (ამისათვის შეგვიძლია გამოვიყენოთ გაყიდვათა მოცულობის, მომუშავეთა რაოდენობის და სხვა კრიტერიუმები). მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში სანარმოებს ბრუნვის სიდიდის მიხედვით 3 ჯგუფად ყოფენ: წვრილი ფირმები (0,5 მლნ. გირვანქა სტერლინგამდე); საშუალო ფირმები (0,5-4,9 მლნ.) და მსხვილი ფირმები (5 მლნ.-ზე მეტი)¹. სეგმენტაციის მეორე მნიშვნელოვანი ნიშანია ფირმის სამეწარმეო საქმიანობის ხასიათი (მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, ვაჭრობა, მომსახურების სფერო და ა.შ.). 3.3 ცხრილში მოყვანილია ამ ორი ნიშნით გამოყოფილი ჯგუფის დამახასიათებელი ნიშნები (ასევე დასაველეთის ქვეყნების შესაბამისად).

3.4.3. საბანკო ბაზრის სივრცობრივი სტრუქტურა

საბანკო ბაზრის სტრუქტურირების კიდევ ერთი კრიტერიუმია სივრცობრივი ნიშანი. ამ ნიშნის მიხედვით შეგვიძლია გამოვყოთ სექტორები:

- **ლოკალური (ადგილობრივი) საბანკო ბაზარი.** ასეთი ბაზარი შესაძლოა ჩამოყალიბებული იყოს ქალაქის, სოფლისა და რეგიონის ფარგლებში;

- **ეროვნული (შიდა) საბანკო ბაზარი.** იგი ყალიბდება ცალკეული ქვეყნის ფარგლებში;

- **საერთაშორისო საბანკო ბაზარი.** აქ ორი ქვედონე შეგვიძლია გამოვყოთ: მსოფლიო ბაზარი და ქვეყანათშორისი გაერთიანებების (მაგალითად, ევროკავშირის) ბაზარი.

აღსანიშნავია, რომ საბანკო ბაზრის სივრცობრივი სტრუქტურა შეიძლება არ ემთხვეოდეს ამა თუ იმ ქვეყნის ტერიტორიის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ დაყოფას (ამიტომაც ვუ-

---

1. თუმცა წვრილ და მსხვილსანარმოებს შორის არსებული საზღვრები ერთობ პირობითია: ერთი და იგივე ფირმა ერთი ბანკისათვის შესაძლოა წვრილი იყოს, მეორისთვის კი - მსხვილი.)

წოდებთ მას არა ტერიტორიულ ან გეოგრაფიულ, არამედ სწორედ სივრცობრივ სტრუქტურას). ზოგიერთ ქვეყანაში (აუცილებელი არაა, იგი პატარა იყოს ტერიტორიითა და მოსახლეობით) ლოკალური ბაზრები შეიძლება ან არც არსებობდეს, ან მათ ბუნდოვანი საზღვრები ჰქონდეს, მაშინ, როდესაც სხვა ქვეყნებში საბანკო კონკურენცია დიდწილად ლოკალურ ბაზრებზე მიმდინარეობს. ეს დამოკიდებულია კონკრეტული ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების დონეზე, მისი რეგიონების ეკონომიკური ინტეგრაციის ხარისხზე, ბანკების კლიენტთა ამა თუ იმ ჯგუფის შესაძლებლობებზე და სხვა.

საქმე ისაა, რომ ბაზრის საზღვრებს განსაზღვრავენ შესაბამის ტერიტორიებზე მყიდველის მიერ საქონლის (ამ შემთხვევაში - საბანკო მომსახურების) შექმნის ეკონომიკური შესაძლებლობიდან და მათ საზღვრებს გარეთ ამ შესაძლებლობის უქონლობიდან გამომდინარე. დასავლეთში ტელეკომუნიკაციების თანამედროვე საშუალებათა განვითარების მაღალი დონე ბანკის კლიენტებს (უპირველეს ყოვლისა - ფირმებს) საშუალებას აძლევს ისარგებლონ იმ საფინანსო ინსტიტუტების მომსახურებით, რომლებიც ზოგჯერ ათასობით კილომეტრითაა დაშორებული მათგან. ამაზე მოთხოვნილება შეიძლება წარმოიქმნას ქვეყნის ეკონომიკაში ინტეგრაციული პროცესების შედეგად (ამის ნიმუშია ევროკავშირი). ამისგან განსხვავებით, საქართველოში სუსტადაა განვითარებული ტელეკომუნიკაციები და ქვეყანა საბაზრო ეკონომიკისა და მისი ადეკვატური საბანკო სისტემის ფორმირების მხოლოდ საწყის ეტაპზეა, რაც განაპირობებს მისი საბანკო ბაზრების აშკარად გამოხატულ ლოკალურ ხასიათს.

3.5. კონკურენცია საბანკო ბაზარზე

3.5.1. საბანკო კონკურენციის არსი

რა არის კონკურენცია?

ეტიმოლოგიურად ტერმინი „კონკურენცია“ მომდინარეობს ლათინური „concurrentia“-დან, რაც შეჯახებასა და შეჯიბრებას ნიშნავს. ამიტომ ყველაზე ზოგადი აზრით კონკურენცია ასე შეგ-

ვიძლია განვმარტოთ: კონკურენცია არის შეჯიბრი, რომლის მსვლელობაშიც მოპაექრე მხარეები დაინტერესებული არიან ერთი და იმავე მიზნის მიღწევით, ცდილობენ აჯობონ, გაუსწრონ თავიანთ მონინაღმდეგეს. კონკურენციის (შეჯიბრების, დაპირისპირების) ელემენტები გარემომცველი სამყაროს თითქმის ყველა სფეროში შეგვიძლია ვიპოვოთ: ბუნებაში, სპორტში, პოლიტიკაში, სულიერ სფეროში. ეკონომიკაში საკონკურენციო ბრძოლა ეკონომიკური ანუ საბაზრო კონკურენციის ფორმით გამოდის.

საბაზრო კონკურენცია. საბაზრო კონკურენციის, ისევე, როგორც ნებისმიერი სხვა კონკურენციის შინაარსი მისი სუბიექტების პაექრობაში ანუ შეჯიბრში მდგომარეობს. ამასთან, პაექრობის ხასიათსა და ინტენსივობას განსაზღვრავს ბაზრის სტრუქტურა (კონკურენტების რაოდენობა, შესასვლელი და გამოსასვლელი ბარიერების სიმაღლე და ა.შ.).

საბაზრო კონკურენციის ობიექტია კონკურენტი სუბიექტების ეკონომიკური სარგებელი. გამყიდველებისთვის იგი გამოიხატება საქონლის გაყიდვიდან მაქსიმალური მოგების მიღებაში, მყიდველებისათვის კი – მაქსიმალური სარგებლიანობის შექენაში საქონლის ყიდვის დროს.

საბაზრო კონკურენციის სუბიექტებად გვევლინებიან ყიდვა-გაყიდვის საბაზრო ურთიერთობათა მონაწილეები – გამყიდველები და მყიდველები. მათ შორის კონკურენცია წარმოიშობა ინტერესთა კონფლიქტის გამო, რასაც მოთხოვნილებათა (კონკურენციის ობიექტთა) ერთიანობა განაპირობებს. რადგან კონკურენციის ობიექტები გამყიდველთათვის სხვაა და მყიდველთათვის – სხვა, ამიტომ საკონკურენციო ბრძოლა შესაძლებელია ან მარტო გამყიდველებს, ან მარტო მყიდველებს შორის (ე.ი. ბაზრის იმ სუბიექტებს შორის, რომლებიც „დახლის ერთ მხარეს“ იმყოფებიან) და არა გამყიდველებსა და მყიდველებს შორის.

ამგვარად საბაზრო კონკურენცია შეგვიძლია განვმარტოთ, როგორც ბაზრის იმ სუბიექტების (გამყიდველების ან მყიდველების) მეტოქეობა, რომლებიც ერთი და იმავე მიზნის მიღწევით არიან დაინტერესებული (საქონლის გაყიდვა ან ყიდვა

მაქსიმალური სარგებლით). საბაზრო კონკურენციას შემდეგი ნიშნები ახასიათებს:

- მყიდველებისათვის (გამყიდველებისათვის) არჩევანის გაკეთების ალტერნატიული შესაძლებლობების მქონე ბაზრების არსებობა;

- იმ მყიდველების (გამყიდველების) მეტი ან ნაკლები რაოდენობის არსებობა, რომლებიც ერთმანეთს ეჯიბრებიან და საბაზრო პოლიტიკის ამ თუ იმ ინსტრუმენტებს იყენებენ;

- ერთი წყება კონკურენტების მიერ ამ ინსტრუმენტების, სხვა კონკურენტების მიერ კი – საპასუხო ღონისძიებების მონაცვლეობით გამოყენება.

საბანკო კონკურენცია საბაზრო კონკურენციის ერთ-ერთი სახესხვაობაა. მის სპეციფიკას მრავალი მომენტი განსაზღვრავს, მაგრამ მათგან მთავარია ორი: პირველი, საბანკო კონკურენციაში მონაწილე სუბიექტები; მეორე, ის გარემო, რომელშიც საბანკო კონკურენცია ხორციელდება.

ვინ გვევლინება საბანკო კონკურენციის სუბიექტებად? თუ განსამარტივებების პირდაპირ მნიშვნელობას გავყვებით, მაშინ საბანკო კონკურენცია უნდა ვუნდოთ იმ ურთიერთობებს, რომლებიც მხოლოდ კომერციულ ბანკებს შორის ყალიბდება. მაგრამ როგორც უკვე დავრწმუნდით, ეს არ იქნებოდა სწორი; ყოველ ცალკე აღებულ კომერციულ ბანკს საქმე აქვს საბანკო მომსახურების გამყიდველი კონკურენტების უაღრესად არაერთგვაროვან მასასთან, რომელთა ერთ ჯგუფსაც კომერციული ბანკები შეადგენენ. მაგალითად, თავისუფალი ფულადი სახსრების მოზიდვისა და კრედიტების გაცემის პროცესში ამერიკის კომერციული ბანკი მნიშვნელოვან ზეწოლას განიცდის შემნახველ-გამსესხებელი ასოციაციებისა და საკრედიტო კავშირების მხრიდან, რომლებიც ფორმალურად ბანკებს არ წარმოადგენენ, მაგრამ არსებითად ზუსტად იმავე მომსახურებას სთავაზობენ ბაზარს. ამის მსგავსად, რუსეთის კომერციული ბანკები მოსახლეობის სახსრებისთვის ბრძოლაში თანამედროვე ეტაპზე სერიოზულ კონკურენციას აწყდებიან მრავალრიცხოვანი საინვესტიციო ინსტიტუტების, სავალო ვალდებულებების მრავალგვარი ემიტენტების და სხვათა სახით.

ამგვარად, საბანკო კონკურენციის სუბიექტებად გვევლინებიან არამართო თვითონ ბანკები, არამედ საბანკო ბაზრის მონაწილე ყველა სხვა საფინანსო და არასაფინანსო დაწესებულებები. აქედან გამომდინარე, საბანკო კონკურენცია შეგვიძლია განვმარტოთ, როგორც საბანკო ბაზრის სუბიექტების მეტოქეობის დინამიკური პროცესი, რომლის მსვლელობაშიც ისინი ცდილობენ მყარი მდგომარეობის მიღწევას ამ ბაზარზე. თუმცა, ეს განმარტება ცოტა რამეს თუ გვეუბნება საბანკო კონკურენციის სპეციფიკურ ნიშან-თვისებებზე. საბანკო კონკურენციის როგორც ეკონომიკური მოვლენის თავისებურებებსაც მისი სფერო განსზღვრავს.

3.5.2. საბანკო კონკურენციის ფორმები

საბანკო კონკურენციის თავისებურებათა შესწავლის მომდევნო ეტაპია მისი ფორმების განხილვა. საბანკო კონკურენციის ფორმებია:

- 1) გამყიდველთა კონკურენცია და მყიდველთა კონკურენცია;
- 2) ინდივიდუალური და ჯგუფური კონკურენცია;
- 3) შიდადარგობრივი და დარგთაშორისი კონკურენცია;
- 4) ფასისმიერი და არაფასისმიერი კონკურენცია;
- 5) სრულყოფილი და არასრულყოფილი კონკურენცია.

გამყიდველთა კონკურენცია და მყიდველთა კონკურენცია. კონკურენციის განმარტების თანახმად, მოპაექრე მხარეები ერთდროულად უნდა იყვნენ დაინტერესებული ერთი და იმავე მიზნის მიღწევით. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, უშუალო კონკურენტები ყოველთვის დახლის ერთ მხარეს იმყოფებიან – ეს ან გამყიდველებია, ან მყიდველები. ამგვარად, საბანკო კონკურენციაში მონაწილე საბაზრო სუბიექტზე დამოკიდებულებით შეგვიძლია გამოვყოთ: 1) საბანკო მომსახურების გამყიდველთა კონკურენცია და 2) საბანკო მომსახურების მყიდველთა კონკურენცია.

გამყიდველთა კონკურენცია ბაზარზე საქონლის ფასები-
სა და მიწოდების მოცულობათა დაწესების სფეროში გამყიდ-
ველებს შორის იმ ურთიერთობათა ტიპია, რომელიც ვლინდებ-
ა მათ მეტოქეობაში საქონლის (ამ შემთხვევაში – საბანკო მომ-
სახურების) გასაღების ყველაზე უფრო მომგებიანი პირობებ-
ის მოსაპოვებლად და ამ ნიადაგზე მაქსიმალური მოგების მის-
აღებად.

მყიდველთა კონკურენცია ბაზარზე ფასებისა და მოთხოვ-
ნის მოცულობის ჩამოყალიბების მხრივ მყიდველებს შორის ურთ-
იერთდამოკიდებულებათა ის ტიპია, რომლებიც ვლინდება მათ
შორის შეჯიბრში საჭირო საქონლისა და მისი შექმნის ყველაზე
ხელსაყრელი პირობების მოსაპოვებლად.

ეს ორივე ფორმა შესაძლოა გვერდიგვერდ თანაარსებობ-
დეს და გარკვეული შეხამებით არსებობდეს. მათ თანაფარ-
დობას ყოველ კონკრეტულ ბაზარზე განსაზღვრავს გამყიდ-
ველთა და მყიდველთა საბაზრო ძალა. მაგალითად, გამყიდველ-
თა ბაზარზე, სადაც მათ მნიშვნელოვანი საბაზრო ძალა გააჩ-
ნიათ და გარკვეულწილად შეუძლიათ თავიანთ პირობებს კარ-
ნახობდნენ მყიდველებს (ბაზრის გაუჯერებლობის, მისი მონოპ-
ოლიზების და სხვათა გამო), ჭარბობს მყიდველთა კონკურენ-
ცია. პირიქით, მყიდველთა ბაზარზე, სადაც მათ გამყიდველე-
ბზე მეტი საბაზრო ძალა აქვთ (ბაზრის გაუჯერებისა და სხვა
ფაქტორების გავლენით), ძირითად ფორმად გამყიდველთა
კონკურენცია გვევლინება.

როგორი ვითარებაა საბანკო ბაზარზე? გამყიდველის ბა-
ზარია იგი თუ მყიდველის? ამ კითხვაზე ერთმნიშვნელოვანი პა-
სუხის გაცემა ძნელია, რადგან ერთი მხრივ, საბანკო ბაზარი არ
წარმოადგენს რაღაც ერთიანსა და განუყოფელს და იგი უამ-
რავი კერძო ბაზრისგან (საბანკო დარგებისგან) შედგება. მე-
ორე მხრივ, ნებისმიერ ბანკი შეიძლება ამ ბაზარზე მოგვევლი-
ნოს როგორც გამყიდველის, ისე მყიდველის როლში. ამის ცოდ-
ნას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს კონკრეტული ქვეყ-
ნის საბანკო ბაზარზე შექმნილ ვითარებასთან დაკავშირებით.

მაგალითად, ხანგრძლივი დროის მანძილზე ყოფილი საბჭოთა კავშირის ეკონომიკის საბანკო სექტორს ახასიათებდა გამყიდველების – უკიდურესად შეზღუდული რაოდენობის სახელმწიფო ბანკების – დიქტატი (ასეთი ვითარება ახასიათებს მბრძანებლური ტიპის ყველა ეკონომიკას). საბაზრო გარდაქმნათა პირველ წლებშიც საბანკო ბაზრის ანალიზისას ყველაზე მეტად შეინიშნებოდა საბანკო მომსახურების მყიდველთა კონკურენცია. ამის ტიპიური მაგალითი იყო საკრედიტო ბაზარი: კრედიტებზე მოთხოვნა სტაბილურად უსწრებდა მათ მიწოდებას, საპროცენტო განაკვეთები კი განუხრელად მატულობდა. რაც შეეხება კონკურენციას საკრედიტო ინსტიტუტებს შორის, იგი მხოლოდ დემოზიტების ბაზარზე იყო შესამჩნევი. ამიტომ კომერციული (განსაკუთრებით კი – მსხვილი) ბანკების ხელმძღვანელები ჯეროვნად არ აფასებდნენ კონკურენციას. თუმცა, როგორც ცხოვრებამ აჩვენა, ასეთი წარმოდგენა სწორი არ იყო. ჯერ ერთი, საკრედიტო რესურსებზე ჭარბი მოთხოვნა მუდმივი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო და საკრედიტო ბაზარზე შექმნილი კონიუნქტურა 1994-1995 წლებში არსებითად შეიცვალა. მეორე, როგორც უკვე ვაჩვენეთ, საბანკო ბაზარი და სასესხო კაპიტალების ბაზარი ერთი და იგივე არაა. საბანკო მომსახურების მომხმარებელთა გავლენის ანალიზი საშუალებას გვაძლევს ვისაუბროთ, უკვე დღეს არსებულ გამყიდველთა კონკურენციაზე ისეთ დარგებში, როგორიცაა საშემნახველო საქმე, საინვესტიციო შუამავლობა, პლასტიკური ბარათების გამოშვება და მომსახურება. მყიდველთა კონკურენციაზე საუბარი, როგორც ჩანს, შესაძლებელია საანგარიშსწორებო-საკასო მომსახურებასთან და ახლო წარსულში – დაკრედიტებასთან დაკავშირებით. დანარჩენი დარგები ან არასაკმარისადაა განვითარებული, ან მოთხოვნისა და მიწოდების დაახლოებითი შესაბამისობით ხასიათდება.

როგორც ცნობილია, განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მყიდველთა კონკურენციის მნიშვნელობა არც ისე დიდია. რადგან, საბაზრო ეკონომიკის ჩვეულებრივი

მდგომარეობაა მყიდველთა ბაზარი, როდესაც ერთმანეთის მეტოქეები არიან საქონლისა და მომსახურების გამყიდველები. რაც შეეხება ფინანსურ ბაზარს, იგი ეკონომიკაში საბაზრო გარდაქმნათა ავანგარდში იმყოფება. ბანკების ხელმძღვანელები უკვე დღეს სერიოზულად უნდა დაფიქრდნენ საკუთარი საკონკურენციო სტრატეგიის გამომუშავებაზე, მარკეტინგული ინსტრუმენტარიუმის ათვისებაზე, საბანკო სტრუქტურის შესაძლო გადაკეთებასა და პერსონალის გადამზადებაზე.

ინდივიდუალური და ჯგუფური კონკურენცია. მართალია, საკონკურენციო ბრძოლა მეტოქეობას გულისხმობს, მაგრამ სწორი არ იქნებოდა ამ მეტოქეობისას წარმოქმნილი ურთიერთობების დაყვანა კონკურენციის სუბიექტების „ურთიერთჩამოშორებაზე“. კონკურენციის კანონზომიერებას წარმოადგენს მის ცალკეულ სუბიექტებს შორის „ურთიერთმიზიდვის“ ურთიერთობათა განვითარებაც ერთობლივი საქმიანობის, ამა თუ იმ სახის გაერთიანებების (ასოციაციების, კავშირების და ა.შ.) ჩამოყალიბების, ორგანიზაციული შერწყმის ფორმით და კოოპერაციისა და კონკურენციის სხვა ფორმებით.

საბანკო კონკურენციის სუბიექტების კონცენტრაციის ხარისხზე დამოკიდებულებით შეგვიძლია გამოვყოთ: 1) ინდივიდუალური კონკურენცია და 2) ჯგუფური კონკურენცია.

ინდივიდუალური საბანკო კონკურენცია მაშინ ვითარდება, როდესაც კონკურენტებად გვევლინებიან ცალკეული საკრედიტო ინსტიტუტები. ჯგუფური საბანკო კონკურენციის დროს ერთმანეთს უპირისპირდებიან საკრედიტო ინსტიტუტების გაერთიანებები, რომლებიც „ასოცირებული“ კონკურენტების როლში გამოდიან.

ამგავრად, ჯგუფური კონკურენცია ინდივიდუალურის შედეგია. მაგრამ ნიშნავს თუ არა ჯგუფური კონკურენციის არსებობა იმას, რომ ერთი ჯგუფის წევრები კონკურენციას არ უწევენ ერთმანეთს? ზოგიერთი ეკონომისტის აზრით, ჯგუფური კონკურენცია მაშინ ჩნდება, როდესაც ამა თუ იმ დარგში საწარმოების ნაწილი ერთიანდება დანარჩენების წინააღმდეგ ერთ-

თობლივად სამოქმედოდ, თანაც, ჯგუფური კონკურენციის არსი ისაა, რომ ერთიანდენიან ერთი დარგის არაკონკურენტი სანარმოები. ჯგუფური კონკურენციის ასე ვინროდ გაგების საპირისპიროა მისი ფართოდ გაგება, რომლის მიხედვითაც გაერთიანებული სანარმოები შესაძლოა ერთმანეთის კონკურენტები იყვნენ, მათი ერთობლივი საქმიანობა კი ისეთი სპეციალური ამოცანების შესრულებით შემოიფარგლება, რომელთა გადაჭრის კოორდინირება თითქოსდა კონკურენციის „საზღვრებს გარეთ“ ხდება.

სხვა ეკონომისტთა აზრით, რომლებიც ერთმანეთისგან განასხვავებენ ინდივიდუალურ და კოლექტიურ საკონკურენციო პოლიტიკას, ჯგუფური კონკურენცია ვრცელდება კოლექტიური საკონკურენციო პოლიტიკის სფეროზე. დასმულ კითხვაზე პასუხი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა მიზნით და რა პრინციპით ჩამოყალიბდა კონკურენტთა ჯგუფები.

საბანკო ბაზრის ინსტიტუტების გაერთიანებათა ფორმები. საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტების და საბანკო კონკურენციის სხვა სუბიექტების სამენარმეო ძალისხმევის გაერთიანების ძირითადი ფორმები შემდეგია:

- გაერთიანებები (კავშირები, ასოციაციები), რომლებიც მოგების უშუალოდ მიღებას არ ისახავენ მიზნად;

- მუდმივად მოქმედი ერთობლივი საფინანსო-საკრედიტო დაწესებულებები;

- საბანკო ბაზრის მონანილეთა დროებითი გაერთიანებები (სინდიკატები, კონსორციუმები);

- გაერთიანებები, რომლებიც მოიცავენ არასაფინანსო სტრუქტურებს (საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფები, ჰოლდინგები).

საბანკო ინსტიტუტების არაკომერციული კავშირები და ასოციაციები. სამენარმეო საქმიანობის გაერთიანების ყველაზე გავრცელებული ხერხი, მისი სიმარტივის გამო, არაკომერციული კავშირებისა და ასოციაციების ჩამოყალიბებაა. ხშირად ასოციაციები იქმნება კლანურ-პროფესიული ნიშნით, რაც გულისხმობს მის მონანილეთა შორის „ნათესაურ ურთიერთობებს“, ე.ი. საქმიანობის მიზნებისა და ძირითადი სახეების მსგავსებას, საერ-

თო დამფუძნებლების არსებობას და ა.შ. ამ ტიპის გაერთიანება-თა ჯგუფური კონკურენციის მქონე საბანკო ბაზრის ნიმუშია გერმანიის ბაზარი, სადაც შეთანხმებული საბაზრო პოლიტიკის გამტარებელ ორ „ასოცირებულ კონკურენტად“ გამოდიან შემნახველ სალაროებისა და საკრედიტო ამხანაგობების საერთო-ეროვნული გაერთიანებები. როგორც გერმანულ ეკონომიკურ ლიტერატურაში აღნიშნავენ, საბანკო კონკურენციის ერთ-ერთი არსებითი მახასიათებელია ის, რომ მის სუბიექტებს სხვადასხვა მიზნები აქვთ; ერთმანეთს კონკურენციას უწევენ, ერთი მხრივ, კერძო საფინანსო ინსტიტუტები, რომლებიც მოგების მიღებას ესწრაფვიან, ხოლო მეორე მხრივ, საკრედიტო ამხანაგობები და სახელმწიფო ინსტიტუტები, რომლებიც ეკონომიკის განვითარებაზე არიან ორიენტირებული.

1991-1992 წლებიდან დანყებული, რუსეთშიც აღმოცენდა კომერციული ბანკების და საბანკო ბაზრის სხვა მონაწილეთა მთელი რიგი ასოციაციები. მათი საქმიანობის ძირითადი მიმართულებებია ბანკებს შორის კონსოლიდაციისა და თანამშრომლობის უზრუნველყოფა, პარტნიორობის განვითარება, ბანკების საქმიანობის სამართლებრივი და სოციალური გარანტიების უზრუნველყოფაში ხელშეწყობა, მათი პროფესიული ინტერესების დაცვა ხელისუფლების ორგანოების წინაშე და საკანონმდებლო ინიციატივის რეალიზაცია, კადრების მომზადებაში ხელშეწყობა და ა.შ. კლანურ-პროფესიული ნიშნით გაერთიანების ნიმუშებია რუსეთის ბანკების ასოციაცია АРБ (კომერციული ბანკების უმსხვილესი საერთოეროვნული გაერთიანება), სამრეწველო-სამშენებლო ბანკების ასოციაცია და სხვები. საბანკო ბაზრის მონაწილეთა გაერთიანებას პროფესიულთან ერთად ტერიტორიული ნიშანიც შეიძლება ედოს საფუძვლად. ტერიტორიულ გაერთიანებას ეკუთვნის მოსკოვის საბანკო კავშირი, საბანკო კავშირი Большая Волга, აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონის ბანკების ასოციაცია, აგრეთვე, ბანკთაშორისი გაერთიანებები და კავშირები – ბანკთაშორისი გაერთიანება Дело და სხვები.

ბოლო ხანს შეინიშნება მსხვილი ბანკების ბანკთაშორისი

გაერთიანებების შექმნა სიდიდისა და საიმედოობის ნიშნის მიხედვით. მაგალითად, საშუალო ბანკების ჯგუფმა ხელი მოაწერა შეთანხმებას ლიკვიდობის შესანარჩუნებლად ერთობლივი მოქმედების შესახებ, რომლის მიზანია ურთიერთდაკრედიტება და მართვის სტრუქტურებში საშუალო ჯგუფის ბანკების ინტერესების ლობირება. ეს იმას ნიშნავს, რომ საბანკო სისტემაში ყალიბდება ბანკთა ტიპების ცალ-ცალკე, ერთამეთისგან მონყვევით განვითარების რეჟიმი. სპეციალისტთა აზრით, მომავალშიც გაგრძელდება „კლუბების“ შექმნის ამჟამინდელი ტენდენცია, რომლებშიც საიმედოობის ერთნაირი დონის მქონე ბანკები ერთიანდებიან და არ თანამშრომლობენ უფრო ნაკლებად საიმედო ბანკებთან. თუმცა, მაკონსოლიდირებელი საფუძვლის მიუხედავად, არცერთი სახის ასოციაცია არ გულისხმობს მის მონაწილეთა ყოველგვარი საქმიანობის კოორდინაციას ან შერწყმას, ანუ მათ შორის შესაძლოა შენარჩუნდეს ინდივიდუალური კონკურენცია.

ერთობლივი საფინანსო-საკრედიტო დაწესებულებები. საბანკო ბაზრის მონაწილეთა სამენარმეო ძალისხმევის გაერთიანების სხვა ხერხთა მუდმივად მოქმედი ერთობლივი საფინანსო-საკრედიტო დაწესებულებების ორგანიზება, რომლებიც კომერციულა საფუძვლებზე ფუნქციონირებენ, ე.ი. მოგების მიღებას ისახავენ მიზნად.

ამგვარი საბანკო კოოპერაციის ნიმუშია გერმანიის Dredon Bank-ის თანამშრომლობა სხვა ქვეყნის ბანკებთან. თანამშრომლობამ განსაკუთრებული გაქანება შეიძინა 1992 წელს: გერმანალეებმა თავიანთი კადრებით გააძლიერეს პორტუგალიის, საბრძნეთის, ბელგიის და ჰოლანდიის წარმომადგენლობები, სპეციალურმა ტექნიკურმა ჯგუფებმა მუშაობა დაიწყეს გადახდების სისტემის უნიფიკაციაზე, რისკების მართვისადმი და მონაცემების დამუშავების ტექნოლოგიისადმი ერთგვაროვანი მიდგომების გამომუშავებაზე, ერთგვაროვანი ანგარიშგების მიღებაზე. 1993 წელს სანკტ-პეტერბურგში გაიხსნა ერთობლივი ბანკი “БНП - Дрезден Банк (Россия)”, რომელიც 100%-

იანი უცხოური კაპიტალის მქონე პირველი ბანკი იყო რუსეთში. ასეთი ერთობლივი საწარმო დღეს ბევრია შექმნილი, მათ შორის – რუსეთის ბანკებთან ერთად.

რადგანაც ერთობლივი საფინანსო-საკრედიტო დაწესებულებების დამფუძნებლები დაინტერესებული არიან ერთმანეთის საქმიანობის წარმატებითა და ფინანსური სტაბილურობით, ამიტომ მათ შორის ინდივიდუალური კონკურენცია გამორიცხულია.

ბანკების კონსურციუმები. საბანკო ბაზრის მონაწილეთა კოოპერაციის მესამე ფორმაა საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტების კონსორციუმები.

ბანკების კონსორციუმი (სინდიკატი, პული) წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე უფრო მსხვილი ბანკის (კონსორციუმის მეთაურის) მიერ დროებით ორგანიზებულ ბანკთა ჯგუფს, რომლის მიზანია საკრედიტო, საგარანტიო და სხვა საბანკო ოპერაციების ერთობლივად ჩატარება.

ამგვარი გაერთიანებები საბანკო ბაზრის საფონდო სექტორშია გავრცელებული. დროებით გაერთიანებათა ნიმუშად შეიძლება მოვიყვანოთ Глобия-Банк-ის მმართველობის ქვეშ მყოფი ჩეკების სინდიკატი, საფონდო-საემისიო სინდიკატი (ФЭС), ყოფილი სსრკ-ის საგარეო ვალის მომსახურე სინდიკატი და სხვები.

საქმიანობის კომერციული ხასიათი ერთობლივ საწარმოებთან ანათესავებს სინდიკატებსა და კონსორციუმებს. მაგრამ მათ მიერ შესრულებული ამოცანების წრე (აქედან გამომდინარე კი – მონაწილეთა ინდივიდუალური და ჯგუფური ინტერესების გადაკვეთის ველი), როგორც წესი, საკმაოდ ვიწროა, რაც არაკომერციულ ასოციაციებთან აახლოებს ამ გაერთიანებებს. ამით კონსორციუმები და სინდიკატები, რომლებიც ჯგუფური კონკურენციის ორგანიზაციულ ფორმას წარმოადგენენ, არ გამორიცხავენ მათ მონაწილეებს შორის ინდივიდუალურ კონკურენციას.

საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფები და პოლდინგები. საბანკო ბაზარზე ჯგუფური კონკურენციის უკანასკნელი ორგანიზაციული ფორმაა საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფები და პოლდინგები.

საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფად მიიჩნევენ სანარმოების, ორგანიზაციების, დანესებულებების, საკრედიტო-საფინანსო და სანეკესტიციო ინსტიტუტების დარეგისტრირებულ ჯგუფს, რომლის ჩამოყალიბების მიზანია მის მონაწილეთა მატერიალური და ფინანსური რესურსების გაერთიანება კონკურენტუნარიანობისა და წარმოების ეფექტიანობის ასამაღლებლად, რაციონალური ტექნოლოგიური და კოოპერაციული კავშირების შესაქმნელად, საექსპორტო პოტენციალის გასაძლიერებლად, სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის დასაჩქარებლად, თავდაცვის სანარმოთა კონვერსიისათვის და ინვესტიციების მოსაზიდად.

გამწვავებული კონკურენცია, წმინდა სპეკულაციის შესაძლებლობათა კლება, საპროცენტო განაკვეთების შემცირება საკრედიტო ბაზარზე და ამ ბაზრის არასტაბილურობა, რაც პერიოდულ საბანკო კრიზისებში იჩენს თავს – ყოველივე ეს აიძულებს ყველაზე შორსმჭვრეტელ ბროკერებს, იფიქრონ საიმედო ინვესტიციებზე, თავიანთი კაპიტალების გადატანაზე მრეწველობაში. სადღეისოდ არსებობს საბანკო და სამრეწველო კაპიტალის არაფორმალური შეზრდის მრავალფეროვანი ვარიანტები (თანაც, როგორც წესი, ბანკების ინიციატივით ან მათი აქტიური მონაწილეობით). ახალი ბანკები იქმნება და მუშაობს, როგორც წესი, რომელიმე საფინანსო ჯგუფთან მჭიდრო კონტაქტით. არასრულყოფილი კანონმდებლობის პირობებში რუსეთში საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფების ორგანიზების ერთგვარი ალტერნატივა პოლდინგების შექმნაა.

პოლდინგური საბანკო კომპანია წარმოადგენს სააქციო საზოგადოებას, რომელიც ფლობს იურიდიულად დამოუკიდებელი ბანკებისა და არასაბანკო ფირმების აქციათა საკონტროლო პაკეტებს მათ ოპერაციებზე კონტროლის დანესების მიზნით. ისინი განსაკუთრებით ფართოდაა გავრცელებული აშშ-ში, სადაც მსხვილი ბანკები პოლდინგური კომპანიების მეშვეობით ვრცელ რეგიონებში ქმნიან საბანკო დანესებულებათა სისტემებს, რომლებსაც ცენტრიდან მართავენ და რომლებიც გაყოფილებებს ცვლიან.

არსებობს საბანკო პოლდინგების ორი ძირითადი სახე: მრავალბანკიანი (რომლებიც ორ და მეტ ბანკს აკონტროლებენ) და ერთბანკიანი. უმსხვილეს საბანკო პოლდინგს მიეკუთვნება ამერიკის კომპანია „სითიკორპი“, რომლის ძირითადი აქციები „სითიბენქს“ ეკუთვნის.

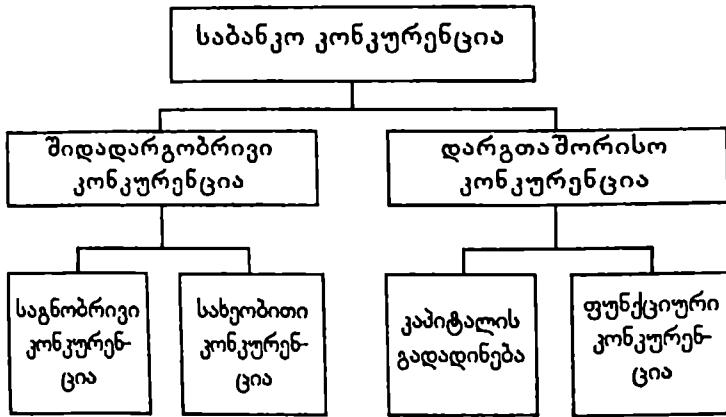
რუსეთში პოლდინგების შექმნის პროცესი ორი ძირითადი ხერხით მიმდინარეობდა – „ზემოდან“ და ქვემოდან“. „ზემოდან“ ხდებოდა ყოფილი დარგობრივი უწყებებისა და საწარმოთა გაერთიანებების გარდაქმნა პოლდინგურ კომპანიებად. ამ სქემით 1993 წელს შეიქმნა ათამდე პოლდინგური კომპანია (Газпром, Лукойл და სხვები), თუმცა, ამ პროცესს ეწინააღმდეგებოდა რუსეთის ქონების მართვის სახელმწიფო კომიტეტი, რომელიც საწარმოების თავდაპირველ პრივატიზებას ითხოვდა.

„ქვემოდან“ მიმდინარეობდა პრივატიზებული და ახლად შექმნილი საწარმოების – პოლდინგების – შექმნა ახალი მენარმეების მიერ. მრავალი კომერციული ბანკი თავისი ეკონომიკური მდგრადობის ასამაღლებლად ქმნიდა ერთგვარ „დამცავ ზოლებს“, რომლებიც მოიცავდა საქმიანობით მათთან მუდმივად დაკავშირებული საწარმოებისა და ფირმების კომპლექსებს. უმრავლეს შემთხვევაში ჯგუფური კონკურენცია იმას არ მოასწავებს, რომ ერთ ჯგუფში შემავალ ინსტიტუტებს შორის არავითარი კონკურენცია არ იქნება. ერთ ბაზარზე მოქმედი საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტები აუცილებლად უწევენ კონკურენციას ერთმანეთს იმის მიუხედავად, ერთ ჯგუფს ეკუთვნიან ისინი თუ არა.

შიდადარგობრივი და დარგთაშორისი კონკურენცია.

კონკურენციის სუბიექტების დარგობრივ კუთვნილებაზე დამოკიდებულებით განასხვავებენ: 1) შიდადარგობრივ კონკურენციას და 2) დარგთაშორის კონკურენციას (ნახ. 3.1.).

რადგანაც ადრე უკვე დავამტკიცეთ, რომ საბანკო საქმე ეკონომიკის ცალკეული დადგი კი არა, მისი ის სფეროა, რომელიც ერთმანეთისგან არსებითად განსხვავებულ უამრავ დარგს მოიცავს, აშკარაა, რომ საბანკო კონკურენციის ფორმების ამ კლასიფიკაციას დიდი მნიშვნელობა აქვს.

ნახ. 3.4. კონკურენციის ფორმები სუბიექტების დარგობრივ კუთვნილებაზე დამოკიდებულებით

შიდადარგობრივი კონკურენცია არის კონკურენცია ერთი დარგის წარმომადგენლებს შორის, რომელთა მიერ წარმოებული ანალოგიური საქონელი და მომსახურება ერთსა და იმავე მოთხოვნილებას აკმაყოფილებს, მაგრამ განსხვავდება ფასით, ხარისხითა და ასორტიმენტით. იგი ორი ძირითადი სახით შეიძლება ხორციელდებოდეს: ა) საგნობრივი და ბ) სახეობითი კონკურენცია.

საგნობრივი კონკურენცია იმ ფორმებს შორის ხორციელდება, რომელთა მიერ გამოშვებული იდენტური საქონელი მხოლოდ დამზადების ხარისხით განსხვავდება ან არც განსხვავდება ერთმანეთისგან. ასეთი რამ ახასიათებს სამომხმარებლო საქონლის მწარმოებელი დარგების უმრავლესობას.

სახეობითი კონკურენცია იმ საწარმოებს შორის ხორციელდება, რომელთა მიერ გამოშვებული საქონელი ერთი სახისაა (ე.ი. ერთსა და იმავე მიზანს ემსახურება), მაგრამ განსხვავდება არსებითი მნიშვნელობის მქონე რაიმე პარამეტრით. ამის მაგალითია ერთი კლასის ავტომობილები, რომელთაც განსხვავებული სიძლავრის ძრავა აქვთ. სახეობითი კონკურენცია ნაკლებად ინტენსიურია, ვიდრე საგნობრივი.

ასეთი დაყოფა საბანკო საქმისათვისაც მისაღებია, ოღონდ გარკვეული შეზღუდვებით. საგნობრივი საბანკო კონკურენცია შესაძლებელია ე.წ. მასობრივი ასორტიმენტის მომსახურების განევისას, რომელიც სტანდარტიზებული და ერთგვაროვანია. მაგალითად, ამჟამად პრაქტიკულად ყველა კომერციული ბანკი მოსახლეობისგან იღებს ანაბრებს მოთხოვნამდე. ამ სტანდარტიზებულ მომსახურებას სხვადასხვა ბანკებში მხოლოდ ფასები განასხვავებს ერთმანეთისგან (საპროცენტო განაკვეთების სიდიდე სხვადასხვაა).

მაგრამ ყველა საბანკო მომსახურება სტანდარტიზებული არაა. ბევრ მათგანს ინდივიდუალური ხასიათი აქვს და კონკრეტული კლიენტის ფინანსური პრობლემების გადაჭრაზეა ორიენტირებული. ამის კლასიკური მაგალითია სანარმოთა დაკრედიტება, სადაც ყველა შემთხვევაში პირობებს საკრედიტო შეთანხმება განსაზღვრავს. აქ ვლინდება სახეობითი კონკურენცია. უფრო მეტიც, საბანკო საქმის და მთლიანად ეკონომიკის განვითარებასთან ერთად მასობრივი ასორტიმენტის მომსახურებამაც კი შეიძლება დაკარგოს თავისი ერთგვაროვნება. მაგალითად, სხვადასხვა ბანკის მიერ განეული ერთნაირი მომსახურება ხშირად მისი მომხმარებლების თვალში იქნეს განმასხვავებელ ნიშნებს, რაც ბანკის ფორმირებად იმიჯს უკავშირდება (ჩნდება საქონლის დიფერენციის ეფექტი). ბუნებრივია, რომ სხვა თანაბარ პირობებში მენაბრე წავა იმ ბანკში, რომელიც მას მიაჩნია უფრო სოლიდურად, უფრო საიმედოდ და ა.შ.

ამგვარად, შიდადარგობრივი კონკურენცია საბანკო საქმეში ძირითადად სახეობითი კონკურენციის სახით ხორციელდება. კონკურენტული სტრატეგიის თვალსაზრისით ეს იმას ნიშნავს, რომ არსებული სახის ფარგლებში ახალი ასორტიმენტული ერთეულების დამუშავება ჯერ კიდევ არ უზრუნველყოფს კონკურენტულ უპირატესობას, თუკი მას მომხმარებლის მიერ უპირატესობის მინიჭების ფორმირების ღონისძიებები არ უმაგრებს ზურგს.

დარგთაშორისი კონკურენცია სხვადასხვა საბანკო დარგე-

ბის წარმომადგენლებს შორის გაჩაღებული კონკურენციაა. მისი ფორმები შეიძლება იყოს: 1) კონკურენცია კაპიტალის გადადინების მეშვეობით ან 2) ფუნქციული კონკურენცია (კონკურენცია სუბსტიტუტებით).

კონკურენცია კაპიტალის გადადინების მეშვეობით წარმოიქმნება საწარმოს მიერ თავისი საქმიანობის პროფილის შეცვლის ან მისი დივერსიფიკაციის დროს. მას განაპირობებს კონიუნქტურისა და მოგების ნორმის განსხვავებულობა სხვადასხვა დარგებში.

კაპიტალის გადადინებას იდეალში შეეძლო გამოენვია მოგების ნორმის გათანაბრება ყველა დარგში. მაგრამ პრაქტიკაში კაპიტალის გადადინებას ხელს უშლის ის წინააღმდეგობები, რომლებსაც ეკონომიკურ ლიტერატურაში შესვლისა და გამოსვლის ბარიერებს უწოდებენ. კაპიტალის გადადინებას იყენებენ გარედან (ე.ი. ეკონომიკის არასაბანკო სექტორებიდან) ბანკების ბაზარზე შესასვლელად, აგრეთვე, საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტების მცდელობისას, მართვის ახალ დარგებში მოიპოვონ ადგილი. მაგრამ თუ გავისთვალისწინებთ, რომ საბანკო ბაზრის ინსტიტუტების დიდი ნაწილი ერთდროულად მოქმედებს რამდენიმე (უნივერსალური კომერციული ბანკები კი – ყველა) საბანკო დარგში, კაპიტალის გადადინება აქ ყველაზე უფრო ხშირად გამოდის დარგებს შორის მისი გადანაწილების ფორმით (პორტფელის სტრუქტურის ცვლილება).

კაპიტალის გადადინების მეშვეობით კონკურენციისგან განსხვავებით ფუნქციური კონკურენცია არ ითვალისწინებს სხვა დარგში გადასვლას. იგი ეფუძნება იმ ფაქტს, რომ სხვადასხვა დარგის საწარმოების მიერ წარმოებულ სრულიად განსხვავებულ საქონელს მომხმარებელი შესაძლოა ერთნაირი მიზნით იყენებდეს და ისინი ურთიერთშემცვლელი (სუბსტიტუტ-საქონელი) იყოს.

მაგალითად, ციგურების მწარმოებლის კონკურენტი თხილამურების მწარმოებელიც შეიძლება იყოს – იმდენად, რამდენადაც ეს ორი სახის ზამთრის სპორტი მომხმარებლისთვის ურთიერთშემცვლელია. ასეთივეა კვების მრავალი პროდუქტი.

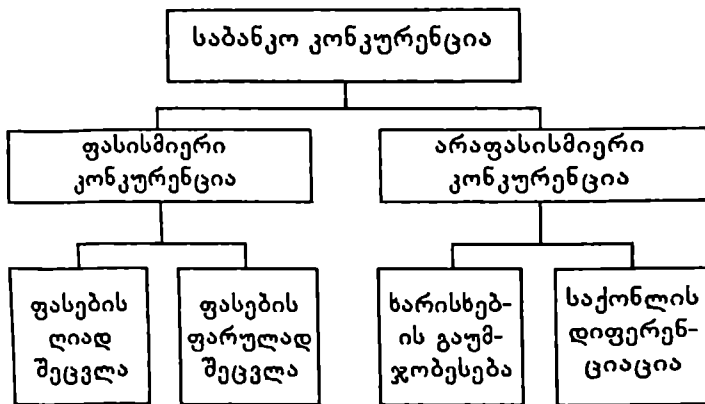
ქტიც. სუბსტიტუტების არსებობა იშვიათად აფართოებს ბაზრის საზღვრებს და ინვეს დარგთაშორისო კონკურენციის გამწვავებას, ამიტომ საკონკურენციო სტრატეგიის შემუშავების დროს მენარმისათვის ყველაზე უფრო მიმზიდველია ის დარგები, რომელთა პროდუქციას კარგი და ახლოს მდგომი შემცვლელი არ გააჩნია.

მრავალი საბანკო მომსახურება ერთმანეთის სუბსტიტუტია. მაგრამ იმის გამო, რომ კომერციული ბანკების უმრავლესობა ამჟამად უნივერსალურია (მრავალდარგობრივი დივერსიფიცირებული სამენარმეო სტრუქტურაა), ამიტომ ფუნქციონული საბანკო კონკურენცია აშკარა სახით მხოლოდ იქ არსებობს, სადაც ერთმანეთს სპეციალიზებული საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტები უპირისპირდებიან. მაგალითად, არასაბანკო საინვესტიციო ინსტიტუტები ბანკებთან კონკურენციაში ებმებიან არამართო საინვესტიციო მომსახურების (შიდადარგობრივი სახეობითი კონკურენცია), არამედ სადეპოზიტო მომსახურების (დარგთაშორისი ფუნქციური კონკურენცია) ხაზითაც.

რუსეთში საბანკო კონკურენცია თავდაპირველად ძირითადად შიდადარგობრივი ხასიათის იყო. მაგრამ ბოლო დროს აქ აქტიურად ვითარდება არასაბანკო საფინანსო ინსტიტუტები (საინვესტიციო კომპანიები, საპენსიო ფონდები და ა.შ.), რომლებიც საბანკო ბაზრებზე იკიდებენ ფეხს. საფინანსო ოპერაციების მიმართ ინტერესს ავლენენ არასაფინანსო სანარმოებიც (მაგალითად, სავაჭრო ფირმები), რომლებიც აქტიურად უშვებენ ობლიგაციებსა და თამასუქებს, აგრეთვე, სარგებლობენ ბუნდოვანი კანონმდებლობით და ღიად ეწევიან ისეთ საბანკო მომსახურებას, როგორცაა ანაბრების მიღება და კრედიტების გაცემა. ამგვარად, მიმდინარეობს კაპიტალის გადადინება საბანკო სექტორში.

ფასისმიერი და არაფასისმიერი კონკურენცია

კონკურენციის გამოყენებულ მეთოდებზე დამოკიდებულებით განასხვავებენ: 1) ფასისმიერ და 2) არაფასისმიერ კონკურენციას (ნახ. 3.5.)

ნახ. 3.5. კონკურენციის ფორმები გამოყენებულ მეთოდებზე დამოკიდებულებით.

ფასისმიერი კონკურენცია ხორციელდება შემოთავაზებულ საქონელსა და მომსახურებაზე ფასების ცვლილების (როგორც წესი, დანევის) გზით.

ფასებით მანიპულირება კონკურენციის ყველაზე უფრო ძველი მეთოდია და ყველაზე იოლია ტექნიკური შესრულების თვალსაზრისით. მაგრამ აქაც არსებობს ნიუანსები. ეკონომიკაში ფასისმიერი კონკურენცია შესაძლოა იყოს: 1) ღია (პირდაპირი) და 2) ფარული.

ღია ფასისმიერი კონკურენციის დროს მომხმარებლებს ფართოდ ატყობინებენ თავიანთ საქონელსა და მომსახურებაზე ფასების დაკლების შესახებ (ანყობენ სეზონურ დაყიდვას, ფასების დაკლების აქციებს, გაზეთებსა და ჟურნალებში ათავსებენ შეღავათების მისაღებ კუპონებს და ა.შ.).

ფარული ფასისმიერი კონკურენციის დროს ფირმები უშვებენ არსებითად გაუმჯობესებული სამომხმარებლო თვისებების მქონე ახალ საქონელს, ფასს კი არაპროპორციულად მცირედ უმატებენ. ეკონომიკის საბანკო სექტორში ფასისმიერი კონკურენციის თავისებურებაა საქონლის (საბანკო მომსახურების) სახმარ ღირებულებასა და მის ფასს შორის მკაფიო ურთ-

იერთკავშირის არარსებობა. ამის გამო ღია და ფარულ ფასისმიერ კონკურენციას შორის ზღვარი მკვეთრი არაა და ის ფარგლებიც საკმაოდ გაჭიმულია, რომლებშიც ბანკს საპროცენტო განაკვეთებით, საკომისიო ჯილდოს დონითა და მომსახურების ტარიფებით მნიშვნელოვანი მანევრირების საშუალება აქვს. ამავე დროს, საბანკო მომსახურების მომხმარებლებს, განსაკუთრებით თუკი ისინი ბანკის მუდმივი კლიენტები არიან, მოლაპარაკებათა პროცესში შეუძლიათ გავლენა იქონიონ ფასზე და არსებით შეღავათებს მიაღწიონ.

თუმცა, ფასისმიერ კონკურენციას გარკვეული საზღვრები აქვს. უფრო მეტიც, უცხოელი ეკონომისტების შეფასებით, საბანკო საქმეში, ისე, როგორც ეკონომიკის არცერთ სხვა სფეროში, მოქმედებს ენდოგენური და ეგზოგენური ძალები, რომლებიც ავიწროებენ ფასისმიერი კონკურენციის შესაძლებლობებს.

ჯერ ერთი, საპროცენტო განაკვეთები შესაძლოა სახელმწიფო ზემოქმედებით შეიცვალოს – როგორც პირდაპირი შეზღუდვით (მინიმალური და მაქსიმალური განაკვეთების დანესება, მსესხებელთა გარკვეული კატეგორიებისთვის სახელმწიფოს მიერ დოტირებულ შეღავათიან კრედიტებზე განაკვეთების ფიქსირება, ცენტრალური ბანკის კრედიტების ხარჯზე გასაცემ სესხებზე ზღვრული მარაჟის დადგენა და სხვა), ისე ირიბი რეგულირებით (მაგალითად, სააღრიცხვო პოლიტიკის ღონისძიებათა გამოყენებით, რეფინანსირებაზე ანუ ცენტრალური ბანკის მიერ კომერციული ბანკებისათვის მიცემულ სესხებზე განაკვეთების ცვლილებით).

მეორე, საბანკო საქმეში ფასისმიერი კონკურენციის შეზღუდულობა იმაში მდგომარეობს, რომ არსებობს პროცენტის ისეთი ზღვარი, რომლის ქვემოთაც ბანკი მოგებას ვეღარ მიიღებს. ამის უფლებას ყოველთვის და ყველა ბანკი ვერ მისცემს თავის თავს. ამიტომ დასავლეთის თანამედროვე ბანკები ცდილობენ კონკურენცია არ გამართონ საბანკო მომსახურებაზე ფასების დანესების სფეროში და აღწევენ მაღალი ტარიფებისა და საპროცენტო განაკვეთების შენარჩუნებას.

მესამე, ფასების შემცირება ყოველთვის არ იძლევა სამომხმარებლო მოთხოვნის გადიდების გარანტიას. პირიქით, ზოგიერთ შემთხვევაში ამან შესაძლოა დააფრთხოს მყიდველი და უნდობლობა აღძრას მასში. მაგალითად, მოსახლეობის ეკონომიკური კულტურის ზრდასთან ერთად ადამიანები უკეთ აცნობიერებენ იმას, რომ დეპოზიტზე ფულადი სახსრების მოთავსებისთვის საკრედიტო ინსტიტუტის შერჩევის დროს საკმარისი არაა მხოლოდ საპროცენტო განაკვეთის დონით ხელმძღვანელობა: ხშირად მაღალ განაკვეთებს ან ესებენ „ჩასაძირად განწირული“ ბანკები, რომლებიც ცდილობენ ნებისმიერ ფასად მოიზიდონ დამატებითი ფინანსური რესურსები. გარდა ამისა, მომხმარებელთა ზოგიერთმა (ელიტარულმა) ფენებმა, პრესტიჟის მოსაზრებებიდან გამომდინარე, შესაძლოა ორიენტაცია აიღონ „პრესტიჟული“ ბანკების უფრო ძვირი მომსახურების შექენაზე. ყოველივე ეს იმას იწვევს, რომ საბანკო კონკურენცია სულ უფრო მეტად იძენს არაფასისმიერ ხასიათს.

არაფასისმიერი კონკურენცია ეყრდნობა საქონლის ხარისხობრივი მახასიათებლების გაუმჯობესებას და პროდუქტის დიფერენციაციას, სტიმულირების ღონისძიებების ჩათვლით. კონკურენციის არაფასისმიერი მეთოდების გამოყენების მიზანია მომხმარებლის მიერ უპირატესობის მინიჭების მყარად ფორმირება.

საბანკო საქმის თავისებურებაა ის ფაქტი, რომ ბანკის ძირითადი საქონელი – კრედიტი – თავისთავად პრაქტიკულად არ ექვემდებარება დიფერენციაციას, დანარჩენი საბანკო მომსახურების განევა კი ადვილია კონკურენტებისთვის (საბანკო მომსახურებაზე არ ვრცელდება საპატენტო დაცვა). ამის გამო ბანკების უმრავლესობა მეტ-ნაკლებად ერთგვაროვანი მომსახურების კომპლექსს სთავაზობს მომხმარებელს. ამავე დროს, ბანკს შეუძლია თავისი მომსახურების დიფერენცირება მომსახურების ხარისხის გაუმჯობესების გზით. ხარისხის მაღალ როლს განაპირობებს საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტების რენტაბელობასთან მისი უშუალო ურთიერთკავშირი: ხარისხის გაუმჯობესება იზიდავს კლიენტებს და ხელს უწყობს რე-

ალიზებული საბანკო მომსახურების მოცულობის გადიდებას, რაც მოგების ზრდასა და საშუალო დანახარჯების შემცირებაში ვლინდება. ამერიკელი ეკონომისტების მონაცემებით, კეთილგანწყობით და კვალიფიციურად განეული მომსახურება მრავალი მომხმარებლის მიერ ბანკის შერჩევის ძირითადი კრიტერიუმია.

ამასთან დაკავშირებით, არაფასისმიერი საბანკო კონკურენციის ძირითადი იარაღია საბანკო მომსახურების ხარისხი, მისი კრიტერიუმების განსაზღვრის პრობლემა კი ამჟამად საბანკო თეორიისა და პრაქტიკის ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური და მნიშვნელოვანი პრობლემაა. ეკონომიკურ ლიტერატურაში საკმაოდ დაწვრილებითაა გამოკვლეული სანარმოო დარგებში ხარისხის კრიტერიუმები. ეკონომისტების უმრავლესობას ერთნაირი აზრი აქვს იმაზე, რომ პროდუქციის ხარისხის მახასიათებლები შეიძლება იყოს მისი საიმედოობა, ხანგრძლივობა, უსაფრთხოობა, სასარგებლო ეფექტი, მოხმარების დანახარჯები, იერი, სერვისული მომსახურება და სხვა.

რაც შეეხება საბანკო მომსახურების ხარისხის კრიტერიუმებს, აქ გაცილებით რთულადაა საქმე. მიუხედავად იმისა, რომ დასავლეთის განვითარებული სამრეწველო ქვეყნების საბანკო წრეებში ხარისხის პრობლემების დიდი მნიშვნელობა საყოველთაოდაა აღიარებული, დღემდე მაინც არაა ერთიანობა იმ საკითხებში, თუ როგორ უნდა ესმოდეთ საბანკო მომსახურების ხარისხი. მაგალითად, ამერიკის ეკონომიკურ ლიტერატურაში მრავალი წლის მანძილზე საბანკო მომსახურების ხარისხი გაიგივებული იყო თავაზიან მომსახურებასთან (courtesy), მაგრამ ამ პრობლემისადმი ყურადღების ზრდასთან ერთად გამოჩნდა ახალი მიდგომებიც ხარისხის განსაზღვრის მიმართ. მაგალითად, ზოგიერთ ეკონომისტს მიაჩნია, რომ ხარისხი განსაზღვრება საბანკო მომსახურების შესაბამისობით მომხმარებელთა მოთხოვნილებებთან (conformance to requirements).

საბანკო საქმეში ხარისხის საკითხზე სხვადასხვა თვალსაზრისის არსებობა გასაკვირი არაა: რადგანაც საბანკო მომსახურების (ისევე როგორც ნებისმიერ სხვა მომსახურების) გან-

მარტება ამოუნურავია, ამიტომ მათი ხარისხი გარკვეულნილად სუბიექტურ კატეგორიას წარმოადგენს. საბანკო მომსახურების ხარისხის კვლევისას მნიშვნელოვანი მეთოდოლოგიური მიდგომა ამ პრობლემის ორი ასპექტის და, შესაბამისად, ხარისხის კრიტერიუმების ორი სისტემის გამოყოფა: ბანკის პოზიციიდან და კლიენტის პოზიციიდან.

სპეციალისტთა აზრით, თვითონ ბანკისათვის მუშაობის ხარისხობრივ დონეს განსაზღვრავს შიდა სამუშაო პროცესების სისწრაფე, შეცდომების გასწორებაზე განეული დანახარჯების დონე, სამუშაო პროცესების ეფექტიანობა, მუშაკთა მოტივაციის დონე, შრომის ნაყოფიერება, საკრედიტო რისკის დონე და სხვა, რომლებიც უნდა შეუდარდეს საბანკო მომსახურებაზე განეული დანახარჯების დონეს. კლიენტის თვალსაზრისით, საბანკო მომსახურების ხარისხის კრიტერიუმებია მომსახურების სისწრაფე, ოპერაციების განხორციელების ვადიანობა, შეცდომებისა და უზუსტობათა არსებობა, ბანკის მუშაობის საათები, კონსულტაციების ხარისხი (სიღრმე, აქტიური და პასიური ხასიათი), ბანკთან ერთიერთობათა პიროვნული მხარე და სხვა; საბანკო მომსახურების ხარისხის დონეს კლიენტები უდარებენ მის ფასს.

ასკარაა, რომ ბანკი თავის საქმიანობაში უნდა ითვალისწინებდეს ორივე ჯგუფის კრიტერიუმებს (ამასთან, სხვადასხვა სახის საბანკო მომსახურებისთვის კრიტერიუმების ნაკრები სხვადასხვა იქნება). თუმცა, საბანკო კონკურენციის გაძლიერების პირობებში წამყვან მნიშვნელობას იძენს ბანკის კლიენტთა თვალსაზრისი. ეს გარემოება აისახა საბანკო მომსახურების აღსაქმელი ხარისხის კონცეფციაში (perceived service quality). მისი არსი ისაა, რომ ხარისხი განისაზღვრება არა უბრალოდ ამა თუ იმ საბანკო მომსახურების თვისებათა ერთობლიობით, არამედ, ერთი მხრივ, ამ თვისებების, ხოლო, მეორე მხრივ, მომხმარებელთა მოლოდინის შეპირისპირებით, საბანკო მომსახურების მახასიათებლების შესაბამისობით კლიენტების მოთხოვნებთან. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ბანკის მენეჯერებმა ზუსტად უნდა იცოდნენ, თუ რა უფრო მნიშვნელოვანია მათი მომხმარებლებისათვის.

დღეს საბანკო კონკურენციის ძირითადი მეთოდებია ფა-

სისმიერი მეთოდები, რაც გასაკვირი არცაა ბაზრის ჩამოყალიბების ეტაპისათვის. და მაინც, იქაც შეინიშნება გარკვეული წინსვლა. მაგალითად, ცენტრალური ბანკის სააღრიცხვო პროცენტის შემცირება არსებითად ზღუდავს კომერციული ბანკების მანევრის თავისუფლებას მათი დეპოზიტური განაკვეთების მიმართ. ამან და ზოგიერთმა სხა მიზეზმა განაპირობა ბანკების ასორტიმენტული პოლიტიკის გააქტიურება („კლიენტი-ბანკის“ სისტემის დანერგვა, პლასტიკური ბარათების ემისია და ა.შ.), გააძლიერა სარეკლამო საქმიანობის საიმიჯო ორიენტაცია. ეს კი უკვე მეტყველებს არაფასისმიერი კონკურენციის განვითარებაზე.

სრულყოფილი და არასრულყოფილი კონკურენცია. ბაზრის მონოპოლიზაციის ხარისხზე და, აქედან გამომდინარე, კონკურენციის თავისუფლებაზე დამოკიდებულებით განასხვავებენ: 1) სრულყოფილ და 2) არასრულყოფილ კონკურენციას (ნახ 3.3.).

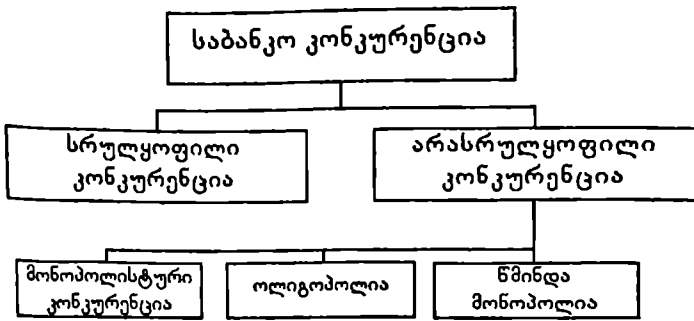
სრულყოფილი კონკურენცია ყოველმხრივ შეუზღუდავი კონკურენციაა, რომელიც ისეთ პირობებში ყალიბდება, როცა ბაზარზე მოქმედებს იდენტური (სტანდარტიზებული, ერთგვაროვანი) საქონლის გამყიდველი ძალიან ბევრი წვრილი ფირმა. კონკურენციის თვალსაზრისით ისინი თანაბარ პირობებში იმყოფებიან და უპირატესად ფასისმიერი მეთოდებით ეწევიან კონკურენციას.

მისი ძირითადი ნიშან-თვისებებია:

- მონაწილეთა ძალიან დიდი რაოდენობა (ეს შეიძლება იყოს ასობით და ათასობით დამოუკიდებელი ფირმა);

- სტანდარტიზებული (ერთგვაროვანი) პროდუქცია, რის გამოც მოცემული ფასის დროს მყიდველისთვის სულ ერთია, რომელი გამყიდველისგან შეიძენს პროდუქტს (სრულყოფილი კონკურენციის ბაზარზე ყველა გამყიდველის საქონელს მყიდველი ზუსტ ანალოგებად განიხილავს);

- პროდუქციის სტანდარტიზაციის გამო არ არსებობს არაფასისმიერი კონკურენციის საფუძველი, ე.ი. კონკურენცია პროდუქციის ხარისხში, რეკლამასა თუ გასაღების სტიმულირებაში არსებულ განსხვავებათა ბაზაზე. კონკურენციას ფასისმიერი ხასიათი აქვს;

ნახ. 3.6. კონკურენციის ფორმები ბაზრის მონოპოლიზაციის დონეზე დამოკიდებულებით

- ახალ ფირმებს თავისუფლად შეუძლიათ დარგში შესვლა, უკვე არსებულ ფირმებს კი – იქიდან გამოსვლა, ე.ი. შესვლა-გამოსვლის ბარიერები დაბალია და ადვილად გადასალახავი;

- თითოეული ფირმა ამზადებს (იძენს) წარემოების მთლიანი მოცულობის იმდენად მცირე ნაწილს, რომ მისი ინდივიდუალური მიწოდების (მოთხოვნის) გადიდება ან შემცირება საგრძნობ გავლენას ვერ ახდენს მთლიან მიწოდებაზე (მოთხოვნაზე), აქედან გამომდინარე კი – პროდუქტის ფასზე. ცალკეული კონკურენტი მწარმოებელი (მყიდველი) გამოდის როგორც ფრაის-თეიქერი (Price-taker), ე.ი. ფასს დათანხმებული.

რეალურ ცხოვრებაში სრულყოფილი კონკურენცია საკმაოდ იშვიათად გვხვდება. ამ მოდელს მეტ-ნაკლებად უახლოვდება სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების ბაზრები, განვითარებული სავალუტო ბაზარი და ფასიანი ქაღალდების ორგანიზებული მეორადი ბაზარი (საფონდო ბირჟა). ბაზრების (მათ შორის საბანკო ბაზრების) უმრავლესობაზე არასრულყოფილი კონკურენციაა გაბატონებული.

შეზღუდული კონკურენცია არასრულყოფილია იმის გამო, რომ საბაზრო ურთიერთობათა ერთ ან რამდენიმე სუბიექტს გაბატონებული მდგომარეობა უჭირავს ბაზარზე და ამით ერთგავრად „კონკურენციის გარეშეა“ დარჩენილი; სხვა სიტყვებით

რომ ვთქვათ, არსებობს კონკურენციის პირობების უთანაბრობა.

განასხვავებენ სამი სახის საბაზრო სტრუქტურებს, რომელთაც ახასიათებთ არასრულყოფილი კონკურენცია: ა) მონოპოლისტური კონკურენცია; ბ) ოლიგოპოლია და გ) ნმინდა მონოპოლია.

მონოპოლიურია დიფერენცირებული პროდუქციის იმ მრავალრიცხოვან გამყიდველებს შორის არსებული კონკურენცია, რომელთაგან თითოეულს კვაზიმონოპოლიური მდგომარეობა უჭირავს კერძო საბაზრო სექტორში (სეგმენტში) და ძირითად ყურადღებას არაფასისმიერ კონკურენციას უთმობს. მისი ძირითადი ნიშან-თვისებები შემდეგია:

1. ფირმების შედარებით დიდი რაოდენობა. სრულყოფილი კონკურენციისაგან განსხვავებით, მონოპოლისტურ კონკურენციას არ სჭირდება ასობით და ათასობით ფირმების არსებობა. საკმარისია მათი შედარებით მცირე რაოდენობა, ვთქვათ 25, 35, 60 ან 70.

2. საქონლის დიფერენციაცია. ამის შედეგად აქ ყოველი ფირმა გამოდის როგორც კვაზიმონოპოლია, რასაც განაპირობებს მომხმარებლის უკვე ჩამოყალიბებული უპირატესობის მიცემა (მჯობინება) და ფირმების განსაკუთრებული უფლება თავის სავაჭრო მარკაზე. (მაგალითად, ცნობილი ფირმა Adidas აბსოლუტური მონოპოლისტი არაა მთლიანად სპორტული საქონლის ბაზარზე, მაგრამ მონოპოლია აქვს Adidas-ის სავაჭრო მარკაზე, რასაც დიდი მოგება მოაქვს ფირმისათვის.)

3. საქონლის დიფერენციაციის შედეგი ისაა, რომ ძირითადი ყურადღება არაფასისმიერ კონკურენციას ეთმობა.

4. მონოპოლისტური კონკურენციის მქონე დარგებში შესვლა შედარებით ადვილია. ის, რომ მონოპოლისტური კონკურენციის პირობებში მწარმოებლები, ჩვეულებრივ, მცირე ფირმებია როგორც აბსოლუტური, ისე შეფარდებითი გამოხატულებით, იმას გულისხმობს, რომ წარმოების მასშტაბებზე მიღებული ეკონომია და საჭირო მინიმალური კაპიტალი დიდი არაა. ამავე დროს, სრულყოფილ კონკურენციასთან შედარებით შესა-

ძლოა არსებობდეს ზოგიერთი დამატებითი ფინანსური ბარიერი. ამას წარმოშობს კონკურენტების პროდუქტისგან განსხვავებული პროდუქტის მიღების შესაძლებლობა და ამ პროდუქტის რეკლამირების საჭიროება.

5. ფირმებს გააჩნიათ ფასზე ზემოქმედების შეზღუდული შესაძლებლობა თავისი დიფერენცირებული პროდუქტის ბაზარზე (და არა მთელ ბაზარზე) კვაზიმონოპოლიური მდგომარეობის გამო. მაგრამ აქ, ისევე, როგორც სრულყოფილი კონკურენციის პირობებში, გამორიცხულია ფირმებს შორის მორიგება.

ოლიგოპოლია იმ პირობებში არსებობს, როცა დარგობრივ ბაზარზე მოქმედებენ შედარებით მცირე რაოდენობის ისეთი გამყიდველები (მაგრამ არა ერთი), რომელთაც თავიანთი საბაზრო პოლიტიკის შეთანხმების შესაძლებლობა აქვთ. ოლიგოპოლიის ძირითადი ნიშნებია:

- ბაზარზე ფირმების შედარებით მცირე რაოდენობა. ოლიგოპოლიის კერძო შემთხვევას, როდესაც ბაზარზე ორი ფირმა მოქმედებს, დუოპოლიას უწოდებენ. (იმის ზუსტად განსაზღვრა, თუ რამდენს შეადგენს ფირმებს ეს „შედარებით მცირე რაოდენობა“, ძალიან ძნელია. ოლიგოპოლიის საბაზრო მოდელი მოიცავს დიდ არეს, რომელიც წმინდა მონოპოლიასა და მონოპოლისტურ კონკურენციას შორის დიაპაზონშია განფენილი. ოლიგოპოლიის კლასიკური მაგალითია აშშ-ის საავტომობილო კომპანიების „დიდი სამეული“ („ჯენერალ მოტორსი“, „ფორდი“ და „კრაისლერი“). მაგრამ ოლიგოპოლიას წარმოადგენს ის 10 თუ 15 ბენზინგასამართ სადგურიც, რომლებსაც დაახლოებით ერთნაირი წილები აქვთ საშუალო სიდიდის ქალაქში).

- გასაყიდი საქონელი შეიძლება იყოს როგორც ერთგვაროვანი (სტანდარტიზებული), ისე მარავალფეროვანი (დიფერენცირებული). ამაზე დამოკიდებულებით განასხვავებენ ორი ტიპის ოლიგოპოლიას. საბაზო დარგებში, რომელთა საწარმოებს დიდი ზომები აქვთ, ხოლო პროდუქცია ერთგვაროვანია, ადგილი აქვს ერთგვაროვან ოლიგოპოლიას. ასეთია ფოლადის, თუთიის, სპილენძის, ალუმინის, ტყვიის, ცემენტის, ტექნიკური სპირტის და ა.შ. წარმოება, რომლებიც ფიზიკური აზრით ერთგვაროვანი პროდუქტებია. დიფერენცირებული ოლიგოპოლია იმ დარგებში გვხვდება, რომლებიც აწარმოებენ სამომხმარებლო საქონელ-

სა და მრავალი სახის მომსახურებას საბანკო მომსახურების ჩათვლით.

- იმაზე დამოკიდებულებით, თუ როგორი ხასიათი აქვს პროდუქციას (დიფერენცირებული თუ ერთგვაროვანი), მეტად ან ნაკლებადაა გავრცელებული არაფასისმიერი კონკურენცია.

- შესვლის მაღალი ბარიერები. ოლიგოპოლიურ ბაზარზე, ერთი მხრივ, ძნელია შესვლა უკვე არსებული, როგორც წესი, მსხვილი ფირმების მაღალი კონკურენტუნარიანობისა და მათგან შესაძლო წინააღმდეგობების გამო. მეორე მხრივ, ოლიგოპოლია პრინციპში იმ დარგებში ჩნდება, სადაც შესვლის ბარიერები მნიშვნელოვნად მაღლია.

- ამა თუ იმ დონით შესაძლებელია ფასების კონტროლი ოლიგოპოლისტების მხრიდან. ოლიგოპოლიის პირობებში ბაზრის სუბიექტებს სხვადასხვაგვარად შეუძლიათ მოიქცნენ: ა) არ გაითვალისწინონ კონკურენტების ქცევა (როგორც სრულყოფილი კონკურენციის დროს); ბ) სცადონ სხვა მწარმოებელთა ქცევის განჭვრეტა; გ) მოურგიდნენ სხვა მწარმოებლებს. ბოლო, მესამე შემთხვევაში შეიძლება წარმოიქმნას ფასზე მნიშვნელოვანი ზემოქმედების შესაძლებლობა. ოლიგოპოლიური ბაზრის მონაწილეთა საბაზრო ქცევის ხასიათზე დამოკიდებულებით განასხვავებენ ფარულ ოლიგოპოლიას და დომინირების ოლიგოპოლიას. ფარული ოლიგოპოლია იმ ვითარებაში ჩნდება, როდესაც ოლიგოპოლისტებს მთლიანად შეუძლიათ მორიგება, ან როცა ისინი ითვალისწინებენ თავიანთ ურთიერთდამოკიდებულებას. დომინირების ოლიგოპოლია იმ ბაზარზე იჩენს თავს, სადაც უმსხვილესი ფირმა კონტროლს უწევს გასაღების დარგობრივი მოცულობის 60-80%-ს. ამ შემთხვევაში იგი გარიგებას კი არ ახდენს დანარჩენ მონაწილეებთან, არამედ ბაზრის ნაწილს უთმობს მათ და შემდეგ ისე იქცევა ბაზრის გაკონტროლებულ 60-80%-ზე, როგორც მონოპოლისტი.

წმინდა მონოპოლია იმას ნიშნავს, რომ დარგში არის მხოლოდ ერთი გამყიდველი, რომელიც მთლიანად აკონტროლებს მიწოდების მოცულობას და საქონლის ფასს, რომელსაც ახლოს მდგომი სუბსტიტუტები არ გააჩნია.

მონოპოლიის ნიშნები შემდეგია:

1. მოცემული სახის საქონლის ერთადერთი გამყიდველის არსებობა ბაზარზე. მაგალითად, უმრავლეს ქალაქებში საზოგადოებრივი მოხმარების სანარმოები (გაზი, წყალგაყვანილობა, ელექტროობა, ტელეფონი) მონოპოლისტებია. არსებითად ასეთი ვითარება იყო მრავალი ათწლეულის მანძილზე საბჭოთა საბანკო სისტემაში. მართალია, ფორმალურად ბანკები მუდამ რამდენიმე იყო, მაგრამ, ჯერ ერთი, ყველა ისინი სახელმწიფოს ეკუთვნოდა; მეორე, საქმიანობის სფეროები მათ დარგობრივი ნიშნით ჰქონდათ დაყოფილი; მესამე, მათ ჰქონდათ განსაკუთრებული უფლება გარკვეული სახის საქმიანობაზე (საბანკო საქმის სახელმწიფო მონოპოლია, სახელმწიფო სავალუტო მონოპოლია).

2. პროდუქციის უნიკალურობა, კარგი ან ახლოს მდგომი შემცვლელების არარსებობა. მყიდველის თვალსაზრისით ეს ნიშნავს მონოპოლისტი ფირმის საქონლის შექმნის გამართლებული ალტერნატივის უქონლობას. მან ამ მონოპოლისტიისგან უნდა შეიძინოს საქონელი, ან დაჯერდეს მის არქონას.

3. აქ კონკურენცია განმარტებისამებრ არ არსებობს. ერთადერთ გამყიდველს კონკურენტები არა ჰყვას, მისი პროდუქცია უნიკალურია და პრინციპში რეკლამაც კი არ ჭირდება. თუმცა, ნიშნავს თუა არა ეს იმას, რომ რომელიმე ბაზრის მონოპოლიზების შემდეგ ფირმას შეუძლია „შვიდად იძინოს“? როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, მონოპოლისტიც შეიძლება წააწყდეს კონკურენციის ერთგვარ გამოვლინებას. ეს შესაძლოა იყოს:

ა) პოტენციური კონკურენცია, ე.ი. დარგში ახალი მწარმოებლების გაჩენის შესაძლებლობა. ამ შესაძლებლობის გამორიცხვა არ შეიძლება შესვლის მაღალი ბარიერების დროსაც კი. გადაულახავია მხოლოდ შესვლის იურიდიული ბარიერები. ამ დროს რაც უფრო მაღალია მოქმედი ფირმის მონოპოლიური მოგება, მით უფრო ძლიერია პოტენციური კონკურენციის საფრთხე;

ბ) სიახლეთა კონკურენცია, ე.ი. ახალი ტექნოლოგიების დანერგვა, საქონლის სამომხმარებლო თვისებების სრულყოფა. ამ სახის კონკურენციას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს

დღეს იმ პირობებში, როცა მუდმივად ხდება საქონლის ასორტიმენტის განახლება, კარგად ჩანს საქონლის სიცოცხლის ციკლის შემცირების ტენდენცია. ამის გამო მონოპოლისტს არ შეუძლია უსაფრთხოდ გრძნობდეს თავს, რადგანაც კონკურენციის საფრთხე სრულიად მოულოდნელი მხრიდან შეიძლება გაჩნდეს. ამიტომ იგი ისევე უნდა ზრუნავდეს საქონლის ხარისხის სრულყოფაზე, როგორც მისი წარმოების ახალი, უფრო ეკონომიური ხერხების დანერგვაზე და ფასების დანეგაზე;

გ) კონკურენცია შემცველი საქონლის მხრიდან. შემცველის როლში ის საქონელიც კი შეიძლება მოგვევლინოს, რომელიც ერთი შეხედვით ძალიან შორს დგას შესაცვლელი საქონლისგან. მაგალითად, ბრილიანტების გამყიდველ მონოპოლისტს შესაძლოა არც თუ ისე მსხვილმა ტურისტულმა ფირმამ გაუნოს კონკურენცია. ტურისტული ფირმის სარეკლამო კამპანიის შედეგად ბრილიანტების პოტენციული მყიდველების ნაწილმა შეიძლება ტურისტულ მოგზაურობაზე გადამწყვიტოს ფულის დახარჯვა;

დ) კონკურენცია იმპორტულ საქონელთან. ყოველი ქვეყნის შიდა ბაზარს ახასიათებს კარგახსნილობის ესა თუ ის დონე მასზე საზღვარგარეთული საქონლის გამოტანის შესაძლებლობის თვალსაზრისით. ცხადია, რომ თავისუფალი საგარეო ვაჭრობის პირობებში ის ფირმა, რომელსაც ერთი (ან თუნდაც რამდენიმე) ქვეყნის მასშტაბით აქვს წარმოება მონოპოლიზებული, მაინც ვერ იქნება კონკურენციისგან დაცული და ვერ მიაღწევს ბაზრის აბსოლუტურად გაკონტროლებას;

4. მონოპოლიურ ბაზარზე შესვლა ძალიან გაძნელებული ან დაბლოკილიც კია. მაგრამ როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აქაც შესვლის ბარიერები ყოველთვის გადაულახავი არაა. ბარიერების ხასიათზე და სიმალლეზე დამოკიდებულებით განასხვავებენ სამი სახის მონოპოლიას: დახურულ, ბუნებრივ და ღია მონოპოლიას. დახურულია კონკურენციის იურიდიული აკრძალვით (მაგალითად, რეგისტრირებული პატენტებით) დაცული მონოპოლია. ბუნებრივი მონოპოლია იმ დარგში ჩნდება, რომელშიც გრძელვადიანი საშუალო დანახარჯები მინიმალურია მხოლოდ მაშინ,

როდესაც მთელ ბაზარს მხოლოდ ერთი ფირმა ემსახურება; ამგვარად, მას საფუძვლად უდევს ეკონომია წარმოების მასშტაბზე. ღია მონოპოლია ისეთი მონოპოლიაა, რომლის დროსაც ერთი ფირმა რაღაც დროით მაინც ხდება საქონლის ერთადერთი გამყიდველი, მაგრამ არა აქვს სპეციალური დაცვა კონკურენციისგან. ასეთია ის ფირმები, რომლებიც პირველები გამოვიდნენ ბაზარზე ახალი პროდუქციით. თუმცა, მოგვიანებით ბაზარზე მათი კონკურენტებიც შეიძლება გამოჩნდნენ.

5. ფასების მნიშვნელოვნად გაკონტროლება. მონოპოლისტი მოქმედებს არა როგორც „ფასზე დათანხმებული“, არამედ როგორც „ფასის ამრჩევი“ (პრიცე-სეარცჰერ). ამის მიზეზი აშკარაა: იგი უშვებს და, ცხადია, აკონტროლებს მიწოდების მთელ მოცულობას.

თანამედროვე პირობებში დასავლეთის საბანკო ბაზრები დიფერენცირებული ოლიგოპოლიის მოდელისკენ მიიხრწაფიან. აღსანიშნავია, რომ დასავლელი სპეციალისტების აზრით, ამგვარი საბაზრო სტრუქტურა საუკეთესოა ჯანსაღი კონკურენციის თვალსაზრისით.

3.5.3. საბანკო კონკურენციის თავისებურებები

საბანკო კონკურენციის აღმოცენება. საბანკო კონკურენციის გაჩენა, ზუსტად ისევე, როგორც საკრედიტო ურთიერთობებისა და საბანკო სისტემის აღმოცენება, კანონზომიერი პროცესია.

როდის გაჩნდა საბანკო კონკურენცია? მართალია, კონკურენტული ქცევის ზოგიერთი ნიშანი შეიძლება ვუპოვოთ შუა საუკუნეების ყველაზე პირველ ბანკებს და საკრედიტო ინსტიტუტების ძველ პირველსახეებსაც კი, მაგრამ რეალური საბანკო კონკურენციის შესახებ საუბარი XIX საუკუნის პირველ ნახევრამდე ნაადრევია. ერთი მხრივ, ეს განპირობებულია ეკონომიკური მიზეზებით: ბანკები შედარებით ცოტა იყო, ბაზარი არ იყო გაჯერებული და ასეთ პირობებში არსებობდა საკუთარი საქმის გაფართოების შესაძლებლობა „კოლეგების“ ინ-

ტერესების შეულახავად. მეორე მხრივ, საბანკო კონკურენციის განუვითარებლობა უკავშირდება ბანკირთა სპეციფიკურ სამეწარმეო ეთიკას, რომლის თანახმადაც საბანკო საქმეს ალიქვამდნენ ჩვეულებრივი კომერციისგან, საქონლით ვაჭრობისგან პრინციპულად განსხვავებულ საქმედ. „Banking is a profession, not a trade“ („საბანკო საქმე პროფესიაა და არა ვაჭრობა“), – ამბობდნენ ინგლისელები.

ჯერ კიდევ გასულ საუკუნეში ბრიტანეთის საბანკო წრეებში უსინდისობად მიაჩნდათ ერთმანეთისთვის კლიენტების წართმევა, უფრო მეტიც, თუ კლიენტი სხვა ბანკიდან გადმოვიდოდა საკუთარი ნებით, მას ანგარიშს არ უხსნიდნენ ამ ბანკთან წინასწარ მოთათბირების გარეშე. რაც შეეხება ახალი ბანკების ან მათი ფილიალების ადგილსამყოფელის შერჩევას, ეს იმ ანგარიშით კეთდებოდა, რომ ისინი არ მოხვედრილიყვნენ უკვე არსებული ბანკების საქმიანობის სფეროში.

მაგრამ XXI საუკუნის მიჯნაზე ვითარება შეიცვალა და ბანკებს დაუდგათ კონკურენციის, „კლიენტებზე ნადირობის“ ეპოქა. თუ ადრე კლიენტი თვითონ უნდა წასულიყო ბანკში ანგარიშის გასახსნელად, ახლა ბანკებმა კლიენტებს (უპირველეს ყოვლისა – მენარმეებს) დაუწყეს მომსახურების შეთავაზება პირდაპირ „ბინაზე“. ისინი ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ იმაში, თუ ვინ შესთავაზებდა ყველაზე ხელსაყრელ პირობებს. ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომელიც 1902 წელს აღნიშნა საბანკო ინსტიტუტის (Institute of Bankers, didi britaneTi) პრეზიდენტმა: ბანკები კონკურენციაში ჩაერთვნენ ისეთი გარიგებების გამოც კი, რომლებიც საბოლოოდ წამგებიანი შეიძლება ყოფილიყო. ამით იმ ნუთიერ სარგებელს მსხვერპლად სწირავენ სტრატეგიულ კონკურენტულ უპირატესობებს.

საბანკო კონკურენცია XX საუკუნეში. XX საუკუნეში ევროპის საბანკო საქმემ ორი ღრმა სტრუქტურული ცვლილება განიცადა, რომლებიც კონკურენტულ ვითარებაშიც აისახა. პირველი მსოფლიო ომის წინ დასავლეთ ევროპის მსხვილი კერძო ბანკების ოპერაციების საფუძველს შეადგენდა მრეწველობის დაკრედიტება და ფასიან ქალაქებზე გარიგებები. წვრილ სამ-

რენველო და სასოფლო-სამეურნეო სანარმოებს ძირითადად საკრედიტო ამხანაგობები ემსახურებოდნენ. შემნახველი სალაროები იფარგლებოდნენ მხოლოდ საშემნახველო ოპერაციებით და მოზიდული დანაზოგების გამოყენებით გრძელვადიანი დაკრედიტებისათვის. უნაღდო ანგარიშები ჯერ კიდევ არ იყო ფათოდ გავრცელებული. ამგვარად, საკრედიტო ინსტიტუტების ყოველ ჯგუფს ჰქონდა გავლენის პრიორიტეტული სფერო, „სხვის“ სფეროში ჩარევა კი შედარებით იშვიათად ხდებოდა. და თუკი მსხვილი ბანკები, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კონკურენციას უწევდნენ ერთმანეთს, შემნახველი სალაროები, მაგალითად, სერიოზულ კონკურენტებად არ განიხილებოდა.

საბანკო საქმის პირველი მსხვილი სტრუქტურული გარდაქმნა პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ მოხდა საბანკო საქმეში რაციონალიზაციის ტალღასთან დაკავშირებით. იგი უნაღდო ბრუნვის უაღრესად ძლიერმა გაფართოებამ გამოიწვია. სწორედ ამ პერიოდში დასავლეთის კომერციულ ბანკებში შემოვიდა პერფორატებზე მომუშავე წარმოება კლიენტების მიერ. ამის წყალობით ბანკებმა მოიცვეს კლიენტურის ახალ-ახალი წრეები, რაც ეკონომიკის საბანკო სექტორში კონცენტრაციის გაძლიერების ერთ-ერთი მიზეზი გახდა. მსხვილმა ბანკებმა შთანთქმეს მრავალრიცხოვანი წვრილი კერძო და პროვინციული ბანკები. თავის მხრივ, მსხვილ ბანკებს შორისაც მოხდა არაერთი შერწყმა. მაგალითად, თუ გერმანიაში ფილიალების განშტოებული ქსელის მქონე ათი მსხვილი ბანკი იყო, 1931 წელს იქ მხოლოდ სამი დარჩა.

საბანკო საქმის მეორე მსხვილი სტრუქტურული გარდაქმნა დასავლეთ ევროპაში დაიწყო 1960-იან წლებში, როდესაც ყველა საკრედიტო ინსტიტუტის რესურსების პირველხარისხოვან წყაროდ იქცა მოსახლეობის საშემნახველო ანაბრები. ამ პერიოდში მოხდა ბანკების მასობრივი ოპერაციების გაფართოება.

მსხვილი კომერციული ბანკები აქამდე მხოლოდ სანარმოებსა და შემოსავლების მაღალი დონის მქონე კერძო პირებს ემსახურებოდნენ. მოსახლეობის ფართო მასებს არსებითად მხოლოდ შემნახველ სალაროებზე მიუწვდებოდათ ხელი. ვითარე-

ბა მკვეთრად შეიცვალა მოსახლეობის ფართო მასების შემოსავლების ზრდასთან დაკავშირებით და მათ ბანკების პერსპექტიული კლიენტების მდგომარეობას მიაღწიეს. ამას ხელფასის უნაღლოდ გაცემის შემოღებამაც შეუწყო ხელი. ასეთ ვითარებაში ყველაზე მეტად მოიგეს, რა თქმა უნდა, შემნახველმა სალაროებმა, რომლებსაც საუკეთესო კავშირები ჰქონდათ „უბრალო ხალხთან“. მაგრამ მათთან ერთად მსხვილმა ბანკებმაც მოინდომეს თავიანთი წილი დამატებითი კლიენტურის მოპოვება და მოსახლეობას დაუწყეს ანგარიშების გახსნა.

ამ პირველი ნაბიჯის შემდეგ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ანგარიშების მილიონობით მფლობელის გადაქცევას ბანკების ნამდვილ კლიენტებად. ამას იმით მიაღწიეს, რომ მათ დაეხმარნენ უნაღლო ანგარიშების ფორმების ათვისებაში, პირველ რიგში – სამომხმარებლო კრედიტების ასორტიმენტის გაფართოების ხარჯზე. შემდეგ, კერძო კლიენტების მოზიდვისა და შენარჩუნებისათვის დაინერგა მრავალფეროვანი საშემნახველო გეგმები. გარდა ამისა, კომერციულმა ბანკებმა და ბანკების ჯგუფებმა დაიწყეს საინვესტიციო კომპანიების შექმნა, რომლებიც უმნიშვნელო მოცულობის დანაზოგების დროსაც კი იძლეოდნენ ფასიან ქალაქებში მათი დაბანდების შესაძლებლობას. ფაქტობრივად, ბანკებმა სერიოზულად პირველად მიმართეს მარკეტინგს.

ყველა საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტის მასობრივი ოპერაციების გაფართოებამ წაშალა ბანკების სხვადასხვა ჯგუფებს შორის არსებული განსხვავებანი, გამოიწვია საბანკო საქმიანობის უნივერსალიზაცია და ამის შედეგად გაამძაფრა საბანკო კონკურენცია.

80-იან წლებში დაიწყო კიდევ ერთი პროცესი, რომელმაც მნიშვნელოვნად გაამწვავა ევროპის საბანკო ბაზრებზე არსებული კონკურენციული ვითარება – კომერციული ბანკების სახელმწიფო რეგულირების ლიბერალიზება; 80-იან წლებს ახასიათებს კონკურენციის კიდევ უფრო გამწვავება. ფასების მიმართ კლიენტების მგრძობიარობის ზრდამ განვითარებულ ქვეყნებში გამოიწვია კრედიტებსა და ანაბრებზე საპროცენტო გა-

ნაკვეთებს შორის მარჯის შემცირება. საბანკო საქმიანობის შრომის ანაზღაურებასა და მატერიალურ უზრუნველყოფაზე განეულები დანახარჯების გადიდებასთან ერთად ამან კიდევ უფრო დასცა ფასისმიერი კონკურენციის შესაძლებლობები. საბანკო მომსახურების გასაღების შიდა ბაზრები, განსაკუთრებით – დასავლეთ ევროპაში, არსებითად ამონურული აღმოჩნდა, რასაც ამძიმებდა მსოფლიოში ეკონომიკური ზრდის ტემპების კლება და საკრედიტო რისკების მომატება.

გარდა ამისა, თანამედროვე საბანკო კონკურენციას ახასიათებს გლობალიზაციის ტენდენცია. იგი გამომდინარეობს საფინანსო ბაზრების ინტერნაციონალიზაციის უფრო ზოგადი კანონზომიერებიდან, რომელიც XX საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში გააქტიურდა და ვლინდება ქვეყნების შორის დასავლეთ კაპიტალის გადიდების სულ უფრო მზარდ მოცულობებში. 90-იან წლებში ამ პროცესს სამი თავისებურება ახასიათებდა:

ჯერ ერთი, თუ 70-80-იან წლებში ინტერნაციონალიზაციის პროცესი უპირატესად მოიცავდა საბაზრო ეკონომიკის მქონე განვითარებულ ქვეყნებს, 90-იან წლებში იგი განვითარებად ქვეყნებზეც გავრცელდა, პირველ რიგში კი – სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიისა და ლათინური ამერიკის სახელმწიფოებზე;

მეორე, მრავალმა განვითარებადმა ქვეყანამ განვლო ეროვნული საფინანსო ბაზრების ფორმირების პირველი ეტაპი და შეუდგა მეორე ეტაპს – ამ ბაზრების საქმიანობის ლიბერალიზაციას, რამაც უზრუნველყო მათი აქტიური ინტეგრაცია საერთაშორისო საფინანსო ურთიერთობების სისტემაში;

მესამე, საფინანსო ბაზრების ინტერნაციონალიზაციის პროცესში (განსაკუთრებით – განვითარებად ქვეყნებში) სულ უფრო მზარდ როლს თამაშობდა კერძო კაპიტალი – კერძო პირდაპირი და საპორტფელო ინვესტიციები, უცხოური კომპანიების საემისიო საქმიანობა ეროვნულ საფინანსო ბაზრებზე, უცხოური კომერციული ბანკების კრედიტები.

ასეთ პირობებში დასავლეთის ბანკებმა ინტერესი გამოავლინეს გასაღების ახალი ბაზრების მიმართ, უპიკვლეს ყოვლისა – აღმოსავლეთ ევროპაში. განვითარებული საბაზრო

ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში საბანკო კონკურენციას შემდეგი ძირითადი ტენდენციები აქვს:

- საბანკო საქმიანობის უნივერსალიზაცია, საფინანსო კონგლომერატების ჩამოყალიბება;

- არასაბანკო სტრუქტურების ფართო მასშტაბით შექრა საბანკო ბაზარზე;

- საკრედიტო ინსტიტუტების საქმიანობის რეგიონული და ეროვნული სფეროების გაფართოება, საბანკო კონკურენციის გლობალიზაცია;

- არაფასისმიერი კონკურენციის მნიშვნელობის მუდმივად ზრდა;

- კონკურენციის სახელმწიფოებრივი რეგულირების ლიბერალიზაცია.

ყველა დასახელებული ტენდენციის ერთობლივად მოქმედების შედეგია საბანკო კონკურენციის ინტენსივობის გაძლიერება.

მოკლე დასკვნები

1. ბანკების საქმიანობა ხორციელდება კონკრეტულ გარემოში, რომელიც განსაზღვრავს ბანკებსა და მის კლიენტებს, ბანკებსა და ეკონომიკურ ურთიერთობათა სხვა სუბიექტებს შორის ურთიერთდამოკიდებულების ხასიათსა და პირობებს. კომერციული ბანკები, როგორც საბაზრო მეურნეობის პროდუქტი, მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ საფინანსო ბაზრებზე, როგორც მათი განუყოფელი მონაწილეები.

2. ფინანსური ბაზარი, ფართო გაგებით, არის სხვადასხვაგვარი აქტივებისა და ვალდებულებების მოძრაობა. იგი ფინანსური აქტივებითა და ინსტრუმენტებით ვაჭრობის ორგანიზებულ და არაფორმალურ სისტემას წარმოადგენს. ცალკეულ ფინანსური ბაზრებში სხვადასხვა ფულადი ნაკადები ერთიანდებიან: სავალუტო ბაზარი, ფულადი სახსრების ბაზარი, ინვესტიციების ბაზარი და სხვ.

3. საბანკო ბაზარი უნდა გავიგოთ, როგორც მხოლოდ ის

ბაზრები, რომლებიც სპეციფიკურად საბანკოა, სახელდობრ კი – საბანკო მომსახურების გასაღების ბაზრები. თუმცა ასე ვინროდ განმარტების დროსაც კი საბანკო ბაზარი წარმოადგენს ძალიან რთულ წარმონაქმნს, რომელსაც ერთობ ფართო საზღვრები აქვს და უამრავი ელემენტისაგან შედგება. საბანკო ბაზარი წარმოადგენს საბანკო მომსახურების ბაზრების ერთობლიობას, რომელიც შეგვიძლია საბანკო დარგების სისტემად წარმოვადგინოთ.

4. საბანკო ბაზარზე ძირითადი კონკურენცია იშლება კომერცულ ბანკებს შორის ანუ იმ საბანკო ინსტიტუტებს შორის, რომლებიც ორდონიან საბანკო სისტემის მეორე, ქვედა საფენურზე იმყოფებიან და საბანკო მომსახურებას უწევენ კლიენტურას. ცენტრალური ბანკები არ უნდა ჩაებან ბანკების კლიენტებისათვის გამართულ უშუალო კონკურენციაში. საბანკო ბაზრის მოპაექრე სუბიექტების ამ ძირითადი ჯგუფის შიგნით ტრადიციულად გამოყოფენ უნივერსალური და სპეციალიზებული ბანკების ქვეჯგუფებს. საბანკო ბაზრის კონკურენტი ჯგუფებია აგრეთვე არასაბანკო საკრედიტო-საფინანსო ინსტიტუტები და არასაფინანსო სანარმოები და ორგანიზაციები, ანუ, როგორც მათ ზოგჯერ უწოდებენ, არასაბანკო ბანკები.

5. საბანკო ბაზრის სტრუქტურირება ხდება საქონლის (პროდუქტის) ნიშნით ე.ი. განეული მომსახურების სახეობის მიხედვით. მომსახურების ბაზარი, საინვესტიციო მომსახურების ბაზარი, საანგარიშსწორებო-საკასო მომსახურების ბაზარი, სატრასტო მომსახურების ბაზარი, საკონსულტაციო მომსახურების ბაზარი, სხვა ბაზრები.

საბანკო ბაზრის სტრუქტურირების შემდეგი კრიტერიუმია საბანკო მომსახურების მომხმარებელთა ჯგუფები, რომლის სეგმენტაციის საფუძველია: სამართლებრივი, ეკონომიკური, გეოგრაფიული, დემოგრაფიული, ქცევითი და ა.შ. ნიშან-თვისებები; აგრეთვე სივრცობრივი ნიშანი (ლოკალური, ეროვნული და საერთაშორისო).

6. საბაზრო კონკურენციის შინაარსი მისი სუბიექტების

პაექრობაში ანუ შეჯიბრებაში მდგომარეობს. საბაზრო კონკურენციის ობიექტია კონკურენტი სუბიექტების ეკონომიკური სარგებელი. გამყიდველისათვის (ბანკისათვის) იგი გამოიხატება საქონლის გაყიდვიდან მაქსიმალური მოგების მიღებაში, მყიდველისათვის კი – მაქსიმალური სარგებლიანობის შექმნაში საქონლის ყიდვის დროს. საბანკო კონკურენციის სუბიექტად გვევლინებიან არამართო თვითონ ბანკები, არამედ საბანკო ბაზრის მონაწილე ყველა სხვა საფინანსო და არასაფინანსო დაწესებულებები. აქედან გამომდინარე, საბანკო კონკურენცია შეგვიძლია განვმარტოთ, როგორც საბანკო ბაზრის სუბიექტების მეტოქეობის დინამიკური პროცესი, რომლის მსვლელობაშიც ისინი ცდილობენ მყარი მდგომარეობის მიღწევას ამ ბაზარზე.

7. საბანკო კონკურენციის ძირითადი ფორმებია: გამყიდველთა და მყიდველთა კონკურენცია; ინდივიდუალური და ჯგუფური კონკურენცია, შიდადარგობრივი და დარგთაშორისი კონკურენცია; ფასისმიერი და არაფასისმიერი კონკურენცია; სრულყოფილი და არასრულყოფილი კონკურენცია.

ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტებები

ბაზარი – საბაზრო ეკონომიკაში აღწარმოების მთელი პროცესის მომცველი ფენომენი, ეკონომიკური სივრცე, სადაც თვითრეგულირების მექანიზმის საფუძველზე ყალიბდება ურთიერთობა საქონლისა და მომსახურების მწარმოებლებსა და მომხმარებლებს შორის. ბაზარი გარკვეულ კანონზომიერებებს ექვემდებარება. მისთვის დამახასიათებელია: 1. საკუთრების პლურალიზმი და მეურნეობის მრავალფეროვნება; 2. მწარმოებელთა დამოუკიდებლობა და მათი ეკონომიკური პასუხისმგებლობა; 3. მწარმოებაში რეგლამენტაციის არქონა, რაციონალიზმი კონტრაჰენტის არჩევაში და სხვ. საბაზრო კონკურენციის მონაწილის მამოძრავებელი სუბიექტური მიზანი - მაქსი-

მალური მოგების მიღება ბაზრის „უხილავი ხელით“, საბოლოო ანგარიშით ზეგავლენას ახდენს საზოგადოებრივ ინტერესებზე და აყალიბებს ობიექტურ კანონზომიერებებს, რომლებიც გამოსატყულებას ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაში პოვენს.

ბაზრის გეოგრაფიული საზღვრები – ფინანსების, მომსახურების სახეების მიმოქცევის სფერო, რომელიც განისაზღვრება კლიენტების მიერ შესაბამის ტერიტორიებზე საბანკო და საფინანსო მომსახურების ეკონომიკური შესაძლებლობებით.

ბაზრის ტენდენცია – მომსახურების, მათზე ფასების განვითარების და მოძრაობის ძირითადი მიმართულებები

ბაზრის მართვა – ბაზარზე სახელმწიფოს რეგულირებადი ზემოქმედება, რომელიც ძირითადად ხორციელდება გადასახადების, საალრიცხვო განაკვეთების, რეზერვირების ნორმირების საშუალებით.

ბაზრის მონაწილენი – პირები, რომლებიც საფინანსო ბაზარზე თავისი კლიენტების სახელით ყიდიან და/ან ყიდულობენ, ან უნევენ მომსახურებას თავიანთი ანგარიშით.

ბაზრის შესწავლა – ბაზრების მდგომარეობის მათი სტრუქტურის, მოცულობის და თავისებურებების შესახებ მიზანდასახული ინფორმაციის მიღება.

ბანკთაშორისი კრედიტების ბაზარი – სასესხო კაპიტალების ბაზრის ნაწილი, სადაც საკრედიტო დაწესებულებების დროებით თავისუფალი ფულადი რესურსები მოიზიდება და განთავსდება უპირატესად ბანკთაშორისი დეპოზიტების სახით მოკლე ვადებით.

ინვესტიციის ბაზარი – დასავლურ ლიტერატურაში ინვესტიციის ბაზარს უწოდებენ, ერთი მხრივ, ინვესტორებს, ხოლო, მეორე მხრივ, ინვესტორებსა და ინვესტიციების საბოლოო რეციპიენტებს შორის აქტივების (უპირატესად - ფინანსური აქტივებით) ვაჭრობის ორგანიზაციის სისტემას. ინვესტიციის ბაზარი აერთიანებს სასესხო კაპიტალის ბანკებს, საფინანსო ბაზრებს, აგრეთვე ზოგიერთი რეალური აქტივის (მაგალითად ძვირფასი ლითონების და ქვების, ანტიკვარიატის, უძრავი ქონების) ბაზრებს, რომლებიც იყოფა დაბანდებათა ხანგრ-

ძლივობის პრინციპებისა და ორგანიზაციის დონის მიხედვით. ინვესტიციის ბაზარს ხშირად განმარტავენ როგორც გრძელვადიანი კაპიტალის ბაზას - „Capital market“-ს. თავის მხრივ ამ ტერმინს ხშირად ხმარობენ საკუთრების ბაზრის - „Equity market“-ის ცნების სინონიმად, რომელიც უპირველეს ყოვლისა, აქციების ბაზარს მოიცავს.

ნაღდი ფულადი სახსრების ბაზარი – ბაზარი, სადაც ხდება გარიგებების შესრულება მათი დადებიდან არაუგვიანეს ორი დღისა.

ოქროს ბაზარი – საკრედიტო ორგანიზაციების და განსაკუთრებული ცენტრებული ერთობლიობა, სადაც წარმოებს ოქროთი რეგულარული ყიდვა-გაყიდვა. აქ ხდება ბანკების და სპეციალიზებული ორგანოების მიერ ოქროთი ვაჭრობა, მისი გასუფთავება და სლიტკების დამზადება. ოქროს საერთაშორისო მთავარი ბაზრებია - ლონდონი და ციურხიხი. ამ ბაზრებზე ოქროს ფასი მსოფლიო ფასებად ითვლება.

სავალუტო რეგულირების ფონდი – უცხოურ და ნაციონალურ ვალუტაში სახსრები, რომლებიც გამიზნულია სავალუტო ინტერვენციების დახმარებით სავალუტო კურსების რეგულირებისათვის.

საერთაშორისო საფინანსო ცენტრები – სასესხო კაპიტალების საერთაშორისო ბაზრის ცენტრები. განვითარებულ ქვეყნებში - ნიუ-იორკის, ტოკიოს, ლონდონის, პარიზის, ფრანკფურტ-მაინის, ციურხიხის, ლუქსემბურგის; განვითარებადში - შონკონგის, სინგაპურის, ბახრეინის და სხვ. ამგვარი ცენტრებისათვის დამახასიათებელია ბანკების და სხვა ფინანსურ საკრედიტო ცენტრების მაღალი კონცენტრაცია, ფინანსურ-საკრედიტო ოპერაციებისათვის ლიბერალური საგადასახადო და სავალუტო რეჟიმი, კომპიუტერული კავშირების მძლავრი სისტემები.

სავალუტო ბაზარი - საკრედიტო ორგანიზაციების და ოფიციალური ცენტრების ერთობილობა, სადაც თავმოყრილია (ხდება) ვალუტის ყიდვა-გაყიდვა მოთხოვნა-მიწოდების საფუძ-

ველზე. სავალუტო ბაზარი, როგორც ინსტიტუციური მექანიზმი, ბანკების, ვალუტის ბირჟების, სავალუტო განყოფილებების, მსხვილი, პირველ ყოვლისა, ტრანსეროვნული კორპორაციების სპეციალიზებული საბროკერო ფირმების ერთობლიობაა.

სასესხო კაპიტალების ბაზარი – ფინანსური ბაზრის ნაწილი, სადაც ფორმირდება მოთხოვნა და მიწოდება საშუალო და გრძელვადიან სასესხო კაპიტალზე.

საფინანსო ინსტრუმენტები – ბაზარზე მიმოქცევადი ფინანსური ვალდებულებები და უფლებები დოკუმენტალურ ფორმაში. მათ შეიძლება მივაკუთვნოთ: ფასიანი ქაღალდები, ფულადი ვალდებულებები, ვალუტა, ფიუჩერსები, ოპციონები და ა.შ.

საფონდო ბაზარი – ფინანსური ბაზრის შემადგენელი ნაწილი; იქმნება დილერების ნაციონალური ასოციაციის წევრების მიერ. ფასიან ქაღალდების ოპერაციებთან დაკავშირებით, ფასიანი ქაღალდების პირველადი და მეორადი განლაგების (მოთავსების) მიზნით.

ფინანსური ბაზარი – მოკლე, საშუალო და გრძელვადიანი კრედიტების, ინვესტიციების, ფასიანი ქაღალდების, ანაბრების და ა.შ. ერთობლიობა. ფინანსური ბაზარი მოიცავს კაპიტალების ბაზარს (საშუალო და გრძელვადიანი კრედიტები, ფასიანი ქაღალდები), ფულად ბაზარს (მოკლევადიანი კრედიტები, ფასიანი ქაღალდები) და სავალუტო ბაზარს.

ფულადი სახსრების ბაზარი – ფინანსური ბაზრის ნაწილი, სადაც ხორციელდება ძირითადად მოკლევადიანი სადეპოზიტო-სასესხო ოპერაციები, იგი პირველყოვლისა ემსახურება ფირმების, დაწესებულებების, სახელმწიფოს და კერძო პირების ბანკების, მოკლევადიანი რესურსების საბრუნავი კაპიტალის მოძრაობას.

კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი სამუშაოსათვის

1. განსხვავდებიან თუ არა განმარტებები: „ფინანსური ბაზარი“ და „ფულადი ბაზარი“?

2. რომელი სუბბაზრებისაგან შედგება ფინანსური ბაზარი?

3. რა შედის ფინანსური ბაზრის ინსტრუმენტებში?

4. დაახასიათეთ ინვესტიციების ბაზარი

5. რა გავლენას ახდენს სავალუტო ბაზარი ეკონომიკაზე?

6. როგორ ფუნქციონირებს უნაღდო სავალუტო ბაზარი?

7. რა შედის ფულადი სახსრების ბაზრის შემადგენლობაში?

8. რა თავისებურებებით ხასიათდება ფინანსური ბაზრების ფუნქციონირება ეკონომიკური კრიზისების პერიოდში?

9. რა არის საბანკო ბაზარი?

10. კრიტიკულად შეაფასეთ გამონათქვამი: „საბანკო კონკურენცია ბანკებს შორის გამართული კონკურენციაა“

11. გააანალიზეთ შემდეგი მტკიცებები: 1. საბანკო კონკურენცია სიკეთეა. 2. საბანკო კონკურენცია ბოროტებაა.

3. საბანკო კონკურენცია თითქმის არ არის. 4. საბანკო კონკურენცია წარმატებით ვითარდება.

დაასაბუთეთ თითოეული მათგანი.

12. ერთნაირად აფასებენ თუ არა კონკურენციის როლსა და მნიშვნელობას ცალკეული საბანკო ინსტიტუტები და სახელმწიფო?

13. რა არის საბანკო ბაზრისადმი დარგობრივი მიდგომის არსი? როგორია მისი პრაქტიკული მნიშვნელობა?

14. არსებობდა თუ არა ბანკებს შორის კონკურენტული ურთიერთობები ჩვენი ეკონომიკის განვითარების საბჭოთა პერიოდში? რატომ?

15. შესაძლებელია თუ არა კონკურენტულ ურთიერთობათა არსებობა ეკონომიკის სახელმწიფო სექტორში?

16. როგორია კონკურენციის ძირითადი ფორმები? დაახასიათეთ თითოეული ფორმა ცხოვრებიდან აღებული მაგალითებით.

რეკომენდირებული ლიტერატურა

ასათიანი რ. ეკონომიკის განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, 2003.

ეკონომიკური ლექსიკონი. ავტ. კოლექტივი პროფ. ა. სილაგაძის ხელმძღვანელობით. თბ., თსუ გამომცემლობა, 2001.

ვერნონი რ. სახელმძღვანელო გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებისათვის. ჟურნ. „ეკონომიკური რეფორმები დღეს“, №12, 1999. გვ.14-17.

კაკულია მ. სავალუტო სისტემის განვითარების პრობლემები საქართველოში. თბ., „ფინანსები“, 2001.

კოვზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., თსუ გამომცემლობა, 2001.

მესხია ი. ფინანსური სტაბილიზაციის საგარეო და საშინაო ფაქტორები საქართველოში. „შრომები“, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. თბ., საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, 2000.

პაპავა გ. საბაზრო ეკონომიკის გაჯანსაღებისა და ნორმალიზაციისათვის საქართველოში. თბ., „ფინანსები“, 2000.

პაპავა ვლ. საბაზრო თანასწორობის დოქტრინა, თბ., 1999.

ქოქიაური ლ. ინვესტიციის ბაზარი: თეორია, პოლიტიკა, პრაქტიკა. თბ., საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, 2002.

ჭითანავა ნ. საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების ორგანიზაციული პრობლემები. თბ., 1993.

ხელაია გ. საერთაშორისო სავალუტო და საკრედიტო ურთიერთობები, თბ., 1994.

Банковский портфель. т. 1. М., Соминтсх, 1994.

Банковское дело. Под редакцией проф. А.М. Тавасиева. М., ЮНИТИ, 2001.

Деньги. Банки. Валюта. М., АО ДИС, 1994.

Денежная реформа в посткоммунистических странах. Пер. с нем. М., Международные отношения, 1996.

Международные валютно-кредитные отношения. Под. ред.

Л.М. Красовиной, М., финансы и статистика, 1994.

Основы банковской деятельности (Банковское дело). Учебное пособие. Под.ред. проф. Тагирбекова К.Р. М., Издательский дом "ИНФРА-М", 2001.

Рынок ценных бумаг и его финансовые институты: Учебное пособие. Под.ред. В.С. Торкановского, Спб., АО "Комплекс", 1994.

Palfreman David., Ford Philip. Elements of Banking. Pritman Publishing. London. 1996.

Pose Peter S. Comercial Bank Managment. Producing and Selling Financial Services. Second Edition. IRWIN. Honewood. Boston. 1993.

Woelfel Charles J. Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

მეოთხე თავი. სანგრაღური ბანკები

ტერმინები და ძირითადი ცნებები

- 4.1. ცენტრალური ბანკის წარმოშობა
- 4.2. ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებელი სტატუსის შესახებ
- 4.3. ცენტრალური ბანკის ადგილი ეკონომიკაში
- 4.4. საქართველოს ეროვნული ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურა
- 4.5. ეროვნული ბანკის მმართველობა
- 4.6. ცენტრალური ბანკის ფუნქციები
- 4.7. საემისიო საქმიანობის რეგულირება
- 4.8. ფულის მასა და მისი შეფასების მეთოდები
- 4.9. საქართველოს ეროვნული ბანკის ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკა
  - 4.9.1. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მიზნები და ძირითადი შედეგები
  - 4.9.2. ეროვნული ბანკის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტები

მოკლე დასკვნები

ტერმინების და ძირითადი ცნებების განმარტება
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის
რეკომენდებული ლიტერატურა

ტერმინები და ძირითადი ცნებები

	პროგნოზი
ადგილობრივი ბიუჯეტი	ბანკის სანესდებო კაპიტალი
აჟიო	ბანკოტი
აშშ ფედერალური სარეზერვო	ბიუჯეტი
სისტემა	ბიუჯეტის დეფიციტი
ბანკის სალაროს ბრუნვის	ემისია

ემიტირება
 ემიტენტი
 ეროვნული ანგარიშები
 ეროვნული ბანკის ორგანიზაცი-
 ული სტრუქტურა
 ეროვნული ბანკის სარეზერვო
 ფონდი
 ეროვნული ბანკის წმინდა შემო-
 სავალი
 ვალუტა
 „იაფი“ ფული
 ინფლაცია
 იპოტეკა
 კომერციული ბანკის რეზერვები
 კონვერტირება
 ლიკვიდური სახსრები
 მონეტარული პოლიტიკის კოეფიციენტი
 ნაღდი სახსრების კოეფიციენტი
 რწმუნებული ბანკები
 საბანკო რეზერვები
 საგადასახდლო ბალანსი
 საგარეო ვალი
 საგარეო სახელმწიფო ვალის მომ-
 სახურება

საკრედიტო ფული
 სარეზერვო პასივები
 სარეზერვო ფონდები
 საქართველოს ეროვნული ბანკი
 სახელმწიფო ბიუჯეტი
 ტარგეტირება
 ფედერალური ბიუჯეტი
 ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა
 ფულადი ბაზა
 ფულადი სისტემა
 ფული M1
 ფული M2
 ფული M3
 ფული M4
 ფულის აგრეგატი
 ფულის ბაზრის ერთობლივი ფონ-
 დები
 ფულის მასა
 ფულის მასა მიმოქცევაში
 ფულის მიწოდების და მოთხოვნის
 ფუნქცია
 ქალაქის ფული
 ცენტრალური ბანკის ფუნქციები
 „ძვირი“ ფული
 წმინდასაოპერაციო მოგებაზარალი

4.1. ცენტრალური ბანკის წარმოშობა

ყოველი განვითარებული სახელმწიფოს ფინანსური სისტე-
 მის წამყვანი ელემენტი დღეს არის ცენტრალური ბანკი,
 რომელიც ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ოფიციალურ
 გამტარებლად გვევლინება. თავის მხრივ, ფულად-საკრედიტო
 პოლიტიკა, საბიუჯეტო პოლიტიკასთან ერთად, ეკონომიკის
 მთელი სახელმწიფო რეგულირების საფუძველს შეადგენს. ამ-

იტომ ცენტრალური ბანკის ეფექტიანად ფუნქციონირება საბაზრო ეკონომიკის ეფექტიანად ფუნქციონირების ერთ-ერთი პირობაა.

პირველი ცენტრალური ბანკი 300 წელზე მეტი ხნის წინათ გაჩნდა.

ცენტრალური ბანკების ისტორიიდან. ბაზრის სტიქიური განვითარებისა და ნამდვილი ფულის (ოქროსა და ვერცხლის) სტიქიური მიმოქცევის ეპოქაში ბანკები უპირატესად სავაჭრო ოპერაციების განხორციელების უბრალო შუამავლები როლში გამოდიოდნენ. მაგრამ მაშინაც ზოგი მათგანი გამოირჩეოდა მათი რიცხვიდან როგორც უფრო მსხვილი, ან ხელისუფლების საჭიროებათა მომსახურე ბანკი. მრავალი საუკუნის მანძილზე მსგავს როლს ასრულებდნენ ცნობილი, საკმაოდ დიდი ქონების მქონე და სანდო ბანკირები (საბანკო სახლები). თუმცა მთლიანობაში იმ ისტორიულ პირობებში (წმინდა სტიქიური განვითარება პლიუს ის, რომ სახელმწიფო შორს იდგა ეკონომიკისაგან) ბანკები განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან სიდიდით და არა სპეციალიზაციით. მთავრობასთან სიახლოვეც კი არ აქცევდა რომელიმე ბანკს ცენტრალურ ბანკად მისი თანამედროვე გაგებით.

ცენტრალური ბანკის იდეა ჩაისახა შედარებით განვითარებულ კაპიტალისტურ საბაზრო ურთიერთობათა პირობებში, როცა მასზე წარმოიშვა ისტორიული და ეკონომიკური მოთხოვნილება, სწორედ მაშინ, როცა ნათელი გახდა, რომ ბაზრის შემდგომ განვითარებას საერთოდ, კერძოდ კი, ცენტრალური ბანკის ფინანსური ბაზრის, როგორც სახელმწიფო (საზოგადოებრივად ორგანიზებული) მართვისა და ზედამხედველობის ერთ-ერთი ორგანოს გარეშე, შესაძლოა მნიშვნელოვანი ძვრები და გაუმართლებელი ზარალი მოჰყვეს.

დასავლეთის ქვეყნების უმეტესობაში ცენტრალური ბანკის ფუნქციას ასრულებდნენ გარკვეული ბანკები XIX ს-ის შუახანებიდან XX ს.-ის დასაწყისამდე. ასე, მაგალითად, საფრანგეთის ბანკი 1874 წლიდან, აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემა 1913 წლიდან. რუსეთის სახელმწიფო (ცენტრალური) ბანკი დაფუძნდა 1860 წ. თუმცა პირველი ცენტრალური ბანკე-

ბი ბევრად ადრე წარმოიქმნენ: შვედეთის რისკბანკი – 1668 წ., ინგლისის ბანკი – 1694 წელს, ფინეთის ბანკი – 1811წ.

ისტორიული თვალთახედვით, სულ ახლახან დაფუძნდა თურქეთის ცენტრალური ბანკი; ეს მოხდა მხოლოდ 1930 წ. ჩინეთის სახალხო ბანკი შეიქმნა 1948 წ., თუმცა ცენტრალური ბანკის ფუნქციები მას მიენიჭა მხოლოდ 1983 წელს.

ბანკების საერთო რიცხვიდან რომელიმეს გამოყოფა ცენტრალური როლის შესასრულებლად ნიშნავდა შესაბამის ქვეყანაში ორდონიანი საბანკო სისტემის ჩამოყალიბების დაწყებას, რომლის ზედა დონეს იკავებს ცენტრალური ბანკი. თავის მხრივ, ბანკების ორდონიანი სისტემის შექმნის აუცილებლობა განპირობებული იყო საბაზრო ურთიერთობათა წინააღმდეგობრიობით: ერთი მხრივ, ისინი მოითხოვენ მენარმეობის და კერძო ფინანსური სახსრების ფლობის თავისუფლებას, რისი უზრუნველყოფაც ხდება ქვედა დონის ელემენტებით – კომერციული ბანკებითა და სხვა საკრედიტო ორგანიზაციებით; მეორე მხრივ, მითითებული ურთიერთობები უნდა დარეგულირდეს (განხორციელდეს მიზანმიმართული ზემოქმედება და კონტროლი), ეს გარემოება კი მოითხოვს განსაკუთრებული ინსტიტუტის შემოღებას ცენტრალური ბანკის სახით.

ასე თუ ისე, ისტორიამ დაადასტურა, რომ ცენტრალიზაცია და საზოგადოებრივად ორგანიზებული კონტროლი წარმოადგენენ საბანკო სისტემის ეფექტურობის აუცილებელ წინაპირობებს. საბანკო საქმის განსაკუთრებულად დეცენტრალიზებულ არსებობასა და განვითარებას, რომელიც თავის დროზე ყველა ქვეყანაში მოხდა, დამატებითი უნესრიგობა შეჰქონდა უიმისოდაც სტიქიურ ეკონომიკაში ქალაქის ფულის არაერთგვაროვნების, ცუდი რეგულირებისა და ეკონომიკის მოთხოვნების შეუსაბამო ფულადი მოთხოვნების გამო. ფულადი და საკრედიტო ურთიერთობების რეგულირების ფუნქციების მქონე ცენტრალური ბანკების შექმნა წარმოადგენდა მნიშვნელოვან ისტორიულ აღმოჩენას, რაც შესაძლებელს ხდიდა ბაზრის სტიქიის აღაგმვას ამ სპეციფიკურ სფეროში კერძო მენარმეობის შედარებითი თავისუფლების დაცვით.

თავდაპირველად ტერმინი „ცენტრალური ბანკი“ გულისხმობდა ყველაზე მსხვილ ბანკს საკრედიტო სისტემის ცენტრში. შემდეგში ამგვარმა ბანკებმა მოახდინეს ზოგიერთი სპეციფიკური ფუნქციების მონოპოლიზება, ხოლო განსაზღვრულ ეტაპზე ხელისუფლებამ მოახდინა მათი ნაციონალიზება (სააქციო სტატუსი, ამასთან, შეიძლება შენარჩუნებული იყოს). უმეტეს შემთხვევებში ცენტრალური ბანკის კაპიტალი მთლიანად ეკუთვნის სახელმწიფოს, მაგრამ, როგორც ზოგიერთი ქვეყნის გამოცდილება გვიჩვენებს, მას შეიძლება ჰყავდეს სხვა აქციონერებიც – კომერციული ბანკები და სხვა საფინანსო ინსტიტუტები. ცენტრალური ბანკები კომერციულ ბანკებთან შედარებით უფრო მოკრძალებულია თავისი კაპიტალისა და ბალანსის მასშტაბებით, ხოლო მათი ფუნქციები და საბანკო სისტემაზე ზემოქმედების მეთოდები მუდმივად მოდიფიცირდება. ამასთან, დასახელებული ბანკების არსი პრინციპში უცვლელია და მდგომარეობს ქვეყანაში ბანკების მეშვეობით ფულადი და საკრედიტო ნაკადების რეგულირების გზით სახელმწიფოს, საზოგადოებასა და ეკონომიკას შორის შუამავლობაში. რა კონკრეტული ფუნქციაც არ უნდა დააკისრო ცენტრალურ ბანკს, ის ყოველთვის დარჩება ეკონომიკის ფულადი კომპონენტების მარეგულირებლად და მის საქმიანობაში შერწყმულია სახელმწიფო უწყებისა და ბანკების ინტერესები.

ცენტრალური ბანკები პირველად წარმოიშვა, კომერციული ბანკების სახით, რომლებსაც ჰქონდათ ემისიის უფლება. მიუხედავად იმისა, რომ პირველ საემისიო ბანკად მიიჩნევენ 1694 წ. შექმნილ ინგლისის ბანკს, რადგანაც პირველად მან დაიწყო ბანკნოტების გამოშვება და კომერციული თამასუქების აღრიცხვა.

ცენტრალური ბანკების ყველგან გავრცელება და მათ მიერ თანამედროვე მნიშვნელობის შექმნა მხოლოდ XX საუკუნეში მოხდა. საერთაშორისო საფინანსო კონფერენციაზე, რომელიც ბრიუსელში ჩატარდა 1920 წელს, აღნიშნეს: „იმ ქვეყნებში, სადაც არ არსებობს ცენტრალური საემისიო ბანკი, უნდა შეიქმნას“. უფრო მეტიც: „ბანკები, განსაკუთრებით საემისიო ბანკი, უნდა გათავისუფლდეს პოლიტიკური ზეწოლისაგან, ისინი

გონივრული ფინანსების პრინციპზე უნდა იმართებოდეს“.

თავდაპირველად ზედა დონის ბანკებს საემისიო ბანკებს უწოდებდნენ და მათ ქმნიდნენ როგორც განსაკუთრებული უფლებემოსილებით აღჭურვილ სააქციო კომპანიებს. „ცენტრალურ ბანკს“ უწოდებდნენ იმ ყველაზე მსხვილ ბანკს, რომელიც საბანკო სისტემის ცენტრში იმყოფებოდა. შემდეგ ამგვარი ბანკები თანდათანობით ახდენდნენ ზოგიერთი სპეციფიკური ფუნქციის მონოპოლიზებას და განვითარების გარკვეულ ეტაპზე სახელმწიფოები ახორციელებდნენ მათ ნაციონალიზებას. ამასთან ცენტრალური ბანკების სააქციო სტატუსი ზოგიერთ ქვეყანაში შენარჩუნებულია. მაგალითად იტალიის ბანკის კაპიტალი ბანკებს და სადაზღვევო კომპანიებს ეკუთვნის, აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის კაპიტალი კი – ამ სისტემის წევრ ბანკებს.

ცენტრალურ ბანკებს შესაძლოა ჰქონდეს კაპიტალის საკუთრების შერეული ფორმა, როცა მათი კაპიტალის ნაწილი სახელმწიფოს ეკუთვნის, ნაწილი კი იურიდიული და/ან ფიზიკური პირების ხელშია. მაგალითად, იაპონიის ბანკის კაპიტალის 55% სახელმწიფოს ეკუთვნის, 45% კი კერძო პირებს; ავსტრალიაში კაპიტალის 50% სახელმწიფოს ეკუთვნის, 50% კი რეზიდენტი იურიდიული და ფიზიკური პირების საკუთრებაა.

უმრავლეს შემთხვევაში ცენტრალური ბანკის კაპიტალი მთლიანად სახელმწიფოს ეკუთვნის (ინგლისი, საფრანგეთი, დანია, რუსეთი, საქართველო და სხვა).

გამოეყვანენ რა კომერციულ ბანკების კაპიტალის მნიშვნელოვანი ზომითა და ჩატარებული ოპერაციების დიდი მოცულობით, ცენტრალურმა ბანკებმა დაკარგეს თავიანთი პოტენცია და ამ სფეროში ლიდერობა კომერციულ ბანკებს დაუთმეს. მათმა ფუნქციებმა და საფინანსო სისტემაზე ზემოქმედების მეტოდებმა მოდიფიცირება განიცადა, ქვეყნის ფულად-საკრედიტო სისტემის მდგომარეობაზე გავლენის ხარისხი კი განუზომლად გაიზარდა. ამასთან ფულად-საკრედიტო სისტემის ფორმირებაზე ცენტრალური ბანკის გავლენის ხარისხი ამა თუ იმ ქვეყანაში არაერთგვაროვანია და თავისუფლების იმ ხარისხზეა დამოკიდებული, რომელიც ცენტრალურ ბანკს და

მის ხელმძღვანელობას გააჩნია.

ცენტრალური ბანკის მმართველს პოსტზე ნიშნავს მონარქი, პრეზიდენტი ან პარლამენტი. თავისი კანდიდატურის გაყვანა მთავრობასაც შეუძლია, ამ შემთხვევაში მთავრობა საპარლამენტო უმრავლესობას უნდა ეყრდნობოდეს. ეს ჩვეულებრივი პრაქტიკაა და მრავალ ქვეყანაში სწორედ მთავრობა სთავაზობს პარლამენტს ოფიციალურად ცენტრალური ბანკის მეთაურს.

ცენტრალური ბანკის უმაღლესი ხელმძღვანელობის თანამდებობაზე ყოფნის დრო ან საერთოდ არაა შეზღუდული (დანია, ნორვეგია, ფინეთი), ანდა ეს დრო საკმაოდ დიდია – 7 წელი კანადაში, ავსტრალიასა და ნორვეგიაში, 8 – გერმანიაში.

სახელმწიფო ორგანოებზე ყველაზე უფრო მეტადაა დამოკიდებული საფრანგეთისა და იტალიის ცენტრალური ბანკები, სადაც ამ ბანკების საქმიანობაში ჩარევის უფლება მთავრობას კანონმდებლობით აქვს განმტკიცებული. დიდი ბრიტანეთის, იაპონიის, შვედეთისა და ნიდერლანდების კანონმდებლობაში მკაფიოდაა დადგენილი სახელმწიფო ორგანოების უფლება გააუქმონ ცენტრალური ბანკების გადანყვეტილებები, აგრეთვე, მითითებები მისცენ მათ. ყველაზე უფრო დამოუკიდებელია გერმანიისა და შვედეთის ბანკები. ამ ქვეყნების კანონმდებლობაში არ არსებობს ისეთი ნორმები, რომლებიც ცენტრალური ბანკის მიერ გატარებულ ფულადსაკრედიტო პოლიტიკაში ჩარევის უფლებას მისცემდა მთავრობას. ამგვარად, ცენტრალური ბანკების დამოუკიდებლობის დონე შემდეგნაირად შეგვიძლია დავახასიათოთ: ინგლისის ბანკს შუალედური ადგილი უჭირავს გერმანიის ბუნდესბანკსა (მაქსიმალურად გავლენიანი და დამოუკიდებელი დაწესებულება) და საფრანგეთის ბანკს (მთავრობაზე მთლიანად დამოკიდებული დაწესებულება) შორის. ფინეთის ცენტრალური ბანკი ტრადიციულად საკანონმდებლო ხელისუფლებასაა მიბმული, გავლენიანი როლი აქვს და უმაღლეს სახელმწიფო მოღვაწეთა მიმართებლად გამოდის. იტალიაში ცენტრალური ბანკის როლი მალღდება მისი ხელმძღვანელობის ხარჯზე მთავრობის გამუდმებულად ცვლის პირობებში.

რადგანაც მთავრობა, უპირველეს ყოვლისა, მოკლე და საშუალო ვადიან მიზნებზე ზრუნავს (მომდევნო არჩევნებზე გამარჯვება, ამომრჩეველთა აზრი და ა.შ.), ამიტომ შესაძლოა მისი საქმიანობა წინააღმდეგობაში მოექცეს სახელმწიფოს გრძელვადიან ინტერესებთან. ასეთ პირობებში დამოუკიდებელი ცენტრალური ბანკი ეკონომიკური განვითარების სტაბილურობას უზრუნველყოფს. ამავე დროს ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებლობასაც თავისი საზღვრები აქვს. ეს იმით აიხსნება, რომ ცენტრალურ ბანკსა და მთავრობას შორის არ შეიძლება არსებობდეს პრინციპული წინააღმდეგობები, რადგანაც მაშინ ეკონომიკური პოლიტიკა არაეფექტიანი იქნებოდა.

პრინციპული მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფო ფინანსებისა და საბანკო სისტემის მკაფიოდ გამიჯვნას, ე.ი. ცენტრალური ბანკის სახსრების გამოყენებაში მთავრობის შესაძლებლობათა შეზღუდვას. ბევრ ქვეყანაში პრაქტიკულად არ არსებობს მთავრობის პირდაპირი დაკრედიტება (აშშ, კანადა, იაპონია, დიდი ბრიტანეთი, შვედეთი, შვეიცარია) ან ეს შეზღუდულია კანონმდებლობით (გერმანია, საფრანგეთი, ნიდერლანდები). ავსტრიის ეროვნული ბანკის შესახებ კანონში (1984 წ.) ჩანერილია, რომ ხელისუფლების ორგანოებს ცენტრალური ბანკის სახსრების სესხად აღება შეუძლიათ მხოლოდ ოქროთი ან უცხოური ვალუტით ასპროცენტიანი უზრუნველყოფისას. ერთადერთი გამონაკლისია მოკლევადიანი სახაზინო სერტიფიკატების აღრიცხვა მთავრობისათვის დახმარების გასაწევად ნაღდი რესურსების სამმართველოში, თანაც მხოლოდ ფინანსთა მინისტრის საგანგებო თხოვნით გადასახადების ან ბიუჯეტის შემოსავლების 5%-ის ფარგლებში.

ცენტრალური ბანკის ბალანსში სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების შედარებით მაღალი ხვედრითი წილი არ მოასწავებს ცენტრალური ბანკის მონაწილეობას სახელმწიფო ვალის მომსახურებაში, რადგან ობლიგაციების ყიდვა-გაყიდვა ძირითადად სახელმწიფოს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარების დროს ხდება. მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში ყურადღებას ამახვილებენ ინგლისის ბანკის ოპერაციებში კომერციული თამასუქების გამოყენებაზე, როგორც საბანკო ემისი-

ის უზრუნველყოფის საფუძველზე.

სახელმწიფო ვალი შეიძლება იყოს ცენტრალური ბანკის, კერძო სექტორის (კომპანიებისა და სანარმოების) ან მოსახლეობის ხელში. მასთან ცენტრალური ბანკი, როგორც წესი, გადამწყვეტ როლს თამაშობს, რადგანაც შესაბამისი სახსრები არა აქვს.

მთავრობა დაინტერესებულია სახელმწიფო სახსრების განთავსებით ცენტრალურ ბანკში, რათა ნეგატიურად არ იმოქმედოს საბანკო სისტემის ლიკვიდობაზე, სასესხო რესურსების გარეშე არ დატოვოს კერძო სექტორი, არ ასწიოს საპროცენტო განაკვეთები. მაგრამ, მეორე მხრივ, საკმარისად დიდი სახელმწიფო ვალის შემთხვევაში ეკონომიკის ლიკვიდობა გაშუალებულიად იცვლება და მეტიხმეტ სესხებს შეუძლია სტრუქტურული დისბალანსი გამოიწვიოს. კაპიტალების ეროვნული ბაზრების სივიწროვის დროს ან ტაქტიკური მიზნებით სესხის აღება საზღვარგარეთ შეიძლება მოხდეს.

4.2. ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებელი სტატუსის უზრუნველყოფა

მსოფლიო საბანკო მეცნიერებასა და პრაქტიკაში, აგრეთვე, პოლიტიკურ წრეებშიც დიდ ინტერესს იჩენენ ცენტრალური ბანკების დამოუკიდებლობის პრობლემისადმი. ამგვარი ინტერესის მიზეზი სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვაა, მაგრამ არის საერთოც – ცენტრალური ბანკისთვის სახელმწიფო სახელისუფლებო სტრუქტურებსა და თავად საბანკო სისტემაში ცენტრალური ბანკებისათვის ისეთი ადგილის მიჩენა და შესაბამისად ისეთი უფლებების მინიჭება, რაც მათ შესაძლებლობას მისცემს უფრო ეფექტურად შეასრულონ მათზე დაკისრებული ფუნქციები და ამოცანები, თითოეულ ქვეყანაში და მთლიანად მსოფლიოში მიმდინარე ცვლილებების გათვალისწინებით.

ასხვაგვებენ ერთსაფეხურიან და ორსაფეხურიან საბანკო სისტემას. ერთსაფეხურიან საბანკო სისტემას ახასიათებს ბანკებს შორის პორიზონტალური კავშირი. ამასთან ყველა ბანკი, ცენტრალური ბანკის ჩათვლით, ერთ იერარქიულ საფეხ-

ურზე იმყოფება და ანალოგიურ ფუნქციებს ასრულებს. საბანკო სისტემის აგების ასეთი პრინციპი დამახასიათებელია სუსტად განვითარებული ეკონომიკური სტრუქტურების ქვეყნებისათვის, ასევე, სოციალისტური, ტოტალიტარული, ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური მმართველობის მქონე ქვეყნებისათვის.

ორსაფეხურიან საბანკო სისტემას ახასიათებს ბანკებს შორის როგორც ჰორიზონტალური, ასევე ვერტიკალური კავშირი. ვერტიკალური კავშირი არსებობს ცენტრალურ ბანკს, როგორც ხელმძღვანელ და მმართველ ბანკსა და კომერციულ ბანკებს შორის, ხოლო ჰორიზონტალური კავშირი – თვით კომერციულ ბანკებს შორის.

ორსაფეხურიან საბანკო სისტემაში ცენტრალური ბანკი, როგორც სახელმწიფო აგენტი, ახორციელებს საბანკო დაწესებულებების მართვას, ეს უკანასკნელი გულისხმობს იმას, რომ: პირველი – კომერციული ბანკი უნდა იყოს საბანკო სისტემის ნაწილი (ჰქონდეს ბანკის სტატუსი, ლიცენზია საბანკო ოპერაციების წარმოებაზე); მეორე – თავისი ფუნქციები განახორციელოს საერთო და სპეციფიკური კანონებიდან და საზოგადოების იურიდიული ნორმებიდან გამომდინარე; მესამე – ურთიერთკავშირი დაამყაროს საბანკო სისტემის სხვა ელემენტებთან; მეოთხე – ჰქონდეს თვითრეგულირების (რეგულირებისა და გარესამყაროსთან შერწყმის) განვითარებისა და სრულყოფის უნარი; მეხუთე – თავის მხრივ, ეროვნული ბანკის მიერ საბანკო საქმის მართვა და რეგულირება მიმართულ იქნეს ეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირებისაკენ დესტაბილიზაციის ტენდენციების განეიტრალების საფუძველზე (კოვზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., 2001, გვ. 52.)

საერთო ბანკების რიცხვიდან ერთ-ერთისათვის ცენტრალური ბანკის სტატუსის მინიჭება ნიშნავდა სწორედ ქვეყანაში ორდონიანი საბანკო სისტემის ფორმირების დაწყებას, რომლის ზედა დონეზე განლაგდება ცენტრალური ბანკი. თავის მხრივ, ორდონიანი საბანკო სისტემა წინააღმდეგობრივია თავისი ბუნებით: ერთი მხრივ, აღნიშნული დამოკიდებულება

საჭიროებს რეაგირებას (განახორციელოს მიზანმიმართული ზემოქმედება და კონტროლი), მოითხოვს განსაკუთრებულ ინსტიტუტს ცენტრალური ბანკის სახით.

თანაც უნდა აღინიშნოს, რომ კომერციული ბანკები ფუნქციონირებენ ისეთ გარემოში, სადაც ხდება, ერთი მხრივ, ეროვნული ბანკის, როგორც სახელმწიფო აგენტის მიერ მათი საქმიანობის რეგულირება და, მეორე მხრივ, არსებობს კონკურენცია სპეციალიზებული არასაბანკო საკრედიტო ინსტიტუტების მხრიდან.

დამოუკიდებლობის ხარისხის მიხედვით ბანკები ლიტერატურაში კლასიფიცირდება სხვადასხვა კრიტერიუმების მიხედვით, რომელთა შორის გამოყოფენ:

- სახელმწიფოს მონაწილეობა ცენტრალური ბანკის კაპიტალსა და მისი მოგების განაწილებაში;

- კანონმდებლობაში ცენტრალური ბანკის ფუნქციების (მიზნების) და ამოცანების, მათი გადანყვეტისათვის გამოყენებული ინსტრუმენტარიის ასახვის ხარისხი;

- ბანკის ხელმძღვანელობის დანიშვნის (არჩევის) პროცედურა;

- სახელმწიფოსა და საზოგადოების მხრიდან ცენტრალური ბანკის საქმიანობაზე კონტროლის ფორმები და მეთოდები;

- სახელმწიფოს (ხელისუფლებას აღმასრულებელი ორგანოების) ფულად-საკრედიტო პოლიტიკაში მონაწილეობის უფლება;

- ცენტრალური ბანკის უფლება ან მოვალეობა პირდაპირ ან ირიბად დააფინანსოს სახელმწიფო ხარჯები.

ამ და სხვა კრიტერიუმების შესაბამისად სიტუაციის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ცენტრალური ბანკების დამოუკიდებლობის სტატუსი და ხარისხი (კანონებით დეკლარირებული და რეალური) სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვაა, ამასთან, ასეთი განსხვავებები, როგორც წესი, დასაბუთებული და გასაგებია, პასუხობს შესაბამისი ქვეყნების ტრადიციებს და მიმდინარე ვითარებას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ამ საკითხში არ უნდა ვეძებოთ უნივერსალური სტანდარტები, რომელიც მოერგება ყველა (ბევრ) ქვეყანას.

ასე, მაგალითად, კაპიტალზე საკუთრების მიხედვით ცენტრალური ბანკები შესაძლოა იყოს მთლიანად სახელმწიფო (მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში, გერმანიაში, საფრანგეთში, კანადაში, რუსეთში); სააქციო (აშშ); შერეული, როცა სახელმწიფოს ეკუთვნის კაპიტალის მხოლოდ ნაწილი (იაპონიასა და ბელგიაში). ყოველგვარი მცდელობა დავეყთ ეს ვარიანტები „სწორად“ და „არასწორად“, „კარგად“ და „ცუდად“ – უსაფუძვლოა. ყოველი ქვეყნისათვის „სწორი“ იქნება ის ვარიანტი, რომელიც მოერგება მას, პასუხობს მის ტრადიციებს და პირობებს (ამასთან, სხვა ქვეყნის მიერ მისი გამოყენება შეიძლება აღქმულ იქნეს „არასწორად“).

ნებისმიერ შემთხვევაში ცენტრალურ ბანკსა და სახელმწიფოს (მთავრობას) შორის აუცილებელია მჭიდრო კავშირი იმდენად, რამდენადაც ისინი მოქმედებენ ერთ ეკონომიკურ სივრცეში და ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკა წარმატებით ვერ განხორციელდება ცენტრალური ბანკის საფინანსო პოლიტიკასთან შეთანხმების გარეშე. უფრო მეტიც, გრძელვადიან ჭრილში ცენტრალური ბანკის პოლიტიკა უნდა შეესაბამებოდეს მთავრობის მაკროეკონომიკური კურსის პრიორიტეტებს.

ამრიგად, ერთი მხრივ, ცენტრალური ბანკი და მთავრობა თავიანთი საქმიანობის ბუნებიდან გამომდინარე განწირულია მჭიდრო თანამშრომლობისათვის, თავიანთი პოლიტიკის და პრაქტიკული საქმიანობის ურთიერთშეთანხმებულობისათვის. მეორე მხრივ, მჭიდრო კავშირის არსებობა არ ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს შეუზღუდავად შეუძლია გავლენა იქონიოს ცენტრალური ბანკის პოლიტიკაზე, უკარნახოს მას რაიმე პოლიტიკა. ამ შემთხვევაში ცენტრალური ბანკი დაკარგავს დამოუკიდებლობას და ვერ შეძლებს მასზე დაკისრებული სპეციფიკური ფუნქციებისა და ამოცანების შესრულებას. ამრიგად, ცენტრალურ ბანკს ეფექტური საქმიანობისათვის აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან ნებისმიერ შემთხვევაში სჭირდება სათანადო დამოუკიდებლობა. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მთავრობის მიერ ცენტრალური ბანკის რესურსების ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფარავად გამოყენების შესაძლე-

ბლობის შეზღუდვისათვის, მთავრობის მიერ სტრატეგიული, გრძელვადიანი მიზნების საზიანოდ მოკლევადიანი სამეურნეო-პოლიტიკური მიზნებისათვის უპირატესობის მინიჭების პროცესის დასამუხრუჭებლად. პროფესიული თვალსაზრისით, აქ მნიშვნელოვანია ნათელი მოეფინოს იმას, რა საკითხებში და რა ზღვრამდეა ცენტრალური ბანკი ჭეშმარიტად დამოუკიდებელი (არ შეიძლება არ იყოს დამოუკიდებელი), და რა საკითხებში იქნებოდა მისი დამოუკიდებლობა არასასურველი ან, უბრალოდ, უადგილო.

შეიძლება თუ არა დაფიქსირდეს ის „ზღურბლი“, რომლის ქვევითაც ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებლობა არ უნდა დაეშვას? როგორც ჩანს, უნდა დავეთანხმოთ ფედერალური სარეზერვო სისტემის, ანუ აშშ-ის ცენტრალური ბანკის მმართველთა საბჭოს თავმჯდომარის ყოფილ მოადგილეს, ა.ს. ბლინდერს, რომელიც, განმარტავს რა ცნებას „ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებლობა“, გამოყოფს მის შემდეგ მინიმალურად აუცილებელ პარამეტრებს:

– პოლიტიკური და სახელმწიფო სტრუქტურების, პირველ რიგში კი ხელისუფლების საკანონმდებლო ორგანოების მიერ განსაზღვრული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მიზნების მიღწევის გზებისა და ინსტრუმენტების (მექანიზმების) შერჩევის თავისუფლება, რაც ვარაუდობს, ერთი მხრივ, ცენტრალური ბანკის წინაშე შემუშავებული მიზნების დაყენებას, მეორე მხრივ კი – შემუშავებული წესების შესაბამისად საკმაოდ ხანგრძლივი დროის მონაკვეთზე მოქმედების შესაძლებლობას (ამა თუ იმ საფინანსო პოლიტიკის გავლენა საწარმოო საქმიანობის მაჩვენებლებსა და თვით ფინანსების მდგომარეობაზე ვლინდება გარკვეული დროის შემდეგ);

– ცენტრალური ბანკის კომპეტენციას მიკუთვნებული პრობლემების სხვა სახელმწიფო სტრუქტურების მიერ გადაწყვეტის შეზღუდვა.

– ფინანსური ბაზრებიდან, უფრო სწორედ, ფინანსური ბაზრების ინდიკატორების კონიუნქტურული ცვლილებების გავლენისაგან, ცენტრალური ბანკის გონივრულად დასაშვები დამოუკიდებლობა. ცენტრალური ბანკის ხელმძღვანელები

ხშირად ვერ უძლებენ ცდუნებას „მისდონ ბაზარს“, თუმცა ეს პრაქტიკულად არასდროს არ ამართლებს და ქმნის ახალ პრობლემებს.

თუმცა გარკვეულ საკითხებზე ცენტრალური ბანკის არსებითი დამოუკიდებლობის ზემოთ ხსენებული ხერხი უნივერსალური კონსტანტა როდია. ყოველ ქვეყანაში იგი ინდივიდუალური და ცვალებადია და ყალიბდება მთელ რიგ სხვა სახელმწიფო ორგანოებთან ურთერთდამოკიდებულების პროცესში. აქ პრინციპულად მნიშვნელოვანია ის, რომ კანონმდებლობით იყოს განმტკიცებული ერთი მხრივ, ცენტრალური ბანკის მიმართ ხელისუფლების აღმასრულებელი ორგანოების უფლებამოსილებანი და, მეორე მხრივ, უკანასკნელის უფლება – პქონდეს საკუთარი აზრი განსაზღვრულ საკითხთა წრის გარშემო, ასევე უფლება – კანონიერი გზით ამ მოსაზრების დაცვისა. ასე, მაგალითად, აშშ-ში არც პრეზიდენტს, არც უმაღლეს სასამართლოს არა აქვს უფლება შეცვალოს ფედერალური სარეზერვო სისტემის ღია ბაზარზე ოპერაციების კომიტეტის გადაწყვეტილება. მსგავსი მექანიზმები, იქ, სადაც მათ ადგილი აქვთ, უზრუნველყოფენ ცენტრალური ბანკების იმუნიტეტს მათ მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების გადასინჯვის წინააღმდეგ. ამგვარი დამცავი მექანიზმის გარეშე ცენტრალურ ბანკებს არ ექნებათ რეალური დამოუკიდებლობა. მათი საქმიანობა არ უნდა გადაისინჯოს მანამ, სანამ არ იქნება მიღებული უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოების შესაბამისი გადაწყვეტილებები.

ლიტერატურაში წარმოდგენილი იყო უცხოელ სპეციალისტთა მოსაზრება, რომლებიც თვლიან, რომ არსებობს ცენტრალური ბანკების დამოუკიდებლობის სამი მოდელი: პროცედურული (აშშ-ში), ინსტრუმენტული (დიდ ბრიტანეთსა და სკანდინავიის ქვეყნებში); ნორმატიული (გერმანიაში).

თვლიან, რომ პროცედურული მოდელი დაფუძნებულია ცენტრალური ბანკის (ფედერალური სარეზერვო სისტემის) გადაწყვეტილებათა განხილვის პროცედურების ერთობლიობაზე СМИ-ში მხარეთა მონაწილეობით, რომლის წყალობითაც ჩნდება ნდობა ფედერალური სარეზერვო სისტემისადმი, რაც მის

მიერ გამოიყენება კონგრესთან და საზოგადოებრივ აზრთან ურთიერთქმედებაში. იგი თავად განსაზღვრავს თავისი პოლიტიკის მიზნებსა და ინსტრუმენტებს და პასუხს აგებს დასახული მიზნების მისაღწევად. ფსს-ს ქმედება და მისი დამოუკიდებლობა პრეზიდენტის ადმინისტრაციასთან, კონგრესთან და სხვასთან არ დაიყვანება „მეპატრონესა“ და „შემსრულებელს“ შორის ურთიერთობის მოდელამდე, არამედ აიგება ურთიერთქმედების მოდელით. СМИ-ს წყალობით აშშ-ის საზოგადოებრივი აზრი ფაქტობრივად მონაწილეობს ფსს-ის პოლიტიკის ჩამოყალიბებაში.

ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებლობის ინსტრუმენტალური მოდელი ჰგავს „მეპატრონესა“ და „შემსრულებელს“ შორის დამოკიდებულების მოდელს. მთავრობა განსაზღვრავს ცენტრალური ბანკის საქმიანობის საბოლოო მიზანს, ეს უკანასკნელი კი თავად განსაზღვრავს მისი მიღწევის საშუალებებს.

ნორმატიული მოდელი დაფუძნებულია იმაზე, რომ ცენტრალური ბანკი წარმოადგენს ქვეყანაში ისტორიულად ჩამოყალიბებული ეკონომიკის რეგულირების წესის ორგანულ ნაწილს. იგი გვევლინება სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკის ეროვნული სისტემის ცენტრალურ ინსტიტუტად, რაც უზრუნველყოფს ეროვნული ფულის ერთეულის სტაბილურობას.

გვეჩვენება, რომ ეს არის სიტუაციის საგრძნობი გამარტივება. სინამდვილეში ყოველივე ის, რაზედაც აქაა საუბარი (ყოველ თითქოს დამოუკიდებელ „მოდელზე“), ამა თუ იმ ზომით შეიძლება მივაკუთვნოთ სხვა „მოდელს“.

დამოუკიდებლობის სტატუსის დონის მნიშვნელოვან მაჩვენებლად და ამავე დროულად, საზოგადოების ინტერესებისათვის ცენტრალური ბანკის მთავრობასთან ერთობლივი ეფექტური მუშაობის პირობად ითვლება მის საქმიანობაზე კონტროლის გამოყენებული ხერხები. ხშირ შემთხვევაში ცენტრალური ბანკი ანგარიშვალდებულია უშუალოდ პარლამენტის ან ამ უკანასკნელის მიერ შექმნილი სპეციალური საბანკო კომისიის წინაშე.

ასე, მაგალითად, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში ძირითადად გამოიყენება სახელმწიფოსა და საზოგა-

დოების მხრიდან კონტროლის შემდეგი ფორმები:

1) კანონმდებლობაში ფიქსირდება, რომ ბანკი მოქმედებს კანონის ფარგლებში, საზოგადოების, ეკონომიკისა და სახელმწიფოს ინტერესებისათვის.

2) ცენტრალური ბანკი იღებს ვალდებულებას მოახდინოს სახელმწიფო ორგანოებისა და საზოგადოების რეგულარული ინფორმირება თავის საფინანსო მდგომარეობაზე, ქვეყანაში ფულის, კრედიტის, უცხოური ვალუტის, სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების, სამამულო და უცხოური კაპიტალის და ა.შ. ბრუნვის მდგომარეობაზე. ის ვალდებულია ამ საკითხებზე შეიმუშაოს პროგნოზები, ასევე, თავისი პოლიტიკის მიმართულებები და პრინციპები, გასცეს მათზე შესაბამისი ინფორმაცია პარლამენტში, მთავრობაში და მეტწილად – ბეჭდვითი სიტყვის ორგანოებში პუბლიკაციებისათვის.

3) მალალი პროფესიული და კვალიფიკაციური მოთხოვნები წაეყენება ცენტრალური ბანკების ხელმძღვანელ და სხვა მუშაკებს; გარდა ამისა, ისინი არ შეიძლება იყვნენ პარტიის წევრები, კომერციული ორგანიზაციების მონაწილეები. მთელ რიგ ქვეყნებში ცენტრალური ბანკების მთავარი ხელმძღვანელები თანამდებობის დაკავებისას ვალდებული არიან დადონ ფიცი ქვეყნის კანონისა და ინტერესებისადმი ერთგულებაზე. ყველა დონის ზემდგომი ხელმძღვანელობა, შიგა აუდიტის ორგანოები, ცალკეულ შემთხვევებში კი საბანკო ზედამხედველობის ორგანოებიც იქმნება მთლიანად ან მეტწილად პარლამენტის, ქვეყნის პრეზიდენტის გადაწყვეტილებით, მთავრობის მონაწილეობით, კანონით დადგენილი ვადით.

4.3. ცენტრალური ბანკის ადგილი ეკონომიკაში

ქვეყნის ცენტრალური ბანკი იმ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ძირითადი გამტარებელია, რომელიც ფულის მიმოქცევის სტაბილიზაციისკენაა მიმართული. საბაზრო ეკონომიკაში მისი პირველადი მოვალეობაა ფულის ღირებულებისა და მყიდველუნარიანობის დაცვა და ფინანსური ბაზრების ფუნქციონირების ნორმალური პირობების შექმნა.

ცენტრალური ბანკების გაჩენა უკავშირდება ქვეყანაში საბანკო ემისიის ცენტრალიზაციის და ფულის მიმოქცევის ორგანიზაციის აუცილებლობას, მთელი სახალხო მეურნეობის ფარგლებში საკრედიტო პოლიტიკის გატარების და ფულად ანგარიშსწორებათა სისტემის ფუნქციონირების საჭიროებას, აგრეთვე, ეროვნული ვალუტების სიმყარის დაცვისა და უზრუნველყოფის აუცილებლობას.

ამის შესაბამისად ცენტრალური ბანკი მუდმივად ეძებს მართვის ოპტიმალურ მეთოდებს და ინსტრუმენტებს, ერთმანეთს უხამებს კომერციული ბანკების და სხვა საკრედიტო დაწესებულებების საქმიანობის რეგულირების როგორც პირდაპირ ადმინისტრაციულ, ისე ირიბ მეთოდებს. ცენტრალური ბანკი არეგულირებს ერთობლივ ფულად მასას, რომლის დინამიკაზეცაა დამოკიდებული ერთობლივი გადახდისუნარიანი მოთხოვნის სხვადასხვა კომპონენტის ცვლილება. იგი ავითარებს და განამტკიცებს ქვეყნის საბანკო სისტემას, ეფექტიანად ზემოქმედებებს საბანკო ინსტიტუტების, პირველ რიგში კი კომერციული ბანკების, სამეურნეო აქტივობასა და საქმიანობაზე. ამ სისტემის მეშვეობით ცენტრალური ბანკი უზრუნველყოფს ანგარიშსწორებათა სისტემის ეფექტიანად და შეუფერხებლად ფუნქციონირებას. იგი აუალიბებს მართვის ვერტიკალური სისტემის მქონე ერთიან ცენტრალიზებულ სისტემას.

ცენტრალური ბანკის სისტემაში შედის ცენტრალური აპარატი, ტერიტორიული დაწესებულებები, საანგარიშსწორებოსალარო ცენტრები, გამომთვლელი ცენტრები, სავალდებულებები და სხვა საწარმოები, დაწესებულებები და ორგანიზაციები უსაფრთხოების ქვედანაყოფების ჩათვლით. სწორედ ამ სისტემის მეშვეობით ახორციელებს ცენტრალური ბანკი თავის საქმიანობას და ასრულებს მასზე კანონით დაკისრებულ ფუნქციებს.

ცენტრალური ბანკის როლი ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკაში იზრდება ქვეყნის განვითარებასთან ერთად, რადგან ამ განვითარების რეგულირებას სწორედ ფულითა და ფულად-საკრედიტო სისტემის მეშვეობით ახორციელებენ. ცენ-

ტრალური ბანკი, არსებითად, წარმართავს საზოგადოების ეკონომიკურ ცხოვრებას, უზრუნველყოფს ქვეყანაში მის მიერ შექმნილი ფულადი სისტემის ფუნქციონირების აუცილებელ პირობებს. ცენტრალური ბანკის როლი ყველაზე სრულად ვლინდება ეროვნული ფულადი სისტემის ყოველ შემადგენელი ელემენტის მუშაობის იმ უზრუნველყოფი ფუნქციების შესრულების დროს, რომელთა რეალიზებასაც იგი ვალუტის ეროვნული ერთეულის მეშვეობით ახდენს.

ეროვნული ვალუტის ერთეულის კურსი ქვეყნის ეკონომიკურ მექანიზმში მრავალფეროვანია, რადგან მისი ცვლილების მიხედვით შეგვიძლია ვიმსჯელოთ ეკონომიკის მდგომარეობაზე, მის ღირებულებით პროპორციებზე და შეუთანხმებლობაზე, საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის ეფექტიანობაზე, კაპიტალის საერთაშორისო მოძინების გადანაწილებაზე. ამგვარი რამ ჩვეულია ეროვნული ვალუტისთვის ფულის იმ ევოლუციის გამო, რომელმაც უზრუნველყო საქონელ-ფულის (ოქროს) გადაქცევა საკრედიტო ფულად. საკრედიტო ფული კი ფულადი კაპიტალის გამოვლენის ფორმაა და იგი არა მარტო ემსახურება საქონლისა და კაპიტალის მიმოქცევას, არამედ კაპიტალიზით იქცევა კიდევც.

მთლიანად სახელმწიფოსათვის ფულს იყენებენ როგორც კრიზისის, ინფლაციისა და ნეგატიური საგარეო ზემოქმედებისგან ეროვნული ეკონომიკის დამცავ ფაქტორს.

4.4. საქართველოს ეროვნული ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურა

საქართველოს ეროვნული ბანკი (შემდგომში – „ეროვნული ბანკი“) არის საქართველოს ცენტრალური ბანკი, ბანკთა ბანკი, საქართველოს მთავრობის ბანკირი და ფისკალური აგენტი. იგი წარმოადგენს საჯარო სამართლის იურიდიულ პირს. ეროვნული ბანკი თავის საქმიანობაში ხელმძღვანელობს საქართველოს კონსტიტუციით, საქართველოს კანონმდებლობით და ეყრდნობა საერთაშორისო საბანკო პრაქტიკაში მიღებულ წესებსა და ჩვევებს. მას უფლება აქვს დამოუკიდებლად

დადოს ხელშეკრულებები, შეიძინოს უძრავი და მოძრავი ქონება და ფლობდეს და განკარგავდეს მას, გამოვიდეს მოსარჩელედ და მოპასუხედ, დამოუკიდებლად განახორციელოს თავისი მონეტარული და საზედამხედველო ფუნქციები. ეროვნული ბანკის ქონება საქართველოს საკუთრებაა. ეროვნულ ბანკს აფუძნებს საქართველოს უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანო.

საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ კანონით მინიჭებული უფლებების ფარგლებში ეროვნული ბანკი თავის საქმიანობაში დამოუკიდებელია. საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ორგანოებს უფლება არა აქვთ ჩაერიონ მის საქმიანობაში, გარდა ამ კანონით გათვალისწინებული შემთხვევებისა.

ეროვნული ბანკი დამოუკიდებელია ეკონომიკურად და ყველა ხარჯს უზრუნველყოფს საკუთარი შემოსავლით. ეროვნული ბანკი პასუხს არ აგებს საქართველოს მთავრობის ვალდებულებებისათვის, ისევე, როგორც საქართველო მთავრობა პასუხს არ აგებს ეროვნული ბანკის ვალდებულებებისათვის, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა ეროვნული ბანკი ან მთავრობა თვითონ კისრულობს ასეთ ვალდებულებას.

საქართველოს ეროვნული ბანკი, მისი აქტივები, ქონება და შემოსავალი, აგრეთვე მისი საქმიანობა და ოპერაციები თავისუფლდება ყოველგვარი გადასახადის, გადასახდელისა და მოსაკრებლისაგან (მათ შორის სახელმწიფო ბაჟისაგან).

ეროვნული ბანკი საქართველოს წარმომადგენს საერთაშორისო თათბირზე, ყველა საბჭოსა და ორგანიზაციაში, რომლებიც დასაქმებული არიან ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის საკითხებით, კომეციული ბანკებისა და არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებისათვის ლიცენზიების გაცემის და მათი საქმიანობის ზედამხედველობის განხორციელების საკითხებით, აგრეთვე ეროვნული ბანკის კომპეტენციაში შემავალი სხვა საკითხებით.

ეროვნულ ბანკს შეუძლია საბანკო მომსახურება გაუწიოს სხვა ქვეყნების მთავრობებს, ცენტრალურ ბანკებსა და ფულად-საკრედიტო ორგანოებს, აგრეთვე, საერთაშორისო ორგანიზა-

ციებს, რომელთა წევრიც არის თვითონ ან საქართველო.

ეროვნულ ბანკს შეუძლია მონაწილეობა მიიღოს იმ საერთაშორისო ორგანიზაციების მუშაობაში, რომელთა მიზანია საერთაშორისო თანამშრომლობის გზით ხელი შეუწყონ ფულად საკრედიტო სფეროში ეკონომიკურ სტაბილურობას.

როგორც საქართველოს წარმომადგენელს, ეროვნულ ბანკს შეუძლია იკისროს ვალდებულებანი და განახორციელოს საერთაშორისო ორგანიზაციების მუშაობაში საქართველოს მონაწილეობასთან დაკავშირებული ოპერაციები.

ცენტრალური ბანკის ანგარიშვალდებულება გამოიხატება:

– ბანკის ხელმძღვანელობის – მისი თავმჯდომარისა და დირექტორთა საბჭოს წევრების დანიშვნის (არჩევის) პროცედურაში;

– ანგარიშგებისა და ბანკის საქმიანობის შესახებ საპარლამენტო მოსმენის (მისი წარმომადგენლების მონაწილეობით) ჩატარების პროცედურაში;

– იმ ნესებში, რომლებშიც დათქმულია ხელისუფლების ჩაურევლობის დონე, ბანკის საქმიანობაში მისთვის კანონმდებლობით მინიჭებული ფუნქციებისა და უფლებამოსილებების განხორციელების დროს.

ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებლობა პირველ რიგში იმაში ვლინდება, რომ იგი არ შედის სახელმწიფო ხელისუფლების ცენტრალური ორგანოების სტრუქტურაში და გამოდის როგორც საგანგებო ინსტიტუტი, რომელსაც გააჩნია ფულის ემისიისა და მიმოქცევის ორგანიზაციის განსაკუთრებული უფლება.

ცენტრალურ ბანკს იურიდიული დამოუკიდებლობა აქვს იმ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარების სტრატეგიისა და ტაქტიკის საკითხებში, რომელიც მიმართულია ფულის მიმოქცევის სტაბილურობის შენარჩუნებისკენ და საგადასახდლო ბალანსის დაბალანსებისკენ.

ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებლობის საკითხს პრინციპული მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფო ფინანსებისა და ბანკის

რესურსების გამიჯვნის აუცილებლობასთან დაკავშირებით. როდესაც მთავრობას არ ყოფნის სახელმწიფო ფინანსები, ჩნდება საშინაო და საგარეო სახელმწიფო ვალი. ცენტრალური ბანკი განსაზღვრავს, თუ რა მონანილეობა უნდა მიიღოს მან ამ ვალის დაფარვაში, რა ზომით უნდა მოხდეს ემისია მთავრობის დასაკრედიტებლად პირდაპირი გზით, რომელი ტიპის ფულის რეფორმა-დევალვაცია, დენომინაცია-დაეხმარება მთავრობას მისი ამოცანების გადაწყვეტაში. სწორედ ამაში ვლინდება ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებლობის პრინციპი.

თუ ცენტრალური ბანკი ამ პრობლემების მოგვარებაში უპირატესობას ანიჭებს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას, მაშინ მთავრობა ამ ამოცანებს წყვეტს საბიუჯეტო მეთოდებით-გადასახადებით, საამორტიზაციო პოლიტიკით და სახელმწიფო ინვესტიციებით. სახელმწიფო ვალის მომსახურების პროცესში ცენტრალური ბანკი არა მარტო მხარს უნდა უჭერდეს მთავრობას, არამედ ავლენდეს კიდევ დამოუკიდებლობას და საბანკო სისტემის ლიკვიდობის შენარჩუნებაზეც ზრუნავდეს. ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებლობის პრინციპის გამოვლენა ბიუჯეტის საღარო შესრულების ფუნქციების სახელმწიფო ხაზინისთვის გადაცემაც. ნაღდი ფული რჩება ცალკეულ ბანკებში, ხაზინას კი გაეცემა სააღრიცხვო ოპერაციების და უნაღდო ანგარიშსწორების წარმოების ფუნქციები (ამ სახსრების ოპერაციული მართვის, რომლებიც სახელმწიფო ბიუჯეტის ანგარიშებზე ან საბიუჯეტო სახსრებით მოსარგებლე და კრედიტების მთავარი განკარგულებების ანგარიშებზეა მოთავსებული).

ცენტრალური ბანკი იურიდიული პირია და სამოქალაქო სამართლის სუბიექტად გვევლინება. მისი სანესდებო კაპიტალი და სხვა ქონება სახელმწიფო საკუთრებაა. ცენტრალური ბანკის ქონების ფლობის, გამოყენებისა და განკარგვის უფლებამოსილებას თვითონ ბანკი ახორციელებს, იკრძალება ბანკის ქონების ამოღება ან ვალდებულებებით მისი დამძიმება მისივე თანხმობის გარეშე. ცენტრალური ბანკის ფინანსური

დამოუკიდებლობა იმაშიც გამოიხატება, რომ ხარჯებს ბანკი საკუთარი შემოსავლებით ისტუმრებს, რომლებიც არ რეგისტრირდება საგადასახადო ორგანოებში.

სახელმწიფო პასუხს არ აგებს ბანკის ვალდებულებებზე, ისევე, როგორც ცენტრალური ბანკი არ აგებს პასუხს სახელმწიფოს ვალდებულებებზე, თუ კი თვითონ არ იღებს ასეთ ვალდებულებას. კანონის თანახმად, სახელმწიფოს ხელისუფლების ორგანოებს, სახელმწიფო სუბიექტების ხელისუფლების ორგანოებს და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს უფლება არა აქვთ ჩაერიონ ცენტრალური ბანკის საქმიანობაში. ამგვარი ჩარევის შემთხვევაში ბანკი აცყობინებს პარლამენტს და პრეზიდენტს და მას უფლება აქვს სასამართლო წესით დაიცვას თავისი სტატუსი და უფლებამოსილებანი.

ცენტრალური ბანკის შესახებ მიღებული კანონის თანახმად, მისი ორგანიზაციის პრინციპები ასეთია:

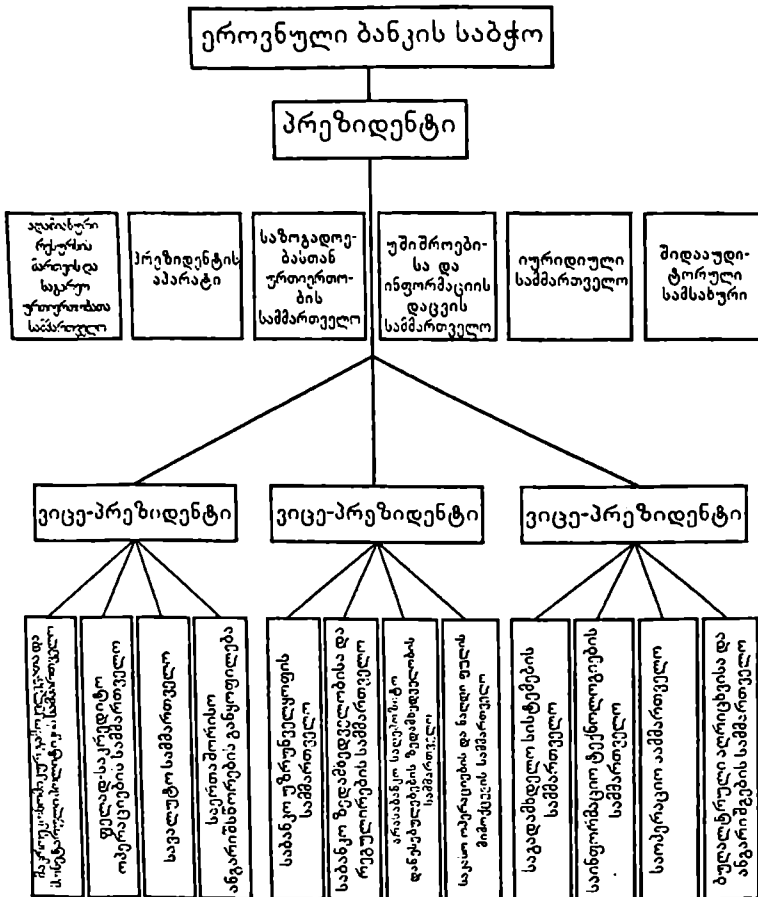
- ავტონომიური ფორმირების ეროვნული ბანკები ცენტრალური ბანკის ტერიტორიული დაწესებულებებია და უფლება არა აქვთ მიიღონ ნორმატიული ხასიათის მქონე გადაწყვეტილებები ან გასცენ გარანტიები და თავდებობები, სათამაშო და სხვა ვალდებულებები დირექტორთა საბჭოს გადაწყვეტილების გარეშე;

- ცენტრალური ბანკის ტერიტორიული დაწესებულებების ამოცანებსა და ფუნქციებს განსაზღვრავს დებულება ცენტრალური ბანკის ტერიტორიულ დაწესებულებების შესახებ, რომელსაც დირექტორთა საბჭო ამტკიცებს;

- ცენტრალური ბანკის ლიკვიდირება შეიძლება მხოლოდ შესაბამისი კანონის მიღების საფუძველზე, რომელიც განსაზღვრავს კიდევ მისი ქონების გამოყენების წესს.

ცენტრალური ბანკის და მისი ტერიტორიული ქვედანაყოფების სტრუქტურა იცვლება და შესაბამისობაში მოდის მისი საქმიანობის პირობებთან და ეკონომიკაში საბანკო სისტემის როლთან.

საქართველოში ცენტრალური ბანკის სანიმუშო ორგანიზაციულ-მმართველობითი სტრუქტურა ასეთია:

სქემა 4.1. ეროვნული ბანკის ორგანიზაციულ-მმართველობითი სტრუქტურა

ამ სტრუქტურის მიზანია უზრუნველყოს ცენტრალური ბანკის და მთელი საბანკო სისტემის მუშაობაში წამოყენებული საკანონმდებლო ინიციატივების ეფექტიანად რეალიზება, დააჩ-

ქაროს გადაწყვეტილებების მიღება და აამალლოს მათი დასაბუთების დონე, განამტკიცოს ცენტრალურ ბანკს, სახელმწიფო მართვის საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ორგანოებსა და, აგრეთვე, ტერიტორიული მართვის ორგანოების შორის ურთიერთქმედების უკვე არსებული არხები და შექმნას ახალი არხები.

4.5. ეროვნული ბანკის მმართველობა

ეროვნული ბანკი ერთიანი, ცენტრალიზებული სისტემაა. ეროვნული ბანკი განსაზღვრავს დაქვემდებარებული ორგანიზაციების ჩამოყალიბების, ფუნქციონირებისა და გაუქმების წესებს.

ეროვნული ბანკის უმაღლესი ორგანოა ეროვნული ბანკის საბჭო ცხრა წევრის შემადგენლობით. ეროვნული ბანკის საბჭო შეიმუშავებს საქართველოს ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკას და ზედამხედველობას უწევს მის განხორციელებას ამ კანონის მე-2 მუხლის მოთხოვნათა შესაბამისად. ეროვნული ბანკის საბჭოს წევრები არიან საქართველოს მოქალაქეები, ცნობილნი პატიოსნებით და აღიარებულნი პროფესიონალიზმით საბანკო, ფულად-საკრედიტო და საფინანსო საქმიანობის სფეროში.

ეროვნული ბანკის საბჭოს თავმჯდომარეა ეროვნული ბანკის პრეზიდენტი. ეროვნული ბანკის საბჭოს შემადგენლობაში, საბჭოს თავმჯდომარეის გარდა, შედიან ეროვნული ბანკის სამი ვიცე-პრეზიდენტი და ხუთი სხვა წევრი. ეროვნული ბანკის საბჭოს წევრებს საქართველოს პრეზიდენტის წარდგინებით შვიდი წლის ვადით, პარლამენტის წევრთა სიითი შემადგენლობის უმრავლესობით ირჩევს საქართველოს პარლამენტი. ეროვნული ბანკის საბჭოს წევრის გადაყენება საქართველოს კონსტიტუციის 64-ე მუხლის შესაბამისად შეიძლება მხოლოდ საქართველოს პარლამენტის გადაწყვეტილებით.

დასაშვებია საბჭოს წევრების ხელახალი არჩევა. საბჭოს წევრის უფლებამოსილების ვადამდე შეწყვეტის შემთხვევაში მის მაგივრად აირჩევა ახალი წევრი.

ეროვნული ბანკის პრეზიდენტს, ეროვნული ბანკის საბჭოს წარდგინებით, ხოლო ვიცე-პრეზიდენტებს – ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის წარდგინებით, ბანკის საბჭოს წევრთაგან ნიშნავს და თანამდებობიდან ათავისუფლებს საქართველოს პრეზიდენტი.

ეროვნული ბანკის პრეზიდენტი გათავისუფლდება, თუ იგი:

ა) საქართველოს პარლამენტის გადაწყვეტილებით საქართველოს კონსტიტუციის 64-ე მუხლის შესაბამისად გადაყენებულია ეროვნული ბანკის საბჭოს წევრის თანამდებობიდან.

ბ) დაკარგა საბჭოს წევრის თანამდებობის დაკავების უფლება ამ კანონის მე-10 მუხლის შესაბამისად;

გ) დაუშვა სერიოზული სამსახურებრივი გადაცდომა, რითაც ზარალი მიაყენა ეროვნულ ბანკს;

ე) გახდა ვალაუვალი ან გამოცხადებული გაკოტრებულად და არ არის რეაბილიტირებული.

ანალოგიური წესით ხდება ეროვნული ბანკის ვიცე-პრეზიდენტების თანამდებობიდან გათავისუფლება.

ეროვნული ბანკის საბჭო უმაღლეს ხელმძღვანელობასა და ზედამხედველობას უწევს ეროვნული ბანკის მთელ საქმიანობას.

თავისი ფუნქციების შესრულებისას ეროვნული ბანკის საბჭომ პერიოდულად უნდა შეაფასოს ქვეყნის ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკა და ეკონომიკური ვითარება. ამ მიზნით ეროვნული ბანკის ხელმძღვანელობა სულ ცოტა კვარტალში ერთხელ მოახსენებს საბჭოს ეროვნული ბანკის საქმიანობის, მის მიერ ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის განხორციელების, საბანკო სისტემისა და ეროვნული ფულის ერთეულის სიმყარის, საფინანსო, სავალუტო და კაპიტალის ბაზრების მდგომარეობის თაობაზე.

ეროვნული ბანკი უფლებამოსილია:

ა) განსაზღვროს ქვეყნის ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკა, მათ შორის ეროვნული ბანკის ლიმიტები ღია ბაზრის ოპერაციებზე, საპროცენტო განაკვეთები ეროვნული ბანკის სააღრიცხვო და სასესხო ოპერაციების მიხედვით, კო-

მერციული ბანკებისა და არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებების მიერ ეროვნულ ბანკში შესანახი სავალდებულო რეზერვების მოცულობა.

ბ) დაადგინოს სხვა ქვეყნების ვალუტების მიმართ ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსის განსაზღვრის წესი;

გ) დაამტკიცოს ეროვნული ბანკის ბიუჯეტი;

დ) წარადგინოს წინადადებები ეროვნული ბანკის საწესდებო კაპიტალის მოცულობაში ცვლილებების შეტანის შესახებ;

ვ) განიხილოს, დაამტკიცოს და საქართველოს პარლამენტს წარუდგინოს ეროვნული ბანკის წლიური მოხსენებები და საფინანსო ანგარიშგებანი.

ეროვნული ბანკის საბჭოს შემადგენლობაში არ შეიძლება შედიოდეს პირი, რომელსაც საქართველოს პრეზიდენტის, პარლამენტის ან მთავრობის წევრის თანამდებობა უკავია.

ეროვნული ბანკის საბჭოს ნებისმიერი წევრი შეიძლება გადადგეს თანამდებობიდან, თუ ამის შესახებ წერილობით მიმართავს პარლამენტის თავმჯდომარეს სავარაუდო გადადგომამდე არაუგვიანეს ორი თვით ადრე.

ნებისმიერი ვაკანსია ეროვნული ბანკის საბჭოში უნდა შეივსოს ეროვნული ბანკის საბჭოს ახალი წევრის დანიშვნით, ეროვნული ბანკის საბჭოს შესაცვლელი წევრის დარჩენილი უფლებამოსილების ვადით.

ეროვნული ბანკის საბჭოს სხდომას წარმართავს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტი, ხოლო მისი არყოფნისას – ვიცე-პრეზიდენტი, რომელიც ბრძანებით პრეზიდენტის მოვალეობას ასრულებს.

ეროვნული ბანკის საბჭოს სხდომები იმართება ისეთი სიხშირით, როგორც ამას ეროვნული ბანკის საქმის ვითარება მოითხოვს, მაგრამ კვარტალში სამჯერ მაინც.

ეროვნული ბანკის საბჭოს სხდომას, როგორც წესი, იწვევს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტი ან მისი შემცვლელი ვიცე-პრეზიდენტი. სხდომის მოწვევა შეიძლება აგრეთვე, ნებისმიერ დროს ეროვნული ბანკის საბჭოს სამი წევრის ან ქვეყანაში გამოცხადებული საგანგებო მდგომარეობის დროს – ორი წევრის წერილობითი მოთხოვნით.

ეროვნული ბანკის საბჭოს სხდომის მოწვევისას ეროვნული ბანკის საბჭოს ყველა წევრს უნდა აცნობონ, დანიშნული სხდომის დღემდე არაუგვიანეს 5 დღისა, სხდომის ჩატარების ადგილი, დღის წესრიგი სათანადო მასალებითურთ. საგანგებო შემთხვევაში ეროვნული ბანკის საბჭოს სხდომა შეიძლება მოინვიონ უფრო სასწრაფო წესით.

ეროვნული ბანკის საბჭოს თითოეულ წევრს აქვს ერთი ხმა. სხდომა უფლებამოსილია, თუ მას ესწრება ეროვნული ბანკის საბჭოს წევრთა ნახევარზე მეტი, რომელთაგან ერთი უნდა იყოს თვით პრეზიდენტი ან მისი მოვალეობის შემსრულებელი.

ქვორუმის შესახებ ამ პუნქტის მოთხოვნების შესაბამისად, ეროვნული ბანკის საბჭოს არცერთი მოქმედება და გადანყვეტილება არ შეიძლება ცნონ ბათილად მხოლოდ იმ საბაბით, რომ ეროვნული ბანკის საბჭოს შემადგენლობაში ერთი ან რამდენიმე ვაკანსიაა.

გარდა კანონით გათვალისწინებული შემთხვევისა, ეროვნული ბანკის საბჭოს გადანყვეტილება მიიღება ეროვნული ბანკის საბჭოს დამსწრე წევრთა ხმების უბრალო უმრავლესობით. ხმის უფლება აქვს მხოლოდ დამსწრე წევრს.

ხმების თანაბრად გაყოფის შემთხვევაში გადამწყვეტია პრეზიდენტის ან, მისი არყოფნისას, პრეზიდენტის მოვალეობის შემსრულებლის ხმა.

იმ პირთა მოქმედება, რომლებიც კეთილსინდისიერად ასრულებენ პრეზიდენტის, ვიცე-პრეზიდენტის ან ეროვნული ბანკის საბჭოს სხვა წევრთა მოვალეობას, კანონიერად ითვლება იმ შემთხვევაშიც, თუ გამოვლინდა რაიმე დარღვევები მათი დანიშვნის შემდეგ /თანამდებობრივი ან პროფესიული კვალიფიკაციის შესაბამისობის კრიტერიუმების დაუცველობა/.

ეროვნული ბანკის საბჭოს სხდომა კონფიდენციალურია. ეროვნული ბანკის საბჭოს შეუძლია მიიღოს გადანყვეტილება თავისი მუშაობის ყველა ან რამდენიმე შედეგის საჯაროდ გამოცხადების შესახებ.

ეროვნული ბანკის საბჭოს სხდომის მუშაობა ფორმდება ოქმით, რომელსაც ხელს აწერენ სხდომის თავმჯდომარე და

ეროვნული ბანკის საბჭოს მდივანი.

ეროვნული ბანკის საბჭოს მდივანს ამტკიცებს პრეზიდენტი ეროვნული ბანკის ხელმძღვანელი მუშაკების რიგიდან. იგი არ უნდა შედიოდეს ეროვნული ბანკის საბჭოს შემადგენლობაში.

ეროვნული ბანკის საბჭოს დადგენილებას ხელს აწერს ეროვნული ბანკის საბჭოს თავმჯდომარე ან მისი მოვალეობის შემსრულებელი.

ეროვნული ბანკის საბჭოს შემადგენლობაში შეყვანის მომენტში და შემდეგ, ყოველწლიურად თავისი უფლებამოსილების ვადის გასვლამდე ეროვნული ბანკის საბჭოს წევრმა ეროვნული ბანკის საბჭოს პერიოდულად უნდა წარუდგინოს ამომწურავი ინფორმაცია საკუთარი კომერციული ინტერესების და თავისი ოჯახის ინტერესების შესახებ. ამგვარი განცხადება უნდა შეესაბამებოდეს ეროვნული ბანკის საბჭოს მიერ მიღებულ დირექტივებს, ამასთან ეროვნული ბანკის საბჭოს წევრს და მისი ოჯახის წევრებს უფლება არ აქვთ იყვნენ ბანკების ან არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებების დამფუძნებლები, მეპაიეები ან აქციონერები.

ეროვნული ბანკის საბჭოს სხდომაზე ნებისმიერი საკითხის გატანის დროს, რომელიც დაკავშირებულია ასეთ ინტერესებთან, ეროვნული ბანკის საბჭოს დაინტერესებული წევრი ვალდებულია განხილვის დასაწყისში წარმოადგინოს ამომწურავი ინფორმაცია თავისი ინტერესების შესახებ. ეროვნული ბანკის საბჭოს ასეთი წევრი არ მონაწილეობს განხილვაში და მოცემულ საკითხებზე გადანაცვტილების მიღებაში, მისი დასწრება მხედველობაში არ მიიღება ქვორუმის განსაზღვრისას.

პრეზიდენტი ეროვნული ბანკის დირექტორ-განმკარგულებელია და პასუხისმგებელია ბანკის მიმდინარე საქმიანობაზე. პრეზიდენტის არყოფნის დროს ეროვნული ბანკის დირექტორ-განმკარგულებლის ფუნქციას ასრულებს მისი მოვალეობის შემსრულებელი ვიცე-პრეზიდენტი ან ის ვიცე-პრეზიდენტი, რომელიც ბოლოს ასრულებს ამ ვიცე-პრეზიდენტის მოვალეობას.

4.6. ცენტრალური ბანკის ფუნქციები და ამოცანები

მრავალი ქვეყნის ცენტრალური ბანკების არსებობის ხანგრძლივმა გამოცდილებამ საშუალება მოგვცა ჩამოგვეყალიბებინა მისი ფუნქციები და ამოცანები; თუმცა მათ განმარტებაში დღემდე ტერმინთა შეუთანხმებლობით განპირობებული სხვადასხვაობას აქვს ადგილი.

ჩვენს საბანკო კანონებში და ნაწილობრივ ეკონომიკურ ლიტერატურაშიც, ნაცვლად „ფუნქციისა“, წერენ „ამოცანებს“ და პირიქით, რაც ერთგვარ გაურკვეველობას იწვევს. სინამდვილეში ფუნქციების ქვეშ უნდა გავიგოთ ობიექტურად განპირობებული მუდმივი ამოცანები, რაც ცენტრალურმა ბანკმა უნდა განახორციელოს; ხოლო ამოცანების ქვეშ იგულისხმება კონკრეტული პრობლემების ნაკრები, რომელთა გადაწყვეტა მთლიანობაში ნიშნავს მითითებული მიზნობრივი ფუნქციების შესრულებას. პირველი ე.ი. ამოცანა პასუხობს კითხვაზე „რისთვის კეთდება?“, ხოლო მეორე ე.ი. ფუნქციები – „სახელდობრ რა კეთდება?“

საერთოდ, ცენტრალური ბანკის ფუნქციები საკმაოდ მუდმივია მრავალი ათწლეულის მანძილზე. ესაა:

– საემისიო ბანკი, რომელზეც ფულის ემისიის მონოპოლიაა მიმაგრებული;

– მთავრობის ბანკი: ბიუჯეტის შესრულება და სახელმწიფო ვალის მართვა;

– ბანკთა ბანკი: საანგარიშსწორებო ცენტრი, საბოლოო ინსტანციის კრედიტორი;

– ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის გამტარებელი;

– ბანკებისა და საფინანსო ბაზრებზე მეთვალყურეობის ორგანო.

ამავე დროს, საემისიო მონოპოლიისა და საანგარიშსწორებო ცენტრის ფუნქციის მნიშვნელობა სულ უფრო ქვეითდება ფულის მიმოქცევის მოდიფიკაციასთან და ფულის

ელექტრონული სისტემების დანერგვასთან დაკავშირებით. მეორე მხრივ, ბანკებზე მეთვალყურეობა სპეციალურ ორგანოებს შეიძლება დაეკისროს და არა ცენტრალურ ბანკს. ამიტომ წამყვანი რჩება სახელმწიფო ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარების ფუნქცია, თანაც ეკონომიკური პროცესების ახლებულად გაგება კანონზომიერად განაპირობებს სტაბილიზაციაზე ორიენტაციის საერთო ეკონომიკურ პოლიტიკასთან სულ უფრო მჭიდრო კავშირში.

ამრიგად, ცენტრალურ ბანკს უამრავი ფუნქციის შესრულება ევალება, რომელთაგან ძირითადია შემდეგი:

- ერთიანი სახელმწიფო ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის შემუშავება და გატარება, მთავრობასთან ურთიერთმოქმედებით, ეროვნული ვალუტის სიმტკიცის დაცვისა და უზრუნველყოფის მიზნით;

- ნაღდი ფულის ემისიის მონოპოლიურად განხორციელება და მისი მიმოქცევის ორგანიზაცია;

- უკანასკნელი ინსტანციის კრედიტორის როლის თამაში საკრედიტო ორგანიზაციებისთვის და რეფინანსირების სისტემის ორგანიზება;

- ქვეყანაში ანგარიშსწორების განხორციელების წესების დადგენა;

- საბანკო ოპერაციების, საბუღალტრო აღრიცხვის და ანგარიშსწორების წესების დადგენა საბანკო სისტემისათვის;

- საკრედიტო ორგანიზაციების სახელმწიფო რეგისტრაცია, საკრედიტო ორგანიზაციების და მათი აუდიტის ჩამტარებელი ორგანიზაციების ლიცენზიები და მათი გამოწვევა;

- საკრედიტო ორგანიზაციების საქმიანობაზე ზედამხედველობა;

- საკრედიტო ორგანიზაციების მიერ განხორციელებული ფასიანი ქაღალდების ემისიის რეგისტრაცია კანონის შესაბამისად;

- ყოველგვარი საბანკო ოპერაციების განხორციელება დამოუკიდებლად ან მთავრობის დავალებით, რომლებიც აუცილებელია მისი ძირითადი ამოცანების შესასრულებლად;

- სავალუტო რეგულირების განხორციელება, უცხოური ვალუტის ყიდვა და გაყიდვის ოპერაციების ჩათვლით;

- სხვა სახელმწიფოებთან ანგარიშსწორების განხორციელების წესით დადგენა;

სავალუტო კონტროლის ორგანიზება და განხორციელება როგორც დამოუკიდებლად, ისე უფლებამოსილი ბანკების მეშვეობით, კანონმდებლობის შესაბამისად;

- ქვეყნის საგადასახადო ბალანსის პროგნოზის შემუშავებაში მონაწილეობა და ამ ბალანსის შედგენის ორგანიზება;

- ეკონომიკის მდგომარეობის ანალიზი და პროგნოზირება მთლიანად და რეგიონების მიხედვით, პირველ რიგში კი, ფულად-საკრედიტო, სავალუტო-საფინანსო და ფასებთან დაკავშირებული ურთიერთობების ანალიზი და პროგნოზირება; შესაბამისი მასალებისა და სტატისტიკური მონაცემების გამოქვეყნება, აგრეთვე სხვა ფუნქციების შესრულება კანონების შესაბამისად.

ამ ფუნქციების რეალიზაცია ეყრდობა:

- გონივრული და თანმიმდევრული მაკროეკონომიკური პოლიტიკის გატარებას;

- ბანკების ეფექტიანად ფუნქციონირების სტიმულირებას;

- ეკონომიკური რეგულირების სისტემის განვითარებას, რომელიც მოიცავს სამეურნეო კანონმდებლობას, აღრიცხვისა და ანგარიშების სფეროში აღიარებულ საერთაშორისო ნორმებს და დამოუკიდებელი აუდიტის სისტემას;

- საბანკო სისტემის მდგრადობის დამცავი მექანიზმების გამოყენებას, აგრეთვე, ბანკებში წარმოქმნილი ისეთი პრობლემების ეფექტიანად მოგვარებას, როგორცაა გაკოტრებული ბანკების რეაბილიტაცია და ბაზრიდან მათი გამოყვანა. საბაზრო ეკონომიკაში გაკოტრება გარდაუვალია, რადგანაც ეს მეურნე სუბიექტის მიერ აღებული რისკების თანმდევი ელემენტია.

ეროვნული ბანკის ძირითადი ამოცანაა ეროვნული ვალუტის მსყიდველობითი უნარის ფასების სტაბილურობის მიღწევა და შენარჩუნება, საქართველოს ფულად-საკრედიტო სისტემის ფუნქციონირების, აგრეთვე ფინანსურ-საკრედიტო სისტე-

მის ლიკვიდურობის, გადახდისუნარიანობის და საბაზრო ურთიერთობებზე დაფუძნებული მყარი ფუნქციონირების უზრუნველყოფა.

საქართველოს პარლამენტის მიერ განსზღვრული ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებების შესაბამისად, რომელიც ორიენტირებულია ფასების სტაბილურობის უზრუნველყოფაზე, ეროვნული ბანკის ფუნქციებია:

ა) შეიმუშაოს და განახორციელოს ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკა.

ბ) განახორციელოს კომერციული ბანკების, არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებებისა და ვალუტის გადამცემელი პუნქტების საქმიანობის ზედამხედველობა მათი ლიცენზირების, რეგულირებისა და შემოსმების მეშვეობით, კომერციული ბანკებისა და არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებების დროებითი ადმინისტრაციის რეჟიმში მართვა და ლიკვიდაცია.

გ) ფლობდეს, ინახავდეს და განკარგავდეს ოფიციალურ საერთაშორისო რეზერვებს.

დ) იყოს საქართველოს მთავრობის ბანკირი, მრჩეველი და ფისკალური აგენტი;

ე) უზრუნველყოფდეს საგდასახადო სისტემის ეფექტიან ფუნქციონირებას;

ვ) ხელს უწყობდეს საიმედო და მდგრადი ფინანსურ-საკრედიტო სისტემის ჩამოყალიბებასა და ფუნქციონირებას.

ზ) კომერციული ბანკებისა და არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებებისათვის დააწესოს საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი ბუღალტრული ანგარიშგების წესები და პროცედურები.

ცენტრალური ბანკის მთელი ეს მრავალეფექტიანი ფუნქციები ხუთ ძირითად ამოცანაზე შეგვიძლია დავიყვანოთ. ცენტრალური ბანკის დანიშნულებაა, იყოს:

– ქვეყნის საემისიო ცენტრი, ე.ი. იგი მონოპოლიურად ახორციელებს ბანკნოტების ემისიას. რაც უფრო მეტია ქვეყანა-

ში ნაღდი ფულის მიმოქცევის ხვედრითი წილი, მით უფრო დიდ-
ია ბანკნოტების ემისიის მნიშვნელობა;

– „ბანკთა ბანკი“, რადგანაც ორდონიანი საბანკო სისტემის
დროს მისი მთავარი კლიენტურაა კომერციული ბანკები, რომ-
ლებიც მენარმეებთან და მოსახლეობასთან მუშაობენ. ცენ-
ტრალური ბანკი ინახავს კომერციული ბანკების თავისუფალ
ნაღდ ფულს, ე.ი. მათ საკასო რეზერვებს, რომელთა სიდიდე-
საც კანონი ადგენს, საკრედიტო მხარდაჭერას აღმოუჩინებს მათ
და ახორციელებს კომერციული ბანკების საქმიანობის
ზედამხედველობას;

– „მთავრობის ბანკირი“. იგი მთავრობის სახელით მართავს
საგარეო და საშინაო სახელმწიფო ვალს, ე.ი. განათავსებს სახ-
ელმწიფო ფასიან ქაღალდებს, ფარავს და ასრულებს სხვა ოპ-
ერაციებს მათზე. კრედიტს აძლევს სახელმწიფოს და საან-
გარიშსწორებო ოპერაციებს ასრულებს მისთვის, იცავს ოქრო-
სავალუტო რეზერვებს და ეწევა მათი მატების პოლიტიკას;

– ეკონომიკის რეგულირების ორგანო ფულად-საკრედიტო
პოლიტიკის გატარების მეშვეობით.

– ბანკებსა და ფინანსურ ბაზრებზე მეთვალყურეობის ორ-
განო.

4.7. ცენტრალური ბანკების ფულადი და საკრედიტო პოლიტიკის ძირითადი ინსტრუმენტები

იმისათვის, რომ ცენტრალურმა ბანკმა უკეთ შეასრულოს
თავისი ფუნქციები და ამოცანები, კერძოდ, ცხოვრებაში გაა-
ტაროს შემუშავებული (ხშირად მთავრობასთან ერთად) ფუ-
ლად-საკრედიტო პოლიტიკა, მას ესაჭიროება არა მხოლოდ პა-
სუხისმგებლობა და უფლებამოსილებანი, არამედ გარკვეული
ინსტრუმენტებიც (მეთოდები, საშუალებები, ხერხები, ტექნოლ-
ოგიები). ამგვარ ინსტრუმენტთა რიცხვს მიაკუთვნებენ:

– ფასიანი ქაღალდებით ოპერაციებს ღია ბაზარზე
(მეტწილად სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდებით);

- სავალუტო ოპერაციებს;
- ტარგეტირებას (ფულის მასის მაჩვენებლების ზრდის მიზნობრივი ორიენტირების დადგენა);
- რეფინანსირების განაკვეთს და სხვა საპროცენტო განაკვეთებს, რომელთა მიხედვითაც ცენტრალური ბანკი გასცემს კრედიტებს კომერციულ ბანკებზე;
- კომერციული ბანკების მიერ ცენტრალურ ბანკში მოზიდული სახსრების ნაწილის სავალდებულო რეზერვირების (დეპონირების) ნორმებს;
- ბანკების საქმიანობის სავალდებულო ეკონომიკურ ნორმატივებს;
- პირდაპირ რაოდენობრივ შეზღუდვებს (საპროცენტო განაკვეთების ზღვრების დადგენა და მათი პერიოდული „გაყინვა“, დაკრედიტების მოცულობის პირდაპირი შეზღუდვა, ნარმობის გარკვეული სახეების სტიმულირებისა და შენარჩუნებისათვის კრედიტის კონკრეტული სახეების რეგულირება).

ჩამოთვლილი ინსტრუმენტების სხვადასხვაგვარი კომბინაციები ცენტრალურ ბანკს აძლევს შესაძლებლობას ამა თუ იმ ეტაპზე სახელმწიფოს ეკონომიკური სტრატეგიის შესაბამისად გაატაროს „ძვირი“ და „იაფი“ ფულის პოლიტიკა, მხედველობაში გვაქვს შესაბამისი პოლიტიკის მეშვეობით ეკონომიკური პროცესის მონაწილეთა ქმედითი აქტივობის დაქვეითება ან ამაღლება. ამასთან, გადამწყვეტია ბანკების კრედიტუნარიანობაზე ზემოქმედება. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ზემოთ ჩამოთვლილი ყველა ინსტრუმენტი ეფექტურია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ისინი შინაგანად არ ეწინააღმდეგებიან ერთმანეთს და გამოიყენება სახელმწიფოს საბიუჯეტო, საგადასახადო, სტრუქტურულ, საინვესტიციო პოლიტიკასთან მჭიდრო კავშირში და ეყრდნობა კარგად დამუშავებულ კანონმდებლობას.

ძნელი არაა შევნიშნოთ, რომ მითითებული ინსტრუმენტები გამოიყენება ცენტრალური ბანკის მიერ მისი პირველი მიზნობრივი ფუნქციის შესასრულებლად, რომლის მოკლე ინტერპრეტაცია შეიძლება წარმოვადგინოთ, როგორც ქვეყანა-

ში ფულის მიმოქცევის რეგულირების ფუნქცია.

ინსტრუმენტარიის საკითხი, რაც საჭიროა ცენტრალური ბანკის მიერ მისი მეორე მიზნობრივი ფუნქციის შესასრულებლად – თავად საბანკო სისტემის ეფექტური განვითარების უზრუნველსაყოფად, უნდა დაისვას ცალკე. დასაწყისისათვის კი საკმარისია იმის კონსტატირება, რომ დასახელებული ორი ძირითადი ფუნქციიდან ყოველი მათგანი მოითხოვს საკუთარ, სრულიად განსხვავებულ ინსტრუმენტთა ნაკრებს. თუ ცენტრალურ ბანკს გააჩნია მხოლოდ ფულადი და საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტები, პირობითად შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ ჰქონია სავალდებულო ინსტრუმენტთა მხოლოდ ნახევარი.

ცენტრალური ბანკის პოლიტიკა მისი ძირითადი ფუნქციების განხორციელებაში ერთმანეთს უხამებს მთავრობის პოლიტიკის ინტერესებს, რომელიც მიმართულია უპირველესყოფლისა ეკონომიკის აღმავლობისკენ, მენარმეობის ინტერესებს, რომლებიც მიმართულია საინვესტიციო შესაძლებლობათა სტიმულირებისკენ, პროფკავშირების ინტერესებს, რომლებიც განპირობებულია უმუშევრობის შემცირებისა და დასაქმების გაფართოებისკენ სწრაფვით, და, პირველ რიგში, საკუთარ ინტერესებს-საფინანსო სისტემის მდგრადობის ამალვებას.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარების სფეროში ცენტრალური ბანკისა და მთავრობის ურთიერთდამოკიდებულება, ჩვეულებრივ, დაიყვანება ე.წ. „საფინანსო კონსტიტუციაზე“, ე.ი. სახელმწიფო ბიუჯეტთან დამოკიდებულების დამკვიდრებულ პრინციპებზე. მთავრობისთვის ძირითადი საკითხებია ბიუჯეტის დეფიციტის დაფარვის და საგარეო და საშინაო ვალების გასტუმრების პრობლემები, რასაც ხშირად წყვეტენ ფულის ემისიის დახმარებით.

ნაღდი ფულის მიმოქცევა ნაღდი ფულის მოძრაობაა სამეურნეო ბრუნვაში, რომელიც სხვადასხვაგვარი ფულის მეშვეობით ხორციელდება: ბანკნოტების, ლითონის მონეტების, აგრეთვე, სხვა საკრედიტო ინსტრუმენტების-თამასუქების, საბანკო თამასუქების, ჩეკების, საკრედიტო ბარათების საშუალებით. ხშირ-

ად ნაღდ ფულს უნოდებენ მხოლოდ მონეტებს და ბანკნოტებს, არადა, ნაღდ მიმოქცევაში ყველა ჩამოთვლილი სახეობის ფული შეგვიძლია გამოვიყენოთ. თუმცა, ნაღდი ფულის საფუძველს უდავოდ შეადგენს ბანკნოტები და ხურდა (წერილი) ფული.

ბანკნოტების ემისია ცენტრალური ბანკის პრეროგატივაა. მის წინაშე ყოველთვის დგას ის ამოცანები, რომ მან უნდა განსაზღვროს ბანკნოტების გამოშვების რაოდენობრივი ზომა, შეაფასოს ფულის ერთეულის მიმოქცევის სიჩქარე და აირჩიოს ამ მიმოქცევის რეგულირების მეთოდები.

ბანკნოტების ემისიაზე თითქმის ყველა ქვეყანაში ცენტრალური ბანკისთვის მინიჭებული მონოპოლია საშუალებს აძლევს თავის შემადგენლობაში გამოყოს ისეთი სპეციალური ქვედანაყოფი, რომელიც უშუალოდ ახორციელებს საემისიო-სალარო სამუშაოს: ფულის ბეჭდვა, დიზაინი ამ მისი გაფორმება და გაყალბებისგან მისი დაცვის ხერხების შემუშავება. ბანკნოტებს საგანგებო ქალაქებზე ბეჭდავენ და მათ მკაცრად განსაზღვრული ღირებულება აქვთ. განვითარებულ სამრეწველო ქვეყნებში ცენტრალური ბანკების საემისიო მონოპოლიის მნიშვნელობა რამდენადმე შესუსტებულია, რადგანაც ფულის მასაში ნაღდი ფულის ხვედრითი წილი დაბალია (10%-ზე ნაკლები), მაგრამ ბანკნოტების ემისია იქაც კვლავ აუცილებელია საცალო ვაჭრობაში გადახდებისა და საკრედიტო სისტემის ლიკვიდობის უზრუნველყოფისთვის. საქართველოში ემისიის მნიშვნელობა უფრო დიდია, რადგანაც ნაღდი ფულის ხვედრითი წილი ფულის ბაზის მთლიანი მოცულობის დაახლოებით 80%-ს შეადგენს.

ბანკნოტების ემიტირება ცენტრალურ ბანკში ხდება და ისინი, როგორც წესი, უზრუნველყოფილია მისი იმ აქტივების ფორმით, რომლის ძირითადი მუხლებია ოფიციალური ოქრო-სავალუტო რეზერვები, სახელმწიფო და სხვა ფასიანი ქალაქები, აგრეთვე, საბანკო ინსტიტუტებისთვის მიცემული ის კრედიტები, რომლებიც ფასიანი ქალაქების საწინდრი-თაა გაცემული.

ბანკნოტების ემისიას წინ უსწრებს დეპოზიტების ემისია,

რადგან თავის საკრედიტო დაბანდებას ცენტრალური ბანკი ზრდის მთავრობისათვის (სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფარავად) და კომერციული ბანკებისთვის სესხების მიცემის გზით. სწორედ ანგარიშებზე, ე.ი. დეპოზიტებზე არსებული ნაშთების ამაღლებით ახორციელებს ბანკი დეპოზიტების ემისიას. სხვა საკრედიტო ინსტიტუტებისგან ცენტრალურ ბანკს განასხვავებს ის, რომ იგი თვითონ (ემისიის მეშვეობით) იქმნის დაკრედიტების რესურსებს. კომერციულ ბანკებს ამგვარი შესაძლებლობები უკიდურესად შეზღუდულადაა აქვთ. უნაღდო გადახდების განხორციელება, კრედიტების გაცემა და ნაღდი ფულის მიღება მათ მხოლოდ იმ სახსრების ნაშთების ფარგლებში შეუძლიათ, რომლებიც ამ ბანკებს გააჩნია ცენტრალურ ბანკში გახსნილ თავიანთ ანგარიშსწორების ანგარიშზე. მაგრამ ზოგჯერ კომერციული ბანკებიც მონაწილეობენ დეპოზიტების შექმნაში ან ზრდიან თავიანთ ანგარიშებზე არსებულ უნაღდო ფულს, რისთვისაც იყენებენ სხვადასხვა ფორმის საკრედიტო ოპერაციებს, ფულადი გზავნილების სისტემებს და ფულის მიმოქცევის დაჩქარებას. ესაა ე.წ. საბანკო დეპოზიტების მულტიპლიკატორული ეფექტი.

თავისი ბუნების გამო საბანკო საქმე უამრავი რისკის განცევას უკავშირდება;

- საკრედიტო რისკის;

- საბაზრო რისკის, რომელიც ვალუტის კურსზეა დამოკიდებული;

- საპროცენტო რისკის, რომელიც, თავის მხრივ, საპროცენტო განაკვეთების არახელსაყრელ ცვლილებებს უკავშირდება;

- სამართლებრივი რისკის და ა.შ.

ისინი ყოველთვის ზრდიან ლიკვიდობის რისკს. ამიტომ კომერციული ბანკების დეპოზიტური ემისია ყოველთვის აძლიერებს რისკებს და გაკოტრებას იწვევს. ეს იცინათ კომერციულმა ბანკებმა და ამიტომაც არ ცდილობენ მის გაფართოებას.

კომერციულ ბანკებში დეპოზიტების ემისიასაც ცენ-

ტრალური ბანკი არეგულირებს როგორც პირდაპირი, ისე ირი-
ბი მეთოდების გამოყენებით. პირდაპირი მეთოდია ყველა ბანკ-
ისტვის ემისიის სიდიდის განსაზღვრა დაკრედიტების ლიმიტ-
ებით, რომელსაც ბანკი უდგენდა მათ მათივე განაცხადების
საფუძველზე. ირიბი მეთოდია ცენტრალურ ბანკში საკორე-
სპონდენტო ანგარიშების მქონე კომერციულ ბანკში ემისიის
შეზღუდვა, ერთი მხრივ, ამ ანგარიშებზე არსებული სახსრებ-
ის ფაქტობრივი ნაშთების ზომით და, მეორე მხრივ, ცენ-
ტრალური ბანკის მიერ დაწესებული ლიკვიდობის კოეფიციენ-
ტებით და სარეზერვო მოთხოვნების ნორმატივებით.

ამ კომერციულ ბანკებს, რომლებიც თავიანთ ანგარიშს-
წორებას საფილიალთა შორისო სისტემის მეშვეობით ახორ-
ციელებენ, უნესებენ მოზიდული სახსრების ხარჯზე განეულ
საკრედიტო დაბანდებათა მოცულობას, მათ შორის ცენტრალ-
იზებული რესურსების სიდიდეს (პირდაპირი მეთოდი). ამასთან,
როგორც მიმოქცევაში ნალდი ფულის გამოშვების ლიმიტები,
ისე უნალდო სადეპოზიტო ემისიის შეზღუდვები დაწესებულია
ძირითად მაკროეკონომიკურ და იმ სხვა ფაქტორებთან დაუკავ-
შირებლად, რომლებიც ფულის მასაზე ახდენენ გავლენას.

4.8. საემისიო საჰმიანოზის რეგულირება

ცენტრალური ბანკის საემისიო ფუნქციების რეალიზება
დიდხანს ხდებოდა საკასო და საკრედიტო ბალანსების სისტე-
მის მეშვეობით. 1991 წელს გადავიდნენ საკასო ბრუნვის, ანუ
საკასო ბალანსის ანგარიშების შედგენაზე, რომელთა ძირითა-
დი მიზანია მთლიანად ქვეყანაში, მის რეგიონებში და ბანკებ-
ის დაწესებულებებში ნალდ ფულზე არსებული მოთხოვნილების
განსაზღვრა. სალაროს ბრუნვების პროგნოზები ასახავს ბანკე-
ბის სალაროებიდან ნალდი ფულის შემოსვლის მოცულობას და
წყაროებს, აგრეთვე, ფულის ემისიის და მიმოქცევიდან ფულის
ამოღების ზომებს ტერიტორიების მიხედვით.

თუ ხარჯები აჭარბებს შემოსავალს, ეს ნიშნავს ფულის გაშ-

ვებას მიმოქცევაში, ხოლო თუ შემოსვლა აღემატება ხარჯებს, მაშინ ეს ნიშნავს ფულის ამოღებას მიმოქცევიდან.

გავშიფროთ სალაროს ბრუნვის შემოსავლისა და ხარჯვის ნაწილები.

1. **სავაჭრო ამონაგები.** ამ მუხლში ნაჩვენებია ის ნაღდი ფული, რომელსაც სავაჭრო ორგანიზაციები აბარებენ ბანკებს. ეს მთელი ნავაჭრი კი არაა, არამედ მისი მხოლოდ ნაწილია, რადგან სავაჭრო ორგანიზაციები საქონლის ნაწილს უნაღდო ანგარიშსწორებით ყიდიან, ნაწილს კი-კრედიტით. გარდა ამისა,

საკასო ბრუნვების პროგნოზის

გამსხვილებული სქემა

შემოსვლა	ხარჯი
1. სავაჭრო ამონაგების შემოსვლა	1. ხელფასის გასტუმრება, სოციალური ხასიათის მიხედვების, სტიპენდიების, პენსიების, შემწეობების და სადაზღვევო ანაზღაურების გაცემა
2. უცხოური ვალუტის მიყიდვიდან მიღებული შემოსულობანი	2. მოქალაქეთა ანაბრების ანგარიშებიდან გაცემული სახსრები
3. მოსახლეობისთვის უცხოური ვალუტის მიყიდვიდან მიღებული შემოსულობანი	3. მოსახლეობიდან უცხოური ვალუტის ყიდვაზე გაცემული სახსრები
4. სხვა შემოსულობანი	4. სხვა ხარჯები
5. სულ შემოსვლა	5. სულ ხარჯი

ნავაჭრის თანხას ნაწილობრივ იყენებენ ვაჭრობის მუშაკთა ხელფასის გასასტუმრებლად, ხოლო მისი მნიშვნელოვანი ნაწილი ნაღდ ანგარიშზე საქონლის შექენას ხმარდება. ნაღდი ფულადი ნავაჭრის გამოუყენებელ ნაშთს ბანკში ორგანიზაციის ანგარიშსწორების ანგარიშზე რიცხავენ.

2. მომსახურებისგან მიღებული შემოსულობანი. ამ მუხლში აღრიცხავენ ნაღდ შემოსულობებს ტრანსპორტიდან, კომუნალური სანარმოებიდან, საყოფაცხოვრებო მომსახურებისა და გასართობი სანარმოებიდან. აქაც შემოსავლები მცირდება უნაღდო შემოსულობებისა და ხელფასზე განეული ხარჯების გამო.

3. გადასახადებით და მოსაკრებლებით მიღებული შემოსულობები. ამ მუხლით შემოსულობებს აღრიცხავენ საგადასახადო ინსპექციის მიერ იმ ყოველგვარი გადასახადისა და ჯარიმის შესახებ შედგენილი მონაცემების საფუძველზე, რომლებსაც ნაღდი ფულით იხდიან ხოლმე.

4. სადაზღვევო გადასახადებიდან და სადაზღვევო ანაზღაურების გადახდიდან მიღებული შემოსულობები. სადაზღვევო შენატანები შემდეგ სახეობებადაა დაყოფილი: ა) ქონების დაზღვევა; ბ) ნაგებობათა დაზღვევა; გ) ავტოტრანსპორტის დაზღვევა; დ) პირადი დაზღვევა.

5. კავშირგაბმულობის სანარმოების ოპერაციებიდან მიღებული შემოსულობები. ამ მუხლის მიხედვით მიღებული შემოსულებები და მისაცემლები ორ ნაწილად იყოფა: პირველი, სახსრების შემოსვლა და ხარჯვა წმინდა საფოსტო ოპერაციების მიხედვით და, მეორე, მოქალაქეებისა და სანარმოების ფულადი სახსრების გაგზავნის საფოსტო მომსახურება.

6. შემნახველი ბანკის ოპერაციები. შემოსულობები: ა) მოსახლეობის ანაბრების მიღება; ბ) ფასიანი ქალაქების გაყიდვიდან; გ) აკრედიტივების გახსნიდან; დ) მოქალაქეთა ფულის გადაგზავნიდან; ე) სანარმოთა ფულის გადაგზავნიდან (ნავაჭრი); ვ) სხვა შემოსულებები-გადასახადები, მოსაკრებლები, საბინაო-კომუნალური მეურნეობიდან მიღებული შემოსულობები და ა.შ. გასაცემი თანხები; ა) მოსახლეობის ანაბრების

გაცემა; ფასიანი ქალაქების დაფარვა და მათზე პროცენტების გასტუმრება; ბ) პენსიები და შემწეობები; გ) აკრედიტივების თანხების გაცემა; დ) მოქალაქეთა გზავნილებების გაცემა; ე) შემნახველი ბანკის მუშაკთა ხელფასი.

7. ოპერაციები სასოფლო-სამეურნეო სანარმოების ანგარიშების მიხედვით. შემოსვლა: სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის რეალიზაციიდან მიღებული ამონაგები; ხარჯვა: ა) ხელფასი, შემწეობა და პენსია; ბ) სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის შესყიდვა მოსახლეობისგან.

8. ვალუტაზე ჩატარებული ოპერაციები. შემოსვლა: მოსახლეობისთვის ვალუტის მიყიდვიდან მიღებული ამონაგები; ხარჯვა: ვალუტის შექენაზე მოსახლეობის მიერ დახარჯული სახსრები.

კომერციული ბანკების სალაროთი მომსახურების განხორციელებისათვის ცენტრალური ბანკის ტერიტორიულ მთავარ სამმართველოებთან იქმნება საანგარიშსწორებო-სალაროს ცენტრები, რომლებიც აყალიბებენ ფულის მიღებისა და გაცემის საბრუნავ სალაროს. თუ კომერციული ბანკის ნაღდი ფულის შემოსულებები საკმარისი არაა მოსალოდნელი ხარჯების დასაფარავად, მაშინ კომერციულ ბანკს შეუძლია ამ ცენტრში შეიძინოს საჭირო რაოდენობის ფული. ცენტრს საამისოდ გააჩნია ბანკნოტებისა და მონეტების სარეზერვო ფონდები. საანგარიშსწორებო-სალაროს ცენტრი სარეზერვო ფონდებიდან მაშინ გადაგზავნის ბანკნოტებს სალაროებში, თუ კომერციული ბანკების მიერ ნაღდი ფულის შექენაზე გაკეთებული განაცხადებები აღემატება ცენტრის სალაროების შესაძლებლობებს.

ფულის ბანკნოტებისა და მონეტების სარეზერვო ფონდები ცენტრალური ბანკის საცავებში მოთავსებული იმ ბანკნოტებისა და მონეტების მარაგებია, რომლებიც მიმოქცევაში არაა გაშვებული და რეგულირების საჭიროებებს ემსახურება. მათ ხარჯზე ცენტრალური ბანკი ოპერატიულად განაახლებს მიმოქცევაში მყოფი ნაღდი ფულის მასას, ინარჩუნებს კუპიურების სათანადო შემადგენლობას და ამცირებს ქვეყნის ტერიტორიაზე ნაღდი ფულის გადატანისა და შენახვის ხარჯებს.

როგორც ზემოთაც ითქვა, ნაღდი ფულის მიმოქცევა განვითარებულ ქვეყნებში უმნიშვნელ როლს თამაშობს ფულის მთლიან მიმოქცევაში და მას ძირითადად მოსახლეობა იყენებს იმისათვის, რომ თავისი ფულადი შემოსავლები საგადასახადო სამსახურების კონტროლს მოარიდოს. ჩვენთან ვითარება სულ სხვაგვარია, რის გამოც გაცილებით დიდია ეროვნული ბანკის საემისიო საქმიანობის რეგულირების მნიშვნელობა.

4.9. ფულის მასა და მისი შეფასების მეთოდები

არსებობს განსხვავებული მიდგომები მიმოქცევაში საჭირო ფულის მასის განსაზღვრის მიმართ, თანაც ისინი განსხვავებულია არა მარტო სხვადასხვა ქვეყანაში, არამედ თვით ერთი ქვეყნის ფარგლებშიც კი. ამის მიუხედავად, ყველა ეს მიდგომა ფულის აგრეგატების განსაზღვრას ეყრდნობა, თუმცა მათი შემადგენლობა სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვაა.

ფულის აგრეგატი საბანკო ანგარიშების დაჯგუფებაა ამ ანგარიშებზე მოთავსებული სახსრების ნაღდ ფულად გადაქცევის სიჩქარის მიხედვით. რაც უფრო სწრაფად გადაიქცევა ეს სახსრები ნაღდ ფულად, მით უფრო ლიკვიდურადაა მიჩნეული მოცემული აგრეგატი.

ყველა ქვეყნის საფინანსო სტატისტიკაში ფულის აგრეგატებს ერთნაირად აღნიშნავენ (M1, M2, M3 და სხვა), მაგრამ მათი ხარისხობრივი შედგენილობა სხვადასხვაა. ამიტომ ამა თუ იმ აგრეგატის დინამიკის შედარების დროს პარალელის გავლება აშშ-თან ან საფრანგეთთან მართლზომიერი არაა, რადგანაც სხვადასხვა ქვეყანაში ტრადიციულად ჩამოყალიბდა სხვადასხვა შეხედულება ფულზე (განსაკუთრებით-საკრედიტო ფულზე), სხვადასხვა თანაფარდობა ფულის მთლიანი ბრუნვის ნაღდ და უნაღდო კომპონენტებს შორის, ფულსა და ფინანსურ აქტივებს შორის, აგრეთვე, ცენტრალური ბანკის მიერ ფულად-საკრედიტო სისტემის რეგულირების განსხვავებული მეთოდები. ყოველივე ამის მიუხე-

დავად სხვადასხვა ქვეყნის ეს აგრეგატები ერთმანეთთან დაახლოებისკენ მიისწრაფიან, რადგანაც ბოლო წლებში შეიმჩნევა საფინანსო ბაზრების უნივერსალიზაციის ტენდენცია.

ფულის აგრეგატების მიხედვით ფულის მასის გაანგარიშების კლასიკური ვარიანტია აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის მიერ მიღებული კლასიფიკაცია.

აშშ-ში ფულის ოთხი აგრეგატი გამოიყენება ესენია: M1, M2, M3 და L.

ფულის პირველი აგრეგატი M1 ნაღდ ფულთან ერთად მოიცავს მაღალი ლიკვიდობის მქონე ინსტრუმენტებს, რის გამოც იგი მიმოქცევაში გადახდის საშუალებად გამოიყენება. ნაღდ ფულზე მეტად, განსაკუთრებით კი მსხვილი გარიგებისას, გადახდის საშუალებად გამოიყენება ტრანსაქციური დეპოზიტები. ამ ინსტრუმენტებში მოიაზრება ისეთი ანაბრები, საიდანაც ჩეკებითა და ფულად-ელექტრონული გადარიცხვებით შეიძლება გაიცეს გარიგების შესაბამისი, მეორე მხარისათვის განკუთვნილი თანხები. ესაა მიმდინარე ანგარიშები (გამოიყენება ჩეკებითა და ელექტრონული გადარიცხვებით ამგარიშსწორებისათვის, პროცენტის დაურიცხავად) და სხვა საჩეკო, მოთხოვნამდე დეპოზიტები (მიმდინარე ანგარიშებისაგან განსხვავებით მათ პროცენტი დაერიცხება). მაშასადამე, ფულის აგრეგატი

M1=ნაღდი ფული (ფული მიმოქცევაში)+ტრანსაქციური დეპოზიტები (საჩეკო ანგარიშები და დეპოზიტები ელექტრონული გადარიცხვებისათვის).

აშშ-ის საფინანსო ბაზრებზე იყენებენ ისეთ ფინანსურ ინსტრუმენტებს, რომელთა ლიკვიდობა მაღალია და ფულზე არანკლები მნიშვნელობის დაგროვების საშუალებას წარმოადგენს. დაგროვების ამგვარ ლიკვიდურ საშუალებებს მიაკუთვნებენ: ფულის ბაზრის ზიარ (ერთობლივ) ფონდებს, ფულის ბაზრის დეპოზიტურ ანგარიშებს, შემნახველ ანაბრებს, ვადიან ანაბრებს, ერთდღიან შეთანხმებებს უკან გამოსყიდვის

პირობით და ერთდღიან სესხებს ევროდოლარებში. მოკლედ მიმოვიხილოთ თითოეული მათგანი:

- ფულის ბაზრის ერთობლივ ფონდებად იწოდება დამოუკიდებელი ფინანსური შუამავლები, რომელიც მოსახლეობას მიჰყიდის საკუთრების დამადასტურებელ სერტიფიკატებს, ხოლო განხორციელებული ოპერაციიდან მიღებულ თანხებს იყენებს თითქმის ფიქსირებულ-პროცენტისანი, მოკლევადიანი ფასიანი ქაღალდების შესასყიდად. განეული მომსახურებისათვის, უმნიშვნელო გადასახადის გამოკლებით, ამ ფასიან ქაღალდებს ძალიან მყარი ნომინალური ღირებულება გააჩნია, ფონდები უზრუნველყოფენ საკუთრების დამადასტურებელი ერთი სერტიფიკატის ღირებულების მუდმივობას.

საფინანსო ბაზრის ერთობლივი ფონდები თავიანთ აქციონერებს შეზღუდული მოცულობის თანხის საჩქეო ანგარიშსწორებისა და ელექტრონური გადარიცხვების გამოყენების შესაძლებლობას უტოვებს, მაგრამ, პრაქტიკულად, ასეთი ფონდები ამ სახის ანგარიშსწორებისათვის ტრანსაქციურ დეპოზიტებთან შედარებით იშვიათად გამოიყენება.

- ფულის ბაზრის დეპოზიტური ანგარიშები დეპოზიტურ ინსტიტუტებში გახსნილი, პროცენტის შემომტანი დეპოზიტებია. ბაზრის სხვა საპროცენტო ნორმების ცვლილებების გათვალისწინებით, ამ ანგარიშზე გასაცემი პროცენტის კორექტირება ყოველკვირეული პროცედურაა. თითოეული სადეპოზიტო ორგანიზაცია თავად განსაზღვრავს ფულის ბაზრის დეპოზიტურ ანგარიშებზე გასაცემი პროცენტის სიდიდეს. ამიტომ სხვადასხვა დეპოზიტურ ორგანიზაციას ეს პროცენტი განსხვავებული შეიძლება ჰქონდეს. ანგარიშიდან თანხის მოხსნა შესაძლებელია ნებისმიერ დროს ყოველგვარი დაჯარიმების გარეშე. ფულის ბაზრის დეპოზიტური ანგარიშების ანაბრები, ფულის ბაზრის ერთობლივი ფონდისაგან განსხვავებით, დაზღვეულია ფედერალური სადაზღვევო კორპორაციის მიერ.

დეპოზიტური ორგანიზაციების მიერ ფედერალურ სარეზერვო ფონდში შესატანი აუცილებელი რეზერვები მხოლოდ კო-

რპორაციების კუთვნილი ფულის ბაზრის დეპოზიტური ანგარიშებისათვის იქმნება. ფიზიკური პირების ასეთი ანგარიშები აუცილებელი რეზერვისაგან თავისუფლდება.

თუ 1982 წელს (დეპოზიტური ანგარიშების დაწესების წელს) აშშ-ის ფულის ბაზრის დეპოზიტურ ანგარიშებზე აღირიცხებოდა 43,2 მლრდ აშშ დოლარი, უკვე 1986 წელს 570,2 მლრდ აშშ დოლარი გახდა, ანუ ხუთ წელიწადში ეს ანგარიშები 13,2-ჯერ გაიზარდა.

● **შემნახველი ინსტიტუტები ხსნიან შემნახველ ანაბრებს, რომელიც, თავის მხრივ, პროცენტის შემომტანია.** ამ ანაბრიდან ფულის გამოტანა დასაშვებია ნებისმიერ დროს და ნებისმიერი რაოდენობით. ანგარიშის მფლობელს ეძლევა შემნახველი წიგნაკი, რომელშიც დანერილებით აღინიშნება ანგარიშზე ფულის შეტანისა თუ გატანის ყველა ოპერაცია. შემნახველი ანგარიშის გახსნა შესაძლებელია შემნახველი წიგნაკის გარეშეც. ასეთ შემთხვევაში შეანაბრეს, სურვილისამებრ, შეუძლია მიიღოს სრული ამონაწერი მისი ანგარიშის მდგომარეობის შესახებ. ამონაწერის მიღება ფოსტითაც შეიძლება.

შემნახველი ანაბრიდან დაუშვებელია საჩეკო ანგარიშსწორება. სამაგიეროდ, საბანკო ავტომატებისა და პლასტიკური ბარათების გამოყენებამ გაზარდა ამ ანგარიშების ლიკვიდობა, რადგან მასზე არსებული თანხები ხელმისაწვდომი გახდა დღე-ღამის ნებისმიერი მომენტისათვის. გაჩნდა სადებეტო და საკრედიტო ბარათები.

● **ვადიანი ანაბრები დეპოზიტურ ინსტიტუტებში** გარკვეული ვადით გახსნილი, პროცენტის სახით სარგებლის შემომტანი ანგარიშებია. მათგან თანხის მოხსნა დასაშვებია წინასწარ განსაზღვრული ვადის ბოლოს ყოველგვარი ჯარიმის გარეშე. თუ ვადიანი ანაბარი დიდი მოცულობის არ არის (აშშ-ში < 100000 დოლარზე), შეანაბრეს შეუძლია დეპოზიტზე არსებული თანხის შეთანხმებულ ვადაზე ადრე მოხსნა, მაგრამ ასეთ შემთხვევაში მას შესაბამისი, თუმცა მცირე ჯარიმის გადახდა მოუწევს. იმის გათვალისწინებით, რომ ვადიანი ანაბრების პროცენტული შემოსავალი მეტია შემნახველი

ანაბრების ანალოგიურ შემოსავალზე (სხვა თანაბარ პირობებში), ვადიანი ანაბრებიც საკმაოდ ლიკვიდური დაგროვების საშუალებად მიიჩნევა.

● **ერთდღიანი შეთანხმებები უკან გამოსყიდვის პირობით ხელშეკრულებით გაფორმებული აქტივებია, რომლის მიხედვითაც ერთი პირი (ბანკი, ფირმა, კერძო პირი) მეორისაგან ერთი დღით შეიძენს ფასიან ქალაქებს იმ პირობით, რომ მეორე დღეს უკან მიჰყიდის მეტ ფასში. ფასთა სხვაობა ერთი დღით გამოყენებული თანხისათვის მიღებული სარგებლის ეკვივალენტურია. აშშ-ში ეს აქტივები შემოსაზღვრულია ქვედა დონით (≥ 100000 დოლარზე).**

ერთდღიან შეთანხმებებს უკან გამოსყიდვის პირობით მეტწილად მსხვილი ფირმები და საფინანსო შუამავლები იყენებენ. მაგალითად, ბანკის მიერ ფასიანი ქალაქების მსხვილი კორპორაციისათვის მიყიდვისას მიღებული თანხა დეპოზიტზე ირიცხება. მეორე დღეს დასაბრუნებელი ეს ვალდებულება თავისუფალია მოთხოვნამდე და „ნაუ“ ანგარიშებზე გასაცემი პროცენტის სახელმწიფო შეზღუდვისაგან, დეპოზიტებზე დაწესებული აიცილებელი რეზერვისა და დეპოზიტების დაზღვევის მოთხოვნისაგან.

ერთდღიანი შეთანხმებების დადებისას უკან გამოსყიდვის პირობით ბანკი თავის საბალანსო ანგარიშში არ აღნიშნავს სახელმწიფო ფასიანი ქალაქების მოცულობის ღირებულების შემცირებას. ასევე ხელშეკრულების მეორე მხარეც არ აფიქსირებს თავის საბალანსო ანგარიშში ფასიანი ქალაქების ზრდას. აღნიშნულ პროცესში ფასიანი ქალაქები მიიჩნევა საგირავნო უზრუნველყოფად, რის გამოც პროცესში მონაწილე ეკონომიკურ სუბიექტებს ერთდღიანი შეთანხმებები უკან გამოსყიდვის პირობით უფრო საიმედოდ მიაჩნიათ, ვიდრე ზოგიერთი სხვა სახის ლიკვიდური აქტივი.

● **ერთდღიანი სესხები ევროდოლარებში.** მსოფლიოში არსებობს საბანკო დაწესებულებები, რომლებიც თავს „ევროდოლარულ საბანკო სფეროს“ მიაკუთვნებენ. ისინი კლიენტებს

სთავაზობენ დოლარებში დენომინირებული დეპოზიტების გახსნას, საიდანაც დოლარებშივე გაცემენ თანხებს. ევროდოლარული სფეროს ბანკების ძირითადი კლიენტებია სხვადასხვა ქვეყნის კომერციული და ცენტრალური ბანკები. ამ ბანკების ძირითადი მსესხებლები არიან მსხვილი კორპორაციები, მთავრობები და ბანკები, რომელთაც უჩნდებათ დოლარის საჭიროება და, შესაბამისად, მას ევროდოლარული ბონების დოლარებში დენომინირებული ფონდებიდან იღებენ. აშშ-ის ფარგლებს გარეთ და მსოფლიოს მასშტაბით ევროდოლარული საბანკო სფეროს წარმოქმნა გამოწვეული აშშ დოლარის მიერ საერთაშორისო ფულის ფუნქციის შექენით.

ევროდოლარული ბანკები დოლარების მარაგს აშშ-ის ბანკებთან ერთად ქმნიან. ამას თავისი მიზეზები გააჩნია. კერძოდ: რადგან ევროდოლარული ბანკებიდან სესხი დოლარებში გაიცემა, ამერიკულ ბანკებს ხელს აძლევთ ამ გზით საკუთარი კლიენტების ქვეყნის ფარგლებს გარეთ მომსახურება. ამასთან, ევროდოლარულ ბანკს შეუძლია მიიღოს საპროცენტო სარგებელი ამერიკული ბანკისაგან, თუ ამ უკანასკნელს კლიენტი-სათვის სესხს მისცემს. სესხს, რომელსაც აშშ-ის ბანკი ევროდოლარული ბანკისაგან იღებს, ევროდოლარული სესხი ჰქვია. ასეთ ოპერაციებს მხოლოდ აშშ-ის უმსხვილესი ბანკები აწარმოებენ, რადგან მათი გარიგებების უმეტესობა 10 მლნ დოლარის ან უფრო მეტი მოცულობისაა.

● ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ექვსი ინსტრუმენტი დაგროვების უნარითა და საკმაოდ მაღალი ლიკვიდობით გამოირჩევა. მათი ფულის პირველ აგრეგატთან ერთობლიობით მიიღება ფულის აგრეგატი M2. ამ უკანასკნელის ფორმულას შემდეგი სახე აქვს:

$$M2 = M1 + \text{ფულის ბაზრის ერთობლივი ფონდები} + \text{ფულის ბაზრის დეპოზიტური ანგარიშები} + \text{შემნახველი ანაბრები} + \text{ვადიანი ანაბრები} + \text{ერთდღიანი შეთანხმებები უკან გამოსყიდვის პირობით} + \text{ერთდღიანი სესხები ევროდოლარებში.}$$

აშშ-ის M1 და M2 ფულის აგრეგატები
(1990 წლის 1 იანვარი)

M1 და M2 აგრეგატები პარამეტრებთან ერთად	რაოდენობა (მლრდ დოლარი)
ნაღდი ფული	232
ტრანსაქციური დეპოზიტები <i>მათ შორის</i>	563
მიმდინარე ანაბრები	277
სხვა საჩეკო დეპოზიტები	285
სულ M1:	795
ფულის ბაზრის ერთობლივი ფონდები	318
ფულის ბაზრის დეპოზიტური ანგარიშები	485
შემნახველი ანაბრები	410
ვადიანი ანაბრები	1143
ერთდღიანი შეთანხმებების უკან გამო- სყიდვის პირობით	64
ერთდღიანი სესხები დოლარებში და სხვ	17
სულ M2:	3832

წარმოდგენილ ცხრილში ასახულია M1 და M2 ფულის აგრეგატების მონაცემები აშშ-ში 1990 წლის 1 იანვრისათვის. (Далат А. Деньги, банки и денежно-кредитная политика. - СПб: Санкт-Петербург: Оркестр. 1994. с.31.)

ცხრილიდან კარგად ჩანს, თუ რამდენად მნიშვნელოვანი იყო ფულის მიმოქცევაში M2 აგრეგატის ადგილი, თუნდაც მაღალ-ლიკვიდური M1-ის გამოკლებით.

არსებობს ისეთი ფინანსური ინსტრუმენტები, რომლებიც M1-სა და M2-ში შემავალ ინსტრუმენტებთან შედარებით დაბალიკვიდურია, მაგრამ გააჩნია დაგროვების ფუნქცია. მათ რიცხვს განეკუთვნება, მაგალითად, დეპოზიტური სერტიფიკატები, ვადიანი შეთანხმებები გამოსყიდვის პირობით, ვადიანი სესხები ევროდოლარებში და სხვადასხვა ინსტიტუტების კუთვნილი ფულის ბაზრის ერთობლივი ფონდების საკუთრების დამადასტურებელი სერტიფიკატები.

● **დეპოზიტური სერტიფიკატები (დს) დადგენილი ქვედა ზღვრული ოდენობის მქონე (აშშ-ში ≥ 100000 დოლარისა) მსხვილი, ვადიანი დეპოზიტებია.** მისი გახსნისას ბანკი და შეანაბრე თანხმდებიან ყოველი დეპოზიტური სერტიფიკატისათვის გადასახდელ პროცენტსა და ვადაზე. ჩვეულებრივ, ეს ვადა ექვს თვეს არ აღემატება. ამიტომ მათ მოკლევადიან დეპოზიტებს მიაკუთვნებენ. დეპოზიტური სერტიფიკატისადმი ინტერესს იჩენენ კორპორაციები, ბანკები, ფულის ბაზრის ერთობლივი ფონდები, საპენსიო ფონდები, შტატების მთავრობები, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები და საკრედიტო კავშირები, დიდი საინვესტიციო რესურსების მქონე ორგანიზაციები.

დეპოზიტური სერტიფიკატები მსხვილი დეპოზიტების ნაირსახეობაა. ამ უკანასკნელის მფლობელზე გაიცემა სპეციალური სერტიფიკატი, რომლის გაყიდვა შესაძლებელია ფასიანი ქაღალდების მეორად ბაზარზე მისი გადახდის ვადის გასვლამდე. ბაზარზე დეპოზიტური სერტიფიკატების ყიდვა-გაყიდვის ფასი უმნიშვნელოდ განსხვავდება მასზე აღნიშნული ნომინალური ღირებულებისაგან. ამ უკანასკნელის ტოლი თანხის მიღება დეპოზიტური ანგარიშის ვადის გასვლისას შეუძლია მის წარმომდგენს ემიტენტ ბანკში.

ვადიანი შეთანხმებები გამოსყიდვის პირობით ოცდაოთხ საათზე მეტი ვადის მქონე შეთანხმებებია ფასიანი ქაღალდების გაყიდვა-გამოსყიდვით.

● **ვადიანი სესხები ევროდოლარებში ერთდღიანი ანალოგიური სესხებისაგან განსხვავდება გასესხების**

ოცდაოთხ საათზე მეტი ვადიანობით.

● თუ ზემოაღნიშნულ სამ ფინანსურ ინსტრუმენტს დავუმატებთ ფულის ბაზარზე სხვადასხვა ინსტიტუტების კუთვნილ ერთობლივი ფონდების საკუთრების დამადასტურებელ სერტიფიკატებს, მივიღებთ ფულის M3 აგრეგატს, რომლის ფორმულას შემდეგი სახე აქვს:

$M3 = M2 + \text{დს} + \text{ვადიანი შეთანხმებები გამოსყიდვის პირობით} + \text{ვადიანი სესხები ევროდოლარებში} + \text{სხვადასხვა ინსტიტუტების კუთვნილი ფულის ბაზრის ერთობლივი ფონდების საკუთრების დამადასტურებელი სერტიფიკატები.}$

● არსებობს ფულის კიდევ ერთი აგრეგატი L, რომელიც M3-თან ერთად შეიცავს სამ საკმაოდ ლიკვიდურ აქტივს: საბანკო აქცეფტებს, კომერციულ ფასიან ქალაღდებს, აშშ-ის ხაზინის მოკლევადიან ფასიან ქალაღდებსა და ობლიგაციებს.

$L = M3 + \text{საბანკო აქცეფტები} + \text{კომერციული ფასიანი ქალაღდები} + \text{აშშ-ის ხაზინის მოკლევადიანი ფასიანი ქალაღდები და ობლიგაციები.}$

L საბანკო აქცეფტი არის ბანკის დასტური თამასუქსა ან ჩეკზე, რომ იგი კისრულობს ფასიანი ქალაღდის განაღდებას. ბანკის ფინანსური რეპუტაცია განსაზღვრავს აქცეფტის საიმეღღობას.

● კომერციული ფასიანი ქალაღდები საფინანსო და სამღღრენველო კორპორაციების მიღღრ გამოშვეებული მოკლევადიანი ფასიანი ქალაღდებია. მათი დაფარვის ვაღღა ნაკლები ან ტოღღია სამოცი ღღლისა. კორპორაციების მიღღრ კომერციული ფასიანი ქალაღდების გამოშვეება იმითაა გამონვეული, რომ მღღიდველებისაგან კომერციული ფასიანი ქალაღდებით მიღღებული სესხის საპროცენტო განაკვეთი ნაკლებია კომერციული ბანკებიღღან აღღებული სესხის საპროცენტო განაკვეთზე. ამ ფასიანი ქალაღდების ლიკვიღღობაც ემიტენტისაღღმი ნღღობაზეა დამოკიღღებული.

● ხაზინის მოკლევადიანი ფასიანი ქაღალდები ფედერალური მთავრობის ერთ წლამდე ვადის მქონე თამასუქებია. ფედერალური მთავრობის ფასიანი ქაღალდები მყიდველებში დიდი ნდობით სარგებლობს.

აშშ-ის ფულის აგრეგატების „სპექტრალური სტრუქტურა“ საინტერესოა რამდენიმე თვალსაზრისით. კერძოდ:

● წარმოდგენას გვიქმნის „სპექტრალური ხაზების“ (აგრეგატების შემადგენელი პარამეტრების – ფინანსური ინსტრუმენტების) შესახებ;

● გვარკვევს აგრეგატული „სპექტრის“ აგების პრინციპში (აგებულია დაგროვების უნარის მქონე ფინანსური ინსტრუმენტების ლიკვიდურობის ხარისხის მიხედვით);

● გვეხმარება ფულის ქართული აგრეგატების „სპექტრალური სტრუქტურის“ ძირითადი პრინციპების დადგენაში;

● გვარკვევს, რამდენად არის შესაძლებელი ფულის ქართული აგრეგატების სხვაგვარ სტრუქტურაზე გადასვლა;

● საშუალებას გვაძლევს, გავარკვიოთ, ამერიკული „სპექტრალური ხაზების“ ქართულ ფინანსურ ბაზარზე გამოყენებისა და დანერგვის შესაძლებლობა.

● რაც შეეხება საქართველოს რეალობას ამ თვალსაზრისით, ეროვნული ვალუტის აგრეგატები შექმნილია ფულის ძირითადი ფუნქციების შედარებით ძლიერი და სუსტი მხარეების გათვალისწინების პრინციპით: ბანკებს გარეთ არსებული ნაღდი ფული ეროვნულ ვალუტაში წარმოადგენს M1 ფულის აგრეგატს, ბანკებში დეპოზიტებზე რიცხული ფულადი სახსრები ეროვნულ ვალუტაში პლუს M1-M2-ს, ბანკების დეპოზიტებს უცხოურ ვალუტაში პლუს M2-M3-ს, ე.ი.

$$M1+D=M3,$$

სადაც, D ბანკების დეპოზიტების საერთო მოცულობაა.

დეპოზიტების დიფერენცირება დეპოზიტებად ეროვნულ და უცხოურ ვალუტაში იმის გათვალისწინებით, რომ პირველის მოცულობა გაცილებით ნაკლებია მეორესთან შედარებით, გამონეწულია ლარისადმი, როგორც დაგროვების საშუალებებისადმი ნდობის შედარებით დაბალი დონით და მაღალი რისკ-

ით. აღნიშნული განსაკუთრებით საგრძნობია საშუალო და გრძელვადიანი პერიოდის დეპოზიტების ან/და თანხის დიდი მოცულობის შემთხვევაში. ამ თავსაზრისიდან გამომდინარე, ზოლოვანი სექტორისმაგვარი ქართული ფულის აგრეგატების გამოყენება გამართლებულიც შეიძლება იყოს, თუ აქცენტს ლარის მხოლოდ დაგროვების ფუნქციაზე გავაკეთებთ (სებ-ის საზოგადოებასთან ურთიერთობის სამმართველოს ბიულეტენები. №6. 2002. გვ.5.).

მაგრამ ნებისმიერი ფული, უპირველეს ყოვლისა, წარმოადგენს გაცვლის საშუალებას, განსაკუთრებით ოფიციალური ანგარიშსწორების დროს, კონკრეტულად კი საბანკო სისტემაში, და ის ამ ფუნქციას სხვა დანარჩენი ფუნქციების დაკარგვის შემდეგ კარგავს. ამიტომ ვფიქრობთ, ბანკებში გახსნილი მიმდინარე ანგარიშებისა და მოთხოვნამდე დეპოზიტების ლიკვიდობის გათანაბრება ვადიან დეპოზიტებთან ფულის მიმოქცევაში მათი როლის დაკნინებად შეიძლება მივიჩნიოთ, მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ბანკებში მიმდინარე ანგარიშები და მოთხოვნამდე დეპოზიტები ლარებსა და დოლარებში, ისევე როგორც ვადიანი დეპოზიტები, ცალკე აღირიცხება (სებ-ის საზოგადოებასთან ურთიერთობის სამმართველოს ბიულეტენები. №6. 2002. გვ.5.). მაგალითად, 2002 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით, კომერციული ბანკების მდგომარეობით, კომერციული ბანკების სადეპოზიტო ვალდებულებების მოცულობა მიმდინარე ანგარიშებზე ეროვნულ ვალუტაში 45335 მლნ ლარი იყო, ხოლო უცხოურ ვალუტაში – 184663 მლნ ლარი. სულ მიმდინარე ანგარიშებზე იყო 229998 მლნ ლარი. იმავე პერიოდისათვის ნალდი ფული მიმოქცევაში 3657 მლნ ლარს შეადგენდა, ბანკებს გარეთ არსებული ნალდი ფული კი 3489 მლნ ლარს (სებ-ის საზოგადოებასთან ურთიერთობის სამმართველოს ბიულეტენები. №7. 2002. გვ.4.). მიმდინარე ანგარიშების საერთო თანხა ამ ნალდი ფულის 65,92%-ს შეადგენს. ამიტომ მიგვაჩნია, რომ ასეთი დიდი მოცულობის მობილური თანხის ნაკლებად ლიკვიდურ ვადიან ანაბრებთან გათანაბრება სრულფასოვან წარმოდგენას ვერ შექმნის მიმოქცევაში გამოყენებული ფულის მასის შესახებ. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რომ ფართო ფულის პირველი აგრე-

გატი უნდა შეიცავდეს როგორც ბანკებს გარეთ არსებულ ნაღდ ფულს, ასევე ბანკებში მიმდინარე და მოთხოვნამდე ანგარიშებზე არსებულ ფულსაც როგორც ეროვნულ, ასევე უცხოურ ვალუტაში. ე.ი. M1 უნდა შედგებოდეს: ბანებს გარეთ არსებულ ნაღდ ფულს პლუს ბანკებში მიმდინარე ანგარიშებზე რიცხული თანხა.

რადგან ბოლო წლებში საქართველოს საბანკო ქსელში აქტიურად გამოიყენება ფულის ელექტრონული გადარიცხვების სისტემა, სავარაუდოა, რომ ახლო მომავალში საჭირო გახდება იმ ანაბრების გათვალისწინებაც, საიდანაც დასაშვები იქნება ეს გადარიცხვები. ამჟამად საქართველოდან გადარიცხული და საზღვარგარეთიდან გადმორიცხული თანხების საერთო მოცულობა თვეში 10 მლნ ლარის ფარგლებშია (სებ-ის საზოგადოებასთან ურთიერთობის სამმართველოს ბიულეტენები. №7. 2002. გვ.4.). საჩქეო ანგარიშებთან ერთად, ზემოთ ჩამოთვლილი შეავსებს ფულის ლიკვიდური ინსტრუმენტების არსენალს M1-ში და შესაძლებელს გახდის საფინანსო ბაზარზე მიმოქცევაში არსებული ფულის მასის ადეკვატურ აღწერას.

რაც შეეხება M2 და M3 ფართო ფულის შესავსებ ფინანსურ ინსტრუმენტებს, ალბათ, ურიგო არ იქნება, თუ სპეციალისტების ყურადღება შეჩერდება შემნახველ ანაბრებზე, რეპო ოპერაციებზე, ლომბარდულ კრედიტებზე, საკრედიტო აუქციონებსა და ეროვნულ ბანკში კომერციული ბანკების ქარბი რეზერვების ვაჭრობაზე. აღნიშნული სრულყოფს და უფრო მომცველს გახდის საფინანსო ბაზარზე ფულის მასისა და მონეტარული კოეფიციენტების აღწერასა და, შესაბამისად, შესწავლას.

ბრუნვაში გაშვებული ფულის უკმარისობა იწვევს გადაუხდელობას და ეკონომიკაში არსებულ სხვა უარყოფით შედეგებს. ამიტომ ზოგიერთი ეკონომისტი საჭიროდ თვლის ფულის მასის გაზრდას. ამასთან, მონეტარისტებს მიაჩნიათ, რომ ფულის მასა მუდმივი სიჩქარით უნდა იცვლებოდეს და იგი მშპ-ის ზრდას უნდა შეესაბამებოდეს.

ფულის ერთობლივი ბრუნვის ოპერატიულად მართვისთვის

ცენტრალური ბანკი იყენებს შესაბამის ეკონომიკურ-მათემატიკურ აპარატს, რომლის მეშვეობითაც ოპერატიულად აანალიზებენ სამეურნეო კონიუნქტურის მდგომარეობას გარკვეული თარიღისთვის ან გარკვეული ვადისთვის. მიღებული მონაცემების საფუძველზე აფასებენ ფუნქციურ კავშირს ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ძირითად საპროგნოზო მაჩვენებლებს შორის. ერთი სიტყვით, ცენტრალურ ბანკს შეუძლია განახორციელოს მთელი ფულის ოპტიმალურად ბრუნვის ძიება ოპერატიული და ხელმისაწვდომი ხერხით.

მთელი ფულის ბრუნვის მდგომარეობის შეფასებისა და მართვისთვის იყენებენ ფაქტორული ანალიზის მეთოდებს, რომლებიც ეყრდნობა ფულის მასის ძირითადი აგრეგატების ფუნქციურ დამოკიდებულებას მთელ რიგ მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებზე, რომლის საფუძველზეც ხდება დეპოზიტების და ფულის ემისიის პროცესების მოდელირება. ერთ-ერთი ასეთი მოდელია ფულის ბაზრის მოდელი, რომელიც წარმოდგენილია მოთხოვნის ფუნქციით, მიწოდების ფუნქციით და წონასწორობის პირობით. მიმოქცევაში საჭირო ფულის რაოდენობას მათემატიკურად გამოსახავენ ფუნქციურ დამოკიდებულებათა შემდეგი სისტემით:

$\dot{A}_x = f(X_1, X_2, \dots, X_n)$ – ფულზე მოთხოვნის ფუნქცია;

$\dot{A}_y = f(Y_1, Y_2, \dots, Y_n)$ – ფულის მიწოდების ფუნქცია;

$\dot{A}_x = \dot{A}_y$ – ფულის ბაზრის წონასწორობის პირობა, სადა $\dot{A}_x$ – ფულზე გამოვლენილი ერთობლივი მიწოდება, $X_1, \dots, X_n$ – ფულზე მოთხოვნის განმპირობებელი ცვლადი ფაქტორები, $Y_1, \dots, Y_n$ – ფულის მიწოდების განმსაზღვრელი ცვლადი ფაქტორები.

ამ სისტემაში წონასწორობის წერტილია მოთხოვნის და მიწოდების ფუნქციების გადაკვეთა. ფულის ბაზარი მაშინ იმყოფება წონასწორობაში, როცა ფულის მიწოდება მასზე არსებულ მოთხოვნას შეესაბამება.

ეკონომიკურ-მათემატიკური აპარატის შემუშავების დროს ცენტრალური ბანკის ამოცანაა მითითებული ფაქტორების (X და Y) სწორად შერჩევა, ფულის მოწოდებასა და მოთხოვნას

ოვნაზე ცვლადების გავლენის ხარისხის გამოვლენა, აგრეთვე, ფულის ბაზრის წონასწორობის თვისებრივი და რაოდენობრივი პარამეტრების მიმდინარე განსაზღვრა და პროგნოზირება.

ფულისა და დეპოზიტების ძირითადი პარამეტრების პროგნოზი ეფუძნება რეგრესის განტოლებებს, რომელთა კოეფიციენტებიც რაოდენობრივად განსაზღვრავენ, თუ როგორ მოქმედებს ყოველი დამოუკიდებელი ცვლადის შეცვლა ფულის მასის სტრუქტურასა და მოცულობაზე. განტოლებაში გამოყენებული ფაქტორების ნაკრები შეიძლება შეიცვალოს ცენტრალური ბანკის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის კონკრეტულ ამოცანების შესაბამისად და ამა თუ იმ თეორიულ მოდელს დაეყრდნოს. მაგალითად, ფულად სახსრებზე სამეურნეო ბრუნვის მოთხოვნას ახასიათებს იურიდიული და ფიზიკური პირების მხრიდან, მათ შორის-ბანკების მხრიდან გამოვლენილი მოთხოვნა და იგი ობიექტურადაა დამოკიდებული ისეთ ფაქტორებზე, როგორიცაა ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტი, ეროვნული შემოსავალი- X_1 ; ქვეყანაში ფასების დონე- X_2 ; დეპოზიტებზე და ფასიან ქალაქებზე დადგენილი საპროცენტო განაკვეთი- X_3 ; ფულის ბრუნვის სიჩქარე (ან იმ საქონლისა და მომსახურების ბრუნვადობა, რომლებზეც ეს სიჩქარეა დამოკიდებული)- X_4 ; შრომის ნაყოფიერების, ეფექტიანობისა და ინტენსიფიკაციის მაჩვენებლები- X_5 ; საკრედიტო, სავალუტო და სამეურნეო რისკები- X_6 , აგრეთვე სხვა ფაქტორებზე, რომელთა პარამეტრები ეკონომიკის მდგრადობას და კონიუქტურის მდგომარეობას ახასიათებენ.

ეკონომიკურ სივრცეში ფულის ყველა კომპონენტის ერთობლივ მოცულობას, ე.ი. ფულის ბრუნვის ფაქტორივ ტევადობას ახასიათებს ფულის მიწოდება, რომელსაც აყალიბებს შემდეგი ფაქტორების ზემოქმედება: მოსახლეობის ფულადი შემოსავლების დონე (Y_1); სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი (Y_2); ცენტრალური ბანკის სარეზერვო ანგარიშებზე რიცხული სახსრები (Y_3); აგრეთვე, მთელი რიგი ინსტიტუციური ფაქტორები (საბანკო სისტემის სტრუქტურა, ნაღდი და უნაღდო ბრუნვის თანაფარდობა, საბანკო საქმის ავტომატიზაციის დონე და ა.შ.), საგარეო ფაქტორები (მთლიან საზოგადოებრივ პროდუ-

ქტში იმპორტის ხვედრითი წილი) და სხვა სპეციფიკური ფაქტორები, რომელთა მოქმედება ეკონომიკური განვითარების დისპროპორციებს უკავშირდება (Y_4 , Y_5 და ა.შ.).

ამგვარად, ფულზე მოთხოვნას აყალიბებს ფიზიკური და იურიდიული პირების მიერ შესრულებულ გადახდათა ფულადი შემოსულობანი ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტის და ეროვნული შემოსავლის შექმნის პროცესში, ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილებას კი საკრედიტო-ფულადი ემისიის მეშვეობით ახდენენ.

4.10. საქართველოს ეროვნული ბანკის ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკა

4.10.1. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მიზნები და ძირითადი შედეგები.

საქართველოს ეროვნული ბანკი მთლიანად პასუხისმგებელია ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის შემუშავებისა და გატარებისათვის, გარდა ამ მუხლის მეორე ნაწილით გათვალისწინებული შემთხვევისა.

თუ საქართველოს ეროვნულ ბანკთან კონსულტაციის შემდეგ საქართველოს პარლამენტი ან საქართველოს პრეზიდენტი მიიჩნევს, რომ საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ განხორციელებული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა არ შეესაბამება ამ კანონით აღნიშნულ ფასების სტაბილურობის უზრუნველყოფის უმთავრეს ამოცანას, ან ხელს არ უწყობს მის შესრულებას, საქართველოს პარლამენტს ან საქართველოს პრეზიდენტს შეუძლიათ დააყენონ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკაში ცვლილებების შეტანის საკითხი, რის შემდეგაც ეროვნულ ბანკთან კონსულტაციებით განისაზღვრება ეროვნული ბანკის მიერ განსახორციელებლად ფულად-საკრედიტო პოლიტიკაში ცვლილებების შეტანის საჭიროება. თუ პარლამენტი მიიღებს გადაწყვეტილებას, რომ ეროვნულმა ბანკმა თავისი სტაბილურობის უზრუნველყოფის ინტერესების შესაბამისად უნდა შეცვალოს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა, მაშინ

ეროვნული ბანკი დაუყოვნებლივ შეუდგება შეცვლილი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარებას და განახორციელებს მას პარლამენტის მიერ მიღებული გადაწყვეტილების მოქმედების მთელი ვადის განმავლობაში. პარლამენტის გადაწყვეტილებაში ჩამოყალიბებული უნდა იყოს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ცვლილებების ხასიათი, აგრეთვე პრინციპული მიზეზები, რომლებიც განაპირობებენ მისი შეცვლის საჭიროებას, გადაწყვეტილების მოქმედების ვადის აღნიშვნით, იმ პირობის მითითებით, რომ მას პარლამენტი არ გააუქმებს ან არ შეცვლის.

თუ ეროვნული ბანკი არ დაეთანხმა პარლამენტის გადაწყვეტილებას, ავტომატურად დგება ეროვნული ბანკის საბჭოს ვადამდე გადარჩევის საკითხი.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელებისას ეროვნული ბანკი უფლებამოსილია აწარმოოს ოპერაციები ღია ბაზარზე საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ გამოშვებული სასესხო ფასიანი ქაღალდებისა და ბანკის მიერ გამოშვებული ფასიანი ქაღალდების ჩვეულებრივი შეძენის ან გაყიდვის გზით (სპოტური და ფორვარდული ოპერაციებით), ან შემდგომში გამოსყიდვის შეთანხმების გზით. ამ მიზნით სხვა ფასიანი ქაღალდების გამოყენება აკრძალულია.

ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის განხორციელებისას ეროვნული ბანკი ეროვნული ბანკის საბჭოს გადაწყვეტილების საფუძველზე ყველა კომერციული ბანკისა და არასაბანკო სადემოზიტო დაწესებულებისათვის აწესებს მინიმალურ სარეზერვო მოთხოვნებს, რომლებიც განისაზღვრება მოზიდულ სახსრებთან პროცენტული თანაფარდობით და ექვემდებარება ეროვნულ ბანკში სავალდებულო შენახვას.

მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნების ოდენობისა და მისი გაანგარიშების წესს ეროვნული ბანკი ადგენს ქვეყანაში შექმნილი ეკონომიკური ვითარების შესაბამისად.

ეროვნულ ბანკს შეუძლია მიიღოს გადაწყვეტილება მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნების თანხაზე პროცენტების გადახდის შესახებ. ეროვნულ ბანკში არსებულ თავისუფალ რეზერვებზე პროცენტები არ წესდება.

ქვეყნის ეკონომიკის საშინაო და საგარეო სექტორებში ჩამოყალიბებული ტენდენციების გათვალისწინებით ბოლო წლებში საქართველოს ეროვნული ბანკი თავის საქმიანობას წარმართავდა „საქართველოს 2001 წლის ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებების შესახებ“ საქართველოს პარლამენტის დადგენილების შესაბამისად, რომელიც ეყრდნობოდა საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან შეთანხმებულ საფინანსო პროგრამას.

ეროვნული ბანკის მიერ გატარებული პოლიტიკა უმთავრესს ამოცანად ისახავდა ფასების სტაბილურობისა და ლარის გაცვლითი კურსის ოპტიმალური დინამიკის უზრუნველყოფას, რომელიც წაახალისებდა ეკონომიკურ აქტიურობას ქვეყანაში და ხელს შეუწყობდა ადგილობრივი პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას საერთაშორისო ბაზრებზე. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა ხორცილედებოდა მსოფლიო ეკონომიკური გარემოსა და ქვეყნის შიგნით მიმდინარე პოლიტიკურ-ეკონომიკური პროცესების კომპლექსური ანალიზის საფუძველზე. მხედველობაში მიიღებოდა როგორც საქართველოს ძირითად სავაჭრო პარტნიორ სახელმწიფოებში ჩამოყალიბებული ტენდენციები, ისე ქვეყანაში შექმნილი ფისკალური, მონეტარული და სოციალური ფონი, ადგილობრივი სამომხმარებლო, სავალუტო და საფინანსო ბაზრების მდგომარეობა, სამომხმარებლო კალათისა და მონეტარული გადაცემის მექანიზმის თავისებურებანი და სხვ., ანუ ყველა ის ფაქტორი, რომელიც ინფლაციური მოლოდინის ფორმირებასა და ეროვნული ვალუტისადმი საზოგადოების განწყობას განაპირობებს.

საქართველოში, განვითარებადი ქვეყნების უმრავლესობის მსგავსად, სადაც მაღალია დოლარიზაციის დონე, ჯერ კიდევ ჩამოყალიბებელია მონეტარული რეგულირების ინსტრუმენტები. ფულის მიწოდების ცვლილება ფასების დონეს გაცვლითი კურსის მეშვეობით გადაეცემა. ჭარბი ემისია უპირველეს ყოვლისა, სავალუტო ბაზარზე პოულობს ასახვას ვალუტის გაზრდილი მოთხოვნის და, შესაბამისად, ლარის გაუფასურების სახით, რაც შემდგომ საქონლისა და მომსახურების ფასებს ზრდის. მოსახლეობა და ეკონომიკური სუბიექტები ეროვნული

ვალუტის კურსს ფინანსური სტაბილურობის ძირითად ინდიკატორად აღიქვამენ, ვინაიდან იგი დაკვირვებადი და ადვილად გასაგებია. გაცვლითი კურსის საგრძნობი რყევები და მოულოდნელი გაუფასურება რისკის მატებასთან ასოცირდება, რაც ალვივებს ინფლაციურ მოლოდინს და აფერხებს ეკონომიკურ აქტივობას. ასეთ ვითარებაში მკვეთრმა დევალვაციამ შესაძლოა ინფლაციური სპირალი წარმოშვას, პროცესები უმართავი გახადოს და ქვეყანა სავალუტო კრიზისამდე მიიყვანოს.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, 2001 წელს ფულის მასის ზრდა ხორციელდებოდა საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან შეთანხმებული პროგრამის გათვალისწინებით, ისე, რომ მონეტარიზაციის თანდათანობით მატებასთან ერთად მიღწეულიყო ფასების სტაბილურობა და ეკონომიკური ზრდისათვის ხელსაყრელი სავალუტო პარიტეტი. შედეგად, გაგრძელდა ინფლაციის კლების ტენდენცია, რომელიც 1998 წლის სავალუტო კრიზისის შემდეგ ჩამოყალიბდა. თუ 1999-2000 წლებში სამომხმარებლო ფასების ინდექსი შესაბამისად 10,9 და 4,6 პროცენტით გაიზარდა, 2001 წელს ამ მაჩვენებელმა მხოლოდ 3,4 პროცენტი შეადგინა.

გლობალურმა ეკონომიკურმა რეცესიამ და თურქეთის კრიზისმა საგრძნობლად შეამცირა საერთაშორისო ბაზრებზე ქართული პროდუქციის მოთხოვნა და ხელი შეუწყო გაიაფებული თურქული იმპორტით ადგილობრივი სამომხმარებლო საქონლის ჩანაცვლებას. ასეთ ვითარებაში ეროვნული წარმოების კონკურენტუნარიანობის შესანარჩუნებლად განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა ლარის რეალური გაცვლითი კურსის დაცვამ გაუმართლებელი გამყარებისაგან, რაც ინფლაციის დაბალი დონის პირობებში ნომინალური კურსის რამდენიმე გაუფასურებას საჭიროებდა. ჯერ კიდევ წლის დასაწყისში აშშ დოლარის მიმართ ლარის საშუალო გაცვლითი კურსი დაახლოებით 4-4,5 პროცენტით გაუფასურდა. მაგრამ შემდგომ, როცა სეზონური ფაქტორების გავლენით, კვლავ იმატა უცხოური ვალუტის მიწოდებამ, სწორედ ეკონომიკური ზრდის გრძელვადიანი ამოცანებიდან, აგრეთვე ქვეყნის საერთა-

შორისო რეზერვების შევსების აუცილებლობიდან გამომდინარე ეროვნული ბანკი მიზანმიმართულად ახორციელებდა ვალუტის შესყიდვას და არ აძლევდა ლარის კურსს ზედმეტად გამყარების საშუალებას.

სავალუტო ბაზარზე სებ-ის ინტერვენციები უაღრესად მნიშვნელოვანი იყო ფულის არაინფლაციური მიწოდების თვალსაზრისითაც, რადგან ბიუჯეტის ემისიური დაკრედიტებისაგან განსხვავებით მიმოქცევაში ამ გზით გაშვებული ლიკვიდობა სრულად არის გამაგრებული შესაბამისი მოცულობის მყარი აქტივებით. 2001 წელი განსაკუთრებით საყურადღებოა იმით, რომ ეს იყო პირველი წელი საქართველოს დამოუკიდებლობის შემდეგ, როცა ქვეყნის ცენტრალური ბანკის მიმართ მთავრობის სასესხო დავალიანება არათუ გაიზარდა, არამედ შემცირდა კიდევ და სარეზერვო ფულის მატება მთლიანად ეროვნული ბანკის საერთაშორისო აქტივების ზრდის შედეგად მოხდა. თუმცა უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ამ პროცესში კრიტიკული როლი დონორი ორგანიზაციებიდან მიღებულმა ფინანსურმა დახმარებამ შეასრულა.

4.10.2. ეროვნული ბანკის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტები

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ძირითად ინსტრუმენტებს საანგარიშო პერიოდში სავალდებულო რეზერვების მოთხოვნა, ეროვნული ბანკის მიერ მთავრობის დაკრედიტება და სავალუტო ინტერვენციები წარმოადგენდა. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელებაში კვლავ მცირე იყო ღია ბაზრის ოპერაციების როლი, რომლებიც რეპო ოპერაციებით იყო წარმოდგენილი და საბანკო სისტემიდან ლიკვიდობის მოკლევადიან ამოღებას ითვალისწინებდა. ამასთან, 2001 წელთან შედარებით შემცირდა საკრედიტო რესურსების აუქციონის გამოყენება. 2002 წელს ეს ინსტრუმენტი პრაქტიკულად არ ასრულებდა ფულად-საკრედიტო რეგულირების ბერკეტის ფუნქციას.

არსებული მონეტარული ფონის და საერთო ეკონომიკური ვითარების გათვალისწინებით საანგარიშო პერიოდში ეროვნულმა ბანკმა მიზანშეუწონლად მიიჩნია კომერციული

ბანკებისათვის სავალდებულო რეზერვების ნორმის შემცირება. მისი განაკვეთი მოზიდული სახსრების 14%-ის დონეზე შენარჩუნდა. საქართველოში სავალდებულო რეზერვირების მოთხოვნა არ განსხვავდება მოზიდული სახსრების ვადიანობის ან სავალუტო სტრუქტურის მიხედვით. საანგარიშო პერიოდში რეზერვირების მოცულობა 18 მლნ ლარით გაიზარდა და 72,2 მლნ ლარი შეადგინა, რაც 36%-იან მატებას ნიშნავს წინა წლის დეკემბერთან შედარებით. 2001 წლის ანალოგიურმა მაჩვენებლებმა 14,3 მლნ ლარი, ანუ 37%-იანი ზრდა შეადგინა. სავალდებულო რეზერვირების ინფლაციური გაუფასურებისაგან დაცვის მიზნით ეროვნული ბანკი 2002 წელსაც არიცხავდა პროცენტებს რეზერვების თანხას, თუმცა საპროცენტო განაკვეთი 6%-დან 4,5%-მდე შემცირდა. წლის განმავლობაში კომერციული ბანკებისათვის გადახდილი პროცენტის თანხამ 2,6 მლნ ლარი შეადგინა (2 მლნ ლარი 2001 წელს).

ეროვნული ბანკის მიერ მთავრობის დაკრედიტება საანგარიშო წელს მონეტარული პოლიტიკის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი იყო. მის საერთო მოცულობაში გაიზარდა მოკლევადიანი, არა უმეტეს ერთი თვის ვადით გაცემული კრედიტების ხვედრითი წილი, რომლებიც თვის მანძილზე საგადასახადო შემოსავლების არათანაბარი ამოღების პირობებში ბიუჯეტის ფულადი ნაკადების დაბალანსების წყაროს წარმოადგენდა. ერთ თვეზე მეტი ვადიანობის მოკლევადიანი კრედიტები, რომელთა მოცულობამაც 39,5 მლნ ლარი შეადგინა, საგარეო დაფინანსების დაგვიანების შემთხვევაში ამ უკანასკნელის მიღებამდე ვადით გაიცემოდა. გარდა ამისა გაიცა გრძელვადიანი სესხებიც, ხუთი წლის ვადით, 23,1 მლნ ლარის ოდენობით, რომლებიც უმეტესწილად საგარეო ვალების მომსახურებას მოხმარდა. ყველა ვადიანობის სესხების სარგებელი წლიურ 9 პროცენტს შეადგენდა. წლის განმავლობაში ფინანსთა სამინისტროს მთლიანად მიეცა 226,6 მლნ ლარის სესხი, რაც 110 მლნ ლარით აღემატება 2001 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელს. აღნიშნული სესხებიდან საანგარიშო პერიოდის ბოლომდე დაიფარა 203, 5 მლნ ლარის სასესხო დავალიანება. გარდა ამისა, განხორციელდა 1998 წელს გაცემული კრედიტის

ნაწილის დაფარვა 18,6 მლნ ლარის ოდენობით. მთავრობის დეპოზიტების მაჩვენებლის კლების ფონზე (7,3 მლნ ლარით) წლის ბოლოსათვის მთავრობის წმინდა დავალიანება 16,8 მლნ ლარით გაიზარდა და 756 მლნ ლარი შეადგინა, საიდანაც 9,5 მლნ ლარი მთავრობის წმინდა დაკრედიტების მოცულობაა, 5 მლნ ლარის ოდენობის მთავრობის სახაზინო ვალდებულებების ჩათვლით. აღსანიშნავია, რომ მთავრობის დავალიანების არსებული სიდიდე, მისი თანდათანობით დაფარვის შემთხვევაში, კაპიტალის სტერილიზაციისათვის სერიოზული რესურსია.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ქმედით ინსტრუმენტს, საქართველოს ფინანსური ბაზრის სპეციფიკის გამო, არასტერილური სავალუტო ინტერვენციები წარმოადგენდა. 2002 წლის განმავლობაში თბილისის ბანკთაშორის სავალუტო ბირჟის სავაჭრო სესიებზე შესყიდული უცხოური ვალუტის ხარჯზე ფულის მიწოდება დაახლოებით 89 მლნ ლარით გაიზარდა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ისევე, როგორც წინა წლებში, ეროვნული ბანკი არ ახორციელებდა ინტერვენციებს აშშ დოლარის მიმართ, რის გამოც ეს ინსტრუმენტი ფულად მასაზე გავლენას მხოლოდ ზრდის მიმართულებით ახდენდა. ეროვნული ბანკის სავალუტო ინტერვენციები ერთდროულად სხვა მნიშვნელოვან მიზნებსაც ემსახურებოდა, კერძოდ, საქართველოს ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობის შენარჩუნებასა და საერთაშორისო რეზერვების აკუმულირებას.

2002 წელს ეროვნული ბანკის ღია ბაზრის ოპერაციები რეპო გარიგებებით შემოიფარგლებოდა. რეპო ოპერაციების მოცულობამ წლის განმავლობაში 2,3 მლნ ლარი შეადგინა, თუმცა ამ პერიოდში მხოლოდ ხუთი გარიგება დაფიქსირდა, რომელთა საშუალო საპროცენტო განაკვეთმა 35% შეადგინა. წინა წლებთან შედარებით რეპო ოპერაციების მოცულობა შემცირდა, რასაც ობიექტური მიზეზები განაპირობებდა: დროულად ვერ მოხერხდა ფინანსთა სამინისტროსთან შეთანხმების მიღწევა სახაზინო ვალდებულებების პირდაპირი შესყიდვის თაობაზე, რის გამოც სახაზინო ვალდებულებების პორტფელის ფორმირება, წლის ბოლოს – ოქტომბერ-დეკემბერში მოხდა. მთლიანად წლის განმავლობაში ეროვნულმა ბანკმა უშუალოდ

ფინანსთა სამინისტროსაგან შეიძინა 5,5 მლნ ლარის ნომინალური ღირებულების სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები, საიდანაც წლის ბოლომდე დაიფარა 0,5 მლნ ლარის სახაზინო ვალდებულებები. დროის შედარებით მცირე მონაკვეთში ეროვნულ ბანკს არ მიეცა ღია ბაზრის ოპერაციების მოცულობის გაზრდის საშუალება.

რაც შეეხება უკურეპო ოპერაციებს, იმ კომერციულ ბანკებს, რომლებიც სახაზინო ვალდებულებების შედარებით დიდ პორტფელს ფლობენ, ძირითადად ჭარბი ლიკვიდურობა ჰქონდათ და მათი მხრიდან მოთხოვნა სახაზინო ვალდებულებებით უზრუნველყოფილ მოკლევადიან რესურსზე მნიშვნელოვნად დაბალი იყო. ამასთან, ემიტირებული სახაზინო ვალდებულებების საშუალო ვადიანობა იმდენად მცირე იყო (56-58 დღე), რომ ინვესტორებს არ გასჩენიათ მათ დაფარვამდე რეპო ოპერაციების შესრულების აუცილებლობა. სავარაუდოა, რომ სახაზინო ვალდებულებების ვადიანობის ზრდასთან ერთად მოიმატებს ინვესტორთა დაინტერესება ამ ინსტრუმენტის მიმართ.

საანგარიშო პერიოდში ეროვნული ბანკი ნაკლებად იყენებდა ბანკთაშორის საკრედიტო რესურსების აუქციონს, როგორც საბანკო სისტემიდან ლიკვიდობის ამოღების ინსტრუმენტს. ეროვნული ბანკის მონაწილეობით მხოლოდ ორი გარიგება შედგა 30-დღიან რესურსებზე, რომელთა საერთო მოცულობამ 610 ათასი ლარი შეადგინა. ანალოგიური მაჩვენებელი 2001 წელს 8,7 მლნ ლარს უტოლდებოდა.

2002 წელს ეროვნული ბანკის მიერ სახაზინო ვალდებულებების უზრუნველყოფით გაიცა ორი ლომბარდული სესხი, რომელთა ჯამურმა მოცულობამ 1,3 მლნ ლარი შეადგინა. ამ ინსტრუმენტის გამოყენების შემცირება სახაზინო ვალდებულებების მეორად ბაზარზე გარიგებათა მოცულობის ზრდამ განაპირობა, რის ფონზეც კომერციულ ბანკებს ლომბარდულ სესხებთან შედარებით ლიკვიდობის მართვის უკეთესი საშუალება მიეცათ.

კომერციულ ბანკებთან განხორციელებული ოპერაციების შედეგად ბანკებით წმინდა დაჯალიანება საანგარიშო პერიოდში ეროვნული ბანკის მიმართ შემცირდა 0,7 მლნ ლარით და წლის ბოლოს 13,5 ათასი ლარით განისაზღვრა.

1. ყოველი განვითარებული სახელმწიფოს საფინანსო სისტემის წამყვანი ელემენტი არის ცენტრალური ბანკი. იგი არის სახელმწიფო დაწესებულება, ქვეყნის მთავარი სახელმწიფო ბანკი, რომელსაც აქვს განსაკუთრებული უფლებები; მონოდებულია დაარეგულიროს ფულის მიმოქცევა ქვეყანაში, განახორციელის ფულის ემისია, დაარეგულიროს კრედიტი და სავალუტო კურსი, გააკონტროლოს კომერციული ბანკების საქმიანობა, შეინახოს ფულადი სახსრები და ოქროს რეზერვები. ცენტრალურ ბანკს უწოდებენ „ბანკთა ბანკს“.

2. ცენტრალური (ეროვნული) ბანკი ურთიერთკავშირშია საფინანსო სისტემის ყველა ელემენტთან და ასრულებს მთლიანად სისტემის მთავარი კოორდინატორის როლს, რომელიც ვალდებულია გაითვალისწინოს როგორც სახელმწიფო ინტერესები, ასევე საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტების მოთხოვნები: თავის მხრივ, ფინანსური ბაზრის მდგომარეობა მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს იმ ნაბიჯებს, რომლებსაც დგამს ეროვნული ბანკი, რათა შეინარჩუნოს საბანკო სისტემის სტაბილურობა.

3. საქართველოს ეროვნული ბანკი არის საქართველოს ცენტრალური ბანკი, ბანკთა ბანკი, საქართველოს მთავრობის ბანკირი და ფისკალური აგენტი. იგი წარმოადგენს საჯარო სამართლის იურიდიულ პირს. ეროვნული ბანკი თავის საქმიანობაში ხელმძღვანელობს საქართველოს კონსტიტუციით, საქართველოს კანონმდებლობით და ეყრდნობა საერთაშორისო საბანკო პრაქტიკაში მიღებულ წესებსა და ჩვევებს.

4. ეროვნული ბანკი ერთიანი, ცენტრალიზებული სისტემაა. მისი უმაღლესი ორგანოა ეროვნული ბანკის საბჭო 9 წევრის შემადგენლობით. საბჭოს თავმჯდომარეა ეროვნული ბანკის პრეზიდენტი. იგი ეროვნული ბანკის დირექტორ-განმკარგულებელია და პასუხისმგებელია ბანკის მიმდინარე საქმიანობაზე. მას ეროვნული ბანკის საბჭოს წარდგინებით, ხოლო ვიცე-პრეზიდენტებს — ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის წარდგინებით, ბანკის საბჭოს წევრთაგან ნიშნავს და თანამდებო-

ბიდან ათავისუფლებს საქართველოს პრეზიდენტი. ეროვნული ბანკის საბჭო უმაღლეს ხელმძღვანელობასა და ზედამხედველობას უწევს ბანკის მთელ საქმიანობას.

5. ცენტრალური ბანკის ფუნქციები საკმაოდ მუდმივია მრავალი ათასწლეულის მანძილზე. ესაა: საემისიო ბანკი, რომელზეც ფულის ემისიის მონოპოლიაა მიმაგრებული; მთავრობის ბანკი; ბიუჯეტის შესრულება და სახელმწიფოს ვალის მართვა; ბანკთაბანკი: საანგარიშსწორებო ცენტრი, საბოლოო ინსტანციის კრედიტორი; ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის გამტარებელი; ბანკებისა და საფინანსო ბაზრებზე მეთვალყურეობის ორგანო. ცენტრალურ ბანკებს დაკისრებული ფუნქციებისა და ამოცანების შესასრულებლად ესაჭიროება გარკვეული ინსტრუმენტები, კერძოდ: ფასიანი ქაღალდებით ოპერაციები ღია ბაზარზე; სავალუტო ოპერაციები; ტარგეტირება; რეფინანსირების და სხვა საპროცენტო განაკვეთები; სავალდებულო რეზერვირების ნორმები; ბანკის საქმიანობის სავალდებულო ეკონომიკური ნორმატივები; პირდაპირი რაოდენობრივი შეზღუდვები.

6. საფინანსო ბაზრებზე მიმოქცევაში საჭირო ფულის მასის განსაზღვრისათვის გამოიყენება ფულის აგრეგატები. იგი საბანკო ანგარიშების დაჯგუფებაა ამ ანგარიშებზე მოთავსებული სახსრების ნაღდ ფულად გადაქცევის სიჩქარის მიხედვით. საფინანსო ბაზრებზე იყენებენ ისეთ ფინანსურ ინსტრუმენტებს, რომელთა ლიკვიდობა მაღალია და ფულზე არანაკლები მნიშვნელობის დაგროვების საშუალებას წარმოადგენს. დაგროვების ამგვარ ლიკვიდურ საშუალებებს მიაკუთვნებენ: ფულის ბაზრის ზიარ (ერთობლივ) ფონდებს, ფულის ბაზრის დეპოზიტურ ანგარიშებს; შემნახველ ანაბრებს; ერთდღიან შეთანხმებებს უკან გამოსყიდვის პირობით და ერთდღიანი სესხებს ევროდოლარებში.

7. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა ქვეყნის ეროვნული ეკონომიკური პოლიტიკის ორგანული ნაწილია. იგი წარმოადგენს საკრედიტო რესურსების მობილიზაცია-გამოყენების, ნაღდი ფულის მიმოქცევაში გაშვებისა და მისი შეუფერხებელი მიმოქცევის უზრუნველსაყოფად ხელისუფლების მიერ დასახულ

და განხორციელებულ ღონისძიებათა სისტემას. საქართველოს ეროვნული ბანკი მთლიანად პასუხისმგებელია ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის შემუშავებისა და გატარებისათვის, რომლის ძირითადი მიზანია ეროვნული ეკონომიკისადმი ფინანსური მხარდაჭერა, წარმოების ზრდის ტემპების მიღწევა, სრული დასაქმებისა და ინფლაციის მინიმალური დონის შენარჩუნება, ფასების სტაბილურობა.

ტარმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება

ადგილობრივი ბიუჯეტი – ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების, მუნიციპალური წარმონაქმნის ბიუჯეტი, რომელსაც ადგენენ, ამტკიცებენ და არასრულებენ ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები.

აუიო – 1. ქალაქის ფულში გამოხატული ოქროს საბაზრო ფასის ზრდა ქალაქის ფულის რაოდენობასთან შედარებით. 2. ფასიანი ქალაქდებისა და ფულადი ნიშნების საბირჟო (საბაზრო) კურსის აწევა, მათ ნომინალურ ღირებულებასთან შედარებით. ანგარიშობენ პროცენტობით.

აშშ ფედერალური სარეზერვო სისტემა – 12 ფედერალური სარეზერვო ბანკის გაერთიანება, რომელიც მთლიანობაში ასრულებს აშშ-ის ცენტრალური ბანკის ფუნქციებს, აგრეთვე კომერციული ბანკები, რომლებიც ფედერალური სარეზერვო სისტემის წევრები არიან. იგი დაარსებულია 1913 წელს. ფედერალური სარეზერვო ბანკები ახორციელებენ ბანკნოტების ემისიას, ფედერალური ბიუჯეტის სალაროს მომსახურებას, სამთავრობო ფასიანი ქალაქდების ყიდვა-გაყიდვას, კომერციული ბანკების საქმიანობის რეგულირებასა და ზედამხედველობას, ოპერაციებს ატარებენ მსოფლიო სავალუტი ბაზარზე.

ბანკის სალაროს ბრუნვის პროგნოზი – ბანკების სალაროებში შემოსული ნაღდი ფულის წყაროების, მოცულობისა და ბანკების სალაროებიდან ნაღდი ფულის გაცემის მიმართულების, აგრეთვე, ფულის ემისიისა და მიმოქცევიდან ფულის ამოღე-

ბის მოცულობის ამსახველი დოკუმენტი.

ბანკის სანესდებო კაპიტალი – ბანკის საკუთარი სახსრების წყაროების თანხა. სანესდებო კაპიტალის თანხა არ ექვემდებარება გადაცემას და არ შეიძლება გამოყენებული იქნეს უზრუნველყოფის სახით. საქართველოს ეროვნული ბანკის სანესდებო კაპიტალი იქმნება გადაფასების რეზერვებში გადარიცხვების შემდეგ დარჩენილი წმინდა შემოსავლიდან 25 პროცენტიანი ანარიცხების ხარჯზე. ამასთან ანარიცხები სანესდებო კაპიტალში წყდება მისი მოცულობის დადგენილ ოდენობამდე მიღწევისთანავე.

ბანკოტი – საბანკო ბილეთი, საკრედიტო ფულის უმაღლესი ფორმა, რომელსაც მიმოქცევაში უშვებენ საემისიო ბანკები. ბანკირის თამასუქი, რომლის წარმდგენსაც ნებისმიერ დროს შეუძლია ფულის მიღება.

ბიუჯეტი – სახელმწიფო, საწარმოს (ფირმის), საოჯახო მეურნეობისა და ა.შ. შემოსავლებისა და ხარჯების ნუსხა დროის გარკვეულ პერიოდში, ჩვეულებრივ, ერთი წლის განმავლობაში. არსებობს აგრეთვე ბიუჯეტიც, რომელიც გამოხატავს არსებულ და დახარჯულ დროთა თანაფარდობას.

ბიუჯეტის დეფიციტი – სიტუაცია, როცა სახელმწიფო ხარჯები სჭარბობს საშემოსავლო სტატიების მიხედვით ბიუჯეტის შემოსავლებს განსაზღვრული დროის (კვარტალის, წლის) განმავლობაში, ანუ სახელმწიფოს მხრივ დამატებითი შინაგანი მოთხოვნა.

ემისია – მიმოქცევაში საბანკო და სახაზინო ბილეთების, ქალაღლის ფულისა და ფასიანი ქალაღდების გამოშვება. ემისიის შედეგად მიღებული სახელმწიფო შემოსავლები განისაზღვრება ამ ფულის მსყიდველობითი უნარისა და მის გამოშვებაზე განეულ ხარჯებს შორის სხვაობით. ფასიანი ქალაღდების ემისია შეიძლება იყოს როგორც სახელმწიფო სესხის ობლიგაციების, ისე კერძო კომპანიების მიერ აქციებისა და ობლიგაციების გამოშვება.

ემიტირება – ფულისა და ფასიანი ქალაღდების მიმოქცევაში გაშვება, ემისიის განხორციელება.

ემიტენტი – იურიდიული პირი ან სახელმწიფო ორგანო, რომელიც ახორციელებს ემისიას.

ეროვნული ანგარიშები – ანგარიშებისა და საბალანსო ცხრილების სისტემა, რომელიც წარმოადგენს ეკონომიკის განვითარების რაოდენობრივ აღწერას გარკვეულ მონაკვეთში. მაკროეკონომიკურ ანალიზში გამოიყენება კრებისითი ეროვნული ანგარიშები, რომლებიც გამოხატავენ მთლიანი ეროვნული პროდუქციის შექმნის, ეროვნული შემოსავლის კაპიტალწარმოქმნის განაწილებისა და გამოყენების პროცესს, მოცემული ქვეყნის ეკონომიკური აგენტის მიერ სხვა სახელმწიფოებთან განხორციელებულ ოპერაციებს.

ეროვნული ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურა – საქართველოს კონსტიტუციით, საერთაშორისო ნორმებითა და სტანდარტებით განსაზღვრული მისი სტატუსი, ამოცანები, ფუნქციები, უფლებამოსილებანი და საქმიანობის ორგანიზაციის პრინციპები.

ეროვნული ბანკის სარეზერვო ფონდი – იქმნება სანესდებო კაპიტალში ანარიცხების განხორციელების შემდეგ. სარეზერვო ფონდში ყოველ საფინანსო წლის ბოლოს უნდა გადაირიცხოს წლის წმინდა შემოსავლის დარჩენილი ნაწილის არაუმეტეს 50 პროცენტის ტოლი თანხა, ვიდრე სარეზერვო ფონდის თანხა გაუთანაბრდება განალდეებული კაპიტალის ოდენობას. ეროვნული ბანკის საბჭოს ნებართვით რომელიმე წლის სარეზერვო ფონდში გადასარიცხი თანხა შეიძლება გაიზარდოს 50 პროცენტზე მეტი ოდენობით. სარეზერვო ფონდის საერთო თანხა მისი ნებართვით შეიძლება იყოს ეროვნული ბანკის განალდეებულ კაპიტალზე მეტი ოდენობის. სარეზერვო ფონდის გამოყენება შეიძლება მხოლოდ ეროვნული ბანკის ზარალის დასაფარავად.

ეროვნული ბანკის წმინდა შემოსავალი – გამოიანგარიშება როგორც წმინდა საოპერაციო მოგების ან ზარალის და გადაფასების შედეგად მიღებული არარეალიზებული წმინდა მოგების ან ზარალის ჯამი.

ვალუტა – ქვეყნის ფულადი ერთეული, რომელიც მონან-

იღებს საერთაშორისო ეკონომიკურ გაცვლაში და დაკავშირებულია ყოველგვარ ფულად ანგარიშსწორებასთან საერთაშორისო ურთიერთობაში. ვალუტას მიეკუთვნება, აგრეთვე, საერთაშორისო საანგარიშსწორებო ფულადი ერთეულები, რომლებიც ემიტირებულია სამთავრობათაშორისო სავალუტო საფინანსო ორგანიზაციების მიერ. საერთაშორისო სავალუტო ბრუნვაში უპირატესად მონაწილეობს სულ რამდენიმე თავისუფლად კონვერტირებადი ვალუტა, რომლებსაც ამჟამად საერთაშორისო სავალუტო ფონდი მიაკუთვნებს აშშ-ის დოლარს, ევროს, ინგლისურ გირვანქა სტერლინგს და იაპონურ იენს.

„იაფი“ ფული – საბანკო კრედიტის გაიაფება ცენტრალური ბანკის მიერ შემდეგი ღონისძიებების გატარების შედეგად: განაღდების განაკვეთის შემცირებით (პროცენტისა, რომლის მიხედვითაც ცენტრალური ბანკი კომერციულ ბანკებს აძლევს სესხს), იმ სავალდებულო რეზერვების ნორმების შემცირებით, რომელსაც კომერციული ბანკები ცენტრალურ ბანკებში, ცენტრალური ბანკების მიერ კომერციული ბანკებისაგან სახელმწიფო ფასიანი ქალაღდების შესყიდვით, უნდა ინახავდნენ. ყოველივე ამის შედეგად ბანკების თავისუფალი ფულადი რესურსები იზრდება და მათ მიერ იაფი კრედიტების გაცემისათვის შეთავაზიანი პირობები იქმნება.

ინფლაცია – მიმოქცევის არხებში ჭარბი ქალაღდის ფულისა და დაუხურდავებელი ბანკნოტების დაგროვება, რაც ინვევს მათ გაუფასურებასა და ფასების საერთო დონის ზრდას. ამ პროცესს თან ახლავს ოქროზე ლაჟის და ქალაღდის ფულზე დიზაჟიოს წარმოშობა, უცხოური ვალუტის კურსის ზრდა და იმ ქვეყნის ვალუტის კურსის დაცემა, სადაც ინფლაციაა. ინფლაციის ძირითადი განმსაზღვრელი ფაქტორებია: 1. დისპროპორციის წარმოშობა ფულად და სასაქონლო მასას შორის, ფულადი მასის დაუსაქონლება; 2. მოხმარების საგნების ჩამორჩენა მოსახლეობის მოთხოვნასთან. მოთხოვნა წინ უსწრებს მიწოდებას. ამის გამო წარმოიქმნება ფულადი სახსრების სიჭარბე, საქონლის დეფიციტი, რაც ხელს უწყობს ფასების ზრდას. 3. ბაზარზე ისეთი საქონლის მიწოდება, რომელზეც მოთხოვნა არ

არის. ეს გარემოება ფარულად განაპირობებს ფულის გაუფასურებას. ინფლაციის შემდეგ სახეებს განიხილავენ: ზომიერი, მსჭუნავი, (ჰალოპირებული) და ჰიპერიინფლაცია, გაუთვალისწინებელი, დაჩქარებული, საიმპორტო, ფარული (ჩახშობილი), ქრონიკული ინფლაცია.

ობოთეკა – სესხი, გაცემული უძრავი ქონების გირაოთი, დაგირავებული ქონება, რომელიც უზრუნველყოფს ამ სესხს, არ გადაეცემა კრედიტორს და მევალის ხელში რჩება.

კომერციული ბანკის რეზერვები – 1. ოპერატიულად მისაწვდომი აქტივები მეანაბრეების მიერ საკმაოდ დიდი საგადასახო მოთხოვნილების მოულოდნელად წარდგენის შემთხვევაში; 2. სავალდებულო კომერციული ბანკებისა და სხვა საკრედიტო ინსტიტუტების სახსრები, რომლებსაც ისინი ვალდებულნი არიან ინახავდნენ ცენტრალურ ბანკში ზოგიერთი თავიანთი ოპერაციის უზრუნველსაყოფად სავალდებულო რეზერვების ნორმების შესაბამისად. სავალდებულო საბანკო რეზერვების სიდიდე და სტრუქტურა სხვადასხვა ქვეყანაში ერთნაირი არ არის და პერიოდულად იცვლება კონიუნქტურის გავლენითა და საბანკო პრაქტიკის გათვალისწინებით.

კონვერტირებადობა – ეროვნული ვალუტის უნარი, თავისუფლად გაიცვალოს უცხოურ ვალუტაზე ყველა სახის ოპერაციის დროს და ნებისმიერი ფორმით. ვალუტის კონვერტირებადობის ხარისხი პირდაპირ დამოკიდებულია ქვეყნის ეკონომიკურ პოტენციალზე, მისი საგარეო-ეკონომიკური საქმიანობის მასშტაბებზე, შიდა ფულადი მიმოქცევის მდგრადობაზე, ეროვნული ბაზრის განვითარების დონეზე და სხვ.

ლიკვიდური სახსრები – ნაღდი ფულადი სახსრები, ბანკში მიმდინარე ანგარიშზე არსებული ნაშთი, ადვილად რეალიზებადი ფასიანი ქაღალდები, საბრუნავი კაპიტალის ელემენტები და სხვ., რომელთა გამოყენებაც შეიძლება სესხის აღებისას ნაკისრი ვალდებულების შესასრულებლად.

მონეტარიზაციის კოეფიციენტი – განისაზღვრება M2 ფულის დამოკიდებულებით ერთობლივ პროდუქტთან და ახასიათებს ფულადი ბრუნვის შედარებითი უზრუნველყოფა საგად-

ამხდელი საშუალებებით.

ნალდი სახსრების კოეფიციენტი – განისაზღვრება ნალდი ფულადი მასის გაყოფით M2 ფულის აგრეგატზე. იგი განსაზღვავს ნალდი ფულის წილს ფულად ბრუნვაში.

რწმუნებული ბანკები – კომერციული ბანკები და სხვა საფინანსო-საკრედიტო დაწესებულებები, რომლებსაც აქვთ მთავრობის ორგანოების ნებართვა საბანკო ოპერაციების ჩატარების თაობაზე ამავე ორგანოების დავალების შესაბამისად, აგრეთვე, საერთაშორისო საფინანსო-საკრედიტო ორგანიზაციებში მთავრობის ინტერესების წარდგენის უფლება.

საბანკო რეზერვები – მოიცავს ნალდ ფულს, რომელიც ბანკში ინახება, აგრეთვე ცენტრალურ ბანკში შეტანილ დეპოზიტებს.

საგდასახდელი ბალანსი – თანაფარდობა ქვეყნის მიერ საზღვარგარეთიდან მიღებულ ფულად შემოსავლებსა და სხვა ქვეყნებისათვის გადახდილ გადასახდელებს შორის დროის გარკვეულ მონაკვეთში. არსებობს აქტიური და პასიური საგდასახდელი ბალანსები. ტერმინი „საბაზრო საგდასახდელი ბალანსი“ გამოხატავს მიმდინარე თანაფარდობას გადასახდელების ორ ნაკადს შორის ქვეყანაში შემოსულ და მისგან გასულ ნაკადებს შორის. ტერმინი „საანგარიშსწორებო საგდასახდელი ბალანსი“ – სტატისტიკური ანგარიშგება. იგი აღრიცხავს ეკონომიკური ოპერაციების ერთობლიობას ეროვნულ ეკონომიკასა და დანარჩენ სამყაროს შორის დროის გარკვეული პერიოდის განმავლობაში, ანუ ასახავს საქონლის, მომსახურების, ფინანსური აქტივებისა და ვალდებულებების მოძრაობას ეროვნულ ეკონომიკასა და საზღვარგარეთს შორის. საგდასახდელი ბალანსი არეგისტრირებს ოპერაციებს ქვეყნის რეზიდენტებსა და არარეზიდენტებს შორის. სტრუქტურულად ბალანსი შედგება სამი ძირითადი ანგარიშისაგან. ესენია: მიმდინარე ანგარიში, კაპიტალის ანგარიში და ფინანსური ამგარიში. მიმდინარე ანგარიში მოიცავს სავაჭრო ბალანსს და მიმდინარე ტრანსფერებს. კაპიტალისა და ფინანსური ანგარიში მოიცავს: კაპიტალურ ტრანსფერებს, პირდაპირ ინვეს-

ტიციებს, პორტფელის ინვესტიციებს და სხვა ინვესტიციებს..

საგარეო ვალი – საგარეო დავალიანება – ქვეყნის შეჯამებული ფულადი ვალდებულებები გამოხატული ფულადი თანხით, რომელიც ექვემდებარება საგარეო კრედიტორებისათვის დაბრუნებას განსაზღვრული თარიღისათვის ე.ი. ქვეყნის საერთო დავალიანება საგარეო სესხებისა და მათზე გადაუხდელი პროცენტების სახით.

საგარეო ვალის მომსხურება – მოვალე სახელმწიფოს მიერ კრედიტორი სახელმწიფოსათვის ფულადი გადასახადების გადახდა მიღებული კრედიტის დასაფარავად და ვალზე პროცენტის გადასახდელად.

საგარეო სახელმწიფო ვალი – არის სახელმწიფოს ერთობლივი დავალიანება საერთაშორისო ბანკების, სხვა ქვეყნების მთავრობების, უცხოეთის კერძო ბანკების მიმართ. განასხვავებენ მოცემული წლის მიმდინარე საგარეო ვალს, რომელიც უნდა დაბრუნდეს მიმდინარე წელს და საერთოსახელმწიფო საგარეო ვალს (დაგროვებული), რომელიც მიმდინარე და შემდგომ წლებში უნდა დაბრუნდეს.

საკრედიტო ფული – საემისიო ბანკების მიერ გამოშვებული ფასიანი ქაღალდები, რომელიც შეიცავს განსაზღვრული თანხის გადახდის ვალდებულებებს. მისი სახეებია: თამასუქი, ბანკნოტი, საბანკო ჩეკი, ობლიგაცია, აქცია და სხვ.

სარეზერვო პასივები – ვალდებულებათა სახით განსაზღვრული პასივები, რომელთა მიხედვითაც დაცული უნდა იყოს რეზერვები ეროვნული ბანკის მარეგლამენტირებული დებულებით.

სარეზერვო ფონდები – ცენტრალური ბანკის საცავებში მოთავსებული იმ ბანკნოტებისა და მონეტების მარაგებია, რომლებიც მიმოქცევაში არაა გაშვებული და ფულის რეგულირების საჭიროებებს ემსახურება. მათ ხარჯზე ცენტრალური ბანკი ოპერატიულად განაახლებს მიმოქცევაში მყოფი ნალდი ფულის მასას, ინარჩუნებს კუპიურების სათანადო შემადგენლობას და ამცირებს ქვეყნის ტერიტორიაზე ნალდი ფულის გადატანისა და შენახვის ხარჯებს.

საქართველოს ეროვნული ბანკი – არის საქართველოს ცენტრალური ბანკი, ბანკთა ბანკი, საქართველოს მთავრობის ბანკირი და ფისკალური აგენტი. იგი წარმოადგენს საჯარო სამართლის იურიდიულ პირს, რომლის ძირითადი ამოცანაა ეროვნული ვალუტის მსყიდველობითი უნარის ფასების სტაბილურობის მიღწევა და შენარჩუნება, საქართველოს ფულად-საკრედიტო სისტემის ლიკვიდობის, გადახდისუნარიანობის და საბაზრო ურთიერთობებზე დაფუძნებული მყარი ფუნქციონირების უზრუნველყოფა.

სახელმწიფო ბიუჯეტი – სახელმწიფო შემოსავლებისა და ხარჯების ბალანსი. მასში ნაჩვენებია სახელმწიფო შემოსავლების წყაროები და სახსრების ხარჯვითი არხები. სახელმწიფო ბიუჯეტი ქვეყანაში ეკონომიკური სიტუაციის რეგულირების მთავარი ინსტრუმენტია. იგი ასრულებს ალოკაციურ, გამანაწილებელ და სტაბილიზაციურ ფუნქციებს და შედგება შესაბამისი განყოფილებებისაგან.

ტარგეტირება – ფულადი სისტემის მიზნობრივი ორიენტირების დადგენა, ფულის მასის ნამატის რეგულირება, რასაც თავის პოლიტიკაში იყენებენ ცენტრალური ბანკები.

ფედერალური ბიუჯეტი – საერთო-სახელმწიფოებრივი ბიუჯეტი ფედერაციული სახელმწიფო წყობილების ქვეყნებში (აშშ, გფრ, შვეიცარია და სხვ.)

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა – ქვეყნის მთავრობის მიერ გატარებული კურსი და განხორციელებული ღონისძიებები ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის სფეროში, მიმართული ეკონომიკის მყარი, ეფექტიანი უზრუნველყოფისაკენ, ფულადი სისტემის სათანადო მდგომარეობაში არსებობისაკენ. ასეთი პოლიტიკის ძირითადი შემადგენელი ნაწილებია: ოპერაციები ღია ბაზარზე, განაღდების პოლიტიკა, აუცილებელი მინიმალური რეზერვების არსებობა.

ფულადი ბაზა – ნაღდი ფულის რაოდენობა მიმოქცევაში, რომელიც მოიცავს სანარმოთა არსებულ ფულს პლუს კომერციული ბანკების რეზერვები ცენტრალურ ბანკში.

ფულადი სისტემა – სახელმწიფოს მიერ დადგენილი ქვეყ-

ნის ფულადი მიმოქცევის ორგანიზაციის ფორმა. სახელმწიფო განსაზღვრავს ფულად ერთეულს, ფასების მასშტაბს, მიმოქცევაში ფულადი ნიშნების სახეებს და მათი ემისიის წესს, ფულის უზრუნველყოფის ხასიათს, უნაღდო საგადასახადო ბრუნვის ფორმებს, ეროვნული ვალუტის კურსს.

ფული₁ (M1) „ფული ვინრო გაგებით“ – ფულადი აგრეგატი, რომელშიც შედის მიმოქცევაში არსებული ნაღდი ფული პლუს ანაბრები მოკითხვამდე, საგზაო ჩეკები და სხვა ანგარიშები; ფულის ის ერთობლივი რაოდენობა, რომელიც გამოიყენება მიმოქცევის საშუალებად და მომსახურებას უწევს მიმდინარე საგადასახადო ბრუნვას.

ფული₂ (M2) – ფულადი აგრეგატი, რომელშიც შედის M₁ პლუს წვრილი ანაბრები (არასაჩიკო შემნახველი და წვრილი ვადიანი დეპოზიტები).

ფული₃ (M3) – „ფული ფართო გაგებით“ – ფულადი აგრეგატი, რომელშიც შედის M₂ პლუს (მსხვილი ვადიანი ანაბრები, აგრეთვე ლიკვიდური ფასიანი ქალაქები (ობლიგაციები, სერთიფიკატები, სახაზინო ვალდებულებები) და საბიუჯეტო საზოგადოებრივი ორგანიზაციების ანგარიშებზე არსებული თანხა, ბიუჯეტის (სახელმწიფო და ადგილობრივი) სახსრები; კაპიტალდაბანდებათა დაფინანსებისათვის გამოყოფილი სახსრები.

ფული₄ (M4) – ერთობლივ ფულად მასას – M₃-ს პლუს ბანკებში შენახული არაფულადი ლიკვიდური სახსრები.

ფულის აგრეგატი – საბანკო ანგარიშების დაჯგუფებაა ამ ანგარიშებზე მოთავსებული სახსრების ნაღდ ფულად გადაქცევის სიჩქარის მიხედვით, რაც უფრო სწრაფად გადაიქცევა ეს სახსრები ნაღდ ფულად, მით უფრო ლიკვიდურადაა მიჩნეული მოცემული აგრეგატი.

ფულის ბაზრის ერთობლივი ფონდები – დამოუკიდებელი ფინანსური შუამავლები, რომელიც მოსახლეობას მიჰყიდის საკუთრების დამადასტურებელ სერთიფიკატებს, ხოლო განხორციელებული ოპერაციებიდან მიღებულ თანხებს იყენებენ ფიქსირებულ-პროცენტციანი, მოკლევადიანი ფასიანი ქალაქების შესაძენად.

ფულის მასა – მიმოქცევაში გაშვებული ფულის სრული მოცულობა, ნაღდი ფულის, ანგარიშებზე შენახული ჩეკების, სანარმოებისა და მოსახლეობის ფულადი სახსრების ჩათვლით, უცილობლად გადასახდელი ფულადი ვალდებულება.

ფულის მასა მიმოქცევაში – განსაზღვრულ პერიოდში, განსაზღვრული თარიღისათვის მოძრაობაში, მიმოქცევაში არსებული ფულის რაოდენობა.

ფულის მიწოდების და მოთხოვნის ფუნქცია – ფულადი ბაზრის მათემატიკური მოდელი, რომელიც გამოიყენება ერთობლივი ფულის მასის რეგულირებისათვის, და რომელიც ხორციელდება ფულის მიწოდების და მოთხოვნის განმსაზღვრელი ფაქტორების ზეგავლენით. ფულზე მოთხოვნა ფორმირდება ერთობლივი პროდუქტის შექმნის პროცესში ფიზიკური და იურიდიული პირების ფულადი შემოსავლებისა და გადახდების საფუძველზე; და დაკმაყოფილდება ფულად-საკრედიტო ემისიის საშუალებით.

ქალაქის ფული – სახელმწიფოს მიერ გამოშვებული ფულადი ნიშანი, დეკრეტული ფული, რომლის გარანტი თვით სახელმწიფოა. იგი როგორც წესი, ქვეყნებში არსებული ნაღდი ფულის 90-95%-ს შეადგენს. იბეჭდება სპეციალურ ქალაქზე და დაცულია გაყალბებისგან.

ცენტრალური ბანკის ფუნქციები – ქვეყნის მთავარი ბანკისათვის „ბანკთა ბანკის“, მთავრობის ბანკირისათვის კანონით მინიჭებული უფლება: ფულის ნიშნების ემისიაზე, კომერციული ბანკების საქმიანობის რეგულირებაზე. მისი ძირითადი ფუნქციაა, აგრეთვე: ფულის მიმოქცევის მონესრიგება, ბიუჯეტის მართვა, სახელმწიფოს ფულად-სავალუტო რეზერვების შენახვა კომერციული ბანკებისა და მთავრობის დაკრედიტება და ანგარიშების წარმოება, ფულის მიმოქცევის რეგულირება, საკრედიტო დანესებულებების საქმიანობის გაკონტროლება.

„ქვირი“ ფული – საკრედიტო ფულის გაძვირება კრედიტის განაკვეთის გაზრდით ცენტრალური ბანკების მხრივ, რომლებიც სესხს აძლევენ კომერციულ ბანკებს, კომერციული ბანკების აუცილებელი რეზერვების ნორმების ზრდით, მათ მიერ

სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების სარგებლიანი გაყიდვით.

წმინდა საოპერაციო მოგება ან ზარალი – მიიღება საანგარიშსწორებო წლის შემოსავლის თანხიდან ძირითადი საქმიანობის წარმართვისათვის განკუთვნილი მიმდინარე ხარჯების გამოქვითვისა და რეზერვების იმ ფონდებში გადარიცხვის შემდეგ, რომლებიც გამოიყენება: ა) ვადაგადაცილებული და საექვო სესხების დასაფარავად, ძირითადი საშუალებების სრული აღდგენისათვის, თანამშრომელთა სოციალური უზრუნველყოფისა და დაზღვევისათვის; ბ) ეროვნული ბანკის საბჭოს გადანიყვებილების შესაბამისად აქტივებისა და პირობითი ვალდებულებების შესაძლო დანაკარგების დაფარვისათვის.

კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის

1. რატომაა ცენტრალური ბანკი ნებისმიერი საბანკო სისტემის ცენტრალური ბანკი?
2. როგორ წყდება ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებლობის საკითხი თანამედროვე ეტაპზე?
3. ყოველთვის სახელმწიფოს ეკუთვნის თუ არა ცენტრალური ბანკის კაპიტალი?
4. ჩამოთვალეთ ცენტრალური ბანკის ფუნქციები; თანამედროვე პირობებში ერთნაირად მნიშვნელოვანია თუ არა ყველა ფუნქცია?
5. ჩამოთვალეთ საქართველოს ეროვნული ბანკის ძირითადი ფუნქციები.
6. დაახასიათეთ საქართველოს ეროვნული ბანკის სტრუქტურა.
7. დაახსენეთ ფულად-საკრედიტო რეგულირების ძირითადი მეთოდები.
8. ჩამოთვალეთ საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ განხორციელებული საბანკო მეთვალყურეობის ღონისძიებები.

9. ჩამოთვალეთ ეროვნული ბანკის მიერ კომერციული ბანკებისათვის დაწესებული ნორმატივები. ნორმატივების დაწესება კომერციული ბანკების საქმიანობის რეგულირების ეკონომიკურ მეთოდად ითვლება თუ ადმინისტრაციულ მეთოდად? რატომ?

10. როგორია ცენტრალური ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურა?

11. დაახასიათეთ საკრედიტო ორგანიზაციების რესტრუქტურიზაციის სააგენტოს როლი.

12. ჩამოთვალეთ ცენტრალური ბანკის ძირითადი ფუნქციები.

13. დაახსენეთ მიმოქცევაში ფულის მასის განსაზღვრის აუცილებლობის პრინციპები.

14. რას წარმოადგენს მონეტიზაციის კოეფიციენტი, როგორ განისაზღვრება და რას ახასიათებს იგი?

რეკომენდებული ლიტერატურა

ასათიანი რ. ეკონომიკის განმარტებითი ლექსიკონი. თბ., 2003.

ასათიანი რ. ფული და ფულადი სისტემები. თბ., 1996.

ეკონომიკური ლექსიკონი. ავტ. კოლ. ა. სილაგაძის ხელმძღვანელობით. თბ., 2001.

კაკულია რ., ხელაია გ., ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგადი თეორია. თბ., 2000 წ.

საქართველოს საბანკო კანონმდებლობა. თბ., 2002.

საქართველოს ეროვნული ბანკის 2001 წლის წლიური ანგარიში, თბ., 2001.

საქართველოს ეროვნული ბანკის 2002 წლის წლიური ანგარიში, თბ., 2002.

სალია რ. ფულის აგრეგატები და ფართო ფული. ყურნ. ბანკი №5, 2002, გვ. 59-62.

- ქისტაური ლ. ეროვნული ბანკი. თბ., 1996.
- ხელაია გ. ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგიერთი აქტუალური საკითხი. თბ., 1993.
- ხელაია გ. ფული, ბანკები და ბირჟები. თბ., 1996.
- ხელაია გ. ინფლაცია, როგორ ვუმკურნალოთ? თბ., 1994.
- Банки и банковское дело. Авт. колл. под ред. И.Т. Балабанова.
- Долан Э. Дж., Кембелл К.Д. Кембелл Р. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика, Пер. с англ., СПб, 1994.
- Миллер Р.Л., Ван Хуз Д.Д. Современные деньги и банковское дело. М., 2000.
- Маркова О.М., Сахарова Л.С., Сидоров В.Н. Коммерческие банки и их операции. М., 1995.
- Банковское дело. Авт. колл. под ред. В.И. Коллесникова, Л.П.Кроливцевкой. М., 2000.
- Львов Ю.И. Банки и финансовый рынок. СПб. Санкт-Петербург, 1995.
- Palfreman David., Ford Philip. Elements of Banking. Pritman Publishing. London. 1996.
- Pose Peter S. Commercial Bank Management. Producing and Selling Financial Services. Second Edition. IRWIN. Honewood. Boston. 1993.
- Woelfel Charles J. Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

მესამე თავი. კომერციული ბანკები

ტერმინები და ძირითადი ცნებები

- 5.1. კომერციული ბანკის ცნება
- 5.2. კომერციული ბანკის საქმიანობის პრინციპები
- 5.3. საბანკო ოპერაციები და მომსახურება
- 5.4. კომერციული ბანკების ფუნქციები
- 5.5. ტიპური კომერციული ბანკების ორგანიზაციულ-ფუნქციური სტრუქტურა
- 5.6. კომერციული ბანკების ხელმძღვანელი ორგანოები მოკლე დასკვნები –
ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის
რეკომენდირებული ლიტერატურა

ტერმინები და ძირითადი ცნებები

ანგარიშის მფლობელი ბანკი
არასაბანკო სადეპოზიტო
დანესებულება
ბანკის ადმინისტრატორი
ბანკის ფილიალი
ბანკთან დაკავშირებული პირები
გაცხადებული სანესდებო კაპიტალი
განაღებული სანესდებო კაპიტალი
ერთობლივად მოქმედი პარტნიორთა (აქციონერთა) ჯგუფი „პირი“
საინვესტიციო ფონდები

საფინანსო სისტემა
საზედამხედველო კაპიტალი
სააქციო კაპიტალი
სათაო დანესებულება
სასესხო ვალდებულება
„ფასიანი“ საბანკო საქმიანობა
ფაქტორინგი
ფიდუციარული ოპერაცია
ფიუჩერული გარიგება
ფიუჩერული ოპერაციები
ფიუჩერული კონტრაქტი
ფორფეიტინგი
ფორფეიტორი
ფორფეიტინგა

5.1. კომერციული ბანკის ცნება

ტერმინი „კომერციული ბანკი“ საბანკო საქმის განვითარების ადრეულ ეტაპზე იშვა, როცა ბანკი ძირითადად ვაჭრობას (commerce), საქონელგაცვლის ოპერაციებს და გადახდებს ემსახურებოდა. მისი ძირითადი კლიენტურა ვაჭრები იყვნენ (აქედან მოდის სახელწოდება „კომერციული ბანკი“). ბანკები აკრედიტებდნენ საქონლის მიმოქცევასთან დაკავშირებულ ტრანსპორტირებას, შენახვასა და სხვა ოპერაციებს.

სამრეწველო წარმოების განვითარების კვალობაზე გაჩნდა სანარმოო ციკლის მოკლევადიანი დაკრედიტების ოპერაციები: სესხების გაცემა საბრუნავი კაპიტალის შესავსებად, ნედლეულისა და მზა ნაკეთობათა მარაგების შესაქმნელად, ხელფასის გასაცემად და ა.შ. კრედიტის ვადები თანდათანობით ხანგრძლივდებოდა, საბანკო რესურსების ნაწილის გამოყენება კი დაიწყეს ძირითად კაპიტალში დაბანდების განხორციელებისათვის, ფასიანი ქაღალდების შესაძენად და ა.შ. ამრიგად ბანკის დასახელებაში გამოყენებულმა ტერმინმა „კომერციული“ თავდაპირველი აზრი დაკარგა. დღეს იგი აღნიშნავს ბანკის „საქმიან“ ხასიათს, ყოველნაირი სამეურნეო აგენტების მომსახურებაზე ორიენტაციის აღებას მათი საქმიანობის მიუხედავად.

თანამედროვე კომერციული ბანკი არის ისეთი ორგანიზაცია, რომელიც შექმნილია ფულადი სახსრების მოზიდვისათვის და საკუთარი სახელით მათი განთავსებისათვის დაბრუნების, საზღაურის გადახდისა და ვადიანობის პირობებით. ბანკის ძირითადი დანიშნულებაა კრედიტორებიდან მსესხებლებისკენ და გამყიდველებიდან მყიდველებისკენ ფულადი სახსრების გადაადგილებაში შუამავლობა.

გარდა ბანკებისა, ფულადი სახსრების გადაადგილებას ბაზრებზე სხვა საფინანსო დაწესებულებებიც ახორციელებენ. ესაა საინვესტიციო ფონდები, სადაზღვევო კომპანიები, ბირჟები, საბროკერო და სადილერო ფირმები და სხვა. მაგრამ ბანკებს, როგორც საფინანსო სისტემის სუბიექტებს, ორი ისე-

თი არსებითი ნიშანი აქვთ, რომლებიც მათ ყველა დანარჩენი სუბიექტებისაგან გამოარჩევენ.

ჯერ ერთი, ბანკებს ახასიათებს სავალო ვალდებულებებით ორმაგი გაცვლა: ისინი განათავსებენ თავიანთ საკუთარ სავალო ვალდებულებებს (დეპოზიტურ და შემნახველ სერტიფიკატებს, ობლიგაციებს, თამასუქებს), ამ გზით მობილიზებულ სახსრებს კი განათავსებენ სხვების მიერ გამოშვებულ ფასიან ქალაქებსა და სავალო ვალდებულებებში.

მეორე, ბანკებს, სხვებისგან განსხვავებით, შეუძლიათ ფიქსირებულთანხიანი უპირობო ვალდებულებების თავის თავზე აღება იურიდიული და ფიზიკური პირების წინაშე. ამით გამოირჩევიან ბანკები ნაირგვარი საინვესტიციო ფონდებისაგან, რომლებიც მათი აქტივებისა და პასივების ღირებულების შეცვლასთან დაკავშირებულ ყველა რისკს თავიანთ აქციონერებს შორის ყოფენ.

თუ საბანკო კანონმდებლობით ვიმსჯელებთ, ბანკი ყველა დანარჩენი ფინანსური შუამავლისაგან იმით განსხვავდება, რომ მას და მხოლოდ მას აქვს უფლება განახორციელოს საქმიანობის მხოლოდ ქვემოთ ჩამოთვლილი სახეობანი:

1. ფიზიკური და იურიდიული პირების ფინანსური სახსრების განთავსება დაბრუნების, საზღაურისა და ვადიანობის პირობით.

2. ფიზიკური და იურიდიული პირების საბანკო ანგარიშების გახსნა და წარმოება.

კომერციული ბანკებისათვის ნებადართულია საქმიანობის მხოლოდ ქვემოთ ჩამოთვლილი სახეობანი:

- პროცენტიანი და უპროცენტო დეპოზიტების (მოთხოვნამდე, ვადიანი და სხვა სახის) და სხვა დაბრუნებადი გადახდის საშუალებების მოზიდვა;

- სესხების გაცემა სამომხმარებლო, საჰიპოთეკო, არაუზრუნველყოფილი და სხვა კრედიტების ჩათვლით, ფაქტორინგული ოპერაციები რეგისტრის უფლებით და ამ უფლების გარეშე, კომერციულ გარიგებათა დაფინანსება; გარანტიების, აკრედიტივებისა და აქცეპტის გამოცემა ფორფეტირების ჩათვლით;

- საკუთარი და კლიენტთა სახსრებით ფულადი საბუთების, ჩეკების, თამასუქებისა და სადეპოზიტო სერთიფიკატების ჩათვლით, ფასიანი ქაღალდების, ფიუჩერებისა და ოფციონების, სავალუტო და საპროცენტო ინსტრუმენტების, სავალო საბუთების, უცხოური ვალუტის, ძვირფასი ლითონების და ძვირფასი ქვების ყიდვა-გაყიდვა;

- ნაღდი და უნაღდო ანგარიშსწორების ოპერაციების და მათი მიმოქცევის ორგანიზება (საგადახდო ბარათების, ჩეკებისა და საბანკო ტრაქტების ჩათვლით);

- საშუამავლო მომსახურება ფინანსურ ბაზარზე;

- კლიენტების დავალებით ნდობითი (სატრასტო) ოპერაციების განხორციელება, სახსრების მოზიდვა და განთავსება;

- ფასეულობათა შენახვა და აღრიცხვა ფასიანი ქაღალდების ჩათვლით;

- საკრედიტო-საცნობარო მომსახურება;

- ზემოთ ჩამოთვლილ თითოეულ საქმიანობასთან დაკავშირებული მომსახურება.

ბანკების მიერ მხოლოდ განეული მომსახურების მრავალფეროვნობით არ აიხსნება მათი როლი თანამედროვე ეკონომიკაში. ბანკების საგანგებო როლი უპირველეს ყოვლისა იმით აიხსნება, რომ მათ შეუძლიათ:

- საგადახდელო საშუალებების წარმოება;

- მათი გაშვება მიმოქცევაში;

- მიმოქცევიდან მათი ამოღების განხორციელება.

ბანკები ახალ ფულს ქმნიან კრედიტების სახით. მიმოქცევაში მისი გაშვება ხორციელდება კლიენტის ანგარიშზე საკრედიტო ფულის თანხის ჩანერით. მიმოქცევიდან ამოღება ხორციელდება მსესხებლის მიერ კრედიტის დაფარვის პროცესში. ამგვარად, ბანკებს შეუძლიათ გავლენა იქონიონ ეკონომიკის დარგებისა და სფეროების განვითარებაზე ამ განვითარების დაკრედიტების გზით.

გარდა ამისა, საზოგადოების ეკონომიკურ ცხოვრებაში ბანკების როლის ამაღლება უკავშირდება ფულის ნივთობრივი ფორმის შეცვლას, კერძოდ-კი უნაღდო სახსრებისა და ანგარიშსწორების ფართოდ გამოყენებას.

5.2. კომერციული ბანკების საქმიანობის პრინციპები

იმ საფუძვლების ერთობლიობას, რომლებსაც მეურნეობრიობის სუბიექტები ხელმძღვანელობენ თავიანთი საქმიანობის პროცესში, პრინციპებს უწოდებენ.

კომერციული ბანკების საქმიანობის პირველი და ფუძემდებლური პრინციპია რეალურად არსებული რესურსების ფარგლებში მუშაობა. ეს იმას ნიშნავს, რომ კომერციულმა ბანკმა თავის რესურსებს, საკრედიტო დაბანდებებსა და სხვა აქტივებს შორის მხოლოდ რაოდენობრივი თანაფარდობა კი არ უნდა უზრუნველყოს, არამედ უნდა მიაღწიოს საბანკო აქტივების ხასიათის შესაბამისობას მის მიერ მობილიზებული რესურსების სპეციფიკასთან. ეს, უპირველს ყოვლისა, ვადებს ეხება. მაგალითად, თუ ბანკი სახსრებს უმთავრესად მოკლე ვადით იზიდავს, მათ კი უპირატესად გრძელვადიან სესხებში ათავსებს, მაშინ მის მიერ ვალდებულებებზე პასუხის გაცემის უნარს (ლიკვიდობას) საფრთხე ემუქრება.

ის მეორე უმნიშვნელოვანესი პრინციპი, რომელსაც კომერციული ბანკების საქმიანობა ეყრდნობა, არის ეკონომიკური დამოუკიდებლობა, რომელიც თავისი საქმიანობის შედეგებისთვის ბანკის ეკონომიკურ პასუხისმგებლობასაც გულისხმობს. ეკონომიკურ დამოუკიდებლობად მიჩნეულია:

- ბანკის საკუთარი რესურსებისა და მოზიდული სახსრების განკარგვის თავისუფლება;

- კლიენტებისა და მესაბრეების თავისუფლად შერჩევა;

- ბანკის შემოსავლების თავისუფლად განკარგვა.

კანონმდებლობა ყველა კომერციულ ბანკს ანიჭებს ეკონომიკურ თავისუფლებას ფონდებისა და შემოსავლების განკარგვაში. გადასახადების გადახდის შემდეგ ბანკის განკარგულებაში დარჩენილი მოგება აქციონერთა საერთო კრების გადანყვეტილების შესაბამისად განაწილდება. კრება ადგენს ბანკის ამა თუ იმ ფონდში გადასარიცხი თანხის ნორმასა და ზომებს, აგრეთვე ამტკიცებს დივიდენდების ზომებს.

თავის ვალდებულებებზე კომერციული ბანკი პასუხს აგებს

მთელი მისი კუთვნილი სახსრებითა და იმ ქონებით, რომელსაც შეიძლება დაედოს სასჯელი. ოპერაციებთან დაკავშირებულ ყველა კომერციულ რისკს ბანკი თავის თავზე იღებს.

მესამე პრინციპი იმაში მდგომარეობს, რომ კომერციული ბანკის ურთიერთდამოკიდებულება თავის კლიენტებთან ისე აიგება, როგორც ჩვეულებრივი საბაზრო ურთიერთობები. სესხების გაცემის დროს კომერციული ბანკი გამოდის უპირველეს ყოვლისა, მომგებიანობის, რისკისა და ლიკვიდობის საბაზრო კრიტერიუმებიდან.

კომერციული ბანკის მუშაობის მეოთხე პრინციპი ისაა, რომ მისი საქმიანობის რეგულირება სახელმწიფოს მხოლოდ ირიბი ეკონომიკური მეთოდებით შეუძლია, და არა პირდაპირი ბრძანებებით, ე.ი. ოპერატიულ საქმიანობაში ჩაურევლად.

საერთოდ, საბანკო საქმიანობა ხორციელდება კანონმდებლობის დასაბუთებული ადმინისტრაციული და სააღრიცხვო პროცედურების, საბანკო ლიცენზიებზე თანდართული პირობებისა და შეზღუდვების, აგრეთვე, საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ გამოცემული დადგენილებების, წესების და ინსტრუქციების შესაბამისად. იმ შემთხვევაში, როდესაც არ არსებობს ამა თუ იმ მიმართულებების საბანკო საქმიანობის ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი წესი, ბანკები მოქმედებენ საერთაშორისო ნორმებისა და ჩვევების შესაბამისად.

საბანკო მომსახურების თაობაზე კლიენტსა და ბანკს შორის ურთიერთობის პირობები რეგულირდება ხელშეკრულების საფუძველზე. ფულადი გადარიცხვების ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვადების დარღვევისას, ბანკი ვალდებულია კლიენტს გადაუხადოს დაგვიანებული თანხის არა ნაკლებ 0,5 პროცენტისა, ყოველ ვადაგადაცილებულ საბანკო დღეზე.

კომერციული ბანკები ინარჩუნებენ კაპიტალისა და ლიკვიდური რესურსების სათანადო დონეს და ახდენენ თავიანთი აქტივების დივერსიფიკაციას დანაკარგების რისკის გათვალისწინებით საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ განსაზღვრულ მოთხოვნათა შესაბამისად.

კომერციული ბანკების არსის განსაზღვრისას უნდა ვიხ-

ელმძღვანელოთ არა მხოლოდ იმ ფუნქციების განმარტებით, რომლებსაც ისინი ახორციელებენ ფულადი რესურსებით ოპერირებისას ცალკეულ ეტაპზე, არამედ უნდა დავადგინოთ მათი ერთიანი კომპლექსური ნიშნები. ამ მიზნით განვიხილოთ განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში არსებული კომერციული ბანკების სახეობა.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მოქმედი კომერციული ბანკების კლასიფიკაციის გაცნობა საშუალებას გვაძლევს წარმოვადგინოთ ბანკები სხვადასხვა კრიტერიუმების მიხედვით.

5.3. საბანკო ოპერაციები და მომსახურება

უკვე XX ს. ბოლოს კომერციულ ბანკებს შეეძლოთ კლიენტებისათვის შეეთავაზებინათ 200 სახეობის სხვადასხვა საბანკო პროდუქტი და მომსახურება. ოპერაციების ფართო დივერსიფიკაცია საშუალებას აძლევს ბანკებს კლიენტები შეინარჩუნონ და რენტაბელური დარჩნენ მეტად არახელსაყრელი საბაზრო კონიუნქტურის დროსაც კი. მაგრამ კონკრეტული საბანკო დაწესებულების პრაქტიკაში ყოველდღიურად ყველა საბანკო ოპერაციას როდი იყენებდნენ (მაგალითად, საერთაშორისო ანგარიშსწორების შესრულებას ან სატრასტო ოპერაციებს).

ვალუტის გაცვლა. ისტორია ადასტურებს, რომ ბანკების მიერ განეული ერთ-ერთი პირველი მომსახურება ვალუტის გაცვლის ოპერაციები იყო. ბანკების ამჟამინდელ საქმიანობაში ამ ოპერაციებს უზარმაზარი მნიშვნელობა აქვს, როდესაც მეურნეობის სუბიექტების ეკონომიკური კავშირები განუწყვეტილად ფართოვდება და ხდება მათი გლობალიზება.

კომერციული თამასუქების აღრიცხვა და საწარმოებისათვის კრედიტების მიცემა. ჯერ კიდევ ძველ დროში ბანკირებმა დაიწყეს კომერციული თამასუქების აღრიცხვა. მით ისინი იმ ადგილობრივ მოვაჭრეებს აძლევდნენ სესხებს, რომლებიც თავიანთ მყიდველთა სავალო ვალდებულებების მიყიდვას ახ-

დენდენ ბანკზე სახსრების უსწრაფესად მობილიზების მიზნით. კომერციული თამასუქების აღრიცხვიდან უკვე არც ისე შორს იყო საქმიანი სანარმოების პირდაპირი დაკრედიტება.

კრედიტში შუამდგომლობა კომერციული ბანკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფუნქციად იქცა. ეს შუამდგომლობა ხორციელდება იურიდიული პირების ფულადი ფონდების და ფიზიკური პირების ფულადი შემოსავლების წრებრუნვის პროცესში დროებით გამოთავისუფლებული ფულადი სახსრების გადანაწილების გზით. რესურსების გადანაწილების მთავარ კრიტერიუმად გამოდის მსესხებლის მიერ მისი გამოყენების მომგებიანობა.

რესურსების გადანაწილება ხორციელდება სამეურნეო კავშირურთიერთობების ჰორიზონტალის გასწვრივ – კრედიტორიდან მსესხებლისკენ. საზღაურს გაცემული და მიღებული სახსრებისათვის აყალიბებს სასესხო სახსრების მიწოდება და მოთხოვნა. ამის შედეგად მიიღწევა ფინანსური რესურსების თავისუფლად გადაადგილება მეურნეობაში, რაც საბაზრო ტიპის ურთიერთობებს შეესაბამება.

კრედიტორებიდან მსესხებლისკენ ფულად სახსრებს ბანკების შუამდგომლობის გარეშეც შეუძლიათ გადანაცვლება, მაგრამ ამ დროს მკვეთრად მატულობს გასესხებული ფულადი სახსრების დაკარგვის რისკი. ეს იმიტომ ხდება, რომ კრედიტორებმა და ფულის მსესხებლებმა არაფერი იციან ერთმანეთის გადახდისუნარიანობის შესახებ, ფულადი სახსრების მიწოდების ზომა და ვადები კი არ ემთხვევა მათზე წარდგენილი მოთხოვნის ზომასა და ვადებს.

კომერციული ბანკები იზიდავენ სახსრებს, რომელთა გასესხება შესაძლებელია მსესხებელთა მოთხოვნილებების შესაბამისად, და თავიანთი აქტივების ფართო დივერსიფიკაციის საფუძველზე ამცირებენ ბანკში შეტანილი ფულის მფლობელთა ერთობლივ რისკებს.

ფულადი სახსრების დაგროვების და დაზოგვის სტიმულები ყალიბდება კომერციული ბანკების მოქნილი სადეპოზიტო

პოლიტიკის საფუძველზე. ანაბრებზე გაცემული მაღალი პროცენტების გარდა ბანკის კრედიტორებისათვის აუცილებელია დაგროვილი რესურსების ბანკში მოთავსების საიმედოობის გარანტიები.

ეკონომიკის წარმატებით განვითარებისათვის კომერციული ბანკების საშუაშაველო ფუნქციის მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ თავიანთი საქმიანობის პროცესში ისინი ამცირებენ რისკისა და ეკონომიკურ სისტემაში არსებული გაურკვეველობის ხარისხს. მას ისინი აღწევენ თავისუფალი ფულადი სახსრების აკუმულირებით და მძლავრ საინვესტიციო რესურსად მათი გარდაქმნით.

დანაზოგის ანაბრები. სესხების გაცემა იმდენად მომგებიანი საქმე გამოდგა, რომ ბანკებმა დამატებითი სახსრების მობილიზების ხერხების ძიება დაიწყეს. ერთ-ერთი პირველი ასეთი ხერხი გახდა დანაზოგის ანაბრები, რომლებსაც ბანკები პროცენტით იღებენ. ამით ბანკი საზოგადოებრივად მნიშვნელოვან ფუნქციასაც ასრულებს – სტიმულს აძლევს კრედიტში შუამდგომლობას, რასაც იგი ახორციელებს იურიდიული პირების ფულადი ფონდებისა და ფიზიკური პირების შემოსავლების გადანაწილების გზით.

ფასეულობათა შენახვა. შუა საუკუნეებში ბანკებმა ხელი მოჰკიდეს თავიანთი კლიენტების ოქროს, ფასიანი ქალაღდებისა და სხვა ფასეულობათა შენახვას საკუთარ საიმედო საცავებში. ამჟამად ბანკებში ფასეულობათა უსაფრთხოდ შენახვის საქმეს ეწევიან საცავების არენდის განყოფილებები, სადაც კლიენტების ფასეულობები მანამდეა ჩაკეტილი, ვიდრე მათ თავიანთ საკუთრებასთან მისვლა არ მოუწდებათ.

საანგარიშსწორებო-საღარო მომსახურება. ბანკი თავის თავზე იღებს გადასასადების ინკასირებას და კლიენტის ოპერაციების მიხედვით გადახდების განხორციელებას, აგრეთვე, ახდენს ჭარბი ნაღდი ფულის ინვესტირებას მოკლევადიან ფასიან ქალაღდებსა და კრედიტებში.

ფინანსების საკითხში კონსულტირება. იმ ბანკებს, სადაც გამოცდილი ფინანსისტები მუშაობენ, შეუძლიათ კვალიფიციური რჩევის მიცემა, განსაკუთრებით თუ დგას კრედიტის, დანაზოგის ოპტიმალურად გამოყენების და სახსრების ხელსაყრელად ინვესტირების საკითხები.

მონყობილობის ლიზინგი. ბანკს შეუძლია შესთავაზოს თავის კლიენტს მონყობილობის შექმნა სალიზინგო შეთანხმების საშუალებით, რომლითაც ბანკი ყიდულობს მონყობილობას და არენდით გადასცემს მას კლიენტს. დადებული ხელშეკრულების შესაბამისად კლიენტი ვალდებულია შეიტანოს სალიზინგო გადასახდელები, რომლებიც საბოლოო ჯამში მთლიანად ფარავენ ბანკის მიერ შესყიდული და არენდით გადაცემული მონყობილობის ღირებულებას.

ფასიან ქალაქებთან დაკავშირებული ოპერაციები. ფასიანი ქალაქების ბაზრის ჩამოყალიბებასთან დაკავშირებით განვითარებას პოულობს ბანკების შუამავლობა ფასიან ქალაქებთან დაკავშირებულ ოპერაციებში. ბანკებს უფლება აქვთ მოგვევლინონ ისეთი დანესებულებების როლში, როგორცაა:

- საინვესტიციო ინსტიტუტები, რომლებსაც ფასიანი ქალაქების ბაზარზე შუამავლის საქმიანობა შეუძლიათ გასწიონ;

- ინვესტიციების საკითხში კონსულტანტი;

- საინვესტიციო კომპანია;

- საინვესტიციო ფონდი.

საფინანსო ბროკერის როლის შესრულების დროს ბანკები საშუამავლო ფუნქციებს ასრულებენ ფასიანი ქალაქების ყიდვა-გაყიდვაში. ეს ხორციელდება კლიენტის დავალებით და მისსავე ხარჯზე, რაც საკომისიო ხელშეკრულების ან დავალების საფუძველზე ხდება.

როგორც საინვესტიციო კონსულტანტი, ბანკი საკონსულტაციო მომსახურებას უწევს თავის კლიენტებს ფასიანი ქალაქების გამოშვებისა და მიმოქცევის სფეროში.

თუ ბანკი თავის თავზე იღებს საინვესტიციო კომპანიის

როლს, მაშინ იგი შემდეგ საქმიანობას ეწევა:

- ფასიანი ქაღალდების გამოშვების ორგანიზაცია და მათ განთავსებაზე გარანტიების გაცემა მესამე პირის სასარგებლოდ;

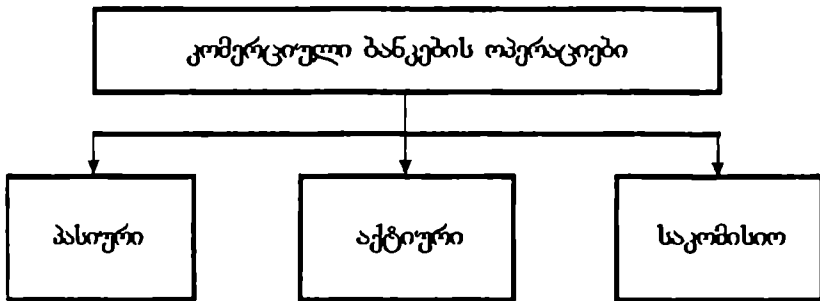
- ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვა თავისი სახელით და თავისივე ხარჯით, მათ შორის ფასიანი ქაღალდების კოტირების გზით, ე.ი. როცა იგი აცხადებს გარკვეულ ქაღალდებზე „გამყიდველის ფასს“ და „მყიდველის ფასს“ და ვალდებულებას კისრულობს ამ ფასებით გაყიდოს და შეიძინოს ისინი.

ბანკი საინვესტიციო ფონდის როლში მაშინ გამოდის, როცა თავის რესურსებს თავისივე სახელით ათავსებს ფასიან ქაღალდებში. ამ შემთხვევაში განთავსებასთან დაკავშირებული ყველა რისკი და შექნილი ფასიანი ქაღალდების საბაზრო ღირებულების ცვლილებით მიღებული მთელი შემოსავალი და ნაგება ბანკის ფინანსურ შედეგს მიეწერება.

საინვესტიციო ფონდის როლის შესრულების აუცილებელი პირობაა ბანკის შტატში ფასიან ქაღალდებთან მომუშავე და ისეთი კვალიფიკაციური ატესტატის მქონე სპეციალისტების არსებობა, რომელთაც მოქალაქეთა სახსრების მოზიდვის ოპერაციების შესრულების უფლება აქვთ.

სატრასტო მომსახურება. გარკვეული საზღაურის ფასად ბანკს შეუძლია მართოს ფირმებისა და კერძო პირების ფინანსური საქმეები და საკუთრება. საკუთრების მართვის ფუნქცია მინდობილობით ანუ სატრასტო მომსახურების ოპერაციის სახელითაა ცნობილი. სატრასტო განყოფილების მეშვეობით ბანკები მართავენ თავიანთი კლიენტების ფასიანი ქაღალდების გამომშვებ კომპანიებს, ასრულებენ ანდერძით დანიშნულ მზრუნველის როლს.

მთლიანობაში კომერციული ბანკის ოპერაციებისა და მომსახურების კლასიფიკაცია საკმაოდ რთულია. საბანკო საქმის თანამედროვე თეორიაში არსებობს სქემა, რომელიც 5.1. ნახაზზეა წარმოდგენილი.

ნახ. 5.1. კომერციული ბანკის ოპერაციების კლასიფიკაცია.

პასიური ოპერაციები იმ ოპერაციების ერთობლიობაა, რომლებიც უზრუნველყოფენ კომერციული ბანკის რესურსების ფორმირებას. კომერციული ბანკის რესურსები შეიძლება ჩამოყალიბდეს საკუთარი და მოზიდული სახსრების ხარჯზე. კომერციული ბანკის საკუთარ რესურსებს ეკუთვნის:

- ა) სანესდებო კაპიტალი;
- ბ) სარეზერვო და სპეციალური ფონდები;
- გ) სესხებსა და ფასიან ქალაქთან დაკავშირებული ოპერაციებიდან შესაძლო დანაკარგების დაფარვისათვის აუცილებელი რეზერვები;
- დ) გაუნაწილებელი მოგება.

ბანკის **სანესდებო კაპიტალს** აყალიბებენ მონაწილეთა საკუთარი სახსრების ხარჯზე და იგი ბანკის ლიკვიდობის უზრუნველყოფას ემსახურება. მინიმალური სანესდებო ფონდის სიდიდეს და მისი გაანგარიშების წესს ქვეყნის ცენტრალური ბანკი განსაზღვრავს.

სარეზერვო ფონდს აყალიბებს მოგებიდან თანხების გადარიცხვის ხარჯზე და იგი ბანკის ძირითადი საქმიანობის დროს წარმოქმნილი ზარალის დაფარვას ემსახურება. ამ ფონდის მინიმალური სიდიდე სანესდებო კაპიტალის სიდიდის 15%-ია.

კომერციულ ბანკებს შეუძლიათ **სპეციალური ფონდების** ჩამოყალიბება: ეკონომიკური სტიმულირების, ძირითადი ფონ-

დების ცვეთისა და სანარმოო დანიშნულების ფონდების.

აუცილებელი რეზერვების ჩამოყალიბება სავალდებულოა და მას განეული საბანკო მომსახურების თვითღირებულებაში რთავენ. ცალკეულ შემთხვევებში აუცილებელი რეზერვები სახსრების ხარჯზე იქმნება. **სადაზღვევო რეზერვებს** ქმნიან ფასიან ქალაქებში შესრულებულ დაბანდებათა შესაძლო გაუფასურებისა და გაცემულ კრედიტებზე მიღებული დანაკარგების შემთხვევისათვის.

გაუნაწილებელი მოგება მოგების ის ნაწილია, რომელიც რჩება ბიუჯეტში თანხის გადახდის სარეზერვო კაპიტალში და სპეციალურ ფონდში ფულის გადარიცხვის და დივიდენდების გაცემის შემდეგ. ბანკის საკუთარ რესურსებს უზარმაზარი მნიშვნელობა აქვს სიმტკიცისა და ლიკვიდობის შესანარჩუნებლად.

არანაკლებ როლს თამაშობენ მოზიდული სახსრებიც. ფინანსური რესურსების ბაზარზე იურიდიული და ფიზიკური პირების დროებით თავისუფალი სახსრების მობილიზებით კომერციული ბანკები აკმაყოფილებენ ეკონომიკის მოთხოვნილებებს დამატებით საბრუნავ და საინვესტიციო სახსრებზე.

მოზიდული სახსრების ფორმირება შემდეგი საბანკო ოპერაციების მეშვეობით ხდება:

- კრედიტებისა და სესხების მოზიდვა, რომელთა მიღება სხვა იურიდიული პირებისგან ხდება;
- დეპოზიტური ოპერაციები;

დეპოზიტურია ისეთი ოპერაციები, რომლებითაც ბანკები იურიდიული და ფიზიკური პირების ფულად სესხებს იზიდავენ ანაბრებზე გარკვეული ვადით ან მოთხოვნამდე. დეპოზიტური ოპერაციების ობიექტებია დეპოზიტები ანუ ფულადი სახსრების თანხები, რომლებიც დეპოზიტური ოპერაციების სუბიექტებს შეაქვთ ბანკში. ისინი გარკვეული დროის განმავლობაში ინახება ბანკის ანგარიშებზე საბანკო ოპერაციების განხორციელების მოქმედი წესის თანახმად. ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით დეპოზიტებს სამ ჯგუფად ყოფენ:

- ვადიანი დეპოზიტები მათ სახესხვაობასთან-დეპოზიტურ სერტიფიკატებთან ერთად;

- დეპოზიტები მოთხოვნამდე;

- მოსახლეობის დანაზოგების ანაბრები.

შესაძლებელია თითოეული ამ ჯგუფის კლასიფიცირება სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით. ვადიანი დეპოზიტები შეიძლება იყოს 3 თვემდე, 3-დან 6 თვემდე, 6-დან 9 თვემდე, 9-დან 12 თვემდე, 12 თვეზე მეტი ვადით და ა.შ.

მოთხოვნამდე დეპოზიტებს აჯგუფებენ ანგარიშებზე დაცული სახსრების ხასიათისა და კუთვნილების მიხედვით. ეს შესაძლოა იყოს:

- საკუთრების ამა თუ იმ ფორმის მქონე სანარმოების, ორგანიზაციებისა და დაწესებულებების საანგარიშსწორებო, მიმდინარე და საბიუჯეტო ანგარიშებზე მყოფი სახსრები;

- მიზნობრივი ეკონომიკური დანიშნულებით განსხვავებული ფონდების შენახვის სპეციალურ ანგარიშებზე რიცხული სახსრები;

- სანარმოების სპეციალური სახსრები, რომლებიც კაპიტალური დაბანდებებისათვისაა გამიზნული;

- სანარმოებისა და ორგანიზაციების ანგარიშსწორების ანგარიშებზე მყოფი სახსრები;

- სხვა ბანკებთან ანგარიშსწორების საკორესპონდენტო ანგარიშებზე მოთავსებული სახსრები;

- ადგილობრივი ბიუჯეტების სახსრები და ა.შ.

მოსახლეობის დანაზოგების ანაბრებს მათი შენახვის თავისებურებებიდან გამომდინარე ყოფენ:

- ვადიან ან დამატებითი შენატანის მქონე ვადიან ანაბრებად;

- მიმდინარე, მოთხოვნამდე დაცულ და წარმომდგენზე გასაცემ ანაბრებად, შემნახველ სერტიფიკატებად, საკრედიტო და სხვა სახეობის პლასტიკურ ბარათებად და ა.შ.

ბანკის დეპოზიტური პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი პრობლემაა იურიდიული და ფიზიკური პირების ვადიანი

ანაბრების შენახვის ოპტიმალური განსაზღვრა. ვადები უნდა შეესაბამებოდეს იმ კრედიტების ბრუნვის ვადებს, რომლის გაცემავზეც ვადიანი დეპოზიტები შეიძლება იყოს მიმართული.

საკორესპონდენტო ანგარიშები კორესპონდენტი ბანკების (ე.ი. იმ ბანკების, რომლებსაც სახელშეკრულებო ურთიერთობები აქვთ ერთმანეთთან) მოთხოვნამდე დაცული ანგარიშებია.

ბანკების მიერ მოზიდული სახსრების ფორმების არადეპოზიტურ წყაროებს შორის განსაკუთრებული ადგილი ეთმობა ბანკთაშორის კრედიტებს და ცენტრალური ბანკის მიერ მეორისთვის მოცემულ კრედიტებს. ბანკთაშორისი კრედიტი ერთი კომერციული ბანკის მიერ მეორისთვის მიცემული კრედიტია. მისი ყიდვა-გაყიდვა ბანკთაშორის ბაზარზე ხდება. ბანკთაშორისი კრედიტი სასესხო კაპიტალების ბაზრის ნაწილია, სადაც საკრედიტო ორგანიზაციების დროებით თავისუფალ ფულად რესურსებს ბანკები იზიდავენ და გარკვეული ვადით განათავსებენ ბანკთაშორისი დეპოზიტების ფორმით. საერთაშორისო პრაქტიკაში ყველაზე მეტადაა გავრცელებული თვენახევრიდან ექვს თვემდე ვადის მქონე დეპოზიტები, ზღვრული ვადა კი ერთი დღიდან რამდენიმე წელიწადია. ბანკთაშორისი ბაზრის სახსრების სესხით ამლები ბანკები იყენებენ არა მარტო თავიანთი აქტიური ოპერაციების დასაფარავად, არამედ ბანკების ლიკვიდობის დასაფარავადაც.

ბანკთაშორისი კრედიტების ყიდვა-გაყიდვა შესაძლებელია თავისუფალ ბაზარზე დადებული გარიგებების ფორმით, აგრეთვე, „დახურულ“ ბაზარზე მომხდარი გარიგებების ფორმით, სადაც კრედიტებს ერთმანეთს აძლევენ ერთმანეთთან მჭიდრო თანამშრომლობის მქონე ბანკები. ამ დროს კრედიტების გაცემის პირობებიც ერთმანეთის ინტერესებიდან გამომდინარეობს.

აქტიური ოპერაციები ბანკის საკუთარი და მოზიდული სახსრების განთავსებაა მოგების მიზნით; ბანკის აქტიური ოპერაციების ხარისხიანად განხორციელებაზეა დამოკიდებული ბანკის ლიკვიდობა, შემოსავლიანობა, აქედან გამომდინარე კი

- ფინანსური საიმედოობა და, მთლიანად, მისი მდგრადობა. ბანკის აქტიური ოპერაციები მათი ეკონომიკური შინაარსიდან გამომდინარე იყოფა:

- საკრედიტო (სასესხო) ოპერაციებად;
- საინვესტიციო ოპერაციებად;
- საგარანტიო ოპერაციებად;
- ფასიან ქალაქდებთან დაკავშირებულ ოპერაციებად.

აქტიური ოპერაციების საფუძველია საკრედიტო ოპერაციები. ისინი ყველაზე უფრო სარისკო და, აქედან გამომდინარე, ყველაზე უფრო შემოსავლიანი ოპერაციებია. კრედიტის გაცემისას ბანკი პოტენციური მსესხებლისგან ითხოვს იმ დოკუმენტების კომპლექტს, რომლებიც კრედიტის მატერიალურ უზრუნველყოფას და სესხის ამღების იურიდიულ უფლებამოსილებას ახასიათებს. ესაა:

1. სადამფუძნებლო დოკუმენტები;
2. ბიზნეს-გეგმა (ტექნიკურ-ეკონომიკური დასაბუთება), რომლის საფუძველიც განისაზღვრება სესხის დაბრუნების და დანახარჯების გამოსყიდვის ვადით;
3. კონტრაქტი (ან მისი ასლი), რომელიც აფიქსირებს კრედიტის აღების მიზანს;
4. ბუღალტრული ბალანსი და მისი ზოგიერთი დანართი;
5. სხვა ბანკებთან გაფორმებული საკრედიტო ხელშეკრულებები;
6. სანინდრის ან თავდებობის ხელშეკრულება;
7. ვადიანი ვალდებულება – სესხების დაბრუნებაზე საკრედიტო ხელშეკრულება დადგენილი ვადების თანახმად;
8. განცხადება სესხის მიღებაზე კრედიტის თანხის, ვადის და მიზნის მითითებით.

იმის მიხედვით, თუ რომელ ნიშანს ვიყენებთ, ბანკის მიერ გაცემული კრედიტები შეიძლება იყოს მოკლე-, საშუალო-, ან გრძელვადიანი, სანინდრიანი, გარანტირებული, დაზღვეული ან არაუზრუნველყოფილი, ერთბაშად ან ნაწილ-ნაწილი დასაფარავი და ა.შ.

ბანკის საინვესტიციო ოპერაციები არის ფასიან ქალაქებში ან არასაბანკო სტრუქტურების პაიში ბანკის საკუთარი სახსრების ინვესტირების ოპერაციები, რომლის მიზანია ერთობლივი სამეურნეო-საფინანსო და კომერციული საქმიანობა, აგრეთვე, სხვა საკრედიტო ორგანიზაციებში განთავსება ვადიანი ანაბრების სახით. ფასიან ქალაქებთან დაკავშირებული ოპერაციები ისეთ ფასიან ქალაქებზე წარმოებული ოპერაციებია, რომელთა კოტირებაც საფინანსო ბირჟაზე ხდება. აქ შედის თამასუქებთან დაკავშირებული ოპერაციები, (თამასუქების შენახვის და აუქციონზე მათი გაყიდვის).

საგარანტიო ოპერაციებია ბანკის მიერ მესამე პირისათვის (თავების) გაცემის ოპერაციები გარკვეული პირობების დადგომისას მესამე პირისათვის კლიენტის ვალის გასტუმრებაზე.

საკომისიოა ისეთი ოპერაციები, რომლებსაც ბანკი ასრულებს თავისი კლიენტების დავალებით და ამისათვის საზღაურს ახდევინებს მათ საკომისიოების სახით. ამ ოპერაციების რაოდენობა განუწყვეტილვ მატულობს, არადა მათ განხორციელებაზე ბანკს არ უხდება საკუთარი ან მოზიდული სახსრების მოცდენა. ძირითადი საკომისიო ოპერაციებია:

1) საანგარიშსწორებო-საკასო ოპერაციები, რომლებიც უკავშირდება ანგარიშების წარმოებას ეროვნული ან უცხოური ვალუტით, კლიენტის ანგარიშსწორებისა და ფულის გადახდის განხორციელებას, აგრეთვე, მისთვის გადარიცხული სახსრების მიღებას და ჩარიცხვას ანგარიშზე უნაღდო ფორმით, ანგარიშიდან ნაღდი ფულის გაცემას, ანგარიშზე მის შეტანას, შენახვას და გადატანას. მათ აფორმებენ სალაროთი მომსახურების შესახებ დადებული შესაბამისი ხელშეკრულებით.

2) სატრასტო ოპერაციები, რომლებიც შემდეგი მომსახურებით შეიძლება იყოს წარმოდგენილი: ცალკეული ფასიანი ქალაქების და მათი პორტფელების გადაცემა მინდობით სამართავად; ფასიანი ქალაქების მომსახურებასთან დაკავშირებული საგადამხდელო ფუნქციები; საპენსიო და საინვესტიციო ფონდების აქტივების მართვა და ა.შ.

3) უცხოურ ვალუტასთან დაკავშირებული ოპერაციები, რომლებიც უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის ტრადიციულ ოპერაციებთან ერთად მოიცავს: ფულადი აკრედიტივების გადახდა და წარდგენა, საზღვარგარეთის ბანკების საგზაო ჩეკების ყიდვა და განაღდება, პლასტიკური ბარათების გამოშვება და მომსახურება, საერთაშორისო ანგარიშსწორებათა განხორციელება.

4) საინფორმაციო მომსახურება, როცა ბანკები გარკვეული საზღაურის ფასად თავიანთ კლიენტებს აწვდიან როგორც კომერციული, ისევე არაკომერციული ხასიათის ინფორმაციას.

კომერციული ბანკები, როგორც ფინანსური ბაზრის უმნიშვნელოვანესი რგოლი, დიდ როლს თამაშობს საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლისათვის შესაბამისი პირობების შესაქმნელად. ამასთან, თუ გავითვალისწინებთ მსოფლიო საბანკო საქმიანობაში მიმდინარე ცვლილებებს, შეიძლება დარწმუნებით ვთქვათ, რომ ეს როლი ახალი საბანკო პროდუქტების დანერგვასთან ერთად ზრდის ტენდენციებით ხასიათდება.

ბანკების მიერ მიწოდებული ახალი სახის მომსახურებას მიეკუთვნება: სადაზღვევო პოლისებისა და უძრავი ქონების ყიდვა-გაყიდვის ოპერაციები, სადაზღვევო სააგენტოების მართვა, ფასიანი ქაღალდებისა და ურთიერთფონდების ინვესტიციების მართვა, საკონსულტაციო მომსახურება (დაბეგვრის, კერძო და კორპორაციული ფინანსური დაგეგმვის, საპენსიო უზრუნველყოფის საკითხებთან დაკავშირებით), ადგილობრივი მმართველობის ორგანოებისათვის კრედიტების გამოყოფა და ა.შ.

5.4. კომერციული ბანკების ფუნქციები

კომერციული ბანკები ასრულებენ შემდეგ ძირითად ფუნქციებს:

1) დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების მობილიზაცია და მისი გადაქცევა კაპიტალად;

2) სანარმოთა, სახელმწიფოსა და მოსახლეობის დაკრედიტება;

3) მიმოქცევის საკრედიტო საშუალებების (საკრედიტო ფულს) გამოშვება;

4) მეურნეობაში ანგარიშსწორებისა და გადახდების განხ-

ორციელეზა;

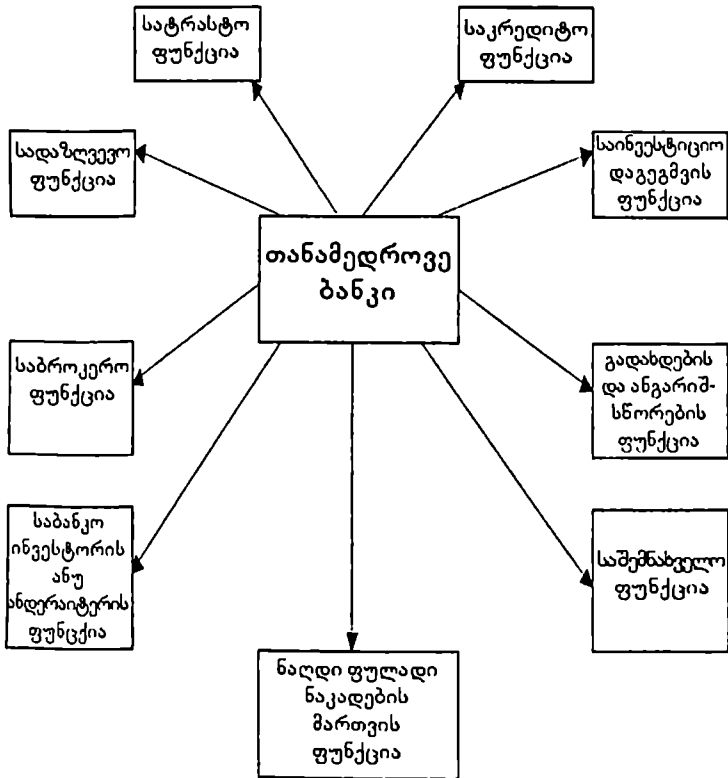
5) საემისიო-დამფუძნებელი საქმიანობა;

6) კონსულტირება, ეკონომიკური და ფინანსური ინფორმაციის მიწოდება.

7) საბროკერო ფუნქცია;

8) სადაზღვევო ფუნქცია;

9) საინვესტიციო დაგეგმვის ფუნქცია და ა.შ. იხ. სქემა 5.1.

სქემა 5.1. თანამედროვე ბანკის მიერ შესრულებული ძირითადი ფუნქციები

თავისუფალი ფულადი სახსრების მობილიზაციისა და კაპიტალად მისი გადაქცევის ფუნქციის შესრულებისას ბანკები ახორციელებენ ფულადი სახსრებისა და დანაზოგების აკუმულირებას ანაბრების სახით. შეანაბრე იღებს გასამრჯელოს პროცენტის ან ბანკის მიერ განეული მომსახურების სახით. ანაბრებზე კონცენტრირებული დანაზოგები იქცევა სასესხო კაპიტალად, რასაც იყენებს ბანკი სანარმოებსა და მენარმეებისათვის კრედიტის გასაცემად. კრედიტის გამოყენება უზრუნველყოფს მთლიანობაში ქვეყნის სანარმოო ძალთა განვითარებას. მსესხებლები სახსრებს დებენ წარმოების გაფართოებაში, უძრავი ქონებისა და სამომხმარებლო საქონლის შესყიდვაში. ამის შედეგად, ბანკების მეშვეობით დანაზოგები იქცევა კაპიტალად.

ბანკების საკრედიტო შესაძლებლობები დამოკიდებულია მოსახლეობის ფულადი სახსრების დაგროვებასა და სანარმოთა საკუთრი ფულადი სახსრების გადიდებაზე. განვითარებულ სამრეწველო ქვეყნებში ამ სახსრების მუდმივი ზრდა და სანარმოთა მხრიდან საკრედიტო რესურსების მოთხოვნები ქმნიან პირობებს დაკრედიტების გაფართოებისათვის.

უდიდესი ეკონომიკური მნიშვნელობა აქვს სანარმოთა, სახელმწიფოსა და მოსახლეობის დაკრედიტების ფუნქციას. თავისუფალი ფულადი კაპიტალის მფლობელთა მიერ ამ კაპიტალის მსესხებელთათვის პირდაპირი გაცემა სესხად პრაქტიკულად სამეურნეო ცხოვრებაში გაძნელებულია. ბანკი იღებს რა სახსრებს საბოლოო კრედიტორთაგან და გადასცემს მათ საბოლოო მსესხებლებს, გამოდის ფინანსური შუამავლის როლში.

კომერციული ბანკების ოპერაციებზე ცენტრალური ბანკებისა და სახელმწიფოს მხრიდან რეგულირებისა და კონტროლის შესუსტება (მაგ., აშშ-ში, დიდ ბრიტანეთსა და საფრანგეთში – მეტად, გერმანიასა და შვეიცარიაში – ნაკლებად) ახდენს საკრედიტო ურთიერთობების ლიბერალიზაციას, აქცევს კრედიტს ადვილად მისაწვდომად და ფულადი სახსრების მიღების საიმედო წყაროდ.

ბანკის კრედიტების ხარჯზე ხორციელდება მრეწველობის,

სოფლის მეურნეობის, ვაჭრობის დაფინანსება, წარმოების გაფართოება. კომერციული ბანკები გასცემენ კრედიტს მომხმარებლებზე ხანგრძლივი მოხმარების საქონლის შესაძენად, რითაც ხელს უწყობენ ცხოვრების დონის ზრდას. იმდენად, რამდენადაც სახელმწიფო ხარჯები ყოველთვის არ იფარება შემოსავლებით, ბანკები აკრედიტებენ მთავრობის საფინანსო საქმიანობას, მაგრამ, როგორც წესი, არაპირდაპირი დაკრედიტების გზით.

უკანასკნელ წლებში გაიზარდა მოთხოვნილება კრედიტზე. საწარმოებს ესაჭიროებათ დამატებითი ფულადი სახსრები კაპიტალის განახლებისა და საწარმოო სიმძლავრეთა გაფართოებისათვის. საწარმოთა მხრიდან მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად ბანკები შეიმუშავებენ დაკრედიტების ახალ ფორმებს, სრულყოფენ მის მექანიზმს.

განვითარებული სამრეწველო ქვეყნების ეკონომიკაში შეინიშნება ბანკებისადმი საწარმოთა დავალიანების გადიდების ტენდენცია. მაგ., 1998 წ., საფრანგეთში სამრეწველო საწარმოთა დავალიანების შეფარდება მის საკუთარ სახსრებთან შეადგინა 200 %, აშშ-ში – 70%. საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკის შეფასებით, აშშ-ის, კანადის, დიდი ბრიტანეთის საწარმოებს გააჩნიათ ზომიერი დავალიანება ბანკებისადმი იაპონიის, გერმანიის, საფრანგეთისა და იტალიის ფირმებისაგან განსხვავებით.

კომერციული ბანკების როლი დაკრედიტების ფუნქციის განხორციელებისას უნდა განვიხილოთ იმ საწარმოთა ფინანსური მდგომარეობის შეფასების პოზიციიდან, რომელიც უარესდება დავალიანების ზრდის კვალდაკვალ. აუცილებელია დაკრედიტების მნიშვნელობის შეფასება ქვეყნის ეკონომიკური წინსვლისათვის. მივმართოთ საფრანგეთის გამოცდილებას, რომელიც გვიჩვენებს, რომ მნიშვნელოვანია საფრანგეთის საწარმოთა დავალიანების ზრდის მიზეზების გაანალიზება. ვალის გადიდება მეტწილად გამომწვეული იყო საწარმოთა მოდერნიზაციით, ტექნიკური გადაიარაღებით, რაც ქვეყნის ეკონომიკური წინსვლისა და სამეცნიერო-ტექნიკური

პროგრესის სანინდარია. ამრიგად, საფრანგეთის კომერციული ბანკების საქმიანობა დაკრედიტების სფეროში დადებით გავლენას ახდენს როგორც ცალკეულ სანარმოთა, ასევე მთლიანად ქვეყნის ეფექტურ განვითარებაზე.

იგივეს ჯერ-ჯერობით ვერ ვიტყვით ჩვენი ქვეყნის კომერციულ ბანკებზე, რომელთა საქმიანობა სანარმოთა დაკრედიტების კუთხით არასაკმარისად ეფექტურად მოქმედებს სტრუქტურულ და საინვესტიციო პოლიტიკაზე. მრავალი კომერციული ბანკის საქმიანობაში დაკრედიტებას უმნიშვნელო ადგილი უკავია. საკრედიტო ოპერაციების წილი საქართველოს კომერციული ბანკების ნაკრები ბალანსის აქტივებში 1.01. 02 წლისათვის შეადგენდა 22%-ს. გარდა ამისა, 2002 წ. შეინიშნებოდა კომერციული ბანკების საკრედიტო პოლიტიკის შესუსტება, რაზედაც მეტყველებს მოთხოვნამდე დეპოზიტებისა და გაცემული კრედიტების თანაფარდობა. თუ აღნიშნული მაჩვენებელი აღემატება 75%-ს, ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა აგრესიულად ფასდება, თუ ის 65%-ზე დაბალია – ინერტიულად. საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემებით, ეს მაჩვენებელი 1.01.2001 წლისათვის შეადგენდა 65%-ს, 1.01.2003 წლისათვის ის დაეცა 57%-მდე. კომერციული ბანკების საქმიანობაში დაკრედიტების თავისებური სრულყოფის აუსცილებლობა მოითხოვს რესურსების მიმართვას ინვესტიციური მიზნების, საბანკო პრაქტიკაში დაკრედიტების ახალი ფორმების დანერგვისაკენ.

საკრედიტო ფულის გამოშვება სპეციფიკური ფუნქციაა, რაც განასხვავებს კომერციულ ბანკებს სხვა საფინანსო ინსტიტუტებისაგან.

ფულადი ემისიის თანამედროვე მექანიზმი დაკავშირებულია ორ ცნებასთან: საბანკოტო და დეპოზიტურ ემისიებთან. შესაბამისად, ფულადი მასა გამოდის ნაღდი (საბანკო ბილეთები და დასახურდავებელი მონეტა) და უნაღდო (ფულადი სახსრები კომერციული ბანკებისა და სხვა საკრედიტო დაწესებულებების ანგარიშებსა და დეპოზიტებზე) ფორმით.

ნაღდი ფულის წილი განვითარებულ სამრეწველო ქვეყნებში შეადგენს დაახლოებით 10%-ს, ამასთან, შეინიშნება მისი თანდათანობითი შემცირება. საბანკოტო ემისიას ახორციელებს საემისიო ბანკი (ცენტრალური), რომელსაც გააჩნია ფულის გამოშვების მონოპოლიური უფლება.

ფულის ბრუნვის სტრუქტურაში სჭარბობს უნაღდო ბრუნვა, ხოლო ფულის ძირითად ემიტენტებს წარმოადგენენ არა ცენტრალური, არამედ კოერციული ბანკები.

კომერციული ბანკები ახორციელებენ სადეპოზიტო ემისიას – მიმოქცევის საკრედიტო ინსტრუმენტების გამოშვებას ბანკების მიერ ანაბრების (დეპოზიტების) შექმნის საფუძველზე, რომლებიც იქმნება კლიენტისათვის სესხის გაცემის შედეგად. ფულის მასა იზრდება, როცა ბანკები გასცემენ სესხებს კლიენტებზე და მცირდება, როცა ხდება ბანკებისაგან მიღებული სესხების დაბრუნება.

კლიენტისათვის გაცემული სესხი ირიცხება ბანკში მის ანგარიშზე ანუ ბანკი ქმნის დეპოზიტს (ანაბარი მოთხოვნამდე). ამასთან, იზრდება ბანკის სავალ ვალდებულებები. დეპოზიტის მფლობელს შეუძლია მიიღოს ბანკში ნაღდი ფული ანაბრის ოდენობით, ამრიგად, ბანკები ქმნიან ფულს კლიენტის მოთხოვნის საპირისპიროდ და ხდება მიმოქცევაში ფულის რაოდენობის გადიდება. საბანკო კრედიტზე მოთხოვნის არსებობისას თანამედროვე საემისიო მექანიზმი შესაძლებელს ხდის ფულადი ემისიის გაფართოებას, რაც დასტურდება განვითარებულ სამრეწველო ქვეყნებში ფულის მასის ზრდით. საბანკო კრედიტი გახდა ამ ზრდის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი. ამასთანავე, ეკონომიკა საჭიროებს ფულის აუცილებელ, მაგრამ არა ჭარბ რაოდენობას, ამიტომაც კომერციული ბანკები სახელმწიფოს მიერ ცენტრალური ბანკის სახით შეზღუდვებით ფუნქციონირებენ. ეს შეზღუდვები არეგულირებენ დაკრედიტების პროცესს და, აქედან გამომდინარე, ფულის შექმნის პროცესს და ამ პროცესზე კონტროლის განხორციელებას.

ზოგიერთ ქვეყანაში ეკონომიკის გარადქმნის პერიოდში სადეპოზიტო ემისიის რეგულირება მწვავე პრობლემად იქცა.

მაგალითად, რუსეთში ფულის მიმოქცევის არასტაბილურობამ, ინფლაციამ მნიშვნელოვანწილად მოითხოვა ცენტრალური ბანკისაგან კომერციული ბანკებისათვის საკრედიტო რესურსების შეთავაზების პოლიტიკის გატარება. კომერციული ბანკების მიერ ფულის მასის გადიდების შესაძლებლობის შემზღვევლად გვევლინება, პირველ რიგში, სარეზერვო მოთხოვნები და კომერციული ბანკების დაკრედიტებისას ცბ-ის საპროცენტო განაკვეთის დონე. ცბ-ში კომერციული ბანკების სარეზერვო ანგარიშზე სახსრების შენახვის ვადა ძალზე მაღალია და 1994 წ. შეადგენდა მოთხოვნამდე ანაბრების 20%-ს და ვადადამდგარი ანაბრების 15%-ს. ცბ-ის განაკვეთი 1994 წ. ორიენტირებული იყო ბანკთაშორისი კრედიტების საბაზრო განაკვეთებზე და მაღალი რჩებოდა. გარდა ამისა, ცბ-მა 1993 წ. დაანესა ლიმიტი ცენტრალიზებული კრედიტების ზრდაზე და ძირითადად მიმართავს მათ სახალხო მეურნეობის პრიორიტეტულ დარგებზე.

განვითარებული სამრეწველო ქვეყნისათვის ტრადიციული ცენტრალური ბანკის ოპერაციები ღია ბაზარზე განვითარდა საქართველოშიც. ფულის მასის ზრდაზე ნეგატიურ გავლენას ახდენს ცბ-ის მიერ მთავრობისათვის ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფარავად გაცემული კრედიტები, რაც ბადებს მისი დაფარვის ალტერნატიული წყაროების მოძებნის აუცილებლობას. ცბ შეუდგა ღია ბაზარზე ოპერაციების განხორციელებას, რომლებიც კომერციული ბანკებისათვის ფასიანი ქალაქების მიყიდვისა და მათგან ყიდვის გზით შესაძლებელს ხდის კომერციული ბანკების საკრედიტო რესურსების რეგულირებას. ასე, მაგალითად, 1993 წ. 18 მაისს მოსკოვის ბანკთაშორის სავალუტო ბირჟაზე ჩატარებულ იქნა აუქციონი 3 თვემდე ვადის მქონე სახელმწიფო მოკლევადიანი ობლიგაციების პირველი გამოშვების გავრცელებისათვის. სახელმწიფო მოკლევადიანი ობლიგაციები, რომლებიც დროულად იფარება რუსეთის ფედერაციის ფინანსთა სამინისტროს მიერ, მაღალშემოსავლიანია, რაც ამაღლებს ამ ფასიანი ქალაქების მნიშვნელობასა და საიმედოობას და უზრუნველყოფს სმო ბაზრის შემდე-

გომ განვითარებას. ამრიგად, გაჩნდა მიმდინარე საბიუჯეტო დეფიციტის დაფინანსების ახალი წყარო სახელმწიფო მოკლევადიანი ობლიგაციების ემისიის სახით, ასევე დაკრედიტების პროცესის დასარეგულირებლად ღია ბაზარზე ცპ-ის ოპერაციების გამოყენების შესაძლებლობა.

კომერციული ბანკების ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქციაა საანგარიშსწორებო-საგადასახდელო მექანიზმის უზრუნველყოფა. საწარმოთა შორის ანგარიშსწორების უმეტესი ნაწილი ხორციელდება უნაღდო გზით: ბანკები, როგორც გადახდებში შუამავლები, თავიანთი კლიენტებისათვის ასრულებენ ანგარიშსწორებისა და გადახდების გატარებასთან დაკავშირებულ ოპერაციებს. დადგენილ ვადებში ყოველი საგადასახდელო დოკუმენტის გატარების აუცილებლობა, ანგარიშსწორებათა უწყვეტობა და მათი დაჩქარება ბანკებისაგან მოითხოვს ანგარიშსწორების ორგანიზაციის მეთოდოლოგიის შემუშავებას მათი შემდგომი სრულყოფისა და შესაბამისი კონტროლის განხორციელებისათვის.

განვითარებული საბანკო ინფრასტრუქტურის მქონე ქვეყნებში ანგარიშსწორებათა სისტემის ეფექტური ფუნქციონირება ეყრდნობა საანგარიშსწორებო ოპერაციათა ტექნოლოგიების მუდმივ გაუმჯობესებას, საწარმოთა და კერძო პირთა მისწრაფებას – უფრო სარგებლიანად გამოიყენონ თავიანთი სახსრები. ამ ქვეყნებში თანაარსებობს რამდენიმე საანგარიშსწორებო სისტემა, მაგალითად, მსხვილი კომერციული ბანკების, მათი კლიენტებისა და განყოფილებების საანგარიშსწორებო სისტემები (ე.წ. კლირინგული ბანკები), რომლებშიც შესაძლოა შევიდეს სხვა საკრედიტო-საფინანსო დანესებულებები. ეს ბანკები, როგორც წესი, აწარმოებენ ქვეყანაში საგადასახდელო დოკუმენტების მნიშვნელოვანი ნაწილის კლირინგულ ჩათვლას. უიროსისტემები – ეს არის ანგარიშსწორების მონაწილე ბანკების მიერ შექმნილი სააქციო საზოგადოებები სახელწმიფოთა ცენტრალური ბანკების ჩათვლით. ანგარიშსწორებათა სისტემაში მთავარ როლს ასრულებენ ცენტრალური ბანკის საანგარიშსწორებო-საბანკო ცენტრები.

ანგარიშსწორება ხორციელდება ასევე ბანკ-კორესპონდენტთა ქსელის მეშვეობით, მაშინ როცა ბანკები ამყარებენ ურთიერთსაკორესპონდენტო ურთიერთობებს.

ანგარიშსწორებათა დაჩქარების, დანახარჯების შემცირებისა და ოპერაციათა საიმედოობის ამაღლებისათვის ინერგება ანგარიშსწორების ელექტრონული სისტემები.

სამისიო-დამფუძნებელ ფუნქციას კომერციული ბანკები ახორციელებენ ფასიანი ქაღალდების (აქციების, ობლიგაციების) გამოშვებისა და გავრცელების გზით. ამ ფუნქციის შესრულებისას ბანკები სანარმოო მიზნებისათვის დანაზოგის მიმართვას უზრუნველყოფს. ფასიანი ქაღალდების ბაზარი ავსებს საბანკო კრედიტის სისტემას და ურთიერთქმედებს მასთან. მაგ., კომერციული ბანკები ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შუამავლებს (დამფუძნებელ კომპანიებს) სთავაზობენ სესხებს ახალი გამოშვების ფასიანი ქაღალდების გამოსაწერად, ეს უკანასკნელი კი ჰყიდიან ფასიან ქაღალდებს ბანკებზე ცალობით გასაყიდად. თუ დამფუძნებელი კომპანია, რომლის სახელზეცაა რეგისტრირებული ფასიანი ქაღალდები, თავად ჰყიდის მას, მაშინ ბანკს შეუძლია უზრუნველყოს ხელმომწერები გამოშვებული ფასიანი ქაღალდებით. როგორც წესი, ამ დროს ბანკი ორგანიზაციას უწევს კონსორციუმს ფასიანი ქაღალდების გავრცელებაზე. მსხვილი კომპანიების მიერ გამოშვებულ მნიშვნელოვან თანხაზე ვალდებულებები ბანკის მიერ შეიძლება გავრცელებულ იქნას კლიენტთათვის (ძირითადად ინსტიტუციონალურ ინვესტორთათვის) მათი მიყიდვის და არა საფონდო ბირჟაზე თავისუფალი გაყიდვის გზით.

ეკონომიკური სიტუაციის მუდმივი კონტროლირების შესაძლებლობის მქონე კომერციული ბანკები კლიენტებს უწევენ კონსულტაციებს პრობლემათა ფართო წრის გარშემო (გაერთიანების, ახალ ინვესტიციათა და სანარმოთა რეგისტრაციის, წლიური ანგარიშგების შედგენის გარშემო). ამჟამად იზრდება ბანკების როლი კლიენტთათვის ეკონომიკური ინფორმაციის მინოდების საქმეში.

საერთაშორისო ბაზრებზე კლიენტთა საქმიანობის გაფა-

თოვებამ ბანკებს უბიძგა საკონსულტაციო ხასიათის მომსახურებისათვის მეტი ყურადღების დათმობისაკენ კლიენტისათვის საინტერესო ქვეყანაში არსებული მდგომარეობის შესახებ დანვრილებითი საფინანსო-ეკონომიკური ანგარიშების, პოტენციური პარტნიორების მოძებნის, იურიდიული ხასიათის ინფორმაციის მიწოდების ჩათვლით და ა.შ. 80-იან წლებში განვითარებულ სამრეწველო ქვეყნებში დაიწყო საზღვარგარეთ ე.წ. „კომპლექსური მომსახურების“ წარმომადგენლობებისა და ფილიალების შექმნა (ჩვეულებრივი საკორესპონდენტო ურთიერთობების ქსელის გარდა). საბანკო საქმიანობის მოცემულ სფეროში განსაკუთრებული აქტივობით გამოირჩეოდნენ გერმანული ბანკები, რომლებმაც საზღვარგარეთ ბოლო ათწლეულში 50-ზე მეტი ფილიალი და წარმომადგენლობა გახსნეს.

თანამედროვე ეტაპზე კომერციული ბანკების საქმიანობაში შეინიშნება უნივერსალიზაციის ტენდენცია, რაც კონკურენციის გავლენით აიხსნება. საბანკო საქმიანობის ეფექტურობის ასამაღლებლად განვითარებული სამრეწველო ქვეყნების საბანკო კანონმდებლობა ასტიმულირებს კონკურენციას, რითაც თანაბარ პირობებს უქმნის სხვადასხვა საკრედიტო დანესებულებებს. აღნიშნული ტენდენციის ფარგლებში (პარალელურად სპეციალიზაციის შენარჩუნებისა და განვითარებისას) იცვლება კლიენტებთან ბანკების ურთიერთდამოკიდებულების კონცეფცია, იქმნება საბანკო საქმის განვითარების პრინციპულად ახალი მიმართულებები. ეს გამოიხატება არა მხოლოდ კლიენტთათვის შეთავაზებული მომსახურების რიცხვის ზრდაში, არამედ ოპერაციათა სტრუქტურის თვისებრივ ცვლილებაში, სესხის შემნახველი ოპერაციების ხვედრითი წილის შემცირებასა და ფასიანი ქაღალდებით ოპერაციების მოცულობის ზრდაში.

უკანასკნელ დროს საბანკო პრაქტიკაში გაჩნდა დაზღვევასთან დაკავშირებული ოპერაციები: კლიენტთათვის დავალიანების დაფარვის გარანტიის მიცემა, ავადმყოფობისა და უბედური შემთხვევის დროს ანაბრის თანხის გადიდება, ფულადი სახსრების მობილიზება მოსახლეობისათვის სადაზღვევო პო-

ლისების მიყიდვის გზით. ბანკები იძენენ უკვე შექმნილ სადაზღვევო კომპანიებს, რაც მომგებიანია როგორც სტაბილურად მომგებიანი სადაზღვევო კომპანიების მიმღები ბანკებისათვის, ასევე სადაზღვევო კომპანიებისთვისაც, რომელთაც ეძლევათ საკუთარი ქვეყნისა და საზღვარგარეთის საბანკო ფილიალების და განყოფილებების ფართო ქსელის გამოყენების შესაძლებლობა.

ამრიგად, თანამედროვე პირობებში გრძელდება კომერციული ბანკების ფუნქციათა გაფართოების ტენდენციები. კომერციული ბანკები საბანკო ლიკვიდურობის, შემოსავლების მიღების, ბაზარზე პოზიციების დაკავებისათვის ავითარებენ ბანკებისათვის წინათ არადაძახასიათებელ ოპერაციებსა და მომსახურებას.

კომერციული ბანკების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფუნქციაა სანარმოო კაპიტალისა და კერძო პირების ფულადი შემოსავლების ბრუნვის პროცესში დროებით გამოთავისუფლებული ფულადი სახსრების გადანაწილების გზით განხორციელებული შუამავლობა კრედიტში. კომერციული ბანკების საშუამავლო ფუნქციის თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ რესურსების გადანაწილების მთავარი კრიტერიუმია მსესხებლის მიერ მათი გამოყენების მომგებიანობა. რესურსთა გადანაწილება ხორციელდება კრედიტორიდან მსესხებელამდე ბანკების შუამავლობით შუალედური რგოლების მონაწილეობის გარეშე (ზემდგომი საბანკო სტრუქტურის სახით), გადახდისა და დაბრუნების პირობით. გაცემული და მიღებული სესხები იქმნება სასესხო სახსრების მოთხოვნილების და წინადადების გავლენით. ამის შედეგად მიიღწევა ურთიერთობათა საბაზრო ტიპის შესაბამის მეურნეობებში საფინანსო რესურსების თავისუფალი გადაადგილება.

კომერციული ბანკების საშუამავლო ფუნქციის მნიშვნელობა საბაზრო ეკონომიკის წარმატებით განვითარების საქმეში იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი თავიანთი საქმიანობით ამცირებენ ეკონომიკურ სისტემაში რისკისა და გაურკვევლობის ხარისხს. ფულადი სახსრები კრედიტორებიდან მსესხებელამ-

დე შეიძლება გადაადგილდეს ბანკების შუამავლობის გარეშეც, თუმცა, ამ შემთხვევაში მკვეთრად იზრდება სესხად გაცემული ფულადი სახსრების დაკარგვის რისკი და იზრდება საერთო დანახარჯებიც მათი გადაადგილებისათვის, რადგან კრედიტორები და მსესხებლები არ იცნობენ ერთმანეთის გადახდისუნარიანობას, ხოლო ფულადი სახსრების ოდენობა და შეთავაზების ვადები არ ემთხვევა მათზე მოთხოვნილების ოდენობასა და ვადებს. კომერციული ბანკები მოიზიდავენ სახსრებს, რომლებიც შეიძლება გაიცეს სესხად, მსესხებელთა მოთხოვნილების შესაბამისად და თავიანთი აქტივობის ფართო დივერსიფიკაციის საფუძველზე ამცირებენ საბანკო ანგარიშების მფლობელთა თანხების ერთობლივ რისკს.

კომერციული ბანკების მეორე მნიშვნელოვანი ფუნქციაა მეურნეობაში დანაზოგების სტიმულირება. ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნის განხორციელება უნდა ეყრდნობოდეს მეურნეობის შიგა დანაზოგების გამოყენებას. ისინი, და არა უცხოური ინვესტიციები, უნდა შეადგენდნენ ეკონომიკის რეფორმირებისათვის აუცილებელი სახსრების ძირითად ნაწილს. ამასთანავე, მისი წინანდელი განვითარება არ უქმნიდა უშუალოდ მწარმოებლებსა და სამეურნეო ცხოვრების სხვა სუბიექტებს, მოსახლეობის ჩათვლით, საკმაო სტიმულს რესურსების შენახვისა და დაგროვებისათვის. სანარმოთათვის მიღებული შემოსავლების განაწილების პროპორცია მოსახმარ და დასაგროვებელ ნაწილებს შორის დგინდებოდა დირექტორული დაგეგმვით. მოსახლეობის შემოსავლების დაბალი დონის შემთხვევაში მისი მიდრეკილებაც დაგროვებისაკენ დაბალ დონეზე რჩებოდა, ხოლო სამომხმარებლო ბაზრის დაუბალანსებულობამ ეს დონე მინიმალურ ნიშნულამდე მიიყვანა.

კომერციული ბანკები უნდა ახდენდნენ არა მხოლოდ მეურნეობაში არსებული დანაზოგების მაქსიმალურ მობილიზებას, არამედ უნდა ქმნიდნენ ეფექტურ სტიმულს სახსრების დაგროვებისათვის მიმდინარე მოხმარების შეზღუდვის საფუძველზე. ფულადი სახსრების დაგროვებისა და დაზოგვის სტიმული იქმნება კომერციული ბანკების მოქნილი სადეპოზიტო

პოლიტიკის საფუძვლებზე. ანაბრებისათვის გადახდილი მაღალი პროცენტის გარდა, ბანკის კრედიტორებს ესაჭიროებათ დაგროვილი რესურსების ბანკში განთავსების საიმედოობის მაღალი გარანტიები. გარანტიების შექმნას ზოგიერთ ქვეყანაში მოემსახურება ანაბრების სავალდებულო დაზღვევის ფედერალური ფონდი, რომელიც გათვალისწინებულია „ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის შესახებ“ კანონში.

დეპოზიტების დაზღვევასთან ერთად მეთანაბრეთათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს კომერციული ბანკების საქმიანობისა და გარანტიების შესახებ ინფორმაციის მისაწვდომობას. კრედიტორმა თავისი სახსრების გამოყენების საკითხის გადაწყვეტისას უნდა მიიღოს საკმაო ინფორმაცია ბანკის საფინანსო მდგომარეობის შესახებ, რათა თავად შეაფასოს მომავალ დაბანდებათა რისკი.

ჩვენს ქვეყანაში ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განუვითარებლობის გამო ანაბრები მთლიანად გარდამავალი პერიოდის განმავლობაში იქნება ეკონომიკურ გარდაქმნების განხორციელებისათვის ფინანსური რესურსების მობილიზაციის უპირატესი ფორმა. ბანკების ამოცანაა – შექმნან სახსრების მოზიდვის ისეთი ფორმები, რომლებიც რეალურად დააინტერესებენ კლიენტებს რესურსების დაგროვებით და ჩამოუყალიბებენ მათ დაზოგვის ჩვევას, რაც განსაზღვრავს ბაზრის კანონებით განვითარებადი ეკონომიკის საინვესტიციო შესაძლებლობებს.

ბანკების მესამე ფუნქცია – ცალკეულ დამოუკიდებელ სუბიექტებს შორის გადახდების შუამავლობა – ახალ მნიშვნელობას იქენს ბაზარზე გადასვლისას. საერთო-სახალხო საკუთრებაზე სახელმწიფო მონოპოლიის პირობებში ყველა ანგარიშსწორება ამ საკუთრების სუბიექტებს შორის ხორციელდება ერთიანი ცენტრალური ბანკის მეშვეობით. შესაბამისად, ანგარიშსწორებათა ფორმები, გადახდის წესი, მხარეთა პასუხისმგებლობის ზომები გათვლილია ყველა ანგარიშსწორების ერთ ბანკში თავმოყრაზე. ამ სისტემის დროს გადახდების განხორციელების გარანტიად გამოდის სახელმწიფო. ის თავის თავზე იღებს ყველა შესაძლო რისკს, რომლებიც ძალიან უმ-

ნიშვნელო იყო. დამოუკიდებელი კომერციული ბანკების სისტემის შექმნამ მიგვიყვანა ანგარიშსწორების სისტემის ლიკვიდაციამდე და რისკების ამალვებამდე, რაც თავის თავზე უნდა აიღოს კომერციულმა ბანკმა. ანგარიშსწორების სისტემის ლიკვიდაცია MFO ანგარიშების გამოყენებით და საკორესპონდენტო ანგარიშებით ბანკებს შორის ანგარიშსწორებაზე გადასვლაც ამალვებს რისკებს, რამდენადაც ანგარიშსწორება ხორციელდება არა ერთი ბანკის ფილიალებს შორის, არამედ დამოუკიდებელ კომერციულ ბანკებს შორის. ამ პირობებში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბანკების პასუხისმგებლობა. გადახდის განსახორციელებლად თავიანთ კლიენტთა დავალებების დროული და სრული შესრულებისათვის.

საბაზრო ეკონომიკის მქონე ყველა ქვეყანაში კომერციულ ბანკებს უკავიათ წამყვანი ადგილი ეკონომიკის საგადახდო მექანიზმში. დიდია კომერციული ბანკების როლი სახალხო მეურნეობასა და ქვეყანაში ანგარიშსწორების უზრუნველყოფაში. მაგრამ მეურნეობრიობის ახალმა პირობებმა მოითხოვა მთლიანად საგადახდო მექანიზმის რეფორმირება, რაც მემკვიდრეობით მიიღო ადმინისტრაციულ-მბრძნაბლური სისტემიდან.

საფონდო ბაზრის ფორმირებასთან დაკავშირებით ვითარდება კომერციული ბანკების ისეთი ფუნქციაც, როგორცაა შუამავლობა ფასიანი ქაღალდების ოპერაციებში. ზოგიერთი განვითარებული ქვეყნისგან განსხვავებით, (მაგ., აშშ) ჩვენი კომერციული ბანკების საქმიანობა ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე არ არის შეზღუდული. მათ შეუძლიათ აწარმოონ სხვადასხვაგვარი ოპერაციები ფასიანი ქაღალდებით.

ბანკის მხრიდან საბანკო ოპერაციების განხორციელებაზე ლიცენზიის არსებობის შემთხვევაში ბანკი უფლებამოსილია განახორციელოს ფასიანი ქაღალდების გამოშვება, შესყიდვა, გაყიდვა, აღრიცხვა, შენახვა და სხვა ოპერაციები ფასიანი ქაღალდებით, რომლებიც ასრულებენ საგადახდო დოკუმენტის ფუნქციას; ფასიანი ქაღალდებით, რომლებიც ადასტურებენ სახსრების მოზიდვას საბანკო ანგარიშებზე და ანაბრებზე; სხვა ფასიანი ქაღალდებით, რომლებზედაც ოპერაციები არ საჭიროებენ სპე-

ციალურ ლიცენზიას. ბანკები უფლებამოსილი არიან განახორციელონ ამ ფასიანი ქაღალდების მინდობილობით მართვა ფიზიკურ და იურიდიულ პირებთან ხელშეკრულების საფუძველზე.

ბანკი უწევს საკონსულტაციო მომსახურებას თავის კლიენტებს ფასიანი ქაღალდების გამოშვებასა და ბრუნვასთან დაკავშირებით. ბანკს შეუძლია გაავრცელოს თავისი რესურსები ფასიანი ქაღალდებით თავის სახელზე, მაშინ ასეთ გაავრცელებასთან დაკავშირებული ყველა რისკი, შექნილი ფასიანი ქაღალდების საბაზრო შეფასების ცვლილებასთან დაკავშირებული ყველა შემოსავალი და ზარალი ეკუთვნის ბანკის აქციონერებს.

5.5. ტიპიური კომერციული ბანკის ორგანიზაციულ-ფუნქციური აგებულება

ბანკების ფუნქციური სტრუქტურების განვითარებაში გამოვლინდა მათი ადაპტირების, მორგებისა და მოქნილობის, ფინანსური ბაზრის მოთხოვნილებებსა და მიმდინარე ცვლილებებზე რეაგირების უნარი. მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული ორგანიზაციული პრინციპებიდან საბაზრო პრინციპებზე გადასვლამ მოითხოვა ისეთი მოქნილი ორგანიზაციული სტრუქტურების გამოყენება, რომლებიც ეყრდნობა შრომის დანაწილებას ფუნქციურ-საწარმოო პრინციპის მიხედვით.

საკრედიტო ორგანიზაცია იურიდიული პირია და უფლება აქვს დამოუკიდებლად განსაზღვროს და დაადგინოს თავისი ორგანიზაციული სტრუქტურა კანონმდებლობით გათვალისწინებულ ფარგლებში. ამასთან, არსებობს საკრედიტო-საფინანსო დაწესებულებების ქვედანაყოფებისა და ორგანოების ნორმატიულად დადგენილი ჩამონათვალი. მათი ჩართვა ბანკების ორგანიზაციულ სტრუქტურაში სავალდებულო პირობაა, რომლის დარღვევასაც მოსდევს ადმინისტრაციული და სამოქალაქო-სამართლებრივი სანქციები ცენტრალური ბანკის და სხვა სახელმწიფო ორგანოების მხრიდან.

კომერციული ბანკების სტრუქტურულ-ფუნქციურ აგებულებას მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ის ამოცანები, რომლებსაც

წყვეტს ბანკი, მისი განვითარების წინა ისტორია და სხვა ინდივიდუალური თავისებურებები. ამიტომ მოგვყავს მხოლოდ ის ტიპიური სტრუქტურულ-ფუნქციური ელემენტები, რომლებიც ბანკების უმრავლესობისათვისაა ჩვეული. კომერციული ბანკის ორგანიზაციულ-ფუნქციური სტრუქტურა ჩვეულებრივ, მოიცავს:

- ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს;
- ბანკის დირექტორატს და მის სამდივნოს;
- ბანკის საქმეთა მმართველობას;

- სამართლებრივი საკითხების სტრუქტურულ ქვედანაყოფს (ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი სამმართველო ან განყოფილება);

- დაკრედიტების-დაფინანსების სამმართველოს საკრედიტო ხელშეკრულების შესრულების კონტროლის განყოფილებას;

- საფონდო ცენტრს;

- ერთი ან რამდენიმე საოპერაციო სამმართველოს, სადაც შედის საანგარიშსწორებო ოპერაციების განყოფილება; მოსახლეობის მომსახურების ქვედანაყოფები, საოპერაციო სალარო, ინკასოს ჯგუფი;

- საბუღალტრო აღრიცხვის სამმართველოს, სადაც შედის ანგარიშგებისა და ეკონომიკური ანალიზის, მატერიალური აღრიცხვის, გაანგარიშებათა ქვედანაყოფები;

- საკორესპონდენტო ურთიერთობებისა და სავალუტო ოპერაციების სამმართველოს, რომელშიც შედის ფილიალთაშორისი ანგარიშსწორების (ფილიალების არსებობის შემთხვევაში), საბანკო ინფორმაციის დამუშავების ქვედანაყოფები;

- ანგარიშსწორების ცენტრს ან საბანკო ტექნოლოგიების ავტომატიზაციის თანხლების სამმართველოს, რომელშიც შედის გამომთვლელი ტექნიკისა და კავშირგაბმულობის საინფორმაციო უსაფრთხოებისა და სისტემური ადმინისტრირების საშუალებებისა და სისტემების თანხლების ქვედანაყოფები;

- პლასტიკური ბარათების სამმართველოს, რომელშიც შედის პროცესინგის მხარდაჭერის ჯგუფი;

- ფულის მიმოქცევის სამმართველოს, რომელშიც შედის სალ-

აროს ოპერაციების, ინკასოს, ტექნიკური უზრუნველყოფის ქვედანაყოფები;

- დეპოზიტარიუმს;

- კადრების განყოფილებას;

- უსაფრთხოების სამსახურს, რომელშიც შედის საშეთა ბიურო;

- სამეურნეო სამმართველოს;

- გარაჟს, ფილიალებს და ბანკის განყოფილებებს.

გარდა ამისა, ბანკის ზოგიერთი ფუნქციური მიმართულების გასაძლიერებლად მის სტრუქტურაში შეიძლება იყოს შემდეგი ქვედანაყოფები:

- ეკონომიკური ანალიზის, შიდა კონტროლის, კოორდინაციისა და საბანკო საქმიანობის გაუმჯობესების სამმართველო;

- საბანკო საქმის სპეციალისტთა პროფესიული მომზადების ცენტრი;

- საბანკო ინფორმაციის დამუშავების სისტემების განვითარებისა და სრულყოფის განყოფილება.

როგორც ვთქვით, ესაა კომერციული ბანკის შესაძლო ორგანიზაციულ-ფუნქციური აგებულების მხოლოდ ნიმუში. ახლა განვიხილოთ ბანკის ძირითადი ფუნქციების თვალსაზრისით ყველაზე უფრო საპასუხისმგებლო სტრუქტურული ელემენტები.

ბანკის სამეთვალყურეო საბჭო ბანკის მართვის ორგანოა და ახორციელებს მისი საქმიანობის საერთო ხელმძღვანელობას დამფუძნებულთა კრებებს შორის პერიოდში. თავის ყოველდღიურ საქმიანობაში ბანკის საბჭო ხელმძღვანელობს საბჭოს შესახებ სპეციალური დადგენილებით, რომელიც შემუშავებულია „ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის შესახებ“ კანონისა და ბანკის წესდების შესაბამისად.

ბანკის უშუალო აღმასრულებელი ორგანოა ბანკის გამგეობა, რომელსაც გამგეობის თავმჯდომარე და მისი მოადგილეები მეთაურობენ. გამგეობის შემადგენლობაში შედიან ბანკის ძირითადი სტრუქტურული ქვედანაყოფების ხელმძღვანელები. გამგეობის და მისი წევრების მუშაობას სპეციალური დე-

ბულებები უნევენ რეგლამენტაციას.

ბანკის საქმეთა მმართველობა თავისებული შტაბია, რომელიც არეგულირებს და აკონტროლებს ყველა დოკუმენტის მოძრაობას და მათ შესრულებას. იგი ორგანიზებას უკეთებს ბანკის ხელმძღვანელი ორგანოების გადანყვეტილებათა უშუალოდ შესრულებას; ბრძანებებისა და განკარგულებების მომზადებას, დაყვანას და შესრულების კონტროლს. სტრუქტურული ორგანიზაციის მთელ რიგ ვარიანტებში საქმეთა მმართველობა მოიცავს აგრეთვე კანცელარიას, სამდივნოს, კადრების განყოფილებას და სხვა.

სამართლებრივი საკითხების სამმართველო თავის საქმიანობას ახორციელებს ბანკის ფინანსური მდგომარეობის განსამტკიცებლად სამართლებრივი საშუალებების გამოყენების მიმართულებით, იცავს ბანკის უფლებებს და ინტერესებს სახელმწიფო ხელისუფლებისა და მართვის ორგანოებთან, კლიენტებთან, სხვა იურიდიულ და ფიზიკურ პირებთან ურთიერთობებში; სამართლებრივ დახმარებას უწევს ბანკის საბჭოს და გამგეობას.

ზოგიერთ ბანკის საქმეთა სამმართველოს ფუნქციები შეთავსებულია სამართლებრივი უზრუნველყოფის სტრუქტურული ქვედანაყოფის ფუნქციებთან. ასეთ შემთხვევაში ქვედანაყოფს ადმინისტრაციულ-სამართლებრივს უწოდებენ.

ბანკის მუშაობის ერთ-ერთი ცენტრალური საკითხია მისი საკრედიტო საქმიანობა. ამ მუშაობაში მთავარი როლი ეკუთვნის დაკრედიტების და დაფინანსების სამმართველოს და იგი ორგანულად უკავშირდება ბანკის სხვა ქვედანაყოფებს-სამართლებრივი საკითხების, საბუღალტრო აღრიცხვის და სხვა სამმართველოების საქმიანობასთან.

საფონდო ცენტრის ამოცანაა მოგების მიღება ფასიან ქალაქებზე, უძრავ ქონებაზე, ძვირფას ლითონებსა და ქვებზე განხორციელებული ოპერაციებიდან. იგი ახდენს ბანკის ინტერესების რეალიზაციას ფასიანი ქალაქებისა და ვალუტის ბაზარზე.

ბუღალტერია ახორციელებს საბუღალტრო აღრიცხვას

(აღრიცხვას დოკუმენტების საფუძველზე), რომელშიც განუწყვეტილად ასახავს ბანკის ყველა ოპერაციას ფულადი ფორმით. იგი ამ დროს იყენებს ბუღალტრულ ბალანსს, დოკუმენტაციასა და ანგარიშებს. საბუღალტრო აღრიცხვის მონაცემების მიხედვით ბუღალტერია ადგენს საბუღალტრო ანგარიშგებას იმ მაჩვენებლების სისტემით, რომლებიც ახასიათებენ ბანკის სახსრების მდგომარეობას და საფინანსო საქმიანობას გარკვეული პერიოდისთვის.

ბანკის საოპერაციო სამმართველო ახორციელებს კლიენტთა კომპლექსურ საანგარიშსწორებო-სალარო მომსახურებას, საკრედიტო, სალარო და სხვა ფულად ოპერაციებს. იგი ყოველდღიურად ადგენს საბუღალტრო ანგარიშგებას პირველადი დოკუმენტების მონაცემებისა და ელექტრონული ბუღალტრული ჩანაწერების საფუძველზე და დადგენილი წესით გადასცემს მას ბანკის სათანადო ქვედანაყოფებს. საოპერაციო სამმართველო აფორმებს კლიენტების ანგარიშსწორების, მიმდინარე და სხვა ანგარიშების გახსნას, ანგარიშებზე პროცენტების დარიცხვას.

საკორესპონდენტო ურთიერთობების, ფილიალთაშორისი და ბანკთაშორისი ანგარიშსწორების და სავალუტო ოპერაციების ფუნქციები ბანკში ორგანიზაციულად შესაძლოა წარმოდგენილი იყოს სხვადასხვა სტრუქტურით, თანაც ეს ფუნქციები დანაწილებული იყოს დამოუკიდებელ სტრუქტურულ ქვედანაყოფებს შორის.

ანალოგიურადვე, ბანკის სტრუქტურაში შესაძლოა წარმოდგენილი იყოს სავალუტო ოპერაციების სამმართველო, როგორც ცალკე სტრუქტურული ქვედანაყოფი.

საფილიალთაშორისო და ბანკთაშორისი ანგარიშსწორების ამოცანების მთლიანი ციკლის შესრულების მიზნით (ორგტექნიკის მომსახურების, საინფორმაციო კომუნიკაციების, პროგრამული უზრუნველყოფის, ახალი მომსახურების დამუშავებისა და დანერგვის ჩათვლით) ბანკში შესაძლოა წარმოდგენილი იყოს სპეციალური ქვედანაყოფი-საანგარიშსწორებო ცენტრი.

საანგარიშსწორებო ცენტრის სტრუქტურაში (ან ცალკე)

შესაძლოა წარმოდგენილი იყოს საბანკო ტექნოლოგიების ავტომატიზაციის სპეციალური ქვედანაყოფი. მისი ამოცანაა პროგრამული საბანკო პროდუქტების შერჩევითი დამუშავება, მიღება, მიზნის დასახვა და ექსპლუატაცია, რაც ბანკის საინფორმაციო სისტემების განვითარების გეგმის შესაბამისად ხორციელდება.

ბანკის საქმიანობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფუნქციური მიმართულებაა ამ საქმიანობის ეკონომიკური ანალიზი, შიდა კონტროლი, კოორდინაცია და სრულყოფა. ისევე, როგორც სხვა შემთხვევებში, ამ ფუნქციების განხორციელებაც ბანკის სტრუქტურაში სხვადასხვაგვარად შეიძლება.

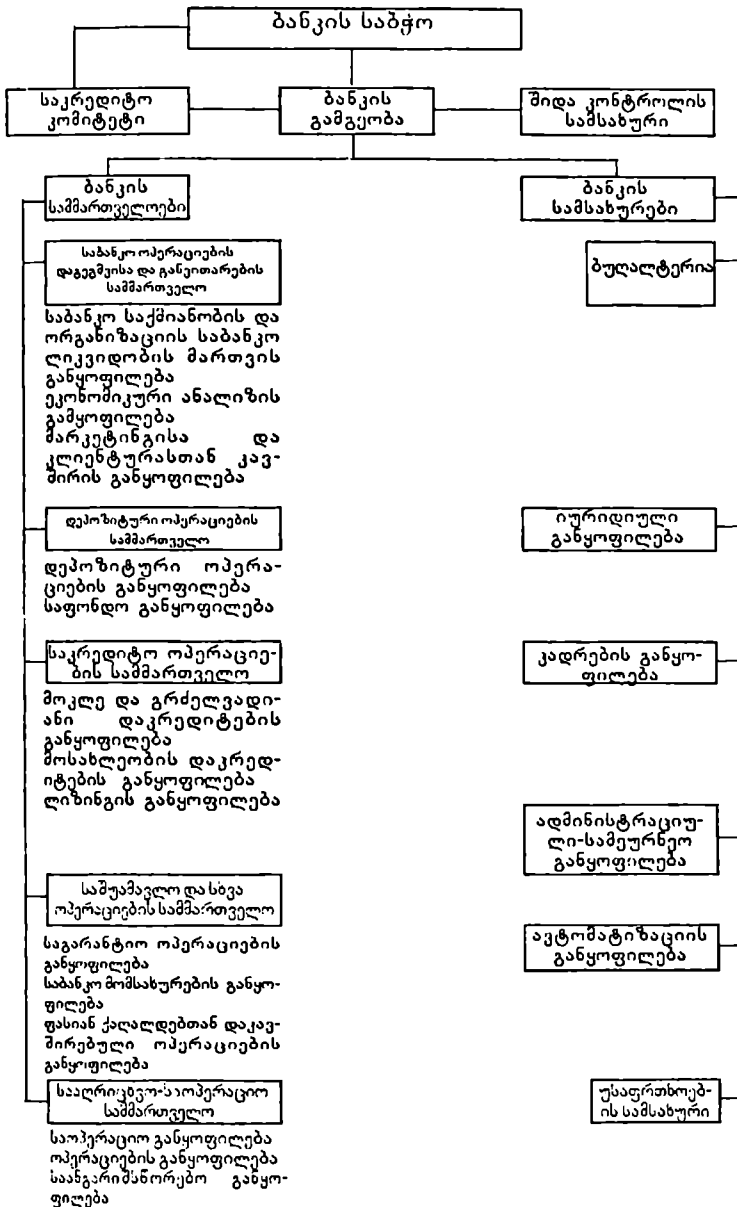
ბანკის ფულის მიმოქცევის სამმართველო ახორციელებს: სალაროს ყოველდღიურად შეჯამებას ბანკის ყველა ქვედანაყოფის მიხედვით და მის ყოველდღიურად შემონმებას; ქვედანაყოფებისგან განაცხადების ყოველდღიურად მიღებას საოპერაციო სალაროების გასაძლიერებლად; ბრუნვის ფიქსაციას და აღრიცხვას ყოველდღიურად და ყოველი სალაროს მიხედვით; სალარო დოკუმენტების გაფორმებას და შეტანას ფილიალების მიხედვით; ბანკების ფილიალების სალაროების ლიმიტს გადაშორებული ნაშთების მონაცემების აღრიცხვას; ბანკნოტებით შესრულებული გადახდების დოკუმენტების გაფორმებას და შეტანას, აგრეთვე, ბანკში ფულის მიმოქცევის რეალიზაციის სხვა ოპერაციებს.

დებოზიტარიუმი ბანკის სპეციალური სტრუქტურაა, რომელიც უზრუნველყოფს ფასეულობათა, მათ შორის კრედიტის უზრუნველყოფ ფასეულობათა მიღებას და შენახვას.

ბანკის საფინანსო-კომერციული საქმიანობის უსაფრთხოების, მისი ქვედანაყოფებისა და ფილიალების ფუნქციონირების საიმედოობის უზრუნველყოფის ღონისძიებათა კომპლექსს ახორციელებს ბანკის უსაფრთხოების სპეციალური სამმართველო.

კომერციული ბანკების ორგანიზაციული აგებულება შეესაბამება სააქციო საზოგადოების მართვის საყოველთაოდ მიღებულ სქემას (იხ. ნახ. 5.2).

ნახ. 5.2. კომერციული ბანკის სანიმუშო ორგანიზაციული სტრუქტურა.

5.6. კომერციული ბანკის ხელმძღვანელი ორგანოები

სააქციო კომერციული ბანკის უმაღლესი ორგანოა აქციონერთა საერთო კრება, რომელიც წელიწადში ერთხელ მაინც უნდა ტარდებოდეს. მასში მონაწილეობენ ბანკის აქციონერები ან მათი წარმომადგენლები მინდობილობის საფუძველზე. საერთო კრება უფლებამოსილია გადაწყვიტოს მის განსახილველად გამოტანილი საკითხები, თუ მისი მონაწილეები უზრუნველყოფენ აუცილებელ ფორმებს.

კომერციული ბანკის ხელმძღვანელ ორგანოთა ფორმირება და ფუნქციონირება ხორციელდება „მენარმის შესახებ“ საქართველოს კანონის შესაბამისად, ამ კანონით დადგენილი მოთხოვნების გათვალისწინებით. იგი ირჩევს სამეთვალყურეო საბჭოს და სარევიზიო კომისიას. გარდა ამისა, კრების და მხოლოდ კრების კომპეტენციას განეკუთვნება შემდეგი საკითხები:

- წესდებაში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანა;
  - რეორგანიზაცია;
  - ადმინისტრაციული ორგანოს ჩამოყალიბება;
  - დირექტორატის რაოდენობრივი შემადგენლობის განსაზღვრა;
  - აუდიტორის დამტკიცება და სხვა.
- არ შეიძლება ამ საკითხების გადაცემა ბანკის საბჭოს გადასაწყვეტად.

ბანკის საქმიანობის საერთო ხელმძღვანელობას ახორციელებს ბანკის საბჭო. იგი შედგება სულ მცირე 3 და არაუმეტეს 21 წევრისაგან, ამასთან, წევრთა რაოდენობა კენტი უნდა იყოს. სამეთვალყურეო საბჭოს ყოველს წევრს აქციონერთა საერთო კრება ირჩევს 4 წლის ვადით. ბანკის საბჭო:

- განსაზღვრავს ბანკის საქმიანობის პრიორიტეტულ მიმართულებებს;
- იხილავს ბანკის საკრედიტო და სხვა გეგმების პროექტებს;
- ამტკიცებს ბანკის შემოსავლების, გასავლების და მოგების გეგმებს;
- იხილავს ბანკის ფილიალების გახსნისა და დახურვის საკითხებს;

- აყალიბებს ბანკის გამგეობის შემადგენლობას;
- აკონტროლებს ბანკის გამგეობის მუშაობას და სხვა.

ასევე სამეთვალყურეო საბჭოს თანხმობით შეიძლება განხორციელდეს:

ა) ახალი სახის საბანკო საქმიანობის დაწყება ან არსებული სახის საქმიანობის შეწყვეტა.

ბ) საკრედიტო, საინვესტიციო, სავალუტო, აქტივებისა და ვალდებულებების მართვის, აქტივების შეფასების, მათი კლასიფიკაციისა და შესაძლო დანაკარგების ადეკვატური რეზერვის შექმნის შიდა პოლიტიკისა და პროცედურების განსაზღვრა და დამტკიცება;

გ) ბანკის მიერ საკრედიტო რესურსებზე და დეპოზიტებზე გამოსაყენებელი მინიმალური და მაქსიმალური საპროცენტო განაკვეთის ოდენობის განსაზღვრა და დამტკიცება;

დ) კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში კომერციული ბანკის მიერ გამოშვებული აქციების გამოსყიდვა.

სამეთვალყურეო საბჭოს წევრები კომერციული ბანკის საქმეებს უნდა უძღვებოდნენ კეთილსინდისიერად, ბანკზე უნდა ზრუნავდნენ ისე, როგორც ზრუნავს ანალოგიურ პირობებში მყოფი კეთილსინდისიერი და საღად მოაზროვნე პირი და უნდა მოქმედებდეს ბანკის სტაბილურობის ინტერესების შესაბამისად. თუ ისინი არ შეასრულებენ ამ მოვალეობებს, წარმოქმნილი ზიანისათვის სოლიდურად აგებენ პასუხს ბანკის წინაშე. სამეთვალყურეო საბჭოს თითოეული წევრის გადაწყვეტილება უნდა შეესაბამებოდეს კომერციული ბანკის ინტერესებს. ისინი საქმეს უნდა მიუდგნენ გონივრულად და დამოუკიდებლად, უზრუნველყონ კომპეტენტური დირექტორების შერჩევა და შენარჩუნება, კომერციული ბანკის საქმიანობის სტრატეგიის განსაზღვრა და ბანკის დირექტორატისათვის სახელმძღვანელოდ საბანკო საქმიანობის პოლიტიკის წერილობითი ჩამოყალიბება.

კომერციული ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს ან მის წევრებს აქციონერთა საერთაო კრების თანხმობის გარეშე არ შეუძლიათ სხვებისათვის თავიანთი უფლებების დელეგირება.

კომერციული ბანკის მიმდინარე საქმიანობის საერთო ხელმძღვანელობას დირექტორატი ეწევა. იგი პასუხისმგებელია აქციონერთა საერთო კრებისა და ბანკის საბჭოს წინაშე ბანკის საქმეების მართვასა და მისი ფუნქციების შესრულებაზე.

დირექტორატი შედგება 3 დირექტორისაგან მაინც, რომელსაც ნიშნავს სამეთვალყურეო საბჭო არა უმეტეს 4 წლის ვადით. კომერციული ბანკის დირექტორატს ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს წინასწარი წერილობითი თანხმობის საფუძველზე, ცალკეულ კონკრეტულ შემთხვევაში აქვს თავისი უფლებამოსილების სხვებისათვის მთლიანად ან ნაწილობრივ დელეგირების უფლება.

ბანკის გამგეობის სხდომები რეგულარულად ტარდება. გადაწყვეტილებებს იღებენ ხმათა უმრავლესობით. თანაბარი ხმების შემთხვევაში გადამწყვეტია თავმჯდომარის ხმა. გამგეობის გადაწყვეტილებები ფორმდება მისი თავმჯდომარის ბრძანების ფორმით. ბანკის გამგეობასთან იქმნება საკრედიტო კომიტეტი. საკრედიტო კომიტეტის ფუნქციებში შედის:

- ბანკის საკრედიტო პოლიტიკის, მოზიდული სახსრების სტრუქტურის და მათი განთავსების დამუშავება;
- სახსრების გაცემაზე დასკვნების მომზადება;
- ინვესტირებასთან და სატრასტო ოპერაციების წარმოებასთან დაკავშირებული საკითხების განხილვა.

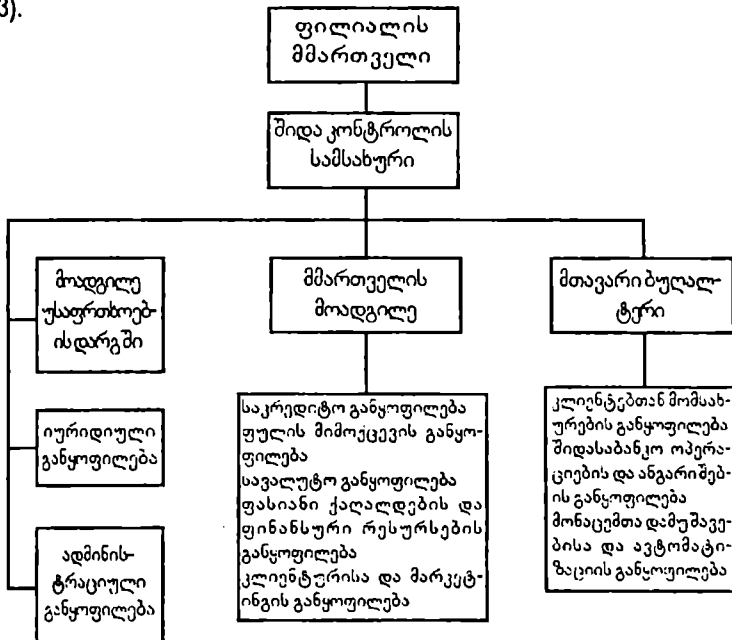
აქციონერთა საერთო კრება ირჩევს სარევიზიო კომისიას. მისი საქმიანობის წესს განსაზღვრავს საზოგადოების შიდა დოკუმენტები და ამტკიცებს ბანკის მესაკუთრეთა საერთო კრება. სარევიზიო კომისიის შემადგენლობაში არ შეიძლება ბანკის საბჭოს და ბანკის გამგეობის წევრების არჩევა. ბანკის გამგეობა სარევიზიო კომისიას გადასცემს რევიზიის ჩატარებისთვის აუცილებელ მასალებს. სარევიზიო კომისია პასუხისმგებელია აქციონერთა საერთო კრების წინაშე.

კომერციული ბანკის მუშაობის საჯაროობისა და მათი ფინანსური მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფის მიზნით პრესაში უნდა ქვეყნდებოდეს ბანკების წლიური ბალანსები, რომლებიც აქციონერთა საერთო კრების მიერაა დამტკიცებული, აგრეთვე, ანგარიში მოგებისა და წაგების შესახებ (რომლის უტყუარობასაც აუდიტორული ორგანიზაცია ადასტურებს).

იმ საწარმოებისა და ორგანიზაციების ოპერატიული საკრედიტო საანგარიშსწორებო მომსახურების მიზნით, რომლებიც მოცემული ბანკის კლიენტებია და ტერიტორიულადაა

დაშორებული მისი მდებარეობის ადგილს, კომერციულ ბანკს შეუძლია გახსნას ფილიალები და წარმომადგენლობები. ბანკის ფილიალები, წარმომადგენლობა და სხვა ანალოგიური ქვედანაყოფები იქმნება სამეთვალყურეო საბჭოს გადაწყვეტილებით საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ განსაზღვრული წესით და პირობებით.

ბანკის ფილიალად ითვლება ცალკე სტრუქტურული ქვედანაყოფი, რომელიც ბანკის მდებარეობის ადგილზე არაა მოთავსებული და ასრულებს ამ ბანკის ყველა ფუნქციას ან მათ ნაწილს. ფილიალი იურიდიული პირი არაა და ახორციელებს მეთაური ბანკის მიერ მისთვის დელიგირებულ ოპერაციებს ცენტრალური ბანკის ლიცენზიით გათვალისწინებულ ფარგლებში. ფილიალი დებს ხელშეკრულებებს და ეწევა სხვა სამეურნეო საქმიანობას მისი შექმნილი კომერციული ბანკის სახელით (ნახ. 5.3).

ნახ. 5.3. კომერციული ბანკის ფილიალის მართვის სანიმუშო ორგანიზაციული სტრუქტურა.

წარმომადგენლობა კომერციული ბანკის განცალკევებული ქვედანაყოფია, რომელიც მოთავსებული არაა ბანკის მდებარეობის ადგილზე, არა აქვს იურიდიული პირის უფლებები და დამოუკიდებელი ბალანსი. მას ქმნიან ბანკის წარმომადგენლობითი ფუნქციების უზრუნველსაყოფად, გარიგებების დასადავად და სხვა კანონიერ მოქმედებათა შესასრულებლად. წარმომადგენლობა არ ეწევა კლიენტების საანგარიშსწორებასაკრედიტო მომსახურებას. სამეურნეო ანგარიშსწორებათა განსახორციელებლად მას უხსნიან მიმდინარე ანგარიშს.

მოკლე დასკვნები

1. კომერციული ბანკი არის ორგანიზაცია, რომელიც შექმნილია ფულადი სახსრების მოზიდვისათვის და საკუთარი სახელით მათი განთავსებისათვის დაბრუნების, საზღაურის გადახდისა და ვადიანობის პირობებით. მისი მთავარი დანიშნულებაა კრედიტორებიდან მსესხებლისაკენ და გამყიდველებიდან მყიდველებისაკენ ფულადი სახსრების გადაადგილებაში შუამავლობა. იგი სპეციალიზებულია დეპოზიტების მიღებაზე, მოკლევადიანი კრედიტებისა და კლიენტების საანგარიშსწორებო მომსახურებაზე.

2. კომერციული ბანკების საქმიანობის პრინციპები იმ საფუძვლების ერთობლიობაა, რომლებსაც მეურნეობრიობის სუბიექტები ხელმძღვანელობენ თავიანთი საქმიანობის პროცესში. პრინციპები შემდეგია: რეალურად არსებული რესურსების ფარგლებში მუშაობა; ეკონომიკური დამოუკიდებლობა; საქმიანობის რეგულირება სახელმწიფოს მხლოდ ირიბი ეკონომიკური მეთოდებით; კლიენტებთან ურთიერთობის აგება ჩვეულებრივი საბაზრო ურთიერთობებით. სესხების გაცემის დროს ბანკი გამოდის უპირველეს ყოვლისა, მომგებიანობის, რისკისა და ლიკვიდობის საბაზრო კრიტერიუმებიდან.

3. საბანკო ოპერაციები და მომსახურება ჯგუფდება პასიური, აქტიური და საკომისიო ოპერაციებად. საბანკო ოპერ-

აციებიდან გამოვყოფდით: ვალუტის გაცვლა; კომერციული თამასუქების აღრიცხვა და სანარმოებისათვის კრედიტების მიცემა; კრედიტში შუამავლობა; საშუამავლო ფუნქცია; დანაზოგის ანაბრები; ფასეულობათა შენახვა; საანგარიშსწორებოსალარო მომსახურება; მონყობილობის ლიზინგი; ფასიანი ქალაღდების ყიდვა-გაყიდვა; საინვესტიციო კონსულტანტი; სატრასტო მომსახურება; ბანკის საინვესტიციო ოპერაციები; ბანკთაშორისი კრედიტების ყიდვა-გაყიდვა; საგარანტიო ოპერაციები; საკომისიო ოპერაციები.

4. კომერციული ბანკები ასრულებენ შემდეგ ძირითად ფუნქციებს:

დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების მობილიზაცია და მისი გადაქცევა კაპიტალად; სანარმოთა, სახელმწიფოსა და მოსახლეობის დაკრედიტება; მიმოქცევის საკრედიტო საშუალებების (საკრედიტო ფულის) გამოშვება; ანგარიშსწორებისა და გადახდების განხორციელება; საემისიო-სადამფუნებლო საქმიანობა; კონსულტირება, ეკონომიკური და ფინანსური ინფორმაციის მიწოდება; საბროკერო ფუნქცია; სადაზღვევო ფუნქცია; საინვესტიციო დაგეგმვის ფუნქცია; საბანკო ინვესტორის ანუ ანდერაიტერის ფუნქცია; ნაღდი ფულადი ნაკადების მართვის ფუნქცია; სატრასტო ფუნქცია.

5. კომერციული ბანკის ორგანიზაციულ-ფუნქციური სტრუქტურა მოიცავს: ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს, ბანკის დირექტორატს და მის სამდივნოს, ბანკის საქმეთა მმართველობას, სამართლებრივი საკითხების სტრუქტურულ ქვედანაყოფს, დაკრედიტება-დაფინანსების სამმართველოს, საკრედიტო ხელშეკრულების შესრულების კონტროლის განყოფილებას, საოპერაციო სამმართველოს, ანგარიშსწორების ცენტრს, ფულის მიმოქცევის სამმართველოს, დეპოზიტარიუმს, კადრების განყოფილებას, უსაფრთხოების სამსახურს, სამეურნეო სამართველოს და ა.შ.

6. სააქციო კომერციული ბანკის უმაღლესი ორგანოა აქციონერთა საერთო კრება. მასში მონაწილეობენ ბანკის აქციონერები ან მათი წარმომადგენლები მინდობილობის საფუძ-

ველზე. ბანკის საქმიანობის საერთო ხელმძღვანელობას ახორციელებს ბანკის საბჭო. იგი განსაზღვრავს ბანკის საქმიანობის პრიორიტეტულ მიმართულებას, იხილავს ბანკის საკრედიტო და სხვა გეგმების პროექტებს, ამტკიცებს ბანკის შემოსავლების, გასაყვლების და მოგების გეგმებს, იხილავს ბანკის ფილიალების გახსნისა და დახურვის საკითხებს, აყალიბებს ბანკის გამგეობის შემადგენლობას და აკონტროლებს მის მუშაობას და ა შ.

7. ბანკის ფილიალები, წარმომადგენლობა და სხვა ანალოგიური ქვედანაყოფები იქმნება სამეთვალყურეო საბჭოს გადაწყვეტილებით. ბანკის ფილიალად ითვლება ცალკე სტრუქტურული ქვედანაყოფი, რომელიც სათაო ბანკის მდებარეობის ადგილზე არაა მოთავსებული და ასრულებს ამ ბანკის ყველა ფუნქციას ან მათ ნაწილს. ფილიალი იურიდიული პირი არაა და ახორციელებს მეთაური ბანკის მიერ მისთვის დელეგირებულ ოპერაციებს ცენტრალური ბანკის ლიცენზიით გათვალისწინებულ ფარგლებში. ფილიალი დებს ხელშეკრულებებს და ეწევა სხვა სამეურნეო საქმიანობას მისი შექმნილი კომერციული ბანკის სახელით.

ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება

ანგარიშის მფლობელი ბანკი – ნებისმიერი ბანკი, რომელსაც ანგარიში აქვს გახსნილი ეროვნული ბანკის დავთრებში.

არასაბანკო სადეპოზიტო დანესებულება – იურიდიული პირი, რომელიც არ წარმოადგენს კომერციულ ბანკს და უფლებამოსილია მიიღოს დეპოზიტები და მათი გამოყენებით თავისი სახელით აწარმოოს კანონმდებლობით განსაზღვრული საბანკო საქმიანობის ნაწილი, გარდა საქართველოს ფასიანი ქაღალდების ეროვნული კომისიის მიერ ლიცენზირებული პირისა.

ბანკის ადმინისტრატორი – ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს, დირექტორატის (გამგეობის ან სარევიზიო კომისიის წევრი, აგრეთვე პირი, რომელიც დამოუკიდებლად ან ერთ ან

მეტ პირთან ერთად უფლებამოსილია იკისროს ვალდებულებები ბანკის სახელით.

ბანკის ფილიალი – ბანკის ქვედანაყოფი, სადაც უშუალოდ ხორციელდება საბანკო საქმიანობა ან მისი ნაწილი.

ბანკთან დაკავშირებული პირები – ბანკის ადმინისტრაციული მუშაკები და პარტნიორები (აქციონერები), მათთან ცოლქმრული, ახლონათესაური კავშირის მქონე ან საქმიანი ინტერესებით დაკავშირებული პირები.

გაცხადებული საწესდებო კაპიტალი – საზოგადოების აქციონერთა მიერ დათქმული და წესდებით გათვალისწინებული საწესდებო კაპიტალი.

განაღებული საწესდებო კაპიტალი – გაცხადებული საწესდებო კაპიტალის ფაქტობრივად შეესებულებული ნაწილი.

დასურული ტიპის საინვესტიციო ფონდი – უშვებს აქციებს ერთჯერადად მნიშვნელოვანი ოდენობით. ახალი მყიდველი იძულებულია ეს აქციები შეიძინოს ძველი მფლობელისაგან საბაზრო ფასის მიხედვით.

ერთობლივად მოქმედი პარტნიორთა (აქციონერთა) ჯგუფი – ახლო ნათესაურ კავშირში მყოფ პარტნიორთა (აქციონერთა) ჯგუფი ან პარტნიორები (აქციონერები), რომლებიც ერთმანეთთან დაკავშირებული არიან, ბანკის გარდა, სხვა კომერციული ინტერესებით.

„პირი“ – ფიზიკური ან იურიდიული პირი, აგრეთვე კანონმდებლობით გათვალისწინებული ორგანიზაციული წარმონაქმნი, რომელიც არ წარმოადგენს იურიდიულ პირს.

საინვესტიციო ფონდები – საინვესტიციო ინსტიტუტი აქციონერული საზოგადოების ფორმით, რომლის რესურსები საკუთარი ფასიანი ქაღალდების გამოშვებისა და მათი გაყიდვის გზით, წერილ ინვესტორებზე მოსახლეობის ფართო ფენების დანაზოგების მოზიდვის მიზნით ყალიბდება. სახსრები ჩაიდება ინვესტორის სახელზე სახელმწიფოს, სხვა კომპანიების ფასიან ქაღალდებში, საბანკო ანაბრებში.

საფინანსო სისტემა – კანონების, წესების, ნორმების ერთობლიობა, რომელიც არეგულირებს სახელმწიფოს საფინან-

სო საქმიანობასა და ურთიერთობებს (ფულადი სისტემა, საფინანსო დანესებულებების სისტემა).

საზედამხედველო კაპიტალი – კაპიტალის სახეობა, რომელიც იქმნება საბანკო საქმიანობის განხორციელებისათვის, მოსალოდნელი თუ მოულოდნელი ფინანსური დანაკარგების (ზარალის) განეიტრალებისა და სხვადასხვა სახის რისკისაგან დასაცავად.

სააქციო კაპიტალი – კომერციული ბანკის აქციონერთა კაპიტალი, რომელიც განისაზღვრება როგორც სხვაობა ბანკის მთლიან აქტივებსა და მთლიან ვალდებულებებს შორის.

სასესხო ვალეზულება – ფასიანი ქალაღდი ან სხვა რაიმე სავალო ინსტრუმენტი ან დოკუმენტი, რომელიც ფულადი სახსრების პროცენტით ან უპროცენტოდ მიღებ-გაცემის უფლებას ან ვალდებულებას ადასტურებს.

სათაო დანესებულება (სათაო ორგანიზაცია) – „მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონით გათვალისწინებული წესით შექმნილი და რეგისტრირებული იურიდიული პირი.

„ფასიანი“ საბანკო საქმიანობა – საბანკო სისტემის ტიპი, რომელშიც ბანკები გაერთიანებული არიან მონაწილეობის სისტემითა (საკონტროლო პაკეტებით) და დირექტორატების გადახლართვით.

ფაქტორინგი – ფინანსური მომსახურების სახეობა, რომელსაც კომერციული ბანკები, მათი შვილობილი ფაქტორ-ფირმები წვრილ და საშუალო ფირმებს (კლიენტებს) უწევენ. მომსახურების არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ფაქტორ-ფირმა კლიენტისაგან იღებს ვალეზის ამოღების უფლებას და ნაწილობრივ უნაღდებს თავის კლიენტებს მოვალეებისადმი მოთხოვნებს ე.ი. უკან აბრუნებს ვალს 70%-დან 90%-მდე ოდენობით. ვალის დაწარჩენი ნაწილი პროცენტის გამოკლებით უკან უბრუნდება კლიენტებს მოვალის მიერ მთელი ვალის დაფარვის შემდეგ. ყოველივე ამის შედეგად ფაქტორ-ფირმის კლიენტი შესაძლებლობას იღებს სწრაფად დაიბრუნოს ვალი, რისთვისაც იგი ფაქტორ-ფირმას განსაზღვრული ოდენობის პროცენტს უხდის. ფაქტორინგის განხორციელებისას კლიენტი ფაქტორ-ფირმას

მოვალისაგან ვალის ამოღების უფლებას აძლევს. ფაქტორინგი წარმოიშვა XVI-XVII საუკუნეებში, როგორც მოვაჭრე შუამავლების ოპერაცია, ხოლო შემდეგ მან დაკრედიტების ფორმა შეიძინა.

ფიდუციარული ოპერაცია – ნდობითი ოპერაცია, რომელსაც ბანკი ან სატრასტო კომპანია აწარმოებს თავისი სახელით, მაგრამ კლიენტის დავალებით და მის ხარჯზე (როგორც წესი, ინვესტიციების სამართავად). მთელ რისკს კლიენტი იღებს, თავის თავზე, ხოლო ბანკი – საკომისიოს).

ფიუჩერსული გარიგება – გარიგების სახე, საქონლის ან საფონდო ბირჟაზე, გულისხმობს საქონლის, ოქროს, ვალუტის ან ფასიანი ქაღალდების წინასწარ შესყიდვას. ფიუჩერსული გარიგების პირობა ითვალისწინებს საქონლის (ფასიანი ქაღალდის) რეალიზაციას კონტრაქტში მითითებული ფასით გარიგების დადებიდან განსაზღვრული ვადის გასვლის შემდეგ. გარიგების შესრულებამდე მყიდველს მცირე ოდენობის საგარანტიო თანხა შეაქვს. უფრო ხშირად, ფიუჩერსული გარიგება იღება საქონლის არა საბოლოოდ ყიდვისა და გაყიდვის მიზნით, არამედ ნაღდი საქონლით მომავალი გარიგების დაზღვევის (ხარჯების) ან საქონლის შემდგომი გადაყიდვის ხარჯზე მოგების მიღების მიზნით. ფიუჩერსული ასევე შეიძლება ეწოდოს გარიგებებს ჯერ კიდევ დაუმზადებელი საქონლის ნიმუშების მიხედვით.

ფიუჩერსული კონტრაქტი – შეთანხმება, რომ საქონელი მიწოდებულ, გაყიდულ იქნას, ან მიღებულ იქნას მიწოდება (საქონლის ყიდვა განსაზღვრული რაოდენობით და ფასით, რომელიც დათქმულია კონტრაქტის დადების დროს, მომავალში, კონტრაქტში აღნიშნულ ვადაში). ფიუჩერსული კონტრაქტები გაიყიდება და იყიდება ბაზარზე, როგორც ფასიანი ქაღალდები.

ფორფეიტინგი – საგარეო ვაჭრობის (ექსპორტის) დაკრედიტება მსხვილი ბანკების ან საფინანსო კომპანიების მიერ ექსპორტიორისაგან გასაპირებელი თამასუქის ან სხვა საგადასახადო ვალდებულებების ყიდვის გზით რეგრესის უფლების გარეშე. ე.ი. თამასუქის მყიდველი თავის თავზე იღებს

საკრედიტო რისკს (გადაუხდელობის მთელ რისკს) და არ შეუძლია პრეტენზია წარუდგინოს თამასუქის ადრინდელ მფლობელს.

ფორფეიტორი – ბანკი ან საფინანსო კომპანია, რომელიც ექსპორტიორისაგან ყიდულობს გადასაპირებელ თამასუქს გარკვეული დისკონტით.

ფორფეტირება – ნედლეულის, ოქროს, საფინანსო და საკრედიტო ინსტრუმენტების ყიდვა-გაყიდვის სწრაფი გარიგებები ბირჟებზე, გარიგების დადების მომენტისათვის ფიქსირებული ფასით, ოპერაციის გარკვეული დორის შემდეგ შესრულებით. გარიგების შესრულებამდე გარანტიის სახით შეიტანება გარკვეული თანხა.

ფრა – კონტრაქტი ბანკსა და ფირმას შორის, რომელიც განსაზღვრული ოდენობის თანხაზე გარკვეული პერიოდის განმავლობაში უცვლელი პროცენტული განაკვეთის გარანტიას იძლევა.

ღია ტიპის საინვესტიციო აქციონერული საზოგადოების ფონდი – უშვებს აქციებს განსაზღვრული პროპორციებით, რომლებიც თავისუფლად მიეყიდებათ ახალ მყიდველებს, რაც ახალი ინვესტიციებისათვის ფულადი კაპიტალის მუდმივი ზრდის საშუალებას იძლევა.

კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაოებისათვის

1. დაახასიათეთ ბანკების როგორც საბაზრო ეკონომიკის დამოუკიდებელი სუბიექტების ჩამოყალიბების ეტაპები.
2. რით განსხვავდება ბანკი სხვა ფინანსური შუამავლებიგან?
3. ჩამოთვალეთ ის ფაქტორები, რომლებიც განსაზღვრავენ კომერციული ბანკების როლს საბაზრო ეკონომიკაში.
4. თქვენი აზრით, რომელი ფაქტორია ყველაზე არსებითი? რატომ?

5. უნაღდო ანგარიშსწორების რომელ ძირითად ფორმებს იყენებენ პრაქტიკაში?
6. ჩამოთვალეთ კომერციული ბანკების საქმიანობის ფუძემდებლური პრინციპები.
7. რას ნიშნავს კომერციული ბანკის ეკონომიკური დამოუკიდებლობის პრინციპი?
8. ეწინააღმდეგება თუ არა „კლიენტთან ბანკის საბაზრო ურთიერთობის“ პრინციპი ბანკის მონაწილეობას საქველმოქმედო პროგრამებში?
9. მოიყვანეთ ირიბი ეკონომიკური მეთოდებით კომერციული ბანკების საქმიანობის სახელმწიფო რეგულირების მაგალითები.
10. რომელია ტრადიციული საბანკო ოპერაციები და მომსახურება? რატომ?
11. რომელი საბანკო ოპერაციები და მომსახურება გაჩნდა შედარებით გვიან?
12. მოკლედ დაახასიათეთ ფასიან ქალაქებზე შესრულებილი ოპერაციების არსი.
13. რა განსხვავებაა სატრასტო ოპერაციებსა და ფინანსურ კონსულტირებას შორის?
14. რა და რა ორგანიზაციულ-სამმართველო ფორმები შეიძლება ჰქონდეს ბანკს?
15. როგორია კომერციული ბანკის რეგისტრაციის პროცედურა?
16. ჩამოთვალეთ კომერციული ბანკების ნებადართული საქმიანობის სახეობანი.
17. რა ევალუბათ კომერციული ბანკის დირექტორებს?
18. დაახასიათეთ სამეთვალყურეო საბჭოს არჩევის წესი, ფუნქციები, მისი წევრების უფლებამოსილებანი.
19. რომელია მართვის უმაღლესი ორგანო სააქციო კომერციულ ბანკში?
20. რომელი ორგანო ახორციელებს კომერციული ბანკის საერთო ხელმძღვანელობას?
21. ვინ ნიშნავს ბანკის გამგეობის თავმჯდომარეს? როგო-

რია ბანკის გამგეობის ფუნქციები?

22. რომელი ორგანო განსაზღვრავს საკრედიტო პოლიტიკას კომერციულ ბანკში?

23. რით განსხვავდება კომერციული ბანკის ფილიალის საქმიანობა ბანკის წარმომადგენლობის საქმიანობისგან?

24. ჩამოაყალიბეთ კომერციული ბანკების კლასიფიკაცია სხვადასხვა კრიტერიუმების მიხედვით.

25. ჩამოაყალიბეთ კომერციული ბანკების ძირითადი ფუნქციები.

26. თუ იცნობთ კომერციული ბანკების ახალი მომსახურების სახეებს და ახალ საბანკო პროდუქტებს, დაასახელეთ.

რეკომენდებული ლიტერატურა

კოვზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., 2001.

კაკულია რ., ხელია გ. ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგადი თეორია. თბ., 2002.

კომპტონი ერიკ ნ. კომერციული საბანკო სისტემის ახალი პორიზონტები. თარგმნ. ინგლისურიდან. თბ., 1993.

მანაგაძე ი. საქართველოს საბანკო სისტემა XXI საუკუნის მიჯნაზე. „ბანკი“, თბ., 2000, №1 გვ. 3-8.

საქართველოს ეროვნული ბანკი. წლიური ანგარიშები. 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002 წლების.

საქართველოს საბანკო კანონმდებლობა. თბ., 2002.

საქართველოს საბანკო სისტემის რეტროსპექტული მიმოხილვა 1994-1999 წლებში. თბ., 2000, გვ. 24-48.

ქოიავა ნ. სსრ კავშირის ფულის მიმოქცევა და კრედიტი. თბ., 1965.

ღუდუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 1996.

შათირიშვილი ჯ. საბანკო რეფორმის სრულყოფის აქტუალური საკითხები. უსრნ. „მაცნე“, თბ., 1997, ტ. V. №3 და №4.

გვ. 29-41.

ხელაია გ. ფული. ბანკები და ბირჟები. თბ., 1996.

ხელაია გ., ბეჟიტაშვილი დ. კომერციული საბანკო სისტემის განვითარების პერსპექტივები საქართველოში. ფინანსების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი. გარდამავალი პერიოდის საფინანსო-ეკონომიკური პრობლემები საქართველოში. თბ., 1999, ტ. III, გვ. 137-144.

Банки и банковское дело. Авт. колл. под. ред. И.Т. Балабанова. Питер, 2003.

Банковское дело. Авт. колл. под ред. В.И. Колесникова, Л.П. Кроливецкой. М., 2000.

Долан Э. Дж., Кембелл К.Д. Кембелл Р. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика, пер с англ.-ого, С-ПБ, 1994.

Львов Ю.И. Банки и финансовый рынок. СПб. Санкт-Петербург, 1995.

Миллер Р.Л., Ван Хуз Д.Д. Современные деньги и банковское дело. М., 2000.

Маркова О.М., Сахарова Л.С., Сидоров В.Н. Коммерческие банки и их операции. М., 1995.

Palfreman David., Ford Philip. Elements of Banking. Pritman Publishing. London. 1996.

Pose Peter S. Commercial Bank Management. Producing and Selling Financial Services. Second Edition. IRWIN. Honewood. Boston. 1993.

Woelfel Charles J. Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

**გეოგრაფიული
საქმიანობის საერთო საკითხები**

**მეექვსე თავი. საბანკო საქმიანობის
სამართლებრივი საფუძვლები**

ტერმინები და ძირითადი ცნებები

6.1. მოკლედ – საბანკო სამართლის შესახებ

6.1. თანამედროვე ბანკის საქმიანობის საკანონმდებლო საფუძვლები

6.2. კომერციული ბანკების კანონმდებლობის სტრუქტურა

6.4. საქართველოს საბანკო სისტემის სამართლებრივი ბაზის განვითარება- ქრონოლოგია

6.5. ბანკებსა და საბანკო საქმიანობაზე ზედამხედველობის ბაზელის სტანდარტები

6.6. ბანკის საქმიანობაზე ზედამხედველობის საზღვარგარეთული გამოცდილებიდან

6.7. ეროვნული ბანკისა და კომერციული ბანკების სამართლებრივი რეგულირებისა და ზედამხედველობის ღონისძიებათა სისტემა 2000-2002 წლებში

6.8. ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის რეგულირებისა და ზედამხედველობის განვითარების პერსპექტივები საქართველოში მოკლე დასკვნები

ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება

კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის რეკომენდირებული ლიტერატურა

ტერმინები და ძირითადი ცნებები

ადმინისტრაციული აქტი	ბი
ანაბარი	ლიკვიდატორი
არალიკვიდური ბანკი	ლიკვიდაცია
არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესე-	ლიკვიდობა
ბუღება—საკრედიტო კავშირი	ლიკვიდობის რისკი
აქტივები	მთლიანი კაპიტალი
ბალანსი	ნებაყოფლობითი ღონისძიებები
გადახდისუნარიანობა	პარტნიორი
გადახდისუნარო არასაბანკო	პრობლემური ბანკი
სადეპოზიტო დაწესებულება	რეაბილიტაცია
გადახდისუნარო ბანკი	რესტრუქტურული ზაცია
გაკოტრების საფუძველი	საბაზრო რისკი
გაკოტრების სუბიექტი	საბანკო ზედამხედველობა
განაღებული სანესდებო კაპი-	საბანკო მონოპოლია
ტალი	სავალდებულო ღონისძიებები
გაცხადებული სანესდებო კაპი-	საზედამხედველო კაპიტალი
ტალი	საკრედიტო რისკი
დივიდენდი	საკუთარი კაპიტალი
დროებითი ადმინისტრატორი	საოპერაციო საქმიანობა
დროებითი ადმინისტრაცია	საპროცენტო განაკვეთის რისკი
ვადაგადაცილებული სესხი	საფინანსო საქმიანობა
ვალდებულება	უფლებამოსილი საზედამხედველო
ზედამხედველობის განხორ-	სამსახური
ცილება	ფინანსური ანგარიშგება
ინსტიტუციური	წერილობითი ფორმა
კაპიტალი	ხელმძღვანელი
კაპიტალის მინიმალური მოთხოვნე-	ჯარიმა

6.1 მოკლედ საბანკო სამართლის შესახებ

საბანკო სამართალი როგორც სამართლის კომპლექსური დარგი. იურიდიულ მეცნიერებაში განასხვავებენ სამართლის დარგების ორ ჯგუფს: ძირითადს და კომპლექსურს.

სამართლის ძირითად (პირველად, საბანკო) დარგებს ეკუთვნის საკონსტიტუციო, სამოქალაქო, სისხლის, ადმინისტრაციული და საპროცესო სამართალი. სამართლის ყველა ამ დარგს აქვს საგნობრივი ერთიანობა, მათ შემადგენლობაში არ შედის სამართლის სხვა დარგების ნორმები. ისინი „თვითსაკმარისია“ და ამ აზრით - ჩაკეტილი, ყოველ მათგანს ახასიათებს შესაბამისი ჯგუფის საზოგადოებრივ ურთიერთობათა რეგულირების განსაკუთრებული მეთოდი.

სამართლის კომპლექსურ დარგებს არა აქვთ ასეთი ერთმნიშვნელოვნად მარტივი მახასიათებლები და ამ აზრით უფრო რთული, ინტეგრირებული მოვლენებია: მათში, ჩვეულებრივ, საუბარია საზოგადოებრივი ურთიერთობების სხვადასხვაგვარი (მაგრამ იმავე დროს ერთმანეთთან დაკავშირებული, სინამდვილეში უერთმანეთოდ განუხორციელებული) ჯგუფების რეგულირებაზე და, შესაბამისად, რეგულირების ისეთი ნორმებისა და მეთოდების არსებობაზე, რომლებიც სამართლის სხვა (ძირითადი) დარგებიდანაა „მოხმობილი“. მაგრამ სამართლის კომპლექსური დარგი (ცხადია, თუ ვითვალისწინებთ არა კაბინეტებში გამონაგონს, არამედ რეალურად მომუშავე მექანიზმს) სამართლის ამა თუ იმ ძირითადი დარგიდან ამოღებული ნორმების მექანიკური გაერთიანება კი არაა, არამედ თვისებრივად ახალი და თავისებურად სრულყოფილი იურიდიული მოვლენა.

ასეთი მთლიანობითობა სულ ცოტა ორი გარემოებით მიიღწევა: ჯერ ერთი, ურთიერთობათა იმ ჯგუფების შიდა ურთიერთმოთხოვნილებით, რომლებიც ერთმანეთისგან განსხვავდება დარგზე მიკუთვნების თვალსაზრისით, მეორე, იმით, რომ კომპლექსური დარგი, თუკი ამგვარი რამ საერთოდ არსებობს, „თავისი კომპეტენციის სფეროში“ ყოველთვის მოიცავს რაღაც სპეციფიკურ საგნობრივ ბირთვის, ე.ი. მართლაც კომპლექსურ

ისეთ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, რომელთა მიკუთვნება არ შეიძლება სამართლის არცერთ დარგზე, აგრეთვე, იმ კონკრეტული სამართლებრივი ნორმების გარკვეულ რაოდენობას, რომლებიც მხოლოდ ამ კონკრეტულ დარგს ახასიათებს (სამართლის ძირითადი დარგებიდან აღებული ნორმების გარდა და მათთან ერთად).

საბანკო სამართლის დახასიათება სამართლის სპეციფიკურ (კომპლექსურ) დარგად იმას ნიშნავს, რომ:

1) არსებობს სახალხო მეურნეობის საბანკო დარგის, ყოველგვარი საბანკო საქმის ცალკე, მიზანმიმართული სამართლებრივი რეგულირების საზოგადოებრივი მოთხოვნილება;

2) არსებობს სამართლებრივი რეგულირების დამოუკიდებელი საგანი იმ მკაფიოდ იდენტიფიცირებლი საზოგადოებრივი ურთიერთობების სახით, რომლებიც საბანკო საქმეს უკავშირდება.

ეს საგანი წარმოადგენს ბევრი რამით უნიკალურ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, რომლებიც შემდეგ პროცესებში შეინიშნება:

ა) ბანკების (სხვა საკრედიტო ორგანიზაციების) წარმოქმნა, ფუნქციონირება, რეორგანიზაცია და ლიკვიდაცია მათი შიდა (შიდასაბანკო) ურთიერთობების ჩათვლით;

ბ) ბანკების ურთიერთმოქმედება კლიენტურასთან;

გ) ბანკების ურთიერთმოქმედება ერთმანეთთან და სხვა კომერციულ ორგანიზაციებთან როგორც კომერციული (ბანკების ჯგუფებისა და სხვა გაერთიანებების ფარგლებში), ისე არაკომერციული (ბანკების ასოციაციებისა და კავშირების ფარგლებში) მიზნებით;

დ) ბანკების ეროვნული სისტემის აგება, ფუნქციონირება და განვითარება;

ე) საბანკო საქმიანობის რეგულირება (მართვა), მათ შორის როგორც ყოველი ცალკეული ბანკის საქმიანობისა ქვეყნის შიგნით და მის გარეთ, ისე მთლიანად საბანკო სისტემის ფუნქციონირებისა და განვითარების მექანიზმების ჩათვლით ცენტრალური ბანკისა და სახელმწიფო ხელისუფლების სხვა ორგანოების მხრი-

დან.

ურთიერთობათა მთელი დასახელებული ერთობლიობა ობიექტური საბანკო ურთიერთობებია (საბანკო საქმიანობასთან დაკავშირებული ურთიერთობებია).

3) საბანკო ურთიერთობათა განსაკუთრებული სპეციფიკურობის გამო არსებობს მათი სამართლებრივი რეგულირების განსაკუთრებული მეთოდის აუცილებლობა (პირველადი მეთოდების - სამოქალაქო-სამართლებრივისა და ადმინისტრაციულ-სამართლებრივის გარდა);

4) არსებობს საბანკო ურთიერთობების მარეგულირებელი სამართლის სპეციალური წყაროების აუცილებლობა. ეს აუცილებლობა გარკვეულწილად რეალიზებულია – საბანკო სამართლის მთელი რიგი პრინციპები განმტკიცებულია კონსტიტუციაში, ოფიციალურადაა შემოღებული „საბანკო კანონმდებლობის“ ცნება და მიღებულია რამდენიმე სპეციალური საბანკო კანონი;

5) არსებობს ისეთი სპეციფიკური ცნებების (კატეგორიების) მთელი ერთობლიობა, რომლებიც სამართლის მხოლოდ ამ დარგს ახასიათებს.

ყოველივე ზემოთქმული უფლებას გვაძლევს გამოვიტანოთ ასეთი დასკვნა: საბანკო სამართალი, როგორც სამართლის კომპლექსური დარგი არის საკანონმდებლო და სხვა ნორმატიულ აქტებში მოცემული სამართლებრივი ნორმების (მითითებების) ერთობლიობა, რომლებიც რეგლამენტირებას უწევენ საბანკო ურთიერთობათა სისტემას (იმ ურთიერთობათა სისტემას, რომელიც საბანკო საქმიანობას უკავშირდება). იგი მოიცავს საკუთრივ საბანკო, სხვა კანონებისა და სამართლებრივი აქტების ნორმებს. ამის შესაბამისად ერთმანეთისგან უნდა განვასხვავოთ საბანკო კანონმდებლობა და საბანკო სამართლის კანონქვემდებარე ნაწილი.

საბანკო სამართალურთიერთობათა სპეციფიკა. საბანკო სამართალურთიერთობები ის საბანკო ურთიერთობებია, რომლებსაც სამართლის ნორმები არეგულირებენ და მისი მონაწილეები ასრულებენ, მათ აქვთ თავისებურებები, რომელთაგან უმნიშვნელოვანესია შემდეგი:

ა) საბანკო სამართალურთიერთობები წარმოიშობა მხოლოდ საბანკო საქმიანობის მსვლელობაში, რომელიც მოიცავს ურთიერთობათა სულ მცირე ორ, პრინციპულად განსხვავებულ ჯგუფს: რომლებიც მხოლოდ ბანკებს (აგრეთვე, მხოლოდ ბანკებსა და არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციებს) ახასიათებს და რომლებიც საერთოა ბანკებისა და ნებისმიერი სხვა (არასაკრედიტო) სამეურნეო სუბიექტისათვის;

ბ) ამის შესაბამისად დასახელებულ ურთიერთობათა ერთ ნაწილს არეგულირებს სპეციალური საბანკო სამართალი (სპეციალური საბანკო კანონმდებლობის ნორმები და „დარგობრივი“ კანონქვემდებარე აქტების ნორმები), რომელიც არცერთ სხვა ურთიერთობაზე არ ვრცელდება. მათ მეორე ნაწილს არეგულირებს სამართლის სხვა, პირველადი დარგები (სამოქალაქო, ადმინისტრაციული, სხვა კანონმდებლობა და შესაბამისი კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები, რომლებიც ყველაფერზე ვრცელდება, მათ შორის ბანკებზე და სხვა საკრედიტო ორგანიზაციებზე).

ეს იმას ნიშნავს, რომ საბანკო სამართალს, მთლიანად, და საბანკო კანონმდებლობას, კერძოდ, შეიძლება ჰქონდეს ორი მართლზომიერი განმარტება: ვინრო, ამ სიტყვის მკაცრი გაგებით როგორც ის სამართალი (კანონმდებლობა), რომელმაც უნდა არეგულიროს მხოლოდ და მხოლოდ ბანკებისათვის (საკრედიტო ორგანიზაციებისათვის) დამახასიათებელი ურთიერთობები; ფართო გაგებით როგორც სამართალი (კანონმდებლობა), რომელიც არეგულირებს ბანკების (საკრედიტო ორგანიზაციების) საქმიანობის ყველა მხარეს, მათ ყველა სპეციფიკურსა თუ საერთო (არასპეციფიკურ) ურთიერთობას. რეალურ ცხოვრებაში პირველი საკმარისი არაა, სამაგიეროდ იგი შედის მეორეში როგორც მისი ბირთვი;

გ) ბანკების სამართალურთიერთობებს ერთდროულად აქვს საჯარო-სამართლებრივი და კერძო-სამართლებრივი ხასიათი;

დ) ესაა ურთიერთობები, უპირატესად, ფულის საბაზრო (პირდაპირი, დაბრუნებითი და ფასიანი) მოძრაობის გამო, ფასიანი ქალაქებისა და სავალუტო ფასეულობების მოძრაობის, აგრეთვე, ისეთი ინფორმაციის გამო, რომელიც საბანკო საიდუმ-

ლოებაა;

ე) განხილულ ურთიერთობათა ერთ-ერთ მხარედ მაინც ბანკი გამოდის. ცენტრალური ბანკი ამ ურთიერთობათა მხარედ მაშინაც გამოდის, როცა იგი საბანკო ოპერაციებს (გარიგებებს) ასრულებს, და მაშინაც, როცა თავის უფლებამოსილებათა ფარგლებში მმართველობით ზემოქმედებას ეწევა ბანკების საქმიანობაზე.

საბანკო სამართლის პრინციპები. საბანკო სამართალი რეალიზდება და ვითარდება ორი ტიპის პრინციპებით განსაზღვრულ ფარგლებში: მთელი სამენარმეო საქმიანობისათვის საერთო პრინციპებით და სახელდობრ საბანკო საქმიანობისათვის დამახასიათებელი პრინციპებით.

საერთო ტიპის პრინციპებს შეგვიძლია მივაკუთვნოთ საბანკო სამართლის საერთო საწყისები, რომლებიც განსაზღვრავენ საბანკო საქმიანობის, როგორც მენარმეობის სახის სუბიექტების კონსტიტუციურ სტატუსს:

- ♦ საკუთრების დაცვის პრინციპი;
- ♦ საბანკო საქმიანობის რეგლამენტირებული (შეზღუდული) თავისუფლების პრინციპი;
- ♦ კონკურენციის ნახალისებისა და მონოპოლიზაციის შეზღუდვის (აკრძალვის) პრინციპი;
- ♦ ქვეყნის მასშტაბით ერთიანი ეკონომიკური და სამართლებრივი სივრცის ფარგლებში საბანკო საქმიანობის წარმართვის პრინციპი;
- ♦ საბანკო სამართლის ყველა სუბიექტის ინტერესთა პარიტეტის პრინციპი (ამ სამართალში კერძო და საჯარო საწყისების პარიტეტის ჩათვლით).

საბანკო საქმიანობისთვის სპეციფიკურ პრინციპებს შემდეგ ქვეჯგუფებად ყოფენ:

- საბანკო სისტემის აგებისა და განვითარების პრინციპები:**
- ♦ საბანკო სისტემის ორდონიანი აგების პრინციპი;
  - ♦ ცენტრალური ბანკის (მისი ტერიტორიული დანესებულებების) ორგანიზაციული აგების პრინციპი ეკონომიკური რაიონების მიხედვით;

♦ საბანკო სისტემის ზედა დონის პოლისუბიექტურობის პრინციპი. ამ დონეზე ორი და მეტი სუბიექტი შეიძლება იყოს.

♦ სხვა სახელმწიფო ორგანოებისგან ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებლობის პრინციპი კანონით მისთვის მინიჭებული უფლებამოსილებების ფარგლებში;

საბანკო საქმიანობის განხორციელების პრინციპები:

♦ ცენტრალური ბანკის პასუხისმგებლობის პრინციპი მასზე კანონმდებლობით მიმაგრებული ფუნქციებისა და ამოცანებისთვის;

♦ ცენტრალური ბანკის მიერ ნაღდი ფულის მონოპოლიურად გამოშვების და მისი მიმოქცევის ორგანიზაციის პრინციპი;

♦ საბანკო სისტემის სახელმწიფო მართვისა და მისი თვითმმართველობის შეხამების პრინციპი;

♦ ბანკების ოპერატიულ საქმიანობაში ხელისუფლების ორგანოების ჩაურევლობის პრინციპი;

♦ ბანკების საქმიანობის რეგულირების ნებადართავი ხასიათის დაძლევის პრინციპი; უკიდურეს ვარიანტში ეს ასე უღერს: „აკრძალულია ყველაფერი, რაც ნებადართული არაა“;

♦ ბანკების, როგორც იურიდიული პირების, განსაკუთრებული სამართალუნარიანობის დაძლევის პრინციპი; მისი ფორმულირება ასეც შეიძლება: საერთო, სპეციალური და განსაკუთრებული სამართალუნარიანობის შეხამების პრინციპი.

♦ საბანკო საიდუმლოების დაცვის პრინციპი.

საბანკო სამართლის სტრუქტურა. საბანკო სამართლის შემადგენელი ნორმების სტრუქტურირება სხვადასხვა კრიტერიუმის შესაბამისად შემდეგ ელემენტებად (ნაწილებად) შეიძლება:

საკანონმდებლო ნორმები და კანონქვემდებარე სამართლებრივი აქტების ნორმები;

ზოგადი ნორმები (საბანკო სამართლის ზოგადი ნაწილი) და კერძო ნორმები (საბანკო სამართლის განსაკუთრებული ნაწილი). პირველი რეგლამენტაციას უწევს საბანკო ურთიერთობების ყველაზე უფრო ზოგად, მნიშვნელოვან და ფუძემდებლურ პარამეტრებს, მეორეს ვიწრო მიზნობრივი დანიშნულება აქვს, რადგან რეგულირებას უწევს საბანკო საქმიანობის ან საბანკო ურთიერთობათა

ცალკეულ მიმართულებებს (როგორცაა, მაგალითად, რესურსების მოზიდვის, მათი განთავსების ოპერაციები, ბანკების დაბეგვრა და სხვა).

შემადგენელ ნაწილებად საბანკო სამართლის სტრუქტურირების თავისებური ვარიანტია მისი სხვადასხვა წყაროს გამოყოფაც.

საბანკო სამართლის ენად მიღებულია საბანკო სამართლის ინსტიტუტები- ძირითადი ცნებები და ტერმინები, რომლებიც გამოსატყვევ მათ შესაბამის სამართლის ნორმებს – ისეთებს, როგორცაა „საკრედიტო ორგანიზაცია“, „ბანკი, საბანკო ანგარიში“, „საბანკო ანაბარი“, „კრედიტი“, „საბანკო საიდუმლო“ და ა.შ.

საბანკო სისტემის მართვის საკანონმდებლო ბაზა და ინსტრუმენტები. სპეციალური საბანკო კანონების „მმართველური“ თავისებურების შესახებ. როგორც ცნობილია, პროფესიული ზედვა არის განსახილველი საგნის დიფერენცირებულად განჭვრეტა. საბანკო საქმიანობის მართვა სხვადასხვა ნაწილებს (ასპექტებს) მოიცავს, რომელთა ერთმანეთისგან გარჩევის გარეშე ამ სფეროში მართვის პრობლემა პროფესიულად ვერ გაშუქდება.

გავიხსენოთ, რომ მასში იგულისხმება: ა) მთელი საბანკო სისტემისა და მისი ცალკეული ნაწილების მართვა ცენტრალური ბანკისა და საბანკო სფეროს ცენტრალიზებულად მართვის სხვა ორგანოების მიერ; ბ) კომერციული ბანკების (სხვა საკრედიტო ორგანიზაციების) მიერ თავის თავის მართვა. პირველი ნაწილი, თავის მხრივ, მოიცავს: 1. ქვეყნის მთელი საბანკო სისტემის განვითარების სტრატეგიულ მართვას; 2. ყველა ბანკის და სხვა საკრედიტო ორგანიზაციების მიმდინარე ფუნქციონირებისა და განვითარების მართვას (მათ საოპერაციო საქმიანობაში ჩაურევლად); 3. ცალკეული საკრედიტო ორგანიზაციების საქმიანობის ოპერატიულ მართვას (განსაკუთრებულ შემთხვევებში).

ცხადია, შეგვიძლია დავასკვნათ: ქვეყნის სპეციალური საბანკო კანონმდებლობა არ შეიცავს ნორმათა ისეთ გააზრებულ, მთლიანობით სისტემას, რომელიც მიზანმიმართულად მიეძღვნებოდა საბანკო სისტემის განვითარების მართვის პრობლემატიკას;

იმ ცალკეულ ნორმებს, რომლებიც შეგვიძლია პირდაპირ ან ირიბად მივაკუთვნოთ აღნიშნულ პრობლემატიკას და რომლებიც ცენტრალური ბანკის შესახებ კანონშია მოყვანილი უფრო მეტად შემთხვევითი სახე აქვთ, რადგანაც, ეტყობა, მისი დამუშავების დროს სპეციალურად არ დამდგარა ცენტრალური ბანკის საქმიანობის რეგლამენტაციის ამოცანა, ანუ ისეთი ბანკისა, რომელიც ეროვნული საბანკო სისტემის მომავალზე აგებს პასუხს.

საბანკო სისტემის მართვის შესაძლო ინსტრუმენტები. არც სპეციალურ საბანკო კანონმდებლობაში, არც ცენტრალური ბანკის მუშაობის პრაქტიკაში არაა მართვის რაიმე ისეთი ინსტრუმენტები, რომელთა გამოყენებაც ბანკს შეეძლო ქვეყნის საბანკო სისტემის შემდგომი ფორმირების პროცესში.

საბანკო სისტემის მართვის რა ინსტრუმენტების გამოყენება შეიძლებოდა ჩვენს პირობებში?

ჯერ ერთი, ესაა საბანკო სისტემის განვითარების კონცეფცია, რომელსაც კონკრეტული გეგმები და პროგრამები უმაგრებს ზურგს. ასეთ გეგმებს (პროგრამებს) ორი სტატუსი (მასშტაბი) შეიძლება ჰქონდეს: რომლებსაც მნიშვნელობა აქვს მთელი საბანკო სისტემისათვის, მისი ყველა რგოლისა და მონაწილისათვის და იმავდროულად ყველა იმათთვის, ვინც ბანკების მომსახურებით სარგებლობს; რომლებიც საბანკო სისტემის განვითარების შედარებით ლოკალური (ეთქვათ, რეგიონული) პრობლემების გადაწყვეტაზეა ორიენტირებული.

სპეციალური დოკუმენტის სახით საბანკო სისტემის განვითარების სტრატეგია, რომელიც სისტემის განვითარების კრიტერიუმებსა და შეფასებებს შეიცავს, პრაქტიკულად არცერთ ქვეყანაში არ არსებობს. ამიტომ, ზოგიერთი მოსაზრებით, მნიშვნელობა აქვს არა ამგვარი დოკუმენტის შექმნას, არამედ საბანკო სისტემის განვითარების სტრატეგიული მიმართულებებისა და საბოლოო მიზნის სწორად განსაზღვრას. თუმცა „თუ არსებობს განვითარების მიმართულებები, მიზნები და მათი მიღწევის ძირითადი ხერხები, რა უშლის ხელს მათთვის ერთიანი საგეგმო დოკუმენტის ფორმის მიცემას თუნდაც საბაზრო ეკონომიკის პირობებში?

მეორე, ეს შეიძლება იყო საგანგებო კანონი ქვეყანაში საბანკო საქმიანობის მართვის შესახებ. ამასთან, ცენტრალური ბანკის შესახებ კანონში აცილებელია იმ ცვლილებების შეტანა, რომლებიც დააკონკრეტებდა მასში შესულ „მმართველურ“ ნორმებს;

მესამე, აღნიშნული მიზნის მიღწევა მოითხოვს ბანკებისა და სხვა საკრედიტო ორგანიზაციების სახეობითი მრავალფეროვნების შექმნასა და განვითარებას. ამის შესაბამისად უნდა მოხდეს ცენტრალური ბანკის მიდგომების დიფერენცირებაც ბანკებისა და სხვადასხვაგვარი საკრედიტო ორგანიზაციების მიმართ. ეს, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გაკეთდეს მათთვის დანესებული ეკონომიკური ნორმატივებისა და მნიშვნელობების მიმართ. შესწავლილ უნდა იქნეს და შეიძლებოდეს ამ ნორმატივების გამოყენება მიზანმიმართული მართვის ინსტრუმენტებად. მათი მეშვეობით ხდება ზოგიერთი საბანკო პროცესის სტიმულირება და სხვა პროცესების დესტიმულირება;

ამავე დროს, ნორმატივების ნაწილში უნდა ვლინდებოდეს ცენტრალური ბანკის თვალსაზრისით მინიმალურად აუცილებელი მოთხოვნები საბანკო საქმიანობის მართვის ორგანიზაციის მიმართ (სავალდებულო თუ სარეკომენდაციო). მათ მკაფიოდ უნდა აქონდეთ შემოფარგლული, კერძოდ, შესაძლო მმართველურ გადაწყვეტილებათა ის დერეფანი, რომელთა დამოუკიდებლად მიღების უფლებაც აქვს ბანკებს;

მეოთხე, აუცილებელი და შესაძლებელია ის მიზანმიმართული და მუდმივი ძალისხმევა, რომელიც ყველა ბანკისათვის თანაბარი და სამართლიანი სამუშაო პირობების და კონკურენციის შექმნისკენ იქნება მიმართული ქვეყნის მთელ ეკონომიკურ, სამართლებრივ და ფინანსურ სივრცეზე და არა რალაც ხერხით გამოცალკევებული ჯგუფების „წილებზე“ (ეს სისტემის დეზინტეგრაციას გამოიწვევდა). ამასთან ერთად, ბანკებს ჭირდებათ ის ქმედითი მექანიზმები, რომლებითაც ისინი წინ აღუდგებიან ფედერალური და რეგიონული ორგანოების ჩარევას მათს საქმიანობაში;

მეხუთე, ცენტრალური ბანკი ღია ორგანიზაცია უნდა იყოს ბანკებისა და მათი ასოციაციებისთვის (კანონის შესაბამისად).

ცხადია, გაჩნდება სხვა ინსტრუმენტებიც, რომლებიც სპეციალისტების მიერ პრაქტიკით იქნება ნაკარნახევი. ამჯერად დიდი მნიშვნელობა აქვს თვით პრობლემის გაცნობიერებას და ადეკვატურ გადანყვეტილებათა ძიების დაწყებას.

6.2. თანამედროვე ბანკის საქმიანობის საკანონმდებლო საფუძვლები

ბანკის საქმიანობა მოიცავს მის მიერ შესრულებულ ოპერაციებს და განუღებ მომსახურებას, რომლებსაც გარკვეული თავისებურებები აქვთ. ისინი რამდენიმეა.

ჯერ ერთი, რამდენედაც ბანკი ფულად-საკრედიტო ინსტიტუტია, იგი უმეტესწილად ფულადი ფორმით ასრულებს ოპერაციებს და ეწევა მომსახურებას.

მეორე, ეს ოპერაციები და მომსახურება კომერციული ხასიათისაა. ყველაზე ხშირად ბანკი თავისი მუშაობის შესრულებისთვის იღებს გარკვეულ ჯილდოს (სასეხო პროცენტის, კომისიის, სხვა პირდაპირი და ირიბი ფორმით).

მესამე, ბანკის ოპერაციები და მომსახურება ნებაყოფლობით საფუძველზე აღმოცენდება. ბანკი და მისი კლიენტი თვითონ ირჩევენ ერთმანეთს და ამ დროს საკუთარ ინტერესებს ეყრდნობიან. კლიენტს უფლება აქვს, ნებისმიერ ბანკში გახსნას ანგარიში, ოღონდ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ბანკი ვალდებულია სხვა მომსახურება გაუწიოს მას (მათ შორის-კრედიტების მიცემა).

მეოთხე, ოპერაციები და მომსახურება შეგვიძლია დავყოთ საბანკო, არასაბანკო და დამატებით სახეობებად.

საბანკო და არასაბანკო ოპერაციების გამოყოფას საფუძველად უდევს ბანკის არსის გაგება, მისი განსხვავებულობა სპეციალური საფინანსო ორგანიზაციებისგან, რომლებსაც „არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციებს“ უწოდებენ. რაც შეეხება საკუთრივ ბანკს, საბანკო კანონმდებლობის თანახმად, დაწესებულია მხოლოდ მაშინ ხდება ბანკი, თუ იგი ასრულებს მისი არსიდან გამომდინარე სამ ოპერაციას: 1) დეპოზიტურ ოპერაციას;

2) საკრედიტო ოპერაციას; 3) საანგარიშსწორებო ოპერაციას. სწორედ მათ მიიღეს წმინდა საბანკო ოპერაციების სახელწოდება.

მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ამა თუ იმ იურიდიული პირისათვის საკმარისია ამ ოპერაციებიდან ერთ-ერთის შესრულება ბანკის სტატუსის მისაღებად. კანონის თანახმად, ბანკად ითვლება ისეთი დაწესებულება, რომელიც ერთდროულად ასრულებს ამ სამივე ოპერაციას. მნიშვნელოვანია ერთი გარემოებაც. იგი უკავშირდება ამა თუ იმ საბანკო ოპერაციის შესრულებაზე იურიდიული უფლების მიღებას. აქ შესაძლებელია რამდენიმე მიდგომა:

- არცერთ იურიდიულ პირს კანონი არ უკრძალავს საკრედიტო საქმიანობას;

- კანონი ავალდებულებს საბანკო ოპერაციების შესრულების მოსურნე იურიდიულ პირს, აიღოს შესაბამისი სახელმწიფო ლიცენზია. ამ შემთხვევაში კანონი შერჩევით მოქმედებს-ლიცენზიას მხოლოდ იმას აძლევენ, ვისაც გააჩნია შესაბამისი მატერიალური პირობები და პროფესიული ჩვევები.

საბანკო კანონმდებლობა სხვა იურიდიულ პირებს არ უკრძალავს საბანკო ოპერაციების შესრულებას, რის გამოც მიიჩნევენ, რომ ეს ოპერაციები მარტო ბანკის მონოპოლია არაა. რომელიმე ერთი საბანკო ოპერაციის შესრულების მოსურნე საკრედიტო ორგანიზაციას, კანონი ავალდებულებს სათანადო ლიცენზია აიღოს ცენტრალურ ბანკში და მასვე წარუდგინოს შესაბამისი ანგარიშგება. ამასთან, ცენტრალური ბანკი აკონტროლებს კიდევ საკრედიტო ორგანიზაციას.

მიღებულია, რომ ბანკის მიერ შესრულებულ ოპერაციებს და განეულ მომსახურებას საბანკო პროდუქტი უწოდონ. მეხუთე თავისებურება ისაა, რომ ეს პროდუქტი მწარმოებლური ხასიათის მქონეა.

დავიწყოთ დეპოზიტური ოპერაციებიდან, ე.ი. ბანკში ფულადი სახსრების მოთავსებიდან. კანონის თანახმად, ანაბარი არის მოცემული ქვეყნის ეროვნული ვალუტით ან უცხოური ვალუტით გამოსატული ფულადი სახსრები, რომლებსაც მოქალაქეები ათავსებენ შენახვისა და მოგების მიღების მიზნით. აქედან გამომ-

დინარობს, რომ:

ა) ანაბარი ბანკის სრულუფლებიანი პარტნიორების მიერ მისთვის გადაცემული ფულადი სახსრების გარკვეული თანხა;

ბ) ანაბრები შეაქვთ მხოლოდ ფიზიკურ პირებს (ევროპის მთელ რიგ ქვეყნებში-იურიდიულ პირებსაც);

გ) ანგარიში განაპირობებს ბანკსა და სხვა სუბიექტებს შორის განსაკუთრებულ ხელშეკრულების დადებას;

დ) ანაბარი წარმოადგენს კლიენტების სახსრების სესხად მიღებას ბანკის მიერ, რომელიც ამ შემთხვევაში მსესხებლის როლში გამოდის;

ე) ანაბარი მოზიდული სესხების ნაწილია, რომელთა მთლიანი მოცულობა ცენტრალური ბანკის ნორმებითაა ლიმიტირებული;

ვ) ანაბარს ის ბანკი იღებს, რომლის რეგისტრაციიდან ორ ნელზე მეტია გასული;

ზ) ანაბრის გამოყენება ბანკს შეუძლია თავისი შეხედულები-სამებრ, ოღონდ შენახვისა და დაბრუნების გარანტიით;

თ) ანაბარი აუცილებლად უნდა დაუბრუნდეს კრედიტორს პირველი მოთხოვნისთანავე ან გარკვეული ვადის შემდეგ. სახელმწიფო უზრუნველყოფს მხოლოდ იმ ბანკების მიერ ანაბრების შენახვისა და დაბრუნების გარანტიას, რომელთა სანესდებო კაპიტალი აქციების (წილების) 50%-ითაა ფორმირებული სახელმწიფოს მიერ.

ი) ანაბარი ყალიბდება უპირატესად საზღაურის გადახდის საფუძველზე.

აქედან გამომდინარე ძნელი არაა შევნიშნოთ, რომ ბანკში ფასეულობების მოთავსება ყოველთვის არაა დეპოზიტური ოპერაცია. დეპოზიტების რიგში არ ხვდება ის ფულადი სახსრები, რომლებიც კლიენტის ანგარიშზე უძრავად დევს. ამ რესურსებზე წარმოებულ ოპერაციები საანგარიშსწორებო ოპერაციების ჯგუფში შედის და სახსრების ყოველი ცალკეული თანხის გადაადგილებაზე საჭირო აღარაა სპეციალური შეთანხმება. სხვაგვარ ოპერაციებს ეკუთვნის შესანახად ფასეულობების მოთავსებაც (ხელოვნების ნიმუშები, ძვირფასეულობა, ძვირადღირებული ნივთები და საბუთები). დე-

პოზიტიური არაა ბანკში ფასიანი ქალაქების (აქციების, ობლიგაციების, თამასუქების) შენახვის ოპერაცია.

ზოგჯერ ბანკები მხოლოდ გარკვეული მინიმუმის მქონე თანხებს იღებენ ანაბრად. მაგალითად, რუსეთში ძლიერი ინფლაციის გამო ეს მინიმუმი შეზღუდული არაა კანონმდებლობით ან ცენტრალური ბანკის შესაბამისი ინსტრუქციებით. ზოგიერთ ქვეყანაში ანაბრებს იღებენ ფულის ნიშნების ნებისმიერი გარკვეული თანხიდან. იურიდიულად გაფორმების თვალსაზრისით აქ რაიმე კანონზომიერება არ არსებობს: მინიმალურ თანხას შესაძლოა განსაზღვრავდეს ესა თუ ის საბანკო კანონი, ცენტრალური ბანკის ინსტრუქცია (დეკრეტი, ბრძანება) ან, ამა თუ იმ კომერციული ბანკის შესაბამისი შიდა განკარგულება.

ევროპის ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობის მიხედვით, მენაბრეთა ჯგუფში შეიძლება არ მოხვდეს კონკრეტული ფიზიკური ან იურიდიული პირი. ცხადია, გარკვეული კატეგორიის პირებისგან ანაბრების მიღებაზე პირდაპირი აკრძალვა არ არსებობს. ბანკის მენაბრე შეიძლება იყოს გარკვეულ ასაკს მიღწეული ყველა პირი. თეორიულად, კანონის თანახმად, მენაბრეების რიცხვში შესაძლოა არ მოხდნენ ის პირები, რომლებიც ფაქტობრივად დამოუკიდებლები კი არიან, მაგრამ განსაკუთრებული დამოკიდებულება აქვთ ბანკთან, სავსებით საპირისპირო მხარედ არ გვევლინებიან (იხ. ანაბრის პირველი თვისება). გამოჩაღისი შესაძლოა იყოს ის ანაბრები, რომელთა გამოყენების უფლებაც დემოზიტორ ბანკს არა აქვს.

მიუხედავად იმისა, რომ კანონი არ კრძალავს ანაბრის შექმნას, რეალურ ცხოვრებაში ყველაზე დემოკრატიული ქვეყნის ბანკებს ყოველთვის აქვთ შესაძლებლობა, უარი უთხრან ამა თუ იმ სუბიექტს დემოზიტზე ფულის მიღებაზე. და ეს, ალბად, არ უნდა განვიხილოთ დისკრიმინაციად ან დემოკრატიული საფუძვლების დარღვევად. გავიხსენოთ, რომ საბანკო ოპერაციების და მომსახურების ერთ-ერთი თავისებურება მათი წარმოქმნის ნებაყოფლობითობაა და თუ ბანკს არ სურს ფართოდ მიჰყოს ხელი დემოზიტურ ოპერაციებს, მაშინ ის ამას არც იზამს. თუ, ამასთან ერთად, შესაბამის კლიენტთან შეთანხმების გაფორმება ლახავს

ბანკის პრესტიჟს ან მის კომერციულ ინტერესს, მაშინ ამა თუ იმ კლიენტისგან ანაბრის მიღებაზე საუბარიც კი ზედმეტია.

ბანკის მიერ შესრულებულ დეპოზიტურ ოპერაციას დიდი ეკონომიკური მნიშვნელობა აქვს. ბანკი ანაბრებად უყრის თავს ფულს და მოძრაობის იმპულსს აძლევს მას. მოსახლეობის ხელში „უმოქმედო“ ფული მოქმედებას იწყებს ბანკის ხელში. უქმად დებული სახსრების აკუმულაცია უზარმაზარ კაპიტალს უყრის თავს, რომლის მეშვეობითაც საზოგადოებაში დამატებითი შემოსავალი იქმნება.

მწარმოებლურია საანგარიშსწორებო ოპერაციები. ბანკში ანგარიშის გახსნა ყველას შეუძლია, მაგრამ უამრავი მიზეზი არსებობს იმისა, თუ რატომ არ სურს კლიენტს ანგარიშსწორების ოპერაციების განხორციელება მოცემული ბანკის მეშვეობით. ბანკიც ყოველთვის ახდენს თავისი კლიენტის შეფასებას-როგორია მისი რეპუტაცია, მოგებას მოუტანს იგი ბანკს თუ საზრუნავს გაუჩინს მას. შემთხვევითი არაა ის, რომ საბოლოოდ ამას მოჰყვა დასპეციალება: ზოგი მხოლოდ მსხვილ კლიენტებთან მუშაობს, ზოგი-წვრილთან და სარგებელს ნახულობს ამაში.

როდესაც ბანკი შუამავალია ფულის გადახდაში, ამ დროს იგი აჩქარებს სამეურნეო გარიგებების დამთავრებას, წარმოებისა და მიმოქცევის პროცესს. უპირატესად უნალდო ფორმით გადარიცხვების გამო ბანკები ხელს უწყობენ ნალდი ფულის ეკონომიას, ამცირებენ მათი წარმოების ტრანსპორტირებისა და შენახვისთვის საჭირო ხარჯებს.

კლასიკური საბანკო ოპერაციაა საკრედიტო ოპერაცია. ეს ოპერაცია იმით ხასიათდება, რომ იგი უზრუნველყოფილია უძრავი ან მოძრავი ქონების სანდოებით. ბანკს უფლება აქვს ვადაზე ადრე დაიბრუნოს გაცემული კრედიტები და მათზე დარიცხული პროცენტები, აგრეთვე, განცხადებით მიმართოს საარბიტრაჟო სასამართლოს იმ მოვალეების საქმის წარმოების აღძვრის ან გაკოტრების შესახებ, რომლებიც არ ასრულებენ დავალიანების დაფარვის ვალდებულებებს. სამწუხაროდ, უფრო დაწვრილებითი მარეგულირებელი ნორმები კანონში არაა. არადა, საკრედიტო ოპერაციებს ხშირად აკუთვნებენ ანაბრებს, სესხს, გარანტიებს, თავდე-

ბობას და ა.შ.

საკრედიტო ოპერაციას (ისე, როგორც სადეპოზიტო და საანგარიშსწორებო ოპერაციებს) უზარმაზარი მწარმოებლური ძალა აქვს. კრედიტი, როგორც ფულის თანხა ბრუნავს არა უბრალოდ როგორც ფული, არამედ როგორც კაპიტალი. ეს ნიშნავს იმას, რომ სესხმა მსესხებლის მეურნეობაში აუცილებლად უნდა წარმოქმნას ახალი ღირებულება – მოგება, რომლის ნაწილსაც კრედიტორს უთმობენ. საკრედიტო ოპერაცია ხელს უწყობს პროდუქტის წარმოებისა და მიმოქცევის უწყვეტობასა და დაჩქარებას.

თანამედროვე ბანკის საქმიანობა არ შემოიფარგლება ზემოთ ჩამოთვლილი ტრადიციული ოპერაციებით. ბანკი სხვა ოპერაციებსაც ასრულებს და ესაა:

1. კლიენტების სალაროთი მომსახურება;
2. ფულადი სახსრების, თამასუქების, საგადაამხდელო და საანგარიშსწორებო დოკუმენტების ინკასაცია;
3. ძვირფასი ლითონების მიღება ანაბრებში და მათი განთავსება;
4. უცხოური ვალუტის ყიდვა ან გაყიდვა (ნაღდი ან უნაღლო ფორმით);
5. საბანკო გარანტიების გაცემა.

ამ ხუთმა ოპერაციამ, სადეპოზიტო, საანგარიშსწორებო და საკრედიტო ოპერაციებთან ერთად, მიიღო საბანკო სტატუსი. მათი შესრულება, კანონის თანახმად მხოლოდ ბანკებს შეუძლიათ. არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციებს უფლება დაუტოვებს:

- განახორციელონ კლირინგული ოპერაციები;
- მოახდინონ ფულადი სახსრების ინკასაცია;
- შეასრულონ ვალუტის გაცვლის ოპერაციები;
- მართონ კლიენტთა ფულადი სახსრები.

კანონი ბანკებს აძლევს ფასიანი ქაღალდების განთავსების, გამოწერის, ყიდვის, გაყიდვის, აღრიცხვისა და შენახვის ნებას. ამ ოპერაციებს არა აქვთ საბანკო ოპერაციების სტატუსი. ასეთია, აგრეთვე:

1) მესამე პირთა მიერ იმ თავდებობების გაცემა, რომლებიც ითვალისწინებენ ვალდებულებათა შესრულებას ფულადი ფორ-

მით;

2) მესამე პირთაგან იმ მოთხოვნის უფლების შექმნა, რომლებიც ვალდებულებების შესრულებას ითვალისწინებენ ფულადი ფორმით;

3) ფულადი სახსრების და სხვა ქონების მინდობით მართვა იურიდიულ და ფიზიკურ პირებთან დადებული ხელშეკრულებების მიხედვით;

4) ძვირფას ლითონებზე და ქვებზე განხორციელებული ოპერაციები;

5) სპეციალური ნაგებობების ან სეიფებში შესანახად მოთავსებული საბუთებისა და ფასეულობების არენდით გადაცემა ფიზიკური და იურიდიული პირებისთვის;

6) ლიზინგური ოპერაციები;

7) საკონსულტაციო და საინფორმაციო მომსახურების განევა.

ეს ოპერაციები და გარიგებები საქმიანობის ერთგვარ დამატებით სახეობებს შეადგენენ, რომელთა შესრულების უფლებაც ბანკებს აქვთ. კანონი საქმიანობის იმ სახეობებსაც ადგენს, რომელთა შესრულებაც ბანკებს აკრძალული აქვთ. ესაა სანარმოო, სავაჭრო და სადაზღვევო საქმიანობა. ასეთ აკრძალვას მრავალ ქვეყანაში მიმართავენ. გამოდის, რომ ბაზრის ყველა მონაწილეს პრაქტიკულად ყველა საბანკო ოპერაციის შესრულება შეუძლია (საჭიროა მხოლოდ ლიცენზიის ქონა); თანაც, საბანკო ოპერაციები მარტო ბანკების მონოპოლია არაა და მისი შესრულება შეუძლიათ მრეწველებსაც, მოვაჭრეებსაც და მზღვევლებსაც. ხომ არ არის ეს ბანკების როგორც ბაზრის სრულუფლებიანი სუბიექტების დისკრიმინაცია? ეს ვითარება იმას უკავშირდება, რომ რაკი ბანკები მნიშვნელოვან ფინანსურ შესაძლებლობებს ფლობენ, ისინი თითქოს შეძლებენ „არასაბანკო“ ბიზნესის შესაბამისი სახეობის მონოპოლიზებას და ამით ზიანს მიაყენებენ საქონლისა და მომსახურების ამა თუ იმ სექტორში არსებულ ჯანსაღ კონკურენციას.

რა რეცეპტებს გვთავაზობს პრაქტიკა? ისინი რამდენიმეა.

- უპირველეს ყოვლისა, გვთავაზობენ ბანკებისა და სხვა სანარმოო-ორგანიზაციების უფლებათა გათანაბრებას და ამ

სანარმოებისა და ორგანიზაციებისათვის საბანკო საქმიანობის წარმოების აკრძალვას, ე.ი. საბანკო ოპერაციების გადაქცევას მარტოდენ ბანკების მონოპოლიად. ცნობილია, რომ ბოლო ოც წელიწადში ბანკების ბაზარი გაფერებულა იმ ახალი სუბიექტების გამოჩენით, რომლებიც საბანკო პროდუქტებს ქმნიან, ამან კი მნიშვნელოვნად შეამცირა ბანკების მოგება. თუ აიკრძალებოდა ამ სუბიექტების მიერ საბანკო ოპერაციების შესრულება, მაშინ კანონი ყველას ადრინდელ პოზიციებზე დააბრუნებდა, რაც არარეალურად გვეჩვენება. ეს შეაფერხებდა კონკურენციას, რომელსაც მრავალი დადებითი მხარე აქვს;

- შემდეგ, ბანკების საქმიანობა კი არ უნდა შეიძლოს, მათ უნდა მიეცეთ სამრეწველო, სავაჭრო და სადაზღვევო ოპერაციების წარმოების უფლება. ძნელი წარმოსადგენია, რას დაემგსგავსება მაშინ ბანკი, დარჩება თუ არა იგი მართლა ბანკად ამ სიტყვის ჭეშმარიტი აზრით;

- მესამე ვარიანტი: ბანკებს მიეცეთ არასაბანკო ოპერაციების შეზღუდულად განხორციელების შესაძლებლობა. ამ გზას უკვე დაადგნენ ზოგიერთ ქვეყანაში. მაგალითად, საფრანგეთში მიღწეულია შეთანხმება სადაზღვევო ფირმებთან ტურიზმის მომსახურების სფეროში; საბანკო კანონი ბანკების საქმიანობაში ამკვიდრებს მისი, როგორც სრულფასოვანი მზღვეველის კანონიერებას. თუმცა მან ამისთვის უნდა აიღოს ტურისტულ ფირმებთან თანამშრომლობის და ტურისტების დაზღვევის ნებართვა. კანონი, ასევე, შესაძლებლობას აძლევს ბანკს მოახდინოს მოგზაურობებისათვის საჭირო საქონლის წარმოების სუბსიდირება, მის აგენტებს კი – უკვე წარმოებული საქონლის და მომსახურების მიყიდვა მოგზაურობის მოყვარულებზე. ცხადია, ამგვარი სამეწარმეო საქმიანობის უფლების მიღების შემდეგაც ბანკი ემორჩილება საბანკო საქმიანობის რეგლამენტაციის საერთო მოთხოვნებს. და კიდევ ერთი, ძალიან მნიშვნელოვანი გარემოება. კანონმდებლობით ამ არასაბანკო საქმიანობის მინიმუმ ორი შეზღუდვა მაინც გაითვალისწინეს. **ჯერ ერთი**, ბანკებმა ზიანი არ უნდა მიაყენონ საქონლისა და მომსახურების მოცემულ უბანზე არსებულ ჯანსაღ კონკურენციას, რის გამოც ისინი მთლიანად ემორჩილებიან კონკურენციის შესახებ საყოველთაოდ

მიღებულ კანონმდებლობას. მეორეც, დამატებითი საბანკო მომსახურება თავისი ხასიათით სწორედ დამატებითი, ძირითადი ბიზნესის მკაცრად შეზღუდული ნაწილი უნდა მოიცავდეს (საფრანგეთში მოქმედმა საბანკო საქმიანობის რეგლამენტაციის კომიტეტმა ბანკების დამატებით საქმიანობას 10%-იანი ზღვარი დაუწესა).

თანამედროვე ბანკების საქმიანობა მარტო იმით კი არ განსხვავდება ერთმანეთისგან, აკრძალული აქვთ თუ არა მათ დამატებითი არასაბანკო ოპერაციები, არამედ იმითაც, თუ რა ზომით შეუძლიათ მათ ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე საქმიანობა, რა ზომით აქვთ მათ დართული სანარმოების კაპიტალში მონაწილეობის ნება. ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის შესახებ კანონი, უპირველეს ყოვლისა, იქიდან გამოდის, რომ ბანკი ფასიანი ქაღალდების ბაზრის სრულფლებიანი მონაწილეა და შეუძლია გამოუშვას საკუთარი ფასიანი ქაღალდები, გაყიდოს ისინი და ა.შ. მაგრამ ისევე, როგორც სავალუტო ოპერაციების განხორციელების დროს, მან ლიცენზია უნდა მიიღოს.

ზოგიერთი ქვეყნის, მაგალითად, აშშ-ის კანონმდებლობით, ბანკებს ეკრძალებათ ფასიან ქაღალდებზე გარკვეული ოპერაციების შესრულება. ასეთი აკრძალვა რეაქცია იყო XX ს. 30-იანი წლების კრიზისზე, როდესაც ბანკების გაკოტრებამ (მათ შორის სარისკო ოპერაციების შესრულების გამოც) გააძლიერა ეკონომიკური კრიზისი და სანარმოების გაკოტრება. ბანკებს ფასიან ქაღალდებზე ოპერაციების შესრულების ნებას რთავს ევროპული, უფრო სწორად, გერმანულ-რომაული სამართალი და ამ გზით შეიძლება წავიდეს საქართველოც.

მთელი რიგი ქვეყნების საბანკო კანონმდებლობა ერთსულოვანი არაა იმაშიც, თუ როგორ უნდა ხდებოდეს სანარმოთა სამეწარმეო საქმიანობაში ბანკის მონაწილეობის რეგლამენტაცია, მათ ძირითად ფონდებში ე.წ. მონაწილეობის რეჟიმის მეშვეობით.

აქ მიდგომები სულ სხვადასხვაგვარი შეიძლება იყოს – მთლიანი აკრძალვიდან (აშშ) – სრულ ნებართვამდე (გერმანია).

საფრანგეთში თავდაპირველად ყველაზე მეტი შეზღუდვა დაწესდა კომერციული ბანკებისთვის, მაშინ როდესაც შემნახველ ბანკებს შეეძლოთ გამოეყენებინათ კაპიტალის მხოლოდ 20%.

შემდგომში ასეთი აკრძალვა მცირეუფექტიანი გამოდგა: ჯერ ერთი, 20%-იანი ზღვარი, ცხადია, მთლიანად არ უზრუნველყოფდა მეანაბრეთა უსაფრთხოებას, რაც შემნახველი ბანკების ძირითადი ამოცანაა, მეორეც, სანარმოთა ბიზნესში უფრო აქტიურად მონაწილეობის მოსურნე შემნახველ ბანკებს ამის გაკეთება მაშინაც შეეძლოთ, თუ ისინი კომერციული ბანკის საქმიანობის კონტროლის უფლებას შეიძენდნენ. ამის გათვალისწინებით საფრანგეთის საბანკო კანონმა დაადგინა, რომ: 1) ბანკის მონაწილეობის წილი არ შეიძლება აჭარბებდეს ინვესტირებადი სანარმოს ძირითადი ფონდების 15%-ს; 2) ყველა მონაწილეს ინვესტიციების საერთო სიდიდე არ შეიძლება სანარმოს ძირითადი ფონდების 60%-ზე უფრო მაღალი იყოს; 3) ინვესტირებად სანარმოში თითოეული ინვესტორის წილი არ უნდა აჭარბებდეს 1%-ს (რადგანაც მიიჩნევენ, რომ ძირითად ფონდებში 20%-იან მონაწილეობაზე უფრო მაღალი წილის შემთხვევაში ინვესტორს ეძლევა მთლიანად სანარმოს ეკონომიკაზე არსებითი გავლენის მოხდენის შესაძლებლობა).

63. კომერციული ბანკების კანონმდებლობის სტრუქტურა

გარკვეული ფორმაციის ფარგლებში საბანკო კანონმდებლობა ევოლუციური გზით ვითარდებიდა. აქ უზარმაზარი გავლენა ყოველთვის სამეურნეო მოთხოვნებს ჰქონდა. ცენტრალური ბანკების საქმიანობა ისეთი კანონების შექმნას მოითხოვდა, რომლებიც მათ ამოცანებს და სამართლებრივ სტატუსს განსაზღვრავდა. ფულის მიმოქცევის განსაკუთრებულმა როლმა ცენტრალური ბანკის, როგორც სამედიცინო ინსტიტუტის საკანონმდებლო განმტკიცება მოითხოვა, რომლის მთავარი (ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობით კი-ერთადერთი) ამოცანა სტაბილური ფულადი ერთეულის უზრუნველყოფაა. იქ, სადაც სამეურნეო მშენებლობაში განსაკუთრებული ძალისხმევა იყო საჭირო და შესაბამისი საფინანსო ინსტიტუტები არ არსებობდა, კანონმდებლები მათ ქმნიდნენ საკრედიტო დაწესებულებების სახით, რომლებიც უზრუნველყოფდნენ

ოფდენე საქმიანი აქტივობის შესაბამისი სფეროს დაფინანსებას. უძრავი ქონების ბაზრის განვითარებამ, მაგალითად, გამოიწვია იპოთეკური ბანკების ჩამოყალიბება; ეკონომიკის ამა თუ იმ დარგის გაჩენა ბადებდა სხვადასხვაგვარი სამრეწველო, სამშენებლო, სასოფლო-სამეურნეო და საგარეო-სავაჭრო ბანკების შექმნის იდეას. ევროპის ზოგიერთ სახელმწიფოში წარმატებით ფუნქციონირებენ საფოსტო ბანკები, საფრანგეთის საბანკო სისტემაში 1913 წლის კანონით ფუნქციონირებს საკრედიტო დაწესებულება „საზღვაო ურთიერთკრედიტი“, გერმანიაში საკმაოდ წარმატებით ვითარდება ნაირგვარი კოოპერაციული ბანკები, რუსეთში კი XXს. დასაწყისში მოქმედებდა მცირე კრედიტის დაწესებულებები, რომლებიც მცირე მენარმეთა ეკონომიკურ განვითარებას უწყობდნენ ზელს. მთელი რიგი ქვეყნების საბანკო სისტემის სტრუქტურაში შესამჩნევი ადგილი უჭირავთ მუნიციპალურ (საქალაქო) ბანკებს, რომლებიც საქალაქო, კომუნალური მეურნეობის განვითარებას უჭერენ მხარს.

საბანკო კანონმდებლობა პირობითად სამ იარუსად შეგვიძლია დავყოთ. პირველი იარუსი ორ ბლოკს მოიცავს-ცენტრალური (საემისიო) ბანკის შესახებ კანონებს და ცალკეული ბანკების საქმიანობის მარეგულირებელ კანონებს. გერმანიაში, მაგალითად, ბუნდესბანკის, როგორც ცენტრალური ბანკის შესახებ კანონთან ერთად მოქმედებენ ისეთი კანონებიც, რომლებიც შემნახველი და იპოტეკური ბანკების საქმიანობას არეგულირებენ. კანონების ამ ბლოკს შეგვიძლია ინსტიტუციური ვუნოდოთ, რადგანაც იგი ცალკეულ საკრედიტო ინსტიტუტების საქმიანობას არეგულირებს.

საბანკო კანონების მეორე ბლოკი აერთიანებს კომერციული ბანკების საქმიანობის მარეგულირებელ დებულებებს. ასეთი კანონები, როგორც წესი, რამდენიმეა. ეს შესაძლოა იყოს ცალკეული კანონები, რომლებიც არეგულირებენ საკრედიტო და სავალუტო ოპერაციებს, თამასუქების მიმოქცევას, ბანკების გაკოტრების ან გადახდის დროს გამოსაყენებელ წესებს და ა.შ.

მოცემული იარუსის კანონების პირველ და მეორე ბლოკებს ის კანონები ქმნის, რომლებიც უშუალოდ არეგულირებს როგორც

მთლიანად ბანკების საქმიანობას, ისე მათი ცალკეული ოპერაციების ჩატარებას.

საბანკო კანონმდებლობის სისტემის მეორე იარუსი მოიცავს იმ კანონებს, რომლებიც არეგულირებენ საბანკო საქმიანობის სფეროში პარალელურად მოქმედ ინსტიტუტებს: ბირჟის შესახებ, აქციები-სა და ფასიანი ქაღალდების შესახებ, იპოტეკის შესახებ, ტრასტები-სა და სატრასტო ოპერაციების შესახებ, რომელთა ცალკეული დებულებები ბანკებსაც პირდაპირ ეხება. კანონების ამ ფჯუფს ის კანონებიც შეიძლება მივაკუთვნოთ, რომლებიც საფინანსო-სამარეწველო კომპანიების, საინვესტიციო ფონდების და სხვათა საქმიანობას არეგულირებენ.

მესამე იარუსს ეკუთვნის საყოველთაო მოქმედების კანონები. ესაა, პირველ რიგში, კონსტიტუცია როგორც ქვეყნის მთავარი კანონი, სამოქალაქო კოდექსი, სამეურნეო სამართალი და ა.შ. ამ კანონების დებულებებს ფუძემდებლური მნიშვნელობა აქვთ ბანკისათვის, განსაზღვრავენ მისი საქმიანობის იდეოლოგიას, ეროვნულ მეურნეობაში საკრედიტო დაწესებულებების ადგილს.

საბანკო საქმიანობის მარეგულირებელ კანონებს დიდი მნიშვნელობა აქვთ, უპირველეს ყოვლისა, თვითონ ბანკებისათვის, რადგანაც განსაზღვრავენ მათი ფუნქციონირების საკანონმდებლო ნორმებს, ე.წ. „დერეფნებს“, ნებადართული და აკრძალული ოპერაციების წრეს, ლიცენზირების, პასუხისმგებლობისა და კონტროლის წესს. საბანკო კანონები თავისთავად კი არ მოქმედებენ, არამედ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ მოვლენებზე ერთგვარ გალენას ახდენენ. ამდენად ისინი უფრო ზოგადი ხასიათის კანონებს ეყრდნობიან, რის გამოც ბანკების საქმიანობა მონეტარიკულ ხასიათს იძენს, რომელიც მთლიანად მოქმედ სისტემას ითვალისწინებს. აქ, კერძოდ დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ რამდენად კორესპონდირდება ცენტრალური (საემისიო) ბანკის მარეგულირებელი კანონი სხვა ბანკების, უპირველეს ყოვლისა, კომერციული საკრედიტო ინსტიტუტების საქმიანობის მარეგულირებელ კანონებთან. ამასთან, კომერციული ბანკები იმით არიან დაინტერესებული, რომ ცენტრალური ბანკის შესახებ კანონი

ყველაზე სრული იყოს და ადგილს ტოვებდეს სუბიექტური გადაწყვეტილებებისათვის.

ისინი არანაკლებ მნიშვნელოვანია ბანკის კლიენტებისათვის. საბანკო კანონები თამაშის წესებს ადგენენ ფულად სფეროში. იმაზე, თუ რამდენად სრული და სრულყოფილია ეს კანონები, დამოკიდებულია იურიდიული და ფიზიკური პირების ეკონომიკური შედეგები. აქ გასათვალისწინებელია რამდენიმე გარემოება, უპირველეს ყოვლისა კი ის, რომ კლიენტებთან ბანკის ურთიერთობები პირდაპირი ხასიათისაა, ანუ შუამავლების გარეშე მიმდინარეობს; ისინი ეხება მეტად მწვავე მატერიას – ფულს, კრედიტს, ნაღდ და უნაღდო ანგარიშსწორებას; ეს ურთიერთობები უაღრესად სპეციფიკურია საბანკო აღრიცხვის და, მთლიანად, საბანკო ტექნოლოგიის თავისებურებათა გამო.

არ უნდა დავივიწყოთ ისიც, რომ საკუთრივ საბანკო კანონების გარდა საბანკო კანონმდებლობის სტრუქტურაში გვხვდება ცენტრალური ბანკის ნაირგვარი ინსტრუქციები, დებულებები, განკარგულებები და განმარტებები, რომლებსაც, ასევე უნდა იცნობდეს და იყენებდეს კლიენტი. იგი დარწმუნებული უნდა იყოს იმაში, რომ კომერციული ბანკის ესა თუ ის მოთხოვნა ფანტაზიის ნაყოფი კი არაა, არამედ მას გარკვეული იურიდიული საფუძველი აქვს. მაგრამ საბანკო კანონებს მარტო მათთვის არა აქვს დიდი მნიშვნელობა. ბანკები დიდ როლს თამაშობენ ეროვნულ მეურნეობაში რესურსების გადანაწილებაში, თავს უყრიან უზარმაზარ ფულად კაპიტალს, დიდძალ თანხებს გასცემენ მიმდინარე ოპერაციების ჩასატარებლად და გრძელვადიან კაპიტალდაბანდებათა განსახორციელებლად, უნარი შესწევთ დააჩქარონ ან შეანელონ ეკონომიკური განვითარების ტემპები; მაგრამ დიდი სიფრთხილის მიუხედავად ბანკებს შეუძლიათ გამოიწვიონ საქონლის ჭარბწარმოება, ხელი შეუწყონ კრიზისული ვითარების გაჩენას. კრახს ბანკებიც განიცდიან. მათი გაკოტრების შესაძლებლობა დამტკიცებულია როგორც ისტორიული გამოცდილებით, ისე თანამედროვე პრაქტიკითაც. კოტრდებიან როგორც მსხვილი, ისე წვრილი ბანკები. თუ გავითვალისწინებთ, რომ საკრედიტო ორგანიზაციები საკუთარი კი არა, სხვისი, მათ შორის კერძო პირების მიერ დაზოგილი

ფულით საქმიანობენ, მაშინ ცხადი გახდება, რომ ამას არასასურველი სოციალური შედეგების მოტანა შეუძლია. ჩვენი უახლესი ისტორიიდან ყველასთვის კარგადაა ცნობილი მოქალაქეთა მოთხოვნები მათ მიერ ბანკებში ანგარიშებზე მოთავსებული სახსრების უკან დაბრუნების შესახებ.

სახელმწიფოს არასდროს აძლევს ხელს ბანკების გაკოტრება, რადგან ეს იწვევს ფინანსური დახმარების შეკვეცას, ეკონომიკური ბრუნვის შენელებას, უარყოფითად მოქმედებს ეკონომიკურ რიტმზე. სამეურნეო სტაბილურობის უზრუნველსაყოფად სახელმწიფო ყოველთვის ესწრაფვოდა ბანკების საქმიანობის რეგლამენტაციას, ცდილობდა მთლიანად ეკონომიკის განვითარების ინტერესებისათვის დაექვემდებარებინა მათი საქმიანობა, ბიძგი მიეცა იმ ბანკების და ახალი საკრედიტო ორგანიზაციების გაერთიანებისათვის, რომლებიც დარგებისა და რეგიონების განვითარების სახელმწიფო პროგრამების დაფინანსებას შეძლებდნენ. სახელმწიფო ყოველთვის იყო დაინტერესებული კაპიტალის კონცენტრაციით, მრეწველობის, ვაჭრობისა და მენარმეობის გაცხოველებით, სადაც ბანკებს პირველხარისხოვანი როლი ენიჭებოდა. საბანკო სექტორისათვის განკუთვნილი კანონები საჭიროა იმ იურიდიულ ნორმებს შეიცავდნენ, რომლებიც, ერთი მხრივ, ბანკების გააქტიურებას შეუწყობენ ხელს, მეორე მხრივ, შეზღუდავენ ბანკებს იქ, სადაც ეს ხელს შეუშლის სახელმწიფოს საერთო ეკონომიკურ რეგულირებაში.

სახელმწიფო ყოველთვის იძულებული იყო დაებალანსებინა ბანკების დაქვემდებარება და დამოუკიდებლობა, აქტივობა და ლიკვიდობა, საქმიანობის რეგლამენტაცია და ბანკებს შორის ნორმალური კონკურენცია. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ, მრავალი მიზეზების გამო, სახელმწიფო ყოველთვის ცდილობდა „ემეგობრა“ ბანკებთან, მაგრამ არც იმათ „მორჯულებაზე“ ამბობდა უარს, ვინც, მისი აზრით, მეტისმეტი დამოუკიდებლობისკენ ისწრაფვოდა. სამწუხაროდ, საბანკო კანონებში ყოველთვის საკმარისად იყო ის, რომ ერთიც მომხდარიყო და მეორეც.

საბანკო კანონმდებლობა სხვადასხვა სუბიექტის-ბანკების, მათი კლიენტებისა და სახელმწიფოს-ინტერესების გარკვეულ კონსესუსს

მოიცავს. მსოფლიო გამოცდილების პოზიციით, ეს კანონმდებლობა, მართალია, ერთგვარი სტაბილურობით გამოირჩევა, მაგრამ გარკვეული მიზეზების გავლენით იგი შეიძლება შეიცვალოს და უნდა იცვლებოდეს კიდევც.

6.4. საქართველოს საბანკო სისტემის სამართლებრივი ბაზის განვითარება - ძრონოლოგია

ბანკის მიმდინარე საქმიანობისა და ფუნქციონირებისათვის საქართველოში შექმნილია მტკიცე საკანონმდებლო ბაზა. იგი ძირითადად ფიქსირებულია კანონით „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“ და კანონით „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“.

ქვეყნის საბანკო სისტემის მატერიალურ (ლიკვიდური) და სამართლებრივ მდგომარეობას მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ეროვნული ბანკის ნორმატიულ-სამართლებრივი ბაზის განვითარება. ამიტომ, შეიქმნა რა საქართველოს ეროვნული ბანკი, იმავე პერიოდში მოხდა მისი სტატუსის, უფლებების, ფუნქციების, ოპერაციების სათანადო სამართლებრივი ბაზით უზრუნველყოფა. საქართველოს უზენაესი საბჭოს მიერ 1991 წლის აგვისტოს მიღებულ იქნა „კანონი საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნული ბანკის შესახებ“. გარკვეული მიზეზების გამო ვერც ამ კანონმა, და ვერც ამავე პერიოდში მიღებულმა სხვა კანონებმა: „საქართველოს რესპუბლიკაში ფულად-საკრედიტო რეგულირების შესახებ“ და „საქართველოს რესპუბლიკაში საბანკო სისტემისა და საბანკო საქმიანობის შესახებ“, - ვერ იმუშავეს (ლ.ქისტაური, შ.ქისტაური. საქართველოს საფინანსო და საბანკო სამართლის პრობლემები. თბ., 1997, გვ.302.).

1993 წლიდან მნიშვნელოვანი ღონისძიებების გატარება დაიწყო ქვეყანაში ცივილიზებული საბანკო კანონების მისაღებად, ამ მხრივ აღსანიშნავია 1993 წლის 29 ნოემბრის კანონი „საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო ფულად-საკრედიტო რეგულირების ზოგიერთი საგანგებო ღონისძიების შესახებ“. მასში გათვალისწინებული იყო საერთაშორისო ექსპერტების რეკომენ-

დაციები და ეროვნული ბანკის ახალი ხელმძღვანელობის წინადადებები.

იმისათვის, რომ კომერციული ბანკები დაზღვეული ყოფილიყვნენ არახელსაყრელი შედეგებისაგან, ეროვნულმა ბანკმა 1994 წლის 25 მაისს გამოსცა სპეციალური დადგენილება, რომლის მიხედვით კომერციულ ბანკებს გაეზარდათ როგორც სავალდებულო რეზერვების ნორმები, ისე სანესდებო ფონდების პარამეტრები (იხ. საქართველოს ეროვნული ბანკის 1994 წლის 25 მაისის №12 ბრძანების №1, №2, №3 და №4 დანართები).

საქართველოს საბანკო სისტემის, მათ შორის ეროვნული ბანკის და კომერციული ბანკის შემდგომი განვითარებისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ქონდა 1994 წლის 14 აგვისტოს მიღებულ დადგენილებას „საქართველოს საბანკო სისტემის სრულყოფის შესახებ“, რომლის შესაბამისად მოხდა ქვეყნის ოთხი სახელმწიფო კომერციული ბანკის - „ინდუსტრია ბანკის“, „ბინსოცბანკის“, „აგრობანკის“ და „ექსიმ ბანკის“ - სააქციო კომერციულ ბანკებად გარდაქმნა. ამით დასრულდა ორდონიანი საბანკო სისტემის ჩამოყალიბების პროცესი (ეროვნული ბანკი - კომერციული ბანკები), მაგრამ მისი სრული რეჟიმით ამუშავება მაინც ვერ მოხერხდა, რადგან მათ არ გააჩნდათ შესაბამისი სამართლებრივი ბაზა.

დაიწყო ინტენსიური მოსამზადებელი სამუშაოები სამართლებრივი ნორმატიული აქტების მიღების მიმართულებით. მარტო 1995 წელს ეროვნული ბანკის მიერ იქ მიღებული იქნა 72 მარეგლამენტირებელი ნორმატიული აქტი, რომელიც ეხებოდა საქართველოს საბანკო სისტემის, მისი ცალკეული სტრუქტურების, ქვესტრუქტურების, მათი შემადგენელი ინსტიტუტების სტატუსს, საქმიანობას, ოპერაციებს და ა.შ. (იხ. გაზ. „ბანკი - PLUS“, 1996, 12 მაისი, №12 (45)).

1995 წ. 23 ივნისს ეროვნული ბანკის კონსტიტუციური სტატუსის და უფლებების საფუძველზე საქართველოს პარლამენტმა მიიღო „კანონი ეროვნული ბანკის შესახებ“. იგი შედგენილი იქნა მაღალგანვითარებადი ქვეყნების საბანკო კანონმდებლობის, სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის (რეკონსტრუქციისა და

განვითარების საერთაშორისო ბანკის რეკომენდაციების საფუძველზე);

საქართველოს კომერციული ბანკების თანამედროვე მოდელეზად ფორმირებასა და ფუნქციონირებაში ახალი ეტაპი იწყება ქვეყნის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს - პარლამენტის მიერ 1996 წლის 23 თებერვალს კანონის მიღებით „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“. აღნიშნულმა კანონმა, რომელიც მომზადებული იყო საქართველოს საბანკო სისტემის პროფესიონალი მუშაკების მიერ ბანკის მსოფლიოს წამყვანი ექსპერტების რეკომენდაციების საფუძველზე, - ქვეყნის საბანკო სისტემას დასრულებული და ცივილიზებული სახე მისცა.

კანონმდებლობის შესაბამისად, საქართველოს ეროვნული ბანკი საბანკო საქმიანობაში ანტიმონოპოლიურ კურსს ახორციელებს პარლამენტის მიერ 1996 წ. 25 ივნისს მიღებული კანონით: „საქართველოს კანონი მონოპოლიური საქმიანობისა და კონკურენციის შესახებ“. იგი განსაზღვრავს ამ სფეროში საბანკო საქმიანობაში დასაშვებ პარამეტრებს, შესაბამის კრიტერიუმებს და ზემოქმედების ზომებს.

კომერციული ბანკების მძლავრ საკრედიტო ინსტიტუტებად გადაქცევის და დადგენილი პარამეტრებიდან მათი შესაძლო გადაცდომების, დარღვევების თავიდან აცილების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საშუალებას წარმოადგენს აუდიტი, რომელიც ვალდებულია (კანონით კომერციული ბანკების შესახებ) მოინვიოს თვითულმა ბანკმა, შემდეგ კი აუდიტორული შემოწმების შედეგები და წინა წლის ბალანსი გამოაქვეყნოს პრესაში.

6.5. ბანკებსა და საბანკო საქმიანობაზე ზედამხედველობის სტანდარტები

კომერციულ ბანკებზე ზედამხედველობის სტანდარტებს (სარეკომენდაციოს, მაგრამ ფორმალურად არასავალდებულოს) შეიცავს საბანკო რეგულირების ბაზელის კომიტეტის მიერ 1997 წ. გამოქვეყნებული წერილი „საბანკო საქმიანობაზე ეფექტიანი

ზედამხედველობის საბაზო პრინციპები” (აქ მოვიყვანთ დოკუმენტის ის მონაკვეთი, რომელიც მოქმედ ბანკებს ეხება).

I განყოფილება. შესავალი.

საბაზო პრინციპების შემუშავებისას მისი შემდგენლები შემდეგ ნანამძღვრებს ეყრდნობოდნენ:

- ზედამხედველობის ძირითადი მიზანია საფინანსო სისტემაში სტაბილურობისა და ნდობის ატმოსფეროს შენარჩუნება, რაც მენაბრეებისა და სხვა კრედიტორების დანაკარგების რისკის მინიმიზაციას განაპირობებს;

- ზედამხედველობის ორგანოებმა ხელი უნდა შეუწყონ საბაზრო დისციპლინის მხარდაჭერას კვალიფიციური კორპორაციული ხელმძღვანელობის წახალისების, საბაზრო კარგახსნილობისა და კონტროლის სტიმულირების გზით;

- თავიანთი ფუნქციების წარმატებით განხორციელებისათვის ზედამხედველობის ორგანოებს უნდა გააჩნდეთ ოპერატიული დამოუკიდებლობა და ინფორმაციის შეგროვების შესაძლებლობა როგორც დაკვირვების, ისე ადგილებზე შემოწმების ჩატარების გზით, აგრეთვე, თავიანთი გადანყვეტილებებისათვის სავალდებულო ხასიათის მიცემის უფლებამოსილება;

- ზედამხედველობის ორგანოებს კარგად უნდა ესმოდეთ საბანკო საქმიანობის არსი და შეძლებისდაგვარად აღწევდნენ იმას, რომ ბანკები კვალიფიციურად მართავდნენ მათ მიერ ნაკისრ რისკებს;

- ეფექტიანი ზედამხედველობა იმას მოითხოვს, რომ ცალკეული ბანკების მიერ ნაკისრი რისკების სიდიდე და ხასიათი ფასდებოდეს, ზედამხედველობის ხასიათი კი ამ შეფასებებს უნდა შეესაბამებოდეს;

- ზედამხედველობის ორგანოები დარწმუნებული უნდა იყვნენ იმაში, რომ ბანკს გააჩნია მის მიერ ნაკისრი რისკების შესაბამისი რესურსები, კერძოდ, საკმარისი კაპიტალი, კვალიფიციური ხელმძღვანელობა, კონტროლისა და აღრიცხვის ეფექტიანი სისტემები.

- აუცილებელია ზედამხედველობის ორგანოებს შორის მჭიდრო თანამშრომლობა. ზედამხედველობა ხელს უნდა უწყობდეს ეფექტიანი და კონკურენტული საბანკო სისტემის ჩამოყალიბებას, რომელიც უპასუხებს საზოგადოების მოთხოვნილებებს

მისთვის ხელმისაწვდომ და კვალიფიციურ საფინანსო მომსახურებაზე.

ზედამხედველობას არ შეუძლია და იგი არც უნდა იძლეოდეს იმის გარანტიას, რომ ზედამხედველობის ქვეშ მყოფი ბანკი არ გაკოტრდება.

არსებობს ინფრასტრუქტურის გარკვეული ელემენტები, რომლებიც ზედამხედველობის ეფექტიანობას უწყობენ ხელს. სადაც ეს ელემენტები არაა, იქ ზედამხედველობის ორგანოები უნდა ცდილობდნენ, მათი შექმნის აუცილებლობაში დაარწმუნონ მთავრობა. ამასთან, მათ შეუძლიათ მონაწილეობა მიიღონ ასეთი ელემენტების შემუშავებაში.

საბაზო პრინციპები საფუძველს უქმნის ზედამხედველობის ჯეროვანი სისტემის შექმნას. აუცილებელია ამ პრინციპების დამკვიდრებაზე მოქმედი ლოკალური თავისებურებების გათვალისწინება. მოყვანილი სტანდარტები მინიმალურად აუცილებელია და გარკვეულ სიტუაციებში შესაძლოა საკმარისი არ იყოს. ყოველმა ქვეყანამ თვითონ უნდა გადაწყვიტოს, თუ რა ზომით უნდა შეივსოს ეს პრინციპები სხვა მოთხოვნებით. საბანკო ზედამხედველობის ფუნქცია დინამიკურია თავისი ბუნებით და ბაზრის ცვლილებებზე რეაგირებისთვისაა მოწოდებული. ზედამხედველობის ორგანოები მზად უნდა იყვნენ საიმისოდ, რომ მათ პერიოდულად მოუწევთ ზედამხედველობის პოლიტიკისა და პრაქტიკის გადასინჯვა ახალი ტენდენციების ან მოვლენების შესაბამისად. ამისთვის საჭიროა მოქნილი საკანონმდებლო ბაზა.

II განყოფილება. ეფექტიანი საბანკო ზედამხედველობის განხორციელებისათვის აუცილებელი პირობები

საბანკო ზედამხედველობა ფინანსური სტაბილურობის უზრუნველყოფი მექანიზმების უფრო ფართო წრის შემადგენელი ნაწილია. ასეთ მექანიზმებს ეკუთვნის: 1) რაციონალური და გრძელვადიანი ეკონომიკური პოლიტიკა; 2) განვითარებული საზოგადოებრივი ინფრასტრუქტურა; 3) მაღალი საბაზრო დისციპლინა; 4) საბანკო სფეროში პრობლემების მოგვარების მეთოდები; 5) სისტემური დაცვის საკმარისი დონის უზრუნველყოფი მექანიზმები (ანუ საზოგადოებრივი უსაფრთხოების სისტემა).

პრინციპი 1. ზედამხედველობის ეფექტიანი სისტემა მოითხოვს, რომ საბანკო საქმიანობის ზედამხედველობის შემსრულებელ ყოველ ორგანოს პქონდეს მკაფიოდ ფორმულირებული ამოცანები და ვალდებულებები. ყოველ ასეთ ორგანოს უნდა გააჩნდეს ოპერატიული დამოუკიდებლობა და შესაბამისი მატერიალური ბაზა. აუცილებელია, ასევე, ზედამხედველობის ადეკვატური იურიდიული ბაზა, რომელიც მოიცავს საბანკო საქმიანობის და მისი ზედამხედველობის განხორციელებაზე ნებართვის მიღების პროცედურის რეგულირებას, კანონმდებლობის მოთხოვნებთან საზედამხედველო ორგანიზაციის საქმიანობის შესაბამისობის გამოვლენის უფლებამოსილებას, აგრეთვე, ბანკების უსაფრთხოებისა და მდგრადობის ასპექტებს, ზედამხედველობის სუბიექტების სამართლებრივ დაცვას. ასევე, აუცილებელია ზედამხედველ ორგანოებს შორის ინფორმაციის გაცვლის და ამ ინფორმაციის კონფიდენციალობის დაცვის უზრუნველყოფის მექანიზმები.

ამ პრინციპის განსახორციელებლად საჭიროა:

- მკაფიოდ ფორმულირებული, მიღწევადი და ერთმანეთთან თავსებადი ამოცანები და მოვალეობები, რომლებიც თითოეული ზედამხედველი ორგანოსთვისაა განსაზღვრული კანონმდებლობით, ოპერატიული დამოუკიდებლობის საკმარისი დონის პირობებში;

- ისეთი პირობებით გადაცემული შესაბამისი რესურსები (ადამიანთა, ფინანსური და ტექნოლოგიური), რომლებიც ეჭვქვეშ აყენებს ზედამხედველი ორგანოს ავტონომიურობას, მთლიანობასა და დამოუკიდებლობას;

- იმ მინიმალური მოთხოვნების განმსაზღვრელი საბანკო კანონმდებლობა, რომლებსაც ბანკები უნდა აკმაყოფილებდნენ; იგი საბანკო ზედამხედველობის ორგანოებს იმის შესაძლებლობას აძლევს, რომ აუცილებლობის შემთხვევაში ადმინისტრაციული წესით დაანესონ პრუდენციული წესები დასახული მიზნების მისაღწევად, აგრეთვე, მიმართონ ბანკის მდგომარეობის ხარისხის ანალიზს; აძლევს ინფორმაციის შეგროვებისა და მისი დამოუკიდებლად შემოწმების უფლებამოსილებას; აძლევს, აგრეთვე, სასჯელის გამოყენების უფლებას იმ შემთხვევაში, როცა პრუდენციული მოთხოვნები ირღვევა;

- ზედამხედველობის პროცესში შესრულებული კეთილსინდისიერი მოქმედებებისთვის პერსონალური ან სოლიდური პასუხისმგებლობის დაცვა (ჩვეულებრივ – საკანონმდებლო);

- ზედამხედველ ორგანოებს შორის ინფორმაციის გაცვლისა და თანამშრომლობის სისტემა.

IV ბანყოფილება. მიმდინარე

საბანკო ზედამხედველობის საბანი

A. საბანკო ოპერაციების რისკები. საბანკო საქმიანობა უკავშირდება რისკებს, რომლებსაც მრავალი გარემოება წარმოშობს. ზედამხედველ ორგანოებს უნდა ესმოდეთ რისკების არსი და თვალყური ადევნონ იმას, რომ ბანკები სწორად აფასებდნენ და შეეძლოთ მათი მართვა.

B. პრუდენციული ნორმების და წესების შემუშავება და განხორციელება. საბანკო საქმის რისკებს უნდა ავლენდნენ, აკვირდებოდნენ და აკონტროლებდნენ, ამაში მნიშვნელოვანი როლი აკისრია ზედამხედველ ორგანოებს. მათი მიზანია იმ რისკების დონის შეზღუდვა, რომლებსაც დაუსაბუთებლად იღებენ ბანკები თავიანთ თავზე. ეს მოთხოვნები არ უნდა განსაზღვრავდეს ბანკის ხელმძღვანელობის გადაწყვეტილებებს. მათი დანიშნულებაა ისეთი პრუდენციული სტანდარტების დანესება, რომლებიც საბანკო ოპერაციების ჯეროვნად ჩატარებას უზრუნველყოფენ. თავისი ბუნებით დინამიკური საბანკო საქმე მოითხოვს თავისი პრუდენციული მოთხოვნების პერიოდულად გადასინჯვას ზედამხედველი ორგანოების მიერ და რეალურ სიტუაციასთან არსებული ნორმების შესაბამისობის ხარისხის შეფასებას მათ მიერ, აგრეთვე, ახალი ნორმატივების შემუშავების აუცილებლობას.

1. კაპიტალის საკმარისობა.

პრინციპი 6. ზედამხედველობის ორგანოები უნდა განსაზღვრავდნენ ყველა ბანკის კაპიტალების შესაბამისობას საკმარისობის შესახებ მოთხოვნებთან. ეს მოთხოვნები უნდა შეესაბამებოდეს ბანკის მიერ თავის თავზე აღებული რისკების დონეს; აგრეთვე, განსაზღვრავდნენ კაპიტალის შემადგენელ კონკრეტულ ელემენტებს, შესაძლო დანაკარგების გადაფარვის უნარის

მხედველობაში მიღებით.

2. საკრედიტო რისკების მართვა. სტანდარტული დაკრედიტება და კრედიტების მონიტორინგი.

პრინციპი 7. ზედამხედველობის სისტემის მნიშვნელოვანი ელემენტია ბანკის იმ პოლიტიკის, პრაქტიკისა და გამოყენებული პროცედურების დამოუკიდებლად შეფასება, რომლებიც ინვესტიციების განათავსებასა და დაკრედიტებას, აგრეთვე, სესხებისა და ინვესტიციების პორტფელების მიმდინარე მართვას უკავშირდება.

ზედამხედველობის ორგანოები დარწმუნებული უნდა იყვნენ იმაში, რომ დაკრედიტებისა და ინვესტირებისადმი მიდგომა ბანკში ობიექტური და რაციონალურია. ბანკის საკრედიტო ოპერაციების მართვის განუყოფელი ელემენტია დაკრედიტების გონივრული, ნერილობით გაფორმებული მეთოდის და კრედიტის გაცემაზე ადმინისტრაციული თანხმობის მიღების დოკუმენტაციის შესაბამისი პროცედურების არსებობა. დაკრედიტება და ინვესტირება უნდა ეყრდნობოდეს გარანტიების იმ პრუდენციულ სტანდარტებს, რომლებსაც უნდა იწონებდეს ბანკის საბჭო და დაჰყავდეს ისინი დაკრედიტებაზე მომუშავე ყველა თანამშრომლამდე. ზედამხედველი ორგანოსთვის ასევე დიდი მნიშვნელობა აქვს იმაში დარწმუნებას, რომ ბანკი კრედიტების გაცემის შესახებ გადაწყვეტილებას იღებს ინტერესების კონფლიქტისა და მესამე პირების მხრიდან ზენოლის უქონლად.

ბანკებს უნდა ჰქონდეთ საკრედიტო ურთიერთობების მონიტორინგის კარგად აწყობილი სისტემა მსესხებელთა ფინანსური მდგომარეობის მონიტორინგის ჩათვლით. ნებისმიერი მმართველობითი საინფორმაციო სისტემის უმთავრესი ელემენტი უნდა იყოს ბანკის საკრედიტო პორტფელის მდგომარეობის შესახებ აუცილებელი ცნობების შემცველი მონაცემების ბაზა იმ ინფორმაციის ჩათვლით, რომელიც შიდა რეიტინგს და კრედიტების კლასიფიკაციის სისტემას ასახავს.

აქტივების ხარისხის, აგრეთვე, საექვო დავალიანების დაფარვისათვის უზრუნველყოფის საკმარისობის შეფასება.

პრინციპი 8. ზედამხედველობის ორგანოები დარწმუნებუ-

ლი უნდა იყვნენ იმაში, რომ ბანკებს შემუშავებული აქვთ და იცავენ აქტივების ხარისხს, აგრეთვე, საეჭვო დავალანების დაფარვისათვის ბანკში არსებული ფონდებისა და რეზერვების საკმარისობის შეფასების ადეკვატურ პროცედურებს, პრაქტიკულ ღონისძიებებსა და პოლიტიკას.

ზედამხედველმა ორგანოებმა უნდა შეაფასონ ბანკის პოლიტიკა ცალკეული კრედიტების დროდადრო გადასინჯვის, აქტივების კლასიფიკაციისა და რეზერვების შექმნის სფეროში. ისინი უნდა რწმუნდებოდნენ იმაში, რომ ხდება ამ პოლიტიკის რეგულარულად გადასინჯვა და თანმიმდევრული პრაქტიკული განხორციელება. ზედამხედველი ორგანოები უნდა ზრუნავდნენ იმაზე, რომ ბანკებს გააჩნიათ პრობლემურ კრედიტებზე მეთვალყურეობისა და ვადაგადაცილებული კრედიტების დაბრუნების მექანიზმი. თუ ბანკის პრობლემური კრედიტების მოცულობა ზედამხედველი ორგანოების წარმომადგენელთა შეშფოთებას იწვევს, მაშინ მათ შეუძლიათ მოთხოვონ ბანკს დაკრედიტების პროცედურების გაუმჯობესება და კრედიტების გაცემის სტანდარტების შემოღება.

თუ კრედიტი უზრუნველყოფილია გარანტიით ან დაფარვით, მაშინ ბანკს უნდა გააჩნდეს ამ გარანტიების საიმედოობისა და დაფარვის ღირებულების მუდმივად შეფასების მექანიზმი. ზედამხედველი ორგანოები თვალყურს უნდა ადევნებდნენ იმასაც, რომ ბანკები სწორად რეაგირებდნენ და საკმარის კაპიტალს გამოყოფდნენ ბალანსგარეშე რისკების დასაფარავად.

რისკების და მათი მსხვილი პოზიციების კონცენტრაცია.

პრინციპი 9. ზედამხედველმა ორგანოებმა უნდა შეამოწმონ ბანკებში მართვის იმ საინფორმაციო სისტემების არსებობა, რომლებიც რისკების კონცენტრაციის იდენტიფიცირების საშუალებას აძლევს ხელმძღვანელობას. ზედამხედველმა ორგანოებმა უნდა დაანუსონ ის დასაშვები საზღვრები, რომლებიც ზღუდავენ ცალკეული მსესხებლების ან ერთმანეთთან დაკავშირებული მსესხებლების ჯგუფების დაკრედიტებიდან პოტენციული დანაკარგების მიღების რისკს.

კრედიტების გაცემა პირების დაკრედიტებასთან დაკავ-

შირებულ პირებზე.

პრინციპი 10. აფილირებული პირების დაკრედიტებასთან დაკავშირებული ბოროტმოქმედების თავიდან აცილების მიზნით, ზედამხედველმა ორგანომ უნდა მოითხოვოს, რომ ბანკები ასეთ ორგანიზაციებსა და მათთან დაკავშირებულ პირებს კრედიტებს აძლევდნენ ყველასათვის ერთნაირი პირობებით, აგრეთვე, ყურადღებით აკვირდებოდეს ამ დაკრედიტებას, რისკების კონტროლისა და მათი მინიმიზაციის სხვა ღონისძიებების გამოყენებას.

ქვეყანასთან დაკავშირებული და ტრანსფერტული რისკები.

პრინციპი 11. ზედამხედველი ორგანოები უნდა დარწმუნდნენ იმაში, რომ ბანკების პოლიტიკა და პროცედურები ადეკვატურია და იძლევა ქვეყანასთან დაკავშირებული და ტრანსფერტული რისკების იდენტიფიცირების, მათზე დაკვირვებისა და კონტროლის საშუალებას საერთაშორისო სასესხო და საინვესტიციო ოპერაციების ჩატარების მსვლელობაში და რომ ბანკები ითვალისწინებენ ამ რისკების დაფარვის რეზერვებს.

3. საბაზრო რისკების მართვა.

პრინციპი 12. ზედამხედველი ორგანოები უნდა დარწმუნდნენ იმაში, რომ ბანკებს გააჩნიათ საბაზრო ფასებისა და კონტირებების რყევასთან დაკავშირებული რისკების ეფექტიანი კონტროლის, თვალყურის დევნებისა და საკმაოდ ზუსტად შეფასების მექანიზმები. ზედამხედველ ორგანოებს უნდა გააჩნდეთ აუცილებლობის შემთხვევაში საბაზრო რისკის დასაფარავი კაპიტალისადმი მოთხოვნების და/ან ლიმიტების დანესების უფლებამოსილებანი.

4. სხვა რისკების მართვა.

პრინციპი 13. ზედამხედველი ორგანოები უნდა დარწმუნდნენ იმაში, რომ ბანკს შემუშავებული აქვს რისკების მართვის ისეთი ყოვლისმომცველი პროცესი (გამგეობის მხრიდან ზედამხედველობის ჩათვლით), რომელიც სხვა სახის რისკების იდენტიფიცირების, შეფასების, თვალყურის დევნებისა და კონტროლის საშუალებასაც იძლევა, და რომ მას გააჩნია კაპიტალი ამ რისკების დასაფარავად.

(2) ლიკვიდობის მართვა.

ლიკვიდობის მართვის მიზანი ისაა, რომ ბანკმა უზრუნველყოს მისი ყველა ვალდებულების შესრულება. ლიკვიდობის მართვის ჯეროვანი პოლიტიკის მნიშვნელობანი ელემენტებია მმართველობითი ინფორმაციის ანყობილი სისტემები; ლიკვიდობის ცენტრალიზებული კონტროლი; ფონდირების წყაროების დივერსიფიკაცია და გაუთვალისწინებელი გარემოებების შემთხვევისთვის განხორციელებული დაგეგმვა.

(3) ოპერაციული რისკი.

ზედამხედველი ორგანოები უნდა დარწმუნდნენ იმაში, რომ ბანკის ხელმძღვანელობას გააჩნია შიდა კონტროლისა და აუდიტის ეფექტიანი სისტემა, აგრეთვე იმაში, რომ მას შემუშავებული აქვს ოპერაციული რისკის მართვისა და მისი მინიმიზაციის პოლიტიკა. ზედამხედველი ორგანოები უნდა დარწმუნდნენ იმაში, რომ ბანკს აქვს მწყობრიდან გამოსული ყველა სისტემის აღდგენის დასაბუთებული გეგმები და ექსტრენულ სიტუაციაში სარეზერვო ტენოლოგიური მოწყობილობების გამოყენების შესაძლებლობა.

5. შიდა კონტროლი

პრინციპი 14. ზედამხედველი ორგანოები უნდა დარწმუნდნენ იმაში, რომ ბანკებს აქვთ შიდა კონტროლის ისეთი სისტემა, რომელიც მათი ოპერაციების ხასიათსა და მასშტაბებს შეესაბამება.

პრინციპი 15. ზედამხედველი ორგანოები უნდა დარწმუნდნენ იმაში, რომ ბანკები მიმართავენ ადეკვატურ პოლიტიკას, პრაქტიკასა და პროცედურებს, კლიენტების შემომწმების დადგენილი წესების ჩათვლით, რომლებიც ხელს უწყობენ საფინანსო სექტორში ეთიკური და პროფესიული სტანდარტების ამაღლებას და ხელს უშლიან ბანკის განზრახ ან უნებლიედ გამოყენებას დამნაშავე ელემენტების მიერ. შიდა კონტროლის მიზანია იმაში დარწმუნება, რომ ბანკში საქმეები რაციონალურად მიდის, საჭირო წინდახედულობითა და ბანკის საბჭოს მიერ შემუშავებული პოლიტიკისა და სტრატეგიის შესაბამისად; ოპერაციები ჩატარდება მხოლოდ სათანადო ნებართვის მიღების შემდეგ; აქტივები და ვალდებულებები კონტროლირდება; ბუღალტრული ანგარიშგება და სხვა

დოკუმენტები შეიცავს სრულ, ზუსტ და დროულ ინფორმაციას, ბანკის ხელმძღვანელობას კი აქვს ბანკის მიერ აღებული რისკების იდენტიფიცირების, შეფასებისა და მართვის უნარი.

შიქლება გამოიყოს ოთხი საკონტროლო სფერო: ვალდებულებებისა და პასუხისმგებლობის განაწილება, უფლებამოსილებათა შეზღუდვა კრედიტების გაცემის ნებართვაზე და გადანყვებილებათა მიღების პროცედურებზე; ბუღალტრული აღრიცხვა; „ოთხი თვლის“ პრინციპი (ფუნქციების გამიჯვნა, ჯვარედინი შემოწმებები, ორმაგი ხელმოწერა და ა.შ.); აქტივებისა და ინვესტიციების უშუალო კონტროლი.

კონტროლის ამ სახეობებს უნდა ავსებდეს ეფექტიანი აუდიტი, რომელსაც შეუძლია დამოუკიდებლად შეაფასოს ორგანიზაციის შიგნით კონტროლის სისტემების საკმარისობა, ოპერაციული ეფექტიანობა და საიმედოობა. მაშასადამე, შიდა აუდიტორს უნდა ჰქონდეს სათანადო სტატუსი და ანგარიშვალდებულება ბანკში, რამაც მისი დამოუკიდებლობა უნდა უზრუნველყოს. გარე აუდიტი ხელს უნდა უწყობდეს ამ პროცესის ეფექტიან კონტროლს. ზედამხედველ ორგანოებს უნდა აკმაყოფილებდეს ის გარემოება, რომ ბანკი ატარებს ეფექტიან პოლიტიკას, ხოლო მისი ხელმძღვანელობა მაკორექტირებელ ადეკვატურ ზომებს მიმართავს აუდიტორების მიერ გამოვლენილი სუსტი შიდა კონტროლის შემთხვევაში.

რადგანაც ბანკის საქმიანობას მრავალრიცხოვანი კანონები და წესები არეგულირებს, მათ უნდა გააჩნდეთ ამ კანონებისა და წესების დამცავი ადეკვატური პოლიტიკა და შესაბამისი პროცედურები.

ბანკების მიმართ საზოგადოების ნდობა და მათი რეპუტაცია შიქლება შელახოს კრიმინალურ ელემენტებთან მათმა (თუნდაც უნებლიე) კავშირმა. ამიტომ ზედამხედველი ორგანოები თვალყურს უნდა ადევნებდნენ იმას, რომ ბანკები მიმართავდნენ სათანადო პროცედურებს, თავიანთი კლიენტების შესწავლის მკაცრი პოლიტიკის ჩათვლით, აგრეთვე, ხელს უწყობდნენ საფინანსო სექტორში მაღალი ეთიკური და პროფესიული სტანდარტების მიღწევას.

C. მიმდინარე საბანკო ზედამხედველობის მეთოდები

პრინციპი 16. ზედამხედველობის ეფექტიანი სისტემა უნდა მოიცავდეს იმ ზედამხედველობის ფორმებს, რომლებსაც ახორციელებენ როგორც უშუალოდ ადგილებზე, ისე გარედან დაკვირვების მეთოდების გამოყენებით.

პრინციპი 17. ზედამხედველი ორგანოები რეგულარულ კონტაქტებს უნდა ინარჩუნებდნენ ბანკის ხელმძღვანელობასთან და კარგად იცნობდნენ ამ ბანკის მიერ განხორციელებული ოპერაციების არსს.

პრინციპი 18. ზედამხედველი ორგანოები საჭიროა ფლობდნენ ინდივიდუალურ და კონსოლიდირებულ საფუძველზე ბანკებისგან დარწმუნების, ანალიზისა და შეფასების საშუალებებს.

პრინციპი 19. ზედამხედველ ორგანოებს უნდა ჰქონდეთ საზედამხედველო ინფორმაციის დამოუკიდებლად შეფასების საშუალებები ადგილებზე შემოწმების გზით ან გარე აუდიტორების მეშვეობით.

პრინციპი 20. ზედამხედველობის მნიშვნელოვანი ელემენტებია მისი ორგანოს უნარი, კონსოლიდირებულ საფუძველზე გაუწიოს ზედამხედველობა ბანკების ჯგუფს.

პრობლემების წამოჭრის შემთხვევაში ბანკები დარწმუნებული უნდა იყვნენ, რომ შეუძლიათ ენდონ ზედამხედველ ორგანოს, კონსულტაცია მიიღონ მისგან და მასთან ერთად კონსტრუქციულად და კონფიდენციალურად განიხილონ ეს პრობლემები. ბანკებს შეგნებული უნდა ჰქონდეთ თავიანთი მოვალეობა, თავისდროულად მიანოდონ ინფორმაცია ზედამხედველ ორგანოს მათ საქმიანობასთან დაკავშირებული მნიშვნელოვანი საქმეების შესახებ.

D. მოთხოვნები ბანკებისადმი ფინანსური ანგარიშგების წარდგენის შესახებ

პრინციპი 21. ზედამხედველ ორგანოს უნდა აკმაყოფილებდეს იმაში დარწმუნება, რომ ბანკი ეწევა სავალდებულო ანგარიშგებას თანმიმდევრულად გატარებული საბუღალტრო პოლიტიკისა და პრაქტიკის საფუძველზე. ეს საშუალებას აძლევს ზედამხედველ ორგანოს, სარწმუნო ინფორმაცია მიიღოს

ბანკის ფინანსური მდგომარეობისა და მის მიერ ჩატარებული ოპერაციების მომგებიანობის შესახებ.

იგი უნდა დარწმუნდეს იმაშიც, რომ ბანკი რეგულარულად აქვეყნებს თავისი მდგომარეობის ადეკვატურად ამსახველ ფინანსურ ანგარიშგებას.

V. განყოფილება. ზედამხედველობის ორგანოების უფლებამოსილებანი

პრინციპი 22. ზედამხედველ ორგანოებს ადეკვატური შესაძლებლობები უნდა ჰქონდეთ იმ ბანკებში თავისდროული მაკორექტირებელი ზომების გასატარებლად, რომლებიც არ იცავენ დადგენილ პრუდენციულ მოთხოვნებს, აგრეთვე, იმ შემთხვევაში, რომცა ბანკები არღვევენ საბანკო რეგულირების წესებს ან საფრთხე ექმნება მეანაბრეთა ინტერესებს.

A. მაკორექტირებელი ღონისძიებები.

იმ შემთხვევაში, თუ გამოვლენილი პრობლემა შედარებით პატარაა, მაშინ ზედამხედველი ორგანო შეიძლება შემოიფარგლოს არაოფიციალური ჩარევით (მაგალითად ბანკის ხელმძღვანელობასთან უბრალო, ზეპირი ან წერილობითი, კონტაქტით). სხვა შემთხვევაში შეიძლება საჭირო გახდეს ოფიციალური მოქმედებები. ასეთ მაკორექტირებელ ღონისძიებებს მაშინ აქვთ ნარმატების მეტი შანსი, როდესაც ისინი თვითონ ბანკის მიერ შემუშავებული ფინანსური გაჯანსაღების კომპლექსური პროგრამის ნაწილია. თუ არ ხერხდება ბანკის ხელმძღვანელობასთან თანხმობის მიღწევა, ამან არ უნდა შეაფერხოს ზედამხედველი ორგანო, რომ მან აუცილებელი მაკორექტირებელი მოქმედებები მოსთხოვოს ბანკს.

ზედამხედველ ორგანოს უნდა ჰქონდეს ბანკის არამარტო მიმდინარე საქმიანობის შეზღუდვის, არამედ მის მიერ ახალი სახის ოპერაციების ჩატარებისა და კაპიტალდაბანდებებისათვის ხელის შეშლის უფლებამოსილება. მას უნდა ჰქონდეს, აგრეთვე, დივიდენდების ან სხვა შემოსავლების გაცემის შეზღუდვის ან შეჩერების, აქტივების გადაგზავნის და ბანკის მიერ თავისი საკუთარი აქციების შესყიდვის შეზღუდვის უფლება. ზედამხედველ ორგანოს უნდა გააჩნდეს მმართველური პრობლემის მოგვარებ-

ის ეფექტიანი საშუალებები, მათ შორის ბანკების მფლობელებს, დირექტორებისა და მენეჯერების შეცვლის გაკონტროლებას, მათი უფლებამოსილების შეზღუდვის, აუცილებლობის შემთხვევაში კი – ცალკეული პირებისთვის საბანკო საქმიანობაში მონაწილეობის აკრძალვის უფლება. უკიდურეს შემთხვევებში ზედამხედველ ორგანოს შეუძლია ბანკში გარე მმართველობის შემოღება.

საყურადღებოა, რომ ასეთ ღონისძიებებს ბანკის საბჭოს მეშვეობით უნდა ახორციელებდნენ.

განყოფილება VI. საერთაშორისო საბანკო ოპერაციები

A. ბანკის ადგილსამყოფელი ქვეყნის ზედამხედველობის ორგანოების მოვალეობები

პრინციპი 23. ზედამხედველი ორგანოები უნდა ახორციელებდნენ ზედამხედველობას კონსოლიდირებულ საფუძველზე, ადეკვატურ მონიტორინგს და პრუდენციულ ზომებს მიმართავდნენ იმ საბანკო ოპერაციების ყველა ასპექტის მიმართ, რომლებსაც მათი ქვეყნის ბანკები საერთაშორისო მასშტაბით ატარებენ, უპირველეს ყოვლისა, ფილიალების, ერთობლივი სანარმოებისა და შვილობილი განყოფილებების მეშვეობით.

პრინციპი 24. კონსოლიდირებულ საფუძველზე ზედამხედველობის ერთ-ერთი უმთავრესი ელემენტია კონტაქტების დამყარება და ინფორმაციის გაცვლა ზედამხედველობის საქმეში მონაწილე სხვა ორგანოებთან, პირველ რიგში – მიმღები ქვეყნის ზედამხედველობის ორგანოებთან.

B. მიმღები ქვეყნის ზედამხედველობის ორგანოების მოვალეობები

პრინციპი 25. ზედამხედველობის ორგანოებმა უნდა მოითხოვონ, რომ მათ ქვეყანაში მიმდინარე საზღვარგარეთული ბანკების ოპერაციები იმავე მაღალ სტანდარტებს შეესაბამებოდეს, როგორც ეს ეროვნული ბანკებისთვისაა დაწესებული. მათ უნდა ჰქონდეთ ამ ბანკების შესახებ სათანადო ინფორმაციის გაცვლის უფლებამოსილება სათაო ბანკების ადგილმდებარეობის ქვეყნის ზედამხედველობის ორგანოებთან. ესაუცილებელია ბანკებზე ზედამხედველობისათვის კონსოლიდირებულ საფუძველზე.

6.6. ბანკების საქმიანობაზე ზედამხედველობის საზღვარგარეთული გამოცდილება

მოკლედ განვიხილოთ, თუ როგორ წარმოებს დასავლეთის მთელ რიგ ქვეყნებში საბანკო საქმიანობის ცალკეულ მიმართულებებზე ზედამხედველობა. ბანკის ხელმძღვანელობის ან მის მიერ გასატარებელი პოლიტიკის მოულოდნელი შეცვლის, ასევე დამნაშავე ელემენტების ან შელახული რეპუტაციის პირთა ხელში მისი გადასვლის თავიდან აცილების მიზნით საზედამხედველო ორგანოებს მინიჭებული აქვთ ამგვარ ცვლილებებზე ვეტოს უფლება. ჩვეულებისამებრ, აუცილებელია ზედამხედველობის ორგანოებისათვის წინასწარი შეტყობინება ან ბანკების კონტროლის, საკუთრების და მართვის სფეროში სავარაუდო ცვლილებების დამტკიცება უმაღლესი ხელმძღვანელი რგოლის ან აუდიტორთა დანიშვნის ჩათვლით. ასე, მაგალითად, გერმანიაში, ბანკები ვალდებული არიან დაუყოვნებლივ აცნობონ საკრედიტო ორგანიზაციებზე ზედამხედველობის ფედერალურ უწყებას შემდეგი ცვლილებების შესახებ:

- საკადრო და ორგანიზაციული (მმართველთა, სამეთვალყურეო და დირექტორთა, საბჭოების წევრთა დანიშვნა-განთავისუფლება, ბანკის ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის, მისი სახელწოდებისა და დაფუძნების ხელშეკრულების შეცვლა, ფილიალის ან წარმომადგენლობის გახსნა ან დახურვა, საფინანსო ან სხვა ჯგუფში შესვლის გადაწყვეტილება);

- ეკონომიკური ცვლილებების შესახებ (წილის შესყიდვა სხვა დანესებულებაში, რაც მისი კაპიტალის 5%-ზე მეტს შეადგენს, ბანკის საკუთარი კაპიტალის 25%-ზე მეტი ოდენობის ზარალი, ოპერაციათა შეწყვეტა, საბანკო საქმიანობასთან დაუკავშირებელი საქმიანობის დაწყება ან შეწყვეტა, ბანკის მმართველთა სახელზე სხვა სანარმოებსა და ორგანიზაციებში მონაწილეობის უფლების შექნა ან მონაწილეობის წილის შეცვლა).

ბანკების ფილიალების და განყოფილებების შექმნაზე კონტროლი სუსტი ბანკების გაფართოების ერთგვარი აღმკვეთი საშუალებაა. გარდა ამისა, ბანკების საზღვარგარეთული ფილიალების

საქმიანობაზე კონტროლი შესაძლებელს ხდის არ დაუშვას საზღვარგარეთ თანხის გადინება და ზღუდავს ბანკების შესაძლებლობებს - გვერდი აუარონ სავალუტო ოპერაციების გატარების დადგენილ წესს. მაგალითად, იტალიაში, მიუხედავად იმისა, რომ ახალი ფილიალების გასახსნელად აუცილებელი არაა იტალიის-ცენტრალური ბანკის წინასწარი თანხმობა, საზედამხედველო ორგანოებს შეუძლიათ არ დაუშვან საკრედიტო ორგანიზაციების ფილიალთა ქსელის გაფართოება, თუკი, მათი აზრით, ბანკს არ გააჩნია აუცილებელი რესურსები და შესაბამისი კადრები. ნიდერლანდებში ბანკის შექმნაზე ლიცენზიის გაცემა ნიშნავს ნებართვასაც ქვეყანაში ფილიალების გახსნაზე, მაგრამ საზღვარგარეთ ფილიალის ან შვილობილი ორგანიზაციის დაფუძნებისათვის აუცილებელია სპეციალური ნებართვა.

ზედამხედველობის მექანიზმების ცენტრალურ რგოლს ბევრ ქვეყანაში წარმოადგენს დოკუმენტალური (დისტანციური) ზედამხედველობა, რომლის ამოცანაც იმაში მდგომარეობს, რომ მუდმივი ან რეგულარული კონტროლის გზით გამოაშკარაოს ბანკის პრობლემები მათი წარმოშობის ადრეულ სტადიაზე. გადაუჭრელ საკითხთა გამწვავებამ შეიძლება გამოიწვიოს მისი გადახდისუნარიობა და ბანკროტობა. ბანკი ველარ მიიღებს ზომებს გამოვლენილ ნეგატიურ მოვლენათა და ტენდენციათა დასაძლევად.

არსებობს ბუღალტრული აღრიცხვისა და ფინანსური ანგარიშგების სტანდარტები, რომელთა დაცვა მონოდებულია ობიექტურად ასახოს ბანკების საქმიანობა. ამასთან, ბანკის მდგომარეობის შესახებ პირველადი ინფორმაციის მიღების პროცესს ყოველ ქვეყანაში გააჩნია თავისებურებები.

მაგალითად, ინგლისში საზედამხედველო ორგანოები ბანკებიდან იღებენ წლიურ ბალანსებს, აუდიტორების მიერ დამოწმების გარეშე, ასევე ანგარიშებს ცალკეული ოპერაციების შესახებ მათი დასრულებისთანავე. გერმანიაში მიმდინარე კონტროლი წარმოებს გადახდისუნარიანობის, ლიკვიდურობის, სარისკო აქტივების, ინსაიდერთა კრედიტების და ა.შ. შესახებ ბანკების ყოველთვიურ ანგარიშების საფუძველზე. წლის შედეგებით ხდება წლიური ბალანსისა და მოგება-ზარალის შესახებ ანგარიშის

შედგენა. გარდა ამისა, საკრედიტო ორგანიზაციებზე ზედამხედველობის ფედერალურმა უწყებამ შეიძლება გამოითხოვოს ბანკიდან ნებისმიერი ინფორმაცია, საბუღალტრო წიგნებისა და დოკუმენტაციის ჩათვლით. იტალიაში ბანკები საზედამხედველო ორგანოებში გზავნიან ყოველთვიურად - შემცირებულ ბალანსს, ყოველკვარტალურად - ანგარიშს დეპოზიტებისა და კრედიტების შესახებ, წელიწადში ერთჯერ - წლიურ ბალანსს და მოგება-ზარალის შესახებ ანგარიშს. ნიდერლანდებში ბანკები ყოველთვიურ ანგარიშს ადგენენ მათი გადახდის უზუნარიანობის, ლიკვიდურობის, ქვეყნების მიხედვით დავალიანების, გახსნილი სავალუტო პოზიციის, გადავადებული კრედიტების და სარეზერვო ანარიცხების შესახებ. საზედამხედველო ორგანოები ლებულობენ გარე აუდიტორების მიერ შემონმებული ბანკების გამოქვეყნებულ ანგარიშებს. საფრანგეთში გარე აუდიტორების მიერ დაუმონმებელ ბანკის ანგარიშების წარდგენა ხდება დისკეტებით, კვარტალში ერთჯერ. ძირითადი ანგარიშგება ხდება ნახევარ წელიწადში ერთჯერ (ბალანსი, ანგარიში მოგება-ზარალის შესახებ, გადახდის უზუნარიანობის კოეფიციენტი და ა.შ.). შეკვეცილი ბალანსები იგზავნება ყოველთვიურად, რეგულარულად გაიცემა ცნობები მსხვილი კრედიტების შესახებ, აუცილებლობის შემთხვევაში ანგარიშგების მონაცემები ივსება ანკეტური მონაცემებით (მაგალითად, საეჭვო კრედიტების საერთო ჯამის, შექმნილი სარეზერვო ფონდების შესახებ). აშშ-ში ბანკები ყოველკვარტალურად ადგენენ სრულ ინფორმაციას თავიანთი ფინანსური მდგომარეობისა და შემოსავლების შესახებ.

დანვრილებით შევჩერდეთ საფრანგეთის გამოცდილებაზე. ბანკის საქმიანობაზე ზედამხედველობის მთავარი ამოცანა აქ მდგომარეობს სისტემური საბანკო კრიზისის აღკვეთაში. მოქმედებს კონტროლის გაშლილი სისტემა, რომლის ძირითადი პრინციპებია:

- ორმაგი ზედამხედველობა - ეკონომიკის, ფინანსთა სამინისტროსა (სახაზინო მმართველობიდან) და საფრანგეთის ცენტრალურ ბანკის მხრიდან;
- კონტროლის კონკრეტული მიმართულებების, წესებისა და

ფუნქციების შემუშავება ოთხი ორგანოს მიერ: 1) ეროვნული საკრედიტო კავშირის; 2) საბანკო რეგულირების კომიტეტის; 3) საკრედიტო დანესებულებათა კომიტეტის; 4) საბანკო კომისიის მიერ.

● ბანკებისა და სხვა საკრედიტო დანესებულებების სავალდებულო მონაწილეობა პროფესიულ გაერთიანებებში - საფრანგეთის ბანკების ასოციაციაში, საფრანგეთის საფინანსო საზოგადოებათა ასოციაციაში, სპეციალიზირებული საფინანსო ინსტიტუტების გაერთიანებაში და სხვ., რომელთა ცენტრალური ორგანოები შუამავლების როლში გამოდიან საზედამხედველო ორგანოებსა და საკრედიტო ორგანიზაციებს შორის.

საფრანგეთის ბანკების საქმიანობაზე გარედან კონტროლის ძირითადი მიმართულებები შემდეგია:

- ბანკის საქმიანობისათვის წინასწარი ნებართვის გაცემა;
- მუდმივი ზედამხედველობა საბანკო კომისიის მხრიდან;
- ყოველი ბანკის ვალდებულება - ჰყავდეს უკიდურეს შემთხვევაში ერთი რევიზორი მაინც.

● კაპიტალის, ლიკვიდურობის და გადახდისუნარიანობის, რისკების განაწილებისა და შეზღუდვის და ა.შ. მინიმალური ოდენობის ნორმატივების დაცვის აუცილებლობა;

● საგადასახადო ორგანოების ინფორმირება გადასახადების გადახდის, კლიენტთა ანგარიშების გახსნისა და დახურვის შესახებ; საბაჟო ორგანოების ინფორმირება სავალუტო ოპერაციების შესახებ.

ბანკების საქმიანობის რეგულირების ძირითადი მიზნებია:

- კონკურენციის პირობების ჰარმონიზაცია;
- საკრედიტო ორგანიზაციების მოდერნიზაცია და შეცვლილი პირობებისადმი რეგულირების წესების დროული ადაპტაცია;

- ბანკების უსაფრთხოების უზრუნველყოფა;
- კლიენტებთან ურთიერთობის გაუმჯობესება, მ.შ. მათი ინტერესების დაცვა.

ზემოთ ჩამოთვლილი ოთხი ორგანოდან ყოველი მათგანი ასრულებს 1984 წ. ბანკების შესახებ კანონით განსაზღვრულ ფუნქციებს.

ნაციონალური საკრედიტო საბჭო შედგება 51 წევრისაგან (4 - ს წარმოადგენს სახელმწიფო მოხელეს, 8 - ირჩევა, 10 - ეკონომიკის დარგებს წარმოადგენს, 10 - პროფკავშირს, 13 - საკრედიტო ორგანიზაციებს, 6 - პერსონალურად მონვეული მაღალკვალიფიციური სპეციალისტია). საბჭო ასრულებს საკონსულტაციო ფუნქციებს ფულადი და სავალუტო პოლიტიკის შემუშავებისას, ნაციონალური საფინანსო სისტემის ფუნქციონირების ძირითადი პირობების განსაზღვრისას; მონაწილეობს საკრედიტო-საფინანსო სფეროზე კანონპროექტების შემუშავებაში.

საბანკო რეგულირების კომიტეტს მეთაურობს ეკონომიკისა და ფინანსთა მინისტრი. მისი მოადგილეა საფრანგეთის ბანკის მმართველი. კომიტეტის შემადგენლობაში შედის საფრანგეთის ბანკებისა და პროფკავშირების ასოციაციის თითო წარმომადგენელი და ორი პერსონალურად მონვეული სპეციალისტი. კომიტეტი ადგენს ბანკების საქმიანობის წესებსა და ნორმებს შემდეგ სფეროებში: ბანკის სანესდებო კაპიტალის ოდენობა და სტრუქტურა; საბანკო განყოფილებების და წარმომადგენლობების შექმნის წესები; სხვა ბანკების, საწარმოებისა და ორგანიზაციების კაპიტალში მონაწილეობის პირობები; კონკურენციისა და კლიენტთა მომსახურების პირობები და წესები; მართვის წესები და სტანდარტები; აღრიცხვისა და ანგარიშგების წესები; კრედიტების გაცემის ინსტრუმენტები და წესები. კომიტეტის გადაწყვეტილებები ფორმდება ეკონომიკის და ფინანსთა სამინისტროს დადგენილებების (განკარგულებების) სახით.

საკრედიტო დაწესებულებათა კომიტეტში შედის ექვსი წევრი და მას მეთაურობს საფრანგეთის ბანკის მმართველი. მასში შედის ხაზინის დირექტორი და საბანკო სამყაროს ოთხი წარმომადგენელი. კომიტეტი გასცემს ნებართვას ბანკის შექმნაზე ან მისი სტრუქტურის შეცვლაზე, საბანკო ოპერაციების წარმოებაზე, ასევე იღებს გადაწყვეტილებებს საბანკო კანონმდებლობის გამოყენების ცალკეულ საკითხებზე.

ბანკების შექმნის შესახებ განაცხადების განხილვისას კომიტეტი ხელმძღვანელობს შემდეგი პრინციპებით: არ წაახალისოს

ისეთი საკრედიტო ორგანიზაციების შექმნა, რომელთა კაპიტალი ერთი ფიზიკური პირის ხელშია; ჩაითვალოს, რომ საკონტროლო პაკეტის მფლობელ ერთ ან რამდენიმე აქციონერს უნდა გააჩნდეს გამოცდილება საფინანსო ან საბანკო საქმიანობის დარგში; ყურადღებით მოეპყრან სააქციო საზოგადოების სტრუქტურას, რათა არ დაუშვან აქციათა ზედმეტი გაბნევა ან ორ აქციონერს შორის წილის თანაბრად განაწილება; მკაცრად გააკონტროლოს საკრედიტო ორგანიზაციების საქმიანობა, რომელთა მონაწილეები არიან არასაბანკო ინსტიტუტები (ამ უკანასკნელთ, თუ მათ გააჩნიათ საკონტროლო პაკეტი, მოეთხოვებათ ბანკის კაპიტალში მათი მონაწილეობის გრძელვადიანი ხასიათის დამატურებელი წერილი).

საბანკო საქმიანობაზე ნებართვა კომიტეტის მიერ გაცემა შემდეგი პირობით: საკრედიტო ორგანიზაციათა უმრავლესობას უნდა გააჩნდეს კაპიტალი, არანაკლებ 35 მლნ. ფრანკისა; ზოგიერთი საფინანსო კომპანიისა და მუნიციპალური კრედიტის სალაროსათვის დაშვებულია კაპიტალი 15 და 7,5 მლნ. ფრანკის ოდენობით; საბანკო საქმიანობა მოიცავს ოპერაციათა ტექნიკურ და საფინანსო საშუალებების ჩამონათვალს, ასევე ბანკის ძირითად მონაწილეთა და ხელმძღვანელთა თვისებრივ მახასიათებლებს.

საბანკო კომისია, რომელსაც ხელმძღვანელობს საფრანგეთის ბანკის მმართველი, შედგება ხაზინის დირექტორის, სახელმწიფო საბჭოს წევრის, საკასაციო სასამართლოს წევრისა და ორი სპეციალურად მონვეული სპეციალისტისაგან. საბანკო კომისია ბანკების საქმიანობის ყოველდღიური კონტროლის განმახორციელებელი მთავარი ორგანოა, რომელიც „საბროკერო“ ფუნქციებს ასრულებს, თვალყურს ადევნებს სამართლებრივი ნორმების დაცვას; სწავლობს საკრედიტო ორგანიზაციების საქმიანობის პირობებს და ფინანსურ მდგომარეობას, მათი მომსახურების ხარისხს; რეგულარულად იღებს ანგარიშებს ბანკებიდან, რომელთა საფუძველზე ნიშნავს ინსპექციებს და შეხვედრებს ბანკების ხელმძღვანელებთან. შემოსწმების შედეგებით საბანკო კომისია აფასებს ბანკის ფინანსურ მდგომარეობას, აძლევს რეკომენდაციებს ბანკის რისკების მართვის ხარისხის ასამაღლებლად. თუ

საბანკო კომისია ჩათვლის ბანკის მდგომარეობას არადამაკმაყოფილებლად, შეიძლება დაინიშნოს „ლიკვიდატორი“ ბანკის ვალუალობის (ბანკროტობის) შესახებ სასამართლო პროცედურის დაწყებამდე.

საბანკო კომისია დამოუკიდებელი ინსტიტუტია, რომელიც იმყოფება სახელმწიფო სამსახურში და არ წარმოადგენს იურიდიულ პირს, მაგრამ გააჩნია განსაზღვრული იურიდიული უფლებამოსილებანი. საბანკო კომისიის შემადგენლობაში ფუნქციონირებს გენერალური სამდივნო, რომელიც ამზადებს დოკუმენტებს გადანყვეტილებების და დირექტივების მისაღებად. კანონმა საბანკო კომისიას მიანიჭა ადმინისტრაციული და იურიდიული უფლებამოსილებანი. თავისი ადმინისტრაციული უფლებამოსილებების ფარგლებში საბანკო კომისიას შეუძლია: მოითხოვოს ბანკის ხელმძღვანელებისაგან „საქმიანი ეთიკის“ წესების დაცვა; გაუგზავნოს ბანკის ხელმძღვანელობას განაწესი აუცილებელი ზომების მისაღებად; დაიწყოს „დისციპლინარული პროცედურა“ ბანკების ხელმძღვანელებთან მიმართებაში (ამ შემთხვევაში საბანკო კომისიას შეუძლია გამოიყენოს თავისი იურიდიული უფლებამოსილებანი). თავისი იურიდიული უფლებამოსილებების ფარგლებში საბანკო კომისიას შეუძლია დამრღვევების მიმართ გაატაროს შემდეგი სანქციები: გაფრთხილება და გაკიცხვა; ზოგიერთი ოპერაციების აკრძალვა ან შეზღუდვა; ბანკის ერთი ან რამდენიმე ხელმძღვანელის დროებითი ჩამოცილება ან გასაჩივრება; ლიცენზიის ჩამორთმევა; ფულადი ჯარიმები, რომელთა ოდენობა შეიძლება აღწევდეს ბანკის მინიმალური კაპიტალის ჯამს.

საბანკო კომისია ასრულებს მაკონტროლებელ ფუნქციებს შემდეგი ფორმებით: 1. ბანკის საქმიანობაზე ინდივიდუალური კონტროლით მათ მიერ საბანკო კომისიის სამდივნოში წარდგენილი დოკუმენტების (ანგარიშების) საფუძველზე; 2. ადგილებზე შემონშების ჩატარებით; 3. ქვეყნის საფინანსო სექტორში არსებულ სიტუაციაზე საერთო კონტროლით, მისი რენტაბელობის ანალიზით და რეგულირების დარგში ცვლილებებზე ადაპტირების უნარით. შესაბამისი მიმოსხილებები ქვეყნდება ყოველწლი-

ურად. ამასთან, საბანკო კომისია იცავს ფუნდამენტურ პრინციპებს: ა) საკრედიტო ორგანიზაციის შიგა მართვაში ჩაურევლობას; ბ) ბანკის საქმიანობის შედეგებით კონტროლს. მოკლედ, უკანასკნელ წლებში საბანკო კომისიის სტატუსსა და ფუნქციებზე ნარმოებს დებატები.

ბანკებზე ზედამხედველობა: პრინციპები, ტექნოლოგიები, პრობლემები. მსოფლიო გამოცდილების გათვალისწინებით შეიძლება დასახელდეს საბანკო ზედამხედველობის შემდეგი პრინციპები:

1. **უნივერსალობა და სავალდებულობა.** ზედამხედველობის ქვეშ უნდა იმყოფებოდეს ქვეყნის ტერიტორიაზე მომუშავე ყველა საკრედიტო ორგანიზაცია გამონაკლისის გარეშე, თანაც ზედამხედველობაზე თანხმობა და საზედამხედველო ორგანოთა მოთხოვნების შესრულება უნდა იყოს აუცილებელი პირობა არა მხოლოდ საბანკო ლიცენზიის მისაღებად, არამედ საბანკო ოპერაციების შესასრულებლად. ზოგიერთი ქვეყნის ბანკი არ გასცემს ლიცენზიას და არ უწევს ზედამხედველობას არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციებს.

2. **ცენტრალური ბანკებისათვის (და/ან სხვა ორგანოებისათვის) კანონმდებლობით საზედამხედველო ფუნქციების მინიჭება ყველა ბანკისათვის (საკრედიტო ორგანიზაციისათვის) სავალდებულო შესაბამისი ნორმატიული აქტების გამოცემის უფლებით.**

3. **ზედამხედველობის ორგანოების მოთხოვნათა ერთობლიობა.** საქმიანობის (ოპერაციების) განმახორციელებელ ყველა საკრედიტო ორგანიზაციისადმი წაყენებული უნდა იქნეს ერთნაირი მოთხოვნები. აქ კი, სადაც მოთხოვნები შეიძლება და/ან დიფერენცირებულია, გამოყენებული უნდა იქნეს დიფერენციაციის გამოკვეთილი და სტაბილური წესები.

4. **ზედამხედველობის ორგანოების კანონიერი მოთხოვნების სავალდებულობა.**

5. **რაოდენობრივი და ხარისხობრივი კონტროლის ერთიანობა.** აუცილებელია თვალყურის დევნება არა მხოლოდ საკრედიტო ორგანიზაციების მიერ ამა თუ იმ წესის, ნორმატივის, მოთხ-

ოვნის, მითითების ფორმალურ დაცვაზე, არამედ მათი განვითარების ხარისხობრივ (ეკონომიკურ და ფინანსურ) მახასიათებლებზე, რაც მოითხოვს კარგ მონიტორინგს (კონკრეტული საკრედიტო ორგანიზაციების მუშაობის ეფექტურობის მაჩვენებლების დინამიკაზე კონტროლი) და არანაკლებ ხარისხიან ინდივიდუალურ ანალიტიკურ მუშაობას.

6. პრევენციული და შემდგომი კონტროლის შერწყმა. პრევენციული კონტროლი უნდა გავიგოთ როგორც წინასწარი (ჯერ კიდევ ბანკის შექმნის სტადიაზე) და როგორც პროფილაქტიკური („შორსმჭვრეტელური“), რომლებიც ხელს უშლიან ფუნქციონირებადი ბანკების საქმიანობაში ნეგატიური მოვლენებისა და ტენდენციების წარმოშობასა და დაგროვებას.

ამასთან, კარგად უნდა გვესმოდეს ისიც, რომ თუ ზედამხედველობა ავლენს მნიშვნელოვან პრობლემებს მისი განვითარების ადრეულ სტადიაზე – როცა „ჯერაც არაფერი მომხდარა“, მაშინ შესაბამისი ბანკისადმი ზემოქმედების მარეგულირებელი ზომების მიღების საფუძვლად შეიძლება ვალიაროთ თავად სარისკო საქმიანობა და არა მხოლოდ ბალანსის სტრუქტურის ფორმალური თანაფარდობის ფაქტობრივად შემდგარი დარღვევა, რომელიც, საბოლოოდ, ასახვას აკოვებს საბანკო საქმიანობის სავალდებულო ნორმატივებში. ამისთვის მზად უნდა ვიყოთ, მ.შ. ფსიქოლოგიურადაც, როგორც საზედამხედველო ორგანოების, ასევე ბანკების მუშაკებიც.

7. ზედამხედველობის დისტანციური (დოკუმენტარული) და „საკონტაქტო“ (ადგილებზე შემონმების) ხერხების შერწყმა. ზედამხედველობა მხოლოდ დოკუმენტალური შემონმების ფორმით (დოკუმენტების დისტანციური ანალიზი) სრულად არ ამართლებს.

8. კონტროლის პროფესიონალიზმი. ზედამხედველობის ეფექტური წარმოებისათვის კარგად უნდა გავიგოთ ბანკების ბიზნესის ხასიათი, თავისუფლად ვერკვეოდეთ მის ტენდენციებში და ამის საფუძველზე გაანალიზდეს ბანკის მიერ გასატარებელი ოპერაციები.

9. კონტროლის ადეკვატურობა. ოპერაციათა მცირე რაოდე-

ნობის პატარა ბანკები ობიექტურად მოითხოვენ მხოლოდ ტექნოლოგიურ ზედამხედველობას, მაშინ როცა მსხვილი და საშუალო ბანკები მოითხოვენ სიღრმისეულ ანალიზს.

10. ზედამხედველობის კონსტრუქციული ხასიათი. საზედამხედველო ორგანოების მთავარი ამოცანაა ბანკის შრომისუნარიანობის შენარჩუნების ხელშეწყობა, შესაძლო სიძნელეთა მიზეზების ადრეული გამოვლენა და მისი დაძლევისათვის დახმარების აღმოჩენა. ცენტრალური ბანკი არ უნდა გამოდიოდეს ზედამხედველის როლში.

ამ გაგებით საზედამხედველო ორგანოებმა „საპროკურორო“ ფუნქციებთან ერთად (მცირეოდენი დარღვევა და – მაშინათვე მკაცრი გაფრთხილება, ჯარიმა ან ჯარიმით დაშინება) თავის თავზე უნდა აიღონ მეთოდოლოგიური და მეთოდური საბანკო სისტემის განვითარების საკონსულტაციო ცენტრების ფუნქციები. ყოველი შემთხვევისათვის, ბანკები ობიექტურად დაინტერესებული არიან ცენტრალური ბანკის მხრიდან მეთოდური დახმარებით (ამასთან, შეიძლება წარმოიშვას ისეთი პრობლემები, როგორცაა ცენტრალური ბანკის თანამშრომელთა სამუშაო დატვირთვის დონე, კონსულტირების პროცედურები და, შესაძლოა, ასეთი მომსახურების ანაზღაურება).

11. კონტროლის კონსოლიდირებული ხასიათი. ბანკზე კონტროლი უნდა წარმოებდეს ყველა მისი ქვედანაყოფის, შვილობილი და დამოუკიდებელი ორგანიზაციის (ფილიალის, განყოფილების) ოპერაციათა აღრიცხვის საფუძველზე.

12. სახელმწიფო, დამოუკიდებელი აუდიტორული (საგარეო), საზოგადოებრივი და შიგა კონტროლის შერწყმა.

13. მონაცემთა საიმედოობა და სრული პასუხისმგებლობა მის ხარისხსა და კონფიდენციალობაზე. ბანკები, რომლებიც თავისი რეალური ფინანსური მდგომარეობის კამუფლირებისათვის ნებისმიერ დარღვევაზე მიდიოდნენ, კრიზისის შედეგად პირველები კოტრდებოდნენ. იქ, სადაც რისკების მართვა და ზედამხედველობა დაფუძნებულია არასწორ საწყის ინფორმაციაზე, პრობლემები ილექება, მრავლდება, რამდენადაც კრიზისის გავლენას ავსებს არასწორად გაგებული და ამის გამო გადაუჭრელი პრობლემები.

14. **გამჭვირვალობა.** ფართო საზოგადოებრიობისათვის ზედამხედველობა ითვალისწინებს ორი მთავარი ინსტრუმენტის გამოყენებას - ბანკებიდან საანგარიშგებო დოკუმენტაციის მიღება და მისი დისტანციური ანალიზი; ბანკების შემოწმების ადგილებზე ისინი განხილული უნდა იქნეს ცალკე.

ჩვენს ქვეყანაში ბანკების საქმიანობაზე დოკუმენტარული ზედამხედველობა უკანასკნელ წლებში გარკვეულწილად განვითარდა. ამასთანავე, არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ ბანკის ხელმძღვანელობას იმ ნაწილში, რომ ეკონომიკური კრიზისის ერთ-ერთი მიზეზი ზედამხედველობის დარგში არსებული ნაკლოვანებები იყო.

ამგვარ ნაკლოვანებებში ძირეული იყო (და რჩება კიდევ) ცენტრალური ბანკის მხრიდან ზედამხედველობის ფორმალური ხასიათი, როცა მთავარი იყო ანგარიშგების დროული მიღება-ჩაბარება. საქმისათვის უფრო მნიშვნელოვანია მეორე მხარე, სახელდობრ კი ის, რომ ბანკმა, მაგალითად, გასწია მისი ფინანსური მდგომარეობის არაადეკვატური რისკი, არავის არ აინტერესებს; კეთდებოდა სალაროს კვანძების, გაცვლის პუნქტების ძირეული შემოწმებები, თუმცა ბანკის მდგომარეობის რეალური შეფასება უფრო მნიშვნელოვანია. ნორმატივების შეფასება დაიყვანებოდა სავალდებულო რეზერვების ჩამონათვალის სისრულის შემოწმებამდე, მაშინ როცა უფრო მნიშვნელოვანია ბანკების ანგარიშების შემოწმება პრუდენციალური ნორმატივების გამოთვლის სისწორისა და საიმედოობის თვალსაზრისით.

ერთი სიტყვით, საზედამხედველო ორგანოები წმინდა ფორმალური, რიტუალური მოქმედებებიდან უნდა გადავიდნენ მთლიანობაში, ბანკის ფინანსური მდგომარეობის და მისი რისკების რეალურ შეფასებაზე, მ.შ. ადგილებზე დოკუმენტალური ზედამხედველობის და შემოწმებების საფუძველზე. მხედველობაში გვაქვს ფორმალური მოთხოვნების დაცვიდან გონივრული განსჯის პრინციპზე გადასვლა. ეს უკიდურესად რთული პროცესია და იგი მტკივნეულად წარიმართება, თუმცა გონივრული ალტერნატივა მას არ გააჩნია.

აუცილებელია უარის თქმა დასავლური ნიმუშებიდან გად-

მოღებულ საკვლევებულ ნორმატივების სრულ და ადეკვატურ ინფორმაციულობაზე. დაუშვებელია მათი ბრმად მიდობა. სინამდვილეში გამოდის, რომ საერთო სიტუაციის მორიგი გამწვავებისას, ბანკების საიმედო და შემოსავლიანი აქტივები მაშინათვე იქცევიან „არალიკვიდურ“ აქტივებად. ამ გაგებით, ძნელია ჩვენს ქვეყანაში რეგულირების მათემატიკური მოდელების აგება. უპირველეს ყოვლისა იმიტომ, რომ ყოველი ბანკი ჩვენთან არსებითად ინდივიდუალურია. დასავლეთში მიღებული გაშუალებული რისკების სტატისტიკური პაკეტები, ჰეჯირების სხვადასხვაგვარი მექანიზმები და სხვა ზომები აქ ძნელად რეალიზებადია. დასავლეთის ქვეყნებში ბანკების უმრავლესობის კაპიტალიზაციის, სახელმწიფოებრივი გარანტიების სხვა დონეა, ათეული წლების მანძილზე გაშალაშინებული სამართლებრივი მექანიზმია. ჩვენთან, ამის სანაცვლოდ, არსებობს მხოლოდ რისკები, ამასთანავე მათი ხასიათი მუდმივად იცვლება, ამ პირობებში, კონკრეტულ ბანკში სიტუაციის რეალურად შედარება შეიძლება მხოლოდ ინდივიდუალური მიდგომის საფუძველზე.

აი, რატომ დგას ასე მწვავედ ზედამხედველობის მეთოდის სრულყოფის პრობლემა. უკანასკნელ დროს ზოგიერთ ქვეყნის ბანკებში შემოიღეს კონსოლიდირებული ანგარიშგება, გამოიცა სხვა აუცილებელი ნორმატიული დოკუმენტები. მაგრამ დღემდე სათანადო დონეზე არაა გადანყვეტილი ზედამხედველობისათვის უმთავრესი მეთოდური პრობლემა – როგორც საზედამხედველო ორგანოების, ასევე თავად ბანკების მიერ საბანკო საქმიანობის რისკების (საბაზრო, საპროცენტო, არალიკვიდურობის და სხვა სახეობების) ადეკვატური შეფასების საკითხი, რომლის გარეშეც შეუძლებელია რისკების კონტროლის საიმედო მექანიზმის შექმნა.

ზედამხედველობის მიზნებისათვის ცენტრალური ბანკი მოითხოვს ვეებერთელა ანგარიშგების წარდგენას, რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი, საერთოდ, არ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს საზედამხედველო ქვედანაყოფების მიერ. ამასთან, ანგარიშგების შედგენა ბანკებს ძვირი უჯდებათ. ამასთანავე, როგორც მაჩვენებლები, ასევე ანგარიშგების მოცულობა არასტაბილურია, მათში მუდმივად შედის ცვლილებები, ხშირად უკანა რიცხვითაც.

ამრიგად, აუცილებელია, უპირველეს ყოვლისა, ზედამხედველობის მიზნით გამოყენებული ეკონომიკური ნორმატივების ჩამონათვალის გადახედვა (მხედველობაში გვაქვს, კერძოდ, ის, რომ სხვადასხვა ქვეყნებისათვის ბანკების ეს ჩამონათვალი შეიძლება სხვადასხვა იყოს); მეორე, დაზუსტდეს მითითებული ნორმატივების მნიშვნელობა, მ.შ. მათი დიფერენციაციის გზით.

6.7. ეროვნული ბანკისა და კომერციული ბანკების სამართლებრივი რეგულირებისა და ზედამხედველობის ღონისძიებათა სისტემა 2000-2002 წლებში

2001 წელს განხორციელდა შრომატევადი სამუშაოები საბანკო სფეროში ახალი სამართლებრივი ბაზის შექმნისა და საბანკო კანონმდებლობის სრულყოფის მიმართულებით.

ამ მიზნით სპეციალური სამუშაო ჯგუფის მიერ მომზადებულ იქნა „საქართველოს ეროვნული ბანკის ორგანულ კანონში“, „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ კანონში“, „სახელმწიფო ბაჟის შესახებ კანონში“ და „ცეცხლსასროლი იარაღის კანონში“ შესატანი ცვლილებებისა და დამატებების კანონპროექტები, რომლებიც პარლამენტმა დაამტკიცა 2000 წლის 23 ოქტომბერს. ორგანულ კანონში შეტანილი ცვლილებებისა და დამატებების გათვალისწინებით, უმოკლეს ვადაში მომზადებულ იქნა აგრეთვე კანონპროექტი „საკრედიტო კავშირების შესახებ“, რომელიც საქართველოს ეროვნული ბანკის საბჭოს სხდომაზე განხილვის შემდეგ, 2001 წლის 31 დეკემბერს წარედგინა საქართველოს პარლამენტს.

ცვლილებებისა და დამატებების შემუშავების საჭიროება განაპირობა განვლილ პერიოდში საბანკო კანონმდებლობაში გამოვლენილმა ნაკლოვანებებმა, აგრეთვე მისი სხვა კანონებთან შესაბამისობაში მოყვანისა და საერთაშორისო საბანკო პრაქტიკასთან დაახლოების აუცილებლობამ. ამას გარდა, კანონის მუხლების სხვადასხვაგვარად ინტერპრეტაციის გამოსარიცხად საჭირო იყო ტერმინთა განმარტებების დაზუსტება.

საქართველოს ეროვნული ბანკის ორგანულ კანონში შევიდა ცვლილებები და დამატებები, რომლებიც უფრო მკაფიოდ გამოხატავენ საქართველოს ეროვნული ბანკის, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო ორგანოსა და საჯარო სამართლის იურიდიული პირის უფლებამოსილებას ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის შემუშავებასა და გატარებაში. მნიშვნელოვნად დაიხვეწა ეროვნული ბანკის წმინდა მოგების გამოანგარიშებისა და განაწილების პროცედურები, დაკონკრეტდა ეროვნული ბანკის საქმიანობა ფულის ემისიის სფეროში. ცვლილებების შედეგად მეტი მოქნილობა და ოპერატიულობა მიენიჭა ეროვნული ბანკის საქმიანობას საბანკო და სავალუტო რეგულირების ნაწილში, უფრო დაცული გახდა ეროვნული ბანკის სახსრები არაკეთილსინდისიერი მსესხებლებისაგან. მნიშვნელოვანი სიახლეა ის, რომ ეროვნული ბანკის ზედამხედველობისა და რეგულირების სფეროში მოექცნენ არასაბანკო სადებოზიტო დაწესებულებები.

„კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ კანონში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანა მიზნად ისახავდა საქართველოში საბანკო სისტემის დინამიური განვითარების ხელშეწყობას. მთელი რიგი ცვლილებები შეეხო კომერციული ბანკების ლიცენზირების ნაწილს. დაიხვეწა კომერციული ბანკების აუდიტთან დაკავშირებული საკითხები, დაკონკრეტდა ბანკების მიმართ სანქციების გამოყენების საფუძველი, ასევე დროებითი ადმინისტრაციის რეჟიმი. შეიცვალა მიდგომა კომერციული ბანკების ლიკვიდაციის მიმართ და მის საფუძველად საბანკო საქმიანობაზე ლიცენზიის გაუქმება იქნა მიჩნეული. დაკონკრეტდა და მხოლოდ კომერციული ბანკებით შემოიფარგლა ამ კანონის რეგულირების ქვეშ მყოფი სუბიექტები.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ მხოლოდ 2001 წელს მომზადდა 54 მარეგლამენტირებელი დოკუმენტი, რომელთაგან 13 ნორმატიული დოკუმენტი რეგისტრირებულ იქნა საქართველოს იუსტიციის სამინისტროში.

განხორციელებული ცვლილებების საფუძველზე ჩამოყალიბებული საბანკო კანონმდებლობა და მიღებული ნორმატიული აქტები ქვეყანაში საბანკო სისტემის სტაბილური განვითარების ერთ-ერთი უმთავრესი განმაპირობებელი ფაქტორია.

2002 წელს გრძელდებოდა მუშაობა საბანკო სფეროში ახალი საიმედო სამართლებრივი ბაზის ფორმირების, საბანკო კანონმდებლობის სრულყოფისა და მისი ეფექტიანად გამოყენების უზრუნველსაყოფად.

საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2001 წლის 3 დეკემბრის № 288 ბრძანებით შექმნილმა სამუშაო ჯგუფმა მოამზადა და იმავე წლის ბოლოს საქართველოს პარლამენტს წარუდგინა კანონპროექტი საკრედიტო კავშირების შესახებ. საქართველოს პარლამენტის მიერ 2002 წლის 4 ივლისს „არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებების – საკრედიტო კავშირების შესახებ“ საქართველოს კანონის მიღების შემდეგ შემუშავდა აღნიშნული დოკუმენტის კანონქვემდებარე 7 ნორმატიული აქტი.

სავალუტო ფონდის რეკომენდაციის შესაბამისად მომზადდა კანონპროექტი „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“, კანონში ცვლილებების შეტანის თაობაზე, რომელიც შეეხებოდა კომერციული ბანკების დირექტორთა შესაფერისობის კრიტერიუმებს. აღნიშნული დოკუმენტი საქართველოს პარლამენტმა მიიღო 2002 წლის 4 ივლისს. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2002 წლის 16 სექტემბრის № 234 ბრძანებით დამტკიცდა ზემოხსენებული ცვლილებების საფუძველზე მომზადებული დებულება „კომერციული ბანკების ადმინისტრატორთა შესაფერისობის კრიტერიუმების შესახებ“. აღნიშნული დებულებით გაფართოვდა იმ პირთა წრე, რომლებზეც უნდა გავრცელდეს შესაფერისობის კრიტერიუმები. კერძოდ, კომერციული ბანკის დირექტორთა საბჭოს წევრებს დაემატა ფილიალების დირექტორები, მთავარი ბუღალტრები და მათი მოადგილეები.

2002 წელს ეროვნული ბანკის საბჭოს 20 სექტემბრის № 49 დადგენილებით დამტკიცდა დებულება „სამაქსოვრო მონეტების მოჭრის, მათი მიმოქცევაში გაშვებისა და რეალიზაციის შესახებ“. ამავე წელს შეტანილ იქნა ცვლილებები „საკრედიტო დაწესებულებებში სალაროს ოპერაციების წარმოების წესების შესახებ“ ეროვნული ბანკის 1998 წლის 24 ივლისის № 66 ბრძანებით დამტკიცებულ დებულებაში. ეს ცვლილებები სხვა საკითხების დარეგულირებასთან ერთად ითვალისწინებს კომერციულ საბან-

კო სისტემაში ნაღდი ფულით უკანონო ოპერაციების განხორციელების ალბათობის შემცირების მიზნით სალაროს შიდა ოპერაციების წარმოებისას მკაცრი აღრიცხვის მექანიზმების დანერგვას, ნაღდი ფულადი ფასეულობის ინკასაციისა და ობიექტების დაცვის სრულყოფის და ა.შ. აღნიშნული ნორმატიული დოკუმენტის საფუძველზე დაიწყო ნაღდი ფულადი ფასეულობის გადაზიდვების ოპერაციებით დაკავებულ ინკასატორთა სწავლება ეროვნული ბანკის მიერ შემუშავებული პროგრამისა და საგამოცდო ტესტების შესაბამისად, რაც ხელშემწყობ პირობებს შექმნის ფასეულობის გადაადგილების პროცესის უსაფრთხოების განმტკიცებისათვის.

ბოლო პერიოდში საბაჟო დეპარტამენტის შესაბამისი პასუხისმგებელი მუშაკების მონაწილეობით მომზადდა „საქართველოს საბაჟო საზღვარზე ფულის ნიშნების შემოტანა-გატანის წესების“ პროექტი, რომელიც ამჟამად განხილვის სტადიაშია როგორც ეროვნული ბანკის სათანადო სტრუქტურულ ქვედანაყოფებში, ისე ფინანსთა სამინისტროს საბაჟო დეპარტამენტში.

გარდა ამისა, მომზადდა და იუსტიციის სამინისტროს მიერ საქართველოს ნორმატიული აქტების სახელმწიფო რეესტრში გატარდა საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის შემდეგი ბრძანებები:

- „საქართველოს ეროვნული ბანკის ბანკთაშორის საკრედიტო აუქციონის დებულების დამტკიცების შესახებ“;

- „საქართველოს ეროვნული ბანკის სისტემაში ნაღდი ფულის მიღება-გაცემის რეჟიმის განსაზღვრისა და შესაბამის ანგარიშებზე დაუთვლელად ჩარიცხული ფულადი სახსრების კონტროლის მექანიზმის შემოღების შესახებ“;

- „საქართველოს ეროვნული ბანკის არასახელმწიფო საპენსიო სქემის წესების დამტკიცების შესახებ“;

- „მოვალის აქტივების აუქციონზე რეალიზაციის წესის დამტკიცების შესახებ“;

- „კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ“;

- „კომერციული ბანკების ადმინისტრატორთა შესაფერისო-

ბის კრიტიკიუმების შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“ და სხვ.

აღნიშნული ნორმატიული აქტების პრაქტიკული გამოყენება ხელს შეუწყობს ქვეყანაში საბანკო სისტემის სტაბილურობასა და მისდამი ნდობის განმტკიცებას.

6.8. ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის რეგულირებისა და ზედამხედველობის განვითარების პერსპექტივაში საქართველოში

ყველაზე სერიოზული ფაქტორი, რომელიც ნეგატიურ ზეგავლენას ახდენს კომერციული ბანკების მდგრადობაზე, არის ჩვენს ქვეყანაში საკანონმდებლო ბაზის განუვითარებლობა და მიღებული კანონების პრაქტიკულად ამოქმედების მექანიზმების არარსებობა. კერძოდ, ეს ეხება საგადასახადო კანონმდებლობას, გაკოტრების შესახებ კანონს, ანტიმონოპოლიურ და სხვა საკანონმდებლო აქტებს.

უკანასკნელ პერიოდში მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა საფინანსო სფეროს რეგულირების ახალი ნორმატიული აქტების მიღების თვალსაზრისით. აღსანიშნავია ბანკების საქმიანობისათვის ისეთი მნიშვნელოვანი კანონები, როგორიცაა: საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, მნიშვნელოვანი ცვლილებები ბანკების საქმიანობის მარეგულირებელ კანონებში (კანონი კომერციული ბანკების შესახებ, ეროვნული ბანკის შესახებ), ასევე ქვეყანაში საფინანსო ბაზრის განვითარების თვალსაზრისით მიღებული კანონები ფასიანი ქაღალდების ბაზრის, საფონდო ბირჟის შესახებ და სხვა.

მიუხედავად ამისა, ბანკების ეფექტურ ფუნქციონირებას ხელს უშლის ისეთი ნორმატიული აქტების არარსებობა, როგორცაა იპოთეკის მარეგულირებელი კანონი. საბანკო საქმიანობაში იპოთეკის გამოყენებას კი ხელს უშლის უძრავ ქონებაზე უფლებების რეგისტრაციის კანონის არარსებობა, მინის კანონმდებლობის არასრული მდგომარეობა.

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ გარანტია ვერ უზრუნველყ

ოფს გარანტიის მფლობელის უფლებებს, რადგან მოქმედი პროცესუალური კანონმდებლობით, გარანტიის მოქმედებამ, უპირველეს ყოვლისა, უნდა დააკმაყოფილოს სახელმწიფოს, საგადასახადო სამსახურისა და სხვა ორგანოების მოთხოვნები და მხოლოდ ამის შემდეგ გარანტიის მფლობელის მოთხოვნები, რაც, წინააღმდეგობრივი ხასიათის გამო, ზღუდავს ამ დოკუმენტის მოქმედების სფეროს.

საკანონმდებლო აქტების ნაკლოვანებებზე საუბრისას, აუცილებლად უნდა აღინიშნოს სხვადასხვა აქტში არსებული ურთიერთგამომრიცხავი დებულებებიც. ეს უმეტესწილად ეხება საგადასახადო კანონმდებლობას. გარდა ამისა, მოქმედ საგადასახადო კანონმდებლობაში განზოგადებული არ არის ზოგიერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, რაც საგადასახადო სამსახურს საშუალებას აძლევს ეს გაურკვეველობა თავის სასარგებლოდ, გადასახადის გადამხდელის ინტერესების საზიანოდ გამოიყენოს.

სახელმწიფო მმართველობითი ორგანოების მიერ მიღებული სამართლებრივი აქტების სამეურნეო სუბიექტების საიმედო ფუნქციონირებაზე არასრულყოფილი ზემოქმედების ერთ-ერთ მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ საგადასახადო კანონმდებლობის ხშირი ცვალებადობა, მაშინ, როდესაც მსოფლიო პრაქტიკაში საგადასახადო სისტემის სტაბილურობა მიჩნეულია საინვესტიციო აქტივობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პირობად.

მსოფლიო ბანკის, ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკისა და სხვა საერთაშორისო საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტების პროექტები მიმართულია ისეთი საბანკო სისტემის შექმნისაკენ, რომელთა მეშვეობითაც შესაძლებელი იქნებოდა საქართველოს ეკონომიკის ფინანსური მხარდაჭერა. აღნიშნული პროექტების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ელემენტია ამ პროცესში ეროვნული ბანკის მარეგულირებელი როლის ზრდა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ პროექტების განხორციელებას მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს საბანკო ჰოლდინგური კომპანიების, იპოთეკისა და საპოთეკო საქმიანობის, სამომხმარებლო კრედიტების, ბანკების გაკოტრების, საფინანსო კომპანიებისა და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის სრულყოფის შესახებ კანონების რეალობასთან

კავშირში მიღება. გატარებული ღონისძიებები საბოლოო ჯამში, განაპირობებს მათი ამოქმედების მექანიზმების შემუშავებაში ურთიერთგამომრიცხავი, ურთიერთსაინააღმდეგო დებულებების არსებობის აღმოფხვრას.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში საბანკო ზედამხედველობისა და რეგულირების სისტემა თანამედროვე ეტაპზე ფაქტობრივად ჩამოყალიბების პროცესშია. აღნიშნულიდან გამომდინარე, დამუშავების პროცესში მყოფი საკანონმდებლო რეგულირების ბაზამ ორი მთავარი მიზანი უნდა დაისახოს: პირველი - მოსახლეობის, ბანკის კლიენტურის გარანტიების სისტემის შექმნით ბანკებისადმი ნდობის აღდგენა და მეორე - საბანკო სისტემის კონტროლის გაძლიერებით მისი მდგრადობისა და ეფექტურობის უზრუნველყოფა.

ამ მიზნების მისაღწევად, ბანკების, მოსახლეობის, სახელმწიფო ინტერესებისა და, საერთოდ, მთელი ეკონომიკური ინტერესების სისტემაში ჯერ კიდევ არსებული წინააღმდეგობების თანდათანობით აღმოფხვრისათვის მიზანშეწონილი იქნებოდა, ეროვნული ბანკის ორგანული კანონის საფუძველზე შექმნილი ეროვნული ბანკის მმართველთა საბჭოს თითოეული წევრის კონკრეტული მოვალეობებისა და უფლებების განსაზღვრა, მათი საქმიანობის ეროვნული ეკონომიკის ფულადი რესურსებით უზრუნველყოფის პრობლემებთან უფრო მეტად, უშუალოდ დაკავშირება.

ამასთანავე, ჩვენი აზრით, ქვეყნის საბანკო სისტემის ფუნქციონირების პრობლემების ანალიზის საფუძველზე, მომნიშვნელოა აუცილებლობა ერთიანი საბანკო კოდექსის მიღებისა, რომელიც გააერთიანებს საბანკო სისტემის ყველა საკანონმდებლო ნორმებს. კერძოდ, საბანკო სისტემის სტრუქტურის, ხელისუფლების ორგანოების უფლების, ფულად-საკრედიტო სისტემის სტაბილურობის გარანტიის და საბანკო ოპერაციების მარეგულირებელ იურიდიულ-სამართლებრივ ნორმატიულ აქტებსა და ნესებს.

1. საბანკო სამართალურთიერთობები ის საბანკო ურთიერთობებია, რომლებსაც სამართლის ნორმები არეგულირებენ და მისი მონაწილეები ასრულებენ. საბანკო სამართლის ნორმების სტრუქტურა სხვადასხვა კრიტერიუმების შესაბამისად ასეთია: საკანონმდებლო ნორმები და კანონქვემდებარე სამართლებრივი აქტივების ნორმები; ზოგადი ნორმები (საბანკო სამართლის ზოგადი ნაწილი) და კერძო ნორმები (საბანკო სამართლის განსაკუთრებული ნაწილი).

2. საბანკო კანონმდებლობა პირობითად სამ იარუსად შეგვიძლია დავყოთ. პირველი იარუსი ორ ჯგუფს მოიცავს: ცენტრალური ბანკის შესახებ კანონებს და ცალკეული ბანკების საქმიანობის მარეგულირებელ კანონებს. მეორე ბლოკი აერთიანებს კომერციული ბანკების საქმიანობის მარეგულირებელ დებულებებს. საბანკო კანონმდებლობის სისტემის მეორე იარუსია ის კანონები, რომლებიც არეგულირებენ საბანკო საქმიანობის სფეროში პარალელურად მოქმედ ინსტიტუტებს. მესამე იარუსს ეკუთვნის საყოველთაო მოქმედების კანონები.

3. ბანკის მიმდინარე საქმიანობისა და ფუნქციონირებისათვის საქართველოში შექმნილია მტკიცე საკანონმდებლო ბაზა. იგი ძირითადად ფიქსირებულია კანონით „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“ და კანონით „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“. კომერციული ბანკების მძლავრ საკრედიტო ინსტიტუტებად გადაქცევის და დადგენილი პარამეტრებიდან მათი შესაძლო გადაცდომების, დარღვევების თავიდან აცილების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საშუალებას წარმოადგენს აუდიტი, რომელიც ვალდებულია მოინვიოს თითოეულმა ბანკმა, შემდეგი აუდიტორული შემოწმების შედეგები და წინა წლის ბალანსი გამოაქვეყნოს პრესაში.

4. კანონმდებლობის თანახმად, საქართველოს ეროვნული ბანკის ერთ-ერთი ძირითადი მიზანი და ფუნქციაა უზრუნველყოს სტაბილურ ბაზარზე დამყარებული ფინანსური სისტემის ლიკვიდურობის, გადახდისუნარიანობის და სათანადო ფუნქციონირებ-

ის საფუძვლები. ამ მიზნების განხორციელებისათვის ბანკს უნდა გააჩნდეს დროული და ზუსტი ინფორმაცია საბანკო დანესებულებების ფინანსური მდგომარეობის შესახებ. მიღებული ინფორმაციის ადეკვატურობისა და ხარისხის უზრუნველსაყოფად და საქართველოს ეროვნული ბანკის, როგორც საბანკო სექტორის პრუდენციალური შემომთმებლის ფუნქციის შესასრულებლად შექმნილია ადგილზე ინსპექტირების სახელმძღვანელო, რომელშიც განხილულია საკითხები საბანკო დანესებულებების ინსპექტირების პროგრამის და მეთოდოლოგიის შესახებ.

5. კომერციულ ბანკებზე ზედამხედველობის სტანდარტებს შეიცავს საბანკო რეგულირების ბაზელის კომიტეტის მიერ 1997 წელს მიღებული შეთანხმება „საბანკო საქმიანობაზე ეფექტიანი ზედამხედველობის საბაზო პრინციპები“.

6. საბაზო პრინციპები საფუძველს უქმნის ზედამხედველობის ჯეროვანი სისტემის შექმნას. აუცილებელია ამ პრინციპების დამკვიდრებაზე მოქმედი ლოკალური თავისებურებების გათვალისწინება. ბაზელის სტანდარტები მინიმალურად აუცილებელია და გარკვეულ სიტუაციებში შესაძლოა საკმარისი არ იყოს. ყოველმა ქვეყანამ თვითონ უნდა გადამწყვიტოს, თუ რა ზომით უნდა შეივსოს ეს პრინციპები სხვა მოთხოვნებით. საბანკო ზედამხედველობის ფუნქცია დინამიკურია თავისი ბუნებით და რეაგირებს ბაზრის ცვლილებებზე.

7. ბანკების გამოცდილების გათვალისწინებით შეიძლება გამოვყოთ საბანკო ზედამხედველობის შემდეგი პრინციპები: უნივერსალობა და სავალდებულობა, ზედამხედველობის ორგანოების მოთხოვნათა ერთობლიობა, რაოდენობრივი და ხარისხობრივი კონტროლის ერთობლიობა, პრევენციული და შემდგომი კონტროლის შერწყმა, კონტროლის პროფესიონალიზმი, კონტროლის ადეკვატურობა, ზედამხედველობის კონსტრუქციული ხასიათი, მონაცემთა საიმედოობა და სრული პასუხისმგებლობა მის ხარისხსა და კონფიდენციალობაზე, საჯაროობაზე და ა.შ.

ტირმინაზისა და ძირითადი ცნებების განმარტება

ადმინისტრაციული აქტი – არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულების გაკოტრების გამოცხადების თაობაზე ადმინისტრაციული აქტების გამოქვეყნებისთანავე სათანადო ღონისძიებების ამოქმედება. საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ კანონმდებლობის საფუძველზე გამოცემული ინდივიდუალური სამართლებრივი აქტი.

ანაბარი – არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებების პარტნიორის (წევრის) მიერ შეტანილი ფულადი თანხა, რომლის საკუთრების უფლებას იძენს დაწესებულება და რომელსაც, როგორც წესი, ერიცხება პროცენტი.

არალიკვიდური ბანკი – ბანკი, რომელიც ლიკვიდური აქტივებისა და ფულადი სახსრების ხარჯზე ვერ ახერხებს გაისტუმროს თავისი მიმდინარე ვალდებულებები ანაბრების ჩათვლით.

არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულება - საკრედიტო კავშირი – კოოპერატივის ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმით რეგისტრირებული სანარმო, რომელიც მხოლოდ თავისი წევრებისაგან იღებს ანაბრებს, აძლევს მათ სესხს, ახორციელებს „არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებების - საკრედიტო კავშირების შესახებ“ კანონით ნებადართულ სხვა საბანკო საქმიანობას და რომლის უმთავრესი მიზანი არ არის მოგების მიღება.

აქტივები – დაწესებულებების განკარგულებაში არსებული მატერიალური ან არამატერიალური რესურსი, რომელიც წარსულის სამეურნეო მოვლენების შედეგია და რის საფუძველზეც დაწესებულება მოელის მომავალში ეკონომიკური სარგებლის მიღებას.

ბალანსი – ეკონომიკურ მაჩვენებელთა სისტემა, გამოხატული ფულადი ფორმით, რომელიც ახასიათებს ამა თუ იმ მოვლენას მისი მხარეების შედარების ან დაპირისპირების გზით. ბანკის ბალანსი ბუღალტრული ანგარიშგების ძირითადი ფორმაა, რომელშიც აქტივები და ვალდებულებები კლასიფიცირებულია,

როგორც მოკლევადიანი, გრძელვადიანი ან ლიკვიდობის მიხედვით.

გადახდისუნარიანობა – ფულადი სახსრების არსებობა უფრო ხანგრძლივი პერიოდის ფინანსური ვალდებულებების დროულად შესასრულებლად;

გადახდისუნარო არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულება – არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულება გადახდისუნაროა, როდესაც მას არ შეუძლია შეასრულოს ვადადამდგარი გადახდის ვალდებულებები.

გადახდისუნარო ბანკი – ბანკი, რომლის ვალდებულებები აღემატება მისსავე აქტივებს.

გაკოტრების საფუძველი – გაკოტრების საქმის გახსნის მომენტისათვის არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულების გადახდისუნარობა.

გაკოტრების სუბიექტი – არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულება, რომლის მიმართაც გამოიყენება გაკოტრების საქმის წარმოება.

გაცხადებული საწესდებო კაპიტალი – დაწესებულებების დაფუძნებისათვის აუცილებელი და მისი წესდებით განსაზღვრული ფულადი თანხა, რომლის შეტანასაც პარტნიორები წესდებით კისრულობენ და რომლის ოდენობაც ყოველთვის შეადგენს პაის ნომინალური ღირებულების ჯამს.

დივიდენდი – არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებების საერთო კრების მიერ დადგენილი პროცენტის შესაბამისად მოგების განაწილება დაწესებულებების პარტნიორებს (წევრებს) შორის, კაპიტალში მათ მიერ სრულიად ინვესტირებული წილის პროპორციულად.

დროებითი ადმინისტრატორი – ეროვნული ბანკის მიერ არასაბანკო საკრედიტო დაწესებულებაში დროებით ადმინისტრაციული რეჟიმის განსახორციელებლად დანიშნული პირი.

დროებითი ადმინისტრაცია – ეროვნული ბანკის ადმინისტრაციული აქტის საფუძველზე არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულების განსაკუთრებული მუშაობის რეჟიმი, რომელიც მიმართულია დაწესებულების ფინანსური სიძნელეების, მათ

შორის გადახდისუნარიანობის აღმოსაფხვრელად.

ვადაგადაცილებული სესხი – სესხი, რომლის ძირითადი თანხის (მისი ნაწილის) ან პროცენტის განვადებით გათვალისწინებული თანხის გადახდა არ მოხდა მასთან დაკავშირებული შესაბამისი დოკუმენტაციით გათვალისწინებულ ვადაში.

ვალდებულება – დაწესებულების მიმდინარე პერიოდის მოვალეობა, რომელიც წარმოიშვა წარსული სამეურნეო საქმიანობის შედეგად და რომლის შესრულებაც გულისხმობს საწარმოს ეკონომიკურ სარგებელში განივთებული რესურსების გასვლას საწარმოდან.

ზედამხედველობის განხორციელება – არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულების საქმიანობისადმი საქართველოს ეროვნული ბანკის მეთვალყურეობა დოკუმენტური შემოწმებისა და ადგილზე ინსპექტირების გზით.

კაპიტალი – დაწესებულების „წმინდა“ ღირებულებისა და საკუთრების განმსაზღვრელი ფულადი სახსრები, რომლებიც გამოითვლება აქტივების მეტობით ვალდებულებებთან შედარებით.

კაპიტალის მინიმალური მოთხოვნები – მოიცავს საკრედიტო კავშირების რეგულირების მიზნით განაღდებული საწესდებო კაპიტალის მინიმალურ ოდენობას, ასევე საოპერაციო საქმიანობასთან დაკავშირებული რისკების განეიტრალების და მიმდინარე ოპერაციების უზრუნველყოფისათვის მთლიანი კაპიტალის და მისი ადეკვატური კოეფიციენტების განსაზღვრის წესებს.

ლიკვიდატორი – ეროვნული ბანკის მიერ არასაბანკო საკრედიტო დაწესებულების გაკოტრების საქმის საწარმოებლად დანიშნული პირი.

ლიკვიდაცია – არასაბანკო საკრედიტო დაწესებულების ლიკვიდაცია გაკოტრების საქმის წარმოების შედეგად.

ლიკვიდობა – საკმარისი სახსრების არსებობა ანგარიშებიდან თანხების მოსახსნელად და სხვა ფინანსური ვალდებულებების თავის დროზე დასაფარავად.

ლიკვიდობის რისკი – ფინანსურ ინსტრუმენტებთან დაკავ-

შირებული ვალდებულებების დასაფარავად ფულადი სახსრების მიღებასთან დაკავშირებით დაწესებულიაში წარმოშობილი რისკი.

მთლიანი კაპიტალი – განაღდებული სანესდებო კაპიტალის, დამატებითი ფულადი შენატანების, შემონირულობების, საერთო რეზერვის, გასული წლის გაუნანილებელი მოგებისა და სამეურნეო წლის მოგების ერთობლიობა.

ნებაყოფლობითი ღონისძიებები – ბანკის მენეჯმენტის კეთილი ნება, ადგილზე შემონმების ან გარე საბანკო ზედამხედველობის ანალიზის შედეგად გამოვლენილი ხარვეზებისა და პრობლემების აღმოსაფხვრელად ღონისძიებების შემუშავებისა და მის კონკრეტულ ვადებში პრაქტიკულად რეალიზაციის მიზნით ვალდებულებების აღება, რომელიც საფუძვლად ედება ბანკის დათქმულ დრომდე ფუნქციონირებას.

პარტნიორი – არასაბანკო სადებოზიტო დაწესებულების წევრი, რომელსაც აქვს დაწესებულების წესდებით გათვალისწინებული უფლებები და მოვალეობები მის მიმართ.

პრობლემური ბანკი – ბანკი რომელსაც აქვს პრობლემები კაპიტალის, აქტივების, მოგებისა და ლიკვიდურობის ცალკეულ ან ერთდროულად ყველა სფეროში. ბანკის მართვისა და საბანკო ოპერაციების წარმოების დონე დაბალია და მოითხოვს საბანკო პოლიტიკის, პროცედურებისა და მართვის სტრუქტურის მნიშვნელოვან ცვლილებებს. პრობლემურ ბანკებს აქვთ CAMEI-ის III (ნაკლებადდეკვატური) ან უფრო დაბალი (არაადეკვატური, კრიტიკული) კომპოზიტური რეიტინგი. III კატეგორიის ბანკი პრობლემური ბანკია, IV კატეგორიის ბანკს აქვს სერიოზული პრობლემები, V კატეგორიის ბანკი კი ისეთი ბანკია, რომლის გაკოტრებაც უკვე მოსალოდნელია.

რეაბილიტაცია – ეკონომიკური, ფინანსური და სხვა ღონისძიებათა ერთობლიობა, რომელიც მიზნად ისახავს არასაბანკო სადებოზიტო დაწესებულების ფინანსური სიძნელების დაძლევას, ლიკვიდურობის აღდგენას და ლიკვიდაციის თავიდან აცილებას.

რესტრუქტურისაცია – დაწესებულების ხელმძღვანელობის

მიერ შედგენილი და კონტროლირებადი პროგრამა, რომელიც მნიშვნელოვნად ცვლის საქმიანობის სფეროს ან საქმიანობის წარმართვის ხერხებს.

საბაზრო რისკი – ისეთი რისკი, როდესაც ფინანსური ინსტრუმენტების ღირებულება შეიძლება მერყეობდეს საბაზრო ფასების ცვლილების შედეგად.

სავალდებულო ღონისძიებები – საბანკო ლიცენზიების მქონე ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობის პროცესში გამოვლენილ დარღვევებზე საქართველოს საბანკო კანონმდებლობით ბანკის მიმართ გამოსაყენებელი ზომები და სანქციები.

საზედამხედველო კაპიტალი – კაპიტალის სხვაობა, რომელიც იქმნება საბანკო საქმიანობის განხორციელებისათვის, მოსალოდნელი თუ მოულოდნელი ფინანსური დანაკარგების, ზარალის განეიტრალებისა და საკრედიტო, საპროცენტო, საბაზრო და ლიკვიდობის რისკებისგან დასაცავად.

საკრედიტო რისკი – ისეთი რისკი, როდესაც ფინანსური ინსტრუმენტის ერთი მხარის მიერ ვალდებულებების შეუსრულებლობა გამოიწვევს მეორე მხარის მიერ ფინანსური დანაკარგების მიღებას.

საკუთარი კაპიტალი – არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებების აქტივების ის ნაწილი, რომელიც რჩება ყველა ვალდებულების დაფარვის შემდეგ.

საოპერაციო საქმიანობა – საკრედიტო კავშირის ძირითადი შემოსავლების მომტანი და სხვა საქმიანობა, რომლებიც არ არის დაკავშირებული ინვესტიციებთან.

საპროცენტო განაკვეთის რისკი – ისეთი რისკი, როდესაც ფინანსური ინსტრუმენტის ღირებულება შეიძლება მერყეობდეს საბაზრო საპროცენტო განაკვეთის ცვლილების შესაბამისად.

საფინანსო საქმიანობა – რომლის შედეგადაც რაოდენობრივად და სტრუქტურულად იცვლება არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულების კაპიტალი.

უფლებამოსილი საზედამხედველო სამსახური – არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულების სამეთვალყურეო საბჭო და საქართველოს ეროვნული ბანკის არასაბანკო სადეპოზიტო

დანესებულებების ზედამხედველობის სამმართველო.

ფინანსური ანგარიშგება – სანარმოს ფინანსური მდგომარეობისა და მის მიერ განხორციელებული სამეურნეო ოპერაციების სტრუქტურულად ჩამოყალიბებული ფინანსური სურათი.

წერილობითი ფორმა – კომუნიკაციის ნაბეჭდი ან ლითოგრაფიული ფორმა;

ხელმძღვანელი – არის არასაბანკო სადეპოზიტო დანესებულებების მართვის უფლების მქონე პირი.

ჯარიმა – საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი წესებისა და მოთხოვნების შეუსრულებლობის ან დარღვევისათვის არასაბანკო სადეპოზიტო დანესებულებებისათვის, ასევე მისი ხელმძღვანელებისათვის დადგენილი ოდენობით ფულადი თანხის გადახდის დაკისრება;

კითხვაჲი და დავალებაჲი დამოუკიდებელი მუშაოზისათვის

1. დარგობრივი სამართლის რა სახეებს განიხილავენ? ჩამოაყალიბეთ ორივე: დარგების ძირითადი და კომპლექსური სამართლის განმარტება და ძირითადი ნიშნები.

2. ჩამოთვალეთ და დაახასიათეთ საბანკო სამართლის პრინციპები.

3. რა თავისებურებებით ხასიათდება საბანკო სამართალი?

4. როგორია საბანკო სამართლის სტრუქტურა საქართველოში და საერთოდ?

5. ჩამოაყალიბეთ საქართველოს საბანკო სამართლის წყაროები.

6. რა არის საბანკო სისტემის მართვის შესაძლო ინსტრუმენტები საქართველოში?

7. ჩამოთვალეთ საქართველოს საბანკო სამართლის განვითარების ძირითადი ეტაპები.

8. ჩამოთვალეთ და დაახასიათეთ „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“ კანონის ძირითადი მუხლები.

9. ჩამოთვალეთ და დაახასიათეთ „საქართველოს კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ კანონის ძირითადი მუხლები.

10. როდის მიიღეს და რა ძირითადი სტანდარტებისაგან შედგება ბანკებსა და საბანკო საქმიანობაზე ზედამხედველობის ბაზელის სტანდარტები?

11. ჩამოთვალეთ რამოდენიმე მაგალითი ბანკის საქმიანობაზე ზედამხედველობის საზღვარგარეთული გამოცდილებიდან.

12. თქვენი აზრით, როგორია ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის რეგულირებისა და ზედამხედველობის განვითარების პერსპექტივები საქართველოში?

რეკომენდებული ლიტერატურა

საქართველოს კონსტიტუცია. 1995 წ. 24 აგვისტო.

საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო ფულად-საკრედიტო რეგულირების ზოგიერთი საგანგებო ღონისძიებების შესახებ. 1993 წლის 29 ნოემბრის № 240 ბრძ.

საქართველოს ეროვნული ბანკის 1994 წლის 25 მაისის № 12 ბრძანების №1, №2, №3, №4 დანართები.

საქართველოს კანონი ეროვნული ბანკის შესახებ. საქართველოს საბანკო კანონმდებლობა, თბ., 2003.

საქართველოს კანონი „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“. საქართველოს საბანკო კანონმდებლობა. თბ., 2003.

საქართველოს კანონი „მონოპოლიური საქმიანობისა და კონკურენციის შესახებ“, 1996 წ. 28 ივნისი.

საქართველოს ეროვნული ბანკის 2001 წლის წლიური ანგარიში, თბ., 2001.

საქართველოს ეროვნული ბანკის 2002 წლის ანგარიში, თბ., 2002.

- საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, თბ., გამომც. „სამართალი“, 1997.

- საქართველოს ეროვნული ბანკის, როგორც ბოლო ინსტანციის კრედიტორის მიერ კომერციული ბანკებისათვის სესხის მიცემის წესი. თბ., საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება № 148, 2001 წ. 13 ივნისი.

- საქართველოს საგადამხდელო სისტემები და მათი განვითარების ძირითადი მიმართულებები (კონცეფცია). საქართველოს საგადამხდელო სისტემების მართვის ეროვნული კომიტეტის 2002 წ. 5 დეკემბრის № 3 ოქმით.

- არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებების - საკრედიტო კავშირების მიმართ სანქციების გამოყენების წესი. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2002 წლის 8 ოქტომბრის № 257 ბრძანება;

- დებულება კომერციული ბანკების ადმინისტრატორთა შესაფერისობის კრიტერიუმების შესახებ. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2002 წლის 16 სექტემბრის № 294 ბრძანება.

- CAMEL-ის სისტემით გარესაბანკო ზედამხედველობისა და ანალიზის დასკვნის სახელმძღვანელო. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2000 წლის 9 აგვისტოს № 227 ბრძანება.

საქართველოს ეროვნული ბანკის დებულება „საქართველოს ეროვნული ბანკის ბანკთაშორის საკრედიტო რესურსების აუქციონის შესახებ“, 1995 წელი, (ცვლილებები შეტანილია 1997 წლის 4 სექტემბრის № 46 და № 55 ბრძანებით).

საქართველოს ეროვნული ბანკის საბჭოს დადგენილება № 27, 1998 წლის 15 ნოემბერი, „მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნების დეკადურად გამოანგარიშების და გადახდის წესი“.

საქართველოს ეროვნული ბანკის დებულება „საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ კომერციული ბანკებისათვის ლომბარდული კრედიტების გაცემისა და დაფარვის“ შესახებ დებულება, 1997 წლის 14 აგვისტო (ცვლილებები შეტანილია 1997 წლის 28 ნოემბერს № 68 ბრძანებით).

საქართველოს ეროვნული ბანკის № 118 ბრძანებულება „კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობისა და რეგულირების წესის“ დამტკიცების შესახებ 1998 წლის 3 დეკემბერი (ცვლილებები შეტანილია 1999 წლის 27 სექტემბრის № 242 ბრძანებით).

საქართველოს ეროვნული ბანკის № 25 ბრძანებულება „საქართველოში მოქმედი კომერციული ბანკების საწესდებო კაპ-

იტალის (ფონდის) ფულად ფორმაში მინიმალური ოდენობის ზრდის განრიგის განსაზღვრის შესახებ“ 1995 წლის 29 მაისი (ცვლილებები შეტანილია 1997 წლის 31 იანვრის № 5, 1998 წლის 1 ივლისის № 78 და 1999 წლის 25 მაისის №124 ბრძანებებით).

საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 1998 წლის 28 დეკემბრის № 127 ბრძანება „კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობა-რეგულირების მეთოდური სახელმძღვანელოს“ დამტკიცების შესახებ.

საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2000 წლის 9 აგვისტოს 227 ბრძანება „CAMEL“-ის“ სისტემის გარესაბანკო ზედამხედველობისა და ანალიზის კვარტალურად განხორციელების შესახებ“.

საქართველოს კანონი „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“, საბანკო კანონმდებლობა. საქართველოს ეროვნული ბანკის გამოცემა, თბილისი, 1998.

საქართველოს კანონი „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ საბანკო კანონმდებლობა. საქართველოს ეროვნული ბანკის გამოცემა, თბილისი, 1998.

საქართველოს კანონი „მენარმეთა შესახებ“, თბილისი, გამოცემა „სამართალი“, 1997.

საქართველოს კანონი „მონოპოლიური საქმიანობისა და კონკურენციის შესახებ“, „პასუხისმგებლობა სამენარმეო და სხვა ეკონომიკური დანაშაულისათვის (სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით)“, თბილისი, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, 2000.

საქართველოს კანონი „სასაქონლო ბირჟებისა და საბირჟო ვაჭრობის შესახებ“, „პასუხისმგებლობა სამენარმეო და სხვა ეკონომიკური დანაშაულისათვის (სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით)“, თბილისი, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, 2000.

საქართველოს კანონი „ფასიანი ქალაქების ბაზრის შესახებ“, „პასუხისმგებლობა სამენარმეო და სხვა ეკონომიკური დანაშაულისათვის (სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით)“, თბილისი, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, 2000.

კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობის რეგულირების მეთოდური სახელმძღვანელო, თბ., 1999.

კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობის ღონისძიებათა სისტემა (სახელმძღვანელო ინსტრუქცია საბანკო ზედამხედველობისა და რეგულირების სამმართველოს თანამშრომლებისათვის) საქართველოს ეროვნული ბანკის 2000 წ. 1 სექტემბრის № 263 ბრძანება.

საქართველოს ეროვნული ბანკის როგორც ბოლო ინსტანციის კრედიტორის მიერ კომერციული ბანკებისათვის სესხის მიცემის წესი. საქართველოს ეროვნული ბანკის 2001 წლის 13 ივნისის № 148 ბრძანება.

საქართველოს საგადასდებლო სისტემები და მათი განვითარების ძირითადი მიმართულებები (კონცეფცია). საქართველოს საგადასდებლო სისტემების მართვის ეროვნული კომიტეტის 2002 წლის 5 დეკემბრის № 3 ოქმი.

არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებების - საკრედიტო კავშირების მიმართ სანქციების გამოყენების წესი. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2002 წლის 8 ოქტომბრის № 257 ბრძანება.

დებულება „საკრედიტო კავშირების მიმართ კაპიტალის მინიმალური მოთხოვნის შესახებ“, საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2002 წლის 8 ოქტომბრის №258 ბრძანება.

არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებების - საკრედიტო კავშირების გადახდისუუნარო და გაკოტრებულად გამოცხადების წესი. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2002 წლის 16 ოქტომბრის № 26 ბრძანება.

ვალუტის გადამცვლელი უნქტების ლიცენზირებისა და მათი საქმიანობის ზედამხედველობის წესი. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2002 წლის 18 ოქტომბრის № 269 ბრძანება.

გამსახურდია გ. საქართველოს საფინანსო პოლიტიკის ძირითადი პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., „მერიდიანი“, 1995.

კოვზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., თსუ, 2001.

ქისტაური ლ., ქისტაური შ. საქართველოს საფინანსო და სა-

ბანკო სამართლის პრობლემები. თბ., „სამთავისი“, 1997.

ქისტაური ლ. - ეროვნული ბანკის ობიექტურად მკაცრი საზედამხედველო პოლიტიკა მოულოდნელი პროცესებისაგან იცავს საბანკო სისტემას. გაზ. „ბანკები და ფინანსები“, №17, 1999წ.

ქისტაური შ. - „ფულის, კრედიტისა და სარგებლის (პროცენტის) თეორიები“. თბ., 1992.

Palfreman David., Ford Philip. Elements of Banking. Pritman Publishing. London. 1996.

Pose Peter S. Commercial Bank Management. Producing and Selling Financial Services. Second Edition. IRWIN. Honewood. Boston. 1993.

Woelfel Charles J. Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

მეშვილე თაჰი. კომაჩსიული ბანკების შექმნა, რეორგანიზაცია, სანაცია და ლიკვიდაცია

ტერმინები და ძირითადი ცნებები

7.1. კომერციული ბანკების შექმნა

7.1.1. კომერციული ბანკების შექმნის კონცეფცია და ეტაპები

7.1.2. ბანკის რეგისტრაცია და ლიცენზირება: ნორმატიული მოთხოვნები და პროცედურები

7.1.3. ახლად შექმნილი და მოქმედი ბანკების ლიცენზირების წესები

7.1.4. ბანკების განყოფილებების (ფილიალების) გახსნისა და დახურვის წესები.

7.2. კომერციული ბანკების რეორგანიზაცია

7.2.1. ბანკების რეორგანიზაციის ცნება

7.2.2. ბანკების რეორგანიზაციის აუცილებლობის კრიტერიუმები

7.2.3. ბანკების რეორგანიზაციის სხვა ფორმები

7.3. კომერციული ბანკების სანაცია

7.3.1. კომერციული ბანკების სანაციის აუცილებლობის კრიტერიუმები

7.3.2. ბანკის ფინანსური გაჯანსაღების ფინანსური გეგმა

7.3.3. ბანკების რესტრუქტურის ეკონომიკური შინაარსი

7.3.4. საბანკო სისტემის რესტრუქტურის საზღვარგარეთული გამოცდილებიდან

7.4. კომერციული ბანკების ლიკვიდაცია

7.4.1. სიცოცხლისუნარო ბანკის ლიკვიდაცია: ამოსავალი დებულებები

7.4.2. ბანკის ბანკროტად ცნობის წესი

7.4.3. ბანკის ლიკვიდაციის პროცედურები

7.4.4. ბანკის შუალედური სალიკვიდაციო ბალანსი

მოკლე დასკვნები

ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის
რეკომენდირებული ლიტერატურა
დანართები

ძირითადი ტერმინები და ცნებები

ადმინისტრატორი	მონათესავე სანარმო
გადახდისუუნარო ბანკი	პირი
გაკოტრება	პრობლემური ბანკები
დაკავშირებული პირები	სანაცია
კონტროლი	საბაზრო ღირებულება
მთლიანი კაპიტალი	შვილობილი ორგანიზაცია
მაკონტროლებელი პირი	შელავათიანი პირობა (პირობები)

7.1 კომერციული ბანკების შექმნა

7.1.1 კომერციული ბანკების შექმნის კონცეფცია და ეტაპები

საქართველოში ბანკების შექმნის პროცესი, შეიძლება ითქვას, დასრულებულია, მაგრამ ბანკების შექმნის პრობლემა კვლავაც აქტუალურად უნდა მივიჩნიოთ. ჯერ ერთი, ბანკები იქმნება და მომავალშიც შეიქმნება, ხოლო მეორე, ახალი ბანკის დაფუძნების პროცესში მრავალი ისეთი საკითხის მოგვარება ხდება ხოლმე საჭირო, რომლებსაც დიდი მნიშვნელობა აქვთ როგორც მისი, ისე უკვე მოქმედი ბანკების ეფექტიანად მუშაობის მუდმივი ორგანიზებისათვის.

კომერციული ბანკების შექმნის პროცესის მარეგულირებელი

ფუძემდებლური ნორმები მოცემულია საქართველოს ორგანულ კანონში „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“ და საქართველოს კანონში „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“, ბანკების შექმნისა და რეორგანიზების საკითხები მოცემულია, აგრეთვე, ეროვნული ბანკის მთელ რიგ მარეგლამენტირებელ დებულებებში.

რითი დავინწყით? ბანკის ორგანიზება გაცილებით უფრო მეტ შრომასა და ჩვევებს მოითხოვს, ვიდრე ნებისმიერი სხვა კომერციული ორგანიზაციის შექმნა. ეს აიხსნება როგორც საბანკო საქმის სპეციფიკით, ისე ახალი ბანკის რეგისტრაციისთვის საჭირო დოკუმენტების მრავალსაფეხურიანი გავლით ცენტრალურ ბანკსა და სხვა სახელმწიფო ორგანოებში.

ბანკის შექმნის პროცედურა სამ ძირითად ეტაპს მოიცავს:

I - მოსამზადებელი მუშაობის ეტაპი;

II - იურიდიულ პირად ბანკის სახელმწიფოებრივი რეგისტრაციის ეტაპი;

III - ლიცენზიის (საბანკო ოპერაციების ჩატარების უფლების) მიღების ეტაპი.

ბოლო ორი ეტაპი მოითხოვს ორსაფეხურიანი პროცედურის გავლას: ბანკის შექმნისათვის მომზადებული დოკუმენტების განხილვა და შეთანხმება ტერიტორიულ დაწესებულებაში - ცენტრალური ბანკის მთავარ სამმართველოში - მომავალი ბანკის (მისი სათაო კანტორის) განზრახული ადგილსამყოფელის მიხედვით და მთავარი სამმართველოს დასკვნის მქონე იმავე დოკუმენტების განხილვა ცენტრალური ბანკის მთავარ აპარატში.

ფორმალურად, ბანკების შექმნაში პირველი იურიდიული ნაბიჯია ინიციატორების (დამფუძნებლების) მიერ სადამფუძნებლო ხელშეკრულების ხელმოწერა. სინამდვილეში, ცხადია, ყველაფერი გაცილებით უფრო ადრე იწყება და ამ ხელშეკრულების ხელმოწერა მნიშვნელოვანი წინასწარი სამუშაოს შედეგს აღნიშნავს.

მოსამზადებელი სამუშაოს ცენტრში ბანკის შექმნის კონცეფციის შემუშავება უნდა იდგეს. მისი შინაარსი საკმაოდ თავისუფლად შეიძლება იყოს გადმოცემლული, მაგრამ მასში ასახ-

ული უნდა იყოს ის შემდეგი პრინციპული მომენტები, რომლებზეც ინიციატორებს ერთიანი აზრი უნდა ჰქონდეთ ჩამოყალიბებული:

ა) ბანკის მომავალი საქმიანობის მისია და სტრატეგია;

ბ) სანესდებო კაპიტალის ზომები და სტრუქტურა, დამფუძნებლებისა და სხვა მონაწილეებისათვის წაყენებული მოთხოვნები;

გ) საქმიანობის მიზნები, სფერო და ძირითადი მიმართულებები, კლიენტთა ბაზა;

დ) ორგანიზაციული სტრუქტურა, მართვის ორგანოები და მათი უფლებამოსილებანი, მართვის ორგანიზაციისათვის წაყენებული ძირითადი მოთხოვნები.

ბანკის ფორმირება ფაქტიურად იწყება მისი იმ დამფუძნებლების საგულდაგულოდ შერჩევით, რომლებიც ასეთი პასუხისმგებლობის საკუთარ თავზე ალებსათვის არიან მზად. განსაკუთრებულად უნდა ავარიდოთ თავი მათ რიცხვში შემთხვევითი პირების მოხვედრას. ბანკის პოტენციური დამფუძნებლებისათვის (მონაწილეებისათვის) წაყენებული მოთხოვნები მისი საპროექტო სტრატეგიიდან უნდა გამომდინარეობდეს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ბანკის მომავალი საქმიანობის სტრატეგიის ძირითადი ელემენტები მთავარ ხაზებში მაინც უნდა იყოს ჩამოყალიბებული თანამოაზრეების - მისი შექმნის ინიციატორების - მიერ მანამ, ვიდრე ამა თუ იმ (იურიდიულ და ფიზიკურ) პირებთან დაიწყება მოლაპარაკებები დამფუძნებელთა (მონაწილეთა) რიგებში მათი ჩართვის შესახებ. ისეთ პირობებში, როდესაც საქმეებში უპასუხისმგებლობა თითქმის კარგი ტონის მანიშნებლადაა გადაქცეული, თაღლითობამ, კორუფციამ და კრიმინალმა კი საზოგადოების პრაქტიკულად ყველა ფენა მოიცვა, მრავალი მარეგულირებელი და მაკონტროლებელი ორგანოს ჩათვლით, ბანკის მონაწილეების ხარისხსა და შემადგენლობის მიმართ მომეტებული ყურადღება მით უფრო აუცილებელია.

დამფუძნებლების (მონაწილეების) მიმართ წაყენებული მოთხოვნები 3 ჯგუფად შეგვიძლია დავყოთ: საერთო, რაოდენობრივი და ხარისხობრივი.

ზოგიერთი საერთო მოთხოვნა ასე შეგვიძლია ჩამოვაყალიბოთ:

• ბანკის დამფუძნებლები შეიძლება იყვნენ ის პირები (იურიდიული დაფიზიკური), საკრედიტო ორგანიზაციებში რომელთა მონაწილეობასაც არ კრძალავს კანონმდებლობა;

• ბიუჯეტის წინაშე დავალიანების მქონე იურიდიული პირი არ შეიძლება იყოს დამფუძნებელი;

• დამფუძნებლებს არა აქვთ ბანკის მონაწილეების შემადგენლობიდან გამოსვლის (ე.ი.ბანკის სანესდებო კაპიტალიდან თავისი წილის მთლიანად ან ნაწილობრივ გამოტანის) უფლება მისი რეგისტრაციის დღიდან პირველი სამი წლის განმავლობაში.

რაოდენობრივს ეკუთვნის ის მოთხოვნები, რომლებიც დამფუძნებლების მთლიან რაოდენობას და სანესდებო კაპიტალში მათ წილებს ეხება. ხსენებული რაოდენობა დიდი არ უნდა იყოს, თავიდან - არაუმეტეს 5-6 კაცისა, შემდგომში კი, თუკი კაპიტალის გადიდება გახდება საჭირო - 30 კაცამდე (სააქციო საზოგადოებებისთვის ეს რაოდენობა შეზღუდული არაა, შპს-თვის კი დადგენილი ზღვარია 50 კაცი). ამ დროს სასურველია, რომ თითოეული მათგანის ხვედრითი წილი სანესდებო კაპიტალში დიდი არ იყოს (მონაწილეთა წრის მომდევნო გაფართოების შემთხვევაში - 15-10%-ზე ნაკლები) და ძლიერ არ განსხვავდებოდეს სხვა დამფუძნებლების ან მონაწილეების წილებისგან (ზოგან ეს შეზღუდვები შესაძლოა გათვალისწინებული არც იყოს).

რაც შეეხება ხარისხობრივ მოთხოვნებს, ისინი რამდენიმე ქვეჯგუფად შეგვიძლია დავყოთ:

■ ყველა დამფუძნებელი უნდა იყოს ფინანსურად მდგრადი, ჰქონდეს ბანკის სანესდებო კაპიტალში შეტანისთვის საკმარისი საკუთარი სახსრები, ასრულებდეს ბიუჯეტის წინაშე არსებულ ყველა ვალდებულებას. იურიდიული პირებისთვის სათანადო მონაცემები დადასტურებული უნდა იყოს არანაკლებ ბოლო სამი წლის ბალანსებითა და სხვა საანგარიშგებო დოკუმენტებით. თუკი დამფუძნებელია საკრედიტო ორგანიზაცია, მაშინ იგი ფინანსურად მდგრადი უნდა იყოს ბოლო 6 თვის მანძილზე, რომლებიც წინ უსწრებს სარეგისტრაციოდ დოკუმენტების ჩაბარებისა და ლიცენზიის აღების თარიღს, ხოლო არასაკრედიტო იურიდიული პირის შემთხვევაში იმავე 6 თვის მანძილზე მას უნდა ჰქონდეს

მოგება და თავისდროულად ასრულებდეს კრედიტორების წინაშე არსებულ ვალდებულებებს;

- ყველა დამფუძნებელი უნდა იმსახურებდეს სრულ ნდობას და გამოირჩეოდეს საქმეებში პასუხისმგებლობით, ე.ი. უნარითა და მზადყოფნით, თავის ვალდებულებათა დროულად, ხარისხიანად და სრულად შესრულების სურვილით;

- ყველა დამფუძნებლის საკუთარი სახსრები „სუფთა“ უნდა იყოს;

- სასურველია, რომ დამფუძნებელი იურიდიული პირები ეკონომიკის სხვადასხვა დარგისა და სექტორის წარმომადგენლები იყვნენ, საფინანსო ბაზრის სექტორის (ბანკები, სადაზღვევო კომპანიები და ა.შ.) ჩათვლით. აქ უპირატესობა უნდა ენიჭებოდეთ პერსპექტიული დარგებისა და სექტორების წარმომადგენლებს. თუმცა, ეს არ გამოირიცხავს რომელიმე ერთი დარგის წარმომადგენელთა სიჭარბეს დამფუძნებელთა შორის;

- ბანკის ყველა დამფუძნებელი, როგორც იურიდიული, ისე ფიზიკური პირები უნდა ეთანხმებოდნენ მის სტრატეგიას და აქტიურად უწყობდნენ ხელს ამ სტრატეგიის განხორციელებას.

ხარისხობრივი მოთხოვნების მეორე ქვეჯგუფი აგრძელებს პირველს და, კერძოდ, შემდეგ დებულებებს შეიძლება მოიცავდეს:

- აუცილებელია, რომ ბანკის ყველა დამფუძნებელი (მონაწილე) იყოს მისი კლიენტების რიცხვში. სასურველია, ასევე, რომ ბანკის კლიენტები გახდნენ დამფუძნებელთა (მონაწილეთა) კონტრაპენტები სამეურნეო კავშირების ხაზით;

- არცერთი დამფუძნებელი (მონაწილე) არ უნდა სარგებლობდეს რაიმე ისეთი განსაკუთრებული უფლებითა თუ შეღავათით, რომელსაც ბანკის დაზარალება შეუძლია, ბანკის მესაკუთრეთა საბჭო კი არ უნდა ერეოდეს მის ოპერატიულ-სამეურნეო საქმიანობაში და არ ცდილობდეს გამგეობის შეცვლას თავისი თავით.

ის ერთადერთი საკითხი, რომელზეც სპეციალურად ფიქრი არ უნევთ დამფუძნებლებს, არის შესაქმნელი ბანკის სანესდებო კაპიტალის მინიმალურად აუცილებელი სიდიდის საკითხი. საბანკო მომსახურების ბაზარზე შესასვლელი ბარიერის სიდიდეს ქვეყ-

ნის ცენტრალური ბანკი ადგენს.

ბანკის დამფუძნებელთა შერჩევის, საჭირო დოკუმენტების მომზადების სამუშაოები და თვით რეგისტრაცია მიზანშეწონილია დაევალოს 3-5 კაციან საორგანიზაციო ჯგუფს.

ძირითადი დოკუმენტების მომზადება. მას შემდეგ, რაც განისაზღვრება დამფუძნებელთა შემადგენლობა და ისინი შეთანხმდებიან ზემოაღნიშნულ პრინციპულ საკითხებში, სამუშაო ჯგუფმა დამფუძნებელ-ინიციატორთა ხელმძღვანელობით ძალისხმევით კონცენტრაცია უნდა მოახდინოს მომავალი ბანკის რეგისტრაციისა და ლიცენზირებისათვის საჭირო დოკუმენტების პაკეტის მომზადებაზე. ძირითად საბუთებად ითვლება შესაქმნელი საზოგადოების სადამფუძნებლო დოკუმენტები.

სამოქალაქო კოდექსის თანახმად, შპს-ის სადამფუძნებლო დოკუმენტებიც დაფუძნების ხელშეკრულება და წესდება არის (ან მარტო წესდება, თუკი შპს-ს ქმნის ერთი პირი). სააქციო საზოგადოების სადამფუძნებლო დოკუმენტია წესდება; სააქციო საზოგადოების დამფუძნებლებმა ერთმანეთსაც უნდა დაუდონ ხელშეკრულება მისი შექმნის შესახებ.

შპს-ის ფორმის ბანკის დაფუძნების ხელშეკრულებაში (სააქციო საზოგადოების ფორმის ბანკის შექმნის შესახებ ხელშეკრულებაში) უნდა განისაზღვროს:

- დამფუძნებელთა ვალდებულება ბანკის შექმნაზე;
- მის შექმნაში ერთობლივი საქმიანობის წესი;
- ბანკის ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმა;
- დამფუძნებელთა შემადგენლობა, ბანკისათვის თავიანთი ქონების გადაცემის და ბანკის საქმიანობაში მონაწილეობის პირობები;

• სანესდებო კაპიტალის ზომა და მასში თითოეული დამფუძნებლის წილი;

• შენატანების სიდიდე და შემადგენლობა, სანესდებო კაპიტალში მათი შეტანის წესი და ვადები, დამფუძნებელთა პასუხისმგებლობა მოცემული ვალდებულების დარღვევისათვის;

• მონაცემები ბანკის მართვის ორგანოების შემადგენლობასა და კომპენტენციაზე და მათ მიერ გადანაწევტილებების მიღების

წესზე;

- დამფუძნებლებს შორის მოგების განაწილებისა და ზარალის დაფარვის პირობები და წესი;

- დამფუძნებლების (მონაწილეების) გამოსვლა ორგანიზაციის შემადგენლობიდან (შპს-თვის);

- ხელშეკრულების საკითხებზე წარმოქმნილი დავების განხილვის წესი და ადგილი, დამფუძნებლებს შორის ურთიერთობათა მარეგლამენტირებელი სხვა საკითხები.

დაფუძნების ხელშეკრულებას ყველა დამფუძნებელი უნდა აწერდეს ხელს. ამ დროს მიუთითებენ ადგილმდებარეობას, საფოსტო მისამართს და ბანკის რეკვიზიტებს (თუკი დამფუძნებელია საკრედიტო ორგანიზაცია - მაშინ ბანკის საიდენტიფიკაციო კოდს და საკორესპონდენტო ანგარიშის ნომერს საანგარიშსწორებო ცენტში). დამფუძნებელი იურიდიული პირების წარმომადგენელთა ხელმოწერებს ბეჭდით უნდა ადასტურებდნენ შესაბამისი იურიდიული პირები. ფიზიკური პირების ხელმოწერებს ადასტურებს ნოტარიუსი; იგი ადასტურებს მთელ დოკუმენტებსაც.

ბანკის შექმნის დროს (ისევე, როგორც მისი მონაწილეების როდენობის გადიდების შემთხვევაში) მისი დაფუძნების ხელშეკრულების შეთანხმება იმავე წესით ხდება, როგორც ბანკის წესდების. ამ დროს დაფუძნების ხელშეკრულების სატიტულო ფურცელზე შეიძლება არ მიუთითონ ბანკის საფირმო (სრული ოფიციალური) და შემოკლებული დასახელება.

თუკი თავად დამფუძნებელთა შენატანები ფარავს მათ მიერ გაცხადებული სანესდებო კაპიტალის მხოლოდ ნაწილს, მაშინ ხელშეკრულებაში დათქმულია ის პირობები, რომელთა მიხედვითაც ბანკის სხვა მონაწილეები უნდა მოიზიდონ. ამ შემთხვევაში ხელშეკრულებას ემატება ხელმოწერის ფურცლები, რომლებშიც მონაწილეები იუნყებიან თავიანთ გადანყვეტილებებს სრული წილის შეტანის შესახებ გარკვეული დროის მანძილზე. მაგრამ სააქციო საზოგადოების დაფუძნების დროს მთელი სააქციო კაპიტალი მაშინვე უნდა განაწილდეს დამფუძნებლებს შორის. თუკი ბანკი იქმნება ღია სააქციო საზოგადოების ფორმით, მაშინ

მის დამფუძნებლებს მოუწევთ ბანკის აქციების პირველი გამოშვების ემისიის პროსპექტის დარეგისტრირება სათანადო წესით.

დაფუძნების ხელშეკრულების ხელმოწერის შემდეგ ცენტრალური ბანკის საანგარიშსწორებო ცენტრი დამფუძნებლებს უხსნის დროებით ანგარიშსწორების ანგარიშს, რომელზეც მათ დამფუძნებლებს კრებამდე შეაქვთ სანესდებო კაპიტალის საკუთარი წილების ნომინალური ღირებულების არანაკლებ 10%. ანგარიშის გახსნის საფუძველია დაფუძნების ხელშეკრულება (ხელშეკრულება ბანკის შექმნის შესახებ), ხოლო მასზე სახსრების გადარიცხვის საფუძველი - ხელმოწერის ფურცლები. ყოველმა დამფუძნებელმა ფული დამოუკიდებლად უნდა შეიტანოს.

დაფუძნების ხელშეკრულება უნდა შეიცავდეს სხვა მნიშვნელოვან გადანყვეტილებებსაც. მაგალითად, სანესდებო კაპიტალი შეიძლება მთლიანად ან ნაწილობრივ შეიქმნას უცხოური ვალუტის ხარჯზე. ამ შემთხვევაში ხელშეკრულებაში უნდა მიუთითონ, თუ რომელ ვალუტებს მიიღებენ კაპიტალის ღირებულების გადასახდელად.

ზუსტად უნდა იყოს დაცული მოთხოვნები სანესდებო კაპიტალში არაფულადი ფორმის მქონე შენატანებთან დაკავშირებითაც. მაგალითად, არაფულადი აქტივები შეიძლება იყოს: ა) სახელმწიფო სესხის ობლიგაციები; ბ) მატერიალური აქტივები (შენობა-ნაგებობები, რომლებშიც ბანკი განთავსდება), სანესდებო კაპიტალის არაფულადი ნაწილის ნორმატივი (ზედა ზღვრული ზომა) შეადგენს 20%-ს. შემდგომში ეს წილი 10%-მდე უნდა შემცირდეს.

სპეციალური მოთხოვნები აქვს იმ შენობას, რომელშიც ბანკი უნდა განთავსდეს. ჯერ ერთი, ეს მოთხოვნა ეხება შენობის კუთვნილებას. იგი შეიძლება დამფუძნებლებმა საკუთრებაში გადასცენ ბანკს სანესდებო კაპიტალში წილის გადახდის სახით ან გადასცენ არენდით (სუბარენდით). არენდით შენობის აღება იმ პირისაგანც შეიძლება, რომელიც მისი დამფუძნებელი არაა. ამასთან, ბანკის შენობას (ნაგებობას) უნდა ჰქონდეს საიმედო დამცავ-სახანძრო და საგანგაშო სიგნალიზაცია, სალაროს ოპერაციების ჩატარებისათვის კი - სალაროს კვანძი, რომელიც ტექნიკურად

იქნება გამაგრებული განსაკუთრებული მოთხოვნების შესაბამისად.

ბოლოს, საქმის ცოდნით უნდა იყოს მოგვარებული ბანკში საკუთრების სტრუქტურის საკითხები. აქ წამოყენებულ მოთხოვნებს ერთგვარი ანტიმონოპოლიური მიმართულება უნდა ჰქონდეს. მაგალითად, სანესდებო კაპიტალის წილების 5%-ზე მეტის შექენის შემთხვევაში იურიდიულმა ან ფიზიკურმა პირმა ამის შესახებ წინასწარ უნდა აცნობოს ქვეყნის მთავარ ბანკს, 20%-ზე მეტის შემთხვევაში კი წინასწარ მიიღოს ამის თანხმობა.

შემდეგი მნიშვნელოვანი ნაბიჯია დამფუძნებელი კრების ჩატარება. მისი შემაჯამებელი დოკუმენტი - ოქმი - მთელ რიგ სავალდებულო გადაწყვეტილებებს უნდა შეიცავდეს: 1) ბანკის შექმნის შესახებ (გადაწყვეტილება აუცილებლად ერთხმად უნდა იყოს მიღებული); 2) ბანკის წესდების დამტკიცების შესახებ; 3) ბანკის დასახელების (სრული და შემოკლებული) დამტკიცების შესახებ; 4) ბანკის საბჭოს და მისი თავმჯდომარის არჩევის შესახებ; 5) ბანკის ბიზნეს-გეგმის დამტკიცების შესახებ და სხვა.

კრებას შეუძლია დაავალოს მის მიერ არჩეულ ბანკის ხელმძღვანელობას და სამუშაო ჯგუფს, ბოლო ცვლილებები შეიტანონ სადამფუძნებლო დოკუმენტებში. ამის პარალელურად მზადდება დანარჩენი დოკუმენტები.

დამფუძნებელი კრების გადაწყვეტილებით დამტკიცებული წესდება ამ ეტაპზე უნდა მივიჩნიოთ წესდების პროექტად, ვიდრე დოკუმენტები შესაბამის რეგისტრაციას არ გაივლის. მას ტიპიური ფორმით ადგენენ, სადაც შესაქმნელი ბანკის თავისებურებებსაც ითვალისწინებენ. წესდებამ უნდა მოიცვას: 1) ბანკის საფირმო დასახელება; 2) ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის მითითება; 3) მართვის ორგანოების და ცალკე მყოფი ქვედანაყოფების ადგილსამყოფელის შესახებ ცნობები; 4) განსახორციელებელი საბანკო ოპერაციებისა და გარიგებების ჩამონათვალი; 5) ცნობები სანესდებო კაპიტალის ზომაზე; 6) ცნობები მართვისა და შიდა კონტროლის ორგანოებზე, მათი ჩამოყალიბების წესსა და უფლებამოსილებებზე და ა.შ.

მეტად მნიშვნელოვანია დამფუძნებელი კრების გადან-

ყვეტილება ბანკის ხელმძღვანელებისა და მთავარი ბუღალტრის კანდიდატურების დამტკიცების შესახებ. მათ მხარს უნდა უჭერდეს ქვეყნის ცენტრალური ბანკი ახალი ბანკის რეგისტრაციის პროცესში. ამ კანდიდატურებს მოეთხოვებათ უმაღლესი იურიდიული ან ეკონომიკური განათლება და საბანკო ოპერაციების შემსრულებელი საკრედიტო ორგანიზაციის განყოფილების ან სხვა ქვედანაყოფის ხელმძღვანელად მუშაობის არანაკლებ 1 წლის გამოცდილება (სპეციალური განათლების არქონისას - 2 წლის), აგრეთვე, ნასამართლობის უქონლობა. საგულისხმოა, რომ ბანკების ხელმძღვანელთა მიმართ ნორმები საკმაოდ მკაცრია, მაგრამ სათანადო ეფექტს ისინი მაინც ხშირად ვერ იძლევიან.

7.12. ბანკის რეგისტრაცია და ლიცენზირება: ნორმატიული მოთხოვნები და პროცედურები

ბანკის რეგისტრაციისა და ლიცენზიის მიღებისათვის აუცილებელია შემდეგი დოკუმენტები:

- 1) განცხადება რეგისტრაციისა და საბანკო ლიცენზიის გაცემის თხოვნით;
- 2) დაფუძნების ხელშეკრულება (როდესაც მის ხელმოწერას ითვალისწინებს კანონი);
- 3) წესდება;
- 4) დამფუძნებელთა კრების ოქმი, რომელიც აუცილებლად მოიცავს გადაწყვეტილებას წესდების მიღების შესახებ და ხელმძღვანელებისა და მთავარი ბუღალტრის კანდიდატურების დამტკიცების შესახებ; დამტკიცებული ბიზნეს-გეგმა;
- 5) სახელმწიფო ბაჟის გადახდის დამადასტურებელი მონმობა;
- 6) სახელმწიფო იურიდიული პირების სახელმწიფო რეგისტრაციის მონმობათა ასლები, აუდიტორის დასკვნები მათი ანგარიშგების სარწმუნოობაზე, აგრეთვე, ზედამხედველობის ორგანოების ცნობები ამ პირების მიერ ბოლო სამ წელიწადში ბიუჯეტის წინაშე არსებულ ვალდებულებათა შესრულების შესახებ;

7) ზედამხედველობის ორგანოების მიერ დამონმებული დეკლარაციები დამფუძნებელი ფიზიკური პირების შემოსავლების შესახებ, რომლებიც ადასტურებენ ბანკის საწესდებო კაპიტალში შეტანილი სახსრების წარმოშობას;

8) ბანკის აღმასრულებელი ორგანოების ხელმძღვანელთა და მთავარი ბუღალტრის კანდიდატების სათანადოდ შევსებული ანკეტები.

ჩამოთვლილი და ზოგიერთი სხვა დოკუმენტი ორ ეგზემპლარად უნდა ჩაბარდეს ქვეყნის მთავარი ბანკის შესაბამის განყოფილებას მისი ხელმძღვანელის სახელზე. მათი ჩაბარების ვადას კანონი არ ითვალისწინებს, მაგრამ ინსტრუქცია შეიძლება მოითხოვდეს ამის გაკეთებას სადამფუძნებლო დოკუმენტების ხელმოწერის მომენტიდან 1 თვეში და მათთვის თანმხლები წერილის დართვას.

გარდა ამისა, საჭიროა ინსტრუქციით გათვალისწინებული შემდეგი დებულებების დაცვა:

- ყველა აღნიშნული დოკუმენტი ბარდება 2 ეგზემპლარად (გამონაკლისია კანდიდატების ანკეტები - 3 ეგზემპლარად და შპს-ის ფორმით შექმნილი ბანკის დაფუძნების ხელშეკრულება - 4 ეგზემპლარად);

- განცხადება რეგისტრაციის და ლიცენზიის გაცემის შესახებ უნდა ინერგოდეს ცენტრალური ბანკის ხელმძღვანელის სახელზე და მოიცავდეს ბანკის ბიზნეს-გეგმას. ბიზნეს-გეგმა ისე უნდა შედგეს, რომ ცენტრალურ ბანკს შეეძლოს შეაფასოს: ა) შესაბამება თუ არა შესაქმნელი ორგანიზაცია ბანკებისათვის ნაყენებულ მოთხოვნებს; ბ) შეძლებს თუ ვერა ბანკი ფინანსური სტაბილურობის შენარჩუნებას და საქმიანობის პროდენციული ნორმების შესრულებას; გ) არის თუ არა ბანკის მართვის ორგანოები მოსალოდნელი რისკების ადეკვატური;

- დამფუძნებლებმა უნდა წარადგინონ იმის დამადასტურებელი დოკუმენტები, რომ ერთ-ერთ მათგანს მაინც აქვს საკუთრების უფლება შენობაზე, რომელშიც განთავსდება ბანკი, და არენდით (სუბარენდით) მისი გადაცემის ვალდებულება ბანკის რეგისტრაციის შემთხვევაში (თუკი ამგვარი შენობა არ შეაქვთ ბანკ-

ის სანქსდებო კაპიტალში);

- ბანკის მოსალოდნელი რეგისტრაციისათვის სახელმწიფო ბაჟის გადახდის დამადასტურებელია საკუთარი სახსრების ხარჯზე დამფუძნებლების მიერ ბიუჯეტში მოთხოვნილი თანხის გადარიცხვის დავალების ასლი;

- დამფუძნებელი იურიდიული პირების სახელმწიფო რეგისტრაციის მოწმობათა ასლები ნოტარიულად უნდა იყოს დამონმებული, მათი ფინანსური ანგარიშგების სარწმუნოობის შესახებ აუდიტორთა დასკვნები (ბალანსებისა და მოგება-ნაგების შესახებ ანგარიშგების დართვით) წარმოდგენილი უნდა იყოს საქმიანობის ბოლო 3 წლისათვის;

- წარმოდგენილი უნდა იყოს, აგრეთვე, დამფუძნებელთა სია (ქალაქში და ელექტრონული სახით).

კანონი მოითხოვს, რომ დამფუძნებელმა ფიზიკურმა პირებმა წარმოადგინონ დეკლარაციები თავიანთი შემოსავლების შესახებ, დამონმებული სახელმწიფო ზედამხედველობის ორგანოების მიერ.

რეგისტრაციის წესი. ახლად შექმნილი ბანკის სახელმწიფო რეგისტრაციის წესი კანონში ერთობ ლაკონურადაა მოცემული. აქ არის მხოლოდ ორი ნორმა, რომელთაგან არსებითია მეორე: ქვეყნის ცენტრალური ბანკი დამფუძნებლებისგან ახალი ბანკის რეგისტრაციისა და ლიცენზირებისათვის საჭირო ყველა დოკუმენტის მიღების შემდეგ ვალდებულია მათზე გასცეს ამ მიღების წერილობითი დასტური (ცნობა); ცენტრალური ბანკი ვალდებულია მიიღოს გადაწყვეტილება ახალი ბანკის რეგისტრაციისა და მასზე ლიცენზიის გაცემის გადაწყვეტილება 6 თვეზე ნაკლებ ვადაში.

რეგისტრაციის შესახებ ინსტრუქციაში საყუარლებოა შემდეგი პუნქტები:

- ცენტრალურ ბანკში დოკუმენტების განხილვის ვადა არ უნდა აღემატებოდეს მათი შემოსვლის თარიღიდან 4 თვეს;

- თუ წარმოდგენილი დოკუმენტების მიმართ გაჩნდა შენიშვნები ან ისინი სრული არაა, ეს დოკუმენტები დამფუძნებლებს უბრუნდება წერილობითი დასკვნით. შესწორებული და ხელმო-

რედ წარმოდგენილი დოკუმენტები ახალშემოსულად ითვლება;

აღნიშნულ დასკვნას თან ერთვის დამფუძნებლების მიერ წარმოდგენილი შემდეგი დოკუმენტების დედნები: განცხადება ბიზნეს-გეგმასთან ერთად; დაფუძნების ხელშეკრულება (თუკი მას ითხოვს კანონი); ბანკის წესდება (ძალას იძენს ბანკის რეგისტრაციის შესახებ ცენტრალური ბანკის მიერ გადანყვეტილების მიღების დღიდან); დამფუძნებელთა საერთო კრების ოქმი; ბანკის დამფუძნებელთა სია; ხელმძღვანელებისა და მთავარი ბუღალტრის შეთანხმებული კანდიდატების ანკეტები.

ბანკის ცენტრალურ აპარატში განიხილავენ მიღებულ დოკუმენტებს და იღებენ გადანყვეტილებას ბანკის რეგისტრაციის შესაძლებლობის შესახებ. თუკი ცენტრალური ბანკი იღებს დადებით გადანყვეტილებას და ხელს აწერს მოწმობას ბანკის რეგისტრაციის შესახებ, მაშინ შესაბამისი დეპარტამენტი არაუგვიანეს მომდევნო სამუშაო დღისა:

- წარმოდგენილი სადამფუძნებლო დოკუმენტების ყველა ეგზემპლარის სატიტულო ფურცელზე სვამს შტამპს ბანკის სახელმწიფო რეგისტრაციის თარიღითა და ნომრით;

- ბანკის რეგისტრაციის მონაცემები შეაქვს საკრედიტო ორგანიზაციების სახელმწიფო რეგისტრაციის წიგნში;

- დამფუძნებლებს უგზავნის შეტყობინებას ბანკის რეგისტრაციის შესახებ, ხოლო თავის შესაბამის ტერიტორიულ დაწესებულებას - ბანკის რეგისტრაციის შესახებ მოწმობის და მისი სადამფუძნებლო დოკუმენტების ორ-ორ ეგზემპლარს.

- სახელმწიფო რეგისტრაციის მომენტიდან ბანკი იღებს იურიდიული პირის სტატუსს. მას ჯერ არა აქვს საბანკო ოპერაციების ჩატარების უფლება; ასევე, არ შეუძლია დამფუძნებლების მიერ საწესდებო კაპიტალში უკვე შეტანილი სახსრების გამოყენება.

ცენტრალური ბანკი თავის მხრივ:

- დამფუძნებლებს უგზავნის შეტყობინებას შემდგარი რეგისტრაციის შესახებ, რომელშიც მიუთითებს ცენტრალური ბანკის საანგარიშსწორებო ცენტრში მისთვის გახსნილი საკორესპონდენტო ანგარიშის რეკვიზიტებს ახლა უკვე ბანკის მთელი საწეს-

დებო კაპიტალის გადასახდელად. ეს გადახდა უნდა დასრულდეს შეტყობინების მიღების მომენტიდან 1 თვის ვადაში. სანესდებო კაპიტალის გადაუხდელობა ან არასრულად გადახდა ბანკის რეგისტრაციის შესახებ გადანყვეტილების გაუქმების საფუძველია;

- ახალი ბანკის რეგისტრაციის შესახებ ცნობები შეაქვს იმ საკრედიტო ორგანიზაციების რეესტრში, რომლებიც მის ქვესაუწყებო ტერიტორიაზე იმყოფება;

- ანკეტების თითო ეგ ზემპლარს აძლევს ბანკის საბჭოს თავმჯდომარეს ან სხვა უფლებამოსილ პირს თანხმობის შესახებ აღნიშვნით, აგრეთვე, ბანკის სახელმწიფო რეგისტრაციის მონმობის და მისი სადამფუძნებლო დოკუმენტების თითო ეგ ზემპლარს, რის მიღებასაც წერილობით ადასტურებენ აღნიშნული პირები.

ბანკის რეგისტრაციასა და შესაბამისი ლიცენზიის გაცემაზე უარის თქმის მიზეზები შეიძლება იყოს:

- 1) აღმასრულებელი ორგანოების ხელმძღვანელთა და მთავარი ბუღალტრის კანდიდატების შეუსაბამობა კვალიფიკაციის მოთხოვნებთან;

- 2) დამფუძნებელთა არაადამაკმაყოფილებელი ფინანსური მდგომარეობა ან მათ მიერ ბიუჯეტების წინაშე არსებული ვალდებულებების შეუსრულებლობა ბოლო 3 წლის მანძილზე;

- 3) რეგისტრაციისა და ლიცენზიის მიღებისათვის წარდგენილი დოკუმენტების შეუსაბამობა კანონის მოთხოვნებთან.

რეგისტრაციისა და ლიცენზიის მიღებისათვის წარდგენილი დოკუმენტების შეუსაბამობა კანონის მოთხოვნებთან. რეგისტრაციაზე და ლიცენზიის გაცემაზე უარის თქმის გადანყვეტილებას დამფუძნებლებს წერილობით ატყობინებენ და იგი მოტივირებული უნდა იყოს.

ლიცენზიის მიღება. რეგისტრაციის შემდეგ ლიცენზიის მიღების მთავარი პირობაა სანესდებო კაპიტალის ერთ თვეში ჩამოყალიბება 100%-ით და ამ ფაქტის დოკუმენტურად დადასტურება. აქედან 3 დღეში ცენტრალური ბანკი საკრედიტო ორგანიზაციაზე გასცემს საბანკო ოპერაციების განხორციელების ლიცენზიას.

სანესდებო კაპიტალის მთლიანად ფორმირების ფაქტის და-
დასტურება ამ წესით ხდება:

■ ბანკის მონაცემების თანახმად მისი სანესდებო კაპიტალის მთლიანად გადახდიდან არაუგვიანეს 1 თვის ვადაში იგი ცენტრალური ბანკის დაწესებულებას უგზავნის ამ გადახდის სისრულისა და მართლზომიერების დამადასტურებელ დოკუმენტებს:

- ბოლო საანგარიშგებო თარიღისთვის შედგენილ ბალანსებს ზედამხედველობის ორგანოების მიერ გაკეთებული აღნიშვნით;

- სანესდებო კაპიტალში სახსრების შეტანის თარიღისთვის შედგენილ ბალანსებს, რომლებიც ადასტურებენ საკუთარი სახსრების ქონას დამფუძნებლების მიერ;

- საგადასახდელო დავალებას შესრულების აღნიშვნით;

- ბანკის ბალანსზე დამფუძნებლის შენობის (ნაგებობის) მიღება-ჩაბარების აქტს;

- იმ შენობაზე (ნაგებობაზე) ბანკის საკუთრების უფლების შესახებ მოწმობის ნოტარიულად დადასტურებულ ასლს, რომელიც დამფუძნებელმა გადასცა ბანკს სანესდებო კაპიტალში თავისი წილის გადახდის სახით.

■ შპს-ის ფორმით შექმნილი ბანკიდან მიღებული ამ დოკუმენტების საფუძველზე ცენტრალური ბანკის ტერიტორიული დაწესებულება (მისი ის ქვედანაყოფი, რომელიც ლიცენზირების საკითხებს განაგებს) მათი მიღებიდან არაუგვიანეს 10 დღის ვადაში უგზავნის ცენტრალური ბანკის მთავარ აპარატს დასკვნას სანესდებო კაპიტალის გადახდის მართლზომიერების შესახებ.

■ სააქციო საზოგადოების ფორმით შექმნილი ბანკი ცენტრალურ ბანკს ერთი თვის ვადაში უგზავნის დოკუმენტებს აქციების პირველი გამოშვების შედეგების შესახებ ანგარიშგების რეგისტრაციისათვის. წინა შემთხვევის ანალოგიური დოკუმენტების საფუძველზე ცენტრალური ბანკი (მისი ის ქვედანაყოფი, რომელიც ლიცენზირების საკითხებს განაგებს) მათი მიღებიდან არაუგვიანეს 10 დღის ვადაში ამოწმებს სანესდებო კაპიტალის გადახდის მართლზომიერებას და აქციების გამოშვების შედეგების შესახებ ანგარიშგების რეგისტრირების შესაძლე-

ბლობის შესახებ თავის დასკვნას უგზავნის ცენტრალური ბანკის სათანადო დეპარტამენტს.

7.13. ახლად შექმნილი და მოქმედი ბანკის ლიცენზირების წესები

ლიცენზია როგორც განსაკუთრებული სახის დოკუმენტი. ლიცენზია დოკუმენტია. მას გასცემენ არ იღებენ. ამავე დროს, ლიცენზია ოფიციალური დოკუმენტია, რომელსაც აფორმებენ ტიპოგრაფიული კლიშეს შემცველ, საგანგებო ხარისხისა და ნიშნების მქონე სპეციალურ ქაღალდზე - ბლანკზე. ლიცენზია იმიტომაცაა ოფიციალური დოკუმენტი, რომ:

- მას გასცემენ მხოლოდ და მხოლოდ ის ორგანოები, რომლებსაც სალიცენზიო საქმიანობის უფლებამოსილება სახელმწიფოსგან აქვთ მინიჭებული.

- გათვალისწინებულია მისი გაცემის, გადაფორმების, მოქმედების შეჩერებისა და განვევის განსაკუთრებული წესი;

- შემოღებულია ლიცენზიით გათვალისწინებული პირობების დაცვის განსაკუთრებული კონტროლი უფლებამოსილი ორგანოების მხრიდან;

- გათვალისწინებულია გაცემული, დარეგისტრირებული, შეჩერებული და გაუქმებული ლიცენზიების აღრიცხვის განსაკუთრებული წესი;

- გათვალისწინებულია სალიცენზიო საქმიანობის განხორციელებაზე უფლებამოსილი ორგანოების ხელმძღვანელებისა და თანამდებობის პირთა პასუხისმგებლობა ამ საქმიანობის წარმართვის წესის დარღვევისათვის ან არასათანადოდ აღსრულებისთვის.

პირველი ორი თვისების განზოგადებით შეგვიძლია ჩამოვაყალიბოთ ლიცენზიის ამგვარი განმარტება: ლიცენზია გარკვეული შინაარსის მქონე ოფიციალური დოკუმენტია, რომელიც დადგენილი ფორმის რეკვიზიტების დაცვით ადასტურებს ლიცენზიატის უფლებას გარკვეული სახის საქმიანობის წარმართვაზე.

ლიცენზია სპეციალური ნებართვაა. თუ ცნება „ოფიციალური დოკუმენტი“ ფორმის თვალსაზრისით ახასიათებს ლიცენზიას, „სპეციალური ნებართვა“ მის შინაარსს გულისხმობს. ასე, რომ ლიცენზია არის ლიცენზირებაზე უფლებამოსილი ორგანოების ნებართვა გარკვეული შინაარსის ოფიციალური დოკუმენტის სახით, რომელიც დადგენილი ფორმის (რეკვიზიტების) დაცვით ადასტურებს ლიცენზიატის უფლებას, განახორციელოს მათში მითითებული სახის საქმიანობა გარკვეული ვადის განმავლობაში ან ვადის შეუზღუდავად, აგრეთვე, განსაზღვრავს ამ სახის საქმიანობის განხორციელების პირობებს.

ამ საბაზო განმარტების გამოყენებით შეგვიძლია საბანკო ლიცენზია ასე განვსაზღვროთ:

საბანკო ლიცენზია საბანკო საქმიანობაზე ცენტრალური ბანკის მიერ უვადო ხასიათის ოფიციალური დოკუმენტის ფორმით გაცემული ნებართვაა, რომელიც დადგენილი ფორმის (რეკვიზიტების) დაცვით ადასტურებს მასში მითითებული საბანკო და სხვა ოპერაციების (გარიგებების) ჩატარების უფლების მინიჭებას ბანკისათვის.

ახლად შექმნილი ბანკის ლიცენზიები. ახლად შექმნილ ბანკზე შესაძლებელია 3 სახის ლიცენზიის გაცემა:

I. ლიცენზია საბანკო ოპერაციების ჩატარებაზე ეროვნული ვალუტით (ფიზიკური პირებისგან ფულის მიღების უფლების გარეშე);

II. ლიცენზია საბანკო ოპერაციების ჩატარებაზე ეროვნული და უცხოური ვალუტით (ფიზიკური პირებისგან ფულის მიღების უფლების გარეშე). ამ ლიცენზიის მქონე ბანკს საკორესპონდენტო ურთიერთობების დამყარების უფლება აქვს შეუზღუდავი რაოდენობის უცხოურ ბანკებთან);

III. ლიცენზია ძვირფასი ლითონების ანაბრებში მიღებასა და მათ განთავსებაზე. იგი შეიძლება ბანკს მიეცეს II სახის ლიცენზიისთან ერთად.

იმ ბანკის ლიცენზია, რომელიც აფართოებს თავის საქმიანობას. თავისი საქმიანობის გაფართოების მოსურნე ბანკმა უნდა აიღოს დამატებითი ლიცენზიები, რისთვისაც მისთვის აუცილე-

ბელია:

1) ფინანსურად მდგრადი იყოს ბოლო 6 თვის განმავლობაში;
2) ასრულებდეს ცენტრალური ბანკის სარეზერვო მოთხოვნებს;

3) არ ჰქონდეს ბიუჯეტებისა და არასაბიუჯეტო ფონდების ვალები;

4) ჰქონდეს ადეკვატური ორგანიზაციული სტრუქტურა, მათ შორის - შიდა კონტროლის სამსახური;

5) ჰყავდეს ცენტრალური ბანკის საკვალიფიკაციო მოთხოვნების შესაფერისი თანამშრომლები;

6) იცავდეს ტექნიკურ მოთხოვნებს, მათ შორის - საბანკო ოპერაციების განხორციელებისათვის საჭირო მონეობილობის მიმართ.

თუ ეს პირობები დაცულია, მაშინ მოქმედ ბანკზე შეიძლება გაიცეს მისი საქმიანობის გაფართოების შემდეგი სახის ლიცენზიები:

II - ეროვნული და უცხოური ვალუტით ოპერაციების ჩატარებაზე (თუკი აქამდე ბანკს მხოლოდ I სახის ლიცენზია ჰქონდა);

III - ძვირფას ლითონებთან მუშაობაზე (თუკი ბანკს აქამდე არ მიუღია ასეთი ლიცენზია ცალკე ან II სახის ლიცენზიასთან ერთად. ისევე, როგორც ახლად შექმნილი ბანკის შემთხვევაში, ეს ლიცენზია მოქმედ ბანკზე შეიძლება გაიცეს II სახის ლიცენზიის მიღების შემდეგ ან მასთან ერთად;

IV - ლიცენზია ანაბრებში ფულის (ეროვნული ვალუტის) მოზიდვაზე ფიზიკური პირებისგან. ასეთი ლიცენზია იმ ბანკზე შეიძლება გაიცეს, რომლის რეგისტრაციის დღიდან არანაკლებ 2 წელია გასული;

V - ლიცენზია ანაბრებში ეროვნული და უცხოური ვალუტის მოზიდვაზე ფიზიკური პირებისგან. ეს ლიცენზია იმ ბანკზე შეიძლება გაიცეს, რომლის რეგისტრაციის დღიდან არანაკლებ 2 წელია გასული და მას აქვს II სახის ლიცენზია, ან შეიძლება გაიცეს მასთან ერთად;

VI - გენერალური ლიცენზია. მისი მიმღები ბანკის რეგისტრაციის დღიდან არანაკლებ 2 წელი უნდა იყოს გასული და

თანაც მას უკვე მიღებული უნდა ჰქონდეს ზემოთ ჩამოთვლილი ყველა ლიცენზია. გარდა ამისა, ბანკი უნდა ასრულებდეს ცენტრალური ბანკის მოთხოვნას საკუთარი კაპიტალის მოცულობაზე. III სახის ლიცენზიის არსებობა არაა გენერალური ლიცენზიის მიღების სავალდებულო პირობა.

გენერალური ლიცენზიის მიღების მოსურნე ბანკის საკუთარი კაპიტალი ნაკლები არ უნდა იყოს ინსტრუქციით გათვალისწინებულ თანხაზე.

ბანკისთვის გენერალური ლიცენზიის მიცემის საკითხის განხილვის დროს მასში ტარდება კომპლექსური საინსპექციო შემოწმება ან გაითვალისწინება საინსპექციო შემოწმების შედეგები, თუკი იგი გენერალური ლიცენზიის გაცემის შესახებ შუამდგომლობის წარმოდგენამდე არაუადრეს 3 თვეში იყო დასრულებული.

გენერალური ლიცენზიის მიმღებ ბანკს უფლება აქვს (I-V ლიცენზიებით მიღებული უფლების დამატებით) დადგენილი წესით შექმნას ფილიალები საზღვარგარეთ ან შეიძინოს წილები არარეზიდენტი საკრედიტო ორგანიზაციების საწესდებო კაპიტალში.

დამატებითი ლიცენზიის მიღება. საქმიანობის გაფართოების უფლების მომცემი ლიცენზიის მისაღებად ბანკმა ცენტრალური ბანკის შესაბამის სამეთვალყურეო ტერიტორიულ დაწესებულებას უნდა წარუდგინოს:

- შუამდგომლობა (ბანკის ბიზნეს-გეგმით ან მისი დამატებით), რომელსაც ხელს აწერს საბჭოს თავმჯდომარე ან სხვა უფლებამოსილი პირი;

- აუდიტორული ორგანიზაციის მიერ დამოწმებული გამოკვეყნებული წლიური ანგარიში და იმ წლის აუდიტორული დასკვნა, რომელიც წინ უსწრებს ლიცენზიის მიღებაზე მიმართვას (თუკი ისინი უკვე წარდგენილი არ იყო ცენტრალური ბანკის ტერიტორიულ დაწესებულებაში);

- ბალანსი და ეკონომიკური ნორმატივების გაანგარიშება ბოლო საანგარიშგებო წლისათვის.

ცენტრალური ბანკის ტერიტორიული განყოფილება ამზა-

დებს დადგენილი ნიმუშის დასკვნას ბანკისთვის „გაფართოების“ ლიცენზიის მიცემის შესაძლებლობის შესახებ. ამ დასკვნას ბანკიდან მიღებული დოკუმენტების კომპლექტთან ერთად გზავნიან ცენტრალური ბანკის მთავარ ბანკში (ლიცენზირების დეპარტამენტში).

მიღებული დოკუმენტების საფუძველზე ცენტრალური ბანკი გამოიტანს გადანყვეტილებას ბანკის მიერ მოთხოვნილი ლიცენზიის გაცემის შესაძლებლობის შესახებ. თუკი გადანყვეტილება დადებითია, მაშინ ცენტრალური ბანკი თავის ტერიტორიულ დაწესებულებას უგზავნის საჭირო ლიცენზიის ორ ეგზემპლარს. იგი თავის მხრივ, ერთ მათგანს გადასცემს ბანკის საბჭოს თავმჯდომარეს ან სხვა რომელიმე უფლებამოსილ პირს, რომელიც წერილობით ადასტურებს ლიცენზიის მიღებას.

თუკი ბანკმა დაკარგა სადამფუძნებლო დოკუმენტები, სახელმწიფო რეგისტრაციის მონაწილე ან ლიცენზია, ან სხვა რაიმე მიზეზით დარჩა მათ გარეშე, შეუძლია მიიღოს მათი დუბლიკატები (ასლები).

ცენტრალური ბანკი მხოლოდ იმ დოკუმენტების დუბლიკატებს გასცემს, რომლებიც ადრე თვითონ მის მიერ იყო გაცემული, ე.ი. სახელმწიფო რეგისტრაციისა და ლიცენზიების დუბლიკატებს. დუბლიკატების (ასლების) მისაღებად ბანკმა უნდა მიმართოს შესაბამის განყოფილებას განცხადებით, რომელშიც მითითებული უნდა იყოს დოკუმენტების დაკარგვის მიზეზები, აგრეთვე, წარადგინოს შინაგან საქმეთა ორგანოებში აღებული ცნობა, რომელიც დაადასტურებს დოკუმენტების დაკარგვის ფაქტს.

დადებითი გადანყვეტილების შემთხვევაში ცენტრალური ბანკი 10 სამუშაო დღის განმავლობაში აფორმებს საჭირო დუბლიკატს. დუბლიკატში მითითებული უნდა იყოს დაკარგული დოკუმენტის ყველა რეკვიზიტი, ე.ი. მისი ნომერი და თარიღი, ხელმოწერის ვინაობა და თანამდებობა, აგრეთვე, დუბლიკატის ხელმოწერის თარიღი, ხელმოწერის ვინაობა და თანამდებობა. ზედა მარჯვენა კუთხეში კეთდება აღნიშვნა „დუბლიკატი“. დოკუმენტს ადასტურებენ ცენტრალური ბანკის გერბიანი ბეჭდით.

ცენტრალური ბანკის ტერიტორიული განყოფილება დოკუმენტის დუბლიკატს ბანკს გადასცემს ცენტრალურ ბანკიდან მიღების მომენტიდან 3 სამუშაო დღის განმავლობაში. ბანკისთვის მისი გადაცემის პროცედურა დედნის გადაცემის ანალოგიურია. ბანკის იურიდიულ საქმეში იგზავნება ცნობა შესაბამისი დუბლიკატის გაცემის შესახებ.

ბანკის სადამფუძნებლო დოკუმენტის ასლი განმცხადებლის მიერ წარმოდგენილ ქალაქში კეთდება იურიდიულ საქმეში მყოფი დოკუმენტიდან (ინახება ცენტრალური ბანკის ტერიტორიულ დაწესებულებაში). ასლის ნოტარიულად დამოწმებისთვის ბანკს შეუძლია ტერიტორიული დაწესებულების ხელმძღვანელის თანხმობის მიღების შემდეგ მიმართოს ნოტარიუსს, რომელიც ამ დაწესებულების შენობაში მისი თანამშრომლების თანდასწრებით ნოტარიულად ამოწმებს დოკუმენტის ასლს. შემდეგ ბანკის იურიდიულ საქმეში იგზავნება ცნობა მისთვის დოკუმენტის ასლის გაცემის შესახებ, ცენტრალური ბანკის მთავარ აპარატში კი - ინფორმაცია ამის შესახებ.

7.14. ბანკის განყოფილებების (ფილიალების) გახსნისა და დახურვის წესები

ბანკს შეუძლია გახსნას (დახუროს) ორი კლასის სტრუქტურული ქვედანაყოფები:

ა) სათაო კანტორიდან ტერიტორიულად ცალკე მყოფი გარე ქვედანაყოფები: ფილიალები და წარმომადგენლობები;

ბ) სათაო კანტორიდან ან ფილიალიდან ტერიტორიულად ცალკე მყოფი ქვედანაყოფები: ბანკის (ფილიალის) სალაროს კვანძის გარეთ მყოფი საოპერაციო სალაროები; გადამცვლელი პუნქტები; დამატებითი ოფისები.

ბანკის ფილიალი გამოცალკევებული ქვედანაყოფია, რომელსაც მისი შექმნელი ბანკის სახელით შეუძლია ლიცენზიით ნებადართული ყველა ან ზოგიერთი ოპერაციის (გარიგების) განხორციელება. ფილიალების რაოდენობა ფორმალურად შეზღუდული არაა, ისევე, როგორც მათი ოპერაციების ფარდობითი მოცუ-

ლობები. თუკი ბანკი მიზანშეწონილად ჩათვლის, მას შეუძლია მისი საქმიანობის მნიშვნელოვან, გადამწყვეტ ნაწილს ან მთელ საქმიანობას თავი მოუყაროს არა სათაო კანტორაში, არამედ ერთ ან რამდენიმე ფილიალში.

კანონებისა და ნორმატიული აქტების დარღვევის შემთხვევაში ბანკს შეიძლება ერთი წლით ჩამოართვან ფილიალების გახსნის უფლება.

ბანკის წარმომადგენლობა მისი ისეთი გამოცალკევებული ქვედანაყოფია, რომელსაც უფლება აქვს გარკვეულ ტერიტორიაზე წარმოადგინოს და დაიცვას ამ ბანკის ინტერესები. ბანკის წარმომადგენლობას უფლება არა აქვს ჩაატაროს საბანკო ოპერაციები. წარმომადგენლობათა რაოდენობა ლიმიტირებული არაა.

ბანკის ფილიალები და წარმომადგენლობები:

- იქმნება (უქმდება) ბანკის მართვის იმ ორგანოს გადამწყვეტილებით, რომელსაც წესდება აძლევს ამის უფლებას. წესდებაში შესაბამისი ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის შესახებ საჭირო გადამწყვეტილებას იღებს ბანკის მონაწილეთა მორიგი (წლიური) საერთო კრება;

- არაა იურიდიული პირები და მოქმედებენ მათი შემქმნელი ბანკების მიერ დამტკიცებული დებულებების საფუძველზე. მათ ხელმძღვანელებს ნიშნავს ბანკის ხელმძღვანელი, ხოლო ისინი მოქმედებენ მათთვის მინიჭებულ რწმუნებათა საფუძველზე.

ბანკების ფილიალები და წარმომადგენლობები იხსნება ცენტრალური ბანკისათვის ამის შეტყობინების მომენტიდან. შეტყობინება მოიცავს ფილიალის ან წარმომადგენლობის მისამართს, მის ფუნქციებსა და უფლებამოსილებებს, ცნობებს ხელმძღვანელების შესახებ, დაგეგმილი საქმიანობის მასშტაბებსა და ხასიათს, აგრეთვე, ბუჯდის ანაბუჯდის და ხელმძღვანელთა ხელმოწერის ნიმუშებს.

ფილიალების გახსნისთვის ბანკი იხდის მოსაკრებელს, რომლის სიდიდესაც ცენტრალური ბანკი განსაზღვრავს. ეს არ ვრცელდება იმ ბანკებზე, რომლებიც რეორგანიზაციის შედეგად იქმნება.

დამატებითი ოფისი (კანტორა) ბანკის ან მისი ფილიალის ისეთი განცალკევებული ქვედანაყოფია, რომელსაც მისი შემქმნელი ბანკის სახელით შეუძლია ლიცენზიით ნებადართული ყველა ან ზოგიერთი ოპერაციის (გარიგების) განხორციელება. დამატებით ოფისს არა აქვს ცალკე ბალანსი და არ შეუძლია ოპერაციების ჩასატარებლად თვითონ გახსნას ანგარიშები. დამატებითი ოფისების რაოდენობა შეზღუდული არაა.

დამატებითი ოფისები შეიძლება განლაგებული იყოს მხოლოდ იმ დასახლებულ პუნქტის ტერიტორიაზე, სადაც ბანკი ან მისი ფილიალია მოთავსებული; თუკი დამატებითი ოფისი გასწევს კლიენტთა საკასო მომსახურებას, მაშინ მის მიერ დაკავებული შენობა უნდა აკმაყოფილებდეს ტექნიკური მოწყობილობისა და საკასო კვანძის გამაგრების ნაწილში წაყენებულ მოთხოვნებს. დამატებითი ოფისების ხელმძღვანელებს არ ეხებათ შესაბამისი საკვალიფიკაციო მოთხოვნები. მათი დანიშვნა ბანკის შიდა საკადრო საკითხია.

დამატებითი ოფისის მიერ ჩატარებული ყველა ოპერაცია ყოველდღიურად უნდა აისახოს ბანკის ბალანსის ანგარიშებში მათი გატარების დღით ან მომდევნო საოპერაციო დღის დღით (თუკი დამატებითი ოფისი ეწევა ინკასირებას და ინახავს ნაღდ ფულს).

ფილიალის გახსნა და დახურვა ქვეყნის ტერიტორიაზე. თავისი ქვეყნის ტერიტორიაზე ფილიალის გახსნის დროს ბანკი ვალდებულია: დაიცვას კანონებისა და ცენტრალური ბანკის ნორმატიული აქტების მოთხოვნები; იყოს ფინანსურად მდგრადი ბოლო 6 თვის მანძილზე; გააჩნდეს ფილიალის გახსნისთვის შესაფერისი შენობა; შესათანხმებლად წარადგინოს ხელმძღვანელებისა და მთავარი ბუღალტრის ისეთი კანდიდატურები, რომლებიც შესაბამებიან საკვალიფიკაციო მოთხოვნებს. ფილიალს უნდა ჰქონდეს ბექედი, რომელზეც ბანკის საფირმო დასახელებისა და მისი ადგილსამყოფელის გარდა აღნიშნული უნდა იყოს ფილიალის დასახელება და მისი ადგილსამყოფელი.

ფილიალის გახსნის შესახებ ბანკი დადგენილი ნიმუშის შეტყობინებას უგზავნის ცენტრალური ბანკის სათანადო ტერიტო-

რიულ დაწესებულებას და ტერიტორიულ ზედამხედველობის ორგანოს, ან მხოლოდ ამ უკანასკნელს. შეტყობინებას თან უნდა ერთვოდეს: დებულება ფილიალის შესახებ (მხოლოდ შესაბამის ზედამხედველობის ორგანოში, ოღონდ 4 ეგზემპლარად); ფილიალის ხელმძღვანელებისა და მთავარი ბუღალტრის კანდიდატების ანკეტები (ორ-ორი ეგზემპლარი) და მათი დიპლომების (ან შემცვლელი დოკუმენტების) ასლები, რომლებიც დამონმებულია ბანკის მიერ (ცენტრალური ბანკის სათანადო ტერიტორიულ დაწესებულებაში); კანდიდატების ავტობიოგრაფიები (ორ-ორი ეგზემპლარი); გადასახდელი დოკუმენტის ასლი ფილიალის გახსნაზე მოსაკრებლის გადახდის შესახებ.

ცენტრალური ბანკის ტერიტორიული განყოფილება 2 კვირის ვადაში: განიხილავს მიღებულ დოკუმენტებს; ათანხმებს კანდიდატურებს; გამოაქვს დასკვნა შესაბამის შენობაზე; თავის დასკვნას უგზავნის ზედამხედველობის ტერიტორიულ ორგანოს; შეთანხმების აღნიშვნის მქონე თითო ანკეტას უგზავნის ფილიალის გამხსნელ ბანკს. თუკი გამოვლინდება კანონმდებლობისა და ნორმატივების დარღვევა ბანკის მხრიდან, იგი აფრთხილებს ბანკს ამგვარ დარღვევათა აღმოფხვრის თაობაზე.

ხსენებული დასკვნის მიღების შემდეგ ლიცენზირების დეპარტამენტი 10 სამუშაო დღის განმავლობაში აკუთვნებს ახალ ფილიალს რიგით ნომერს, მის შესახებ მონაცემები შეაქვს საკრედიტო ორგანიზაციების სახელმწიფო რეგისტრაციის წიგნში და ამის შესახებ ატყობინებს ბანკსა და თავის ტერიტორიულ დაწესებულებებს. ამის შემდეგ ფილიალს უფლება აქვს შეუდგეს საქმიანობას.

ფილიალის დახურვის შესახებ გადაწყვეტილებას იღებს ბანკის მართვის უფლებამოსილი ორგანო. ეს შემდეგი სქემით წარმოებს:

1) გადაწყვეტილების მიღებიდან არაუგვიანეს 30 დღის განმავლობაში ბანკი წერილობით ატყობინებს ამას ფილიალის ყველა ცნობილ კრედიტორს და აცნობებს ბანკის (მისი სხვა ფილიალის) იმ საკორესპონდენტო ანგარიშის (სუბანგარიშის) ნომერს, რომელზეც შესაბამის ანგარიშებზე მყოფი სახსრების ნაშთები

იქნება გადარიცხული;

2) აქედან 10 დღის განმავლობაში მთავარი კანტორის ან თავისი სხვა ქვედანაყოფის ბალანსზე ფილიალის აქტივებისა და პასივების გადაცემის შემდეგ იგი ამის შესახებ აცნობებს მის მოსამსახურე ტერიტორიულ განყოფილებას, რასაც ურთავს ფილიალის დახურვის შესახებ გადანყვეტილების ასლს და გადაცემის აქტს;

3) ცენტრალური ბანკის ტერიტორიული დაწესებულება აღნიშნული დოკუმენტების მიღებიდან 2 კვირის ვადაში განიხილავს მათ და თავის დასკვნას გზავნის ცენტრალური ბანკის მთავარ აპარატში. ეს უკანასკნელი 10 დღის განმავლობაში:

- საკრედიტო ორგანიზაციების რეგისტრაციის წიგნში ჩანანერს აკეთებს ფილიალის დახურვის შესახებ (რომლის თარიღი ფილიალის დახურვის თარიღად ითვლება);

- ტელეგრაფით ატყობინებს თავის ყველა ტერიტორიულ დაწესებულებას შესაბამის ინფორმაციას (ისინი ვალდებული არიან 3 დღის ვადაში გადასცენ ეს ინფორმაცია მათ ქვესაუწყებო ტერიტორიაზე მოთავსებულ ყველა საკრედიტო ორგანიზაციას) და იმ ბანკს, რომელიც ფილიალს ხურავს. თუკი ამ უკანასკნელის ბაზაზე დამატებითი ოფისის გახსნაა განზრახული, მაშინ სატელეგრაფო შეტყობინებაში ეს ინფორმაციაც უნდა იყოს ჩართული.

ბანკების ფილიალების გახსნა და დახურვა საზღვარგარეთ.
საზღვარგარეთული ფილიალი სხვა სახელმწიფოს ტერიტორიაზე მდებარე ქვედანაყოფია, რომელსაც უფლება აქვს ოპერაციები ჩაატაროს მისი შემქმნელი ბანკის სახელით. იგი არაა იურიდიული პირი, არა აქვს საწესდებო კაპიტალი, მაგრამ შეუძლია პქონდეს ქონება, მათ შორის ფულადი სახსრები, იმ ვადითა და მიზნებით, როგორც ამას ბანკი განსაზღვრავს.

საზღვარგარეთული ფილიალების შექმნა შეუძლიათ მხოლოდ გენერალური ლიცენზიების მქონე ბანკებს, რისთვისაც ცენტრალური ბანკის თანხმობაა საჭირო. ასეთი ფილიალის გახსნის მოსურნე ბანკს ლიცენზია უნდა პქონდეს არანაკლებ 3 წლისა; მისი საკუთარი კაპიტალი ნაკლები არ უნდა იყოს და ა.შ. საბ-

ოლოო გადანყვეტილებას იღებს ცენტრალური ბანკის საბანკო ზედამხედველობის კომიტეტი, რომელიც ნებართვის მოქმედების ვადასაც განსაზღვრავს. თუკი ფილიალს ქონებას გამოუყოფენ, მაშინ ბანკი ვალდებულია ქონების გადაცემის (ფულის გადაგზავნის) გაფორმების დღიდან 5 დღეში აუწყოს ეს მის მომსახურე ტერიტორიულ განყოფილებას, რასაც თან უნდა ახლდეს ამის დამადასტურებელი დოკუმენტების დამონმებული ასლები და საგადასახადო ორგანოსთვის გაგზავნილი შეტყობინების ასლი.

ოფშორულ ზონაში ფილიალის შექმნა შეთანხმებული უნდა იყოს შესაბამისი ქვეყნის საბანკო ზედამხედველობის ორგანოსთან.

ბანკის საზღვარგარეთული ფილიალი შეიძლება დაიხუროს:

1) ბანკის მართვის უფლებამოსილი ორგანოს გადანყვეტილებით: ა) მისივე გადანყვეტილებით; ბ) ცენტრალური ბანკის წინადადებით; გ) ადგილსამყოფელი ქვეყნის საბანკო ზედამხედველობის ორგანოს მოთხოვნით;

2) ბანკის ლიკვიდაციასთან დაკავშირებით.

ბანკის წარმომადგენლობის გახსნა და დახურვა. თავისი ქვეყნის ტერიტორიაზე წარმომადგენლობის გახსნის შესახებ ბანკმა 10 დღის ვადაში უნდა აცნობოს ცენტრალური ბანკის ტერიტორიულ ზედამხედველ დაწესებულებას და დაწესებულებას წარმომადგენლობის გახსნის ადგილის მიხედვით. ამას თან უნდა ერთოვდეს სათანადოდ დამონმებული დებულება წარმომადგენლობის შესახებ. თუკი ბანკმა მიიღო გადანყვეტილება მისი დახურვის შესახებ, იგი მიმდინარე ანგარიშის დახურვიდან 10 დღის ვადაში აცნობებს ამას აღნიშნულ ტერიტორიულ დაწესებულებებს.

სალაროს კვანძის გარეთ მყოფი საოპერაციო სალაროს გახსნა და დახურვა. ამგვარი რამ ხორციელდება მართვის იმ ორგანოს (იმ ხელმძღვანელის) გადანყვეტილებით, რომელსაც ამის უფლებას წესდება აძლევს. საოპერაციო სალაროს გახსნის შესახებ შეტყობინება უნდა გაეგზავნოს ცენტრალური ბანკის სათანადო ტერიტორიულ დაწესებულებას, რის შემდეგაც 2 კვირის განმავლობაში იგი ამონმებს საოპერაციო სალაროს ოტექნიკურად

გამაგრებას და მოწყობილობას და ბანკს (მის ფილიალს) უგზავნის დასკვნას ოპერაციების ჩატარების დაწყების შესაძლებლობის შესახებ.

თუ ბანკმა (ფილიალმა) გადაწყვიტა საოპერაციო სალაროს დახურვა, ამ გადაწყვეტილების მიღებიდან 10 დღეში მან ამის შესახებ უნდა შეატყობინოს ცენტრალურ ბანკს.

გადამცველი პუნქტების გახსნა და დახურვა. გადამცველი პუნქტის გახსნა ბანკის ბრძანების საფუძველზე ხდება. ამ ბრძანებას წინ უძღვის სერიოზული მოსამზადებელი სამუშაო, რადგან გადამცველმა პუნქტმა ვალუტის გაცვლის ოპერაციები ბრძანების გამოცემიდან მეორე დღესვე უნდა დაიწყოს. პუნქტის მუშაობის დაწყებასთან ერთად ბანკმა ცენტრალური ბანკის ტერიტორიულ დაწესებულებას უნდა გაუგზავნოს თხოვნა აღნიშნული პუნქტის დარეგისტრირების შესახებ. იმ შემთხვევაში, თუკი გადამცველი პუნქტი არ შეესაბამება წაყენებულ მოთხოვნებს, ბანკი უარს იღებს მის რეგისტრაციაზე. უარის მიღების დღესვე ბანკი ვალდებულია შეწყვიტოს ამ პუნქტში ვალუტის გაცვლის ოპერაციები.

თუკი ბანკი 30 დღის განმავლობაში არც რეგისტრაციის მოწმობას მიიღებს და არც უარს, ამის შესახებ მან 5 სამუშაო დღის მანძილზე წერილობით უნდა აცნობოს ცენტრალური ბანკის ტერიტორიულ დაწესებულებას და შესაბამის დეპარტამენტს. ამასთან, ბანკს შეუძლია მოითხოვოს რამდენიმე გადამცველი პუნქტის რეგისტრაცია.

72. კომერციული ბანკების რეორგანიზაცია

72.1 კომერციული ბანკების რეორგანიზაციის ცნება

საერთოდ იურიდიული პირის და კერძოდ, ბანკის რეორგანიზაციის ზოგადი ცნება არ არის მოცემული არცერთ ოფიციალურ დოკუმენტში. სამოქალაქო კოდექსი, შემდგომ კი საბანკო კანონები და ნორმატიული აქტები, რომლებშიც ასე თუ ისე წამოიჭრება ეს პრობლემა, იწყებენ პირდაპირ რეორგანიზაციის

ფორმების ჩამოთვლით ისე, როგორც ეს ესმოდათ სამოქალაქო კოდექსის და სხვა ნორმატიული დოკუმენტების შემდგენლებს.

მხედველობაში გვაქვს ისეთი ფორმები, როგორიცაა გაერთიანება, შეერთება, დაყოფა, გამოყოფა და გარდაქმნა. ამასთან, კანონებში საკითხი რეორგანიზაციის ჩამოთვლილი პირობების მიზნის და საბანკო სექტორში გამოყენების პირობების შესახებ პირდაპირ არ ისმის. ამისდა მიუხედავად ისინი მიანიშნებენ მისდამი ერთგვარ მიდგომაზე.

ასე მაგალითად, კანონში „ცენტრალური ბანკის შესახებ“ ტერმინი „რეორგანიზაცია“ გამოყენებულია მხოლოდ ერთჯერ, სახელდობრ ნათქვამია, რომ დადგენილ ვადაში ბანკის საქმიანობაში გამოვლენილ დარღვევათა აღმოსაფხვრელად მითითებების შეუსრულებლობის შემთხვევაში, ასევე იმ შემთხვევაში, როცა ეს დარღვევები ან ბანკის მიერ გატარებული ოპერაციები რეალურ საფრთხეს უქმნიან კრედიტორთა და მესაბრეთა ინტერესებს, ცენტრალური ბანკი უფლებამოსილია დასჯის სხვა ზომებთან ერთად მოითხოვოს ბანკისაგან, რომ მასში: ა) დაიწყოს საფინანსო გაჯანსაღებისაკენ მიმართულ ღონისძიებათა განხორციელება; ბ) შეიცვალოს ხელმძღვანელები; გ) ჩატარდეს რეორგანიზაცია. რას ნიშნავს ეს უკანასკნელი, არ არის განმარტებული (როგორც ჩანს, გაერთიანება, შეერთება ან რალაც ამგვარი), თუმცა ნათელია, რომ აღნიშნული კანონი არ აიგივებს და არ ურევს „საფინანსო გაჯანსაღებას“ „რეორგანიზაციასთან“.

ბანკების ვალაუფვლობის (ბანკროტობის) თავიდან აცილების გასატარებელ ზომებს მიეკუთვნება:

1) ბანკის ფინანსური გაჯანსაღება (თუმცა გასაგებია, რომ თუ ბანკი საჭიროებს ფინანსურ გაჯანსაღებას, იგი მეტ-ნაკლებად რეალურად უკვე ფინანსურად ვალაუფალია და, აქედან გამომდინარე, საუბარი უნდა იყოს არა ვალაუფვლობის თავიდან აცილებაზე, არამედ შეძლებულობის დადგენაზე);

2) ბანკში დროებითი ადმინისტრაციის დანიშვნა;

3) ბანკის რეორგანიზაცია. ამასთან კანონი აღიარებს რეორგანიზაციის მხოლოდ 2 ფორმას - გაერთიანებას ან შეერთებას.

ბანკი, მისი მონაწილეები და ცენტრალური ბანკი ვალდებული-

ბას იღებენ მიმართონ დასახელებულ ზომებს კანონით მითითებული შემთხვევებში, სახელდობრ, როცა ბანკმა:

- უკანასკნელი 6 თვის განმავლობაში არაერთხელ ვერ დააკმაყოფილა ცალკეულ კრედიტორთა ფულადი მოთხოვნები და/ან ვერ შეასრულა სავალდებულო გადახდები შესრულების ვადის დადგომის მომენტიდან 3 დღემდე ვადაში, საკორესპონდენტო ანგარიშებზე სახსრების არარსებობის ან არასაკმარისობის გამო;

- იგივე მიზეზით ვერ დააკმაყოფილა ცალკეულ კრედიტორთა მოთხოვნები და/ან ვერ შეასრულა სავალდებულო გადახდები. მათი დაკმაყოფილების და/ან შესრულების ვადის დადგომის მომენტიდან 3 დღემდე ვადაში;

- დაუსვა საკუთარი კაპიტალის აბსოლუტური შემცირება 20%-ზე მეტით მის მაქსიმალურ სიდიდესთან შედარებით, რასაც უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში მიაღწია. ამავდროულად დაარღვია ერთ-ერთი სავალდებულო ნორმატივთაგანი;

- არღვევს საკუთარი კაპიტალის საკმარისობის ნორმატივს;

- არღვევს მიმდინარე ლიკვიდურობის ნორმატივს უკანასკნელი თვის განმავლობაში 10%-ზე ზევით.

ბანკები, რომელთათვისაც ამგვარი ზომების რეალიზაცია აუცილებლობად იქცა, ცენტრალური ბანკის კლასიფიკაციით მიეკუთვნება პრობლემური ბანკების კატეგორიას, ანუ, უკეთეს შემთხვევაში მე-3 ჯგუფს - „სერიოზული ფინანსური სიძნელეების მქონე“ ბანკებს, უარეს შემთხვევაში კი - მე-4 ჯგუფს, რომელთაც მიეკუთვნება „კრიტიკულ ფინანსურ მდგომარეობაში მყოფი“ ბანკები.

ამრიგად, **ჯერ ერთი**, ბანკების რეორგანიზაციის გაგება ნინაალმდეგობრივია: ზოგიერთ შემთხვევაში - დასჯის ღონისძიებაა, სხვა შემთხვევაში - მათ ძიერ თავიანთი პრობლემის გადაწყვეტის ზომა. **მეორე**, სხვადასხვა კანონში რეორგანიზაციის ფორმების ჩამონათვალი სხვადასხვაა. **მესამე**, სხვადასხვა კანონში რეორგანიზაციის პირობები (საფუძველი) სხვადასხვაა. **მეოთხე**, თუმცა რეორგანიზაცია ფორმალურად განიხილება როგორც ერთგვარი დამოუკიდებელი პროცესი, სინამდვილეში იგი კანონებში ფიგურირებს, როგორც ფინანსური გაჯანსაღებ-

ის ერთ-ერთ ზომათაგანი მეტნაკლებად ცუდ მდგომარეობაში მყოფი ბანკებისათვის. ამასთან, რეორგანიზაციის მოცემულ მახასიათებელში შეინიშნება როგორც ფინანსური ვალაუვალობის (ან მისი გაღრმავების) თავიდან აცილების, ასევე ბანკების გადახდისუნარიანობის აღდგენის მოტივები. და, რაც მთავარია, მეხუთე, ოფიციალურ დოკუმენტებში რეორგანიზაცია ერთმნიშვნელოვნად ნიშნავს იმას, თუ რა სჭირდება მხოლოდ პრობლემურ ბანკებს.

აქედან გამომდინარე, ნორმატიულ დოკუმენტებში შეიქმნა რეალური საბანკო პრაქტიკისათვის რეორგანიზაციული პროცესების დანიშნულებისა და არსის შეზღუდული და ამიტომაც არასაკმარისი გაგების არაპროდუქტიული ტრადიცია. რა თქმა უნდა, „ავადმყოფ“ ბანკებს სიტუაციის გამოსწორების მიზნით შეუძლიათ გამოიყენონ გაერთიანება, შეერთება და რეორგანიზაციის სხვა ფორმები. ამასთანავე, ყოველთვის ისმის კითხვა, შეუძლია თუ არა გატარებულ ზომებს თუნდაც მცირეოდენი პოზიტიური ეფექტის მოცემა. თუმცა აქედან არ გამომდინარეობს ის, რომ რეორგანიზაციის დასახელებული ფორმები შეიძლება საინტერესო იყოს მხოლოდ პრობლემური ბანკებისათვის (როგორ შეუძლია, მაგალითად, ავადმყოფს მიერთება ჯანსაღთან, თუ ეს უკანასკნელი ამაში აზრს ვერ ხედავს). არ გამომდინარეობს ისიც, თითქოს რეორგანიზაცია შემოიფარგლება გაერთიანებით, შეერთებით ან სხვა რომელიმე ფორმით. ამრიგად, რეორგანიზაციული პროცესები აუცილებელია ასევე ნებისმიერი ნორმალურად ფუნქციონირებადი ბანკისათვის, მაგრამ არა „მაშველი“ ზომების სახით, არამედ როგორც მისი სტაბილური განვითარების სტრატეგიის ელემენტი. შესაბამისად, საბანკო საქმეში რეორგანიზაციის მიმართულებები და ფორმები ბევრად მეტია, ვიდრე იგი მოყვანილია სხვადასხვა ქვეყნების ბანკების კანონებსა და ნორმატიულ აქტებში.

უფრო მეტიც, გაერთიანება და სხვა „კანონიერი“ ფორმები - საკმაოდ იშვიათი, თითქმის ეგზოტიკური მოვლენაა, მაშინ როცა რეორგანიზაციის სხვა ფორმებს ბანკები მიმართავენ რეგულარულად. სწორედ ეს ფორმებია უფრო მნიშვნელოვანი მათ ყოველდ-

ლიურ საქმიანობაში. და იმდენად, რამდენადაც პრობლემატიკა არაა „დახურული“ ცენტრობანკის არც კანონებით, არც ინსტრუქციებითა და არც მეთოდური რეკომენდაციებით, ამიტომაც ბანკებს უწევთ შესაბამისი საკითხების გადაწყვეტა საქმის თავისებური გაგებით და საკუთარი გამოცდილებით, რაც ყოველთვის როდია ეფექტური.

ტიპური რეორგანიზაციული პრობლემები, რომლებიც მუდმივად უნდა გადაწყვიტონ ბანკებმა, შემდეგია:

- საორგანიზაციო სტრუქტურების ცვლილება (ახალი სამსახურების და განკერძოებული სტრუქტურული ქვედანაყოფების გახსნა ფილიალების ჩათვლით, ადრინდელი სამსახურების და ქვედანაყოფების ნაწილის შემცირება და ლიკვიდაცია, თანამშრომელთა და ხელმძღვანელთა შემადგენლობისა და რიცხოვნობის განახლება);

- მონაწილეთა შემადგენლობის ცვლილება, იშვიათად - ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების;

- ამა თუ იმ საბანკო ჯგუფებსა და პულებში შესვლა (მ.შ.არაფორმალურში), ჰოლდინგები, საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფები და ა.შ. სტრუქტურები და გამოსვლა მათგან;

- არსებული ბიზნეს-პროცესების, კლიენტთა მომსახურების ტექნოლოგიურ მოწყობის, მთლიანად მენეჯმენტის ცვლილება („რადიკალობის“ ზრდის მიხედვით: გაუმჯობესება, გარდაქმნა, რეინჟინირინგი).

ჩამოთვლილი და მათი მსგავსი ამოცანების ფონზე რეორგანიზაციის „კანონიერი“ ფორმების პრობლემები არსებითიც კი ჩანს (ცალკეული ბანკებისათვის), მაგრამ მაინც ეპიზოდური ხასიათი აქვს. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ 1997-1998 წლებში შეინიშნებოდა ბანკების სწრაფვა გაერთიანებისა და შეერთებებისაკენ. აღნიშნულმა გარემოებამ სამწუხარო ლოგიკურ დასასრულამდე მიიყვანა უმსხვილესი ბანკების კიდევ უფრო გამსხვილების პოლიტიკა მცირე და საშუალო ბანკების ხარჯზე.

თუმცა, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ამჯერად პრობლემამ დაკარგა პრაქტიკული ინტერესი. ეკონომიკაში რჩება ასეულობით ბანკი, რომლებიც საჭიროებენ ფინანსურ გაჯანსაღებას. გაერ-

თიანება, შეერთება და რეორგანიზაციის სხვა ფორმები, რომლებშიც, როგორც უკვე იყო ნაჩვენები, სხვადასხვა ინტერესით მონაწილეობენ არა მხოლოდ პრობლემური, არამედ სრულიად საიმედო ბანკები, ამა თუ იმ ზომით გამოყენებული იქნება ყოველთვის. ამის გაკეთება კი საჭიროა ამგვარი პროცესების არსის სრული გაგებით.

7.2. ბანკების რეორგანიზაციის აუცილებლობის კრიტერიუმები

პრობლემურ ბანკებს ეკუთვნის ის ბანკები, რომლებსაც ერთ-ერთი ნიშანი მაინც აქვთ ქვემოთ ჩამოთვლილი შემდეგი ნიშნებიდან:

- არსებობს თუნდაც ერთი საფუძველი იმათგან, რომლებიც მითითებულია კანონში „საკრედიტო ორგანიზაციების ვალაუვალობის (გაკოტრების) შესახებ“)

- არსებობს ბუღალტრული აღრიცხვის წესების დარღვევისა და არასარწმუნო ანგარიშგების წარდგენის თუნდაც ერთი გამოუსწორებელი ფაქტი;

- უზრუნველყოფილი არაა ბანკის საქმიანობის შესახებ კანონმდებლობით ან ფინანსური დებულებით გათვალისწინებული ინფორმაციის მიწოდება ან ნებადართულია იმგვარი ქმედება (გარდა არასარწმუნო ანგარიშგების მიწოდებისა), რომელიც სარწმუნო ინფორმაციის მიღებაში უშლის ხელს საბანკო ზედამხედველობის ორგანოებს, აგრეთვე, ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს;

- სისტემატურად (ბოლო 12 თვის განმავლობაში 2-ჯერ და უფრო ხშირად) არ სრულდება ცენტრალური ბანკის ტერიტორიული დაწესებულების მოთხოვნები და/ან თავის თავზე აღებული ვალდებულებები არსებული ხარვეზების გამოსწორებაზე;

- არ სრულდება საკუთარი კაპიტალის საკმარისობის ნორმატივები (ამასთან H1 მაჩვენებლის მნიშვნელობა 5%-ზე ნაკლები არაა) და/ან მყისიერი (H2) და/ან მიმდინარე (H3) ლიკვიდობის მაჩვენებლები;

- დარღვეულია სავალდებულო რეზერვირების წესი 3 სამუშაო

დღეზე მეტი ვადით ან სავალდებულო რეზერვების ზომა - 2-ჯერ ბოლო 3 თვის მანძილზე;

- ნარდგენილი არაა ერთი საანგარიშო თარიღისთვის ან-გარიშსწორების მოთხოვნილი ფორმები, აგრეთვე, სავალდებულო რეზერვების სიდიდის გაანგარიშება ან ეს გაანგარიშება 5 დღეზე მეტი ხნის დაგვიანებითაა ნარდგენილი;

- დაკმაყოფილებული არაა ცალკეული კრედიტორების ფულადი მოთხოვნები ან ერთი თვისა და მეტი ხნის განმავლობაში არ სრულდება სავალდებულო გადახდები და სხვა.

723. ბანკების შვირთება და შირნება. პროცედურები და პრობლემები

სამართლებრივი თვალსაზრისით, ორი ან მეტი იურიდიული პირის შერწყმა წარმოადგენს მათ შორის იმგვარ ურთიერთდამოკიდებულებათა პროცესს, რომლის შედეგადაც თითოეული მათგანის უფლებები და მოვალეობები ახლად შექმნილ იურიდიულ პირს გადაეცემა. ორგანიზაციულ-ეკონომიკური თვალსაზრისით და საბანკო სექტორთან დაკავშირებით ეს მოასწავებს ახალი ბანკის გაჩენას ადრე დარეგისტრირებული და ლიცენზირებული ორი ან მეტი ბანკის ნაცვლად, რომელთა ლიცენზიებსაც შერწყმის მსვლელობაში აუქმებენ. ახალმა ბანკმა უნდა გაიაროს სახელმწიფოებრივი რეგისტრაცია და ლიცენზირება.

ამისგან განსხვავებით, ერთი ან რამდენიმე იურიდიული პირის სხვა იურიდიულ პირთან მიერთება აღნიშნავს: სამართლებრივი თვალსაზრისით - პირველთა უფლებებისა და მოვალეობების გადაცემას მეორისთვის; ორგანიზაციულ-ეკონომიკური თვალსაზრისითა და საბანკო სექტორთან დაკავშირებით - მისაერთებელი ბანკის ლიცენზიის გაუქმებას და მისი, როგორც დამოუკიდებელი იურიდიული პირის, ლიკვიდაციას და, იმავდროულად, შემოერთებული ბანკის ხელახალ რეგისტრაციას (მის წესდებაში შეაქვთ ცვლილებები და დამატებები), მისთვის ახალი ლიცენზიის გაფორმებას ან ადრინდელის შენარჩუნებას.

ეკონომიკური (ფინანსური) თვალსაზრისით, ბანკების შერნ-

ყმისა და მიერთების არსი ერთი და იგივეა – ბანკების გამსხვილება საბანკო კაპიტალების ცენტრალიზაციის ფორმით (ამ პროცესს ხშირად კაპიტალის კონცენტრაციას უწოდებენ, მაგრამ ეს ტერმინის არასწორად ხმარებაა).

ბანკების რეორგანიზაციის პროცესების საერთო პროცედურულ მახასიათებლებს შეგვიძლია მივაკუთვნოთ შემდეგი დებულებები.

1. თუკი რეორგანიზაცია გულისხმობს ახალი ბანკის შექმნას, მაშინ ცენტრალური ბანკი განიხილავს მისთვის ახალი ლიცენზიის მიცემის საკითხს. ამ დროს იგი მხედველობაში იღებს იმ ლიცენზიებს, რომელთა საფუძელზეც რეორგანიზებული ბანკები მოქმედებდნენ. ახალ ბანკს არ უყენებენ ახლად შექმნილი ბანკებისთვის ჩვეულ მოთხოვნებს სანესდებო კაპიტალის სიდიდესთან დაკავშირებით.

2. თუკი ახალი ბანკის მონაწილეები ხდებიან რეორგანიზებული ბანკების ძველი მონაწილეები და სანესდებო კაპიტალში მათი შენატანები აბსოლუტური გამოსატყულებით არ იცვლება ან კლებულობს, მაშინ ცენტრალური ბანკი დამატებით აღარ შეამოწმებს, მართლზომიერად იყო თუ არა გადახდილი ეს შენატანები.

3. ახალი ბანკის სახელმწიფოებრივი რეგისტრაციისთვის საჭირო დოკუმენტები ცენტრალური ბანკის შესაბამის განყოფილებაში შეაქვთ, როგორც წესი, ბანკის რეორგანიზაციის შესახებ გადანყვეტილების მიღებიდან 1 თვის განმავლობაში. ამ დროს მოსაკრებელი გაცხადებული სანესდებო კაპიტალის სიდიდის 0,01%-ს შეადგენს.

4. ახალი ბანკის შიდა ქვედანაყოფებად იმ შიდა სტრუქტურული ქვედანაყოფების (სალაროს კვანძებს გარეთ მყოფი საოპერაციო სალაროების, გადამცვლელი პუნქტების, დამატებითი ოფისების) ხელახალი რეგისტრაცია, რომლებიც რეორგანიზებული ბანკების სათაო ბანკის განთავსების ადგილებში არ მდებარეობენ, ხორციელდება ბანკის განცხადების შესაბამისად და ცენტრალურ ბანკში ადრე წარდგენილი დოკუმენტების ხელახლა გაგზავნის გარეშე.

5. სარეორგანიზაციო ბანკებს რეკომენდაცია ეძლევათ, დანიშნონ აუდიტორული ფირმა (აუდიტორი), რომელსაც, კერძოდ, შეუძლია მოამზადოს ანგარიშგება ბანკების მოგებისა და ზარალის შესახებ, დასკვნა საქმიანობის პროდენციული ნორმების შესრულების შესაძლებლობის შესახებ და ბანკებში ჩატარებული რეორგანიზაციის პროცედურების კანონმდებლობასთან შესაბამისობის შესახებ.

6. ინფორმაცია ბანკების რეორგანიზაციის შესახებ ქვეყნდება ჟურნალ „ბანკში“ და პერიოდულ პრესაში.

რეორგანიზაციის ეტაპები: შინაარსი და შეფასება. არსებობს შერწყმის ან მიერთების სახით ბანკების რეორგანიზაციის შემდეგი ძირითადი სტადიები:

1) შერწყმის ან მიერთების შესახებ ხელშეკრულების მომზადება;

2) ცენტრალური ბანკის დაწესებულებებისთვის შეტყობინების გაგზავნა მოსალოდნელი შერწყმის ან მიერთების შესახებ;

3) სათაო დაწესებულებებისა და სარეორგანიზაციო ბანკების წარმომადგენლების სამუშაო თათბირის ჩატარება;

4) სარეორგანიზაციო ბანკების მონაწილეთა საერთო კრებების ჩატარება;

5) სარეორგანიზაციო ბანკების კრედიტორებისთვის შეტყობინების გაგზავნა რეორგანიზაციის თაობაზე გადაწყვეტილების მიღების შესახებ;

6) სარეორგანიზაციო ბანკების მონაწილეთა ერთობლივი საერთო კრების ჩატარება;

7) ბანკების რეორგანიზაციასთან დაკავშირებული დოკუმენტების წარდგენა ცენტრალური ბანკის დაწესებულებაში.

პირველ სტადიაზე უნდა გადანყდეს: შერწყმის ან მიერთების წესი და პირობები; თითოეული ბანკის სანესდებო კაპიტალის წილების ახალი ბანკის სანესდებო კაპიტალის წილში კონვერტაციის წესი; სარეორგანიზაციო ბანკების კაპიტალის წილების მფლობელთა უფლებები; იმ ახალ ვალდებულებათა წარმოშობის წესი, რომელთა მონაწილეები სარეორგანიზაციო ბანკები შეიძლება გახდნენ ახალი ბანკის შექმნამდე (წესდებაში ცვლილებე-

ბისა და დამატებების შეთანხმებამდე); სარეორგანიზაციო ბანკების იმ მონაწილეთა სიის შედგენის თარიღი, რომლებსაც ახალი ბანკის მონაწილეთა ერთობლივ საერთო კრებაზე მონაწილეობის უფლება აქვთ; ახალი ბანკის ფილიალების გახსნა სარეორგანიზაციო ბანკების საფუძველზე.

მეორე სტადიაზე უფლებამოსილი პირი საერთო კრების ჩატარებამდე არაუგვიანეს 30 დღისა ატყობინებს ცენტრალური ბანკის შესაბამის განყოფილებას მოსალოდნელი რეორგანიზაციისა და ახალი ბანკის სავარაუდო ადგილმდებარეობის შესახებ, აგრეთვე, მონაწილეთა საერთო კრების ჩატარების დროისა და ადგილის შესახებ. შეტყობინებას თან უნდა ახლდეს: შერწყმის ან მიერთების შესახებ ხელშეკრულების პროექტი; ახალი ბანკის ბიზნეს-გეგმის პროექტი; მომავალი ბანკის მიერ საქმიანობის პრუდენციული ნორმების დაცვის შესაძლებლობის დასაბუთება, მართვისა და შიდა კონტროლის სტრუქტურა, ინფორმაცია ბანკის მომავალი ხელმძღვანელების შესახებ, სარეორგანიზაციო ბანკების აქტივებისა და პასივების ღირებულების შეფასება; გადაცემის აქტების პროექტები; წესდების პროექტი (შერწყმისას) ან ახალი ბანკის წესდებაში ცვლილებებისა და დამატებების პროექტი (მიერთებისას); ახალი ბანკის კრებისთი ბალანსის პროექტი - ბოლო საანგარიშგებო თარიღისათვის ურთიერთვალდებულებებისა და ბანკების კაპიტალში ურთიერთმონაწილეების გაშიფვრით, აგრეთვე, ეკონომიკური ნორმატივების გაანგარიშება.

მესამე სტადიაზე ცენტრალური ბანკის შესაბამისი განყოფილება ბანკების მოსალოდნელი რეორგანიზაციის შესახებ შეტყობინებისა და თანდართული დოკუმენტების მიღებიდან არაუგვიანეს 7 სამუშაო დღეში ნიშნავს ყველა დაინტერესებული მხარის წარმომადგენელთა სამუშაო თათბირს, რომელიც ტარდება ბანკების რეორგანიზაციის შესახებ შეტყობინების მიღების მომენტიდან არაუგვიანეს სამ კვირაში. მასზე განიხილება რეორგანიზაციის მიზნები, ხერხები და მიღწევის ვადები.

მეოთხე სტადიაზე ჩატარებული თითოეული ბანკის მონაწილეთა კრების ოქმში, რომელიც ტერიტორიულ დაწესებულებაში იგზავნება, განსაზღვრული უნდა იყოს შემდეგი საკითხები:

შერწყმის ან მიერთების შესახებ გადაწყვეტილების მიღების; მასზე ხელშეკრულების დამტკიცების და გადაცემის აქტის დამტკიცების; აუდიტორული ფირმის (აუდიტორის) დამტკიცების; ბანკის იმ წარმომადგენელთა გამოყოფის შესახებ, რომლებიც უფლებამოსილი არიან ხელი მოაწერონ ხელშეკრულებას შერწყმაზე ან მიერთებაზე; ახალი ბანკის წესდების პროექტის (შერწყმისას) მოწონების ან წესდებაში ცვლილებებისა და დამატებების (მიერთებისას); ბანკის მონაწილეთა ერთობლივი საერთო კრების ჩატარების რეგლამენტის პროექტის მოწონების შესახებ.

მეხუთე სტადიაზე რეორგანიზაციის შესახებ გადაწყვეტილების მიღების მომენტიდან არაუგვიანეს 30 დღის განმავლობაში ყოველი ბანკი ვალდებულია წერილობით აცნობოს ამის შესახებ თავის კრედიტორებს.

მეექვსე სტადიაზე ჩატარებული კრების ოქმში, რომელიც ცენტრალური ბანკის ტერიტორიულ დაწესებულებას ეგზავნება, ასახული უნდა იყოს შემდეგი საკითხები: ერთობლივი კრების ჩატარების რეგლამენტის დამტკიცების; სადამფუძნებლო დოკუმენტების (შერწყმისას) ან ახალი ბანკის წესდებაში ცვლილებებისა და დამატებების ტექსტების (მიერთებისას) დამტკიცების; ახალი ბანკის საბჭოს არჩევის (თუკი ამგვარი ორგანოს ჩამოყალიბებას სადამფუძნებლო დოკუმენტები ითხოვს); ახალი ბანკის ერთპიროვნული და კოლექტიური აღმასრულებელი ორგანოების არჩევის (თუკი კანონმდებლობა ან სადამფუძნებლო დოკუმენტები სხვა რამეს არ ითვალისწინებენ); ფასიანი ქაღალდების გამოშვებაზე გადაწყვეტილების მიღების და ამ გამოშვებასთან დაკავშირებული დოკუმენტების დამტკიცების; ბანკის კრების თი ბალანსის დამტკიცების შესახებ.

მეშვიდე სტადიაზე ცენტრალური ბანკის შესაბამისი ტერიტორიული დაწესებულება ბანკების ერთობლივი საერთო კრების მიერ უფლებამოსილ პირებს გადასცემს მათგან აუცილებელი დოკუმენტების მიღების დასტურს.

არსებობს ამა თუ იმ ეტაპებად ბანკების რეორგანიზაციის პროცესის დაყოფის სხვა მიდგომებიც, რომლებიც გვეხმარება უფრო ღრმად და უკეთ გავიგოთ განსახილველი მოვლენის ში-

ნაარსი.

პირველი მიდგომა უფრო მეტად ეხება ბანკების შერწყმის ვარიანტს და ამას უმთავრესად განიხილავს ინიციატორი ბანკის პოზიციებიდან. აქ გამოყოფენ 4 ძირითად სტადიას.

წინასწარი დაგეგმვის სტადია („წინა 100 დღე“). მას შემდეგ, რაც მიღებულია პრინციპული გადაწყვეტილება შერწყმის მიზანშეწონილობის შესახებ, ხელმძღვანელობამ უნდა ჩამოაყალიბოს პროცესის მომზადებასა და განხორციელებაზე პასუხისმგებელი სპეციალური სამუშაო ჯგუფი ან გუნდი. მასში უნდა შევიდნენ სხვადასხვა პროფილის სპეციალისტები, მათ შორის აუცილებლად - ორგანიზაციული ქცევის სფეროს ექსპერტი. ყველაზე დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს შერწყმის კოორდინატორის პიროვნებას. მას უნდა ჰქონდეს კოლეგების ფართო წრესთან, შერწყმაში პარტნიორების წარმომადგენლებთან და ორივე ორგანიზაციის უმაღლეს ხელმძღვანელობასთან თანამშრომლობის უნარი. მისი ამოცანაა ინტეგრაციის გეგმის შემუშავება, შემდეგში კი - მთელი მიღებული ინფორმაციის ოპერატიული ანალიზი, გუნდის შიგნით მოვალეობების განაწილება და თითოეული ნამყვანი მიმართულების კონტროლი.

შერწყმის შესახებ საბოლოო შეთანხმების ხელმოწერამდე მუშა ჯგუფს უწევს ორგანიზაციულ-საკადრო ხასიათის მთელი რიგი ამოცანების გადაწყვეტა და, უპირველეს ყოვლისა, პერსონალისთვის მომავალი გარდაქმნების შესახებ ინფორმაციის მიწოდების სისტემის შემუშავება. მეორე ამოცანაა შერწყმაში პარტნიორი ბანკის სპეციალისტების პროფესიულ-საქმიანი პოტენციალის და კორპორაციული კულტურის შესწავლა. საჭიროა მიღებული ინფორმაციის შედარება საკუთარი ბანკის კორპორაციულ კულტურასთან. მაგალითად, შესაძლოა არსებითი განსხვავებები არსებობდეს ხელმძღვანელობის სტილში, მმართველურ გადაწყვეტილებათა მიღების მექანიზმში, ანგარიშგებისა და კონტროლის სისტემაში, შიდასაბანკო ტრადიციებსა და ღირებულებებში. ასევე აუცილებელია კადრების მოსალოდნელ გადაადგილებასთან დაკავშირებული საკითხების წინასწარ მოგვარება და სამსახურებისა და ქვედანაყოფების რეორგანიზაციის გეგმის

შემუშავება. ეს უკანასკნელი ყველაზე უფრო მასშტაბურად ვლინდება შერწყმის შემთხვევაში, რომელიც გულისხმობს ერთი და იმავე პროფილის ბანკების გაერთიანებას და ამიტომ განმეორებადი ფუნქციებისა და თანამდებობების გაუქმებას.

საკუთრივ შერწყმა („შემდეგი 100 დღე“) ხელშეკრულების დადების შემდეგ იწყება ყველაზე რთული სამუშაო. ერთი შეხედვით უფრო დასაბუთებულად გვეჩვენება მონაწილე ბანკების თანდათანობით გაერთიანება. მაგრამ პრაქტიკა გვიჩვენებს: რაც უფრო დიდხანს ჭიანურდება გარდამავალი პერიოდი, მით მეტია წარმოქმნილი პრობლემები. მათგან მთავარია გარდაქმნების საერთო დინამიკურობისა და ტემპის დაქვეითება, პროდუქტიულობის დაკარგვა. ამიტომ შერწყმის შტაბმა უნდა „გადასდოს კალენდარი და ხელში აიღოს ნამზომი“. ხელშეკრულების ხელმოწერის შემდეგ განვლილი პირველი სამი თვე მთელი კომპანიის ჩატარებისათვის გადამწყვეტი პერიოდია.

კორპორაციათშორისი ინტეგრაცია უმაღლესი დონის „კონფლიქტოგენური“ პროცესია. უნდა ვალიაოთ ადამიანებში შესაბამისი განცდების არსებობა და შევიმუშაოთ მუშაობის პროდუქტიულობაზე მათი გავლენის აღკვეთის პროცედურები. ამ ამოცანის გადანწყვეტა შეუძლია ინტეგრაციის პროცესის საინფორმაციო უზრუნველყოფისა და მხარდაჭერის სისტემას, რომელიც „უკუკავშირის“ რეჟიმში უნდა მუშაობდეს. ადამიანები მიმდინარე გარდაქმნების მოკავშირეები და შეგნებული მონაწილეები უნდა გახდნენ.

დაახლოებით ერთი წლის განმავლობაში მიმდინარეობს „განსხვავებათა გამოთანაბრების“ სტადია. ამ ეტაპზე მთავარი ამოცანაა კორპორაციათა განახლებული გუნდების ფუნქციონირების შეთანხმებულობისა და პროდუქტიულობის უზრუნველყოფა გამგეობის, ცალკეული სამსახურებისა და განყოფილებების დონეზე, ქვედანაყოფებისა და დონეების სპეციალისტთა შორის ზონტალური და ვერტიკალური თანამშრომლობის მიღწევა. მართვის სისტემის დახვეწაში დიდი სარგებლობის მოტანა შეუძლია „team-building“-ის ტიპის (სიტყვასიტყვით - გუნდის შედგენა) სპეციალურ ბიზნეს-ტრენინგებს.

კიდევ ერთ წელს გრძელდება შემდგომი განვითარების ფორსირების სტადია. ამ ეტაპზე ახალი ორგანიზაციის ხელმძღვანელობის წინაშე დგება ორი კითხვა: რამდენად წარმატებულად განხორციელდა შერწყმის სტრატეგიული მიზნები? რა ნაბიჯების გადადგმაა საჭირო შემდგომი განვითარების უზრუნველსაყოფად? შერწყმის შტაბი უმაღლესი ხელმძღვანელობის წარმომადგენლებთან თანამშრომლობით განაგრძობს მუშაობას, რომლის არსია შერწყმის შედეგებზე დაკვირვება ცალკეული მენეჯერებისა და გუნდების, მთლიანად ახალი ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურისა და მართვის სისტემის საქმიანობის დონეზე. ამ მუშაობის შედეგია შერწყმის მიზნების რეალიზაციის შეფასება, წარმატება-წარუმატებლობის ფაქტორთა მთელი ერთობლიობის კრიტიკული ანალიზი და, რაც მთავარია, შემდგომი განვითარების სტრატეგიის შემუშავება.

მეორე მიდგომა. რეკომენდებულია პროცესის 10 ეტაპის გავლა.

პირველ ეტაპზე გასაერთიანებელმა ბანკებმა უნდა გაარკვიონ; შერწყმა ხდება თუ მიერთება, რომელი ბანკი ხდება სათაო და რომელი - ფილიალი; რა უფლებები ექნებათ აქციონერებს გაერთიანებულ ბანკში; რა უფლებები ექნებათ ფილიალებად გარდაქმნილ ბანკებს და ა.შ. ყველა ამგვარი მომენტი უნდა აისახოს ხელშეკრულებაში გაერთიანების (შერწყმის ან მიერთების) შესახებ.

მეორე ეტაპზე ყოველი ბანკის საბჭო (სხვა უფლებამოსილი ორგანო) ატყობინებს ცენტრალური ბანკის მთავარ სამმართველოს რეორგანიზების განზრახვას და ამ შეტყობინებას თან ურთავს დებულებით გათვალისწინებულ დოკუმენტებს.

მესამე ეტაპზე მთავარი სამმართველო შეტყობინების მიღებიდან მაქსიმუმ 7 სამუშაო დღეში სარეორგანიზაციო ბანკებს უგზავნის ინფორმაციას სამუშაო თათბირის მოწვევის შესახებ.

მეოთხე ეტაპზე მთავარ სამმართველოში შემოსული შეტყობინებიდან მაქსიმუმ 3 კვირის ვადაში იმართება ზემოხსენებულ კრება.

მეხუთე ეტაპზე აღნიშნული შეტყობინების მიღებიდან 30 (ან

მეტი) დღის გავლის შემდეგ უნდა ჩატარდეს ყველა ბანკის მონაწილეთა საერთო კრებები, რომლებმაც უნდა მიიღოს გადაწყვეტილებები რეორგანიზაციის შესახებ შერწყმის ან მიერთების ფორმით. უნდა გაფორმდეს შესაბამისი ოქმები და გაიგზავნოს ცენტრალური ბანკის მთავარ სამმართველოში.

მეექვსე ეტაპზე ხსენებული გადაწყვეტილებების მიღებიდან მაქსიმუმ 30 დღის განმავლობაში თითოეულმა ბანკმა ამის შესახებ წერილობით უნდა აცნობოს თავის ყველა კრედიტორს.

მეშვიდე ეტაპზე ბანკებს უკვე უფლება აქვთ და ვალდებულებაც არიან ჩაატარონ მონაწილეთა ერთობლივი საერთო კრება, რომლის შედეგების მიხედვით დგება აუცილებელი ოქმი.

მერვე ეტაპზე ერთობლივი საერთო კრების ჩატარებიდან 30 დღის განმავლობაში ბანკებმა აუდიტორული შემოწმება უნდა ჩაუტარონ ბალანსების მოგება-წაგების ანგარიშგების და შეერთებული ბანკის კრებსითი ბალანსის სარწმუნოობას, რაც შეაფასებს რეორგანიზაციასთან დაკავშირებული ოპერაციების შესაბამისობას კანონმდებლობასთან და ბანკების აქციების კონვერტაციის პირობებს. უნდა გაანალიზდეს, ასევე, საქმიანობის პროდუქციული ნორმების შესრულების შესაძლებლობა გაერთიანებული ბანკის მიერ (მისი კრებსითი ბალანსის საფუძველზე).

პრინციპული მნიშვნელობის მქონე საკითხია ბალანსების გაერთიანების მეთოდიკა. ჯერ კიდევ ბანკების შერწყმამდე საჭიროა გასაერთიანებელი ბანკების სააღრიცხვო პოლიტიკათა ადაპტირება და რომელიმე ტრანზიტული ანგარიშის შერჩევა მათი ბალანსების დახურვისა და სახსრების მიღებისათვის. უნდა დაიხუროს იმ ბანკების ბალანსები, რომლებიც სათაო ბანკს უერთდება, ან დაიხუროს ყველა ბანკის ბალანსი, თუკი ხდება შერწყმა და იქმნება სრულიად ახალი ბანკი. ამასთან, პირად ანგარიშებზე არსებული კრედიტული ნაშთები გადააქვთ ადრე შერჩეული სატრანზიტო ანგარიშის კრედიტში, დებეტური კი - დებეტში.

გასაერთიანებელი ბანკების ბალანსების პირად ანგარიშებზე არსებული ნაშთები უნდა ავილოთ ახალი ბანკის ბალანსზე (შერწყმა) ან სათაო ბანკის ბალანსზე (მიერთება). ამას ადრე შერჩეული სატრანზიტო ანგარიშის მეშვეობითაც აკეთებდნენ. ბალანს-

ში უნდა აისახოს საპაიო ბანკების საპაიო შენატანების კონვერტაცია ახალი ბანკის აქციებში ან, პირიქით, გასაერთიანებელი ბანკების აქციებისა - ახალი ბანკის საპაიო თანხებში. თუკი ზოგიერთ ბანკს აქვს დამოუკიდებელი ბალანსის მქონე ფილიალები ან სხვა განკერძოებული ქვედანაყოფები, მაშინ პირველ ეტაპზე მათი ბალანსები ყოველ ბანკში უერთდება შესაბამისი სათაო კანტორის ბალანსს, მეორე ეტაპზე კი გასაერთიანებელი ბანკების კრებსითი ბალანსები ერთიან კრებსით ბალანსად ყალიბდება.

მეცხრე ეტაპზე ერთობლივი კრებიდან 30 დღის შემდეგ (ან მანამდეც), ოღონდ აუდიტორული ფირმიდან ზემოაღნიშნული ანგარიშგების მიღების შემდეგ) კრების მიერ უფლებამოსილი ორგანო მთავარ სამმართველოში გზავნის შერწყმის ან მიერთების დოკუმენტებს.

მეათე ეტაპზე ხდება გაერთიანებული ბანკის რეგისტრაციის შესახებ დროებითი მონმობის მიღება და წესდების შეთანხმება ცენტრალურ ბანკთან, რომელთა საფუძველზეც გაერთიანებული ბანკი ცენტრალური ბანკის დანესებულებაში ხსნის საკორესპონდენტო ანგარიშს და სუბანგარიშებს ფილიალებისთვის (თუკი ისინი იქნება). ამის შემდეგ იგი ატყობინებს თავის ყველა კრედიტორს, კლიენტსა და კონტრაქტს მათ რეკვიზიტებს. აღნიშნული ანგარიშებით ოპერაციები იწყება რეგისტრაციის შესახებ მუდმივი მონმობისა და ლიცენზიის მიღების შემდეგ.

1990-იან წლებში მსოფლიოში ძალიან იყო მოდაში უმსხვილესი ბანკების ინტეგრაცია. ამ პერიოდში განუწყვეტილვ მატულობდა მსხვილი ბანკების შერწყმათა რაოდენობა აშშ-ში, ევროპაში კი ამ პროცესმა თავის პიკს 1995 წ. მიაღწია. თუმცა, დასავლეთშიც ბევრმა მაშინვე ვერ გააცნობიერა, რომ შერწყმა და შთანთქმა ყველაზე უფრო რთული მმართველობითი პრობლემების რიგს განეკუთვნება, რომელთა წარმატება მხოლოდ ხელმძღვანელთა პროფესიონალიზმის დონეზეა დამოკიდებული.

დასავლეთში განხორციელებული შერწყმის წარმატების სტატისტიკა, მეტი რომ არ ვთქვათ, სიფხიზლისკენ გვიბიძგებს. არსებული მონაცემების მიხედვით, შერწყმათა თითქმის 60% ველარ ამართლებს მათზე განუღ ხარჯებს. გაერთიანებიდან 3

ნლის შემდეგ მონაწილე კომპანიები თავიანთი აქციონერების 16-დან 40%-ს კარგავენ. ევროპის ქვეყნებში 1990-იან წლებში მომხდარი 300 უმსხვილესი შერწყმის გამოკვლევამ აჩვენა, რომ სამ წელიწადში მათში გაერთიანებული ორგანიზაციების 57%-ის განვითარება ფერხდება და ისინი კვლავ იყოფიან. ამ დროს გამოვლინდა ერთი მეტად მნიშვნელოვანი გარემოება: წარუმატებელ შერწყმათა მონაწილე კომპანიების ხელმძღვანელთა დიდი უმრავლესობა (85%) ამის უმთავრეს მიზეზად ასახელებს მართვის სისტემების განსხვავებულობას.

პრობლემაა ისიც, თუ რა უნდა მივიჩნიოთ წარმატებად. დასავლეთის გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ხშირად შერწყმის შედეგია რეიტინგის ამაღლება, ხარჯების ეკონომია და მოგების ზრდა. მაგრამ პრობლემის არსი ისაა, რომ, ჯერ ერთი, მოკლევადიანი ხარფის მიღება არ ხდებოდა გრძელვადიანი პერსპექტივის საზიანოდ, ხოლო, მეორე, ძვირი არ ჯდება იმის მიღწევა, რასაც წარმატებას ვუნოდებთ. მაგალითად, 1990-1995 წლებში აშშ-ში შერწყმული ბანკების მოგება (დაბეგრვამდე) საშუალოდ 2-3%-ით გაიზარდა. ბუნებრივად ჩნდება კითხვა: ამ შედეგის მიღება ხომ არ შეიძლებოდა უფრო იაფი სხვა გზით? ამერიკის საკონსულტაციო ფირმა „FMCG-Capital-Strategies“ იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ წარუმატებლობის მთავარი მიზეზია გაერთიანებით მიღებული პოზიტიური შედეგების გადაჭარბებით შეფასება და პირიქით - უარყოფითი ეფექტების ვერგანჭვრეტა.

დასავლეთის ნამყვანმა სპეციალისტებმა შეიმუშავეს შერწყმის მართვის ტექნოლოგია, რომელიც რვა თანმიმდევრულ ნაბიჯს მოიცავს და რომლის არსია წარმატების მიღწევა სტრატეგიული ხასიათის სპეციალური ღონისძიებების გატარების გზით. პირველი ნაბიჯია საკუთარი ეკონომიკური ვითარების შეფასება ზეა შესაძენი ბანკის მდგომარეობის ნათელი სურათის მიღება; მეორე - იდეალური მიზნობრივი ბაზრის ძირითადი ნიშნების განსაზღვრა; მესამე - შეძენის ფასისა და პირობების მისაღები დიაპაზონის დადგენა; მეოთხე - მოლაპარაკებების და საინფორმაციო სისტემების ანალიზის დაწყება; მეხუთე - შერწყმის შესახებ პრინციპული შეთანხმების მიღწევა და მისი ერთობლივი სტრატეგი-

ისა და ორგანიზაციული გეგმის შემუშავება; მეექვსე, შერწყმის პროცესის შუალედური შეფასებები; მეშვიდე, წამყვანი სინერგიზმების განსაზღვრა; მერვე - ინტეგრაციის იდეალური დონის განსაზღვრა.

ცალკე გამოყოფენ იმ პრობლემებს, რომლებიც ასევე აუცილებლად უნდა გადაწყდეს გაერთიანების პროცესში: ა) საინფორმაციო სისტემები; ბ) კონტროლი; გ) პერსონალის მართვა.

ბანკების შერწყმისა და შთანთქმის დროს არ არსებობს წარმატების „დაპატენტებული რეცეპტები“, მაგრამ საზღვარგარეთ შემუშავებული აქვთ „ოქროს“ წესები, რომლებიც ერთგვარად განსხვავდებიან ზემოთ მოყვანილი ნაბიჯებისგან:

წესი № 1 : ვაჩვენოთ ხელმძღვანელობის ძალა;

წესი № 2 : ოპტიმალურად ვმართოთ პროცესი;

წესი № 3 : აქტიურად ვიმუშაოთ და ვითანამშრომლოთ პერსონალთან;

წესი № 4 : გამოვიყენოთ სრულყოფილი და ეფექტიანი მენეჯმენტი;

წესი № 5 : არავითარი კომპრომისი საინფორმაციო სისტემის შერჩევაში.

ცალკე უნდა შევჩერდეთ მარეგულირებელი ორგანოების დამოკიდებულებაზე ბანკების გაერთიანების მიმართ.

მსოფლიო გამოცდილება არ ადასტურებს იმასთან დაკავშირებულ ილუზიას, რომ ბანკების შეერთებისა და შერწყმის პროცესების ეფექტიანობას თვითონ ბაზრები არეგულირებენ ავტომატურად. ამ პროცესებს შეგნებული რეგულირება ესაჭიროება, პირველ რიგში, ცენტრალური ბანკების მხრიდან. აქ ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ ცენტრალური ბანკები არ ახდენდნენ აღნიშნული პროცესების სტიმულირებას ხელოვნურად - სტიქიური საბაზრო ტენდენციების საფუძველზე, და ამით დამატებით წინააღმდეგობრიობას არ ანიჭებდნენ მათ, არ აკისრებდნენ ამ პროცესებისათვის უჩვეულო ფუნქციებს.

შეიძლება ითქვას, რომ საბანკო რეგულირების ადგილობრივი გამოცდილება წარუმატებელია. ყოველ შემთხვევაში, 1990-იანი წლების ბოლომდე ცენტრალური ბანკის შესაბამის საქმიანობას

საფუძვლად ედო საექვო ღირებულების ორი პოსტულატი. **ჯერ ერთი**, რეორგანიზაციას ჩვენთან, სხვა ქვეყნებისგან განსხვავებით, განმარტავდნენ ძირითადად არა როგორც ბანკების პრობლემის მოგვარების შემოქმედებით საშუალებას, არამედ როგორც თვით პრობლემური ბანკების ლიკვიდაციის „გილიოტინურ“ მეთოდს). მეორე, ამ მეთოდის მეშვეობით მარეგულირებელი ორგანოები ცდილობდნენ საფინანსო ბაზრის სტაბილიზებას, რაც პრაქტიკულად ნიშნავდა, ერთი მხრივ, ახალი საბანკო სტრუქტურების წარმოქმნის ადმინისტრაციულ აკრძალვას და მათი რაოდენობის საერთო შეზღუდვას, ხოლო, მეორე მხრივ, საბანკო კაპიტალის ცენტრალიზაციის სპონტანური საბაზრო ტენდენციების წახალისებას, ე.ი. მსხვილი ბანკების გამსხვილების მხარდაჭერას ნვრილი და საშუალო ბანკების ხარჯზე. ფაქტიურად იზღუდებოდა კონკურენცია მცდარად გაგებული სტაბილიზაციის გულისთვის. ამ დროს უკანა პლანზე გადაინია საბანკო სისტემის უსაფრთხოების მოთხოვნებმა.

7.2.4. ბანკების რეორგანიზაციის სხვა ფორმები

ბანკების მიერთებისა და შერწყმის გარდა, კანონი აღიარებს მათი რეორგანიზაციის ისეთ ფორმებსაც, როგორცაა დაყოფა, გამოყოფა და გარდაქმნა.

ბანკის დაყოფა წარმოადგენს: ა) სამართლებრივი თვალსაზრისით - მისი ყველა უფლებისა და ვალდებულების გადასვლას მის ნაცვლად წარმოქმნილ ორ ან მეტ ბანკში; ბ) ორგანიზაციულ-ეკონომიკური თვალსაზრისით - ადრინდელი ბანკის საქმიანობის შეწყვეტას, მისი ლიცენზიის გაუქმებას და მისი რეგისტრაციის აქტის ლიკვიდაციას, ხოლო მის ნაცვლად ორი ან მეტი ბანკის წარმოქმნას, რომელთაგან თითოეულმა უნდა გაიაროს სახელმწიფოებრივი რეგისტრაცია და აიღოს ლიცენზია.

ბანკისგან ბანკის გამოყოფა არის: ა) სამართლებრივი თვალსაზრისით - მოცემული ბანკის ბაზაზე აღმოცენებულ ერთ ან რამდენიმე ახალ ბანკზე იმ უფლებებისა და მოვალეობების გადასვ-

ლა, რომლებიც ჰქონდა და ახლაც აქვს ამ ბანკს; ბ) ორგანიზაციულ-ეკონომიკური თვალსაზრისით - ადრინდელი ბანკის გვერდით კიდევ ერთი ან რამდენიმე ახალი ბანკის გაჩენა, რომლებმაც რეგისტრაციისა და ლიცენზირების პროცედურა უნდა გაიარონ. სარეორგანიზაციო ბანკის სადამფუძნებლო დოკუმენტებში შეაქვთ შესაბამისი ცვლილებები და დამატებები, რომლებიც, უპირველეს ყოვლისა, მისი კაპიტალის სიდიდის შემცირებას უკავშირდება.

ბანკის გარდაქმნა ნიშნავს: ა) სამართლებრივი თვალსაზრისით - მისი ყველა უფლებისა და მოვალეობის გადაცემას სხვა ბანკზე (ან სხვა სახის იურიდიულ პირზე) ბანკის მიერ საკუთარი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის შეცვლის გამო; ბ) ორგანიზაციულ-ეკონომიკური თვალსაზრისით - 1) ადრინდელი ბანკის შენარჩუნებას მისთვის ახალი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმით (შპს -აქციონერულ ბანკად და პირიქით), ხელახალ რეგისტრაციას და ადრე აღებული ლიცენზიის შეცვლას მისი ტოლფასი ლიცენზიით ან 2) ბანკის ნაცვლად არასაბანკო ორგანიზაციის წარმოქმნას (შპს-ის ფორმით მოქმედი ბანკის ნაცვლად - სანარმოო კოოპერატივი, სააქციო საზოგადოების ფორმის ბანკის ნაცვლად კი - სანარმოო კოოპერატივი ან არაკომერციული ორგანიზაცია).

ეკონომიკური (ფინანსური) თვალსაზრისით ბანკების დაყოფა და გამოყოფა საბანკო კაპიტალების დანვრილერთეულებად (დეცენტრალიზაციად ან დეკონცენტრაციად) გვევლინება. ბანკის გარდაქმნა ამ მხრივ ნეიტრალური პროცესია.

დაყოფა და გამოყოფა როგორც ბანკების რეორგანიზაციის ფორმა ჩვენს პრაქტიკაში არ გვხვდება და ჩვენი ბანკების ინტერესს არ იწვევს. გარკვეულ ინტერესს შეიცავს გარდაქმნა როგორც რეორგანიზაციის „კანონიერი“ ფორმა, ოღონდ იმ შემთხვევაში, თუკი ჩნდება ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის შეცვლის აუცილებლობა ან თუნდაც სურვილი. ღია სააქციო საზოგადოების ფორმის მქონე ბანკის დახურულად გარდაქმნა და პირიქით რეორგანიზაციად არ ითვლება.

7.3. კომერციული ბანკების სანაცია

73.1 კომერციული ბანკების სანაციის აუცილებლობის კრიტერიუმები

არსებობს ასე თუ ისე თანაბარი ძალის სამი ღონისძიება, რომლებმაც ბანკის გაკოტრება უნდა აგვაცილოს თავიდან: ბანკის ფინანსური გაჯანსაღება; ბანკში დროებითი ადმინისტრაციის დანიშვნა; ბანკის რეორგანიზაცია. ამ არადიფერენცირებული მიდგომის შესაბამისად, ის კრიტერიუმები (მიზეზები), რომელთა არსებობის შემთხვევაშიც აუცილებლად ჩაითვლება ბანკის ფინანსური გაჯანსაღება (სანაცია), პრინციპში იგივეა, რაც იმ შემთხვევებში, როცა მასში შეიძლება გაიგზავნოს დროებითი ადმინისტრაცია, ან როცა მას შეიძლება რეორგანიზება მოეთხოვოს. პრაქტიკულად ეს იმას ნიშნავს, რომ ერთი და იმავე მიზეზიდან გამომდინარე, ცენტრალური ბანკი თავისი შეხედულებისამებრ მიიღებს გადაწყვეტილებას, თუ დასახელებული სამი ღონისძიებიდან რომელს მიმართოს მან იმ ბანკის მიმართ, რომელსაც, მისი აზრით, მომეტებული ყურადღება ესაჭიროება.

მაგრამ აქ მაინც არსებობს განსხვავება. კერძოდ, ბანკის რეორგანიზაციის მოთხოვნა ჩნდება იმ შემთხვევებში, როდესაც: 1) თავის საკორესპონდენტო ანგარიშებზე სახსრების უქონლობის გამო ბანკი ვერ აკმაყოფილებს ცალკეული კრედიტორების ფულად მოთხოვნებს და/ან 7 დღეზე მეტი ხნით აგვიანებს სავალდებულო გადახდებს; 2) ბოლო 12 თვის მანძილზე არსებულ მაქსიმუმთან შედარებით 30%-ზე მეტად ამცირებს საკუთარ კაპიტალს და არღვევს თუნდაც ერთ სავალდებულო ეკონომიკურ ნორმატივს; 3) ბოლო თვის განმავლობაში 20%-ზე მეტით არღვევს მიმდინარე ლიკვიდობის ნორმატივს. ბანკის ფინანსური გაჯანსაღების საფუძველი შესაძლოა გახდეს როგორც გაკოტრების თავიდან აცილებისათვის გასატარებელი ყველა ღონისძიება, ისე ის დარღვევები, რომლებისთვისაც ბანკებს სანქციებს უნესებენ. გარდა ამისა, ცენტრალურ ბანკს აქვს საკრედიტო ორგანიზაციების ფინანსური მდგომარეობის განსაზღვრისა და გაჯანსაღების კრიტერიუმები.

ბანკის ფინანსური გაჯანსაღების პროცესის შინაარსი ძალიან ფართოდ შეგვიძლია გავიგოთ. ამ პროცესმა შეიძლება მოიცვას:

- 1) ბანკისთვის ფინანსური დახმარების განწვევა მისი დამფუძნებლების (მონაწილეობის) და სხვა პირების მხრიდან;
- 2) ბანკის აქტივებისა და პასივების სტრუქტურის შეცვლა;
- 3) ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურის შეცვლა;
- 4) კანონის შესაბამისად განხორციელებული სხვა ღონისძიებები

ბანკისთვის ფინანსური დახმარების განწვევა შემდეგი ფორმებით შეიძლება:

1. ბანკში დეპოზიტზე ფულის განთავსება არანაკლებ 6 თვის ვადით და ზომიერი პროცენტით;
2. ბანკის მიერ აღებულ კრედიტებზე თავდებობის (გარანტიების) მიცემა;
3. ბანკის მიერ გადასახდელ თანხებზე განვადების ან გადავადების გამოყენება;
4. ბანკის ვალის გაგზავნა (მისი კრედიტორების თანხმობით);
5. ბანკის მოგების დივიდენდებისთვის გამოყენებაზე უარის თქმა და მისი გამოყენება ფინანსური გაჯანსაღებისთვის;
6. ბანკის სანესდებო კაპიტალში დამატებითი თანხების შეტანა;
7. ბანკისთვის ვალის პატიება;
8. ნოვაცია და ის სხვა ფორმები, რომლებიც ხელს უწყობენ ბანკის ფინანსური გაჯანსაღების აუცილებლობის გამომწვევი მიზეზების აღმოფხვრას.

ბანკის აქტივების სტრუქტურის ცვლილება შეიძლება ითვალისწინებდეს:

1. მისი საკრედიტო პორტფელის ხარისხის შეცვლას არალიკვიდური აქტივების ლიკვიდურით შეცვლის ჩათვლით;
2. ვადის მიხედვით აქტივების სტრუქტურის შესაბამისობაში მოყვანას ვალდებულებათა ვადებთან, რაც მათ შესრულებას უზრუნველყოფს;
3. დანახარჯების შემცირებას, მათ შორის - ბანკის მართვაზე და მისი ვალის მომსახურებაზე;
4. არაშემოსავლიანი და სხვა ისეთი აქტივების გაყიდვას,

რომელთა გაყიდვაც ხელს არ შეუშლის საბანკო ოპერაციების შესრულებას;

5. აქტივების სტრუქტურის შეცვლის სხვა ღონისძიებებს.

ბანკის პასივების სტრუქტურის შეცვლამ შეიძლება მოიცვას:

1. საკუთარი კაპიტალის გადიდება;

2. მიმდინარე და მოკლევადიანი ვალდებულებების სიდიდისა და/ან ხვედრითი წილის შემცირება პასივების მთლიან სტრუქტურაში;

3. საშუალო და გრძელვადიანი ვალდებულებების ხვედრითი წილის გადიდება პასივების მთლიან სტრუქტურაში;

4. სხვა ღონისძიებები.

კანონის შესაბამისად, ბანკი ვალდებულია საკუთარი კაპიტალის სიდიდემდე შეამციროს თავისი საწესდებო კაპიტალი, თუ საკუთარი კაპიტალი საწესდებო კაპიტალზე ნაკლები აღმოჩნდება.

ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურის შეცვლის გზები და ხერხებია:

1. თანამშრომელთა შემადგენლობისა და რაოდენობის შეცვლა;

2. ცალკე არსებული და სხვა სტრუქტურული ქვედანაყოფების სტრუქტურის შეცვლა, შემცირება და გაუქმება;

3. სხვა გზები და ხერხები.

ბანკი და მისი დამფუძნებლები ვალდებული არიან საკუთარი ინიციატივით მიიღონ მისი ფინანსური გაჯანსაღებისთვის საჭირო თავისდროული ზომები. შესაბამისი საფუძვლების გაჩენის შემთხვევაში ცენტრალური ბანკს, თავის მხრივ, უფლება აქვს მოთხოვოს ბანკს გამაჯანსაღებელი ზომების გატარების დაწყება; იგი გააკონტროლებს კიდევ ამ ზომების განხორციელებას. ბანკის ინიციატივა უნდა გამოიხატებოდეს, პირველ რიგში, იმით, რომ ბანკის აღმასრულებელი ორგანოს ხელმძღვანელმა სათანადო საფუძვლების წარმოშობიდან 10 დღის განმავლობაში ბანკის მართვის უმაღლეს ორგანოებს მიმართოს შუამდგომლობით ბანკის სანაციისათვის აუცილებელი ღონისძიებების განხორციელების შესახებ. მან იმავდროულად უნდა შესთავაზოს შესაბამისი ზომები, შეთოდები და მათი გატარების ვადები, 3 დღის განმავლობაში

შეატყობინოს ცენტრალური ბანკს შუამდგომლობის გაგზავნის შესახებ.

ბანკის მართვის ორგანოების მიერ ფინანსურ გაჯანსაღებაზე გადაწყვეტილების გამოტანიდან არაუგვიანეს 20 დღისა, ბანკი ვალდებულია შეიმუშაოს და ცენტრალური ბანკს წარუდგინოს სანაციის გეგმა. ეს დაწესებულება ვალდებულია აკონტროლოს ბანკის მიერ სანაციის ღონისძიებების დამოუკიდებლად გატარება.

თუნდაც ერთი საკმარისი საფუძვლის არსებობის შემთხვევაში ცენტრალური ბანკს უფლება აქვს, ბანკს გაუგზავნოს მოთხოვნა სანაციის ღონისძიებების განხორციელების შესახებ, თუკი:

1) დაწესებულ ვადაში ცენტრალურ ბანკში გაგზავნილი არაა ცნობა ბანკის მიერ ფინანსური გაჯანსაღების ღონისძიებების დამოუკიდებლად მიღების შესახებ;

2) ცენტრალურ ბანკში შემოსულია ბანკის ხელმძღვანელის ზემოაღნიშნული შუამდგომლობა;

3) ცენტრალურ ბანკში შემოსულია განცხადებები ბანკის ლიცენზიის განწვევისა და გაკოტრებულად მისი აღიარების შესახებ, ე.ი. ბანკი ნამდვილად საჭიროებს სანაციას.

7.3.2. ბანკის ფინანსური გაჯანსაღების გეგმა

საკრედიტო ორგანიზაციების სანაციის გეგმის შედგენის მეთოდური რეკომენდაციების შესაბამისად, ეს გეგმა სამი ნაწილისგან უნდა შედგებოდეს:

ნაწილი 1. ბანკში არსებული ვითარების შეფასება

დოკუმენტის ეს ნაწილი არაპროპორციულად ვრცელია და მან უნდა მოიცვას ერთობ მრავალფეროვანი ინფორმაცია ბანკის შესახებ: ზოგადი ცნობები; ზოგადი ინფორმაცია ბანკის სტატუსის, მისი მონაწილეებისა და კაპიტალის შესახებ; მართვის ორგანოების სტრუქტურის აღწერა და ბანკის აღმასრულებელი ორგანოების წევრების დახასიათება; ბანკის კადრების დახასიათება; ცნობები ბანკის აუდიტორის შესახებ; რეგიონის ეკონომიკაში ბანკის როლისა

და მნიშვნელობის ანალიზი; ბანკში ფინანსური პრობლემების წარმოქმნის მიზეზები და მისი განვითარების დინამიკა; ვრცელი ინფორმაცია ბანკის ფინანსური მდგომარეობის შესახებ.

ნაწილი 2. ბანკის გაჯანსაღების ღონისძიებები

ამ ღონისძიებების ძირითადი და, არსებითად, ერთადერთი მიზანია ბანკის საკუთარი კაპიტალის აღდგენა იმ სიდიდემდე, რომლის დროსაც შესრულდება სავალდებულო ეკონომიკური ნორმატივები, და ამ გზით ბანკი ნორმალური და შეუფერხებელი მუშაობის რეჟიმს დაუბრუნდება. აქ კონკრეტულად უნდა აისახოს ისეთი საკითხები, როგორიცაა:

1) ბანკის ფინანსურ გაჯანსაღებაში აქციონერების (მეპაიეების) და მესამე პირთა მონაწილეობის ხერხები, ზომა და პირობები;

2) დანახარჯების შემცირების გზები და მათი საერთო შემცირების ანალიზი;

3) დამატებითი შემოსავლების მიღების წყაროები (ბიზნესის განვითარების გზები);

4) ქონებისა და სხვა აქტივების რეალიზაციის შესაძლებლობები და მეთოდები;

5) სხვა ღონისძიებები.

აუცილებლად უნდა დაინიშნონ პასუხისმგებელი შემსრულებლები, დადგინდეს ყველა ღონისძიების შესრულების კალენდარული ვადები და ეტაპები, განისაზღვროს შემოსავლიანობა, რომელიც ამ ღონისძიებებმა უნდა უზრუნველყოს.

ნაწილი 3. სანაციის შედეგები

ბანკის ფინანსური გაჯანსაღების შედეგებად გვევლინება ის საორიენტაციო მაჩვენებლები, რომლებსაც გეგმავენ: ა) სანაციის პერიოდში ყოველი კვარტლის ბოლოს; ბ) სანაციის დასრულების მომენტისათვის. იგულისხმება ის მაჩვენებლები, რომლებიც ასახავენ:

- სავალდებულო ეკონომიკური ნორმატივების შესრულების დინამიკას;

- ბანკის საკუთარი კაპიტალის მოცულობის ცვლილებას;

- ბანკის საკორესპონდენტო ანგარიშებზე სახსრების უქონლო-

ბის გამო დროულად ვერ გადახდილი თანხების სიდიდის ცვლილებას.

სანაცოის ხარისხიანი გეგმის შემუშავება ადვილი არაა. ბანკის სპეციალისტებს ამ საქმეში არსებითი დახმარება შეიძლება გაუწიოს იმ დოკუმენტების კარგად ცოდნამ.

ცენტრალურ ბანკში კომერციული ბანკის მიერ წარდგენილი სანაცოის გეგმის განხილვა რთული პროცედურაა და შემდეგი მომენტებისგან შედგება:

1. თუკი ბანკის მიერ წარდგენილი დოკუმენტების პაკეტი არ აკმაყოფილებს დადგენილ მოთხოვნებს, ცენტრალურ ბანკს უფლება აქვს დაავალოს ბანკს ამ მოთხოვნებთან შესაბამისობაში მისი მოყვანა. ი გეგმის წარდგენის თარიღად ითვლება ამ დაწესებულების მიერ მისი მიღების თარიღი. თუკი ცენტრალური ბანკი ითხოვდა აუდიტორული დასკვნის წარდგენას, მაშინ გეგმას ამ დასკვნის გარეშე არ მიიღებენ.

2. გეგმის წარდგენიდან არაუგვიანეს 10 დღის ვადაში იგი უნდა განიხილოს ცბ-მ და მოამზადოს მოტივირებული დასკვნა. დასკვნა აუცილებლად უნდა შეიცავდეს ან გეგმის აღიარებას, ან მისი გადამუშავების მოთხოვნას, ან მისი არარეალურობის მითითებას. ტერიტორიული დაწესებულების დასკვნა გეგმასთან ერთად ეგზავნება ქვეყნის მთავარი ბანკის ცენტრალურ აპარატს (სანაცოის დეპარტამენტს).

3. გეგმის თაობაზე მთლიანობაში დადებითი დასკვნის მომზადებიდან არაუგვიანეს 5 დღის ვადაში ცბ-მ ბანკს დადგენილი ფორმით უნდა გაუგზავნოს მოთხოვნა გეგმის განხორციელების დაწყების შესახებ.

4. გადასამუშავებლად გეგმის გაგზავნა დაშვებულია მხოლოდ იმ პირობით, თუ წინასწარი შეფასებით ბანკს აქვს ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის აღდგენის ან იმ მიზეზების აღკვეთის რეალური შესაძლებლობები, რომლებიც სანაცოის აუცილებლობას იწვევენ. ასეთ შემთხვევაში უფლება აქვს ცენტრალურ ბანკს დააყენოს შუამდგომლობა დროებითი ადმინისტრაციის დანიშვნის და ბანკის მართვის ორგანოების უფლებამოსილებათა შეზღუდვის ან შეჩერების შესახებ. შუამდგომლობას

თან ერთვის სანაციის გეგმა და ტერიტორიული დაწესებულებების დასკვნა მისი გადამუშავების აუცილებლობის შესახებ.

5. გეგმის განხილვის შედეგების მიხედვით ტერიტორიულ დაწესებულებას უფლება აქვს მოამზადოს უარყოფითი დასკვნა და არარეალურად ჩათვალოს იგი. ასეთ შემთხვევაში მზადდება ან ბანკის რეორგანიზაციის შესახებ მოთხოვნა, ან, თუკი არსებობს საკმარისი საფუძველი, შუამდგომლობა ბანკის ლიცენზიის გამონევაზე.

6. თუკი ბანკის სანაციის გეგმის განხილვის პერიოდში ცენტრალურ ბანკში შევიდა საარბიტრაჟო სასამართლოს ან შესაბამის პირთა მოთხოვნა ბანკის ლიცენზიის გამონევაზე, მაშინ:

გეგმის არარეალურად მიჩნევის შემთხვევაში ტერიტორიული დაწესებულება ვალდებულია მოამზადოს შუამდგომლობა ბანკის ლიცენზიის გამონევის შესახებ. არ შეიძლება გეგმის გაგზავნა გადასამუშავებლად.

ცენტრალური ბანკის სპეციალისტებმა, უპირველეს ყოვლისა, უნდა დაადგინონ ბანკის რეალური ფინანსური მდგომარეობა, შემდეგ - შეაფასონ სანაციის გეგმით გათვალისწინებულ ღონისძიებათა რეალურობა და ამ საფუძველზე განსაზღვრონ ბანკის გადახდისუნარიანობისა და ლიკვიდობის აღდგენის შესაძლებლობები.

ბანკის რეალური ფინანსური მდგომარეობის დადგენა იწყება იმის გამოვლენით, აქვს თუ არა მას საკუთარი კაპიტალისა და ლიკვიდური აქტივების უკმარისობა და რაოდენობით. ამისათვის ბანკის საქმიანობის მაჩვენებლებს გარკვეული თანმიმდევრობით აჯგუფებენ. იქმნება ე.წ. საანგარიშსწორებო ბალანსი, რომელიც მისი აქტივებისა და პასივების შეფასების შედეგების ადეკვატურად ასახვის საშუალებას იძლევა.

საკუთარი კაპიტალის უკმარისობის განსაზღვრისათვის, პირველ რიგში, ანგარიშობენ აქტივების დანაკარგების (გაუფასურების) დაფარვისთვის აუცილებელ თანხას, ადგენენ ვალდებულებათა იმ თანხას, რომელიც გათვალისწინებული არ იყო ბალანსში, აგრეთვე, იმ არასაბალანსო ვალდებულებათა თანხას (გარანტიები, თავდებობა), რომელთა გადახდის მომენტი დამდგარ-

ია, მაგრამ იგი ვერ განხორციელდა ბანკის საკორესპონდენტო ანგარიშზე სახსრების უქონლობის გამო. თუკი გამოვლინდება, რომ აქტივის საანგარიშო ღირებულება ნაკლებია მის საბალანსო ღირებულებაზე, მაშინ საანგარიშსწორებო ბალანსში ამ აქტივის ღირებულებას და ბანკის მოგების თანხას სხვაობის თანხით შეამცირებენ და პირიქით. ამგვარადვე იქცევიან გამოვლენილი, მაგრამ ბალანსში გაუთვალისწინებელი ვალდებულებების შემთხვევაში, აგრეთვე, ბანკის შეუსრულებელ ბალანსგარეშე ვალდებულებებთან დაკავშირებით.

საბოლოოდ, კაპიტალის ნაკლებობა განისაზღვრება როგორც ეკონომიკური ნორმატივების შესრულებისთვის მინიმალურად აუცილებელი საკუთარი კაპიტალის სიდიდესა და ბანკში ფაქტიურად არსებული საკუთარი კაპიტალის სიდიდეს შორის სხვაობა (ორივე სიდიდე საანგარისშწორებო ბალანსიდანაა).

იმ ღონისძიებათა რეალურობის შეფასების დროს, რომლებიც ბანკის ოპერაციების შემოსავლიანობის ამალღებას ითვალისწინებენ, ყურადღებით იქნება შესწავლილი, თუ რა ტექნიკური და ფინანსური შესაძლებლობები გააჩნია ბანკს შემოსავლიანი ოპერაციების განვითარებისათვის და იძლევა თუ არა ბაზარზე არსებული ვითარება ამის გაკეთების საშუალებას.

გეგმაში ჩართულ ყველა გამაჯანსაღებელ ღონისძიებას ჯერ ცალ-ცალკე აფასებენ, შემდეგ კი - კომპლექსურად. ამ საფუძველზე ანგარიშობენ ბანკის საქმიანობის საორიენტაციო მაჩვენებლებს სანაციის ჩატარების პერიოდისათვის, რომელსაც შემდეგ უდარებენ სანაციის დამტკიცებული გეგმით გათვალისწინებულ მაჩვენებლებს.

სანაციის გეგმის შეფასების შედეგებზე დამოკიდებულებით ცენტრალური ბანკის შესაბამისმა განყოფილებამ უნდა გამოიტანოს სათანადო დასკვნა და მიიღოს გადაწყვეტილება ან ბანკის სანაციის გაგრძელების შესახებ, ან მის მიმართ საზედამხედველო რეაგირების ღონისძიებათა გამოყენების შესახებ.

ბანკის სანაციის მსვლელობაზე კონტროლის დანესებასთან დაკავშირებით განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს

შემდეგ მომენტებს:

1. ცენტრალური ბანკის ტერიტორიული დაწესებულება სპეციალურად აკონტროლებს ბანკის საქმიანობას მისთვის სანაციოს შესახებ მოთხოვნის წარდგენის მომენტიდან ან ბანკის მართვის ორგანოების მიერ. სანაციის დამოუკიდებლად ჩატარების შესახებ გადანყვეტილების მიღების მომენტიდან. ეს, კერძოდ, იმას ნიშნავს, რომ:

- სანაციის გეგმასთან დაკავშირებით დასკვნის მომზადებამდე დარჩენილ პერიოდში ცენტრალური ბანკი კონტროლს უწევს ბანკის ფინანსური მდგომარეობის ცვლილებას თვით ბანკის მიერ წარდგენილი ანგარიშგების საფუძველზე;

- ჩვეულებრივი ანგარიშგების გარდა, ბანკი ცენტრალურ ბანკში ყოველდღიურად იწყებს ბრუნვის უწყისის და ბალანსგარეშე ანგარიშების კარტოთეკებზე ანგარიშგების წარდგენას;

- ცენტრალურ ბანკს უფლება აქვს ბანკის ფინანსური მდგომარეობის ცვლილების ანალიზისათვის მოითხოვოს ანგარიშგების ცალკეული ფორმების ყოველდღიურად წარდგენა.

2. იმ დასკვნის მომზადების მომენტიდან, რომელიც აღიარებს სანაციის გეგმის რეალურობას (ან მის გადამუშავებას მოითხოვს), ცენტრალური ბანკი იწყებს სანაციის მსვლელობის გაკონტროლებას, კერძოდ, აკონტროლებს გეგმით გათვალისწინებული ღონისძიებების შესრულების კალენდარული ვადების დაცვას და მათი რეალიზაციით დაგეგმილი შედეგების მიღწევას. გეგმის შესრულების მსვლელობას (ცალკეული ღონისძიებების შედეგებს) აფასებენ იმ რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მაჩვენებლების საფუძველზე, რომლებიც ასახავენ გამაჯანსაღებელი ღონისძიებების გატარების შედეგად ბანკის საქმიანობის ყოველთვიური ორიენტირების შესრულებისა თუ შეუსრულებლობის დონეს.

3. სანაციის შესახებ მოთხოვნის წაყენების მომენტიდან ბანკი ვალდებულია ცენტრალურ ბანკს წარუდგინოს:

- ყოველკვირეულად - დაწესებული ფორმისა და ვადების ანგარიშგება. ცბ-ს უფლება აქვს ბანკს დაუწესოს ამ ანგარიშგების წარდგენის ინდივიდუალური ვადები;

- ყოველთვიურად - ანგარიშგება სანაციის გეგმის შესრულებ-

ის შესახებ. მისი ვადაა არაუგვიანეს მომდევნო თვის 10 რიცხვი-სა. ანგარიშგებამ უნდა მოიცვას:

■ ანგარიშგება ვადების დაცვის შესახებ და იმ ღონისძიებებ-ის გატარებით დაგეგმილი ეფექტის მიღწევის შესახებ, რომელ-თა რეალიზაცია საანგარიშგებო პერიოდში იყო განზრახული (ანგარიშგებას თან უნდა ერთვოდეს გეგმის გათვალისწინებუ-ლი ღონისძიებების შესრულების დამადასტურებელი დოკუმენ-ტების ასლები);

■ ბანკის საანგარიშსწორებო ბალანსი საანგარიშსწორებო პე-რიოდში აქტივებისა და პასივების სიდიდეთა დინამიკის ჩვენებით და განმარტებითი ბარათით, რომელშიც ბალანსის კორექტირე-ბათა გაშიფვრაა მოცემული.

4. სანაციის მსვლელობის კონტროლის პერიოდში ცენ-ტრალური ბანკი აუცილებლობის შემთხვევაში ახდენს ბანკის საქმიანობის არაგეგმურ შემოწმებას.

5. მიღებული ინფორმაციის ანალიზის საფუძველზე ცბ-მ უნდა მოამზადოს დასკვნა ბანკის სანაციის გეგმის შესრულების შესახ-ებ. თუკი გასაჯანსაღებელი ბანკის ფინანსური მდგომარეობა უარესდება ან სანაციის გეგმა სრულდება არასრულად და ვადე-ბის დარღვევით, მაშინ ცბ-ს უფლება აქვს ბანკს წარუდგინოს მოთხოვნა ამ გეგმის უპირობოდ შესრულებაზე ან მის გადა-მუშავებაზე.

მსოფლიო პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ მწვავე კრიზისების დროს სახელმწიფოები საგანგებო ზომებს მიმართავენ და დახ-მარების განევის სპეციალურ პროგრამებს ამუშავებენ გაჭირვე-ბაში ჩაყარდნილი ბანკებისათვის. ხშირად პრობლემებს კომპლექ-სურადაც უდგებიან. კომპლექსში აუცილებლად შედის ის ზომე-ბი, რომლებიც აფართოებენ ცენტრალური ბანკებისა და სახელმ-წიფოს სხვა ორგანოების როლს პრობლემურ ბანკებთან თანამ-შრომლობის საკითხებში. იგულისხმება, ერთი მხრივ, ასეთი ბანკე-ბის სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერა (ანაბრებსა და დეპოზიტე-ბზე სახელმწიფოებრივი გარანტიების მიცემა, რეზერვირების ნორმის შემცირება და ზოგიერთ ბანკში პირდაპირი ფინანსური „გადასხმების“ განხორციელებაჲ კი), ხოლო, მეორე მხრივ, გადა-

მჭრელი ზომები თავიანთ მდგომარეობაზე და კრიზისიდან გამოსვლაზე თვით ბანკებისა და მათი მესაკუთრეების პასუხისმგებლობის გაძლიერების მიზნით (თავიანთი ფინანსური მდგომარეობის შესახებ ინფორმირების წესის შეცვლა, რისკების მართვის უფრო მკაცრი და ქმედითი ღონისძიებების გამოყენების მოთხოვნების წაყენება ბანკებისათვის, სანაციის ყველა ეტაპის მკაცრი კონტროლი, კრიზისული ბანკების მეპატრონეებისა და უმაღლესი მენეჯერების იძულება, საკუთარი სახსრებით მიიღონ მონაწილეობა თავიანთი ბანკების გაჯანსაღებაში და ა.შ.).

მაგალითად, არგენტინაში ცენტრალურ ბანკს უფლება აქვს ბანკის საქმიანობაში სერიოზული დარღვევების არსებობის შემთხვევაში მასში დანიშნოს დროებითი ადმინისტრაცია კრიზისიდან ბანკის გამოყვანის მიზნით. თავის მხრივ, ბანკი ვალდებულია წარმოადგინოს ფინანსური გაჯანსაღების დეტალური გეგმა. ვენესუელაში, კოლუმბიაში, მექსიკასა და იამაიკაში პრობლემურ ბანკებს უწესებენ სპეციალური სახელმწიფოებრივი ორგანოების ადმინისტრაციულ კონტროლს. ასეთ ორგანოებს ქმნიან დეპოზიტების გარანტირების შემოღების შემდეგ და ისინი პასუხს აგებენ გასაჭირში მყოფი ბანკების შეანაბრეთათვის დანაკარგების ანაზღაურებაზე.

ბოლო წლებში გაჯანსაღების ზომები თვისებრივად შეიცვალა. ხანგრძლივი დროის მანძილზე მხარდაჭერის ძირითად მეთოდად რჩებოდა შეღავათიანი გრძელვადიანი კრედიტების გაცემა. მსხვილი ბანკების მიმართ ჭარბობდა სახელმწიფოებრივი რესურსების შეუღბუდავად გადაცემის პოლიტიკა. ხშირად ცალკეული ბანკების საქმიანობას მცირე დროით აჩერებდნენ, რათა არ მომხდარიყო საბანკო სისტემის მიმართ ნდობის დაქვეითება. ახლა ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან გამაჯანსაღებელ ღონისძიებებს მიაკუთვნებენ: 1) პრობლემური ბანკების კაპიტალის შევსებას („არასასიკეთო“ აქტივების გამოსყიდვას); 2) იმ ზომებს, რომლებიც ბანკების მსხვილი კლიენტების გადახდისუნარიანობის გაუმჯობესებას იწვევენ (განვითარების სახელმწიფოებრივი ბანკების მიერ გაცემული კრედიტები, მათ შორის - შეღავათიანი; გარანტიები; დამატებითი ემისიისა და

აქციების განთავსების ორგანიზებაში დახმარება); 3) ბანკების შერწყმის სტიმულირება.

ბანკების გაჯანსაღების ტაქტიკაში არსებული განსხვავებები საკმაოდ სერიოზული შეიძლება იყოს. მაგალითად, ვენესუელაში საბანკო სისტემის გადასარჩენად შექმნეს საგანგებო საფინანსო საბჭო ფინანსთა მინისტრის მეთაურობით. მასში შევიდნენ ცენტრალური ბანკისა და დეპოზიტების გარანტიების ფონდის პრეზიდენტები და გენერალური ინსპექციის სუპერინდენტანტი, რომელსაც მიანიჭეს ბანკების ხელმძღვანელობის შეცვლისა და ლიცენზიის გამონვევის უფლებამოსილება. კონტროლზე აყვანილი ბანკების აქტივების ხვედრითი წილი ქვეყნის მთელი საბანკო სისტემის მთლიანი აქტივების 70%-ს აღწევდა. გაჯანსაღების სახსრების მთავარ წყაროდ ცენტრალური ბანკის კრედიტები იქცა.

მექსიკაში გამოიყენეს კომპლექსური მიდგომა და განახორციელეს როგორც ბანკების, ისე მათი მოვალეების დახმარების პროგრამები. აქ სრულდებოდა ბანკების კაპიტალიზაციის დროებითი პროგრამა, რომლის მონაწილე ბანკების მიერ ემიტირებული კონვერტირებადი ფასიანი ქაღალდების დეპონირება ხდებოდა მექსიკის ცენტრალური ბანკის ბალანსგარეშე ანგარიშზე. ბანკები სახსრებს იღებდნენ დანაზოგების დაცვის ფონდის მეშვეობით. თუკი ბანკი დაარღვევდა თავის ვალდებულებებს, მაშინ მოხდებოდა მისი ფასიანი ქაღალდების აქციებში კონვერტირება და გაყიდვა. კაპიტალისა და აქტივების თანაფარდობა არ უნდა ყოფილიყო 9%-ზე ნაკლები. ნებადართული იყო კრედიტების ვადამდე დაფარვა, მაგრამ მათ დაბრუნებამდე იკრძალებოდა აქციების დამატებითი ემისია და დივიდენდების გადახდა.

მოქმედებდა დანაზოგების დაცვის ფონდის მიერ ბანკებისგან ვადაგადაცილებული კრედიტების გამოსყიდვის პროგრამა. ახალ მფლობელებს ბანკებს მხოლოდ „საეჭვო“ კრედიტების გამოსყიდვის შემდეგ გადასცემდნენ. ატარებდნენ მსესხებელთა ცალკეული ჯგუფების - სასოფლო-სამეურნეო სანარმოების, მცირე და საშუალო ბიზნესის, იპოთეკური კრედიტების მიმღებთა - ვალების რესტრუქტურისა და მასშტაბურ ღონისძიებებს (ხარჯები სხვადასხ-

ვა პროპორციებით ნაწილდებოდა ბიუჯეტსა და ბანკებს შორის).

არგენტინაში ყურადღება გაამახვილეს რეორგანიზაციის (შერწყმის) პროცესებზე. ბანკების კაპიტალიზაციის ფონდის რესურსები ჩამოაყალიბეს სარეზერვო მოთხოვნების დონის გადიდების, შიდა ბაზარზე სახელმწიფო ობლიგაციების განთავსების და მსოფლიო ბანკის კრედიტის ხარჯზე. სახსრებს იყენებდნენ არა იმდენად პრობლემური ბანკების დასაკრედიტებლად, რამდენადაც მათი აქციების შესაძენად, რეორგანიზაციის სხვადასხვა ფორმების განხორციელებაში ფინანსური და ტექნიკური დახმარების აღმოსაჩენად ბანკების გარანტიების სანაცვლოდ (მათი აქციების ჩათვლით). ძირითადი ამოცანები ეკისრებოდათ ბანკების ახალ მესაკუთრეებს. ამგვარმა მიდგომამ უზრუნველყო სახელმწიფოს მცირე დანახარჯები (მშპ-ის 0,3%).

გამოვლენილია სხვა მნიშვნელოვანი გარემოებებიც. **ჯერ ერთი**, სანაციის გეგმა კიდევ რომ მიიღონ, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ბანკი მას შეასრულებს. **მეორე**, დროებითი ადმინისტრაციების ძალისხმევა ხშირ შემთხვევებში არ იძლევა დადებით შედეგებს (ხშირად მაინც ხდება ასეთი ბანკებიდან ლიცენზიების გამოწვევა), ან მათი შემოღება ძალიან დაგვიანებული და ამიტომაც გაუმართლებელია; **მესამე**, სავალდებულო სანაციის ობიექტებად განიხილავენ ისეთ ბანკებს, რომელთა ზარალის და რესურსების დეფიციტის სიდიდე აძნელებს ინვესტორების გამოძენას მათი გაჯანსაღებისთვის; **მეოთხე**, უფრო გულდასმითაა დასამუშავებელი სანაციის მეთოდური საფუძვლები. მას ინსტრუმენტების საკუთარი ნაკრები უნდა ჰქონდეს და მარტო პროდენციული ზედამხედველობის ნორმებს არ უნდა ეფუძნებოდეს. ზედამხედველობა ყურადღებას არ აქცევს სანაციისთვის საინტერესო მთელ რიგ პროცესებს (კერძოდ, კლიენტების ანგარიშსწორების ანგარიშებისა და ბანკის საკორესპოდენტო ანგარიშის მიხედვით ბრუნვების დინამიკას). ეტყობა, სანაცია მ ერთმანეთს უნდა შეუხამოს, მინიმუმ, დისტანციული (პროდენციული) და კონტაქტური ზედამხედველობის ნორმები, ხოლო, მაქსიმუმ, საერთოდ არ ჰქონდეს შეზღუდული ზედამხედველობის ინსტრუმენტარიუმი. ბოლოს, **მესუთე**, მწვავე პრობლემად რჩება ბანკებისა და

ცენტრალური ბანკის ინტერესების დაპირისპირება. ხშირად თვითონ ბანკები არ არიან სანაცმიოთ დაინტერესებული, ცენტრალური ბანკი კი უფრო მეტად უნდა ცდილობდეს, თავისი მოქმედებით არ ავნოს ბანკებს.

7.3.3. საბანკო სისტემის რესტრუქტურისაციის ეკონომიკური შინაარსი

რესტრუქტურისაცია: ცნება, მიზანი და შინაარსი. ტერმინი „რესტრუქტურისაცია“ ლათინური წარმოშობისაა და რაიმე ობიექტის ან სისტემის სტრუქტურის, ე.ი. მისი ფორმისა და აგებულების („მორფოლოგიის“) შეცვლა-გაუმჯობესებას ნიშნავს. მნიშვნელოვანწილად იგი გულისხმობს მისი ფუნქციონირების მიმართულების უცვლელობას. ეკონომიკურ ტექსტებში რესტრუქტურისაციას ფართო პლანით ყველაზე ხშირად იყენებენ ვალების, მათ შორის - საგარეო ვალების, გადახდებისა და საგადასახდლო (სავაჭრო) ბალანსის, ეკონომიკის კორპორაციული სექტორისა და ცალკეული საწარმოების, მთლიანად საბანკო სისტემისა და ცალკეული ბანკების (სხვა საკრედიტო ორგანიზაციების) მიმართ.

საბანკო კანონმდებლობაში „რესტრუქტურისაცია“ ამგვარადაა განმარტებული: საკრედიტო ორგანიზაციის რესტრუქტურისაცია იმ ღონისძიებათა კომპლექსია, რომლებიც მიმართულია ამ ორგანიზაციის ფინანსური რყევის აღმოფხვრისა და მისი გადახდისუნარიანობის აღდგენისაკენ ან ამ ორგანიზაციის ლიკვიდაციის პროცედურების განხორციელებისაკენ. ეს განმარტება საჭირო წარმოდგენას არ გვაძლევს განსახილველ მოვლენაზე, რადგანაც, ჯერ ერთი, აქ საუბარია მხოლოდ ცალკე აღებულ საკრედიტო ორგანიზაციაზე და არა საბანკო სისტემაზე როგორც ასეთზე, მეორე, მას მეტიმეტად ტექნიკური ხასიათი აქვს და რესტრუქტურისაციის პროცესის არსსა და შინაარსს იმ ღონისძიებებში ურევს, რომლებიც შეიძლება (ან უნდა) განხორციელდეს ამ პროცესში.

ამგვარად, რესტრუქტურისაციის ერთიანი, საყოველთაოდ მიღებული განმარტება არ არსებობს, თუმცა, უმრავლესობა თანხმდება იმაზე, რომ რესტრუქტურისაცია უნდა გვესმოდეს როგორც მთლიანად საბანკო სისტემის სანაცია (გაჯანსაღება) და ამ გზით მისი გამოყვანა კრიზისის ფაზიდან, მისი დაბრუნება კარგი შრომისუნარიანობის მდგომარეობაში. ზოგჯერ „საბანკო სისტემის სტაბილიზაციის“ ტერმინსაც იყენებენ, მაგრამ იგი ნაკლებად შესაფერისად გვეჩვენება. საქმე ისაა, რომ სტაბილიზაციის მიღწევა სხვადასხვაგვარად შეიძლება, მათ შორის - მთელი სისტემის ერთბაშად ან ნაწილ-ნაწილ ლიკვიდაციის გზით. არსებობს ისეთი თვალსაზრისიც, რომლის თანახმადაც რესტრუქტურისაცია ესმით ბანკის იმ ფინანსურ სიძნელეთა გადალახვის პროცესად, რომლებიც კრიზისის პერიოდში იჩენენ თავს. ეს თვალსაზრისი მთლად მცდარი თუ არა, შეზღუდული მაინც არის.

თუ საქმის არსზე ვიფიქრებთ და არა დეფინიციებზე, მაშინ საბანკო სისტემის რესტრუქტურისაციაში როგორც პროცესში, საზოგადოდ, უნდა ვიგულისხმოთ გადანყვეტილებებისა და მოქმედებების მთელი ერთობლიობა. მისი მთავარი ელემენტებია:

- საბანკო სისტემის ფუნქციონირების მდგომარეობასა და პერსპექტივებზე გარედან მოქმედი არასასიკეთო მაკროეკონომიკური, პოლიტიკური და სხვა ზოგადი ფაქტორების ნეგატიური გავლენის აღმოფხვრა და მინიმიზაცია;

- საკრედიტო ორგანიზაციების მთლიანობის სისტემური ორგანიზაციის (სტრუქტურა, სახეები, ტიპები) გაუმჯობესება; მათ შორის ეფექტიანი და ცივილიზებული კონკურენციის პირობების შექმნა;

- საკრედიტო ორგანიზაციებსა და მათ კლიენტებს შორის ურთიერთხელსაყრელი თანამშრომლობის სამართლებრივი ბაზისა და ორგანიზაციულ-ეკონომიკური მექანიზმების გაუმჯობესება;

- მთელი საბანკო სისტემის და მისი ცალკეული ელემენტების მართვის ხასიათის ამაღლება;

- ცალკეული ბანკებისა და სხვა საკრედიტო ორგანიზაციების ფინანსური გაჯანსაღება;

- სიცოცხლისუნარიო საკრედიტო ორგანიზაციების ეფექტიანი (საზოგადოებისთვის მინიმალური დანახარჯებით) ლიკვიდაცია.

აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია ჩამოვაყალიბოთ ასეთი განმარტება: საბანკო სისტემის რესტრუქტურისაცია მისი გლობალური სანაციის (გაუმჯობესების) მართვადი პროცესია, რომელსაც ხელს უწყობს სამრეწველო, ფულის, საგადასახადო, საბიუჯეტო და საინფორმაციო პოლიტიკაში, აგრეთვე, თვით კომერციული ბანკების პოლიტიკაში მიმდინარე ცვლილებები, და რომელიც ეფექტიანი, საიმედო, დინამიკურად განვითარებადი და სახალხო მეურნეობის თანამედროვე მოთხოვნილებების ადეკვატური საბანკო სისტემის ფორმირებისკენაა მიმართული.

ამ განმარტების თანახმად, ეფექტიანი, სტაბილური და ჯანსაღი საბანკო სისტემის რესტრუქტურირება საჭირო არაა (თუმცა, შესაძლებელია მისი გაუმჯობესება ან რეფორმირება). ასე, რომ რესტრუქტურისაცია მკურნალობაა (იმის გაჯანსაღება, რაც არაჯანსაღია), ე.ი. რესტრუქტურისაცია შეიძლება გავიგოთ და კიდევ უნდა გავიგოთ როგორც ისეთი პროცესი, რომლის შედეგადაც კონკრეტული ქვეყნის საბანკო სისტემა განვითარების თვისებრივად ახალ დონეზე უნდა ავიდეს. ისიც აშკარაა, რომ რესტრუქტურისაცია ყოველთვის ისეთი სისტემის მკურნალობაა, რომელიც კრიზისულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა და ამა თუ იმ გარემოების გამო აღარ შეუძლია საკუთარი ძალებით იქიდან გამოსვლა, თავის დაავადებასთან დამოუკიდებლად, თავისი ბუნებრივი („ჩვეულებრივი“) განვითარების კანონზომიერებათა საფუძველზე გამკლავება. ბოლოს, რესტრუქტურისაციის (კერძოდ, ფინანსური გაჯანსაღების აუცილებლობის გამოვლენის) თვალსაზრისით უნდა განვიხილოთ პრაქტიკულად უკლებლივ ყველა ბანკი. ამ დროს რესტრუქტურისაციას როგორც სანაციის პროცესს, ეტყობა, თავისი საკუთარი ინსტრუმენტარიუმი უნდა ჰქონდეს, რომელიც მარტო ჩვეულებრივი პროდენციული საბანკო ზედამხედველობის ინსტრუმენტებით არ იქნება შემოფარგლული.

ყოველივე ზემოთქმულიდან უკვე შეგვიძლია ჩამოვაყალიბოთ

საბანკო სისტემის რესტრუქტურის რეორგანიზაციის პროცესის საერთო მიზანი - მისი აღდგენა და მოძრაობის თვისებრივად ახალ ისეთ ტრაექტორიაზე გაყვანა, რომელზეც იგი კვლავ იძენს პროგრესულად განვითარების ადრე დაკარგულ პოტენციალს, კვლავ ეკონომიკის ცვალებადი რეალური სექტორის მოთხოვნილებათა ადეკვატური ხდება.

ამასთან დაკავშირებით აუცილებელია ყურადღება მივაქციოთ შემდეგ პრინციპულ მოთხოვნებს განსახილველი პროცესის შინაარსის მიმართ:

- რესტრუქტურის რეორგანიზაციის მიმართულებით განეული მუშაობა მხოლოდ მაშინ იქნება ნაყოფიერი და შედეგიანი, თუკი მართო საბანკო კრიზისის მიზეზებს კი არ გავითვალისწინებთ, არამედ ეკონომიკურ ურთიერთობათა იმ ძირეულ მანკიერებებსაც განვსაზღვრავთ, რომლებიც პრინციპში სიცოცხლისუნარიოს ხდიან საბანკო სისტემას მოცემულ ეტაპზე;

- საბანკო სისტემის რესტრუქტურის რეორგანიზაცია, რომელიც, ფაქტურად, ადრინდელი სახით მის რეანიმაციას უნდა მოასწავებდეს, არც თვით სისტემის, არც ქვეყნის მთელი ეკონომიკის არცერთ სერიოზულ პრობლემას არ წყვეტს;

- რესტრუქტურის რეორგანიზაციის პროცესის დაწყებამდე აუცილებელია არამართო ტაქტიკური ღონისძიებების შემუშავება, არამედ სტრატეგიული ამოცანების დასმაც: რესტრუქტურის რეორგანიზაციის შედეგად მივიღოთ საბანკო სისტემის იმგვარი სტრუქტურა, რომელიც ახალ ეტაპზე ბანკების წინაშე აღმოცენებული მიზნებისა და ფუნქციების შესაფერისი იქნება;

- საბანკო სისტემის რეფორმირების ღონისძიებების შემუშავების დროს მკაფიოდ უნდა განვსაზღვროთ იმ ამოცანების წრე, რომლებიც რეფორმირების პროცესში უნდა გადავჭრათ განახლებულ საბანკო სისტემის მეშვეობით, და უნდა დავადგინოთ ამ ღონისძიებათა ფასი;

- ეფექტიანი რესტრუქტურის რეორგანიზაცია მოითხოვს პრობლემისადმი კომპლექსურად მიდგომას. მსოფლიო პრაქტიკამ გამოიჩინა საბანკო კრიზისების დაძლევისკენ მიმართული პრინციპები და მიდგომები, რომელთა აპრობაციამაც აჩვენა მათი საკმარისი

ეფექტიანობა. არაპროფესიული და საერთოდ მიზანშეუწონელია ზოგიერთი პრინციპის გამოყენება და სხვების უგულვებლყოფა;

- კრიზისიდან გამოსვლა არ შეიძლება იყოს სწრაფი, ადვილი და იაფი.

ზემოაღნიშნული ზოგადი მიზანი, თავის მხრივ, შეგვიძლია თანამედროვე საქართველოს პირობების შესაბამისად დავაკონკრეტოთ იმ ამოცანების ნუსხად, რომლებზე მუშაობამაც უნდა შეადგინოს სწორედ რესტრუქტურის პროცესის რეალური შინაარსი:

• საბანკო კრიზისის გამომწვევი მიზეზების აღმოფხვრა, თვით საბანკო სფეროში და რეალურ სექტორთან მის ურთიერთობებში დაგროვილ წინააღმდეგობათა დაძლევა;

• იმ პრობლემური ბანკების ფინანსურად გაჯანსაღება, რომლებსაც შენარჩუნებული აქვთ სიცოცხლისუნარიანობა და განვითარების პერსპექტივები, მათ შორის სახელმწიფო დახმარების გაწევა იმ ბანკებისთვის, რომლებსაც ამ დახმარების ეფექტიანად გამოყენების უნარი აქვთ;

• მეურნე სუბიექტების მხრიდან საბანკო მომსახურებაზე (გადახდები და მოკლევადიანი დაკრედიტება) გამოვლენილი საბაზო მიმდინარე მოთხოვნილებების საიმედოდ დაკმაყოფილების უზრუნველყოფა;

• ბანკების და სხვა საკრედიტო ორგანიზაციების ახალი, უფრო სრულყოფილი სტრუქტურის ჩამოყალიბება (საკუთრების ფორმების, ზომების, რეგიონული განაწილების და ა.შ. მიხედვით);

• ბანკების საქმიანობის ახალი წესების და ამ საქმიანობის რეგულირების უფრო სრულყოფილი წესებისა და ინსტრუმენტების შექმნა;

• პირობების, მექანიზმებისა და სტიმულების შექმნა ბანკების შემოსაბრუნებლად წარმოების მხარეს, ეკონომიკის კვლავწარმოებით პროცესებში მათ სრულფასოვნად ჩასართველად, საინვესტიციო ამოცანების გადაჭრაში ბანკების მოუქნელობის დაძლევა;

• ბანკებს შორის ნდობის აღდგენა;

- საბანკო სისტემის მიმართ ნდობის აღდგენა, მათ შორის - მოსახლეობაში სტიმულების გაჩენა, საბანკო ანგარიშებზე გადაიტანონ თავიანთი დანაზოგები;

- ბანკების მენეჯერების საქმიანობის პასუხისმგებლობისა და ეფექტიანობის ამაღლების სტიმულების შექმნა;

- აშკარად სიცოცხლისუნარო ბანკების ცივილიზებულად დახურვა და იმავე დროს მათი ლიკვიდაციის მექანიზმების სრულყოფა.

არაერთხელ გამოთქმულა აზრი იმის თაობაზე, რომ საბანკო სისტემის რესტრუქტურის მთავარი ამოცანა ბანკების რეკაპიტალიზაციაა (დაკარგული კაპიტალის აღდგენა და მისი შემდგომი მატება), მაგრამ ეს მთლად სწორი არაა. დღემდე ყველაზე მწვავე პრობლემად ის რჩება, რომ კაპიტალის დაბანდების შემოსავლიან და საიმედო მიმართულებათა სპექტრია ძალიან ვიწრო.

ზოგიერთი ბანკირი დაჟინებით გვთავაზობს რესტრუქტურის იმგვარ გაგებას და საბანკო სისტემის რადიკალურად გარდაქმნის ისეთ პრაქტიკულ ღონისძიებებს, რომელთა არსი საბოლოოდ დაიყვანებოდა გაკოტრებამდე მისული ბანკების გადაჯგუფებაზე სპეციალიზაციის პრინციპის მიხედვით (ქვეყნის მასშტაბით მომუშავე სპეციალიზებული ბანკები, ექსპორტზე ორიენტირებული დარგების ან მსხვილ სანარმოთა ჯგუფების უფლებამოსილი ბანკები, რეგიონული ბანკები). ამ დროს იგულისხმებოდა, რომ ახალი, „სისტემანარმომქმნელი“ ბანკების ჯგუფები სათანადო სახელისუფლებო სტრუქტურების ან სანარმოთა ჯგუფების მკაცრ კონტროლს დაექვემდებარებოდა, სამაგიეროდ კი ბიუჯეტის ფულზე მუშაობის შესაძლებლობას მიიღებდა. ცალკეულ ბანკირთა ეს წინადადებები არაფრით არ უკავშირდებოდა მთლიანად საბანკო სისტემის აღდგენის ამოცანებს.

საბანკო სისტემის რესტრუქტურის ძირითადი ამოცანები ასე შეგვიძლია ჩამოვაცალიბოთ:

- ♦ ცალკეული პრობლემური ბანკების სანაციოდან ჯანსაღი საბაზრო საბანკო სისტემის შექმნის პოლიტიკაზე გადასვლა, საბანკო სისტემის სტრუქტურული რეფორმის ჩატარება;

♦ ბანკების მთლიანი კაპიტალის გადიდება და საბანკო სისტემის შევსება გრძელვადიანი რესურსებით;

♦ საბაზრო კომერციული ბანკების ხარისხის ზრდის სტიმულირების პირობების შექმნა, მათ შორის - რეგიონებში.

რესტრუქტურულიზაციის პროგრამის მიზანი უნდა იყოს: საბანკო სისტემაში ტექნოლოგიური საბაზრო კომერციული ბანკების ისეთი ფენის შექმნა, რომელიც საბაზრო პოლიტიკას ატარებს და ძირითად შემოსავლებს საკრედიტო ოპერაციებიდან ლეზულობს. საფიქრებელია, რომ 2-3 წლიანი პროგრამის ფარგლებში საბანკო სისტემაში ასეთი ბანკების კაპიტალის ხვედრითმა წილმა 30-40%-ს მიაღწიოს, საბანკო სისტემის მთლიან საკრედიტო პორტფელში კრედიტების წილმა კი - 30%-ს. საბანკო სისტემის მთლიან მოგებაში დაკრედიტებიდან მიღებული შემოსავლების ხვედრითი წილი 6%-ზე ნაკლები არ უნდა იყოს. ასეთი ჯანსაღი ბანკების ნახევარი მაინც რეგიონებში უნდა ფუნქციონირებდეს.

საბანკო სისტემის რესტრუქტურულიზაციის ეფექტიანი პროგრამის განხორციელებისათვის, პირველყოვლისა, საჭიროა გატარდეს შემდეგი ღონისძიებები:

1. საბანკო სისტემის განვითარების კონცეფციის შემუშავება და მისი სახელმძღვანელოდ მიღება 2-3 წლით ადრე.

2. კომერციული ბანკების ვადაგადაცილებულ დავალიანებაზე მუშაობის პროგრამის შედგენა და განხორციელება.

იგულისხმება, რომ რესტრუქტურულიზაციაზე მომუშავე სპეციალური სახელმწიფო ორგანო ბანკებისგან გამოისყიდის მათ „ცუდ ფულს“.

3. ბანკების რეკაპიტალიზაციის განხორციელებაში იგულისხმება, რომ იგივე ან სხვა სახელმწიფო ორგანო დროებით შევიდეს ბანკების კაპიტალში, გაზარდოს ეს კაპიტალი და ბანკების საკრედიტო პოტენციალი, შემდეგ კი გაყიდოს თავისი წილი ბანკების კაპიტალში.

4. კომერციულ ბანკებში მოსახლეობის ანაბრების გარანტირების შესახებ კანონის დროულად მიღება.

5. თანაბარი პირობების შექმნა ყველა ბანკის კონკურენციისა და განვითარებისათვის. უარი უნდა ვთქვათ ყოველგვარ „საზოგა-

დოებრივი მნიშვნელობის მქონე“, „სისტემაწარმოქმნელ“ და ვინ-მესთან ასე თუ ისე „დაახლოებულ“ სხვა ბანკებზე, რომლებსაც არასაბაზრო ხასიათი აქვთ.

6. საბანკო სისტემაში სახელმწიფოსა და სახელმწიფო ბანკების როლის მკაფიოდ ფორმულირება.

7. რეგიონული საბაზრო კომერციული ბანკების საგანგებო მხარდაჭერის განხორციელება.

8. ბანკების განვითარების ინფრასტრუქტურის და მათი ფუნქციონირების ეფექტიანი მექანიზმების შექმნა.

9. კომერციული ბანკების დაბეგვრის სისტემის შეცვლა.

10. ცენტრალური ბანკის მიერ კომერციული ბანკების რეფინანსირების ღონისძიებათა შემუშავება და რეალიზება.

11. იპოთეკური დაკრედიტების განვითარების საკანონმდებლო და ორგანიზაციული ღონისძიებების პაკეტის შექმნა და რეალიზება.

12. საბუღალტრო აღრიცხვისა და ანგარიშგების საერთაშორისო სტანდარტებზე კომერციული ბანკების გადასვლის დაჩქარება.

რესტრუქტურულიზაცია: პრინციპები და პირობები. საბანკო სისტემის რესტრუქტურულიზაციის პროცესის სავალდებულო პრინციპებად (ძირითად წესებად) შეგვიძლია დავასახელოთ შემდეგი:

სოლიდური პასუხისმგებლობის პრინციპი. მისი არსი ისაა, რომ აღნიშნულ პროცესში აუცილებლად მონაწილეობენ (მათ შორის - საკუთარი სახსრებით) და თავიანთი ძალისხმევის კოორდინირებას ახდენენ თვითონ ბანკებიც (უპირველეს ყოვლისა, მესაკუთრეები), მათი კრედიტორებიც და სახელმწიფოც. სახელმწიფო მხარდაჭერის გარეშე შეუძლებელია საბანკო სისტემის რესტრუქტურირება. მაგრამ ისიც აშკარაა, რომ უკიდურესად შეზღუდული რესურსების მქონე სახელმწიფო ვერ შეძლებს ყველა შესაბამისი ბანკის მხარდაჭერას. მაშასადამე, ბანკებმა პირველ რიგში დამოუკიდებლად უნდა სცადონ თავიანთი პრობლემების გადაჭრა და სათანადო პოზიციაზე უნდა დადგნენ როგორც გასაჯანსაღებელი ბანკების ხელმძღვანელები, ისე მათი კრედიტორებიც.

დანახარჯებისა და დანაკარგების მინიმიზების პრინციპი. იგი

გვეუბნება, რომ რესტრუქტურიზაციის განხორციელების დროს პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს იმ ღონისძიებებს, რომლებიც კრიზისიდან გამოსვლის შესაძლებლობას იძლევა ბიუჯეტის ნაკლები დანახარჯებით (საზოგადოებისათვის ფინანსური დანაკარგები) და საბანკო სისტემისა და ბანკების კლიენტების მხრიდან ნაკლები დანაკარგებით.

პრობლემური ბანკების ლიკვიდაცია ყველაზე ნაკლებად ხარჯიანი, მაგრამ სოციალურად ყველაზე უფრო რთული გზაა. აქ განსაკუთრებით ანონილ-დანონილი მიდგომაა საჭირო სალიკვიდაციო ბანკების შეანაბრების პრობლემის მიმართ. გადახდისუუნარო ბანკების მოუფიქრებელ ლიკვიდაციას თავისთავად შეუძლია გააძლიეროს კრიზისი (ინდონეზიის მაგალითი 1997-1998 წლებში). მთელი რიგი ექსპერტების შეფასებით, აქედან საუკეთესო გამოსავალია პრობლემური ბანკის შერწყმა ჯანსაღ ბანკთან. თუმცა, ეს საკმაოდ საკამათო რეკომენდაციაა.

ლიკვიდაციის მინიმუზაციის პრინციპი მოითხოვს, რომ პრობლემური ბანკების რესტრუქტურიზაციისა და ფინანსური გაჯანსაღების პროცესში პრიორიტეტი ენიჭებოდეს რეორგანიზაციისა და მხარდაჭერის და არა გაკოტრების ღონისძიებებს.

რესტრუქტურიზაციის ჩატარებაზე ხარჯების სამართლიანად განაწილების პრინციპი იმას გულისხმობს, რომ ბანკების გაჯანსაღების დანახარჯების დასაბუთებულ ნაწილს ის უნდა ანაზღაურებდეს, ვინც შეგნებულად ლებულობს ამ ბანკების საქმიანობასთან დაკავშირებულ რისკებს, ვინც მათ ზარალზეა პასუხისმგებელი და ვინც მოგებას ნახულობს რესტრუქტურიზაციის შედეგად. ბანკების ვალდებულებების გადახდის უუნარო მენეჯერებისა და მესაკუთრეების ეკონომიკური პასუხისმგებლობა შესაძლებელია გამოიხატოს, მაგალითად, მათი კუთვნილი საბანკო კაპიტალის ადეკვატურად შემცირებით, რესტრუქტურიზაციის პროცესში მათი მონაწილეობით ბანკების კაპიტალში დამატებითი შენატანების გზით. ზარალის ნაწილი შეიძლება შეანაბრების ხარჯზეც დაიფაროს.

სტრატეგიული მიდგომის პრინციპი იმ სტრატეგიული საკითხის გარკვევას გულისხმობს, თუ როგორი საბანკო სისტემის

მიღება სურს საზოგადოებას რესტრუქტურისაციის შემდეგ (იმ პირობით, რომ იგი უნდა შეესაბამებოდეს ახალ ეტაპზე ბანკების წინაშე დასმულ ახალ მიზნებსა და ფუნქციებს). მხოლოდ ამის შემდეგ უნდა შეირჩეს მიღებული სტრატეგიის შესაბამისი და ერთმანეთს შორის შეთანხმებული ის ღონისძიებები, რომლებიც ცალკეული ბანკებისა და მთლიანად მათი სისტემის სანაცვითის შეიძლება იყოს რეკომენდებული.

კომპლექსური მიდგომის პრინციპი იმას ნიშნავს, რომ პროგრამით განსაზღვრულ ღონისძიებათა სისტემა მთლიანად უნდა შესრულდეს. დაუშვებელია, რომ რესტრუქტურისაციის პროცესის მთელი შინაარსი მის ცალკეულ შემადგენელ ნაწილებზე იყოს დაყვანილი (მაგალითად, ყველაფერი არ შემოიფარგლოს მხოლოდ დროის რომელიმე მონაკვეთში გამოვლენილი ფინანსური სიძნელების დაძლევით).

შეგვიძლია დავასახელოთ რესტრუქტურისაციის ჩატარების ისეთი პრინციპებიც, როგორცაა მასთან დაკავშირებული დანახარჯების განაწილების გამჭვირვალობა (საჯაროობა), იმ ბანკებზე ზედამხედველობის გაძლიერება, რომლებსაც სახელმწიფო უჭერს მხარს, ცვალებად ვითარებასთან ბანკების დამოუკიდებლად შეგუების წახალისება (ადმინისტრაციული ღონისძიებებით დაუბრკოლებლობა) და სხვა.

დიდი მნიშვნელობა აქვს რესტრუქტურისაციის პირობებს, რომლებსაც შეგვიძლია მივაკუთვნოთ;

1. საბანკო სისტემის რესტრუქტურისაციის წარმატება პირდაპირაა დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად მკაფიოდ და საქმის ცოდნითაა ფორმულირებული გრძელვადიანი ამოცანები, სამრეწველო, სტრუქტურული და ფინანსური პოლიტიკა.

2. საბანკო სისტემის რესტრუქტურისაციის წარმატებისთვის ყველაზე უფრო აუცილებელია მისი აღდგენისა და შემდგომი განვითარების ისეთი კონცეფცია, რომელიც ეკონომიკური ზრდის ამოცანების შესაბამისი იქნება. ეს კონცეფცია შესაძლოა ორიენტირებული იყოს ოპერატიული ხასიათის ამოცანების შესრულებაზე (გადახდის მექანიზმის აღდგენა, სხვა გადაუდებელ პრობლემათა მოგვარება) და უფრო გრძელვადიან ისეთ ამოცანებზე,

რომელთა გადაჭრა განვითარების თვისებრივად ახალ დონეზე საბანკო სისტემის გადასვლის მომასწავებელი იქნება.

3. რეალური არაა საბანკო სისტემის რესტრუქტურირების მცდელობა იმ გარემოს რეფორმირებიდან ან რესტრუქტურირებიდან მოწყვეტით, რომელშიც ბანკი ფუნქციონირებს. ეს მოთხოვნა პირველ რიგში ეხება ეკონომიკის რეალურ სექტორს და მის მოქმედ საწარმოებს. საბანკო სისტემა ერთგვარ ზედნაშენად გვევლინება, და მისი წარმატებით რესტრუქტურირება იმის ცოდნით შეიძლება, თუ როგორია ბაზარი, ე.ი. როგორ ეკონომიკას გაუწევს იგი მომსახურებას. რეალური ეკონომიკის კონკრეტული მოთხოვნილებები და შესაძლებლობები იმის განმსაზღვრელი მთავარი კრიტერიუმი, თუ როგორი უნდა იყოს საბანკო სისტემა. რეალური სექტორის პრობლემების მოგვარება სახელმწიფოს სათანადო ეკონომიკურ პოლიტიკას მოითხოვს. ნებისმიერ შემთხვევაში რეალურ სექტორსაც და საბანკო სისტემასაც ესაჭიროება მკაფიო ორიენტირები, რომლებიც თვითონვე გვევლინებიან განვითარების დამატებით სტიმულებად.

4. საბანკო სისტემის რესტრუქტურირიზაციას წინ უნდა უსწრებდეს ფულად და საკრედიტო ურთიერთობათა გაჯანსაღება. აქ წამყვან როლს ფულად ურთიერთობათა გაჯანსაღება თამაშობს (კერძოდ, ბარტერის და სხვა არაფულადი „გადახდების“ აღკვეთა ეკონომიკაში). ეს მოითხოვს ეკონომიკის რეალურ სექტორში ინვესტიციების სტიმულირების ქმედითი ღონისძიებების გატარებას, რადგანაც არაინვესტიციური გზით შეუძლებელია ეკონომიკური კრიზისიდან გამოსვლა.

5. საბანკო სისტემის რესტრუქტურირიზაცია ასევე შეუძლებელია საკადრო რევოლუციის გარეშე. მოკლევადიანი ფინანსური სპეკულაციების სპეციალისტებმა ან თანამედროვე მიმართულებები უნდა აითვისონ, ან იმ პროფესიონალებს დაუთმონ ადგილი, რომლებსაც რეალურ სექტორთან შეუძლიათ მუშაობა; ცოდნა და უნარი გააჩნიათ საინვესტიციო და საწარმოო რისკების შეფასებისა და მეთვალყურეობის ნაწილში.

6. საბანკო სექტორის რესტრუქტურირიზაცია საკანონმდებლო და ნორმატიული ბაზის მნიშვნელოვან კორექტირებას მოითხოვს.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია გამოვყოთ რამდენიმე წამყვანი საკითხი საბანკო სისტემის რესტრუქტურულიზაციასთან დაკავშირებით, რომლებზე ჯერ კიდევ არაა გაცემული დამაკმაყოფილებელი პასუხი.

ა) რა იყო იმ მდგომარეობის მთავარი მიზეზი, რომელშიც ბანკები აღმოჩნდნენ? საფიქრებელია, რომ უნდა გაკეთდეს არჩევანი რეალური ეკონომიკის მდგომარეობასა და თვით ბანკების საქმიანობის თავისებურებებს შორის. ალბათ, მართებული არაა ორი მიზეზის ერთმანეთთან ასე დაპირისპირება ჩვენს კონკრეტულ პირობებში.

ბ) რა უნდა იქცეს რესტრუქტურულიზაციის პროცესის მთავარ შინაარსად (უმნიშვნელოვანეს შემადგენელ ნაწილად)? ამ ცენტრალურ საკითხზე ცენტრალური ბანკის ხელმძღვანელებიც კი სხვადასხვა პასუხებს იძლევიან. არსებობს ერთმანეთთან შეუთანხმებელი ასეთი ვარიანტები: 1. იმ პრობლემური ბანკების ფინანსური გაჯანსაღება, რომლებიც ინარჩუნებენ სიცოცხლისუნარიანობასა და განვითარების პერსპექტივებს; 2. ბანკების კაპიტალიზაციის დონის ამალღება; 3. ფულად ურთიერთობათა გაჯანსაღება; 4. არა იმდენად ბანკების, რამდენადაც ფულად-საკრედიტო ურთიერთობების გაჯანსაღება; 5. თვისებრივად ახალი საბანკო სისტემის შექმნა.

გ) როგორი უნდა იყოს იმ საბანკო სისტემის სტრუქტურა, რომლის ჩამოყალიბებაც მიზანშეწონილია? ეს პრინციპული საკითხია. აქ აუცილებელია აბსოლუტური სიცხადე იმასთან დაკავშირებით, ოპერაციები სრული „ასორტიმენტი“ უნდა ჰქონდეთ ბანკებს თუ სხვა რომელიმე ვარიანტიც არის მისაღები.

დ) როგორი უნდა იყოს საბანკო სისტემის აღდგენისა და განვითარების კონცეფცია? კერძოდ, დღემდე საკამათო რჩება (უფრო პრაქტიკაში, ვიდრე თეორიაში) ასეთი საკითხი: ბანკების გაჯანსაღების მთავარ მიმართულებად გაკოტრების ჩატარება უნდა მივიჩნიოთ თუ მათი რეორგანიზაცია და სანაცია, რომელიც მოიცავს ყოველმხრივ ფინანსურ და სხვაგვარ მხარდაჭერასა და სტრუქტურულ გარდაქმნას?

საბანკო სისტემის რესტრუქტურულიზაციის საზღვარგარეთუ-

ლი გამოცდილება, ბანკების რესტრუქტურისა და უნიკალური პრობლემა არაა. ბოლო 20 წლის განმავლობაში საბანკო კრიზისი თითქმის 70 ქვეყანაში აღინიშნა. ნონასწორობის აღდგენის პროცესი ყველგან მტკივნეულად მიმდინარეობდა და მასში ყველგან მონაწილეობდა სახელმწიფო (თუმცა, ამ მონაწილეობის მასშტაბები სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა ადგილას განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან). კრიზისის მიზეზები ზოგჯერ ერთნაირი, ზოგჯერ სპეციფიკური იყო, მაგრამ მისი დაძლევის ფორმები ბევრ რამეში ყველგან ემთხვეოდა ერთმანეთს: სასტაბილიზაციო დაკრედიტება, ბანკების საკუთარი კაპიტალის შევსება, მათი აქტივების გამოსყიდვა (ვადაგადაცილებული ვალების ჩათვლით) და სხვა. როგორც წესი, ძირითადი ფინანსური ტვირთი აწვებოდა სახელმწიფოს ან უშუალოდ, ან რესტრუქტურისა და ცილისთვის მის მიერ საგანგებოდ შექმნილი სააგენტოების საქმიანობის დაფინანსების გზით.

საბანკო საქმის რესტრუქტურისა და დარგში პიონერად იქცა აშშ, სადაც 1929-1933 წლების კრიზისის გავლენით შეიქმნა გარანტირებული ანაბრების სისტემა და ამ სისტემის მართვის სპეციალური ინსტიტუტი (რომელსაც იმავდროულად დაევალი რესტრუქტურისა და ცილაზე მუშაობა) - დეპოზიტების დაზღვევის ფედერალური კორპორაცია.

საბანკო სისტემის რესტრუქტურისა და ცილის მომდევნო ეტაპი უკავშირდება ბოლო 20 წელიწადში სხვადასხვა ქვეყნებში მომხდარ სრულიად განსხვავებულ საბანკო კრიზისების სერიას.

1980-1991 წლებში აშშ-ში არსებობა შეწყვიტა 1300 ბანკმა და 1400 გამსესხებელ-შემნახველმა ასოციაციამ. სხვადასხვა შეფასებით, საბანკო სისტემის რესტრუქტურისა და ცილა 300-500 მლრდ დოლარი (მშპ-ის 5%) დაჯდა. 1995 წ. საბანკო კრიზისი მოხდა იაპონიაში, 1994-1995 წლებში - საფრანგეთში, 1989-1990 წლებში - ავსტრალიაში, 1987-1989 წლებში - ნორვეგიაში, 1991 წელს - შვედეთში, 1991-1993 წლებში - ფინეთში, 1980-1982, 1990-1991 და 1995 წლებში - არგენტინაში, 1990, 1994-1995 წლებში - ბრაზილიაში, 1981-1982, 1990-1991 და 1995 წლებში - მექსიკაში, 1982-1984 წლებში - ჩილეში, 1994-1995 წლებში - ინდოეთში, 1994 წელს - ინდონეზიაში,

1985-1988 წლებში - მალაიზიაში, 1981-1987 წლებში - ფილიპინებზე, 1991-1995 წლებში - უნგრეთში, 1990-იან წლებში - პოლონეთში, ბულგარეთში, ლიტვაში, ლატვიაში, ესტონეთში, და სხვა. ზოგიერთ ქვეყანაში სისტემური კრიზისები პერიოდულად მეორდება. ცალკეულმა ქვეყნებმა შეძლეს თავი აერიდებინათ სისტემური საბაზრო კრიზისებისგან მათგან დაზღვევის სისტემის არსებობის წყალობით, უპირველეს ყოვლისა, ეფექტიანი საბანკო ზედამხედველობისა და რეგულირების ხარჯზე.

საბანკო სისტემების რესტრუქტურის ფასი ძალიან განსხვავებულია: მშპ-ის 5% აშშ-ში, 10% - უნგრეთსა და ბრაზილიაში, 40%-ზე მეტი - ჩილეში და 55% - არგენტინაში.

კრიზისულ სიტუაციაში ცენტრალურ ბანკებს შეუძლიათ, გარკვეული დახმარება გაუწიონ პრობლემურ ბანკებს, განსაკუთრებით - მათი მიმდინარე ლიკვიდობის დარღვევის შემთხვევებში. ვენესუელაში გადახდისუუნარო რვა ბანკი იყენებდა ლიკვიდობის სპეციალურ ხაზებს ფულადი სახსრების ამოღების ასანაზღაურებლად. თუმცა, შემდგომში მათ ვეღარ შეძლეს აღებული სახსრების დაფარვა.

სხვა შემთხვევებში ცენტრალური ბანკების გეგმაზომიერი ნაბიჯია დაკრედიტება. ამით ისინი მხარს უჭერენ საბანკო სისტემას კრიზისის დროს და სახსრებსა და ვადას აძლევენ საკრედიტო ორგანიზაციებს რესტრუქტურირებისათვის. ამის მაგალითია პოლონეთის ცენტრალური ბანკის მიერ გაწეული გრძელვადიანი დახმარება, როდესაც მან დაბალშემოსავლიანი აქციები და გრძელვადიანი ობლიგაციები შეისყიდა ბანკებისგან. ცენტრალური ბანკის მიერ გრძელვადიანი კრედიტის გაცემა ზოგჯერ დამოკიდებულია ბანკების მიერ ვითარების გაუმჯობესების კომპლექსური გეგმების შედგენა-გადაცემაზე (დასაბუთებული ღონისძიებების ნუსხა და მოსალოდნელი შედეგები).

სავალდებულო რეზერვების ღონის შემცირება (ან და მათზე საპროცენტო გადასახადების გადიდება) ბანკებისთვის დახმარების განევის კიდევ ერთი ხერხია. ბრაზილიამ, მაგალითად, მოთხოვნამდე ანაბრების სავალდებულო რეზერვების ნაწილი გამოათავისუფლა იმ ინსტიტუტების მიერ გამოშვებული ვადიანი დე-

პოზიტივის სერტიფიკატების შექმნის დასაფინანსებლად, რომლებიც ბანკების რესტრუქტურის პროგრამით მუშაობდნენ.

ბანკების რესტრუქტურის პროცესში შედარებით ნაკლებად იყენებენ სპეციალურ საგადასახადო პრივილეგიებს. ამის მიუხედავად, ბრაზილიამ საგადასახადო სტიმულები გამოიყენა შერწყმის წასახლისებლად: შთანთქმულ ბანკს შეეძლო გამოექვითა უმოქმედო კრედიტების ღირებულება, მშთანთქმელი ბანკი კი იღებდა კრედიტებს აქციათა პაკეტის შექმნის ღირებულებასა და საბალანსო ღირებულებას შორის სხვაობის ტოლი ოდენობით. ზოგიერთი ქვეყანა საგადასახადო სტიმულებს იყენებს იმ აქციებისა და ობლიგაციებისათვის, რომლებსაც რესტრუქტურის პროგრამის რეალიზაციის მსვლელობაში უშვებენ.

საბანკო სისტემის რესტრუქტურის პირობებში რეგულირებისა და ზედამხედველობის წესებს ერთგვარად არბილებენ. ამის კომპენსირებას ახდენენ რეგულირებისა და ზედამხედველობის ისეთი საშუალოვადიანი სისტემის შექმნით (კრიზისის პერიოდში), რომელიც უფრო ადეკვატურად ითვალისწინებს საბანკო საქმიანობის რისკებს.

მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდნილი ბანკების გადასარჩენად სახელმწიფოს მხრიდან ჩადენილ მოქმედებებს შეუძლია ხელი შეუწყოს ბანკების პასუხისმგებლობის გრძნობის შესუსტებას. ამასთან დაკავშირებით დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ დახმარების პირობები არ იწვევდეს მომავალში ბანკების უპასუხისმგებლო ქცევის წახალისებას.

ბანკების მონაწილეებს ყოველთვის არ აკისრებენ პასუხისმგებლობას, მაგალითად, იმ კრედიტებისგან მიღებული ზარალის შემთხვევაში, რომლებსაც ბანკები მთავრობის მითითებით გაცემდნენ. აუცილებელია, ასევე, პასუხისმგებლობის ზომის რანჟირებაც, რადგანაც მონაწილეებს შესაძლოა არ ჰქონდეთ საკრედიტო ორგანიზაციაში პრობლემების აღმოჩენის შესაძლებლობა ამ ორგანიზაციის ანგარიშგების გაუმჭვირვალობისა და დახლართულობის ან სხვა მიზეზების გამო.

საბანკო სისტემების რესტრუქტურის მსვლელობაში ქვეყნების უმრავლესობაში შექმნეს სპეციალიზებული ინსტიტუტები,

რომლებსაც დააკისრეს ამ პროცესის მართვის ამოცანები.

მრავალი ქვეყნის მთავრობა და ცენტრალური ბანკი სხვადასხვა ხერხით ენეოდა საბანკო კრიზისების გადალახვას და საკუთარი საბანკო სისტემის რესტრუქტურირებას. პრაქტიკამ აჩვენა, რომ არც რესტრუქტურულიზაციის იდეალური ფორმა არსებობს და არც საბანკო სექტორში ვითარების ნორმალიზების უნივერსალური სტრატეგია. ხშირ შემთხვევებში ამის მიუხედავად, შეგვიძლია გამოვყოთ იმ წარმატებული პროგრამების საერთო ნიშნებიც, რომლებიც საზღვარგარეთის ქვეყნებში განხორციელდა:

- ♦ პრობლემის მასშტაბების უსწრაფესად განსაზღვრა, მისი აღიარება სახელმწიფო დონეზე და პრობლემის მოგვარებისათვის მნიშვნელოვანი ფინანსური რესურსების გამოსაყოფად ხელისუფლების მზადყოფნა;

- ♦ პრობლემის არსის ადეკვატური, გამჭვირვალე ღონისძიებების მიღება, პრობლემური ბანკებისგან „ცუდი“ აქტივების მოშორება;

- ♦ რესტრუქტურულიზაციის კომპლექსური, გამჭვირვალე, ოპერატიული პროგრამის შემუშავება, მისი ზუსტად და თანმიმდევრულად განხორციელება;

- ♦ საბანკო ზედამხედველობის პროცედურების სრულყოფა.

7.3.4. საბანკო სისტემების რესტრუქტურულიზაციის საზღვარგარეთული გამოცდილებიდან

შორეული საზღვარგარეთის ქვეყნები

ჩილი. ღონისძიებათა კომპლექსი. ჩილეს საბანკო სისტემის მასშტაბური რესტრუქტურულიზაცია დაიწყო 1984 წლიდან, როდესაც ქვეყნის ცენტრალურმა ბანკმა დაიწყო სასტაბილიზაციო კრედიტების გაცემა ბანკების ლიკვიდობის მხარდასაჭერად და მათი უიმედო კრედიტების გამოსყიდვა ან ბანკების არამომუშავე აქტივების გადაცვლა ლიკვიდურზე. ბანკების ვალების გადა-

ფორმება იმგვარად ხდებოდა, რომ კრედიტორები აქციონერები ხდებოდნენ.

სახელმწიფო კერძო ბანკების საგარეო ვალების გარანტიად გამოვიდა. 1985 წლის ბოლოსათვის ჩილეს ცენტრალურ ბანკში გადაცემული ვალების სიდიდემ 3-ჯერ გადააჭარბა პრობლემური ბანკების მთლიან კაპიტალს და 6 მლრდ. დოლარი (მშპ-ის 25%) შეადგინა. გამოსყიდული კრედიტების დაახლოებით 60% ცენტრალურმა ბანკმა თავის ობლიგაციებზე გადაცვალა.

ქვეყნის მთელ რიგ სისტემანარმოქმნელ ბანკებში შემოიღეს პირდაპირი სახელმწიფოებრივი კონტროლი.

სახელმწიფოს კონტროლის ქვეშ მოქცეული ბანკების რეკაპიტილიზაციას მათი აქციების დამატებითი ემისიის გზით ახორციელებდნენ, რომელთა განთავსება წვრილ და საშუალო ინვესტორებს შორის ხდებოდა. ამ პროგრამაზე უშუალოდ მუშაობდა განვითარების ხელშემწყობი სახელმწიფო კორპორაცია (CORFO).

შედეგები. გატარებული ღონისძიებების შედეგად ბანკებმა პრაქტიკულად მთლიანად შეასრულეს თავიანთი ვალდებულებები ფიზიკური და იურიდიული პირების ანაბრების (დეპოზიტების) ნაწილში. მართალია, ეროვნული კერძო ბანკების რაოდენობა 22-დან 15-მდე შემცირდა, მაგრამ ამ დროს მოხერხდა ყველა უმსხვილესი ბანკის შენარჩუნება და უკვე 1987 წლისთვის მათი ნორმალური მუშაობის აღდგენა. 1996 წლის შემდეგ ჩილეს არცერთი კომერციული ბანკი აღარ მიუჩნევიათ კონკურენტუნარო ბანკად.

ღირებულება. ჩილეს საბანკო სისტემის რესტრუქტურისაციაზე განუღმა ხარჯებმა 1980-იანი წლების ბოლოსათვის, სხვადასხვა შეფასებით, ქვეყნის მშპ-ის 30-დან 40%-მდე შეადგინა.

მმსნიპს. ღონისძიებათა კომპლექსი. მექსიკაში საბანკო სისტემის რესტრუქტურისაცია 1995 წელს დაიწყო ეროვნული ფულადი ერთეულის დევალვაციისა და ქვეყანაში ფინანსური ვითარების დესტაბილიზაციის იმ გაძლიერების შემდეგ, რომელიც დევალვაციას მოჰყვა თან. მექსიკის ბანკის (ქვეყნის მთავარი ბანკის) ერთ-ერთი პირველი ღონისძიება იყო სპეციალური საანგარიშსწორებო ერთეულის UDI-ს (unidades de inversion) შემოღება,

რომელიც ინდექსირებული იყო ფასების დონესთან. ბანკების მთელი აქტივები გადაიანგარიშეს მისი გამოყენებით, რათა თავიდან აეცილებინათ ბანკების საკრედიტო პორტფელების გაუფასურება.

ბანკების რესტრუქტურისაზიზაციაზე მომუშავე ძირითადი ორგანო იყო დანაზოგების დაცვის საბანკო ფონდი (FOBAPROA). სანაციის პროცესში მან ბანკებისგან გამოისყიდა ფასიანი ქალაღდები, ბანკებმა კი მოახდინეს მიღებული სახსრების დეპონირება მექსიკის ბანკში. ამ ქალაღდების გამისასყიდად ბანკებს 5 წელი მისცეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში განზრახული იყო მათი კონვერტირება ამ ბანკების აქციებში და ბაზარზე რეალიზება.

ეროვნული ბანკების საგარეო ვალების პრობლემის გადასანყვეტად ცენტრალური ბანკი მოკლევადიან სავალუტო კრედიტებს აძლევდა ამ ბანკებიდან იმათ, ვისაც გადაცილებული ჰქონდა ამ ვალდებულებათა გადახდა. იმავდროულად FOBAPROA-მ გამოისყიდა კომერციული ბანკების საეჭვო აქტივები. ამასთან, აქციონერები, თავის მხრივ, ვალდებული იყენენ ბანკის კაპიტალში შეეტანათ FOBAPROA-ს მიერ გამოყოფილი სახსრების ნახევრის ტოლი თანხები. ამ ოპერაციიდან მიღებული სახსრები ბანკებს უნდა შეეტანათ 10-წლიან სახელმწიფო ობლიგაციებში.

პრობლემურ ბანკებში შემოიღეს გარედან მართვა. ზოგ შემთხვევებში მათ აქციებს უცხოეთის ბანკებს გადასცემდნენ. იმავე დროს დახმარება გაუწიეს ბანკების მოვალეებს - მოახდინეს მათი დავალიანების რესტრუქტუირება.

შედეგები. რესტრუქტურისაზიის შედეგად მექსიკამ მოახერხა ეროვნული საბანკო სისტემის ნგრევის თავიდან აცილება. მოსახლეობის ანაბრები პრაქტიკულად არ დაზარალებულა. შეინარჩუნეს უცხოელი ინვესტორების ნდობა ქვეყნის ბანკებისადმი.

ღირებულება. მექსიკის საბანკო სისტემის რესტრუქტურისაზი 60-65 მლრდ. დოლარი დაჯდა (ეროვნული მშპ-ის დაახლოებით 14,5%).

არბმნტიწა. ლონისძიებათა კომპლექსი. არგენტინაში საბანკო კრიზისის პრობლემების მოსაგვარებლად სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოები პირველ რიგში მხარს უჭერდნენ უფრო

საიმედო ბანკებს. ამ დროს გამოიყენეს დიფერენცირებული მიდგომა. ბანკები რამდენიმე ჯგუფად დაჰყვეს:

I ჯგუფი - კლიენტების ჩამოშორების გამო ლიკვიდობის დროებითი პრობლემების მქონე საშუალო და მსხვილი ბანკები. მათ აძლევდნენ მექსიკის ცენტრალური ბანკისა და Banco de la nacion Argentina-ს კრედიტებს;

II ჯგუფი - წვრილი ბანკები, რომლებიც უნდა შერწყმოდნენ მსხვილ, შედარებით ჯანსაღ ბანკებს ან შთანთქმული ყოფილიყვნენ მათ მიერ;

III ჯგუფი - გაკოტრების პირას მყოფი წვრილი ბანკები. ამ ბანკებში შეაჩერეს ოპერაციები და განზრახული იყო მათი სანაცია, გაყიდვა ან ლიკვიდაცვია;

IV ჯგუფი - არგენტინის პროვინციების ადმინისტრაციების კუთვნილი 12-15 სახელმწიფო ბანკი, რომელთა პრივატიზაციაც უნდა მოეხდინათ.

„ცუდი“ ვალების გამოსყიდვას ენეოდა არა სახელმწიფო სააგენტო. არამედ ხუთი უმსხვილესი კომერციული ბანკი, რომლებმაც 1995 წლის იანვარში ცენტრალურ ბანკთან შეთანხმებით შექმნეს სპეციალური სატრასტო ფონდი. განუული დანახარჯების საკომპენსაციოდ ამ ბანკებს შეუმცირეს სარეზერვო მოთხოვნების ნორმატივი.

შედეგები. ანტიკრიზისული ღონისძიებების კომპლექსმა არგენტინაში ერთ წელიწადში უზრუნველყო საბანკო სისტემის სტაბილიზაცია. თუმცა, ამ ხნის განმავლობაში საკმაოდ გაძლიერდა უცხოური ბანკების პოზიციები. ქვეყნის საბანკო სისტემის ჯამურ აქტივებში მათმა ხვედრითმა წილმა 42%-ს მიაღწია.

ღირებულება. არგენტინის საბანკო სისტემის რესტრუქტურინგის შედეგად განუულმა დანახარჯებმა, სხვადასხვა შეფასებით, ქვეყნის მშპ-ის 2,5 - 3,5% შეადგინა.

სპანდინაპიის ძველბანი. ღონისძიებათა კომპლექსი. კრიზისის წარმოშობის მიზეზების განსხვავებულობის მიუხედავად, სპანდინაპიის ყველა ქვეყანაში საბანკო სისტემების რესტრუქტურინგის კონცეფციებს საფუძვლად ედო სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერის პრაქტიკულად ერთიანი პირობები და პრინციპები.

მათ ეკუთვნის:

- სპეციალური სახელმწიფო ორგანოს შექმნა საბანკო სისტემის კრიზისის დასაძლევად და სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერის გასანევად შუამავალი სააგენტოების გვერდის ავლით;

- პრუდენციული საბანკო ზედამხედველობის როლის გაძლიერება და მისი განხორციელებისათვის სპეციალური ორგანოს გამოყოფა;

- დეპოზიტების დაზღვევა როგორც ფიზიკური, ისე იურიდიული პირების მიმართ ერთიანი მიდგომის პრინციპით („ვინმე არ უნდა დაზარალდეს“);

- ყველა ბანკისთვის სახელმწიფო მხარდაჭერის აღმოჩენის ერთიანი პრინციპები და პირობები და ინფორმაციის სრული გამჭვირვალობა მთელი საზოგადოებისათვის;

- ბანკების მდგომარეობის შეფასების და მათთვის სახელმწიფო მხარდაჭერის საჭიროების გამოვლენის ერთიანი მეთოდიკა. ეს მხარდაჭერა შერწყმულია იმ ბანკების მფლობელებისა და ხელმძღვანელების მიმართ „არაპოპულარული“ ღონისძიებების გამოყენებასთან, რომლებსაც ასეთ მხარდაჭერას უწევდნენ. ესაა, კერძოდ, ისეთი სანქციები, როგორიცაა მატერიალური ზარალის ანაზღაურება ბანკების დამნაშავე ხელმძღვანელთა პირადი ქონების ხარჯზე, სანქსდებო კაპიტალის გადაფასება საკუთარი სახსრების მთლიანად დაკარგვამდე (ეს ღონისძიება ნორვეგიაში იძულების წესით ხდებოდა) და ა.შ.

ამ ქვეყნების საბანკო სისტემის რესტრუქტურულიზაციის პროგრამები პრაქტიკულად ხორციელდებოდა პასუხისმგებელობისა და სტიმულების ოპტიმალურად შეხამებით ყველა დონეზე. მფლობელების, ცალკეული ბანკების მართვის ორგანოებისა და მთელი სისტემის მარეგულირებელი ორგანოების ჩათვლით.

ღირებულება. დანახარჯებმა შვედეთში შეადგინა მშპ-ის 4,3%, ფინეთში კი - 9,9%.

შნბრაჟი. ღონისძიებათა კომპლექსი. საბანკო სისტემის რესტრუქტურულიზაცია 2 ეტაპად მიმდინარეობდა. პირველ ეტაპზე (1992-1995 წლები) სახელმწიფო მნიშვნელოვან ფულს რიცხავდა პრობლემურ, პირველ რიგში კი - მსხვილ ბანკებში. იმავდროუ-

ლად მიმდინარეობდა ბანკების აქტივების წმენდა სახელმწიფო ობლიგაციებზე „ცუდი“ კრედიტების გადაცვლის გზით. აქტიურად იყენებდნენ სახელმწიფო გარანტიებს. ცენტრალიზებული რესტრუქტურულიზაციისათვის ცდილობდნენ გამოეყენებინათ სპეციალური სტრუქტურა - უნგრეთის კაპიტალდაბანდებათა და განვითარების ბანკი. მაგრამ 1995 წლისათვის ბანკები კვლავ აღმოჩნდნენ კრიტიკულ მდგომარეობაში.

მეორე ეტაპზე (1995-1997 წლები) რესტრუქტურულიზაციისადმი მიდგომა შეიცვალა. სახელმწიფო სახსრებს იყენებდნენ მხოლოდ იმ მსხვილი სახელმწიფო ბანკების მხარდასაჭერად, რომლებსაც პრიატივებას უპირებდნენ. რესტრუქტურულიზაციამ ისინი მიმზიდველი გახადა დასავლელი ინვესტორებისათვის.

შედეგები. პირველი ეტაპის შედეგად სახელმწიფოს წილი ბანკების კაპიტალში 1991 წლის 41,4%-დან 69%-მდე გადიდა 1994 წელს. მეორე ეტაპის შედეგი იყო ქვეყნის საბანკო სისტემაში უცხოური კაპიტალის ხვედრითი წილის გადიდება 1997 წლისათვის 60%-მდე (1996 წელს - 48%, 1995 წელს - 35, 1991-1994 წლებში - 12-15%) და სახელმწიფო საკუთრების ხვედრითი წილის შემცირება 20,66%-მდე. „ცუდი“ ვალების ხვედრითი წილი ვალების მთლიან თანხაში 1993-1997 წლებში 13,2-დან 1,2%-მდე შემცირდა. არ ყოფილა ანაბრების გაყიდვის ან მუდმივმოქმედების ფულის დაბრუნებაზე უარის თქმის შემთხვევები.

ღირებულება. უნგრეთის საბანკო სისტემის რესტრუქტურულიზაციაზე განეულმა ხარჯებმა, სხვადასხვა შეფასებით, მისი მშპ-ის 12-დან 18%-მდე შეადგინა.

რუსეთში მიმდინარე რესტრუქტურულიზაციის შეფასება. რუსეთის საბანკო სისტემის რესტრუქტურულიზაციის აუცილებლობა ჯერ კიდევ 1990-იანი წლების შუა პერიოდში გახდა აშკარა. შესაბამისი პრაქტიკული ღონისძიებები იქ 1998 წლის აგვისტოდან დაიწყო, რომლებსაც თავდაპირველად ოპერატიული ანტიკრიზისული მართვის ხასიათი ჰქონდა. ამასთან, რესტრუქტურულიზაციის პროგრამის პირველ ვარიანტებში აქცენტი უმსხვილესი მრავალპროფილიანი („სისტემაწარმომქმნელი“), რეგიონთა-შორისი ბანკების გადარჩენაზე კეთდებოდა, მაგრამ შემდეგ გადა-

წყდა ძალისხმევის თავმოყრა საშუალო და მცირე ბანკებზე.

ოპერატიული ანტიკრიზისული ღონისძიებები. 1998 წლის ბოლოს და 1999 წლის დასაწყისში რუსეთის ბანკმა (ცენტრალური ბანკი) ქვეყნის მთავრობასთან ერთად ოპერატიული ღონისძიებები გაატარა საბანკო სისტემის გარდაქმნისათვის:

1. საგადასახადო სისტემის აღსადგენად ჩატარდა სამი მრავალმხრივი ბანკთაშორისი კლირინგი, რომელმაც 30 მლრდ. რუბლის გატარება გახადა შესაძლებელი, მათ შორის - ბიუჯეტებში. მრავალ რეგიონში ამან შესაძლებლობა მისცა ბანკებს, მთლიანად ან ნაწილობრივ გათავისუფლებულიყვნენ არგადახდების ტვირთისაგან და გაუნაღებელი ანგარიშების კარტოთეკებისგან.

2. გადაწყდა ფიზიკური პირების წინაშე მთელი რიგი ბანკების ვალდებულებათა გადატანა რუსეთის შემნახველ ბანკში.

3. ბანკების ლიკვიდობის მხარდასაჭერად 1998 წლის სექტემბრიდან გამოიყენეს ბანკების რეფინანსირების მექანიზმი: 80 ბანკზე გაიცა ლომბარდული კრედიტები; 34-ზე - ოვერნაიტი, 15-ზე კი - 1 წლამდე კრედიტები; შეიცვალა სავალდებულო რეზერვების ნორმატივები (ერთიანი 5%-იანი ნორმატივი). ბანკებს მისცეს სავალდებულო რეზერვების რიგგარეშე რეგულირების უფლება.

4. ცვლილებები მოხდა ბანკებისთვის წაყენებულ მოთხოვნებში. ცენტრალურმა ბანკმა 2 წლით გადაავადა ბანკების საკუთარი კაპიტალის მინიმალური ნორმატივის შეუსრულებლობისთვის ზემოქმედების ღონისძიებათა გამოყენება.

5. ბანკების შერჩეული წრის მიმართ დროებით შემოიღეს მათი საქმიანობის რეგულირების სპეციალური ნორმები, რომლებშიც შედიოდა: ეკონომიკური ნორმატივების აბსოლუტურ სიდიდეთა გაანგარიშების წესი, ზოგიერთი ნორმატივის გაანგარიშების წესის ცვლილება, ზემოქმედების ღონისძიებათა მოქმედების წესი. ამან საშუალება მისცა კრიზისით დაზარალებულ, მაგრამ კარგი პერსპექტივების მქონე ბანკებს, რისკების აღების დროს დაყრდნობოდნენ მათი კაპიტალის იმ ოდენობას, რომელიც ბანკებს ჰქონდათ 1998 წლის 1 აგვისტომდე, ანუ რუბლის სავალუტო კურსის

მკვეთრად შეცვლამდე.

6. შემცირდა ღია სავალუტო პოზიციების ლიმიტი, გამკაცრდა ლიკვიდობის ნორმატივების გაანგარიშების წესი.

7. 10-ჯერ შემცირდა სარეგისტრაციო მოსაკრებლისა და ფილიალის გახსნის მოსაკრებლის სიდიდე.

8. მოიხსნა საკრედიტო ორგანიზაციების საწესდებო კაპიტალში შენატანებისთვის უცხოური ვალუტით გადახდაზე დაწესებული აკრძალვა.

9. შემოიღეს მოთხოვნები ბალანსგარეშე ოპერაციებიდან და ვადიანი გარიგებებიდან წარმოქმნილი საკრედიტო რისკების აღრიცხვის მიმართ. ზედამხედველობა დაუნესეს კონსოლიდირებულ საფუძველზე მოქმედი საკრედიტო ორგანიზაციების საქმიანობას. შეიმუშავეს ბანკებში საბაზრო რისკების გათვალისწინების წესი.

10. გაგრძელდა წინა წლებში დაწყებული იმ ბანკების ლიცენზიების აქტიურად გამოწვევა, რომლებიც არღვევდნენ კანონმდებლობას, ჰქონდათ არაადამაკმაყოფილებელი ფინანსური მდგომარეობა, არ გააჩნდათ განვითარების პერსპექტივები.

ამავე დროს, რუსეთის ბანკმა და მთავრობამ შეიმუშავეს გრძელვადიანი ღონისძიებებიც საბანკო სისტემის რესტრუქტურისთვის მთავარი ამოცანების გადასაწყვეტად. მათგან შეგვიძლია გამოვყოთ;

- ♦ იმ საკანონმდებლო აქტების შეიმუშავებაში მონაწილეობა, რომლებიც საბანკო სისტემის რესტრუქტურისთვის წარმატებისათვისაა აუცილებელი;

- ♦ აღმასრულებელი ხელისუფლების ადგილობრივ ორგანოებთან მუშაობა რეგიონებში საბანკო საქმიანობის ნორმალურებაში მათი შესაძლო მონაწილეობის განსაზღვრის მიზნით;

- ♦ საბანკო სისტემის რესტრუქტურისთვის სააგენტოს (APKO) შექმნაში მონაწილეობა და მასთან ცენტრალური ბანკის თანამშრომლობა ცალკეული ბანკების რესტრუქტურისთვის საკითხებში;

- ♦ უპირატესი ხელშეწყობის რეჟიმის შექმნა ბანკების რეკაპიტალიზაციისთვის.

ბანკების მიერ საკუთარი კაპიტალის გადიდების შესაძლე-

ბლობათა გაფართოების მიზნით:

- ♦ მოიხსნა აკრძალვა ბანკების სანესდებო კაპიტალში შენატანების გადახდაზე და სუბორდინირებული სესხების მიღებაზე უცხოური ვალუტით;

- ♦ შეცვალეს მიდგომები ბანკების საკუთარი კაპიტალის მინიმალური სიდიდის მოთხოვნების მიმართ. ეს მოთხოვნები ძალაში დარჩა ახლადშექმნილი ბანკებისთვის და გაუქმდა მოქმედი ბანკებისათვის.

- ♦ შემოიღეს სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდებით ბანკების სანესდებო კაპიტალების გადახდის წესი.

უკვე 1999 წლის ბოლოს რუსეთის ბანკმა გამოაცხადა საბანკო სისტემის რესტრუქტურის პირველი ეტაპის დასრულება, რაც იმას ნიშნავდა, რომ ამ სისტემამ აღადგინა მომსახურების საბაზო კომპლექსის განვითარების უნარი, შენარჩუნებულ იქნა ბანკების სიცოცხლისუნარიანი ბირთვი.

რუსეთში რესტრუქტურის პროცესს ერთგვარი ნაკლოვანებები ახასიათებს. აღვნიშნავთ ზოგიერთ მათგანს: რუსეთის ბანკმა და APKO-მ ერთგვარად გადაჭარბებით შეაფასეს ისეთი საკმარისი ეფექტიანი ინსტრუმენტარიუმის ფორმირების შესაძლებლობები, რომელიც საბანკო სისტემის ორგანიზების, მართვისა და გარდაქმნის საშუალებას მისცემდა მათ, აგრეთვე, ბანკების რეფინანსირების წყაროების სიმდიდრე და თვითგაჯანსაღებაში მათი შესაძლებლობები და მზადყოფნა.

კიდევ უფრო საშიში ისაა, რომ რუსეთის ბანკი წინათაც და ახლაც პრობლემურ ბანკებთან მუშაობის ხერხებს შორის პირველ ადგილზე მათ ლიკვიდაციას აყენებს.

ამასთან, ლიცენზიაჩამორთმული ბანკების ლიკვიდაცია არამარტო გაუმართლებლად წელა, არამედ სხვა სახის დიდი დანახარჯებითაც მიმდინარეობს. (APB) ასოციაციაში მიაჩნიათ, რომ რუსეთის ბანკს უკვე დიდი ხანია შეეძლო ნამდვილად მხარდასაჭერი ბანკების განსაზღვრა, მათი გაჯანსაღების პროგრამების განხილვა და ამ პროგრამების განხორციელებისთვის ხელშეწყობა. საკმ არისი დრო გავიდა სიცოცხლისუნარო ბანკების ჩამოსაშორებლად, მაგრამ ეს არ გაკეთდა. ლიცენზიები საბანკო

სისტემის საკრედიტო ორგანიზაციების 40%-მა დაკარგა, რეგისტრაციის წიგნიდან კი მათი მხოლოდ 3/5 ამოშალეს. სალიკვიდაციო პროცედურების საშუალო ვადა 2-3 წელიწადია. ამასთან, საკონკურსო მართვის ორგანიზებასა და მიმდინარე ხარჯებს ხმარდება საკონკურსო მასის თითქმის ნახევარი, რომელიც ბანკების უმრავლესობისათვის შემოფარგლულია სავალდებულო რეზერვების ანგარიშებზე არსებული სახსრებითა და ლიკვიდური აქტივების ნაშთებით, ისინი კი ბანკის ლიკვიდაციის მომენტისათვის ჯერ კიდევ არ იყო „გამოტანილი“ მისგან. ასეთ ვითარებაში ბანკის კრედიტორები სამ უდამოდ კარგავენ თავიანთ ფულს. გამოდის, რომ ბანკის ლიკვიდაციისას ყველა დაინტერესებული მონაწილიდან მხოლოდ ისინი იგებენ, ვინც უშუალოდ ატარებს ლიკვიდაციისა და გაკოტრების პროცედურას.

ბოლოს, აღსანიშნავია, რომ რუსეთის ბანკმა პრაქტიკულად უარი თქვა ბანკებისთვის საკრედიტო დახმარების განევაზე სტაბილიზაციის ღონისძიებათა გატარების მიზნით. ქვეყნის საბანკო სისტემის რესტრუქტურის პრაქტიკული პრობლემებიდან სახელმწიფომაც შორს დაიჭირა თავი. ყოველივე ამის შედეგად საზოგადოება უფრო მეტ ზარალს განიცდის, ვიდრე ეს რუსეთის ბანკისგან და მთავრობისგან სხვაგვარი დამოკიდებულების შემთხვევაში იქნებოდა.

რუსეთში მიმდინარე საბანკო სისტემის გარდაქმნის პროცესს ხშირად უწოდებენ „დუნედ მიმდინარე რესტრუქტურისაციას“. მართლაც, ფაქტიურად იგი დაყვანილია დროის ახალ მოთხოვნებთან ბანკების ინდივიდუალურად და სტიქიურად „მორგებაზე“. ეს იმის საშიშროებას აჩენს, რომ ამგვარი რესტრუქტურისაციის შემდეგ ძირითადად ადრინდელი საბანკო სისტემა აღსდგება - იმავე სუსტი მხარეებითა და მანკიერებებით.

აშშ-ში საბანკო კრიზისების დაძლევის გამოცდილება. აშშ-ის ეკონომიკამ არაერთხელ განიცადა საბანკო პრობლემები. ერთ-ერთი მათგანი წარმოიშვა 1929-1933 წლების დიდი დეპრესიის პერიოდში. მაშინ ათასობით საბანკო ანაბარი გაუფასურდა ბანკების არაეფექტიანი ოპერაციების, გაცემული სესხების დაუბრუნებლობისა და, რაც მთავარია, ეკონომიკის საერთო დაქვეითების გამო. იმ

წლებში ასობით ბანკი დახურეს და უძრავი ქონების ათასობით ობიექტის კონფისკაცია მოახდინეს სესხების დაუბრუნებლობასთან დაკავშირებით. აშშ-ის კონგრესმა მიიღო კანონები დეპოზიტების დაზღვევის ფედერალური კორპორაციის დაფუძნების, აგრეთვე, სესხებისა და დანაზოგების დაზღვევის ფედერალური კორპორაციის დაფუძნების შესახებ. ორივე მათგანის მოვალეობებში დაზღვევის გარდა შედიოდა აშშ-ის მრავალრიცხოვან საფინანსო დაწესებულებათა გამოკვლევა საბანკო კანონმდებლობისა და საბანკო ოპერაციების დაწესებული პროცედურებისა და რეგლამენტების დარღვევის გამოვლენის მიზნით. შექმნილი სისტემა ეფექტიანად მოქმედებდა მრავალი წლის მანძილზე.

1970-იანი წლების ბოლოს და 1980-იანი წლების დასაწყისში აშშ-ის საბანკო ინდუსტრია კიდევ ერთმა ფინანსურმა კატასტროფამ შეარყია. ანალიტიკოსების აზრით, ამის მიზეზი გახდა საექვო სესხების გაცემის მანკიერი პრაქტიკა, აგრეთვე, მარეგულირებელი ორგანოების საქმიანობის გაუმჭვირვალობა. მაშინ ასეთი ორგანოები იყო სავალუტო კონტროლის სამმართველო, ზემოაღნიშნული კორპორაციები და ფედერალური საზერეკო სისტემის დაწესებულებები. სწორედ ამ დროს ზედამხედველობის ორგანოებმა გააუქმეს მათ მიერ მოზიდულ სახსრებზე ბანკებისთვის დაწესებული საპროცენტო განაკვეთების შეზღუდვები. ამის შედეგად ბანკებს უფლება მიეცათ, ნებისმიერი პროცენტები გადაეხადათ მეანაბრეებისათვის (მაგრამ არა საბაზრო განაკვეთებს ზემოთ). ამიტომ 80-იან წლებში ანაბრების განაკვეთები წლიურ 20%-ს გადაშორდა. ბუნებრივია, რენტაბელობის შესანარჩუნებლად ბანკებს უხდებოდა კრედიტების გაცემა კიდევ უფრო მაღალი პროცენტით (25% და მეტი).

ამავე დროს მკვეთრად მატულობდა ფასები, განსაკუთრებით - უძრავი ქონების (უმთავრესად, ნავთობის შიდა ფასების გაძვირების გამო). იმავდროულად შეზღუდვები მოუხსნეს გამსესხებელ-შემნახველ ასოციაციებს უძრავ ქონებასთან დაკავშირებული ვენჩურული პროექტების დაფინანსებისა და სპეკულაციური კომერციული ოპერაციების განხორციელებაზე (აშშ-ის მთელ ტერიტორიაზე). შემდეგ კომერციულ ბანკებს ნება დართეს, კრედიტები

გაეცათ რეკონსტრუქციის პროექტებზე და უძრავ ქონებასთან დაკავშირებულ სხვა სარისკო ოპერაციებზე (მთავრობა სტიმულს აძლევდა ასეთ ოპერაციებს) როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საზღვარგარეთ. ამასთან, ასეთი კრედიტების უზრუნველსაყოფად ბანკები ძალიან მაღალი პროცენტებით იზიდავდნენ დეპოზიტებს. 80-იანი წლების ბოლოს ათასობით ასეთი კრედიტის დაბრუნება შეუძლებელი გახდა ძალიან მაღალი პროცენტებისა და მსესხებელთა ოპერაციების სპეკულაციური ხასიათის ფართოდ გავრცელების გამო. კომპანიებისა და კერძო პირთა გაკოტრების მასშტაბებმა იმ წლებში ყველა მანამდელი რეკორდი მოხსნა.

საბოლოოდ, ნავთობისა და უძრავი ქონების ფასები მნიშვნელოვნად გაიზარდა. საბანკო მენეჯმენტის დაბალი დონისა და დარეგულირების პირობებში ამან იმდენად შეამცირა ასობით გამსესხებელ-შემნახველი ასოციაციისა და კომერციული ბანკის დაფინანსების სახსრები, რომ ამ საკრედიტო ორგანიზაციებმა ძველ დეპოზიტებზე გადასახდელებისათვის დაიწყეს კიდევ უფრო მაღალი განაკვეთებით მოზიდული დეპოზიტების გამოყენება და, თანაც, განაგრძობდნენ სარისკო კრედიტების გაცემას. 1988 წლის ბოლოს ორივე სხეულზე კორპორაცია გაკოტრების ზღვარს მიუახლოვდა, რადგანაც იძულებული გახდნენ, მათ თავიანთი რესურსები გადახდისუუნარო ბანკებისა და ასოციაციების მენაბრეებისთვის მიეცათ სადაზღვევო გადასახდელების სახით. კონგრესი კვლავ იძულებული გახდა, სასწრაფოდ გაეტარებინა საბანკო რეფორმა.

ასეთ პირობებში კონგრესმა მალევე მიიღო კანონი საფინანსო დაწესებულებების ვალდებულებების რეფორმირების, აღდგენისა და იძულებით გადახდევინების შესახებ (FIRREA). 1989 წელს ხელმოწერილი ეს კანონი ყველა იმ კანონებზე უფრო მეტად ყოვლისმომცველი საბანკო კანონი იყო, რომელიც კი მანამდე მიუღიათ აშშ-ში. მის სარეალიზაციოდ და მასთან შესაბამისად შეიქმნა სახსრების დაბრუნების სატრასტო კორპორაცია (ლთჩ), რომელსაც შემდეგი ამოცანები უნდა გადაეწყვიტა:

- მრავალრიცხოვანი გაკოტრებული გამსესხებელ-შემნახვე-

ლი ასოციაციების ლიკვიდირება;

- სახსრების მაქსიმალურად დაბრუნების უზრუნველყოფა და გადახდელთა ზარალის მაქსიმალური შემცირება;

- კრიზისის შედეგების შენელება უძრავი ქონებისა და საფინანსო ბაზრებისათვის;

- დაბალი და საშუალო შემოსავლების მქონე მოქალაქეებისათვის ბინის ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა.

კონგრესმა არ დაამტკიცა საკანონმდებლო აქტის ის განყოფილებები, რომლებიც პრობლემური საკრედიტო ორგანიზაციების აქციონერთათვის ფინანსურ დახმარებას ითვალისწინებდა, და ამით არ დაუშვა ამ ორგანიზაციების მასობრივად რესტრუქტურირება. ამგვარად, სატრასტო კორპორაციამ ძირითადად დაიწყო სალიკვიდაციო უწყების და არა რესტრუქტურირების სააგენტოს ფუნქციების შესრულება.

აშშ-ის ცალკეული ბანკების რესტრუქტურირაცია მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში განხორციელდა და მაშინაც თუკი აქციონერები მზად იყვნენ, დამატებით შეეტანათ მნიშვნელოვანი სახსრები კაპიტალში, ხოლო კრედიტორები - თანახმა, ბანკთან ერთად გამოეძებნათ კომპრომისული გადაწყვეტა მათ წინაშე არსებული ვალდებულებების დისკონტირებასთან ან გადავადებასთან დაკავშირებით. ამასთან, მათ მთლიანობაში უნდა მიეღოთ რესტრუქტურირაციის გეგმა. მთელი ისტორიის მანძილზე აშშ-ში მოახდინეს მხოლოდ რამდენიმე ბანკის რესტრუქტურირება.

არსებობის ექვსი წლის მანძილზე სატრასტო კომპანიამ სამართავად მიიღო და ლიკვიდაცია გაუკეთა 747 გადახდისუნარო გამსესხებელ-შემნახველ კორპორაციას (ასეთ ორგანიზაციათა დაახლოებით 40%). კორპორაცია, ჩვეულებრივ, ახერხებდა ეპოვა წელმაგარი და სამართავად კარგი ბანკი, რომელიც თავის თავზე იღებდა გაკოტრებული ორგანიზაციების ანაბრებზე არსებულ ვალდებულებებს. FIRREA-ს კანონის თანახმად, კორპორაცია იმავე კანონისა და დეპოზიტების დაზღვევის ფედერალური კორპორაციის ნორმატივების თანახმად შეანაბრეს უხდიდა მისი ანაბრის გარანტირებულ ნაწილს (100 ათას დოლარამდე). სადეპოზიტო ანგარიშზე საშუალო ნაშთმა გაკოტრებულ ორგანიზაციებში დაახ-

ლოებით 7500 დოლარს მიაღწია, მათი მენაბრეების მთლიანმა რაოდენობამ კი 25 მლნ. კაცს გადააჭარბა. ამ ორგანიზაციების აქტივების ჯამურმა საბალანსო ღირებულებამ 451 მლრდ. დოლარი შეადგინა. სახსრების დაბრუნების სატრასტო კორპორაციის საქმიანობის დასრულების მომენტისთვის, 1995 წლის დეკემბერში, ამ აქტივების 95%-ზე მეტი თავდაპირველი საბალანსო ღირებულების 87%-ის ტოლი ფასით გაიყიდა, ანუ კორპორაციამ შეძლო ყოველ დოლარზე 87 ცენტის დაბრუნება.

RTC-მა შეიმუშავა და დანერგა ბანკების აქტივების მარკეტინგისა და რეალიზაციის სპეციალური მეთოდები, რომელთაგან მრავალი ფართოდ გამოიყენეს სხვა ქვეყნებში. მათ შორის აღსანიშნავია:

- პულებად გაერთიანებული კომერციული სესხების სეკიურიტიზაცია (მიმოქცევაში ფასიანი ქაღალდების გამოშვება უზრუნველყოფით);

- კრედიტებზე მოთხოვნის უფლებათა ბითუმად მიყიდვა მსხვილ საბროკერო კორპორაციებზე;

- ღია აუქციონის ჩატარება რეგიონებში;

- ფედერალურ დონეზე ღია ტენდერების ჩატარების ორგანიზება;

- აუქციონებისა და ტენდერების ჩატარება უცხოელი ინვესტორების მონაწილეობით;

- უძრავი ქონების რეალიზაცია გამყიდველის მიერ გარიგების დაფინანსების სქემით;

- RTC-ის ხელმძღვანელობა კარგად ხვდებოდა, რომ ამ კორპორაციის მისია ძნელად შესასრულებელი იქნებოდა სწორად დაგეგმილი სტრატეგიის, მკაფიოდ შემუშავებული მეთოდიკებისა და პროცედურების უქონლად, ასევე, მკაცრი კონტროლის გარეშე. ეს ყველაფერი შეიმუშავეს და დაამტკიცეს კიდევ ყველაზე დიდი სირთულე იყო აქტივების გაყიდვის, სესხების დაფარვის ან რესტრუქტურის პირობების შეთანხმება, აგრეთვე, უფლებამოსილებებისა და RTC-ის სახსრების ხარჯვის ლიმიტების დამტკიცება.

გამოსავალი იპოვეს გადაწყვეტილებათა მიღების ლიმიტების

დანესებისა და უფლებამოსილებათა ფართოდ განაწილების გზით. მაგალითად, რიგით მოვლენად იყო გადაქცეული უძრავი ქონების იმ ობიექტის გაყიდვის პირობების თაობაზე გადანყვეტილების მიღების უფლების დელეგირება რომელიმე თანამშრომელზე, რომლის შეფასებითი ღირებულება 500 ათ. დოლარს არ აღემატებოდა. იმავე თანამშრომელს შეეძლო დამატებითი უფლებების მოპოვება იგივე ოდენობის თანხის სესხების რესტრუქტურისა და შემთხვევაში. თანამშრომლებისათვის უფლებამოსილებათა გადაცემის პროცედურები ითვალისწინებდა მათ მიერ ვრცელი დასაბუთების მომზადებას ყოველ აქტივზე.

როგორც წესი, საბანკო პრობლემების ძირითადი მიზეზია ცუდი მენეჯმენტი. ჯეროვანი შიდა კონტროლის დანესების და პროცედურების მკაცრად დაცვის უზნარობას ბანკი საბოლოოდ პრობლემების გამწვავებამდე და გაკოტრებამდე მიჰყავს. არაპროფესიულმა მენეჯმენტმა შეიძლება გამოიწვიოს შეცდომები რისკებისა და ლიკვიდობის მართვაში. როცა ამ საკითხებს უგულვებელყოფენ ბანკების მენეჯერები და ზედამხედველობის ორგანოები, ამას შედეგად მოსდევს პრობლემური აქტივები და პრობლემური ბანკები. სწორედ ეს მოხდა აშშ-ში 1970-80-იან წლებში. ბანკები ძალიან ბევრი იყო და მათ უზარმაზარი ისეთი კრედიტები გასცეს, რომელთა გაცემა არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლებოდა. თავი იჩინა ბანკების მიერ მსესხებელთა შერჩევის, გადახდათა შემოსვლის და მსესხებელთა ფინანსური მდგომარეობის კონტროლის სუსტმა ორგანიზაციამ, აგრეთვე, სუსტმა ზედამხედველობამ.

7.4. კომერციული ბანკების ლიკვიდაცია

7.4.1. სიცოცხლისუნარიო ბანკის ლიკვიდაცია: აშშ-ის მაგალითი

კანონმდებლობა აღიარებს ბანკების ლიკვიდაციის ერთადერთ გზას – ლიკვიდაციის ჩამორთმევას ფინანსური უსახსრობის გამო. - საარბიტრაჟო სასამართლოს მეშვეობით ეს ნიშნავს იძულებით ლიკვიდაციას. საარბიტრაჟო სასამართლოზე ბანკის ლიკვი-

დაციის მოთხოვნით მიმართვა შესაძლოა იმ შემთხვევაშიც გახდეს საჭირო, თუ მისი ლიცენზია გააუქმეს ან გამოიწვიეს ფინანსური მდგომარეობისგან დამოუკიდებლად (როგორც წესი, საკანონმდებლო ნორმებისა, ცენტრალური ბანკის მოთხოვნებისა და მითითებების უხეში დარღვევის გამო), მაგრამ ლიცენზიის გაუქმებიდან ან მისი გამოწვევიდან ერთი თვის განმავლობაში ბანკში შექმნილი არაა სალიკვიდაციო კომისია (დანიშნული არაა ლიკვიდატორი) ან რეალურად არ ტარდება ლიკვიდაციის პროცედურა.

ლიცენზიის გამოწვევა უნდა გავიგოთ როგორც ბანკზე ზემოქმედების უკიდურესი და უკანასკნელი ზომა. მას იმ განსაკუთრებულ შემთხვევებში მიმართავენ, რომლებიც რეალურ საფრთხეს უქმნიან თვითონ ბანკს, მის მონაწილეებს, კრედიტორებსა და მეანაბრებს. ეს შემთხვევებია:

- ბანკის უჭველი ფინანსური გაჭირვება დროის საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე;

- მის მიერ კანონების, აგრეთვე, ცენტრალური ბანკის მოთხოვნებისა და მითითებების სისტემატურად ან ხშირად დარღვევა.

შესაძლებელია ბანკების ლიცენზიების გაუქმების შემთხვევებიც. ისინი უკავშირდება, **ჯერ ერთი**, ბანკის საქმიანობის შეწყვეტას მისი მონაწილეების ნებაყოფლობითი გადაწყვეტილებით და, **მეორე**, ისეთ სარეორგანიზაციო პროცედურებს, როგორიცაა შერწყმა, მიერთება, ბანკების დაყოფა და გარდაქმნა.

ბანკის ლიცენზიის გამოწვევა ცენტრალურ ბანკს შემდეგ შემთხვევებში შეუძლია (თითოეული ეს შემთხვევა ამგვარი გადაწყვეტილების მიღების საკმარისი საფუძველია):

1. თუკი დადგინდეს იმ ცნობების არასარწმუნოობა, რომელთა საფუძველზეც ლიცენზიის გაცემა მოხდა;

2. თუკი ბანკმა ლიცენზიის გაცემის დღიდან 1 წელზე მეტი ხნით შეაყოვნა ამ ლიცენზიით გათვალისწინებული ოპერაციების ჩატარების დაწყება;

3. თუკი დადგინდა ბანკის საანგარიშგებო მონაცემების არასარწმუნოობა და მან 15 დღეზე მეტი ხნით დააყოვნა აუცილებელი ყოველთვიური ანგარიშგების წარდგენა;

4. თუკი ბანკმა თუნდაც ერთხელ ჩაატარა ისეთი ოპერაცია, რომელსაც მისი ლიცენზია არ ითვალისწინებდა;

5. თუკი ბანკი არ ასრულებს საბანკო საქმიანობის მარეგულირებელი კანონებისა და ცენტრალური ბანკის ნორმატიული აქტების მოთხოვნებს და თუ ამასთან დაკავშირებით ბანკის მიმართ წლის მანძილზე არაერთხელ მიმართეს კანონით გათვალისწინებულ ზემოქმედების ღონისძიებებს;

6. თუკი ბანკს აღარ შესწევს კრედიტორების მოთხოვნების დაკმაყოფილების და/ან საგადასახადო და სხვა სავალდებულო გადახდების განხორციელების უნარი მათი შესრულების ვადის დადგომიდან 1 თვის განმავლობაში.

7. თუკი ბანკი წლის მანძილზე დანაშაულებრივად მრავალგზის არ ასრულებდა სასამართლოებისა და საარბიტრაჟო სასამართლოების სააღმსრულებლო დოკუმენტებში მოცემულ მოთხოვნებს მისი კლიენტების ანგარიშებიდან ფულის ამოღების შესახებ, თუმცა, ფული ამ ანგარიშებზე ირიცხებოდა;

8. თუკი ბანკი წყვეტს თავის საქმიანობას მისი მონაწილეების იმ გადანწყვეტილების საფუძველზე, რომელიც კანონის შესაბამისად და ცენტრალური ბანკის მიერ დადგენილი წესითაა მიღებული.

ლიცენზიის გამოწვევის წესი 3 ეტაპს ითვალისწინებს.

პირველი ეტაპი. ყოველი კონკრეტული ბანკიდან ლიცენზიის გამოწვევა ინიცირებული უნდა იყოს. ამის გაკეთება ცენტრალურ ბანკში სათანადო შუამდგომლობის გაგზავნის მეშვეობით შეუძლიათ: 1) ცენტრალური ბანკის შესაბამის განყოფილებას; 2) ბანკის დროებითი ადმინისტრაციის ხელმძღვანელს; 3) მთავარი ბანკის ცენტრალური აპარატის იმ ერთ-ერთ სტრუქტურულ ქვედანაყოფს, რომელიც საბანკო ზედამხედველობის კომიტეტის მიერ დამტკიცებულ საგანგებო ნუსხაშია შეტანილი.

თუკი დროებითი ადმინისტრაციის ხელმძღვანელის შუამდგომლობა ბანკის ლიცენზიის გამოწვევის შესახებ მთავარი ბანკის შესაბამის განყოფილებაშია შეტანილი, მაშინ ეს დაწესებულება ვალდებულია მთავარ ბანკს გადაუგზავნოს იგი და თან დაურთოს თავისი დასკვნა შუამდგომლობის დასაბუთება-დაუსაბუთე-

ბლობის შესახებ.

აღნიშნულ შუამდგომლობას ვიზას ადებს იურიდიული სამსახური და მას ხელს დაწესებულების ხელმძღვანელი აწერს.

მეორე ეტაპი. ბანკის ლიცენზიის უკან განვევის შესახებ საბოლოო გადაწყვეტილება უნდა მიიღოს ცენტრალური ბანკის საბანკო ზედამხედველობის კომიტეტმა. ამ კომიტეტის თავმჯდომარე ან მისი მოადგილე წინასწარ განიხილავს შუამდგომლობას და სანაციოს ორგანიზების დეპარტამენტში გზავნის მას საჭირო მასალების მოსამზადებლად. შუამდგომლობის მიღებიდან 3 სამუშაო დღის განმავლობაში სანაციოს დეპარტამენტი ამის შესახებ ატყობინებს პრუდენციული ზედამხედველობისა და ლიცენზირების დეპარტამენტებს, ხოლო ეს უკანასკნელი სანაციოს დეპარტამენტს აწვდის მთელ აუცილებელ ინფორმაციას ბანკის შესახებ. შუამავლობის ირგვლივ მასალების მომზადებისა და გადაწყვეტილების მიღების ვადა არ უნდა აჭარბებდეს 2 თვეს.

ლიცენზიის განვევის ინიციატორებს უფლება აქვთ კომიტეტის მიერ გადაწყვეტილების მიღების მომენტამდე წერილობით წარადგინონ წინადადებები შუამდგომლობაში ცვლილებების შეტანის შესახებ, ხოლო აუცილებლობის შემთხვევაში - მისი განხილვის შეწყვეტის შესახებაც კი. სანაციოს დეპარტამენტი ვალდებულია განიხილოს ეს წინადადებები და მათზე გადაწყვეტილების მიღებიდან 3 დღის ვადაში აუწყოს ამის შესახებ ავტორებს. კომიტეტის თავმჯდომარეს და მის მოადგილეს საკუთარი ინიციატივითა და სანაციოს დეპარტამენტის ან ლიცენზიის უკან განვევის ინიციატორს წარდგინებით უფლება აქვთ შეწყვიტონ შუამდგომლობის განხილვა, თუკი: 1) არ არსებობს ლიცენზიის უკან განვევისთვის საკმარისი მიზეზები; 2) ბანკი ატარებს ფინანსური გაჯანსაღების ღონისძიებებს; 3) ბანკი ახდენს რეორგანიზაციას.

თუ ზემოაღნიშნული მიზეზების გამო საქმე შეჩერებული არაა, მაშინ სანაციოს დეპარტამენტი ამომწებს შუამდგომლობის დასაბუთებულობას (ამ დროს მას უფლება აქვს დამატებითი ინფორმაცია მოსთხოვოს ცენტრალური ბანკის ქვედანაყოფებს და დროებითი ადმინისტრაციის ხელმძღვანელს) და ამზადებს გადან-

ყვეტილების პროექტს, რომელსაც ათანხმებს ცენტრალური ბანკის სხვა ქვედანაყოფებთან. შუამდგომლობისა და დამატებითი ინფორმაციის საფუძველზე სანაციის დეპარტამენტი ამზადებს:

ა) ლიცენზიის გამონწვევისათვის საკმარისი საფუძვლის არსებობის შემთხვევაში - ცენტრალური ბანკის ბრძანების პროექტს ბანკის ლიცენზიის გამონწვევის შესახებ;

ბ) ასეთი საფუძვლის უქონლობის შემთხვევაში - დროებითი ადმინისტრაციის ხელმძღვანელისთვის გასაგზავნი წერილის პროექტს შუამდგომლობის განხილვის შეწყვეტის შესახებ.

ლიცენზიის უკან გამონწვევის შესახებ ბრძანების პროექტს ათანხმებენ ცენტრალური ბანკის ლიცენზირების, ზედამხედველობის, ინსპექტირების, იურიდიულ, კრებსით-ეკონომიკურ და სხვა დეპარტამენტებთან და ქვედანაყოფებთან.

გადანყვეტილება ლიცენზიის გამონწვევის შესახებ გამოაქვს კომიტეტს. ამის საფუძველზე ცენტრალური ბანკი გამოსცემს ბრძანებას ლიცენზიის გამონწვევის შესახებ, რომელსაც ცენტრალური ბანკის თავმჯდომარე ან მისი პირველი მოადგილე აწერს ხელს.

მესამე ეტაპი. ამ ეტაპზე ცენტრალური ბანკის გადანყვეტილება დაჰყავთ ყველა დაინტერესებულ მხარემდე. ცენტრალური ბანკის ადმინისტრაციული დეპარტამენტი ბრძანების რეგისტრირების დღეს მის ასლს ხელწერილით გადასცემს ლიცენზირების დეპარტამენტს, რათა მან შესაბამისი ჩანაწერი შეიტანოს საკრედიტო ორგანიზაციების სახელმწიფოებრივი რეგისტრაციის წიგნში. ხელმოწერილი ბრძანება ეგზავნება ცენტრალური ბანკის ტერიტორიულ დაწესებულებებს, რომლებსაც მისი შინაარსი დაჰყავთ ქვესაუწყებო ტერიტორიებზე მყოფ ყველა საკრედიტო ორგანიზაციამდე.

ქვეყნის ცენტრალურ ბანკს შეუძლია მიიღოს გადანყვეტილება იმ ბანკის ლიცენზიის გაუქმების შესახებ, რომელიც თავის საქმიანობას წყვეტს მისი მონაწილეების გადანყვეტილების საფუძველზე. ამ დროს შესაბამისი შუამდგომლობა ცენტრალურ ბანკს თვითონ ბანკმა უნდა წარუდგინოს, ხოლო სათანადო პრაქტიკული საკითხები ასე წყდება:

1. ბანკის მონაწილეები, რომლებიც დადგენილი წესით იღებენ

გადაწყვეტილებას მისი საქმიანობის შეწყვეტისა და ლიკვიდაციის შესახებ, ვალდებული არიან ამ გადაწყვეტილების მიღების თარიღიდან 5 სამუშაო დღის ვადაში ცენტრალურ ბანკს გაუგზავნონ ამის შესახებ წერილობითი შეტყობინება და შუადგომლობა ლიცენზიის გაუქმების შესახებ.

თუკი ბანკი ამ დროს განათავსებს ემისიურ ფასიან ქალაქებს და ემისიის შედეგები ჯერ კიდევ არაა დარეგისტრირებული, მაშინ საჭიროა, აგრეთვე, გადაწყვეტილების მიღება ამ განთავსების შეჩერებისა და გამოშვების არშემდგარად ცნობის შესახებ; ბანკი ვალდებულია შეაჩეროს ემისია, ამის შესახებ კი აცნობოს ყველა იმ პირს, ვინც უკვე შეიძინა აღნიშნული ქალაქები ან მათი პოტენციური მყიდველია. ბანკი ვალდებულია 5 სამუშაო დღის განმავლობაში წარუდგინოს ფასიანი ქალაქების გამოშვების სარეგისტრაციო ორგანოს მონაწილეთა იმ საერთო კრების ოქმი, რომელმაც მიიღო გადაწყვეტილება ფასიანი ქალაქების განთავსების შეჩერებისა და მათი გამოშვების არშემდგარად ცნობის შესახებ.

2. შუამდგომლობას ადგენენ დაწესებული ფორმით და მას ურთავენ:

- მონაწილეთა იმ კრების ოქმს, რომელმაც გადაწყვეტილება მიიღო;
- მონაცემებს გადაწყვეტილების მიმღებ პირთა შესახებ;
- ბანკის ბალანსს გადაწყვეტილების მიღების თარიღისთვის;
- კრედიტორების მოთხოვნების სრულად დაკმაყოფილებისთვის საჭირო ქონების ლირებულების საკმარისობის შეფასებას;
- კორესპონდენტი ბანკების სიას გადაწყვეტილების მიღების თარიღისთვის.

3. ბანკის შუამდგომლობის მიღების შემდეგ ცენტრალური ბანკი 10 სამუშაო დღის მანძილზე განიხილავს მას და დადგენილი წესით ამზადებს დასკვნას. თუ დოკუმენტს გადამუშავება ჩირდება, მას უკან უბრუნებენ ბანკს ამის მიზეზის ჩვენებით (მას თან ერთვის მითითებები გამოვლენილი დარღვევების აღმოფხვრის შესახებ).

4. შუამდგომლობის დადებითად განხილვისას ცენტრალურ

ბანკში (სანაციის დეპარტამენტში) დგება დასკვნა. დასკვნას თან ერთვის ბანკის შუამდგომლობა თავისი დანართებით, ბანკის ბოლო საინსპექციო და აუდიტორული შემოწმებების აქტების ასლები, აგრეთვე, მისი სადამფუძნებლო დოკუმენტების ასლები.

5. ბანკის შუამდგომლობას მისი ლიცენზიის გაუქმების შესახებ დადგენილი წესით განიხილავს ცენტრალური ბანკი. მას შეუძლია არ დააკმაყოფილოს ეს შუამდგომლობა, თუკი:

- ლიკვიდაციის წესით ბანკის საქმიანობის შეწყვეტის შესახებ გადაწყვეტილება მონაწილეებმა კანონის დარღვევით მიიღეს;

- აღნიშნული გადაწყვეტილება მიღებულია კრედიტორების მოთხოვნათა სრულად დაკმაყოფილებისათვის აუცილებელი ქონების ღირებულების უკმარისობისას;

- არსებობს ბანკიდან ლიცენზიის უკან განვევის საფუძველი.

7. ბანკის ლიცენზიის გაუქმების შესახებ გადაწყვეტილება ფორმდება ცენტრალური ბანკის ბრძანებით.

8. ამ ბრძანების გამოცემამდე ცენტრალური ბანკი ათანხმებს ბანკის სალიკვიდაციო კომისიის შემადგენლობას.

9. იმ ბანკის ლიკვიდირება, რომელსაც ლიცენზია გაუქმეს, ხდება კანონისა და დებულებების მოთხოვნების დაცვით.

ბანკის რეგისტრაციის შესახებ ჩანაწერის გაუქმების შესახებ ცნობა უნდა გამოქვეყნდეს ცენტრალური ბანკის ოფიციალურ გამოცემაში, საკრედიტო ორგანიზაციების სახელმწიფოებრივი რეგისტრაციის წიგნში ცვლილების შეტანიდან ერთი თვის ვადაში.

გამოწვევის წესით ბანკისათვის ლიცენზიის ჩამორთმევის შემთხვევაში:

- 1) შეჩერებულად ითვლება ბანკის ვალდებულებათა შესრულების ვადა;

- 2) წყდება პროცენტების დარიცხვა, აგრეთვე, ჯარიმების და სხვა ფინანსური სანქციების დარიცხვა ბანკის ვალდებულებებთან დაკავშირებით;

- 3) ჩერდება სააღმსრულებლო დოკუმენტების აღსრულება ქონებით ზღვევინებაზე;

- 4) სალიკვიდაციო კომისიის შექმნამდე (ლიკვიდატორის

დანიშვნამდე) ან საარბიტრაჟო სასამართლოს მიერ საკონკურსო მმართველის დანიშვნამდე იკრძალება ბანკის გარიგებების დადება და გარიგებებიდან გამომდინარე ვალდებულებების შესრულება.

5) ცენტრალური ბანკის მიერ დეპონირებული სავალდებულო რეზერვების სახსრები გადაირიცხება სალიკვიდაციო კომისიის (ლიკვიდატორის) ან საკონკურსო მმართველის ანგარიშზე და გამოიყენება კანონით დადგენილი წესით;

6) კრედიტორების (მათ შორის - მენაბრეების) ინტერესების დაცვის მიზნით ცენტრალურ ბანკს უფლება აქვს ლიცენზიაჩამორთმეულ ბანკში დანიშნოს თავისი უფლებამოსილი წარმომადგენელი. მისი საქმიანობის პერიოდში ბანკს უფლება აქვს მხოლოდ ამ წარმომადგენელთან შეთანხმებით განახორციელოს კანონით მისთვის ნებადართული გარიგებები. სალიკვიდაციო კომისიის შექმნის (ლიკვიდატორის დანიშვნის) ან საარბიტრაჟო მმართველის დანიშვნის მომენტიდან წყდება ცენტრალური ბანკის წარმომადგენლის საქმიანობა.

ლიცენზიის გამოწვევიდან სალიკვიდაციო კომისიის შექმნამდე ან საკონკურსო მმართველის (ლიკვიდატორის) დანიშვნამდე პერიოდში ბანკსა და მის ფილიალებს შეუძლიათ და ევალებათ ცენტრალური ბანკის უფლებამოსილი წარმომადგენლის ზედამხედველობით განახორციელონ შემდეგი ოპერაციები:

1. დებიტორული დავალიანების გადახდევინება და მიღება;
2. ფულადი შემოსავლების მიღება წინათ ჩატარებული ოპერაციებიდან და გარიგებებიდან;
3. ბანკის (ფილიალის) საკორესპონდენტო ანგარიშზე (სუბანგარიშზე) შეცდომით გადარიცხული ფულის დაბრუნება;
4. ფულის გადახდა იმ სააღსრულებლო დოკუმენტების შესაბამისად, რომლებმაც კანონიერი ძალა მიიღეს ბანკის ლიცენზიის უკან გამოწვევამდე.
5. არასაბალანსო ანგარიშების შესაბამისი კარტოთეკიდან საგადასახდელო დოკუმენტების დაბრუნება მათი განწვევის შესახებ გადამხდელების განცხადებების საფუძველზე;
6. ფასიანი ქაღალდებისა და იმ სხვა ქონების დაბრუნება,

რომელიც შენახვისა და/ან განაღდების, აგრეთვე, მინდობით მართვის ან სხვა ხელშეკრულების თანახმად აქვს ბანკს მიღებული და ეს ხელშეკრულებები ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე ბანკის საქმიანობას უკავშირდება.

ლიცენზიის განვევის მომენტიდან სალიკვიდაციო კომისიის შექმნამდე ან საკონკურსო მმართველის (ლიკვიდატორის) დანიშვნამდე აკრძალულია გარიგებების დადება და გარიგებებიდან გამომდინარე ვალდებულებათა შესრულება, გარდა შემდეგი შემთხვევებისა:

1. შრომითი ხელშეკრულებით ან კონტრაქტით მომუშავეთა შრომის ანაზღაურება და დახმარების მიცემა მათი დათხოვნის შემთხვევაში;

2. კომუნალური მომსახურების, დაცვის, არენდის, კავშირგაბმულობის და ბანკის სამსახურებრივი ნაგებობების ფუნქციონირებასთან დაკავშირებული გადასახადების გადახდა, განცალკევებით არსებული ქვედანაყოფების ნაგებობების ჩათვლით;

3. რეესტრის მფლობელთა, დეპოზიტარიუმების და სხვა პირების მიერ განეული იმ მომსახურების გასტუმრება, რომელიც შენახვისა და/ან განაღდებისათვის ბანკის მიერ ადრე მიღებული ფასიანი ქაღალდების დეპონენტებისთვის დაბრუნებას უკავშირდება;

4. ბანკის სარჩელთან დაკავშირებული სახელმწიფო ბაჟის გადახდა.

აქ ჩამოთვლილი ხარჯები ხორციელდება ბანკის საკორესპონდენტო ანგარიშიდან, რომელიც ცენტრალური ბანკის საანგარიშსწორებო ქსელის ერთ-ერთ ქვედანაყოფშია გახსნილი. იგი უნდა შეესაბამებოდეს ხარჯების იმ ნუსხას, რომელიც ბანკის მონაწილეების მიერაა დამტკიცებული და ტერიტორიულ დაწესებულებასთან ან ცენტრალური ბანკის უფლებამოსილ წარმომადგენელთანაა შეთანხმებული.

ბანკიდან ლიცენზიის გამონვევის შესახებ ბრძანების მიღებისთანავე ცენტრალური ბანკის საანგარიშსწორებო-სალაროს ცენტრი, სხვა ბანკები და საკრედიტო ორგანიზაციები წყვეტენ ამ ბანკისა და მისი ფილიალების ყველა ანგარიშზე შემოსავალგასავლის ოპერაციებს (ზემოაღნიშნული ცალკეული ოპერაციე-

ბის და ნაღდ ფულზე ოპერაციების გარდა, რომლებიც საერთო წესიდან ტექნოლოგიური გამოწვევისა (ნაგებობა ბანკისა და მისი ფილიალების კლიენტების ანგარიშებით მიმდინარე ყველა ოპერაცია).

ლიცენზიის განვითარების შესახებ ბრძანების მიღებიდან არაუგვიანეს მეორე სამუშაო დღისა ბანკისა და მისი ფილიალების საღაროებში არსებული ნაღდი ფული მთლიანად უნდა იქნეს ამოღებული ცენტრალური ბანკის საანგარიშსწორებო ცენტრში ბანკის საკორესპონდენტო ანგარიშზე ამ ფულის ჩარიცხვის მიზნით. არსებული უცხოური ვალუტა უნდა გადაირიცხოს იმ ანგარიშზე, რომელიც ადრე იყო გახსნილი ვალუტაზე მუშაობის უფლების მქონე ერთ-ერთ ბანკში.

ცენტრალური ბანკის უფლებამოსილ წარმომადგენელთან დაკავშირებით აღსანიშნავია შემდეგი ძირითადი ნორმები:

1. მისი დანიშვნა ხდება ცენტრალური ბანკის ინიციატივით. უფლებამოსილი წარმომადგენლის დანიშვნის მიზანია ბანკის კრედიტორების (მათ შორის - მენაბრეების) უფლებათა დაცვა.

2. უფლებამოსილი წარმომადგენელი არის ცენტრალური ბანკის თანამშრომელი, აქვს უმაღლესი ეკონომიკური ან იურიდიული განათლება, სპეციალური ცოდნა და საკრედიტო ორგანიზაციების კონტროლის გამოცდილება და არაა ბანკის ან მისი კრედიტორების მიმართ დაინტერესებული პირი.

3. უფლებამოსილი წარმომადგენლის საქმიანობის შეწყვეტის საფუძველია:

ა) საარბიტრაჟო სასამართლოს აქტი ბანკში ლიკვიდაციის ან საარბიტრაჟო მმართველის დანიშვნის შესახებ; ბ) საარბიტრაჟო სასამართლოს აქტი ლიცენზიის გამოწვევის თაობაზე ცენტრალური ბანკის ბრძანების ბათილად ცნობის შესახებ; გ) ბანკის სალიკვიდაციო კომისიის შემადგენლობის შეთანხმება ტერიტორიული დაწესებულების მიერ; დ) ლიცენზიის გამოწვევის შესახებ საკუთარი ბრძანების შეჩერება ცენტრალური ბანკის მიერ; ე) ცენტრალური ბანკის ბრძანება დაკისრებული მოვალეობების შესრულებისგან უფლებამოსილი წარმომადგენლის ვადამდე გათავისუფლების შესახებ.

4. უფლებამოსილი წარმომადგენლის მოვალეობებია: ა) ბანკის მართვის ორგანოების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების კონტროლი; ბ) ბანკის ქონების დაცულობის კონტროლი; გ) ბანკის (მისი ფილიალის) ფინანსური მდგომარეობის ანალიზი და მისი წარდგენა ცენტრალურ ბანკში; დ) ოპერატიული კავშირის უზრუნველყოფა ცენტრალურ ბანკთან და მოცემულ ბანკში დანიშნულ სხვა წარმომადგენლებთან; ე) ცენტრალური ბანკისა და მისი ტერიტორიული ბანკის (მისი ფილიალის) საქმიანობაში მომხდარ დარღვევებზე; ვ) საკუთარი საქმიანობის შესახებ ანგარიშგება სანაციის დეპარტამენტში; ზ) კომერციული და საბანკო საიდუმლოების შემცველი ინფორმაციის კონფიდენციალობის დაცვა.

5. უფლებამოსილი წარმომადგენლის უფლებებია:

ა) გაეცნოს ბანკის ნებისმიერ დოკუმენტს;

ბ) ბანკის, მისი ფილიალებისა და ქვედანაყოფებისგან მიიღოს ნებისმიერი ცნობა და განმარტება;

გ) ბანკის მონაწილეებს, კრედიტორებსა და მენაბრეებს მოთხოვოს ყველა საჭირო ინფორმაცია;

დ) დოკუმენტების, ფულისა და ფასეულობათა დაკარგვის საფრთხის შემთხვევაში დალუქოს ბანკის (მისი ფილიალების) შენობები, გაარკვიოს მათი შენახვის ადგილი და პირობები;

ე) გამოიყენოს ორგანიზაციულ-ტექნიკური საშუალებები, გამოიტანოს და შეიტანოს ისინი ბანკის (ფილიალების) შენობაში;

ვ) სათათბირო ხმის უფლებით მონაწილეობა მიიღოს ბანკის გამგეობისა და საბჭოს სხდომებში, მისი მონაწილეებისა და კრედიტორების კრებებსა და სხვა თათბირებში, გაეცნოს მათ ოქმებსა და გადაწყვეტილებებს;

ზ) დაუბრკოლებლად შევიდეს ბანკის (ფილიალების) შენობებში, მისი თანამშრომლების თანხლებით კი - დოკუმენტებისა და ფულის შენახვის ადგილებში;

6. ბანკი ყოველდღიურად აწვდის უფლებამოსილ წარმომადგენელს ინფორმაციას დებიტორული დავალიანების მიღებისა და გადახდევინების შესახებ (აღრე გაცემული კრედიტების დაფარვისა და ავანსური გადახდების დაბრუნების ჩათვლით), აგრეთვე, წინათ ჩატარებული ოპერაციებიდან შემოსავლების

მიღების შესახებ;

7. ბანკმა ყველა პირობა უნდა შეუქმნას უფლებამოსილ წარმომადგენელს მასზე დაკისრებული ამოცანების შესრულებისათვის. ამის საპირისპირო თითოეული ფაქტი უნდა გაფორმდეს დადგენილი სახის აქტით.

ლიცენზია ჩამორთმეულმა ბანკმა, რომელიც ჯერ კიდევ არ გაუქმებულა, განსაკუთრებული წესით უნდა გააგრძელოს ანგარიშგება. კერძოდ, საანგარიშგებო თარიღის მომდევნო თვის მეოთხე სამუშაო დღეს ასეთი ბანკები ტერიტორიულ დანესებულებას უგზავნიან:

ყოველთვიურად - ბრუნვის უწყისის ფორმის ბალანსს თვის პირველი რიცხვის მდგომარეობით;

ყოველკვარტალურად - ბალანსს და ანგარიშგებას მოგებისა და ზარალის შესახებ.

ანგარიშგების სარწმუნოებაზე პასუხს აგებენ ლიცენზიაჩამორთმეული ბანკის ხელმძღვანელი და მთავარი ბუღალტერი, სალიკვიდაციო კომისიის შექმნის ან საკონკურსო მმართველის (ლიკვიდატორის) დანიშვნის შემდეგ კი - ამ კომისიის ხელმძღვანელი.

742. ბანკის გაკოტრებულად ცნობის წესი

„უსახსრობასა“ და „გაკოტრებას“ სინონიმებად განიხილავენ და მათ „გადახდისუუნარობასთან“ აიგივებენ. განმარტების თანახმად, უსახსრობა (გაკოტრება) არის საარბიტრაჟო სასამართლოს მიერ აღიარებული ან მოვალის მიერ გამოცხადებული უუნარობა, სრული მოცულობით დააკმაყოფილოს კრედიტორების მოთხოვნები ფულად ვალდებულებთან დაკავშირებით და/ან შეასრულოს სავალდებულო გადახდათა მოვალეობები.

გადახდისუუნარობის მუდმივი და ხანგრძლივი მდგომარეობა შეიძლება აბსოლუტურ გადახდისუუნარობაში გადაიზარდოს, რომლის დროსაც ორგანიზაციას (სანარმოს) აღარ შეუძლია თავისი გადახდისუნარიანობის აღდგენა და საქმიანობის გაგრძელება შეუძლებელი და მიზანშეუწონელი ხდება. ასეთი ორგანიზაცია

გაკოტრებულად ცხადდება და იგი უნდა დაიხუროს და გაიყიდოს კრედიტორების მოთხოვნათა დაკმაყოფილების მიზნით. ამგვარად, ეკონომიკური თვალსაზრისით, გაკოტრება არის გადახდის-უუნარო ორგანიზაციის ლიკვიდაციისა და მისი ქონების გაყიდვის პროცედურა. ამ აზრით, ორგანიზაციის გაკოტრება მისი გადახდისუუნარობის (უსახსრობის) კერძო შემთხვევად გვევლინება.

გაკოტრების პროცედურები 2 სახეობად შეგვიძლია დავყოთ: სასამართლო და არასამართლო. არასამართლო პროცედურები, თავის მხრივ, იყოფა სასამართლომდელ სანაციად (ფინანსურ გაჯანსაღებად) და გაკოტრების ნებაყოფლობით გამოცხადებად. თუმცა, სანაცია არაფრით არ „უხდება“ გაკოტრების განმარტებას.

გაკოტრების მანიშნებელია საკრედიტო დავალიანების ვადის გადაცილება 3 თვეზე მეტი ხნით. ამასთან, უნდა გავითვალისწინოთ ფულად ვალდებულებათა სიდიდე და მოვალის მიერ გადასახდელი სესხისა და მისი პროცენტების თანხები, აგრეთვე, სავალდებულო გადახდათა ოდენობა. საბოლოოდ, ითვალისწინებენ არა ვადაგადაცილებული საკრედიტო დავალიანების თანხას, არამედ საკრედიტო დავალიანების თანხას მთლიანად, რომელიც ინსტრუქციით დადგენილ ნორმაზე ნაკლები არ უნდა იყოს. ამავდროს, სასამართლო განცხადებას მოვალის (იურიდიული პირის) გაკოტრებულად ცნობის შესახებ მხოლოდ მაშინ მიიღებს, თუკი მის მიმართ მთლიანი მოთხოვნები დადგენილ თანხაზე ნაკლები არაა და ისინი არ იფარებოდა 3 თვის განმავლობაში.

გაკოტრების შესახებ საქმის განხილვა შეუძლია მხოლოდ საარბიტრაჟო სასამართლოს (მისი გადაცემა სამედიატორო სასამართლოში არ შეიძლება), ოღონდ არა საკუთარი ინიციატივით, არამედ მასში შემოსული განსაკუთრებული განცხადების საფუძველზე. განცხადებას თან უნდა ერთვოდეს შუამდგომლობა გარკვეული მოვალის კოტრად გამოცხადების შესახებ. განცხადების შეტანის უფლება აქვთ საკონკურსო კრედიტორებს: ა) ფულად ვალდებულებათა შეუსრულებლობასთან დაკავშირებით - თვითონ მოვალეს, კრედიტორს და პროკურორს; ბ) სავალდებულო გადახდათა შეუსრულებლობასთან დაკავშირებით - მოვალეს, პროკურორს, საგადასახადო და კანონით უფლებამოსილ სხვა ორგანოებს. თუმ-

ცა, არსებობს ამისგან განსხვავებული წესიც, რომლის თანახმადაც განცხადების შეტანის უფლება აქვთ: 1. თვითონ მოვალე ბანკს; განცხადების ასლი უნდა გაეგზავნოს ცენტრალურ ბანკს; 2. ბანკის კრედიტორებს იმ მოქალაქეების ჩათვლით, რომლებსაც მოთხოვნის უფლება აქვთ საბანკო ანგარიშის ნებისმიერი ხელშეკრულების მიხედვით; 3. ცენტრალურ ბანკს; 4. პროკურორს; 5. საგადასახადო ან სხვა უფლებამოსილ ორგანოს (ბიუჯეტებში ან არასაბიუჯეტო ფონდებში სავალდებულო გადახდების შეუსრულებლობის მიმართ). ჩამოთვლილ პირებს (გარდა ცენტრალური ბანკისა) უფლება აქვთ ცენტრალურ ბანკს გაუგზავნონ განცხადება ბანკის ლიცენზიის უკან გამონვევის შესახებ, თუკი ისინი დაადასტურებენ, რომ ბანკში აღმოჩენილია გაკოტრების ნიშნები. თუ ორი თვის განმავლობაში მიღებული არაა ცენტრალური ბანკის პასუხი, აღნიშნულ პირებს შეუძლიათ განცხადებით მიმართონ უშუალოდ საარბიტრაჟო სასამართლოს. განცხადებათა ასლებს ისინი უგზავნიან ცენტრალურ ბანკს და იმ ბანკს, რომლის ბედსაც ეხება საქმე.

როდესაც საარბიტრაჟო სასამართლოში შედის განცხადება ბანკის კოტრად ცნობის შესახებ, მოსამართლე, უპირველეს ყოვლისა, ცენტრალურ ბანკს სთავაზობს ან ბანკის ლიცენზიის გამონვევის მიზანშეწონილობის შესახებ დასკვნის წარმოდგენას, ან, თუკი ლიცენზია უკვე გამონვეულია, შესაბამისი ბრძანების ასლის წარმოდგენას. ასეთ წინადადებას ცენტრალური ბანკი ერთი თვის ვადაში უნდა გამოეხმაუროს. საარბიტრაჟო სასამართლოში ამ ბრძანების ასლის შემოსვლა არის გაკოტრების შესახებ საქმის წარმოების აღძვრის საფუძველი. თუკი ცენტრალურმა ბანკმა წარმოადგინა დასკვნა ბანკის ლიცენზიის უკან გამონვევის მიზანშეწონილობის შესახებ, მაშინ ბანკის კოტრად გამოცხადების შესახებ განცხადება უკან უბრუნდება განმცხადებელს.

საარბიტრაჟო სასამართლოში განცხადების შეტანა ცენტრალურ ბანკსაც შეუძლია. მაგალითად, თუ ლიცენზიის გამოვწვევის მიზეზი გახდა ბანკის არადაამაკმაყოფილებელი ფინანსური მდგომარეობა და მისი ვალდებულებების შეუსრულებლობა, მაშინ ტერიტორიული დანესებულება ლიცენზიის გამონვევიდან ერთ

დღეში მიმართავს საარბიტრაჟო სასამართლოს განცხადებით ბანკის კოტრად გამოცხადების შესახებ და მაშინვე სთავაზობს საარბიტრაჟო მმართველის კანდიდატურასაც.

ბანკის გაკოტრებაზე საქმის აღძვრისას საარბიტრაჟო სასამართლო ითვალისწინებს კანონმდებლობის შემდეგ ნორმებს:

ცხრილი 7.1

ბანკის გაკოტრების ნიშნები და მასზე საქმის აღძვრის პირობები

	პირველი ვარიანტი	მეორე ვარიანტი
გაკოტრების ნიშნები	იურიდიული პირი მიჩნეულია უუნაროდ დააკმაყოფილოს კრედიტორების ფულადი მოთხოვნები და/ან შეასრულოს სავალდებულო გადახდები, თუ შესაბამისი ვალდებულებები და/ან მოვალეობები არ შესრულებულა მათი ვადის დადგომიდან სამი თვის განმავლობაში	საკრედიტო ორგანიზაცია მიჩნეულია უუნაროდ, დააკმაყოფილოს კრედიტორების ფულადი მოთხოვნები და/ან შეასრულოს სავალდებულო გადახდები, თუ შესაბამისი მოვალეობები არ შესრულებულა მათი ვადის დადგომიდან ერთი თვის განმავლობაში
გაკოტრების შესახებ საქმის განხილვა	გაკოტრების შესახებ საქმე შეიძლება აღიძრას, თუ მოვალის (იურიდიული პირის) მიმართ მოთხოვნები მთლიანობაში შეადგენს არანაკლებ 'X' თანხას ¹ და თუ კანონით სხვა რამ არაა გათვალისწინებული,	გაკოტრების შესახებ საქმე შეიძლება აღიძრას, თუ საკრედიტო ორგანიზაციის მიმართ მოთხოვნები მთლიანობაში შეადგენს არანაკლებ 'X' თანხას და თუ ეს მოთხოვნები არ სრულდება მათი ვადის დადგომიდან ერთი თვის განმავლობაში.

1. შენიშვნა სხვადასხვა ქვეყანაში აღნიშნული თანხები სხვადასხვაა.

ბანკის გაკოტრების შესახებ საქმეში მონაწილე პირთა შემადგენლობა

	პირველი ვარიანტი	მეორე ვარიანტი
გაკოტრების შესახებ საქმეში მონაწილე პირები	მოვალე; საარბიტრაჟო მმართველი; საკონკურსო კრედიტორები; საგადასახადო და სხვა ორგანოები; პროკურორი; გაკოტრებისა და ფინანსური გაჯანსაღების საქმეთა სახელმწიფო ორგანო; სხვა პირები (კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში)	<ul style="list-style-type: none"> • კანონით გათვალისწინებული პირები; • ცენტრალური ბანკი
გაკოტრების საქმეზე საარბიტრაჟო პროცესში მონაწილე პირები	მოვალის მუშაკების წარმომადგენელი; მოვალის (უნიტარული სანარმოს) ქონების მესაკუთრის წარმომადგენელი; სხვა პირები (კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში)	კანონით გათვალისწინებული პირები; ცენტრალური ბანკი

მოვალე იურიდიული პირის გაკოტრების შესახებ საქმის განხილვის დროს მიმართავენ გაკოტრების შემდეგ პროცედურებს:

- **მეთვალყურეობას.** ესაა მოვალის ქონების დაცულობის უზრუნველყოფისა და მისი ფინანსური მდგომარეობის ანალიზის ჩატარების პროცედურა (გულისხმობს დროებითი მმართველის დანიშვნას);

- **გარე მართვა** (სასამართლო სანაცია). ამ პროცედურის მიზანია მოვალის გადახდისუნარიანობის აღდგენა (გულისხმობს მოვალის მართვის უფლების გადაცემას გარე მმართველისათვის);

- **საკონკურსო წარმოება.** ამ პროცედურის მიზანია გასაუქმებელი მოვალის კრედიტორების მოთხოვნათა თანაზომიერად დაკმაყოფილება (გულისხმობს საარბიტრაჟო მმართველს, ლიკვიდატორის დანიშვნას);

- **სამშვიდობო შეთანხმება.** ესაა კრედიტორების კომიტეტსა და მოვალეს შორის საარბიტრაჟო სასამართლოს მიერ დამტკიცებული შეთანხმება, რომელიც შეიცავს დებულებებს მოვალის ვალდებულებათა ოდენობის, მათი შესრულების წესისა და ვადების შესახებ და/ან ამა თუ იმ კანონიერი ხერხით ამ ვალდებულებათა შეწყვეტის შესახებ. ამით ეს პირობები იმის საფუძველი ხდება, რომ: მეთვალყურეობის ან გარე მართვის ეტაპებზე წყდება გაკოტრების შესახებ საქმის წარმოება; საკონკურსო წარმოების ეტაპზე - არ სრულდება გადაწყვეტილება მოვალის კოტრად ცნობისა და საკონკურსო წარმოების გახსნის შესახებ.

7.4.3. ბანკის ლიკვიდაციის პროცედურები

საარბიტრაჟო სასამართლო, რომელიც იღებს განცხადებას ბანკის კოტრად ცნობის შესახებ, მიუთითებს ბანკში მეთვალყურეობის პროცედურის შემოღებაზე და დროებითი მმართველის, ანუ იმ პირის დანიშვნაზე, რომელსაც ეს მეთვალყურეობა დაევალება. მეთვალყურეობის შემოღების შედეგები ასეთია:

1. მეთვალყურეობის შემოღება არ გვევლინება მოვალე ბანკის ხელმძღვანელის ან მისი მართვის ორგანოების აუცილებლად გადაყენების საფუძველად. მათ შეუძლიათ გააგრძელონ თავიანთი უფლებამოსილებათა შესრულება, თუმცა, შეზღუდულად.

2. მოვალის მართვის ორგანოებს დროებით მმართველთან შეთანხმებით შეუძლიათ მოახდინონ მხოლოდ ისეთი გარიგებები, რომლებიც უკავშირდება:

- უძრავი ქონების გადაცემას არენდით, გირაოთი, მისი როგორც წილის შეტანას სამეურნეო საზოგადოებებისა და ამხანაგობების საწესდებო კაპიტალებში ან ამ ქონების სხვაგვარად განკარგვას;

- მოვალის იმ სხვა ქონების განკარგვას, რომლის საბალანსო ღირებულება მოვალის აქტივების 10%-ზე მეტია;

- სესხების (კრედიტების) მიღებასა და გაცემას, თავდებობათა და გარანტიების გაცემას, მოთხოვნათა უფლების დათმობას,

აგრეთვე, მოვალის ქონების მინდობით მართვის დანესებას;

3. მოვალის მართვის ორგანოებს უფლება არა აქვთ მიიღონ გადაწყვეტილება: რეორგანიზაციაზე და ლიკვიდაციაზე; იურიდიული პირების შექმნაზე; ფილიალებისა და წარმომადგენლობების შექმნაზე; დივიდენდების გადახდაზე; ობლიგაციებისა და სხვა საემისიო ფასიანი ქაღალდების განთავსებაზე; მოვალე იურიდიული პირის მონაწილეთა შემადგენლობიდან გამოსვლაზე; აქციონერებისგან ადრე გამოშვებული აქციების შექმნაზე.

4. საარბიტრაჟო სასამართლოს შეუძლია თანამდებობიდან გადააყენოს მოვალის ხელმძღვანელი, თუკი იგი სათანადო ზომებს არ მიმართავს მოვალე ბანკის ქონების შესანახად, ხელს უშლის დროებით მმართველს მუშაობაში, კანონმდებლობის სხვაგვარად დარღვევის უფლებას აძლევს თავს. ამ შემთხვევაში მოვალის ხელმძღვანელის მოვალეობათა შესრულება დროებით მმართველს ეკისრება.

5. მეთვალყურეობის შემოღების მომენტიდან ქონების დაყადაღება და მოვალის სხვა შეზღუდვების განხორციელება შეიძლება მხოლოდ და მხოლოდ გაკოტრების შესახებ პროცესის ფარგლებში.

დროებით მმართველს ნიშნავს საარბიტრაჟო სასამართლო. იგი მოქმედებს: ა) გარე მართვის შემოღებამდე და გარე მმართველის დანიშვნამდე; ბ) მოვალის კოტრად ცნობამდე და მმართველის დანიშვნამდე; კონკურსის წესით ახალი მოვალის კოტრად ცნობაზე უარის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებამდე.

დროებით მმართველს უფლება აქვს:

- საარბიტრაჟო სასამართლოს თავისი სახელით წარუდგინოს მოთხოვნა იმ გარიგებათა ბათილად ცნობის შესახებ, რომლებიც მოთხოვნათა დარღვევით დადო ან შეასრულა მოვალემ;

- საარბიტრაჟო სასამართლოს მიმართოს შუამდგომლობით თანამდებობიდან მოვალის ხელმძღვანელის გადაყენების შესახებ;

- მიიღოს ნებისმიერი ინფორმაცია და დოკუმენტები მოვალის საქმიანობასთან დაკავშირებით.

დროებითი მმართველი ვალდებულია:

● მიიღოს მოვალის ქონების დაცულობის უზრუნველმყოფი ზომები;

● გააანალიზოს მოვალის ფინანსური მდგომარეობა;

● დაადგინოს მოვალის ფიქტიური და/ან განზრახ გაკოტრების ნიშნები;

● დაადგინოს მოვალის კრედიტორები და განსაზღვროს მათი მოთხოვნები; კრედიტორებს აცნობოს გაკოტრების შესახებ საქმის აღძვრა;

● მოინვიოს კრედიტორების პირველი კრება.

მეთვალყურეობის დასრულების შემდეგ დროებითი მმართველი საარბიტრაჟო სასამართლოში წარადგენს ანგარიშგებას თავისი საქმიანობის შესახებ, მონაცემებს მოვალის ფინანსური მდგომარეობის შესახებ და წინადადებებს ბანკის გადახდისუნარიანობის აღდგენის შესაძლებლობა-შეუძლებლობის შესახებ.

მეთვალყურეობის დასრულება.

1. საარბიტრაჟო სასამართლო კრედიტორების პირველი კრების გადანყვეტილების საფუძველზე იღებს გადანყვეტილებას, კოტრად ცნოს მოვალე და გახსნას საკონკურსო წარმოება, ან გამოაქვს განჩინება გარე მართვის შემოღების შესახებ, ან ამტკიცებს სამშვიდობო შეთანხმებას.

2. თუკი კრედიტორების პირველ კრებას არ მიუღია გადანყვეტილება გარე მართვის შემოღების შესახებ, ან სამშვიდობო შეთანხმების დადების შესახებ, ან აქედან რომელიმე გადანყვეტილება დადგენილ ვადაში არ წარუდგენია საარბიტრაჟო სასამართლოში, მაშინ გაკოტრების ნიშნების არსებობაში დარწმუნებული საარბიტრაჟო სასამართლო იღებს გადანყვეტილებას კონკურსის გამოცხადების შესახებ.

3. კრედიტორების პირველ კრებას კიდევ რომ მიელო გადანყვეტილება მოვალის კოტრად ცნობისა და საკონკურსის გამოცხადების შესახებ შუამავლობით მიმართვის თაობაზე ან კრების არცერთი გადანყვეტილება არ წარედგინა საარბიტრაჟო სასამართლოში, ამ უკანასკნელს უფლება აქვს გამოიტანოს განჩინება გარე მართვის შემოღების შესახებ შემდეგ შემთხვევებში: როდესაც ეჭვს იწვევს კრების მიღებული გადანყვეტილება კრედ-

იტორების უმრავლესობისა და მოვალის გადახდისუნარიანობის აღდგენის რეალური შესაძლებლობის შესახებ; როცა კრების ჩატარების შემდეგ გაჩნდა ეჭვი, რომ მოვალის გადახდისუნარიანობა შესაძლებელია აღდგეს; კანონით გათვალისწინებულ სხვა შემთხვევებში.

4. მეთვალყურეობა ნყდება საარბიტრაჟო სასამართლოს მიერ მოვალის კოტრად ცნობისა და საკონკურსო წარმოების გახსნის ან გარე მართვის შემოღების, მომენტიდან. დროებითი მმართველი აგრძელებს თავისი მოვალეობების შესრულებას გარე მმართველის ან საკონკურსო მმართველის დანიშვნის მომენტამდე.

დროებითი ადმინისტრაციის დანიშვნის საფუძველი და მოქმედების ვადა.

1. დროებითი ადმინისტრაცია ბანკის მართვის სპეციალური ორგანოა და მას ცენტრალური ბანკი ნიშნავს.

2. დროებითი ადმინისტრაციის მოქმედების პერიოდში ბანკის აღმასრულებელი ორგანოების უფლებამოსილებანი შესაძლოა შეიზღუდოს ან შეჩერდეს.

3. ცენტრალურ ბანკს უფლება აქვს დანიშნოს დროებითი ადმინისტრაცია, თუკი: ა) ბანკი ვერ აკმაყოფილებს ფულად მოთხოვნებს და/ან ვერ ასრულებს სავალდებულო გადახდებს სახსრების უქონლობის ან უკმარისობის გამო; ბ) 30%-ზე მეტი სიდიდით ამცირებს საკუთარ კაპიტალს მის მაქსიმალურ სიდიდესთან შედარებით და თანაც არღვევს თუნდაც ერთ ეკონომიკურ ნორმატივს; გ) ბოლო თვის მანძილზე 20%-ზე მეტით არღვევს მიმდინარე ლიკვიდობის ნორმატივს; დ) დადგენილ ვადაში არ ასრულებს ცენტრალური ბანკის მოთხოვნას ხელმძღვანელის შეცვლის, ფინანსური გაჯანსაღების ან რეორგანიზაციის შესახებ; ე) არსებობს ბანკის ლიცენზიის განვევის საფუძველი.

4. დროებითი ადმინისტრაცია ინიშნება არაუმეტეს 6 თვის ვადით. ბანკის ლიცენზიის უკან განვევის შემდეგ ცენტრალურ ბანკს უფლება აქვს 6 თვეზე მეტი ხნით გააგრძელოს ეს ვადა, ოღონდ იმ ორგანოების ჩამოყალიბებამდე, რომლებიც ჩაატარებენ ბანკის რეორგანიზაციას ან ლიკვიდაციას, მათ შორის - დროები-

თი მმართველის დანიშვნამდე. დროებითი ადმინისტრაციის საქმიანობის მთლიანმა ვადამ არ შეიძლება გადააჭარბოს 18 თვეს.

დროებითი ადმინისტრაციის ფუნქციები:

ა) ბანკის აღმასრულებელი ორგანოების უფლებამოსილებათა შეზღუდვისას: მისი ფინანსური გაჯანსაღების ღონისძიებების შემუშავებაში მონაწილეობა და ამ ღონისძიებათა განხორციელების კონტროლი; ბანკის ქონების განკარგვის კონტროლი; ცენტრალური ბანკის წინაშე შუამდგომლობა ბანკის მართვის ორგანოების უფლებამოსილებათა შეჩერების შესახებ, თუკი ისინი ეწინააღმდეგებიან დროებითი ადმინისტრაციის მუშაობას ან თუკი ეს აუცილებელია ბანკის გაკოტრების თავიდან ასაცილებლად.

ბ) ბანკის მართვის ორგანოებს მხოლოდ დროებითი ადმინისტრაციის თანხმობით აქვთ უფლება, დადონ გარიგებები: რომლებიც უკავშირდება ბანკის ქონების გადაცემას არენდით, გირაოთი, წილის სახით მის შეტანას მესამე პირების სანესდებო კაპიტალებში და ა.შ.; რომლებიც უკავშირდება ბანკის იმ სხვა ქონების განკარგვას, რომელთა საბალანსო ღირებულება მისი აქტივების 1%-ს აღემატება, მათ შორის - სესხებისა და კრედიტების მიღება-გაცემას, გარანტიებისა და თავდებობების გაცემას, მოთხოვნის უფლებათა დათმობას, ვალის გადატანასა და პატივბას, ნოვაციებს, პირგასამტეხლოს, მინდობით მართვას.

გ) ბანკის აღმასრულებელი ორგანოების საქმიანობის შეჩერების შემთხვევაში დროებითი ადმინისტრაცია: ახორციელებს ამ ორგანოების უფლებამოსილებებს; ამუშავებს ბანკის ფინანსური გაჯანსაღების ღონისძიებებს, ახორციელებს და აკონტროლებს მათ შესრულებას; მიმართავს იმ ზომებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ ბანკის ქონებისა და დოკუმენტაციის დაცულობას; ავლენს ბანკის კრედიტორებს და ადგენს მათი ფულადი მოთხოვნების ოდენობას; მიმართავს ბანკის წინაშე არსებული დავალიანების გადახდევინების ზომებს; ცენტრალურ ბანკს მიმართავს შუამდგომლობით ბანკის კრედიტორების მოთხოვნათა დაკმაყოფილებაზე მორატორიუმის შემოღების შესახებ.

ამ დროს დროებითი ადმინისტრაცია: ეცნობა საჭირო ინფორ-

მაციას ბანკის საქმიანობის შესახებ; ბანკის სახელით სარჩელებს აღძრავს სასამართლოებში; თავის წარმომადგენლებს ნიშნავს ბანკის ფილიალებში; ათანხმებს ბანკის საბჭოსა და საერთო კრების გადაწყვეტილებებს; უფლება აქვს გადააყენოს ბანკის აღმასრულებელი ორგანოების წევრები (დაითხოვოს ისინი) და შეუჩეროს ხელფასის მიცემა.

დ) ბანკის საბჭოს და მისი მონაწილეების საერთო კრების თანხმობით დადოს გარიგებები: რომლებიც უკავშირდება ბანკის უძრავი ქონების გადაცემას უკვე ხსენებული ფორმით; ბანკის იმ სხვა ქონების განკარგვას, რომლის საბალანსო ღირებულება მისი აქტივების 5%-ს აღემატება.

ბანკის საბჭოს ან მისი მონაწილეების საერთო კრებას შეუძლია უფლებამოსილება გაუფართოოს დროებით აღმინისტრაციას ბანკის ქონების განკარგვასთან დაკავშირებით.

ე) ბანკის აღმასრულებელი ორგანოები მათი უფლებამოსილებების შეჩერების შემთხვევაში მოვალენი არიან დროებითი აღმინისტრაციის დანიშვნიდან არაუგვიანეს მეორე დღისა გადასცენ ნას ბანკის ბეჭედი და შტამპი, ხოლო ამ აღმინისტრაციასთან შეთანხმებულ ვადებში - ბუღალტრული და სხვა დოკუმენტაცია, ბანკის მატერიალური და სხვა ფასეულობები.

დროებითი აღმინისტრაცია ანგარიშვალდებულია ცენტრალური ბანკის წინაშე. მისი საქმიანობის შეწყვეტაზე ცენტრალური ბანკი გადაწყვეტილებას იღებს მაშინ: 1. თუ აღკვეთილია ის მიზეზები, რომლებიც მისი დანიშვნის საფუძველი გახდა; 2. თუ საქმე გადაეცა საარბიტრაჟო მმართველს) 3. კანონითა და ნორმატიული აქტებით გათვალისწინებულ სხვა შემთხვევებში.

დროებითი აღმინისტრაციის შემადგენლობაში არ შეიძლება შედიოდნენ: ბანკის ხელმძღვანელი, საბჭოში, გამგეობასა და დირექციაში შემავალი პირები, მთავარი ბუღალტერი, სარევიზიო სამსახურის უფროსი და ბანკის შიდა კონტროლის სამსახურის ხელმძღვანელი; ბანკის ძირითადი და შვილობილი საზოგადოების (იურიდიული პირის) იგივე ხელმძღვანელები; ხსენებულ პირთა ახლო ნათესავეები; ბანკის კრედიტორები (მათ შორის -

მენაბრეები); ბანკის წინაშე დავალიანების მქონე პირები; ნასამართლობის მქონე პირები; ბოლო ერთი წლის მანძილზე ფინანსებისა და ვაჭრობის დარგში ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის ჩამდენი პირები; პირები, რომლებთანაც ბოლო 2 წლის მანძილზე შრომითი ხელშეკრულება (კონტრაქტი) დაარღვია ადმინისტრაციის ამ კანონმდებლობის შესაბამისად; პირები, რომელთა მიზეზითაც ბანკს მოუხდა კანონმდებლობისა და ნორმატიული აქტების დარღვევა.

დროებითი ადმინისტრაციის მუშაობის პერიოდში ბანკი წარადგენს ყოველთვიურ, კვარტალურ, წლიურ და სხვა ანგარიშგებასა და ინფორმაციას ცენტრალური ბანკის მოთხოვნის შესაბამისად. მათ ხელს აწერს: ა) ბანკის აღმასრულებელი ორგანოს უფლებამოსილებათა შეზღუდვის დროს - ბანკის ხელმძღვანელი და მთავარი ბუღალტერი; მისი უფლებამოსილებათა შეჩერების დროს - დროებითი ადმინისტრაციის ხელმძღვანელი ან მისი ის წევრი, რომელიც მთავარი ბუღალტრის სამსახურის საქმიანობას კურირებს.

მოვალის კოტრად ცნობის შესახებ საარბიტრაჟო სასამართლოს გადაწყვეტილება მოასწავებს ამ მოვალის მიმართ საკონკურსო წარმოების გახსნის გადაწყვეტილებას. მისი ვადა, როგორც წესი, არ აღემატება 1 წელს. ამასთან, საარბიტრაჟო სასამართლოს შეუძლია ეს ვადა ნ თვით და მეტი ხნით გააგრძელოს.

მოვალის კოტრად ცნობისა და საკონკურსო წარმოების გახსნის შესახებ გადაწყვეტილების გამოტანის მომენტიდან: 1) შეჩერებულად ითვლება ყველა ფულადი ვალდებულების და ვადაგადაცილებული გადახდების შესრულების ვადა; 2) წყდება პირგასამტეხლოების (ჯარიმების, პენიების), პროცენტებისა და სხვა ფინანსური სანქციების დარიცხვა მოვალის ყველა სახის დავალიანებაზე; 3) მოვალის ფინანსური მდგომარეობის შესახებ ცნობები კარგავენ კონფიდენციალურ და კომერციული საიდუმლოს ხასიათს; 4) უქმდება მოვალის ქონებაზე ადრე დადებული ყადაღა და მისი განკარგვის სხვა შეზღუდვები, იკრძალება ახალი ყადაღის დადება და სხვა შეზღუდვები;

საკონკურსო მმართველი არის საარბიტრაჟო სასამართლოს მიერ დანიშნული პირი კონკურსის ჩატარებისთვის და ამასთან დაკავშირებული უფლებამოსილებების შესრულებისათვის. კონკურსით არჩეული მმართველი მოქმედებს საკონკურსო წარმოების დასრულებამდე. დანიშვნის მომენტიდან მის ხელში გადადის მოვალის საქმეთა მართვის ყველა უფლებამოსილება, მათ შორის ვალის ქონების განკარგვა.

საკონკურსო მმართველი: ა) იბარებს მოვალის ქონებას, ახდენს მის ინვენტარიზაციასა და შეფასებას, იღებს მისი დაცვის ზომებს) ბ) აანალიზებს მოვალის ფინანსურ მდგომარეობას; გ) გადახდის მოთხოვნებს წარუდგენს იმ მესამე პირებს, რომლებსაც დავალიანება აქვთ მოვალის წინაშე; დ) მოვალის მუშაკებს ატყობინებს მათი მოსალოდნელი დათხოვნის შესახებ; ე) უარს ამბობს კრედიტორების მიერ მოვალისადმი წაყენებულ მოთხოვნებზე და მოვალის ხელშეკრულებების შესრულებაზე; ვ) მიმართავს მოვალის ქონების მოძიების, გამოვლენისა და მესამე პირების ხელში მყოფი ქონების დაბრუნების ზომებს; ზ) შესანახად გადასცემს მოვალის აუცილებლად შესანახავ დოკუმენტებს.

საკონკურსო მმართველი მოვალეა თავის საქმიანობაში იყენებდეს მოვალის მხოლოდ 1 ანგარიშს ბანკში ან სხვა საკრედიტო ორგანიზაციაში (მოვალის ძირითადი ანგარიში). მოვალის სხვა ანგარიშები მათი აღმოჩენისთანავე უნდა დაიხსროს. მათგან დარჩენილი ნაშთები უნდა გადაირიცხოს მოვალის ძირითად ანგარიშზე. ამავე ანგარიშზე ირიცხება საკონკურსო წარმოების მსვლელობაში შემოსული ფულიც. მოვალის ძირითადი ანგარიშიდან ისტუმრებენ კრედიტორებსა და ხარჯებს შემდეგი თანმიმდევრობით:

1. რიგგარეშე ფარავენ სასამართლო ხარჯებს, საარბიტრაჟო მმართველების გასამრჯელოს, მოვალის მიმდინარე კომუნალურ და საექსპლუატაციო გადასახდელებს, აკმაყოფილებენ კრედიტორების მოთხოვნებს მოვალის იმ ვალდებულებებზე, რომლებიც მეთვალყურეობის, გარე მართვისა და საკონკურსო წარმოების მსვლელობაში წარმოიშობა.

2. კრედიტორების მოთხოვნებს შემდეგი რიგითობით აკმაყ-

ოფილებენ:

პირველი - იმ მოქალაქეთა მოთხოვნები, რომელთა წინაშე მოვალე პასუხისმგებელია სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისთვის მიყენებული ზიანის გამო;

მეორე - შრომითი ხელშეკრულებით (კონტრაქტით) მომუშავე პირების შრომის ანაზღაურება და მათთვის შემწეობის მიცემა;

მესამე - კრედიტორების მოთხოვნები მოვალის ქონების გირაოთი უზრუნველყოფილ ვალდებულებებზე;

მეოთხე - სავალდებულო გადახდები ბიუჯეტსა და არასაბიუჯეტო ფონდებში;

მეხუთე - სხვა კრედიტორების მოთხოვნები.

ამ ანგარიშიდან: იხდიან საკონკურსო მმართველის გასამრჯელოს; მიმდინარე კომუნალურ და საექსპლუატაციო გადასახდელებს; პუბლიკაცია - განცხადებებს მოვალის კოტრად ცნობის შესახებ, აგრეთვე, მისი კრედიტორებისთვის ამის შეტყობინების ხარჯებს; ისტუმრებენ საკონკურსო წარმოების მიმდინარეობის სხვა ხარჯებს.

საარბიტრაჟო სასამართლოს მიერ ლიკვიდატორის დანიშვნით ბანკის იძულებითი ლიკვიდაციისას ლიკვიდატორი ბანკის ლიკვიდაციას ახდენს კანონით დადგენილი წესით, თუკი საარბიტრაჟო სასამართლოს გადაწყვეტილებით სხვა რამ არ იქნება გათვალისწინებული.

თუკი ბანკს კოტრად აცხადებს საარბიტრაჟო სასამართლოს გადაწყვეტილება, მაშინ მის ლიკვიდაციას საკონკურსო წარმოების წესით მოახდენს საარბიტრაჟო სასამართლოს მიერ დანიშნული საკონკურსო მმართველი.

სალიკვიდაციო კომისიის (ლიკვიდატორის) მოვალეობებია:

1. ბანკის ლიკვიდაციის შესახებ განცხადების მოთავსება პრესაში, კრედიტორების მიერ მოთხოვნების წამოყენების წესი და ვადა;
2. კომისიის ქვედანაყოფების შექმნა ფილიალების ადგილსამყოფელის მიხედვით;
3. ბანკის კრედიტორების გამოვლენა და მათი ინფორმირება ბანკის ლიკვიდაციის შესახებ;
4. არსებული ქონების დაცვის ღონისძიებების გატარება;
5. დებიტორული დავალიანების გამოვლენა და გადახდევინება;
6. ვადაგადაცილებული

კრედიტების და მესამე პირების სხვა ფორმის ვალდებულებათა შესრულებასთან დაკავშირებით დაგირავებული ქონების რეალიზაციის ზომების მიღება; 7. ნალდი ქონების შეფასება, აქტივებისა და პასივების ნუსხის შედგენა; 8. კრედიტორების მოთხოვნების განხილვა; 9. შუალედური სალიკვიდაციო ბალანსის შედგენა; 10. ფულის უკმარისობის შემთხვევაში ბანკის ქონების საჯაროდ გაყიდვა აუქციონით - კრედიტორების აღიარებული მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად; 11. ბანკის კრედიტორებისათვის ფულის გადახდა მათი აღიარებული დავალიანებების შესაბამისად; 12. კრედიტორების მოთხოვნების დაკმაყოფილების შემდეგ დარჩენილი ქონების გადაცემა იმ მონაწილეებისათვის, რომლებსაც ვალდებულებითი უფლებები აქვთ ორგანიზაციის ქონებაზე; 13. ანგარიშგებისა და სალიკვიდაციო ბალანსის შედგენა და მისი გადაცემა ჯერ სალიკვიდაციო ბანკის მონაწილეების მიერ დასამტკიცებლად, შემდეგ კი - ცენტრალურ ბანკში შესათანხმებლად.

ორგანიზაციის ლიკვიდაციაში ძალიან დიდი როლი აქვს მასზე პასუხისმგებელ პირს. აქედან გამომდინარე: ა) თუკი საარბიტრაჟო მმართველი (სათანადოდ) ვერ ასრულებს მასზე დაკისრებულ მოვალეობებს, ცენტრალურ ბანკს უფლება აქვს გააუქმოს მასზე გაცემული საკვალიფიკაციო ატესტატი; ბ) თუკი ხსენებული მმართველის მიზეზით ორგანიზაციას ზარალი მოუვიდა, მას შეიძლება ჩამოერთვას საარბიტრაჟო მმართველის ლიცენზია.

საკონკურსო მმართველი მოვალის ძირითად ანგარიშად უნდა იყენებდეს კოტრი ბანკის მხოლოდ საკორესპონდენტო ანგარიშს, რომელიც ცენტრალური ბანკის დანესებულებაშია გახსნილი. ცენტრალურ ბანკში ის საბუთების წარდგენიდან 10 დღის განმავლობაში, რომლებიც საკონკურსო მმართველის მიერ ხსენებული ანგარიშით სარგებლობის უფლებას ადასტურებენ, ამ ანგარიშზე გადაირიცხება სხვა საკრედიტო ორგანიზაციებში გახსნილ საკორესპონდენტო ანგარიშებზე არსებული სახსრები და ბანკის სხვა სახსრები, მათ შორის - სავალდებულო რეზერვების თანხა, რომელი მის მიერ ცენტრალურ ბანკშია დეპონირებული.

7.4.4. ბანკის შუალედური სალიკვიდაციო ბალანსი

კრედიტორების მოთხოვნათა რეესტრის შედგენის შემდეგ, საკონკურსო წარმოების გახსნიდან არაუგვიანეს ნ თვის ვადაში, საკონკურსო მმართველი მოვალეა შეადგინოს შუალედური სალიკვიდაციო ბალანსი. ესაა სალიკვიდაციო ბანკის ბალანსი, რომელსაც მისი ლიკვიდაციის გამახორციელებელი ორგანოს მიერ დანესებული ვადის შემდეგ ადგენენ კრედიტორების მოთხოვნების გამოვლენისა და ამ მოთხოვნების რეესტრის შედგენის მიზნით. იგი შეიცავს მონაცემებს სალიკვიდაციო ბანკის ქონების შემადგენლობისა და საკრედიტო დავალიანების შესახებ. ამისგან განსხვავები თ, სალიკვიდაციო ბალანსი არის კრედიტორებთან ანგარიშსწორების შემდეგ შედგენილი ბალანსი. იგი ასახავს ლიკვიდაციის განმახორციელებელი ორგანოს საქმიანობის შედეგებს.

იმ შემთხვევაში, თუ ბალანსი არ შეესაბამება მის მიმართ არსებულ მოთხოვნებს, ან ლიკვიდაციის განმახორციელებელ ორგანოს არ წარმოუდგენია მისი შეთანხმებისთვის საჭირო ყველა საბუთი, მაშინ ცენტრალური ბანკი უკან აბრუნებს მას გადასამუშავებლად და მიუთითებს ამის მიზეზებს. ამ დანეგებულებაში ხელმეორედ გაგზავნილი საბუთები ახლადშემოსულად ითვლება.

შუალედურ სალიკვიდაციო ბალანსს ადგენენ კრედიტორების მოთხოვნების რეესტრის (ნუსხის) დახურვის თარიღისთვის. მისი შემავალი ნაშთები მოჰყავთ ბანკის ლიცენზიის უკან განვევის თარიღისთვის არსებული ბალანსის მონაცემების მიხედვით; საბოლოო ნაშთები უნდა შეიცავდეს მონაცემებს სანესდებო კაპიტალზე, ფონდებზე, ქონებაზე, კრედიტორების მოთხოვნებზე, ბანკის იმ ვალდებულებებზე, რომელთა შესაბამისი მოთხოვნები ჯერ არ განუცხადებიათ, საქმიანობის ფინანსურ შედეგებზე.

ლიკვიდაციის განმახორციელებელმა ორგანომ უნდა ჩაატაროს ბანკის ქონების ინვენტარიზაცია და შეფასება. ეს ქონება შუალედურ ბალანსში შეაქვთ შესაბამისი აქტებისა და ოქმების საფუძველზე.

კლირინგულ ანგარიშსწორებებში ბანკის მონაწილეობის შემთხვევაში უნდა გაუქმდეს საანგარიშსწორებო არასაბანკო

საკრედიტო ორგანიზაციასთან გაფორმებული ხელშეკრულება. ასეთ ორგანიზაციაში გახსნილ ანგარიშზე არსებული სახსრების ნაშთები ლიკვიდაციის განმახორციელებელი ორგანოს საკოორდინაციო ანგარიშზე უნდა ჩაირიცხოს.

ბანკის ნებაყოფლობით, ან მისი იძულებითი ლიკვიდაციის დროს გაკოტრების ნიშნების უქონლად, ბანკის ქონების ღირებულება საკმარისი უნდა იყოს კრედიტორების ყველა გაცხადებული მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად.

სალიკვიდაციო ბანკის კრედიტორებთან ანგარიშსწორების დასრულების შემდეგ დგება სალიკვიდაციო ბალანსი. ამ მომენტამდე ამოღებული და რეალიზებული უნდა იყოს ბანკის ის მთელი ქონება, რომელიც საკონკურსო მასას შეადგენს. თუ ეს შეუძლებელია, მაშინ ეს ქონება უნდა ჩამოწერონ და მიანერონ საქმიანობის შედეგებს. ამას ასრულებს ლიკვიდაციის განმახორციელებელი ორგანო ბანკის მონაწილეებთან შეთანხმებით, ან საკონკურსო მმართველი (ლიკვიდატორი) კრედიტორების კრებასთან (კომიტეტთან) შეთანხმებით.

გადახვეწებისათვის არარეალური კრედიტული დავალიანების ჩამოწერა სათანადო ინსტრუქციის შესაბამისად ხდება. იმავდროულად ახორციელებენ შესაბამისი ვადაგადაცილებული პროცენტების ჩამოწერასაც (საქმიანობის შედეგებზე მიუკუთვნებლად).

სალიკვიდაციო ბალანსის შედგენის დროს აუცილებლად ითვალისწინებულ შემდეგს:

1. ბალანსის შემავალი დებეტური და კრედიტული ნაშთები უნდა შეესაბამებოდეს შუალედური ბალანსის გამომავალ დებეტურ და კრედიტულ ნაშთებს. სალიკვიდაციო ბალანსის დებეტური და კრედიტული ბრუნვები უნდა ასახავდეს ლიკვიდაციის განმახორციელებელი ორგანოს მიერ განეულ მუშაობას ბანკის ქონების ამოღებისა და/ან რეალიზაციის და მისი კრედიტორების მოთხოვნების დაკმაყოფილების საქმეში.

2. კრედიტორების დაუკმაყოფილებელი მოთხოვნები აისახება სალიკვიდაციო ბალანსში იმ ანგარიშებზე, რომლებზეც ისინი შუალედურ ბალანსში იყო აღრიცხული. შუალედურ ბალანსში აღურიცხავი ბანკის ის ვალდებულებები, რომლებზეც მოთხოვნე

ბი რეესტრის დახურვის შემდეგ იქნა გაცხადებული და აღიარებული, შეაქვეთ სალიკვიდაციო ბალანსში.

სალიკვიდაციო ბალანსს სხვა საბუთებთან ერთად ერთვის ოქმი ბანკის მონაწილეების მიერ ბალანსისა და მისი დანართების დამტკიცების შესახებ. საკონკურსო მმართველის (ლიკვიდატორის) მიერ ხელმოწერილ სალიკვიდაციო ბალანსს შესათანხმებლად წარუდგენენ ცენტრალური ბანკის ტერიტორიულ დანესებულებას. ეს უნდა მოხდეს საკონკურსო წარმოების ან იძულებითი ლიკვიდაციის დასრულების შესახებ ანგარიშის განხილვიდან (საარბიტრაჟო სასამართლოში) არაუგვიანეს 1 თვის ვადაში.

ბანკის ნებაყოფლობითი ლიკვიდაციის დროს, აგრეთვე, ლიკვიდატორის დანიშვნის გარეშე მისი იძულებითი ლიკვიდაციის დროს სალიკვიდაციო კომისიის (ლიკვიდატორის) ხარჯებს სალიკვიდაციო ორგანიზაციის სახსრებიდან ისტუმრებენ მისი მონაწილეების მიერ დამტკიცებული ხარჯთაღრიცხვის ფარგლებში.

ბანკის იძულებითი ლიკვიდაციის ისეთ შემთხვევაში, როდესაც საარბიტრაჟო სასამართლოს გადაწყვეტილებით ინიშნება ლიკვიდატორი ან საკონკურსო მმართველი (ბანკის კოტრად გამოცხადებისას), საკონკურსო მმართველს (ლიკვიდატორს) რეკომენდაციას აძლევენ, შეადგინოს ხარჯთაღრიცხვა კრედიტორების კომიტეტთან შეთანხმებით. ხარჯთაღრიცხვაში შეაქვეთ სასამართლო ხარჯები, საკონკურსო მმართველის გასამრჯელო, ორგანიზაციის მიმდინარე კომუნალური და საექსპლუატაციო ხარჯები და საკონკურსო წარმოების სხვა დანახარჯები. საკონკურსო წარმოების ხარჯებს საკონკურსო მასიდან ისტუმრებენ მათი წარმოშობის კვალობაზე.

ბანკის ლიკვიდაციასთან დაკავშირებით ცენტრალური ბანკი ორ ჩანაწერს აკეთებს საკრედიტო ორგანიზაციების სახელმწიფოებრივი რეგისტრაციის წიგნში: პირველად - ბანკის კოტრადცნობის შესახებ და მის მიმართ საკონკურსო წარმოების გახსნის შესახებ და, მეორედ (საკონკურსო წარმოების დასრულების შესახებ საარბიტრაჟო სასამართლოს განჩინების საფუძველზე) ბანკის ლიკვიდაციის შესახებ. ამით ჩაითვლება, რომ ბანკის ლიკვიდაცია დასრულებულია, ბანკმა კი არსებობა შეწყვიტა როგორც იურიდიულ-

მა პირმა. ამის შემდეგ საჭიროა მის დოკუმენტებზე ზრუნვა, რომელთა ერთი ნაწილის შენახვა სავალდებულოა (სასურველია) სალიკვიდაციო პროცედურების დასრულების შემდეგაც.

სალიკვიდაციო პროცედურების დანყება მრავალი მიზეზით ჭიანურდება: ა) კრედიტორებს არა აქვთ ბანკების უსახსრობის შესახებ სარჩელის აღძვრის ინტერესი, ბანკების მონაწილეებს კი - ლიკვიდაციის საქმეზე ხელის მოკიდების სურვილი; ბ) სასამართლო ორგანოები არ განიხილავენ მსგავს საქმეებს მოუცლელობის გამო; გ) არ არსებობს ბანკების უსახსრობის განსაზღვრის მკაფიო მეთოდიკა; დ) არ არსებობს ბანკების ლიცენზიის განვევის მომენტიდან სალიკვიდაციო კომისიის შექმნამდე მათი ფუნქციონირების გაგრძელებისთვის საჭირო სახსრები.

მოკლე დასკვნები

1. კომერციული ბანკების შექმნის პროცესის მარეგულირებელი ნორმები მოცემულია კანონებში „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“ და „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“, აგრეთვე ეროვნული ბანკის მთელ რიგ მარეგლამენტირებელ დოკუმენტებში.

2. ბანკის შექმნის პროცედურა სამ ძირითად ეტაპს მოიცავს: I. მოსამზადებელი მუშაობის ეტაპი; II. იურიდიულ პირად ბანკის სახელმწიფოებრივი რეგისტრაციის ეტაპი; III. ლიცენზიის (საბანკო ოპერაციების ჩატარების უფლების) მიღების ეტაპი.

3. ლიცენზია გარკვეული შინაარსის განსაკუთრებული სახის ოფიციალური დოკუმენტია, რომელიც დადგენილი ფორმის რეკვიზიტების დაცვით ადასტურებს ლიცენზიატის უფლებას გარკვეული სახის საქმიანობის წარმართვაზე. ლიცენზია სპეციალური ნებართვაა.

საბანკო ლიცენზია საბანკო საქმიანობაზე ცენტრალური ბანკის მიერ უფადო ხასიათის ოფიციალური დოკუმენტის ფორმით გაცემული ნებართვაა, რომელიც დადგენილი ფორმის რეკვიზიტების დაცვით

ადასტურებს მასში მითითებული საბანკო და სხვა ოპერაციების (გარიგებების) ჩატარების უფლების მინიჭებას ბანკისათვის.

4. საქართველოს ეროვნული ბანკი საბანკო საქმიანობის ლიცენზიებს გასცემს მხოლოდ დადგენილი წესით რეგისტრირებულ იურიდიულ პირებზე; მათი განაღდებული სანესდებო კაპიტალის ოდენობა, საბანკო საქმიანობისათვის დაკავებული ფართობი, კომერციული ბანკის დირექტორების მუშაობის გამოცდილება და კვალიფიკაცია, აგრეთვე წარმოდგენილი ბიზნეს გეგმა შეესაბამება ეროვნული ბანკის მიერ წინასწარ დადგენილ შეფასებათა კრიტერიუმებს და საქმიანობას;

5. ბანკის საქმიანობაში გამოვლენილ დარღვევათა აღმოსაფხვრელად ეროვნული ბანკის მითითებების შეუსრულებლობის შემთხვევაში, ასევე იმ შემთხვევაში, როდესაც ეს დარღვევები ან ბანკის მიერ გატარებული ოპერაციები რეალურ საფრთხეს უქმნიან კრედიტორთა და მესაბრეოთა ინტერესებს, ცენტრალური ბანკი უფლებამოსილია მოითხოვოს კომერციული ბანკისაგან: 1. დაიწყოს ფინანსური გაჯანსაღებისაკენ მიმართულ ღონისძიებათა განხორციელება; 2. შეიცვალოს ხელმძღვანელობა; 3. ჩატარდეს რეორგანიზაცია;

თავის მხრივ, შერწყმის ან მიერთების სახით ბანკების რეორგანიზაციის შემდეგი ძირითადი ეტაპები გამოიყოფა:

1) შერწყმის ან მიერთების შესახებ ხელშეკრულების მომზადება;

2) ცენტრალური ბანკის ტერიტორიული დანესებულებებისთვის შეტყობინების გაგზავნა მოსალოდნელი შერწყმის ან მიერთების შესახებ;

3) ტერიტორიული დანესებულებებისა და სარეორგანიზაციო ბანკების წარმომადგენლების სამუშაო თათბირის ჩატარება;

4) სარეორგანიზაციო ბანკების მონაწილეთა საერთო კრებების ჩატარება;

5) სარეორგანიზაციო ბანკების კრედიტორებისთვის შეტყობინების გაგზავნა რეორგანიზაციის თაობაზე გადანყვებილების მიღების შესახებ;

6) სარეორგანიზაციო ბანკების მონაწილეთა ერთობლივი

საერთო კრების ჩატარება;

7) ბანკების რეორგანიზაციასთან დაკავშირებული დოკუმენტების წარდგენა ცენტრალური ბანკის ტერიტორიულ დაწესებულებაში.

6. ბანკების ფინანსური გაჯანსაღების პროცესი მრავალმხრივია და იგი მოიცავს: ა). ბანკისათვის ფინანსური დახმარების განევა მისი დამფუძნებლების (მონაწილეების) და სხვა პირების მხრიდან; ბ). ბანკის აქტივებისა და პასივების შეცვლა; გ). ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურის შეცვლა; დ). კანონის შესაბამისად განხორციელებული სხვა ღონისძიებები.

7. საბანკო საქმიანობის ლიცენზიის გაუქმების შემთხვევაში ხდება ბანკის ლიკვიდაცია. ლიკვიდატორის ფუნქციებს ასრულებს საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დანიშნული პირი ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი წესით.

ცენტრალური ბანკის მიერ ინიშნება სალიკვიდაციოდ დროებითი ადმინისტრაცია, რომელზეც გადადის კომერციული ბანკის ყველა ორგანოს (მათ შორის აქციონერთა საერთო კრებისა და ადმინისტრატორების) სრული უფლებამოსილება.

ტერმინებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება

ადმინისტრატორი – ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს, დირექტორატის (გამგეობის) ან სარევიზიო კომისიის წევრი, აგრეთვე პირი, რომელიც დამოუკიდებლად, ან ერთ ან მეტ პირთან ერთად უფლებამოსილია იკისროს ვალდებულებები ბანკის სახელით;

გადახდისუუნარო ბანკი - ბანკი, რომლის აქტივები ვეღარ ფარავენ მისსავე ვალდებულებებს.

გაკოტრება - ფინანსური კრაზი, რაც დადგენილია სასამართლოს მიერ. გაკოტრების ოფიციალურად გამოცხადების დღიდან ბანკი კარგავს თავისი ქონების განკარგვის უფლებას.

დაკავშირებული პირები - პირები, რომელთა შორის განსაკუთრებულ ურთიერთობათა არსებობას შეუძლია უშუალო

ზეგავლენის მოხდენა, მათ შორის გარიგებების პირობებზე ან ეკონომიკურ შედეგებზე;

პირი - ფიზიკური ან იურიდიული პირი საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით;

კონტროლი - კომერციული ბანკის, არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებების საქმიანობაზე და ამ საქმიანობიდან გამომდინარე გადაწყვეტილებებზე პირდაპირ თუ არაპირდაპირ, უშუალოდ თუ სხვებთან ერთად, ხმის უფლების მქონე აქციების (ნილის, პაის) გამოყენებით თუ სხვა გზით ზეგავლენის მოხდენა.

მაკონტროლებელი პირი - კონტროლის განმახორციელებელი პირი;

მონათესავე საწარმო - იურიდიული პირის შვილობილი და კონტროლს დაქვემდებარებული საწარმო, აგრეთვე მისი მაკონტროლებელი პირები და მათი შვილობილი და კონტროლს დაქვემდებარებული საწარმოები.

პრობლემური ბანკები - ბანკები, რომლებიც საქართველოს ეროვნული ბანკის საბანკო ზედამხედველობისა და რეგულირების სამმართველოს შეფასებით დგანან ლიცენზიის გაუქმების საშიშროების წინაშე შემდეგ მიზეზთა გამო: კომერციულ ბანკს აღარა აქვს საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი ფულადი სახსრებით ფორმირებული საწესდებო კაპიტალის ან საზედამხედველო კაპიტალის მინიმალური ოდენობა ან მან დაკარგა კრედიტორების ნდობა მათ წინაშე თავისი ვალდებულებების შესრულების ნაწილში და აღარ შეუძლია მისთვის მინდობილი აქტივების უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, ან კომერციული ბანკი ეწევა ან ეწეოდა ბანკის ფინანსური მდგომარეობისათვის საფრთხის შემქმნელ ან არაჯანსაღ საბანკო პრაქტიკას, რომელმაც შეიძლება მნიშვნელოვანი ზარალი მიაყენოს მის დეპოზიტარებს, ანდა კომერციული ბანკი გადახდისუუნაროა; გადახდისუუნარო ბანკი - ბანკი, რომლის აქტივები მოცემულ მომენტში ვერ ფარავს მის ვალდებულებებს; პრობლემური ბანკის საკითხის გადაწყვეტა - ანალიზის საფუძველზე ალტერნატივების შესწავლა, დადგენა და შესაბამისი პრინციპის დაცვით უკეთესი

გადანყვეტილების მიღება და განხორციელება; უმცირესი დანახარჯით გადანყვეტა - პრინციპი, როდესაც გადანყვეტილების მიღების პროცესი დაფუძნებულია ბანკისადმი კანონიერი მოთხოვნის მქონე პირის შესაძლო გასაწევი ხარჯი (ზარალის) მინიმიზაციის მისაღწევად.

საბაზრო ღირებულება - თავისუფალი საბაზრო ფასი, რომელიც ყალიბდება ბაზარზე იდენტური საქონლის (სამუშაოს, მომსახურების) მოთხოვნისა და მიწოდების ურთიერთქმედებისას და საქონლის (სამუშაოს, მომსახურების) შესაბამის ბაზარზე იმ პირებს შორის დადებული გარიგების საფუძველზე, რომლებიც არ არიან ურთიერთდამოკიდებული პირები;

შვილობილი ორგანიზაცია (არაძირითადი სანარმო) - იურიდიული პირი, რომელშიც სათავო ორგანიზაცია ფლობს პაის (ხმისუფლებიანი აქციების, წილის) ორმოცდაათ ან მეტ პროცენტს;

შეღავათიანი პირობა - გაცემული კრედიტის ან სხვა სახის ფინანსური მომსახურების გაგრძელების ნებისმიერი ვადა ან პირობა, რომელიც ბანკის ადმინისტრატორის, მონათესავე სანარმოს ან დაკავშირებული პირისთვის გაცილებით ხელსაყრელია, ვიდრე ის ვადა და პირობა, რომელიც მსგავს სიტუაციაში შეიძლება შესთავაზონ ან რომელზეც შეიძლება უარი უთხრან ისეთ პირს, რომლების არ წარმოადგენენ ზემოხსენებულ პირებს;

კონტროლი - სხვის პოლიტიკაზე ან ბიზნესთან დაკავშირებულ გადანყვეტილებაზე პირდაპირ თუ არაპირდაპირ, ცალკე თუ სხვებთან ერთად, ხმის მქონე აქციების გამოყენებით თუ ნებისმიერი სხვა გზით ძლიერი ზეგავლენის მოხდენა.

კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაოებისათვის

1. დაასახელეთ კომერციული ბანკების შექმნის პროცესის მარეგულირებელი და ფუძემდებლური ნორმები.
2. რა ეტაპებს მოიცავს ბანკის შექმნის პროცედურა?
3. როგორ ხდება ბანკის შექმნის ძირითადი დოკუმენტების მომზადება. დაასახელეთ ეს დოკუმენტები.
4. ვინ შეიძლება იყოს ბანკის დამფუძნებლები?
5. რა დოკუმენტებია საჭირო ბანკის ლიცენზიის მისაღებად?
6. რა არის ბანკის ლიცენზია და რა შემთხვევაში გაიცემა იგი კომერციულ ბანკებზე.
7. გაიცემა თუ არა საბანკო საქმიანობის ლიცენზია უცხოეთის ბანკის ფილიალზე და რა შემთხვევაში.
8. ჩამოაყალიბეთ ახლად შექმნილი ბანკის სახელმწიფო რეგისტრაციისა და ლიცენზიის მიღების წესი.
9. ჩამოაყალიბეთ ბანკების განყოფილებების (ფილიალების) გახსნისა და დახურვის წესები.
10. რას ნიშნავს ბანკების რეორგანიზაცია.
11. დაასახელეთ პრობლემური ბანკების ნიშნები.
12. რას ნიშნავს ბანკების შეერთება და შერწყმა? განმარტეთ.
13. რა არის ბანკების რეორგანიზაციის პროცესის საერთო პროცედურული მახასიათებლები.
14. ჩამოთვალეთ ბანკების შერწყმის ან მიერთების ძირითადი სტადიები.
15. როგორ გესმით მსოფლიოში უმსხვილესი ბანკების ინტეგრაცია.
16. რას ნიშნავს ბანკების რეორგანიზაციის ფორმები: დაყოფა, გამოყოფა და გარდაქმნა?
17. დაასახელეთ ბანკის გაკოტრების თავიდან აცილების ღონისძიებები.
18. რა ფორმით შეიძლება ფინანსური დახმარების განევა ბანკისათვის?
19. რას გულისხმობს ბანკის აქტივების სტრუქტურის ცვლილება?

20. რას ითვალისწინებს ბანკის პასივების სტრუქტურის შეცვლა?

21. დაასახელეთ ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურის შეცვლის გზები და ხერხები.

22. ჩამოთვალეთ ბანკის სანაციის გეგმის ძირითადი მომენტები და შემადგენელი ნაწილები.

23. განმარტეთ საბანკო სისტემის რესტრუქტურისა, ჩამოაყალიბეთ მისი მიზანი.

24. როგორ გესმით რესტრუქტურის პროცესის რეალური შინაარსი, დაასახელეთ მის წინაშე მდგომი ამოცანები.

25. რესტრუქტურის ეფექტიანი პროგრამის რა ძირითად პუნქტებს იცნობთ?

26. მოიტანეთ საზღვარგარეთის რამოდენიმე ქვეყნის საბანკო სისტემის რესტრუქტურის გამოცდილების მაგალითი.

27. ცენტრალურ ბანკს რა შემთხვევაში შეუძლია ბანკის ლიცენზიის გამოწვევა. დაასახელეთ ძირითადი ეტაპები.

28. რას ნიშნავს ბანკის გაკოტრება? ჩამოთვალეთ გაკოტრების ძირითადი ნიშნები.

29. ჩამოაყალიბეთ ბანკის ლიკვიდაციის პროცედურის ძირითადი ეტაპები.

30. რა არის ბანკის შუალედური სალიკვიდაციო ბალანსი?

31. რაში მდგომარეობს კომერციული ბანკის განვითარების სტრატეგიის ძირითადი სტანდარტები?

რეკომენდირებული ლიტერატურა

საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“. თბ., საქართველოს ეროვნული ბანკი, 2002.

საქართველოს კანონი „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“. თბ.; საქართველოს ეროვნული ბანკი, 2002.

ასათიანი რ. ეკონომიკსი. განმარტებითი ლექსიკონი. თბ., საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, 2003.

კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობის რეგ-

უღირების მეთოდური სახელმძღვანელო. თბ., საქართველოს როვნული ბანკი, 1999.

ცაავა გ. ფინანსები, ფულის მიმოქცევა, საფინანსო ინჟინერია, კრედიტი. თბ., 1999.

Балабанов И.Т. Банки и банковское дело. Питер, 2003.

Банковское дело: Авт. коллектив. под ред. **О.И. Семибратова.** М.: ИЦ Академия, 2003.

Банковское дело. Учебное пособие. Под ред. **Белоглазова Г.Н., Кроливецкая Л.П.** Питер, 2004.

Банковское дело. Учебник. Под ред. **О.И. Лаврушина.** М., Ф и С, 2003.

Банковское дело. Учебник. Под ред. **Белоглазова Г.Н., Кроливецкая Л.П.** М., Ф и С, 2003.

Банковское дело. Словарь: пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 2002.

Банковское дело: Управление и технологии. Учеб. пособие. Под ред. **А.М. Тавасиева.** - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.

Батракова Л.Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка. Учебник. М.: Лотос, 2003

Вульфел Чарлз Дж. Энциклопедия банковского дела и финансов. М.: Корпорация Федоров, 2001.

Гамза В.А. Ткачук Ц.Б. Безопасность коммерческого банка. М.: Издательство Шумилова И.И., 2000.

Жарковская Е.П. Банковское дело. М.: Омега - Л, 2004.

Козлова И.К., Купрюшина Т.А. и др. Анализ деятельности банков. М.: Выщэйшая школа, 2003.

Коробова Г.Г. Банковское дело. М.: Экономист, 2004.

Ларнонова И.В. Реорганизация коммерческих банков. М.: Финансы и статистика. 2002.

Масленченков Ю.С. технология и организация работы банка: теория и практика. _ м. ДеКА, 1998.

Масленников Ю.С. Экономика банка. Разработка по управлению финансовой деятельности банка. М.: БДЦ-Пресс, 2002.

Междкнародный опыт реструктуризации банковских систем.

_ М., 1998.

Мод Д., Молино Ф. Private Banking: элитное обслуживание частного капитала. М.: Альпина Паблишер, 2003.

Тосунян Г.А. Государственное управление в области финансов и кредита. _ М. Дело, 1997.

Щербакова Г.Н. Банковские системы развитых стран. М.: Экзамен, 2002.

Palfreman David., Ford Philip. Elements of Banking. Pritman Publishing. London. 1996.

Pose Peter S. Commercial Bank Management. Producing and Selling Financial Services. Second Edition. IRWIN. Honewood. Boston. 1993.

Woelfel Charles J. Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

საბანკო დაწესებულებების ლიცენზირების წესები

I ზოგადი დებულებანი

1. აღნიშნული წესები განსაზღვრავს საბანკო დაწესებულებების (შემდგომში კომერციული ბანკი) და უცხდლოური ბანკების ფილიალების ლიცენზირების წესებს.

2. ეს წესები შემუშავებულია „მეწარმეთა შესახებ“, „საქართველოს ეროვნული ბანკის“, ორგანული კანონის, „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონების საფუძველზე.

3. საქართველოს ეროვნული ბანკი საბანკო ლიცენზიებს გაცემის მხოლოდ დადგენილი წესით რეგისტრირებულ იმ იურიდიულ პირებს, რომელთა განცხადებული და განადგებული კაპიტალის ოდენობა, დაკავებული სასამსახურო ფართი, ბანკის ადმინისტრაციისა და მმართველობის მუშაობის გამოცდილება, აგრეთვე, წარმოდგენილი ბიზნეს-გეგმა და შინაგანაწესი შეესაბამება აღნიშნული წესებით გათვალისწინებულ და მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილ შეფასებათა კრიტერიუმებს და საქმიანობას.

4. ეროვნული ბანკის მიერ გაცემული ლიცენზიის თანახმად კომერციულ ბანკებს უფლება ეძლევათ აწარმოონ საბანკო ოპერაციები როგორც საქართველოს ტერიტორიაზე, ასევე მის ფარგლებს გარეთ.

2. საწესდებო ფონდი და პარტნიორები

1. კომერციული ბანკის პარტნიორები შეიძლება იყვნენ როგორც რეზიდენტი, ასევე არარეზიდენტი ფიზიკური და იურიდიული პირები, რომელთა მონაწილეობა არ იკრძალება მომქმედი კანონმდებლობით;

2. ახლად შექმნილი, ასევე მომქმედი კომერციული ბანკებისათვის საწესდებო ფონდის სიდიდეს, მისი შეესების ფორმასა და ვადებს განსაზღვრავს საქართველოს ეროვნული ბანკის შესაბამისი ნორმატიული აქტი.

3. კომერციული ბანკის საწესდებო ფონდი შეიძლება შეივსოს როგორც ფულადი შენატანებით აგრეთვე, მატერიალური აქტივებით (ქონება). საწესდებო ფონდში შესატანი მატერიალურ აქტივებს აფასებს დამოუკიდებელი აუდიტორი, რომელიც ინიშნება საქართველოს კანონის „მეწარმეთა შესახებ“ შესაბამისად;

4. ახლად შექმნილი კომერციული ბანკის საწესდებო ფონდის აკუმულირება ხდება საქართველოს ეროვნულ ბანკში გახსნილ დროებით ანგარიშზე, შესაბამისად აღნიშნული ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს თავმჯდომარის განცხადებასა და პარტნიორთა (აქციონერთა) საერთო კრების ოქმის (ნოტარიულად დამოწმებული ახლი) წარმოდგენის შემდეგ. საბანკო ოპერაციების ლიცენზიის ლგაცემის შემთხვევაში ნაშთი გადაირიცხდება ეროვნულ ბანკში, მისთვის გახსნილ საკორესპონდენტო ანგარიშზე, ხოლო უარის თქმის შემთხვევაში კი, იგი დაუბრუნდება პარტნიორებს იმავე ოდენობით, რა ოდენობითაც იქნა შეტანილი.

3. შუამდგომლობა საბანკო ლიცენზიის მისაღებად

1. საბანკო ლიცენზიის მისაღებად წარმოდგენილ შუამდგომლობას თან უნდა ერთვოდეს შემდეგი დოკუმენტები:

ა) ბანკის რეგისტრაციის შესახებ სასამართლო დადგენილებების ნოტარიულად დამოწმებული ასლი;

ბ) ბანკის ნოტარიულად დამოწმებული წესდება;

გ) დამფუძნებელთა კრების ოქმი, რომელიც უნდა მოიცავდეს: ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს, სარევიზიო კომისიისა და დირექტორატის (გამგეობა) არსებობას, მთ.ბუღალტრის დანიშვნას; ბანკის პარტნიორებს (აქციონერები) შორის საწესდებო ფონდის წილობრივ გადანაწილებას, თანხობრივ და პროცენტულ გამოხატულებას;

2. ბანკის თითოეულ რეზიდენტ პარტნიორზე (აქციონერი) წარმოდგენილი უნდა იქნეს შემდეგი დოკუმენტაცია:

ა) ფიზიკურ პირებზე: სახელი, გვარი, საცხოვრებელი ადგილი, საქმიანობა ან პროფესია; შრომის წიგნაკის ამონაწერი დამოწმებული ბოლო სამუშაო ადგილიდან;

ბ) იურიდიულ პირებზე: სარეგისტრაციო დოკუმენტების ნოტარიულად დამოწმებული ასლები; წლიური და ბოლო პერიოდის ბალანსი დამოწმებული საგადასახადო სამსახურის მიერ და ამავე სამსახურის ცნობა იმის შესახებ, რომ აღნიშნულ ორგანიზაციას ბიუჯეტისადმი დავალიანება არ ყრიცხება; აუდიტორუ-

ლი ორგანიზაციის დასკვნა მისი ფინანსური მდგომარეობის შესახებ; მომსახურე ბანკიდან ცნობა ანგარიშის არსებობის შესახებ და საგადასახადო დავალების ასლი საწესდებო ფონდში შეტანილ თანხაზე;

3. ბანკის არარეზიდენტ პარტნიორებს (აქციონერს) წარმოდგენილი უნდა იქნეს შემდეგი დოკუმენტაცია:

ა) საპასპორტო მონაცემები დამოწმებული შესაბამისი საელჩოს მიერ, საგადასახადო დეკლარაცია;

ბ) იურიდიულ პირებს: სარეგისტრაციო დოკუმენტები, აუდიტორული ორგანიზაციის დასკვნა მის ფინანსურ მდგომარეობაზე; უფლებამოსილი ორგანოს (სამეთვალყურეო საბჭოს ან დირექტორიატის) გადაწყვეტილება ბანკის საწესდებო ფონდში მონაწილეობის შესახებ; იმ შემთხვევაში, თუ იურიდიული პირი კომერციული ბანკია, მაშინ აუცილებელია იმ ქვეყნის ცენტრალური ბანკის სარეკომენდაციო წერილი, რომლის ტერიტორიაზეც ბანკი არის რეგისტრირებული;

გ) ყველა დოკუმენტი წარმოდგენილ უნდა იქნას ლუგალიზებული სახით;

4. კომერციული ბანკის საერთო ორგანიზაციული სტრუქტურა, რომელიც მოიცავს შემდეგ დოკუმენტებს:

ა) ბანკის შინაგანაწესი, დამტკიცებული წესდების შესაბამისად;

ბ) დირექტორიატის (გამგეობა) წევრებისა და მთ.ბუღალტრის შრომის წიგნაკის ამონაწერები და სარეკომენდაციო წერილები დამოწმებული ბოლო სამუშაო ადგილებიდან, კადრების აღრიცხვის ფურცლები და დიპლომის ასლები. კომერციული ბანკის დირექტორიატის (გამგეობა) თავმჯდომარედ და მთ.ბუღალტრად როგორც წესი ინიშნებიან პირები, რომელთაც გაანწიათ ბოლო სამი წლის მანძილზე საბანკო-საფინანსო სისტემაში ხელმძღვანელ თანამდებობაზე მუშაობის გამოცდილება და შეუვასდებიან დადებითად ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი წესით.

5. ბანკის ბიზნეს-გეგმა, დამოწმებული დირექტორიატის (გამგეობა) მიერ, უნდა მოიცავდეს შემდეგ საკითხებს:

ა) საფინანსო ოპერაციები და ძირითადი აქტივები: ძირითადი საფინანსო ოპერაციები და საბანკო პროდუქტი, რომელსაც სთავაზობს ბანკი კლიენტურას;

ბ) აქტივებისა და ვალდებულებების დაახლოებითი სტრუქტურა;

ტურა: მოსალოდნელი აქტიუ-პასივის სტრუქტურა პირველი 2 წლის განმავლობაში; ბანკის მთლიანი კაპიტალის აღეჭრატურობა და მისი დაცვა; ლიკვიდურობის უზრუნველყოფის სტრუქტურა; დაკრედიტებისა და ინვესტირების პოლიტიკა და პროცედურა;

გ) მოგება-სარაღის გაანგარიშების გეგმა: შემოსავალ-გასახე-ლის გეგმა დაფუძნებული ბაზრის ანალიზსე მომავალი 2 წელ'ზე გაანგარიშებით; მოგების განაწილების პროექტი, ხარჯების სტრუ-ქტურა;

6. წარმოდგენილ უნდა იქნეს ცნობა ბანკის განადგობული საწესდებო კაპიტალის შესახებ და ეროვნული ბანკის საკისო ოპერაციების, ფასეულობის დაცვისა და სპეცგადასიღვის სამ-მართველოს მიერ გაცემული სადაროს კვანძის პასპორტი.

7. ზემოაღნიშნული საბუთების სრულყოფილად წარმოდგენის შემდეგ ეროვნული ბანკი არაუგვიანეს ერთი თვის ვადისა მი-იღებს დასაბუთებულ გადაწყვეტილებას და წერილობით აცნობებს პასუხს განმცხადებელს.

4. უცხოური კომერციული ბანკის ფილიალის ლიცენზირება

1. უცხოური კომერციული ბანკის ფილიალ'ზე საბანკო ლი-ცენზია გაიცემა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც თავად ბანკი სათაეო დაწესებულებების ადგილსამყოფელ ქვეყანაში უფლებამო-სილია მოიხილოს ფულადი ანაბრები ან გადახდის სხვა საშუ-ალეებზე, ასეთ შემთხვევაში საბანკო ლიცენზია გაიცემა მხოლოდ საქართველოს ეროვნულ ბანკსა და უცხო სახელმწიფოს იმ კო-მიტენტურ ორგანოსა შორის კონსულტაციების გამართვის შემ-დეგ, რომლებიც ახორციელებენ შესაბამის ბანკის ლიცენზირე-ბასა და ზედამხედველობას.

2. უცხოური ბანკის ფილიალის ლიცენზიის მისაღებ განაცხ-ადს თან უნდა ერთვიდეს;

ა) ფილიალის რეგისტრაციის შესახებ სასამართლო დადგუ-ნილების ნოტარიულად დამოწმებული ასლი;

ბ) ფილიალის საქმიანობის მოკლე აღწერილობის ნოტარი-ალურად დამოწმებული ასლი;

გ) სათაეო ბანკის სარეგისტრაციო დოკუმენტები;

დ) ბანკის უფლებამოსილი ორგანოს გადაწყვეტილება ფილ-იალის გახსნის შესახებ;

ე) იმ ქვეყნის ცენტრალური ბანკის სარეკომენდაციო წერილი სადაც განთავსებულია სათაეო ბანკი.

ვ) აუდიტორული ორგანიზაციის ბოლო პერიოდის დასკვნა სათავეო ბანკის ფინანსური მდგომარეობის შესახებ.

ზ) სათავეო ბანკის წერილი იმის შესახებ, რომ იგი იღებს სრულ იურიდიულ და ფინანსურ ვალდებულებას აღნიშნული ფილიალის საქმიანობასა და შედეგებს;

თ) სათავეო ბანკის მიერ ფილიალისათვის გამოყოფილი ხელუხლებელი რესურსის მინიმალური ოდენობა უნდა იყოს ეროვნული ბანკის მიერ კომერციული ბანკებისათვის დადგენილი საწესდებო ფონდის ადეკვატური.

ი) უფლებამოსილი ორგანოს მიერ დირექტორატის (გამგეობის) წევრების არჩევის ოქმი და ფილიალის საერთო ორგანიზაციული სტრუქტურა, რომელიც მოიცავს შემდეგ დოკუმენტებს: დირექტორატის (გამგეობის) წევრების შრომის წიგნაკის ამონაწერი და სარეკომენდაციო წერილი დამოწმებული ბოლო სამუშაო ადგილიდან კადრების აღრიცხვის ფურცელი და დიპლომის ასლი.

კ) იმ შემთხვევაში, როდესაც დირექტორატის წევრი არარეზიდენტი, წარმოდგენილ უნდა იქნას სარეკომენდაციო წერილი დამოწმებული ბოლო სამუშაო ადგილიდან, ინფორმაცია სამსახურეობრივი გამოცდილების შესახებ და ავტობიოგრაფია; უცხოური კომერციული ბანკის ფილიალის დირექტორატის (გამგეობის) თავმჯდომარე და მთავალტერი უნდა აკმაყოფილებდეს მე-3 მუხლის მე-4 პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტის მოთხოვნებს;

ღ) ფილიალის შინაგანაწესი, დამტკიცებული უფლებამოსილი ორგანოს მიერ;

ყ) ფილიალის ბიზნეს-გეგმა, რომელშიც 35 პუნქტში არსებულ ასპექტებთან ერთად აღნიშნული უნდა იყოს ფილიალის საქმიანობის სახეობა და მისი გახსნის აუცილებლობის ეკონომიკური დასაბუთება;

ღ) ეროვნული ბანკის საღაროს ოპერაციების, ფასუელობის და ცვისა და საეკვადალიტვის სამმართველოს მიერ გაცემული საღაროს კვანძის პასპორტი.

3. შემოადნიშნული საბუთების სრულყოფილად წარმოდგენის შემდგომ ეროვნული ბანკი არაუგვიანეს ერთი თვის ვადისა მიიღებს დასაბუთებულ გადაწყვეტილებას და წერილობით აცნობებს პასუხს განმცხადებელს.

4. ყველა დოკუმენტი წარმოდგენილი უნდა იქნას ქართულ ენაზე კანონის მოთხოვნათა დაცვით;

5. უცხოური კომერციული ბანკის ფილიალი, როგორც სხვა ყველა კომერციული ბანკი, ვალდებულია დაიცევას ეროვნული ბანკის შოიხოვნება და ნორმატივები;

5. კომერციული ბანკების შერწყმა (გაერთიანება, მიერთება) და გაყოფა

1. კომერციული ბანკების გაერთიანება შეიძლება მოხდეს ორი ან რამოდენიმე ბანკის მიერ ეროვნული ბანკის წინასწარი თანხმობის საფუძველზე;

2. გაერთიანებისას კომერციული ბანკები კარგავენ თავიანთ იურიდიულ და ფინანსურ დამოუკიდებლობას და წარმოიქმნება ერთი ახალი დამოუკიდებელი იურიდიული პირი, რომელიც წარმოადგენს გაერთიანებული საზოგადოებების უფლებამონაცვლეს;

3. აღნიშნული თანხმობის მისაღებად საქართველოს ეროვნულ ბანკს განცხადებასთან ერთად უნდა წარედგინოს შემდეგი დოკუმენტები:

ა) შესაბამისი კომერციული ბანკების პარტნიორთა საერთო კრებების გადაწყვეტილება გაერთიანების შესახებ;

ბ) კომერციული ბანკების სარეგისტრო კომისიის აქტები ბოლო პერიოდისათვის;

გ) ბანკების გაერთიანების შედეგად წარმოქმნილი ახალი ბანკის ბალანსის პროექტი;

დ) მომავალი კომერციული ბანკის ბიზნეს-გეგმა და გაერთიანების ეკონომიკური დასაბუთება;

ე) ბანკის შინაგანაწესი (დამოწმებული წესდების შესაბამისად);

4. აღნიშნული დოკუმენტების განხილვის შემდგომ არაუგვიანეს ერთი თვის ვალისა ეროვნული ბანკი მიიღებს გადაწყვეტილებას და წერილობით აცნობებს კომერციულ ბანკებს.

5. თუ კომერციული ბანკების შერწყმა დადებითად იქნა შეფასებული, მაშინ დამატებით, ბანკის ლიცენზირებისათვის საჭიროა წარმოდგინდეს იქნას მე-3 მუხლის 1; 2; 3; 4; 6 პუნქტებით გათვალისწინებული საბუთები და შესაბამისი კომერციულ ბანკებზე საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ ადრე გაცემული ყველა საბანკო ლიცენზია;

6. აღნიშნული დოკუმენტების სრულყოფილად წარმოდგენის შემდეგ საქართველოს ეროვნული ბანკი ახალ შექმნილ კომერციულ ბანკზე გასცემს საბანკო ლიცენზიას;

7. გაერთიანების შედეგად წარმოქმნილ ბანკზე, არ ერცელებოდა „საქართველოს კომერციული ბანკების საწესდებო კაპიტალის (ფონდის) მინიმალური ოდენობის განსაზღვრის შესახებ“ საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 1998 წლის 9 ივლისის № 62 ბრძანების I მუხლით გათვალისწინებული მოთხოვნები;

8. იმ შემთხვევაში, როდესაც ხდება ერთი კომერციული ბანკის მიერ მეორე კომერციული ბანკის მიერთება მაშინ ეროვნულ ბანკის თანხმობის მისაღებად განაცხადებას თან უნდა დაერთოს:

ა) ბანკების საერთო კრების გადაწყვეტილება აღნიშნულზე;

ბ) ბიზნეს-გეგმა, რომელიც მოიცავს ფინანსური მდგომარეობის ამსახველი დოკუმენტების (ბალანსები, ანეგარიშგებანი) პროექტებს ერთი ბანკის მიერთებისას მეორეზე.

9. ბანკების მიერთების საკითხის დადებითად გადაწყვეტის შემთხვევაში, ეროვნული ბანკის შესაბამისი განკარგულებით მიერთებული კომერციული ბანკის საბანკო ლიცენზია წაითვლება გაუქმებულად, ხოლო იმ კომერციული ბანკის საბანკო ლიცენზია, რომელმაც მიიერთა მეორე უცვლელი რჩება.

10. არ დაიშვება CAMEL-ის კომპლუტიური რეტირინგის მეოთხე და მეხუთე კატეგორიების კომერციული ბანკების მიერ სხვა კომერციული ბანკების ან მათი ფილიალების შერწყმა (მიერთება);

11. კომერციული ბანკის გაყოფა ორ ან რამოდენიმე ბანკად განიხილება როგორც ახალი კომერციული ბანკების წარმოქმნა და შესაბამისად მათი ლიცენზირება უნდა მოხდეს არსებული წესების თანახმად.

12. ბანკების შერწყმის, მიერთების ან გაყოფის საკითხის დადებითად გადაწყვეტის შემთხვევაში ეროვნული ბანკი გამორჩეულად შესაბამის განკარგულებას. (მომქმედი კომერციული ბანკების მენეჯმენტის ვეილა (ველილება უნდა აკმაყოფილებდეს მე-3 მუხლის მე-4 პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტს).

დამტკიცებულია
საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის
1998 წლის 30 ნოემბრის №116 ბრძანებით

**საბანკო დაწესებულებების მიერ ფილიალების
გახსნისა და ფუნქციონირების წესები**

მუხლი 1.

1. აღნიშნული წესები განსაზღვრავს საბანკო დაწესებულებების (შემდგომში კომერციული ბანკი) ფილიალების გახსნის წესებს.
2. ეს წესები შემუშავებულია „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“, „მეწარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონების საფუძველზე.
3. საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ ლიცენზირებულ კომერციულ ბანკს აქვს უფლება გახსნას ფილიალები ეროვნული ბანკის თანხმობით, როგორც საქართველოს ტერიტორიაზე ასევე მის ფარგლებს გარეთ.

მუხლი 2.

1. კომერციული ბანკის მიერ საქართველოს ტერიტორიაზე ფილიალის გახსნისათვის ეროვნულ ბანკში წარდგენილ განაცხადს თან უნდა ახლდეს შემდეგი საბუთები:
  - ა) ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს გადაწყვეტილება ფილიალის შექმნაზე;
  - ბ) ფილიალის ბისნეს-გეგმა, რომელშიც აღნიშნული უნდა იყოს ფილიალის გახსნის აუცილებლობის ეკონომიკური დასაბუთება, აგრეთვე სათაო ბანკის მიერ მასზე დაკისრებული უფლება და მოვალეობა.
2. აღნიშნული საბუთების სრულყოფილად წარმოდგენის შემდეგ, საქართველოს ეროვნული ბანკი განიხილავს ფილიალის გახსნის საკითხს და არა უგვიანეს ერთი თვისა აცნობებს განმცხადებელ კომერციულ ბანკს გადაწყვეტილების შესახებ.
3. თუ ბანკის ფინანსური მდგომარეობა არასტაბილურია და არ აკმაყოფილებს ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილ კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობის რეგულირების წესების მოთხოვნებს, მაშინ ბანკს არ მიეცემა ფილიალის გახსნაზე თანხმობა.

4. ფილიალის გახსნა'სე ეროვნული ბანკის თანხმობის მიღების შემდეგ, კომერციული ბანკი ვალდებულია, ეროვნულ ბანკს ერთი თვის ვადაში წარუდგინოს შემდეგი საბუთები:

ა) ფილიალის რეგისტრაციის შესახებ სასამართლო დადგენილებისა და საქმიანობის მოკლე აღწერილობის ნოტარიალურად დამოწმებული ასლები;

ბ) სამეთვალყურეო საბჭოს გადაწყვეტილება ფილიალის მმართველის და მთავარი ბუღალტრისა და საღაროს გამგის დანიშვნის შესახებ;

გ) ეროვნული ბანკის საღაროს ოპერაციების, ფასეულობის დაცვისა და სპეცგადაზიდვების სამმართველოს მიერ გაცემული დასკვნა საღაროს კეანძის მზადყოფნის შესახებ.

5. დადგენილ ვადაში საბუთების სრულყოფილად წარმოუდგენლობის შემთხვევაში, ეროვნული ბანკი წერილობით აცნობებს კომერციულ ბანკს ფილიალის გახსნაზე მის მიერ აღრე გაცემული თანხმობის ანუღიორების შესახებ.

დანართი 73.

დამტკიცებულია

საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის
2001 წლის 4 მაისის №116 ბრძანებით

ინტერესთა კონფლიქტის და ბანკის ადმინისტრატორებსა და მათთან დაკავშირებულ პირებს შორის ოპერაციების განხორციელების დებულება

მუხლი 1. ზოგადი დებულებანი

1. საბანკო ინსტიტუტების კარგი მართვისათვის ამ დაწესებულებების ადმინისტრატორებმა თავიდან უნდა აიცილონ ინტერესთა კონფლიქტი და საბანკო საქმიანობაში არ დაუშვან საკუთარი ინტერესების ბანკის ინტერესებზე მალღა დაყენება ან თანამდებობრივი უფლებების ზიორტად გამოყენება, რადგან ბანკირებს აკისრიათ განისაკუთრებული, ნღობა'სე დაფუძნებული პასუხისმეგ-

ბლობა, რაც უკულისხმობს მათდამი რწმუნებული ბანკების მიმართ ყურადღებას, გულმოდგინებას, გონიერულ წინდახედულობას, დამოუკიდებლობასა და ერთგულებას. ასეთი ვალდებულებები მათ ეკისრებათ იმ შეანაბრეთა ინტერესების დაცვის უსრუველსაყოფად, რომელთაც თავიანთი თანხები ამ ბანკებს მიარდებს.

2. ნლობაზე დაფუძნებული პასუხისმგებლობა მოითხოვს ბანკების ადმინისტრატორების მიერ თავიანთ პირად და ფინანსურ, აგრეთვე ანაბრების არმქონე კრედიტორებისა და აქციონერების ინტერესებზე მიღლა თავიანთი შეანაბრების ინტერესების დაყენებას.

3. ამ მიზნით ბანკების ადმინისტრატორებმა თავიდან უნდა აიცილონ ნებისმიერი არამართებული მოქმედება, რადგან ქვეყნის საბანკო სისტემისადმი ფართო სასოგადოებრიობის ნლობა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია და იგი ჯანსაღა, სტაბილური და კონკურენტუნარიანი საბანკო სისტემის შექმნის საწინდარია.

4. ბანკის ნებისმიერი ადმინისტრატორის მიერ მისივე ნლობის პასუხისმგებლობის დარღვევა, საბოლოოდ, იწვევს როგორც ამ ბანკის გადასდისუნარობას, ისე მისი ადმინისტრატორის გაუმართლებელ გამდირებას. ასეთ შემთხვევებში, მათ მიმართ ზომების მიღების მიზნით საქმე უნდა გადაეცეს შესაბამის ორგანოებს.

5. ბანკის ნებისმიერი ადმინისტრატორის მიერ მისივე ნლობითი პასუხისმგებლობის დარღვევა განსაკუთრებით სახიანოა საბანკო სისტემისათვის, რადგან ამან შეიძლება გამოუწირობელი ზიანი მოაყენოს საბანკო სისტემას და გააწილოს შეანაბრებები, რომელთა ინტერესების დაცვაც ბანკის ადმინისტრატორებმა თავიანთ თავზე აიღეს. ასეთმა შედეგებმა შეიძლება ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში უარყოფითი გავლენა იქონიოს მოლიანად ქვეყნის ფინანსურ სექტორზე.

6. ინტერესთა კონფლიქტის თავიდან აცილების და მხოლოდ პირადი ინტერესების დაცვისა და თანამედრობრივი უფლებების ბოროტად გამოყენების პრაქტიკის, აგრეთვე ბანკის ადმინისტრატორთა მიერ ნლობითი ვალდებულებების სხვაგვარი დარღვევების აღკვეთის მიზნით, სათხოველმა კომერციულმა ბანკმა თავისი შინაგანაწესით ან ქვეყნის კოდექსით (რომელიც დამტკიცებულია სამეთვალყურეო საბჭოს მიერ), დოკუმენტური სახით უნდა შეი-

მუშაოს ბანკის ადმინისტრატორთა საქმიანობასთან დაკავშირებული სტრატეგიული მიმართულებები და პროცედურები. ამგვარი სტრატეგია და პროცედურების შექმნა დაიცავს და ხელს შეუწყობს ბანკის საქმიანობის სწორად წარმართვას, ინტერესთა კონფლიქტის, ასევე არასწორი მოქმედებების დადგენასა და აღმოფხვრას.

7. ამ დებულების მიზანია ინტერესთა კონფლიქტის საკითხების დარეგულირება, რომლის მიღწევაც შესაძლებელია თითოეული ბანკისა და მათი ადმინისტრატორებისათვის სპეციალური წესების დადგენით და მათი რეალიზაციით.

მუხლი 3. აკრძალვები და შეზღუდვები

1. ბანკს ეკრძალება შეღავათიანი პირობებით მისი ნებისმიერი ადმინისტრატორისათვის, მონათესავე საწარმოს ან მათთან დაკავშირებული რომელიმე პირისათვის სესხის მიცემა, ან ნებისმიერი ფინანსური მომსახურების გაწევა კრედიტის სახეობის, საპროცენტო განაკვეთის, დაფარვის ვადის, უსრუნველყოფის საშუალების ღირებულების ან რაიმე სხვა ფაქტორების მიუხედავად. ბანკმა მისი რომელიმე ადმინისტრატორისათვის, მონათესავე საწარმოს ან ნებისმიერი მათთან დაკავშირებული პირისათვის სესხის მიცემა ან ფინანსური მომსახურება უნდა განახორციელოს იგივე საფუძველზე და იგივენაირად, როგორც ამას მოახდენდა იმ შემთხვევაში, თუ ბენეფიციარი (მიმღები) არ იქნებოდა ბანკის ადმინისტრატორი, მონათესავე საწარმო ან მათთან დაკავშირებული პირი.

2. ბანკს ნებისმიერ დროს ეკრძალება სესხის ან სხვა ვალდებულებების მიცემა მისი რომელიმე ადმინისტრატორისათვის, მონათესავე საწარმოს ან მათთან დაკავშირებული ნებისმიერი პირისათვის, თუ ასეთი პირისთვის მიცემული სესხებისა და სხვა ვალდებულებების საერთო თანხა ბანკის მთლიანი კაპიტალის 5%-ს აღემატება.

3. ბანკს ნებისმიერ დროს ეკრძალება სესხის ან სხვა ვალდებულებების მიცემა მისი ადმინისტრატორებისათვის, მონათესავე საწარმოს ან მათთან დაკავშირებული პირებისათვის, თუ ასეთი პირებისათვის მიცემული სესხებისა და სხვა ვალდებულებების საერთო თანხა ბანკის მთლიანი კაპიტალის 25%-ს აღემატება.

4. ბანკს ნებისმიერ დროს ეკრძალება სესხის მიცემა მისი რომელიმე ადმინისტრატორისათვის, მონათესავე საწარმოს ან მათთან

დაკავშირებული ნებისმიერი პირისათვის, თუ თითოეული ასეთი სესხისათვის მიღებული უზრუნველყოფის საშუალების საბაზრო ღირებულება მისცემს სესხის მთლიანი თანხის 110%-ზე ნაკლებია.

5. იმ შემთხვევაში, თუ უზრუნველყოფა წარმოადგენს უძრავ ან მოძრავ ქონებას, მათი რეგისტრაცია და დოკუმენტაცია იხე უნდა იყოს გაფორმებული, რომ იძლეოდნენ მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად ამ ქონების რეალიზაციის ან დასაკუთრების საშუალებას.

6. ბანკმა არ უნდა აწარმოოს არანაირი ოპერაცია მის რომელიმე აღმინისტრატორთან, მონათესავე საწარმოსა ან მასთან დაკავშირებულ ნებისმიერ პირთან, თუ ეს ოპერაცია არ იქნება დამტკიცებული ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს სხდომაზე.

7. არცერთმა აღმინისტრატორმა და ბანკთან ან აღმინისტრატორთან დაკავშირებული პირმა არ უნდა მიიღოს მონაწილეობა ნებისმიერ ასეთ ოპერაციასთან დაკავშირებით გამართულ განხილვაში, თუ მას აქვდან რაიმე პირდაპირი ან არაპირდაპირი სარგებელი ელის. ასევე, არცერთი ასეთი აღმინისტრატორი ან პირი არ უნდა უცადოს ამგვარ ოპერაციებთან დაკავშირებით რამენაირი ზეგავლენა მოახდინოს სამეთვალყურეო საბჭოს გადაწყვეტილებაზე.

8. სამეთვალყურეო საბჭოზე ნებისმიერი ასეთი საკითხის განტანის დროს საბჭოს დაინტერესებული წევრი ვალდებულია განხილვის სტადიაში წარმოადგინოს ამომწურავი ინფორმაცია თაყისი ინტერესების შესახებ. საბჭოს ასეთი წევრი არ მონაწილეობს მოცემული საკითხის განხილვასა და გადაწყვეტილების მიღებაში. მისი დასწრება მხედველობაში არ მთილება კრების კუროუმის განსაზღერისას.

9. როდესაც სამეთვალყურეო საბჭო ამტკიცებს ოპერაციას 'ხემათ ჩამოთვლილი მოთხოვნების შესაბამისად, მაშინ სამეთვალყურეო საბჭოს სხდომაზე აუცილებლად უდა წარედგინოს ამომწურავი ინფორმაცია ასეთი ოპერაციის ნებისმიერ საკითხზე.

10. იმ შემთხვევაში, თუ ოპერაცია, რომელიც ასეთ სხდომაზე უნდა დამტკიცდეს, დაკავშირებულია მიცემული სესხის პირობების ცვლილებასთან ან სხვა სახის საკრედიტო ვალდებულებასთან, მაშინ ამომწურავ ინფორმაციაში, როგორც მინიმუმ, უნდა შეყ-

იდეს ძირითადი თანხის ოდენობა, საპროცენტუო განაკვეთი და დაფარვის ვადა, რომელსაც თან უნდა ახლდეს დეტალური საკრედიტო და ფინანსური ინფორმაცია როგორც მსესხებლის, ისე გარანტიის მიმღების შესახებ, მათ შორის შეხედულება მათ მიერ სესხის ვალებში გადახდის უზარიაზრობის შესახებაც. ეს ინფორმაცია დაცული უნდა იქნეს ბანკის კრედიტების მართვის შესახებ მიმდინარე დოკუმენტებში და მოთხოვნისთანავე ხელმისაწვდომი უნდა იყოს ეროვნული ბანკის ინსპექტორებისათვის.

11. ამომწურავ ინფორმაციაში უნდა შევიდეს ამგვარი ხესხის ან საკრედიტო ვალდებულებებისათვის შეთავაზებული უზრუნველყოფის საშუალების მიმდინარე საბაზრო ღირებულების შეფასება, ასევე უზრუნველყოფის საშუალების შესაძლო ფასი ხესხის საბოლოოდ შეთანხმებულ ვადაში დაფარვამდე. შეფასებას ხელს უნდა აწერდეს ლიცენზირებული დამოუკიდებელი აუდიტორი, რომელიც არ იქნება ბანკის თანამშრომელი, ან სავარაუდოდ ხესხის ამღებთან დაკავშირებული პირი. შეფასების შესახებ შეხედულება დაცული უნდა იქნეს ბანკის კრედიტების მართვის შესახებ მიმდინარე დოკუმენტებში და მოთხოვნისთანავე ხელმისაწვდომი უნდა იყოს ეროვნული ბანკის ინსპექტორებისათვის. ყველა შემთხვევაში ჩამოთვლილი ინფორმაცია სათანადოდ უნდა გაფორმდეს სხდომის ოქმებში, იმის მიუხედავად, მოხდება თუ არა ოპერაციის დამტკიცება. ეს ოქმები მოთხოვნისთანავე ხელმისაწვდომი უნდა იყოს ეროვნული ბანკის ინსპექტორებისათვის.

12. ბანკს ეკრძალება მისი რომელიმე ადმინისტრატორისაგან, მონათესავე საწარმოს ან დაკავშირებული პირისაგან ისეთი აქტივის შექმნა, რომლის ხარისხიც შეესაბამება მომენტისათვის არ შეესაბამება „კორპორაციული ბანკების მიერ აქტივების კლასიფიკაციისა და შესაძლო დანაკარგების რეზერვების შექმნისა და გამოყენების წესით“ განსაზღვრულ „სტანდარტულ“ კატეგორიას.

13. ბანკის ადმინისტრატორს ეკრძალება ბანკისაგან, ნებისმიერი მონათესავე საწარმოსაგან (საწარმოსათვის) ისეთი ანაზღაურების მიღება (გაცემა), რომელიც აღემატება ფაქტობრივად გაწეული მომსახურების ღირებულებას ან რომელიც აღარბებს იგივე მოცულობის აქტივების და მოგების მახვენებლების მქონე ბანკის მიერ ანალოგური ტიპის მომსახურების არსებულ საბაზრო ფასს.

14. თუ ეროვნული ბანკის ბოლო შემოწმების თანახმად ბანკი

უკვე არის ან პოტენციურად, უახლოეს მომავალში, შეიძლება იქცეს პრობლემურ ბანკად, მისმა ადმინისტრატორებმა პირდაპირ ან არაპირდაპირ არ უნდა გახცენ ფულადი სახსრები რაიმე ტიპის პრემიის ან ჯილდოს სახით, მანამ, სანამ ეროვნული ბანკის შეფასებით ბანკი აღარ წაითვლება ფაქტობრივ ან პოტენციურ პრობლემურ ბანკად.

15. ბანკის აქციონერებმა (წილის მფლობელებმა) ბანკისაგან უნდა მიიღონ შემოსავლები სათანადოდ გაცხადებული და წმინდა მოგებიდან კანონიერად გადახდილი დივიდენდების სახით ბანკის საწესდებო კაპიტალში მათი კუთვნილი აქციების (წილის) გათავალისწინებით.

16. ამ მუხლში ნამოყალიბებული ყველა აკრძალვა და შესჯავდა, რომელიც განსაზღვრულია ბანკებისათვის, ასევე ერცელებს ნებისმიერი იმ ადმინისტრატორის, მონათესავე საწარმოს ან დაკავშირებული პირის მიმართ, რომლებიც ბანკთან აკრძალულ ოპერაციებში იქნებიან ჩართული.

მუხლი 4. ეროვნული ბანკის უფლება

1. ეროვნულ ბანკს უფლება აქვს:

ა) მიიღოს ზომები ამ დებულების მე-3 მუხლით გათვალისწინებული თითოეული აკრძალვის და შესლუდვის გათვალისწინებლობის გამო კანონმდებლობით განსაზღვრული სანქციებისა და ფულადი ჯარიმების გამოყენებით იმ ბანკების მიმართ, რომელთაც დაარღვევს ამ დებულების მოთხოვნები;

ბ) მოითხოვოს ბანკის იმ ადმინისტრატორის ან თანამშრომლის გათავისუფლება სამუშაოზე ან ღირეკტორთა საბჭოდან, რომელმაც ეროვნული ბანკის დასაბუთებული შეხედულებით დაარღვია ეს დებულება.

2. თუ ეროვნული ბანკი წააუვლის, რომ ამ მუხლში აწერილი ნებისმიერი მოთხოვნა არ განხორციელდა, ან დროისა და გარემოებების გამო სამომავლოდაც არ მოყვება შედეგი, ასეთ შემთხვევაში ეროვნულ ბანკს შეუძლია გაატაროს არსებული ვითარებისათვის საჭირო ისეთი ადმინისტრაციული და მკორექტირებელი ღონისძიებები, როგორცაა: დამრღვევი ბანკის საბანკო ლიკენინის გაუქმება ან საჭიროების შემთხვევაში, სისხლის სამართლის დანაშაულზე საქმის აღსაძვრელად მასალების შესაბამისი ორგანოებისათვის გადაცემა.

საქართველოს ეროვნული ბანკი

პრობლემური ბანკების საკითხის გადაწყვეტის ანალიტიკური საფუძვლები

1 შესავალი

საქართველოს ეროვნული ბანკის ერთ-ერთი მთავარი ფუნქციაა საბანკო სისტემის ლიკვიდურობის, გადახდისუნარიანობის და მყარი ფუნქციონირების უზრუნველყოფა. ამ მიზნის მისაღწევად საქართველოს ეროვნულ ბანკს მინიჭებული აქვს კომერციული ბანკების ლიცენზირებისა და ზედამხედველობის, აგრეთვე მათი დროებითი ადმინისტრირების და ლიკვიდაციის უფლებამოსილება. შესაბამისად, ეროვნულ ბანკს ეკისრება აგრეთვე პასუხისმგებლობა იმ ბანკების საკითხის გადაწყვეტისთვისაც, რომელთაც გადახდისუნარიანობის ან სხვა მიზეზების გამო უნდა გაუქმდეთ ლიცენზია.

ასეთ შემთხვევაში საზოგადოებას აინტერესებს და ამავე დროს უფლება აქვს იცოდეს, სათანადოდ ასრულებს თუ არა საქართველოს ეროვნული ბანკი თავის საქმეს, როდესაც რომელიმე კომერციული ბანკი კოტრდება. კომერციულმა ბანკებმა კი უნდა დაინახონ და დარწმუნებული იყვნენ, რომ ეროვნული ბანკი გამოიყენებს მისთვის მინიჭებულ ფართო უფლებამოსილებას მხოლოდ გარკვეულ შემთხვევებში და მიმართავს შესაბამის მოქმედებებს მხოლოდ გარკვეული ბანკების მიმართ. ამ საკითხებზე მსჯელობისას მეტად მნიშვნელოვანია ის, რომ საზოგადოებას ქონდეს ამომწურავი ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ რა ღონის ხმარობს ქვეყნის ცენტრალური ბანკი გადახდისუნარიან ბანკების პრობლემების მოსაგვარებლად, როგორია მისი მეთოდები, მიდგომები და რა რაციონალურ მონასრებებს ეყრდნობა შესაბამისი გადაწყვეტილებების მიღებისას.

მოცემული საკითხი პირდაპირ არის დაკავშირებული საბანკო სისტემის უსაფრთხო ფუნქციონირებასა და სტაბილურობასთან. ამიტომ სწორი, გონივრული პოლიტიკის გატარება მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს ქვეყნის საბანკო სისტემისადმი ნდობის ამაღლებას, რაც ეროვნული ბანკის უპირველესი ამოცანაა. პროცესს გამჭვირვალობა უფრო რეალურს გახდის ამ ამოცანის შესრულებას.

წინააღმებარე დოკუმენტი განსაზღვრავს საქართველოს ეროვნული ბანკის პოლიტიკას პრობლემური ბანკების საკითხის გადაჭრასთან დაკავშირებით.

2. იურიდიული უფლებამოსილება

საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ შესაბამისი ბანკის მიმართ გასატარებელი ღონისძიებების იურიდიული საფუძველია საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“, საქართველოს კანონი „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ და ამ კანონების საფუძველზე საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ შემუშავებული წესები და დებულებები.

3. ძირითადი მიზნები, ამოცანები და მიდგომები

მოსახლეობის სურვილი - შეიტანონ დანაზოგი ბანკში ქვეყნის განვითარების წამყვანი ელემენტია. ნდობა საბანკო სისტემისადმი განსაკუთრებული საფრთხის წინაშე დგება, თუ ბანკების გაკოტრების შემთხვევაში დეპოზიტორები სერიოზულ დანაკარგებს განიცდიან, რაც ფინანსური შუაშეგლობის განვითარების შემაფერსებელი ფაქტორია. აქედან გამომდინარე, საქართველოს ეროვნული ბანკის მიზანია, შექმნას პრობლემური ბანკების საკითხის გადაწყვეტის ისეთი მოდელი, რომელიც გასაგები იქნება საზოგადოებისათვის, ნათლად დაანახევს მას, თუ ვისი ინტერესები იქნება დაცული ბანკის გაკოტრების შემთხვევაში, რა ფორმით და რა მოცულობით. აღნიშნული მიზნად ისახავს საბანკო სისტემისადმი ნდობის ამაღლებას.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მიზანს ბანკის ლიკვიდაციის შემთხვევაში წარმოადგენს ბანკის კრედიტორების ინტერესების დაცვა მათი დანაკარგების მინიმუმამდე დაყვანის პრინციპიდან განიჭდინარე, კრედიტორების ინტერესების დაცვა ხორციელდება ბანკის ლიკვიდაციის პროცესში კანონიერი მოთხოვნებისათვის პრიორიტეტების დადგენით. აღნიშნული პრიორიტეტები დადგენილია და გარანტირებულია საქართველოს კანონით „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“.

ბანკის ლიკვიდაციის დროს მოთხოვნები, რომელთა საფუძველია გირაო და იპოთეკა, დაკმაყოფილება შესაბამისი შეთანხმებების პირობების თანახმად (გირაოს და იპოთეკის ღირებულების ფარგლებში), ხოლო ყველა სხვა კანონიერი მოთხოვნა უნდა დაიფაროს შემდეგი თანმიმდევრობით:

ა) საქართველოს ეროვნული ბანკი და სხვა კრედიტორები,

რომელსა მიმართ კომერციულ ბანკს წარმოეჭვა ვაღდებულება საბანკო საქმიანობის ლიცენზიის გაუქმების შეშუადგ;

ბ) ფიზიკურ პირთა ანაბრები დაუბეგრავი მინიმუმის ასმაგი ოდენობის ფარგლებში;

გ) ფიზიკურ პირთა ანაბრები, რომლებიც არ არის გადახდილი „ბ“ ქვეპუნქტის შესაბამისად;

დ) სხვა ნებისმიერი სახის დეპოზიტი;

ე) დანარჩენი მოთხოვნები ბანკის მიმართ;

ვ) საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ გაწეული აუცილებელი და მისწობრივი ხარჯები.

თუ არსებული თანხა საკმარისი არ არის „ბ“, „გ“, „დ“ და „ე“ ქვეპუნქტებში აღნიშნული მოთხოვნების სრულად დაფარვისათვის, მაშინ ყველა შესაბამისი მოთხოვნა უნდა დაიფაროს თანაბარი პროპორციით.

4. გადაწყვეტის ანალიტიკური საფუძველი და ალტერნატივების შეფასება

საქართველოს ეროვნული ბანკი გადაწყვეტილების მიღებისას იყენებს უმცირესი ღირებულების ანალიზს და ყვრდნობა გადაწყვეტილების უმცირესი ღირებულების პრინციპს.

პირველ რიგში, არსებული პრიორიტეტიდან გამომდინარე, დგინდება მოსახლეობის ანაბრებზე ხარჯების ღირებულება, რომელიც გამოითვლება აქტივების საბალანსო და საბაზრო ღირებულებებს შორის განსხვავების თანხიდან გამომდინარე.

აღნიშნული ხარჯების შეფასება კრედიტორებს ცალკეული კატეგორიისათვის ხდება ე.წ. პირდაპირი ლიკვიდაციის ღირებულებების დადგენით.

პროპორციული განაწილების პრინციპის შემთხვევაში ყველა კატეგორიის კრედიტორის მოთხოვნა კმაყოფილდება პროპორციის ბაზისის მაჩვენებლიდან გამომდინარე.

მას შემდეგ, რაც დადგინდება პირდაპირი ლიკვიდაციის ღირებულება ცალკეული კატეგორიის კრედიტორებისათვის, ხდება ასეთივე ღირებულების დადგენა ალტერნატიული გადაწყვეტილებების ცალკეული შემთხვევებისათვის, ანუ ფასდება ალტერნატიული გადაწყვეტის ღირებულება. აღნიშნული გადაწყვეტილების ღირებულებებს შორის განსხვავება არის სწორედ საფუძველი საბაზრო გადაწყვეტის ვარიანტის მიღებისათვის, ანუ, თუ პირდაპირი ლიკვიდაციის ღირებულება მეტია ალტერნატიული გადა-

ყვეტის ღირებულებაზე, ხდება ამ უკანასკნელის არსევა. ალტერნატიულ ვარიანტებად შეიძლება განხილულ იქნეს:

- ბანკის გაყიდვა დახმარების გარეშე;
- იძულებითი შერწყმა;
- რესტრუქტურზაცია და შემდგომი გაყიდვა;
- აქტივების მიყიდვა და ვალდებულებების გადაცემა მესამე მხარისათვის;
- ვალდებულებების აღება მესამე მხარის მიერ;
- ვალდებულებების გადახდა მესამე მხარის მიერ;
- სხვა ალტერნატივები კონკრეტული შემთხვევიდან გამომდინარე.

კრედიტორებისათვის დანახარჯების უმცირესობის პრინციპიდან გამომდინარე, აირჩევა შესაბამისი ალტერნატივა და ხდება მისი განსორციელება ან ხდება ბანკის პირდაპირი ლიკვიდაცია.

მოცემული ალტერნატივების, აგრეთვე ლიკვიდაციის განხორციელების პირობები და პროცედურები რეგულირდება ეროვნული ბანკის შესაბამისი ნორმატიული დოკუმენტებით.

5. პრობლემური ბანკების საკითხის გადაწყვეტის ორგანიზაციული საკითხები

პრობლემური ბანკების საკითხის გადაწყვეტისათვის ძირითადი პასუხისმგებლობა ეკისრება ეროვნული ბანკის საბანკო უელამხელეულობისა და რეგულირების სამმართველოს.

სამმართველო პასუხისმგებელია შესაძლო გადაწყვეტის სტრატეგიის განსაზღვრისათვის, თითოეული ასეთი სტრატეგიისათვის მქანაბრეთა ხარჯების ღირებულების შეფასებისა და პირდაპირი ლიკვიდაციის ხარჯის ღირებულებასთან შედარებისათვის, ბანკის გაყიდვის (მარკეტინგის) სტრატეგიის განსაზღვრისა და საბოლოო შედეგის განჭვრეტისათვის. ანუ საბანკო უელამხელეულობისა და რეგულირების სამმართველო შეისწავლის ყველა ალტერნატივის ღირებულებას, არჩევს მათ შორის უმცირესი დანახარჯის ვარიანტს და ამზადებს შესაბამის წინადადებათა პაკეტს ეროვნული ბანკის ხელმძღვანელობისათვის.

სამმართველოს ამოცანაა პრობლემური ბანკების მდგომარეობის ანალიზი, ბანკების სპეციალური უელამხელეულობისა და რეგულირების უზრუნველყოფა, უემოქმედების ღონისძიებების

განსახლურა, გატარება, მონიტორინგი, ბანკების დროებითი აღმინისტრირების პროცესის მართვა და ლიკვიდაციის განხორციელება. სამმართველო აგრეთვე განსახლურავს, ადგენს და რეკომენდაციას იძლევა საქართველოს ეროვნული ბანკის სესხების გაცემაზე თუ სხვა დახმარების გაწევაზე ბანკების მიმართ. ასეთ დახმარება უსრულებელიყოფილი იქნება მხოლოდ, თუ:

ა) დახმარების შედეგად წარმოიქმნება ეკონომიკურად ღირებული საბანკო ინსტიტუტი დროის გარკვეულ პერიოდში;

ბ) აღნიშნულის შედეგად ლიკვიდაციის ხარჯი ეროვნული ბანკისათვის უფრო მცირე იქნება.

დახმარება შეიძლება გაეწიოს ბანკს, რომელიც არ პასუხობს ამ მოთხოვნებს, მაგრამ აუცილებელია საბანკო სისტემის სტაბილურობის უზრუნველსაყოფად.

გადაწყვეტილება ბანკის პრობლემურ ბანკად მიჩნევის შესახებ

ბანკის მიხნევა პრობლემურ ბანკად ხდება: საბანკო ზედამხეველობისა და რეგულირების სამმართველოს ინსპექტორების განყოფილების მიერ აღვიღზე შემოწმების მასალებიდან გამომდინარე და დოკუმენტური ზედამხედელოების განყოფილების მიერ შესაბამისი ანგარიშგებების ანალიზის საფუძველზე.

სპეციალური ზედამხედელოება

მას შემდეგ, რაც საბანკო ზედამხედელობისა და რეგულირების სამმართველო დაადგენს, რომ ბანკი უნდა ჩაითვალოს პრობლემურად, ბანკი ექვემდებარება ზედამხედელობის სპეციალურ (საგანგებო) რეჟიმს. საგანგებო რეჟიმი გულისხმობს ანგარიშგების განსაკუთრებულ რეჟიმში მოქცევას - პერიოდულ ანგარიშგებასთან ერთად განისახლურება დამატებითი ინფორმაციის და დოკუმენტაციის ჩამონათვალი, მათი შინაარსი და ფორმები, ტარდება ფინანსური და საერთო მდგომარეობის დეტალური ანალიზი. განსაკუთრებული რეჟიმის შემთხვევაში ეწეობა ეროვნული ბანკის თანამშრომელთა ვისიტები ბანკში, გამოიყოფა თანამშრომელი ადვიღზე ინფორმაციის და დოკუმენტაციის ამოღების დადასტურების და მოთხოვნილი მოქმედებების ბანკის მხრიდან გატარების მონიტორინგის მიზნით.

● ანალიზის საფუძველზე დგინდება (ყასდება) ბანკში დროებითი აღმინისტრაციის დანიშნის აუცილებლობა;

- თუ მოსაღებია, ბანკში ინიშნება დროებითი აღმინისტრატორი;
- ხდება ბანკის აქტივების სალიკვიდაციო ღირებულების ანალიზი;

- დგინდება ეროვნული ბანკისა და ბანკის კრედიტორების ხარჯები, რომლებსაც ისინი გასწევენ ბანკის ლიკვიდაციის შემთხვევაში;

- განისაზღვრება ბანკის ლიკვიდაციის ალტერნატივები.

სუბ-ისა და კრედიტორებისათვის დანახარჯების უმცირესობის პრინციპიდან გამომდინარე, აირჩევა შესაბამისი ალტერნატივა და ხდება მისი განხორციელება ანდა ბანკის ლიკვიდაცია.

სპეციალური ზედამხედველობის კომისია

პრობლემურ ბანკებთან დაკავშირებით მომხდებულ საკითხებს განიხილავს სპეციალური ზედამხედველობის კომისია. კომისიის შემადგენლობაში შედიან: საბანკო ზედამხედველობისა და რეგულირების სამმართველოს უფროსი, მისი მოადგილეები, ინსპექტორების, დოკუმენტური ზედამხედველობისა და პრობლემური ბანკების განყოფილებების უფროსები.

კომისია განიხილავს მომხდებულ ანალიტიკურ მასალას და ამტკიცებს (იწინებს) შემოთავაზებულ სტრატეგიას. მას შემდეგ, რაც კომისია მოიწონებს ანალიზს და სტრატეგიას, განყოფილება ამზადებს შესაბამის ოფიციალურ წინადადებას ეროვნული ბანკის ხელმძღვანელობისათვის წარსადგენად. ოფიციალური წინადადება უნდა იყოს ამომწურავი და შეიცავდეს უმცირესი დანახარჯების ანალიზს.

წინადადებაში მოცემული უნდა იყოს:

- ბანკის პრობლემების აღწერა;
- პირდაპირი ლიკვიდაციის ღირებულების ანალიზი;
- ალტერნატივების მიმოხილვა, თითოეულ შემთხვევაში ცალკეული კრედიტორების ხარჯების ანალიზის გათვალისწინებით;
- ბანკით დაინტერესების გამოვლენის არსებობა და
- პრობლემური ბანკის საკითხის გადაწყვეტის კონკრეტული რეკომენდაცია.

მას შემდეგ, რაც ეროვნული ბანკის ხელმძღვანელობა მიიღებს გადაწყვეტილებას წარდგენილი რეკომენდაციის მოწონების თაობაზე, ხდება ამის შესაბამისად განსაზღვრული ღონისძიებების განხორციელება.

წესი (სტანდარტი)

„კომერციული ბანკის განვითარების სტრატეგია“

1. ბანკი უნდა იწყებოდეს მისი განვითარების (აღმოცენება, დამკვიდრება, ფუნქციონირება, თავის გადარჩენა) სტრატეგიით, რომელიც გააზრებული, ხარისხიანი (მისი საქმიანობის პირობების ადეკვატური), ინდივიდუალური და მოქნილი უნდა იყოს.

ხარისხიანი სტრატეგიის შემუშავება და მისი თანმიმდევრულად განხორციელება ყოველი კომერციული ბანკის დამკვიდრებისა და მდგრადი განვითარების (თავის გადარჩენის) უმთავრესი პრიორიტეტია.

ბანკში განვითარების საკუთარი სტრატეგიის უქონლობა ან მისი ფორმალურად არსებობა მასში დაგეგმვის უქონლობას (იმის გათვალისწინებით, რომ ბანკის მართვა უნდა მოიცავდეს შემდეგ თანმიმდევრულ რგოლებს: ანალიზი - დაგეგმვა - ოპერატიული მართვა - კონტროლი) და, მაშასადამე, ფორმალური ნიშნებითაც კი არასრულფასოვან მართვას ნიშნავს.

2. განვითარების ხარისხიანი სტრატეგიის ქონა თავისთავად არ უზრუნველყოფს ბანკის წარმატებას. ამასთან, მისი უქონლობა წარუმატებლობას უქადის ბანკს, განსაკუთრებით - საშუალო და გრძელვადიან პერსპექტივაში.

3. ბანკის განვითარების ხარისხიანი სტრატეგია, თუკი მას რეალურად იყენებენ:

- ხელს უწყობს ბანკის ძალისხმევის მკაცრ და გააზრებულ კოორდინაციას;

- უზრუნველყოფს ბანკის საერთო პრიორიტეტებისა და მათი მიღწევის საშუალებების ერთიანობას, საჭირო „დღეობით“ ალტერნატივებს ბანკის საქმიანობას;

- მნიშვნელოვნად ამცირებს ბანკის ხელმძღვანელობის მიერ არასწორ ან ერთმანეთთან შეუთავსებელ მმართველობით გადაწყვეტილებათა მიღების რისკს;

- მკაფიო ბაზად გვეუდინება გადაწყვეტილებების მიღების და ორგანიზაციის საქმიანობის წარმატებით მიმდინარეობის კონტროლისა და შეფასების შემდგომი პროცესებისთვის;

● წარმოადგენს ბანკში მენეჯმენტის დაყენების ხარისხის და მისი საქმიანობის საბოლოო შედეგების კრიტერიუმს.

4. თავს უნდა ვარიდებდეს სტრატეგიის განვითარებისა და მისი დამუშავების პრობლემასთან დაკავშირებულ იმ უხეშ ნაკლოვანებებს, რომლებიც ბანკების პრაქტიკაშია გამოვლენილი. მათგან ძირითადია შემდეგი:

1) სტრატეგიის, როგორც ასეთის, უქონლობა, მათ შორის - მისი დამუშავების საჭიროების უგულვებელყოფის გამო;

2) გამოცხადებული სტრატეგიის ფრაგმენტული, არაკომპლექსური ხასიათი;

3) სტრატეგიის შემადგენელ ელემენტებს შორის სათანადო კავშირისა და შინაგანი შეთანხმებულობის არარსებობა;

4) ბანკის განვითარების სტატუსის პრეცენდის მქონე ერთიან დოკუმენტში სრულიად განსხვავებული, სხვადასხვა ხარისხის და ლოგიკურად სხვადასხვა დონის მქონე ელემენტების შეტანა თანაბარი უფლებებით.

5. ბანკის განვითარების (გადარსენის) საკუთარი ხარისხიანი სტრატეგიის შემუშავების საჭიროება მით მეტია, რაც უფრო ცუდადაა მისი საქმე (ვიდრე ჯერ კიდევ არსებობს გადარსენის და დამოუკიდებელ ბანკად ფუნქციონირების შანსები).

6. საკუთარი (შინაარსით განსხვავებული) სტრატეგია ჭირდება მდგრადი განვითარების მქონე მტკიცე ბანკსაც.

მკაფიო სტრატეგიის განსაზღვრა (მისი დასუსტება) განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მაშინ, თუკი ბანკი: ა) იზრდება და ფართოვდება; ბ) იწყებს საქმიანობის მისთვის ახალ სფეროებში; გ) განიცდის სულ უფრო ძლიერი კონკურენციის გავლენას.

7. ბანკის განვითარების სტრატეგია უნდა ითვალისწინებდეს და შინაგანად იყოს შეთანხმებული ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების სტრატეგიასთან და/ან რეგიონის ეკონომიკის განვითარების სტრატეგიასთან, თუკი ასეთები არსებობს. თუ ასეთი სტრატეგიები არ არსებობს, ბანკს მაინც უნდა აქონდეს საკუთარი სტრატეგია.

8. ყოველი საგეგმო პერიოდისთვის ბანკს შეუძლია მხოლოდ ერთი სტრატეგია აქონდეს. სტრატეგიის ფორმირების თავდაპირველ ეტაპზე შესაძლებელია სტრატეგიის პროექტის რამდენიმე ალტერნატიული ვარიანტის განხილვა, რომლებიც, ამასთან, ერთსა და იმავე წამყვან იდეებს უნდა ეყრდნობოდნენ.

9. ბანკის განვითარების სტრატეგიის შემუშავების (დასუსტების, განახლების) ინიცირებას აუცილებლად უნდა ახდენდეს ბანკის უმაღლესი ხელმძღვანელობა ა) ან გამგეობის თავმჯდომარის სახით; ბ) ან გამგეობის სახით; გ) ან საბჭოს სახით; დ) ან საბჭოსა და გამგეობის სახით (ვიარიანტი). ასევე ინიციატივამ უნდა მოიცავს:

1) სტრატეგიის (მისი განახლებული ვარიანტის) წამყვანი იდეების ფორმულირება;

2) სტრატეგიის (მისი განახლებული ვარიანტის) შემუშავების სამუშაოს ორგანიზაცია.

10. ბანკის განვითარების სტრატეგიის ფორმირებას გარკვეული ადგილი უჭირავს მისი მართვის მთელ პროცესში (ე.ი. „ანალიზი - დაგეგმვა - ოპერატიული მართვა - კონტროლის“ ჯაჭვში): იწყება ანალიზის ეტაპზე, ეყრდნობა მის შედეგებს და უშუალოდ შეადგენს დაგეგმვის შუაგულს.

11. ბანკის განვითარების სტრატეგიის შემუშავება მიზანშეწონილია მთლიანად ბანკის მართვის ყველა ობიექტის (ბანკის საქმიანობის დამახასიათებელი ყველა პროცესის ან მათი ნაწილების, მისი ყველა შიდა და საგარეო ურთიერთობის) მიმართ ან სხვადასხვა კომბინაციებით.

სიტუაციის საკუთარი შეფასებების (მათ შორის ბანკის შიგნით), თავისი სუსტი და ძლიერი მხარეების, ინტერესებისა და შესაძლებლობების გათვალისწინებით ყოველ ბანკს შეუძლია ბანკის მართვის მთელი მრავალფეროვანი ობიექტებიდან გამოყოფოს ისეთები, რომელთა მიმართაც სტრატეგიის შემუშავება (დასუსტება) დროის მოკემულ მომენტში უფრო აქტუალურად მიაჩნიათ მის ხელმძღვანელობასა და სპეციალისტებს. აუცილებელია იმ ფინანსური და სხვა დანახარჯების გათვალისწინება, რომლებიც განზრახულ გარდაქმნებს უკავშირდება.

12. არსებული რეალობიდან გამომდინარე, კომერციული ბანკების განვითარების სტრატეგია სხვადასხვა ვადით შეიძლება შეიმუშაოს, მაგრამ არანაკლებ ნახევარი წლისა (ე.ი. სტრატეგია შეიძლება გრძელვადიანი არც იყოს მსოფლიო სტანდარტების მიმართ).

დროის იმ პერიოდის ხანგრძლივობა, რომლისთვისაც ბანკი აცალიბებს თავის სტრატეგიას, დამოკიდებულია მისი ანალიტიკოსებისა და ხელმძღვანელების მიერ ქვეყნის და ან რეგიონის ეკონომიკური ვითარების, საბანკო მომსახურების ბაზარსე და

თვით ბანკში მოსაღლოდნელი სიტუაციის პროგნოზირების შესაძლებლობებსზე.

13. ბანკის ხელმძღვანელობის მიერ ფორმულირებული წამყვანი იდეების საფუძველზე დაყრდნობით ბანკის განვითარების სტრატეგიის პროექტს უნდა ამზადებდნენ (ვარიანტები მოცემულია უპირატესობათა ზრდის მიხედვით):

ა) გარედან მოწვეული დამოუკიდებელი ექსპერტების ჯგუფი (თუკი ბანკში არ არიან საჭირო პროფილისა და დონის სპეციალისტები);

ბ) ბანკის სპეციალისტები გარედან მოწვეულ ექსპერტებთან ერთად;

გ) ბანკის სპეციალურ სტრუქტურულ ქვედანაყოფში მყოფი სპეციალისტები (ამ ქვედანაყოფების შესაძლო დასახელებებია: განვითარების სამმართველო/განყოფილება; დაგეგმვის სამმართველო/განყოფილება; განვითარების სტრატეგიის სამმართველო/განყოფილება; სტრატეგიული/პურსპექტიული დაგეგმვის სამმართველო/განყოფილება და ა.შ.).

14. ბანკის განვითარების სტრატეგიის პროექტის მომზადება უნდა მდგომარეობდეს ბანკის ხელმძღვანელების მიერ ფორმულირებული წამყვანი იდეების თანმიმდევრული (საჭიროების შემთხვევაში - იტერატიული) გამდიდრებასა და დაზუსტებაში, მათ დეტალიზებაში რეალიზაციის შესაძლებლობებისა და მექანიზმების თვალსაზრისით, შინაგან შეთანხმებაში. ამ დროს უადრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს ბანკის სტრუქტურული ქვედანაყოფებისა და მისი თანამშრომლების ყველა აზრისა და წინადადების მაქსიმალურად სრულად გათვალისწინებას. ეს მოითხოვს ბანკის პერსონალის მიერ სტრატეგიის იმ თავდაპირველი ვარიანტის გაცნობას, რომელიც გარეთ მოწვეული სპეციალისტების ან განვითარების საკუთარი სამმართველოს (განყოფილების) მიერ იყო მომზადებული.

15. ბანკის განვითარების სტრატეგია უნდა გაფორმდეს ერთიანი დოკუმენტის სახით და დამტკიცდეს გადაწყვეტილების განსაკუთრებული რეგლამენტის შესაბამისად (ვარიანტები): ა) გამგეობის; ბ) საბჭოს; გ) გამგეობისა და საბჭოს.

განვითარების სტრატეგიის შინაარსისა და რეალიზაციაზე პასუხის აგებს ბანკის მართვის ის ორგანო, რომელიც ამ სტრატეგიას ამტკიცებს.

16.1. განვითარების სრული სტრატეგია როგორც ერთიანი დასრულებული და სამუშაო დოკუმენტი უნდა მოიცავდეს შემდეგ განყოფილებებს ანუ ნაწილებს: I. ბანკის განვითარების კონცეფცია; II. ბანკის მიზნების სისტემა; III. ბანკის მართვის სტრატეგია; ბანკის პოლიტიკა, პრაქტიკულ დონისიხებათა სისტემა.

16.2. პირველ ეტაპზე საჭიროა ბანკის განვითარების კონცეფციის მისიის განსაზღვრა და ფორმულირება.

ბანკის კონცეფცია არის ბანკის მიერ აღიარებული საერთო ფილოსოფია ან იდეოლოგია, ის, რაც მას უნდა, რომ იყოს მომავალში, რისკენაც იგი საბოლოო ჯამში მისისწრაფვის (ამიტომ კონკრეტული ვადები აქ შეიძლება უწყებონ ან არც უწყებონ), ე.ი. ესაა ქვეყნის (რეგიონის) ეკონომიკასა და საზოგადოებაში მისი პერსპექტიული მდგომარეობისა და ადგილის ის მოდელი, რომელიც ბანკის ხელმძღვანელობასა და თანამშრომლებს აქვთ წარმოდგენილი.

მნიშვნელოვანი სიხვედრების მქონე ბანკებისთვის თავიანთი განვითარების კონცეფციის განსაზღვრა თავის გადარჩენის, მომავალში ბანკად დარჩენის შესაძლებლობათა გამოცემის პრობლემაზე დაიყვანება.

16.3. მეორე ეტაპზე უნდა განისაზღვროს და მკაფიოდ ჩამოყალიბდეს, უპირველეს ყოვლისა, ბანკის საქმიანობის ხარისხობრივი (ჯერ კიდევ რაოდენობრივად გაუზომავი) და უმნიშვნელოვანესი რაოდენობრივი მიზნობრივი ორიენტირები კონკრეტული საგემო პერიოდისათვის (ნახევარი წელი, ერთი წელი და ა.შ.) ბანკის მართვის გამსხვილებული ობიექტების მიმართ.

აღნიშნული მიზნები უნდა შეესაბამებოდეს ბანკის კონცეფციას და იყოს კონკრეტული, რეალური (მიღწევადი) და ურთიერთმხარდაჭერული.

16.4. ბანკის განვითარების კონცეფცია და მისი საქმიანობის ხარისხობრივი მიზნები ის ფარგლებია, რომლებშიც ყველა მომდევნო მმართველურ გადაწყვეტილებას უნდა იღებდნენ.

16.5. „კონცეფცია“ და „საქმიანობის მიზნები“ დოკუმენტის ერთ თაყში შეიძლება გაერთიანდეს.

16.6. მესამე ეტაპზე საჭიროა ბანკის პოლიტიკის ფორმულირება კონკრეტული საგემო პერიოდისთვის საბანკო საქმიანობის სხვადასხვა ობიექტების მიმართ.

ბანკის პოლიტიკა არის მისი საქმიანობის მიზნები, რომლებ-

საც დასუსტებული რაოდენობრივი და ხარისხობრივი გამოხატულება აქვს მიღებული და მთლიანად ბანკისა და/ან მისი ცალკეული ქვედანაყოფების წარმატებული საქმიანობის გეგმებად და კრიტერიუმებადაა ქცეული.

ბანკის პოლიტიკა ყოველთვის არსებობს როგორც პოლიტიკების (გეგმების, პროექტების, პროგრამების) მთელი სისტემა. ბანკის გეგმებს იმავე მოთხოვნებს უყენებენ, რასაც მისი საქმიანობის მიზნებს. გარდა ამისა, ისინი:

- უნდა შეესაბამებოდეს ბანკის მიზნებსა და კონცეფციას;
- მოწვევითი არ იყოს არსებულ შესაძლებლობებს და შემაგრებული იყოს რესურსებითა და კონკრეტული პრაქტიკული ღონისძიებებით;
- მოიცავდეს დასაშვები რისკების ტიპებისა და ღონის განსაზღვრას;

- შეიცავდეს მოსალოდნელი შედეგების აღწერას.

ბანკის გეგმები მისი ქვედანაყოფების გეგმებად უნდა იშლებოდეს (და არ უნდა ყალიბდებოდეს მათგან).

16.7. ბოლო, მეთხუთსეუ ეტაპზე უნდა განისაზღვროს იმ პრაქტიკული ღონისძიებების კომპლექსები (ეკონომიკური, ფინანსური, იურიდიული, ორგანიზაციული, ტექნიკური, ტექნოლოგიური, საკადრო და სხვა ღონისძიებების), რომლებსაც შესწევთ ბანკის თითოეული პოლიტიკის (ყოველი გეგმის) საჭირო ვადებში რეალიზების უნარი.

16.8. ამ ოთხი ეტაპიდან თითოეულზე შესაძლებელია საბოლოო ფორმულირებებთან და მოცულობებთან იტერატიული მიახლოების მეთოდის გამოყენება.

17. ბანკის განვითარების დამტკიცებული სტრატეგია უნდა ეცნობოს (ნაწილობრივ ან მთლიანად) ბანკის ფუნქციური ქვედანაყოფების ყველა თანამშრომელს: 1) წერილობითი დოკუმენტის სახით; 2) თანამშრომელთა კვალიფიკაციის ამაღლების პროგრამების მეშვეობით.

18. თავისი განვითარების ახალი (დასუსტებული) ინფორმაციის შესახებ ბანკმა უნდა აცნობოს საზოგადოებას, ბანკის მეწილეებსა და კლიენტებს. შესაძლებელია დოკუმენტის ორი ვარიანტის მომზადება - სამსახურებრივი სარგებლობისთვის და გარეშე მსახურებლუკებისათვის.

19. ბანკის განვითარების დამტკიცებულ სტრატეგიაზე მუდმივად უნდა მიმდინარეობდეს მუშაობა. მისი მიზნებია:

ა) მისი შენარჩუნება აქტიუალურ მდგომარეობაში;

ბ) მისი რეალიზაციის მიმდინარეობაზე თვალყურის დევნება. მათ შორის - მიღებულის ტრატეგიის პრინციპულ დებულებებთან ბანკის კონკრეტული გეგმების (პროგრამების), ბანკის ხელმძღვანელობის მიერ ასევე მიღებული ნორმატიული ხასიათის დოკუმენტების, ოპერატიული ხასიათის მმართველურ გადაწყვეტილებათა შესაბამისობის ნაწილში.

20. ბანკი პერიოდულად უნდა უბრუნდებოდეს განვითარების საკუთარ სტრატეგიას მისი რეალიზაციის მსვლელობის ანალიზისა და, შესაძლოა, მასში საჭირო კორექტივების შეტანის თვალსაზრისით.

ბანკის განვითარების სტრატეგიის ან მისი ცალკეული კვლემენტების გადასინჯვის (დახუსტების) აუცილებლობაზე შეიძლება მოწმობდეს:

- ბანკის გეგმების (პროგრამების) რეალიზაციაში არსებული სერიოზული სიმკვლეები და შეფერხებები;

- დოკუმენტში მრავალრიცხოვანი გამოწვევებისა და შესწორებების შეტანის აშკარა საჭიროება;

- იმ გარემოს პარამეტრების შეცვლა, რომელშიც ბანკს უხდება მოქმედება.

21. როგორც ბანკის განვითარების სტრატეგიის პროექტის მომხადება, ისე მასზე მთელი შემდგომი მიმდინარე მუშაობა შეიძლება დაეყვადოს ერთ სპეციალურ ქვედანაყოფს, რომელიც მოქმედებს როგორც: ა) გამგეობის თავმჯდომარესთან; ბ) გამგეობასთან; გ) ბანკის საბჭოსთან; დ) ბანკის საბჭოსთან და გამგეობასთან არსებული მუშა ორგანო.

მოცემული ქვედანაყოფის (მას არ უნდა აქონდეს განკარგულების გაცემის უფლებამოსილება) ფუნქციები შეიძლება და აუცილებელია ვრცელდებოდეს:

1) ანალიზზე:

- სისტემური ანალიზის ჩატარება (იმ სიღრმისეული ფაქტორების კვლევა, რომლებიც თვალსაწიერ პერსპექტივაში განსაზღვრევენ ბანკის მომავალს), რომლის შედეგები პროგნოზის სახით საფუძვლად უნდა დაედოს ბანკის განვითარების სტრატე-

გის პროექტს;

- ბანკის სტრატეგიის რეალიზაციის მიმდინარეობის ანალიზი და შეფასება;

- ბანკისა და მისი სტრუქტურული ქვედანაყოფების ხელმძღვანელთა საინფორმაციო-ანალიტიკური უზრუნველყოფა საიმედო მონაცემებითა და დასკვნებით;

2) დაგეგმვაზე:

- ბანკის განვითარების სტრატეგიის პროექტის მომზადება;

- ბანკის განვითარების სტრატეგიის შენარჩუნება აქტუალურ მდგომარეობაში (მასში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის წინადადებათა მომზადება);

3) რეგულირებაზე (ოპერატიულ მართვაზე):

- ბანკის ყველა სტრატეგიული დოკუმენტის შემუშავების ორგანიზაცია;

- იმ გადაწყვეტილებათა პროექტების მომზადება, რომელთა აღრესატებიც ბანკის გეგმების (პროგრამების) შემსრულებლები არიან;

- პრინციპული ხასიათის იმ დოკუმენტების შემოწმება, რომლებსაც ბანკის ხელმძღვანელობის მიერ ხელმოსაწერად ამზადებენ;

- ბანკის მუშაობის ორგანიზაციის სრულყოფისკენ მიმართული წინადადებების მომზადება (სტრუქტურები, უფლებამოსილებები, რეგლამენტები და ა.შ.);

4) კონტროლზე:

- ბანკის განვითარების სტრატეგიის შესრულების კონტროლი და შეფასება.

მერვე ტაჲი. კომერციული ბანკის რესურსები და მისი კაპიტალური ბაზა

ტერმინები და ძირითადი ცნებები

8.1. კომერციული ბანკის რესურსები: მათი სტრუქტურა და დახასიათება

8.2. ბანკის აქციონერული კაპიტალის არსი

8.3. საქართველოს კომერციული ბანკების კაპიტალი და მისი ხარისხის განსაზღვრის მეთოდიკა

8.4. საბანკო კაპიტალის სახეები

8.5. საბანკო კაპიტალის ფუნქციები

8.6. რამდები კაპიტალი ესაჭიროება ბანკს?

8.7. ბანკის საკუთარი კაპიტალის საკმარისობის შეფასება

8.8. დამატებითი კაპიტალის მოზიდვის მიმდინარე ტენდენციები

8.9. კომერციული ბანკის მოზიდული სახსრები

მოკლე დასკვნები

ტერმინების და ძირითადი ცნებების განმარტება

კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის
რეკომენდებული ლიტერატურა

ტერმინები და ძირითადი ცნებები

ბაზელის შეთანხმება

ბანკის „კაპიტალის საკმარისობა“

ბანკის საკუთარი ბრუტო-კაპიტალი

ბანკის საკუთარი სახსრები

ბანკის საკუთარი კაპიტალი

ბანკის კაპიტალის ფუნქციები

ბანკის აქციები

გადახდისუნარიანობა

დადასტურებული ჩეკების ანგარიშები
დიურაცია

ვეროდოლარები

კაპიტალური ნოტები

კონვერტირებადი ობლიგაცია

კონვერსია

კონიუნქტურა

კუკის კოეფიციენტი

NOW (ნაუ) ანგარიშები
ობლიგაცია
პრივილეგირებული აქციები
„რებო“
რესტრიქცია
საბაზრო რისკი აქციების მიმართ

საბანკო კაპიტალი
საბანკო რესურსები
საკუთარი კაპიტალი
ტრატა
ფასიანი ქალაქები ბაზარი
შეიღობილი კომპანია

8.1 კომერციული ბანკის რისკისებში: მათი სტრუქტურა და დახასიათება

კომერციული ბანკები, ისე როგორც სამეურნეო ურთიერთობების ყოველი სუბიექტი, თავიანთი კომერციული და სამეურნეო საქმიანობის უზრუნველყოფისათვის უნდა ფლობდნენ ფულადი რესურსების გარკვეულ თანხას, ე.ი. რესურსებს. ეკონომიკის განვითარების თანამედროვე პირობებში რესურსების ფორმირების პრობლემას პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს. ეს იმითაა გამოწვეული, რომ ეკონომიკის საბაზრო მოდელზე გადასვლასთან, საბანკო საქმეზე სახელმწიფოს მონოპოლის ლიკვიდაციასთან და ორდონიანი საბანკო სისტემის აგებასთან დაკავშირებით საბანკო რესურსების ხასიათი არსებით ცვლილებებს განიცდის. ეს იმით აიხსნება, რომ, **ჯერ ერთი**, მნიშვნელოვნად შეიკვეცა საბანკო რესურსების საერთო-სახელმწიფოებრივი ფონდი, მისი ფუნქციონირების სფერო კი საბანკო სისტემის პირველ რგოლში-ეროვნულ (ცენტრალურ) ბანკშია თავმოყრილი. **მეორე**, საკუთრების სხვადასხვა ფორმის მქონე სანარმოებისა და ორგანიზაციების ჩამოყალიბება დროებით თავისუფალი სახსრების ახალი მესაკუთრეების აღმოცენებას ნიშნავს, რომლებიც დამოუკიდებლად განსაზღვრავენ ფულადი სახსრების შენახვის ადგილსა და ხერხს, რაც ხელს უწყობს ფულად ურთიერთობათა სისტემაში ორგანულად შემავალი საკრედიტო რესურსების ბაზრის შექმნას.

გარდა ამისა, ბანკების საქმიანობის მასშტაბები, რასაც მათი აქტიური ოპერაციების ობიექტი განსაზღვრავს, მათ ხელთ არსე-

ბული რესურსების და, განსაკუთრებით, მოზიდული რესურსების მოცულობის ერთობლიობაზეა დამოკიდებული. ეს მდგომარეობა ამწვავებს რესურსების მოზიდვისათვის ბანკებს შორის გამართულ საკონკურენციო ბრძოლას.

საკრედიტო რესურსების ბაზართან ერთად ფუნქციონირებას იწყებს ფასიანი ქალაქების ბაზარი, სადაც ბანკები გამოდიან საკუთარი ფასიანი ქალაქების გამყიდველებად ან სახელმწიფო, ან კორპორაციული ფასიანი ქალაქების მყიდველებად. სადაზღვევო, საფინანსო და სხვა საკრედიტო დაწესებულებების არსებობა ააქტიურებს საკრედიტო რესურსების ბაზარზე გამართულ საკონკურენციო ბრძოლას და ამწვავებს ბანკების მიერ დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების აკუმულაციის პრობლემას.

კომერციული ბანკების რესურსები ანუ „საბანკო რესურსები“ საკუთარი და მოზიდული სახსრების ერთობლიობაა, რომელსაც ბანკები ფლობენ და იყენებენ აქტიური ოპერაციების განსახორციელებლად.

საერთოდ, ბანკების რესურსები ყალიბდება ბანკების მიერ პასიური ოპერაციების ჩატარების შედეგად და აისახება ბანკის ბალანსის პასივში. ბანკის რესურსებს ეკუთვნის ბანკების საკუთარი სახსრები, ნასესხები და მოზიდული სახსრები, რომელთა ერთობლიობას იყენებენ ბანკის მიერ აქტიური ოპერაციების ჩასატარებლად, ე.ი. მობილიზებული სახსრების განსათავისებლად შემოსავლის მიღების მიზნით. პასიური და აქტიური ოპერაციები მჭიდროდაა ერთმანეთთან დაკავშირებული: პასივების სტრუქტურა და ხასიათი დიდად განსაზღვრავს ბანკის მიერ აქტიური ოპერაციების ჩატარების შესაძლებლობებს, ამავე დროს, დაკრედიტების სფეროში ბანკის პოლიტიკის ცვლილებას არსებითი გავლენის მოხდენა შეუძლია რესურსების ხასიათზე.

ბანკების რესურსების ფორმირების ძირითადი წყარო ბანკის კლიენტების ანაბრებია, მაგრამ სხვათა კაპიტალის მოზიდვისთვის აუცილებელია შესაბამისი საკუთარი კაპიტალის ჩვენება კრედიტორების იმაში დასარწმუნებლად, რომ კრიტიკულ მო-

მენტში მათ შეუძლიათ ამ კაპიტალის იმედი ჰქონდეთ.

კომერციული ბანკის მთელი რესურსები ჩამოყალიბების ხერხის მიხედვით იყოფა საკუთარ და ნასესხებ (მოზიდულ) სახსრებად.

კომერციული ბანკების რესურსების ძირითადი წყაროა მოზიდული სახსრები, რომლებიც მთელი საბანკო რესურსების 70-80%-ის შეადგენს. ბანკების საკუთარი სახსრების წილად 22-დან 30%-მდე მოდის, რაც მთლიანობაში პასუხობს მსოფლიო საბანკო პრაქტიკაში ჩამოყალიბებულ სტრუქტურას. ბანკების საკუთარი სახსრების შემადგენლობაში ძირითადი წილი მოდის სხვადასხვა ფონდებზე, საკუთარი სახსრების მეორე ნაწილია მიმდინარე წლის მოგება.

კომერციული ბანკების მოზიდული სახსრების სტრუქტურისთვის დამახასიათებელია საანგარიშსწორებო და სხვა ანგარიშებზე შენახული სახსრების მაღალი ხვედრითი წილი, რომლებიც მოთხოვნამდე შენახულ დეპოზიტებს შეადგენს. რესურსების ამ კატეგორიის ხვედრითი წილი 64,3%-ს იკავებს. ვადიანი დეპოზიტების წილად სულ რაღაც 23,5%-ია, მათგან კომერციული სტრუქტურების დეპოზიტზე და მოსახლეობის ანაბრებზე – 5%, ბანკებისა – 18%-ზე მეტი.

საბანკო რესურსების სტრუქტურა ცალკეული კომერციული ბანკების მიხედვით დიდი მრავალფეროვნებით გამოირჩევა, რაც მათი ინდივიდუალური თავისებურებებით აიხსნება.

8.2. ბანკის აქციონერული საკუთარი კაპიტალის არსი

საბანკო რესურსების განსაკუთრებულ ფორმას – საკუთარ საშუალებებს (მთლიანი კაპიტალი) აქვს მკაცრად განსაზღვრული სამართლებრივ-უფლებრივი საფუძველი, იგი განვითარების ფინანსურ ბაზასაც წარმოადგენს. საკუთარი სახსრები შესაძლებლობას იძლევა, ერთი მხრივ, შეანაბრეთა და კრედიტორთა კომპენსაციური გადახდები განხორციელდეს ბანკის ზარალიანობისა და გაკოტრების შემთხვევაში და, მეორე მხრივ, დასახული ამოცანებიდან გამომდინარე ხელი შეუწყოს ბანკების მიერ გან-

სახორციელებელი ოპერაციების უზრუნველყოფას.

ბანკების საკუთარი (მთლიანი) კაპიტალის შემადგენლობაში გამოყოფენ: სანესდებო, სარეზერვო და სხვა სპეციალურ ფონდებს, ასევე წლის განმავლობაში გაუნაწილებენ მოგებას. ბანკის ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის მიუხედავად, სანესდებო კაპიტალი ყალიბდება მის მონაწილეთა, ფიზიკურ და იურიდიულ პირთა შენატანებისაგან და ემსახურება მათი ვალდებულებების უზრუნველყოფას. რაც შეეხება სარეზერვო ფონდს, იგი გამოიყენება ბანკის მიერ განხორციელებული ოპერაციების დროს შესაძლებელი ზარალის პირობებში. მისი სიდიდე სანესდებო ფონდთან პროცენტული თანაფარდობით განისაზღვრება, ხოლო ფორმირების წყაროდ მოგებიდან ანარიცხები გვევლინება.

ბანკის საკუთარი სახსრების სტრუქტურა არაერთგვაროვანია თვისებრივი შედგენილობის მიხედვით და იგი იცვლება წლის განმავლობაში. საკუთარი სახსრების სიდიდეზე გავლენას ახდენს შემდეგი ფაქტორები: აქტივების ხარისხი, საკუთარი მოგების გამოყენების მიმართულებები, ბანკის კაპიტალური ბაზის მდგრადობის უზრუნველსაყოფად გატარებული პოლიტიკა.

სანიმუშოდ მოყვანილი მონაცემები (ცხ. 7.1) გვიჩვენებს, რომ ბანკის საკუთარი სახსრები შედგება სხვადასხვა ფონდებისგან, რომლებსაც თავიანთი მიზნობრივი დანიშნულება და ფორმირების საკუთარი წყაროები აქვთ.

საბანკო საქმის ორგანიზაციის სანყისი წერტილი ბანკის სანესდებო კაპიტალია. სანესდებო კაპიტალის ჩამოყალიბება სხვადასხვაგვარად ხდება და ეს ბანკის ორგანიზაციის ფორმაზეა დამოკიდებული. თუ ბანკი იქმნება როგორც სააქციო საზოგადოება, მაშინ სანესდებო ფონდი ყალიბდება აქციების ნომინალური ღირებულების თანხით. მათ ავრცელებენ ან მათზე ღია ხელმოწერის გზით (ღია სააქციო საზოგადოებად ბანკის ჩამოყალიბების შემთხვევაში), ან ყველა აქციის გავრცელებით დამფუძნებლებს შორის, სანესდებო ფონდში მათი წილის ზომის შესაბამისად (დახურული სააქციო საზოგადოების შექმნის შემთხვევაში).

ბანკის საკუთარი სახსრების შედგენილობა

მაჩვენებლები	2001 წ. 1 ივნისისთვის	2001 წ. 1 ივლისისთვის	ცვლილებების ტემპები
1. სანესდებო კაპიტალი	22,8	23,6	100,0
2. დამატებული კაპიტალი ქონების ღირებულების ზრდა გადაფასების დროს საემისიო შემოსავალი უსასაყიდლოდ გაცემული ქონების ღირებულება	2,1 0,9 1,2 -	1,3 0,1 1,2 -	 16,1 100,0 -
3. ბანკის ფონდები სარეზერვო კაპიტალი სპეციალური დანიშნულების ფონდები დაგროვების ფონდები	51,0 5,7 30,1 15,2	70,0 7,7 30,9 28,5	137,3 130,7 100,0 175,0
სხვა ფონდები სულ (სტრ.1+სტრ.2+სტრ.3) მოგება ძირითადი სახსრების ამორტი- ზაცია რეზერვები	- 75,9 16,9 1,3 -	2,7 94,9 (6,2) 1,7 0,2	 120,9 100,8
კრედიტის დანაკარგებზე ფასიანი ქაღალდების გაუფასურება	34 2,5	6,9 2,5	197,4 96,2
სულ	100,0	100,0	96,7

თუ ბანკი შექმნილია როგორც შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება, მაშინ მას აქვს წილებად დაყოფილი სანესდებო ფონდი, რომლის ზომასაც სადამფუძნებლო დოკუმენტები განსაზღვრეს. ამასთან, ბანკის მონაწილეები მის ვალდებულებებზე პასუხს თავიანთი წილის ფარგლებში აგებენ.

კომერციული ბანკის არც ერთ აქციონერს ან ერთობლივად მოქმედ აქციონერთა ჯგუფს არ აქვს უფლება ფლობდეს და განკარგავდეს წილის იმ ოდენობას, რომელიც აღემატება კომერციული ბანკის განცხადებული თუ განაღდებული სანესდებო კაპიტალის 25 პროცენტს. საქართველოს ეროვნული ბანკი უფლებამოსილია დაუშვას გამონაკლისი ამ წესიდან მხოლოდ წილის ისეთი მფლობელისათვის, რომელსაც აქვს საბანკო საქმიანობის ლიცენზია და თავად წარმოადგენს ბანკს.

კომერციული ბანკი უფლებამოსილია:

ა) ფლობდეს იურიდიული პირის სანესდებო კაპიტალის წილის არა უმეტეს 20 პროცენტს, თუ ბანკის წილი არ აღემატება თვით ამ ბანკის სააქციო კაპიტალის 15 პროცენტს;

ბ) შეუზღუდავი ოდენობით ფლობდეს წილს გარკვეულ საქმიანობაში, რომელიც დაკავშირებულია მხოლოდ საბანკო საქმიანობასთან. საქართველოს ეროვნული ბანკის წერილობითი ნებართვის გარეშე ეს წილი არ უნდა აღემატებოდეს ბანკის სააქციო კაპიტალის 15 პროცენტს;

გ) საქართველოს ეროვნული ბანკის წერილობითი ნებართვით შექმნას და შეიძინოს შვილობილი საწარმოები, რომლებიც ეწევიან სხვა სახის საქმიანობას. ნებართვაში თითოეული შვილობილი საწარმოს მიხედვით დათქმული უნდა იყოს საქმიანობის სახეობა, რომლის შესრულებაც მას შეუძლია. ამ შემთხვევაში შვილობილი საწარმოების საქმიანობა შეზღუდულია ნებართვაში დათქმული საქმიანობის სახეობით;

დ) მიიღოს წილი მის მიერ გაცემული კრედიტის თანხის ასანაზღაურებლად. ასეთ შემთხვევაში, თუ დარღვეულ იქნა ამ მუხლის მე-2 ან მე-3 პუნქტის მოთხოვნები, იგი ვალდებულია გაასხვისოს ნამეტი წილი ამ უფლების შეძენიდან არა უგვიანეს 6 თვისა. განსაკუთრებულ შემთხვევაში ეროვნულ ბანკს შეუძლია

გააგრძელოს აღნიშნული ვადა:

ე) შექმნას ან შეიძინოს შვილობილი საწარმოები – საბროკერო კომპანიები, რომლებიც მონაწილეობენ მხოლოდ „ფასიანი ქალაქების ბაზრის შესახებ“ საქართველოს კანონით განსაზღვრულ საბროკერო კომპანიის საქმიანობაში და ფლობდეს მასში წილს შეუზღუდავი ოდენობით, თუ საქართველოს ეროვნული ბანკის ნებართვის გარეშე ეს წილი არ აღემატება მისი სააქციო კაპიტალის 15 პროცენტს. წილის ერთობლივი ღირებულება არ შეიძლება აღემატებოდეს კომერციული ბანკის სააქციო კაპიტალის 50 პროცენტს.

კომერციული ბანკის აქციების 5 პროცენტზე მეტი წილის შექმნის, ან ასეთი წილის მესაკუთრის შეცვლის შემთხვევაში, ამ ოდენობის წილის მფლობელი პირი ვალდებულია ამის შესახებ დაუყოვნებლივ, მაგრამ არა უგვიანეს 15 დღისა, წერილობით აცნობოს ფასიანი ქალაქების ეროვნულ კომისიას და საქართველოს ეროვნულ ბანკს, რომლის შეუსრულებლობის შემთხვევაში კომერციული ბანკის აქციების 5 პროცენტის ან მეტი წილის მფლობელი პირი კარგავს ხმის უფლებას კომერციული ბანკის აქციონერთა საერთო კრებაზე.

ბანკის ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის მიუხედავად მისი სანესდებო ფონდი მთლიანად მისივე მონაწილეების – იურიდიული და ფიზიკური პირების ანაბრების ხარჯზე ყალიბდება და მათი ვალდებულებების უზრუნველყოფას ემსახურება. იგი მხოლოდ ბანკის მონაწილეების საკუთარი სახსრების ხარჯზე შეიძლება შეიქმნას. სანესდებო ფონდის შექმნა მოზიდული სახსრების ხარჯზე ნებადართული არაა. ბანკის შექმნის დროს სანესდებო ფონდი მხოლოდ ფულადი სახსრების და მატერიალური აქტივების ხარჯზე შეიძლება ჩამოყალიბდეს.

ბანკის სანესდებო ფონდის გადიდებაც მისი ორგანიზაციის ფორმის შესაბამისად ხდება. სააქციო საზოგადოებებად შექმნილ კომერციულ ბანკებს სანესდებო კაპიტალის გასაადიდებლად შეუძლიათ გამოუშვან დამატებითი რაოდენობის აქციები და იურიდიულ პირებსა და მოსახლეობას შორის გაავრცელოს ისინი. დამატებითი სახსრების მოსაზიდად ასეთ ბანკებს მინიჭებული

აქვთ თავიანთი სავალო ვალდებულებების – ობლიგაციების გამოშვების უფლება. შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოების ტიპად ორგანიზებულ ბანკებს თავიანთი საწესდებო კაპიტალის ზომის გადიდება შეუძლიათ ან დამატებითი მონაწილეების მოზიდვით, რომლებსაც თავ-თავიანთი წილი შემოაქვთ საწესდებო ფონდში, ან ბანკის თითოეული თავდაპირველი მონაწილის წილის გადიდებით.

საქართველოს ეროვნული ბანკი კომერციულ ბანკებს პერიოდულად განუსაზღვრავს რეზერვებს, განაღდებული საწესდებო კაპიტალის და საზედამხედველო კაპიტალის მინიმალურ ოდენობას და მათი შექმნის წესებს. კომერციულ ბანკებს ეკრძალებათ საწესდებო კაპიტალის შევსება არაფულადი ფორმით.

არც ერთ კომერციულ ბანკს არა აქვს უფლება შეამციროს თავისი საწესდებო კაპიტალი აქციების უკუგამოსყიდვით ან შეამციროს საზედამხედველო კაპიტალის რეზერვების გამოყენებით საქართველოს ეროვნული ბანკის წინასწარი წერილობითი თანხმობისა და საწესდებო კაპიტალის ცვლილებების შესახებ წესდებაში სათანადო შესწორებების შეუტანლად.

საზღვარგარეთ ახლად რეგისტრირებული კომერციული ბანკების საწესდებო ფონდის მინიმალური ზომა 1998 წ. 1 ივლისისთვის დადგენილია 5 მლნ. ეკიუს ოდენობით. იმ ახლადშექმნილი საკრედიტო ორგანიზაციებისთვის, რომლებიც შეზღუდული წრის ოპერაციებს ასრულებენ, საწესდებო ფონდის მინიმალური ზომა 1,250 მლნ. ეკიუს შეადგენს. გამოცხადებული საწესდებო ფონდის გადახდა მთლიანად უნდა მოხდეს სახელმწიფო რეგისტრაციის დღიდან ერთი თვის განმავლობაში.

ბანკის ყოველი მონაწილე (აქციონერი) საწესდებო ფონდში მისი წვლილის პროპორციულად ყოველწლიურად იღებს ბანკის მოგების ნაწილს დივიდენდების სახით. დივიდენდების ზომას, მათი დარიცხვის წესს და რიგითობას განსაზღვრავს აქციების სახეობა და მათი გამოშვების პირობები (ჩვეულებრივია ეს აქციები თუ პრივილეგირებული, ხდება თუ არა მათი შემოსავლის დონის კორექტირება მოგების დონეზე დამოკიდებულებით და ა.შ.).

თუ ბანკის განკარგულებაში შემოსული მოგება საკმარისი

არაა, მაშინ პრივილეგირებულ აქციებზე დივიდენდების დარიცხვა სარეზერვო ფონდის ხარჯზე ხდება. იმ აქციონერებს, რომელთა ანგარიშსწორების ანგარიშებიც ამავე ბანკშია გახსნილი, დივიდენდების დარიცხვის დროს ფულად სახსრებს შესაძლოა უშუალოდ ამ ანგარიშებზე ურიცხავდნენ.

საბანკო პრაქტიკაში ერთმანეთისგან განასხვავებენ საკუთარ ნეტო- და ბრუტო-კაპიტალებს. საკუთარი ბრუტო-კაპიტალი ბანკის ყველა ფონდის და ბალანსის მიხედვით გაუნაწილებელი მოგების ჯამია. საკუთარი ნეტო-კაპიტალი მიიღება ბრუტო-კაპიტალისგან, რომელსაც აკლდება საკუთარ წყაროებზე განეული კაპიტალური ხასიათის ხარჯები, დაშვებული და პერსპექტიული ზარალი, გამოსყიდული საკუთარი აქციები და 30 დღეზე მეტი ხანგრძლივობის მქონე დებიტორული დავალიანება. ამგვარად, ნეტო-კაპიტალი ახასიათებს ბანკის ფაქტობრივად არსებულ საკუთარი სახსრების სიდიდეს.

ყველა კომერციული ბანკი დამოუკიდებლად განსაზღვრავს საკუთარი სახსრების სიდიდეს, რაც მრავალ ფაქტორზეა დამოკიდებული.

ჯერ ერთი, ცენტრალური ბანკის შესახებ კანონის შესაბამისად, საკუთარი სახსრების სიდიდეს განსაზღვრავს ბანკის აქტიური ოპერაციების ზღვრული სიდიდე. ამიტომ გარკვეული წრის კლიენტებზე ორიენტირებულ ბანკებს (დარგობრივი ბანკები, დარგათაშორისი გაერთიანებების ბანკები, საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფების ბანკები) ისეთი ოდენობის საკუთარი სახსრები უნდა ჰქონდეთ, რომ დაწესებული ნორმატივების დარღვევის გარეშე შეეძლოთ ნასესხებ სახსრებზე თავიანთი მუდმივი კლიენტების ყველა დასაბუთებული მოთხოვნის დაკმაყოფილება.

მეორე, ბანკისათვის აუცილებელი საკუთარი სახსრების ზომა მისი კლიენტების სპეციფიკაციაზეა დამოკიდებული. მაგალითად, თუ კლიენტებს შორის მსხვილი, კრედიტტევადი საწარმოები ჭარბობს, მაშინ უფრო მეტი ოდენობის საკუთარი სახსრებია საჭირო, რადგან ამ შემთხვევაში დიდია ერთ მსესხებელზე მოხალოდნელი საბანკო რისკი.

მესამე, კომერციული ბანკების საკუთარი სახსრები მათი აქტიური ოპერაციების ხასიათზეა დამოკიდებული. უფრო მეტად დიდი რისკის მქონე ოპერაციებზე ორიენტაცია ბანკებისგან მოითხოვს საკუთარი სახსრების შედარებით უფრო მეტი რაოდენობის ქონას. ეს, კერძოდ, ინოვაციურ ბანკებსაც ეხება. ამის საპირისპიროდ, თუ ბანკის საკრედიტო პორტფელში მინიმალური რისკის მქონე სესხები ჭარბობს, მაშინ მას საკუთარი სახსრების ერთგვარად შემცირება შეუძლია.

აქტიური ოპერაციების ხასიათზე დამოკიდებულებით საკუთარი კაპიტალის მოცულობის განსაზღვრისთვის ბანკებს ერთგვარ ორიენტირს აძლევს ცენტრალური ბანკების მიერ დაწესებული ნორმატივები ბანკის კაპიტალსა და რისკის დონით განსხვავებულ მის აქტივებს შორის.

საკუთარი სახსრების მოცულობის საკითხის გადანყვეტის დროს ბანკები ითვალისწინებენ იმას, რომ ეს სახსრები თავისთავად არ განსაზღვრავენ მიღებული მოგების ზომას. ისინი მხოლოდ იმის შესაძლებლობას აძლევენ ბანკებს, რომ მათ შეიერჩიონ ამა თუ იმ სახეობის ოპერაციები, ორიენტაცია აიღონ კლიენტთა გარკვეული წრის მომსახურებაზე და ა.შ.

მეოთხე, ბანკისთვის აუცილებელი საკუთარი სახსრების ზომა დამოკიდებულია საკრედიტო რესურსების ბაზრის განვითარებაზე და ცენტრალური ბანკის მიერ გატარებულ საკრედიტო პოლიტიკაზე. განვითარებული ბაზრის დროს ცენტრალური ბანკის პოლიტიკის ლიბერალიზაცია უადვილებს კომერციულ ბანკს საკრედიტო რესურსების მოპოვებას და ამცირებს მისთვის აუცილებელი საკუთარი სახსრების დონეს. არასაკმარისად განვითარებული საფინანსო ბაზარი და მკაცრი საკრედიტო პოლიტიკა საკუთარი სახსრების მუდმივად მატების აუცილებლობას განაპირობებს.

საკუთარი სახსრების ზომის გასაადიდებლად ბანკი ორ მეთოდს იყენებს: მოგების დაგროვებას ან გამოშვებული აქციების რაოდენობის (ბანკის მეპაიეების რაოდენობის) გაზრდას. მოგების დაგროვება მიმდინარეობს ბანკის სარეზერვო და სხვა ფონდების დაჩქარებულად შექმნის ფორმით და შემდგომში მათი კაპი-

ტალიზაციით. წლის დამთავრების შემდეგ შესაძლებელია მოგების ნაწილის პირდაპირ კაპიტალიზაციაც. ეს მეთოდი ყველაზე უფრო იაფია და არ მოითხოვს აქციების განთავსებასთან ან ახალი მეპაიეების მოზიდვასთან დაკავშირებულ დამატებით დანახარჯებს. მაგრამ მოგების დაგროვება მოასწავებს მიმდინარე წელს აქციონერებისათვის მისაცემი დივიდენდების შემცირებას, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს ბაზარზე ბანკის მიერ მოპოვებული პოზიციების შერყევა.

კომერციული ბანკები უფრო მეტად მიმდინარე დივიდენდების პრობლემაზე ამახვილებენ ყურადღებას, ვიდრე მოგების ზრდის გრძელვადიან პერსპექტივაზე. ამიტომ საკუთარი სახსრების მოცულობის გადიდება ისინი ამჯობინებენ ახალი აქციების გამოშვების ან ახალი მეპაიეების მოზიდვის ხარჯზე.

საწესდებო კაპიტალი ქმნის ბანკის არსებობის ეკონომიკურ საფუძველს და მისი იურიდიული პირის ჩამოყალიბების აუცილებელი პირობაა. მისი სიდიდე რეგლამენტირებულია ცენტრალური ბანკების საკანონმდებლო აქტებით. უფრო მეტიც, იგი ევროპის ეკონომიკური თანამეგობრობის შეთანხმების საგანია, რომლის რეგლამენტიც ამ ფონდის მინიმალური სიდიდე 1989 წ. 5 მლნ. ეკიუს შეადგენდა.

სარეზერვო კაპიტალი წმინდა მოგებისგან (დაბეგვრის შემდეგ) იქმნება საწესდებო კაპიტალის გადახდილი თანხის არანაკლებ 15%-ის ოდენობით. იგი განკუთვნილია ბანკის საქმიანობაში გაუთვალისწინებელი დანაკარგების დასაფარავად და მისი ფუნქციონირების სტაბილურობის უზრუნველსაყოფად. ამ ფონდს სავალდებულო წესით ქმნის ყველა ბანკი „სააქციო საზოგადოებისა“ და „ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის შესახებ“ კანონების შესაბამისად.

ფონდების მეორე ჯგუფი ყალიბდება როგორც ბანკის განკარგულებაში დარჩენილი წმინდა მოგების განაწილების შედეგი (სპეციალური დანიშნულების ფონდები) და ასახავს წმინდა მოგების გამოყენებას გარკვეული მიზნებისათვის (დაგროვების ფონდები).

ფონდების მესამე ჯგუფის შემადგენლობაში, რომელიც საერ-

თო სახელწოდებაა „დამატებული კაპიტალი“, შედის:

- აქციების მფლობელზე ამ აქციების ნომინალურ ღირებულებაზე უფრო ძვირად მიყიდვიდან მიღებული სახსრები, - „საემი-სიო შემოსავალი“. ეს სახსრები აღიძვებს ბანკის თავდაპირველ ღირებულებას და მის სტაბილურ ნაწილს;

- წონების ღირებულების ის ნაზრდი, რომელიც ყალიბდება ძირითადი ფონდების გადაფასებისას. ამ ფონდის არსებობა და მისი სიდიდე ქვეყანაში ინფლაციის დონის ასახვად გვევლინება და არ წარმოადგენს ბანკის საქმიანობის ხარისხობრივ მაჩვენებელს. თავისი ეკონომიკური არსით და სახსრების გამოყენების ხასიათით ეს ფონდი შეგვიძლია განვიხილოთ როგორც ფიქსირებული აქტივების (ძირითადი კაპიტალის) გაუფასურების შემთხვევისთვის შექმნილი რეზერვი;

- უსასყიდლოდ მიღებული ქონების ღირებულება. ამ ფონდის სახსრების მოცულობა გვიჩვენებს ბანკის მატერიალური აქტივების ზრდის წყაროს, გამოყენების წესები კი (შესაძლო ზარალის დასაფარავად) საშუალებას გვაძლევს სარეზერვო ფონდების ჯგუფს მივაკუთვნოთ იგი.

ფონდების მეოთხე ჯგუფს ქმნიან ცალკეული საბანკო ოპერაციების მიხედვით გაჩენილი რისკების დაფარვის და ამ გზით ბანკების მდგრადობის უზრუნველყოფის მიზნით. ასე, რომ ზარალის დაფარვა დაგროვილი რეზერვების ხარჯზე ხდება. მათ ეკუთვნით სესხების, ფასიანი ქაღალდების და ბანკის სხვა აქტივებისგან მიღებული დანაკარგების შემთხვევისათვის შექმნილი რეზერვები. მათი სიდიდე მიუთითებს, ერთი მხრივ, ბანკის აქტივების თავისებრივ სტრუქტურაზე; მეორე მხრივ კი – ბანკის სიმტკიცის მარაგზე, განსაკუთრებით, წმინდა მოგებიდან შექმნილი სარეზერვო ფონდების ნაწილში (მაგალითად, პირველი ჯგუფის სესხების მიხედვით შესაძლო დანაკარგებისათვის შექმნილი რეზერვები). მეორე, ნაწილობრივ მესამე და მეოთხე ჯგუფის ფონდების სახსრები ძალიან მოძრავია მათი მიზნობრივი დანიშნულების შესაბამისად, რადგანაც მათ იყენებენ ბანკების საკუთარი ტექნიკური ბაზის განვითარებასთან დაკავშირებული მიმდინარე ხარჯების ან კაპიტალური დაბანდებების უზრუნველსაყოფად

(მაგალითად, პრემიების გაცემა, მონყობილობის შექმნა, დაწესებული ლიმიტის ზევით განხორციელებული დანახარჯების დაფარვა, საქველმოქმედო დახმარების განწევა და ა.შ.). ამგვარად, ამ ფონდების საბსრების გამოყენება ბანკის ქონების კლებას უკავშირდება. ამიტომ არ შეიძლება ასეთი ან მისი ანალოგიური ფონდების სახსრების ბანკში დატოვება და სხვა მიზნებისთვის მათი გამოყენება, ე.ი. მათი მიწნევა ბანკის კაპიტალად.

83. საპარტოველოს კომერციული ბანკების კაპიტალი და მისი ხარისხის განსაზღვრის მეთოდოლოგია

საერთოდ ბანკის კაპიტალი წარმოადგენს საბანკო საქმიანობის განხორციელების და მისი სტაბილური ზრდის, ბანკის საიმედოობის და მდგრადობის უზრუნველყოფის ერთ-ერთ ძირითად ბაზას. ბანკის კაპიტალის მიზანია უზრუნველყოს საბანკო საქმიანობის წარმოება, გააძლიეროს ბანკის ოპერაციების გაფართოების შესაძლებლობები, როგორც მიმდინარე ეტაპზე, ისე მომავალში. ამასთან, იგი უნდა იძლეოდეს მოსალოდნელი და მოულოდნელი ფინანსური დანაკარგების და ზარალის განეიტრალების საშუალებას.

ბანკის კაპიტალის დანიშნულებაა უზრუნველყოს მეანაბრეთა და კრედიტორთა ინტერესების მაქსიმალური დაცვა და საბანკო სისტემაში შესაძლო ნეგატიური შედეგების მინიმუმამდე დაყვანა, რათა ბანკის გაკოტრების შედეგებით გამონწეული შესაძლო ნეგატიური პროცესები არ გავრცელდეს სხვა ბანკებზე, არ მიიღოს სისტემური ხასიათი და თავიდან იქნას აცილებული საბანკო სისტემის კრიზისი. ძალზე მნიშვნელოვანია, რომ ბანკის კაპიტალის მოცულობა იყოს დამაკმაყოფილებელი განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როცა იგი განიცდის ცუდი ეკონომიკური პირობებით და/ან არაკომპეტენტური მენეჯმენტით გამონწეულ სიძნელეებს.

კაპიტალის სიდიდე განსაზღვრავს ბანკის გადახდისუნარიანობას. ამიტომ ბანკმა აუცილებლად უნდა შეინარჩუნოს საკმა-

რისი კაპიტალი და თავი აარიდოს ისეთ საბანკო ოპერაციებს, რომლებმაც შეიძლება გამოიწვიოს კაპიტალის შემცირება და, შესაბამისად, უარყოფითი (ნეგატიური) კაპიტალის ან გადახდის-უუნარობის წარმოქმნის შესაძლებლობა. გადახდისუნარიანი ბანკი ზრდის მოსახლეობის ნდობას ბანკისა და საბანკო სისტემისადმი. ასეთი ბანკი არნამუწებს კლიენტებს იმაში, რომ მას შეუძლია გაანადღოს თავისი ვალდებულებები და უზრუნველყოს საბანკო მომსახურება. მაშინ, როდესაც გადახდისუუნარო ბანკები ახდენენ საბანკო ინდუსტრიის დესტაბილიზაციას და ძირს უთხრიან მოსახლეობის ნდობას და რწმენას საბანკო სისტემისადმი.

საყოველთაოდ მიღებული საერთაშორისო საბუღალტრო სტანდარტების თანახმად კაპიტალი მოიცავს: ჩვეულებრივი და პრივილეგირებული აქციების ნომინალურ და ნომინალზედა ღირებულებას, გაუნაწილებელ მოგებას, კაპიტალის რეზერვების ანგარიშებს და გადაფასების ანგარიშებს (ჰიპერინფლაციის პირობებში). წმინდა საბუღალტრო თვალსაზრისით, კაპიტალი წარმოადგენს სხვაობას ბანკის აქტივებსა და ვალდებულებებს შორის.

საბანკო რეგულირების ორგანოების მიერ შემუშავებული სტანდარტების მიხედვით გამოანგარიშებული კაპიტალის მოცულობა გამოიყენება ბანკის კაპიტალის ადეკვატურობის შემოწმებისას და იმ საბალანსო ანგარიშების დადგენისათვის, რომლებიც წარმოადგენენ არსებული რისკის განეიტრალებისა და საბანკო ოპერაციების წარმოებისათვის აუცილებელი რესურსების წყაროს.

საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა საბანკო რეგულირების მიზნებისათვის შეიმუშავა კაპიტალის განსაზღვრა, რომელშიც გამოყენებულია კაპიტალის საბალანსო ანგარიშები. ამასთან კაპიტალის ანგარიშები ნაწილდება ორ ჯგუფად: პირველადი და მეორადი კაპიტალის ანგარიშებად. ანგარიშების ასეთი დაჯგუფება იძლევა საშუალებას, გაანალიზდეს და შეფასდეს ის რესურსები, რომლებიც გამოიყენება არსებული და მომავალი საბანკო ოპერაციების წარმოებისათვის.

ეროვნული ბანკის მიერ პირველადი და მეორადი კაპიტალის

განსაზღვის სქემა ასეთია:

პირველადი კაპიტალი:

- ჩვეულებრივი აქციების რეალიზაციიდან მიღებული კაპიტალი

- აქციების ნომინალურ ღირებულებაზე ზევით გადახდილი თანხები

- გაუნაწილებელი მოგება

მინუს მატერიალური აქტივების გადაფასება ასახული სანესდებო კაპიტალის ანგარიშზე

მინუს გამოსყიდული აქციები

მინუს არამატერიალური აქტივები

- მთლიანი პირველადი კაპიტალი

მეორადი კაპიტალი (არ უნდა აღემატებოდეს პირველადი კაპიტალის 50%-ს):

- პრივილეგირებული აქციების რეალიზაციიდან მიღებული კაპიტალი

- კაპიტალის რეზერვები

- საიმედო სესხების დანაკარგების რეზერვი

- სუბორდინირებული სესხი (არაუმეტეს პირველადი კაპიტალის 25 %)

- მთლიანი მეორადი კაპიტალი

მთლიანი კაპიტალი დაქვითვამდე

მინუს ინვესტიციები რეზიდენტი ბანკების სანესდებო კაპიტალში

მინუს არაკონსოლიდირებული ინვესტიციები შვილობილი ორგანიზაციების სანესდებო კაპიტალში.

მთლიანი კაპიტალი:

კაპიტალის განსაზღვრა, კაპიტალის პოლიტიკის შეფასება, დივიდენდების პოლიტიკის შეფასება, კაპიტალის ანგარიშების განსაზღვრა, მისი ანგარიშების სისწორის განსაზღვრა, ადეკვატურობის შეფასება, კომერციული ბანკებისათვის დადგენილი წესებისა და კანონების დაცვის შეფასება და ა.შ., საჭიროა კაპიტალის რეიტინგის განსაზღვრისათვის.

მოკლედ დავახასიათოთ თითოეული ეს ნიშანი.

კაპიტალის პოლიტიკა უნდა იყოს სრული და გვიჩვენებდეს ბანკის მიზნებს. ითვალისწინებდეს კაპიტალის მოცულობის რეალურ ზედა და ქვედა ზღვრებს. იგი არ უნდა მოდიოდეს კონფლიქტში ბანკისათვის სავალდებულო სხვა დოკუმენტებთან. ბანკის კაპიტალის პოლიტიკის მიზანია, უზრუნველყოს ბანკის მენეჯმენტი აუცილებელი რეკომენდაციებით და უჩვენოს მას მოქმედების მიმართულება კაპიტალის ადეკვატურობის უზრინველყოფის საკითხში. კაპიტალის პოლიტიკა უნდა აკმაყოფილებდეს თავის დანიშნულებას, როგორც კაპიტალის მართვის ინსტრუმენტი.

კაპიტალის პოლიტიკას საყოველთაოდ მიღებული საბანკო პრაქტიკის თანახმად, შეიმუშავენ ბანკის მენეჯმენტი. იგი რეგულარულად იხილება და მტკიცდება ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს მიერ. კაპიტალის პოლიტიკა არის დოკუმენტი, რომელიც წარმოაჩენს ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოსა და მენეჯმენტის ფილოსოფიას და მიზნებს ბანკის კაპიტალთან მიმართებაში; აქვე განისაზღვრება კაპიტალის მაქსიმალური და მინიმალური დონეები; კეთდება შესაძლო გზებისა და ალტერნატიული რესურსების წყაროების ჩამონათვალი იმ შემთხვევისათვის, თუ კაპიტალის დონე დაინეკს დადგენილ ზღვარზე დაბლა და/ან შეიქმნება რაიმე ფინანსური სიძნელეები; დგინდება კაპიტალის მოცულობის სასურველი ზრდის ტემპი და გაუნაწილებელი ნმინდა მოგების ოდენობა.

დივიდენდების პოლიტიკის შეფასება. ნორმალური საბანკო პრაქტიკა მოითხოვს, რომ ბანკის მენეჯმენტმა შეიმუშაოს დივიდენდების ისეთი პოლიტიკა, რომელიც რეგულარულად გადამონმდება და დამტკიცდება სამთვალყურეო საბჭოს მიერ. საერთოდ, მოგება, რომელიც წარმოდგენს ბანკის კაპიტალის გაზრდის ძირითად საშუალებას, გაედინება ბანკიდან დივიდენდების გამოცხადების ან გადახდის შემთხვევაში. დივიდენდების პოლიტიკამ ცხადად უჩვენა ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს და აქციონერებს, თუ როგორ პირობებშია მისაღები დივიდენდების გადახდა. საჭიროა შეფასდეს დივიდენდების პოლიტიკის ადეკვატურობა, კერძოდ: დივიდენდების პოლიტიკაში ნათლად უნდა იყოს გამოხატული დივიდენდის გადახდისა და/ან გამოცხადების მიზნები; დეტალიზებული დივიდენდების მაქსიმალური და მინიმალური

ოდენობა; გათვალისწინებული უნდა იყოს, პოლიტიკიდან გადახვევის შემთხვევისათვის, სპეციალური პროცედურები და თანხმობის მიღება.

კაპიტალის ანგარიშების სისწორე. მიუხედავად იმისა, რომ ბანკის ანგარიშები მოწმდება სანდო და სოლიდური რეპუტაციის მქონე აუდიტორული ფირმის მიერ, აქ ყურადღება ექცევა მენეჯმენტის მიერ მონაწილეული რიცხვითი მონაცემების სისწორეს.

მზადდება სწორი ინფორმაცია ბანკის ფინანსური მდგომარეობის შესახებ, რაც შემდგომ გამოიყენება კაპიტალის კოეფიციენტის გაანგარიშებისას, აგრეთვე, კეთდება დიაგრამა, რომელიც გამოხატავს აქციონერთა კაპიტალის ზრდას. კაპიტალის რიცხვითი მონაცემები დროის ყოველი პერიოდისათვის უდარდება ბანკის ბალანსს.

კაპიტალის ადეკვატურობის შეფასება. კაპიტალის ადეკვატურობა განისაზღვრება კაპიტალის დონისა და ბანკის ფინანსური მდგომარეობის გათვალისწინებით; გარდა ამისა, ითვალისწინებენ პრობლემური და უხარისხო აქტივებისა და ბალანსგარეშე საქმიანობის ბუნებას, სიდიდესა და მიმართულებას; ბანკის ბალანსის შემადგენლობას; ბანკის არსებულ და დაგეგმილ ზრდას და ბანკის მენეჯმენტის სისწორეს. აქვე საჭიროა გათვალისწინებულ იქნეს: ბანკის წმინდა შემოსავლის სიდიდე ანუ ბანკის უნარი მიიღოს და შეინარჩუნოს საკმარისი მოცულობის წმინდა მოგება, დივიდენდების გაცემის გონივრულობა; მენეჯმენტის უნარი, დამკვიდრდეს ფინანსურ ბაზარზე და მოიპოვოს ფინანსური დახმარების სხვა წყაროები; მენეჯმენტის სტრატეგია კაპიტალის შენარჩუნების ან ზრდის საკითხებში; მხედველობაში მიიღება, აგრეთვე, ბანკის ადგილმდებარეობა და არსებული კონკურენცია.

კაპიტალის ადეკვატურობის შეფასებისას გამოითვლება კაპიტალის და აქტივების ზრდის ტემპი, განიხილება ნებისმიერი პროცენტული თანაფარდობა, როგორც დამოუკიდებლად, ისე ერთმანეთთან ურთიერთკავშირში. ე.ი. იზრდება თუ არა კაპიტალი აქტივებთან შედარებით. ზრდის ტემპი გამოითვლება შემდეგი წესით: მთლიან მონაცემებს მიმდინარე კვარტლის ბოლოსათვის გამოაკლდება წინა წლის იმავე კვარტლის მთლიანი მონაცემები

და გაიყოფა სხვაობაზე წინა წლის იმავე კვარტლის მონაცემებზე.

$$((X_1 - X_2) / X_2) \times 100,$$

სადაც X_1 წარმოადგენს 200X წლის მიმდინარე კვარტლის მონაცემებს, X_2 კი – 200X-1 წლის იმავე კვარტლის მონაცემებს.

დიდი მნიშვნელობა აქვს კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ კანონისა და წესების დაცვას, ამისათვის ბანკში გამოითვლება კაპიტალის მარეგულირებელი შემდეგი კოეფიციენტები: (კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობა-რეგულირების მეთოდური სახელმზღვანელო. საქართველოს ეროვნული ბანკი. თბ., 1999, გვ.9.)

ა) პირველადი კაპიტალი შეფარდებული რისკის მიხედვით შენონილ აქტივებთან $X 100 \geq 12\%$;

ბ) მთლიანი კაპიტალი შეფარდებული რისკის მიხედვით შენონილ აქტივებთან $X 100 \geq 15\%$.

ბანკი აუცილებლად უნდა იცავდეს საწესდებო კაპიტალის მიმართ სავალდებულო მოცულობის შემდეგ გრაფიკს:

1998 წლის 31 დეკემბერი	1 000 000 ლარი
1999 წლის 30 ივნისი	2 000 000 ლარი
1999 წლის 31 დეკემბერი	3 000 000 ლარი
2000 წლის 30 ივნისი	4 000 000 ლარი
2000 წლის 31 დეკემბერი	5 000 000 ლარი

მას შემდეგ, რაც ბანკში მოხდება ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ფაქტორების ანალიზი, დადგინდება საერთო რეიტინგი ბანკის კაპიტალისათვის (კომერციულ ბანკებში წარმოებს აგრეთვე, საკრედიტო პორტფელის ხარისხის დადგენაც, რომლის შესახებ საკრედიტო ოპერაციების განხილვის დროს შემოგთავაზებთ).

საინტერესოა მოვიყვანოთ კაპიტალის რეიტინგის ცხრილი და განსაზღვრის წესები:

ა) თუ დადგენილია, რომ ბანკის კაპიტალის რეიტინგია 1, ეს ნიშნავს, რომ ბანკის კაპიტალის საერთო მდგომარეობა დამაკმაყოფილებელია;

ბ) თუ ბანკის რეიტინგია 2, ეს მიუთითებს, რომ მიუხედავად

ბანკის კაპიტალის საერთო დამაკმაყოფილებელი მდგომარეობისა, არსებობს შეშფოთების გარკვეული მიზეზები, რომელთა შესახებ ეცნობება ბანკის მენეჯმენტს;

გ) თუ ბანკის კაპიტალს მიენიჭა რეიტინგი 3, ეს უკვე ნიშნავს, რომ ბანკის კაპიტალის საერთო მდგომარეობა ნაკლებად დამაკმაყოფილებელია, არსებობს კაპიტალთან დაკავშირებული შეშფოთების მიზეზები, რომელთა შესახებ, ასევე შეტყობინება გადაეცემა ბანკის მენეჯმენტს;

დ) თუ ბანკის რეიტინგი განისაზღვრა როგორც 4, ეს იმას ნიშნავს, რომ ბანკის კაპიტალის მდგომარეობა არადადაკმაყოფილებელია. კაპიტალის დონე არ არის ადეკვატური ბანკის მიმდინარე ფინანსური მდგომარეობისა და მიმდინარე ფინანსური ოპერაციების უზრუნველსაყოფად. ბანკის მენეჯმენტს ამ შემთხვევაში დაუყოვნებლივ მოეთხოვება გამოსასწორებელი ზომების მიღება;

ე) თუ ბანკის კაპიტალის რეიტინგი განისაზღვრა როგორც 5, ეს ნიშნავს, რომ კაპიტალის საერთო მდგომარეობა კრიტიკულია.

კაპიტალის მთლიანი რეიტინგი		
რეიტინგი	პირველადი კაპიტალი/ რისკის მიხედვით შენიშნული აქტივები	მთლიანი კაპიტალი/ რისკის მიხედვით შენიშნული აქტივები
დამაკმაყოფილებელი 1	>15%	>18%
ადეკვატური 2	12% – 15%	15% – 18%
ნაკლებადადეკვატური 3	10% – 12%	12% – 15%
არაადეკვატური 4	7% – 10%	9% – 12%
კრიტიკული 5	<7%	<9%

8.4. საბანკო კაპიტალის სახეები

არსებობს რამდენიმე სახის საბანკო კაპიტალი:

1. ჩვეულებრივი სააქციო კაპიტალი. მისი ღირებულება იზომება ბანკის მიერ გამოშვებული იმ ჩვეულებრივი აქციების ნომინალური ღირებულებით, რომელთა შემოსავალი ცვალებადია და დამოკიდებულია ბანკის დირექტორთა საბჭოს გადაწყვეტილებაზე დივიდენდების გაცემასთან დაკავშირებით.

2. პრივილეგირებული სააქციო კაპიტალი. იგი იზომება იმ ნებისმიერი გამოშვებული აქციების ნომინალური ღირებულებით, რომლებზეც არსებობს შემოსავლის ფიქსირებული განაკვეთის (დივიდენდის განაკვეთის) გაცემის დაპირება; პრივილეგირებული აქციები შეიძლება იყოს როგორც უვადო, ისე დაფარვის შეზღუდული ვადის მქონე.

3. ნამატი, რომელიც წარმოადგენს სხვაობას აქციონერის მიერ ყოველ აქციაში გადახდილ ფასსა და აქციის ნომინალურ ღირებულებას შორის.

4. გაუნაწილებელი მოგება. იგი ის წმინდა მოგებაა, რომელიც ბანკმა დაიტოვა საინვესტიციო მიზნებით და არ გასცა დივიდენდებად.

5. რეზერვები. ეს ის სახსრებია, რომლებსაც ბანკი იტოვებს ისეთი გაუთვალისწინებელი ხარჯებისათვის, როგორცაა სასამართლო წესით ამოღებული სახსრების გადახდა; აგრეთვე, ჯერ კიდევ გამოუცხადებელი დივიდენდების გასასტუმრებლად გამოყენებული რეზერვები; მიმოქცევიდან აქციების ამოსაღებად (მომავალში) ან ვალდებულებათა დასაფარავად გამოყენებული სახსრები.

6. სუბორდინირებული ვალდებულებები. ესაა იმ საგარეო ინვესტორების მიერ დაბანდებული გრძელვადიანი სასესხო კაპიტალი, რომელთა წინაშე ბანკის ვალდებულებები მნიშვნელობის მხრივ მეორე ადგილზეა შეანაბრებთან შედარებით, მაგრამ

პირველია აქციონერებთან შედარებით. ასეთი სავალო ვალდებულებები შესაძლოა კონვერტირებული იყოს, ე.ი. მომავალში გაიცვალოს ბანკის აქციებზე.

7. ბანკის კონსოლიდირებული შვილობილი კომპანიების აქციათა არასაკონტროლო პაკეტი, რომლის ხარჯზეც ბანკს წილი აქვს სხვა დარგების სანარმოებში.

8. აქციების გაყიდვის ხარჯზე დაფარული ფასიანი ქალაქობი. ეს ისეთი სავალო ვალდებულებებია, რომელთა დაფარვა მხოლოდ აქციების გაყიდვის მეშვეობით ხდება.

საბანკო კაპიტალის სხვადასხვა წყაროს შედარებითი მნიშვნელობა. 7.1 მაგალითი გვიჩვენებს, რომ საბანკო კაპიტალის ზემოჩამოთვლილი წყაროები არავითარ შემთხვევაში არაა თანაბარი მნიშვნელობის. გაუნაწილებელი მოგება და სავალდებულო რეზერვები დოლარული ღირებულებით ნებისმიერ სხვა წყაროს ჭარბობს და მთლიანი კაპიტალის 40%-ს აღემატება. ჩვეულებრივი და პრივილეგირებული აქციების გაყიდვიდან მიღებული ნამატი საბანკო კაპიტალის დაახლოებით ერთ მესამედს შეადგენს, დანარჩენი კაპიტალის დიდი ნაწილის მოზიდვა კი ნომინალური ღირებულებით შეფასებული ჩვეულებრივი აქციების გაყიდვის ხარჯზე ხდება.

პრივილეგირებული აქციები შედარებით არაარსებითი წყაროა და საბანკო კაპიტალის 1%-ზე ნაკლებს შეადგენს, თუმცა, შედარებით მსხვილ ბანკებსა და ჰოლდინგურ საბანკო კომპანიებში ბოლო დროს მათი მნიშვნელობა გაიზარდა. ბანკების პრივილეგირებულ აქციებს ხშირად მცურავი საპროცენტი განაკვეთები აქვს და ბანკები მათ მაშინ უშვებენ ან ფარავენ, როცა ეს მათთვისაა მომგებიანი.

ამასთან, ბანკების პრივილეგირებულმა აქციებმა ვერ მოიპოვა მრავალი ინვესტორის ნდობა. ამის მიზეზად, ნაწილობრივ, იქცა 1930-იანი წლების დიდი დეპრესიის უიღბლო გამოცდილება, როცა ბანკები გაჭირვების გამო ყიდდნენ პრივილეგირებულ

აქციებს, რომ როგორმე შეენარჩუნებინათ არსებობა. ამიტომ პრივილეგირებული აქციები ინვესტორთა თვალში საბანკო სისტემის ფინანსურ კრიზისთან იყო გაიგივებული.

სუბორდინირებული ფასიანი ქაღალდები და ვალდებულებები საბანკო კაპიტალის შედარებით მცირე ნაწილია, მაგრამ ბანკებისთვის ისინი გრძელვადიანი დაფინანსების სულ უფრო მნიშვნელოვანი წყარო ხდება.

მაგალითი 7-1. აშშ-ის სახელმწიფოს მიერ დაზღვეული კომერციული ბანკების ძირითადი კაპიტალი

საბანკო კაპიტალის ფორმები	მოცულობა, მლრდ. დოლ.	ხილი ძლიან სასესხო და სააქციო კაპიტალში%
გრძელვადიანი სასესხო კაპიტალი: სუბორდინირებული ფასიანი ქაღალდები და ვალდებულებები	17,7	7,9
სააქციო კაპიტალი: ჩვეულებრივი აქციები ნომინალური ღირებულებით	30,5	13,6
უვადო პრივილეგირებული აქციები ნომინალური ღირებულებით	1,6	0,7
ნამატი	77,1	34,4
გაუნაწილებელი მოგება და კაპიტალის რეზერვები	97,6	43,6
შესწორებები უცხოური ვალუტიდან გადაანგარიშების მიხედვით	(0,4)	(0,2)
მთლიანი სააქციო კაპიტალი	206,4	92,1
მთელი გრძელვადიანი სასესხო და სააქციო კაპიტალი	224,1	100,0

წყარო: Federal Deposit Insurance Corporation, Statistic on Banking, 1989.

მარეგულირებელი კანონები მოითხოვენ, რომ ხდებოდეს ასეთი ფასიანი ქალაქების დომინირება ბანკის ვალდებულებებით ჩვეულებრივი კრედიტორების წინაშე, მეანაბრეების ჩათვლით. ამგვარად, თუ ბანკი იხურება და ხდება მისი აქტივების ლიკვიდირება, მაშინ პირველადი მეანაბრეები იღებენ კომპენსაციას, რიგით მეორე კი სუბორდინირებული ფასიანი ქალაქების მფლობელები არიან. თუმცა, ეს კრედიტორები წინ უსწრებენ ჩვეულებრივი და პრივილეგირებული აქციების მფლობელებს ბანკის შემოსავლებისა და აქტივების მხრივ.

პოლდინგურმა საბანკო კომპანიებმა ბოლო წლებში მნიშვნელოვანი რაოდენობის სუბორდინირებული ვალდებულებები გამოუშვეს (განსაკუთრებით, მსხვილი ინსტიტუტური მყიდველებისათვის – საპენსიო ფონდებისა და სადაზღვევო კომპანიებისათვის). ამგვარი ფასიანი ქალაქების გამოსყიდვა ზოგჯერ გამოშვებიდან მოკლე ვადაში შეიძლება, მათზე კი ან ფიქსირებული პროცენტია დადგენილი, ან მცურავი (ხშირად იგი მიბმულია სახელმწიფო ფასიან ქალაქებზე ან მოკლევადიან ევროფოლარულ დეპოზიტებზე არსებულ პროცენტებს). იშვიათად ხდებოდა ამ ფასიანი ქალაქების გამოშვება ნულოვანი კუპონით ისეთ უპროცენტო ვალდებულებებად, რომლებიც ნომინალის მიმართ შეღავათით იყიდებოდა. ამ დროს ინვესტორების შემოსავალს განსაზღვრავს მხოლოდ საკურსო ღირებულების მომატება მომავალში. მაგალითად, 1982 წ. „ჩეიზ მანჰეტენ კორპორეიშენმა“ გამოუშვა ნულოვანკუპონიანი ფასიანი ქალაქები 10-წლიანი დაფარვის ვადით, 175 მლნ. დოლ. მთლიანი ნომინალური ღირებულებით. ობიგაციები გაიყიდა 44 მლნ. დოლ. მთლიანი საბაზრო ღირებულებით იმ გარანტია (ანდერსაიტერთა) ჯგუფის მეშვეობით, რომელთაც „ლემან ბრაზერსი“, „მერილ ლინჩი“ და „სალომონ ბრაზერსი“ უდგანან სათავეში. ეს ვალდებულებები მყიდველებს დაფარვის ვადის ბოლომდე რომ შეენარჩუნებინათ, ყოველწლიურად ისინი 14, 25% შემოსავალს მიიღებდნენ.

სუბორდინირებულ ვალდებულებათა ერთ-ერთი უპირატესობა რეგულირების თვალსაზრისით არის ის, რომ ისინი უზრუნველყოფენ ერთგვარ საბაზრო დისციპლინას ბაზრების მხრიდან.

რადგან ბანკები სახელმწიფო დაზღვევით ვერ ფარავენ ანაბრებით დომინირებულ ანაბრებს, ამიტომ ის პირები, რომლებიც ასეთ ვალდებულებებში ახდენენ ინვესტირებას, მეტ შემოსავლიანობას მოითხოვენ მათგან გაზრდილი რისკის გამო. ამგვარი სავალო ფასიანი ქაღალდების მფლობელები შეანაბრებზე უფრო მგრძობიარენი არიან რისკის მიმართ, რის გამოც, ისინი უფრო ყურადღებით დააკვირდებიან ბანკის ქცევას. ეს ამცირებს გაკოტრების ალბათობას.

მკაცრად თუ ვიცყვით, სუბორდინირებული ფასიანი ქაღალდებისა და ვალდებულებების წარმატებულად გამოშვება მხოლოდ იმ საშუალო და მსხვილ ბანკებს, აგრეთვე პოლდინგურ საბანკო კომპანიებს შეუძლიათ, რომელთა კრედიტუნარიანობისაც სჯერათ ინვესტორებს. უფრო მცირე ზომის საბანკო დაწესებულებებს ძირითადად უნდა ჰქონდეთ მომავლისათვის კაპიტალის დაგროვების დროს მოგების ზრდის იმედი, თანაც, არამარტო მათი კრედიტუნარიანობის დაბალი დონის გამო, არამედ იმის გამოც, რომ მცირე ზომით გამოშვებული ფასიანი ქაღალდები და ვალდებულებები ცუდად რეალიზდება ღია ბაზარზე. ფასიანი ქაღალდებთან დაკავშირებულ ოპერაციებზე დასაქცილებული მრავალი დილერი უარს ამბობს წერილ ბანკებთან საქმის დაჭერაზე დიდი ხარჯებისა და რისკის გამო.

ბანკის კაპიტალის სიდიდის გაზომვა. იმ გადანყვეტილების მიღებამდე, თუ რა ოდენობის კაპიტალი უნდა ჰქონდეს ბანკს, უნდა გავარკვიოთ, თუ როგორ იზომება იგი. სამწუხაროდ, ამჟამად კაპიტალის სიდიდის შეფასების არაერთ განხვავებულ ხერხს იყენებენ და კლიენტებისა და მარეგულირებელი დაწესებულებებისათვის შემცველი ინფორმაცია ხშირად ურთიერთსაინააღმდეგოა.

კაპიტალი „ბუღალტერიის საყოველთაოდ მიღებული პრინციპების“ მიხედვით. კაპიტალის შეფასება შეიძლება მისი საბალანსო ღირებულების მიხედვით (საბუღალტრო ტერმინოლოგიით – „ბუღალტერიის საყოველთაოდ მიღებული პრინციპების“ მიხედვით). ამ შემთხვევაში ბანკის აქტივებისა და პასივების უმრავლესობას აფასებენ გამოშვების მომენტში. დროდადრო, იმისდა

მიხედვით, თუ როგორ იცვლება საპროცენტო განაკვეთები, ხოლო ზოგიერთ კრედიტსა თუ ფასიან ქალაქზე ვალდებულებები არ სრულდება, ბანკის აქტივებისა და პასივების ნამდვილი ღირებულება გადაიხდება მათი თავდაპირველი საბალანსო ღირებულებებისაგან. ამის მიუხედავად, ბანკის მრავალი მმართველისათვის ნამდვილი საზომია სწორედ საბალანსო და არა საბაზრო ღირებულება:

ბანკის კაპიტალის საბალანსო ღირებულება (ბუღალტრის საუწყეთა დამოუკიდებელი პრინციპით)	=	ბანკის აქტივების ს ა ბ ა ლ ა ნ ს ო ღირებულება	-	ბანკის პასივების ს ა ბ ა ლ ა ნ ს ო ღირებულება
---	---	---	---	---

მაგრამ იმ პერიოდებში, როდესაც ბანკის კრედიტები და ფასიანი ქალაქები თავიანთ ღირებულებას იცვლიან, კაპიტალის საბალანსო ღირებულება მიმდინარე რისკისგან დასაცავად კაპიტალის საკმარისობის ცუდი ინდიკატორია.

კაპიტალი ბუღალტერიის რეგულირებადი პრინციპების მიხედვით. ბანკის კაპიტალის არცთუ საუკეთესო, მაგრამ საბალანსო ღირებულების ალტერნეტიული საზომია რეგულირებადი კაპიტალის სიდიდე (კაპიტალი „ბუღალტერიის რეგულირებადი პრინციპების მიხედვით“). მრავალი წლის მანძილზე, როდესაც ცდილობდნენ ბანკების სახე სინამდვილეში არსებულზე უფრო საიმედო გამოეჩინათ გარეშე დამკვირვებელთა თვალში, ზოგიერთმა მარეგულირებელმა ინსტანციამ დაიწყო ბანკის კაპიტალის შემდგენაირად განსაზღვრა:

ბანკის კაპიტალი	აქციონერთა კაპიტალი	უვალო	კრედიტებისა და
„ბუღალტერიის	ჩვეულებრივი აქციები,	პრივილე-	არენდისაგან მიღ-
მარეგულირებე-	= გაუნაწილებელი +	გირებული	+ ბული დანაკარგების +
ლი პრინციპი-	მოგება და რეზერვები)	აქციები	საკომპენსაციო
ბით“			რეზერვები

სუბორდინირებული ვალდებულე- სხვადასხვა (კონსოლიდირებული შვილო-
 + ბები, რომლებიც შემდგომში + ბილი კომპანიების აქციათა არაკონტრო-
 ჩვეულებრივ აქციებში კონ- ლირებადი პაკეტის და სააქციო სერტი-
 ვერტირდება ფიკატების ჩათვლით).

ბევრს შესაძლოა ძალიან უცნაურად მოეჩვენოს, რომ ბანკის საიმედოობით დაინტერესებული მარეგულირებელი ინსტანციები კაპიტალის განსაზღვრაში რთავენ სავალო ვალდებულებებს, შვილობილ კომპანიებში ბანკის წილებს და უიღბლო კრედიტების საკომპენსაციო რეზერვებს, შემდეგ კი ამბობენ, რომ ბანკები ფინანსურად იმაზე უფრო ძლიერები არიან, ვიდრე ეს ერთი შეხედვით შეიძლება მოგვეჩვენოს. ჩვენ აქ მართლაც ძალიან ახლოს ვართ საზოგადოების მოტყუებასთან დიდი მასშტაბებით.

კაპიტალი საბაზრო ღირებულებით. მათთვის, ვინც საბანკო სისტემას სწავლობს, და ინვესტორებისთვისაც (მეანაბრეთა ჩათვლით), რომლებიც საბანკო ვალდებულებებს იძენენ, ბევრად უფრო სასარგებლოა კაპიტალის გაზომვა საბაზრო ღირებულებით:

$$\begin{array}{rcccl} \text{ბანკის კაპიტალის} & & \text{ბანკის აქტივების} & & \text{საბაზრო ღირე} \\ \text{საბაზრო ღირებულე} & = & \text{საბაზრო ღირებულე} & - & \text{ბულე} \\ \text{ბა} & & \text{ბანკის პასივების} & & \end{array}$$

ბანკებს ყოველდღე შეუძლიათ დაახლოებით შეაფასონ თავიანთი კაპიტალის საბაზრო ღირებულება, ფორმულით:

$$\begin{array}{rcccl} \text{ბანკის კაპიტალის} & = & \text{გამოშვებული აქციების} & \times & \text{გამოშვებული} \\ \text{საბაზრო ღირებულე} & & \text{მიმდინარე საკურსო ღირე} & & \text{აქციების რაოდე} \\ & & \text{ბულე} & & \text{ნობა} \end{array}$$

ამკარაა, რომ ბანკის კაპიტალის გაზომვა საბაზრო ღირებულების მიხედვით უფრო დინამიკურად აფასებს იმ კაპიტალის სიდიდეს, რომელიც მსხვილ ბანკებს ყოველდღიურადაც კი ეცე-

ლებათ. წვრილი ბანკების კაპიტალის საბაზრო ღირებულების გაზომვა უფრო ძნელია, რადგან მათი აქტივებით ვაჭრობის სიდიდე საკმარისი არაა ნამდვილი საბაზრო ფასის დასადგენად. ეს ზღუდავს საბაზრო ღირებულების გამოყენებას დარგის ყველაზე უფრო წვრილი ბანკების კაპიტალის სიდიდის გასაზომად. მაგრამ კაპიტალის საბაზრო ღირებულება კარგად ასახავს გაკოტრების რისკისგან თითოეული ბანკის დაცულობას. როდესაც ბანკის კაპიტალს მისი ჭეშმარიტი საბაზრო ღირებულებით ზომავენ, შეანაბრებს მეტი შესაძლებლობა აქვთ ბანკის იმ სახსრების საკმარისობის შესაფასებლად, რომელიც დაბანდებული ფულის დასაბრუნებლადაა საჭირო. მაშასადამე, მათ შეუძლიათ უფრო რაციონალური გადანაცვტილება მიიღონ იმის თაობაზე, თუ რომელ ბანკში უნდა მოათავსონ თავიანთი ფული.

მიუხედავად ამისა, ბანკის კაპიტალის შეფასება „ბულალტერიის რეგულირებადი პრინციპების მიხედვით“ კვალავაც ახდენს გაფლენას ბანკის მუშაკებზე და მარეგულირებელ ინსტიტუტებზე. უფრო დანვრილებით განვიხილოთ, თუ რომელი არგუმენტები მოჰყავთ ბანკის კაპიტალის რეგულირების სასარგებლოდ და ბანკის კაპიტალის ადეკვატურობის რომელ ინდიკატორებზე იღებენ ორიენტაციას მარეგულირებელი ინსტიტუტები ბანკის საიმედოობისა და ფინანსური სიმტკიცის შეფასებისას.

8.5. საბანკო კაპიტალის ფუნქციები

საბანკო საქმის თეორია ერთმანეთისგან განასხვავებს ბანკის „საკუთარი სახსრების“ და ბანკის „საკუთარი კაპიტალის“ ცნებებს. „ბანკის საკუთარი სახსრები“ უფრო ზოგადია და მოიცავს ბანკის საქმიანობის პროცესში ჩამოყალიბებულ მთელ პასივებს: ბანკის სანესდებო, სარეზერვო და სხვა ფონდებს, ბანკის მიერ შექმნილ მთელ რეზერვებს, აგრეთვე, წინა წლების გაუნაწილებელ მოგებას და მიმდინარე წლის მოგებას. ბანკის საკუთარი კაპიტალი გაანგარიშების გზით მიღებული სიდიდეა. იგი მოიცავს საკუთარი სახსრების (ზოგჯერ მოზიდული სახსრებ-

საც) იმ მუხლებს, რომლებსაც ეკონომიკური აზრით ბანკის კაპიტალის ფუნქციის შესრულება შეუძლიათ. საკუთარი სახსრების ძირითადი ელემენტები, ე.ი. კანონმდებლობის შესაბამისად შექმნილი ფუძემდებლური ფონდები და შიდა წყაროების ხარჯზე ბანკის საქმიანობას მხარდაჭერის მიზნით ჩამოყალიბებული რეზერვები ბანკის კაპიტალში შედიან მაშინ, თუ ისინი პასუხობენ შემდეგ პრინციპებს:

- სტაბილურობა;
- სუბორდინაცია კრედიტორების უფლებების მიმართ;
- შემოსავლების ფიქსირებულად დარიცხვის არარსებობა.

ბანკის საკუთარ კაპიტალად უნდა ჩაეთვალოს სპეციალურად შექმნილი ის ფონდები და რეზერვები, რომელთა დანიშნულებაა ბანკის ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფა და შესაძლო ზარალის დაფარვა, რომლებიც ბანკის განკარგულებაშია მისი ფუნქციონირების მთელი პერიოდის განმავლობაში. ბანკის კაპიტალი მოიცავს სანესდებო და სარეზერვო კაპიტალს, იმ სხვა ფონდებს, რომლებსაც გამოყენების ვადა არ გააჩნიათ, სადამფუძნებლო მოგებას (საემისიო შედეგს), მიმდინარე და გასული წლების გაუნანაღებელ მოგებას, რომელიც ბანკის განკარგულებაშია დარჩენილი და აუდიტორების მიერაა დადასტურებული, აგრეთვე, სხვადასხვა რისკის დასაფარავად შექმნილ რეზერვებს. ეს კაპიტალი მთელ რიგ უმნიშვნელოვანეს ფუნქციებს ასრულებს ბანკის საქმიანობაში.

საბანკო კაპიტალის მიერ შესრულებული ფუნქციები ლიტერატურაში არაერთმნიშვნელოვნადაა განმარტებული. გამოყოფენ შემდეგ ძირითად ფუნქციებს: დაცვით, ოპერატიულ და მარეგულირებელ ფუნქციებს. რადგან ბანკის აქტივების მნიშვნელოვან ნაწილს შენაბრები აფინანსებენ, ამიტომ თანხით ძალიან შეზღუდული საკუთარი კაპიტალის მთავარი ფუნქციაა შენაბრეთა ინტერესების დაცვა. გარდა ამისა, ბანკის კაპიტალი ამცირებს ბანკის აქციონერების რისკს. დაცვითი ფუნქცია ნიშნავს იმის შესაძლებლობას, რომ ბანკის ლიკვიდაციის შემთხვევაში შენაბრებს გადაუხდინან კომპენსაციას, აგრეთვე, ბანკის გადახდისუნარიანობის შენარჩუნებას აქტივებზე რეზერვის

შექმნის გზით, რაც ფუნქციონირების საშუალებას აძლევს ბანკს ზარალის გაჩენის საშიშროების მიუხედავად. თუმცა, ამავე დროს, იგულისხმება, რომ ზარალის დიდი ნაწილი დაიფარება არა კაპიტალის ხარჯზე, არამედ ბანკის მიმდინარე შემოსავლების ხარჯზე. კაპიტალი გაკოტრებისაგან დამცავი „შავი დღის ფულია“ და ახდენს მიმდინარე დანაკარგების კომპენსირებას წარმოქმნილი პრობლემების მოგვარებამდე ბანკის მმართველების მიერ. სხვა საწარმოების უმრავლესობისგან განსხვავებით, კომერციული ბანკის გადახდისუნარიანობის შენარჩუნებას საკუთარი კაპიტალის მხოლოდ ერთი ნაწილით უზრუნველყოფენ. როგორც წესი, ბანკი გადახდისუნარიანად ითვლება მანამ, ვიდრე ხელუხლებელი რჩება სააქციო კაპიტალი, ე.ი. ვიდრე აქტივების ღირებულება ნაკლები არაა ბანკის მიერ გამოშვებულ ვალდებულებათა (არაუზრუნველყოფილის გამოკლებით) და მისი აქციონერული კაპიტალის თანხაზე.

კაპიტალი დამცავი „ბალიშის“ როლს თამაშობს და საშუალებს აძლევს ბანკს, თავისი ოპერაციები გააგრძელოს გაუთვალისწინებელი მსხვილი დანაკარგების შემთხვევაში. ასეთი ხარჯების დასაფინანსებლად არსებობს ნაირგვარი სარეზერვო ფონდები, რომლებიც საკუთარ კაპიტალში შედის, სესხებზე კლიენტების მხრიდან მასობრივი არგადახდებისას კი ზარალის დასაფარავად შესაძლოა საჭირო აქციონერული კაპიტალის ერთი ნაწილის გამოყენება.

საბანკო კაპიტალის ოპერატიულ ფუნქციას მეორეხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს დაცვით ფუნქციასთან შედარებით. იგი მოიცავს საკუთარი სახსრების ასიგნებას მიწის, შენობების და მოწყობილობის შესაძენად, აგრეთვე, ფინანსური რეზერვის შექმნას გაუთვალისწინებელი ზარალის შემთხვევისთვის. ფინანსური რესურსების ეს წყარო შეუცვლელია ბანკის საქმიანობის საწყის ეტაპებზე, როცა მისი დამფუძნებლები პირველ რიგში მთელ რიგ დანახარჯებს ახორციელებენ. ბანკის განვითარების მომდევნო ეტაპებზე საკუთარი კაპიტალის მნიშვნელობა ნაკლები არაა. ამ სახსრების ერთ ნაწილს ათავსებენ გრძელვადიან აქტივებში და იყენებენ ამა თუ იმ რეზერვის შექმნისათვის. მართა-

ლია, ოპერაციების გაფართოებაზე განეული ხარჯების დაფარვის ძირითადი წყარო დაგროვილი მოგებაა, მაგრამ სტრუქტურული ხასიათის ღონისძიებების გატარების დროს (ფილიალების შექმნა, შერწყმა) ბანკები ხშირად მიმართავენ ხოლმე აქციების ან გრძელვადიანი სესხების გამოშვებას.

კაპიტალის მარეგულირებელი ფუნქციის შესრულება უკავშირდება საზოგადოების განსაკუთრებულ დაინტერესებას ბანკების წარმატებულად ფუნქციონირებით. ბანკის კაპიტალის მაჩვენებლის მეშვეობით სახელმწიფო ორგანოები ახდენენ ბანკების საქმიანობის შეფასებასა და კონტროლს. ბანკის საკუთარი კაპიტალის შესახებ არსებული წესები, როგორც წესი, მოიცავენ მოთხოვნებს მისი მინიმალური ზომის მიმართ, აქტივების მიმართ შეზღუდვებს და სხვა ბანკების აქტივების შეძენის პირობებს. ცენტრალური ბანკების მიერ დაწესებული ნორმატივები ძირითადად ბანკის საკუთარი კაპიტალის ზომიდან გამომდინარეობენ. ფუნქციების განხილული კლასიფიკაციის ფარგლებში მარეგულირებელ ფუნქციას მიაკუთვნებენ სასესხო და საინვესტიციო ოპერაციების შეზღუდვის მიზნით კაპიტალის გამოყენებასაც (იმ ზომით, რომლითაც ბანკის სესხები და ინვესტიციები არსებული საკუთარი კაპიტალითაა შეზღუდული).

კომერციული ბანკის ძირითადი კაპიტალი რამდენიმე მნიშვნელოვან ფუნქციას ასრულებს ბანკის ყოველდღიურ საქმიანობაში და მისი გრძელვადიანი სიცოცხლისუნარიანობის ხანგრძლივად უზრუნველყოფაში. ჯერ ერთი, კაპიტალი გაკოტრებისგან დამცავი „შავი დღის“ ფულია და ახდენს მიმდინარე დანაკარგების კომპენსირებას წარმოქმნილი პრობლემების მოგვარებამდე მმართველების მიერ.

მეორე, კაპიტალი უზრუნველყოფს იმ სახსრებს, რომლებიც აუცილებელია ბანკის შექმნის, ორგანიზებისა და ფუნქციონირებისათვის დეპოზიტების საკმარისი რაოდენობის მოზიდვამდე. ახალ ბანკს სახსრები ესაჭიროება გახსნის დღემდეც – მინის მისაღებად, ნაგებობათა აშენებისა თუ არენდისათვის, მონყობილობის დადგმისათვის, პერსონალის დაქირავებისთვის.

მესამე, კაპიტალი ხელს უწყობს ბანკის მიმართ კლიენტების

ნდობის შენარჩუნებას და თავის ფინანსურ ძალაში არწმუნებს კლიენტებს. კაპიტალი საკმარისად დიდი უნდა იყოს იმისათვის, რომ მსესხებლები დარწმუნდნენ ბანკის მიერ კრედიტზე მათი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების უნარში მაშინაც კი, როდესაც ეკონომიკა დაქვეითებას განიცდის.

მეოთხე, კაპიტალი უზრუნველყოფს ორგანიზაციული ზრდის, ახალი მომსახურებისა და პროგრამების შემუშავების, ახალი მონყობილობისთვის საჭირო სახსრებს. ზრდის პერიოდში ბანკს დამატებითი კაპიტალი ესაჭიროება მხარდასაჭერად და იმ რისკისაგან დასაცავად, რომელიც ახალი მომსახურების განევას და ახალი სიმძლავრეების მშენებლობას უკავშირდება. ბანკების უმრავლესობა საბოლოოდ გაცილებით აჭარბებს იმ სიმძლავრეებს, რითაც მათ დაიწყეს. დამატებითი კაპიტალის მოზიდვა მეტი ფართობის დაკავებისა და ფილიალებისათვის ახალი ოფისების აშენების შესაძლებლობას აძლევს ბანკს, რათა მან ფეხი აუწყოს საბაზრო სივრცის გაფართოებას და მომსახურებით უზრუნველყოს კლიენტები.

ბოლოს, კაპიტალი ბანკის ზრდის იმ რეგულატორად გვევლინება, რომელსაც გრძელვადიანი პერსპექტივის დროს შესაბამისობაში მოჰყავს ზრდა და სიცოცხლისუნარიანობა. რადგანაც მარეგულირებელი ინსტიტუტებიცა და საფინანსო ბაზრებიც იმას მოითხოვენ, რომ ბანკის კრედიტები და სხვა სარისკო აქტივები დაახლოებით იმავე ტემპით იზრდებოდეს, როგორც კაპიტალი, ამიტომ დანაკარგების საკომპენსაციოდ „შავი დღისათვის გადანახული ფული“ იზრდება ინსტიტუციური რისკის ზრდასთან ერთად. ის ბანკი, რომელიც მეტისმეტად სწრაფად აფართოებს თავის კრედიტებსა და დეპოზიტებს, სიგნალების მიღებას იწყებს ბაზრისგან და მარეგულირებელი ინსტანციებისგან იმის შესახებ, რომ მისი ზრდა უნდა შენელდეს ან დამატებითი კაპიტალის მოზიდვა უნდა მოხდეს. შესაბამისი ინსტიტუტების მიერ კაპიტალის მდგომარეობის რეგულირება იმ რისკის ხარისხის შეზღუდვის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი გახდა, რომელიც ბანკს შეიძლება დაემუქროს. ამ გზით ხდება კლიენტების ნდობის შენარჩუნება და მსხვილი დანაკარგებისგან დეპოზიტების დაზღვე-

ვის სახელმწიფო სისტემის დაცვა.

ცალკე გამოყოფით ბანკის სანესდებო კაპიტალის ფუნქციები. ბანკის სანესდებო კაპიტალი (როგორც უშუალოდ, ისე მისი საკუთარი კაპიტალის შემადგენლობაში) მთელ რიგ მეტად მნიშვნელოვან ფუნქციებს ასრულებს:

1. ბანკის მუშაობის სანყის ეტაპზე იგი იმ აუცილებელი თავდაპირველი სასტარტო სახსრების როლში გამოდის, ურომლისოდაც ბანკი უბრალოდ ვერ შეძლებს მუშაობის დაწყებას (მიწის, შენობისა და მოწყობილობის შექმნა, პერსონალის დაქირავება და ა.შ.)

2. კაპიტალის როლი დიდია საბანკო ოპერაციების გაშლა-გაფართოების მომდევნო ეტაპებზეც. ზრდის პერიოდში ბანკს დამატებითი კაპიტალი სჭირდება ახალ სიმძლავრეთა შესაქმნელად. სწორედ ამ მიზნით ბანკები არც თუ იშვიათად მიმართავენ ხოლმე ახალი მონაწილეების – აქციონერების ან მეპაიეების მოზიდვას, ე.ი. საკუთარი სანესდებო კაპიტალის გადიდებას.

3. კაპიტალი ბანკის საქმიანობის რეგულატორი, მათ შორის – მისი ოპერაციების მოცულობისა და შესაბამისი რისკების გაუმართლებლად სწრაფად ზრდის შემზღუდავია. ზედამხედველობის ორგანოები გარკვეულ მოთხოვნებს აწესებენ კაპიტალის ნაწილში და ამით ეკონომიკური ქცევის იმგვარ ნორმებს ამკვიდრებენ, რომლებმაც ფინანსური რყევებისა და მეტისმეტი რისკებისგან უნდა დაიცვას ბანკი.

4. სოლიდური კაპიტალის არსებობა აყალიბებს და განამტკიცებს ბანკისადმი კლიენტების ნდობას. თუმცა, ეს ფუნქცია ზედმეტად სწორხაზოვნადაც არ უნდა აღვიქვათ. გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ მსხვილი კაპიტალის მქონე ბანკები შესაძლოა ყველაზე უფრო საიმედოც გამოდგეს და ყველაზე ნაკლებად მდგრადიც. მათ შეიძლება თავიანთი მოქმედებით არამარტო საკუთარი თავის, არამედ სართოდ ბანკების, როგორც ასეთის, რწმენა დაუკარგონ კლიენტებს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ბანკს შეიძლება ჰქონდეს დიდი „ბულალტრული“ კაპიტალი და ამავე დროს თავის ვალდებულებებს ვერ ასრულებდეს კრედიტორების წინაშე. მაგრამ თუ ბანკში საქმის ცოდნით ეწევიან მართვას,

მაშინ რაც უფრო მეტია ისეთი სტაბილური რესურსი, როგორც სანესდებო კაპიტალია, მით უფრო მდგრადი იქნება ბანკი.

ამასთან დაკავშირებით, შეგვიძლია შევნიშნოთ, რომ დიდი კაპიტალი, სხვა თანაბარ პირობებში, უადვილებს ბანკს ფინანსური ბაზრების ხელმისაწვდომობას და ამით იცავს მას ლიკვიდობის იმ პრობლემებისაგან, რომლებსაც მოზიდული სახსრების დაუგეგმავი გადინება განაპირობებს.

5. კაპიტალი თამაშობს ამორტიზატორის როლს, რომელმაც უნდა გადაფაროს მიმდინარე დანაკარგებით მიღებული ზარალი. ეს საშუალებას აძლევს ბანკს, გააგრძელოს ოპერაციები შედარებით მსხვილი ოდენობის გაუთვალისწინებელი დანაკარგების ან მეტისმეტად დიდი ხარჯების განევის შემთხვევაშიც კი. ამგვარი დანახარჯების დასაფინანსებლად ბანკს, მართალია, სარეზერვო ფონდები უნდა ჰქონდეს, მაგრამ არახელსაყრელი გარემოებებისას (მაგალითად, კლიენტების მასობრივი არგადახდებისას) დანაკარგები შესაძლოა იმდენად გაიზარდოს, რომ ზარალის დასაფარავად სანესდებო კაპიტალის ნაწილის გამოყენება გახდეს საჭირო. სწორედ იგი გვევლინება იმ ბოლო ბუფერად, რომელმაც მიმდინარე ზარალი უნდა გადაფაროს მანამ, ვიდრე ბანკის ხელმძღვანელობა შეძლებს მომნიშვნეული პრობლემების გადანყვეტას.

თუ ვალიარებთ, რომ საბანკო კაპიტალის ძირითადი მიზანი რისკის შემცირებაა, მაშინ სხვა წყაროები აქცენტს შემდეგ ფუნქციებზე აკეთებენ:

- კაპიტალი ის ბუფერია, რომელსაც შესწევს ნაგების გადაფარვის და გადახდისუნარიანობის შენარჩუნების უნარი;

- კაპიტალი უზრუნველყოფს ფინანსური რესურსების ბაზრებში შეღწევას და ლიკვიდურობის პრობლემებისგან იცავს ბანკებს;

- კაპიტალი აკავებს რისკის ზრდას და ზღუდავს მას.

კაპიტალის ყველა ეს ფუნქცია ხელს უწყობს რისკის შემცირებას. ამგვარი მიდგომა დიდად პრაქტიკულია და მორგებულია კომერციული ბანკის მართვის მიზნებს.

კაპიტალის როგორც სესხებზე ზარალის საწინააღმდეგო ბუფ-

ერის როლი აშკარად ვლინდება მაშინ, თუ მას ფულადი სახსრების მოძრაობის კონტექსტში განვიხილავთ. თუ ბანკის კლიენტები შეწყვეტენ სესხებზე თავიანთი ვალდებულებების შესრულებას, მაშინ ელვისებურად შემცირდება პროცენტებისა და ძირითადი გადასახდელების სახით შემოსული სახსრების ნაკადი. სახსრების გადინება არ შეიცვლება. ბანკი გადახდისუნარიანი დარჩება მანამ, ვიდრე მოდინების თანხა ჭარბობს გადინებას. აქ კაპიტალი ბუფერად გვევლინება, რადგან ის ამცირებს იძულებით გადინებას, თუ ბანკს გადახდა არ შეუძლია, მას შეუძლია გადახდის აქციებზე დივიდენდების გაცემა. პირიქით, საბანკო დავალიანებაზე პროცენტების გადახდა სავალდებულოა. საკმარისი კაპიტალის მქონე ბანკები უშვებენ ახალ ვალდებულებებს ან აქციებს, რათა დაკარგული ნაკადები ახლით შეცვალონ და მოიგონ დრო, ვიდრე არ გადაწყდება აქტივებთან დაკავშირებული პრობლემები. ამგვარად, რაც უფრო მეტია საბანკო კაპიტალი, მით უფრო მეტი აქტივი შეიძლება აღმოჩნდეს გადაუხდეელი იქამდე, სანამ ბანკი გადახდისუნარიან გახდება, და მით ნაკლები იქნება ბანკის რისკი.

ადეკვატური საბანკო კაპიტალი ამცირებს საოპერაციო პრობლემებს საფინანსო ბაზრებში თავისუფლად შეღწევის უზრუნველყოფით. კაპიტალი იმის შესაძლებლობას აძლევს ბანკს, რომ ტრადიციული წყაროებიდან გაიღოს სესხები ჩვეულებრივი განაკვეთებით. დიდი საკუთარი კაპიტალი უზრუნველყოფს ბანკის სტაბილურ რეპუტაციას, მათ მიმართ მეანაბრეების რწმენას.

კაპიტალი აჩერებს რისკის ზრდას და ამცირებს კიდევ მას, ახალი აქტივების შეზღუდვით. ეს ფუნქცია მჭიდროდ უკავშირდება სახელმწიფო ორგანოების მიერ აქტივების მიმართ დაწესებულ კაპიტალის ნორმატივს. მაგალითად, თუ ბანკები გადაწყვეტენ სესხების მოცულობის გაფართოებას ან სხვა აქტივების შეძენას, მათ ზრდა უნდა შეინარჩუნონ აქციონერული კაპიტალის დამატებითი დაფინანსების მეშვეობით. ეს თავიდან აგვაცილებს აქტივების სპეკულაციურ ზრდას, რადგანაც ბანკები მუდამ ვალდებული არიან აქტივები ნარმატებით მართონ, თანაც შესაძლებლობათა საზღვრებში.

საბანკო კაპიტალის დასახელებული ფუნქციები გვიჩვენებს, რომ საკუთარი კაპიტალი – ბანკის კომერციული საქმიანობის საფუძველია. იგი უზრუნველყოფს ბანკის დამოუკიდებლობას და ქმნის მისი ფინანსური სიმტკიცის გარანტიას.

8.6. რამდენი კაპიტალი ესაჭიროება ბანკს?

ბანკისთვის აუცილებელი კაპიტალის მოცულობის განსაზღვრა ერთ-ერთი ყველაზე უფრო საკამათო საკითხს წარმოადგენს საბანკო საქმის თეორიაში. ფართო დისკუსია ყოველთვის უკავშირდებოდა შემდეგ პრობლემებს: ვინ უნდა დაუდგინოს კაპიტალის სატანდარტები ბანკს – ბაზარმა თუ მარეგულირებელმა ინსტანციებმა? როგორაა საბანკო კაპიტალის გონივრული სიდიდე.

მარეგულირებელი მიდგომა აუცილებელი კაპიტალის შეფასებისადმი. კაპიტალის რეგულირების მიზეზები. ბანკები კაპიტალის სიდიდეს მკაცრად არეგულირებენ უკვე ათწლეულების მანძილზე. ბანკებმა უნდა უზრუნველყონ რეგისტრაციისათვის მინიმალურად აუცილებელი სანესდებო კაპიტალის ზომა და, ყოველ შემთხვევაში, შეინარჩუნონ იგი თავიანთი საქმიანობის მთელი პერიოდის განმავლობაში. მარეგულირებელი ორგანოები განსაზღვრავენ, აგრეთვე, კაპიტალის მისაღებ სახეებს. საბანკო კაპიტალის სიდიდის რეგულირების ძირითადი მიზეზებია:

1. ბანკის გაკოტრების რისკის შეზღუდვა.
2. მათდამი საზოგადოების ნდობის შენარჩუნება.
3. ფედერალური მთავრობის იმ დანახარჯების შეზღუდვა, რომლებიც ბანკების დაზღვევას უკავშირდება.

სავარაუდოდ რეგულირებისათვის ბანკს არ შეუძლია ერთდროულად გადაჭრას ეს სამი ამოცანა, რადგანაც მას არ შეუძლია სწორედ შეაფასოს გაკოტრების გავლენა საბანკო სისტემის სტაბილურობაზე, აგრეთვე, განსაზღვროს ფედერალური სადაზღვევო ფონდის ის ხარჯები, რომლებიც გაკოტრებას უკავშირდება.

ბანკები მოკლევადიან ვალდებულებათა (განსაკუთრებით –

მოთხოვნამდე ანაბრების) მქონე ის ერთადერთი დანესებულებაა, რომლებიც დაუყოვნებლივ შეიძლება „დაიცალოს“ კლიენტების მხრიდან ნდობის დაკარგვის შემთხვევაში. მხოლოდ მათ მცირე რაოდენობას აქვთ საკუთარი საკრედიტო პორტფელის მაშინვე ლიკვიდირების შესაძლებლობა ანაბრების მასობრივად გატანის საფრთხის დროს. გარდა ამისა, ცალკეული ბანკების მმართველები არ ითვალისწინებენ თავიანთი რისკის შესაძლო გავლენას სხვა ბანკების კლიენტებზე.

მსხვილი ბანკების გაკოტრება განსაკუთრებულ პრობლემად გვევლინება. ეს მოვლენა ყოველთვის იქცევა პრესის ყურადღებას და იწვევს მეანაბრეთა დაეჭვებას ბანკების სიმტკიცეში. გარდა ამისა, უმსხვილეს ბანკებს, ჩვეულებრივ, არადემოზიტურ ვალდებულებათა და მსხვილი ანაბრების დიდი წილი აქვთ, რომლებიც ადეკვატურად არ იფარება დაზღვევის ხარჯზე. მსხვილი ბანკის გაკოტრებას გაცილებით მეტი გავლენის მოხდენა შეუძლია დემოზიტების დაზღვევის სახელმწიფო ფონდზე, ვიდრე დიდი რაოდენობის წვრილ ბანკებს.

დემოზიტების სახელმწიფო დაზღვევის ერთ-ერთი არაკეთილსასურველი მხარეა ის, რომ იგი აქვეითებს მეანაბრეთა სიფხიზლის ნორმალურ დონეს ბანკების საიმედოობისა და რისკების მიმართ. მეანარეთა უმრავლესობა მთლიანად დაცულად გრძნობს თავს და არ აფასებს ბანკის მოსალოდნელ რისკს, არ „სჯის“ იმ ბანკებს, რომლებიც მეტისმეტად რისკავენ, და უფრო საიმედო ბანკში არ გადააქვთ თავისი სახსრები. დემოზიტების სახელმწიფო დაზღვევის პროგრამები იმისკენ უბიძგებენ ბანკებს, რომ შეამცირონ კაპიტალის სიდიდის თანაფარდობა ანაბრების თანხასთან. ეს მეტი რისკით ემუქრება სახელმწიფო დაზღვევის ფონდებს.

გამოკვლევის შედეგები. ბოლო წლებში მრავალი გამოკვლევა ჩატარდა იმ საკითხის გასარკვევად, თუ რა უფრო მეტ გავლენას ახდენს ბანკის მიერ აღებულ რისკზე – კონკურენტული ბაზარი თუ მარეგულირებელი დანესებულებები და რა უფრო მეტად განსაზღვრავს ბანკების მიერ გადანყვებილების მიღებას აუცილებელი კაპიტალის სიდიდეზე. ამ გამოკვლევათა შედეგები განსხვავებული აღმოჩნდა, მაგრამ მათი უმრავლესობა იმაზე

მეტყველებს, რომ არა მარეგულირებელი დაწესებულებები, არამედ კერძო ბაზარია ის მხარე, რომელსაც მეტი ეფექტი აქვს ბანკის კაპიტალის სიდიდისა და ტიპების განსაზღვრა-შერჩევაში. ამის მიუხედავად, 1980-იან წლებში და 90-იანი წლების დასაწყისში სახელმწიფო რეგულირება ბაზრის მხრიდან რეგულირებაზე არანაკლებ მნიშვნელოვანი გახდა. ეს განაპირობა კაპიტალის რეგულირების გამკაცრებამ და მოთხოვნების შემოდგომამ კაპიტალის მინიმალურ დონეზე.

სხვადასხვა დონის საბანკო რისკზე საფინანსო ბაზრები, ჩვეულებრივ, პასუხობენ უფრო სარისკო ბანკებს ვალდებულებათა და სააქციო კაპიტალის ღირებულების შემცირებით. მაგრამ არ შეიძლება ბაზრის მომწესრიგებელი ზემოქმედების იმედად ვიყოთ წვრილი და საშუალო სიდიდის ბანკებთან დაკავშირებით, რომელთა ფასიანი ქაღალდებიც აქტიურ მიმოქცევაში არაა ჩართული ღია ბაზარზე. ნათელი არა არის ისიც, საკმაოდ დიდია თუ არა დაბალი ხარისხის ფასიანი ქაღალდებისათვის ბაზრის მიერ დაწესებული საბაზრო პრემიები იმისათვის, რათა მოხდეს ბანკის დისციპლინირება მის მიერ აღებული რისკის მიმართ. გარდა ამისა, ბაზარი ეფექტურად იყენებს არსებულ ინფორმაციას, მაგრამ ბანკის რისკის ჭეშმარიტი დონის შესაფასებლად ყველაზე უფრო საჭირო ინფორმაცია დაფარულია ბანკისთვის და მხოლოდ მაკონტროლებელი დაწესებულებებისათვის ხდება ცნობილი.

მართლა მჭიდროდაა დაკავშირებული ბანკის აქტივების მიმართ კაპიტალის თანაფარდობა მისი გაკოტრების ალბათობასთან? გამოკვლევების უმრავლესობამ ასეთი მნიშვნელოვანი ურთიერთკავშირი არ დაადასტურა. ბევრი სპეციალისტი იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ კაპიტალის გადიდება არ იწვევს გაკოტრების რისკის არსებითად შემცირებას. ბანკების უმრავლესობა მაინც გაკოტრდებოდა, მათი კაპიტალი ორჯერ ან სამჯერ მეტიც რომ ყოფილიყო. არამც და არამც განმსაზღვრელი არაა ის, რომ კაპიტალის სიდიდის სავალდებულო მინიმუმის შემოდგომა შეამცირებს საბანკო რისკის დონეს. როგორც შენიშნავენ, იმ ბანკებს, რომლებსაც უფრო მკაცრ მოთხოვნებს უყენებდნენ კაპიტალის სიდიდის მხრივ, უფრო მეტი რისკის აღება შეუძლიათ

საქმიანობის სხვა ასპექტებში, რათა თავიდან აიცილონ მომგებიანობის კლება.

კაპიტალის რეგულირების ალტერნატიული შესაძლებლობები. საბანკო კაპიტალის სიდიდის რეგულირება ამჟამად იმყოფება გარდამავალ მდგომარეობაში, რადგანაც მარეგულირებელი ორგანოები ახალი სისტემაზე გადადიან. იგი მოიცავს წამყვანი სამრეწველო ქვეყნების ყველა ბანკს და აწესებს იმ მინიმალურ ზღვარს, რომლის ქვემოთაც არ შეიძლება ბანკის აქტივებთან მისი კაპიტალის თანაფარდობის დაშვება.

ყველა ბანკისათვის მინიმალური დონის დაწესების იდეამ ცხოვრებაში გატარება 1981 წლის დეკემბრიდან დაიწყო. მანამდე ფედერალური და შტატების დონის მარეგულირებელი ინსტიტუტები კაპიტალის საკმარისობის საკითხის გადასაჭრელად იყენებდნენ სუბიექტურ მიდგომას, რომელიც ყურდნობოდა შედარებას ბანკების შერჩეულ ჯგუფებთან. კაპიტალის ადეკვატურობის შესაფასებლად კაპიტალის განსხვავებულ მაჩვენებლებს იყენებდნენ:

ერთობლივი კაპიტალი/მთელი დეპოზიტები;

ერთობლივი კაპიტალი/მთელი აქტივები;

ერთობლივი კაპიტალი/მთელი სარისკო აქტივები,

სადაც სარისკო აქტივები მოიცავს ბანკის მთელი აქტივების თანხას, ნაღდი ფულისა და ფედერალური მთავრობის ფასიანი ქაღალდების გარდა (რომლებიც ხარისხის მიხედვით ურისკო ქაღალდებად განიხილება). ყოველი მარეგულირებელი დაწესებულება იყენებდა სტრუქტურულ ანალიზსაც (ბანკის კაპიტალის სიდიდის მაჩვენებლების შედარებას შერჩეული ბანკის მაჩვენებლებთან დროის მოცემულ მომენტში) და დინამიკურ ანალიზსაც (კაპიტალის სიდიდის მაჩვენებლებში დროში მომხდარ ცვლილებებზე დაკვირვებას იმის გამოსავლენად, მატულობს თუ კლებულობს კაპიტალის ადეკვატურობა). ბანკის მაჩვენებლებთან ბანკის კაპიტალის სიდიდის მაჩვენებლების შედარების დროს გაჩენილი პრობლემა იმაშია, რომ პირველთაგანის მაჩვენებლების გაუარესება იწვევს მთელი დარგის კაპიტალის არაადეკვატურობას. რეალურად, ამერიკის ბანკების კაპიტალის სიდიდის მაჩვენებლები 1930-

80-იან წლებში თითქმის მუდმივად უარესდებოდა, კერძოდ, დეპოზიტების სახელმწიფო დაზღვევის გამო, რომელიც ასუსტებდა კერძო ინვეტორების სურვილს შეემონებინათ და გაეკონტროლებინათ ბანკის მიერ ნაკისრი რისკის დონე.

ცხადია, ის სტრატეგია, რომელიც ყველა ბანკისათვის კაპიტალის ერთიანი მინიმალური სტანდარტის დაწესებას უკავშირდება, უფრო ადვილია მარეგულირებელი ინსტანციებისათვის (მართვის პრაქტიკაში). იგი შერჩეულ ჯგუფთან შედარების ნაკლსაც გვაშორებს თავიდან, რადგანაც რალაც დროის განმავლობაში დაბალ დონეზე დარჩენის უფლებას არ აძლევს კაპიტალის მაჩვენებლებს (იმ პირობით, რომ მარეგულირებელი დაწესებულებები მართლა დაიცავენ დაწესებულ მინიმალურ სტანდარტს). მაგრამ კაპიტალის ადეკვატური სიდიდის შენარჩუნებისადმი ამ უბრალო მინიმალური სტანდარტის სისტემამ შეიძლება დააჩქაროს მენაბრეების მიერ დეპოზიტების მასობრივად გატანის პროცესები, თუმცა, ბანკები რომლებიც დეპოზიტებს კარგავენ, შესაძლოა სრულიად მტკიცე რჩებოდნენ. როგორ შეიძლება ამგვარი რამ ხდებოდეს? როდესაც კლიენტები ხედავენ, რომ ბანკის კაპიტალის სიდიდე დასაშვებ მინიმალურ დონეზე დაბლა დაეშვა, მაშინ ყველაზე მსხვილი და დაზღვევის უქონელი მენაბრე თავისი დეპოზიტების ლიკვიდირებას იწყებს, თუნდაც ბანკის კაპიტალიზაციის ხარისხი ჯერ კიდევ ადეკვატური რჩებოდეს.

მეორე პრობლემა კლიენტების მიერ იმის გაგების სირთულე, თუ რას ნიშნავს სინამდვილეში ცალკეული ბანკების კაპიტალის მახასიათებელი კონკრეტული მაჩვენებელი. მაგალითად, თუკი ყველა ბანკს გააჩნია მინიმალურად სავალდებულოზე არანაკლები კაპიტალი, ეს შეიძლება ნიშნავდეს ყველა ბანკის თანაბარ სიმედობას, რაც ცხადია, სწორი არაა. გარდა ამისა, როგორ შევიძლია კაპიტალის მინიმალური სტანდარტის სისტემაში გავითვალისწინოთ ის ფაქტი, რომ კონკრეტული ბანკის მთელ აქტივებთან მისი კაპიტალის თანაფარდობა ყველაზე არსებითადაა დამოკიდებული ბანკის სიდიდეზე? მაგალითად, 1991 წელს აშშ-ის უმსხვილეს ბანკებს (რომელთა აქტივების მინიმალური ოდენობა 10 მლრდ. დოლარი იყო), აქტივებთან სააქციო კაპიტალის

თანაფარდობა 5,44%-ის ტოლი ჰქონდათ. ამავე დროს, ყველაზე წვრილი ბანკების (100 ლნ. დოლარზე ნაკლები აქტივებით) იგივე მაჩვენებელი 9,11% იყო. ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ უმსხვილეს ბანკებს კაპიტალიზაციის არაადეკვატური დონე აქვთ? იქნებ, ეს იმას ნიშნავს, რომ წვრილ ბანკებს აქვთ ჭარბი კაპიტალი? წვრილი ბანკები მსხვილ ბანკებზე გაცილებით უფრო საიმედოა? აშკარაა, რომ ჩვენ არ შეგვიძლია ამ კითხვებზე პასუხის გაცემა იმ სხვა ფაქტების გაუანალიზებლად, რომლებიც ყოველი ცალკეული ბანკის კონკრეტულ პირობებს (მომგებიანობა და მართვის ხარისხი) ეხება. ან იმ ბაზრის პირობებს ახასიათებს, რომლებზეც ყოველი კონკრეტული ბანკი მოქმედებს (მკაცრი და სტაბილურია ისინი, თუ სუსტი და გაუარესების მქონე).

ექსპერტული მიდგომა. ბანკის კაპიტალის სტრუქტურის დინამიკამ შეიძლება არასწორი ორიენტირები მოგვცეს რეგულირებისათვის (მაგალითად, იგი ვერ ასახავს ბანკის აქტივებისა და დეპოზიტების ხარისხსა და სტაბილურობის ან საბაზრო პირობების ცვლილებებს). ამიტომ ბანკის კაპიტალის სიდიდის ადეკვატურობის შეფასების დროს მარეგულირებელი დაწესებულებები საექსპერტო დასკვნებსაც იყენებენ. ეს გულისხმობს ყოველი ბანკის შესწავლას ბაზრის პირობების კონტექსტში და მისი გარემომცველი და შიდა პირობების ზოგიერთი განზომილების გათვალისწინებით. ბანკის კაპიტალის სიდიდის ადეკვატურობის საექსპერტო შეფასებისათვის შემდეგ მახასიათებლებს იყენებს:

1. მართვის ხარისხი
2. აქტივების ლიკვიდობის დონე.
3. მომგებიანობის დინამიკა.
4. საკუთრების ხარისხი.
5. დასაქმების ხარჯები.
6. ოპერაციების ჩატარების ხარისხი.
7. დეპოზიტების რაოდენობის დინამიკა.
8. ადგილობრივი პირობები.

არასაკმარისი კაპიტალის მქონედ ისეთი ბანკებიც შეგვიძლია მივიჩნიოთ, რომლებიც მინიმალური სტანდარტის პირობას

კი აკმაყოფილებენ, მაგრამ ან სუსტი შიდა სტრუქტურა აქვთ, ან ისეთი ბაზრის პირობებში უხდებათ საქმიანობა, რომელიც მეტი მოცულობის კაპიტალს ითხოვს. ასეთ ბანკებს შეიძლება მოთხოვონ კაპიტალის გადიდების გეგმის შემუშავება.

კაპიტალის მინიმალური სიდიდის მიმართ მოთხოვნების შემოღება. ვინაიდან ბანკის კაპიტალის სიდიდის ადეკვატურობა მისი საკუთარი შიდა და გარე მდგომარეობით ფასდება, ბოლოდროინდელი გაკოტრებებით ამერიკის ბანკების შესწავლამ აშშ-ის მარეგულირებელ დაწესებულებებს უბიძგა, დაენესებინათ კაპიტალის სიდიდის მიმართ ყველა ბანკისათვის მინიმალური მოთხოვნები მათი საკუთარი შიდა და ბაზრის სიტუაციისგან დამოუკიდებლად. ეს მინიმალური სტანდარტები კონგრესმა დაამტკიცა კანონით საერთაშორისო დაკრედიტებისა და ზედამხედველობის შესახებ (1983წ.). მასში აღნიშნულია, რომ ყოველი შესაბამისი საბანკო სააგენტო ვალდებულია საბანკო დაწესებულებებს დაავალოს, რომ მათ მიაღწიონ და დაიცვან კაპიტალის ადეკვატური სიდიდე მისი მინიმალური დონის დაწესების გზით.

ამ კანონის ცენტრალური პუნქტი იყო პირველადი კაპიტალის კონცეფცია. ფულის მიმოქცევის კონტროლიორმა და ფედერალურმა სარეზერვო სისტემებმა, რომლებიც სახელმწიფო ბანკებს და შტატების მიერ შექმნილ ბანკებს უწესებენ კაპიტალთან დაკავშირებულ მოთხოვნებს, პირველადი კაპიტალი ასე განსაზღვრეს: ჩვეულებრივი აქციები, უვადო პრივილეგირებული აქციები, ნამატი, გაუნონასნორებელი მოგება, კაპიტალის სავალდებულო რეზერვები, აქციებში კონვერტირებადი სავალო ვალდებულებები, სესხებისა და არენდისაგან მიღებული დანაკარგების საკომპენსაციო რეზერვები, კონსოლიდირებული შვილობილი კომპანიების აქციების არასაკონტროლო პაკეტი, იმ ფასიანი ქაღალდების გამოვლინებით, რომლებსაც აქციების გაყიდვის და არამატერიალური აქტივების ხარჯზე ფარავენ. პირველადი კაპიტალის ეს კომპონენტები ბანკების კაპიტალის შედარებით მუდმივი წყაროებია. კაპიტალის ნაკლებად მუდმივი ფორმები მეორადი კაპიტალის ჯგუფში გააერთიანეს, რომელშიც ჩართეს ვა-

დიანი პრივილეგირებული აქციები, სუბორდინირებული ფასიანი ქაღალდები და ვალდებულებები, აგრეთვე, აქციებში კონვერტაციისთვის სავალდებულო ის სავალო ინსტრუმენტები, რომლებიც პირველად კაპიტალად არ იყო აღრიცხული. ასეთ შემთხვევაში ბანკის მთლიანი კაპიტალი შეიძლება განისაზღვროს როგორც პირველადი და მეორადი კაპიტალების ჯამი.

ფედერალურმა საბანკო სააგენტოებმა მთელ აქტივებთან პირველადი კაპიტალის მინიმალური შეფარდება 5,5%-ის დონეზე დაანესეს, მთელ აქტივებთან მთლიანი კაპიტალის შეფარდება კი 6%-ის დონეზე. ფედერალურმა სარეზერვო სისტემამ გამოაცხადა, აგრეთვე, კაპიტალის ახალი სტანდარტები პოლდინგური საბანკო კომპანიებისთვის, რომლებიც კომერციული ბანკებისთვის გამოყენებულ მოთხოვნებს ემთხვეოდა. ფედერალური საბანკო სააგენტოები დაჟინებით მოითხოვდნენ იმას, რომ თუკი ბანკის კაპიტალის სიდიდე სავალდებულო მინიმუმზე დაბლა ეშვება, მან შეძლებისდაგვარად მოკლე ვადაში უნდა წარადგინოს დეფიციტის აღმოფხვრის გეგმა. ამის შემდეგ სამმა საბანკო სააგენტომ დაადგინა „საკუთარი და ნასესხები კაპიტალის თანაფარდობის სტანდარტი“, რომლის მიხედვითაც ამერიკის ყველა ბანკმა ივალდებულა, ჰქონოდა მინიმუმ 3 დოლარი საკუთარი კაპიტალი აქტივების ყოველ 100 დოლარზე. ბანკების უმრავლესობა ვალდებულებას იღებდა, ჰქონოდა დაახლოებით 5 დოლარი სააქციო კაპიტალი აქტივების ყოველ 100 დოლარზე.

ბაზელის შეთანხმება კაპიტალის საერთაშორისო სტანდარტებზე. 1987 წელს აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის მმართველთა საბჭომ და სხვა 11 წამყვანი სამრეწველო ქვეყნის (ბელგიის, კანადის, საფრანგეთის, იტალიის, გერმანიის, ნიდერლანდების, შვედეთის, შვეიცარიის, დიდი ბრიტანეთის, იაპონიისა და ლუქსემბურგის) წარმომადგენლებმა განაცხადეს კაპიტალის ახალ სტანდარტებზე წინასწარი შეთანხმების მიღწევის შესახებ. მას ხშირად უწოდებენ ბაზელის შეთანხმებას, რომელიც ერთნაირად უნდა გამოეყენებინათ ჩამოთვლილი ქვეყნების იურისდიქციის ქვეშ მყოფი ყველა საბანკო დაწესებულებების

მიმართ. ფორმალურად 1988 წლის ივლისში მოწონებული ეს ახალი სტანდარტები მიზნად ისახავდა: წამყვანი ბანკების მიერ თავიანთი კაპიტალის პოზიციების განმტკიცების სტიმულირებას; ამ ქვეყნების მარეგულირებელ წესებში არსებული შეუსაბამობების შემცირებას; იმ ბალანსგარეშე ვალდებულებებთან დაკავშირებული რისკის აღრიცხვას, რომელთა ფართოდ გამოყენებაც ბოლო წლებში დაიწყეს ბანკებმა. ბანკის კაპიტალისათვის დაწესებული ახალი მოთხოვნები სამოქმედოდ თანდათან უნდა შემოეღოთ 1992 წლის 31 დეკემბრამდე. ფედერალური სარეზერვო სისტემის მმართველთა საბჭომ გამოაცხადა, რომ ახალ პრინციპებს ცოტაოდენი მოდიფიკაციებით გამოიყენებდნენ ამ სისტემის წევრი და შტატების მიერ შექმნილი რეგულარულად კონტროლირებადი ბანკების, აგრეთვე, კონსოლიდირებულ საფუძველზე შექმნილი პოლდინგური საბანკო კომპანიების მიმართ.

ახალ საერთაშორისო შეთანხმებაში ბანკის კაპიტალის წყაროები ორ კლასადაა დაყოფილი:

პირველი (ძირითადი) კლასის კაპიტალი მოიცავს ჩვეულებრივ აქციებს, ნამატს, გაუნაწილებელ მოგებას, ისეთ უვადო პრივილეგირებულ აქციებს, რომლებიც არ ითვალისწინებენ დივიდენდების დაგროვებას, აგრეთვე, კონსოლიდირებული შვილობილი კომპანიების აქციათა არასაკონტროლო პაკეტს მინუს არახელშესახები და არამატერიალური ძირითადი კაპიტალი (ბანკებს ნება დართეს თავიანთ ბალანსებში აესახათ არახელშესახები ძირითადი კაპიტალი, რომელიც წარმოიშობა ბანკების ან არასაბანკო ფირმების აქციების გაყიდვის დროს ნაღდ ფულზე).

მეორე (დამატებითი) კლასის კაპიტალი მოიცავს სესხებიდან და არენდიდან მიღებულ დასაშვებ დანაკარგებს, აგრეთვე, სუბორდინირებულ სავალო ინსტრუმენტებს, მათ შორის – აქციებით უზრუნველყოფილს. (კაპიტალის ახალი საერთაშორისო სტანდარტები იმის ნებას იძლევიან, რომ დაფარვის 5 წლის თავდაპირველი საშუალო ვადის მქონე სუბორდინირებული სავალო ვალდებულებები აუცილებელი დამატებითი კაპიტალის წყაროდ ითვლებოდეს. ამასთან, არცერთი ფორმის დამატებითი კაპიტალს არ

შეუძლია გადააჭარბოს ძირითადი კაპიტალის 50%-ს. 1992 წლის შემდეგ დამატებითი კაპიტალის ნაწილად ითვლება კრედიტებისგან და არენდისგან მიღებული დანაკარგების დაფარვისთვის გამოყოფილი დასაშვები რეზერვებიც იმ პირობით, თუ ისინი საერთო (არაგანსაკუთრებული) რეზერვება და აჭარბებენ რისკის მიხედვით შენონილი აქტივების 25%-ს. მეორე კლასის კაპიტალის კომპონენტებს დამოუკიდებლად არეგულირებენ ბაზელის ხელშეკრულების მონაწილე ქვეყნები. ამასთან, ამ კაპიტალმა არ უნდა გადააჭარბოს პირველი კლასის კაპიტალს.).

შეთანხმებული ახალი მოთხოვნები კაპიტალის მიმართ, რომლებიც 1992 წ. 31 დეკემბრამდე უნდა ამოქმედებულიყო, ასეთი იყო:

1. პირველი (ძირითადი) კლასის კაპიტალის თანაფარდობა რისკის მიხედვით შენონილ აქტივებთან 4%-ზე ნაკლები არ უნდა იყოს .

2. მთლიანი კაპიტალის (ე.ი. პირველი და მეორე კლასების კაპიტალის ჯამის) თანაფარდობა რისკის მიხედვით შენონილ მთელ აქტივებთან ნაკლები არ უნდა იყოს 8%-ზე.

ბანკის ბალანსზე და ბალანსგარეშე ანგარიშებზე არსებული აქტივების ყოველ ერთეულს ამრავლებენ რისკის წონით კოეფიციენტზე, რომელიც საკრედიტო რისკის დამუქრების ალბათობის გათვალისწინებას ემსახურება. ბალანსგარეშე აქტივების ყველაზე უფრო მკაცრად კონტროლირებადი ელემენტებიდან შეიძლება გამოვყოთ სარეზერვო აკრედიტივები, რომლებსაც საერთო ხასიათის ვალდებულებათა, ფედერალური და ადგილობრივი მთავრობების ობლიგაციების და ფირმების ფასიანი ქაღალდების გამოსასყიდად უშვებენ ბანკები, აგრეთვე, კანონით აუცილებელი გრძელვადიანი ვალდებულებები კერძო კორპორაციული კლიენტების მიმართ.

მოვიყვანოთ ბანკის კაპიტალის მინიმალურად საჭირო დონის გაანგარიშების მაგალითი ახალი საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით. დავუშვათ, შტატის მიერ შექმნილი და ფედერალური სარეზერვო სისტემის წევრი ბანკის მთლიანი კაპიტალია 6 ათასი დოლარი, მთელი აქტივების სიდიდე კი – 100 ათასი დოლარი. მისი საბალანსო და ბალანსგარეშე ანგარიშები ასეთია (დოლარებით):

საბალანსო ანგარიშები (აქტივები)

სალაროს ნაღდი სახსრები	5 000
აშშ-ის ხაზინის ობლიგაციები	20 000
დეპოზიტური ბალანსები ამერიკის ბანკებში	5 000
საყოფაცხოვრებო ქონების პირველ რიგში დაყადაღების უფლებით გარანტირებული სესხები	5 000
კერძო კორპორაციებზე გაცემული სესხები	65 000
<hr/>	
მთლიანი საბალანსო აქტივები	100 000

ბალანსგარეშე ანგარიშები

სარეზერვო აკრედიტივები მუნიციპალურ მთავრობათა საერთო ხასიათის სავალო ვალდებულებების გამოსასყიდად კანონით აუცილებელი გრძელვადიანი ვალდებულებები	10 000
კერძო კორპორაციების მიმართ	20 000
<hr/>	
მთლიანი ბალანსგარეშე ანგარიშები	30 000

ამ ბანკისთვის მთლიანი კაპიტალის შეფარდება მთელ აქტივებთან ტოლია

$$6\,000 + 100\,000 = 6\%.$$

მაგრამ კაპიტალის ახალი საერთაშორისო სტანდარტები ეყრდნობა რისკის მიხედვით შეწონილ და არა მთლიან აქტივებს. რომ გამოვთვალოთ წარმოდგენილი ბანკის რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების სიდიდე, ჩვენ შემდეგნაირად ვმოქმედებთ:

1. ვანგარიშობთ ბალანსგარეშე ანგარიშების ყოველი ელემენტის საკრედიტო ეკვივალენტს. ბალანსგარეშე ანგარიშების ყოველი ელემენტი გადაგვყავს ბანკისთვის ტოლი რისკის მქონე პირდაპირი აქტივების ეკვივალენტურ მოცულობაში.

ბალანსგარეშენგარიშები ნომინალური გადასაყვანი საკრედიტო
ლირებულეა ოფიციენტი ეკვივალენტი

სარეზერვო აკრედიტივები, რომლებიც ბანკის
მიერაა გამოშვებული მუნიციპალური მთავრობების
ობლიგაციებისა და პირდაპირი კრედიტების სხვა
შემცვლელთა გამოსასყიდად, რეგრესის ან
გამოსყიდვის უფლების მქონე აქტივების გასაყიდად,
აგრეთვე, ფორვარდული აქტივების შესაძენად $10\ 000 \times 1,0 = 10\ 000$

გრძელვადიანი საკრედიტო ვალდებულებები
კერძო კორპორაციების მიმართ $20\ 000 \times 0,5 = 10\ 000$

2. ბალანსის თითოეულ ელემენტს და ყველა ბალანსგარეშე ელემენტის საკრედიტო ეკვივალენტებს ვამრავლებთ მარეგულირებელი ინსტანციების მიერ განსაზღვრულ რისკის შესაბამის კოეფიციენტებზე. ბანკის აქტივების პორტფელის სხვადასხვა ელემენტისთვის იყენებენ შემდეგ წონებს: 0% – სალაროს ნაღდი სახსრებისთვის, ყოველგვარი წინასწარი პირობის უქონლად დასაფარავი საკრედიტო ვალდებულებებისა და ფედერალური მთავრობის ფასიანი ქალაქებისათვის; 20% – სხვა ბანკებში არსებული დეპოზიტებისთვის, ფედერალური სააგენტოების ფასიანი ქალაქებისა და მოკლევადიანი თვითლიკვიდირებადი კომერციული ვალდებულებებისათვის; 50% – საბინაო მშენებლობაზე გაცემული სესხებისათვის, გირავნობის სიგელებით უზრუნველყოფილი ფასიანი ქალაქებისათვის, შტატებისა და ადგილობრივი მთავრობების შემოსავლიანი ობლიგაციებისათვის, საემისიო სისტემებისა და ერთ წელზე მეტი დაფარვის ვადის მქონე საკრედიტო ვალდებულებებისათვის; 100% – კრედიტებისა და საკრედიტო ვალდებულებებისათვის კორპორაციების მიმართ, კერძო სექტორის ყველა სხვა ვალდებულებებისათვის, ბანკის უძრავი ქონებისათვის, სხვა ძირითა-

დი კაპიტალისა და უძრავ ქონებაში განხორციელებული ინვესტიციებისათვის.

რისკის 0%-იანი წონითი კატეგორია

სალაროს ნაღდი სახსრები	5 000
აშშ-ის ხაზინის ობლიგაციები	20 000
	<hr/>
	25 000 X 0 = 0

რისკის 20%-იანი წონითი კატეგორია .

აშშ-ის სხვა ბანკებში არსებული ბალანსები	5 000
მუნიციპალური მთავრობების ობლიგაციების გამოსასყიდად გამოშვებული სარეზერვო აკრედიტივების საკრედიტო ეკვივალენტები	10 000
	<hr/>
	5 000 X 0,20 = 3 000

რისკის 50%-იანი წონითი კატეგორია

საყოფაცხოვრებო საკუთრების დაყადაღების შემთხვევაში პირველადი უფლებით გარანტირებული სესხები	5 000 X 0,5 = 2 500
---	---------------------

რისკის 100%-იანი წონითი კატეგორია

კერძო კორპორაციებზე გაცემული კრედიტები	65 000
კერძო კორპორაციების მიმართ გრძლევადიან ვალდებულებათა საკრედიტო ეკვივალენტები	10 000
	<hr/>
	75 000 X 1,0 = 75 000

რისკის მიხედვით შეწონილი ბანკის

მთელი აქტივები 80 500

რისკის მიხედვით შეწონილ აქტივებთნ ბანკის მთლიანი კაპიტალის შეფარდება ტოლი იქნება:

$$\text{მთლიანი კაპიტალი} + \text{რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები} = 6\,000 : 80\,500 = 7,45\%$$

შევნიშნოთ, რომ მიღებული ფარდობა 7,45% აღემატება პირველი კლასის კაპიტალისთვის აუცილებელ მინიმუმს 4%-ს, მაგრამ ჩამორჩება მთლიანი (პირველი და მეორე კლასების) კაპიტალისთვის დაწესებულ 8%-იან სტანდარტს. ამგვარად, ამ ბანკმა დამატებითი კაპიტალი უნდა მოიზიდოს კაპიტალის ახალი საერთაშორისო სტანდარტების დასაცავად.

ეს საერთაშორისო სტანდარტები, რომლებიც მთლიანად შემ-

ოიღეს სამოქმედოდ 1993 წელს, როგორ მოელიან, მნიშვნელოვან ცვლილებებს გამოიწვევს საფინანსო სისტემაში და განსაკუთრებით – კრედიტებისა და ფასიანი ქაღალდების საბაზრო ღირებულებაში. ცვლილებები შესაძლოა გამოიწვიოს რისკის სხვადასხვა წონითი კოეფიციენტების გამოყენებამ განსხვავებული სახის აქტივების მიმართ (ახალი საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისად). რისკის მაღალი დონის მქონე აქტივების – კორპორაციების მიცემული კრედიტების და საბინაო მშენებლობაზე გაცემული სესხების – ყოველი დოლარი თავისი უზრუნველყოფისათვის ბანკის კაპიტალის მეტ პროპორციას მოითხოვს, ვიდრე რისკის დაბალი დონის მქონე აქტივების, ვთქვათ, სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების, დოლარი. ბანკები, რომლებიც კაპიტალური დანახარჯების მინიმიზებას ამჯობინებენ, შესაბამისად, კორპორაციების მიცემული კრედიტებიდან და საბინაო მშენებლობაზე გაცემული სესხებიდან სახელმწიფო ფასიან ქაღალდებზე გადაერთვებიან. უცხოეთის, მაგალითად, გერმანიის ან იაპონიის ბევრ ბანკს დიდძალი კორპორაციული აქციები და ობლიგაციები აქვთ, რომლებიც უხვად შეუძლიათ გამოიტანონ მსოფლიო ბაზრებზე და დასცენ ამ ფასიანი ქაღალდების კურსები.

კაპიტალის ახალი საერთაშორისო სტანდარტების სხვა შედეგია ბინების ინდივიდუალური მყიდველებისა და ფირმებისათვის მიცემულ კრედიტებზე საპროცენტო განაკვეთების მნიშვნელოვნად აწევის შესაძლებლობა, რადგან ბანკები ცდილობენ ამ სახის კრედიტებთან დაკავშირებული კაპიტალის მიმართ არსებული მკაცრი მოთხოვნების კომპენსირებას. მაგრამ ფედერალური სააგენტოების ფასიან ქაღალდებს უფრო დაბალი საპროცენტო განაკვეთები და უფრო მაღალი კურსი ექნებათ, რადგანაც ისინი კაპიტალის მიმართ ნულოვან ან მინიმალურ მოთხოვნებს უკავშირდება. ეკონომიკის საქმიანი სექტორისათვის მიცემულ კრედიტებზე არსებულ უფრო მაღალ პროცენტებს შეუძლია იმის სტიმული მისცეს კორპორაციებს, რომ სახსრების მოსაზიდად ღია ბაზარს მიმართონ და არა – თავიანთ ბანკებს. ამით ისინი დაეხმარებიან კორპორაციული ფასიანი ქაღალდების ბაზრის გაფართოებას და საქმიანი სექტორის აქტიურ კრედიტორე-

ბად დიდი რაოდენობით ისეთი ახალი ინვესტორების მოზიდვას, როგორცაა საპენსიო ფონდები და ურთიერთფონდები. ახალმა წესებმა სტიმული უნდა მისცეს, აგრეთვე, კრედიტების უფრო აქტიურად გაყიდვას და სეკიურიტიზაციას, როგორც ბანკის სახსრების მნიშვნელოვან წყაროს.

8.7. ბანკის საკუთარი კაპიტალის საკმარისობის შეფასება

ბანკის კაპიტალის საკმარისობის განსაზღვრის პრობლემა ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში რჩება ბანკებსა და მარეგულირებელ ორგანოებს შორის მეცნიერული კვლევისა და დავის საგნად. ბანკები ამჯობინებენ მინიმალური კაპიტალით გაართვან საქმეს თავი, რათა მაღლა ასწიონ მომგებიანობისა და აქტივების ზრდის მაჩვენებლები; ბანკების მაკონტროლებლები მოითხოვენ დიდ კაპიტალს გაკოტრების რისკის შესამცირებლად. ამავე დროს, არსებობს მოსაზრება, რომ გაკოტრებას ცუდად მართვა იწვევს, და რომ კარგად მართვის პირობებში ბანკებს კაპიტალის მცირე ნორმებითაც შეუძლიათ არსებობა.

ტერმინი „კაპიტალის საკმარისობა“ გამოხატავს ბანკის საიმედოობის ზოგად შეფასებას, მასზე რისკის დამუქრების დონეს. კაპიტალის, როგორც ზარალის სანაღმდეგო ბუფერის მოაზრება განაპირობებს კაპიტალის სიდიდესა და ბანკზე რისკის დამუქრების ძალას შორის უკუდამოკიდებულებას. აქედან გამომდინარეობს საკმარისობის ძირითადი პრინციპი: საკუთარი კაპიტალის ზომა უნდა შეესაბამებოდეს აქტივების ზომას მათი რისკის ხარისხის გათვალისწინებით. ამავე დროს, კომერციული ბანკები საქმიანობაში ყოველთვის ითვალისწინებენ იმას, რომ ბანკის მეტისმეტი „კაპიტალიზაცია“, აქციების ქარბი რაოდენობით გამოშვება (საკუთარ სახსრებზე არსებულ ოპტიმალურ მოთხოვნასთან შედარებით) სიკეთის მომტანი არაა მათთვის. ეს უარყოფითად მოქმედებს ბანკის საქმიანობის შედეგებზე. ფულადი რესურსების მობილიზება აქციების გამოშვების გზით დაფინანსების ძვირი და ბანკისთვის არასასურველი ხერხია გარედან

სახსრების მოზიდვასთან შედარებით. ამიტომ, ერთი მხრივ, ბანკის ხელმძღვანელობა, მეორე მხრივ კი ბანკის ზედამხედველი ორგანოები ცდილობენ ოპტიმალურ თანაფრდობას მიაგნონ კაპიტალის სიდიდესა და კომერციული ბანკების საქმიანობის სხვა პარამეტრებს შორის.

ბანკის რესურსებში კაპიტალის დანეული ხვედრითი წილი კრიტიკის ობიექტია. საუბარი ეხება ბანკის და მისი მეანაბრეების (ან დეპოზიტების დაზღვევის სისტემის შემთხვევაში – სახელმწიფოს) პასუხისმგებლობის არაშესადარისობას. ბანკის პასუხისმგებლობის ზომა მისი კაპიტალითაა შეზღუდული. მეანაბრეები და სხვა კრედიტორები იმ სახსრების გაცილებით მეტი მოცულობებით მიდიან რისკზე, რომლებიც საბანკო კაპიტალის გადიდების მოთხოვნას განაპირობებენ:

ა) ბანკების აქტივების საბაზრო ღირებულება უფრო მეტად ცვალებადია, ვიდრე სამრეწველო სანარმოების. იგი იცვლება საპროცენტო განაკვეთების ცვლილებასთან და მსესხებელთა კრედიტუნარიანობის გაუარესებასთან ერთად;

ბ) ბანკი უფრო მეტად მოკლევადიანი დავალიანების არამუდმივ წყაროებზე ამყარებს იმედს, რომელთაგან ბევრის ამოღება შეიძლება მოთხოვნიტ. ამიტომ პოლიტიკური თუ ეკონომიკური ცხოვრების ნებისმიერ მოვლენას შეუძლია ბიძგი მისცეს ბანკის რესურსების მასობრივად გადინებას. ცნობილია, რომ საუკუნეთა მიჯნაზე აქტივების მიმართ კაპიტალის ფარდობა ბანკებისთვის დაახლოებით 20%-ს შეადგენდა, დღეს კი იგი მხოლოდ 8%-ს უახლოვდება. ესე იგი საბანკო სისტემის გადახდისუნარიანობის რისკი დროთა განმავლობაში გაიზარდა, რადგანაც აქტივების ხარისხი იმდენად არ გაუმჯვრესებულა, რომ ამას კაპიტალის ნაკლები ხვედრითი წილის კომპენსირება მოეხდინა.

ის ფაქტი, რომ ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობა კონკრეტული კომერციული ბანკისა და, მთლიანად, საბანკო სისტემისადმი საზოგადოების ნდობას განაპირობებს, იმ მაჩვენებელთა რიგში ათავსებს მას, რომლებსაც სახელმწიფო აკონტროლებს ცენტრალური ბანკის ხელით. ერთობლივი კაპიტალის საკმარისი დონის შენარჩუნება საბანკო სისტემის სტაბილურობის ერთ-ერთი

პირობაა.

იმის ზუსტად განსაზღვრა, თუ როგორი ზომის კაპიტალს უნდა ფლობდეს ბანკი ან მთლიანად საბანკო სისტემა, ძნელია, მაგრამ იგი საკმარისი უნდა იყოს უკვე განხილული ფუნქციების შესასრულებლად და მეანაბრეების და მაკონტროლებელი ორგანოების ნდობის მოსაპოვებლად. აუცილებლად საჭირო კაპიტალის თანხა იმ რისკზეა დამოკიდებული, რომელსაც ბანკი კისრულობს. მაგალითად, თუ ბანკის მიერ გაცემულ სესხებს დიდი რისკი ემუქრება, მაშინ უფრო მეტი კაპიტალური ფონდებია საჭირო. აუცილებელი კაპიტალის მოცულობის განსაზღვრის დროს ბანკი ალტერნატივის წინაშე დგება: რისკის მომატების შესაფერისად გაადიდოს თავისი კაპიტალი თუ ისეთ აქტივებში დააბანდოს სახსრები, რომლებსაც დიდი რისკი არ ემუქრება. ამგვარად, ის გარემოება ადეკვატურია ბანკის კაპიტალი თუ არა, – დამოკიდებულია მისი აქტივების ხარისხზე, მართვის ხარისხზე, საქმიანობის სფეროში გატარებულ პოლიტიკაზე და ბანკის მიერ ნაკისრი რისკების ჯამზე.

ხანგრძლივი დროის განმავლობაში კომერციული ბანკები და საზოგადოება ცდილობდნენ შეემუშავებინათ ისეთი ნორმატივები, რომელთა გამოყენება შესაძლებელი იქნებოდა ბანკის ან მთელი საბანკო სისტემის კაპიტალის საკმარისობის შემოწმების დროს. ამისათვის გამოყენებული ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი მაჩვენებელია კაპიტალის შეფარდება დეპოზიტების თანხასთან. მას აშშ-ში ფულის მიმოქცევის კონტროლიორის სამსახური იყენებდა ჯერ კიდევ XX ს. დასაწყისში. არსებული დეპოზიტების თანხა 10%-ით უნდა ყოფილიყო დაფარული კაპიტალის ხარჯზე. ანაბრების მასობრივად გადინების დაწყების შემთხვევაში ბანკს შეუძლია საკუთარი სახსრებით გაისტუმროს მათი მეთაფი ნაწილი. ეს მაჩვენებელი საკმაოდ მარტივია და მის საფუძველზე ადვილად შეგვიძლია ბანკების ერთმანეთთან შედარება, რაც დღემდე უნარჩუნებს მას პოპულარობას ბანკების საფინანსო სამსახურებში.

XX ს. 40-იან წლებში ეს მაჩვენებელი შეცვალა კაპიტალის შეფარდება მთლიან აქტივებთან. მიაჩნიათ, რომ სწორედ ბანკე-

ბის აქტივების შედგენილობა და ხარისხია ბანკების გაკოტრების მიზეზი. ამ მაჩვენებლის მიზანშეწონილობას განაპირობებდა დასავლეთის ბანკების ბალანსში ზარალის ასახვა აქტივების მთლიანი სიდიდის შემცირების სახით. ეს მაჩვენებელი იმაზე მიუთითებდა, თუ როგორი ზარალი შეიძლებოდა მოსვლოდა ბანკს მეანაბრების დაუზარალებლად. მისი სიდიდე 8%-ს აღწევდა. ამ მაჩვენებლის სრულყოფამ მოიტანა ახალი კოეფიციენტი – კაპიტალის შეფარდება რისკის აქტივებთან, რომელიც გეთავაზობს აქტივების მოცულობის სიდიდის ობიექტურად შეფასებას. ეს კოეფიციენტი განსაზღვრავს ერთობლივი კაპიტალის შეფარდებას იმ აქტივებთან, რომლებიც ზარალის შესაძლებლობას ატარებენ (რომელიმე რისკიანი აქტივისგან ან რისკიანი აქტივების კატეგორიიდან მოსალოდნელი ზარალის განსაზღვრის მცდელობის გარეშე). შემოთავაზებული იყო, აგრეთვე, ჭარბი კაპიტალის საფუძველზე აგებული კოეფიციენტები (მთლიანი კაპიტალი უბრალო აქციების ღირებულების გამოკლებით), რადგან პირველ რიგში ის ხმარდება ზარალის დაფარვას, და სხვა მაჩვენებლებს.

საბანკო კაპიტალის შეფასების მეთოდოლოგიის საკითხი 80-იანი წლების მეორე ნახევარში საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციების (მაგალითად, საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკის) განხილვის საგანი გახდა. მისი მიზანი იყო კაპიტალის საკმარისობის საერთო კრიტერიუმების შემუშავება ყველა ბანკისთვის, მათი ადგილსამყოფელი ქვეყნის მიუხედავად. 1988 წ. ბაზელის საბანკო რეგულირების კომიტეტის ეგიდით დაიდო „შეთანხმება კაპიტალის გაანგარიშების საერთაშორისო უნიფიკაციის და კაპიტალის სტანდარტების შესახებ“, რომელმაც პრაქტიკაში შემოიტანა „კუკის კოეფიციენტის“ სახელით ცნობილი კოეფიციენტი. იგი ძალაში შევიდა 1993 წ. და ამჟამად მას საბაზო ორიენტირად იყენებენ მრავალი ქვეყნის ცენტრალური ბანკები. ამ ნორმატივის თავისებურება ისაა, რომ იგი მხოლოდ საერთაშორისო ბანკებზე ვრცელდება, ე.ი. ისეთებზე, რომლებსაც ფილიალები, შვილობილი ან ერთობლივი ბანკები აქვთ საზღვარგარეთ.

კუკის კოეფიციენტი ადგენს მინიმალურ თანაფართობას ბანკის კაპიტალსა და მის საბალანსო და ბალანსგარეშე აქტივებს შორის, რომლებიც შენონილია რისკის ხარისხის მიხედვით, ცალკეულ ქვეყნებში განსხვავებული ნორმების შესაბამისად. ამ დროს დაცული უნდა იყოს გარკვეული ლოგიკა. კოეფიციენტი დადგენილია 8%-ის დონეზე, ამასთან ძირითად კაპიტალზე უნდა მოდიოდეს ამ სიდიდის ნახევარი მაინც. საკუთარი კაპიტალი ორ ელემენტას მოიცავს: მთავარ კაპიტალს და დამატებით კაპიტალს. მათი საკმარისობის შესაფასებლად შერჩეულია აქტივების და ბალანსგარეშე ვალდებულებების შენონვა (და არა ბალანსის მთლიანი თანხის გამოყენება). ასეთი მიდგომა უზრუნველყოფს ბალანსგარეშე ოპერაციების ჩართვას და სტიმულს აძლევს დაბალი რისკის მქონე აქტივებში სახსრების დაბანდებებს.

არსებითად, ბაზელის შეთანხმებამ მოახდინა საკრედიტო და ქვეყანასთან დაკავშირებული რისკის სტანდარტიზება. საპროცენტო განაკვეთებთან დაკავშირებული და საბაზრო რისკები ამ მეთოდის ფარგლებში 1997 წლამდე არ რეგულირდებოდა.

ამჟამად ბაზელის კომიტეტის მიერ დამუშავებულია კაპიტალის საკმარისობის ნორმატივის გაანგარიშების რეკომენდაციები საპროცენტო და საბაზრო რისკების გათვალისწინებით.

რისკის შეფასებაზე დამოკიდებულებით მიმდინარეობს აქტივების შენონვა. ყველაზე მეტ სირთულეებს იწვევს ბალანსის გარეთ აღრიცხული ოპერაციების შეფასება. ამას იწვევს ყველა ქვეყანაში მათი მრავალფეროვნება და ზოგჯერ უმნიშვნელო მოცულობა. ყოველ ქვეყანას გარკვეული თავისუფლება აქვს მიღებული რისკების ინტერპრეტაციაში და ბაზელის კომიტეტის რეკომენდაციების გამოყენებაში. ამასთან, ეს რეკომენდაციები აიძულებენ მათ, მოახდინონ ყველა ბალანსგარეშე ვალდებულების კონვერსია ეკვივალენტურ საკრედიტო რისკად სპეციალური საკონვერსიო კოეფიციენტის გამოყენებით. მიღებული შედეგები შემდეგ ისევ შეინონება, როგორც საბალანსო ოპერაციების შემთხვევაში. ეს საშუალებას აძლევს მრავალ ბანკს, გამოიყენოს ბალანსის გარეთ რისკიანი აქტივების გამოტანის პრაქტიკა ახალი საფინანსო ინსტრუმენტების დანერგვის მეშვეობით. ამგვარ-

ად, ბანკის ყველა აქტივისთვის ტარდება მთლიანი რისკის ერთ-გვაროვნად შეფასება. ბაზელის სისტემა სულ უფრო ფართო გავრცელებას პოულობს. მაგალითად, ევროკავშირის ფარგლებში მოქმედებს კუკის კოეფიციენტის ანალოგიური მაჩვენებელი – გადახდისუნარიანობის ერთიანი კოეფიციენტი, ოღონდ იგი ვრცელდება არა მარტო მსხვილ საერთაშორისო ბანკებზე, არამედ საკრედიტო ინსტიტუტების მთელ სისტემაზე.

საკუთარი კაპიტალის საკმარისობისადმი ერთიანი მიდგომის გამომუშავებას განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე საბანკო სისტემისთვის. ამჟამად ჩვენი ქვეყნის კომერციული ბანკები სულ უფრო მზარდი არახელსაყრელი კონიუნქტურის პირობებში მუშაობენ. საკუთრებისა და ბანკების დახურვის სიხშირე და დეპოზიტების დაზღვევის ცენტრალიზებული სისტემის უქონლობა მოთხოვს გულდასმით ანალიზს და სტატისტიკური გამოკვლევების ჩატარებას კომერციული ბანკების კაპიტალის საკმარისობის დონის გამოსარკვევად.

ბაზელის შეთანხმების შესაბამისად ბანკის კაპიტალი იყოფა 1-ლი დონის კაპიტალად და მე-2 დონის კაპიტალად.

1-ლი (ძირითადი) დონის კაპიტალი მოიცავს ჩვეულებრივ აქციებს, გაუნაწილებელ მოგებას, დივიდენდების გაუთვალისწინებელ დაგროვებას, უვადო პრივილეგირებულ აქციებს, აგრეთვე, კონსოლიდირებული შვილობილი კომპანიების აქციების არასაკონტროლო პაკეტს მინუს არახელშესახები (არამატერიალური) ძირითადი კაპიტალი.

ბანკებს უფლება აქვთ ბალანსებში ასახონ ის არახელშესახები ძირითადი კაპიტალი, რომელიც ნაღდი ფულით ბანკის ან არასაბანკო ფირმის შესყიდვის დროს ჩნდება. ახალი საერთაშორისო სტანდარტები ითვალისწინებს, რომ ბანკის ძირითადი კაპიტალის საჭირო მინიმალური კაპიტალის განსაზღვრის დროს მისი არახელშესახები კაპიტალი უნდა გამოირიცხოს მთლიანი კაპიტალიდან.

მე-2 კაპიტალი (დამატებითი) მოიცავს რეზერვების აქტიური ოპერაციებიდან მიღებულ საერთო დანაკარგებს, სესხებიდან მიღებული ზარალის დაფარვას, აგრეთვე აკუმულაციურ ვადი-

ან პრივილეგირებულ აქციებს და სუბორდინირებულ ვალს.

ახალი საერთაშორისო კაპიტალური სტანდარტები უშვებს, რომ ის სუბორდინირებული სავალო ვალდებულებები, რომელთა დაფარვის საშუალო ვადა 5 წელია, აუცილებელი დამატებითი კაპიტალის წყაროდ ჩითვალოს.

მაგრამ არცერთი ფორმის მიხედვით დამატებითი კაპიტალი არ შეიძლება შეადგენდეს ძირითადი კაპიტალის 50%-ზე მეტს. 1992 წ. შემდეგ კრედიტებიდან და არენდიდან გამონვეული ზარალის დაფარვაზე დაშვებული რეზერვები, ასევე, შეიძლება ჩითვალოს დამატებითი კაპიტალის ნაწილად იმ პირობით, რომ ისინი საერთო (და არა განსაკუთრებული) რეზერვებია და შეადგენენ რისკის მიხედვით შეწონილი საბანკო აქტივების არაუმეტეს 1,25%-ს.

მე-2 დონის კაპიტალის კომპონენტების დამოუკიდებლად აკუმულირება ხდება ბაზელის შეთანხმების ხელმომწერი მხარეების მიერ; ამასთან მე-2 დონის კაპიტალი არ შეიძლება აჭარბებდეს 1-ლი დონის კაპიტალის 100%-ს.

მე-2 დონის კაპიტალში შემავალი რეზერვები, რომლებიც სესხების არ დაბრუნების შემთხვევისთვისაა შექმნილი, 1992 წლიდან შეზღუდულია რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების 1,25%-ით. რაც შეეხება მეორადი ვალების და იმ საშუალო ვადიანი პრივილიგირებული აქციების ჯამურ სიდიდეს, რომელიც ამორტიზაციას ექვემდებარება მათი დაფარვის ვადის დადგომისას, იგი არ შეიძლება აჭარბებდეს 1-ლი დონის კაპიტალის 50%-ს. მე-2 დონის კაპიტალის სხვა კომპონენტები შეუზღუდავია, დადგენილი ნორმატივების საზღვრებს გაცდენილი ყველა თანხა კი დაშვებულია, მაგრამ კაპიტალად არ ირიცხება.

ბაზელის კომიტეტის მიერ შემოთავაზებულ რეკომენდაციებს მთელი რიგი უპირატესობები აქვს, კერძოდ, იგი ხელს უწყობს ბანკის ურისკო საქმიანობის წილის გადიდებას, სტიმულს აძლევს სახელმწიფოს შეამციროს ბანკების საქმიანობის რეგლამენტაცია, იძლევა სხვადასხვა ქვეყნის საბანკო სისტემების შედარების შესაძლებლობას და ა.შ. ამავ დროს, მას მთელი რიგი ნაკლოვანობებიც აქვს, რომელთაგან მთავარია: არასაკმარისი სიზუსტე დონეების მიხედ-

ვით, კაპიტალის შემადგენელი ელემენტების განსაზღვრის დრო, აქტივების არასაკმარისად დაწვრილებითი დიფერენცირება რისკის ხარისხის მიხედვით; საბაზრო და საპროცენტო რისკებზე კაპიტალის მოცულობის დამოკიდებულების არარსებობა და სხვა.

საბაზრო და საპროცენტო რისკების გათვალისწინებით ბანკის კაპიტალის საკმარისობის გაანგარიშების დაზუსტების მიზნით 1997 წ. მიიღეს კაპიტალის დონის მიმართ მოთხოვნების შესწორებების შესახებ შეთანხმება. საბანკო საზედამხედველო ორგანოების მიერ დადგენილ ვადებში ბანკები ვალდებული არიან გაზომონ და ჩაატარონ კაპიტალიდან ანარიცხები და მოახდინონ მისი კორექტირება საბაზრო რისკით საკრედიტო რისკებთან ერთად (საბაზრო რისკი არის საბალანსო და ბალანს გარეთა პოზიციების მიხედვით ზარალის წარმოქმნის რისკი, რასაც საბაზრო ფასების ცვლილება იწვევს).

ეს მოთხოვნა შემდეგი სახის რისკებზე ვრცელდება:

- იმ ინსტრუმენტებთან დაკავშირებული რისკები, რომლებიც საპროცენტო განაკვეთებზეა დაფუძნებული, და ოპერაციების პორტფელში მოთავსებულ სანაწილო ინსტრუმენტებთან დაკავშირებული რისკები;

- სავალუტო და სასაქონლო რისკები (ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვა) ბანკის ყველა ოპერაციის მიხედვით.

საბაზრო რისკის დასაფარავად უპირველეს ყოვლისა 1-ლი და მე-2 დონის კაპიტალის გამოყენება შეიძლება. ცენტრალური ბანკის შეხედულებებისამებრ ბანკებს შეუძლიათ მე-3 დონის კაპიტალის გამოყენება, რომელიც შედგება მოკლევადიანი სუბორდინირებული ვალისგან (არანაკლებ ორი წლისა), შემდეგი პირობების გათვალისწინებით;

- მე-3 დონის კაპიტალის გამოყენება ბანკებს შეუძლიათ მხოლოდ რისკის წარმოშობის დროს;

- საბაზრო რისკის წარმოშობის დროს გამოსაყენებელი მე-3 დონის კაპიტალი უნდა შეადგენდეს 1-ლი დონის კაპიტალის 250%-ზე ნაკლებს.

მე-3 დონის კაპიტალად შეიძლება გამოვიყენოთ მოკლევადიანი სუბორდინირებული ვალი. იგი კაპიტალად მხოლოდ იმ შემთხ-

ვევაში განიხილება, თუ საჭიროების შემთხვევაში შეუძლია ბანკის მუდმივ კაპიტალად გადაიქცეს და ზარალის დასაფარავად იქნას გამოყენებული მისი გადახდისუუნარობის შემთხვევაში.

ბანკის კაპიტალის საკმარისი ნორმატივის გაანგარიშება შემდეგი თანმიმდევრობით ხდება: თავდაპირველად განსაზღვრავენ კაპიტალის აბსოლუტურ სიდიდეს; შემდეგ ანგარიშობენ რისკის ხარისხის მიხედვით შეწონილი აქტივების თანხას და ბანკის მიერ შექმნილ რეზერვებს აქტიური ოპერაციების მიხედვით შესაძლო დანაკარგების დასაფარავად.

ამგვარად, ბანკის კაპიტალის საკმარისობის ნორმატივი შემდეგი ფორმულით შეიძლება გავიანგარიშოთ:

$$H_1 = \frac{K}{A_p - P_u - P_k - P_z + KPB + KPC + PP} \times 100\%$$

სადაც, K ბანკის კაპიტალის გაანგარიშებული თანხაა;

A_p რისკის გათვალისწინებით შეწონილი აქტივების თანხა;

P_u ფასიანი ქაღალდების გაუფასურების შემთხვევისთვის შექმნილი რეზერვების თანხა;

P_k მეორე მეოთხე ჯგუფის რისკის მქონე სესხებზე შესაძლო დანაკარგების დასაფარავად შექმნილი რეზერვების თანხა, რომელსაც აკლდება კრედიტებზე შესაძლო დანაკარგებისთვის შექმნილი რეზერვის გაანგარიშებულ და ნამდვილ თანხებს შორის არსებული სხვაობა;

P_z სხვა აქტივებზე და დებიტორებთან ანგარიშსწორებაზე მიღებული შესაძლო დანაკარგების დასაფარავად შექმნილი რეზერვის თანხა;

KPB იმ ინსტრუმენტების საკრედიტო რისკის ზომა, რომლებიც არასაბალანსო ანგარიშებზეა ასახული;

KPC ვადიანი გარიგებების საკრედიტო რისკის სიდიდე;

PP საბაზრო რისკი სიდიდე.

5 მლნ. ევროზე ნაკლები კაპიტალის მქონე ბანკებისათვის H_1 ნორმატივი დაწესებულია 11%-ის, უფრო მეტის მქონეთათვის კი – 10%-ის ოდენობით.

8.8. დამატებითი კაპიტალის გოზიდვის მიმდინარე ტენდენციები

ბოლო წლებში მთელი მსოფლიოს ბანკებს სულ უფრო მეტად ესაჭიროებათ დამატებითი კაპიტალის მოზიდვა ზრდის მხარდასაჭერად და მენაბრეებისათვის რისკის დონის შესამცირებლად. დამატებით კაპიტალზე მოთხოვნის მატება რამდენიმე ფაქტორმა განაპირობა, რომლებიც ეხება როგორც სახელმწიფოებრივ რეგულირებას, ისე კონკურენტულ ბაზარს. ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია ინფლაცია, რადგან აქტივებისა და პასივების ზრდასთან ერთად იგი ამცირებს მის საკუთარ კაპიტალს. სხვა ფაქტორად გვევლინება ეკონომიკის მერყევი ხასიათი. იგი იმ დიდ რისკს იწვევს, რომელიც ბანკის შემოსავლების სტაბილურობას უკავშირდება. გარდა ამისა, მოგების – კაპიტალის სტაბილურად ზრდის ამ მთავარი წყაროს – შემცირებას იწვევს მზარდი ხარჯები, განსაკუთრებით, დეპოზიტებზე პროცენტების გადახდა, რომლებსაც უკვე ვეღარ არეგულირებენ. ბოლოს, ამჟამად მრავალი ინვესტორი კაპიტალის ბაზარზე ბანკებს მიიჩნევს ყველაზე სარისკო დაწესებულებებად. ამის მიზეზია დერეგულირების ეფექტი და ენერგომატარებლებსა და უძრავ ქონებაზე ფასების ჩამოყალიბების არასასიკეთო დინამიკა. ეს ინვესტორები სულ უფრო დაჟინებით მოითხოვენ ბანკებისგან იმას, რომ მათ მეტი ყურადღება მიაქციონ საკუთარი კაპიტალს და უზალისოდ იძენენ ფასიან ქალაქებს ან შეაქვთ ანაბრები კაპიტალიზაციის დაბალი დონის მქონე ბანკებში.

აშშ-ში ბანკების მარეგულირებელმა დაწესებულებებმა იმის მოითხოვეს ბანკებისაგან, რომ მეტი ყურადღება დაუთმონ თავიანთ კაპიტალს ახალი მომსახურების, ახალი ფილიალებისა და შვილობილი ფირმების შექმნამდე ან შექმნამდე. კაპიტალიზაციის მაღალი დონის მქონე ბანკები ახალ სფეროებში დაუშვეს და მათ შეძლეს თავიანთი გავლენის გავრცელება უფრო მეტ შტატზე. სუსტი კაპიტალის მქონე ბანკები უფრო მკაცრ მარეგულირებელ ზემოქმედებას განიცდიან და მათ ძლიერ უზღუდავენ საქმიანობას

კაპიტალის მდგომარეობის გამოსწორებამდე. ამგვარ „რეგულირებას კაპიტალის მიხედვით“ საფუძველად უდევს ის ვარაუდი, რომ იგი შეამცირებს გაკოტრების ალბათობას და ზედმეტ რისკს, რადგან ბანკის მფლობელები იძულებული იქნებიან, მეტი სახსრები დააბანდონ თავიანთი პასუხისმგებლობით. ამის შედეგად, რაც უფრო მეტი კაპიტალი გაუმადგრებს ზურგს ბანკის საქმიანობას, მით მეტი აქციონერები მიაქცევენ ყურადღებას საბანკო ოპერაციების ხარისხის კონტროლს. მაგრამ მარეგულირებელ ორგანოებს არ შეუძლიათ ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე ნაუყენონ მოთხოვნები ბანკებს. მეტისმეტი მოთხოვნები კაპიტალის მოცულობის მიმართ მხოლოდ შეამცირებს ბანკების მიერ იმ კრედიტების გაცემის უნარს, რომელიც ეკონომიკური ზრდის მხარდასაჭერადაა აუცილებელი.

დამატებით კაპიტალზე გაჩენილი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების დაგეგმვა. კომერციული ბანკები სულ უფრო მეტ ზეწოლას განიცდიან თავიანთი კაპიტალის მოცულობის გადიდების მხრივ, რის გამოც ისინი სულ უფრო მეტად გრძნობენ დამატებით კაპიტალზე გაჩენილი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების გრძელვადიანი დაგეგმვის აუცილებლობას. ამჟამად ასეთი დაგეგმვის მრავალ ხერხს იყენებენ, მაგრამ მათი უმრავლესობა შემდეგ ოთხ ძირითად ეტაპს მოიცავს:

პირველი ეტაპი. ბანკის საერთო ფინანსური გეგმის შემუშავება. ბანკის მმართველმა და დირექტორთა საბჭომ უნდა გადანიშნოს, თუ რა ტიპის ბანკი სურთ. ამისთვის მათ პასუხი უნდა გასცენ შემდეგ მთავარ კითხვებს: რამდენად დიდი უნდა იყოს ბანკი? როგორი მომგებიანობა უნდა ჰქონდეს ბანკს გრძელვადიან პერსპექტივაში?

ყველა ბანკს სულ უფრო მეტად უხდება თავისი კაპიტალის სიდიდის დაგეგმვა იმ გადანიშნულებების საფუძველზე, თუ რომელი მომსახურების განევას აპირებენ ისინი მომვალში. აშშ-სა და სხვა ქვეყნებში საბანკო საქმიანობის დერეგულირებამ შესაძლებელი გახადა ახალი მომსახურების შეთავაზება ფასიან ქალაქებზე წარმოებულ ოპერაციებში, დაზღვევასა და სხვა სფეროებ-

ში. ბანკმა უნდა განსაზღვროს, თუ რომელი მათგანი ადიდებს მისი რისკის, განსაკუთრებით – მოგების რყევისა და გაკოტრების რისკების ალბათობას. ზოგიერთი ახალი მომსახურება ამცირებს რისკს და, ამდენად, კაპიტალზე არსებულ მოთხოვნილებას, სხვები კი პირიქით, ზრდის მათ. ბანკის მართვის ხარისხს განსაზღვრავს ფაქტორი, მართლა შეუძლია თუ არა თავისი რისკის ალბათობის შემცირება ახალი მომსახურების შემოღებით და ამ გზით და აქედან გამომდინარე, ხდება თუ არა კაპიტალზე არსებული მოთხოვნილების შემცირებაც.

დამატებითი კაპიტალის მოზიდვაზე ბანკში გაჩენილი მოთხოვნილებების დაგეგმვის პირველი ეტაპი მოიცავს სავარაუდო ფინანსური ბალანსების შედგენას, შესაძლო შედეგების ანალიზს და კაპიტალზე მოთხოვნილებების წინასწარ დაპროექტებას იმ ვარაუდით, რომ არ მოხდება რაიმე ცვლილებები საბანკო ოპერაციების ჩატარებასა და ბანკის პოლიტიკაში. დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ მმართველები მზად იყვნენ ბანკის საქმიანობის შესაძლო შედეგების ფართო სპექტრისათვის, რადგანაც გრძელვადიანი კაპიტალი ყველაზე ძვირია ბანკის სახსრების ყველა წყაროს შორის. გარდა ამისა, არცერთ ბანკს არ სურს მარეგულირებელი ორგანოების ზეწოლის ქვეშ მოქცევა კაპიტალის გადიდების აუცილებლობის მხრივ.

მეორე ეტაპი. კაპიტალის იმ სიდიდის განსაზღვრა, რომელიც აუცილებელია ბანკისათვის მისი მიზნების, განზრახული ახალი მომსახურების, რისკის ალბათობის და სახელმწიფო რეგულირების პირობების გათვალისწინებით. ბანკებს გაცნობიერებული უნდა ჰქონდეთ, რომ კაპიტალთან დაკავშირებით ისინი ორი სახის წინააღმდეგობას აწყდებიან. ერთს ბანკების მარეგულირებელი დაწესებულებები აწესებენ, მეორეს კი – კაპიტალის ბაზარზე მოქმედი ინვესტორები. ბაზრის თვალსაზრისით მეტისმეტად დიდი მოცულობის სააქციო კაპიტალი ამცირებს ნასესხები სახსრების ეფექტიანობას და შემდეგში მათი ინვესტირების მომგებიანობას. ეს ამცირებს ბანკის პოტენციურ მოგებას და დაბლა სცემს მისი აქტივების საკურსო ღირებულებას, რადგან ინ-

ვესტორები ბანკის უფრო დაბალ მომგებიანობას მოელიან მომავალში. რისკის ალბათობის მიმართ მეტისმეტად მცირე სააქციო კაპიტალმა ისეთი შთაბეჭდილება შეიძლება შექმნას კაპიტალის ბაზრის ინვესტორებს შორის, რომ ბანკის მომგებიანობა ნაკლებად სტაბილური ხდება და რომ მისმა უმსხვილესმა მენაბრებმა შესაძლოა თავიანთი სახსრები დაკარგონ. ამ შემთხვევაში ბანკის აქტივების საკურსო ღირებულება დაცემას იწყებს, მენაბრებმა და სხვა კრედიტორებმა კი შეიძლება დაბანდებულ სახსრებზე უფრო მაღალი შემოსავლების მოთხოვნა დაიწყონ.

მესამე ეტაპი. იმ კაპიტალის სიდიდის განსაზღვრა, რომლის მოზიდვაც შიდა წყაროს – გაუნაწილებელი მოგების – ხარჯზე შეიძლება. ბანკმა უნდა გადაწყვიტოს, თუ მიმდინარე მოგების რა ნაწილს გადაუხდის იგი თავის აქციონერებს დივიდენდების სახით, რა წილს დაიტოვებს გაუნაწილებლად იმ მიზნით, რათა უზრუნველყოს ზრდა და დააკმაყოფილოს მარეგულირებელი დანებსებულებების მხრიდან კაპიტალის შეზღუდვის მოთხოვნები. ბანკმა უნდა მოახდინოს მოგების ზრდის პროგნოზირება იმის გასაგებად, შეუძლია თუ არა ამ ზრდას კაპიტალზე მოთხოვნილების დაკმაყოფილება მთლიანად ან თუნდაც მნიშვნელოვანწილად.

მეოთხე ეტაპი. ბანკის მოთხოვნილებებისა და მიზნების ყველაზე უფრო შესაბამისი კაპიტალის წყაროების შეფასება და შერჩევა. კაპიტალის „საუკეთესო“ წყაროს შერჩევა რამდენიმე ასპექტს მოიცავს: საბაზრო პირობებს (აუცილებელია თუ არა ახალი აქტივების ან სავალო ვალდებულებების ემისია), არსებული აქციონერების უფლებებსა და ინტერესებს, აგრეთვე, ბანკის მომავალ მომგებიანობასთან დაკავშირებით გაკეთებული პროგნოზების საიმედოობის ხარისხს. ამჟამად ბანკების უმრავლესობა იყენებს გრძელვადიანი კაპიტალის მოზიდვის რამდენიმე მეთოდს. ესენია: აქციების გაყიდვა, კაპიტალზე სასესხო ვალდებულებათა ემისია, აქტივების გაყიდვა, ოფისების არენდა, აგრეთვე, მოგების ზრდის დაჩქარება. კაპიტალის არსებული წყაროები ორ კატეგორიად შეგვიძლია დავყოთ: 1) სახსრების შიდა წყაროები; 2) გარე

წყაროები. დეტალურად განვიხილოთ კაპიტალის ეს ალტერნატიული განზოგადებული წყაროები.

კაპიტალის მოზიდვა შიდა წყაროების ხარჯზე. ბანკის კაპიტალის ძირითადი წყარო ყოველთვის იყო ის მოგება, რომელსაც აქციონერებს კი არ უხდინდნენ, არამედ გაუნანებლად იტოვებდნენ. კაპიტალის მოზიდვის ამ ხერხის უპირატესობაა ღია ბაზრის სახსრებისგან დამოუკიდებლობა და ამ გზით დანახარჯების გამორიცხვა სესხების განთავსებაზე. შიდა წყაროების ხარჯზე კაპიტალის მოზიდვა არამარტო უფრო იაფია, არამედ არსებული აქციონერების მიერ კონტრილის დაკარგვის საფრთხესაც არ შეიცავს, ე.ი. გამორიცხავს როგორ საკუთრებაში მათი წილის შესუსტებას, ისე მათი აქციების შემოსავლიანობის დაქვეითებასაც. მაგალითად, თუ ბანკი დაფინანსირების წყაროდ აქციების გაყიდვას ირჩევს, მაშინ აქციების ნაწილი შესაძლოა ახალ აქციონერებს მიეყიდოს, რითაც ბანკის მომავალი მოგების წილზე და მისი პოლიტიკის განსაზღვრაზე უფლებას მოიპოვებენ.

კაპიტალის შიდა მოზიდვის ნაკლი ისაა, რომ ასეთი კაპიტალი მთლიანად იბეგრება ფედერალური გადასახადებით და იმ საპროცენტო განაკვეთებისა და ეკონომიკური პირობების მნიშვნელოვან ცვლილებებს განიცდის, რომელთა პირდაპირ მართვის შესაძლებლობაც ბანკს არა აქვს. ისტორიული სტანდარტებით თუ შევხედავთ, ბანკების მოგების ზრდის ტემპი შენელებულია. ეს სულ უფრო მეტი რაოდენობის ბანკებს აიძულებს – შიდა წყაროების ხარჯზე მოზიდული კაპიტალის შესავსებად კაპიტალის გარე წყაროები – აქციებისა და სუბორდინირებული ვალდებულებების ემისიაც გამოიყენონ.

დივიდენდების პოლიტიკა. დამატებით კაპიტალზე გაჩენილი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებაში წმინდა მოგების მატებაზე დაყრდნობა ნიშნავს გადანყვეტილების იმაზე კონცენტრირებას, თუ მიმდინარე მოგების რა ნაწილი უნდა დარჩეს გაუნანებელი და რამდენი მიეცეს აქციონერებს დივიდენდების სახით. ასე, რომ დირექტორთა საბჭომ და მმართველებმა უნდა განსაზღვრონ დაკავებული მოგების (მიმდინარე გაუნანებელი მოგება, გაყ-

ოფილი დაბეგვრის შემდეგ დარჩენილ მიმდინარე წმინდა მოგებაზე) ის ნაწილი, რომლის საფუძველზეც შემდეგ გამოითვლება დივიდენდების წილი (მიმდინარე დივიდენდები, გაყოფილი მიმდინარე წმინდა მოგებაზე).

დაკავებული მოგების სიდიდეს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ბანკის მართვისათვის. მისი დაწესება ძალიან დაბალ დონეზე (ე.ი. როცა დივიდენდების წილი ძალიან მაღალია) კაპიტალის შიდა წყაროების უფრო ნელა ზრდას იწვევს, რითაც ადიდებს გაკოტრების რისკს და ამუხრუჭებს შემოსავლის მომტანი აქტივების მოცულობის მატებას. დაკავების მეტისმეტად მაღალმა წილმა (ე.ი. როცა დივიდენდების წილი ძალიან დაბალია) შეიძლება გამოიწვიოს აქციონერებისათვის დივიდენდების გადახდის სიდიდის შემცირება. სხვა თანაბარ პირობებში ეს დასცემს ბანკის აქციების საბაზრო საკურსო ღირებულებას. ბანკის ოპტიმალური სადივიდენდო პოლიტიკა ისაა, რომელიც აქციონერთა ინვესტიციების საბაზრო ღირებულების მაქსიმიზირებას განაპირობებს. ბანკი ახალ აქციონერებს მოიზიდავს და ძველებს შეინარჩუნებს იმ შემთხვევაში, თუკი სააქციო კაპიტალის შემოსავლიანობა რისკის იმავე დონის სხვა ინვესტიციების შემოსავლიანობაზე ნაკლები მანც არ იქნება. ბოლოდროინდელი გამოკვლევების მონაცემების თანხმად, დივიდენდების წილი აშშ-ის ბანკებში მაღლდება, რადგან მოგების დაბალი ტემპით ზრდის კომპენსირებას ბანკები ცდილობდნენ აქციონერებისათვის მეტი შემოსავლის გადახდით მათ მიერ დაბანდებულ ყოველ დოლარზე. ბოლო ათწლეულების განმავლობაში ამერიკის ბანკების დივიდენდებმა, საშუალოდ, დარგში შეადგინა მიმდინარე მოგების 80%. ეტყობა, ამაში გამოიხატა ბანკების მცდელობა, რომ მხარდაჭერის პირობა მიეღოთ თავიანთი აქციონერებისაგან (მაშინ, როდესაც სააქციო კაპიტალის შემოსავლიანობა დარგში ეცემა) და, აგრეთვე, იქითკენ სწრაფვა, რომ რისკის მეტი წილი დაზღვევის ფედერალურ ფონდებზე გადაეტანათ. სამწუხაროდ, ამ პრაქტიკამ დაასუსტა მრავალი ბანკის კაპიტალის პოზიციები და აიძულა ისინი, კაპიტალის გარე წყაროების იმედოდ უფრო ყოფილიყვნენ, ვიდრე შიდა წყაროებისა.

ბანკებისათვის ყველაზე მნიშველობანი ამოცანაა სტაბილური სადივიდენდო პოლიტიკის შემუშავება. თუკი ბანკი შედარებით სტაბილურ დონეზე ინარჩუნებს დივიდენდების წილს, მაშინ ინვესტორების საკმაოდ სტაბილურ შემოსავლებად განიხილავენ დივიდენდებს და ბანკი მათ თვალში უფრო მიმზიდველი ჩანს. გამოკვლევები აჩვენებს, რომ ბანკის აქციების საკურსო ღირებულებები ყველაზე ხშირად ეცემა (ჩვეულებრივ, ერთი კვირის ვადაში) დივიდენდების გადახდის შემცირების გამოცხადების შემდეგ. ეს არამართი იმედს უკარგავს არსებულ აქციონერებს, არამედ, ბანკის აქციების პოტენციურ მყიდველებსაც ართმევს სტიმულს. ამით მომავალში კიდევ უფრო ძნელი ხდება დამატებითი კაპიტალის მოზიდვა.

რამდენად ჩქარა უნდა იზრდებოდეს შიდა წყაროების ხარჯზე მოზიდული კაპიტალი? მოგების დაკავებისა და დივიდენდების გაცემის შესაფერისი წილების შესახებ მმართველური გადაწყვეტილების გამოტანაზე მოქმედი წამყვანი ფაქტორი ბანკში ისაა, თუ თავისი აქტივების (განსაკუთრებით – კრედიტების) რა სიჩქარით ზრდის უფლება შეუძლია მისცეს ბანკმა თავს, რომ მეტისმეტად არ შემცირდეს საკუთარი კაპიტალის სიდიდის შეფარდება აქტივების თანხასთან. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, რამდენად სწრაფად უნდა იზრდებოდეს ბანკის მოგება, რათა უცვლელი დარჩეს საკუთარი კაპიტალის თანაფარდება აქტივებთან, თუკი ბანკი აგრძელებს თავისი აქციონერებისათვის დივიდენდების გადახდას მუდმივი განაკვეთით?

ბანკის მმართველებსა და დირექტორთა საბჭოს ამ კითხვაზე პასუხის გაცემაში შემდეგი ფორმულა ეხმარება:

შიდა კაპიტალის ანუ გაუნანილებელი მოგების ზრდის ტემპი +
 +სააქციო კაპიტალი = მოგება საკუთარ კაპიტალზე X დაკავების წილი =

$$= \frac{\text{წმინდა მოგება დაბეგვრის შემდეგ} \quad \text{გაუნანილებელი მოგება}}{\text{სააქციო კაპიტალი} \quad \text{წმინდა მოგება დაბეგვრის შემდეგ.}} \quad (1)$$

შეფარდებას „მოგება + საკუთარი კაპიტალი“ ვანგარიშობთ ფორმულით:

მოგება საკუთარ კაპიტალზე = მომგებიანობა X აქტივების გამოყენების კოეფიციენტი X სააქციო კაპიტალის მულტიპლიკატორი. (2)

შემდეგ, სწორია ასეთი მტკიცება:

$$\begin{array}{l} \text{შიდა} \\ \text{კაპიტალის} \end{array} = \begin{array}{l} \text{აქტივების} \\ \text{გამოყენების} \end{array} \times \begin{array}{l} \text{სააქციო} \\ \text{კაპიტალის} \end{array} \times \begin{array}{l} \text{დაკავების} \\ \text{წილი} \end{array} \quad (3)$$

$$\begin{array}{l} \text{ზრდის ტემპი} \\ \text{ანუ} \\ \text{გაუნაწილებელი მოგება} \end{array} = \begin{array}{l} \text{წმინდა მოგება} \\ \text{დაბეგვრის შემდეგ} \end{array} \times \begin{array}{l} \text{სააქციო კაპიტალი} \\ \text{მიმდინარე შემოსავლები} \end{array}$$

$$X \frac{\text{მიმდინარე შემოსავლები}}{\text{მთელი აქტივები}} \times \frac{\text{მთელი აქტივები}}{\text{სააქციო კაპიტალი}} \times$$

$$X \frac{\text{გაუნაწილებელი მოგება}}{\text{წმინდა მოგება}} \times \frac{\text{დაბეგვრის შემდეგ.}}{\quad} \quad (4)$$

ეს ფორმულა გვიჩვენებს, რომ თუკი აუცილებელია შიდა წყაროების ხარჯზე მოზიდული კაპიტალის მოცულობის გადიდება, მაშინ უნდა გავზარდოთ ან წმინდა მოგება (მომგებიანობის, აქტივების გამოყენების კოეფიციენტისა და/ან სააქციო კაპიტალის მულტიპლიკატორის მნიშვნელობათა მატების მეშვეობით), ან დაკავების წილი, ან ორივე ერთად. იმისათვის, რომ ვაჩვენოთ ამ ფორმულის გამოყენება, დავუშვათ, რომ მიმდინარე წელს საკუთარ კაპიტალზე მოგების საპროგნოზო მნიშვნელობა 10%-ია, აქციონერებისათვის გადასახდელი დივიდენდების დაგეგმილი წილი კი – ბანკის წმიდა მოგების 50%. რა სიჩქარით უნდა იზრდებოდეს ბანკის აქტივები, რომ აქტივებთან მისი კაპიტალის მიმდინარე თანაფარდობა არ შემცირდეს? (1) ნტოლობის თანახმად,

მივიღებთ:

შიდა კაპიტალის ან გაუნაწილებელი მოგების ზრდის ტემპი +

+ მოგება საკუთარ კაპიტალზე X დაკავების წილი = $0,1 X 0,5 = 5\%$.

ამრიგად, ჩვენი დაშვების პირობებში ბანკის აქტივების ზრდა არ უნდა აღემატებოდეს 5%-ს. სხვა შემთხვევაში ბანკის აქტივებთან მისი კაპიტალის თანაფარდობა ვარდნას დაიწყებს და თუ იგი საკმაოდ ძლიერ დაეცემა, მაშინ მარეგულირებელი ინსტანციები მას სააქციო კაპიტალის გადიდებას მოსთხოვენ.

მოვიყვანოთ კიდევ ერთი მაგალითი. დავუშვათ, რომ აქტივების საპროგნოზო ზრდა მიმდინარე წლისათვის 10%-ია. რა ალტერნატივები აქვს ბანკს, თუ არ უნდა, რომ დაირღვეს მის კაპიტალსა და აქტივებს შორის არსებული თანაფარდობა? გამოვიყენოთ ტერმინები: მომგებიანობა, რომელიც იზომება საკუთარ კაპიტალზე მოგების კოეფიციენტით, და დაკავების წილი. როგორც ქვემოთ დავინახავთ, მოცემული ფორმულა მრავალ განსხვავებულ შესაძლებლობას იძლევა. მაგალითად, თუკი ბანკის მმართველებს შეუძლიათ 20%-იანი მომგებიანობის უზრუნველყოფა, მაშინ შესაძლებელია წმინდა მოგების 50%-ის გადახდა დივიდენდების ფორმით, დანარჩენი 50%-ისა კი დაკავება. ბანკის აქტივებისა და კაპიტალის თანაფარდობა ამ დროს მუდმივი დარჩება. მაგრამ თუ საკუთარ კაპიტალზე მოგება 10% იქნება, მაშინ ბანკი იძულებული იქნება დაიტოვოს მთელი თავისი მიმდინარე მოგება. ცხადია ასევე, რომ, თუ საკუთარ კაპიტალზე მოგება 10%-ს ქვემოთ ეცემა, ბანკის კაპიტალსა და მის აქტივებს შორის თანაფარდობაც უნდა შემცირდეს, თუნდაც ბანკი მთელ თავის მოგებას ინარჩუნებდეს. ამ შემთხვევაში მარეგულირებელი ინსტანციები ბანკს მოსთხოვენ გარე წყაროებიდან მეტი მოცულობის კაპიტალის მოზიდვას საკუთარი კაპიტალის დაბალი დონის საკომპენსაციოდ.

მაგალითი. თუ ბანკის აქტივების მოსალოდნელი ზრდა მიმდინარე წლისათვის 10%-ის ტოლია, მაშინ როგორი შეიძლება იყოს საკუთარ კაპიტალზე მოგების და დაკავების წილის კომბინაციები, რომ ბანკის კაპიტალისა და მისი აქტივების თანაფარდობა მუდმივი რჩებოდეს?

აქტივების პროგნოზული ზრდა	=	მოგება სკუთარ კაპიტალზე	X	დაკავების წილი:
0,1	=	0,2	X	0,5
0,1	=	0,5	X	0,67
0,1	=	0,1	X	1,0

კაპიტალის მოზიდვა გარე წყაროების ხარჯზე. თუ ბანკი იძულებულია, გარე წყაროებიდან მოიზიდოს კაპიტალი, მას ამისათვის რამდენიმე ალტერნატიული ხერხი აქვს: 1) ჩვეულებრივი აქციების გაყიდვა; 2) პრივილეგირებული აქციების გაყიდვა; 3) კაპიტალის სავალო ვალდებულებების ემისია; 4) აქტივების გაყიდვა; 5) ზოგიერთი სახის ძირითადი ფონდების, კერძოდ, ბანკის კუთვნილი შენობების გაყიდვა. ბანკის მიერ რომელიმე მათგანის შერჩევა უმთავრესად დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ეფექტს მოახდენს ეს აქციონერების შემოსავლებზე (ჩვეულებრივი, აქციიდან მიღებულ მოგებაზე). ბანკის მიერ გასათვალისწინებელი სხვა წამყვანი ფაქტორებია: მასზე დამუქრებული რისკი, აქციონერების მიერ განხორციელებულ კონტროლზე გავლენა, გაყიდული აქტივებისა და ვალდებულებების ბაზრის მდგომარეობა, აგრეთვე, რეგულირების ესა თუ ის ასპექტი (მაგალითი 7-2)

მაგალითი 7-2. კაპიტალის საუკეთესო წყაროების განსაზღვრა

● კაპიტალის სახსრების თითოეულ წყაროსთან დაკავშირებული ფარდობითი დანახარჯები (გადახდილი პროცენტების, ფასიანი ქაღალდების განთავსების ხარჯების და საკომისიო გადასახდელების, აგრეთვე, ინსპექციის ხარჯების ჩათვლით).

● გავლენა სააქციო კაპიტალის შემოსავლიანობაზე, რომელიც ერთ აქციაზე მოგებით იზომება.

● არსებული და პოტენციული აქციონერების გავლენა საკუთრებაზე და ბანკის საქმიანობის კონტროლი.

● კაპიტალის ყოველ წყაროსთან დაკავშირებული შეფარდებითი რისკი.

● ბანკს დამუქრებული საერთო რისკი (გამოხატული ისეთი მაჩვენებლებით, როგორცაა მთელი გაცემული კრედიტების თანაფარდობა ან ბანკის აქტივებთან, ან დეპოზიტებთან, ან კაპიტალთან).

● კაპიტალების იმ ბაზრების ძალა ან სისუსტე, რომლებზეც კაპი-

ტალის ახალი სახსრების მოზიდვა შეიძლება მოხდეს.

● ბანკის კაპიტალის როგორც მოცულობის, ისე სტრუქტურის მარვეულირებელი დებულებები.

ჩვეულებრივი აქციების გაყიდვა. ჩვეულებრივი აქციების ემისია, საერთოდ, გარე კაპიტალის მოზიდვის ყველაზე უფრო ძვირი ხერხია. ამას განაპირობებს გამოშვებული აქციების განთავსების დიდი ხარჯები და ის მაღალი რისკი, რომელიც აქციონერთა შემოსავლებს უკავშირდება (სავალო ვალდებულებების მფლობელების შემოსავლებთან შედარებით). როდესაც აქციონერები ვერ შეძლებენ მთელი ახალი აქციების გამოსყიდვას, მაშინ ეს აქციები შეამცირებენ ბანკზე კონტროლს და ერთ აქციაზე მოგებას, თუკი ახლად მოზიდული სახსრების შემოსავალი არ გადაამეტებს ახალი ფასიანი ქაღალდების ემისიის ხარჯებს. გარდა ამისა, გამოშვებული აქციები ამცირებენ იმ ნასესხები სახსრების წილს, რომლებსაც ბანკი შეიძლება იყენებდეს. ამ ბოლო ფაქტის საკომპენსაციო უპირატესობა ისაა, რომ აქციების მეტი რაოდენობა აფართოებს მომავალში ბანკის მიერ ნასესხები სახსრების მოზიდვის შესაძლებლობებს.

პრივილეგირებული აქციების გაყიდვა. პრივილეგირებული აქციების გაყიდვა, ჩვეულებრივი აქციების გაყიდვის მსგავსად, ბანკის კაპიტალის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო ძვირი წყაროა. რადგანაც პრივილეგირებულ აქციონერებს პირველადი უფლება აქვთ ბანკის მოგებაზე, ამიტომ ჩვეულებრივი აქციების მფლობელებზე გაცემული დივიდენდები შესაძლოა შემცირდეს პრივილეგირებული აქციების გამოშვების შემდეგ. მაგრამ სავალო ვალდებულებების მიმართ პრივილეგირებული აქციების უპირატესობაა მათი მეტი მოქნილობა (რადგანაც დივიდენდები სავალდებულო გადასახდლები არაა) და ის, რომ ისინი აფართოებენ მომავალში ბანკის მიერ სასესხო სახსრების მოზიდვის შესაძლებლობებს.

სუბორდინირებული ვალდებულებებისა და ფასიანი ქაღალდების გამოშვება. სუბორდინირებული სავალო ვალდებულებების უპირატესობაა ნასესხები სახსრების გამოყენების წილის გაფართოება. იგი ზრდის ერთ აქციაზე მიღებულ მოგე-

ბას, თუკი ნასესხები სახსრების მიერ მოტანილი შემოსავალი აჭარბებს გასაცემ საპროცენტო გადასახდელებს. გარდა ამისა, სავალო ვალდებულებებზე გადახდილი პროცენტები არ იბეგრება. თუმცა, ახალი სავალო ვალდებულებები ადიდებს გაკოტრების რისკს და მოგების სტაბილურობის რისკს, რამაც შესაძლოა მომავლში გააძნელოს აქციების დაყიდვა.

აქტივების გაყიდვა და უძრავი ქონების არენდა. თავიანთი საქმიანობის მხარდაჭერის მიზნით ზოგჯერ ბანკები მთლიანად ან ნაწილობრივ ყიდნიან თავიანთ ოფისებს, შემდეგ კი ახალი მუპატრონეებისგან არენდით იღებენ მათ. ამგვარი გარიგება, ჩვეულებრივ, წარმოშობს მნიშვნელოვანი ნაღდი სახსრების ნაკადს, რომლებიც მიმდინარე საპროცენტო განაკვეთებით რეინვესტირდება. გარდა ამისა, ხდება საკუთარი კაპიტალის არსებითი მატება, რაც აძლიერებს ბანკის კაპიტალის პოზიციას. ამ ტიპის გარიგებები ყველაზე წარმატებულთა მანაში, როცა ინფლაცია და ეკონომიკური ზრდა მნიშვნელოვნად ზრდის ქონების მიმდინარე ღირებულებას ბანკის ბალანსში ასახულ თავდაპირველ ღირებულებასთან შედარებით. როდესაც შესაძლებელია კომერციული უძრავი ქონების დაჩქარებული ამორტიზაცია (მაგალითად, 1981 წ. კანონით ეკონომიკური აღორძინების შესახებ ნებადართული იყო კომერციული უძრავი ქონების სრული ამორტიზაცია 15 წლის განმავლობაში წინა წლების 30-წლიან პერიოდთან შედარებით), მაშინ ყველაზე უფრო ძლიერია ბანკის საკუთრების გაყიდვისა და შემდეგ მისი არენდით აღების ეკონომიკური სტიმულები. ამასთან, ამგვარი ოპერაციების მიმზიდველობა მნიშვნელოვნად დააქვეითა 1986 წლის კანონმა საგადასახადო რეფორმის შესახებ. მან 27 წლამდე გაზარდა მეტი წილი უძრავი ქონების სრული ამორტიზაციის პერიოდი და ამით აიძულა ბანკები, უძრავ ქონებასთან დაკავშირებული გარიგებები უფრო მეტად ეკონომიკურ პოზიციებიდან შეეფასებინათ და არა საგადასახადო უპირატესობებით.

ბოლო წლებში მრავალი ბანკი კაპიტალისა და აქტივების თანაფარდობის გასაუმჯობესებლად იყენებდა თავისი აქტივების გაყიდვას. გარდა ამისა, ისინი ზოგჯერ ანელებდნენ უფრო

სარისკო აქტივების ზრდას და ახდენდნენ თავიანთი აქტივების გადანაწილებას სახელმწიფო ფასიან ქაღალდებზე და ნაკლები რისკის მქონე სხვა ინვესტიციებზე აქცენტის გადატანით. ეს ამცირებდა რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების მოცულობას. ამავე სტრატეგიას უკავშირდება სარეზერვო კრედიტების ამოღება პრაქტიკიდან, რაც თავიდან გვაცილებს აქტივებთან და კაპიტალთან დაკავშირებულ შეზღუდვებს კლიენტების მიერ ალტერნატიული (ბანკის გარეთ) წყაროების გამოყენები დროს. მაგალითად, „სითიკორპმა“ და „მელონ ბენქმა“ 1991 წელს შეთანხმება დადეს „მერილ ლინჩთან“, რომლითაც ამ უკანასკნელს კომერციული ქაღალდები უნდა გამოეშვა კორპორაციული მსესხებლების არჩეული ჯგუფის მიერ საბანკო კრედიტების დასაფინანსებლად. გარიგების მონაწილე ბანკებს თავიანთი კრედიტების 20% უნდა გამოეყენებინათ მსესხებელთა მხრიდან არგადახდის რისკისგან თავის დასაცავად. ამავე დროს, მათ შეეძლოთ მოგების მიღება კრედიტებზე პროცენტის განაკვეთსა და კომერციული ქაღალდების განაკვეთს შორის არსებული სხვაობის ხარჯზე.

ერთ-ერთი ბოლო სიახლე, რომელსაც ბონუსურ ემისიას უწოდებენ, იმას ითვალისწინებს, რომ როდესაც ბანკის აქტივების (კერძოდ, შენობების) საბაზრო ღირებულება მატულობს მათ საბალანსო ღირებულებასთან შედარებით, ბანკი კარგავს მათი გაყიდვის სტიმულს. ბონუსური ემისია მოითხოვს, რომ ბანკის აქტივების შერჩეული ჯგუფის საბაზრო და საბალანსო ღირებულებებს შორის სხვაობის დასაფარავად იქმნება რეზერვები ღირებულების გადაფასებისათვის. შემდეგ ხდება რეზერვების კაპიტალიზაცია ბანკის აქციონერებს შორის აქციების უფასოდ განთავსების სახით. ახალი აქციები ადიდებენ სააქციო კაპიტალს, მაგრამ არ იწვევენ საკუთრების დაფანტვას და არ ამცირებენ მანამდე გამოშვებული აქციების ღირებულებას.

აქციების გადაცვლა სავალო ფასიან ქაღალდებზე. ბოლო წლებში მრავალი საბანკო დანესებულება (განსაკუთრებით – პოლდინგური საბანკო კომპანიები) თავის პრაქტიკაში იყენებდა „აქცია-სავალო ვალდებულებების“ ტიპის გაცვლით ოპერაციებს. მაგალითად, ბანკს თავის ბალანსზე აქვს 2 მლნ დოლარი, რომელ-

იც დაბანდებულია წლიური 8%-ით გამოშვებულ სუბორდინირებულ სავალო ვალდებულებებში. ჩვეულებრივ პრაქტიკის მიხედვით, ამ ვალდებულებების ჩანერა ხდება მათი საემისიო (ნომინალური) ღირებულებით. თუ, ვთქვათ, საპროცენტო განაკვეთები 10%-მდე გაიზრდება, მაშინ ასეთ ვალდებულებათა საბაზრო ღირებულება 1 მლნ დოლარამდე შეიძლება შემცირდეს. 1 მლნ დოლარის ჯამური მოცულობის მქონე ახალი აქციების გაყიდვის და შემდგომში თავისი ვალდებულებების მიმდინარე საბაზრო ღირებულებით გამოსყიდვის შედეგად ბანკს შეუძლია 2 მლნ დოლარის ვალის ჩამონერა ბალანსიდან. რეგულირების თვალსაზრისით ბანკი აძლიერებს თავის კაპიტალს და ზოგავს დაფარულ ვალდებულებებზე პროცენტებისთვის საჭირო მომავალ ხარჯებს. გარდა ამისა, სავალო ემისიების უმრავლესობას ზურგს უნდა უმაგრებდეს დაფარვის ფონდი, რომელშიც ყოველწლიურად უნდა ირიცხებოდეს გამოშვებულ ვალდებულებათა გამოსყიდვისათვის საჭირო პროცენტული გადასახდელები. „აქცია – სავალო ვალდებულებების“ ტიპის გაცვლითი ოპერაციის დასრულების შემდეგ ნაღდი სახსრების ეს რეზერვები საჭირო აღარ არის.

გარე წყაროების ხარჯზე კაპიტალის მოზიდვის საუკეთესო ხერხის შერჩევა. გარე კაპიტალის მოზიდვის ხერხის შერჩევა უნდა ხდებოდეს არსებული ალტერნატივების ღრმა ფინანსური ანალიზისა და ერთი აქციის მოგების ზომაზე მეტი პოტენციური გავლენის შესწავლის საფუძველზე. 7-3 მაგალითში წარმოდგენილია ჰიპოთეზური ბანკი, რომლესაც 20 მლნ დოლარის მოზიდვა ესაჭიროება გარე წყაროებიდან. თავდაპირველად ბანკს მიმოქცევაში აქვს 4 მლნ ნომინალური ღირებულების 8 მლნ დოლარის ჩვეულებრივი აქციები და დაახლოებით 1 მლრდ დოლარის მთლიანი აქტივები, 60 მლნ დოლარის ოდენობის სააქციო კაპიტალით. თუკი ბანკი შეძლებს დაახლოებით 100 მლნ დოლარის მთლიანი შემოსავლების მიღებას და მიმდინარე ხარჯებს არაუმეტეს 80 მლნ. დოლარის დონეზე შეინარჩუნებს, მაშინ მას დაბეგვრის შემდეგ 10,8 მლნ დოლარი მოგება ექნება.

თუკი მენეჯერები გადაწყვეტენ საჭირო 20 მლნ დოლარის მოზიდვას 10 დოლარი ნომინალური ღირებულების მქონე 2 მლნ

ახალი აქციის გამოშვების ხარჯზე, მაშინ ჩვეულებრივი აქციების მფლობელებს 1 აქციაზე ექნებათ 1,32 დოლარი შემოსავალი.

მაგალითი 7-3. გარე წყაროებიდან საბანკო კაპიტალის მოზიდვის მეთოდები

შემოსავლების ან ხარჯები მუხლები	10 დოლ ნომინალური ღირებულების ჩვეულებრივი აქციების გაყიდვა	20 დოლ ნომინალური ღირებულების და 8%-იანი შემოსავალის პრივილეჯირებული აქციების გაყიდვა	10%-იანი კუმონურ-განაკვეთიანი კაპიტალის საველო ვალდებულებების გაყიდვა
შეფასებითი შემოსავლები	100 მლნ	100 მლნ	100 მლნ
შეფასებითი მიმდინარე ხარჯები	80	80	80
წმინდა შემოსავლები	20	20	20
გადახდილი პროცენტები კაპიტალის საველო ვალდებულებებზე	-	-	2
შეფასებითი წმინდა მოგება დაბეგრამდე	20	20	18
მოგების გადასახადის შეფასებითი თანხა (34%-იანი განაკვეთით)	6,8	6,8	6,1
შეფასებითი წმინდა მოგება დაბეგრის შემდეგ	13,2	13,2	11,9
დივიდენდები პრივილეჯირებულ აქციებზე	-	1,6	-
ჩვეულებრივი აქციების მფლობელებთან დარჩენილი წმინდა მოგება	13,2 მლნ	11,6 მლნ	11,9 მლნ
მოგება 1 ჩვეულებრივ აქციაზე გაანგარიშებით	1,32	1,45	1,49
სულ აქციები	10 მლნ	8 მლნ	8 მლნ

შენიშვნა: ბანკს თავდაპირველად მიმოქცევაში აქვს 4 დოლ. ნომინალური ღირებულების მქონე 8 მლნ ჩვეულებრივი აქცია.

არის თუ არა ახალი აქციების ემისია საუკეთესო ალტერნატივა ბანკისათვის? არა, თუკი მისი მიზანია მოგების მაქსიმიზაცია ერთ აქციაზე გაანგარიშებით. მაგალითად, მენეჯერებს შეეძლოთ გადაენწყვიტათ 8% დივიდენდის განაკვეთის და 20 დოლარი ნომინალური ღირებულების მქონე პრივილეგირებული აქციების გამოშვება. თუ დირექტორთა საბჭო გამოაცხადებს ამ პრივილეგირებული აქციების წლიურ დივიდენდს, მაშინ ჩვეულებრივი აქციების მფლობელებს მოგებიდან გადაახდევინებენ 1,6 მლნ დოლარს (20 მლნ X 0,08). ამის შედეგად მთლიანი მოგება 8 მლნ ჩვეულებრივ აქციებზე 11,6 მლნ დოლარს შეადგენს, რაც შეესაბამება ერთ აქციაზე 1,45 დოლარის ოდენობის დივიდენდს. ამდენად, პრივილეგირებული აქციების გამოშვება ერთ აქციაზე 0,13 დოლარის დამატებით შემოსავალს აძლევს ჩვეულებრივი აქციების მფლობელებს.

გარდა ამისა, მენეჯერებს შეეძლოთ გაეყიდათ 20 მლნ დოლარის სუბორდინირებული სავალო ვალდებულებები 10% კუპონური განაკვეთით. მაშინ ბანკი ამ ფასიან ქალაქებზე პროცენტების სახით ყოველწლიურად გადაიხდის 2 მლნ დოლარს. ამის გამო ბანკის განკარგულებაში დარჩება 12 მლნ დოლარი. 8 მლნ ჩვეულებრივ აქციაზე განაწილების შემდეგ, ეს ყოველ აქციაზე 1,49 დოლარ შემოსავალს მოიტანს. აშკარაა, რომ დამატებითი კაპიტალის მოზიდვის ამ სამი ალტერნატიული ხერხიდან საუკეთესო არის კაპიტალური სავალო ვალდებულებების ემისია. გარდა ამისა, ეს ვალდებულებები არავითარ ხმის უფლებას არ უკავშირდება, რის გამოც აქციონერები ინარჩუნებენ თავიანთ კონტროლს ბანკზე.

89. კომერციული ბანკის მოზიდული სახსრები

საბანკო რესურსების მთლიან თანხაში მოზიდულ სახსრებს წამყვანი ადგილი უჭირავს. ბანკებში მათი ხვედრითი წილი 75% და მეტია ხოლმე. საბაზრო ურთიერთობების განვითარებასთან ერთად მოზიდული სახსრების სტრუქტურამ არსებითი ცვლილე-

ბები განიცადა, რაც ფიზიკური და იურიდიული პირების დროებით თავისუფალი სახსრების აკუმულაციის ახალი, არატრადიციული ხერხების გაჩენამ განაპირობა.

მსოფლიოს საბანკო სისტემაში მთელი მოზიდული რესურსები მათი აკუმულაციის ხერხის მიხედვით ამგვარად ჯგუფდება:

- დეპოზიტები;
- არადეპოზიტური მოზიდული სახსრები.

კომერციული ბანკების მოზიდული სახსრების ძირითად ნაწილს შეადგენს დეპოზიტები, ე.ი. ბანკის კლიენტების – კერძო და იურიდიული პირების (საწარმოების, სააქციო საზოგადოებების, ამხანაგობების) მიერ გარკვეულ ანგარიშებზე შეტანილი ფულადი სახსრები, რომლებსაც ისინი იყენებენ ანგარიშის რეჟიმისა და საბანკო კანონმდებლობის შესაბამისად.

არადეპოზიტური სახსრები ის სახსრებია, რომლებსაც ბანკი იღებს სესხის სახით ან ფულის ბაზარზე თავისი სავალ ვალდებულებების გაყიდვის გზით. საბანკო რესურსების არადეპოზიტური წყაროები დეპოზიტებისაგან იმით განსხვავდება: ჯერ ერთი, მათ არაპერსონალური ხასიათი აქვთ, ე.ი. ბანკის კონკრეტულ კლიენტს კი არ უკავშირდება, არამედ მას ბაზარზე იძენენ საკონკურენტო საფუძველზე, მეორეც ამ სახსრების მოზიდვის ინიციატივა თვითონ ბანკს ეკუთვნის.

არადეპოზიტურ მოზიდულ სახსრებს უმეტესად მსხვილი ბანკები იყენებენ. ბანკები მათ დიდი მოცულობით იძენენ და საბითუმო ოპერაციებად მიიჩნევენ.

თანამედროვე საბანკო პრაქტიკას დეპოზიტებისა და დეპოზიტური ანგარიშების დიდი მრავალფეროვნება ახასიათებს. ამას განაპირობებს ბანკების მისწრაფება, დიდი კონკურენციის და სეგმენტირების ბაზრის არსებობის პირობებში რაც შეიძლება სრულად დააკმაყოფილონ კლიენტების სხვადასხვა ჯგუფების მოთხოვნები საბანკო მომსახურებაზე და საბანკო ანგარიშებზე მოიზიდონ მათი დანაზოგები და თავისუფალი ფულადი კაპიტალი.

ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით დეპოზიტები ასე შეგვიძლია დავეყოს:

- ვადიანი დეპოზიტები;

- დეპოზიტები მოთხოვნამდე, საანგარიშსწორებო და მიმდინარე ანგარიშებზე სახსრების ნაშთების ჩათვლით;

- საშემნახველო ანაბრები;

- ფასიანი ქაღალდები.

დეპოზიტების კლასიფიკაცია სხვა ნიშნებითაც შეგვიძლია, მაგალითად, ვადების მიხედვით, მეანაბრეთა სახეების, სახსრების შეტანისა და გამოტანის პირობების, გასაცემი პროცენტების, ბანკის აქტიურ ოპერაციებზე შეღავათების მიღების შესაძლებლობების მიღების მიხედვით და სხვა.

მოთხოვნამდე შემოტანილი დეპოზიტები წარმოდგენილია იმ ანგარიშებით, რომლებიდანაც ნაღდი ფულის მიღება მათ მფლობელებს შეუძლიათ პირველი მოთხოვნისთანავე, ფულადი და საანგარიშსწორებო დოკუმენტების გამოწერის გზით. მოთხოვნამდე შენახულ დეპოზიტებს აკუთვნებენ:

- სახელმწიფო და საქციო საწარმოების, მცირე კომერციული სტრუქტურების ანგარიშსწორებისა და მიმდინარე ანგარიშებზე შენახულ სახსრებს;

- ამა თუ იმ დანიშნულების მქონე ფონდების სახსრებს მათი ხარჯვის პერიოდში;

- ანგარიშსწორებაში მყოფ სახსრებს;

- ადგილობრივი ბიუჯეტის სახსრებს და ადგილობრივი ბიუჯეტების ანგარიშებზე არსებულ სახსრებს;

- სხვა ბანკების საკორესპონდენტო ანგარიშებზე არსებულ სახსრების ნაშთს;

- მოთხოვნამდე შენახულ დეპოზიტებს.

მოთხოვნამდე დაცული დეპოზიტური სახსრების უპირატესობა მათი მფლობელობისთვის ამ სახსრების მაღალი ლიკვიდობაა. ამ ანგარიშებზე ფული შეაქვთ და გააქვთ სამეურნეო და სხვა ოპერაციების განხორციელების კვალობაზე, რომლებიც ფულადი გამოხატულებით აისახება ანგარიშებში. ძირითადი ნაკლია პროცენტის უქონლობა ან ძალიან დაბალი პროცენტი. ამგვარად, მოთხოვნამდე შეტანილი დეპოზიტური ანგარიშის თავისებურებები შემდეგნაირად შეგვიძლია დავახასიათოთ;

- ფულის შეტანა და გატანა ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე

ხორციელდება ნებისმიერ დროს;

- ანგარიშის მფლობელი საკომისიოს უხდის ბანკს ანგარიშით სარგებლობისათვის (მტკიცე ყოველთვიური განაკვეთის ან ანგარიშზე დებეტური ბრუნვის მიხედვით პროცენტის სახით);

- ფულადი სახსრების შენახვისათვის ბანკი იხდის დაბალ პროცენტს ან საერთოდ არ იხდის მას;

- მოკითხვამდე მიღებულ დეპოზიტებზე ბანკი უფრო მაღალ ნორმებს გადარიცხავს ცენტრალური ბანკის სავალდებულო რეზერვების ფონდში.

მსოფლიოს საბანკო პრაქტიკაში ჩვეულებრივ ანგარიშებთან ერთად ფართოდ გავრცელდა ე.წ. NOW (ნაუ) – ანგარიშები და დადასტურებული ჩეკები (აშშ).

NOW – ანგარიშები მოთხოვნამდე არსებული ისეთი დეპოზიტური ანგარიშებია, რომლებზეც საანგარიშსწორებო დოკუმენტების გამოწერა შეიძლება მესამე პირის სასარგებლოდ. ეს ანგარიშები ლიკვიდობის პრინციპს აერთიანებენ შემოსავლების მიღების შესაძლებლობასთან (პროცენტის სახით), ამ ანგარიშებს უხსნიან მხოლოდ კერძო პირებს და მოგების არმქონე ფირმებს.

დადასტურებული ჩეკების ანგარიშები მოთხოვნამდე შენახული ისეთი დეპოზიტური ანგარიშებია, რომლებზეც მოთავსებული ფულადი სახსრები დადასტურებული ჩეკების გასანაღდებლადაა განკუთვნილი. დადასტურებული ჩეკი, რომელზეც ბანკი საგანგებო აღნიშვნას აკეთებს მისი განაღდებისთვის სახსრების არსებობის შესახებ (აღრე მას ჩვენში „ბანკის მიერ აქცეპტებულ საანგარიშსწორებო ჩეკს“ უწოდებდნენ). ამჟამად ამ ანგარიშების ანალოგად შეგვიძლია მივიჩნიოთ ის ანგარიშები, რომლებიც ინახავენ ლიმიტირებულ საჩეკო წიგნაკებიდან მიღებული ჩეკების გასანაღდებელ ფულს).

განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში მოთხოვნამდე შენახულ დეპოზიტებზე მოდის მოზიდული რესურსების მთელი თანხის დაახლოებით 30%.

ვადიანი დეპოზიტები და შემნახველი ანაბრები დეპოზიტური რესურსების ყველაზე უფრო მდგრადი ნაწილია. ვადიანი დეპოზიტები ფიქსირებული ვადით ბანკში შეტანილი ფულადი სახ-

სრებიან. მიღებულია მათი დაყოფა:

- საკუთრივ ვადიანი დეპოზიტები;

- დეპოზიტები სახსრების გატანის შესახებ წინასწარ შეტყობინებით.

დასავლეთ ევროპისა და აშშ-ის ბანკებში საკუთრივ ვადიანი დეპოზიტების წილად მოდიოდა მთლიანად მოზიდული სახსრების 30% (1996 წ.).

საკუთრივ ვადიანი დეპოზიტები სახსრების შენახვის ვადის მიხედვით იყოფა შემდეგი ვადების მქონე დეპოზიტებად:

- 30 დღემდე;

- 31-დან 90 დღემდე;

- 91-დან 180 დღემდე;

- 180-დან 360 დღემდე;

- 360 დღეზე მეტი ვადით.

გატანის შესახებ წინასწარი შეტყობინების მქონე ვადიან ანაბრებზე შეანაბრისგან ითხოვენ სპეციალურ განაცხადს სახსრების მოხსნაზე. მასში შეტანის ვადები წინასწარაა შეთანხმებული და მათზე დამოკიდებული დეპოზიტზე გასაცემი პროცენტის სიდიდე. სახსრების გატანის შესახებ განაცხადის შეტანის ვადა დეპოზიტური ანაბრის შენახვის ვადაზეა დამოკიდებული და 7 დღიდან რამდენიმე თვემდე მერყეობს. ასეთი დეპოზიტის ნიმუშია ფულადი სახსრების გახარჯვის გრაფიკის მქონე დეპოზიტი.

ამგვარად, ვადიან ანაბარს (დეპოზიტს) აქვს ზუსტად განსაზღვრული ვადა. მასზე იხდიან, როგორც წესი, ფიქსირებულ პროცენტს და შემოღებული აქვთ შეზღუდვები ანაბრის ვადამდე გატანაზე. დათქმულ ვადაზე ადრე ანაბრის გატანის შემთხვევაში ბანკი კლიენტს აჯარიმებს თანხით, რომელიც დეპოზიტის სიდიდეზე და მისი შენახვის ვადაზეა დამოკიდებული.

ვადიანი ანაბრებისა და დეპოზიტებისთვის ყველაზე უფრო დამახასიათებელი თავისებურებებია:

- შეიძლება მათი გამოყენება ანგარიშსწორებისათვის და ამიტომ მათზე არ გამოხსნერენ საანგარიშსწორებო დოკუმენტებს;

- ასეთ ანგარიშებზე მოთავსებული სახსრები ნელა ბრუნავს;

- მათზე იხდიან ფიქსირებულ პროცენტს; საპროცენტო განაკვეთის მაქსიმალურ დონეს გარკვეულ პერიოდში შესაძლოა ცენტრალური ბანკი აწესებდეს;

- დაწესებულია მოთხოვნა, რომ მეანაბრემ წინასწარ აცნობოს ბანკს ფულის გატანის შესახებ;

- დადგენილია მოთხოვნა, რომ მეანაბრემ წინასწარ აცნობოს ბანკს ფულის გატანის შესახებ;

- დადგენილია აუცილებელი რეზერვების უფრო დაბალი ნორმა.

შემნახველ ანგარიშებს ფიქსირებული ვადა არა აქვთ. პერსონალური დეპოზიტური ანაბრების ყველაზე უფრო გავრცელებული სახეობაა წიგნაკიანი საშემნახველო ანაბარი, რომელსაც ახასიათებს:

- ფულადი სახსრების შენახვის ფიქსირებული ვადის უქონლობა;

- საჭირო არაა გაფრთხილება სახსრების გატანაზე;

- ანგარიშზე ფულის შეტანა-გატანის დროს წარადგენენ შემნახველ წიგნაკს, რომელშიც სახსრების მოძრაობა აისახება.

ჩვენთან საშემნახველო ანგარიშებს მხოლოდ ფიზიკურ პირებს უხსნიან. საზღვარგარეთ ამ ანგარიშებს უხსნიან, აგრეთვე არაკომერციულ ორგანიზაციებს და საქმიან ფირმებს. საშემნახველო ანგარიშების მიხედვით გადახდილი პროცენტები, ჩვეულებრივ, უფრო დაბალია, ვიდრე ვადიან დეპოზიტებზე გადახდილი პროცენტები.

არსებობს ფიზიკური პირებისთვის გახსნილი საშემნახველო ანაბრების განსხვავებული სახეები: ვადიანი; დამატებითი შენატანებით; მომგებიანი; ფულად-ნივთობრივი მომგებიანი; მიზნობრივი; მიმდინარე; სესხების გატანის შესახებ წინასწარ შეტყობინებით და სხვა. საშემნახველო ანაბრებს ბანკებისთვის ის მნიშვნელობა აქვთ, რომ მათი მეშვეობით მობილიზდება მოსახლეობის გამოუყენებელი შემოსავლები და ისინი სანარმოო კაპიტალად გარდაიქმნება.

ვადიანი საშემნახველო ანაბრები: მათ უწესებენ ან ფიქსირებულ ვადას, ან იმ ვადას, რომლის განმავლობაშიც ანაბრის გატანა არ შეიძლება. ვადიან ანაბრებზე ბანკი იხდის ყველაზე მაღალ პრო-

ცენტს საშემნახველო ანაბრების სხვა სახეებთან შედარებით.

საშემნახველო ანაბრები დამატებითი შენატანით. ამ ანგარიშზე რეგულარად შეაქვთ ფულის წინასწარ დათქმული თანხა და დაგროვილ დანაზოგებს გარკვეული თარიღისთვის გასცემენ (სრულწლოვანების მომენტისთვის, საახალწლოდ და ა.შ).

მიმდინარე საშემნახველო ანაბრები უშვებს სახსრების თავისუფლად შეტანა-გატანას და მათ ძირითადად იყენებენ ხელფასისთვის, პენსიისთვის, რეგულარული გადასახადების გასტუმრებისთვის. ამ ანაბრებზე მინიმალური საპროცენტო განაკვეთია დაწესებული. დასავლეთის პრაქტიკის მიხედვით, ეს ანგარიშები შესაძლოა ნაშთის ავტომატურად შევებისათვის გახსნილ ვადიან ანაბარზე იყოს „მიბმული“ (იმ შემთხვევისათვის, თუ ამ ანგარიშის მიხედვით ანგარიშსწორებისთვის სახსრები საკმარისი არაა).

ამერიკის ბანკების პრაქტიკაში 1982 წლიდან გამოჩნდა ფულის ბაზრის დეპოზიტური ანგარიშები, რომლებიც საშემნახველო ანგარიშების კატეგორიას მიაკუთვნეს, მათი თავისებურებებია:

- პროცენტის განაკვეთი ყოველ კვირას იცვლება ფულის ბაზრის სხვა ინსტრუმენტების განაკვეთების ცვლილებაზე დამოკიდებულებით;

- ანაბრის ვადა დათქმული არაა, მაგრამ ბანკებს შეუძლიათ 7 დღით ადრე მოითხოვონ შეტყობინება თანხის გატანაზე;

- ანგარიშებს აზღვევს დეპოზიტური დაზღვევის ფედერალური კორპორაცია;

- ანგარიშის მფლობელს უფლება აქვს თვეში არა უმეტეს ორჯერ გადაიტანოს ანგარიშიდან თანხა მესამე პირებისთვის გადახდის განსახორციელებლად;

- შეუზღუდავია სახსრების მოხსნა ფოსტით ან ბანკში ანგარიშის მფლობელის პირადად გამოცხადებით.

მოსახლეობის ფულადი ანაბრების, როგორც მოკლევადიანი დაკრედიტების რესერვების სიმტკიცის შესაფასებლად შეგვიძლია გამოვიყენოთ ისეთი მაჩვენებლები, როგორცაა ანაბრის შენახვის საშუალო ვადა და შემოსული სახსრების უმოძრაოდ დების დონე. ფულადი სახსრების შენახვის საშუალო ვადა შეი-

ძლება შემდეგი ფორმულით ვიანგარიშოთ:

$$C_{\text{II}} = \frac{O_{\text{ep}}}{B} \cdot A$$

სადაც, C_{II} შენახვის საშუალო ვადაა დღეებით;

O_{ep} – ანაბრების საშუალო ნაშთი;

B – ანაბრების გაცემის ბრუნვა;

A – დღეების რაოდენობა პერიოდში

ანაბრებზე შემოტანილი თანხების შენახვის საშუალო ვადას ასე ანგარიშობენ:

$$Y_0 = \frac{O_k \cdot O_{\text{II}}}{\text{II}} \cdot 100\%$$

სადაც, Y_0 – ანაბრებში არსებული სახსრების უმოძრაოდ დების დონეა %-ობით;

O_k – ანაბრების ნაშთი წლის ბოლოს;

O_{II} – ანაბრების ნაშთი წლის დასაწყისში;

II – ანაბრებზე შემოტანილი თანხა.

ვადიანი დეპოზიტების და საშემნახველო ანაბრების სახესხვაობად ითვლება დეპოზიტური და საშემნახველო სერტიფიკატები. ასეთი სერტიფიკატი ემიტენტი ბანკის წერილობითი დასტურია ფულადი სახსრების ანაბრის შესახებ, რომელიც ადასტურებს მენაბრის ან მისი სამართალმემკვიდრის ფულადი სახსრების და მასზე დარიცხული პროცენტების მიღების უფლებას დაწესებული ვადის ამონაურვის შემდეგ. სერტიფიკატები შესაძლოა იყოს სახელობითი, წარმომდგენზე გაცემული, გადაეცეს სხვას ან გაიყიდოს. არ შეიძლება მათი გამოყენება გაყიდული საქონლის ან განეული მომსახურეობის ღირებულების გადახდისათვის ან ანგარიშსწორებისათვის.

დეპოზიტური სერტიფიკატები დიდ თანხებთანაა დაკავშირებული და მათ იურიდიული პირები იძენენ. მსოფლიო საბანკო პრაქტიკაში ცნობილია ორგვარი დეპოზიტური სერტიფიკატი-

ბი. მიმოქცევაში გაშვების გარეშე დეპოზიტური სერტიფიკატები მენაბრესთან ინახება და ვადის გასვლის შემდეგ სწორედ იგი წარუდგენს მას ბანკს. გადასაცემი (მიმოქცევადი) დეპოზიტური სერტიფიკატები შესაძლებელია გადაეცეს სხვა პირს მეორად ბაზარზე მათი ყიდვა-გაყიდვის გზით. დასავლეთის პრაქტიკაში გადასაცემ დეპოზიტურ სერტიფიკატებს 14 დღიდან 18 თვემდე ვადით უშვებენ.

საშემნახველო სერტიფიკატები განკუთვნილია ფიზიკურ პირებზე მისაყიდად. ვადიანი საშემნახველო სერტიფიკატების მიმოქცევის ვადაში შეიძლება გადააჭარბოს ერთ წელს და სამ წლამდე პერიოდს შეადგენს, თუ მათი გამოშვების პირობები ცენტრალურ ბანკთანაა შეთანხმებული. თუ სერტიფიკატული დეპოზიტის ან ანაბრის მიღების ვადა გადაცილებულია, მაშინ ასეთი სერტიფიკატი მოთხოვნამდე შენახულ დოკუმენტად გადაიქცევა. ბანკი ვალდებულია მასში მითითებული თანხა მფლობელის პირველი მოთხოვნისთანავე გადაიხადოს. საშემნახველო სერტიფიკატების გადაცემა მხოლოდ ფიზიკურ პირებზეა ნებადართული.

შესაძლებელია ვადიანი დეპოზიტური და საშემნახველო სერტიფიკატების ვადაზე ადრე წარდგენა გასანაღებლად, თუ ეს სერტიფიკატის ყიდვის ხელშეკრულებითაა გათვალისწინებული. ამ შემთხვევაში ბანკი პროცენტებს იხდის სახსრების სარგებლობის ფაქტობრივი დროის მიხედვით: ამ ფორმით რესურსების აკუმულაციის უპირატესობა ბანკისათვის ისაა, რომ ბანკის განკარგულებაში მსხვილი თანხები შემოდის მკაცრად დადგენილი დროით და ამგვარად, ისინი ზრდიან ყველაზე უფრო სტაბილური საკრედიტო რესურსების ნაწილს.

საკრედიტო რესურსების მობილიზაციის ახალი ფორმაა საბანკო თამასუქები. ბანკები მხოლოდ უბრალო თამასუქებს უშვებენ. საბანკო თამასუქების უპირატესობა ისაა, რომ შესაძლებელია მათი გამოყენება: შეძენილი საქონლისა და განეული მომსახურების ანგარიშსწორებისათვის; სესხის მიღების დროს – სანინდრად ფიზიკური და იურიდიული პირების მიერ; აქვთ საკმაოდ მაღალი ლიკვიდობა და საპროცენტო განაკვეთი; შეზღუდული არაა მათი

გადაცემა ფიზიკური და იურიდიული პირებისათვის; აქვთ სხვადასხვა ვადა.

ცალკეული კომერციული ბანკები უშვებენ სავალუტო თამასუქებს, რაც აფართოებს უცხოური ვალუტით საკრედიტო რესურსების აკუმულირების შესაძლებლობას.

ამგვარად, კომერციული ბანკების აქტიური ოპერაციების დაფინანსების ძირითადი წყაროა მოზიდული სახსრები, რაც კომერციული ბანკებისაგან მოითხოვს აქტიური დეპოზიტური პოლიტიკის გატარებას და დეპოზიტური ოპერაციების გაფართოებას. დეპოზიტური ოპერაციების ორგანიზაციის დროს კომერციულმა ბანკმა უნდა დაიცვას ბალანსის ლიკვიდურობის პირობები და გაითვალისწინონ შემდეგი მოთხოვნები:

- დეპოზიტური რესურსების თანხები და ვადები შეთანხმებული უნდა იყოს დასაფინანსებელ აქტიურ ოპერაციებთან, რასაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვთ არასტაბილური ეკონომიკისა და ინფლაციის მაღალი დონის პირობებში;

- დეპოზიტური ოპერაციები ხელს უნდა უწყობდეს მოგების მაქსიმიზაციას ან ქმნიდეს მომავალში მოგების მიღების პირობებს;

- დეპოზიტური ოპერაციების ორგანიზაციის პროცესში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა ექცეოდეს ფიქსირებული ვადების მქონე საშემნახველო ანაბრებისა და ვადიან დეპოზიტებზე სახსრების მოზიდვას;

- ბანკი ხელს უნდა უწყობდეს დეპოზიტური ოპერაციების მრავალფეროვნებას, დამატებით მომსახურებას ან შეღავათებს სთავაზობდეს კლიენტებს დეპოზიტორების წრის გასაფართოებლად.

მსოფლიო საბანკო პრაქტიკაში ფართოდ ვრცელდება რესურსების მოზიდვის არადეპოზიტური წყაროები. მისი ყველაზე უფრო გავრცელებული ფორმებია;

- სესხების მიღება ბანკთაშორის ბაზარზე;
- შეთანხმება ფასიანი ქაღალდების გაყიდვაზე უკან გამოსყიდვით (ოპერაცია „რეპო“);

- თამასუქების აღრიცხვა და სესხების მიღება ცენტრალურ ბანკებში;

- ბანკის აქცეპტების გაყიდვა;
- კაპიტალური ნოტისა და ობლიგაციების გამოშვება;
- კომერციული ქალაქების გამოშვება.

ამ ოპერაციების ძირითადი მიზანია ბანკის ლიკვიდური პოზიციის გაუმჯობესება.

სესხების მიღება ბანკთაშორის ბაზარზე. აშშ-ის საბანკო პრაქტიკაში ამ ბაზარმა ფედერალური სარეზერვო ფონდების სახელწოდება შეიძინა. ეს ფონდები კომერციული ბანკების დეპოზიტური სახსრებია, რომლებიც ცენტრალურ ბანკში ან ფედერალურ სარეზერვო ბანკებში ინახება სარეზერვო ანგარიშზე. ის კომერციული ბანკები, რომლებსაც სარეზერვო ანგარიშზე ჭარბი სახსრები აქვთ სავალდებულო მინიმუმთან შედარებით, სესხად იძლევიან მათ ხანმოკლე დროით. ეს დამატებით მოგებას აძლევს მათ, მსესხებელი ბანკი კი ამით ლიკვიდობის მაჩვენებელს იუმჯობესებს.

XX ს. 60-იან წლებამდე ფედერალური ფონდებს უმთავრესად იძენდნენ სარეზერვო ანგარიშზე მყოფი სახსრების შესავსებად, რადგანაც მათზე დაწესებული საპროცენტო განაკვეთები ცენტრალური ბანკის სააღრიცხვო განაკვეთზე უფრო დაბალი იყო. მომდევნო წლებში საპროცენტო განაკვეთები გაიზარდა და სააღრიცხვო განაკვეთს გადააჭარბა.

ფედერალური სარეზერვი სისტემა (ფსს). ფედერალურ ფონდებთან დაკავშირებული ოპერაციების უმრავლესობა ძალიან მცირე ვადით – ერთი სამუშაო დღით ხორციელდება. ამავე დროს, გარიგებათა ნაწილს უფრო ხანგრძლივი დროით – 30-დან 90 დღემდე ვადით დებენ და მათ ვადიან გარიგებებს უწოდებენ. რადგანაც ფედერალური ფონდების ყიდვისას სახსრების რეზერვირება საჭირო აღარაა, ამიტომ ბანკებს შეუძლიათ იმაზე მეტი პროცენტი გადაიხადონ, ვიდრე დეპოზიტური სერტიფიკატების შემთხვევაში.

დიდ ბრიტანეთში ბანკთაშორისი კრედიტების ბაზარი ფართოდ გავრცელდა 1971 წლიდან, როცა მკვეთრად ამაღლდა სავალდებულო რეზერვების ნორმები.

შეთანხმება ფასიანი ქალაქების ყიდვის შესახებ უკან გა-

მოსყიდვით („რეპო“) ფასიანი ქაღალდებით (უფრო ხშირად სახაზინო ვალდებულებებით) უზრუნველყოფილი მოკლევადიანი სესხის სახეობაა, როდესაც უზრუნველყოფის განკარგვის უფლება კრედიტორზე გადადის. ამ გარიგების აუცილებელი პირობაა მსესხებლის ვალდებულება, გამოისყიდოს ფასიანი ქაღალდები მოლაპარაკებულ დროს და წინასწარ დადგენილი ფასით. ამავ დროს, უზრუნველყოფის როლში არსებულ ფასიან ქაღალდებს აფასებენ საწინდარის მარჯით საბაზრო ფასის 1-დან 3%-მდე.

თამასუქების აღრიცხვა და სესხის მიღება ცენტრალური ბანკიდან. დამატებითი სესხების მოზიდვის ამ ხერხს უფრო ხშირად ის კომერციული ბანკები იყენებენ, რომლებიც რესურსების სეზონურ რყევას განიცდიან, ან რომლებსაც საგანგებო ვითარება ექმნებათ. ამ დროს ცენტრალური ბანკი თვალ-ყურს ადევნებს იმას, რომ ამგვარი სესხები მუდმივ წყაროდ არ გადაიქცეს. ასეთი სესხების მიღების შემთხვევაში კომერციული ბანკები უზრუნველყოფას გასცემენ სახაზინო ფასიანი ქაღალდების, ხელისუფლების ფედერალური და ადგილობრივი ორგანოების ვალდებულებების, თუ მოკლევადიანი კომერციული თამასუქების სახით.

საბანკო აქცეპტების აღრიცხვა. ბანკის აქცეპტი ექსპორტიორის ან იმპორტიორის მიერ იმ ბანკისათვის წარდგენილი ვადიანი ტრატა ან გადასაყვანი თამასუქია, რომელიც თანახმაა მის აქცეპტზე. ბანკის აქცეპტებს საგარეო-სავაჭრო გარიგებების დასაფინანსებლად იყენებენ. კომერციულ ბანკს შეუძლია ფს-ში მოახდინოს აქცენტების ხელახლა აღრიცხვა თ ვეემდე ვადის მქონე აქცეპტებზე საექსპორტო-საიმპორტო ოპერაციებზე ან სასაქონლო გარიგებებზე ქვეყნის შიგნით.

სესხების აღება ევროდოლარების ბაზარზე. რესურსების მოზიდვის ეს ხერხი ხელმისაწვდომია იმ მსხვილი კომერციული ბანკებისათვის, რომლებსაც საზღვარგარეთ აქვთ ან არა აქვთ ფილიალები. ევროდოლარები ამერიკული დოლარებით გამოხატული ის ანაბრებია, რომლებიც აშშ-ის ფარგლებს გარეთ განლაგებულ ბანკებს ან სხვა მფლობელებს ეკუთვნით, ამერიკის ბანკების ფილიალების ჩათვლით. აშშ-ის მსხვილი ბანკები ევროდოლარული ანაბრების ბაზრებს ჩვეულებრივ შიდაბაზარზე სიძნელეთა შე-

რიოდში სესხების მისაღებად იყენებენ. ევროდოლარების მთავარი ბაზარი ლონდონშია.

კომერციულ ბანკებს საკუთარი კაპიტალის და აქედან გამომდინარე, საბანკო რესურსების გადიდების მიზნით შეუძლიათ გამოუშვან კაპიტალური ნოტები და ობლიგაციები. ნოტებს და ობლიგაციებს ძირითადად მსხვილი ბანკები უშვებენ. ამ სახეობის სავალო ვალდებულებების გამოშვება ადიდებს, ერთი მხრივ, ბანკის კაპიტალს, მეორე მხრივ კი – მის რესურსებს.

მოკლე დასკვნები

1. საბანკო საქმის ისტორიაში ბევრი არაა სხვა ისეთი პრობლემა, ბანკის კაპიტალს რომ უკავშირდებოდეს. ბანკებსა და მათ მარეგულირებელ დაწესებულებებს (რომლებიც საზოგადოებას წარმოადგენენ) შორის „კონფლიქტი“ ბანკის კაპიტალის რაოდენობასა და სტრუქტურაზე ძველი დროიდან მოდის. იცვლება ბანკის კაპიტალის არამართო განმარტებები და კონცეფცია, არამედ ბანკის კონტროლის საქმეში კაპიტალის როლზე არსებული შეხედულებებიც.

2. საბანკო საქმეში კაპიტალს, ჩვეულებრივ, უწოდებენ ბანკის მფლობელების მიერ შეტანილ სახსრებს, რომლებიც ძირითადად შედგება სააქციო კაპიტალისგან, ნამატისგან, გაუთვალისწინებელი ხარჯების რეზერვისა და გაუნაწილებელი მოგებისგან. კაპიტალი ყოველგვარი რისკებისგან იცავს ბანკს და გაკოტრებისგან მისი დამცავი ერთგვარი ბოლო ხაზია. იგი სხვა გრძელვადიანი სახსრების შემავსებელიცაა და ბანკის საკრედიტო საქმიანობის გაფართოების და ფიზიკური სტრუქტურის განვითარების მხარდაჭერის საფუძველსაც წარმოადგენს. ბანკის კაპიტალის ამჟამად გამოყენებული ფორმებია: ჩვეულებრივი აქციები, პრივილეგირებული აქციები, გაუნაწილებელი მოგება, რეზერვები, სუბორდინირებული ვალდებულებები (ანუ კაპიტალის სავალო ვალდებულებები), კონსოლიდირებული შვილო-

ბილი კომპანიების აქციათა არასაკონტროლო პაკეტი, აგრეთვე, აქციების გაყიდვის ხარჯზე დაფარული ფასიანი ქაღალდები.

3. ბანკის კაპიტალს და მის სტრუქტურას განსაზღვრავს როგორც სახელმწიფოს მხრიდან რეგულირება, ისე ბაზარი. რეგულირება დიდი ხანია იქცა საბანკო საქმიანობის ნაწილად, რადგანაც საზოგადოებაში არსებობს იმის საფრთხე, რომ ბაზარი, როგორც ბანკის კაპიტალის რეგულატორი, საკმარისად საიმედო არა არის. ჩვეულებრივ, ამტკიცებენ, რომ თავისუფალი ბაზარი არაა ყოველგვარი რისკის მართვის ეფექტიანი ინსტრუმენტი.

4. კაპიტალის სიდიდის მინიმალურ სტანდარტს (მთლიანი აქტივების სიდიდის მიმართ) ამჟამად ყველა ბანკის მიმართ იყენებენ. ეს სტანდარტი აშშ-ში გაჩნდა ბანკების ხშირი გაკოტრებით გამოწვეული უკმაყოფილების გამო და განმტკიცდა 1983 წ. კანონით საერთაშორისო დაკრედიტებისა და ზედამხედველობის შესახებ. კაპიტალის საერთაშორისო სტანდარტებზე 1987 წ. დადებული ბაზელის შეთანხმების შესაბამისად, შემდეგში იგი სხვა ქვეყნების ბანკებზეც გავრცელდა. ბანკები მარეგულირებელი დანესებულებების მხრიდან ზენოლას განიცდიან დამატებითი კაპიტალის მოზიდვის აუცილებლობის თაობაზე. ამის გამო ისინი მიმართავენ სახსრების შიდა ან გარე წყაროებს. დაფინანსების ძირითადი შიდა წყაროა გაუნაწილებელი მოგება. კაპიტალის მთავარი გარე წყაროებია: 1) ჩვეულებრივი აქციების გაყიდვა; 2) პრივილეგირებული აქციების გაყიდვა; 3) კაპიტალის სავალო ვალდებულებების გამოშვება; 4) ბანკის აქტივების გაყიდვა; 5) უძრავი ქონების არენდა; 6) აქციების გადაცვლა სავალო ვალდებულებებზე. დაფინანსების ამა თუ იმ ფორმას შორის არჩევანის გაკეთების დროს ბანკმა უნდა გაითვალისწინოს ყოველ მათგანთან დაკავშირებული ხარჯები და რისკი, საერთო რისკის დონე, კაპიტალის მოზიდვის შერჩეული ხერხის გავლენა აქციონერთა შემოსავლებზე და, აგრეთვე, სახელმწიფო რეგულირება.

5. საბანკო კაპიტალი ასრულებს გარკვეული სახის ფუნქციებს: დაცვით, ოპერატიულ და მარეგულირებელს. ცალკე გამოყოფენ ბანკის სანესდებო კაპიტალის ფუნქციებს. კერძოდ: ა. ბანკის მუშაობის სანყის ეტაპზე იგი იმ აუცილებელი თავდაპირველი სასტარტო

სახსრების როლში გამოდის, რის გარეშეც ბანკი ვერ შეძლებს მუშაობის დაწყებას; ბ. კაპიტალის როლი დიდია საბანკო ოპერაციების გაშლა-გაფართოების მომდევნო ეტაპებზეც; გ. კაპიტალი ბანკის საქმიანობის რეგულატორი, მ.შ. მისი ოპერაციების მოცულობისა და შესაბამისი რისკების გაუმართლებელი ზრდის შემზღუდავია; დ.სოლიდური კაპიტალის არსებობა აყალიბებს და განამტკიცებს ბანკისადმი კლიენტების ნდობას; ე.კაპიტალი თამაშობს ამორტიზატორის როლს, რომელმაც უნდა გადაფაროს მიმდინარე დანაკარგებით მიღებული ზარალი.

6. ბანკების კაპიტალის სიდიდეს მკაცრად არეგულირებენ, რისი ძირითადი მიზეზებია:

- ბანკის გაკოტრების რისკის შეზღუდვა;
- მათდამი საზოგადოების ნდობის შენარჩუნება;
- ფედერალური მთავრობის იმ დანახარჯების შეზღუდვა, რომლებიც ბანკების დაზღვევას უკავშირდება.

ახალ საერთაშორისო შეთანხმებაში ბანკის კაპიტალის წყაროები ორ კლასადაა დაყოფილი: პირველი (ძირითადი) კაპიტალი მოიცავს ჩვეულებრივ აქციებს, ნამატს, გაუნაწილებელ მოგებას, ისეთ უვადო პრივილეგირებულ აქციებს, რომლებიც არ ითვალისწინებენ დივიდენდების დაგროვებას; მეორე (დამატებითი) კლასის კაპიტალი მოიცავს სესხებიდან და არენდიდან მიღებულ დასაშვებ დანაკარგებს, აგრეთვე, სუბორდინირებულ სავალო ინსტრუმენტებს, მათ შორის აქციებით უზრუნველყოფილს.

7. კომერციული ბანკები სულ უფრო მეტ ზენოლას განიცდიან თავიანთი კაპიტალის მოცულობის გადიდების მხრივ. ეს ინვესტ დამატებით კაპიტალზე გაჩენილი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების გრძელვადიანი დაგეგმვის აუცილებლობას. ამჟამად ასეთი დაგეგმვის შემდეგი ძირითადი ეტაპები გამოიყოფა: 1. ბანკის საერთო ფინანსური გეგმის შემუშავება; 2. კაპიტალის იმ სიდიდის განსაზღვრა, რომელიც აუცილებელია ბანკისათვის მისი მიზნების, განზრახული ახალი მომსახურების, რისკის ალბათობის და სახელმწიფო რეგულირების პირობების გათვალისწინებით; 3. იმ კაპიტალის სიდიდის განსაზღვრა, რომლის მოზიდვაც შიდა წყაროს – გაუნაწილებელი მოგების – ხარჯზე შეიძლება; 4. ბანკ-

ის მოთხოვნები და მიზნებისათვის ყველაზე უფრო შესაბამისი კაპიტალის წყაროების შეფასება და შერჩევა.

ბერძენისა და ძირითადი ცნებების განმარტება

საბანკო სახსრები – ფინანსური რესურსების სახესხვაობა, შემადგენელი ნაწილი, რომელიც ბანკების საკუთარ და მოზიდულ სახსრებს მოიცავს. საკუთარი სახსრები – აქციონერული და სარეზერვო კაპიტალი, აგრეთვე, გაუნაწილებელი მოგება. მოზიდული სახსრები – ანაზრები, ობლიგაციებისა და სხვა ფასიანი ქაღალდების გაყიდვით მიღებული სახსრები. იმ სახსრების ერთობლიობაა, რომლებიც ბანკების განკარგულებაში და მათ მიერ საკრედიტო და სხვა აქტიური ოპერაციებისათვის გამოიყენება.

დიურაცია – დაფარვის ვადის საშუალო შენონილი, ხანგრძლივობის ანალიზი გამოიყენება იმ ნაღდი თანხების ნაკადის საშუალო შენონილი ხანგრძლივობის გამოსათვლელად, რომელიც წარმოიშობა სხვადასხვა ფინანსური ინსტრუმენტების გამოყენების შედეგად. დიურაცია, აქტივ-პასივების სხვა ფასში გადაანაგარიშების მონაცემებზე დაყრდნობითა და შერეული საპროცენტო განაკვეთის გამოყენებით, იძლევა საპროცენტო განაკვეთის რისკის უფრო ზუსტი შეფასების შესაძლებლობას. დიურაციის მუშეობით აღირიცხება ის, თუ როგორ იცვლება ბანკის სახსრების ღირებულება მომავალი ფულადი ნაკადის ახლანდელი ღირებულებით;

ბანკის საკუთარი სახსრები – ზოგადი ცნებაა და მოიცავს ბანკის საქმიანობის პროცესში ჩამოყალიბებულ მთელ პასივებს: ბანკის სანესდებო, სარეზერვო და სხვა ფონდებს, ბანკის მიერ შექმნილ მთელ რეზერვებს, აგრეთვე, წინა წლების გაუნაწილებელ მოგებას და მიმდინარე წლის მოგებას.

ბანკის საკუთარი კაპიტალი – გაანგარიშების გზით მიღებული სიდიდეა. იგი მოიცავს საკუთარი სახსრების (ზოგჯერ მოზიდული სახსრებისა) იმ მუხლებს, რომლებსაც ეკონომიკური აზრით

ბანკის კაპიტალის ფუნქციის შესრულება შეუძლიათ. ბანკის საკუთარ კაპიტალად უნდა ჩავთავლოთ სპეციალურად შექმნილი ის ფონდები და რეზერვები, რომელთა დანიშნულებაა ბანკის ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფა და შესაძლო ზარალის დაფარვა და რომლებიც ბანკის განკარგულებაშია მისი ფუნქციონირების მთელი პერიოდის განმავლობაში.

საბანკო კაპიტალის ფუნქციები – დაცვითი, ოპერატიული და მარეგულირებელი; თუ რისკთან დაკავშირებით განვიხილავთ, მაშინ ფუნქციები შემდეგია: კაპიტალი ის ბუფერია, რომელსაც შესწევს ნაგების გადაფარვის და გადახდისუნარიანობის შენარჩუნების უნარი; კაპიტალი უზრუნველყოფს ფინანსური რესურსების ბაზრებში შელწევას და ლიკვიდურობის პრობლემისგან იცავს ბანკებს; კაპიტალი აკავებს რისკის ზრდას და ზღუდავს მას.

საბანკო კაპიტალი – ფულადი კაპიტალი, რომლებიც მოზიდულია ბანკის მიერ სხვადასხვა წყაროებიდან და გამოიყენება საბანკო ოპერაციების ჩასატარებლად, ქმნის ბანკის ფინანსურ რესურსებს. ბანკის საკუთარი კაპიტალი (აქციონერული და სარეზერვო კაპიტალის ჯამი) საბანკო კაპიტალის ნაწილია, რომელიც ჩადებულია ბანკის მესაკუთრეების (აქციონერების) მიერ.

საკუთარი კაპიტალი – კაპიტალი, რომელიც დაბანდებულია ფირმის მფლობელის მიერ. აქციონერული საზოგადოების პირობებში – აქციონერული კაპიტალი. იგი გაიანგარიშება, როგორც სხვაობა ფირმის ერთობლივ აქტივებსა და მის ვალდებულებებს შორის.

რესტრიქცია – ცენტრალური ბანკის მიერ კომერციულ ბანკებზე გასაცემი კრედიტების შეზღუდვა, რაც იწვევს სამრეწველო და სავაჭრო სანარმოების კრედიტების საერთო შემცირებას, წარმოების შეკვეცას ან მისი ზრდის ტემპების დაცემას.

საბაზრო რისკი აქციების მიმართ – მოცემული კომპანიის აქციების საბაზრო ფასის ცვალებადობის ზომა სხვა კომპანიების აქციების საბაზრო ფასების საშუალო მერყეობის მიმართ.

ფასიანი ქალაქების ბაზარი – ფასიანი ქალაქების მიმოქცევის სფერო, რომლის საშუალებითაც ხდება სანარმოთა დროებითი

თავისუფალი სახსრებისა და მოსახლეობის დანაზოგების მობილერო ზაცია ეკონომიკაში ინვესტირებისათვის. იყოფა პირველად და მეორეულ ბაზრებად. პირველად ბაზარზე იყიდება ახალგამოშვებული, ემიტირებული ფასიანი ქაღალდები. ფასიანი ქაღალდების მეორეულ ბაზარზე ინვესტორები, საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტები და შუამავლები ვაჭრობენ იმ ფასიანი ქაღალდებით, რომლებიც ერთხევ უკვე გაყიდეს მათმა ემიტენტებმა.

ბანკის საკუთარი ბრუტო-კაპიტალი – ბანკის ყველა ფონდის და ბალანსის მიხედვით გაუნაწილებელი მოგების ჯამია.

ბანკის საკუთარი ნეტო-კაპიტალი – მიიღება ბრუტო კაპიტალისაგან, რომელსაც აკლდება საკუთარ წყაროებზე განეული კაპიტალური ხასიათის ხარჯები, დაშვებული და პერსპექტიული ზარალი, გამოსყიდული საკუთარი აქციები და 30 დღეზე მეტი ხანგრძლივობის მქონე დებიტორული დავალიანება. ნეტო-კაპიტალი ახასიათებს ბანკის ფაქტობრივად არსებულ საკუთარი სახსრების სიდიდეს.

ბანკის „კაპიტალის საკმარისობა“ – გამოხატავს ბანკის საიმედოობის ზოგად შეფასებას, მასზე რისკის „დამუქრების“ დონეს. კაპიტალის, როგორც ზარალის სანინააღმდეგო ბუფერის მოაზრება განაპირობებს უკუდამოკიდებულებას კაპიტალის სიდიდესა და ბანკზე რისკის დამუქრების ძალას შორის. აქედან გამომდინარეობს კაპიტალის საკმარისობის ძირითადი პრინციპი: საკუთარი კაპიტალის ზომა უნდა შეესაბამებოდეს აქტივების სიდიდეს, მათი რისკის ხარისხის გათვალისწინებით.

კუკის კოეფიციენტი – საკრედიტო დაწესებულებებისა და კომერციული ბანკების გადახდისუნარიანობის კოეფიციენტი, რომელიც მოითხოვს 8%-იანი დონის თანაფარდობას საკუთარ ფონდებსა და აქტივებს შორის, შეფარდებულს მათი რისკის ხარისხთან.

ბაზელის შეთანხმება – შეთანხმების თანახმად მოხდა ქვეყნის და კრედიტების რისკების შეფასების სტანდარტიზაცია. საპროცენტო განაკვეთებთან დაკავშირებული საბაზრო რისკები ამ მეთოდის ფარგლებში 1997 წლამდე არ არსებობდა. ამჟამად ბაზელის კომიტეტის მიერ დამუშავებულია კაპიტალის საკმარისობის ნორმატივების გაანგარიშების რეკომენდაციები საპროცენტ-

ტო და საბაზრო რისკების გათვალისწინებით.

NOW ანგარიშები – მოთხოვნამდე არსებული ისეთი დეპოზიტური ანგარიშებია, რომლებზეც საანგარიშსწორებო დეკუმენტების გამოწერა შეიძლება მესამე პირის სასარგებლოდ. ეს ანგარიშები ლიკვიდობის პრინციპს აერთიანებს შემოსავლების მიღების შესაძლებლობასთან (პროცენტის სახით), მათ უხსნიან მხოლოდ კერძო პირებს და მოგების არმქონე ფირმებს.

დადასტურებული ჩეკების ანგარიშები – მოთხოვნამდე შენახული ისეთი დეპოზიტური ანგარიშებია, რომლებზეც მოთავებული ფულადი სახსრები დადასტურებული ჩეკების გასანაღდებლადაა განკუთვნილი. დადასტურებულ ჩეკზე ბანკი საგანგებო აღნიშვნას აკეთებს მისი განაღდებისათვის სახსრების არსებობის შესახებ (ადრე მას ჩვენთან „ბანკის მიერ აქცეპტებულ საანგარიშსწორებო ჩეკს“ უწოდებდნენ).

ტრატა – თანამედროვე საბანკო და კომერციულ პრაქტიკაში გადასაპირებელი თამასუქის სინონიმი. განასხვავებენ: 1. სავაჭრო ტრატას, რომელსაც გამყიდველი გასცემს მყიდველზე; 2. საბანკო ტრატას, რომელსაც გამყიდველი გასცემს ბანკზე; 3) საფინანსო ტრატას, რომელსაც ბანკის გასცემს ბანკზე. განსაკუთრებით გავრცელებულია საგარეო-სავაჭრო ბრუნვაში.

ობლიგაცია – 1. განსაზღვრული ვადით გამოშვებული მყარი კურსის მქონე ფასიანი ქაღალდი, რომელიც შეიცავს მითითებულ დროში სესხის დაფარვისა და პროცენტის ყოველწლიური გადახდის ვალდებულებას. საგადასახადო ვალდებულება, რომლის მიხედვითაც კრედიტორი ყოველწლიურად იღებს შემოსავალს ფიქსირებული პროცენტის სახით. ობლიგაციებს უშვებენ სახელმწიფო და აქციონერთა საზოგადოებები. 2. ფიქციური კაპიტალის ერთ-ერთი ფორმა.

კონვერტირებადი ობლიგაციები – ობლიგაცია, რომლის მფლობელსაც შეუძლია გაცვალოს იგი ჩვეულებრივ აქციაზე.

ევროდოლარები – ევროპული დოლარები, რომლებიც წარმოადგენს ფულად სახსრებს აშშ-ს დოლარებში და მათი მფლობელების მიერ მოთავსებულია აშშ-ს საზღვრებს გარეთ არსებულ ბანკებში, უმთავრესად – ევროპულ ბანკებში. საბანკო ანგარიშე-

ბი დოლარებში საშუალებას აძლევს ბანკებს, რომლებშიც გახსნილია ანგარიშები, გამოიყენონ დოლარიანი ფული ოპერაციებისათვის სასესხო კაპიტალის საერთაშორისო ბაზრებზე, რადგან დოლარი მსოფლიო ვალუტადაა აღიარებული.

კონვენსია – არსებითი გარდაქმნა, პირობების შეცვლა, წარმოების ერთი ობიექტის მეორეთი ან ერთი ფასიანი ქალაქის მეორეთი შეცვლა. კონვენსიის სახეებია: ვალუტისა და ფასიანი ქალაქების კონვენსია – ერთი ვალუტის სხვაზე ან ერთი სახის აქციის მეორეზე გაცვლა; სესხის კონვენსია – სესხის თავდაპირველი პირობის შეცვლა ან ობლიგაციების გამოცვლა;

შებრუნებითი კონვენსია – ფასიანი ქალაქების ვალდებულებათა უკუგაცვლა, რომელსაც ბროკერები მათი კლიენტების ფასიანი ქალაქებიდან შემოსავლის მისაღებად იყენებენ.

კონიუნქტურა – 1. ნიშნების ერთობლიობა, რომელიც დამახასიათებელია გარკვეულ პერიოდში ეკონომიკის მდგრადობისათვის. 2. ურთიერთდაკავშირებული პირობების ერთობლიობა, ჩამოყალიბებული ვითარება.

ბაზრის კონიუნქტურა – დროის გარკვეულ პერიოდში კონკრეტულ ადგილზე ჩამოყალიბებული საქონლის რეალიზაციის სოციალურ-ეკონომიკური, სავაჭრო-ორგანიზაციული და სხვა პირობები. დამოკიდებულია მრავალ ფაქტორზე: მომხმარებელთა ფულადი შემოსავლები, საქონლის ფასები, სასაქონლო რესურსები, მათ შორის სასაქონლო მარაგის მოცულობა და სტრუქტურა.

შვილობილი კომპანია – სათავო კომპანიის კონტროლით მუშავე ფილიალი, სადაც კონტროლი ხორციელდება მონაწილეობის სისტემის მეშვეობით, ე.ი. სათავო კომპანია, როგორც პოლდინგის როლში მყოფი საზოგადოება, ფლობს შვილობილი კომპანიების საკონტროლო პაკეტებს. შვილობილ კომპანიებს აქვთ დამოუკიდებელი იურიდიული პირის სტატუსი. მათი რეგისტრაცია ხდება მოცემული ქვეყნის კანონმდებლობის შესაბამისად, ადგილსამყოფელის მიხედვით და ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა არა აქვს, სად არის დაფუძნებული სათავო კომპანია. მათ აქვთ დამოუკიდებელი საბუღალტრო ბალანსი და საფინანსო დოკუმენტები, ფართო უფლე-

ბებით სარგებლობენს საკუთარი მოგების განაწილებაში, მათი რეინვესტიციის ჩათვლით. ფუნქციონალური ნიშნის მიხედვით შვილობილი კომპანიები იყოფა საბაზო, საექსპორტო, საფინანსო, მეცნიერულ-ტექნიკურ და სხვა განყოფილებებად.

რემო – 1. შეთანხმება ადრე გაყიდული საქონლის უკან შესყიდვის თაობაზე. 2. ოპერაცია ფინანსურ ბაზარზე, რომელიც ითვალისწინებს მონაწილეების შეთანხმებას ფასიანი ქაღალდების უკან გამოსყიდვის შესახებ; გარიგება გულისხმობს, რომ ერთი მხარე მიჰყიდის მეორე მხარეს გარკვეული ღირებულების ფასიანი ქაღალდების პაკეტს ვალდებულებებით, რომ უკან გამოისყიდის მას წინასწარ დათქმული ფასით.

აქცეპტი – 1. თანხმობა ხელშეკრულების დადებაზე; 2. წარწერა გადასაპირებელ თამასუქზე, რომლითაც გადამხდელი ადასტურებს თავის ვალდებულებას, გაანაღდოს თამასუქი მასზე მითითებულ ვადაში. აქცეპტს აფორმებს აქცეპტანტი წარწერით „აქცეპტირებულია“ და ხელის მოწერით. 3. ბანკის თანხმობა გადასაპირებელ თამასუქზე აღნიშნული თანხის გადახდის გარანტიის შესახებ.

კითხვები და დავალებები **დამოუკიდებელი მუშაობისათვის**

1. როგორია კაპიტალის ცნების მნიშვნელობა საბანკო საქმიანობისთვის?

2. რა წამყვან როლს თანაშობს კაპიტალი ბანკის მართვისა და საქმიანობის უზრუნველყოფაში?

3. როგორია კაპიტალისა და რისკის გაჩენის ალბათობის ურთიერთდამოკიდებულება საბანკო საქმიანობაში?

4. საბანკო კაპიტალის რომელ სახეებს იყენებენ ამჟამად?

5. როგორ აფასებენ ბანკის კაპიტალის სიდიდეს?

6. რა განსხვავებაა „ბუღალტერიის საყოველთაოდ მიღებული პრინციპების მიხედვით“ და „ბუღალტერიის რეგულირებადი პრინციპების მიხედვით“ ბანკის კაპიტალის შეფასებებს შორის?

7. რითი ამართლებენ სახელმწიფოს მიერ ბანკის მინიმალური სტანდარტების დანესებას იმის საპირისპიროდ, რომ ეს სტანდარტები კონკრეტულმა ბაზარმა განსაზღვროს?

8. რა მონაცემები მოგვცა ბოლო გამოკვლევებმა კერძო ბაზრის როლის შესახებ ბანკების კაპიტალიზაციის სტანდარტების განსაზღვრაში?

9. ბოლო გამოკვლევების დასკვნების მიხედვით, თავიდან გვაცილებს თუ არა ბანკის კაპიტალი მის გაკოტრებას?

10. რომელია ყველაზე პოპულარული ის ფინანსური მაჩვენებლები, რომლებსაც ამჟამად იყენებენ მარეგულირებელი დანესებულებები ბანკის კაპიტალის ადეკვატურობის შეფასებისათვის?

11. რა განსხვავებაა ძირითად (პირველი კლასის) კაპიტალსა და დამატებით (მეორე კლასის) კაპიტალს შორის?

12. რა ცვლილებები შეიტანა ბაზელის შეთანხმებამ ბანკის კაპიტალის რეგულირებაში?

13. რა შესაძლო შედეგები შეიძლება მოყვეს ბაზელის შეთანხმებას ბანკების მიერ იმ გადაწყვეტილებების მიღებაზე, რომლებიც აქტივების შერჩევას უკავშირდება?

14. დაასახელეთ ბანკის კაპიტალზე გრძელვადიანი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების დაგეგმვის ოთხი ეტაპი.

15. როგორ მოქმედებს დივიდენდების პოლიტიკა ბანკის მიერ დამატებითი კაპიტალის მოზიდვის მოთხოვნილებაზე?

16. რა არის შიდა კაპიტალის ზრდის ტემპი და რატომ აქვს ამ მაჩვენებელს დიდი მნიშვნელობა ბანკის მართვისათვის?

17. რომელია ბანკის კაპიტალის ძირითადი გარე წყაროები?

18. რა ფაქტორებს უნდა ითვალისწინებდნენ მენეჯერები კაპიტალის გარე წყაროების შერჩევის დროს?

19. აღწერეთ კომერციული ბანკის საკუთარი სახსრების შემადგენელი ნაწილები და მათი სტრუქტურა.

20. დაასახელეთ საბანკო კაპიტალის ფორმირების პროცესის ძირითადი ეტაპი. ჩამოთვალეთ ბანკის სადემოზიტო პოლიტიკის ძირითადი კრიტერიუმები.

21. როდის გაფორმდა ბაზელის ხელშეკრულება და კომერ-

ციული ბანკების რომელ სფეროს ეხებოდა იგი?

22. რას გამოხატავს კუკის კოეფიციენტი?

23. რა განსხვავებაა ბანკის საკუთარ სახსრებსა და საკუთარ კაპიტალს შორის?

24. რა არის დიურაცია და რის აღსარიცხავად იყენებენ მას?

25. ჩამოთვალეთ საბანკო კაპიტალის მიერ შესრულებული ფუნქციები.

რეკომენდებული ლიტერატურა

ასათიანი რ. ეკონომიქსი. განმარტებითი ლექსიკონი. თბ., 2003.

გიტმანი ლ., ჯონკი მ., ინვესტირების საფუძვლები, გადმოქართულებული და შევსებული ლ. ქოქიაურის მიერ. თბ. „ფინანსები“, 2000.

ეკონომიკური ლექსიკონი. ავტ. კოლ. ა. სილაგაძის ხელმძღვანელობით. თბ., 2000.

კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობა-რეგულირების მეთოდური სახელმძღვანელო. საქართველოს ეროვნული ბანკი. თბ., 1999.

მონეტარული და საბანკო სტატისტიკის ბიულეტენი. საქართველოს ეროვნული ბანკი. №4(46), თბ., 202.

პაპავა ვლ. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი საქართველოში: მიღწევები და შეცდომები. თბ., 2000.

Банковское дело. Авт. колл. под ред. Ю.А. Бабичевой. М.,

Банковское дело. Авт. колл. под редакцией Ю.Ю. Русанова.

Комплекс методических материалов для дистанционного обучения. М., МБИ, 1999.

Банковский портфель: в 3-х томах. /Овт. ред. Ю.И. Коробов, Ю.Б. Рубин, В.И. Солдаткин. М.:Соминтех, 1994-1995.

Деньги, кредит, банки. Авт. колл. под ред. О.И. Лаврушина. _ Учебник М., 1998.

Жуков Е. Ф. Банки и банковские операции: Учебник. М., 1997.

Коллесников В.И., Кроливецкая Л.П. Банковское дело. М., 1995.

Миловидов В.Д. Современное банковское дело: Опыт организации и функционирования банков США. М.: Изд-во Моск. университета, 1992.

Ресин В.И. Тагирбеков К.Р. Банк в системе экономических структур. М., Весь Мир, 1997.

Усоскин В.М. Современный коммерческий банк. управление и операции. М.: Всё для вас, 1993.

Эдвин Дж. Долан. Деньги, Банки и денежно-кредитная политика. пер. с англ-ого. М., СПб, 1994.

Palfreman David., Ford Philip. Elements of Banking. Pritman Publishing. London. 1996.

Pose Peter S. Commercial Bank Managment. Producing and Selling Financial Services. Second Edition. IRWIN. Honewood. Boston. 1993.

Woelfel Charles J. Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

მესამე განყოფილება კომარსიული ბანკების ოპერატივა და შემოსავლები

მესხრა თაჟი. კომარსიული ბანკების ოპერატივა (გარიგებები) და სანიმდლოგა.

ტერმინები და ძირითადი ცნებები

- 9.1. ბანკის აქტიური და პასიური ოპერაციები
- 9.2. აქტივების შედგენილობა და სტრუქტურა
- 9.3. ბანკის აქტივების ხარისხი
- 9.4. საბანკო საქმიანობის რისკები: ცნება, კლასიფიკაცია, გაანგარიშების მეთოდები, მარკა
- 9.5. ბანკის საიმედოობა: ცნება, განმსაზღვრელი ფაქტორები, მაჩვენებლები, დინამიკა
- 9.6. კომერციული ბანკების საიმედოობისა და მდგრადობის უზრუნველმყოფი ნორმატივების სისტემა

მოკლე დასკვნები

ტერმინები და ძირითადი ცნებების განმარტება
კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაობისათვის
რეკომენდებული ლიტერატურა

ტერმინები და ძირითადი ცნებები

აქტივები	დიურაცია
აქტივების გამოყენების ეფექტიანობის კოეფიციენტი	ინსაიდერი
ბანკის აქტიური ოპერაციები	კრედიტის სადემოზიტო ბაზის გამოყენების კოეფიციენტი
ბანკი – კორესპონდენტი	ლიზინგი
ბანკო	სპრედი
გები	სპრედერი
დებიტორები	ფაქტორინგი
დებიტორული დავალიანება	ფაქტორ-კომპანია
დემოზიტორი	ფულადი ბაზრის დემოზიტური ანგარიში
დემოზიტური ბანკები	შენონილი საკლასიფიკაციო მაჩვენებელი
დემოზიტური ოპერაციები	
დემოზიტური სერთიფიკატი	

9.1. ბანკის პასიური და აქტიური ოპერაციები

ბანკი გამუდმებით ეწევა სრულიად განსხვავებულ ფინანსურ მოქმედებებს, რომლებსაც მის ოპერაციებს (გარიგებებს) უწოდებენ. ყოველი ასეთი ოპერაცია ბანკის მუშაკების გარკვეული პროფესიული მოქმედებაა. ამ ოპერაციების (თანამშრომელთა შესაბამისი მოქმედებების) მთელი ერთობლიობა ორ მსხვილ ჯგუფად იყოფა – პასიურ და აქტიურ ოპერაციებად.

ბანკის პასიური ოპერაციები. ეს ის ოპერაციებია, რომელთა ჩატარებაც თავის რეალურ მფლობელობასა და განკარგულებაში არსებულ ფულად სახსრებს უზრდის ბანკს (სახელწოდება უკავშირდება საბუღალტრო აღრიცხვაში გამოყენებულ ტერმინლოგიას – ბანკის ყველა ამგვარი სახსრები ბალანსის პასიურ ანგარიშებზე აღირიცხება). დასახელებული რესურსები ორი კომპლექსური ნაწილისგან შედგება – ბანკის საკუთარი სახსრებისაგან და მოზიდული სახსრებისაგან. ამის შესაბამისად შეგვიძლია განვსაზღვროთ ბანკის მუშაკთა საქმიანობის კონკრეტული მიმართულებები (პასიური ოპერაციების სახეები), რომლებიც იწვევენ როგორც ბანკის საკუთარი სახსრების, ისე გარედან მოზიდული რესურსების მოცულობის გადიდებას. ესენია:

- ◆ ბანკის საკუთარი კაპიტალის დაგროვების ოპერაციები:

- მისი სანესდებო კაპიტალის ჩამოყალიბებისა და შემდგომი გადიდების გზით (აქციების გამოშვებისა და განთავსების გზით ბანკის მონაწილეთა შორის). ამ ოპერაციებს ხშირად საემისიო ოპერაციებს უწოდებენ;

- მისი სპეციალური ფონდების ჩამოყალიბებისა და შემდგომი გადიდების გზით (ძირითადად, მოგებიდან გადარიცხვების ხარჯზე);

- სუბორდინირებული კრედიტების (სესხების) მოზიდვის გზით.

- ◆ სასესხო სახსრების მოზიდვის ოპერაციები;

- იურიდიული და ფიზიკური პირების მიერ ბანკში დეპოზიტებისა და ანაბრების შეტანის ფორმით;

- კლიენტებს შორის ბანკის თამასუქების, სერტიფიკატები-სა და ბარათების გავრცელების ფორმით;

- კლიენტების მიერ ბანკში გახსნილ ანგარიშსწორებისა და სხვა ანგარიშებზე სახსრების დაგროვების ფორმით (გარკვეული თანხების შეტანა ახლად გახსნილ ანგარიშებზე, კლიენტების ფულად შემოსულობათა ან მათი საკუთარი ამონაგების თანხების ჩარიცხვა არსებულ ანგარიშებზე);

- სხვა იურიდიული და ფიზიკური პირებისგან კრედიტებისა და სესხების მიღების ფორმით.

ბანკის მიერ პასიური ოპერაციების წარმატებით განხორციელება მისი აქტიური ოპერაციების ჩატარების ერთ-ერთი საკმარისი პირობაა.

ბანკის აქტიური ოპერაციები. ეს ის ოპერაციებია (თანამშრომელთა ის მოქმედებებია), რომელთა შედეგადაც ბანკის თავისუფალ ფულად სახსრებს (საკუთარს თუ მოზიდულს) ან მოგების შემომტანი მიმართულებით აბანდებენ ან ბანკის საქმიანობის საერთო პირობების უზრუნველსაყოფად იყენებენ.

საზოგადოდ, ბანკის შემოსავლების შემომტანი აქტიური ოპერაციების ძირითადი სახეები (ბანკის თანამშრომელთა საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები) შემდეგია:

- **საკრედიტო (სასესხო) ოპერაციები** – მსესხებლებზე ფულის გაცემა საბანკო კრედიტის სახით. იმ საკრედიტო ოპერაციებს, რომელთა პროცესშიც ბანკები იძენენ (ანაღდებენ) თამასუქებს ან გირაოდ იღებენ მათ, სააღრიცხვო-სასესხო ოპერაციებს უწოდებენ;

- **საფონდო ოპერაციები** – ბანკის მიერ თავისი და კლიენტების სახსრების, როგორც წესი, მათივე განკარგულების შესაბამისად დაბანდება ფასიან ქალაქებში ორგანიზებულ ან არაორგანიზებულ საბირჟო ბაზარზე;

- **საანგარიშსწორებო (საანგარიშსწორებო-საგადასახადო) ოპერაციები** – ძირითადად, სახსრების ჩარიცხვა კლიენტების ანგარიშებზე და სხვა პირების წინაშე არსებული ვალდებულებების გასტუმრება ამ ანგარიშებიდან. ეს ოპერაციები აქტიურია (ბანკის ფულის განთავსებას გულისხმობს) იმ აზრით, რომ თავი-

სი და კლიენტების ვალდებულებების დროულად გადახდისათვის ბანკს თავისი სახსრების ნაწილი მუდმივად უნდა ჰქონდეს შენახული ცენტრალურ ბანკში, სხვა ბანკებში, საანგარიშსწორებო (კლირინგულ) ცენტრებში;

● **საინვესტიციო ოპერაციები** – ბანკის მიერ თავისი სახსრების დაბანდება სხვა იურიდიული პირების აქციებსა და პაიებში (ე.ი. სანესდებო კაპიტალებში) იმ ერთობლივი სამეურნეო-კომერციული საქმიანობის მიზნით, რომელიც დივიდენდების სახის მოგების მიღებაზეა გათვლილი;

● **საკომისიო და საგარანტიო.**

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეს და ზოგიერთი სხვა ოპერაცია შემოსავლის მომტანია. თუმცა, მათი ასეთნაირად დახასიათება არაა მუდმივი და უცვლელი. სხვადასხვა გარემოებებზე დამოკიდებულებით ისინი შესაძლოა გადაიქცნენ მაღალშემოსავლიან, დაბალშემოსავლიან, სტაბილური და არასტაბილური შემოსავლის მომტან, არაშემოსავლიან და წამგებიან ოპერაციებადაც კი. ამიტომაც აქვს ბანკისთვის ასე დიდი მნიშვნელობა, თავისი საბაზრო პრიორიტეტების და სპეციალიზაციის ზუსტად განსაზღვრას საქმიანობის ყოველი მოცემული პერიოდისათვის.

ბანკის აქტიური ოპერაციების ნაწილს უეჭველად არ მოაქვს შემოსავალი. ასეთია მისი სახსრების განთავსები (ხშირად – უალტერნატივო) ისეთი ოპერაციები, რომლებიც აბსოლუტურად აუცილებელია როგორც ბანკის ნორმალური, სტაბილური ფუნქციონირების საერთო პირობა. ამის გამო ხშირად ასეთ სახსრებს არაკორექტულად უწოდებენ „უმუშევარ აქტივებს“. ესაა, უმთავრესად:

● **საცავებსა და ბანკის საოპერაციო სალაროებში არსებული ნაღდი ფული, უძრავ ქონებაზე ოპერაციების უმრავლესობა;**

● **ცენტრალურ ბანკში სავალდებულო რეზერვებად დეპონირებული ფული;**

● **სახსრების ნაშთები ბანკის ძირითად საკორესპონდენტო ანგარიშზე ცენტრალურ ბანკში, ზოგჯერ – სხვა ბანკებშიც; სახსრები საანგარიშსწორებო ცენტრებში;**

● **უპროცენტო კრედიტები (თუ ამგვარ კრედიტებს გასცემდ-**

ნენ), ან პროლონგირებული კრედიტები, როდესაც მათზე პროცენტებს არ იხდიან;

- ◆ კაპიტალის დაბანდება ძირითად სახსრებში და სხვა.

ბანკის განკარგულებაში არსებული რესურსების განთავსება და გამოყენება ბუღალტრულ ბალანსში აისახება (აქტიურ ანგარიშებში), როგორც ბანკის აქტივები.

აქტივების ხარისხი. ბანკის აქტიური ოპერაციები განსხვავებულია როგორც ეკონომიკური შინაარსით, ისე მათი ხარისხის (ბანკისთვის შედეგების მოტანის) თვალსაზრისით. ხარისხით განსხვავებულ აქტივებს (სახსრების დაბანდებას) შორის რაოდენობრივ თანაფარდობას, ანუ სხვადასხვა ჯგუფის აქტივების ხვედრით წონას მათ საერთო საბალანსო შედეგში, აქტივების სტრუქტურას უწოდებენ. იგი შესაძლოა იყოს რაციონალური (გამართლებული, მიზანშეწონილი) ან არარაციონალური, ეფექტიანი (ოპერაციების შემოსავლიანობისა და მომგებიანობის მისაღები დონის უზრუნველყოფი) ან არაეფექტიანი. ამაზე იმის მიხედვით შეგვიძლია ვიმსჯელოთ, თუ:

- ◆ როგორია აქტივების დივერსიფიკაციის დონე, აქტივების სტრუქტურა, მათ შორის „კარგი“ (უზრუნველყოფილი, საიმედო) და „ცუდი“ (მაღალრისკიანი, კრიტიკული, არაუზრუნველყოფილი, საექვო, დაბრუნების თვალსაზრისით არასაიმედო), აქტივების მოცულობის ან ხვედრითი წონის მიხედვით;

- ◆ როგორია სხვადასხვა ჯგუფის აქტივების ლიკვიდობის დონე;

- ◆ როგორ იცავს ბანკი პასივების სტრუქტურასთან აქტივების სტრუქტურის (მოზიდული და განთავსებული სახსრების მოცულობებისა და ვადების მიხედვით) შესაბამისობის ოქროს წესს.

ბანკის აქტივების ხარისხი უაღრესად მოძრავი პარამეტრია, რის გამოც მუდმივადაა აუცილებელი მისი გაანალიზება და შეფასება. ამ დროს უნდა გაანალიზდეს:

1. ბალანსის აქტივების მოცულობის დინამიკა და ხარისხობრივი შედგენილობა, მათ შორის:

მწარმოებლური აქტივების (პირველ რიგში, კლიენტებთან ოპერაციების);

– არამწარმოებლური აქტივების;
– საკუთარ საჭიროებებზე განეული ხარჯების (კაპიტალიზებული აქტივები, შიდასაბანკო ფულადი აქტივები, არამატერიალური აქტივები, მოგების ხარჯზე გადადებული სახსრები, ხარჯები და დანაკარგები);

2. მოზიდული სახსრების მოცულობისა და შედგენილობის დინამიკა;

3. საკუთარი სახსრების მოცულობისა და შედგენილობის დინამიკა.

ასეთი ანალიზი საშუალებას გვაძლევს გამოვავლინოთ ბანკის საქმიანობაში არსებული მნიშვნელოვანი ტენდენციები (მისი ბალანსის გამსხვილებული მუხლების ჭრილში) და განვსაზღვროთ, თუ რომელი ოპერაციების ხარჯზე გაიზარდა ან შემცირდა მომგებიანობა (წამგებიანობა); შევაფასოთ საკუთარი კაპიტალისა და მობილიზებული კაპიტალის ცვლილება; თვალყური ვადევნოთ მოზიდული სახსრების ზრდას (კლებას); გამოვავლინოთ ბანკის საქმიანობის პრიორიტეტებისა და ხერხების შეცვლის აუცილებლობა.

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ბანკის პორტფელის (აქტივების, მოზიდული სახსრებისა და საკუთარი კაპიტალის) დინამიკის შეფასება მისი ბალანსის ე.ი. არსებითად, მთელი მისი ბიზნესის მართვის ეფექტიანობის შეფასებაა. ამ დროს ითვალისწინებენ ბანკის პორტფელის ფორმირების ალტერნატიულ ვარიანტებს, მისი სიდიდის, ბაზარზე არსებული პროცენტების განაკვეთების, შემოსავლების მაქსიმიზაციისა და ხარჯების მინიმიზაციის მხედველობაში მიღებით. ბანკის ყოველდღიურ ოპერატიულ საქმიანობაში მისი აქტივებისა და პასივების მართვისათვის მთავარი ცვლადებია საპროცენტო შემოსავლები და გასავლები, მოზიდული და განთავსებული სახსრების მოცულობები.

ბანკის ლიკვიდობა და მისი რეგულირება. ბანკის აქტივების ხარისხის მნიშვნელოვანი მახასიათებელია მათი ლიკვიდობის დონე.

ლიკვიდობა (ლათ. liquidus-იდან, რაც თხევადს, დინებადს ნიშნავს) ყველაზე ზოგადად არის ფასეულობებისა და აქტივების რეალიზაციის, კვლავ ფულად გადაქცევის სიადვილე და

სისწრაფე. ბუნებრივია, რომ ბანკებს, ისე, როგორც ეკონომიკის სხვა რგოლებს, ესაჭიროება ლიკვიდური ფორმის სახსრები, ე.ი. ისეთი აქტივები, რომლებიც ან უკვე წარმოადგენენ ფულს, ან ადვილად შეუძლიათ ფულად გადაქცევა დანაკარგების მცირე რისკით ან სულაც ურისკოდ. ტერმინ „ლიკვიდობას“, ჩვეულებრივ, იყენებენ ბანკის (ან სხვა მეურნე სუბიექტის) გარკვეული უნარის, მისი აქტივების გარკვეული თვისების აღსანიშნავად. ამ მიდგომას იმ შემთხვევაში არ იცავენ, როდესაც ამ ტერმინით უბრალოდ ფულს აღნიშნავენ.

ბანკის მთელ აქტივებს ფულად მათი გადაქცევის შესაძლებლობისა და სისწრაფის თვალსაზრისით ასეთნაირად აჯგუფებენ:

პირველი კლასის ლიკვიდური სახსრები – დაუყოვნებლივი მზადყოფნის მდგომარეობაში მყოფი სახსრები, ე.ი. ის სახსრები, რომლებიც უკვე გვევლინება ან თითქმის გვევლინება ფულად. ამას შეიძლება მივაკუთვნოთ სალაროში არსებული და მასთან გათანაბრებული სახსრები, ცენტრალურ ბანკში და სხვა ბანკებში საკორესპონდენტო ანგარიშებზე მყოფი სახსრები (იმათი გამოკლებით, რომლებიც მოცემულ მომენტში პრობლემური აღმოჩნდა), პირველი კლასის ემიტენტების თამასუქები, ზოგიერთი სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდი. ცენტრალურ ბანკში, სავალდებულო დაზღვევის ფონდში დეპონირებული სახსრებიც ბანკის „ცოცხალი“ ფულია, მაგრამ ბანკს მისი გამოყენება არ შეუძლია;

ლიკვიდური სახსრები – სახსრები, რომლებსაც უახლოეს დროში შეუძლიათ ფულად გადაქცევა. ეს შეიძლება იყოს დასაბრუნებელი კრედიტები და ბანკის სასარგებლოდ სხვა გადასახდელები, რომელთაც უახლოეს 30 დღეში აქვთ შესრულების რეალური ვადა, ბანკის განკარგულებაში არსებული ფასიანი ქაღალდების ნაწილი და სხვა აქტივები;

დაბალლიკვიდური სახსრები – აქტივები, რომლებიც პრინციპში შეიძლება რეალიზებული იყოს, მაგრამ სავარაუდოდ არც ისე სწრაფად, როგორც ეს შესაძლოა ბანკს ჭირდებოდეს, და თანაც ფასში მნიშვნელოვანი წაგებით (მაგალითად, ბანკის კუთვნილის ძირითადი ფონდები);

არალიკვიდური სახსრები – აქტივები, რომელთა ფულად გადაქცევა, ეტყობა, ველარ მოხერხდება (ვადაგადაცილებული და უიმედო ვალები ბანკის მიმართ, ბანკის ის აქტივები, რომელთაც მყიდველები არ გამოუჩნდა).

არსებობს ორი მდგომარეობა ლიკვიდობის დასახასიათებლად. ლიკვიდობა შეგვიძლია გავიგოთ როგორც მარაგი, ან როგორც ნაკადი. ყველაზე უფრო გავრცელებულია პირველი – მარაგის (ნაშთების) პრინციპის მიხედვით გაგება. მას ახასიათებს:

ა) ლიკვიდობის დონის განსაზღვრა გარკვეული თარიღისათვის, ბანკის ბალანსის აქტივებისა და პასივების ნაშთების შესახებ მონაცემების საფუძველზე (განვლილი პერიოდის შიგნით აქტივებისა და პასივების მოცულობისა და შედგენილობის შესაძლო ცვლილება მხედველობაში არ მიიღება);

ბ) ლიკვიდობის დონის განსაზღვრა ისეთნაირად, როცა მხოლოდ იმ აქტივების შეფასებას ახდენენ, რომელთა ფულად გადაქცევაცაა შესაძლებელი, შემდეგ კი ლიკვიდური აქტივების არსებულ მარაგს ადარებენ ლიკვიდურ სახსრებზე მოცემული თარიღისთვის არსებულ მოთხოვნილებას (მხედველობაში არ მიიღება ის ლიკვიდური სახსრები, რომელთა მიღებაც შეიძლება ფულის ბაზარზე და შემოსავლების ნაკადის სახით);

გ) ლიკვიდობის დონის შეფასება ბალანსის იმ მონაცემებით, რომლებიც განვლილ პერიოდს ეხება (შეფასება მიმართულია წარსულისაკენ, მაშინ როდესაც მნიშვნელობა აქვს ლიკვიდობის მდგომარეობას მომავალ პერიოდში).

ასეა, რომ ესაა ვინაობა, შეზღუდული შესაძლებლობებისა და მნიშვნელობის მქონე, მაგრამ აუცილებელი მიდგომა. ამ მიდგომის ფარგლებში ბალანსის ლიკვიდობა ასე შეგვიძლია განვმარტოთ: ბანკის ბალანსი ლიკვიდურია, თუკი მისი მდგომარეობა იძლევა პასივის სასწრაფო ვალდებულებათა დაფარვის (დაკმაყოფილების) შესაძლებლობას აქტივის სახსრების სწრაფად რეალიზების ხარჯზე.

ცხადია, ფაქტიურად აქ იგულისხმება ბალანსში ასახული აქტივები და პასივები (ბანკის აქტიური და პასიური ოპერაციები)

და არა თვითონ ბალანსი, რადგანაც აზრი არ ექნებოდა საუბარს ბალანსის, როგორც ბუღალტრული დოკუმენტის ლიკვიდობის ან არალიკვიდობის შესახებ.

უფრო ფართო და ეფექტიან მიდგომად ლიკვიდობის მიმართ უნდა მივიჩნიოთ მეორე – ნაკადის (ბრუნვის) პრინციპზე დაყრდნობილი მიდგომა. ამ შემთხვევაში ლიკვიდობის მდგომარეობის ანალიზი უწყვეტად (და არა ერთი თარიღიდან მეორემდე) შეიძლება ჩატარდეს, თანაც უკვე აუსცილებელი არაა მისი დაყვანა ბალანსის ანალიზამდე, რადგან შესაძლებელი ხდება გავითვალისწინოთ ბანკის უნარი – მიიღოს კრედიტები და სესხები, უზრუნველყოს ფულის მოდინება მიმდინარე ოპერაციული საქმიანობისგან.

როდესაც ლიკვიდობა „ნაკადის“ პრინციპის შესაბამისად განიხილება, მაშინ უფრო სწორია საუბარი ბანკის იმგვარ ლიკვიდობაზე, რომელიც ასე შეგვიძლია განვმარტოთ: ბანკი ლიკვიდურია, თუკი მისი მიმდინარე ვალდებულებების თავისდროზე დასაფარავად საკმარისია მისი ლიკვიდური აქტივებისა და ლიკვიდური სახსრები ჯამი, რომელთა მობილიზება მას სწრაფად შეუძლია სხვა წყაროებიდან.

ბანკის ბალანსის ლიკვიდობა თვით ბანკის ლიკვიდობის ძირითადი ფაქტორია. ამიტომ, უსაფუძვლოა მათი როგორც შეუთავსებელი ცნებების დაპირისპირება ერთმანეთთან.

ბანკის ბალანსის (და აქედან, თვით ბანკის) ლიკვიდობაზე მრავალი ფაქტორი მოქმედებს. მათგან მთავარია:

● **პასივების სტრუქტურა** – სასესხო სახსრების მთლიან თანხაში რაც უფრო მაღალია გარკვეული ვადით მოზიდული რესურსების ხვედრითი წილი, მით უფრო ადვილად შეუძლია ბანკს აქტივებსა და პასივებს შორის ბალანსის დაცვა ვადებისა და თანხების მიხედვით, ე.ი. მით უფრო მაღალია მისი ლიკვიდობა;

● **აქტივების სტრუქტურა** – რაც უფრო მეტია პირველი კლასის ლიკვიდური აქტივების ხვედრითი წილი აქტივების მთლიან თანხაში, მით უფრო მაღალია ბანკის ლიკვიდობა. თუმცა, აქ უნდა გვახსოვდეს, რომ ასეთი აქტივები (სალაროს ნაღდი ფული და სხვა) შემოსავალს არ იძლევა. ამიტომ აქტივების ისეთი სტრუქტურა,

რომელიც მხოლოდ მოცემულ კრიტერიუმს უპასუხებს, არ შეიძლება ოპტიმალურად ჩაითვალოს. ამის გათვალისწინებით ბანკი უნდა ექმნებინოს და პოულობდეს განონასწორებულ გადაწყვეტილებას – თავისი ლიკვიდობის კარგ დონეზე შენარჩუნების აუცილებლობასა და მაქსიმალური შემოსავლიანობის უზრუნველყოფის მოთხოვნაზე (ეს კი მოითხოვს რაც შეიძლება მეტი წილის მქონე რესურსების მოქცევას მოგების მომტან ოპერაციებში);

● **რესურსების მოზიდვის ვადებისა და განთავსების ვადების თანაფარდობა** – ოპტიმალურად შეიძლება მივიჩნიოთ ისეთი თანაფარდობა, რომელიც მოასწავებს ბანკის საქმიანობის ყოველ მოცემულ საგეგმო პერიოდში დინამიკური წონასწორობის შენარჩუნებას ორ სიდიდეს შორის: ერთი, ბანკის მიერ გასასტუმრებელი თანხები (კლიენტებისგან და სხვა პირებისგან ნასესხები ფულის დაბრუნება) და, მეორე, ფულის ის თანხა, რომელიც აქტივებში შეიძლება მოათავსოს ბანკმა, იმ ფულის ჩათვლით, რომლებიც უკვე განთავსებულია, მაგრამ უნდა გამოთავისუფლდეს. მოკლედ, აქ ოქროს წესი ასეთია: როგორცაა პასივი, აქტივიც ისეთი უნდა იყოს;

- აქტიური ოპერაციების რისკიანობის დონე;
- ბანკის მართვის ხარისხი.

გარდა ჩამოთვლილისა, ბანკის ლიკვიდობაზე სხვა ფაქტორებიც მოქმედებენ, მათ შორის:

● ბალანსგარეშე ოპერაციების მოცულობა, სტრუქტურა და შესრულების ვადები;

● სხვა წყაროებიდან სახსრების სწრაფად მობილიზების შესაძლებლობა.

ბანკის ლიკვიდობა გარე ფაქტორებზეცაა დამოკიდებული, რომლებსაც შეგვიძლია მივაკუთვნოთ:

● გრძელვადიანი (მოხმარებაში, საინვესტიციო პროცესსა და სამეცნიერო-ტიქნიკურ პროგრესში მომხდარი ძვრებით განპირობებული);

● ციკლური (რომლებიც საქმიან აქტივობაში მომხდარ რყევებს ასახავენ);

● ცენტრალური ბანკის ფულად და საკრედიტო პოლიტიკაში მომხდარი ცვლილებები;

● სეზონური (სეზონური სახის წარმოებასთან დაკავშირებული);

● შემთხვევითი და/ან საგანგებო (კლიენტების ქცევის თავისებურებებით გამონაკლისი).

ბანკის ლიკვიდობის აქ მოყვანილი (ფაქტიურად – საყოველთაოდ აღიარებული) გაგება არსებითად მცირედ განსხვავდება მისი გადახდისუნარიანობის გაგებისგან და პრაქტიკულად არც კი განსხვავდება ნებისმიერი სხვა იურიდიული პირის ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის განმარტებებისგან. ამასთან, ლიკვიდობის მხრივ ბანკებს არ შეიძლება არ ჰქონდეთ მნიშვნელოვანი სპეციფიკა, რომელიც ბანკის (და არა მარტო ბანკის) მიერ საგადასახდელო სახსრების შექმნის და ამ სახსრებით სამეურნეო ბრუნვის უზრუნველყოფის უნარს უკავშირდება. ამ განსაკუთრებული პრეროგატივის რეალიზებას ბანკები ახდენენ, უპირველეს ყოვლისა, შემდეგი ოპერაციების ჩატარებით: იურიდიული და ფიზიკური პირებისგან ფულის მიღება ანაბრებში (დეპოზიტებში); ფულადი კრედიტების გაცემა იურიდიულ და ფიზიკურ პირებზე (ახალი საკრედიტო ფულის გაჩენა); ფულის, თამასუქების, საგადასახადო და საანგარიშსწორებო დოკუმენტების ინკასაცია და იურიდიული და ფიზიკური პირების სალაროს მომსახურება; უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვა. ვფიქრობთ, სწორედ ამ ოპერაციების წარმატებას უნდა ვუკავშირებდეთ ბანკის ლიკვიდობის ცნების სპეციფიკურ კომპონენტს. თუმცა, ამ იდეას საფუძვლიანად ჭირდება დამუშავება.

კონკრეტული ბანკის ლიკვიდობის დონე, უპირველეს ყოვლისა, თვითონ ამ ბანკის, მისი ხელმძღვანელობის კვალიფიკაციისა და პროფესიონალიზმის საქმეა. სწორედ ხელმძღვანელობაა ვალდებული და მას შეუძლია განსაზღვროს სათანადო პოლიტიკა და შეირჩიოს მოცემულ რეალურ ვითარებაში მოცემული ბანკისათვის უფრო სამჯობინო ლიკვიდობის დონე. ამასთან, ბუნებრივია, ეს იმ ფარგლებში უნდა გაკეთდეს, რომლებსაც ცენტრალური ბანკი უყენებს ბანკების მუშაობის ამ ასპექტს.

ერთხელ კიდევ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ბანკის ლიკვიდობის

პრობლემა მოიცავს მისი პასივების პრობლემას, აქტივების პრობლემას და მათი თანაფარდობის პრობლემას. ამის გათვალისწინებით, ცენტრალური ბანკის მოთხოვნები ორ ძირითად მომენტზე შეგვიძლია დავიყვანოთ. ჯერ ერთი, ცენტრალური ბანკი ყველა ბანკს ავალებს მათი აქტივების კლასიფიცირებას ხუთ ჯგუფად, რისკის დონეებიდან გამომდინარე, რომელთაგან თითოეულს რისკის ნორმატიული კოეფიციენტი აქვს (0-დან 100%-მდე). მეორე ცენტრალური ბანკი ავალდებულებს ყველა ბანკს, დაიცვან ლიკვიდობის ეკონომიკური ნორმატივების შემდეგი მწკრივი:

ნორმატივი

ნორმატივის განმარტება

ნორმატივის მნიშვნელობა, %

მყისიერი ლიკვიდობა – H 2

მიმდინარე ლიკვიდობა – H 3

გრძელვადიანი ლიკვიდობა – H 4

საერთო ლიკვიდობა – H 5

ბანკის მაღალლიკვიდური აქტივების თანხის შეფარდება მოკითხვამდე ანგარიშებით განპირობებული მისი ვალდებულებების ჯამთან

ბანკის ლიკვიდური აქტივების (მაღალლიკვიდურის ჩათვლით) თანხის შეფარდება მოკითხვამდე და 30 დღის ვადიანი ანგარიშებით განპირობებული მისი ვალდებულებების ჯამთან

ბანკისადმი მთელი გრძელვადიანი (1 წელზე მეტი) დავალიანების შეფარდება მისი საკუთარი კაპიტალისა და იმ გრძელვადიანი (1 წელზე მეტი) ვალდებულებების ჯამთან, რომლებიც შემოტანილი დეპოზიტებითა და მიღებული კრედიტებითაა განპირობებული

ბანკის ლიკვიდური აქტივების შეფარდება მისი მთელი აქტივების (ზოგიერთი გამონაკლისით) თანხასა და მისი სავალდებულო რეზერვების თანხას შორის სხვაობასთან

არანაკლებ 20-ისა

არანაკლებ 70-ისა

არაუმეტეს 120-ისა

არანაკლებ 20-ისა

ლიკვიდობის შეფასების დროს ბანკებს შეუძლიათ ისარგებლონ ქვეყნის ცენტრალური ბანკის რეკომენდაციებით და შექმნან დოკუმენტი, რომელიც სულ მცირე, შემდეგ ელემენტებს უნდა შეიცავდეს:

1. მმართველური მდგომა ლიკვიდობის შეფასების მიმართ, რაც გულისხმობს:

- ისეთი ორგანოს (ორგანოების) არსებობას, რომელიც პასუხისმგებელი იქნება შესაბამისი პოლიტიკის შემუშავებასა და განხორციელებაზე, ლიკვიდობის მართვის სფეროში გადანყვეტილებების მიღებაზე; ლიკვიდობის ეფექტიანად მართვის უზრუნველყოფაზე, ლიკვიდობის მდგომარეობის გაკონტროლებაზე და სათანადო გადანყვეტილებების შესრულებაზე;

- ხელმძღვანელ ორგანოებსა და ქვედანაყოფებს შორის უფლებამოსილებათა და პასუხისმგებლობის მკვეთრად გამიჯვნას ლიკვიდობის მართვის სფეროში;

- ლიკვიდურ სახსრებზე ბანკის რაციონალური მოთხოვნილების განსაზღვრის პროცედურების ფორმალურად აღწერას, რომელიც შეიცავს ლიკვიდობის სიჭარბის დეფიციტის ფაქტიური და მაქსიმალურად დასაშვები სიდიდეების განსაზღვრას;

- მყისიერი, მიმდინარე და გრძელვადიანი ლიკვიდობის მდგომარეობის, სავალდებულო ნორმატივების შეუსრულებლობის მიზეზების ანალიზის წესს და იმ ღონისძიებათა განსაზღვრას, რომლებმაც მაჩვენებლები ნორმატიულ მნიშვნელობებს უნდა მიუახლოვონ;

- აქტივებისა და ვალდებულებების მართვის ორგანიზაციისათვის წაყენებულ მოთხოვნებს ლიკვიდობის მართვის თვალსაზრისით. მოთხოვნების (განსაკუთრებით – ვადაგასულის) და ვალდებულებების (განსაკუთრებით – ვადამდე მოთხოვნის საშიშროების არსებობისას) მდგომარეობის ანალიზის ჩატარებას;

- ბანკის ლიკვიდობისა და მომგებიანობის ინტერესებს შორის კონფლიქტის გაჩენისას – მისი აღმოსაფხვრელი ღონისძიებების მიღების პროცედურებს;

- ლიკვიდობის მოკლევადიანი პროგნოზის შედგენის წესს;
- ლიკვიდობის მდგომარეობის ანალიზის წესს ბანკისათვის ნეგატიური მოვლენების განვითარების სცენარების გამოყენებით (ბაზართან, მოვალეებთან, კრედიტორებთან და სხვა გარემოებებთან დაკავშირებით);

- ბანკის ლიკვიდობის აღდგენის პროცედურებს, მათ შორის ლიკვიდური აქტივების მობილიზაციის და დამატებითი რესურსების მოზიდვის შესახებ გადაწყვეტილებათა მიღების პროცედურებს ლიკვიდობის დეფიციტის გაჩენის შემთხვევაში. კერძოდ, ბანკს უნდა ჰქონდეს საქმიანობის ყველაზე უარეს პირობებზე გათვლილი სცენარი და ასეთ პირობებში ლიკვიდობის შენარჩუნების ღონისძიებათა გეგმა.

2. უცხოური ვალუტით ბანკის ლიკვიდობის შეფასებისა და მართვის პოლიტიკის ძირითადმა ელემენტებმა უნდა განსაზღვროს, როგორც მინიმუმ:

- ბანკის მიმდინარე და პერსპექტიული ლიკვიდობის მდგომარეობაზე იმ ოპერაციების გავლენის შეფასების წესი, რომლებსაც ბანკი ატარებს (ვალუტაში);

- ვალუტაში ლიკვიდობის მდგომარეობის ანალიზის წესი ბანკისათვის ნეგატიური მოვლენების განვითარების სცენარების გამოყენებით;

- ლიკვიდობის დეფიციტების ზღვრული მნიშვნელობები ყველა ვალუტისა და ცალკეული ვალუტების მიხედვით.

3. დებულებები, რომლებიც განსაზღვრავს ბანკის ლიკვიდობის შესახებ ინფორმაციის შეგროვებისა და ანალიზის სისტემის აუცილებელ არსებობას. ეს სისტემა შეიძლება იყოს ბანკის საქმიანობის მართვის მთელი საინფორმაციო სისტემის ნაწილი და იგი უნდა უზრუნველყოფდეს ზუსტი და თავისდროული მონაცემების მიწოდებას, მოთხოვნილებისა და ვალდებულებების მდგომარეობის შესახებ.

4. ლიკვიდობის მართვაში მონაწილე ქვედანაყოფებისა და ბანკის ორგანოების მიერ პერიოდულად მიწოდებული ინფორმაციის ჩამონათვალი და შინაარსი, ლიკვიდობის მდგომარეობის კონტროლის საკითხების ჩათვლით. ეს ინფორმაცია საკმარისი უნდა იყოს

ბანკის ლიკვიდური პოზიციის ადეკვატურად ასახვისათვის მთლიანად და მისი საქმიანობის ცალკეული მიმართულებების მიხედვით.

5. ლიკვიდობის მდგომარეობის პერიოდულად განხილვა ლიკვიდობის მდგომარეობის შესახებ მოკლევადიანი პროგნოზებისა და ანგარიშების მონაცემების შედარების საფუძველზე. ასეთი განხილვა უნდა მივიჩნიოთ ლიკვიდობის მართვის სისტემაში კორექტივების შეტანის ინფორმაციის წყაროდ.

6. ბანკის ლიკვიდობის მდგომარეობისა და მთლიანად საქმიანობის შესახებ სარწმუნო ინფორმაციის საჯაროდ გამოტანა ბანკის მიერ ლიკვიდობის მართვის მნიშვნელოვანი ელემენტია, რადგან ეს პოზიტიურად მოქმედებს ბაზრის მონაწილეთა აზრზე და, შესაბამისად, ბანკის მდგრადობაზე.

9.2. აქტივების შედგენილობა და სტრუქტურა

ბანკის აქტიური ოპერაციები მისი ოპერაციების არსებით და განმსაზღვრელ ნაწილს შეადგენენ.

აქტივების სტრუქტურა წარმოადგენს ბანკის აქტივის განსხვავებული ხარისხის მქონე მუხლების შეფარდებას საბალანსო შედეგთან. ბანკის აქტივების ხარისხს განსაზღვრავს, მისი აქტივების მიზანშეწონილი სტრუქტურა, აქტიური ოპერაციების დივერსიფიკაცია, სარისკო ოპერაციების მოცულობა, კრიტიკული და არასრულფასოვანი აქტივების მოცულობა და აქტივების ცვლილების ნიშნები.

კომერციული ბანკის აქტივები ოთხ კატეგორიად შეგვიძლია დავყოთ: სალაროს ნაღდი ფული და მასთან გათანაბრებული სახსრები. ფასიან ქალაქებში განხორციელებული ინვესტიციები, სესხები, შენობები და მონყობილობა.

თითოულ ბანკს პრობლემა უჩნდება აქტივების რაციონალური სტრუქტურის დადგენისა და მისი შენარჩუნების დროს. გარდა ამისა, აქტივების სტრუქტურას დიდად განსაზღვრავს ეროვნული თავისებურებები. ისინი კარგად ჩანს ზოგიერთი ბანკის აქტივების სტრუქტურის მაგალითზე (იხ. ცხრ. 8.1.).

როგორც ცხრ. 8.1-დან ჩანს, სალაროს და სხვა ნაღდი სახსრების, აგრეთვე, ცენტრალური ბანკების ანგარიშებზე არსებული სახსრების ყველაზე მაღალი ხვედრითი წილია ესპანეთში, იტალიასა და რუსეთში, ყველაზე ნაკლები – იაპონიის, აშშ-ის და ბელგიის ბანკებში; საფრანგეთში, გერმანიასში და დიდ ბრიტანეთში ყველაზე ლიკვიდური აქტივების ხვედრითი წილი დაახლოებით 3%-ია. ეს აიხსნება, პირველ რიგში, ცალკეული ქვეყნების ცენტრალური ბანკების განსხვავებული სარეზერვო მოთხოვნებით, მეორეც, სხვადასხვა ქვეყნის ბანკებს შორის აქტივების კლასიფიკაციაში არსებული განსხვავებით.

ფასიან ქაღალდებში განხორციელებული ინვესტიციების მხრივ ყველაზე მაღალი ხვედრითი წილია ესპანეთისა და იტალიის ბანკებში, ყველაზე დაბალი – ბელგიის, დიდი ბრიტანეთისა და რუსეთის ბანკებში.

შეგვიძლია დავინახოთ ბანკების აქტიური ოპერაციების დივერსიფიკაციის საერთო სურათი და ის პრობლემები, რომლებიც ცალკეულ ქვეყანაში მათი რაციონალური სტრუქტურის განსაზღვრის წინაშე დგას. ამას დიდად განსაზღვრავს კანონმდებლობის და საბუღალტრო აღრიცხვის თავისებურებები. მაგალითად, ბანკთაშორის ბაზრებზე ესპანეთის, აშშ-ის და რუსეთის ბანკების ნაკლები აქტიურობა განსხვავებულ ტენდენციებს უკავშირდება: ესპანეთის ბანკებში ფულის მასის დეფიციტის ვითარება წარმოიშვა სავალდებულო რეზერვების გამო, რომლებმაც ბანკთაშორის ბაზარს წაართვეს ფული. სიტუაცია იმანაც დაამძიმა, რომ ესპანეთის ბანკებში ამ მუხლში დამატებით აღრიცხავენ გადახდისთვის წარდგენილ და მიმოქცევაში მყოფ ფულად დოკუმენტებს, რომლებსაც სხვა ქვეყნების ბანკები სხვადასხვა აქტივებში ითვალისწინებენ. აშშ-ში შექმნილი ვითარება მნიშვნელოვანწილად აიხსნება იმით, რომ სხვადასხვა აქტივებში ასახულია აუცილებელი რეზერვების ნაწილი. ესეც ბანკთაშორისი ბაზრებიდან ართმევს ბანკს სახსრებს. რაც შეეხება რუსეთს, აქ ამგვარი ვითარება უკავშირდება არა იმდენად აუცილებელი რეზერვების მაღალ ხვედრით წილს, რამდენადაც ბანკთაშორის ბაზარზე 1995 და 1998 წლებში განვითარებული საგადამხდლო კრიზისის შედეგებს.

ქბრილიმ¹

ცალკეული ბანკების აქტივების სტრუქტურა¹

აქტივების მუხლი	(სამწვეფის) სფეროს სფერო	(რეალური) სფერო	(ფინანსური) სფერო	(ფინანსური) სფერო	(ფინანსური) სფერო	(ფინანსური) სფერო	(ფინანსური) სფერო	(ფინანსური) სფერო	(ფინანსური) სფერო	(ფინანსური) სფერო	(ფინანსური) სფერო
საღარიბო და ცენტრალური ბანკის საფოსტო საჩეკო ანგარიშები	3,09	3,90	7,86	12,94	0	0,23	0	6,0			
ბანკთა შორისი ოპერაციები	35,12	28,82	30,63	10,71	12,37	25,63	25,0	14,0			
ბანკის ობლიგაციები	9,44	1,34	5,34	10,05	0	0	0	0			
თამაშები	3,86	1,12	5,87	12,78	0	4,70	0	9,0			
სესხები	30,94	49,83	31,68	14,57	7,53	37,32	58,25	33,0			
სხვა ფასიანი ქაღალდები	2,07	9,01	11,52	6,08	0	0	8,9	0			
დოკუმენტები მონაწილეობის უფლებზე და ფილიალების ქაღალდები	0,80	4,03	1,09	1,16	2,15	1,70	1,25	0			
ტრანზიტი	4,22	0,17	4,26	2,07	2,15	0,72	-				
ძირითადი კაპიტალი	0,42	0,97	0,74	1,50	9,68	2,09	6,6	5,0			
სხვა აქტივები	10,04	0,81	1,01	58,27	66,12	27,61	-	33,0			
სულ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0			

1. ნიგინაძე: Матрикс «Финансовые системы Франции и других стран». - М.: АО ФинансИнформ, 1994. - ტ. 1, გვ. 29-32

იტალიის ბანკებში ბანკთაშორისი ოპერაციების დიდი მოცულობა განპირობებულია ამ მუხლის აღრიცხვის თავისებურებებით, რომელიც მოიცავს სალაროს ფულს საკორესპონდენტო ურთიერთობების მიხედვით; ანალოგიური მდგომარეობა დიდ ბრიტანეთშიც იმითაა გამოწვეული, რომ დასახელებული ოპერაციების შემადგენლობაში შედის პირველივე მოთხოვნით გასაცემი ფულადი სახსრებიც და ბანკში 30 დღეზე მეტი ვადით მოთავსებული სახსრებიც; ბელგიაში ეს აიხსნება ამ განყოფილებაში ბანკის ტრანზიტული ოპერაციების აღრიცხვით.

რაც შეეხება ხაზინის ობლიგაციებში განეულ დაბანდებას, იტალიის ბანკებში მათი მაღალი ხვედრითი წილი უკავშირდება ამ მუხლში არა მარტო ხაზინის ობლიგაციების, არამედ იტალიის სახელმწიფოს იმ ყველა ვალდებულებების ასახვას, რომლებსაც ერთ წელზე ნაკლები ვადა აქვთ (ყველა ვალუტით); დიდ ბრიტანეთში, პირიქით, ბანკები ამ მუხლში აღრიცხავენ ბრიტანეთის ხაზინის გაუნაღებელ თამასუქებს, განაღებულს კი ასახავენ სტრიქონში „თამასუქები“; აშშ-ის ბანკებში მუხლში „ხაზინის ობლიგაციები“ ასახავენ შემდგომში გამოსყიდვის შესახებ შეთანხმების შესაბამისად გაყიდულ ან შეძენილ ფედერალურ ფონდებს; ფასიანი ქაღალდების მაღალი ხვედრითი წილი იტალიის ბანკებში აისახება იმით, რომ სხვა ქვეყნებისგან განსხვავებით მათ შემადგენლობაში რთავენ დეპოზიტურ სერტიფიკატებსაც.

დიდი ბრიტანეთის, ესპანეთის, აშშ-ისა და ბელგიის ბანკების ტრანზიტული ოპერაციების ერთი ნაწილი სხვადასხვა აქტივებში აისახება, რითაც ამ მუხლის მაღალი ხვედრითი წილი შეიძლება ავსხნათ; საფრანგეთის ბანკში სხვადასხვა აქტივების მაღალი ხვედრითი წილი უკავშირდება ინკასაციის პროცესში ჩეკების ძლიერ გავლენას; ამ ოპერაციების დაბალი ხვედრითი წილი გერმანიის ბანკებში გამომდინარეობს გადარიცხვების მაღალი ხვედრითი წილით და ჩეკების ბრუნვის თითქმის არარსებობით.

იტალიისა და ესპანეთის ბანკების მიერ ფასიან ქაღალდებში განხორციელებული ინვესტიციების მაღალი ხვედრითი წილი ამცირებს ბანკის კლიენტების დაკრედიტების შესაძლებლობებს.

ზემოთქმულიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ აქტივების

სტრუქტურაზე დიდ გავლენას ახდენს საბანკო კანონმდებლობისა და აღრიცხვის თავისებურებები, აგრეთვე, გარემო პირობები. მაგრამ თუ აქტივების შედგენილობას უფრო გამსხვილებულად დავაჯგუფებთ საბანკო საქმიანობის ძირითადი სახეობების მიხედვით (იხ. ცხრ. 8.2), მაშინ შეგვეძლება შემდეგი დასკვნების გამოტანა:

1. ბანკის ოპერაციების აქტივებში ძირითადი ადგილი საკრედიტო ოპერაციებს უჭირავს, მათი ხვედრითი წილი 19,90%-დან 83,25%-მდე მერყეობს;

2. საბანკო აქტივებს შორის მეორე ადგილი ფასიან ქალაქებს ში განხორციელებულ ინვესტიციებს უჭირავს (2,15%-დან 23,87%-მდე);

3. მესამე ადგილზეა სალაროს აქტივები (0,2%-დან 12-94%-მდე);

4. სხვადასხვა აქტივების ხვედრითი წილი აღრიცხვის თავისებურებებითაა განპირობებული და მოიცავს ოპერაციათა ფართო სპექტრს ძირითად კაპიტალში (შენობები და ნაგებობები) განეული დაბანდებებიდან დაწყებული და ბანკის სხვადასხვა საანგარიშსწორებო ოპერაციებით დამთავრებული (2%-დან 78%-მდე).

სხვადასხვა ქვეყნის ბანკის აქტივების სტრუქტურებისა და შემადგენლობის საერთო ტენდენციების მიუხედავად, ყოველი ბანკის მიზანი უნდა იყოს აქტივების რაციონალური სტრუქტურის შექმნა. ეს კი თავის მხრივ დამოკიდებულია აქტივების ხარისხზე.

არსებითი მნიშვნელობა აქვს აქტივების დაყოფას ბრუტო და ნეტო (რისკისა და სხვა მუხლებისგან) აქტივებად.

ბრუტო-აქტივების სტრუქტურა:

1. აქტივები, რომლებსაც შემოსავალი არ მოაქვთ:

ფულადი სესხები, სხვა ბანკებში გახსნილი საკორესპონდენტო ანგარიშები, OIB , ძირითადი კაპიტალი, არამატერიალური აქტივები, დებიტორები, ანგარიშსწორებაში მყოფი სახსრები, საბიუჯეტო და არასაბიუჯეტო ფონდების გამოყენება, ინვესტორების დაფინანსება, კაპიტალური დანახარჯები, მიმდინარე ხარჯები, მომავალი პერიოდების ხარჯები, სავალუტო სახსრების და ფასიანი ქალაქების გადაფასება, მოგებიდან განყენებული სახსრები, საანგარიშო წლის და წინა წლების ზარალი.

კომერციული ბანკების აქტივები¹ (%-ობით შედეგთან)

აქტივების მუხლი	(სსმშეცემი) სფვსაშ შშსაა	(სფვფაა) საფაა	(საააა) სააა	(ააა) ააა	(ააააა) ააააა	(აააააა) აააააა	(ააააააა) ააააააა	(აააააააა) აააააააა	(ააააააააა) ააააააააა	(აააააააააა) აააააააააა
საააააა ააააააა	3,09	3,90	7,86	2,72	12,94	-	0,23	-	6,0	
საააააა	66,06	78,65	62,31	28,14	25,28	19,90	62,95	83,25	47,0	
აააააა ააააააა	16,17	15,50	23,82	7,75	23,87	2,15	6,40	10,15	9,0	
საააააააა ააააააა	13,87	1,95	6,01	61,39	37,91	77,95	30,42	6,6	38,0	
სააა აააააა	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

1. წიგნიდან: Матук Жан «Финансовая система Франции и других стран». – М.: АО «Финстатинформ», 1994. – ტ. 1, გვ. 29-32

II. შემოსავლის მომტანი აქტივები:

კლიენტებზე, ბანკებზე და მოსახლეობაზე გაცემული მოკლე, საშუალო და გრძელვადიანი სესხები, ვადაგადაცილებული დავალიანება სესხებზე და პროცენტებზე, ფაქტორინგი, ლიზინგი, მონაწილეობა, ფასიანი ქაღალდები, გაცემული გარანტიები.

III. სულ ბრუტო-აქტივები.

ნეტობალანსის სტრუქტურაში აქტივებს ამცირებენ მარეგულირებელი, დამაგროვებელი და ტრანზიტული ანგარიშების სიდიდით.

ნეტო-აქტივების სტრუქტურა:

I. აქტივები, რომლებსაც შემოსავალი არ მიაქვთ:

ფულადი სახსრები, სხვა ბანკებში გახსნილი საკორესპონდენტო ანგარიშები, OIÐ, ძირითადი კაპიტალი და არამატერიალური აქტივები ნარჩენი ღირებულებით, დებიტორები კრედიტორების გადამეტების ზომით.

II. შემოსავლის მომტანი აქტივები:

მოკლე, საშუალო და გრძელვადიანი სესხები, კლიენტებზე, ბანკებზე და ფიზიკურ პირებზე გაცემული სესხების დანაკარგების დაფარვაზე შექმნილი რეზერვების გამოკლებით, ეროვნული და უცხოური ვალუტით. ფაქტორინგი და ლიზინგი ამ ოპერაციების ღირებულების გაუფასურების შემთხვევისათვის ადრე შექმნილი რეზერვის გამოკლებით. ფასიანი ქაღალდები ამ ქაღალდების, თამაშუქების, გაყინული ვალდებულებების შემთხვევისთვის შექმნილი რეზერვების გამოკლებით.

ბრუტო-აქტივებთან ნეტო-აქტივების შეფარდება წარმოდგენას გვაძლევს აქტივების რაციონალურ სტრუქტურაზე, რომელიც, უპირველეს ყოვლისა, აქტივების ხარისხზეა დამოკიდებული.

93. ბანკის აქტივების ხარისხი

ბანკის აქტივების ხარისხს განსაზღვრავს მათი ლიკვიდობა, სარისკო აქტივების მოცულობა, კრიტიკული და არასრულფასოვანი აქტივების ხვედრითი წილი, შემოსავლის მომტანი აქტივების მოცულობა.

იმისათვის, რომ ბანკს უნარი ჰქონდეს ყოველდღიურად უპასუხოს თავის ვალდებულებებს, კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურა

ტურა უნდა შეესაბამებოდეს ლიკვიდობის ხარისხობრივ მოთხოვნებს. ამ მიზნით ბანკის მთელი აქტივები ლიკვიდობის ხარისხის მიხედვით დაფარვის ვადებზე დამოკიდებულებით იყოფა ჯგუფებად: მაღალ-ლიკვიდურ აქტივებად, გრძელვადიანი ლიკვიდობის აქტივებად, საერთო ლიკვიდობის აქტივებად და ლითონებზე ოპერაციების მიხედვით ლიკვიდობის აქტივებად.

ელვისებური ლიკვიდობის (მაღალლიკვიდურ) აქტივებს ეკუთვნის: ნაღდი ფული, ძვირფასი ლითონები, ქვეყნის ბანკში საკრედიტო ორგანიზაციების საკორესპონდენტო ანგარიშებზე არსებული სახსრები, ბანკების ის სახსრები, რომლებიც ჩეკებით, ანგარიშსწორებისთვისაა შეტანილი, საკრედიტო ორგანიზაციების სახსრები ფილიალების სალაროს მომსახურებისათვის; ანგარიშსწორების მონაწილეთა სახსრები საანგარიშსწორებო არასაბანკო საკრედიტო ორგანიზაციებში და არარეზიდენტ ბანკებში, მოთხოვნამდე განთავსებული დეპოზიტები, პლასტიკური ბარათების გამოყენებით ანგარიშსწორებისათვის განკუთვნილი სახსრები, რომლებიც საკრედიტო ორგანიზაციებში და არარეზიდენტ ბანკებშია განთავსებული, სახელმწიფო სავალო ვალდებულებებსა და ობლიგაციებში დაბანდებული სახსრები.

ლიკვიდურ აქტივებში ზემოწამოთვლილი მაღალლიკვიდური აქტივების გარდა შედის ბუნებრივი ძვირფასი ქვები, საკრედიტო ორგანიზაციის მიერ გაცემული კრედიტები, დეპოზიტები, სხვა განთავსებული სახსრები.

გრძელვადიანი ლიკვიდობის აქტივებს ეკუთვნის ბანკის მიერ გაცემული ყველა კრედიტი, განთავსებული დეპოზიტები და სახსრები (მათ შორის ძვირფას ლითონებში), რომელთა დაფარვამდე 2 წელზე მეტია დარჩენილი და სხვა.

ძვირფას ლითონებზე ოპერაციების მიხედვით ლიკვიდობის ნორმატივს ანგარიშობენ როგორც ფიზიკური ფორმის მქონე ძვირფას ლითონებში მოთავსებული მაღალლიკვიდური აქტივების შეფარდებას, ძვირფას ლითონებზე მოთხოვნამდე არსებულ ვალდებულებებთან და იმ ვალდებულებებთან, რომლებსაც მოთხოვნის ვადა უახლოეს 30 დღეში აქვთ. ამ ნორმატივის მინიმალური სიდიდე 10%-ითაა განსაზღვრული. მას აქტივების მართვის პროცესში იყენებენ ხოლმე, მაგრამ ბანკის აქტივების რაციონალური სტრუქტურის ასაგებად ყველაზე მთავარია თანაფარდობის დაც-

ვა ლიკვიდურ და ჯამურ აქტივებს შორის.

განვიხილოთ ბანკის აქტივების სტრუქტურა ლიკვიდობის მოთხოვნების გათვალისწინებით (ცხრ. 8.5).

ცხრ. 8.5-დან ჩანს, რომ ლიკვიდობის თვალსაზრისით ბანკის აქტივების სტრუქტურა გაუმჯობესებულია. მაღალლიკვიდური აქტივების ხვედრითი წილი 3,4 პუნქტით ამალდა, ლიკვიდური აქტივების შეფარდება კი, მაღალლიკვიდური აქტივების ჩათვლით, 71,8% შეადგინა.

ცხრილი 8.5.

აქტივების სტრუქტურა (%-ობით ჯამთან)

ბალანსის აქტივის მუხლი	წინა პერიოდი	საანგარიშო პერიოდი	გადახრა
სალარო	0,9	0,9	-
საკორესპონდენტო ანგარიში ცენტრალურ ბანკში	6,4	2,1	-4,3
ანგარიში კორესპონდენტ ბანკებში	18,3	34,2	+15,9
დებიტორები	1,3	1,2	-0,1
ბანკთაშორისი კრედიტები	26,9	22,1	-4,8
საერთაშორისო ოპერაციების- თვის შესრულებული ანგარიშ- სწორებები	19,4	9,7	-9,7
გაცემული სახსრები	4,7	4,2	-0,5
ბანკის მიერ შეძენილი ფასიანი ქაღალდები, პაეები და აქციები	0,1	1,6	+1,5
შენობა-ნაგებობები და სხვა ძირითადი საშუალებები	3,8	4,9	+1,1
სხვა აქტივები	18,3	19,1	+0,8
სულ აქტივები	100,0	100,0	

გრძელვადიანი ლიკვიდობის მქონე აქტივები ბანკს არა აქვს. საშუალოვადიანი ლიკვიდობის მქონე აქტივები შემცირებულია. გაზრდილია ბანკის დაბანდებები მცირელიკვიდურ და არალიკვიდურ აქტივებში (შენობა-ნაგებობები).

კომერციული ბანკის მაგალითზე განვიხილოთ ლიკვიდობის ნორმატივების დინამიკა. აქტივების რაციონალური სტრუქტურის დადგენის დროს ბანკმა უნდა შეასრულოს ლიკვიდობისადმი მოთხოვნა, ე.ი. მას უნდა ჰქონდეს საკმარისი ზომის მაღალლიკვიდური, ლიკვიდური და გრძელვადიანი ლიკვიდობის მქონე აქტივები ვალდებულებებთან მიმართებაში, ამ ვალდებულებების ვადების, თანხის და ტიპების გათვალისწინებით. იგი უნდა ასრულებდეს ელვისებური, მიმდინარე და გრძელვადიანი ლიკვიდობის ნორმატივებს (ცხრ. 8.6).

ცხრილი 8.6.

კომერციული ბანკის ლიკვიდობის ნორმატივების დინამიკა (მაგალითი)

აქტივის მუხლი	წინა პერიოდი	საანგარიშო პერიოდი	გადხდა
მაღალლიკვიდური აქტივები	45,1	48,5	+3,4
ლიკვიდური აქტივები	28,2	23,3	-4,9
გრძელვადიანი ლიკვიდობის აქტივები	-	-	-
საშუალოვადიანი ლიკვიდობის აქტივები	4,6	4,2	-0,4
არალიკვიდური (მცირე-ლიკვიდური) აქტივები	22,1	24,0	+1,9
სულ აქტივები	100,0	100,0	

ელვისებური ლიკვიდობის ნორმატივს ანგარიშობენ ბანკის მაღალლიკვიდური აქტივების თანხის შეფარდებით მოთხოვნამ-

დე ანგარიშებით არსებულ ვალდებულებათა ჯამზე. მისი მინიმალურად დასაშვები მნიშვნელობაა 20%.

მიმდინარე ლიკვიდობის ნორმატივი წარმოადგენს საკრედიტო ორგანიზაციის ლიკვიდური აქტივების თანხის შეფარდებას მისი მოთხოვნამდე ვალდებულებებისა და 30 დღემდე ვადის მქონე ანგარიშების ჯამურ თანხასთან. მისი მინიმალურად დასაშვები ნორმატივის მნიშვნელობაა 70%.

გრძელვადიანი ლიკვიდობის ნორმატივს ანგარიშობენ ბანკის მიმართ ერთ წელზე მეტი დაფარვის ვადით მქონე მთელი გრძელვადიანი დავალიანების (გაცემული გარანტიებისა და თავდებობის ჩათვლით) ბანკის საკუთარ სახსრებთან (კაპიტალთან), აგრეთვე, დეპოზიტური ანგარიშების მიხედვით ბანკის ვალდებულებებთან, მიღებულ კრედიტებთან და ერთ წელზე მეტი დაფარვის ვადის მქონე სხვა სავალო ვალდებულებებთან შეფარდებით. ამ ნორმატივის მინიმალურად დასაშვები მნიშვნელობაა 20%.

საერთო ლიკვიდობის ნორმატივს ანგარიშობენ ლიკვიდური აქტივების პროცენტული შეფარდებით ბანკის ჯამურ აქტივებთან (რომელსაც აკლდება სანესდებო კაპიტალის ბანკის მიერ გამოსყიდული საკუთარი წილი, ძვირფას ლითონებზე და გაცემულ კრედიტებზე ვადაგადაცილებული პროცენტები, ცენტრალურ ბანკში გადარიცხული საავალდებულო რეზერვები, ჩეკებით ანგარიშსწორებისთვის შეტანილი ბანკის სახსრები, ბიუჯეტის შემოსავლები, რომლებსაც ეროვნული ბანკის სატრანზიტო ანგარიშზე რიცხავენ, ცალკეული სახელმწიფო პროგრამების დაფინანსება ბიუჯეტის უკან დაბრუნებადი სახსრების ხარჯზე და კაპიტალური დაბანდებები ფინანსთა სამინისტროს სახსრების ხარჯზე, გაანგარიშებულ და ფაქტობრივად შექმნილ რეზერვებს შორის არსებული სხვაობის ანაზღაურება, სავალო ვალდებულებებზე ავანსით გადახდილი კუპონური შემოსავალი, ფასიანი ქალაქობის გადაფასება, უცხოური ვალუტით და ძვირფასი ლითონებით არსებული სახსრები, ბანკის ხარჯები, წაგება, გამოყენებული მოგება, თამასუქებზე გადაუხდელი პროცენტები). ნორმატივის მინიმალურად დასაშვები მნიშვნელობაა 20%.

ლიკვიდობის ნორმატივები (%)

ცხრილი 8.7.

თარიღი	ელვისებური ლიკვიდობის ნორმატივი - H ₂			მიმდინარე ლიკვიდობის ნორმატივი - H ₃			საერთო ლიკვიდობის ნორმატივი - H ₅		
	მნიშვნელობა თარიღის მიმართ ისთვის	წინა თარიღის მიმართ	1998 წ. 1 იანვრის მიმართ	მნიშვნელობა თარიღის მიმართ	წინა თარიღის მიმართ	1998 წ. 1 იანვრის მიმართ	მნიშვნელობა თარიღის მიმართ	წინა თარიღის მიმართ	1998 წ. 1 იანვრის მიმართ
01.01.1998	31,90			59,28			37,61		
31.03.1998	0,77	-31,13	-31,13	29,07	-30,21	-30,21	10,01	-27,6	-27,6
30.06.1998	0,85	+0,08	-31,05	12,42	-61,65	+46,86	6,01	-4	-31,6
30.09.1998	60,14	+59,29	+28,24	58,88	+46,46	-0,4	15,71	+9,7	-21,9
01.01.1999	33,50	26,64	+1,6	66,80	+7,92	+7,52	21,90	+6,19	-15,71

H₂ მაჩვენებლის საკრიტიკო დონე 20%-ზე ნაკლებია. ანალიზის შედეგებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ნორმატივი არ შესრულებულა 01.01.1998 წ., 30.09.1998 წ. და 01.01.1999 წ. მდგომარეობით. IV კვარტალში აღინიშნა მაჩვენებლის მკვეთრად დაცემა I და II კვარტალებში, რაც გამოიწვია მოთხოვნამდე ვალდებულებების ზომის მკვეთრად დაცემა. 01.01.1998 წ., 30.09.1998 წ. და 01.01.1999 წ. მდგ. მაღლიკვიდური აქტივების ზომა და ნორმატივი მნიშვნელოვნად გადიდა. 1999 წ. 1 იანვრის მდგომარეობით ნორმატივი სრულდება და მინიმალურ მნიშვნელობას 13,5%-ით აჭარბებს.

H₃ ნორმატივის მინიმალურად დასაშვები მნიშვნელობაა 50%. I და III კვარტალებში იგი ვერ აკმაყოფილებდა დასახულ კრიტერიუმებს, რისი მიზეზიც გახდა ლიკვიდური აქტივების მკვეთრად შეკვეცა ვალდებულებების მიმართ. III და IV კვარტალებში ლიკვიდური აქტივების მოცემულობამ მოიმატა და ნორმატივმა ზრდა იწყო 1999 წ. 1 იანვრის მდგომარეობით ნორმატივი 16,8%-ით აჭარბებს მინიმალურად დასაშვებ მნიშვნელობას.

H₄ ნორმატივის მინიმალურად დასაშვები მნიშვნელობა 20%-ის ოდენობითაა დაწესებული. წლის უმეტეს დროს არ სრულდებოდა და მცირდებოდა 1998 წ. დასაწყისის მიმართ. 1999 წ. დასაწყისისთვის ნორმატივი 1,9%-ით ჭარბობდა მინიმალურ მნიშვნელობას.

აქტივების რაციონალური სტრუქტურის უზრუნველსაყოფად ბანკმა იმაზე უნდა იზრუნოს, რომ ლიკვიდობის შესაძლებლობები ხელს არ უშლიდეს აქტივების რისკიანობისა და შემოსავლიანობის მოთხოვნის შესრულებას.

აქტივების შენონვა რისკის დონის მიხედვით ხდება შესაბამის საბალანსო ანგარიშზე დარჩენილი სახსრების, ან მათი ნაწილის გადამრავლებით რისკის კოეფიციენტზე (%) და მათი გაყოფით 1000-ზე.

პრაქტიკულად ბანკის ყველა აქტივს გარკვეული რისკი ემუქრება. ბანკმა უნდა განსაზღვროს თავისი აქტივების რისკის დონე და ისეთ დონეზე შეინარჩუნოს იგი, რომელიც ამ მხრივ მის მიერ შემუშავებულ პოლიტიკას და მოქმედ კანონმდებლობას შეესაბამება. ბანკის აქტივების სტრუქტურის შესწავლის შედეგების საფუძველზე შეგვიძლია გავაანალიზოთ რისკის სხვადასხვა სახეობები. მაგალითად, საპროცენტო რისკი შეგვიძლია განვსაზღვროთ აქტივების სტრუქტურირების საფუძველზე შემოსავლიანობიდან გამომდინარე.

აქტივების სტრუქტურა რისკის დონის მიხედვით

აქტივის დასახელება	ხვედრი- თი ნილი აქტივე- ბის მიმართ, %	რისკის კოეფი- ციენტი, %	აქტივების თანხა, ათასი დოლარი ანგარიშზე	
			რიცხუ- ლი რისკის გათვა- ლის-	წინებით შეწონი- ლი
I ჯგუფი				
ცენტრალურ ბანკში გახსნილი საკორესპონდენტო ანგარიშზე რიცხული სახსრები	-	0	-	-
ცენტრალურ ბანკში გახსნილ სარეზერვო ანგარიშზე რიცხული სახსრები	1,43	0	1600	-
კომერციული ბანკების სახსრები საანგარიშსწორებო ჩეკების ოპერაციებისთვის	-	0	-	-
სახელმწიფო სავალო ვალდებუ- ლებებში დაბანდებული სესხები	0,45	0	500	-
სალარო და მასთან გათანაბრე- ბული სახსრები	2,87	2	3220	64,40
II ჯგუფი				
მთავრობის მიერ გარანტირე- ბული სესხები	-	10	-	-
სახელმწიფო ფასიანი ქაღალ- დების სანინდრიანი სესხები	-	10	-	-
ძვირფასი ლითონების ზოდების სანინდრიანი სესხები	-	10	-	-
IMAN-ს საანგარიშსწორებო ცენტრში მყოფი სახსრები	-	10	-	-

III ჯგუფი				
სავალო ვალდებულებებში დაბანდებული სესხები ეთგოს წვერი ქვეყნების	-	20	-	-
არარეზიდენტი ბანკების საკორესპონდენტო ანგარიშებზე მოთავსებული სახსრები (თავის. კინვერტ. ვალუტით)	-	20	-	-
ეთგოს ხევი ქვეყნების არარეზიდენტი ბანკების ანგარიშებზე გადარიცხული სახსრები	-	20	-	-
ფასიანი ქალაღდების სანიღდარიანი სესხები	-	20	-	-
IV ჯგუფი				
რეზიდენტ ბანკებში ანგარიშებზე არსებული თანხები უცხ. ვალუტით	-	70	-	-
რეზიდენტ ბანკებში „ნოსტრო“ ანგარიშებზე არსებული თანხები ადგილ. ვალუტით	-	70	-	-
ეთგოს არანევი ქვეყნების არარეზიდენტ ბანკებში ანგარიშებზე არსებული სახსრები	-	70	-	-
საკუთარი შუნობა-ნაგებობები (სანიღდრად გაცემულის გარდა)	1,47	70	1650	1155
გადასაყიდად განკუთვნილი ფასიანი ქალაღდები	0,21	70	230	161
V ჯგუფი				
საკრედიტო ორგანიზაციის სხვა დანარჩენი აქტივები (აქტიური ნარჩენები საბალანსო ანგარიშების მიხედვით)	93,57	100	104945	04945
საკრედიტო ორგანიზაციის შიერ გაცემული გარანტია-თავღებობები (არასაბალანსო ანგარიშები)	-	50	1000	500
სულ	100	95	112145	6325,4

მაგრამ საბანკო საქმეში ძირითადი რისკი მდგომარეობს კონკრეტულ ოპერაციებზე ბანკის მიერ სახსრების დაკარგვის შესაძლებლობაში. სწორედ ამ სახეობის რისკის განსაზღვრის დროს იყენებენ აქტივების სტრუქტურის შესწავლის შედეგებს. თუ გვექნება ყოველი ჯგუფის აქტივის ხვედრითი წილი მათ მთლიან თანხაში და ყოველ ჯგუფს რისკის გარკვეულ კოეფიციენტს მივანიჭებთ, შეგვიძლია განვსაზღვროთ რისკის დონე მთლიანად ბანკისათვის. ავაგოთ ბანკის აქტივების თანმიმდევრობა რისკის დონის ზრდის მიხედვით და ყოველ ჯგუფს მივანიჭოთ გარკვეული რიგითი ნომერი. სწორედ ეს ნომერი იქნება რისკის დონის განმსაზღვრელი.

დავაჯგუფოთ აქტივები რისკის დონის მიხედვით და განვსაზღვროთ მათი ხვედრითი წილი მთლიან თანხაში. აქტივების ხარისხის მდგომარეობის შესაფასებლად ისინი დაყოფილია 5 ჯგუფად, დაბანდებათა რისკის ხარისხზე და ღირებულების ნაწილის დაკარგვის შესაძლებლობაზე დამოკიდებულებით. ცხრ. 8.8-დან ჩანს, რომ ბანკის აქტივების ერთობლივი რისკია 106325,4 ათ. დოლარი, ანუ აქტივები ზომის 95%. აქედან გამომდინარე, ბანკი ახორციელებს სარისკო პოლიტიკას და სასწრაფოდ საჭიროებს აქტივების სტრუქტურის შეცვლას. მას აქვს განანილებული აქტივები რისკის ხარისხის მიხედვით (ცხრ. 8.9).

ცხრილი 8.9

რისკის ჯგუფები	%-ობით აქტივების შედეგთან
I	4,75
II	-
III	-
IV	1,68
V	93,57
სულ	100,0

აქედან გამომდინარეობს, რომ ბანკი ყველა აქტივის მიხედვით არ ახდენს რისკის დივერსიფიცირებას და დაკრედიტების ძირითადად ერთტიპიურ ოპერაციებს მიმართავს.

რისკის დონის მიხედვით აქტივების განხილვა მოითხოვს აქტივების არა მარტო რისკის დონით შენონილი მოცულობისა და ხვედრითი წილის ანალიზს, არა მარტო რისკის ყოველი ჯგუფის ხვედრითი წილების პოვნას, არამედ კრიტიკული და არასრულფასოვანი აქტივების მოცულობების და მათი ცვალებადობის ანალიზსაც. ამ დროს განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობენ ბანკის საკრედიტო საქმიანობას, რადგანაც მას კვლავაც არსებითი ადგილი უჭირავს ბანკის მუშაობაში და რისკის ყველაზე მაღალი – მეხუთე ჯგუფის ოპერაციებს ეკუთვნის.

ამგვარი ანალიზის ჩასატარებლად აუცილებელია დამატებით გავითვალისწინოთ შემდეგი მაჩვენებლები:

1) კრედიტების საერთო თანხა, გაანგარიშებული როგორც საწარმოების, ფიზიკური პირების და ბანკების სასესხო ანგარიშებზე ნაშთების ჯამი;

2) ბანკის საკრედიტო პოტრფელის მთლიან ღირებულებაში მოკლე-, საშუალო- და გრძელვადიანი სესხების და მოთხოვნებამდე სესხების, აგრეთვე, ეკონომიკის ცალკეული სექტორებისთვის და ცალკეული მსესხებლებისთვის მიცემული სესხების მოცულობები და ხვედრითი წილები. ამ ანალიზის დეტალიზება შესაძლებელია, მაგალითად, ცალკეული ეკონომიკური კონტრაქტების მოკლევადიანი კრედიტებისა და მოკლევადიანი სესხების მთელი თანხის შედარებით;

3) საშუალო საპროცენტო განაკვეთები სესხების ჯგუფების მიხედვით;

4) ვადაგადაცილებული დავალიანების მოცულობა და მისი შეფარდება გაცემული სესხების მთლიან თანხასთან;

5) ბანკის მიერ გაცემული მსხვილი კრედიტების მოცულობა;

6) რისკის დონის მიხედვით ცენტრალური ბანკის მოთხოვნების შესაბამისად შენონილი სესხების მოცულობა და მსესხებლის ვალდებულებათა 50% ბანკის კაპიტა;ლთან მიმართებაში;

7) იგივე ინსაიდერებისა და ურთიერთდაკავშირებული მსესხ-

ებლების ჯგუფების მიხედვით;

8) რისკისა და უზრუნველყოფის სხვადასხვა მქონე კრედიტების ჯგუფების მოცულობები და ხვედრითი წილები, რომლებშიც ცენტრალური ბანკის მოთხოვნების შესაბამისადაა გაანგარიშებული;

9) ფაქტორინგული და ლიზინგური ოპერაციების ანგარიშებზე არსებული ნაშთების მოძრაობის მაჩვენებლები; ეს საშუალებას მოგვცემს დავახასიათოთ ფაქტორინგული და ლიზინგური ოპერაციების განვითარების დინამიკა.

10) ძალიან მნიშვნელოვანია რისკისგან დაცვის კოეფიციენტის გაანგარიშება, რომელიც ახასიათებს მოგების მომტან აქტივებში ვადაგადაცილებული დავალიანების იმ ზღვრულ წილს, რომლის დაფარვაც ბანკს წმინდა მოგებისა და რეზერვების ხარჯზე შეუძლია.

ნეტო-მოგება+სესხებზე დანაკარგების დასაფარავი რეზერვები+
+ფასიანი ქალაქდები გაუფასურების შემთხვევისთვის შექმნილი რეზერვები+
+ΦOP+ +ბანკის სარეზერვო ფონდი

$K_3 = \frac{\text{ნეტო-მოგება+სესხებზე დანაკარგების დასაფარავი რეზერვები+ფასიანი ქალაქდები გაუფასურების შემთხვევისთვის შექმნილი რეზერვები+ΦOP+ ბანკის სარეზერვო ფონდი}}{\text{ბრუტო-შემოსავლის მომტანი აქტივები (შესაბამისი რეზერვების გამოკლებლად)}}$

საკრიტერიუმო დონეებს არ ანესებენ და მაჩვენებელს დინამიკაში განიხილავენ.

აქტივების ხარისხის დამახასიათებელი შემდეგი მაჩვენებელია მომატებული რისკის მქონე აქტივების დონის მაჩვენებელი. იგი გვიჩვენებს კომერციული ბანკის პოლიტიკის რისკიანობის ხარისხს.

$$Y_1 = \frac{\text{მომატებულრისკიანი აქტივები}}{\text{სულ ნეტო - აქტივები}}$$

მომატებული რისკის მქონე აქტივებია რისკის III და IV ჯგუფის სესხები, ფასიანი ქალაქდები, ფაქტორინგი, ლიზინგი, მონაწილეობა, ვადაგადაცილებული დავალიანება, დებიტორული დავალიანების სიჭარბე კრედიტორულზე.

საეჭვო დავალიანების დონე გვიჩვენებს ბანკის აქტიური ოპერაციების მიხედვით საეჭვო ვალების მოცულობას.

$$Y_i = \frac{\text{ვადაგადაცილებული დავალიანება}}{\text{ბანკის საკრედიტო პორტფელი} + \text{აღრიცხული თამასუქები} + \text{დებიტორები}}$$

შემდეგ სასარგებლოა ასეთი კოეფიციენტების გაანგარიშება:

1. აქტივების გამოყენების ეფექტიანობის კოეფიციენტი. მას ანგარიშობენ შემოსავლის მომტან ანგარიშებზე არსებული საშუალო ნაშთების შეფარდებით მთელი აქტივების ანგარიშების საშუალო ნაშთებთან. ეს კოეფიციენტი გვიჩვენებს, თუ აქტივების რა ნაწილს მოაქვს მოგება.

2. კრედიტებისთვის სადეპოზიტო ბაზის გამოყენების კოეფიციენტი. მას ანგარიშობენ კრედიტებზე საშუალო დავალიანების შეფარდებით სადეპოზიტო ანგარიშების საშუალო ნაშთთან.

ყველა ეს მაჩვენებელი საშუალებას გვაძლევს გავანალიზოთ ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა, აქტივების სტრუქტურის რაციონალურობა, აქტიური ოპერაციების რისკის ხარისხი და მისი გავლენა ბანკის ლიკვიდობაზე, შემოსავლიანობასა და რენტაბელობაზე.

საკრედიტო დაბანდების გარდა ბანკის აქტივში არის სხვა მუხლებიც, რომლებიც აქტიურია და მოგება მოაქვთ. ესაა სახელმწიფო და არასახელმწიფო ფასიან ქაღალდებში და უცხოური ვალუტით ოპერაციებში განხორციელებული დაბანდებები. შესაბამისად, აუცილებელია განვსაზღვროთ მათი მოცულობა და სტრუქტურა იმავე კრიტერიუმებით, როგორც საკრედიტო დაბანდებისას. ასევე, სასარგებლოა საკრედიტო დაბანდების შედარება შემოსავლის მომტან სხვა დაბანდებებთან და ბანკების სხვა მონაცემებთან.

აქტივების რაციონალური სტრუქტურის ანალიზის განმაზოგადებელი მაჩვენებელია შემოსავლის მომტანი აქტივების შეფარდება აქტივების მთელ თანხასთან. ნეტო- და ბრუტო-აქტივების თანაფარდობა მიუთითებს აქტივების რისკიანობაზე. რისკისგან განმედილი აქტივები არ უნდა იყოს 0,65-ზე ნაკლები და 1-ზე მეტი.

$$C_{\text{ნეტო-აქტივები}} = \frac{\text{ნეტო-აქტივები}}{\text{ბრუტო-აქტივები}}$$

საპროცენტი შემოსავლის შემომტანი აქტივების თანხამ 117,6 მლნ. დოლარი შეადგინა, რაც წინა წლის შესაბამის პერიოდზე

96,3 მლნ. დოლარით მეტია (ცხრ. 8.10). „მომუშავე“ აქტივების ხვედრითი წილი 65,8-დან 80,4%-მდე გაიზარდა. საპროცენტო შემოსავლის (79,38%) შემომტანი აქტივების ძირითადი თანხა განთავსებული ფასიან ქალაქებში ერთდღიან და მოკლევადიან დაბანდებებში, საზღვარგარეთის კორესპონდენტი ბანკების, მათ შორის The Bank of New York-ის მეშვეობით.

საანგარიშო წელს ბანკი განაგრძობდა თავის აქტივებზე საკრედიტო რისკის დაწევის პოლიტიკის გატარებას. გაჩნდა ინვესტიციები მოკლევადიან ფასიან ქალაქებში. საკრედიტო დაბანდებების მატება ძირითადად მოხდა უცხოური ვალუტით გაცემული კრედიტების ზრდის ხარჯზე. მათი ხვედრითი წილი 2,99-დან 6,41%-მდე ამაღლდა. ამაზე იმოქმედა კრედიტებზე მოთხოვნის ზრდამ აშშ-ის დოლარებით. უზრუნველყოფის სახეები განსაზღვრავდნენ, ასევე, გაცემული კრედიტების ვალუტას, რამაც საკრედიტო ოპერაციების საკურსო რისკის თავიდან აცილების შესაძლებლობა მისცა ბანკს. ბანკი ცდილობდა, კრედიტები პირველ რიგში თავისი კლიენტებისთვის მიეცა. კლიენტურის შემადგენლობის გათვალისწინებით, ბანკს შესაძლებლობა ჰქონდა პირველი კლასის საზღვარგარეთული კომპანიებისა და ბანკების საიმედო გარანტიებით გაეცა სესხები და ამით გადაეკეცა გზა საკრედიტო რისკისათვის.

განსახილველი ბანკის საკრედიტო დაბანდებათა ეფექტიანობა ძალიან მაღალია, მაგრამ ამ მაჩვენებლებს თან უნდა ახლდეს მონაცემები ბანკის აქტივების შემოსავლიანობისა და რენტაბელობის შესახებ, რადგანაც შემოსავლიანი აქტივები ყოველთვის ვერ „მუშაობენ“ ეფექტიანად (ცხრ. 8.11).

მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია აქტივების შემოსავლიანობის დონე. მის გასაანგარიშებლად საკმარისი არაა მარტო შემოსავლების მომტანი აქტივების გათვალისწინება. საჭიროა მოვახდინოთ მათი კორექტირება საკრედიტო ხელშეკრულების ან დაფარვის შეცვლილი პირობების მქონე კრედიტების თანხით.

შემოსავლიანი აქტივების დონე =
$$\frac{\text{შემოსავლის მომტანი ნეტო-აქტივები}}{\text{შემოსავლის მომტანი ბრუტო აქტივები}}$$

**საპროცენტო შემოსავლის შემომტანი
აქტივების სტრუქტურა**

	თანხა ათასი დოლარი	ხვედრითი წილი, %
იურიდიულ პირებზე გაცემული კომერციული კრედიტები	7934,9	6,75
მოკლევადიანი:		
• ეროვნული ვალუტით	368,5	0,31
• უცხოური ვალუტით	7537,3	6,41
გრძელვადიანი (ერ. ვალუტით)	0	0,00
ვადაგადაცილებული (ერ. ვალუტით)	29,2	0,03
ფიზიკურ პირებზე გაცემული მოკლევადიანი კრედიტები	15,4	0,01
• ეროვნული ვალუტით	15,4	0,01
• უცხოური ვალუტით	-	-
მოკლევადიანი კრედიტები და დეპოზიტები ბანკებში:	11212,5	9,53
• ეროვნული ვალუტით	280,0	0,23
• უცხოური ვალუტით	10932,5	9,30
მოკლევადიანი დაბანდებები:	98442,5	83,71
• ეროვნული ვალუტით	4413,1	3,75
• უცხოური ვალუტით		
• ოქროს სესხის სახელმწიფო სერტიფიკატები	684,2	0,58
• უცხოური ფასიანი ქაღალდები	93345,2	79,38
სულ:	117605,3	100,0
• ეროვნული ვალუტით	5106,2	4,34
• უცხოური ვალუტით	112499,1	95,66

ბანკის აქტივების შემოსავლიანობა

აქტივი	საშუალო ნაშთები	შემოსავ- ლი	%
დეპოზიტები ბანკებში	431,1	553,2	128,30
მოკლევადიანი დაბანდებები	662,9	553,1	83,43
ფასიან ქალაქებში	142,5	12,7	8,93
უცხოურ ფასიან ქალაქებში	65715,8	2515,2	3,37
კრედიტები:			
• ეროვნული ვალუტით	633,8	901,6	142,3
• უცხოური ვალუტით	1928,3	101,1	5,24
სულ შემოსავლიანი აქტივები:	69514,6	4336,8	6,26
• ეროვნული ვალუტით	1727,9	-	-
• ხვედრითი წილი აქტივებში	2,49		
• უცხოური ვალუტით	67786,7		
• ხვედრითი წილი აქტივებში	97,51		

მაჩვენებელს ან დინამიკაში განიხილავენ, ან მის ზედა და ქვედა საზღვრებს თვითონ ბანკი აწესებს თავისი პოლიტიკის განსაზღვრის დროს.

აქტივების შემოსავლიანობას ახასიათებს, აგრეთვე, დებიტორული დავალიანების დონე შემოსავლის შემომტანი აქტივების მიმართ.

$$Y_{\text{ა}} = \frac{\text{დებიტორები}}{\text{შემოსავლის არმომტანი ბრუტო აქტივები}}$$

თუ ეს მაჩვენებელი აჭარბებს 40%-ს, მაშინ აქედან გამომდინარეობს ლიკვიდობის შემცირება და სახსრების არათავისდროულად დაბრუნება. მაგრამ მაღალი შემოსავლიანობის, რენტაბელობის და მომგებიანობის, აგრეთვე, „მომუშავე“ აქტივების მაღალი ხვედრითი წილის მიუხედავად, ბანკს მაინც ემუქრე-

ბა ლიკვიდობის მაჩვენებლის შეუსრულებლობის საფრთხე „არ-მომუშავე“ აქტივების დაბალი ხვედრითი წილის გამო. ამ აქტივებს ეკუთვნის:

1. ფულადი სახსრები:
  - ა) სალარო;
  - ბ) სხვა ფულადი სახსრები;
2. საკორესპონდენტო ანგარიში;
3. ცენტრალურ ბანკში მყოფი რეზერვები;
4. უპროცენტო სესხები, აგრეთვე, ის ვადაგადაცილებული სესხები, რომლებზეც პროცენტებს არ იხდიან;
5. კაპიტალური დაბანდებები;
  - ა) ძირითადი საშუალებები;
  - ბ) კაპიტალური დანახარჯები;
6. სხვა დებიტორები;
7. სხვა აქტივები.

ყველა ამ ფაქტორის გათვალისწინებით, კერძოდ, აქტივების ლიკვიდობის, შემოსავლიანობისა და რისკიანობის გათვალისწინებით, საერთაშორისო პრაქტიკაში იყენებენ აქტივების ხარისხის შეფასების სარეიტინგო სისტემას, რომელიც ერთ-ერთ აუცილებელ მოთხოვნად შეიცავს კრიტიკულ და უხარისხო სიდიდეს. მათი მოცულობების გაანგარიშებისას ითვალისწინებენ:

- შენონილ საკლასიფიკაციო მაჩვენებელს;
- საკლასიფიკაციო მაჩვენებელს და ტრენდებს (ცვლილებებს).

შენონილ საკლასიფიკაციო მაჩვენებელს მსოფლიო პრაქტიკაში იყენებენ გაცემულ სესხებზე მოსალოდნელი ზარალის გასაანგარიშებლად და საკრედიტო ოპერაციებზე შესაძლო დანაკარგების შემთხვევისთვის რეზერვის შესაქმნელად. მას ანგარიშობენ კრედიტის ჯგუფების მიხედვით ზარალზე გამოყოფილი სესხების ჩამონერის წლიური კოეფიციენტის გამრავლებით შესაბამისი ჯგუფის კრედიტების რისკის პროცენტზე.

შენონილი საკლასიფიკაციო მაჩვენებლის სიდიდეს ანგარიშობენ აქტივების შესაბამისი ჯგუფის თანხის გამრავლებით რისკის კოეფიციენტზე. საკლასიფიკაციო მაჩვენებლები (რისკის კოეფიციენტები) განსაზღვრავენ აუცილებელი რეზერვების მოცულო-

ბას კრიტიკული და უხარისხო აქტივების ჯგუფებისათვის. თუ მათ საფუძველზე გაანგარიშებული რეზერვები ტოლია ან აჭარბებს ბანკის ერთობლივ კაპიტალს, მაშინ ასეთი ბანკი არასაიმედოთა ჯგუფს ეკუთვნის. თუმცა, აქტივების შემფასებელ ძირითად მაჩვენებლად რჩება შენონილი კლასიფიკაციების შეფარდება მთლიან კაპიტალთან. რეიტინგი შეფასებათა 5 ტიპს შეიცავს:

რეიტინგი 1 (ძლიერი)

ჩვეულებრივ, ასე მაშინ აფასებენ აქტივებს, როცა საერთო შენონილი კლასიფიკაციები ერთობლივი კაპიტალის 5%-ს აჭარბებს. მცირე გადაჭარბება არ ენინააღმდეგება რეიტინგს, თუ ეკონომიკური მდგომარეობა კარგია და ხელმძღვანელობამ აჩვენა აქტივებთან დაკავშირებული პრობლემების მოგვარების უნარი. მაგრამ თუ ინვესტიციების ან კრედიტის კონცენტრაციასთან დაკავშირებით არსებობს დამატებითი პრობლემები, ან პრობლემები უკავშირდება „არმომუშავე“ აქტივების დიდ ხვედრით წილს, ან ფიქსირებულ (მუდმივ) აქტივებში განხორციელებულ მსხვილ ინვესტირებას, მაშინ იყენებენ სხვა უფრო დაბალ რეიტინგს, თუნდაც შენონილი კლასიფიკაციები არ აჭარბებდნენ მთელი კაპიტალის 5%-ს.

რეიტინგი 2 (დამაკმაყოფილებელი)

დადებითი ან უარყოფითი შეფასების გამოყენების დროს იმავე მოტივებითა და ინსტრუქციებით უნდა ვიხელმძღვანელოთ, როგორც ადრე, მაგრამ იმის გათვალისწინებით, რომ შენონილი კლასიფიკაციები არ უნდა აჭარბებდნენ საერთო კაპიტალის 15%-ს.

რეიტინგი 3 (საშუალო)

უნდა ვიხელმძღვანელოთ იმავე მოტივებით, ოღონდ გაითვალისწინოთ, რომ შენონილი კლასიფიკაციები არ უნდა აჭარბებდეს მთელი კაპიტალის 30%-ს.

რეიტინგი 4 (კრიტიკული)

უნდა გავითვალისწინოთ, რომ შენონილი კლასიფიკაციები არ უნდა აჭარბებდეს მთელი კაპიტალის 50%-ს.

რეიტინგი 5 (არადაამაკმაყოფილებელი)

ასე აქტივებს მაშინ აფასებენ, როდესაც შენონილი კლასიფიკაციები მთელი კაპიტალის 50%-ს აჭარბებენ.

ჩამოთვლილ შეფასებებთან ერთად გამოყოფენ აქტივების

ხარისხის კრიტიკულ ფინანსურ ფაქტორებს.

1) კლასიფიკაციის მოცულობა:

- შენონილი საკლასიფიკაციო მაჩვენებელი;
- საერთო საკლასიფიკაციო მაჩვენებელი;
- დოლარების რაოდენობისა და თანაფარდობების ტრენდი.

2) სპეციალურად მოხსენიებული სესხები – დონე და ტრენდი.

3) იმ სესხების დონე, ტრენდი და სტრუქტურა, რომლებზეც პროცენტების დარიცხვა არ წარმოებს; იგივე – გადასინჯული პირობების მქონე სესხებისთვის;

4) სასესხო ადმინისტრაციის მუშაობის ეფექტიანობა:

- სასესხო და საინვესტიციო პოლიტიკა;
- კრედიტებისა და ვადაგადაცილებული სესხების მოცულობა და ტრენდი;

- სესხების მიმოქცევისა და ანალიზის სისტემის ადეკვატურობა;

5) იმ კრედიტების კონცენტრაციის მოცულობა, რომლებიც კაპიტალის 25%-ს აჭარბებს;

6) ინსაიდერებთან დადებული გარიგებების მოცულობა და ხარისხი;

7) ფასიანი ქაღალდების პორტფელის ხარისხის შეფასების შემცირება.

ბანკების პრაქტიკაში აქტივების ხარისხის შესაფასებლად ბანკები ყველა ჩამოთვლილ მიმართულებას იყენებენ, თუმცა, ისინი კანონმდებლობით არაა დანესებული და ბანკები მათ დამოუკიდებლად ახორციელებენ, გარდა ზემოხსენებული ნორმატივებისა.

9.4. საბანკო საქმიანობის რისკები: ცნება, კლასიფიკაცია, განაზოგარევის მეთოდები, მართვა. ბანკის სარეზერვო ფონდი

საფინანსო რისკების ცნებისათვის. საფინანსო რისკები უნდა გავიგოთ, როგორც შემოსავლების კლების, მოგების შემცირებისა და დანაკარგების გაჩენის რეალური შესაძლებლობა (არანულოვანი ან უმოქმედობის) ნებისმიერი იმ ფაქტორის (მათ შორის

არასწორი მოქმედების) შედეგად, რომლებიც ეკონომიკური სუბიექტის საქმიანობის პირობებსა და შედეგებზე მოქმედებენ. ამასთან, ალსანიშნავია შემდეგი: ეკონომიკური მეცნიერების ფარგლებში რისკის ფაქტორებად (მიზეზებად, წყაროებად) განიხილავენ მხოლოდ ისეთ მოვლენებს (პროცესებს, გარემოებებს და ა.შ.), რომლებიც შესაძლოა ნეგატიურად აისახოს სუბიექტის საქმიანობის ფინანსურ შედეგებზე. საკითხისადმი ეკონომიკური მიდგომის დროს დაუსვებელია ნებისმიერი, ამა თუ იმ აზრით თუნდაც ყველაზე არასასურველი ფაქტორის, მხედველობაში მიღება, თუკი მისი შედეგი არ შეიძლება იყოს შემოსავლიანობისა და მომგებიანობის მაჩვენებლების გაუარესება.

რისკი ყოველგვარი კომერციული საქმიანობის, მათ შორის – საბანკო საქმიანობის, განუყოფელი ნაწილია. ამის მიუხედავად ბანკი ამჯობინებს გაექცეს (თავი აარიდოს) რისკს და, თუ ეს შეუძლებელია, მაშინ მინიმუმამდე დაიყვანოს იგი. ამ ზოგადი მიდგომის ფარგლებში ბანკები კერძოდ, ამა თუ იმ შესაძლო ვარიანტიდან ირჩევენ ყველაზე ნაკლებად სარისკოს და აუცილებლად ადარებენ ერთმანეთს მოსახდენი მოვლენის რისკს (ე.ი. ამ მოვლენასთან დაკავშირებული შესაძლო დანაკარგების გაანგარიშებით სიდიდეს) და, ერთი მხრივ, იმისთვის საჭირო ხარჯებს, რომ ამ ამ მოვლენის ნეგატიური შედეგები მინიმუმამდე იქნეს დაყვანილი, ხოლო, მეორე მხრივ, იმ შესაძლო მოგებას, რომელიც მათ შეიძლება მიიღონ, თუკი ეს მოვლენა არ მოხდა. ამასთან, დიდი მნიშვნელობა აქვს იმის გათვალისწინებას, რომ რისკის დონეზე მკვეთრად და ერთმნიშვნელოვნად არაა დამოკიდებული მოსალოდნელი მოგების (შემოსავლის) დონე. შესაძლებელია ისეთი შემთხვევების არსებობა, როდესაც მაღალი (დაბალი) მოსალოდნელი მოგება სწორხაზოვნად უკავშირდებოდეს მაღალ (დაბალ) რისკს. მაგრამ გაცილებით ხშირია ისეთი შემთხვევები, როდესაც ეს დამოკიდებულება არ შეინიშნება.

დავუშვათ, რომ ბანკი ველარ გაურბის რისკს და იძულებულია იკისროს იგი, მაგრამ გარკვეულ ფარგლებში მას ეძლევა არჩევანის გაკეთების შესაძლებლობა. მაგალითად, საჭიროა არჩევანის გაკეთება შემდეგ ორ გადანყვეტილებას შორის: გასც-

ეს 100 ათ. დოლარი კრედიტი და თავის თავზე აიღოს მისი არ-
დაბრუნების რისკი 30%-იანი ალბათობით ან უარი უთხრას
კლიენტს კრედიტის მიცემაზე და ამით თავის თავზე აიღოს 20
ათ. დოლარის სარფის დაკარგვის რისკი. არჩევანის გაკეთება
ახლა ბანკზეა დამოკიდებული, რისთვისაც მან კარგად უნდა
იცოდეს, თუ რა ოდენობის რისკი შეუძლია იტვიროთოს.

საფინანსო რისკების ფაქტორები. ბანკისათვის არსებითი
რისკების ფაქტორები საზოგადოდ ორ ჯგუფად შეგვიძლია დავყ-
ოთ: შიდა და გარე ფაქტორებად.

რისკების შიდა (შიდასაბანკო) ფაქტორები ბანკების საქმი-
ანობის შედეგად ჩნდება და დამოკიდებულია მათ მიერ ჩატარე-
ბული ოპერაციების ხასიათზე, შრომისა და წარმოების ორგა-
ნიზაციაზე, თვით ბანკების მიერ თავიანთი საქმიანობის ყველა
მხარის მართვაზე. ასეთი ფაქტორებია, კერძოდ:

- ბანკის პასივების, აქტივებისა და საკუთარი კაპიტალის მეტ-
ნაკლებად არაეფექტიანი სტრუქტურა;

- ბანკის ხელმძღვანელობის მიერ შემუშავებული მეტ-ნაკლე-
ბად არაეფექტიანი სტრატეგია და პოლიტიკა, მათ შორის –
რისკების ზომისა და ხარისხის არასწორი შეფასებები, მცდარი
გადაწყვეტილებები (მაგალითად, ერთი და იმავე კრედიტის
არაერთჯერადი პროლონგაციის შესახებ), ოპერაციების ჩატარე-
ბის პირობებისა და ვადების არასწორად განსაზღვრა, ბანკის
დანახარჯებისა და დანაკარგების სათანადო კონტროლის უქონ-
ლობა და ა.შ.;

- ბანკის თანამშრომელთა არასაკმარისი პროფესიონალიზმი;

- ბანკის საინფორმაციო, ფინანსური და სხვა უსაფრთხოებ-
ის მეტ-ნაკლებად არასაკმარისი უზრუნველყოფა;

- ბანკის კომპიუტერულ სისტემებში შეფერხებების, დოკუ-
მენტების, დოკუმენტების დაკარგვის, ბუღალტრულ გატარება-
თა არასწორად და არადროულად განხორციელების შესაძლე-
ბლობა;

- ბანკის თანამშრომელთა მხრიდან თაღლითობის და ბოროტ-
მოქმედების აღკვეთის სრული გარანტიის უქონლობა და სხვა.

საბანკო რისკების გარე ფაქტორები (წყაროები) ის პოტენ-

ციური, არასასურველი მოვლენებია, რომლებიც ბანკის გარეთ არსებულ სივრცეში ხდება და მის საქმიანობაზე არაა დამოკიდებული. ასეთი ფაქტორებია:

- პოლიტიკური;
- სოციალური;
- სამართლებრივი (სამართლებრივი ნორმების უქონლობა, მათი გამკაცრება და დარღვევა);
- საერთოეკონომიკური და ფინანსური;
- კონკურენტული (ფინანსური ბაზრის მონაწილეთა მხრიდან ზენოლა);
- ინფორმაციული (პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, კომერციული, ტექნიკური, ფინანსური და სხვა ინფორმაციის უქონლობა ან მათი უკმარისობა);
- სტიქიური უბედურებები (დაუძლეველი ძალის მქონე არასასიკეთო ბუნებრივი მოვლენები), აგრეთვე, ძარცვა, ავარიები და ხანძარი.

მოცემული მეურნე სუბიექტისათვის არ არსებობს გარე და შიდა რისკები. შიდა და გარე შეიძლება იყოს მხოლოდ რისკების ფაქტორები (მიზეზები, წყაროები).

საბანკო რისკების კლასიფიკაცია. საბანკო რისკები არც ისე მრავალგვარია (თუ მათ რისკების ფაქტორებში არ ავურევთ). მათგან ძირითადია:

◆ **საკრედიტო** – ბანკის მსესხებლის მიერ საკრედიტო ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულებების შეუსრულებლობის რისკი;

◆ **საპროცენტო** – მოზიდულ და განთავისუფლებულ ფულად რესურსებზე დაწესებული საბაზრო პროცენტების რყევის რისკი (ბანკისათვის არასასურველი მიმართულებით);

◆ **საბაზრო-ფინანსური ინსტრუმენტების საბაზრო ფასების**, მათ შორის – ფასიანი ქაღალდებისა და უცხოური ვალუტის კურსების, რყევის რისკი (ბანკისათვის არასასურველი მიმართულებით);

◆ **არალიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის რისკები**, (რომლებიც „აჯამებენ“ უკვე ჩამოთვლილ ყველა რისკის ან მათი

ნაწილის გავლენას).

უფრო დანერვილებით განვიხილოთ რისკის სახეები.
რისკის ძირითადი სახეები საბანკო საქმიანობაში.

საკრედიტო რისკი. უპირველეს ყოვლისა, არსებობს საკრედიტო რისკი. ბანკები გაცემენ კრედიტებს და სამაგიეროდ იღებენ ფასიან ქალაღდებს, რომელიც მეტი არაფერია, თუ არა გადახდის დაპირება. თუ მსესხებლები მთლიანად ან ნაწილობრივ ვერ იხდიან დაპირებულ პროცენტებს და კრედიტის თავდაპირველ თანხას, ეს იწვევს ზარალს, რომელსაც საბოლოოდ შეუძლია შეამციროს ბანკის კაპიტალი. რადგანაც ეს კაპიტალი, ჩვეულებრივ, არ აღემატება კრედიტებისა და სარისკო ფასიან ქალაღდებში განხორციელებული ინვესტიციების მთლიანი მოცულობის 10%-ს (ხშირად გაცილებით მცირეა ამ სიდიდზე), ამიტომ, რამდენიმე უიღბლო კრედიტი და ინვესტიციაც კმარა იმისათვის, რომ კაპიტალის მოცულობა საკმარისი არ აღმოჩნდეს დანაკარგების საკომპენსაციოდ. ამ შემთხვევაში ბანკი გაკოტრდება და დაიხურება, თუკი მარეგულირებელი ორგანოები არ გადაწყვეტენ მის მხარდაჭერას მყიდველის გამოჩენამდე.

არალიკვიდობის რისკი. საბანკო საქმიანობაში მნიშვნელოვნად დიდია არალიკვიდობის რისკი – საკმარისი რაოდენობით ლიკვიდური სახსრების გარეშე დარჩენის საშიშროება, როდესაც ისინი აუცილებელია ანაბრებიდან ფულის გასაცემად ან საიმედო კლიენტებისათვის კრედიტების მისაცემად. თუ ბანკი დროულად ვერ მოახერხებს ნაღდი სახსრების პოვნას, იგი ბევრ კლიენტს დაკარგავს, მისი მფლობელების მოგება კი შემცირდება. თუ ნაღდი სახსრების დეფიციტი მუდმივია, ამან შეიძლება გამოიწვიოს ბანკიდან ანაბრების მასობრივად გამოტანა, საბოლოოდ კი მისი გაკოტრება. თუ ბანკს იმის უნარი არა აქვს, რომ გონივრული დანახარჯების გაწევით უზრუნველყოს ნაღდ სახსრებზე თავისი მოთხოვნილების დაკმაყოფილება, მაშინ ეს ხშირად სერიოზული სიძნელების პირველი სიგნალია.

საპროცენტო რისკი. ბანკების რისკი მათ მარჟასაც ეხება (მარჟა არის სხვაობა ბანკის მიერ გაცემული კრედიტების საპროცენტო განაკვეთსა და ანაბრებზე გაცემულ პროცენტს შორის).

საპროცენტო რისკი იმის საშიშროებაა, რომ შემცირდება მოგების მომტანი აქტივების შემოსავლიანობა, ან მნიშვნელოვნად მოიმატებს პროცენტების გაცემაზე გაწეული ხარჯები და თანაც შემცირდება ბანკის შემოსავლებსა და ხარჯებს შორის სხვაობა, ე.ი. წმინდა მოგება. ბანკის შემოსავლებსა და ხარჯებს შორის სხვაობის ცვლილებას, ჩვეულებრივ, უკავშირებენ ან გადაწყვეტილებებს პორტფელის მართვის თაობაზე (ე.ი. ბანკის აქტივებისა და პასივების სტრუქტურაში მომხდარ ცვლილებებს) ან საპროცენტო რისკს – იმის ალბათობას, რომ საპროცენტო განაკვეთების რყევა გამოიწვევს ბანკის აქტივების როგორც ღირებულების, ისე შემოსავლიანობის მნიშვნელოვნად შემცირებას ან ზრდას. ბოლო წლებში ბანკებმა მიაგნეს საპროცენტო რისკის შემცირების ხერხებს, მაგრამ მისი მთლიანად გამორიცხვა შეუძლებელია.

ოპერაციული რისკი. მნიშვნელოვანი ოპერაციული რისკი ჩნდება ხარისხის კონტროლის სისტემაში შესაძლო ჩავარდნების, გაწეული მომსახურების არაეფექტიანობის, აგრეთვე, მართვაში დაშვებული შეცდომების გამო.

ბოროტად გამოყენების რისკი. ბანკის მოსამსახურის ან მმართველის მიერ დაშვებულ ცდომილებას ან გაფლანგვას შეუძლია არსებითად დაასუსტოს ბანკი, ზოგჯერ კი გაკოტრებამდეც მიიყვანოს იგი. დეპოზიტების დაზღვევის ფედერალური კორპორაციის დასკვნით, ბანკის მომსამსახურეთა კორუფცია ბოლო დროს ხშირად გამხდარა ბანკების დახურვის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი. გარდა ამისა, ბანკის სეიფებში დაცული უზარმაზარი ფულადი სახსრები ხშირად ხდება ხოლმე დამნაშავეთა საცდური.) მსოფლიოში ბანკების ძარცვამ რეკორდულ ციფრებს მიაღწია 1970-80-იან წლებში. ეს დანაშაულობანი ხშირად ბანკების იმ მცდელობის თანამდევია ნაყოფი იყო, რომ თავიანთი შენობები, სალაროს სარკმლები, აგრეთვე, ავტომობილში კლიენტთა საბანკო მომსახურების სალაროები უფრო ხელმისაწვდომი ყოფილიყო. 90-იან წლებში ბანკების გაძარცვის სიხშირემ იკლო, მაგრამ მოპარული სახსრების თანხები და დანაშაულობათა ინტენსივობა კვლავ მაღალი რჩება. ასეთ დანაშაულობათა სპეციფიკა შეიცვალა

ლა საბანკო ტექნოლოგიების გაუმჯობესებასთან ერთად: საბანკო ავტომატებიდან ფულის მოპარვა ამჟამად კრიმინალური საბანკო რისკის ერთ-ერთი უფრო პრობლემური ასპექტია.

ბანკების დაცვა რისკისგან. ცხადია, ბანკები სხვადასხვა ხერხებს მიმართავენ ამ მრავალრიცხოვანი რისკებისგან თავის დასაცავად. პრაქტიკაში არსებობს რამდენიმე „თავდასაცავი რგოლი“, რომელთა იმედიც შეუძლიათ ჰქონდეთ ბანკის მფლობელებს თავიანთ დანებებულებათა ფინანსური პოზიციების შესანარჩუნებლად. მათგან შეგვიძლია გამოვყოთ ხარისხის მართვა, დივერსიფიკაცია, დეპოზიტების დაზღვევა და საკუთარი კაპიტალი.

ხარისხის მართვა. დაცვის ერთ-ერთი არსებული ხერხია. ხარისხის მართვა არის პირველხარისხოვან მმართველთა უნარი, მანამდე გადაჭრან წარმოქმნილი პრობლემები, ვიდრე ისინი სერიოზულ სირთულეებს შეუქმნის ბანკებს.

დივერსიფიკაცია. ბანკის სახსრების მიღების წყაროებისა და გამოყენების მიმართულებების დივერსიფიკაციაც რისკის შემცირების ერთ-ერთი ხერხია. ბანკები, ჩვეულებრივ, ცდილობენ გამოიყენონ რისკის შემამცირებელი დივერსიფიკაციის ორი ტიპი – პორტფელური და გეოგრაფიული. პორტფელის დივერსიფიკაცია ნიშნავს ბანკის კრედიტებისა და დეპოზიტების განაწილებას კლიენტთა ფართო წრის შიგნით. აქ შევლენ მსხვილი და წვრილი საქმიანი ფირმები და შინამეურნეოები, რომელთაც მრავალფეროვანი შემოსავლის წყაროები და საგირავნო გადასახდელები აქვთ. გეოგრაფიული დივერსიფიკაცია ნიშნავს კლიენტების მოზიდვას სხვადასხვა გეოგრაფიული რაიონებიდან ან განსხვავებული ეკონომიკის პირობების მქონე ქვეყნებიდან. დივერსიფიკაციის ეს ფორმები ყველაზე ეფექტიანად ამცირებენ საბანკო რისკს, როდესაც სხვადასხვა ჯგუფის კლიენტებისგან მიღებული შემოსავლები სხვადასხვა მიმართულებით იცვლება დროში...ამ შემთხვევაში ერთი ჯგუფის კლიენტებისგან მიღებული შემოსავლების კლების კომპენსირება სხვა ჯგუფისგან მიღებული შემოსავლების მატებით ხდება.

დეპოზიტების დაზღვევა. რისკისგან თავის დაცვის კიდევ

ერთი მეთოდი დადგინების დაზღვევა. 1934 წელს შეიქმნა დეპოზიტების დაზღვევის ფედერალური კორპორაცია. იგი იმ მუხარებებს იცავს, რომლებსაც 100 ათას დოლარზე ნაკლები თანხა აქვთ სახელმწიფოს მიერ დაზღვეული ნებისმიერ ბანკში. ამ კორპორაციის შექმნის მიზანი იყო საბანკო სისტემის მიმართ საზოგადოების ნდობის შენარჩუნება. მართალია, მან გაკოტრება ვერ აღკვეთა, მაგრამ შეაჩერა სახსრების მასობრივად გამოტანა რომელიმე გაკოტრებული ბანკის მეზობელი ბანკებიდან. გარდა ამისა, მას აქვს ბანკების შემონახვისა და არაკანონიერ მოქმედებათა აკრძალვის უფლებამოსილებანი. ეს ამცირებს რისკს, რომელსაც თავის თავზე იღებენ ბანკის მმართველები და აქციონერები.

საკუთარი კაპიტალი. როდესაც ყველა დამცავი ხერხი ამოინურება, რისკის შესამცირებლად იყენებენ მფლობელთა კაპიტალს (საკუთარ კაპიტალს). მის ხარჯზე კომპენსირდება წარუმატებელი კრედიტებისა და ფასიანი ქაღალდებში დაბანდებული ინვესტიციებისგან, აგრეთვე, დანაშაულობებისა და მმართველური შეცდომებისგან მიღებული დანაკარგები. ასე, რომ ბანკს შეუძლია ფუნქციონირების გაგრძელება წამოჭრილი პრობლემების მოგვარებამდე და ზარალის დაფარვამდე. ოღონდ, თუკი ბანკის დანაკარგები იმდენად დიდი იქნება, რომ გაანადგურებს არამარტო სხვა დამცავ ხაზებს, არამედ საკუთარ კაპიტალსაც, მაშინ იგი იძულებული გახდება, დახუროს კარები. საკუთარი კაპიტალი ბანკის გაკოტრების საწინააღმდეგო თავდაცვის ბოლო ზღუდეა. ამგვარად, რაც უფრო მაღალია გაკოტრების რისკი (რომელი წყაროდანაც არ უნდა მოდიოდეს ეს საფრთხე), მით უფრო მეტი საკუთარი კაპიტალი უნდა ჰქონდეს ბანკს.

საბანკო რისკების დონეს (ხარისხს) სამი ცნებით განსაზღვრავენ: 1) სრული რისკი – გულისხმობს ბანკის მიერ ოპერაციაში დაბანდებული სახსრების ტოლ ან მასთან შესადარის დანაკარგებს. მაგალითად, საექვო, უიმედო ან დაკარგულ კრედიტის სრული ანუ 100%-იანი რისკი ახასიათებს. ამ ოპერაციიდან ბანკი მოგებას არ იღებს, თვითონ ოპერაცია კი დაუშვებელი (მიუღებელი) რისკის ზონაშია მოქცეული.

2) ზომიერი რისკი – შეესაბამება ბანკის მიერ ოპერაციის ჩატარებაზე დახარჯული თანხის მცირე ნაწილის (30%-მდე) დანაკარგს (მაგალითად, თუკი ბანკს თავისდროულად ვერ დაუბრუნებენ ან საერთოდ არ დაუბრუნებენ გაცემული კრედიტის ან მასზე გადასახდელი პროცენტის რაღაც ნაწილს). თუმცა, ეს იმ პირობით, რომ ასეთი ოპერაციის ჩატარება მაინც იმაზე მეტ მოგებას მოიტანს, ვიდრე ბანკის მიერ განცდილი დანაკარგის დასაფარავადაა საჭირო. ამ შემთხვევაში მიაჩნიათ, რომ ოპერაცია დასაშვები რისკის ზონაში იმყოფება;

3) დაბალი რისკი – მაღალი ან ჩვეულებრივი მოგების მიღების შესაძლებლობას აძლევს ბანკს პრაქტიკულად დანაკარგების გარეშე.

სასარგებლოა რისკების ასე დაყოფაც:

◆ ღია, რომლის თავიდან აცილება ან მინიმუმამდე დაყვანა შეუძლებელია ან ძნელია;

◆ დახურული, რომლის თავიდან აცილება ან მინიმუმამდე დაყვანა ადვილია.

რისკების გაანგარიშების მეთოდები. ყველა შემთხვევაში უნდა ხდებოდეს რისკების თვისებრივად განსაზღვრა (იდენტიფიცირება) და რაოდენობრივად შეფასება. მათი ანალიზი და შეფასება მნიშვნელოვანწილად ეყრდნობა იმის გარკვევის სისტემატურ სტატისტიკურ მეთოდს, რომ ბანკისათვის არსებითი მნიშვნელობის მქონე რომელიღაც მოვლენები (რომლებიც უმთავრესაც უკვე ცნობილია მისთვის, ან, იქნებ, ადრე არ იყო შემჩნეული, მაგრამ მოსალოდნელია მათი მოხდენა) ახლო მომავალში მოხდება. ამ ალბათობას, ჩვეულებრივ, პროცენტობით გამოხატავენ. ბანკში სათანადო მუშაობის ნარმართვა მაშინ შეიძლება, თუკი შემუშავებულია ის კრიტერიუმები, რომლებიც ალტერნატიული მოვლენების რანჟირების საშუალებას იძლევა რისკის დონეზე დამოკიდებულებით. ასეთი მუშაობის ამოსავალი ნერტილია ყველა ოპერაციის მიხედვით საჭირო ინფორმაციის დაგროვება ბანკის მიერ შეძლებისდაგვარად უფრო ხანგრძლივი პერიოდისათვის და მთელი ამ ინფორმაციის წინასწარი სტატისტიკური ანალიზი.

ამ საქმეში შემდეგ მეთოდებს იყენებენ:

სტატისტიკურს – შეძლებისდაგვარად მეტი პერიოდის სტატისტიკური მნკრეების ანალიზს ბანკისათვის დასაშვები და მიუღებელი რისკის ზონების განსაზღვრის მიზნით. ამ მეთოდს, რომელსაც ბანკის სრულიად სხვადასხვა სახის რისკების შეფასების დროს იყენებენ, საფუძვლად უდევს დანაკარგების წარმოქმნის ალბათობათა შედარებები მათი ფაქტიური წარმოქმნის სიხშირესთან.

ექსპერტულ შეფასებათა მეთოდს – მასში შედის ექსპერტთა მოსაზრებების შეგროვება და ანალიზი, განმაზოგადებელი რეიტინგული შეფასების (კოფიციენტების) შედგენა და მათი „მიბმა“ გარკვეულ რისკის ზონებზე;

ანალიტიკურს – გამოვლენილი რისკების ზონების გაღრმავებულ ანალიზს (დასახელებული მეთოდების გამოყენებით) ბანკის თითოეული ოპერაციის ან მათი ერთობლიობისთვის დასაშვები რისკების ოპტიმალური დონეების დადგენის მიზნით.

ბანკის რისკების მართვა. ყოველი ბანკი უნდა ფიქრობდეს თავისი რისკების (დანაკარგების) მინიმუმზაციაზე ანუ მათ მართვაზე. ეს სამუშაო მოიცავს: ა) რისკების განჭვრეტას და იდენტიფიკაციას; ბ) მათი სავარაუდო სიდიდეებისა და შედეგების განსაზღვრას; გ) დანაკარგების თავიდან აცილებას ან მათი მინიმუმამდე დაყვანისკენ მიმართული ღონისძიებების შემუშავებას და რეალიზებას. ყოველივე ეს მაშინაა შესაძლებელი, თუკი ბანკს გააჩნია: პირველი, რისკების მართვის გააზრებული საკუთარი პოლიტიკა, რომელიც მას საშუალებას მისცემს თანმიმდევრულად გამოიყენოს განვითარების ყველა არსებული შესაძლებლობა და იმავდროულად დასაშვებ და კონტროლირებად დონეზე შეინარჩუნოს რისკები, და, მეორე, რისკების დაკვირვებისა და მათი მართვის ორგანიზაციული მექანიზმი. აღსანიშნავია, რომ რისკების თავიდან აცილებისა და მათი მინიმუმამდე დაყვანის მეთოდები საკმაოდ ბევრია.

თუ რისკების მთლიანად აღმოფხვრა ვერ ხერხდება, მაშინ ამოქმედდება ყველა შესაძლებელი ხერხიდან ბოლო ხერხი – დანაკარგების ანაზღაურება, რომელშიც შედის:

■ ბანკში სარეზერვო ფონდების შექმნა და მათი სახსრების გამოყენება დანიშნულებით;

■ დაუბრუნებელ კრედიტებზე პროცენტების დარიცხვის შეწყვეტა;

■ სათანადო თანხების დანერა ზარალზე.

რაც შეეხება რისკების მართვის შიდასაბანკო ორგანოებს, შესაბამისი უფლებამოსილებებით აღჭურვილია:

ბანკის მმართველობა;

საკრედიტო კომიტეტი (საკრედიტო რისკების კომიტეტი);

აქტივებისა და პასივების მართვის კომიტეტი (ზოგიერთ ბანკში);

ფუნქციური ქვედანაყოფები და მათი ხელმძღვანელები.

ბანკის სარეზერვო ფონდი. საქმიანობის პროცესში მიღებული დანაკარგების დასაფარავად ყველა ბანკი ქმნის სარეზერვო ფონს (გარდა ვინრო, „დარგობრივი“ ორიენტაციის მქონე ფონდებისა, რომლებსაც აყალიბებენ, მაგალითად, საკრედიტო საქმიანობიდან მიღებული ზარალის დასაფარავად). ამ დროს იყენებენ მსოფლიოში საყოველთაოდ დადგენილ შემდეგ ნორმებს:

1. სარეზერვო ფონდს ქმნიან:

● სააქციო საზოგადოების ფორმით მოქმედი ბანკები – მათი ფაქტიურად გადახდილი სანესდებო კაპიტალის სიდიდიდან გამომდინარე (თუკი რეგისტრაცია აქვთ გავლილი ბანკების ანგარიშებს აქციების გამოშვების შესახებ);

● სხვა ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმით მოქმედი ბანკები – მათი დარეგისტრირებული სანესდებო კაპიტალის ოდენობიდან გამომდინარე.

2. ფონდის ფორმირების წყაროა ბანკის მოგება.

3. ფონდის მინიმალური ზომა ბანკის წესდებითაა დადგენილი, მაგრამ იგი არ შეიძლება იყოს სანესდებო კაპიტალის 15%-ზე ნაკლები (მას შემდეგ, რაც ფონდის ფორმირების პროცესი დასრულებულად ჩაითვლება).

4. ფონდში გადარიცხვები ხდება საანგარიშო წლის იმ მოგებიდან, რომელიც ბანკის განკარგულებაში რჩება გადასახადებისა და სხვა სავალდებულო გადასახდელების გადახდის შემდეგ

(საანგარიშო წლის წმინდა მოგება). ბანკს შეუძლია სარეზერვო ფონდში გადარიცხოს წმინდა მოგების ხარჯზე არსებული სხვა ფონდების სახსრების გამოყენებელი ნაშთები, რომელთა გამოყენება არ ამცირებს ბანკის ქონების სიდიდეს და რომლებიც მონაწილეობენ მისი საკუთარი კაპიტალის სიდიდის გაანგარიშებაში. სარეზერვო ფონდში არ შეიძლება აღნიშნული ფონდების სახსრების ნაშთების იმ ნაწილის გადარიცხვა, რომელიც მიმდინარე წლის მოგების ხარჯზეა შექმნილი.

5. მიმდინარე წლის წმინდა მოგებიდან ფონდში სახსრების გადარიცხვა ხდება წლიური ბუღალტრული ანგარიშისა და მოგების განაწილების ანგარიშის დამტკიცების შემდეგ (მონაწილეთა საერთო კრებაზე).

6. ბანკის წესდებით, ფონდში ყოველწლიურ გადარიცხვათა სიდიდე წმინდა მოგების 5%-ზე ნაკლები არ უნდა იყოს (ვიდრე ფონდი მინიმალურად აუცილებელ სიდიდეს მიაღწევდეს). მინიმალურად აუცილებელ სიდიდეზე ზევით ფონდში გადარიცხული სახსრების ზომებსა და წესს ბანკის წესდება გასაზღვრავს.

7. ბანკის სარეზერვო ფონდის ფორმირების სისწორეს აუდიტორული ფირმა (აუდიტორი) უნდა ამტკიცებდეს.

8. სარეზერვო ფონდის სახსრების გამოყენება შესაძლებელია ბანკის მართვის უფლებამოსილი ორგანოს გადანყვეტილებით ან იმ წესის დაცვით, რომელსაც მისი მონაწილეების საერთო კრება ადგენს, და მხოლოდ:

- საანგარიშო წლის შედეგების მიხედვით მიღებული ზარალის დასაფარავად;

- ბანკის საწესდებო კაპიტალის გასაფართოებლად (მხოლოდ ფონდის იმ ნაწილში, რომელიც მის მინიმალურად აუცილებელ სიდიდეს აჭარბებს);

- ბანკის იმ სხვა ფონდების შესავსებად, რომლებიც წინა წლების მოგების ხარჯზეა ჩამოყალიბებული (მხოლოდ ფონდის იმ ნაწილში, რომელიც მის მინიმალურად აუცილებელ სიდიდეს აჭარბებს).

9. ზემოთ აღნიშნული მიზნებით სარეზერვო ფონდის სახსრების ხარჯვა ბანკს შეუძლია მხოლოდ იმ ნაწილში, რომელიც

წინა წლების მოგების ხარჯზეა შევსებული და, თანაც, მონაწილეთა საერთო კრებაზე შესაბამის გადარიცხვათა დამტკიცების შემდეგ.

9.5. ბანკის საიმედოობა: ცნება, განმსაზღვრელი ფაქტორები, მაჩვენებლები და მართვა

ბანკის საიმედოობის ცნებისათვის. საბანკო კანონმდებლობა იყენებს ისეთ ტერმინებს, როგორცაა „საბანკო სისტემის სტაბილურობა“, „საკრედიტო ორგანიზაციების მდგრადობა“, „საკრედიტო ორგანიზაციის ფინანსური საიმედოობა“. ამ ტერმინების არსი კანონმდებლობაში ახსნილი არაა, თუმცა, კანონების კონტექსტიდან ჩანს, რომ ბანკის მდგრადობასა და მის ფინანსურ საიმედობას შორის პრინციპული განსხვავება არაა. რამდენადმე განსხვავებულია „სტაბილურობა“, მაგრამ ეტყობა მხოლოდ იმ ნაწილში, რომელშიც ტერმინი მთლინად საბანკო სისტემაზეა „მიბმული“.

საბანკო ლიტერატურაში ყველაზე უფრო ხშირად იყენებენ ტერმინ „საიმედოობას“. იგი ზოგადად ესმით როგორც ბანკის მიმდინარე საფინანსო-ეკონომიკური მდგომარეობის და ახლო მომავალში მისი პერსპექტივების კომპლექსური (ინტეგრალური) მახასიათებელი. მას იღებენ ბანკის ოფიციალური და გამოქვეყნებული ინფორმაციის მეტ-ნაკლებად პროფესიული დისტანციური („უკონტაქტო“) ანალიზის საფუძველზე. ბანკის ეს შეფასება, ჩვეულებრივ, ბალებითაა მოცემული (ამდენად, იგი სუბიექტურობის ნიშნითაა აღბეჭდილი), რომელთა მნიშვნელობები ან უშუალოდაა გადმოცემული, ან შესაბამისი მაჩვენებლების ნორმატიულ დონეებთანაა შედარებული (ამგვარ ნორმატივებს ან მარეგულირებელი ორგანოები ადგენენ, ან თვითონ საიმედოობის „შემფასებლები“ – ბანკების ანალიტიკოსები, დამოუკიდებელი ექსპერტები თუ რეიტინგის სააგენტოები). ამ დროს მაჩვენებელთა სხვადასხვა ნაკრებს იყენებენ. მაგალითად, ფართოდაა გავრცელებული ისეთი მიდგომა, რომლის დროსაც ბანკის საიმედოობაზე იმით უფრო

მსჯელობენ, თუ როგორ იცვლება ყოველი კონკრეტული ბანკისათვის გაანგარიშებული მაჩვენებლები: კაპიტალის საკმარისობა, აქტივების ხარისხი, ლიკვიდობა, მართვის ხარისხი, შემოსავლიანობა. ასეთი მიდგომის შესაბამისად, ბანკს საიმედოდ მიიჩნევენ მაშინ, თუკი მისი მაჩვენებლების ინდივიდუალური მნიშვნელობები აკმაყოფილებენ ნორმატიულ მოთხოვნებს, ხოლო ნორმატივების არარსებობის შემთხვევაში – ნაკლები არაა საბანკო სექტორის საშუალო მნიშვნელობებზე, და თუ საკმარისი საფუძველი არა გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ბანკის ეს შეფასება ახლო მომავალში შესაძლოა გაცილებით უბრო დაბალი აღმოჩნდეს.

მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ ბანკის საიმედოობის ამგვარ გაგებასთან გარდაუვალად დაკავშირებული ის სიძნელებები, რომლებიც ამ შეფასებას საკმაოდ პირობითს, მის გამოყენებას კი პრობლემურს ხდის. **ჯერ ერთი**, ეს შეფასება ინტეგრალური უნდა იყოს და ბანკის ფუნქციონირების სრულიად განსხვავებულ მხარეებს უნდა ითვალისწინებდეს. ყოველი მათგანის შეფასება კიდევ რომ მოხერხდეს, ბოლომდე მაინც ნათელი არაა, თუ როგორ მოხერხდება ამ განსხვავებულ შეფასებათა დაყვანა ერთ მნიშვნელამდე; **მეორე**, შეუძლებელია, მკაცრად რაოდენობრივი შეფასების მიცემა ბანკის საქმიანობის ყველა მაჩვენებლისათვის, რაც განსაკუთრებით მისი მართვის ხარისხს ეხება; **მესამე**, ყოველთვის მრავალი კითხვა უკავშირდება იმ წარმოდგენილი საბანკო ინფორმაციის სისრულეს, სარწმუნოებასა და შესადაორისობას, რომლის საფუძველზეც გვიხდება ახლანდელ მდგომარეობაზე და გამოვლენილ ტენდენციებზე მსჯელობა. მეოთხე, ბალური შეფასება ყოველთვის უაღრესად თავისუფალი და „სავტორია“ (პრინციპში, შეუძლებელია მკაცრად დავამტკიცოთ, თუ რამდენად დასაბუთებულია ისინი). იგივე შეგვიძლია ვთქვათ საიმედოობისა და მდგრადობის იმ ნორმატივებზეც, რომლებსაც ოფიციალურად აწესებენ მარეგულირებელი ორგანოები; **მეხუთე**, არ შეიძლება თვითნებური არ იყოს იმ მაჩვენებელთა ნაკრებიც, რომლებსაც კრიტიკრიალურ მნიშვნელობებს ანიჭებენ; დაბოლოს, **მეექვსე**, უაღრესად მცირეა იმის ალბათობა, რომ ბანკის ფუნქციონირების პირობებში, რაიმე არსებითი სიახლე არ გამოჩნდეს. მაშასადამე, გარკვეულწილად

პირობითი და ხელოვნურია იმ ინფორმაციის ბაზაზე ფორმულირებული მახასიათებლების გავრცელება თუნდაც უახლოეს მომავალზე, რომლებიც ბანკების გუშინდელ დღეს ასახავს (არადა, სხვა ინფორმაციას საბანკო ანგარიშგება არც იძლევა).

ალსანიშნავია ისიც, რომ „ბანკის საიმედოობის“ ცნება როგორც გარედან, უპირველეს ყოვლისა, მისი კლიენტურის თვალთ დანახულ სურათს ასახავს. თვით ბანკების შეხედულებას საკუთარ საიმედოობაზე და მისი უზრუნველყოფის ხერხებზე ყველაზე უკეთ გამოხატავს „მდგრადობის“ ცნება.

ბანკმა თავისი ფინანსური საიმედოობა შემდეგი ხერხით შეიძლება უზრუნველყოს:

- ◆ საკუთარი რეზერვების (ფონდების) შექმნა, მათ შორის – ფასიანი ქაღალდების გაუფასურების შემთხვევისათვის;

- ◆ აქტივების კლასიფიკაცია საეჭვო და უიმედო ვალების გამოყოფის მიზნით და რეზერვების შექმნა შესაძლო დანაკარგების დასაფარავად;

- ◆ სავალდებულო ეკონომიკური ნორმატივების დაცვა;

- ◆ შიდა კონტროლის ორგანიზება;

- ◆ ცენტრალურ ბანკში დეპონირებული სავალდებულო რეზერვების ნორმატივების შესრულება.

ეს რეკომენდაციები სწორია, მაგრამ საკმარისი არაა. ნებისმიერი ბანკისათვის, რომელმაც უკვე გაიარა განვითარების პირველი ეტაპი, მთავარი ხდება შემდეგი ამოცანები:

- 1) საბანკო ოპერაციების მთელი სპექტრის ათვისება იმის მიუხედავად, თუ რა ხვედრითი წილი აქვს ამა თუ იმ ოპერაციას ბანკის საქმიანობის მაჩვენებელთა მთელ მოცულობაში ამა თუ იმ მომენტში;

- 2) საკორესპონდენტო ურთიერთობათა სისტემის განვითარება;

- 3) მოზიდული სახსრების აქტიურ გამოყენებაზე გადასვლა;

- 4) სიტუაციის შეცვლაზე სწორად რეაგირებისთვის მუდმივი მზადყოფნა.

ეს უკანასკნელი იმის უმთავრეს დასტურად შეგვიძლია მივიჩნიოთ, რომ ბანკს მდგრადობის კარგი პოტენციალი აქვს. მდგრადობის

ეკონომიკური შინაარსის უმნიშვნელოვანესი ნიშან-თვისებაა ბანკის სტრატეგიის (პოლიტიკის) შესაბამისობა იმ რეალური გარემოს ობიექტურ მახასიათებლებთან, რომელშიც მას უწევს მუშაობა, და ბანკის საქმიანობის მიმდინარე პარამეტრების შესაბამისობა მის საკუთარ სტრატეგიულ მიზნებთან. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ბანკის მდგრადობა“ გამოხატავს ბანკის მდგომარეობას რეალური ეკონომიკური და სოციალური გარემოს პირობებში და მისივე სტაბილურობითაა დიდწილად განსაზღვრული. თუ ამას პრაქტიკულ ქმედებათა ენაზე გადავთარგნით, მაშინ, ალბათ, სწორი იქნება მტკიცება, რომ ბანკის ეკონომიკური მდგრადობა უნდა გვესმოდეს, როგორც მისი წონასწორული მდგომარეობის მიღწევა დროის ყოველი კონკრეტული მომენტისათვის. ამას ბანკი უნდა ახერხებდეს გარე და შიდა პირობებთან ადაპტირების ხარჯზე.

ბანკის ეს თვისება მოიცავს:

- მთლიანად ეკონომიკისა და მისი ცალკეული სექტორების მდგომარეობისა და ტენდენციების ადეკვატურად შეფასებას ბანკის მიერ;

- თავისი განვითარების სტრატეგიის, პოლიტიკისა და საჭირო კონკრეტული ღონისძიებების დროულად დაზუსტებისა თუ გადასინჯვის უნარს;

- თავისი სპეციალიზაციის იმ ძირითადი მიმართულებების (ყველაზე უფრო მომგებიანი და ნაკლებად სარისკო ოპერაციების) დროულად და ზუსტად განსაზღვრის უნარს, რომლებიც ყველაზე უფრო შეესაბამება მიმდინარე მომენტს;

- ახალი ფინანსური ინსტრუმენტების დროულად და ხარისხიანად ათვისების უნარს;

- უფრო სრულყოფილი იმ ტექნიკური საშუალებების გამოყენების აუცილებლობის გაგებას და შესაძლებლობას, რომლებიც საბანკო ოპერაციების შესრულებას უზრუნველყოფენ;

- კადრების თავისდროულად გადაჯგუფების უნარს ბანკის მიერ მიღებული პოლიტიკის შესაბამისად, საჭიროების შემთხვევაში კი – მისი ორგანიზაციული სტრუქტურის შეცვლის უნარს.

ბანკის მდგრადობის ფაქტორები. ბანკების მდგრადობას განსაზღვრავს ეგზოგენური (გარე) და ენდოგენური (შიდა) ფაქ-

ტორები.

ყველაზე უფრო არსებითი გარე ფაქტორები, რომლებზეც თვითონ ბანკებს არ შეუძლიათ გავლენის მოხდენა, შემდეგია:

ა) ქვეყანაში (რეგიონში) არსებული სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება – მთავრობის სტაბილურობა, ოპოზიციის გავლენა, საფინანსო-ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის ცვლილებები, რეგიონებში არსებული სოციალური სტაბილურობა თუ დაძაბულობა, პოლიტიკური ურთიერთობები;

ბ) ქვეყანაში (რეგიონში) არსებული საერთო ეკონომიკური მდგომარეობა – ეკონომიკის რეალური სექტორის პოტენციალი, სანარმოო სიმძლავრეების განახლება, საქონელმწარმოებელთა კონკურენტუნარიანობა, ქვეყნის საგდასახდელო ბალანსის მდგომარეობა (აქტიური/ პასიური სალდო), დარგებს შორის კაპიტალის გადაადინების შესაძლებლობები, ინვესტიციები (კაპიტალის მოდინება/გადინება);

გ) საფინანსო ბაზარზე (ფედერალურ და რეგიონულ) არსებული ვითარება – რესურსების მოზიდვის საპროცენტო განაკვეთი, ფულის ბაზრის და ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შემოსავლიანობა, ეროვნული ვალუტის გაცვლის კურსი, ვალუტის მოთხოვნა/ მიწოდების მოცულობა, ფულის ემისია, ინფლაციის ტემპები და ინფლაციური მოლოდინები, სახელმწიფო ვალის მომსახურების მოცულობა და ღირებულება, ცენტრალური ბანკის ფულადსაკრედიტო პოლიტიკა, ფულის მასის მიწოდება, საბანკო პროდუქტების ბაზარზე არსებული კონკურენცია;

დ) მთავრობისა და სახელმწიფო ბანკის პოლიტიკა კომერციული ბანკების მიმართ (ქვეყნის ან რეგიონის საბანკო სისტემის მიმართ).

მდგრადობის მთავარი პრობლემა, რაც ასე მწვავედ უდგათ ჩვენს ბანკებს, არის მთლიანად ქვეყნის ეკონომიკის და, უპირველეს ყოვლისა, მისი რეალური სექტორის არასტაბილურობა.

გარე ფაქტორებით განსაზღვრულ ფარგლებში თითოეული ბანკის მდგრადობა მისივე ხელშია, ე.ი. დამოკიდებულია შიდა ხასიათების ფაქტორებზე – მენეჯმენტის ხარისხზე, პროფესიონალიზმზე და ა.შ.

ბანკის მდგრადობის სტრუქტურა. ბანკის მდგრადობის ეკონომიკური შინაარსი შეიძლება წარმოვადგინოთ, როგორც რთული მოვლენა, რომელიც რამდენიმე შემადგენელ ნაწილს (მდგრადობის სახეებს) მოიცავს.

ფინანსური მდგრადობა შეგვიძლია დავახასიათოთ ბანკის საქმიანობის ისეთი ინტეგრალური ფინანსურ-ეკონომიკური პარამეტრებითა და შედეგებით, როგორიცაა საკუთარი სახსრების მოცულობა და სტრუქტურა, შემოსავლებისა და მოგების დონე, საკუთარ კაპიტალზე მოგების ნორმა, ლიკვიდობის საკმარისობა, საკუთარი კაპიტალის მულტიპლიკაციური ეფექტიანობა და დამატებული ღირებულების შექმნა, აგრეთვე, საქმიანობის ის პარამეტრები, რომლებიც ბანკის მართვის საინფორმაციო-ანალიტიკურ და ტექნოლოგიურ მხარდაჭერას უკავშირდება.

ბანკის ორგანიზაციულ-სტრუქტურული მდგრადობა. ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურა და მისი მართვა უნდა შეესაბამებოდეს როგორც ბანკის საქმიანობის მიზნებს, ისე მისი მომსახურების კონკრეტულ ასორტიმენტსა და იმ შესასარულებელ ფუნქციებს, რომელთა განხორციელებითაც თავის სტრატეგიულ მიზნებს აღწევს იგი. ბანკის ორგანიზაციულ-სტრუქტურული მდგრადობის უმნიშვნელოვანეს პარამეტრად გვევლინება მისი საქმიანობის ცალკეული სახეების ორგანიზაციულ-ტექნოლოგიური დიფერენციაცია საქმიანობის მარეგლამენტებელი შიდა დოკუმენტაციის საფუძველზე.

ბანკის ფუნქციური მდგრადობა. მას ორი შესაძლო ვარიანტი აქვს: ბანკის სპეციალიზაცია, რაც მომსახურების შერჩეული ასორტიმენტის უფრო ეფექტიანად განწევის შესაძლებლობას აძლევს ბანკს; ბანკის ფართო უნივერსალიზაცია, რისი წანამძღვარიცაა ბანკის მდგრადობის შესახებ ჩამოყალიბებული წარმოდგენა იქიდან გამომდინარე, რომ კლიენტთა უმრავლესობა ამჟობინებს საბანკო პროდუქტებზე თავის მოთხოვნილებათა მთელი ნაკრების დაკმაყოფილებას ერთ ბანკში.

ამ დასახელებულ ვარიანტებს თავიანთი უპირატესობები და ხარვეზები აქვთ. შედარებით ვიწრო სპეციალიზაცია ზედმეტად

დამოკიდებულს ხდის ბანკს საბაზრო კონიუნქტურის ცვლილებაზე და გამორცხავს მისი საქმიანობის დივერსიფიცირების შესაძლებლობას კონიუნქტურის შეცვლის დროს; ფართო უნივერსალიზაცია იმის შესაძლებლობას უქმნის ბანკს, რომ მოახდინოს სახსრების მოზიდვის/განთავსების სტრუქტურის დივერსიფიცირება და ერთ კლიენტზე არ იყოს დამოკიდებული, მაგრამ განუვლი მომსახურების მოცულობისა და დიაპაზონის გაფართოებამ შეიძლება გამოიწვიოს ორგანიზაციისა და მართვის მეტისმეტად გართულება, ამის შედეგად კი ბანკის მგრძობელობის დაკარგვა საბაზრო გარემოს მოთხოვნილებების მიმართ, მისი მდგრადობისა და კონკურენტუნარიანობის დაქვეითება.

ბანკის კომერციული მდგრადობა. ამ სახის მდგრადობის საფუძველია საბაზრო ურთიერთობაში ბანკის მონაწილეობის მასშტაბი: საბანკო სისტემასთან ბანკის კავშირების სიმტკიცე და სიღრმე, ბანკთა შორის ურთიერთობებში ბანკის მონაწილეობა და მთლიანად საბანკო სისტემაში დაკავებული ადგილი, ქვეყნის (რეგიონის) ფინანსური ნაკადების მეტი თუ ნაკლები წილის კონტროლი, კრედიტორებთან, კლიენტებთან და მენაბრეებთან ურთიერთობათა ხარისხი, ეკონომიკის რეალურ სექტორთან კავშირების სიმჭიდროვე, ბანკის სოციალური მნიშვნელობა (მასში აქტივებისა და კერძო ანაბრების ამა თუ იმ წილის თავმოყრა).

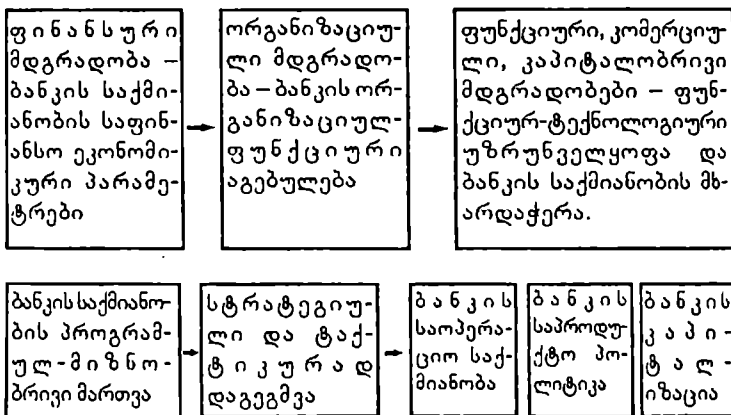
ბანკის კაპიტალობრივი მდგრადობა. მას განსაზღვრავს ბანკის საკუთარი კაპიტალის სიდიდეები. მისი მნიშვნელოვანი ოდენობა საკმარისი რესურსებით უზრუნველყოფს ბანკს ანაბრების დაფარვის შესახებ მოთხოვნათა დასაკმაყოფილებლად, გაუთვალისწინებელი დანაკარგებისა და ვალების დასაფარავი რეზერვების შესაქმნელად, ფორს-მაჟორულ გარემოებათა დადგომის შემთხვევაში ადეკვატური ქმედებების განსახორციელებლად, მუდმივად ცვალებად გარე პირობებთან შესაგუებლად.

ბანკის მდგრადობის მართვა. მდგრადობის მართვა გულისხმობს შესაბამისი მექანიზმის შემუშავებას და პრაქტიკულ ღონისძიებათა მთელი კომპლექსის განხორციელებას მისი მეშვეობით (იხ. ცხრილი 8.12).

ბანკის მდგრადობის მართვის ბლოკები

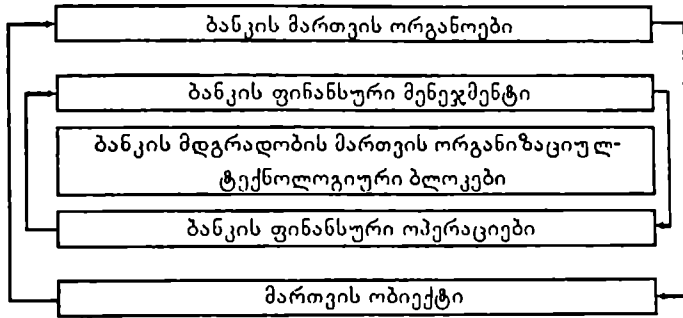
მდგრადობის სახე	ბანკის მდგრადობის მართვის ორგანიზაციულ-ტექნოლოგიური პარამეტრები		
ფინანსური	ბანკის პროგრამულ-მიზნობრივი მართვა მისი საქმიანობის საფინანსო-ეკონომიკური ნორმატივების (შიდა და გარე) საფუძველზე, ბანკის სტრატეგიის მართვა	ბანკის საქმიანობის ანალიზი და მონიტორინგი, რისკების იდენტიფიკაცია	ეკონომიკური სარფის მიმდინარე შეფასება, ბანკის საოპერაციო ღირებულებითი ანალიზი და ტრანსფერული ფასნარმოქმნა
ორგანიზაციული	ბანკის საქმიანობის დაგეგმვა – ბანკის ქვედანაყოფების ბიზნეს-სტრატეგიები და ბიზნეს-დაგეგმვა	ბანკის ორგანიზაციული აგებულება (ხაზოვანი, დივიზიური, მატრიცული სტრუქტურა; ორიენტაცია მომსახურებაზე/კლიენტზე/ტერიტორიაზე).	ისტრუქტურული პოტენციალის განვითარება და ადამიანისუფელი კაპიტალის მართვა: მოტივაცია, მატერიალური სტიმულირება, საინოვაციო პოტენციალის გაფართოება
ფუნქციური	ბანკის სპეციალიზაცია	ბანკის უნივერსალიზაცია	
კომერციული	ბანკის საპროდუქტო პოლიტიკა და ბანკის საპროდუქტო მნკრივის ფუნქციურ-ტექნოლოგიური მხარდაჭერა	ბანკის კლიენტურის პრობლემებზე ორიენტირებული მენეჯმენტი და ბანკის საქმიანობის ინოვაციურ მიმართულებად მისი განვითარების კლიენტების (ბაზრის) ინდივიდუალური მოთხოვნილებათა საფუძველზე	
კაპიტალური	ბანკის საკრედიტო საინვესტიციო პოლიტიკა	ბანკის საემისიო-საფონდო პოლიტიკა	

ბანკების საქმიანობა ისეთ პირობებში მიმდინარეობს, როდესაც მუდმივად იცვლება საერთო ეკონომიკური და სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება, საფინანსო ბაზრის მდგომარეობა, ეს კი არსებით გავლენას ახდენს საკრედიტო ორგანიზაციების ეკონომიკურ მდგრადობაზე. ამიტომ ბანკმა ძირითადი ყურადღება უნდა დაუთმოს ორგანიზაციულ-ეკონომიკურ ღონისძიებებს (ბანის რეინჟინირინგს), თავისი საფინანსო-ეკონომიკური პოლიტიკის კომპლექსურად შეფასებას (ფულის ნაკადებისა და ტრადიციული საბანკო რისკების მართვას), საინფორმაციო ანალიტიკური უზრუნველყოფისა და საფინანსო ტექნოლოგიების გაუმჯობესებას (საინფორმაციო-ანალიტიკური და ფუნქციურ-ტექნოლოგიურ უზრუნველყოფას). ეს კი იმას მოითხოვს, რომ ბანკში არსებობდეს ორგანიზაციულ-ტექნოლოგიური, ფუნქციურ-ტექნოლოგიური და ანალიტიკური დოკუმენტების შეთანხმებული ერთობლიობა, რომელიც მისი საქმიანობის რეგლამენტირებას ახდენს და მდგრადობის (წონასწორული მდგომარეობის) მიღწევას უზრუნველყოფს. ეს მიდგომა 8.1 სქემაზეა ასახული:

სქემა 8.1 ბანკის მდგრადობის მართვის ორგანიზაციულ-ტექნოლოგიური პარამეტრების ურთიერთკავშირები

8.2. სქემაზე წარმოდგენილია ბანკის ფინანსური საქმიანობის ორგანიზაციულ-ტექნოლოგიური მართვის ბლოკები. ასეთი მართვა საშუალებას იძლევა მუდმივად იქნეს გათვალისწინებული გარემოს ცვალებადი პირობები – მართვის ობიექტის მოთხოვნილებები – და ამ გზით რეგულირდებოდეს ბანკის ორგანიზაციული, ფუნქციური და კომერციული მდგრადობა, სრულყოფილ იქნეს ფინანსური ოპერაციები, იმართებოდეს ფინანსური და კაპიტალობრივ მდგრადობა.

სქემა 8.2. ბანკის ფინანსური მენეჯმენტის პოზიციონირება მისი მდგრადობის მართვის სისტემაში.

1. ბანკის ოპერაციების მთელი ერთობლიობა ორ მსხვილ ჯგუფად იყოფა – პასიურ და აქტიურ ოპერაციებად. პასიური ოპერაციების ჩატარება ბანკს თავის რეალურ მფლობელობასა და განკარგულებაში არსებულ ფულად სახსრებს უზრდის. იგი ორი კომპლექსური ნაწილისაგან შედგება – ბანკის საკუთარი სახსრებისაგან და მოზიდული სახსრებისაგან. ბანკის საკუთარი და მოზიდული სახსრების მოცულობის გადიდებას განაპირობებს:

1. ბანკის საკუთარი კაპიტალის დაგროვების ოპერაციები;
2. სახესხო სახსრების მოზიდვის ოპერაციები;

2. ბანკის აქტიური ოპერაციების მეშვეობით კომერციული ბანკები მოიზიდავენ ფულად სახსრებს – ანაბრების მიღება, ბანკნოტების გამოშვება – და ა.შ. და აწარმოებენ მათ განკარგულებაში არსებული რესურსების განთავსებას მოგების მიღებისა და ლიკვიდობის შენარჩუნების მიზნით. ბანკის აქტიურ ოპერაციებს მიეკუთვნება: ფირმის სამენარმეო, სოციალური, საინვესტიციო და სამეცნიერო საქმიანობის მოკლევადიანი და გრძელვადიანი დაკრედიტება; ფირმის სამეურნეო საქმიანობაში ბანკების სახსრებით წილობრივი მონაწილეობა; სხვა ბანკებზე გაცემული სესხები; გარდა ამისა, ბანკის შემოსავლების შემომტანი აქტიური ოპერაციების ძირითადი სახეები შემდეგია: საფონდო ოპერაციები, საანგარიშსწორებო ოპერაციები; საინვესტიციო ოპერაციები, საკომისიო და საგარანტიო.

3. ბანკის აქტიური ოპერაციები განსხვავებულია როგორც ეკონომიკური შინაარსით, ისე მათი ხარისხის თვალსაზრისით. ხარისხით განსხვავებულ აქტივებს შორის რაოდენობრივ თანაფარდობას, ანუ სხვადასხვა ჯგუფის აქტივების ხვედრით წონას, მათ საერთო საბალანსო შედეგში აქტივების სტრუქტურას უწოდებენ.

4. ბანკის აქტივების ხარისხის მნიშვნელოვანი მახასიათებელია მათი ლიკვიდობის დონე. ლიკვიდობა ყველაზე ზოგადად არის ფასეულობებისა და აქტივების რეალიზაციის, კვლავ ფულად გადაქცევის სიადვილე და სისწრაფე. ლიკვიდობა შეიძლება გავიგოთ, როგორც მარაგი ან როგორც ნაკადი. ლიკვიდობაზე მრავალი ფაქტორი მოქმედებს. მათგან მთავარია:

- პასივების სტრუქტურა;
- აქტივების სტრუქტურა;
- რესურსების მოზიდვის ვადებისა და განთავსების ვადების თანაფარდობა;

- აქტიური ოპერაციების რისკიანობის დონე;
- ბანკის მართვის ხარისხი და ა.შ.

5. ბანკის აქტივების სტრუქტურა უნდა შეესაბამებოდეს ლიკვიდობის ხარისხობრივ მოთხოვნებს. ამ მიზნით ბანკის მთელი აქტივები ლიკვიდობის ხარისხის მიხედვით იყოფა ჯგუფებად – დაფარვის ვადებზე დამოკიდებულებით. ბანკის აქტივები იყოფა: მაღალლიკვიდურ, გრძელვადიანი ლიკვიდობის, საერთო ლიკვიდობის და ლითონებზე ოპერაციების მიხედვით ლიკვიდობის აქტივებად. აქტივების რაციონალური სტრუქტურის დადგენის დროს ბანკმა უნდა შეასრულოს ლიკვიდობისადმი ყველა მოთხოვნა ამ ვალდებულებების ვადების, თანხის და ტიპების გათვალისწინებით. იგი უნდა ასრულებდეს ელვისებური, მიმდინარე და გრძელვადიანი ლიკვიდობის ნორმატივებს.

6. პრაქტიკულად ბანკის ყველა აქტივს გარკვეული რისკი ემუქრება. ბანკმა უნდა განსაზღვროს თავისი აქტივების რისკის დონე და ისეთ დონეზე შეინარჩუნოს იგი, რომლებიც ამ მხრივ მის მიერ შემუშავებულ პოლიტიკას და მოქმედ კანონმდებლობას შეესაბამება. რისკი ყოველგვარი კომერციული საქმიანობის, მათ შორის საბანკო საქმიანობის განუყოფელი ნაწილია. საბანკო საქმიანობაში რისკის შემდეგ ძირითად სახეებს განიხილავენ: საკრედიტო რისკი; არალიკვიდური რისკი; საპროცენტო რისკი; ოპერატიული რისკი; ბოროტად გამოყენების რისკი.

7. ბანკის მდგრადობის ეკონომიკური შინაარსის უმნიშვნელოვანესი ნიშან-თვისებაა ბანკის სტრატეგიის შესაბამისობა იმ რეალური გარემოს ობიექტურ მახასიათებლებთან, რომელშიც მას უწევს მუშაობა და ბანკის საქმიანობის მიმდინარე პარამეტრების შესაბამისობა მის საკუთარ სტრატეგიულ მიზნებთან. ბანკების მდგრადობას განსაზღვრავს ეგზოგენური (გარე) და ენდოგენური (შიდა) ფაქტორები. ბანკის მდგრადობის ეკონომიკური შინაარსი შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც რთული მოვლენა,

რომელიც რამდენიმე შემადგენელ ნაწილს მოიცავს: ფინანსური მდგრადობა; ორგანიზაციულ-სტრუქტურული მდგრადობა; ფუნქციური მდგრადობა; კომერციული მდგრადობა; კაპიტალობრივი (საკუთარი კაპიტალის სიდიდეები) მდგრადობა.

ტირმიენებისა და ძირითადი ცნებების განმარტება

აქტივი – ეკონომიკური საქმიანობის სუბიექტების ნებისმიერი ქონება (ნაღდი ფული ანუ მიმოქცევაში გამოშვებული ქალაქისა და ლითონის ფულის ერთობლიობა, მანქანა-დანადგარები, შენობა-ნაგაბობები, საბანკო ანაბრები, პატენტი, ინვესტიციები, ფასიანი ქაღალდები და სხვ.), დასავლეთის პრაქტიკაში – აგრეთვე საქმიანი რეპუტაცია.

აქტივების გამოყენების ეფექტიანობის კოეფიციენტი – შემოსავლის მომტან ანგარიშებზე არსებული საშუალო ნაშთების შეფარდება მთელი აქტივების ანგარიშების საშუალო ნაშთებთან. ეს კოეფიციენტი გვიჩვენებს, თუ აქტივების რა ნაწილს მოაქვს მოგება.

ბანკების აქტიური ოპერაციები – ოპერაციები, რომელთა მეშვეობითაც კომერციული ბანკები მიიზიდავენ ფულად სახსრებს – ანაბრის მიღება, ბანკნოტების გამოშვება და სხვ. – და აწარმოებენ მათ განკარგულებაში არსებული რესურსების განთავსებას მოგების შილებასა და ლიკვიდობის შენარჩუნების მიზნით. ბანკის აქტიურ ოპერაციებს მიეკუთვნება: ფირმების სამენარჩეო, სოციალური, საინვესტიციო და სამეცნიერო საქმიანობის მოკლევადიანი და გრძელვადიანი დაკრედიტება; ფირმის სამეურნეო საქმიანობაში ბანკების სახსრებით წილობრივი მონაწილეობა; სხვა ბანკებზე გაცემული სესხები.

ბანკი-კორესპონდენტი – ბანკი, რომელიც საკორესპონდენტო ხელშეკრულების საფუძველზე ასრულებს გადასახდელებს, ანგარიშსწორებას, სხვა სახის ოპერაციებს სხვა ბანკის დავალებითა და მათ ანგარიშზე. დავალებათა შესრულებისათვის კორესპონდენტი-ბანკები ხსნიან სპეციალურ საკორესპონდენტო ანგარიშებს.

ბანკო – ფასი ან კურსი, რომლის მიხედვითაც ბანკი ფასიან

ქალაქებს ყიდულობს ან ყიდის.

გეპი – სხვაობა საპროცენტო განაკვეთებისადმი მგრძობიარე აქტივებსა და საპროცენტო განაკვეთებისადმი მგრძობიარე პასივებს შორის დროის მოცემული შუალედისათვის. გეპის მართვის დაცვითი სტრატეგია მიმართულია იქითკენ, რომ შეასუსტოს საბაზრო საპროცენტო განაკვეთების ცვალებადობის გავლენა ბანკის მომგებიანობაზე.

დებიტორები – დავალიანების მქონე ფიზიკური ან იურიდიული პირი.

დებიტორული დავალიანება – ვალი, რომელიც ეკუთვნის ფირმას იურიდიული ან ფიზიკური პირისგან და წარმოიქმნება მათ შორის სამეურნეო ურთიერთობის საფუძველზე.

დეპოზიტორი – დეპოზიტის მფლობელი; ფიზიკური ან იურიდიული პირი, რომელსაც ორგანიზაციამ უნდა გადაუხადოს ფულის განსაზღვრული რაოდენობა, რომელიც მას რაიმე მიზეზის გამო ადრე არ ჰქონდა მიღებული.

დეპოზიტური ბანკები – ბანკები, რომლებიც ახორციელებენ საბანკო ოპერაციებს ძირითადად დეპოზიტების (ანაბრების) მოზიდვის ხარჯზე.

დეპოზიტური ოპერაციები – საკრედიტო დანეხებულებების, ბანკების ოპერაციები ფულადი სახსრების მოზიდვის მიზნით ანაბრების სახით და ამ ანაბრების განთავსება, ე.ი. ფულადი სახსრების დაკრედიტება მიღებული დეპოზიტების ხარჯზე.

დეპოზიტური სერთიფიკატი – დოკუმენტი, რომელიც მონაშობს ფულადი სახსრების ჩადებას, მათ მოთავსებას დეპოზიტზე ბანკში. ანაბარი დეპოზიტურ სერთიფიკატზე თავსდება ბანკის მიერ სარგებლის განაკვეთის გამოცხადებისას, მაგრამ არამყარი ფინანსური სიტუაციისა და ინფლაციის მაღალი დონის პირობებში სარგებლის სტაბილურობა გარანტირებული არ არის. ანსხვავებენ: ა) მოკითხვამდე დეპოზიტურ სერთიფიკატს, რომლის მეშვეობითაც ფულის მიღება ბანკიდან ნებისმიერ დროს შეიძლება; ბ) ვადიან დეპოზიტურ სერთიფიკატს, რომლის დროსაც ფულის მიღება შეიძლება განსაზღვრულ ვადაში.

დიფრაჯია – ხანგრძლივობის ანალიზი გამოიყენება იმ ნალ-

დი თანხების ნაკადის საშუალო შენონილი ხანგრძლივობის გამოსათვლელად, რომელიც წარმოიშობა სხვადასხვა ფინანსური ინსტრუმენტების გამოყენების შედეგად. დიურაცია, აქტივ-პასივების სხვა ფასში გადაანგარიშების მონაცემებზე დაყრდნობით და შერჩეული საპროცენტო განაკვეთის გამოყენებით, იძლევა საპროცენტო განაკვეთის რისკის უფრო ზუსტი შეფასების შესაძლებლობას. დიურაციის მეშვეობით აღირიცხება ის, თუ როგორ იცვლება ბანკის სახსრების ღირებულება გარკვეული დროის მონაკვეთში. ამ დროს გამოითვლება მომავალი ფულადი ნაკადის ახლანდელი ღირებულება, რის საშუალებითაც შესაძლებელია სწორად შეჯამდეს შეუსაბამობა აქტივ-პასივების სხვა ფასში გადაანგარიშებისას, ანუ გეპი.

ინსაიდერი – ნებისმიერ პირი, რომელიც დაშვებულია ფირმის საქმიანობის კონფიდენციალურ ინფორმაციებზე თავისი სამსახურებრივი მდგომარეობისა და ნათესაური კავშირების წყალობით.

კრედიტების სადეპოზიტო ბაზის გამოყენების კოეფიციენტი – ანგარიშობენ კრედიტებზე საშუალო დავალიანების შეფარდებით სადეპოზიტო ანგარიშების საშუალო ნაშთებთან.

ლიზინგი – კომერციული საქმიანობის ფორმა, საარენდო ოპერაციების ნაირსახეობა, რომელიც გულისხმობს მანქანების, მონყობილობების, სატრანსპორტო საშუალებების, წარმოებითი დანიშნულების ნაგებობების გრძელვადიან არენდას 3-დან 9 წლამდე ან ზოგჯერ უფრო ხანგრძლივი ვადით (10-დან 15 წლამდე). ფირმა-არენდატორი თანდათანობით ფარავს დავალიანებას მონყობილობათა გამოყენების მიხედვით. სალიზინგო კონტრაქტის ვადის გასვლის შემდეგ არენდატორს შეუძლია შეიძინოს მონყობილობები დარჩეული ღირებულების გადახდის კვალობაზე, დადოს ახალი შეთანხმება ან მატერიალური ფასეულობები დაუბრუნოს სალიზინგო კომპანიას.

სპრედი – 1. ფიზიკურული კონტრაქტების იმავდროული ყიდვა და გაყიდვა ერთსა და იმავე საქონელზე მიწოდების სხვადასხვა ვადით; 2. ერთი ტიპის ოფიცინების იმავდროული ყიდვა და გაყიდვა სხვადასხვა ფასში ან ვადის გასვლის სხვადასხვა პერიოდში;

სპრედერი – ბირჟის ვაჭარი, რომელიც ყიდულობს და

იმავდროულად ყიდის ფიუჩერსულ კონტრაქტებს დროის სხვადასხვა პერიოდით.

ფაქტორინგი – სავაჭრო-საკომისიო ოპერაციების ნაირსახეობა, შერწყმული კლიენტის საბრუნავი კაპიტალის დაკრედიტებასთან, რომლის დროსაც სპეციალიზებული კომპანია – ფაქტორ-კომპანია იძენს კლიენტის დებიტორულ დავალიანებას, რათა შემდეგში გადაახდევინოს იგი მეკალეს. უფრო ხშირად ფაქტორ-კომპანია იძენს კლიენტის ანგარიშ-ფაქტურას იმ პირობით, რომ მიწოდების ღირებულების 20%-მდე გადაიხადოს დაუყოვნებლივ, დარჩენილი ნაწილი – მკაცრად დადგენილ ვადაში. კლიენტი მიღებულ კრედიტზე პროცენტის გარდა იხდის საკომისიოს წლიური საბრუნავი თანხის 0,75-4%-ის ოდენობით. ფაქტორინგი აჩქარებს კლიენტის კაპიტალის ბრუნვას და აფართოებს საბანკო კრედიტის მიზიდვის შესაძლებლობებს.

ფაქტორ-კომპანია – კომპანია, რომელიც სპეციალიზებულია ფაქტორინგის ოპერაციებზე. გარდა საკრედიტო მომსახურებისა, ფაქტორ-კომპანიები ეწევიან საბუღალტრო, საკონსულტაციო, სარეკლამო, საინფორმაციო, სადაზღვევო, იურიდიულ და ა.შ. მომსახურებას.

ფულადი ბაზრის დემოზიტური ანგარიში – ანგარიში, რომელსაც ბანკები და შემნახველი დაწესებულებები ხსნიან საინვესტიციო ფონდების აქციების მხრიდან კონკურენციის საპასუხოდ. ასეთ ანგარიშზე ბანკები და შემნახველი დაწესებულებები უფრო მაღალ სარგებელს გასცემენ, ვიდრე მიმდინარე ანგარიშებზე.

შენონილი საკლასიფიკაციო მაჩვენებელი – გაიანგარიშება აქტივების შესაბამისი ჯგუფის თანხის გამრავლებით რისკის კოეფიციენტზე. მას იყენებენ გაცემულ სესხებზე მოსალოდნელი ზარალის გასაანგარიშებლად და საკრედიტო ოპერაციებზე შესაძლო დანაკარგების შემთხვევაში რეზერვის შესაქმნელად.

კითხვები და დავალებები დამოუკიდებელი მუშაოვისათვის

- 1) ჩამოაყალიბეთ კომერციული ბანკის აქტიური ოპერაციების განსაზღვრა.
- 2) რა არის ბანკის აქტივების ძირითადი სახეები?
- 3) რონელი აქტივებია, რომლებსაც მოგება მოაქვთ?
- 4) რაში მდგომარეობს აქტივების მართვის სტრატეგია?
- 5) ჩამოაყალიბეთ აქტივების და პასივების ერთობლივი მართვის სტრატეგია.
- 6) რა არის ლიკვიდობის მართვის სტრატეგია?
- 7) რა არის წმინდა პროცენტული მარჟა და როგორ ტარდება მისი ანალიზი?
- 8) დაახასიათეთ სპრედის მართვის კონცეფცია.

რეკომენდებული ლიტერატურა

კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობა-რეგულირების მეთოდური სახელმძღვანელო. საქართველოს ეროვნული ბანკი. თბ., 1999.

ეკონომიკური ლექსიკონი. ავტ. კოლ. ა. სილაგაძის ხელმძღვანელობით. თბ., 2000.

კაკულია რ. ხელაია გ. ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგადი თეორია. თბ., 2002.

კოვზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., თსუ, 2001.

კომპტონი ერიკ ნ. კომერციული საბანკო სისტემის ახალი შორიზონტები. თარგმანი. თბ., 1993.

დ. ჯოუნს კ. საბანკო და საფინანსო რეფორმების ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში. ბენკერი. 1996

როდე ე. ბანკები, ბირჟები და სავალუტო ოპერაციები კაპიტალისტურ ქვეყნებში. თარგმანი რ. ნამიჭყვიშვილის. ქუთაისი,

„სარანგი“, 1993.

ქისტაური ლ. ეროვნული ბანკი (ფორმირება, საქმიანობა, მომავალი) თბ., „სამთავისი“, 1996.

ქისტაური ლ., ქისტაური შ. საქართველოს საფინანსო და საბანკო სამართლის პრობლემები. თბ., „სამთავისი“, 1997.

ლუდუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

ხელაია გ. ფული. ბანკები და ბირჟები. თბ., „სამთავისი“. 1996.

ხელაია გ. ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგიეთი აქტუალური საკითხები. თბ., „ლამპარი“, 1993.

Синки Д.Ж. (мл.), Управление фонансами в коммерческих банках: пер. с англ.-ого. 4-го переработонного изд..под ред. Р. Я. Левиты, Б.с. Пинскера. М.: Catallaxy, 1994.

Бакстер Н., Беррел Т. Банковское дело _ стратегическое управление. М., изд. АО Консалбанкир, 1998.

გეათე თაჲი. კომაჩიული ბანკის შემოსაველები, ხარჯეგი და მოგება

ტერმინეი და ძირითადი ცნებეი

- 10.1. ბანკეის შემოსაველები: წყაროეი, კლასიფიკაცია, დონის შეფასება და დაგეგმვა
- 10.2. კომერციული ბანკეის ხარჯეგი
- 10.3. საპროცენტო მარჟა
- 10.4. კომერციული ბანკეის შემოსაველებისა და გასაველების დონის ანალიზი
- 10.5. შემოსაველებისა და ხარჯეგის ფაქტორული ანალიზი
- 10.6. კომერციული ბანკის მოგეგის ფორმირება და გამოყენება
- 10.7. კომერციული ბანკეის მოგეგის დონის შეფასება
- 10.9. ბანკის ფინანსური ანალიზი, მისი მიზნეი და მეთოდეი მოკლე დასკვნეი

ტერმინეის და ძირითადი ცნებეის განმარტება

კითხვეი და დავალებეი დამოუკიდებელი მუშაობისათვის რეკომენდირებული ლიტერატურა

ტერმინეი და ძირითადი ცნებეი

დიუონის სისტემა

ლევრეჟი: „ბერკეტის პრინციპი“
მარჟა

მარჟა დაკრედიტეის

მიმოქცევაში არსებული ფული
მოგება

პროლონგაცია

პროლონგაციური გარიგებეი
ჟიროცენტრალი

საბაზისო პუნქტი

სპრედი

ნმინდა მოგება

ბანკის, როგორც კომერციული ორგანიზაციის საქმიანობის ძირითადი მიზანია მოგეგის მიღება. პრაქტიკული (ბუღალტრული) თვალთახედვით ორგანიზაციის მოგება წარმოადგენს დადებით სხავეობას მის შემოსაველსა და გასაველს შორის. ამით აიხსნება მოცემულ თავში განხილულ საკითხთა თანმიმდევრობა.

10.1 ბანკის შემოსავლები: წყაროები, კლასიფიკაცია, ღონის შეფასება და დაზღვევა

ბანკის შემოსავლების წყაროები. ზოგადად, ამგვარ წყაროებს ძირითადად უნდა მოვაკუთვნოთ მოცემული დროისათვის ბანკების საქმიანობის (ბიზნესის) ყველა მიმართულება, უფრო სწორად, მათ მიერ გატარებული ყველა აქტიური ოპერაცია, ასევე ნაწილობრივ პასიურიც. კონკრეტულ სიტუაციაში ცალკე აღებულ ბანკს შეუძლია აირჩიოს განვითარების ისეთი სტრატეგია, რომელიც ვარაუდობს ან უშვებს მისი ერთი ან რამდენიმე აქტიური და/ან პასიური ოპერაციების მუდმივ ან დროებით გატარებას უშუალოდ ამ ოპერაციებიდან შემოსავლის მიღებაზე გაუთვლელად. ძირითად წყაროებთან ერთად არის, აგრეთვე, შემოსავლის დამატებითი წყაროებიც. ეს და სხვა წყაროები შეიძლება იყოს სტაბილური ან არასტაბილური. შემოსავლის ყველა წყარო ბანკმა უნდა განიხილოს როგორც მხოლოდ და მხოლოდ პოტენციური („თავისთავად“, ანუ ავტომატურად არარეალიზებადი, არაგარანტირებული).

ბანკის შემოსავლების სახეები. ბანკის შემოსავლები შეიძლება დაიყოს შემდეგ ეკონომიკურ ერთგვაროვან ჯგუფებად:

1. შემოსავლები პასიური ოპერაციებიდან, რომელსაც ბანკი იღებს (შეიძლება მიიღოს) საკომისიო გასამრჯელოს (კომისიების) ფორმით, კერძოდ:

– ანგარიშის გახსნისათვის, რომელზედაც ახალ კლიენტს შემოაქვს ანაბარი (დეპოზიტი)

– ანგარიშის წარმოებისათვის (ანგარიშიდან საანგარიშსწორებო და საგადასახადო ოპერაციების გატარებისათვის);

– კლიენტებისათვის მისი ანგარიშებიდან ამონაწერის გაცემისათვის;

– ნაღდი ფულის გაცემისათვის;

– ანგარიშების დახურვისათვის.

მოცემული სახის საკომისიო შემოსავლები შეიძლება ჩაითვალოს შემოსავლებად ბანკის საოპერაციო (ძირითადი) საქმი-

ანობიდან.

II. შემოსავლები აქტიური ოპერაციებიდან. ისინი, თავის მხრივ, შეიძლება დაიყოს საოპერაციო და სხვა (არასაოპერაციო) შემოსავლებად.

საოპერაციო შემოსავლები (შემოსავლები საოპერაციო საქმიანობიდან) მოიცავენ:

■ **საპროცენტო შემოსავლებს** – ბანკის მიერ მიღებული პროცენტები:

– გაცემულ კრედიტებსა და სესხებზე (ბანკს ამავედროულად შეუძლია მიიღოს საკომისიოც);

– დეპოზიტებზე, რომლებიც მან განათავსა სხვა ბანკებში, მ.შ. ცენტრალურში (სხვა კომერციული ბანკების საკორესპონდენტო ანგარიშებზე ბანკის სახსრებზე პროცენტის ჩათვლით);

– ბანკის მიერ შეძენილი სხვა ემიტენტების სავალო ფასიან ქაღალდებზე;

– სალიზინგო ოპერაციებზე (ბანკი ამავედროულად იღებს სალიზინგო გადასახადებს და საკომისიოებს);

– სხვა აქტიურ ოპერაციებზე.

■ **არასაპროცენტო შემოსავლებს** – ბანკის მიერ მიღებული შემოსავლები:

– ვალუტის გაცვლის ოპერაციებიდან;

– ნდობითი მართვის ოპერაციებიდან;

– სხვა იურიდიული პირების საქმიანობაში წილობრივი მონაწილეობიდან (ბანკის მიერ მიღებული დივიდენდები მისი კუთვნილი აქციებიდან ან ამ პირთა პაიდან);

– სხვა შემოსავლებს შეიძლება მივაკუთვნოთ:

■ **ბანკის საინფორმაციო, სასწავლო, საკონსულტაციო მომსახურებიდან მიღებული შემოსავლები;**

■ **გაუთვალისწინებელი, შემთხვევითი (არარეგულარული) ხასიათის შემოსავლები:**

– შემოსავალი ბანკის ქონების რეალიზაციიდან. შემოსავალი იქმნება იმ შემთხვევაში, თუ ამგვარი ქონების საბაზრო ფასი მეტი იქნება მის საბალანსო ღირებულებაზე; წინააღმდეგ შემთხვევაში მიიღება გასავალი, რომელიც ზარალის ტოლფა-

სი იქნება;

– შემოსავალი ბანკის კუთვნილი ფასიანი ქაღალდების, ვალუტის, ძვირფასი ლითონების და ზოგიერთი სხვა აქტივების ხელახალ შეფასებაში დადებითი საკურსო სხვაობის სახით (იგივე დაზუსტებით, რაც მოცემულია წინა პუნქტში);

– ბანკისათვის ადრე მიღებული ზარალის ანაზღაურების თანხა;

– საანგარიშო წელს გამოვლენილი წინა წლის მოგება;

– შემოსავლები ბანკის მიერ კრედიტის უზრუნველსაყოფად მიღებული გირაოს რეალიზიციიდან;

– ბანკისათვის დაბრუნებლი თანხები (ზარალისათვის ჩამონერილი კრედიტის თანხები, ბანკისაგან დაუსაბუთებლად დაკავებული გადასახადები და ა.შ.);

– ბანკის მიერ მიღებული ჯარიმები, პენი, პირგასამტეხლოები.

უნდა აღინიშნოს, რომ ბუღალტრულ აღრიცხვაში ბანკის შემოსავლების ზოგიერთი სახე მიეკუთვნება არა შემოსავლების აღრიცხვის ანგარიშებს, არამედ პიდაპირ საანგარიშო პერიოდის მოგების და ზარალის აღრიცხვის ანგარიშს.

შემოსავლების ანალიზი და რეგულირება. ამ გაგებით ბანკის წინაშე მდგარი ამოცანები შეიძლება ორ ძრითად პუნქტად ჩამოვყალიბოთ:

პირველი, აუცილებელია ერთობლივი შემოსავლების ფაქტობრივი მოცულობისა და სტრუქტურის რეგულარული შეფასება რამდენიმე წლის დინამიკაში, მათ სხვადასხვა სახეებს შორის თანაფარდობების განსაზღვრა, ასევე შემოსავლის ყოველი სახის ხვედრითი წილის განსაზღვრა ერთობლივი შემოსავლების საერთო თანხასა და შემოსავლების შესაბამის ჯგუფში, დადგენა იმ ოპერაციებისა, რომლებიც უზუნველყოფენ ბანკის შემოსავლების ძირითად მასას სტაბილური წყაროების ხარჯზე, და ამ წყაროების გამოყენების შესაძლებლობა თვალმისაწვდომ პერსპექტივაში. ამ თვალსაზრისით, ბანკის ნორმალური მუშაობის საბუთად შეიძლება ჩაითვალოს ძირითადი (საოპერაციო) საქმიანობიდან შემოსავლების ზრდის ტემპების და სიდიდის

ამკარა დამოკიდებულება უმთავრესად სტაბილურ (არა შემთხვევით და არა სპეკულაციურ) წყაროებზე.

მეორე, ბანკის ხელმძღვანელობამ რეგულარულად უნდა დააზუსტოს მისი საქმიანობის (ოპერაციების, პროდუქტების) რომელი მიმართულება შეიძლება ჩაითვალოს გეგმიურ პერიოდში მაქსიმალური შემოსავლიანობის უზრუნველყოფის პოზიციიდან უფრო მნიშვნელოვნად მაქსიმალური შემოსავლიანობის გამომუშავების მექანიზმებში.

გარდა ზემოაღნიშნულისა, კომერციული ბანკების შემოსავლების წყაროებად სხვადასხვა სახეობის ბიზნესი გვევლინება. საბანკო ბიზნესის ელემენტებია: სასესხო ბიზნესი, დისკონტ-ბიზნესი, ფასიან ქალაქებზე აგებული ბიზნესი, ბიზნესი, რომელიც ეყრდნობა ანაბრების მიღებას და მენაბრეთა დავალებით ოპერაციების შესრულებას, სხვა ბანკებთან საკორესპონდენტო ურთიერთობებს, არატრადიციული საბანკო მომსახურების განვებას.

სასესხო ბიზნესი ორ ელემენტს მოიცავს: კლიენტებისთვის (იურიდიული და ფიზიკური პირებისთვის) სესხების მიცემას და სხვა კომერციული ბანკებისთვის დროებით სარგებლობაში თავისუფალი სახსრების გადაცემას პროცენტით. სასესხო ბიზნესის მეორე ნაწილს შესაძლოა ჰქონდეს ბანკთაშორისი კრედიტის ან სხვა ბანკში ვადიანი დეპოზიტის ფორმა. თავისუფალი რესურსების გაყიდვის სახით სასესხო ბიზნესის განვითარების პირობაა საკრედიტო დაწესებულებებს შორის ოპერატიული კავშირის ხაზების არსებობა, იმ საიმედო შუამავლების გაჩენა, რომლებიც ბანკების ბაზარზე რესურსების გადანაწილებაზე არიან დასპეციალებული, აგრეთვე საკორესპონდენტო ანგარიშების უნარიანად მართვა.

დისკონტ-ბიზნესი ეყრდნობა გაუნაღებელი თამასუქების, ჩეკებისა და მოთხოვნების შექენის (ბანკის მიერ) ოპერაციებს გარკვეული ფასდაკლებით-დისკონტით. დისკონტ-ბიზნესის სახესხვაობაა ბანკის ფაქტორინგული ოპერაციები. ისინი შეიძლება ორგვარი იყოს: რეგრესის უფლებით (ბრუნვით) და რეგრესის უფლების გარეშე (ბრუნვის გარეშე). პირველ შემთხვევაში

ბანკს უფლება აქვს სახსრების მიმღებისგან (მიმწოდლებისგან) ამოიღოს გადამხდელის მიერ დაუფარავი ვალდებულება. მეორე შემთხვევაში ბანკს ამის უფლება არა აქვს და ამიტომ იგი უფრო მეტ რისკს ეწევა და უფრო სოლიდურ ჯილდოსაც ითხოვს. ფაქტორინგული ოპერაციის გამო ბანკისთვის მიცემული ჯილდო ამცირებს გაყიდული პროდუქციიდან მიმწოდებლის მიერ მიღებულ შემოსავალს და ამ პროდუქციიდან ფასის ჩამოკლებას წარმოადგენს. ფაქტორინგული ოპერაციის ტექნოლოგია იმაში მდგომარეობს, რომ ბანკი საკორესპონდენტო ანგარიშიდან იხდის შექმნილ გადაუხდელ მოთხოვნას და გადახდის თანხას ანერს ანგარიშს „ბანკის ანგარიშსწორება ფაქტორინგული და ფორფეიტინგური ოპერაციების მიხედვით“.

გადამხდელისგან ბანკის საკორესპონდენტო ანგარიშზე ფულის სრული (მოთხოვნის ოდენობის) თანხის შემოსვლისას მას სამი მიმართულებით ანანილებენ: დებიტორული დავალიანების დაფარვა (ფაქტორინგული ოპერაციების მიხედვით ანგარიშსწორების ანგარიშის სალდო), დამატებული ღირებულების გადასახადის გადახდა და ბანკის შემოსავლის ფორმირება (დისკონტის თანხა დღგ-ს გამოკლებით).

შენახვის ბიზნესი ეყრდნობა სატრასტო (მინდობილ) და სააგენტო მომსახურებას, რომლებსაც საბანკო ოპერაციებიც შეესაბამება. ეს ბიზნესი ბანკს შემოსავალს აძლევს კლიენტის ქონების (უძრავი ქონების, ფასიანი ქაღალდების, ანგარიშზე მოთავსებული სახსრების) მართვისათვის ან ამ ქონებასთან დაკავშირებული ცალკეული კონკრეტული ოპერაციების შესრულებისთვის-გადახდილი კომისიის ფორმით. მაგალითად, სატრასტო ხელშეკრულების საფუძველზე ბანკი კისრულობს კლიენტის ფულადი სახსრების განთავსების და მისთვის გარკვეული დონის მქონე შემოსავლის უზრუნველყოფის ვალდებულებას. სააგენტო მომსახურების დროს კლიენტს მკაფიოდ აქვს დათქმული თავისი სახსრების განთავსების ოპერაციების შინაარსი. სატრასტო ოპერაციების დროს რისკი უფრო მეტად იმას უკავშირდება, რომ კლიენტის შემოსავალი (რომელსაც ხელშეკრულება განაპირობებს) შეიძლება ნაკლე-

ბი იყოს ბანკის შემოსავალზე. ამის შესაბამისად, სატრასტო მომსახურებისთვის კუთვნილი კომისიაც უფრო მაღალია, ვიდრე სააგენტო ოპერაციების დროს. ეს თავისებურება განსაზღვრავს კიდევ სატრასტო მომსახურებისთვის გაცემული ჯილდოს სტრუქტურას. ამ ჯილდოში, ჩვეულებრივ, შედის ფიქსირებული ჯილდო ქონების მართვისთვის და ჯილდო მუშაობის შედეგებისთვის, თუ სატრასტო ოპერაციიდან მიღებული შემოსავალი იმაზე მეტია, ვიდრე კლიენტის სახელშეკრულებო შემოსავალი და ბანკის ფიქსირებული ჯილდო.

ფასიან ქალაქებზე აგებული ბიზნესი შედგება შემდეგი ელემენტებისგან: ფასიანი ქალაქების გამოშვება თვით ბანკის მიერ და მათი რეალიზაცია ბაზარზე, ფასიანი ქალაქების განთავსება დავალებით, სხვა ელემენტების დაბანდება ფასიან ქალაქებში მუდმივი შემოსავლის მიღების ან გადაყიდვის მიზნით, პრივატიზების ხაზით მომსახურების განევა. ამგვარი კომერციის დროს ბანკის შემოსავალს აყალიბებს საკურსო განსხვავება ფასიანი ქალაქების გაყიდვის დროს, დივიდენდები, საპროცენტო შემოსავალი სახელშეკრულებო ვალდებულებების მიხედვით, ფასიანი ქალაქების გადაყიდვით მიღებული შემოსავალი (სპეკულაციური შემოსავალი), პრივატიზაციის დროს განეული მომსახურებისთვის მიღებული საკომისიო ჯილდო, ფასიანი ქალაქების განთავსების დროს მიღებული ჯილდო და ა.შ. ფასიანი ქალაქების პაკეტის რეგულარულად გადაფასებასთან დაკავშირებით ბანკის შემოსავალს აყალიბებს, აგრეთვე, ამ გადაფასების დადებითი განსხვავებები.

ბანკის საგარანტიო საქმიანობა იძლევა პირდაპირი ფულადი ფორმის მქონე შემოსავალს ან უკავშირდება განშუალებული სარფს. თავისი კლიენტებისთვის ამა თუ იმ ფორმის მქონე გარანტიებისა და თავდებობის მიცემისთვის (მათ მიერ ანგარიშსწორების განხორციელების ან კრედიტების მიღების საქმეში) ბანკს შეუძლია მიიღოს ფულადი ფორმის მქონე საკომისიო ჯილდო. შესაძლებელია უფასო საგარანტიო საქმიანობაც, როდესაც კლიენტი ხელსაყრელია ბანკისთვის იმიჯის შენარჩუნების, სარფიანი მომსახურების მიღების და ა.შ. თვალსაზრისით.

ანაბრების მოზიდვასთან და შეანაბრების დავალებით ოპერაციების განხორციელებასთან დაკავშირებული ბიზნესი შესაძლებლობას აძლევს ბანკს შემდეგი ფორმებით მიიღოს მოგება:

- საკომისიო ჯილდო:

ა) ანგარიშის გახსნისთვის;

ბ) ანგარიშის წარმოებისთვის;

- ფიქსირებული კომისია გარკვეული პერიოდისათვის (ფულის ერთეულებში);

- ბრუნვიდან მიღებული კომისია (ბრუნვის %);

გ) ანგარიშის მიხედვით ჩატარებული ოპერაციების შესახებ ამონაწერის გაცემა;

დ) ანგარიშის დახურვა;

ე) ნაღდი ფულის გაცემის ან ანგარიშსწორების ხასიათის მქონე ოპერაციების განხორციელება.

ბიზნესის განხილული მიმართულებებიდან ბანკის მიერ მიღებულ შემოსავალს შესაძლოა აყალიბებდეს ყველა ან ზოგიერთი ჩამოთვლილი ჯილდო.

შემოსავლის წყარო შეიძლება იყოს საკორესპონდენტო ურთიერთობები, როდესაც ბანკი პროცენტს იღებს სხვა ბანკში ან ბანკების გაერთიანებაში საკორესპონდენტო ანგარიშზე არსებული საკრედიტო სალდოდან. შემოსავალი დამოკიდებულია საპროცენტო განაკვეთის სიდიდეზე, პროცენტის დარიცხვის წესზე, საკრედიტო სალდოს ოდენობასა და ხანგრძლიობაზე.

არატრადიციული მომსახურებიდან ბანკის შემოსავალს აყალიბებს სალიზინგო, საინფორმაციო, საკონსულტაციო მომსახურებიდან, კლიენტების სწავლებიდან და ა.შ. მიღებული შემოსავალი. სალიზინგო ოპერაციებიდან მიღებულ შემოსავალში შედის ლიზინგის გადასახადი, საპროცენტო გადასახადი და მომსახურების განვეისთვის მიღებული კომისია.

არაორდინარული (გაუთვალისწინებელი) შემოსავლები ბანკის ქონების რეალიზაციაზე დადებულ ერთჯერად გარიგებებთან დაკავშირებით. ამ შემოსავალს აყალიბებს საბაზრო ფასის გადამეტება საბალანსო შეფასებაზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში ოპერაციები უკავშირდება ხარჯებს, რომელიც ბანკის

პირდაპირ ზრდას ქმნის.

ამგვარად, კომერციული ბანკის მთელი შემოსავლები შეგვიძლია ფორმის მიხედვით სამ ჯგუფად დავყოთ: 1) საპროცენტო შემოსავალი; 2) საკომისიო ჯილდოს ფორმის მქონე შემოსავალი; 3) სხვა სახეობები (ბაზარზე ჩატარებული სპეკულაციური ოპერაციებიდან მიღებული შემოსავლები, გაყიდული ქონების-საბალანსო და საბაზრო ფასს შორის სხვაობა, ფასიანი ქაღალდების და სხვა აქტივების გადაფარვა, მიღებული ჯარიმები, საურავეები, პირგასამტეხლოები, დისკონტური შემოსავალი).

საპროცენტო შემოსავალი შესაძლოა შერწყმული იყოს კომისიასთან. მაგალითად, საკრედიტო ოპერაციების დროს ბანკი შეიძლება ერთდროულად იღებდეს საპროცენტო გადასახადსაც და კომისიასაც. შესაძლოა გაერთიანდეს რამდენიმე მომსახურებისთვის მიღებული კომისიები. მაგალითად, სესხის ორგანიზებისთვის ან ობლიგაციების განთავსებისთვის მიღებული კომისია შესაძლოა მოიცავდეს კონსულტაციის საზღაურსაც. ამ საზღაურს ბანკი მხოლოდ მაშინ მიიღებს, თუკი გარიგება შედგება.

ყველა ჩამოთვლილი ფორმით განეული მომსახურებიდან მიღებულმა შემოსავლებმა უნდა აანაზღაუროს ბანკის ხარჯები, დაფაროს რისკები და შექმნას მოგება. შემოსავლების მეორე საერთო ნიშან-თვისებაა მათი ფასიანი ხასიათი. ბანკების, ისევე, როგორც ნებისმიერ სხვა ბაზარზე ფასს მოთხოვნა და მიწოდება აყალიბებს.

სასესხო პროცენტი დროებით სარგებლობისათვის ნასესხები ღირებულების ერთგვარ ფასად გვევლინება. სასესხო პროცენტის კლასიფიკაცია ეყრდნობა კრედიტის ფორმებს (კომერციული კრედიტი, საბანკო, სამომხმარებლო და ა.შ.), საკრედიტო დაწესებულებების სახეობებს (ცენტრალური ბანკის სააღრიცხვო პროცენტი, საბანკო, სალომბარდო), სესხების ვადებს (მოკლევადიანი სესხების ანუ ფულის ბაზრის განაკვეთების მიხედვით, გრძელვადიანი სესხების ან ობლიგაციური სესხების განაკვეთების მიხედვით), სესხების სახეობებს (პროცენტი საბრუნავ სახსრებში გამოყენებული სესხებისთვის, ოვერ-

დრაფტისთვის, თამასუქების აღრიცხვისთვის, მიზნობრივი სესხებისთვის და ა.შ.), ოპერაციათა სახეობებს (პროცენტი სესხებისთვის, ბანკთაშორისი კრედიტებისთვის, დეპოზიტური), დარიცხვის წესის მიხედვით (უბრალო და რთული პროცენტები, ჩვეულებრივი და ზუსტი და ა.შ.).

სახეობისგან დამოუკიდებლად, სახელშეკრულებო სასესხო პროცენტი ყალიბდება საკრედიტო რესურსების ფასისა და მოცემული კომერციული ბანკისთვის აუცილებელი მარჟის საფუძველზე. ამასთან, საკრედიტო რესურსების ფასს რეალურს უნდა ითვალისწინებდნენ და არა საბაზროს (რესურსების მოზიდვის ფასს). რესურსების რეალური ფასის გადახრას საბაზრო ფასისგან განსაზღვრავს სავალდებულო რეზერვების ნორმა, ბანკის საპროცენტო ხარჯის თვითღირებულებაზე მიწერის წესით და დაბეგვრის მოქმედი სისტემა. ბანკისთვის საკმარისია საპროცენტო მარჟამ დაფაროს საერთო საბანკო ხარჯები და შექმნას მოგება. გარდა ამისა, პროცენტი ხელშეკრულებით უნდა ითვალისწინებდეს ინფლაციის ტემპებს და ბანკის რისკებს.

კომისია საბანკო ოპერაციისთვის (მომსახურებისთვის) გადახდილი ჯილდოა, რომლის სახელწოდებაც ლათინური „comissio“-დან (დავალება) მოდის. მისი სიდიდის განსაზღვრას საფუძვლად უდევს მომსახურების თვითღირებულება და აუცილებელი მოგება. მაგრამ მოცემული სახეობის მომსახურების ბაზარზე არსებულ მოთხოვნიდან და მიწოდებიდან გამომდინარე კომისია (ტარიფი) შეიძლება მეტი ან ნაკლები იყოს თვითღირებულებაზე. მომსახურების ფაქტობრივი თვითღირებულების და საბაზრო ფასიდან მისი გადახრის რეგულარული კონტროლი იძლევა მომსახურების თვითღირებულების შემცირების და მომსახურების განვითარების ღონისძიებათა შემუშავების შესაძლებლობას.

შემოსავლების კლასიფიკაციას შესაძლოა საფუძვლად ედოს აღრიცხვის მიღებული სისტემა. ანგარიშთა მოქმედი გეგმის შესაბამისად, პირველი რიგის 62-ე საბალანსო ანგარიშთან ხსნიან მეორე რიგის რამდენიმე ანგარიშს. გარდა ამისა, ცალკეა გახსნილი 63 პირველი რიგის საბალანსო ანგარიში – „შემო-

სავლები კომერციული სექტორიდან“ და 64 ანგარიში – „საკომისიოები და შემოსავლები განეული მომსახურების მიხედვით“ ამ ანგარიშების გამოყოფას საფუძვლად უდევს შემოსავლის ბუნება, რომელსაც ოპერაციის ხასიათი ან ფულის ბაზრის ინსტრუმენტის სახეობა განსაზღვრავს. შემოსავლების აღრიცხვის ამგვარი სისტემის შესაბამისად შეგვიძლია გამოვყოთ მათი შემდეგი სახეობები: 1) კრედიტების მიცემისთვის მიღებული შემოსავლები; 2) ფასიან ქალაქებზე წარმოებული ოპერაციებიდან მიღებული შემოსავლები; 3) უცხოურ ვალუტაზე და სხვა სავალუტო ფასეულობებზე წარმოებული ოპერაციებიდან მიღებული შემოსავლები; 4) მიღებული დივიდენდები; 5) შემოსავლები ბანკების ორგანიზაციების მიხედვით; 6) მიღებული ჯარიმები, საურავები და პირგასამტეხლოები; 7) სხვა შემოსავლები და ა.შ. მეორე რიგის ყოველ საბალანსო ანგარიშთან ხსნის ანალიტიკური აღრიცხვის ანგარიშებს, რომელთა მეშვეობითაც გამოყოფენ შემოსავლებს კონტრაქტების (გადამხდელების), ფორმის, სტაბილურობის ხარისხის მიხედვით.

იმ პერიოდზე დამოკიდებულებით, რომელსაც შემოსავლების მიღება ეკუთვნის, ისინი იყოფა მიმდინარე პერიოდის შემოსავლებად და მომავალი პერიოდების შემოსავლებად.

შემოსავლის წყაროებს ყოფენ **სტაბილურ და არასტაბილურ წყაროებად**. შემოსავლის შედარებით სტაბილურ წყაროებს ეკუთვნის საპროცენტო შემოსავალი და საბანკო მომსახურებიდან მიღებული არასაპროცენტო შემოსავალი, ხოლო არასტაბილურს – ფასიან ქალაქებზე მეორად ბაზარზე განხორციელებული ოპერაციებიდან და გაუთვალისწინებელი (არაორდინალური) ოპერაციებიდან მიღებული შემოსავლები. ჩვენს პირობებში მრავალ ბანკს შეუძლია არასტაბილური წყაროების ჯგუფში მოაქციოს სავალუტო ოპერაციებიდან მიღებული შემოსავლები. ბანკის განვითარების სასურველი მიმართულებაა სტაბილური წყაროების ხარჯზე მიღებული შემოსავლების ზრდა და წმინდა მოგების ზრდაზე შემოსავლის არასტაბილური წყაროების მნიშვნელოვანი გავლენის უქონლობა.

10.2. კომერციული ბანკის ხარჯები

კომერციული ბანკების ხარჯები შეგვიძლია დავაჯგუფოთ ხასიათის, ფორმისა და აღრიცხვის წესის მიხედვით, იმ პერიოდის მიხედვით, რომელსაც მათ მიაკუთვნებენ, დასაბეგრ ბაზარზე მათი ზემოქმედების მიხედვით და შეზღუდვის წესის მიხედვით.

ხასიათის მიხედვით ბანკის ხარჯებს ექვს ჯგუფად ყოფენ: საოპერაციო, ბანკის სამეურნეო საქმიანობის უზრუნველყოფი, ბანკის პერსონალის ხელფასის, გადასახადების გასტუმრების, სპეციალურ რეზერვებში გადარიცხვის და სხვა ხარჯები.

საოპერაციო ხარჯებს ეკუთვნის, პირველ რიგში, პროცენტების გადახდა ბანკის მიერ სადეპოზიტო და საკრედიტო ოპერაციების საფუძველზე მოზიდულ რესურსებზე და ფასიანი ქაღალდების გამოშვებაზე. მეორე, კომისია, რომელსაც ბანკი იხდის ფასიან ქაღალდებზე და უცხოურ ვალუტაზე წარმოებულ ოპერაციებზე, საკასო და საანგარიშსწორებო ოპერაციებზე და ინკასაციისთვის. მესამე, სხვა საოპერაციო ხარჯები (დისკონტური ხარჯები თამასუქებზე, ფასიანი ქაღალდებისა და უცხოური ვალუტით მოცემული ანგარიშების გადაფასების მიღებული უარყოფითი შედეგი, ფასიანი ქაღალდების გადაყიდვით და ძვირფას ლითონებზე შესრულებული ოპერაციებით გამოწვეული ხარჯი (ზარალი). ამგვარად, საოპერაციო ხარჯები ის ხარჯებია, რომლებიც პირდაპირ უკავშირდება საბანკო ოპერაციებს.

ბანკის სამეურნეო საქმიანობის უზრუნველყოფი ხარჯები მოიცავს ძირითადი საშუალებების და არამატერიალური აქტივების ამორტიზაციას, არენდის, მონეობილობების რემონტის, კანცელარიის, ავტოტრანსპორტის შენახვის, სპეცტანსაცმლის შეძენის, შენობის შენახვის საექსპლუატაციო ხარჯებს და ა.შ. ხელფასის ხარჯებში შედის საკუთრივ ხელფასი, მასზე შესრულებული დანარიცხები და პრემიები.

გადასახადების გასტუმრების ხარჯები მოიცავს ქონების გადასახადს, მიწის გადასახადს, ავტოსატრანსპორტო საშუალებების მფლობელთა გადასახადს, საავტომობილო გზებით სარგე-

ბლობის გადასახადს და სხვა გადასახადებს, რომლებიც საბანკო ოპერაციების თვითღირებულებას ეწერება (ე.ი. იმ გადასახადებს, რომლებიც ბანკის გასაღების ანგარიშებში აისახება).

ხარჯების განსაკუთრებული ჯგუფია იმ რეზერვების ფორმირების ხარჯები, რომლებიც იქმნება გაცემული სესხების შესაძლო დაკარგვის ან ფასიანი ქაღალდების გაუფასურების შემთხვევებისთვის, სხვა აქტიური ოპერაციების ან დებოტორიული დავალიანების დროს შესაძლო ზარალის დაფარვისთვის.

ბანკის სხვა ხარჯების შემადგენლობა მეტად მრავალფეროვანია. ესაა რეკლამის, მივლინებების და წარმომადგენლობების ხარჯები, კადრების მომზადების, მარკეტინგის, აუდიტორული შემოწმებების, სასამართლოს ხარჯები, ანგარიშგების გამოქვეყნების ხარჯები და ა.შ.

ფორმის მიხედვით განასხვავებენ საპროცენტო, საკომისიო და სხვა არასაპროცენტო ხარჯებს.

საპროცენტო ხარჯები მოიცავს ბანკის მიერ აღებული კრედიტებისთვის გადახდილ პროცენტებს, მოთხოვნამდე და ვადიანი დეპოზიტების იმ ანგარიშებზე სახსრების ნაშთებს, რომლებიც ფიზიკური და იურიდიული პირებისთვისაა გახსნილი (ბანკების ჩათვლით), საპროცენტო გადასახდელებს გამოშვებულ თამასუქებზე, ობლიგაციებზე, დეპოზიტებზე და შემნახველ სერტიფიკატებზე.

ბანკები ხარჯებს სწევენ ფასიან ქაღალდებზე და უცხოურ ვალუტაზე ოპერაციების ჩატარებისთვის, სალარო და საანგარიშსწორებო მომსახურებისთვის, ინკასაციისთვის, გარანტიების მიღებისთვის და ა.შ. კომისიის გადახდასთან დაკავშირებით.

სხვა არასაპროცენტო ხარჯები შეიძლება იყოს: დისკონტის ხარჯები, ბაზარზე სპეკულატური ხასიათის მქონე ხარჯები, აქტივების გადაფასება, ჯარიმები, საურავეები და პირგასამტეხლობები, მართვის აპარატის შენახვის ხარჯები (შრომის ანაზღაურება, კადრების მომზადება და ა.შ.), სამეურნეო ხარჯები.

ბანკის ხარჯების აღრიცხვისთვის 80, 81, 82, 83, 84 პირველი

რიგის ანგარიშებია გახსნილი, საბალანსო ანგარიშებთან იხსნება მეორე რიგის რამდენიმე საბალანსო ანგარიში. მათ გამოყოფას საფუძვლად უდევს რამდენიმე ნიშან-თვისება: დანახარჯის ფორმა, პასიური ოპერაციის სახეობა, დანახარჯის ხასიათი. მეორე რიგის საბალანსო ანგარიშების საფუძველზე გამოყოფენ დანახარჯების შემდეგ ჯგუფებს:

- კრედიტების მოზიდვისთვის გადახდილი პროცენტები;
- მოზიდულ სახსრებზე იურიდიული პირებისთვის გადახდილი პროცენტები;
- დეპოზიტებზე ფიზიკური პირებისთვის გადახდილი პროცენტები;
- ფასიან ქალაქებზე წარმოებული ოპერაციების ხარჯები;
- უცხოურ ვალუტაზე და სხვა სავალუტო ფასეულობებზე ჩატარებული ოპერაციების ხარჯები;
- მართვის აპარატის შენახვის ხარჯები;
- ბანკების ორგანიზაციების ხარჯები;
- სხვა ხარჯები.

დანახარჯების თითოეული ჯგუფის ფარგლებში გამოყოფენ უფრო დეტალურ სახეობებს, რომლებსაც ანალიტიკურ ანგარიშებში იყენებენ (მაგალითად, დანახარჯები კრედიტორების სახეობების მიხედვით, ჯარიმები დარღვევათა სახეების მიხედვით, საპროცენტო ხარჯები ანგარიშების მფლობელთა საქმიანობის სახეებისა და სტატუსის მიხედვით და ა.შ.).

იმ პერიოდის მიხედვით, რომელსაც ხარჯებს აკუთვნებენ, გამოყოფენ მიმდინარე პერიოდის ხარჯებს და მომავალი პერიოდის ხარჯებს. მომავალი პერიოდების ხარჯები შესაძლოა უკავშირდებოდეს დარიცხულ, მაგრამ ჯერ გადაუხდელ პროცენტებს საკრედიტო და სადეპოზიტო ოპერაციებზე, ფასიან ქალაქებზე განხორციელებულ ოპერაციებზე, აქტივების გადაფასების უარყოფით სხვაობას.

შეზღუდვის ხერხის მიხედვით ბანკის ხარჯები იყოფა ნორმირებულ და არანორმირებულ ხარჯებად. ნორმირებულია რეკლამის, მივლინების, კადრების მომზადების, წარმომადგენლობების ხარჯები, ბანკის მუშაკთა პირადი ტრანსპორტის გამოყენებასთან

დაკავშირებული ხარჯები. ამ ხარჯებს მთლიანად ითვალისწინებენ ბანკის გასაღლების ანგარიშებში, მაგრამ ნორმის ზევით განეული ხარჯები ადიდებს ბანკის დასაბეგრ ბაზარს.

დასაბეგრ ბაზარზე გავლენის მიხედვით ბანკის დანახარჯები სამ ჯგუფად შეგვიძლია დავყოთ:

1) ხარჯები, რომლებსაც საბანკო მომსახურების თვითღირებულებას ანერენ (ე.ი. გასაღლების ანგარიშებში აღრიცხავენ) და რომლებიც ამცირებს ბანკის დასაბეგრ ბაზას მოგების გადასახადის გაანგარიშების დროს;

2) ხარჯები, რომლებსაც გასაღლების ანგარიშებში კი აღრიცხავენ, მაგრამ ისინი არ ამცირებენ ბანკის დასაბეგრ ბაზას;

3) ხარჯები, რომლებსაც პირდაპირ აკუთვნებენ ბანკის ზარალს და არ ითვალისწინებენ ბანკის დასაბეგრი ბაზის გაანგარიშების დროს.

10.3. საპროცენტო მარჟა

საპროცენტო მარჟა არის სხვაობა კომერციული ბანკის საპროცენტო შემოსავალსა და გასაღალს შორის, მიღებულ და გადახდილ პროცენტებს შორის. იგი ბანკის მოგების ძირითადი წყაროა და უნდა დაფაროს გადასახადები, სპეკულაციური ოპერაციებიდან მიღებული ზარალი და ა.შ. „ტვირთი“ - არასაპროცენტო შემოსავლის მეტობა არასაპროცენტო გასაღალზე, აგრეთვე, ბანკის რისკები.

მარჟის სიდიდე ხასიათდება აბსოლუტური სიდიდით და მთელი რიგი ფინანსური კოეფიციენტებით.

მარჟის აბსოლუტური სიდიდე გაიანგარიშება ბანკის საპროცენტო შემოსავლის საერთო სიდიდესა და ბანკის გასაღალს შორის სხვაობით, აგრეთვე, ცალკეული სახეობის აქტიური ოპერაციებთან მიღებულ საპროცენტო შემოსავალსა და იმ რესურსებთან დაკავშირებულ საპროცენტო გასაღლებს შორის სხვაობით, რომლებსაც ამ ოპერაციებისთვის იყენებენ. მაგალითად, სესხებზე საპროცენტო გადასახადებსა და საკრედიტო

რესურსებზე საპროცენტო ხარჯებს შორის.

საპროცენტო მარჟის აბსოლუტური სიდიდის დინამიკას რამდენიმე ფაქტორი განსაზღვრავს:

- საკრედიტო დაბანდებების და საპროცენტო შემოსავლის შემომტანი სხვა აქტიური ოპერაციების მოცულობა;

- ბანკის აქტიურ ოპერაციებზე არსებული საპროცენტო განაკვეთი;

- ბანკის პასიურ ოპერაციებზე არსებულ საპროცენტო განაკვეთებს შორის სხვაობა (სპრედი);

- ბანკის საკრედიტო პორტფელში უპროცენტო სესხების ხვედრითი წილი;

- იმ სარისკო აქტიური ოპერაციების ხვედრითი წილი, რომლებსაც საპროცენტო შემოსავალი შემოაქვთ;

- საკუთარ კაპიტალსა და მოზიდულ რესურსებს შორის თანაფარდობა;

- მოზიდული რესურსების სტრუქტურა;

- პროცენტის დარიცხვისა და გადახდევინების ხერხი;

- შემოსავლებისა და გასავლების ფორმირებისა და აღრიცხვის სისტემა;

- ინფლაციის ტემპები.

ბანკის საპროცენტო შემოსავლებისა და გასავლების აღრიცხვის სტანდარტები განსხვავდება სხვადასხვა ქვეყანაში, რაც გავლენას ახდენს საპროცენტო მარჟის სიდიდეზე.

ცნობილია ოპერაციების აღრიცხვის ორი მეთოდი, რომლებითაც მოზიდულ და განთავსებულ ფულად სახსრებზე დარიცხული პროცენტების თანხებს დაანერვენ ხოლმე ბანკის შემოსავლებისა და გასავლების ანგარიშებს: სალაროს მეთოდი და „დარიცხვების“ („მატების“) მეთოდი. სალაროს მეთოდის დროს კრედიტორი ბანკის მიერ დარიცხულ პროცენტებს შემოსავლის ანგარიშებს მხოლოდ სახსრების რეალურად შემოსვლისას ანერვენ (ე.ი. გადამხდელის ანგარიშიდან სახსრების საკორესპონდენტო ანგარიშზე ჩარიცხვის ან სალაროში სახსრების შემოსვლის თარიღისთვის). მოზიდულ რესურსებაზე დარიცხული პროცენტების დაწერას თავის გასავლის ანგარიშებზე მსესხებელი ბანკში

მათი გასტუმრების თარიღისთვის ახდენს. გასტუმრებას უწოდებენ სახსრების ჩამოწერას ბანკის საკორესპონდენტო ანგარიშიდან და მის გადატანას კლიენტის ანგარიშზე ან სალაროდან ნაღდი ფულის მიცემას მისთვის. დარიცხულ, მაგრამ ჯერ კიდევ ამოღებულ ან გაუსტუმრებელ პროცენტებს ბანკი აღრიცხავს მომავალი პერიოდების შემოსავლების ან გასავლების ანგარიშებზე.

„დარიცხვების“ მეთოდი იმაში მდგომარეობს, რომ მოცემულ თვეში დარიცხულ მთელ პროცენტებს ბანკის შემოსავლებს ან გასავლებს აკუთვნებენ იმის მიუხედავად, ჩამოწერილია (და ჩარიცხულია) თუ არა ისინი კლიენტის ანგარიშიდან (ანგარიშზე). საზღვარგარეთის კომერციული ბანკების საპროცენტო შემოსავლისა და გასავლის ფორმირების პრაქტიკა სწორად „დარიცხვების“ მეთოდს ეყრდნობა.

ჩვენს საბანკო პრაქტიკაში 1998 წლამდე იყენებდნენ დარიცხული პროცენტების აღრიცხვის მხოლოდ სალაროს მეთოდს. ამჟამად გათვალისწინებულია ორივე მეთოდის გამოყენება ეროვნული ბანკის მითითების შესაბამისად. დარიცხვების მეთოდის გამოყენება ნებადართული არაა: 1) იმ სესხებზე, რომლებიც რისკის II, III და IV ჯგუფებს ეკუთვნის; 2) სესხის ვადაგადაცილებულ ძირითად ვალზე; 3) განთავსებულ სახსრებზე, თუკი თვის ბოლო სამუშაო დღეს მოცემული ხელშეკრულების მიხედვით პროცენტის გასტუმრება ვადაგადაცილებულია.

სალაროს მეთოდის დროს ყოველთვისაა პროცენტის გარდამავალი თანხები. მაგალითად, კომერციული ბანკი თავის სასარგებლოდ და კლიენტის სასარგებლოდ პროცენტების დარიცხვას ახდენს ყოველი თვის 28 რიცხვში. სალაროს მეთოდის დროს ბანკის მაისის თვის შემოსავლებსა და გასავლებში შევა 28 აპრილიდან 28 მაისის ჩათვლით დარიცხული პროცენტები. ამის გამო მაისის მოგება ყალიბდება ნაწილობრივ აპრილის კუთვნილი საპროცენტო შემოსავლისა და გასავლის ხარჯზე (28-დან 30 აპრილის ჩათვლით).

„დარიცხვების“ მეთოდის დროს მაისის ანგარიშებაში შევა მხოლოდ მაისის კუთვნილი საპროცენტო შემოსავლები, რომლებიც ჩარიცხულია ბანკის ანგარიშზე, და 28-31 მაისის შემოსავლები, რომლებზეც უფლება აქვს ბანკს, მაგრამ ისინი

ჯერ კიდევ არ შემოსულა მის ანგარიშზე. ანალოგიურად განისაზღვრება მაისის ხარჯების სტრუქტურაც. იმ შემოსავლებსა და გასავლებს, რომლებიც მოცემულ საანგარიშო პერიოდს ეკუთვნის, მაგრამ ამ პერიოდის ბოლომდე არაა მიღებული ან გასტუმრებული, წამატებულ შემოსავლებსა და გასავლებს უწოდებენ. წამატებული პროცენტების სიდიდეს შემდეგნაირად განსაზღვრავენ:

წლიური საპროცენტო განაკვეთი X მაკების პერიოდი

Xსასესხო დავალიანების ან დეპოზიტის ნაწილი

360

ჩვენს მაგალითში მაკების პერიოდია 28 რიცხვიდან თვის ბოლომდე.

დარიცხული პროცენტების აღრიცხვის სალაროს მეთოდისა და „დარიცხვების“ მეთოდის გადმოცემული შინაარსი გვიჩვენებს, რომ ისინი პირდაპირ გავლენას ახდენენ საპროცენტო მარჟის სიდიდეზე.

წამატებული პროცენტები არ შეიძლება განვიხილოთ როგორც ბანკის რეალური შემოსავალი ან გასავალი. ეს მხოლოდ უფლებათა შემოსავლის მიღებაზე ან ვალდებულება სხვა პირის სასარგებლოდ სახსრების გადახდის თაობაზე. ამიტომ წამატებული პროცენტების ხარჯზე საპროცენტო მარჟის ზრდა არაა დადებითი მოვლენა. საჭიროა იმ საკრედიტო ურთიერთობების გულდასმითი კრიტიკული ანალიზი, რომლებიც მნიშვნელოვანი ზომის წამატებულ პროცენტებს იწვევენ. საზღვარგარეთის პრაქტიკაში საპროცენტო დავალიანების 90 დღეზე მეტი ხნით გადაცილების შემთხვევაში პროცენტების დარიცხვას წყვეტენ. ჩვენს პრაქტიკაში დარიცხული პროცენტების სიდიდეზე მოქმედებს ვადაგადაცილებული დავალიანება, ბანკისადმი ვალის პროლონგაცია (ძირითადი და საპროცენტო გადასახადების) და პროცენტების გადახდევინება სესხით სარგებლობის ვადის ბოლოს.

საპროცენტო მარჟის კოეფიციენტები შესაძლოა გვიჩვენებდნენ, თუ მისი როგორი ფაქტობრივი და საკმარისი დონე აქვს ბანკს. ფაქტობრივი საპროცენტო მარჟის კოეფიციენტი ახასიათებს ბანკის მოგების საპროცენტო წყაროს შეფარდებით ფაქტობრივ სიდიდეს. მას ასე ანგარიშობენ:

I ვარიანტი

$$K_{\text{ფაქტ. საპროგ. მარჯის}} = \frac{\text{პერიოდში მიღებული პროცენტები (ფაქტი) - პერიოდში გასტუმრებული პროცენტები (ფაქტი)}}{\text{შემოსავლის შემომტანი აქტივების საშუალო ნაშთი პერიოდში}}$$

II ვარიანტი

$$K_{\text{ფაქტ. საპროგ. მარჯის}} = \frac{\text{პერიოდში მიღებული პროცენტები (ფაქტი) - პერიოდში გასტუმრებული პროცენტები (ფაქტი)}}{\text{აქტივების საშუალო ნაშთი პერიოდში}}$$

III ვარიანტი

$$K_{\text{ფაქტ. საპროგ. მარჯის}} = \frac{\text{სესხების მიხედვით მიღებული პროცენტები - საკრედიტო რესურსებზე გადახდილი პროცენტები}}{\text{სასესხო დავალიანების საშუალო ნაშთი პერიოდში}}$$

ანალოგიურად ანგარიშობენ საპროცენტო მარჯის კოეფიციენტს ბანკთაშორის ბაზარზე საკრედიტო ოპერაციების მიხედვით. აქ გამოყვანილი III ვარიანტი გულისხმობს ბანკის აქტიურ ოპერაციებს შორის რესურსების განაწილების პრინციპის შერჩევას. მსხვილი და საშუალო ბანკებისთვის ეს შეიძლება იყოს: 1) რესურსების ერთიანი „ქვაბის“ პრინციპი და 2) პრინციპი, რომელიც ეყრდნობა ბალანსის რესტრუქტურისა და აქტივების და პასივების მოთხოვნადობის გათვალისწინებით.

საკმარისი საპროცენტო მარჯის კოეფიციენტი (M_p) გვიჩვენებს ბანკისთვის მის მინიმალურად აუცილებელ დონეს. ამ კოეფიციენტის გაანგარიშება გამომდინარეობს მარჯის ძირითადი დანიშნულებიდან – დაფაროს ბანკის ხარჯები.

$$M_p = \frac{(\text{ბანკის გასავლების - გასასტუმრებელი პროცენტები}) - \text{სხვა შემოსავლები}}{\text{შემოსავლის შემომტანი აქტივების საშუალო ნაშთი}} \times 100$$

სხვა შემოსავლები – ესაა ბანკის მიერ განეული არასაკრედიტო ხასიათის მქონე მომსახურებიდან მიღებული საკომისიო შემოსავალი, ე.ი. საზღაური საანგარიშსწორებო-სალაროს მომსახურებისთვის, ინკასაციისთვის, საინფორმაციო და საკონსულტაციო მომსახურებისთვის, კლიენტების საფოსტო-სატელეგრაფო

და სხვა ხარჯების ანაზღაურებისთვის, წინა პერიოდების პროცენტისა და კომისიის მიღება, ჯარიმები, საურავები და პირგასამტეხლოები.

საკმარისი მარჟა შეიძლება გავიანგარიშოთ განვლილი პერიოდების ფაქტობრივი მონაცემებისა და საგარეო პერიოდის საპროგნოზო სიდიდეების საფუძველზე.

ბოლო დრომდე მსხვილი და საშუალო ბანკების საკმარისი მარჟა უმნიშვნელოდ სცდებოდა ნულოვან ნიშნულს. ეს იმას ნიშნავდა, რომ ბევრ საკრედიტო დაწესებულებას წაგების გარეშე შეეძლო საქმიანობა ძალიან დაბალი საპროცენტო შემოსავლის პირობებში, რომ ძალიან არ შეეწუხებინა თავი სესხების დაბრუნებაზე და საკრედიტო პორტფელის ხარისხზე. ასეთი ვითარება გამონეწეული იყო ცუდი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზით, ბანკის დაცვაზე და პერსონალის სწავლებაზე განეული ხარჯების სიმცირით, ინფლაციური ხასიათის მქონე დიდი სავალუტო შემოსავლებით, კლიენტების მომსახურების დაბალი ხარისხით. საბაზრო ურთიერთობების განვითარებამ, კლიენტისთვის გაჩაღებულმა ბრძოლამ, კრიმინოგენულმა სიტუაციამ და სავალუტო დერეფნის შემოღებამ შეცვალა მოთხოვნილი საპროცენტო მარჟის სიდიდე.

საანგარიშო მონაცემების საფუძველზე გამოთვლილი საკმარისი მარჟის შედარება ამ პერიოდში ფაქტობრივად მიღებულ მარჟასთან ყველა საბანკო ოპერაციის ან მათი ცალკეული სახეობების მიხედვით საშუალებას გვაძლევს შევაფასოთ შემოსავლის მართვა და გამოვავლინოთ ის ტენდენციები, რომლებიც ბანკის ფინანსურ მდგრადობას ახასიათებს. ფაქტობრივი მარჟის დაცემის მასასა და საკმარის მარჟას შორის სხვაობის შემცირების ტენდენცია საგანგაშო სიგნალია („კრიტიკული“ ფაქტორია).

საპროგნოზო საკმარისი მარჟის გამოთვლა აუცილებელია, უპირველეს ყოვლისა, მომავალი პერიოდისთვის სახელშეკრულებო საპროცენტო განაკვეთის ფორმირებისთვის. აქტიურ ოპერაციებზე ბანკის მინიმალურად აუცილებელ პროცენტს ადგენს რესურსების რეალური ღირებულება, საკმარისი მარჟა

და ინფლაციის მოსალოდნელი ტემპებით შესწორება.

ცალკეული აქტიური ოპერაციების მიხედვით (სასესო, ბანკ-თაშორისი კრედიტების და ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე) ფაქტობრივი მართის კოეფიციენტის შედარება შესაძლებლობას გვაძლევს შევაფასოთ კომერციული ბანკის მუშაობის მიმართულებათა რენტაბელობა.

10.4. კომერციული ბანკის შემოსავლებისა და გასავლების დონის ანალიზი

კომერციული ბანკების შემოსავლებისა და გასავლების შეფასების ძირითად ხერხებად გვევლინება სტრუქტურული ანალიზი, შემოსავლებისა და გასავლების დინამიკის ანალიზი, იმ ფინანსური კოეფიციენტების გაანგარიშება, რომლებიც ახასიათებენ შემოსავლებისა და გასავლების შეფარდებით დონეს. ამ ხერხების ერთობლიობა საშუალებას გვაძლევს რაოდენობრივად და თვისებრივად შევაფასოთ ბანკის შემოსავლები და გასავლები.

ბანკის შემოსავლების სტრუქტურული ანალიზის მიზანია მათი ძირითადი სახეობების გამოვლენა შემოსავლების წყაროების სტაბილურობის შესაფასებლად და მომავალში მათ შესანარჩუნებლად. ანალიზს ატარებენ წინა წლების ფაქტობრივი მონაცემების საფუძველზე. საზღვარგარეთის პრაქტიკაში იღებენ არანაკლებ სამწლიან პერიოდს.

სტაბილურობის შესაფასებლად შემოსავლებს ორ ჯგუფად ყოფენ. პირველ ჯგუფს ეკუთვნის საოპერაციო შემოსავლები – საპროცენტო შემოსავალი და არასაპროცენტო შემოსავალი სტაბილური ხასიათის მქონე საბანკო მომსახურებისთვის მიღებული კომისიების სახით; ბაზარზე შესრულებული ოპერაციებიდან მიღებული შემოსავლები, ე.ი. სპეკულაციური ხასიათის მქონე შემოსავლები, აგრეთვე, აქტივების გადაფასებით მიღებით და არაორდინარული, ერთჯერადი ხასიათის მქონე შემოსავლები არასტაბილური შემოსავლებია. სასურველი არაა, რომ

სახსრების შემოსვლის ეს მეორე ჯგუფი განსაზღვრავდეს ბანკის საერთო შემოსავლის სიდიდის ზრდის ტემპებს.

ბანკის გასავლების სტრუქტურულ ანალიზს ატარებენ გასავლების ძირითად სახეობათა, მათი ზრდის ტემპებისა და ფაქტორების გამოსავლენად.

სტრუქტურული ანალიზით მიღებული ძირითადი დასკვნების საფუძველზე ახდენენ ბანკის შემოსავლებისა და გასავლების ძირითად სახეობათა უფრო ღრმა კვლევას. მაგალითად, საპროცენტო შემოსავლის ანალიზის დროს სწავლობენ მის სტრუქტურას ნყარობის ჭრილში (შიდა კრედიტები, ბანკთა-შორისი კრედიტები, ფასიანი ქაღალდები, სალიზინგო და სხვა ოპერაციები), გაცემული სესხების მოცულობისა და საპროცენტო განაკვეთების გავლენას მის დონეზე, საპროცენტო შემოსავლის შეფარდებით დონეს ცალკეული სახეობის ოპერაციების მიხედვით, საპროცენტო მარჟის დინამიკას. საპროცენტო მარჟის დაცემის ტენდენცია იმის ერთ-ერთი მაჩვენებელია, რომ ბანკი გაკოტრების გზაზეა დამდგარი.

არასაპროცენტო შემოსავლის ანალიზი მოიცავს ისეთ ელემენტებს, როგორცაა მისი სტრუქტურის შესწავლა არასაკრედიტო მომსახურების ცალკეულ სახეობათა ჭრილში, ამ მომსახურების ბაზარზე ბანკის პოზიციების შენარჩუნებისა და განმტკიცების ალბათობის შესწავლა, მომსახურების თვითღირებულებისა და ფასის შედარება, არასაპროცენტო შემოსავლის ელემენტების სიდიდის ცვლილების მიზეზების გამოვლენა.

დანახარჯების დეტალური ანალიზის დროს განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ საპროცენტო და არასაპროცენტო შემოსავლის თანაფარდობას, იმ დანახარჯების ხვედრით წილს, რომლებიც ბანკის ფუნქციონირების უზრუნველყოფისთვის გაწეულ ხარჯებს უკავშირდება (ადმინისტრაციულ-სამეურნეო ხარჯების ჩათვლით), რისკების დაფარვასთან და ცალკეული სახეობის გასავლების სიდიდის ცვლილების მიზეზებთან დაკავშირებულ ხარჯებს.

შემოსავლებისა და გასავლების სტრუქტურული ანალიზის

ხერხია მათი შეფარდებითი სიდიდეების დინამიკის შეფასება. ამ სიდიდეებთან შესაძლოა ავილოთ შემოსავლებისა და გასაველების მთლიანი სიდიდის, საპროცენტო შემოსავლის, საპროცენტო გასავლის, საპროცენტო მარჟის, არასაპროცენტო შემოსავლისა და გასავლის პროცენტული შეფარდება ბალანსის აქტივის შედეგთან.

ბანკის შემოსავლებისა და გასაველების დონის შესაფასებლად შეგვიძლია გამოვიყენოთ შემდეგი საფინანსო კოეფიციენტები (ცხ. 9.1.).

გარდა ჩამოთვლილი კოეფიციენტებისა, შემოსავლიანობის დონეს აფასებენ წმინდა სპრედისა და საშუამავლო მარჟის კოეფიციენტების საფუძველზე.

$$K_{\text{სპრედი}} = \frac{\text{სესხებზე მიღებული პროცენტები} \times 100}{\text{გაცემული სესხების საშუალო ნაშთი პერიოდში}}$$

$$\frac{\text{დებოზიტებზე გადახდილი პროცენტები} \times 100}{\text{დებოზიტური რესურსების საშუალო ნაშთი პერიოდში}}$$

კოეფიციენტის ნორმატიული დონეა 1,25%.

$$K_{\text{საშუალო მარჟა}} = \frac{\text{ბანკის მიერ მიღებული პროცენტები} + \text{მიღებული კომისიები} \times 100}{\text{შემოსავლის შემომტანი აქტივების საშუალო ნაშთი}}$$

$$\frac{\text{ბანკის მიერ გადახდილი პროცენტები} \times 100}{\text{ბანკის ვალდებულებების საშუალო ნაშთი}}$$

კოეფიციენტის ნორმატიული დონეა 6,5%.

ბანკის შემოსავლისა და გასაველების დონის შესაფასებლად
გამოყენებული ფინანსური კოეფიციენტები ცხრილი 9.1.

№	მრიცხველი	მნიშვნელი	მსოფლიო ბანკის სპეციალისტების მიერ რეკომენდებული ნორმატიული დონე, %
	საპროცენტო შემოსავალი პერიოდში	შემოსავლების აქტივების საშუალო ნაშთი (კრედიტები, სახსრების დაბანდება ფასიან ქალაღდებში, პაი სხვა სანარმოებში, ფაქტორინგი, ლიზინგი)	I კლასი - 4,6 II - 3,4 III - 4,0 IV - 3,7 V - 3,4 VI - 3,2
	არასაპროცენტო შემოსავალი პერიოდში	აქტივების საშუალო ნაშთი	განსაზღვრავს ბანკი
	არასაპროცენტო გასავალი პერიოდში	იგივე	იგივე
	არასაპროცენტო შემოსავლები მინუს არასაპროცენტო გასაველები	საპროცენტო მარჟა	I კლასი - 48 II - 52 III - 57 IV - 61 V - 64 VI - 67
	საპროცენტო მარჟა პლუს არასაპროცენტო შემოსავალი	აქტივების საშუალო ნაშთი	მონაცემები არაა
	პერიოდში გადახდილი დივიდენდები	შემოსავალი არასტაბილური წყაროების გამოკლებით	I კლასი - 32 II - 42 III - 48 IV - 55 V - 60 VI - 65
	შრომის ანაზღაურების ხარჯები	აქტივების საშუალო ნაშთი	2
	საოპერაციო ხარჯები	იგივე	3,5

პირველი კოეფიციენტი გვიჩვენებს, რომ საპროცენტო შემოსავლის ანალიზის დროს ბანკები მსოფლიო პრაქტიკაში ორიენტაციას იღებენ 3-4%-იან სპრედზე (მარჟაზე). მეოთხე კოეფიციენტი ბანკებს იქითკენ უბიძგებს, რომ მოგების დაახლოებით 3% საპროცენტო შემოსავლის ხარჯზე ყალიბდებოდეს. ამასთან, რაც უფრო მეტია არასაპროცენტო შემოსავლის ხარჯზე ფორმირებული მოგების ნაწილი, მით უფრო დაბალია ბანკის რეიტინგი (კლასი). ეს იმით აიხსნება, რომ ამგვარი ტენდენცია მოწმობს ბანკის ვინრო ნიშს ტრადიციული საკრედიტო მომსახურების ბაზარზე.

10.5. შემოსავლებისა და გასავლების ფაქტორული ანალიზი

კომერციული ბანკების შემოსავლებისა და გასავლების ფაქტორული ანალიზის მიზანია: ა) გამოავლინოს ძირითადი ფაქტორები, რისი შედეგიცაა მოგების გადიდება ან შემცირება; ბ) შეაფასოს მოგების წყაროების საიმედოობა და სტაბილურობა, მ.შ. პერსპექტივაში; გ) ბანკის მენეჯმენტის უზრუნველყოფა ინსტრუმენტარით, რაც მას ბანკის ღირებულების მაქსიმიზაციისაკენ მიმართული ოპტიმალური გადაწყვეტილებების მიღების შესაძლებლობას მისცემდა.

შემოსავლები მთლიანობაში შეიძლება შეიცვალოს უმთავრესად შემდეგი ფაქტორების ცვლილებების ხარჯზე:

- ძირითადი შემოსავლების შემომტანი აქტივების ჯგუფის ანგარიშებზე ნაშთის სიდიდის (მაგ. საპროცენტო შემოსავალი და შემოსავალი ფასიანი ქაღალდებით ოპერატორებიდან);

- საპროცენტო განაკვეთის საშუალო დონის ცვლილება, რასაც ბანკი იღებს კლიენტებისათვის გადაცემული საფინანსო აქტივებისათვის.

პირველი ფაქტორის გავლენა ბანკის მიერ მიღებული შემოსავლის ცვლილებაზე გამოითვლება ფორმულით:

$$(OD - OD_0) \times V = (V - V_0) \times R,$$

სადაც OD არის საპროცენტო შემოსავალი და შემოსავალი ფასიანი ქაღალდების ოპერაციებიდან განსახილველ პერიოდში;

OD_0 – იგივე მაჩვენებელი წინა პერიოდში;

$(OD - OD_0)$ – შემოსავლის ცვლილება მოცემულ პერიოდში;

V – საპროცენტო შემოსავლების და ფასიანი ქაღალდებით ოპერაციებიდან შემოსავლის შემომტანი აქტივების ჯგუფის ანგარიშებზე განსახილველ პერიოდში არსებული ნაშთი;

V_0 – იგივე წინა პერიოდში;

R – განსახილველ პერიოდში საპროცენტო განაკვეთის საშუალო დონე, გაანგარიშებული შემდეგნაირად: $OD:V$

ზემოთ დასახელებული ფაქტორებიდან მეორეს გავლენა ბანკის შემოსავლის ცვლილებაზე შეიძლება გაიზომოს შემდეგი ფორმულის მეშვეობით:

$$(OD - OD_0) \times r = (R - R_0) \times V_0,$$

სადაც, R – გასახილველ პერიოდში ზემოთ აღნიშნული ხერხით გამოთვლილი საპროცენტო განაკვეთის საშუალო დონეა;

R_0 – იგივე წინა პერიოდში;

V_0 – ნაშთები წინა პერიოდის აქტივების ჯგუფის ანგარიშებზე.

ორივე ფაქტორის გავლენას შემოსავლის ცვლილებაზე გამოითვლიან გამოსახულებით:

$$(OD - OD_0) = (OD - OD_0) \times v + (OD - OD_0) \times r,$$

ეს ანალიზი გვაძლევს იმის რაოდენობრივ შეფასებას, რომელი ფაქტორი (ნაშთები ანგარიშებზე ან საპროცენტო განაკვეთის საშუალო სიდიდე) აისახა მეტად საპროცენტო შემოსავლებსა და ფასიანი ქაღალდებით ოპერაციებიდან შემოსავლებზე და იძლევა შესაძლებლობას თვისებრივი ანალიზი გაკეთდეს იმ მიზეზებისა, რაც იწვევს:

• საპროცენტო შემოსავლების შემომტანი აქტივების ჯგუფის საერთო ზრდას (შემცირებას);

● ერთობლივ აქტივებში შემოსავლიანი აქტივების ხვედრითი წილის ცვლილებას;

● საპროცენტო განაკვეთის საერთო დონის ცვლილებას ბანკის აქტიური ოპერაციების მიხედვით;

● შემოსავლიანი აქტივების პორტფელის სტრუქტურის ცვლილებას, ანუ ბანკის საკრედიტო პორტფელში მაღალი პროცენტით გაცემული სარისკო კრედიტების ან სპეკულაციურ-აჟიოტაჟური მოთხოვნილებების ფასიანი ქაღალდების ხვედრითი წილის სტრუქტურის ცვლილებას;

● პრობლემური კრედიტების გადიდებას, რომლებზედაც გაიცემა გადიდებული პროცენტები და ა.შ.

ბანკის შემოსავლების გენერირება დაკავშირებულია გასავალთან, რომლის ძირითად ნაწილს შეადგენს საპროცენტო ხარჯები. ხარჯების ცვლილება დამოკიდებულია:

● ფასიანი მოზიდული სახსრების ნაშთის ცვლილებაზე;

● ბანკის მიერ ამ სახსრებისათვის გადახდილი საპროცენტო განაკვეთის საშუალო დონის ცვლილებაზე.

| ფაქტორის გავლენა გაიანგარიშება ფორმულით:

$$(OP - OP_0) \times W = (W - W_0) \times Q,$$

სადაც, OP – საპროცენტო ხარჯები და ფასიანი ქაღალდებით ოპერაციებზე ხარჯებია განსახილველ პერიოდში;

OP_0 – იგივე წინა პერიოდში;

$(OP - OP_0)$ – მოცემულ პერიოდში საპროცენტო ხარჯებისა და ფასიანი ქაღალდებით ოპერაციებზე ხარჯების ცვლილება;

W – ნაშთები განსახილველ პერიოდში ფასიანი მოზიდული სახსრების ანგარიშებზე;

W_0 – იგივე წინა პერიოდში;

Q – საშუალო საპროცენტო განაკვეთი განსახილველ პერიოდში ფასიანი პასივების მიხედვით ($OP:W$).

მეორე ფაქტორის გავლენის ხარისხს გამოითვლიან, როგორც:

$$(OP - OP_0) \times q = (Q - Q_0) \times W_0,$$

სადაც, Q – ზემოთ ხსენებული ხერხით გამოთვლილი საპროცენტო განაკვეთის საშუალო დონეა განსახილველ პერიოდში;

Q_0 – იგივე წინა პერიოდში;

W_0 – ნაშთები განსახილველ პერიოდში ფასიანი პასივების ანგარიშებზე.

ორივე ფაქტორის გავლენა გამოითვლება ფორმულით:

$$(OP - OP_0) = (OP - OP_0) \times W + (OP - OP_0) \times q,$$

ჯამური საპროცენტო ხარჯების ცვლილებაზე თითოეული ამ ფაქტორის გავლენის ხარისხის განსაზღვრა შესაძლებლობას იძლევა გაანალიზდეს მათი ზემოქმედების შეჩერების ან შემცირების ხერხები შემდეგი ცვლილებების ხარჯზე:

- ვადადამდგარი /მოთხოვნამდე/ დეპოზიტების მოცულობების;
- ერთობლივ პასივებში ფასიანი მოზიდული სახსრების ხვედრითი წილის;
- მოზიდვის ვადების დეპოზიტების სტარუქტურის;
- კლიენტთა ჯგუფის მიხედვით დეპოზიტების ცვლილებით და ა.შ.

10.6. კომერციული ბანკის მოგების ფორმირება და გამოყენება

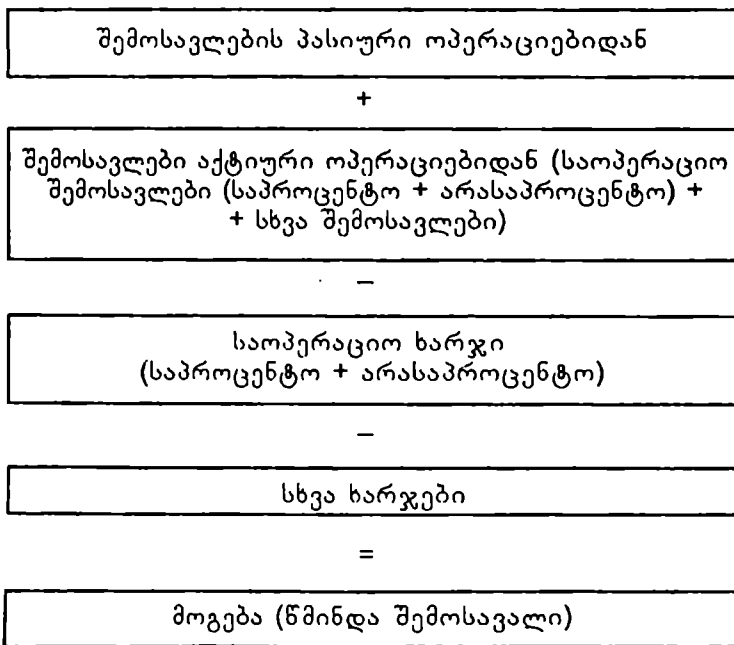
ბანკის მომგებიანობა: ზოგადი საკითხები. მოგება – ბანკის საქმიანობის შედეგიანობის ძირითადი ფინანსური მაჩვენებელია; ბანკის მოგების სიდიდე მნიშვნელოვანია ყველასთვის, ვისაც შეხება აქვს ამ საქმიანობასთან. ბანკის მონაწილეები (მეპაიეები ან აქციონერები) დაინტერესებული არიან მოგებით, როგორც ჩადებულ კაპიტალზე შემოსავლის ნორმით. მსესხებლებიც არაპირდაპირ დაინტერესებული არიან საბანკო მოგების საკმარისობით; ბანკის უნარი – გასცეს კრედიტი და მოახდინოს სხვა დაბანდებები – დამოკიდებულია მისი საკუთარი კაპიტალის სიდ-

იდესა და სტრუქტურაზე, ხოლო მოგება – მისი ერთ-ერთი ძირითადი წყაროა. მოგების მოცულობა, მთლიანად საბანკო სისტემის მიხედვით, უზრუნველყოფს მის საიმედოობას, რაც საბანკო მომსახურების მომხმარებლებს უქმნის ანაბრების უსაფრთხოებისა და კრედიტის წყაროების არსებობის გარანტიას.

მთლიანობაში, მოგების სიდიდე დამოკიდებულია სამ გლობალურ კომპონენტზე: შემოსავლების, გასაღების, გადასახადების და ბანკის სხვა სავალდებულო გადასახდელებისაგან. ამის შესაბამისად, მოგების შექმნის ფორმირების და გარკვეულწილად გამოყენების (ხარჯვის) მოდელი სქემატურად შემდეგნაირად შეიძლება წარმოვადგინოთ:

ბანკის მოგების ფორმირების ზოგადი სქემა

ცხრილი 9.2.

ბანკის მოგების ფორმირებისა და განაწილების სქემა
ცხრილი 9.3.

№	შემოსავლის დასახელება	კვარტა- ლი	კვარტა- ლი	ჯამი
1.	შემოსავლები (სულ) მ.შ. შეღავათიანი			
2.	გასავალი (სულ) მ.შ. რომელიც არ შედის თვითღირე- ბულებაში			
3.1.	მთლიანი მოგება (შემოსავალი მინუს ზარჯები)			
3.2.	დასაბეგრი მოგება			
3.3.	გადასახადები მოგებიდან			
3.4.	ზარალით ჩამონერილი თანხა			
3.5.	წმინდა მოგება (ზარალი)			
3.6.	გამოსაყენებელი წმინდა მოგება გადარიცხვები სარეზერვო ფონდში გადარიცხვები დაგროვების ფონდში გადარიცხვები სპეცდანიშნულების ფონდებში			
3.7.	გაუნაწილებელი წმინდა მოგება			

მომგებიანობის დონე მოითხოვს მუდმივ რაოდენობრივ და თვისებრივ ანალიზს. აქ შეიძლება არსებობდეს ურთიერთშე-
მავესებელი 3 მიდგომა.

1. ჩამოყალიბებული ზოგადი ტენდენციის გამოვლენა. კეთ-
დება დადებითი შეფასება, თუ ფიქსირდება მომგებიანობის დო-
ნის ზრდა უმთავრესად საპროცენტო მარუის და/ან არასაპრო-
ცენტო შემოსავლების ხარჯზე. ამასთან, საპროცენტო და
არასაპროცენტო შემოსავლების ელემენტები დამატებით უნდა

შეფასდეს მომავალში შესაბამისი წყაროების შენარჩუნების პერსპექტივის კუთხით. ბანკის შეფასება მომგებიანობის მიხედვით არ აინევეს, თუ დაფიქსირებული ზრდის ტენდენცია მეტწილად დაკავშირებულია არამდგრად და გაუთვალისწინებელ შემოსავლებთან.

როგორც ტენდენციის გამოვლენისას, ასევე სხვა შემთხვევაშიც მოგება საქმიანობის სახეების მიხედვით ფასდება: „პორიზონტალურად“ – საკვლევი პერიოდის დინამიკაში და „ვერტიკალურად“ – გაუთვალისწინებელ შემოსავლებთან.

2. საკმარისად ინფორმაციული საფინანსო კოეფიციენტების გამოყენება (ფაქტობრივი მნიშვნელობების შედარების გზით ან ნორმატიულ, ან სხვა პერიოდების მონაცემებთან, ან სხვა ბანკების, ბანკთა ჯგუფების, რეგიონის, მთლიანი ქვეყნის საბანკო სისტემის ანალოგიურ მონაცემებთან). აქ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს, მაგალითად, ასეთი კოეფიციენტები:

K1= მოგება მოცემულ პერიოდში/აქტივები (საშუალო ოდენობა პერიოდში)

K2= მოგება გადასახადების გადახდამდე/აქტივები;

K3= მოგება/ ბანკის საკუთარი კაპიტალი;

K4= მოგება/ ბანკის საწესდებო კაპიტალი;

K5= დივიდენდი 1 აქტივზე (პაი)/აქციის (პაის) საშუალო ფასი.

კოეფიციენტური ანალიზი შესაძლებელს ხდის გამოვლინდეს რაოდენობრივი ურთიერთკავშირი ბანკის ბალანსის სტატიების სხვადასხვა განყოფილებებსა და ჯგუფებს შორის და ამით შეფასდეს მისი საქმიანობის კონკრეტული ასპექტები. საფინანსო კოეფიციენტების (თანაფარდობების) რიცხვი, რომელიც აქ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს, შემოიფარგლება მხოლოდ ბალანსში ანგარიშების და მოგებისა და ზარალის შესახებ ანგარიშგების რიცხვით. პროცენტებში გამოსახული ამგვარი თანაფარდობები, ჩვეულებისამებრ, გათვლილია 1 წელზე ან სხვა პერიოდზე, მაგრამ ამ პერიოდის განმავლობაში შეიძლება გამოვლინდეს სხვა მნიშვნელოვანი ფაქტორები, რომლებიც ახასიათებს, მაგალითად, ბაზრის მდგომარეობის, სახელმწიფოს საფინანსო და ეკონომიკური პოლიტიკის, აღრიცხვის რეგულირების წესებისა და ნორმატივე-

ბის ცვლილებას, რაც აყენებს მუშაობის ახალ პირობებს და ახალ ტენდენციებს (საფინანსო კოეფიციენტების სხვა სავალდებულო დონე). ამითაა განპირობებული ის ფაქტი, რომ არ არსებობს უნივერსალური ნორმატივები, რომელთაც ბანკი დაბეჯითებით შეადარებდა მისი საქმიანობის ეფექტურობის მახასიათებელ მაჩვენებელთა რაოდენობრივ მაჩვენებლებს, ამიტომაც კოეფიციენტური ანალიზი უნდა წარმოებდეს, როგორც საფინანსო კოეფიციენტების ცვლილებების ტენდენციის საფუძველზე მათი ეკონომიკური შინაარსის ხარისხობრივი ინტერპრეტაციის პროცედურა.

3. ფაქტორული ანალიზის გამოყენება. ჯამური მოგება ასახავს ბანკის კომერციული საქმიანობის საერთო საფინანსო შედეგს, მაგრამ ეს შედეგი, როგორც ადრე ითქვა, ყალიბდება მთელი რიგი კომპლექსების ზემოქმედებით, რომელთაც შეუძლიათ სხვადასხვა მიმართულებით მოქმედება, აი, რატომ მოითხოვს მომგებიანობის ფაქტორები „პერსონალურ“ ანალიზს.

მოგების ფაქტორულ ანალიზის ფორმულას შემდეგი სახე აქვს:

მოგება = საკუთარი კაპიტალი X (შემოსავალი/აქტივები) X X (აქტივები/საკუთარი კაპიტალი) X (მოგება/შემოსავალი),
ან აგრეგირებული ფორმით:

$$Pr = K1 \times H1 \times H2 \times H3.$$

ჯამურ მოგებაზე ცალკეული ფაქტორების გავლენის გაანგარიშება ხდება შემდეგი წესით:

მოგების საერთო ცვლილება:

$$Pr1 - Pr0,$$

სადაც, $Pr1$ – მოგებაა საანგარიშო (მიმდინარე) პერიოდში;

$Pr0$ – იგივე წინა პერიოდში.

მოგებაზე საკუთარი კაპიტალის ცვლილების გავლენა:

$$(K1 - K0) \times H1 \times H2 \times H3,$$

სადაც $K1$ – საკუთარი კაპიტალია საანგარიშო პერიოდში;

$K0$ – იგივე წინა პერიოდში;

H1 – საანგარიშო პერიოდში აქტივების გამოყენების დონე;

H2 – საანგარიშო პერიოდში კაპიტალის მულტიპლიკატორი;

H3 – საანგარიშო პერიოდში მოგების მარჟის დონე.

მოგებაზე აქტივების გამოყენების ეფექტურობის დონის ცვლილების გავლენა:

$$(H1 - H1.0) \times K1 \times H2 \times H3,$$

სადაც **H1.0** – წინა პერიოდში აქტივების გამოყენების ეფექტურობის დონეა.

მოგებაზე საკუთარი კაპიტალის (კაპიტალის მულტიპლიკატორის) სტრუქტურის ცვლილების გავლენა:

$$(H2 - H2.0) \times K1 \times H1.0 \times H3,$$

სადაც, **H2.0** – წინა პერიოდში საკუთარი კაპიტალის მულტიპლიკატორია.

მოგებაზე მოგების მარჟის ოდენობის ცვლილების გავლენა:

$$(H3 - H3.0) \times K1 \times H1.0 \times H2.0,$$

სადაც **H3.0** – არის მოგების მარჟა წინა პერიოდში.

ანალოგიურად შეიძლება გაანალიზდეს სხვა ფაქტორების გავლენა, რაზედაც დამოკიდებულია მოგების ცალკეული შემადგენელი ნაწილები, მაგალითად საპროცენტო მარჟის ფაქტორების გავლენა.

საბანკო საქმიანობის რენტაბელობის მაჩვენებლები. ბანკის მომგებიანობის მახასიათებლად შეიძლება ჩაითვალოს მისი რენტაბელობა, ანუ მოგების ნორმა, რომელიც წარმოადგენს მოგების მასის შეფარდებას დახარჯულ კაპიტალთან.

$$P = (\Pi_r:K) \times 100\%$$

ამ ზოგად ფორმულას აქვს რამდენიმე ვარიანტი. მსოფლიო პრაქტიკაში რენტაბელობის განმარტებად მარჯვენა მხარეს მიღებულია საერთაო (საბალანსო) ან წმინდა მოგების შეფარდება საწესდებო კაპიტალთან, საკუთარ კაპიტალთან, აქტივებთან და ა.შ. თუმცა მომგებიანობის შესაბამისი მაჩვენებლების კონკრეტული გაანალიზებები დამოკიდებულია ქვეყანაში დამკვიდრებულ აღრიცხვისა და ანგარიშგების წესებზე.

ასე, მაგალითად, ბანკების მიერ გამოქვეყნებულ საბუღალტრო ბალანსებში არასაკმარისი კონკრეტული ინფორმაცია მათი კაპიტალის რენტაბელობის მაჩვენებელთა გასაანგარიშებლად. აქტივების რენტაბელობის მაჩვენებლის გაანგარიშებისას აუცილებელია მრიცხველისა და მნიშვნელის შეფარდებითობის უზრუნველყოფა (მთლიანი წლიური მოგების შეფარდება აქტივების საშუალო წლიურ ჯამთან), რაც ასევე გაძნელებულია.

მთელ რიგ მიზეზთა გამო ჩვენს ბანკებს არსებითად არა აქვთ შესაძლებლობა ქვეყანაში საბანკო საქმის რენტაბელობის დადგენილ საშუალო მაჩვენებლებზე ორიენტირებისა და იძულებული არიან აწარმოონ შედარება საფინანსო ბაზრის ცალკეულ კონკრეტულ მონაწილეთა ინდივიდუალურ მაჩვენებლებთან. თუმცა ასეთი შედარებების წარმოებაც ძალიან რთულია, რადგან ისინი მოითხოვენ გამოქვეყნებული საფინანსო ანგარიშგებიდან აღებულ მონაცემთა შეფარდებითობას, რომელიც, თავის მხრივ, დამტკიცებული უნდა იყოს აუდიტორული ფირმის (აუდიტორის) მიერ. ამასთანავე, ბანკების მიერ გამოქვეყნებული ანგარიშგება, როგორც წესი, შემოიფარგლება წლიური მონაცემებით და შეიცავს საბალანსო მონაცემთა ვინრო, თანაც არასაკმარისად უნიფიცირებული ბაზას.

ამჟამად გამოქვეყნებული წლიური საბალანსო მონაცემების მიხედვით შეიძლება გაანგარიშებულ იქნეს მაჩვენებლები ცალკეული ბანკებისათვის, რომლებიც ასახავენ საბალანსო მოგების თანაფარდობას სანესდებო კაპიტალის სიდიდესა და ბალანსის ჯამთან 1 იანვრისათვის; გარკვეულწილად ისინი მეტყველებენ შესაბამისი ბანკების მუშაობის ეფექტურობაზე, მაგრამ ეს მაჩვენებლები იძლევიან ცალმხრივ, და ამიტომაც, არასაკმარისად საჭირო ინფორმაციას.

ანალიტიკური მიზნებისათვის ხანდახან მიმართავენ რეიტინგული საინფორმაციო სააგენტოების მონაცემებს. მაგრამ თავად ბანკებში მათი მოთხოვნის გზით მიღებული მონაცემების უტყუარობა არავის მიერ და არაფრით არ მტკიცდება.

ასეა თუ ისე, განსაკუთრებით ფართოდაა გავრცელებული ბანკის კაპიტალზე სუფთა მოგების ნორმის მაჩვენებელი, რომელიც საზღვარგარეთ ცნობილია, როგორც მაჩვენებელი ROE (return

on eguiti):

P1 = მოგება/კაპიტალი

ეს ფორმულა შეიძლება წარმოადგინოთ სხვა სახითაც:

მოგება/საკუთარი კაპიტალი = (მოგება/შემოსავალი) X (შემოსავალი/აქტივები) X (აქტივები/საკუთარი კაპიტალი).

აღნიშნულ მაჩვენებელს შეუძლია საკმაოდ ზუსტად დაახასიათოს ბანკში მონაწილეთა (მეპაიეთა, აქციონერთა) მიერ ჩადებული სახსრების შედეგიანობა. ამასთან, მისი სიდიდე მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია საკუთარი კაპიტალისა და მოზიდული სახსრების თანაფარდობასთან ბანკის ბალანსის საერთო ჯამში. რაც უფრო მეტია საკუთარი კაპიტალის წილი, და რაც უფრო მაღალია ბანკის საიმედოობა, მით უფრო ძნელია მისთვის თავისი კაპიტალის მაღალი მომგებიანობის უზრუნველყოფა.

ჩვენს პირობებში ROE-ს მსგავსი მაჩვენებელი ყოველ ბანკს შეუძლია თავად გაიანგარიშოს P1 მაჩვენებელი საკუთარი კაპიტალის სიდიდესთან საბალანსო მოგების შეფარდების სახით.

ბანკის მუშაობის ეფექტურობის მეორე მნიშვნელოვანი მაჩვენებელი – აქტივების მომგებიანობის ნორმა ROA - (return on assets):

P2 = მოგება/აქტივები.

დასავლეთის ქვეყნებში ეს მაჩვენებელი გამოითვლება წმინდა მოგების შეფარდებით ბანკის აქტივების საერთო ჯამთან. ჩვენს პირობებში მისი გაანგარიშებისას მივმართავთ საბალანსო მოგების სიდიდეს.

მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ ისიც, რომ P1 და P2 მაჩვენებლები დამოუკიდებელი არ არის. საქმე ის გახლავთ, რომ P1 მაჩვენებელი უნივერსალურია, სინთეზირებულია ორი პარამეტრისაგან – აქტივების მომგებიანობის (P2) და კაპიტალის საკმარისობის კოეფიციენტისაგან (P3):

$$[P1] \frac{\text{მოგება}}{\text{კაპიტალი}} = [P2] \frac{\text{მოგება}}{\text{აქტივები}} : [P3] \frac{\text{კაპიტალი}}{\text{აქტივები}} =$$

$$= \frac{\text{მოგება}}{\text{აქტივები}} \times \frac{\text{აქტივები}}{\text{კაპიტალი}}$$

რაც იმას ნიშნავს, რომ ბანკის საქმიანობის რენტაბელობა პირდაპირ კავშირშია აქტივების მომგებიანობასთან და უკუკავშირშია კაპიტალის საკმარისობის კოეფიციენტთან. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ბანკისთვის მომგებიანია მუშაობა საკუთარი კაპიტალით აქტივების მინიმალური უზრუნველყოფით.

კაპიტალზე მოგების ზრდის შესაძლებლობები საკმარისობის კოეფიციენტის ხარჯზე შეზღუდულია, რადგანაც აქტივების ზრდა განმტკიცებულია რესურსული ბაზის გაფართოების ხარჯზე. მეტი ეფექტურობისათვის ბანკს უნდა ჰქონოდა ანაბრებისა და დეპოზიტების მაღალი წილი და საკუთარი კაპიტალის დაბალი წილი. მაგრამ სინამდვილეში ბევრ ბანკს არ ძალუძს აქტივების კაპიტალთან თანაფართობის ოპტიმიზირება და ამიტომაც P1-ის გადიდების რეზერვად რჩება P2 – აქტივების გაცემის ხარისხი.

ეფექტურობის (მომგებიანობის) ზემოთ ჩამოთვლილი მაჩვენებლები ინტეგრალურია, ანუ მოიცავენ ბანკის საქმიანობის პრაქტიკულად ყველა ასპექტს. ამასთანავე, მიზანშეწონილია რეგულარულად გაანგარიშდეს ეფექტურობის კერძო მაჩვენებლები:

- ცალკეული ცენტრების (ფილიალების, განყოფილებების, ფუნქციონალური სამმართველოების და განყოფილებების) პასუხისმგებლობის;

- მუშაობის ცალკეული მიმართულებების (საბანკო ოპერაციების, ფგუფების, ბანკის ცალკეული პროდუქტების).

10.7. კომერციული ბანკების მოგების დონის შეფასება

კომერციული ბანკის მოგების ფორმირებას განსაზღვრავს კომერციული სანარმოოს სპეციფიკა, ოპერაციების წრე, აგრეთვე, აღრიცხვის მოქმედი სისტემა. თანამედროვე სისტემა გულისხმობს შემოსავლებისა და გასავლების დაგროვებას ბალანსის შესაბამის ანგარიშებზე. კვარტლის ბოლოს ამ ანგარიშებს ხურავენ, მათი სალდო კი გადააქვთ 70301 ანგარიშზე „საანგარიშო წლის მოგება“ ან 70401 ანგარიშზე „საანგარიშო წლის წაგება“. სქემატურად ეს 9.4. ცხრილშია წარმოდგენილი.

ბანკის შემოსავლისა და გასავლის ანგარიშების დახურვის,
მოგების ფორმირების სქემა

აქრაციები	ანგარიში 701		ანგარიში 702		ანგარიში 703	
	თარიღი	დებეტი	კრედიტი	დებეტი	კრედიტი	დებეტი
31/I	280	საღდო კვარტლის ბოლოს 280	საღდო კვარტლის ბოლოს 155	155	155	საღდო კვარტლის დასაწყისში 280
I კვარტალი	X	X	X	X	X	125
30/VII	420	საღდო 420	საღდო 420	302	302	საღდო კვარტლის დასაწყისში 125 420
ხახეყარი წელი	X	X	X	X	X	243
30/IX	520	საღდო კვარტლის ბოლოს 520	საღდო კვარტლის ბოლოს 633	633	633	საღდო კვარტლის დასაწყისში 243 520
9 თვე	X	X	X	X	X	X
31/XII	780	საღდო კვარტლის ბოლოს 780	საღდო კვარტლის ბოლოს 570	570	570	საღდო კვარტლის დასაწყისში 130 780 წელი
X	X	X	X	X	X	

წლის განმავლობაში დარგობრივი საბალანსო მოგება არ ასახავს საბოლოო ფინანსურ შედეგს. წლის განმავლობაში 70501 ანგა-

რიშის „საანგარიშო წლის მოგების გამოყენება“ დებუტით აისახება გასაველები მიმდინარე წლის საბალანსო მოგების ხარჯზე (გადასახადები, ავანსური ჩარიცხვები ბანკის ფონდებში, საქველმოქმედო მიზნით განუული ხარჯები და ა.შ). წლიური ანგარიშების ჩაბარების შემდეგ 70301 და 70401 ანგარიშების სალდო გადააქვთ 70302 („მომდევნო წლების მოგება“) ან 70402 („მომდევნო წლების ნაგება“) ანგარიშზე, 70501 ანგარიშის სალდო კი – 7002 ანგარიშზე „მომდევნო წლების მოგების გამოყენება“, რომლებზეც აისახება მოგების დამატებით გამოყენება აქციონერთა (მეპაიეთა) კრების გადანყვეტილებით. წლიური ანგარიშების დამტკიცების შემდეგ 70502 ანგარიში იხურება, 70302 ანგარიშზე სალდოს გადატანის გზით. მოგების გაუნაწილებელ ნაწილს აღრიცხავენ ანგარიშზე „მომავალი წლების მოგება“.

აღრიცხვისა და ანგარიშების საზღვარგარეთული სტანდარტების მიხედვით საქმიანობის საბოლოო ფინანსურ შედეგად გვევლინება წმინდა მოგება. იგი წარმოადგენს ბანკის საერთო ხარჯების დაფარვის, გადასახადების გადახდის და ფონდებში გადარიცხვის განხორციელების შემდეგ დარჩენილ შემოსავალს. საბალანსო მოგებისგან წმინდა მოგების განსხვავებაც ბანკის შემოსავალსა და გასავალში საპროცენტო გადასახადების ასახვის განსხვავებულ მეთოდიკას უკავშირდება.

მოგების შესახებ ანგარიშების ფორმაში მოგების წარმოქმნილი შემოსავლები და გასაველები მსოფლიო სტანდარტების მიხედვით დაჯგუფებულია არა მარტო შინაარსის, არამედ სტაბილურობის პრინციპის მიხედვითაც. გამოყოფილია საპროცენტო მარჟის ბლოკი, არასაპროცენტო შემოსავლებისა და გასაველების ბლოკი, მოგების არასტაბილური წყაროების ბლოკები. მოგების შესახებ ანგარიშების ამგვარი ფორმა საშუალებას გვაძლევს დავინახოთ საბოლოო ფინანსური შედეგის დინამიკა, გამოვავლინოთ მოგების მატების ან კლების ძირითადი ფაქტორი, თვისებრივი მხრიდან შევაფასოთ წმინდა მოგების ზრდის წყაროები. დადებითი დასკვნების გამოტანა შეიძლება სტაბილური წყაროების ხარჯზე წმინდა მოგების მატების შემთხვევაში, სანაწილმდეგო შემთხვევაში კი ბანკის რეიტინგი არ მალდება საბოლოო ფინანსური შედეგის რაოდენობრივად ზრდის მიუხედავად.

ცხ. 9.5-ში მოცემულია ბანკის მოგებისა და ნაგების შესახებ ანგარიშების ფორმა მსოფლიო სტანდარტების შესაბამისად

ცხრილი 10.5.-ის გაგრძელება

სტრ.კო- ს/ნ/ნ	მოგება და წაგება	თანხა
1	2	3
	შიღებუი პროცენტები და ანალოგიური შემოსავლები	
1	ბანკებში საბარების განთავსებიდან კრედიტების, დეპოზიტების და სესხების საათი და სხვა ბანკების ანგარიშებზე სახსრების მოთავსებიდან	
2	სხვა კლიენტებისთვის სახსრების მიცემიდან	
3	ძირითადი კაპიტალის არენდიდან კლიენტების მიერ შემდგომში გამოსყიდვის უფლებით	
4	ფიქაირებულ შემოსავლიანი ფასიანი ქაღალდებიდან	
5	სხვა წყაროებიდან	
6	სულ: შიღებუი პროცენტები და ანალოგიური შემოსავლები	
	გადახდილი პროცენტები და ანალოგიური გასავლები	
7	ბანკებისგან მიზიდულ სახსრებზე, სესხებისა და დეპოზიტების ჩათვლით	
8	სხვა კლიენტებისგან მიზიდულ სახსრებზე, სესხებისა და დეპოზიტების ჩათვლით	
9	გამოშვებულ სავალო ფასიან ქაღალდებზე	
10	სხვა ოპერაციებზე	
11	აულ გადახდილი პროცენტები და ანალოგიური გასავლები	
12	წმინდა საპროცენტო და ანალოგიური შემოსავლები	
13	საკომისიო შემოსავლები	
14	საკომისიო გასავლები	
15	წმინდა საკომისიო შემოსავალი	
	სხვა საოპერაციო შემოსავლები	
16	შემოსავლები უცხოურ ვალუტაზე და სხვა სავალუტო ფასეულობებზე წარმოებული ოპერაციებიდან, საკურსო სხვაობის ჩათვლით	
17	შემოსავლები ძვირფასი ლითონების და ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვის ოპერაციებიდან, ძვირფასი ლითონების და ფასიანი ქაღალდების გადაფასების დადებითი შედეგები	
18	დივიდენდის ფორმით შიღებუი შემოსავლები	
19	სხვა მიმდინარე შემოსავლები	
20	სულ სხვა საპროცენტო შემოსავლები (სტრ.16+სტრ.17+ატრ.18+სტრ.19)	
21	მიმდინარე შემოსავლები (სტრ.12+სტრ.15+სტრ.20)	
22	შრომის ანაზღაურებაზე განუღი ხარჯები	

1	2	3
23	საექსპლუატაციო ხარჯები	
24	უცხოურ ვალუტაზე და სხვა სავალუტო ფასეულობებზე წარმოებული ოპერაციებიდან გამონეული გასაყვები, საკურსო სხვაობის ჩათვლით	
25	ძვირფასი ლითონების და ფასიანი ელალდების ყიდვა-გაყიდვის ოპერაციებით გამონეული გასაყვები, ძვირფასი ლითონების და ფასიანი ქალაღდების გადაფასების უარყოფითი შედეგები	
26	სხვა მიმდინარე გასაყვები	
27	სულ სხვა საოპერაციო გასაყვები	
28	წმინდა მიმდინარე შემოსავლები რეზერვების ფორმირებადღ და გაუთვალისწინებელი შემოსავლების გაუთვალისწინებლად	
29	სესხებზე მოსალოდნელი დანაკარგებისთვის შექმნილი რეზერვების სიდიდის ცვლილება	
30	ფასიანი ქალაღდების გაუფასურების შემთხვევისთვის შექმნილი რეზერვების სიდიდის ცვლილება	
31	სხვა რეზერვების სიდიდის ცვლილება	
32	წმინდა მიმდინარე შემოსავლები გაუთვალისწინებელი შემოსავლების	
33	გარეშე გაუთვალისწინებელი შემოსავლები გაუთვალისწინებელი გასაყვების გამოკლებით	
34	სხვა შემოსავალი მოგების გადასახადის გადახდამღე	
35	მოგების გადასახადი	
36	მოგების გადავადებული გადასახადი	
37	წმინდა მოგება (წაგება) საანგარიშო პერიოდში	

კომერციული ბანკის მოგების დონის შეფასების ძირითადი ხერხებია:

- მოგების წყაროების სტრუქტურული ანალიზი;
- ფინანსური კოეფიციენტების სისტემის ანალიზი;
- ფაქტორული ანალიზი.

სტრუქტურული ანალიზის მიზანია მოგების ძირითადი წყაროს გამოვლენა და მისი შეფასება სტაბილურობის, მომავალში შენარჩუნებისა და ზრდის პერსპექტივის თვალსაზრისით.

ფინანსური კოეფიციენტების სისტემის ანალიზი შემდეგ-
ში მდგომარეობს:

- ფინანსური კოეფიციენტის ფაქტობრივი გაანგარიშებითი სიდიდის შედარება მის ნორმატიულ (კრიტერიულ) დონესთან;

- მოცემული ბანკის კოეფიციენტების შედარება ამავე ჯგუფის კონკურენტი ბანკების კოეფიციენტებთან;

- კოეფიციენტების დინამიკის შეფასება;

- კოეფიციენტის დინამიკის ფაქტორული ანალიზი.

მომგებიანობის კოეფიციენტების სისტემა შემდეგ მაჩვენებლებს მოიცავს:

- მოგებისა და აქტივების შედარება;

- დაბეგვრამდე არსებული მოგებისა და აქტივების შედარება;

- მოგებისა და საკუთარი კაპიტალის შედარება;

- მოგება ერთ მუშაზე.

ამ მაჩვენებლების გაანგარიშების მეთოდიკა დამოკიდებულია ქვეყანაში აღრიცხვისა და ანგარიშგების მიღებულ სისტემაზე. ამასთან დაკავშირებით განვიხილოთ ჩამოთვლილი მაჩვენებლების გაანგარიშების ვარიანტები და მათი ეკონომიკური შინაარსი.

მოგება აქტივების მიმართ ის ძირითადი კოეფიციენტია, რომელიც საშუალებას გვაძლევს მოვახდინოთ ბანკის რენტაბელობის პირველი რაოდენობრივი შეფასება.

ეს კოეფიციენტი ასე შეგვიძლია გავიანგარიშოთ:

$$K = \frac{\text{საბალანსო მოგება პერიოდში}}{\text{ბალანსის აქტივების შედეგის საშუალო ნაშთი პერიოდში}} \quad (9.1)$$

$$K = \frac{\text{საბალანსო მოგება პერიოდში - არასტაბილური შემოსავალი}}{\text{ბალანსის აქტივების შედეგის საშუალო ნაშთი პერიოდში}} \quad (9.2)$$

პირველ და მეორე კოეფიციენტს შორის განსხვავება ისაა, რომ

მოგება განმენდილია არასტაბილური წყაროებისგან. ამას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს მაშინ, როდესაც შემდეგში ხდება კოეფიციენტების დინამიკის შეფასება. ბანკის რეიტინგი მაღალი ვერ იქნება, თუ მომგებიანობის კოეფიციენტების ზრდას არასტაბილური წყაროები უზრუნველყოფენ.

საზღვარგარეთ გამოყენებული აღრიცხვის სტანდარტებით, როგორც უკვე ვთქვით, განსაზღვრავენ წმინდა მოგებას. ამ შემთხვევაში ანალოგიური კოეფიციენტები ასე იანგარიშება.

$$K = \frac{\text{წმინდა მოგება პერიოდში}}{\text{ბალანსის აქტივების შედეგის საშუალო ნაშთი პერიოდში}} \quad (9.3)$$

$$K = \frac{\text{წმინდა მოგება პერიოდში - არასტაბილური შემოსავალი}}{\text{ბალანსის აქტივების შედეგის საშუალო ნაშთი პერიოდში}} \quad (9.4)$$

საბალანსო და წმინდა მოგების შორის არსებული განსხვავებების გამო შეუძლებელია შედარდეს ერთმანეთს 9.1. და 9.3 ან 9.2. და 9.4 კოეფიციენტები. მაგრამ შეიძლება გაკეთდეს 9.1 და 9.2, აგრეთვე, 9.3 და 9.4 კოეფიციენტების მიმართ იმისათვის, რომ რეალური დასკვნები გამოვიტანოთ კოეფიციენტების მნიშვნელობათა დინამიკის საფუძველზე.

წმინდა მოგების საფუძველზე კოეფიციენტების გაანგარიშებით შეგვიძლია გამოვიყენოთ მათი ნორმატიული მნიშვნელობები, რომლებსაც მსოფლიო ბანკის სპეციალისტები გვირჩევენ ბანკების გამოცდილების განზოგადების საფუძველზე. კერძოდ, 9.3 კოეფიციენტის ნორმატიული დონე დასაშვების 1,15-0,3%-ის ფარგლებში, 9.4-სა კი – 10-0,6%-ის ფარგლებში.

დაბეგვრამდე არსებული მოგება აქტივების მიმართ გამოითვლება მოგების მენეჯმენტის შეფასების მიზნით. მსოფლიო სტანდარტების მიხედვით აღრიცხვის განხორციელების შემთხვევაში კოეფიციენტს ასე ანგარიშობენ:

$$\begin{aligned} & \text{საბალანსო მოგება პერიოდში} \\ & + \text{პერიოდში გადახდილი ყველა გადასახადი, მიკუთვნებული} \\ & \text{საბანკო ოპერაციების თვითღირებულებას} \end{aligned}$$

$$K = \frac{\text{ბალანსის აქტივების შედეგის საშუალო ნაშთი პერიოდში}}{\text{მსფოლიო სტანდარტებით მიღებული სისტემით:}} \quad (9.5)$$

ბალანსის აქტივების შედეგის საშუალო ნაშთი პერიოდში მსფოლიო სტანდარტებით მიღებული სისტემით:

$$K = \frac{\text{წმინდა მოგება პერიოდში} + \text{პერიოდში გადახდილი ყველა გადასახადი}}{\text{ბალანსის აქტივების შედეგის საშუალო ნაშთი პერიოდში}} \quad (9.6)$$

რაც უფრო მეტი სხვაობაა 9.1. და 9.5, 9.2. და 9.6. კოეფიციენტებს შორის, მით უფრო უარესია მოგების მართვა სხვა თანაბარ პირობებში.

მოგება საკუთარი კაპიტალის მიმართ. საკუთარი კაპიტალი კომერციული ბანკის რესურსების ყველაზე უფრო სტაბილური ნაწილია. ამიტომ განვიხილოთ პერიოდში მოგების სტაბილურობა ან მისი ზრდა საკუთარი კაპიტალის ერთეულზე გარკვეულწილად უზრუნველყოფს მომავალში ბანკის რენტაბელობის დონის შენარჩუნებას. საბოლოოდ, ეს კოეფიციენტი აინტერესებთ დამფუძნებლებს, მეპაიეებს თუ აქციონერებს, რადგანაც იგი უჩვენებს მათ თავიანთი ინვესტიციების ეფექტიანობას.

საკუთარი კაპიტალის მომგებიანობის კოეფიციენტის გაანგარიშების მეთოდიკა მსოფლიო სტანდარტებით განხორციელებული აღრიცხვის დროს ასეთია.

$$K = \frac{\text{წმინდა მოგება პერიოდში}}{\text{საკუთარი კაპიტალის საშუალო ოდენობა პერიოდში}} \quad (9.7)$$

$$K = \frac{\text{წმინდა მოგება პერიოდში}}{\text{სააქციო კაპიტალის საშუალო ოდენობა პერიოდში}} \quad (9.8)$$

$$K = \frac{\text{წმინდა მოგება პერიოდში} - \text{არასტაბილური სახეობის შემოსავლები პერიოდში}}{\text{სააქციო კაპიტალის საშუალო ოდენობა}} \quad (9.9)$$

$$K = \frac{\text{წმინდა მოგება პერიოდში} + \text{მთელი გადახდილი გადასახდელები (დაბეგრამდე არსებული მოგება)}}{\text{სააქციო კაპიტალის საშუალო ოდენობა}} \quad (9.10)$$

9.7 კოეფიციენტის ნორმატიული სიდიდეა 10-20% ¹, 9.10-ის – 15%.²

(1. Валриев К.Д. Управление рисками коммерческого банка. ИЭР Мирового банка. _ Вашингтон, 1992. с.75.

2. Барлатрон К., Макпотои Д. Банки на развивающихся рынках: В 2-х т. Пер. с англ. Т.2. Интерпретирование финансовой отчетности. _ М.: Финансы и статистика, 1994. _ с.9.)

მოგება ერთ მუშაკზე ის თანაფარდობაა, რომელიც გვიჩვენებს, თუ რამდენად შეთანხმებულად ხდება მოგებისა და პერსონალის მართვა. კოეფიციენტს ასე ანგარიშობენ:

$$K = \frac{\text{წმინდა მოგება პერიოდში}}{\text{ბანკის მუშაკთა საშუალო ოდენობა პერიოდში}} \quad (9.11)$$

მომგებიანობის კოეფიციენტების სისტემაში ფუძემდებლურია მოგება/აქტივები მაჩვენებელი. მისი ფაქტობრივი მნიშვნელობა ბანკის ფუნქციონირების ეფექტიანობის (რენტაბელობის) შეფასების ერთადერთი კრიტერიუმი არაა. ეს პირველ რიგში იმით აიხსნება, რომ მაღალი მოგება, როგორც წესი, დიდ რისკთანაა გადაჯაჭვული. ამიტომ ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ იმავდროულად ვითვალისწინებდეთ რისკისგან ბანკის დაცვას. მეორე, პრონციპული მნიშვნელობა აქვს იმ ეკონომიკურ მოვლენებს, რომლებიც მომგებიანობის ხსენებული კოეფიციენტის დინამიკის განმსაზღვრელი ფაქტორების უკან იმალება.

პირველი დებულების ასახსნელად განვიხილოთ კომერციული ბანკის მომგებიანობის შეფასება აშშ-ის CEMEL-სისტემაში. ამ სისტემაში ბანკის მომგებიანობის დონის შეფასების საფუძველია რაოდენობრივი და ხარისხოვანი პარამეტრები.

ბანკების მომგებიანობის რაოდენობრივად შეფასების მრავალრიცხოვანი მაჩვენებლებიდან შერჩეულია გამოყენების ეფექტიანობის კოეფიციენტი.

$$K = \frac{\text{წმინდა მოგება}}{\text{...}} \quad (9.11)$$

აქტივების საშუალო სიდიდე

ამ კოეფიციენტის ნორმატიულ დონეს ადგენენ ბანკების ჯგუფების მიხედვით, რომლებიც აქტივების მოცულობის მიხედვითაა გამოყოფილი.

ბანკებს ხუთ ჯგუფად ყოფენ:

I – 100 მლნ. დოლარზე ნაკლები აქტივები

II – 100-დან 300 მლნ. დოლარამდე

III – 1-დან 5 მლრდ. დოლარამდე

IV – 5 მლრდ. დოლარზე მეტი.

ყოველი ჩამოთვლილი ჯგუფისთვის ადგენენ აქტივების გამოყენების ეფექტიანობის კოეფიციენტის საშუალო სიდიდეს სამი წლის ფაქტობრივი დონის საფუძველზე. ამ ჯგუფის ყველაზე უფრო მეტი და ყველაზე უფრო ნაკლები მოგების მქონე ბანკების გამოსავლენად შემდეგ მიდგომას იყენებენ. იგი ეფუძნება სამი წლის განმავლობაში კოეფიციენტის ფაქტობრივ საშუალო მაჩვენებელთა კლებად მწკრივს მოცემული ჯგუფის ბანკებისთვის.

უმაღლესი რეიტინგის მომგებიანობის ნორმატივი (9.1) შეესაბამება მწკრივის დასაწყისის ყველაზე მაღალი კოეფიციენტების საშუალო სიდიდეს, რომელთა რაოდენობა ბანკების ამ ჯგუფის კოეფიციენტების მთლიანი რაოდენობის 15%-ს შეადგენს. შემდეგი კოეფიციენტების საშუალო მნიშვნელობა 50%-ის ოდენობით არის ნორმატიული დონე - დამაკმაყოფილებელი დონისთვის (2); 20% - საშუალო დონისთვის და 15%- ზღვრული დონისთვის. ზარალის შემთხვევაში იძლევიან რეიტინგს 5 - არადამაკმაყოფილებელი.

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, დონეები, რომლებიც აქტივების გამოყენების ეფექტიანობის საშუალო მნიშვნელობების მიღებულ ჩამონათვალს ყოფენ უმაღლესი დონისა 15%-ად, დამაკმაყოფილებელი დონის 50%-ად, საშუალო დონის 20%-ად და ზღვრული (უდაბლესი) დონის 15%-ად, ამოსავალი პროპორციების დასადგენადაა გამოყენებული.

სამი წლის განმავლობაში კოეფიციენტის ამოსავალი ფაქტობრივი მნიშვნელობების გამოყენება ამცირებს ბანკის მომგებიანობის სტანდარტებზე იმ შემოსავლების დაქვეითების ან მატე-

ბის მოკლევადიანი ეფექტის გავლენას, რომლებიც მეურნეობის დინამიკას უკავშირდება. მომგებიანობის კრიტერიუმები უფრო სტაბილური ხდება და ნაკლებად განიცდის ციკლურ რყევებს.

ცხრილი 9.6

ბანკის მომგებიანობის კრიტერიუმები, რომლებსაც აშშ-ში იყენებენ საბანკო ზედამხედველობის სისტემაში

რეიტინგი	აქტივების სიდიდე, მლნ. დოლარი				
	100-ზე ნაკლები	100-300	300-1000	1000-5000	5000-ზე მეტი
1. უმაღლესი	1,15	1,05	0,95	0,85	0,75
2. დამაკმაყოფილებელი	0,95	0,85	0,75	0,65	0,55
3. საშუალო	0,75	0,65	0,55	0,45	0,35
4. ზღვრული	0,75	0,65	0,55	0,45	0,35
5. არადამაკმაყოფილებელი					
	წმინდა ზარალი				

ბანკებზე ზედამხედველობის წარმომადგენელი აქტივების გამოყენების ეფექტიანობის კოეფიციენტის მნიშვნელობას უდარებს ნორმატიულ დონეს, რათა წინასწარ შეაფასოს ბანკის რეიტინგი მისი მომგებიანობის დონის მიხედვით. საბოლოო შეფასებისთვის ითვალისწინებენ შემოსავლების ხარისხს და სტრუქტურას, რისკებისგან ბანკის დაცვის ხარისხს. კერძოდ, იმისდა მიხედვით, თუ როგორაა დაკავშირებული ბანკის მოგების მოცემული სიდიდე სახსრებზე ზარალის დაფარვისათვის შექმნილ არასაკმარის რეზერვთან, რამდენად განიცდის ფასიანი ქაღალდებიდან მიღებული შემოსავლების, გადასახადების გადახდის გადავადების და არაორდინალური შემოსავლების გავლენას, – ბანკის მომგებიანობის რაოდენობრივად შეფასება შეიძლება გაიზარდოს ან შემცირდეს. ამის შესაბამისად არსებობს მომგებიანობის მიხედვით ბანკის რეიტინგის განსაზღვრის შემდეგი სკალა:

**მომგებიანობის მიხედვით ბანკის რეიტინგის
განსაზღვრის სკალა**

ცხრილი 9.7.

რეიტინგი	კრიტერიუმები
1- უმაღლესი (ძლიერი)	აქტივების გამოყენების ეფექტიანობის კოეფიციენტი შეესაბამება ბანკების საუკეთესო 15%-ის სტანდარტს. ბანკს საკმარისი რეზერვები აქვს სესხებზე მიღებული ზარალის დასაფარავად; მოგება დამოკიდებული არ იყო გადასახადის გადახდის გადავადებაზე, ფასიან ქალაქებზე წარმოებული ოპერაციებიდან მიღებულ შემოსავლებზე და არაორდინალურ შემოსავლებზე.
2- დამაკმაყოფილებელი	კოეფიციენტი მეტია ბანკის მოცემული ჯგუფის საშუალო სიდიდეზე, მაგრამ ნაკლებია 1 სტანდარტზე. შემოსავლები სტატიკურია და საკმარისია სესხებზე მიღებული დანაკარგების დასაფარავად განკუთვნილი რეზერვის შექმნისთვის; კოეფიციენტის შემცირებას მხოლოდ ხანმოკლე ხასიათი ჰქონდა.
3- საშუალო	კოეფიციენტი ნაკლებია ბანკების ჯგუფის საშუალო სიდიდეზე, მაგრამ მეტია ბანკების უარეზი 15%-ის ნორმატივზე. ჩამოყალიბდა კოეფიციენტის უარყოფითი ტრენდი, დივიდენდებზე განაკვეთის მაღალი დონე, სესხებზე ზარალის დაფარვისთვის არასაკმარისი რეზერვი.
4- ზღვრული (კრიტიკული)	მოგება არის, მაგრამ მომგებიანობის კოეფიციენტი ნაკლებია ბანკების უარესი 15%-ის ნორმატივზე; შემოსავლების რყევა განუჭვრეტელია; კოეფიციენტის ტრენდი უარყოფითია; სესხებზე ზარალის დასაფარავად საჭირო რეზერვი საკმარისი არაა; საკმარისი არაა საკუთარი კაპიტალის მატებისთვის საჭირო მოგება.
5- არადამაკმაყოფილებელი	წმინდა ზარალი. ან შესაძლოა არსებობს მოგება, მაგრამ მისი არსებობა უკავშირდება ზარალის დაფარვას საგადასახადო შეღავათების, ფასიანი ქალაქებიდან მიღებული შემოსულობების და არაორდინალური შემოსავლების ხარჯზე.

ამგვარად, CEMEL-სისტემით მომგებიანობის დონის შეფასების მეთოდი შემდეგი პრინციპული დასკვნების გამოტანის საშუალებას გვაძლევს:

1. მაღალი რეიტინგის მიღება ბანკს არ შეუძლია მარტო

მომგებიანობის კოეფიციენტის მაღალი რაოდენობრივი მაჩვენებლის საფუძველზე, თუკი იგი რისკისგან დაზღვეული არაა ადეკვატური საკუთარი კაპიტალით და სესხებზე მიღებული ზარალის დაფარვის საკმარისი რეზერვით;

2. მომგებიანობის დონის შეფასებისას რაოდენობრივ პარამეტრებთან ერთად ითვალისწინებენ შემოსავლის წყაროების სტაბილურობას;

3. მოგების დონის შეფასების მნიშვნელოვანი ხერხია შესაბამისი კოეფიციენტის დინამიკის ანალიზი.

ბანკის მოგების ფაქტორული ანალიზი სხვადასხვა ხერხით ტარდება. ჯერ ერთი, ბანკის რენტაბელობის ძირითადი ფაქტორები გამომდინარეობენ მომგებიანობის კოეფიციენტის (მოგება აქტივების მიმართ) მრიცხველისა და მნიშვნელის შინაარსიდან. ჩასმის მეთოდით ვლინდება ის ძირითადი ფაქტორი, რომელიც კოეფიციენტის დინამიკას განსაზღვრავს - მოგებისა და აქტივების აბსოლუტური სიდიდის ცვლილება. აქედან გამომდინარე, შემდეგ განისაზღვრება მოგებისა და აქტივების მატებისა და კლების ძირითადი ფაქტორები.

ბანკის მოგების აბსოლუტური სიდიდის ძირითად ფაქტორებად შეგვიძლია გამოვყოთ:

- ბანკის შემოსავლებისა და გასაველების ზრდის (კლების) ტემპების თანაფარდობა;

- ბანკის ცალკეული აქტიური ოპერაციების საშუალო შემოსავლიანობა;

- შემოსავლის შემომტანი აქტივების ხვედრითი წილი ბანკის აქტივებში (მუშა აქტივების ხვედრითი წილი);

- ბანკის აქტიური და პასიური ოპერაციების საპროცენტო განაკვეთების მოძრაობა;

- შემოსავლის შემომტანი აქტივების სტრუქტურა;

- საკრედიტო პორტფელის სტრუქტურა;

- ბანკის სარისკო აქტიური ოპერაციების ხვედრითი წილი;

- ცალკეული სახეობის აქტიური ოპერაციების მომგებიანობა.

მეორე, ბანკის მოგების დონის ფაქტორული ანალიზის ხე-

რხია მომგებიანობის კოეფიციენტების დაშლა თანამამრავლებად.
მაგალითისთვის ავიღოთ ორი კოეფიციენტი:

$$1) \frac{\text{მოგება}^1}{\text{ბანკის აქტივები}} = \frac{\text{ბანკის მთლიანი შემოსავლები}}{\text{აქტივები}} \cdot \frac{\text{მოგება}^1}{\text{ბანკის მთლიანი შემოსავლები}}$$

(1. საბალანსო ანუ წმინდა)

ცხრილი 9.8.

საანგარიშო წლის კვარტლები	მოგება	შემოსავლები	მოგება
	აქტივები	აქტივები	შემოსავლები
I	0,43	2,4	18,0
II	1,24	2,0	61,8
III	0,58	1,8	32,3
IV	0,27	1,5	17,8

წლის განმავლობაში სამი კოეფიციენტის დინამიკის შედარება გვიჩვენებს, რომ მომგებიანობის საერთო კოეფიციენტის ვარდნა ძირითადად ბანკის აქტიური ოპერაციების შემოსავლიანობის შემცირებით აიხსნება. ეს შესაძლოა უკავშირდებოდეს საპროცენტო განაკვეთების და საკომისიო ჯილდოს დონის ცვლილებას, აგრეთვე, შემოსავლების შემომტანი აქტივების ხვედრითი წილის (მუშა აქტივების ხვედრითი წილის) ცვლილებას. ეს უკანასკნელი ხასიათდება ეფექტიანობის კოეფიციენტით:

$$K_p = \frac{A_p}{A}$$

სადაც

K_p - ეფექტიანობის კოეფიციენტია,

A_p - შემოსავლის შემომტანი აქტივების საშუალო ნაშთი პერიოდში,

A - ბალანსის აქტივების შედეგის საშუალო ნაშთი პერიოდში.

$$2) \frac{\text{წმინდა მოგება (დაბეგურის შემდეგ)}^1}{\text{საკუთარი კაპიტალი}} = \frac{\text{წმინდა}^2 \text{ მოგება}}{\text{აქტივები}} \times \frac{\text{აქტივები}}{\text{საკუთარი აქტივები}}$$

(1. ROE-Return on Equity (წმინდა შემოსავალი)

2. ROA-Return on Assets (წმინდა შემოსავალი))

თავის მხრივ, აქტივების მიმართ წმინდა მოგების კოეფიციენტიც ორ თანამამრავლად იშლება, როგორც ეს პირველ მაგალითში იყო ნაჩვენები. ამის შედეგად განტოლება ასეთ სახეს იღებს:

$$\frac{\text{წმინდა მოგება}}{\text{საკუთარი კაპიტალი}} = \frac{\text{წმინდა მოგება}}{\text{მთლიანი შემოსავალი}} \times \frac{\text{მთლიანი შემოსავალი}}{\text{აქტივები}} \times \frac{\text{აქტივები}}{\text{საკუთარი კაპიტალი}} =$$

= საშემოსავლო მარჟა X აქტივების შემოსავლიანობა X

X ლევერეჯის კოეფიციენტი (კაპიტალის მულტიპლიკატორი)

წმინდა მოგების და საკუთარი კაპიტალის თანაფარდობა, რომელიც სამი თანამამრავლის სახითაა წარმოდგენილი, მსოფლიო პრაქტიკაში დიუკონის ფორმულის სახელითაა ცნობილი. იგი გვიჩვენებს კომერციული ბანკის ინვესტირების შემოსავლიანობის ზრდის და ბანკის სტაბილური რენტაბელობის უზრუნველყოფის ძირითად მიმართულებებს. აქტივების შემოსავლიანობის ზრდის ფაქტორები პირველ მაგალითში იყო ნაჩვენები. საშემოსავლო მარჟის ზრდა დამოკიდებულია საპროცენტო განაკვეთების და კომისიების დონეზე, ბანკის შემოსავლებისა და გასაღების ზრდის ტემპების თანაფარდობაზე, რესურსების ღირებულებაზე და ა.შ.

ლევერეჯის კოეფიციენტის გაუმჯობესება დამოკიდებულია ბანკის დეპოზიტური ბაზის გაფართოებაზე, რაც უზრუნველყოფს რესურსების შედარებით სიიფფეს და ბანკის ნაკლებად დამოკიდებულებას ფულის ბაზარზე არსებული საპროცენტო განაკვეთების რყევაზე.

10.8. ბანკის ფინანსური ანალიზი, მისი მიზნები და მეთოდები

ბანკის საქმიანობის ფინანსური ანალიზის საბაზო ცნებებში. ბანკის საქმიანობის ძირითად მიმართულებათა თვალსაზრისით განასხვავებენ მისი ფინანსური საქმიანობის ანალიზის რამდენიმე სახეს. ესენია: ბანკის საკუთარი სახსრების დინამიკისა და სტრუქტურის ანალიზი; ბანკის მიერ მოზიდული გადახდის საშუალებათა დინამიკისა და სტრუქტურის ანალიზი; ბანკის აქტივების დინამიკისა და სტრუქტურის ანალიზი; ბანკის შემოსავლების დინამიკისა და სტრუქტურის ანალიზი; ბანკის მოგების დინამიკისა და სტრუქტურის ანალიზი; კლიენტურის ანგარიშებზე რიცხული სახსრების ანალიზი; ბანკის საკრედიტო და საფონდო პორტფელების ანალიზი; ბანკის ოპერაციების (და მისი ქვედანაყოფების მუშაობის) ეფექტიანობის ანალიზი; ბანკის ლიკვიდობისა და მისი ბალანსის ანალიზი; ბანკის ფინანსური მდგრადობის ანალიზი.

სხვა კრიტერიუმის მიხედვით, გამოყოფენ მის შემდეგ სახეებს (ფორმებს):

- ბანკების მიერ ჩატარებული შიდა თვითანალიზი;
- ბანკების, მათ შორის - კონტრაპენტი ბანკების, დისტანციური ანალიზი (საქმიანობისა და მისი ფინანსური შედეგების, საკუთარი კაპიტალის სტრუქტურისა და დინამიკის, სარესურსო ბაზისა და აქტივების, ბანკის ფინანსური მდგომარეობის მდგრადობის ფაქტორების ანალიზი მისი ოფიციალური და გამოქვეყნებული ანგარიშგების საფუძველზე);
- ბანკების ანალიზი მათი რეიტინგული შეფასებების შედეგის მიზნით.

ბანკის ფინანსური საქმიანობის ანალიზისათვის მრავალფეროვან მეთოდებს იყენებენ, რომელთა შორის ყველაზე უფრო გავრცელებულია: დაჯგუფებათა მეთოდები; კოეფიციენტების ანალიზი; ინდექსების ანალიზი; ტრენდული ანალიზი (ტენდენციების ანალიზი); ფაქტორული ანალიზი.

ფინანსური ანალიზის მიზანია ბანკის ცხოველმყოფელო-

ბის ყველა იმ უმნიშვნელოვანესი ეკონომიკური და ფინანსური პარამეტრების განვითარების ხარისხიანი მართვის უზრუნველყოფა, როგორცაა მისი აქტივებისა და პასივების სტრუქტურა; კაპიტალი და საგადასახდელო ბრუნვა (საკუთარი და მოზიდული სახსრები); ოპერაციების მომგებიანობა; ფინანსური რესურსების პორტფელის რისკები; შიდასაბანკო ფასწარმოქმნა და ბანკის ქვედანაყოფების მუშაობის ეფექტიანობა.

ფინანსური ანალიზის მეთოდების შინაარსი. ზემოჩამოთვლილი და მათი მსგავსი სხვა მმართველობითი ამოცანების გადაჭრა მოითხოვს ისეთი სამეცნიერო-მეთოდური ინსტრუმენტარიუმის არსებობას, რომელიც თავისი საქმიანობის განსახვავებული მხარეების ანალიზისა და შეფასების შესაძლებლობას აძლევს ბანკს. ქვემოთ მოყვანილი მეთოდური ინსტრუმენტარიუმი კომერციული ბანკის ფინანსური საქმიანობის მოდლების ანალიზს ეყრდნობა.

1. ბალანსის კამპიტალების განტოლება:

საკუთარი კაპიტალი = აქტივები - ფასიანი პასივები

ამ განტოლების გამოყენება მიზანშეწონილია იმის საბოლოო შეფასებისათვის, თუ რამდენად გონივრულად და ეფექტიანად მართავს ბანკი მის ხელთ არსებულ მთელ კაპიტალს საკუთარი კაპიტალის მატების პოზიციიდან, ავლენს და იყენებს თავისი შემოსავლიანობის ამაღლების რეზერვებს (ბანკის ხარჯების მართვა).

2. ბალანსის მოდიფიცირებული განტოლება:

აქტივები = პასივები

ამ ფორმულის შესაბამისად ჩატარებული ანალიზის მთავარი მიზანია იმის ოპერატიულად შეფასება, თუ რამდენად ეფექტიანად (კვალიფიციურად) იყენებს ბანკი მის განკარგულებაში მყოფ პასივებს, იცავს თავისი პორტფელის ოპტიმიზაციის დადგენილ პროპორციებს (ნორმატივებს) ან უშვებს ამ პროპორციებიდან გადახრას (მომგებიანობისა და ლიკვიდობის და მათი დაბალანსებულობის მართვა).

3. ბალანსის ძირითადი მართვა:

აქტივები = საკუთარი კაპიტალი + ფასიანი პასივები

ამ განტოლების საფუძველია ბანკის კუთვნილი მთელი აქტივების ფლობისა და განკარგვის პრინციპი. მისი გამოყენების ყველაზე უფრო მისაღები მიმართულებებია ბანკის საქმიანი აქტივობის, ლიკვიდობის, ფინანსური მდგრადობის და მართვის ეფექტიანობის შეფასება, აგრეთვე, წინასწარი ანალიზი იმის დასადგენად აქვს თუ არა ბანკს გარკვეული ოპერაციების ჩატარების შესაძლებლობები (მაგალითად, ღრესურსების მოზიდვისა და განთავსების რა შესაძლებლობებს აძლევს ბანკს მის ხელთ არსებული კაპიტალური ბაზა).

4. დინამიკური ბუღალტრული ბალანსის განტოლება. ამ განტოლების საფუძველზე, რომელიც მოგებისა და წაგების ანგარიშს წარმოადგენს, ატარებენ ბანკის საქმიანობის მომგებიანობის ფაქტორულ ანალიზს (მისი ფინანსური შედეგიანობის მართვა). დასმულ ანალიტიკურ ამოცანებზე დამოკიდებულებით უნდა შევირჩიოთ განტოლების ის კონკრეტული მოდელი, რომელიც ყველაზე უფრო კარგად შეეფერება გადასაწყვეტ ამოცანას.

განვიხილოთ ანალიზის დასახელებული ინსტრუმენტების გამოყენება.

10.8.1 ბალანსის კაპიტალუბის განტოლება

ამ განტოლების საფუძველზე ბანკის საქმიანობის ფინანსური ანალიზი საშუალებას გვაძლევს განვსაზღვროთ მთლიანი კაპიტალის მართვის ხარისხი ბანკის საკუთარი კაპიტალის მატების პოზიციიდან (კაპიტალის ეკონომიკური უკუგება - დამატებული ღირებულების შექმნა). ამ მიზნით ბანკის ბალანსი შემდეგნაირად უნდა წარმოვადგინოთ.

ბანკის აქტივი ხარისხობრივ ჭრილში წარმოდგენილია აგრეგირებული მუხლების შემდეგი ჯგუფებით: 1) მწარმოებლური აქტივები - ყველა საკრედიტო და საინვესტიციო ოპერაცია კლიენტურასთან და კონტრაპენტებთან; 2) არამწარმოებლური აქტივები - ანგარიშებში, რეზერვებსა და დებიტორთა სახსრებში გადანახული სახსრები; 3) საკუთარი საჭიროების ხარჯები - კაპიტალიზირებული აქტივები, შიდასაბანკო და

ფილიალთა შორისი ფულადი რესურსები, არამატერიალური აქტივები, მოგების ხარჯზე გადანახული სახსრები, ხარჯები და დანაკარგები.

ბალანსის პასივს აქვს შემდეგი სტრუქტურა:

1) საკუთარი სახსრები:

ა) საკუთარი ბრუტო-სახსრები-იმობილიზებული საკუთარი სახსრები და საკუთარი ნეტო-სახსრების ფაქტიური ნაშთი: 1) საკუთარი კაპიტალი; 2) საკუთარი სახსრები ანგარიშსწორებაში, მათ შორის - ბანკის მთავარ კანტორასა და მის ფილიალებს (განყოფილებებს) შორის; 3) ერთობლივი შემოსავლები; 4) მომავალი პერიოდების შემოსავლები; 5) სავალუტო სახსრების გადაფასება (საკუთარი კაპიტალის შემადგენლობაში შეჰყავთ სანესდებო კაპიტალის მხოლოდ სავალუტო ნაწილში);

ბ) საკუთარი ნეტო-სახსრები - რაოდენობრივად ანგარიშობენ საკუთარი ბრუტო-სახსრების თანხიდან მათი მობილიზაციის თანხის, სავალუტო სახსრების გადაფასების და მომავალი პერიოდების შემოსავლების გამოკლებით (ბოლო ორ ელემენტს აკლებენ საკუთარ ბურტო-სახსრებს, რადგან ისინი საბალანსო ფინანსური ინსტრუმენტებია მხოლოდ და არა რეალური);

2) მოზიდული სახსრები:

3) მოზიდული ბრუტო-სახსრები: 1) დეპოზიტები სულ, მათ შორის - მოთხოვნამდე ანგარიშებზე და ვადიანი დეპოზიტები და ანაბრები; 2) ფასიანი ქაღალდების მეშვეობით მოზიდული სახსრები; 3) სხვა ბანკებიდან მიღებული კრედიტები; 4; სახსრები ანგარიშსწორებათა სისტემიდან; 5) სხვა კრედიტორთა სახსრები. მოთხოვნამდე სახსრებს (ონკოლურ ვალდებულებებს) ეკუთვნის მიმდინარე ანგარიშებზე უცხოური ვალუტით რიცხული სახსრები, სანარმოების ანგარიშებზე სახსრების ნაშთები, საბიუჯეტო ორგანიზაციებისა და ინდივიდუალურ მენარმეთა მიმდინარე ანგარიშებზე არსებული სახსრები, უცხოური ფირმების სახსრები და კაპიტალურ დაბანდებათა და ფინანსებისთვის განკუთვნილი სახსრები. მე-4 და მე-5 ჯგუფზე

ბის სახსრების ნაწილის იმობილიზება ხდება ბალანსის აქტივის ანალოგიურ მუხლებში. ამიტომ მოზიდული ბრუტო-სახსრების ცნება მოიცავს იმობილიზებულ რესურსებს და მოზიდული ნეტო-სახსრების ფაქტიურ ნაშთს.

დ) მოზიდული ნეტო-სახსრები, რომელთა რეალურ სიდიდეს განსაზღვრავენ მოზიდული ბრუტო-სახსრების მთლიანი თანხის შესწორებით იმობილიზაციის თანხით.

ბანკის ბალანსის კაპიტალების განტოლების ანალიზის მეთოდითა მოიცავს შემდეგ ძირითად ცნებებსა და ელემენტებს.

საკუთარი კაპიტალის ეკონომიკური უკუგება წარმოადგენს დაბეგრული მოგების შეფარდებას ბანკის საკუთარ კაპიტალთან. მისი გაანგარიშება შეგვიძლია ფორმულით:

$$N = E \times H1 \times H2 \times H3,$$

სადაც N არის კაპიტალის ეკონომიკური უკუგება და = გასანაწილებელი მოგება/საკუთარი კაპიტალი;

E - მომგებიანობა = გასანაწილებელი მოგება/დასაბეგრი მოგება (ახასიათებს გადასახადების მართვის ეფექტიანობას);

H1 - მოგების მარჟა = დასაბეგრი მოგება/ოპერაციული შემოსავლები (ახასიათებს დანახარჯების კონტროლის ეფექტიანობას);

H2 - აქტივების შემოსავლიანობის დონე = ოპერაციული შემოსავლები/აქტივები (განსაზღვრავს აქტივების გამოყენების ეფექტიანობის დონეს);

H3 - კაპიტალის მულტიპლიკატორი = აქტივები/საკუთარი კაპიტალი (გვიჩვენებს რესურსების მართვის ეფექტიანობის დონეს).

კაპიტალის უკუგების გაანგარიშებაში შემავალი პარამეტრების ცვლილების შედარებისას, - სტრუქტურისა („კერტიკალური ანალიზი“) და დინამიკის („ჰორიზონტალური ანალიზი“) მიხედვით, - ვლინდება, თუ რომელი ფაქტორების ხარჯზე იცვლებოდა შედეგობრივი ნიშან-თვისება - ეკონომიკური უკუგება - და შემდეგი ფაქტორებიდან კერძოდ რომელმა გამოიწვია კაპიტალის ეკონომიკური უკუგების არ-

სებითად შეცვლა: ა) მომგებიანობის სიდიდეთა შეცვლამ, ე.ი. გადასახადების მართვის ეფექტიანობამ; ბ) მარჟის შეცვლამ, ე.ი. დანახარჯების მართვის ეფექტიანობამ; ც) აქტივების შემოსავლიანობის შეცვლამ, ე.ი. აქტივების შეცვლამ, ე.ი. ეფექტიანობამ; დ) ბანკის კაპიტალის ფინანსური სტრუქტურის შეცვლამ, ე.ი. რესურსების მართვამ.

კაპიტალის ეკონომიკურ უკუგებაზე ამა თუ იმ ფაქტორის გავლენას ასე ანგარიშობენ.

კაპიტალის უკუგების საერთო ცვლილება:

$N - N_0$,

სადაც N - კაპიტალის უკუგებაა საანგარიშო (მიმდინარე) წელს;

N_0 - კაპიტალის უკუგება წინა წელს.

მომგებიანობის ცვლილება კაპიტალის უკუგებაზე:

$(E - E_0) \times H_1 \times H_2 \times H_3$,

სადაც E - მომგებიანობაა საანგარიშო (მიმდინარე) წელს;

E_0 - მომგებიანობა წინა წელს;

H_1 - მოგების მარჟა საგეგმო პერიოდში;

H_2 - აქტივების გამოყენების ეფექტიანობის დონე საანგარიშო პერიოდში;

H_3 - კაპიტალის მულტიპლიკატორი საანგარიშო პერიოდში.

მოგების მარჟის სიდიდის გავლენა კაპიტალის სიდიდეზე:

$(H_1 - H_{1_0}) \times E_0 \times H_2 \times H_3$,

სადაც H_{1_0} - მოგების მარჟაა წინა პერიოდში.

აქტივების გამოყენების ეფექტიანობის ცვლილების გავლენა კაპიტალის უკუგებაზე:

$(H_2 - H_{2_0}) \times E_0 \times H_{1_0} \times H_3$,

სადაც H_{2_0} - აქტივების გამოყენების ეფექტიანობაა წინა პერიოდში. კაპიტალის მულტიპლიკატორის ცვლილების გავლენა კაპიტალის უკუგებაზე:

$(H_3 - H_{3_0}) \times E_0 \times H_{1_0} \times H_{2_0}$,

სადაც H_{3_0} - აქტივების გამოყენების ეფექტიანობაა წინა პერიოდში.

კაპიტალის მულტიპლიკატორი გვიჩვენებს ბანკის მაქსიმალურ უნარს, მოიზიდოს დეპოზიტები და გასცეს კრედიტები ან გააფართოოს „დეპოზიტ-სესხის“ ჯაჭვი საკუთარი კაპიტალის ერთ ფულად ერთეულზე გაანგარიშებით. ე.ი. მულტიპლიკატორი საკუთარი და მოზიდული კაპიტალის სტრუქტურის მართვის ბერკეტია ბანკის ხელში, რომლის დახმარებითაც მან უნდა უზრუნველყოს კაპიტალის საჭირო სტრუქტურა (საკუთარი და ნასესხები კაპიტალების თანაფარდობა), ე.ი. კაპიტალური ბაზის (საკუთარი კაპიტალის) და დამატებითი ფინანსური რესურსების მოზიდვის შესაძლებლობების სასურველი დაბალანსება. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ესაა ბანკის კაპიტალის უნარი, მიმოქცევაში მოიზიდოს დამატებითი ფული ისე, რომ არ დაარღვიოს ბანკის მუშაობის მდგრადობა და შემოსავლიანობა.

ბანკის კაპიტალის მულტიპლიკაციური ეფექტის (კმე) შესაფასებლად შეიძლება გამოვიყენოთ ფორმულა:

$$კმე = \{[(\Pi + \Pi P) : A] \times 100\% - YC\} \times MK,$$

სადაც Π - მოგებაა;

ΠP - საპროცენტო განაკვეთები;

A - მთელი აქტივები;

$[(\Pi + \Pi P) : A] \times 100\%$ - ბანკის ეკონომიკური რენტაბელობა (ერ) ანუ საქმიანობის პროცესში დამატებული ღირებულების შექმნის უნარი;

YC - საპროცენტო განაკვეთის დონე ბანკის მიერ მოზიდულ ფასიან სახსრებზე (ტოლია საპროცენტო ხარჯების შეფარდებისა ფასიან მოზიდულ სახსრებზე და გამოიხატება პროცენტობით);

MK - კაპიტალის მულტიპლიკატორი (ბანკის მთელი აქტივების შეფარდება მის საკუთარ კაპიტალთან).

კაპიტალის მულტიპლიკაციური ეფექტის მნიშვნელობა (იხ.ცხ.13.) საშუალებას გვაძლევს განვსაზღვროთ: შემომავალი და გამავალი ფინანსური საპროცენტო ნაკადების ხარისხი ანუ სპრედის (განთავსებულ აქტივებზე საპროცენტო განაკვეთებსა და მოზიდულ ფასიან ფულად რესურსებზე გა-

ნაკვეთებს შორის სხვაობის) მართვის ეფექტიანობის დონე; ბანკის საკუთარი და მოზიდული კაპიტალის სტრუქტურის ეფექტიანობა.

კაპიტალის მულტიპლიკაციური ეფექტის გაანგარიშების
მაგალითი

ცხრილი 10.9.

გაან- გარიშება	განმარტება	ზომის ერ- თეუ- ლი	სიდიდე		
			11	12	13
Π	მოგება	მლნ.	11.02	13.43	20.11
ΠC	მოზიდული სახსრები	“-	700.65	1138.47	3346.89
ΠP	საპროცენტო დანახ- არჯები	“-	87.45	150.17	283.04
MK	კაპიტალის მულტიპ- ლიკატორი	ერთ.	10.24	10.72	18.05
YC	საპროცენტო გა- ნაკვეთის დონე				
	მოზიდულ სახსრებზე	%	12.48	13.19	8.48
A	ატივები	მლნ.	795.12	1310.80	3646.47
$\Theta P = (\Pi + \Pi P) :$	ეკონომიკური რენტა-				
$A \times 100$	ბელობა	%	12.38	12.48	8.31
$გეკ = (\Theta P -$	კაპიტალის მულტიპ-				
$- YC) \times MK$	ლიკატორის შედე- გიანობა	“-	-10.02	-7.61	-2.67

მაგალითად ჩანს, რომ ბანკმა „გადააბიჯა“ მისი საქმიანობის რენტაბელობაზე კაპიტალის მულტიპლიკატორის დადებითი ზეგავლენის დონეს და საჭირო გახდა ოპერატიული ჩარევა აქტივების „გაყინვისა“ და მათი რესტრუქტურისაციის ან ბანკის კაპიტალის დამატებით გადიდების მიზნით.

დამატებული ღირებულება (დღ) რენტაბელობის და ბანკის საქმიანობაში თვისებრივ ცვლილებათა საერთო შეფასებითი მაჩვენებელია; მას იყენებენ ბანკის მმართველობითი საქმიანობის შეფასების, ე.ი. საკუთარი აქტივებისა და პასივების მართვის დონისა და ხარისხის კრიტერიუმად. დღ-ის გაანგარიშებას ახდენენ ფორმულით:

დღ = (საკუთარ კაპიტალზე შემოსავლის პროცენტი - მოზიდულ კაპიტალზე პროცენტის ნორმა) X საკუთარი კაპიტალი,

ან აგრეგირებული ფორმით:

$$\text{დღ} = (H - K) \times K,$$

სადაც K - ბანკის საკუთარი კაპიტალია;

H - მოგების შეფარდება ბანკის საკუთარ კაპიტალთან;

K - ბანკის საპროცენტო დანახარჯების შეფარდება მოზიდულ ფასიან კაპიტალთან (ბანკის მიერ მოზიდული ფასიანი სახსრები).

დღ-ის გაანგარიშებათა დახმარებით ბანკის მმართველები ყურადღებას ამახვილებენ კაპიტალის განთავსებისა და მართვის (პასივების მართვა, მათი დივერსიფიკაცია) ისეთ კრიტიკულ პრობლემებზე, როგორცაა მოგების ნორმა კაპიტალზე (ასახავს ბანკის ფინანსური ნაკადების ეფექტიანობის ძირითად

პარამეტრებს: აქტივების შემოსავლიანობა, მოგების მარჟა, მულტიპლიკატორი), აქტივებისა და პასივების რესტრუქტურ-იზაციის აუცილებლობა შემომავალი და გამავალი ფულადი ნაკადების მოცულობებისა და ღირებულების მიხედვით.

ცხრილი 10.10

დამატებული ღირებულების გაანგარიშების მაგალითი

გაან-გარიშება	განმარტება	ზომის ერთეული	სიდიდე		
			t1	t2	t3
K	საკუთარი კაპიტალი (K)	მლნ.	93.59	172.33	294.44
$H=H:K$	შემოსავლის პროცენტი საკუთარ კაპიტალზე (H)	ერთ.	0.1177	0.0779	0.0683
$K=YC$	პროცენტის ნორმა მოზიდულ კაპიტალზე	“-	0.1247	0.1319	0.0844
$დლ=(H-K) \times K$	დამატებული ღირებულება (დლ)	მლნ.	-0.65	-9.31	-4.74

ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს, რომ:

1) საჭიროა ყურადღების გამახვილება კაპიტალზე მოგების ნორმის მართვაზე როგორც საბანკო საქმიანობის ეფექტიანობის ინტეგრალურ მაჩვენებელზე (მოგების ნორმა ზოგადად ასახავს აქტივების ღირებულების, დანახარჯების, გეპის, სპრედის, პორტფელის შეზღუდვების ლიკვიდურობისა და ბანკების ლიკვიდური მომსახურების გაყიდვის მართვის ხარისხს);

2) უნდა შემცირდეს ან გადაეწეოს მცირეეფექტიანი აქტივები).

10.8.2. დინამიკური გულალტრული ბალანსის ბანტოლება

მოგების დინამიკისა და სტრუქტურის ანალიზის მიზანია მათში მომხდარი ცვლილებების გამოვლენა ბანკის საქმიანობის ძირითადი სახეების თვალსაზრისით. მთლიანი მოგება მისი მიღების წყაროებზე დამოკიდებულებით იყოფა: 1) ოპერაციული მოგება (ზარალი) - კრედიტებზე საპროცენტო შემოსავლებიდან მიღებული მოგება (ზარალი) მინუს გადახდილი პროცენტები; 2) ფასიან ქალაღდებზე განხორციელებული ოპერაციებიდან მიღებული მოგება (ზარალი) - ფასიანი ქალაღდების ოპერაციებიდან მიღებული შემოსავლები მინუს დანახარჯები ამ ოპერაციების ჩატარებაზე; 3) არასაოპერაციო საქმიანობიდან მიღებული მოგება (ზარალი) - შემოსავლები კომისიებიდან, ფასეულობათა შემოტანის ხარჯები, დივიდენდები, მიღებული ჯარიმები და ა.შ. მინუს ფუნქციონური საქმიანობის უზრუნველყოფის ხარჯები (მმართველ-ადმინისტრაციული პერსონალის შენახვის ხარჯები, სამეურნეო ხარჯები, საამორტიზაციო ანარიცხები, ძირითადი ფონდების რემონტის ხარჯები) და სხვა ხარჯები (გადახდილი კომისიები, ჯარიმები, ფოსტა-ტელეგრაფის ხარჯები, სხვა ხარჯები და დანაკარგები). ამასთან, მოგებას აფასებენ: „ჰორიზონტალზე“ - გამოსაკვლევი პერიოდების დინამიკაში; „ვერტიკალზე“ - მისი სტრუქტურის ცვლილების თვალსაზრისით ბანკის საქმიანობის სახეების მიხედვით. აღნიშნული ელემენტების ცვლილების ტემპების შედარება საშუალებას გვაძლევს გამოვავლინოთ, თუ რომელმა ფაქტორმა იმოქმედა არსებითად, - პოზიტიურად ან ნეგატიურად, - მთლიან მოგებაზე (იხ. ცხ.13.3).

ცხრილიდან ჩანს: 1) ბანკი მთლიანადაა დამოკიდებული იმ

მოგების მოცულობისა და სტრუქტურის დინამიკის ანალიზის მაგალითი საქმიანობის სახეების მიხედვით ცხრილი 10.11

საფარველი	მაჩვენებლები და გაანგარიშების წესი	მლნ.			ხვედრითი წილი, %		
		U1	U2	U3	U1	U2	U3
		1	83.29	133.28	196.87	-	-
2	82.00	140.93	250.12	-	-	-	
E1	1.29	-7.65	-53.25	11.7	-57.0	-264.8	
3	ფასიან ქალაქადებზე ოპერაციებიდან შემოსავლები	17.02	38.79	113.41	-	-	-
E2	ფასიან ქალაქადებზე ოპერაციებიდან მოგება, კპ.3-4	11.57	29.55	80.49	105.0	220.0	400.3
5	საოპერაციო საქმიანობიდან მიღებული და სხვა შემოსავლები	8.79	17.75	72.22	-	-	-
6	ფუნქციონური უზრუნველყოფისათვის საჭირო და სხვა ხარჯები	10.63	26.22	79.35	-	-	-
E3	არასაოპერაციო საქმიანობიდან მოგება (წაგება) („ტივინო“), კპ.5-6	-1.84	-8.47	-16.7	-16.7	-63.1	-35.5
E4	მოგება (ზარალი), E1 + E2 + E3						

საფინანსო ბაზრის სეგმენტების კონიუნქტურაზე, რომლებიც ის მუშაობს; 2) ბანკი დამოკიდებულია ფასიანი ქაღალდების ბაზრის პოლიტიკურ და კონიუნქტურულ რისკებზე; 3) ბანკის მწარმოებლური აქტივების პორტფელი დივერსიფიცირებული არაა დაბანდებათა მიმართულებების მიხედვით - განმსაზღვრელი მოცულობა დაბანდებულია ფასიან ქაღალდებზე ოპერაციებში; 4) საკმაოდ დარწმუნებით შეგვიძლია ვისაუბროთ ბანკის უხარისხო ფინანსურ მენეჯმენტზე, რადგან ყველა მომგებიანი ოპერაცია ბაზრის იმ სეგმენტზეა თავმოყრილი, რომლებსაც კონკრეტულ პირობებში არადივერსიფიცირებული ხასიათი აქვთ.

ბანკის კაპიტალზე მოგების ნორმა - მოგების შეფარდება კაპიტალთან - მისი შედეგიანობის განმაზოგადებელი მაჩვენებელია, რომელიც ასახავს მოგების ნორმის სიდიდის დამოკიდებულებას ისეთი ფაქტორების გავლენაზე, როგორიცაა:

- მოგების მარჟა - მოგების შეფარდება მთელ შემოსავალთან - ფაქტორული მაჩვენებელი, რომელიც ასახავს მთელი შემოსავლის ერთეულზე მოსული მოგების მასის ცვლილების გავლენას მოგების ნორმაზე;

- აქტივების გამოყენება - მთელი შემოსავლის შეფარდება აქტივების მთელ თანხასთან - ფაქტორული მაჩვენებელი, რომელიც ასახავს ბანკის მიერ თავისი აქტივების გამოყენების საერთო ეფექტიანობას;

- კაპიტალის მულტიპლიკატორი.

კაპიტალზე მოგების ნორმის საანგარიშო ფორმულას ასეთ სახე აქვს: (მოგება/საკუთარი კაპიტალი) = (მოგება/შემოსავალი) X (შემოსავალი/აქტივები) X (აქტივები/საკუთარი კაპიტალი).

კაპიტალზე მოგების ნორმის გაანგარიშებაში შემავალი პარამეტრების ცვლილების შედარებისას სტრუქტურისა

(„ვერტიკალური ანალიზი“) და დინამიკის („ჰორიზონტალური ანალიზი“) მიხედვით ირკვევა, თუ რომელი ფაქტორების ხარჯზე იცვლება შედეგობრივი ნიშან-თვისება - კაპიტალზე მოგების ნორმა - და ჩამოთვლილი ფაქტორებიდან რომელმა გამოიწვია მოგების ნორმის არსებითად შეცვლა: ა) შემოსავლის ერთ ფულად ერთეულზე მოგების სიდიდის შეცვლამ; ბ) მთელი აქტივების ეფექტიანობის დონის შეცვლამ; გ) ბანკის კაპიტალის სტრუქტურის შეცვლამ (იხ.ცხ.13.4).

ცხრილი 10.12

კაპიტალზე მოგების ნორმის დინამიკისა და სტრუქტურის გაანგარიშების მაგალითი (ერთის ნაწილებით)

აგრეგატები	მაჩვენებლები	პერიოდები		
		t1	t2	t3
H1	მოგების ნორმა	0.1420	0.1099	0.1001
H2	მომგებიანობა (მოგების მარჟა)	0.1099	0.0780	0.0648
H3	აქტივების გამოყენება	0.1262	0.1313	0.0851
H4	კაპიტალის მულტიპლიკატორი	10.2424	10.7232	18.1520

ცხრილის მონაცემებიდან გამომდინარეობს: 1) ბანკი ვითარდება ექსტენსიური გზით, სავარაუდოდ, ძირითადად მონაწილეთა დამატებითი შენატანების ხარჯზე; 2) ბანკის წარმატებული (წარუმატებელი) საქმიანობა დამოკიდებულია მისი

სანესდებო კაპიტალის გადიდების (შემცირების) სიდიდეზე; 3) კაპიტალის გამოყენების ეფექტიანობის და შემოსავლების სტრუქტურის მართვა მოითხოვს კვალიფიციურ ჩარევას „რისკი-შემოსავლების“ ასპექტით; 4) კაპიტალის მულტიპლიკატორის მნიშვნელოვნად ზრდისა და კაპიტალზე მოგების ნორმის კლების ტენდენციის (ტრენდის) ფონზე შეგვიძლია გამოვიტანოთ დასკვნა შემოსავლის მომტან მიმოქცევაში აქტივების მონაწილეობის დაბალი ხარისხისა და ბანკის აქტივების იმობილიზაციის მაღალი დონის შესახებ.

მარჯის, აქტივების გამოყენების ეფექტიანობისა და კაპიტალის მულტიპლიკატორის ურთიერთკავშირების მრავალეტაპობრივი ანალიზის მეთოდს დეკომპოზიციურ ანალიზს უწოდებენ, რომელსაც შემდეგი სქემით იყენებენ.

სტადია 1. განიხილავენ კაპიტალზე მოგების (მოგების ნორმა საკუთარი კაპიტალის ერთეულზე - $H1$) კავშირს აქტივებზე მოგებასთან (მოგება მთელი აქტივების ერთეულზე - $\Pi H A$) და კაპიტალის მულტიპლიკატორთან ($H3$) შემდეგი ტოლობით:

$$H1 = \Pi H A \times H3$$

რადგანაც ამ ფორმულის კომპონენტები დამოკიდებულიებათა ამსახველი კოეფიციენტებია, ამიტომ საჭიროა მათი გაანალიზებაც.

სტადია 2. მოგების ნორმის ($H1$ -ის) უფრო ღრმად გაანალიზებისათვის აუცილებელია $\Pi H A$ გავყოთ კომპონენტებზე: მარჯა ($H4 =$ მოგება/შემოსავალი); აქტივების გამოყენება ($H2 =$ შემოსავალი/აქტივები). მაშინ:

$$\Pi H A = H4 \times H2 = (\text{მოგება/შემოსავალი}) \times (\text{შემოსავალი/აქტივები}).$$

სტადია 3. აანალიზებენ მოგების ნორმაზე მისი ფაქტორების გავლენას: $H1 = H4 \times H2 \times H3$ ($H1$ = მოგება/საკუთარი კაპიტალი, $H3$ = აქტივების/საკუთარი კაპიტალი) და რაოდენობრივად აფასებენ ყოველი მათგანის გავლენას შედეგზე - კაპიტალის მოგების ნორმაზე - შემდეგი თანმიმდევრობით:

1) მოგების ნორმის სიდიდის გადახრათა ანგარიში:

$$H1 - H1_0$$

სადაც $H1$ და $H1_0$ კაპიტალზე მოგების ნორმებია შესაბამისად საანგარიშო და წინა პერიოდებში.

2) მოგების ნორმის გადახრის სიდიდეზე მარჯის ცვლილების გავლენის ანგარიში:

$$(H4 - H4_0) \times H_2 \times H_3$$

სადაც $H4$ და $H4_0$ მარჯის დონეებია შესაბამისად საანგარიშო და წინა პერიოდებში, $H2$ - აქტივების გამოყენების დონე საანგარიშო პერიოდში;

$H3$ - კაპიტალის მულტიპლიკატორი საანგარიშო პერიოდში.

3) მოგების ნორმის გადახრების სიდიდეზე აქტივების გამოყენების დონის ცვლილების გავლენის ანგარიში

$$(H2 - H2_0) \times H4_0 \times H3_0$$

სადაც $H2_0$ აქტივების გამოყენების დონეა წინა პერიოდში;

$H4_0$ - მარჯის დონე წინა პერიოდში;

4) მოგების ნორმის გადახრების სიდიდეზე მულტიპლიკატორის მაჩვენებლის ცვლილების გავლენის ანგარიში:

$$(H3 - H3_0) \times H4_0 \times H2_0$$

სადაც $H3_0$ კაპიტალის მულტიპლიკატორია წინა პერიოდში

კაპიტალზე მოგების ნორმის დეკომპოზიციური ანალიზის
მაგალითი

მაჩვენებლები და გაანგარიშების წესი მაჩვენებელთა მნიშვნელობა	ერთეულის ნაწილებით			
	პროცენტო- ბით		12-11	13-12
			12-11	13-12
კაპიტალზე მოგების ნორმის სიდიდის ცვლილება (H1 - H1 ₀)	-0,0321	-0,0098	-100,00	-100,0
კაპიტალზე მოგების ნორმის ცვლილების სიდიდეზე მოგების მარჟის ცვლილების გავლენა (H4 - H4 ₀)xH2xH3	-0,0411	-0,0186	-128,04	-189,82
კაპიტალის მოგების ნორმის ცვლილების სიდიდეზე აქტივების გამოყენების დონის ცვლილების გავლენა (H2 - H2 ₀)xH4 ₀ xH3	0,0043	0,0544	13,40	-554,08
კაპიტალის მოგების ნორმის ცვლილების სიდიდეზე მულტიპლიკატორის სიდიდის ცვლილების გავლენა (H3 - H3 ₀)xH4 ₀ xH2 ₀	0,047	0,0632	14,64	643,90

ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს: 1) დაბალია კაპიტალზე მოგების ნორმის ისეთი ფაქტორების მართვის დონე, როგორცაა მოგების მარჟა და აქტივების გამოყენება; 2) შეინიშნება კაპიტალის მულტიპლიკატორის მაღალი დონე და მისი დადებითი გავლენა, რაც იმით შეიძლება ავსხნათ, რომ, მაგალითად, დაბალი პროცენტით მონაწილეთა დაკრედიტებისას ბანკი უკან სრულად ვერ იღებს შემოსავლებს საწესდებო კაპიტალში შენატანების სახით. ეს შესაძლოა უკავშირდებოდეს

ან მონაწილეებისა და თვით ბანკის დაბეგვრის სიდიდეებში არსებულ სხვაობას, ან იმ არაფორმალური პოლიდინგური სტრუქტურის განვითარებას, რომელშიც ბანკი ფინანსური ცენტრის როლს ასრულებს.

10.8.3. ბალანსის მოდიფიცირებული განტოლება

ანალიზის მთავარი მიზანია არა ბანკის მომგებიანობისა და ლიკვიდობის მაჩვენებლების, არამედ მის განკარგულებაში არსებული პასივების გამოყენების კვალიფიციურობის გამოვლენა მომგებიანობას და ლიკვიდობას, აგრეთვე, ბანკის ფინანსური მდგომარეობის სხვა მხარეებს შორის დაბალანსებულობის ხარისხის განსაზღვრის გზით. ანალიზის პროცესში ვლინდება ოპტიმალური თანაფარდობა ბანკის მომგებიანობასა და ლიკვიდობას შორის, განისაზღვრება, იცავს თუ არა იგი საჭირო დივერსიფიკაციას თავის აქტიურ და პასიურ ოპერაციებში, რაციონალურად მართავს თუ არა პორტფელს. მიდგომა იმას ეყრდნობა, რომ გონივრულად მართულმა ბანკმა აუცილებლად უნდა დაიცვას თანაფარდობა აქტივებსა და პასივებში და მათ შორის, პასივების გარკვეული მუხლები მიამაგროს აქტივების სათანადო მუხლებს. დაჯგუფების მეთოდი საშუალებას გვაძლევს ბალანსის მონაცემების სისტემატიზების გზით გავერკვეთ გასაანალიზებელი მოვლენებისა და პროცესების არსში. კრიტერიუმების დეტალიზების ხარისხს, აგრეთვე, ბალანსის აქტივის და პასივის მუხლების დაჯგუფებათა სხვა თავისებურებებს ანალიზის მიზნები განსაზღვრავს. ამ პრინციპით აგებენ ბანკის აგრეგირებულ ბალანსს (იხ.ცხ.13.6), განსაზღვრავენ აქტივების ხარისხს და პასივების სტრუქტურას, აფასებენ ლიკვიდობას.

**ბალანსის აქტივებისა და პასივების
აგრეგირებული მაჩვენებლები**

აგრეგატი	ბალანსის აქტივის მუხლები	აგრეგატი	ბალანსის პასივის მუხლები
A1	აღაროს აქტივები სულ	O1	ონკოლური ვალდებულებები სულ
a2	საღარო	o2	ანაბრები მოთხოვნამდე
a3	სარეზერვო მოთხოვნები	o3	სახსრები საკორესპონდენტო ანგარიშებზე
a4	სახსრები ანგარიშსწორების ცენტრებში	o4	ვალიანი ვალდებულებები სულ
a5	სახსრები საკორესპონდენტო ანგარიშებზე	o5	ვალიანი ანაბრები
A6	ფასიანი ქაღალდები სულ	o6	საბანკო სესხები
a7	სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები	o7	მიმოქცევადასავალ ვალდებულებები
a8	ფასიანი ქაღალდები პორტფელში	O8	სხვა ვალდებულებები სულ
a9	ბანკის მიერ განაღდებული, დროულად ვერ გადაიხდილი თამაშუქები	o9	კრედიტორები
A10	სესხები აულ	o10	სხვა ვალდებულებები
a11	მოკლევადიანი		სულ ვალდებულებები (O1 + O4 + O8)
a12	საბანკო	C1	მთავარი კაპიტალი სულ
a13	გრძელვადიანი	c2	სანესდებო კაპიტალი
a14	ვადაგადაცილებული	c3	ბანკის სხვა ფონდები
A15	დანარჩენი აქტივები სულ	c8	მოგება
a16	ინვესტიციები	C4	დამატებითი კაპიტალი სულ
a17	კაპიტალზეული და არაბატორალური აქტივები	c5	ფონდები და სხვა ფონდები
a18	სხვა აქტივები	c6	რესერვები
a19	კლიენტული სახსრები, იარყები და ხარალი	c7	სავალუტო სახსრების გადაფასება
	ბალანსი (A1+A6+A10+A15)		ბალანსი (O1 + O4 + O8 + C1 + C4)

ბანკის მდგომარეობის შესახებ ობიექტური წარმოდგენის ჩამოსაყალიბებლად იყენებენ ანალიზის 2 ბლოკს. პირველს აყალიბებს აქტივებისა და პასივების ხარისხის, აგრეთვე, მათი ლიკვიდობის მაჩვენებლები და იგი შეიძლება გამოდგეს მსესხ-

ებელი ბანკის ფინანსური მდგომარეობის შეფასებისთვისაც. მეორე აერთიანებს ეფექტიანობის დამატებით ანუ მადეტალიზებულ მაჩვენებლებს, ძირითადი მაჩვენებლების ცვლილების მიზეზებს და საქმიანობის ეფექტიანობის ფაქტორების დეტალიზებას.

აქტივების ხარისხის მაჩვენებელთა ჯგუფი იძლევა აქტივების შეფასების საშუალებას ბანკის სარესურსო ბაზის მიმართ. პასივების სტრუქტურის მაჩვენებლებში ასახულია ბანკის მდგრადობის მახასიათებელი პარამეტრები, ვალდებულებათა სტრუქტურა, ლიკვიდობის რისკის ან ხარჯების მინიმიზაციის ხარისხი, კაპიტალის საკმარისობის დონე. ბანკის ლიკვიდობის შეფასების განყოფილება ასახავს ვადების მიხედვით ყველაზე მერყევი ვალდებულებების უზრუნველყოფის ხარისხს ბანკის ლიკვიდური სახსრებით. ანალიტიკური საშუალებების მთელი ეს არსენალი საშუალებას აძლევს ანალიტიკოსს „მომენტალურად“ შეაფასოს ბანკის საქმიანობის პრაქტიკულად ყველა ძირითადი კომპონენტის მნიშვნელობა და გამოავლინოს, თუ საქმიანობის რომელმა პარამეტრებმა იქონიეს ყველაზე მეტი გავლენა მის მომგებიანობაზე.

საჭიროების შემთხვევაში უფრო გულდასმითი ანალიზისათვის იყენებენ ბანკის ფინანსური საქმიანობის ეფექტიანობის დამატებით მაჩვენებლებს და ატარებენ ეფექტიანობაზე მოქმედი ფაქტორების დეტალიზებას.

ბალანსის მოდიფიცირებული განტოლების საფუძველზე ბანკის ფინანსური საქმიანობის ანალიზი საჭიროა პორტფელის იმ შეზღუდვათა დაცვისა და რეგულირების მონიტორინგისათვის, რომლებსაც თვითონ ბანკი ირჩევს კონკრეტული საგეგმო პერიოდისათვის.

ამ წინასწარი შენიშვნების შემდეგ შეუდგეთ თვითონ განტოლების შედგენას. 13.6 ცხრილის ბალანსისა და ბანკის მოგე-

ბისა და წაგების ანგარიშების (იხ.ცხ.13.7) საფუძველზე ანგარიშობენ საჭირო კოეფიციენტებს. აქტივების ხარისხის მაჩვენებლებს აფასებენ ბანკის სარესურსო ბაზის მიმართ, ხოლო შემოსავლიანი აქტივების შეფასება უფრო საყურადღებოა ფასიანი აქტივების მიმართ (K2). ამიტომ ამ კოეფიციენტს უპირატესობას ანიჭებენ ტრადიციული K1-ის მიმართ. სხვა მაჩვენებლების პარამეტრები 13.8 ცხრილშია ასახული.

ცხრილი 10.15

მოგებისა და წაგების ანგარიშების აგრეგირებული მაჩვენებლები

აგრეგატი	მუხლები
d1	საპროცენტო განაკვეთები
r1	საპროცენტო ხარჯები
e1	საპროცენტო მარჟა (d1-r1)
d2	არასაპროცენტო შემოსავლები
d2*	მათ შორის ფასიანი ქალაქების მიხედვით
r2	არასაპროცენტო შემოსავლები
d3	მთელი შემოსავლები (d1+d2)
r3	მთელი დანახარჯები (r1+r2)
e2	მთელი მოგება (d3-r3)

აქტივების ხარისხის მაჩვენებლები

ცხრილი 10.16

მაჩვენებლის განმარტება	საანგარიშო ფორმულა	ისტამლურ მნიშვნელობათა დიაპაზონი	მაჩვენებლის ეკონომიკური შინაარსი და შესაძლო მნიშვნელობათა ექსპერტული შეფასებები
1	2	3	4
K1 - შემოსავლიანი აქტივების აქტივები	$(A5+A6+A10+A16+A18) / (A1+A6+A10+A15)$	0,75 - 0,85	შემოსავლის მომტანი აქტივების ხვედრითი წილი აქტივების შემადგენლობაში (უნდა განვიხილოთ K2-თან ურთიერთკავშირში)
K2 - შემოსავლიანი აქტივების ფასიანი პასივები	$(A5+A6+A10+A16+A18) / (O1+O4)$	$> = 1,0$	შემოსავლიანი აქტივების შეფარდება ფასიან რესურსებთან (პრიორიტეტულია K1-ის მიმართ)
K3 - კრედიტები / ვალდებულებები	$(A10) / (O1+A4+O8)$	$> 0,7$ აგრესიული $< 0,6$ ფრთხილი პოლიტიკა	ბანკის აგრესიული ან ფრთხილი საკრედიტო პოლიტიკა აგრესიული პოლიტიკის დროს ზედა ზღვარია 0,78. ნეგატიური ინფორმაცია გაუპარტოვებლად საშიშია საქმიანობა. ფრთხილი პოლიტიკის დროს ქვედა ზღვარია 0,53. უფრო ქვემოთ არის ზარალის შესაძლებლობა ან $K10 > 0,4$ დროს
K4 - ბანკის მსესხებელი / კრედიტები	$(O6) : (A12)$	$> = 1,0$ შესახებელი; $< = 1,0$ კრედიტორი	ბანკის მიერ აგრესიული ან ზომიერი საკრედიტო პოლიტიკის გატარების შესაძლებლობა. თუკი ბანკი მსესხებელია, მაშინ დასაშვებია $K3 = 0,6$ თუკი ბანკი კრედიტორია, მაშინ დასაშვებია მნიშვნელობა $K3 = 0,7$
K5 - კრედიტები / კაპიტალი	$(A10) / (C1+C4)$	$< = 8,0$	საკრედიტო პოლიტიკის რისკიანობა: 8,0-ზე მაღალი მნიშვნელობა მოწმობს კაპიტალის უკმარისობას ან ბანკის აგრესიულ საკრედიტო პოლიტიკას (უნდა შევუდაროთ K3 და K4-ის მნიშვნელობებს);
K6 - ვადაგადაცეცილებული კრედიტები / კრედიტები	$(A14) : (A10)$	$< = 0,04$	ვადაგადაცეცილებული კრედიტების ხვედრითი წილი ბანკის საკრედიტო პორტფელში
K7 - კრედიტისთვის შექმნილი რეზერვები / კრედიტები	$(C6) : (A10)$	$< = 0,04$	საკრედიტო საქმიანობიდან მიღებული ზარალის დასაფარავი რეზერვები; ნაკლები არ უნდა იყოს K6-ის მნიშვნელობაზე

პასივების სტრუქტურის მაჩვენებლებში ასახულია ბანკის მდგრადობის ვალდებულებათა სტრუქტურის, ლიკვიდობის რისკის ან დანახარჯების მინიმიზაციის ხარისხის, კაპიტალის საკმარისობის დონის მახასიათებელი პარამეტრები (იხ. ცხ.10.17).

ცხრილი 10.17

პასივების სტრუქტურის ხარისხის მაჩვენებლები

განმარტება	განგარიშების ფორმულა	ოპტიმალური მაჩვენებლის დიაპაზონი	მაჩვენებლის ეკონომიკური შინაარსი და შესაძლო მნიშვნელობათა ექსპერტული შეფასებები
1	2	3	4
K11 - კაპიტალი/აქტივები	$(C1+C4)(A1+A6+A10+A15)$	0,08-0,15	აფასიათებს ბანკის ფინანსურ მდგრადობას. როცა $K < 0,08$, არსებობს გაკოტრების რისკი - მეტინამეტი საფრთხის ზღვარი; როცა $K > 0,15$, მაშინ ბანკი არატენოლოგიური და კონკურენტუნაროა
K12 - ოპორტუნული დივიდენდები/ვალდებულებები/აქტივები	$(O1+O4)(A1+A6+A10+A15)$	0,5-0,7	ვადიანობისა და საიმედოობის დონე
K13 - სესხები/აქტივები	$(O6+O7)(A1+A6+A10+A15)$	0,2-0,35	იგივე
K14 - ონკოვალდებულებები/ვალდებულებები	$(O1):(O1+O4+O8)$	0,2-0,4	მდგრადობის რისკის ან დანახარჯების მინიმიზაციის ხარისხი. $K14 = 0,2$ - მდგრადობის რისკის მინიმიზაცია; $K14 = 0,4$ - ოპერაციული ხარჯების მინიმიზაცია
K15 - ვადიანი ანაბრები/ვალდებულებები	$(O5):(O1+O4+O8)$	0,1-0,3	იგივე $K15 = 0,1$ - დანახარჯების მინიმიზაცია; $K15 = 0,3$ - მდგრადობის რისკის მინიმიზაცია

1	2	3	4
K16 - სესხ-ბი / ვალდებულებები	(O6):(O1+O4+O8)	0,25-0,40	იგივე K16 = 0,25 - დანახარჯებს მინიმიზაცია; K16 = 0,40 - მდგრადობის რისკის მინიმიზაცია
K17 - სხვა ვალდებულებები/ ვალდებულებები	(O8):(O1+O4+O8)	მიიხსნება - რაფვის min-კენ	პასიური მდგრადობის ხარისხი და სხვა ვალდებულებების (ჯარიმები, პენიები, პირგასამტეხლოები) მართვის დონე
K18 - მთავარი კაპიტალი/საკაპიტალი	(C1):(C1+C4)	$\geq 0,5$	მთავარი კაპიტალის საკმარისობის დონე

ცხრილი 10.18

მიმდინარე ლიკვიდობის მაჩვენებლები

განმარტება	განვარიშების ფორმულა	ოპტიმალური მაჩვენებელი დიაპაზონი	მაჩვენებლის ეკონომიკური შინაარსი და შესაძლო მნიშვნელობათა ექსპერტული შეფასებები
K8 - საკასო აქტივები/ონკოლური ვალდებულებები	(A1):(O1)	0,2 - 0,5	ლიკვიდური სახსრებით ყველაზე მერყევი ვალდებულებების დაფარვის ხარისხი
K9 - საკასო აქტივები/ონკოლური და ვადიანი ვალდებულებები	(A1):(O1+O4)	0,05 - 0,3	ლიკვიდური სახსრებით დემოზიტებისა და ანაბრების დაფარვის ხარისხი K8-თან ერთად იყენებენ დემოზიტებისა და ანაბრების სტრუქტურის შესაძლო დამახინჯებათა შესარბილებლად; პრიორიტეტული კოფიციენტი K8
K10 - ფასიანი ქალაქის პორტფელი/ვალდებულებები	(A6):(O1+O4+O8)	0,15 - 0,40	ლიკვიდობის პოტენციური მარაგი მუორადი ლიკვიდური რესურსების გამოყენების დროს როდესაც $K10 = 0,4$ და $K13 + 0,35$, მაშინ ჩნდება ზარალის რისკი, როდესაც $K10 < 0,15$ და $K3 > 7$, მაშინ ჩნდება ბანკის პორტფელის არალიკვიდობის რისკი

ბანკების ლიკვიდობა ასახავს ვადების მიხედვით ყველაზე უფრო მერყევი ვალდებულებების უზრუნველყოფის დონეს ბანკის ლიკვიდური სახსრებით (იხ.ცხ.10.18).

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ანალიტიკოსს საშუალება აქვს საკმაოდ სწრაფად შეაფასოს ბანკის საქმიანობის პრაქტიკულად ყველა ძირითადი კომპონენტის მნიშვნელობა და გაარკვიოს, საქმიანობის რომელმა პარამეტრებმა იქონიეს ყველაზე მეტი გავლენა მის მომგებიანობაზე (იხ.ცხ.10.19).

ცხრილი 10.19

ბანკის საქმიანობის ეფექტიანობის ანალიზი

მაჩვენებლის განმარტება	საანგარიშო ფორმულა	ოპტიმალური მნიშვნელობათა დიაპაზონი	მაჩვენებლის ეკონომიკური შინაარსი და შესაძლო მნიშვნელობათა ექსპერტული შეფასებები
K19 - მოგება/აქტივები	(C8):(A1+A6+A10+A15)	1,0 - 4,0	აქტივების მუშაობის ეფექტიანობა
K20 - მოგება/შემოსავლები	(C8):(d3)	8,0 - 20,0	მოგება შემოსავლების ფულად ერთეულში
K21 - შემოსავლები/აქტივები	(d3-d2):(A1+A6+A10+A15)	14,0 - 22,0	შემოსავალი აქტივების ყოველ ერთეულზე
K22 - მოგება/კაპიტალი	(C8):(C1)	15,0 - 40,0	მთავარი კაპიტალის გამოყენების ეფექტიანობა
K23 - მულტიპლიკატორი	(A1+A6+A10+A15):(C1+C4)	8-20-ჯერ	აქტივების ის მოცულობა, რომლის მიღებაც შესაძლებელი ხდება საკუთარი კაპიტალის ყოველი ერთეულიდან

უფრო გულდასმითი ანალიზის საჭიროების შემთხვევაში შეგვიძლია ვისარგებლოთ ეფექტიანობის დამატებითი მაჩვენებლებით და მოვახდინოთ იმ ფაქტორების დეტალიზება, რომლებიც ბანკის საქმიანობის ეფექტიანობაზე მოქმედებენ (იხ.ცხ.10.20 და 10.21)

ცხრილი 10.20

ეფექტიანობის დამატებითი მაჩვენებლები

განმარტება	განგარიშების ფორმულა	ოპტიმალური მაჩვენებელთა დიაპაზონი	ნი მაჩვენებლის ეკონომიკური შინაარსი და შესაძლო მნიშვნელობათა ექსპერტული შეფასებები
K24 - საპროცენტო მარჟა/შემოსავლიანი აქტივები	$(e1):(a5+A6+A10+a16)$	1,0 - 3,0	შემოსავლიანი აქტივების მუშაობის ეფექტიანობა: შემოსავლიანი აქტივებიდან წმინდა საპროცენტო შემოსავლის დონე
K25 - სპრედ	$ (d1):(a5+A6+A10+a16) - [(r1):(O1+O4)]$	-	საპროცენტო განაკვეთების გაბნევა რესურსების დაბანდებასა და მოზიდვას შორის. K25-ის მეტისმეტად დაბალი ან უარყოფითი მნიშვნელობა მოწმობს არაეფექტიან (წამგებიან) საპროცენტო პოლიტიკას. K25-ის მაღალი მნიშვნელობა მოასწავებს ან დამატებითი რესურსების მოზიდვის შესაძლებლობათა სრულად გამოუყენებლობას (იხ. K14-K16) ან აქტივების მეტისმეტად რისკიან პორტფელს (იხ. K3-K5)
K26-საპროცენტო შემოსავლები/საპროცენტო ხარჯები	$(d1):(r1)$	110,0-125,0-ჯერ	საპროცენტო შემოსავლებით საპროცენტო ხარჯების დაფარვის ხარისხი

ეფექტიანობაზე მოქმედი ფაქტორების დეტალიზაცია (1 ფულად ერთეულზე დაყვანით)

განმარტება	განგარიშების ფორმულა	ლაოპტიმალურ მაჩვენებელთა	დიაპაზონი მაჩვენებლის ეკონომიკური შინაარსი და შესაძლო მნიშვნელობათა ექსპერტული შეფასებები
------------	----------------------	--------------------------	--

აქტივების ერთეულზე

K32 - საპროცენტო მარჟა	$(c1):(A1+A6+A10+A15)$	1,0=4,0	სპრედის მართვის ეფექტიანობა
K33 - არასაპროცენტო ხარჯები	$(r2):(A1+A6+A10+A15)$	1,0-4,0	აქტივების 1 ფულად ერთეულზე დანახარჯების ზღვრული დონე

შემოსავლების ერთეულზე

K 3 4 - არასაპროცენტო ხარჯები	$(d2-d2*):d3$	5,0 - 15,0	შიდასაბანკო რეზერვების გამოყენების ეფექტიანობა
K35 - არასაპროცენტო ხარჯები	$(r2):(d3)$	10,0 - 25,0	ბანკის ხარჯების მართვის ხარისხი

კაპიტალის ერთეულზე

K36 - საპროცენტო მარჟა	$(e1):(c1)$	-	დამატებული ღირებულების სიდიდე და სპრედის მართვის ეფექტიანობა
K37 - შემოსავლები	$(d1):(c1)$		შემოსავლის რა თანხა მოიზიდება მთავარი კაპიტალის ერთ ფულად ერთეულზე

ეფექტიანობის ძირითადი მაჩვენებლების ცვლილების მიზე-

ზები შეგვიძლია განვსაზღვროთ 10.22 ცხრილში მოყვანილი ფინანსური კოეფიციენტების მეშვეობით

ცხრილი 10.22

ფინანსური კოეფიციენტები

განმარტება	განგარიშების ფორმუ-	ლაოპტიმალურ მაჩვენებელთა	დიაპაზონი მაჩვენებლის ეკონომიკური შინაარსი და შესაძლო მნიშვნელობათა ექსპერტული შეფასებები
K27-საპროცენტო მარჯვებების შემოსავლები	$(e1):(d)$	6,0 - 18,0	წმინდა საპროცენტო შემოსავლის დონე მონაშობს საპროცენტო პოლიტიკის ეფექტიანობაზე ან არაეფექტიანობაზე (იხ. K25)
K28-საპროცენტო შემოსავლები/აქტივები	$(d1)(A1+A6+A10+A15)$	10,0 - 18,0	საპროცენტო შემოსავლის სიდიდე აქტივების 1 ფულად ერთეულზე ასახავს დაბანდებათა ეფექტიანობისა და რისკიანობის დონეს
K29-არასაპროცენტო შემოსავლების/აქტივები	$(d2-d3)(A1+A6+A10+A15)$	1,0 - 3,0	შიდასაბანკო რეზერვების გამოყენების შესაძლებლობები
K30-არა შემოსავლიანი აქტივები/კაპიტალი	$(a2+a3+a4+a17+a18+a19):(C1+C4)$	0,5 - 2,0-ჯერ	კაპიტალის გამოყენების მიმართულებები
K31 - შემოსავლიანი აქტივები/კაპიტალი	$(a1+A6+A10+a16):(C1+C4)$	8,0 - 18,0	იმ შემოსავლიანი აქტივების სიდიდე, რომელთა მიღებაც ხერხდება კაპიტალის ყოველი 1 ფულადი ერთეულიდან

ანალიზის აქ შემოთავაზებული სქემის გამოყენება შესაძლებელია ბანკების რეიტინგის აგებისთვისაც, რადგანაც იგი იძლევა მსესხებელი ბანკების ობიექტურად რანჟირების შესაძლებლობას მათი მომგებიანობისა და ლიკვიდობის გათვალისწინებით.

10.8.4. ბანკის ბალანსის ძირითადი ბანტოლება

ამ შემთხვევაში ბანკის ფინანსური მდგომარეობის შეფასება ეფუძნება შედარებითი ანალიტიკური ბალანსისა და ბანკის მოგება-წაგების შესახებ ანგარიშგების ანალიზს. ასეთმა ანალიზმა უნდა შეაფასოს: 1) ბანკის ფინანსური მდგომარეობის სტრუქტურა და დინამიკა შედარებითი ანალიტიკური ბალანსის საფუძველზე; 2) ფინანსური მდგომარეობის მდგრადობა; 3) საქმიანი აქტივობა; 4) მართვის ეფექტიანობა; 5) ლიკვიდობა; 6) ბანკის საკუთარი სახსრებით შემოსავლიანი აქტივების უზრუნველყოფა მისი საქმიანობის მაჩვენებლებისა და ოპტიმალური ტენდენციის შეუსაბამობის დროს; 7) ბანკის ფინანსური მდგომარეობის დინამიკა და დასაშვები საზღვრები.

შედარებითი ანალიტიკური ბალანსის საფუძველზე აფასებენ ბანკის საერთო ფინანსურ მდგომარეობას და მის ცვლილებებს საანალიზო პერიოდებში (საანალიზო პერიოდების მინიმალური რაოდენობაა 3). 13.15 ცხრილში მოყვანილია შედარებითი ანალიტიკური ბალანსის ფორმა, რომელიც შემდეგ მაჩვენებლებს მოიცავს: ბანკის სტრუქტურა (გრაფები ან სვეტები 3-8); ბალანსის დინამიკა (სვეტები 9-11, 15-17), ბალანსის სტრუქტურის დინამიკა (სვეტები 12-14, 18-20). 3,4,5 სვეტებში ასახულია ბალანსის აქტივისა და პასივის მუხლებისა და განყოფილებათა შედეგების აბსოლუტური სიდიდეები საანალიზო პერიოდების დასაწყისსა და დასასრულს; 6,7,8 - მათივე ხვედრითი წილები; 9,10,11 - აღნიშნული სიდიდეების აბსოლუტური ცვლილებები; 12,13,14 - მათივე ხვედრითი წილების ცვლილებები; 15,16,17 - აბსოლუტურ სიდიდეთა ცვლილებები შესადარებელ პერიოდებში; 18,19,20 - მუხლების აბსოლუტურ სიდიდეთა ცვლილებები პროცენტობით ბალანსის შედეგების ცვლილების მიმართ. ბანკის ფინანსური მდგომარ-

ეოის ცვლილების საერთო სურათის გააზრების მიზნით საყურადღებოა ბალანსის სტრუქტურის დინამიკის მაჩვენებლები, განსაკუთრებით ისინი, რომლებიც 18-20 სვეტებშია წარმოდგენილი.

ბანკის აქტივები სამი ნაწილისგან შედგება: შემოსავლის მომტანი; შემოსავლის არმომტანი; იმობილიზებული აქტივები. პასივები ორი ნაწილისგან შედგება: საკუთარი ბრუტო - სახსრები; მოზიდული სახსრები. ბალანსის გარეთ ცალკე სტრიქონადაა წარმოდგენილი საკუთარი ნეტო - სახსრები. ბალანსის ამგვარი სტრუქტურა საშუალებას გვაძლევს:

1. გამოვყოთ ოპერაციათა ცალკეული აქტიური და პასიური სახეები და შევაფასოთ მათი მნიშვნელობა აქტივებისა და პასივების მთელ სტრუქტურაში;

2. თვალი ვადევნოთ ნაშთების მოძრაობას ბალანსის ცალკეულ ანგარიშებზე;

3. განვსაზღვროთ კონკრეტული სახის საბანკო ოპერაციების მასშტაბების ცვლილების ზომა;

4. გამოვავლინოთ ბანკის მდგრადობაზე, შემოსავლიანობაზე, ოპერაციების მომგებიანობასა და ლიკვიდობაზე ცვლილებებისა და გადახრების ზემოქმედების მიზეზები და ხარისხი მუხლების მიხედვით;

5. გამოვყოთ ბანკის საკუთარი და მოზიდული რესურსები;

6. დავალაგოთ შემოსავლიანი, ლიკვიდური და იმობილიზებული აქტივები;

7. ვადების მიხედვით გავანაწილოთ კლიენტებისგან დეპოზიტების სახით მოზიდული სახსრები.

ბანკის შედარებითი ანალიტიკური ბალანსი

№	ბალანსის მუხლების დასახელება	მლნ.			ხვედრითი წილი, %			ცვლილებები		
		t1	t2	t3	t1	t2	t3	t2-t1	t3-t1	t3-t2
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

ცვლილებები

ხვედრითი წილები			პროცენტობით			პროცენტობით ბალანსის შედგენის ცვლილების მიმართ		
t2-t1	t3-t1	t3-t2	გრ.9: :გრ.3	გრ.10: :გრ.3	გრ.11: :გრ.4	(t2-t1): :(გრ.9-ის ჯამი)	(t3-t1): :(გრ.10-ის ჯამი)	(t3-t2): :(გრ.11-ის ჯამი)
12	13	14	15	16	17	18	19	20
№	აქტივები				№	პასივები		
1	2				1	2		
შემოსავლის არმომტანი აქტივები					საკუთარი ბრუნტო-სახსრები			
1.	ფულადი სახსრები				1.	სანესდებო კაპიტალი		
2.	სახსრები „ნოსტრო“ საკორ. ანგარიშებზე				2.	ბანკის ფონზდები		
3.	აავალდებულო სარეზერვო ფონდებში მარიცხვები				3.	სავალუტო სახსრების გადაფასება		
4.	უპროცენტო სესხები				4.	მოგება		
5.	კაპდაბანდებები და ძირითადი საშუალებები				5.	წინა წლების გაუნაწილებელ მოგება		
6.	არაპატერიალური აქტივები და შენობათა არენდის ხარჯები				6.	შემოსავალი		
7.	სამეურნეო მასალები და მომავალი პერიოდების ხარჯები				7.	სხვადასხვა ხარჯები		
8.	სხვადასხვა დებიტორები				8.	რეზერვები		
9.	სხვადასხვა აქტივები				9.	მომავალი პერიოდების შემოსავლები		

ცხრილი 10.23-ის გაგრძელება

№	აქტივები	№	პასივები
1	2	1	2
	შემოსავლის მომტანი აქტივები	10.	საკუთარი სახსრები ანგარიშსწორებაში
10.	კრედიტები	11.	ბანკის ფასიანი ვალდებულებების ვა- ყიდვიდან მიღებული სახსრები
	შემოსავლის მომტანი აქტივები		მოზიდული სახსრები
11.	დავალიანება კრედიტებზე		
12.	ბანკთაშორისი კრედიტები	12.	ვადიანი დეპოზიტები
13.	ფაქტორინგი	13.	დეპოზიტები მოთხოვნამდე
14.	ლიზინგი	14.	ცენტრალური ბაჟის კრედიტები
15.	მონაწილეობის უფლებები	15.	სხვა ბანკების კრედიტები
16.	სანელმწიფო ფასიანი ქაღალდები	16.	ბანკის სავალო ვალდებულებები
17.	არასაბელმწიფო ფასიანი ქაღალდები	17.	სახსრები ანგარიშსწორებებში
18.	იმობილიზებული აქტივები	18.	სახსრები საკორესპონდენტო „ლორო“ ანგარიშებზე
		19.	სხვა კრედიტორები
	ბალანსი		ბალანსი
			საკუთარი ნეტო-სახსრები = საკუ- თარი ბრუტო -სახსრები მინუს იმობი- ლიზებული აქტივები

აქტივსა და პასივში მომხდარი ცვლილებების შედარებით შეგვიძლია დავადგინოთ, თუ ძირითადად რომელი წყაროების ხარჯზე მოდის ფულის ნაკადი და ძირითადად რომელ აქტივებში აბანდებენ სახსრებს. ბალანსის მონაცემების საფუძველზე

აანალიზებენ: ბანკის კაპიტალის საკმარისობის დონის დინამიკას; საკუთარი სახსრების იმობილიზაციის დინამიკას; სათანადო ბრუტო-სახსრებისა და ნეტო-სახსრების დონის დინამიკას; ბანკის ვალდებულებების სიდიდისა და სტრუქტურის დინამიკას (მათ შორის კაპიტალისა და ვალდებულებების თანაფაროვნის, მოზიდული რესურსების სტრუქტურის, მოთხოვნამდე ანგარიშებში არსებული ნაშთების, საკუთარი სახსრების სტრუქტურის, სახსრების მოზიდვის აქტიურობის); ბანკის აქტიური ოპერაციების სიდიდისა და სტრუქტურის დინამიკას.

ცხრილი 10.24

ბანკის ფინანსური მდგომარეობის განსაზღვრისათვის გამოყენებული მაჩვენებლების გაანგარიშების ალგორითმები და ეკონომიკური შინაარსი

მაჩვენებლების დასახელება	გაანგარიშების ალგორითმი შედარებითი ანალიტიკური ბალანსის მიხედვით	მაჩვენებლის ეკონომიკური შინაარსი
--------------------------	--	----------------------------------

განყოფილება 1. ფინანსური მდგომარეობის მდგრადობის მაჩვენებლები

საკუთარი სახსრების მდგომარეობა - K1	საკუთარი ნეტო-სახსრები/აქტივი (სტრ.4+სტრ.5+სტრ.6+სტრ.7+სტრ.8)	უშუალოდ მწარმოებლური მიმოქცევიდან გადანახული ფულადი სახსრების უზრუნველყოფა საკუთარი სახსრებით
მანევრირება - K2	საკუთარი ნეტო - სახსრები/საკუთარი ბრუტო-სახსრები	საკუთარი სახსრების მოზილურობის ხარისხი
ავტონომიურობა - K3	საკუთარი ნეტო - სახსრები/მოზიდული სახსრები	ნახესხებ სახსრებზე დამოკიდებულების დონე
ვადიანი ხასიათის სახსრების მოზიდვა - K4	პასივი (სტრ.11+სტრ.12+სტრ.18)/მოზიდული სახსრები	მდგრადობის ხარისხი აქტივების მართვის ხარჯზე და აქტივების განთავსების ვადების მართვით მანევრირების ხარჯზე
ფინანსური დაძაბულობა - K5	ბალანსის შედეგი - პასივი, სტრ.3/მოზიდული სახსრები	ნახესხები სახსრების საკუთარი სახსრებით უზრუნველყოფის ხარისხი

გამოსაკვლევ პერიოდებში ფინანსური მდგომარეობისა და მისი ცვლილების საერთო დახასიათების შემდეგ ანალიზის მომდევნო მნიშვნელოვანი ამოცანაა ბანკის ფინანსური მდგომარეობის მაჩვენებლების კვლევა. ბანკის ფინანსური მდგომარეობის განსაზღვრისათვის გამოყენებული მაჩვენებლების ეკონომიკური შინაარსი და შედარებითი ანალიტიკური ბალანსის საფუძველზე მათი გაანგარიშების ალგორითმები 13.16-13.19 ცხრილებშია მოცემული.

ფინანსური მდგრადობის პოლიტიკის ამსახველი ყველაზე უფრო განმაზოგადებელი მაჩვენებელია საკუთარი სახსრების წყაროების სიჭარბე (უკმარისობა) (K1 ცხრ.10.24.-დან). მისი მნიშვნელობა უნდა იყოს $K1 > 0$. მისი მზარდი დინამიკა მოწმობს ბანკის მიზანმიმართულად სწრაფვას თავისი ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესებისაკენ და პირიქით.

დამატებით შემფასებელ მაჩვენებლად, რომელსაც შეუძლია დაადასტუროს K1-ის სიდიდისა და დინამიკის საფუძველზე გამოტანილი დასკვნის სისწორე, გამოდგება საკუთარი ნეტო - და ბრუტო - სახსრების თანაფარდობა, რომელიც ასევე > 0 . მისი ნულოვანი მნიშვნელობა ადასტურებს ბანკის არამობილურობას იმ რისკის (საკრედიტო, საპროცენტო თუ საბაზრო) გაჩენის შემთხვევაში, რომელიც ახალი სახის საქმიანობას, კლიენტთა შემადგენლობის შეცვლას და ა.შ. უკავშირდება.

ბაზარზე კონიუნქტურული ძვრების მიმართ ბანკის მედეგობას და დამოუკიდებლობას აფასებენ მისი საკუთარი და ნახესხები სახსრების თანაფარდობით (K3). ამ თანაფარდობის დინამიკა მოწმობს მედეგობის ამაღლებას - მაჩვენებლის ზრდისას, ან კლებას - მაჩვენებლის შემცირებისას. მაჩვენებლის არითმია ნიშნავს ბანკში ლიკვიდობასთან დაკავშირებული პრობლემების არსებობას.

ბანკის დაუბალანსებელი მდგრადობის რისკს გან-

საზღვრავენ მოზიდული სახსრების შემადგენლობაში „გრძელვადიანი“ დეპოზიტების სიდიდით (K4). ამ მაჩვენებლის ზრდა უზრუნველყოფს აქტიური და პასიური ოპერაციების დაბალანსებულად მართვას ვადებისა და მოცულობების მიხედვით, ხოლო მისი შემცირება ან ამგვარი ტრენდის უქონდობა მეტყველებს ბანკის დამოკიდებულებაზე ფინანსური ბაზრის ნებისმიერი ცვლილების მიმართ.

ბანკის საკუთარი სახსრებით მისი მოზიდული რესურსების უზრუნველყოფის დონის (K5) ზრდა ასახავს ფინანსური მდგომარეობის მდგრადობის მომატებას, მაგრამ მისი საქმიანობის ეფექტიანობის კლებას ფინანსური რევერიჯის გამოყენებიდან უკუგების შემცირების გამო. განსახილველი პერიოდების განმავლობაში K5-ის შემცირება შესაძლოა მოწმობდეს საკრედიტო პოლიტიკის აგრესიულობას და საკრედიტო რისკის პოტენციურ მომატებას.

ბანკის საქმიანი აქტიურობა. 10.25. ცხრილში მოყვანილი მაჩვენებლების ჯგუფი ემსახურება საფინანსო ბაზარზე ბანკის საქმიანობის ეფექტიანობის დონის გაზომვას. აქტივების ეფექტიანად გამოყენების შესაძლებლობა (K6) აისახება მოგების მომტანი იმ აქტივების ზომაში, რომლებიც განსაზღვრავენ ბანკის მდგომარეობას საბანკო მომსახურების ბაზარზე. ასეთი აქტივების ხვედრითი წილის ამაღლება მოწმობს ბანკის საქმიანი აქტიურობის ესკალაციას და მის მიერ თავისი საბაზრო ნიშნის გაფართოებას (ტენდენციის შეფასებისას განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დავუთმოთ „პრობლემური“ კრედიტების დონის დინამიკას). თუ ამ აქტივების დონე 0,7-ზე ნაკლებია, მაშინ ბანკის მომავალი მეტად პრობლემურია. K6-ის ტრენდის მკვეთრი ცვლილებები მიუთითებს ბანკის შემოსავლიანი ოპერაციების დაუბალანსებელ სტრუქტურაზე.

ბანკის ფინანსური მდგომარეობის განსაზღვრისათვის გამოყენებულ მარჩვენებლების გაანგარიშების ალგორითმები და ეკონომიკური შინაარსი

მარჩვენებლების დასახელება	გაანგარიშების ალგორითმი შედარებითი ანალიტიკური ბალანსის მიხედვით	მარჩვენებლის ეკონომიკური შინაარსი
---------------------------	--	-----------------------------------

განყოფილება 2. საქმიანი აქტიურობის მარჩვენებლები

აქტივების გამოყენების ეფექტიანობა - K6	შემოსავლის მომტანი აქტივები/ბალანსის შედეგი	შემოსავლის მომტანოპერაციებში უშუალოდ მონაწილე აქტივების ხვედრითი წილი
მოზიდული სახსრების გამოყენება - K7	აქტივი (სტრ.10 +სტრ.12+სტრ.13)/მოზიდული სახსრები	კრედიტებზე გამოსაყენებელი მოზიდული სახსრების ხვედრითი წილი
მოზიდული სახსრების შემოსავლიანობა - K8	პასივი (სტრ.6)/მასივი (სტრ.12+სტრ.13+სტრ.14+სტრ.15)	შემოსავალი ბანკის მიერ მოზიდული საკრედიტო რესურსების ფულად ერთეულზე
რამბურსული უნარი - K9	1: [(მოზიდული სახსრები) : (პასივი, სტრ.6)]	ბანკის შემოსავლის ის ნაწილი, რომელიც დავალიანების დასაფარავედაა გადანახული
მოზიდული სახსრების აქტიურობა - K10	მოზიდული სახსრები/რასივი(სტრ.15)	ბანკის აქტიურობა საფინანსო ბაზარზე სახსრების მოზიდვაში ბანკთა შორისი დაკრედიტების გარდა

ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა შეგვიძლია შევაფასოთ მოზიდული სახსრების გამოყენების მარჩვენებლით (K7). საანალიზო პერიოდის მანძილზე მისი მკვეთრი რყევები მოწმობს პოლიტიკის ცვალებადობას დაკრედიტების სფეროში (0,75-ზე მეტი - გრესიული და მაღალრისკიანი პოლიტიკა; 0,65-ზე ნაკლები - პირიქით),

თუკი ესთ სისტემატური არადივერსიფიცირებული რისკებით არაა გამონვეული. K7-ის უმნიშვნელოდ ზრდის ტენდენცია ან მისი გვერდითა ტრენდი იმის ნიშანია, რომ ბანკი აქტიურად ასორციელებს დაკრედიტებას და თავისი სარესურსო ბაზის მართვას. K7-ის დინამიკის შეფასებისას ყურადღება უნდა მივაქციოთ შესაძარებელი ბალანსის მეთექვსმეტე სტრიქონს, რომელიც შესაძლოა უარყოფით კორელაციაში იმყოფებოდეს გამოსაკვლევ მაჩვენებელთან. ეს დაადასტურებს ლიკვიდური ფასიანი ქალაღდების ისეთ ფულად კონვერტაციის პოტენციურ შესაძლებლობას, რომელიც შემდეგ კრედიტის სახით შეიძლება გაიცეს.

სასესხო სახსრების ეფექტიანად გამოყენებაში ბანკის აქტიურობას გამოხატავს K8 თანაფარღობა. თუ არ არსებობს რაიმე ტრენდი (მატებადი, კლებადი თუ ჰორიზონტალური), ე.ი. ნახტომისებური დინამიკა, მაშინ ეს ნიშნავს არალიკვიღობის ან საპროცენტო რისკის პოტენციურ გაჩენას. მღოვრედ ზრდად ან ჰორიზონტულ ტრენდს შეესაბამება ბანკის ეფექტიანი საქმიანი აქტიურობა დაბალანსებული საკრედიტო-სადეპოზიტო პორტფელის მართვაში.

რამბურსული უნარის მაჩვენებლის (K9) მეშვეობით შეგვიძლია შევადასოთ ბანკის მიერ მოზიღული სახსრების გამოყენების აქტიურობა და მათი ეფექტიანად განკარგვის უნარი; K9 ახასიათებს შემოსავლის მომტანი აქტივების ეფექტიანად მიმოქცევაში ბანკის მიერ გამოვლენილ მეტ-ნაკლებ უნარს.

ბანკის ის საქმიანობა, რომელიც კლიენტთა სადეპოზიტო ბაზის განვითარებისკენაა მიმართული, სახსრების მოზიღვის აქტიურობით (K10) ფასდება. ამ მაჩვენებლის დინამიკის საფუძველზე გამოგვაქვს დასკვნა აღნიშნული აზის საიმედოობის, მოზიღვის ვადებისა და ლირებულების ლშესახებ, თუკი ბანკი ბანკთაშორისი დაკრედიტების ბაზარზე არ სპეციაღიზდება. ხსენებული თანაფარღობის კლება იმაზე მეტყველებს, რომ ბანკს არ შეუძლია ან არ სურს კლიენტების მოზიღვის ტექნოლოგის შემუშავება, აგრეთვე, იმაზეც, რომ ბანკი დამოკიღებულია საბანკო რისკების მაღალი დონის მქონე ერთ კლიენტზე ან კლიენტთა ჯგუფზე.

ბანკის მართვის ეფექტიანობა. ბანკის მაღალკვალიფიციური მენეჯმენტის შედეგობრივი მაჩვენებლებია მისი საქმიანობის რენტაბელობის მაჩვენებლები, რომლებიც ამ საქმიანობის მომგებიანობასა და შემოსავლიანობას ასახავენ.

ბანკის ფინანსური მდგომარეობის განსაზღვრისათვის გამოყენებული მაჩვენებლების გაანგარიშების ალგორითმები და ეკონომიკური შინაარსი

ცხრილი 10.26

მაჩვენებლების დასახელება	გაანგარიშების ალგორითმი შედარებითი ანალიტიკური ბალანსის მიხედვით	მაჩვენებლის ეკონომიკური შინაარსი
--------------------------	--	----------------------------------

განყოფილება 3. მართვის ეფექტიანობა

შემოსავლის რენტაბელობა - K11	პასივი (სტრ.4)/პასივი (სტრ.6)	შემოსავლის ერთეულზე მოსული მოგება
მთელი კაპიტალის რენტაბელობა - K12	პასივი (სტრ.4)/აქტივის ბალანსის შედეგი	მთელი აქტივების ერთეულზე მოსული მოგება
შემოსავლის მომტან აქტივების შემოსავლიანობა - K13	პასივი (სტრ.6)/შემოსავლის მომტანი აქტივები	შემოსავლის მომტანი აქტივების ერთეულზე მოსული ფულადი შემოსავალი
საკუთარი სახსრების რენტაბელობა - K14	პასივი (სტრ.4)/საკუთარი ბრუტო-სახსრები	საკუთარი საბრუნავე სახსრების ერთეულზე მოსული მოგება
მიმდინარე აქტივების რენტაბელობა - K15	პასივი (სტრ.4)/ბალანსის შედეგი - აქტივი (სტრ.3+სტრ.5+სტრ.6+სტრ.7+სტრ.18)	მიმოქცევაში მყოფი აქტივების ერთეულზე მოსული მოგება

შემოსავლის რენტაბელობა (K11) ასახავს ბანკის მენეჯმენტის უნარს, აკონტროლოს თავისი ხარჯები (ობიექტური ხარჯვითი ფაქტორის - საპროცენტო განაკვეთის საბაზრო დონის - გარდა). ამ მაჩვენებლის ზრდა ნიშნავს სარესურსო ბაზის სტრუქტურის ჰარმონიზაციას, ე.ი. ძვირადღირებული ინსტრუმენტების შემცირებას, რამდენადაც ეს შესაძლებელია. კოეფიციენტის დინამიკის გვერდითა ტრენდი იმას მოწმობს, რომ დანახარჯების ჩამოყალიბებული სტრუქტურა უზრუნველყოფს ბანკის მიერ განეული მომსახურების საკმარის ხრისხსა და ეფექტიანობას.

მთელი კაპიტალის რენტაბელობა (K12) ახასიათებს ბანკის საქმიანობას აქტივების განთავსების მართვის ეფექტიანობის თვალსაზრისით ანუ მათ მიერ შემოსავლის მოტანის შესაძლებლობის თვალსაზრისით. მაჩვენებლის მკვეთრად ზრდა მოწმობს ოპერაციების ჩატარებას საკრედიტო რისკის მაღალი დონით, კლება კი იმას, რომ შეიძლება მაღალი იყოს აქტივების იმობილიზაციის დონე და, მაშასადამე, აქტივების მობილური მართვის დაკარგვის რისკი. მაჩვენებლის მდოვრედ შეცვლა ნებისმიერი ტრენდისას შეიძლება აღნიშნავდეს ბანკის აქტიური პორტფელის რაციონალურად ჩამოყალიბებულ სტრუქტურას.

აქტივების „უკუგების“ ფინანსური კოეფიციენტი (K13) გვიჩვენებს, თუ როგორ ფუნქციონირებს ბანკი მომუშავე აქტივებზე პირდაპირ დამოკიდებულების თვალსაზრისით. მისი მეშვეობით შეგვიძლია შევაფასოთ შემოსავლის მომტანი აქტივების პორტფელის დაბალასებულობა და ამ ოპერაციების მართვის ხარისხი. მდოვრედ ზრდა ან მცირედ კლება აქტიური პორტფელის ჩამოყალიბებული პროპორციების დასტურია, ხოლო მკვეთრი ცვლილებები შეიძლება მიუთითებდეს პორტფელის მაღალ რისკზე ან მასში პრობლემური კრედიტების მაღალ დონეზე.

საკუთარი საბრუნავი სახსრების გამოყენების ეფექტიანობას (K14) ზომავენ აღნიშნული სახსრების ღირებულებაზე მოსული მოგების სიდიდით. მისი ზრდა აღნიშნავს ბანკის აქტიურ ოპერაციებში ჩართული იმ საკუთარი მობილური სახსრების მატებას, რომლებიც ამაღლებენ ბანკის მდგრადობას და გადაწყვეტილებათა მიღების ოპერატიულობას რომელიმე საბანკო რისკის დადგომისას, ე.ი. საბაზრო სიტუაციის ცვლილებაზე სწრაფად რეაგირების უნარს.

აქტიურ ოპერაციებში მონაწილე კაპიტალის საერთო

რენტაბელობა (K15) აფასებს ბანკის მიმდინარე აქტივების ბრუნვის ეფექტიანობას. ამ მაჩვენებლის მნიშვნელობის მდოვრედ ზრდა აღნიშნავს მიმდინარე აქტივების ბრუნვათა რიცხვის გადიდებას დროის ერთეულში. „წყვეტილად“ ცვლილება ასახავს ბაზრის კონიუნქტურაზე დამოკიდებულებას (საბაზრო რისკს) და დაუბალანსებელი ლიკვიდობის რისკის წარმოქმნის შესაძლებლობას თავისი ოპერაციებისადმი ბანკის არაკრიტიკულად მიდგომის შემთხვევაში.

ბანკის ლიკვიდობა მდგომარეობს მის შესაძლებლობასა და სურვილში, შეასრულოს კლიენტებისა და კონტრაქტების წინაშე წარმოქმნილი ვალდებულებები საანალიზო პერიოდებში. ბალანსის ლიკვიდობას როგორც აქტივებით ვალდებულებების დაფარვის ხარისხს და აქტივების ლიკვიდობას უზრუნველყოფს სავალდებულო ეკონომიკური ნორმატივების დაცვა, აქ ანალიზი მიმართულია ბანკის ლიკვიდობის შეფასებისკენ იმის გათვალისწინებით, თუ როგორ შეიცვალა განსახილველი პერიოდის განმავლობაში საკუთარი და მოზიდული სახსრები, საკუთარი კაპიტალი, სადეპოზიტო ბაზა და ლიკვიდური აქტივები (ცხრ.10.27).

დაფარვის შუაულედური კოეფიციენტის მაჩვენებლის (K16) ანალიზის საფუძველზე შეგვიძლია გამოვიტანოთ დასკვნა ბანკის საკუთარი და მოზიდული სახსრების ადეკვატურობის შესახებ დინამიკაში. ამ თანაფარდობის ზრდა და მაღალი დონე მეტყველებს ბანკის ზრდა-განვითარების მაღალი პოტენციალების შექმნის სტრატეგიის შესახებ. მაჩვენებლის ზრდის ტემპების შენელება (შენწყვეტა) სათუოს ხდის ბანკის საკუთარი სახსრებით უზრუნველყოფილი დამატებითი სახსრების კრედიტების გაცემისა და სხვა მიზნებისათვის მობილიზების უნარს.

საკუთარი სახსრების სტრუქტურაში საბაზისო კაპიტალის ხვედრითი წილი (K17) ასახავს ბანკის მდგრადობის დონეს, რომლის მეშვეობითაც განისაზღვრება საბურანვი და იმობილიზებული აქტივების შემადგენლობაში გამოყენებული საკუთარი ბრუტო-სახსრების უზრუნველყოფა მთავარი კაპიტალით. ზრდადი და პორიზონტალური ტრენდების არსებობა გვაფიქრებინებს, რომ ბანკი ცდილობს ჰქონდეს გადახდისუუნარობის დაბალი ალბათობის უზრუნველყოფისათვის საკმარისი მთავარი კაპიტალი.

ბანკის ფინანსური მდგომარეობის განსაზღვრისათვის გამოყენებული მაჩვენებლების გაანგარიშების ალგორითმები და ეკონომიკური შინაარსი

ცხრილი 10.27

მაჩვენებლების დასახელება	გაანგარიშების ალგორითმი შედარებითი ანალიტიკური ბალანსის მიხედვით	მაჩვენებლის ეკონომიკური შინაარსი
--------------------------	--	----------------------------------

განყოფილება 4. ბანკის ლიკვიდობის მაჩვენებლები

დაფარვის შუალედური კოეფიციენტი - K16	საკუთარი ნეტო-სახსრები/მოზიდული სახსრები	საკუთარი სახსრებით სასესხო სახსრების უზრუნველყოფის დონე
საკუთარი კაპიტალის დაფარვის კოეფიციენტი - K17	მ ა ს ი ვ ი (სტრ.1+სტრ.2+სტრ.4+სტრ.5+სტრ.8)/საკუთარი ბრუტო-სახსრები	საბაზისო კაპიტალის დონე საკუთარი საბრუნავი სახსრების შემადგენლობაში
მომუშავე აქტივების დაფარვის კოეფიციენტი - K18	[საკუთარი ბრუტო სახსრები - პასივი (სტრ.3+სტრ.4+სტრ.9)]/შემოსავლის მომტანი აქტივები	საკუთარი საბრუნავი სახსრებით მომუშავე აქტივების უზრუნველყოფის ხარისხი
იმობილიზაციის კოეფიციენტი - K19	საკუთარი ნეტო-სახსრები/ [იმობილიზებული აქტივები + აქტივები (სტრ.4+სტრ.5+სტრ.6+სტრ.7+სტრ.15)]	ბრუნვიდან გადანახული აქტივების უზრუნველყოფის ხარისხი საკუთარი საბრუნავი სახსრებით
ფულადი რეზერვების დონე - K20	პასივი (სტრ.13)/[პასივი (სტრ.13) - აქტივი (სტრ.1+სტრ.2+სტრ.3+სტრ.16)]	მოთხოვნამდე დეპოზიტების უზრუნველყოფის ხარისხი მაღალ-ლიკვიდური აქტივებით

მაჩვენებლის სიდიდის შემცირება მეტყველებს ბანკის ვალდებულებების შეუსრულებლობის ალბათობაზე. აუცილებელია შეფარდების მრიცხველის შემადგენლობისა და სტრუქტურის გამოკვლევაც, ე.ი. ბანკის კაპიტალის სტრუქტურის შესწავლა დინამიკაში, რომელიც ახასიათებს კრედიტორების მოთხოვნების უზრუნველყოფის უნარს გაცემული კრედიტების დაუბრუნებლობის შემთხვევაში.

ბანკის საკუთარი სახსრებით შემოსავლიანი აქტივების უზრუნველყოფა (K18) ასახავს ყველაზე სარისკო სახის აქტივების დაფარვის ხარისხს კაპიტალით. შედარებითი ანალიტიკური ბალანსის მეშვეობით K18-ის საფუძველზე შეგვიძლია განვსაზღვროთ ბანკის საკუთარი სახსრების ხარისხი, მომუშავე აქტივების სტრუქტურა და მათი მდგომარეობა დინამიკაში, აგრეთვე, ამ თანაფარდობის ტენდენციის არსებობა-არარსებობა და მიმართულება. მაჩვენებლის ზრდა ხელს უწყობს საბანკო ოპერაციების უზრუნველყოფისა და დაცულობის დონის ამაღლებას ბაზრის კონკიუნქტურის არასასიკეთოთ შეცვლის პირობებში.

იმობილიზაციის კოეფიციენტის (K19) მნიშვნელობის გადიდება ასახავს ბანკის შესაძლებლობების ზრდას ბრუნვიდან გამოთიშული აქტივების უზრუნველყოფაში და ბალანსის ლიკვიდობის შესანარჩუნებლად საჭირო საკუთარი სახსრების საკმარისობის ამაღლებაში საკუთარი ნეტო-სახსრების თავისუფალი ნაშთის ხარჯზე. კოეფიციენტის კლების ტენდენცია იმის სიგნალია, რომ ბანკს არ შეუძლია საკუთარი სახსრებით უზრუნველყოს იმობილიზაცია, იზრდება არალიკვიდობის, გადახდისუუნარობისა და არასაიმედოობის რისკები.

მოთხოვნამდე ვალდებულებების დაფარვის ხარისხს ბანკის ყველაზე უფრო ლიკვიდური აქტივებით და საკუთარი ვალდებულებების მიხედვით ანგარიშის გასწორების შესაძლებლობას ასახავს შეფარდება K20. მას მხოლოდ ანალიტიკური მნიშვნელობა აქვს და გვიჩვენებს, თუ რა ოდენობითაა უზრუნველყოფილი ბანკის კლიენტების პრეტენზიები მათი საგადასახადო დავალებების დაფარვის ნაწილში.

დინამიკაში ფინანსური მაჩვენებლების სარწმუნო ანალიზის მიზნით მიზანშეწონილია მოვიყვანოთ შესაბამის ტენდენციასთან მათი შეუსაბამობის შესაძლო მიზეზების ჩამონათვალი (იხ.ცხრ.10.28).

ფინანსური მაჩვენებლების დინამიკა
(განისაზღვრება როგორც ფინანსური მაჩვენებლების შეფარდებები (2/1, 13/11 და 13/12 პერიოდებში, ოპტიმალურია ამ თანაფარდობის მზარდი ან პორიზონტალური (გვერდითა) ტრენდის დროს)

მაჩვენებელი	ოპტიმალურ ტენდენციასთან შეუსაბამობის შესაძლო მიზეზები
1	2

განყოფილება 1. ფინანსური მდგრადობის მაჩვენებლები

საკუთარი სახსრების მდგომარეობა - K1	საკუთარი სახსრების გამოთიშვა მწარმოებლური ბრუნვიდან, რომლის ერთ-ერთი მიზეზი შეიძლება იყოს ბანკის სანარმოო სტრუქტურის განვითარება. მცირდება ბანკის რესურსების განკარგვის ოპერატიულობა. შესაძლებელია პრობლემები ბანკის ვალდებულებათა დაფარვაში
მანევრირება - K2	მწარმოებლურ ოპერაციებში გადაცემული სახსრების ზრდის ტემპები აღემატება მიმოქცევაში გადაცემულისას. შესაძლებელია ადმინისტრაციულ-სამმართველო აპარატის ხარჯების მომატება, რომელიც უზრუნველყოფილი არაა საკუთარი და ნასესხები სახსრების უფრო ეფექტიანად გამოყენებით. მცირდება საკუთარი სახსრების მართვის მანევრირება ბანკის მწარმოებლურ ბრუნვაში
აქტონომიურობა - K3	სასესხო სახსრებზე დამოკიდებულების გადიდება შესადარებელი პერიოდების მიმართ. აქტივების იმობილიზაციის ზრდა, სახსრების წარმართვა ბანკის განვითარებაზე, სასესხო სახსრების ექსპანსია, რომელიც უზრუნველყოფილი არაა ბანკის საკუთარი კაპიტალით
ვადიანი ხასიათის სახსრები - მოზიდვა - K4	მდგრადობის შემცირება მოზიდული ვადიანი დეპოზიტებისა და „ლორო“ ანგარიშებზე არსებული ნაშთების ხვედრითი წილის შემცირების ხარჯზე, რაც იწვევს ბანკის აქტიუ-პასიური პორტფელის დროითი სტრუქტურის დაუბალანსებლობის რისკს
ფინანსური დაძაბულობა - K5	ბანკის საკუთარი სახსრების ზრდის ტემპების კლება ნასესხები სახსრების ზრდის ტემპებთან შედარებით, რაც ამცირებს აქტიური ოპერაციების მართვადობას. შესაძლებელია ბანკის მიერ აღებული ვალდებულებების „გადაკრედიტება“ და აგრესიული საკრედიტო პოლიტიკა. ბანკის საკრედიტო რისკი

1	2
---	---

განყოფილება 2. საქმიანი აქტიურობის მაჩვენებლები

<p>აქტივების გამოყენების ეფექტიანობა - K6</p>	<p>ბანკის საკრედიტო პორტფელის დაუბალანსებლობა, აქტივების მართვის პოლიტიკის უქონლობა, შესაძლებელია საკრედიტო რესურსების წარმართვა უფრო შემოსავლიან აქტიურ ოპერაციებში. საკრედიტო რისკი</p>
<p>მოზიდული სახსრების გამოყენება - K7</p>	<p>საკრედიტო პორტფელის დაუბალანსებლობა, აქტიური ოპერაციების სტრატეგიის უქონლობა, დიდი დამოკიდებულება ბაზრის კონიუნქტურაზე (დივერსიფიცირებული არაა არასისტემატური რისკი). შესაძლებელია საკრედიტო და საპროცენტო რისკების წარმოქმნა</p>
<p>მოზიდული სახსრების გამოყენების ეფექტიანობა - K8</p>	<p>აქტივების პორტფელის დაუბალანსებლობა, სისტემატური რისკის დივერსიფიკაციის არარსებობა, დიდი დამოკიდებულება ბაზრის კონიუნქტურაზე, საპროცენტო რისკისა და პოტენციური ზარალიანობის დიდი ალბათობა იმ პირობით, რომ სისტემატური რისკი ერთნაირია საფინანსო ბაზრის ყველა სუბიექტისათვის</p>
<p>რამბურსული უნარი - K9</p>	<p>შედარებით მაღალი ღირებულების მქონე ნაქსნები სახსრების ხვედრითი წილის ზრდის ტემპის წინსწრება, როდესაც არ ხდება ამ ღირებულების კომპენსირება აქტივების შემოსავლიანობის შესაბამისი ტემპებით. საპროცენტო რისკის ზრდა. ზარალიანობის პოტენციური შესაძლებლობა</p>
<p>მოზიდული სახსრების აქტიურობა - K10</p>	<p>ბანკის მუშაობის აქტიურობის შემცირება სადემოზიტო ბაზის და საკორესპონდენტო კავშირების გაფართოებაში, პასიური ოპერაციების ტექნოლოგიების შემუშავებაში. მცირდება ბანკის პორტფელის მართვალობა: „გადაკრედიტება“, საპროცენტო რისკი</p>

1	2
---	---

განყოფილება 3. მართვის ეფექტიანობის მაჩვენებლები

შემოსავლის რენტაბელობა - K11	გადახდილი პროცენტების ზრდის ტემპების გადიდება (საპროცენტო რისკი), დანახარჯების ზრდა ფასიანი ქაღალდების ოპერაციებზე, რომელიც მათი ეფექტიანობით არ კომპენსირდება, ჯარიმებს, პენიებსა და პირგასამტეხლოებს, აგრეთვე, მართვის აპარატის შენახვის ხარჯებს ზრდის ტენდენცია აქვს.
მთელი კაპიტალის რენტაბელობა - K12	აქტივების იმობილიზაცია, აქტივებისა და პასივების მიხედვით დაუბალანსებელი პორტფელი, აქტიური ოპერაციების მართვის არასაკმარისი დონე, საპროცენტო რისკის მომატება
შემოსავლის მომტანი აქტივების შემოსავლიანობა - K13	შემოსავლის მომტანი აქტივების ბრუნვადობის შენელება, მოზიდული სახსრების ღირებულების მატება, საპროცენტო რისკი, ბანკის პორტფელის დაუბალანსებლობა
საკუთარი სახსრების რენტაბელობა - K14	იმობილიზებული სახსრების ხვედრითი წილის ზრდის ტემპების მატება, „არამწარმოებლური“ დაგროვების და „ფიქტიური“ საკუთარი კაპიტალის გადიდება; შესაძლებელია კრედიტების ვერდაბრუნების ზრდა და მათი პროლონგაცია. საკრედიტო რისკების არასაკმარისად დამუშავება. სანცდებო კაპიტალის ზრდა.
მიმდინარე აქტივების რენტაბელობა - K15	აქტივების მდგრადობისა და ლიკვიდობის ზრდა ან ბრუნვადობის შემცირება, რეალური აქტივების ღირებულების ზრდა, აქტივების დაუბალანსებელი პორტფელი, საპროცენტო რისკი

1	2
---	---

განყოფილება 4. ბანკის ლიკვიდობის მაჩვენებლები

<p>დაფარვის შ უ ა ლ ე - დური კოე- ფიციენტი - K16</p>	<p>საკუთარი სახსრების ზრდის ტემპები ნაკლებია მოზიდ- ულისაზე (გადახდისუნარობის რისკი), იმობილიზაციის ზრდა, კაპიტალურ დაბანდებათა მოცულობების ზრდა, ად- მინისტრაციულ-მმართველი აპარატის ხარჯების მომატება. ბანკის ლიკვიდობის შემცირება</p>
<p>საკუთარი კაპიტალის დაფარვის კოეფიციენ- ტი - K17</p>	<p>ბანკის საბაზრისო კაპიტალის ზრდის ტემპები ჩამორჩება საერთო და „ფიქტიური“ კაპიტალისას. აღებულ ვადლე- ბულებათა შესრულების პოტენციურ შესაძლებლობათა დაქვეითება</p>
<p>მომუშავე აქტივების დაფარვის კოეფიციენ- ტი - K18</p>	<p>საკუთარი სახსრების შემადგენლობაში არსებული აქტივებ- ის რეალური უზრუნველყოფის ხვედრითი წილის შემცირე- ბა, საბაზისო კაპიტალის ხვედრითი წილის შემცირება ბალ- ანსის ვალუტაში. მომუშავე აქტივების ლიკვიდური უზრუნე- ლყოფის შემცირება</p>
<p>იმობილი- ზ ა ც ი ის კოეფიციენ- ტი - K19</p>	<p>ბანკის საკუთარი სახსრების ზრდის ტემპების შემცირება აქ- ტიური ოპერაციებიდან გამომთიშული სახსრების ზრდის ტემპებთან შედარებით. ბანკის ბალანსის საკუთარის ახსრე- ბით უზრუნველყოფის დონის შემცირება</p>
<p>ფ უ ლ ა დ ი რეზერვებ- ის ნორმა- K20</p>	<p>გადახდისუნარობის რისკის მომატება, რეზერვების უკმარო- სობა, მოთხოვნამდე ვალდებულებების შეუსრულებლობის რისკი</p>

ბანკის ფინანსური მდგომარეობის საცნობარო მაჩვენებლები

მაჩვენებლების დასახელება	გაანგარიშების ალგორითმი შედარებითი ანალიტიკური ბალანსის მიხედვით	განმარტებები
მოგების ნორმა კაპიტალზე - K21	(პასივი, სტრ.4):(პასივი, სტრ.1+სტრ.8)	კაპიტალის ერთეულზე მოსული მოგება. საკუთარი კაპიტალის გამოყენების ეფექტიანობა
აქტივების რენტაბელობა - K12	(პასივი, სტრ.4):(ბალანსის შედეგი)	აქტივების ერთეულზე მოსული მოგება
კაპიტალის მულტიპლიკატორი - K23	K21:K12	თუკი ეს შეფარდება 16-ზე მეტია, ეს იმას მოწმობს, რომ ბანკის კაპიტალური ბაზა მეტისმეტად მცირეა და მას ამონ ურული და აქტივების ზრდის არაადეკვატური აქვს სახსრების შემდგომი მოზიდვის შესაძლებლობები
შემოსავლის რენტაბელობა - K11	(პასივი, სტრ.4):(პასივი, სტრ.6)	ფულადი შემოსავლის ერთეულზე მოსული მოგება. დანახარჯების მართვის ეფექტიანობა
აქტივების შემოსავლიანობა -	(პასივი, სტრ.6):(ბალანსის შედეგი)	აქტივების ერთეულზე მოსული ფულადი შემოსავალი. დანახარჯების მართვის ეფექტიანობა
მოგების ნორმა კაპიტალზე - K21	K11 X K22 X K23	ახასიათებს ბანკის საქმიანობის თითოეული ძირითადი კომპონენტის „მომენტალურ ფოტოსურათს“

10.8.5 ბანკის ფინანსური მდგომარეობის დინამიკისა და დასაშვები საზღვრების შეფასება

რეკომენდებულ (საცნობარო) მაჩვენებლებს (იხ.ცხრ.10.29)

იყენებენ ადრე გამოტანილი დასკვნების დასადასტურებლად ან ბაზარზე ბანკის პოზიციონირებისათვის. მესამე სტრუქტურის შესაბამისი შეფარდება საშუალებას გვაძლევს განვსაზღვროთ ბანკის კაპიტალის საკმარისობა, მეოთხე - მეექვსის შესაბამისი შეფარდებები კი ბანკის საქმიანობის თითქმის ყველა იმ პარამეტრის „მომენტალური ფოტოსურათია“, რომლებიც ყველაზე მეტ გავლენას ახდენენ მის მომგებიანობაზე. მეოთხე-მექვსე სტრუქტურების მაჩვენებლების საფუძველზე ადგენენ, თუ როგორ მოქმედებს ბანკის საქმიანობის შედეგებზე: შემოსავლების რენტაბელობა (ე.ი.მენეჯმენტის დონე, ბანკის საჭიროებებზე დახარჯული თანხების სიდიდე და ხარჯვის მიმართულებები); აქტივების გამოყენების ეფექტიანობა (აქტივების წარმატებით მართვა სხვა თანაბარ პირობებში ან მათი შეკუმშვა), საკუთარი და ნასესხები კაპიტალების სტრუქტურა.

მოკლე დასკვნები

1. ბანკის შემოსავლების წყაროებს ძირითადად მიეკუთვნება მოცემული დროისათვის ბანკების საქმიანობის ყველა მიმართულება, მათ მიერ გატარებული ყველა აქტიური ოპერაცია: საპროცენტო შემოსავლები, არასაპროცენტო შემოსავლები, სხვა შემოსავლები; აგრეთვე შემოსავლები პასიური ოპერაციებიდან, რომელსაც ბანკი იღებს საკომისიო გასამრჯელოს ფორმით, კერძოდ:

- ანგარიშის გახსნისათვის;
- ანგარიშის წარმოებისათვის;
- კლიენტებისათვის მისი ანგარიშიდან ამონაწერის გაცემისათვის;
- ნალდი ფულის გაცემისათვის;
- ანგარიშების დახურვისათვის;

2. კომერციული ბანკების შემოსავლების წყაროებად სხვადასხვა სახეობის ბიზნესიც გვევლინება. საბანკო ბიზნესის ელემენტებია: სასესხო ბიზნესი, დისკონტ-ბიზნესი; ფასიან

ქალაქებზე აგებული ბიზნესი; ბიზნესი, რომელიც ეყრდნობა ანაბრების მიღებას და მენაბრეთა დავალებით ოპერაციების შესრულებას, სხვა ბანკებთან საკორესპონდენტო ურთიერთობებს, არატრადიციული საბანკო მომსახურების განევას; შენახვის ბიზნესი.

3. ყველა ჩამოთვლილი ფორმით განეული მომსახურებიდან მიღებულმა შემოსავლებმა უნდა აანაზღაუროს ბანკის ხარჯები, დაფაროს რისკები და შექმნას მოგება. შემოსავლების მეორე ნიშან-თვისებაა მათი ფასიანი ხასიათი. ბანკების, ისევე, როგორც სხვა ნებისმიერ ბაზარზე, ფასს მოთხოვნა და მიწოდება აყალიბებს. ბანკში სასესხო პროცენტი დროებითი სარგებლობისათვის ნასესხები ღირებულების ერთგვარ ფასად გვევლინება.

4. კომერციული ბანკის ხარჯები შეგვიძლია დავაჯგუფოთ ხასიათის, ფორმისა და აღრიცხვის წესის მიხედვით; იმ პერიოდის მიხედვით, რომელსაც მათ მიაკუთვნებენ; დასაბეგრ ბაზარზე მათი ზემოქმედებისა და შეზღუდვის წესის მიხედვით.

5. კომერციული ბანკების შემოსავლებისა და გასავლების შეფასების ძირითად ხერხებად გვევლინება სტრუქტურული ანალიზი, შემოსავლებისა და გასავლების დინამიკის ანალიზი, იმ ფინანსური კოეფიციენტების გაანგარიშება, რომლებიც ახასიათებენ შემოსავლებისა და გასავლების შეფარდებით დონეს. ამ ხერხების ერთობლიობა საშუალებას გვაძლევს რაოდენობრივად და თვისებრივად შევაფასოთ ბანკის შემოსავლების და გასავლები.

6. მოგება – ბანკის საქმიანობის ძირითადი ფინანსური მაჩვენებელია. ბანკის უნარი – გაცეს კრედიტი და მოახდინოს სხვა დაბანდებები – დამოკიდებულია მისი საკუთარი კაპიტალის სიდიდესა და სტრუქტურაზე, ხოლო მოგება – მისი ერთ-ერთი ძირითადი წყაროა. მოგების მოცულობა უზრუნველყოფს მის საიმედოობას, რაც საბანკო მომსახურების მომხმარებლებს უქმნის ანაბრების უსაფრთხოებისა და კრედიტის წყაროების არსებობის გარანტიას.

მთლიანობაში, მოგების სიდიდე დამოკიდებულია: შემო-

სავლებზე, გასავლებზე, გადასახადებსა და ბანკის სავალდებულო გადასახდელებზე.

7. კომერციული ბანკის მოგების დონის შეფასების ძირითადი ხერხებია:

- მოგების წყაროების სტრუქტურული ანალიზი;
- ფინანსური კოეფიციენტების სისტემის ანალიზი;
- ფაქტორული ანალიზი

მას შემდეგ, რაც მოხდება ბანკის მოგების ანალიზი, ბანკში განსაზღვრავენ მოგების ყველა კომპონენტის რეიტინგს. ბანკის მოგების საბოლოო შეფასება უნდა ითვალისწინებდეს საპროცენტო განაკვეთების მარჯას, ოპერაციების მომგებიანობას, დანაკარგების რეზერვის ადეკვატურ უზრუნველყოფას, აქციონერებზე დივიდენდების გადახდასა და ბანკის ზრდასთან დაკავშირებული ინიციატივების უზრუნველყოფას. ამასთან, საბოლოო რეიტინგის დადგენისას, გაანალიზებული უნდა იქნეს მენეჯმენტის მიერ ბიუჯეტის შედგენის პროცესი და შესაძლო მოგების პოტენციალი.

• ტერმინაჟისა და ძირითადი ცნებების განმარტება

დიუპონის სისტემა – ფართოდ გამოყენებულია ფირმის ფინანსური მდგომარეობის ანალიზის დროს. ამ სისტემის თანახმად ანალიტიკოსი გამოაცალკევებს ჯამობრივ შემოსავლებს და ჯამობრივ გასავლებს და გამოთვლის მოგების სიდიდეს ინვესტიციურ კაპიტალზე, აქტივების ბრუნვადობას და მარჯას მოგებაზე.

ლევერეჯი: „ბერკეტის პრინციპი“ – თანაფარდობა საკუთარ (აქციონერულ) და ნასესხებ კაპიტალს შორის. თუ, მაგალითად, კომპანია მისთვის საჭირო სახსრების დიდ ნაწილს აქციების გამოშვებით ლებულობს, ხოლო სესხს ფიქსირებული პროცენტით მცირე მოცულობით იყენებს, მაშინ მას მცირე ლევერეჯი აქვს, ხოლო თუ კომპანია აუცილებელი სახსრების დიდ ნაწილს სესხების ხარჯზე ფიქსირებული პროცენტით ლებულობს

და აქციონერებიდან კი მხოლოდ მცირე თანხას იღებს, მაშინ მას დიდი ლევერეჯი აქვს.

მარჟა – სხვადასხვა მაჩვენებლებს (ფასებს, პროცენტულ განაკვეთებს, ფასიანი ქაღალდების კურსებს და ა.შ.) შორის სხვაობის გამომხატველი სიდიდე. ბანკის საპროცენტო მარჟა არის სხვაობა კომერციული ბანკის საპროცენტო შემოსავალსა და გასავალს შორის, მიღებულ და გადახდილ პროცენტებს შორის.

მარჟა დაკრედიტების – 1. ფასიანი ქაღალდების შექენა ნაწილობრივ იმ სახსრებით, რომელიც ბროკერისაგან კრედიტით არის აღებული. 2. შენაძენის ფასის ის ნაწილი, რომელიც არ იფარება კრედიტით. 3. უზრუნველყოფის ღირებულების ზედმეტობა.

მიმოქცევაში არსებული ფული – სახელმწიფოს მიერ მიმოქცევაში გაშვებული ქაღალდისა და ლითონის უპროცენტო ფულის ნიშნები.

მოგება – სხვაობა ფირმის ერთობლივ შემოსავლებსა და დანახარჯებს შორის (როდესაც ერთობლივი შემოსავალი ჭარბობს დანახარჯებს).

პროლონგაცია – ხელშეკრულების, თამასუქის, სესხის მოქმედების ვადის გაგრძელება.

პროლონგაციური გარიგებები – ფასიანი ქაღალდებით გარიგების სახეობა, რომელიც მყიდველს ან გამყიდველს შესაძლებლობას აძლევს გააგრძელოს ოპერაცია და გადაავადოს საბოლოო ანგარიშსწორება ბაზარზე ფასიანი ქაღალდების კურსის მოძრაობის მიხედვით.

ჟიროცენტრალი – საკრედიტო დანესებულება, რომელიც კომუნალური შემნახველი ბანკებისათვის ცენტრალური ბანკის ფუნქციებს ასრულებს. ყველაზე ფართოდ გავრცელებულია გერმანიაში.

საბაზისო პუნქტი – პროცენტის მეთავედი ნაწილი; მაჩვენებელი, გამოყენებული პროცენტულ განაკვეთებში სხვაობის, ფასიანი ქაღალდებით მიღებული შემოსავლების ცვლილებებისა და ა.შ. დახასიათებისათვის.

სპრედი – 1. ფიუჩერსული კონტრაქტების იმავდროული ყიდვა-გაყიდვა ერთსა და იმავე საქონელზე მიწოდების სხვადასხვა ვადით; 2. ერთი ტიპის ოფციონების იმავდროული ყიდვა-გაყიდვა სხვადასხვა ფასში ან ვადის გასვლის სხვადასხვა პერიოდში. 3. ფასების მერყეობის გაქანება.

წმინდა მოგება – თანხა, რომელიც რჩება ფირმას ერთობლივი შემოსავლიდან აშკარა და ფარული (იმპლიციტური) დანახარჯების გამოქვითვის შემდეგ. წმიდა მოგება უდრის ბუღალტრულ მოგებას მინუს იმპლიციტური დანახარჯები.

კითხვები და დავალებები **დამოუკიდებელი სამუშაოსათვის**

1. ჩამოთვლეთ ბანკის შემოსავლის წყაროები და დააჯგუფეთ ისინი ეკონომიკურად ერთგვაროვან აქტივებისა და პასივების ჯგუფებად.

2. რა არის საბანკო ბიზნესის ელემენტები?

3. რა არის:

ა) სასესხო ბიზნესი?

ბ) დისკონტ-ბიზნესი?

გ) შენახვის ბიზნესი?

დ) ფასიან ქალაქებზე აგებული ბიზნესი?

ე) ბანკის საგარანტიო ბიზნესი?

ვ) ანაბრების მოზიდვასთან და შეანაბრების

დავალებით ოპერაციების განხორციელებასთან დაკავშირებული ბიზნესი?

4. როგორი ნიშნების მიხედვით შეიძლება დავაჯგუფოთ ბანკის ხარჯები? დაახასიათეთ თითოეული მათგანი

5. რა არის საპროცენტო მარჟა?

6. როგორ გამოითვლება საპროცენტო მარჟის კოეფიციენტი?

7. რა ხერხები იცით ბანკების შემოსავლებისა და გასავლების შეფასებისათვის?

8. ჩამოთვალეთ ფაქტორები, რის საფუძველზეც შეიძლება

შეიცვალოს ბანკის შემოსავლები?

9. რა მიზანი აქვს ბანკის შემოსავლების სტრუქტურულ ანალიზს?

10. რა არის წმინდა სპრედი და საშუაშაველო მარჟის კოეფიციენტები და როგორ ანგარიშობენ მათ?

11. რატომ ექცევა განსაკუთრებული ყურადღება ბანკის მოგებთანობის დონეს და საოპერაციო რისკებს?

12. რომელი ფაქტორები მოქმედებენ ბანკის აქციების ფასზე?

13. რა არის აქციონერული კაპიტალის შემოსავლიანობა და ბანკის საქმიანობის რომელი ასპექტი ახასიათებს მოცემულ მაჩვენებელს?

14. რა არის ბანკის აქტივების შემოსავლიანობა და მნიშვნელობა აქვს მას ბანკისათვის?

15. რატომ აქცევს ყურადღებას ბოლო პერიოდში ბანკის ხალმძღვანელობა წმინდა საპროცენტო მარჟას და უპროცენტო მარჟას? საშემოსავლო ბაზას და სპრედს?

16. ROE მოგება საკუთარ (აქციონერულ) კაპიტალზე

ROA მოგება აქტივების ერთეულზე

დაასახელეთ აღნიშნული მაჩვენებლების მთავარი შემადგენელი ნაწილები და რისი შეფასება ხდება მათი საშუალებით?

17. რისკის რა სახეებს იცნობთ, დაასახელეთ და დაახასიათეთ თითოეული მათგანი?

18. მოგების დონის შეფასების რომელ ხერხებს იცნობთ? დაასახელეთ.

19. რა არის დიუკონის ფორმულა და რას გამოხატავს იგი?

რეკომენდებული ლიტერატურა

ასათიანი რ. ეკონომიქსი. განმარტებითი ლექსიკონი თბ., საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, 2003.

ეკონომიკური ლექსიკონი. ავტ. კოლექტივი პროფ. ა სილ-გაძის ხელმძღვანელობით. თბ., თსუ გამომცემლობა, 2001.

- Банковский менеджмент. Пер с англ.-ого, М.: Дело, 1997.
- Банковское дело: Авт. колл. под ред. О.И. Лаврушина. _ М.: Финансы и статистика, 2001.
- Базельский комитет по банковскому надзору: Сборник документов и материалов. Сост. Ю. В. Кузнец. М., 1997.
- Банки на развивающихся рынках: В 2-х т. Пер с англ.-ого. Т.1. Укрепление руководства и повышение чувствительности к переменам. Д. МакНотон, Д.Дж. Карлсон, К.Т. Дитти и др. М.: Финансы и статистика, 1994.
- К. Барлатроп, Д. МакНотон. Банки на развивающихся рынках: В 2-х т. Пер. с англ. Т.2. Интерпретирование финансовой отчетности. _ М.: Финансы и статистика, 1994.
- Белых Л.П. Устойчивость коммерческих банков: Как Банкам избежать банкротства. М.: Банки. ЮНИТИ, 1996.
- Введение в банковское дело. Пер с нем. Колл. авторов под рук. Гюнтера Асхаэра. М.: ИПФ "Мир и культура", 1997.
- Валравен К.Д. Управление рисками коммерческого банка. ИЭР Мирового банка. _ Вашингтон, 1992.
- Масленченков Ю.С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке. Кн.1. Фундаментальный анализ. М.: Перспектива, 1996.
- Папова Г.С. Анализ Финансового состояния коммерческого банка. М.: Финансы и статистика, 1996.
- Palfreman David., Ford Philip. Elements of Banking. Pritman Publishing. London. 1996.
- Pose Peter S. Commercial Bank Management. Producing and Selling Financial Services. Second Edition. IRWIN. Honewood. Boston. 1993.
- Woelfel Charles J. Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

ღამარა ქოქიაური

ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი
ფინანსები, საბანკო და სადამდევო საქმის მიმართულება

სილაბუსი. ბაკალავრიატი

სახანკო საქმე

(ეკონომიკის პროფილის სტუდენტებისათვის)

რედაქტორი: ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი

გიორგი ცაავა

რეცენზენტი: საქართველოს ეროვნული ბანკის მონეტარული
სტატისტიკისა და ინფორმაციის განყოფილების
უფროსი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი
ნანა ასლამაზიშვილი

© თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
2007

შემდგენელი: თსუ ფინანსების, ფულის მიმოქცევისა და
კრედიტის კათედრის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი
ლამარა ქოქიაური

სილაბუსი შედგენილია ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ხარისხის უზრუნველყოფის
სამსახურის მიერ მოწოდებული ფორმატის შესაბამისად და
გამოყენებულია სილაბუსის სტანდარტული ფორმა:

<http://www.tsu.ge/geo/inst/silabuis/20forma.htm>

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

2007

892

საბანკო სამე

• **სასწავლო კურსის სტატუსი:** საგანი სავალდებულოა ეკონომიკის ფაკულტეტების ყველა სპეციალობის სტუდენტებისათვის: ეკონომიკის თეორიის; ფინანსები, საბანკო და სადაზღვევო საქმის; საგადასახადო და დაბაჟო საქმის; საბუღალტრო აღრიცხვისა და აუდიტის; ბიზნესის ორგანიზაციისა და მართვის; მენეჯმენტის და ადმინისტრირების; მარკეტინგის; ტურიზმის; ეკონომიკური სტატისტიკის მიმართულებებით და ა.შ.

დისციპლინა გათვალისწინებულია ბაკალავრებისა და მაგისტრანტებისათვის. საგანი სავალდებულოდ მიგვანჩნია სწავლების ორივე საფეხურზე, მაგრამ სწავლების თითოეული საფეხურის მიმართულებისათვის გათვალისწინებულია მათთვის დამახასიათებელი თავისებურებები და სპეციფიკა.

• **სასწავლო კურსის ხანგრძლივობა:** ჩვენი მოსაზრებით კურსი ხუთსემესტრიანია. მისი სწავლება სასურველია ბაკალავრიატის მეორე და მესამე კურსების სამ სემესტრსა და მაგისტრატურის პირველი კურსის ორივე სემესტრში.

ECTS - სასწავლო კურსის კრედიტები: სასწავლო კურსის კრედიტების რაოდენობა ამჟამად შეადგენს 2-ს. აქედან, მოლიანად ორივე კრედიტი დათმობილია საკონტაქტო (ლექცია და სემინარი) საათებზე. დამოუკიდებელი მუშაობის საათები პროფესორ-მასწავლებელთა დატვირთვაში არ იყო გათვალისწინებული. საჭიროდ მიგვანჩნია კრედიტების რაოდენობა ბაკალავრიატში შეადგენდეს 5 კრედიტს, ხოლო მაგისტრატურაში – 4 აქედან ბაკალავრიატში სააუდიტორო დატვირთვას დაეთმობა 75 საათი, დანარჩენი დამოუკიდებელ მუშაობას.

ლექტორი: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის უინანსების, საბანკო და სადაზღვევო საქმის მიმართულების ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი **ლამარა ძოძიაური**.

• **საკონტაქტო ინფორმაცია:** თბილისი. უნივერსიტეტის ქუჩა №2, მეთუე კორპუსი, ოთახი 402. ტელ: 30-40-66; 79-07-10; 76-05-95; (899) 90-60-11.

გარდა ლექცია-სემინარებისა, სტუდენტებთან საკონტაქტო დღეები: **სამშაბათი და ხუთშაბათი, დილის 12 სთ-დან 17 სთ-მდე;** ამასთან ერთად, სასწავლო კურსთან დაკავშირებული საკითხების განხილვის მიზნით შეუძლიათ ტელეფონით დამიკავშირდნენ ყოველდღე 8 სთ-დან 18 სთ-მდე, ან მიიღონ კონსულტაცია მათთვის სასურველ საკითხებზე ელექტრო ფოსტით: **E-mail: qoqiuri @ Caucasus Net.**

2. სასწავლო კურსის მიზანი და ამოცანები: კურსის ამოცანაა მისცეს სტუდენტებს საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ბანკების წარმოქმნის, ფუნქციონირების, ძირითადი ოპერაციების ჩატარების უნარ-ჩვევები; ბანკების მენეჯმენტის და მისი ეკონომიკური ანალიზის თანამედროვე მეთოდების შესწავლის საშუალება; გააცნოს სტუდენტებს საბანკო ბაზარი და კომერციული ბანკების საინვესტიციო საქმიანობა. აღჭურვოს ისინი საბანკო ინოვაციური საქმიანობის ახლებური მუშაობის კულტურით; გააცნოს სტუდენტებს სამამულო და განსაკუთრებით უცხოეთის პრაქტიკაში ბანკების საქმიანობის ორგანიზაციის, მართვის, ანალიზის თანამედროვე ტექნოლოგიები და ინსტრუმენტარიუმი.

• **სასწავლო კურსის შესწავლის წინაპირობები:**

დისციპლინა მოიცავს საბანკო საქმიანობის ძირითად საკითხებს ბაზრის პირობებში; მასში გადმოცემულია ბანკების წარმოშობისა და საქმიანობის ეკონომიკური საფუძვლები; პირველადია კომპლექსურად შესწავლილი კომერციული ბანკების შექმნის, ლიცენზირების, რეორგანიზაციის, სანაციის და ლიკვიდაციის პრობლემატური საკითხები საქართველოში; აგრეთვე საბანკო ბაზრის განვითარების კანონზომიერებები; ცენტრალური და კომერციული ბანკების ფუნქციონირების, მათი საქმიანობის სამართლებრივი ბაზის განვითარების საკითხები; შესწავლილია კომერციული ბანკის რესურსები და მათი კაპიტალური ბაზა, ოპერაციები (გარიგებები) და საიმედოობა; გაანალიზებულია შემოსავლები, ხარჯები და მოგება; განსაზღვრულია ბანკების ლიკვიდობა და გადახდისუნარიანობა; განსაკუთრებული ყურადღება აქვს დათმობილი საბანკო მენეჯმენტს, მის შეფასებასა და ხარისხს; საბანკო მარკეტინგის არსსა და ტექნოლოგიას; საბანკო საქმიანობის რეგულირებას, ახლებურადაა განხილული საბუღალტრო სამსახურის მუშაობის ორგანიზაცია, კონტროლი და აუდიტი ბანკებში.

კურსის შესწავლისათვის ბაკალავრიატის და მაგისტრატურის სტუდენტებს გაეღილი უნდა ჰქონდეთ ან პარალელურად სწავლობდნენ უმაღლესი მათემატიკის, ფინანსური მათემატიკის, ალბათობის თეორიის, სტატისტიკის ზოგადი თეორიის, ფინანსების, ფინანსური მენეჯმენტის, ფულადი ნაკადების ანალიზის და ა.შ. კურსები.

• **სასწავლო კურსის ფორმატი:** კურსი შეისწავლება სტანდარტული: სალექციო, სემინარული, პრაქტიკული

მეცადინეობების ფორმატით. დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სწავლების ახალ მეთოდებს – თანამედროვე აუდიო და ვიდეო მასალების, თვალსაჩინოებების, წინასწარ ამ მიზნით ლექტორის მიერ შემუშავებული დიაგრამების, სქემების გამოყენებას; ჩაწერება სალექციო კურსის ელექტროვერსიები, რომელიც განთავსდება ლექტორის ვებ-გვერდზე, ინტერნეტში. ასევე, უზრუნველყოფილი იქნება მთლიანად ჩვენი სახელმძღვანელოს „საბანკო საქმიანობის საფუძვლების“ (საბანკო საქმე) ორივე ტომის ინტერნეტში განთავსება, რათა იგი ხელმისაწვდომი იყოს ყველა ბაკალავრისა და მაგისტრანტისათვის.

კურსის შესწავლაში ყველაზე მეტი შედეგი აქვს დებატებს. ყოველი შესწავლილი თემის შემდეგ დაისმება პრობლემა, ლექტორიც და სტუდენტებიც წინასწარ ემზადებით დასახელებული თემისათვის, წინასწარ მიეცემა მათ სარეკომენდაციო ლიტერატურა.

სემესტრის განმავლობაში ექნებათ პრეზენტაცია მათ შორის შერჩეულ აქტუალურ თემაზე. ორჯერ მაინც ჩატარდება შუალედური ტესტირება პრაქტიკულ უნარჩვევებში და წერიითი სამუშაო-კოლოქიუმში ძირითადი თემების მიხედვით.

გარდა ამისა, სემესტრების განმავლობაში პრობლემურ საკითხებზე მოამზადებენ პროექტებს, რეფერატებს.

მაგისტრანტები, გარდა ამისა, შეასრულებენ საკურსო შრომას და ნარკვევს წინასწარ შერჩეულ თემაზე.

სტუდენტებს მოეთხოვებათ სწავლის განმავლობაში წერიითი დავალებების შესრულება, ამოცანების, სავარჯიშოების ამოხსნა, სიტუაციების შეფასება და კვლევების ჩატარება. მათ საშუალება

ექნებათ, აგრეთვე, მოამზადონ პრესენტაციები, მოიწვიონ საბანკო სფეროში აღიარებული სპეციალისტები და მიიღონ მონაწილეობა დებატებში.

საგნის დაუფლების პროცესში ლექტორი დაეხმარება სტუდენტებს მონაწილეობა მიიღონ საბანკო სფეროს სამართლებრივი ნორმატიული კანონმდებლობის შემუშავებაში; ხელმძღვანელობას გაუწევს წარმატებულ სტუდენტებს მონაწილეობა მიიღონ სამეცნიერო კონფერენციებში და აღნიშნულ სფეროსთან დაკავშირებით გამოაქვეყნონ მეცნიერული პუბლიკაციები; უნარიან, ნიჭიერ და შრომისმოყვარე სტუდენტებს ჩააბამს სახელმძღვანელოებისა და მონოგრაფიების მომზადებასა და გამოცემაში.

მუშაობის ხარისხის ამაღლების მიზნით, კურსის რამოდენიმე თემის გაულის შემდეგ შეეარჩევთ განსაკუთრებული სამეცნიერო უნარის მქონე მაგისტრანტებს, რომელთაც სისტემატურ მეთვალყურეობას გაუწევთ და შემდგომში რეკომენდაციას გაუწევთ დოქტორანტურაში სამუშაოდ.

გარდა ამისა, შექმნის დაგეგარად მოვიძიებთ და რეკომენდაციას გაუწევთ მოწინავე სტუდენტებს ჩვენს მიერ შემუშავებულ პროექტებში მონაწილეობის მისაღებად.

3. ძურისი უონაბისი და სტრუქტურა (სასწავლო თემატიკა)

№	თემის დასახელება	საგანი	საგანი	საგანი	საგანი
1	ბანკების წარმოშობისა და საქმიანობის ეკონომიკური საფუძვლები	2	1	პრაქტიკული შეჯამება	საზნაო დავლება
2	საქონლური სიტყვის საბაზისი კონსტრუქციის პირობები	2	1	პრაქტიკული შეჯამების ნაჯახები	საქონლური სიტყვის – რეკონსტრუქციის მომსახურება
3	საბანკო ბაზარი	4	1	დაბლალების ნაჯახები	
4	(რეკონსტრუქციის) ბანკები	2	1	პრაქტიკული შეჯამების ნაჯახები	
5	კომერციული ბანკები	2	1	თბილისის რეგიონში კომერციული ბანკის გაცხობა-დათვალაობა	საბანკო კონსტრუქციის მომსახურება და გაცხობა
6	საბანკო საქმის საწარმოებრივი საფუძვლები	2	1		საქონლური სიტყვის ანალიზი ბანკების შემსახურება
7	კომერციული ბანკების შექმნის რეკონსტრუქციის საბაზისი და გაცხობა	2	1	ბანკის გახსნისათვის დოკუმენტების გაცხობა-დათვალაობა	საქონლური სიტყვის ანალიზი ბანკების შემსახურება
8	კომერციული ბანკების რეკონსტრუქციის და გაცხობის საბაზისი	2	1	საწარმოული შეჯამება	საქონლური სიტყვის ანალიზი ბანკების შემსახურება
9	კომერციული ბანკების რეკონსტრუქციის (განსაკუთრებით) და საბანკო ბაზარი	2	1	დაბლალების ნაჯახები	

10	սոսիալական օգնությունների հաշվառում, հարգում և փոխան	2	1		Վճարվել է Կոմիտեի կողմից
11	Նախկին հայրազգային ծախսեր	2	1	Հայրազգային ծախսեր	Վճարվել է Կոմիտեի կողմից
12	Կոմիտեի կողմից ծախսերի հաշվառումը	2	1	Հայրազգային ծախսեր	Վճարվել է Կոմիտեի կողմից
13	Կոմիտեի կողմից ծախսերի հաշվառումը, ինչպես նաև հայրազգային ծախսերի հաշվառումը	2	1	Հայրազգային ծախսեր	Վճարվել է Կոմիտեի կողմից
14	Կոմիտեի կողմից ծախսերի հաշվառումը	2	1	Հայրազգային ծախսեր	Վճարվել է Կոմիտեի կողմից
15	Հայրազգային կոմիտեի կողմից ծախսերի հաշվառումը	2	1	Հայրազգային ծախսեր	Վճարվել է Կոմիտեի կողմից
16	Կոմիտեի կողմից ծախսերի հաշվառումը և հայրազգային կոմիտեի կողմից ծախսերի հաշվառումը	2	1	Հայրազգային ծախսեր	Վճարվել է Կոմիտեի կողմից
17	Հայրազգային կոմիտեի կողմից ծախսերի հաշվառումը	2	1	Հայրազգային ծախսեր	Վճարվել է Կոմիտեի կողմից
18	Հայրազգային կոմիտեի կողմից ծախսերի հաշվառումը	2	2	Հայրազգային ծախսեր	Վճարվել է Կոմիտեի կողմից
19	Հայրազգային կոմիտեի կողմից ծախսերի հաշվառումը	2	1	Հայրազգային ծախսեր	Վճարվել է Կոմիտեի կողմից
20	Հայրազգային կոմիտեի կողմից ծախսերի հաշվառումը	2	1	Հայրազգային ծախսեր	Վճարվել է Կոմիտեի կողմից
21	Կոմիտեի կողմից ծախսերի հաշվառումը և հայրազգային կոմիտեի կողմից ծախսերի հաշվառումը	2	2	Հայրազգային ծախսեր	Վճարվել է Կոմիտեի կողմից
22	Հայրազգային կոմիտեի կողմից ծախսերի հաշվառումը	4	1	Հայրազգային ծախսեր	Վճարվել է Կոմիտեի կողմից
23	Կոմիտեի կողմից ծախսերի հաշվառումը և հայրազգային կոմիտեի կողմից ծախսերի հաշվառումը	2	1	Հայրազգային ծախսեր	Վճարվել է Կոմիտեի կողմից
		50	25	Երեսուցյան ծախսեր	

4. დისციპლინაში განსახილველი თემების შინაარსი

I თავი. ბანკების წარმოშობისა და საქმიანობის ეკონომიკური საფუძვლები

ბანკების არსი – მოკლე ისტორიული ექსკურსი

დისკუსია ბანკის არსის შესახებ

ბანკის არსის ანალიზისათვის

საბანკო მონოპოლია

ბანკების ჩამოყალიბება და განვითარება საქართველოში

ბანკი როგორც საბანკო სისტემის შემადგენელი ელემენტი

რეკომენდებული ლიტერატურა პირველი თავის
შესასწავლად:

სავალდებულო ლიტერატურა

1. თელია ა. ქართული სათავადაზნაურო ბანკი და ილია
ჭავჭავაძე. თბ., 1989. გვ. 8-271

2. ქოივა ნ. კაპიტალისტური ქვეყნების ფულის მიმოქცევა
და კრედიტი. ტ.1. თბ., 1956. გვ. 5-26.

3. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბან-
კო საქმე), ტ.1. თბ., 2004. გვ. 21-89.

4. ცაფა გ. საბანკო საქმე ლექციების კურსი. თბ., 2005. გვ. 26-49.

დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე
მასალა

1. გამსახურდია გ. საქართველოს საფინანსო პოლიტიკის
ძირითადი პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ. „მერანი“, 1995.

2. გუგუშვილი პ. ფულის ნიშნები და ფულის მიმოქცევა. საქართველოს და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX საუკუნეებში. მონოგრაფიები. ტ. II. 1956, ტ. V. 1962.
3. გახტანგ VI სამართლის წიგნი, თბ., 1955.
4. კაპანაძე დ. ქართული ნუმიზმატიკა, 1950.
5. კოვზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., 2001.
6. ქისტაური შ. ილია ჭავჭავაძე – დიდი ქართველი ბანკირი-ფინანსისტი. თბ., 1998.
7. ჩანტლაძე ვ. ფულის, კრედიტისა და ფინანსების ისტორია. I და II ნაკვეთი. თბ., 1986.
8. ჩანტლაძე ვ. ფულის, კრედიტისა და ფინანსების ისტორია. ფული, კრედიტი და ფინანსები საქართველოში. ნაწილი I და II. თბ., 1987.
9. ხელაია გ. ფული, ბანკები და ბირჟები. თბ., 1996.
10. ჯავახიშვილი ივ. საქართველოს ეკონომიკური ისტორია. ტ. I. თბ., 1930.
11. ჯავახიშვილი ივ. ქართული ერის ისტორია, თბ., 1941.
12. Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономистъ, 2003.
13. Долан Э. Дж., Кемпбелл К.Д., Кемпбелл Р. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. М. - Л., 1991.
14. Жарковская Е.П. Арендс И.О. Банковское дело. Курс лекций М.: Омега - JI, 2003.
15. Goodhart C. and Huang H. A Simple Model of International Lender of Last Resort. – IMF, 2000. Working Paper. № 75.
16. Markowitz H. M. Portfolio selection. Efficient Diversification of Investments. – Oxford, N. Y., Blackwell, 1991

II თავი. საკრედიტო სისტემას საბაზრო ეკონომიკის პირობებში.

საკრედიტო სისტემა და მისი განვითარება ბაზარზე
გადასვლის პერიოდში

საბანკო სისტემის ცნება

საბანკო სისტემის ორგანიზაციული სქემა

საბანკო სისტემის ინსტიტუციური სქემა

კომერციული ბანკების ასოციაცია

საქართველოს საბანკო სისტემის მდგომარეობა

საბანკო სისტემის განვითარება

**რეკომენდებული ლიტერატურა მეორე თავის
შესასწავლად:**

სავალდებულო ლიტერატურა

1. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბან-
კო საქმე), ტ. 1. თბ., 2004. გვ. 95-148.

2. ცაავა გ. საბანკო საქმე: ლექციების კურსი. თბ., 2005. გვ.
62-107.

**დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე
მასალა**

1. ეკონომიკური ლექსიკონი. ავტორთა კოლექტივი პროფ. ა.
სილაგაძის ხელმძღვანელობით. თბ., 2001.

2. კოვზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქ-
ციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., 2001.

3. საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს ეროვნუ-
ლი ბანკის შესახებ“. საქართველოს საბანკო კანონმდებლობა.
თბ., 2002.

4. ღუდუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო
მექანიზმი. თბ., 2002.

5. ცაავა გ. ფინანსები, ფულის მიმოქცევა, საფინანსო ინჟინერია, კრედიტი. თბ., 1999.

6. ხელაია გ. ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგიერთი აქტუალური საკითხი. თბ., 1993.

7. Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономистъ, 2004.

8. Банковское дело. Под ред. О.И. Лаврушина. - М.: Ф и С, 2005.

9. Банковское дело: управление и технологии. Под ред. А.М. Тавасиева. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.

10. Вульфел Чарлз Дж. Энциклопедия банковского дела и финансов. М. 2000.

11. Мод Д., Молино Ф. Private Banking: элитное обслуживание частного капитала. М.: Альпина Паблишер, 2003.

12. *Baltensperger E.* Central bank policy and lending of last resort // Prudential regulation, supervision and monetary policy. – Bruni F. ed., 1992.

13. *Greenawalt M., Sinkey J.* Bank Loan-Loss Provisions and the Income-Smoothing Hypothesis: An Empirical Analysis // Journal of Financial Services Research. – 1988, December

მესამე თავი. საბანკო ბაზარი

ფინანსური ბაზარი. არსი. სტრუქტურა. დახასიათება
საბანკო ბაზრის ცნება

საბანკო ბაზარი, როგორც საბანკო მომსახურების
გასაღების ბაზარი

საბანკო, ფინანსური და ფულის ბაზრების თანაფარ-
დობა

საბანკო ბაზრის მონაწილეები

კომერციული ბანკები: უნივერსალური და სპეციალი-
ზებული

არასაბანკო საკრედიტო-საფინანსო ინსტიტუტები
საბანკო ბაზრის არასაფინანსო მონაწილეები
საბანკო ბაზრის სტრუქტურა
დარგობრივი მიდგომა საბანკო ბაზრისადმი
საბანკო ბაზრის სტრუქტურა კლიენტთა ჯგუფების მიხედ-
ვით

საბანკო ბაზრის სივრცობრივი სტრუქტურა
კონკურენცია საბანკო ბაზარზე
საბანკო კონკურენციის არსი
საბანკო კონკურენციის ფორმები
საბანკო კონკურენციის თავისებურებები

*რეკომენდებული ლიტერატურა მისამე თავის
შესახებ:*

სხვალდებულ ლიტერატურა

1. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბან-
კო საქმე), ტ. I. თბ., 2004. გვ. 153-241.

2. პაპავა გ. საბაზრო ეკონომიკის გაჯანსაღებისა და ნორ-
მალიზაციისათვის საქართველოში. თბ., „ფინანსები“, 2000. გვ. 3-82.

3. ჭითანავა ნ. საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების ორგანიზა-
ციული პრობლემები. თბ., 1993. გვ. 21-55.

4. Самойлов Г. О. Банковская конкуренция. М.: Экзамен, 2002.
გვ. 44-71

5. Банковское дело. Под ред. Г. Г. Коробовой. М.: Экономистъ,
2004. გვ. 52-102.

**დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე
მასალა**

1. ასათიანი რ. ეკონომიკის განმარტებითი ლექსიკონი, თბ.,
საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, 2003.

2. ეკონომიკური ლექსიკონი. ავტ. კოლექტივი პროფ. ა. სილაგაძის ხელმძღვანელობით. თბ., თსუ გამომცემლობა, 2001
3. კოვზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., თსუ გამომცემლობა, 2001
4. მესხია ი. ფინანსური სტაბილიზაციის საგარეო და საშინაო ფაქტორები საქართველოში. „შრომები“, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია. თბ., საგამომცემლო ფირმა „სიხსლუ“, 2000.
5. პაპავა ვლ. საბაზრო თანასწორობის დოქტრინა, თბ., 1999.
6. ქოქიაური ლ. ინვესტიციის ბაზარი: თეორია, პოლიტიკა, პრაქტიკა. თბ., საგამომცემლო ფირმა „სიხსლუ“, 2002.
7. ღუდუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.
8. ხელაია გ. საერთაშორისო საკალეტო და საკრედიტო ურთიერთობები, თბ., 1994.
9. Банковское дело: управление и технологии. Под ред. А.М. Тавасиева. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.
10. Основы банковской деятельности (Банковское дело). Учебное пособие. Под ред. проф. Тагирбекова К.Р. М., Издательский дом “ИНФРА-М”, 2001.
11. Международный банковский бизнес. Под ред. Макогон Ю. В., Булатова Е.В. М.: Атика, 2003.
12. Максюкова А. А. Основы банковского дела. М.: Бератор-Пресс, 2003.
13. *Timoty W. Koch*. Bank Management. – The Driden Press. Harcourt Brace College Publishers, 1995.
14. *Beaver W. Y. and G Parker*, eds. Risk Management: Problems and Solutions. Stanford University Press, McCraw Hill, 1995.

მეოთხე თავი. ცენტრალური ბანკები

ცენტრალური ბანკის წარმოშობა

ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებელი სტატუსის შესახებ

ცენტრალური ბანკის ადგილი ეკონომიკაში

საქართველოს ეროვნული ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურა

ეროვნული ბანკის მმართველობა

ცენტრალური ბანკის ფუნქციები და ამოცანები

ცენტრალური ბანკების ფულადი და საკრედიტო პოლიტიკის ძირითადი ინსტრუმენტები

საემისიო საქმიანობის რეგულირება

ფულის მასა და მისი შეფასების მეთოდები

საქართველოს ეროვნული ბანკის ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკა

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მიზნები და ძირითადი შედეგები

ეროვნული ბანკის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტები

რეკომენდებული ლიტერატურა მეოთხე თავის შესასწავლად:

სამკვლევებელი ლიტერატურა

1. კაკულია რ., ხელაია გ. ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგადი თეორია. თბ., 2000 წ.

2. საღია რ. ფულის აგრეგატები და ფართო ფული. ჟურნ. ბანკი №5, 2002, გვ. 59-62.

3. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ.1. თბ., 2004. გვ. 246-320.

4. ცაავა გ. საბანკო საქმე: ლექციების კურსი. თბ., 2005. გვ. 112-

დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე მასალა

1. ასათიანი რ. ეკონომიკის განმარტებითი ლექსიკონი. თბ., 2003.

2. ასათიანი რ. ფული და ფულადი სისტემები. თბ., 1996.

3. ეკონომიკური ლექსიკონი. ავტ. კოლ. ა. სილაგაძის ხელმძღვანელობით. თბ., 2001

4. საქართველოს საბანკო კანონმდებლობა. თბ., 2002.

5. დუდუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

6. ხელაია გ. ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგიერთი აქტუალური საკითხი. თბ., 1993.

7. ხელაია გ. ფული, ბანკები და ბირჟები. თბ., 1996.

8. Банки и банковское дело. Авт. колл. под. ред. И.Т. Балабанова. М.: ФинС, 1998.

9. Львов Ю.И. Банки и финансовый рынок. СПб. Санкт-Петербург, 1995.

10. Миллер Р.Л., Ван Хуз Д.Д. Современные деньги и банковское дело. М., 2000.

11. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под общей ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

მეხუთე თავი. კომერციული ბანკები

კომერციული ბანკის ცნება

კომერციული ბანკის საქმიანობის პრინციპები

საბანკო ოპერაციები და მომსახურება

კომერციული ბანკების ფუნქციები

ტიპიური კომერციული ბანკების ორგანიზაციულ-ფუნქციური აგებულება

კომერციული ბანკების ხელმძღვანელი ორგანოები

რეკომენდებული ლიტერატურა მხსთე თავის მხსასწავლად:

სამაღდებულ ლიტერატურა

1. ქქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძქლები (საბანკო საქმე), ტ.1. თბ., 2004. გვ. 324-371.

2. ცაავა გ. საბანკო საქმე: ღექციების კურსი. თბ., 2005. გვ. 162-221..

3. Банковское дело. Учебник. Под ред. **О.И. Лаврушина**. М.: Ф и С, 2005.

4. Банковское дело. Под ред. **Г.Г. Коробовой**. М.: Экономистъ, 2004. გვ. 103-129.

ღამატებითი ლიტერატურა ღა სხვა ღამხმარე მასალა

1. კაკულია რ., ხელაია გ. ფულის მიმოქცევისა ღა კრედიტის ზოგადი თეორია. თბ., 2002.

2. კოვზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., 2001.

3. კომპტონი ერიკ ნ. კომერციული საბანკო სისტემის ახალი პორიზონტები. თარგმნ. ინგლისურიღან. თბ., 1993.

4. მანაგაძე ი. საქართველოს საბანკო სისტემა XXI საუკუნის მიჯნაზე. „ბანკი“ , თბ., 2000, №1 გვ. 3-8.

5. საქართველოს ეროვნული ბანკი. 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003 წლების წლიური ანგარიშები.

6. საქართველოს საბანკო კანონმდებლობა. თბ.,2002.

7. საქართველოს საბანკო სისტემის რეტროსპექტული მიმოხილვა 1994-1999 წლებში. თბ., 2000, გვ.24-48.

8. ღუღუშაური ლ. კრედიტი ღა თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

9. შათირიშვილი ჯ. საბანკო რეფორმის სრულყოფის აქტუ-

აღური საკითხები. ჟურნ. „მაცნე“, თბ., 1997, ტ. V. №3 და №4. გვ. 29-41.

10. ხელაია გ. ფული. ბანკები და ბირჟები. თბ., 1996.

11. Банки и банковское дело. Авт. колл. под. ред. И.Т. Балабанова. Питер, 2003.

12. Банковское дело: управление и технологии. Под ред. А.М. Тавасиева. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.

13. Вульфел Чарлз Дж. Энциклопедия банковского дела и финансов. М.: Корпорация Федоров. 2001.

14. Миллер Р.Л., Ван Хуз Д.Д. Современные деньги и банковское дело. М., 2000.

15. Мод Д., Молино Ф. Private Banking: элитное обслуживание частного капитала. М.: Альпина Паблишер, 2003.

16. Hertz D. B., Thomas H. Risk Analysis and its Applications. – Chichester – N. Y., 1983.

მეექვსე ტაზო. საბანკო საქმიანობის სამართლებრივი საფუძვლები

მოკლედ – საბანკო სამართლის შესახებ

თანამედროვე ბანკის საქმიანობის საკანონმდებლო საფუძვლები

კომერციული ბანკების კანონმდებლობის სტრუქტურა საქართველოს საბანკო სისტემის სამართლებრივი ბაზის განვითარება- ქრონოლოგია

ბანკებსა და საბანკო საქმიანობაზე ზედამხედველობის ბაზელის სტანდარტები

ბანკის საქმიანობაზე ზედამხედველობის საზღვარგარეთული გამოცდილებიდან

ეროვნული ბანკისა და კომერციული ბანკების სამართლებრივი რეგულირებისა და ზედამხედველობის დონის

იებათა სისტემა 2000-2002 წლებში

ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის რეგულირებისა და ზედამხედველობის განვითარების პერსპექტივები საქართველოში

რეკომენდებული ლიტერატურა მემძვსე თავის შესასწავლად:

სამაღმებულო ლიტერატურა

1. საქართველოს კონსტიტუცია. 1995 წ. 24 აგვისტო.
2. საქართველოს კანონი ეროვნული ბანკის შესახებ. საქართველოს საბანკო კანონმდებლობა, თბ., 2003. გვ. 3-21.
3. საქართველოს კანონი „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“. საქართველოს საბანკო კანონმდებლობა. თბ., 2003. გვ. 3-21
4. ქისტაური ლ., ქისტაური შ. საქართველოს საფინანსო და საბანკო სამართლის პრობლემები. თბ., „სამთავისი“, 1997. გვ. 7-255.
5. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ.1. თბ., 2004. გვ. 376-442.
6. Банковское дело. Авт. колл. под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономист, 2004.
7. Банковское дело. Под ред. О.И. Лаврушина. - М.: Ф и С, 2005. გვ. 376-442.

დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე მასალა

1. CAMEL-ის სისტემით საბანკო ზედამხედველობისა და ანალიზის დასკვნის სახელმძღვანელო. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2000 წლის 9 აგვისტოს № 227 ბრძანება.
2. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 1998 წლის 28 დეკემბრის № 127 ბრძანება „კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობა-რეგულირების მეთოდური სახელმძღვანელო“

ლოს“ დამტკიცების შესახებ.

3. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2000 წლის 9 აგვისტოს 227 ბრძანება „CAMEL“-ის“ სისტემის გარესაბანკო ზედამხედველობისა და ანალიზის კვარტალურად განხორციელების შესახებ“.

4. საქართველოს კანონი „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“, საბანკო კანონმდებლობა. საქართველოს ეროვნული ბანკის გამოცემა, თბილისი, 1998.

5. საქართველოს კანონი „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ საბანკო კანონმდებლობა. საქართველოს ეროვნული ბანკის გამოცემა, თბილისი, 1998.

6. გამსახურდია გ. საქართველოს საფინანსო პოლიტიკის ძირითადი პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., „მერიდიანი“, 1995.

7. კოვზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., თსუ, 2001.

8. ღუდუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

9. Банковское дело. Учебник. Под ред. Е. П. Жарковской. М.: Омега - Л., 2004.

10. Банковское законодательство: учебное пособие. Под ред Е.Ф. Жукова, М.: ЮНИТИ - ДАНА, 2001.

11. Банковское дело: управление и технологии: Учебное пособие для вузов/ Под ред. А.М. Тавасиева. М.: ЮНИТИ - ДАНА, 2001.

12. Бернстайн П. Против богов: Укращение риска. Пер. с англ. - М.: ЗАО “Олимп-бизнес”, 2000.

13. Боумен К. Основы стратегического менеджмента. Пер. с англ. - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997.

14. Вульфел Чарлз Дж. Энциклопедия банковского дела и финансов. М.: Корпорация Федоров, 2001.

15. Изамбер Жан-Лу. Креди Агриколь вне закона? М.: РИА-АРГ, 2002.

16.Мод Д., Молино Ф. Private Banking: элитное обслуживание частного капитала. М.: Алыпина Паблишер, 2003.

17. Шидловская М.С. Банковский надзор и аудит. М.: Высшая школа, 2003. გვ. 13-165.

18. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под общей ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

მეზობლე თაზი. კომერციული ბანკების შექმნა,
რეორგანიზაცია, სანაცია და ლიკვიდაცია
კომერციული ბანკების შექმნა
კომერციული ბანკების შექმნის კონცეფცია და ეტაპე-
ბი

ბანკის რეგისტრაცია და ლიცენზირება: ნორმატიული
მოთხოვნები და პროცედურები

ახლად შექმნილი და მოქმედი ბანკების ლიცენზირებ-
ის წესები

ბანკების განყოფილებების (ფილიალების) გახსნისა
და დახურვის წესები.

კომერციული ბანკების რეორგანიზაცია

ბანკების რეორგანიზაციის ცნება

ბანკების რეორგანიზაციის აუცილებლობის კრიტერი-
უმები

ბანკების შეერთება და შერწყმა. პროცედურები და პრო-
ბლემები

ბანკების რეორგანიზაციის სხვა ფორმები

კომერციული ბანკების სანაცია

კომერციული ბანკების სანაციის აუცილებლობის კრი-
ტერიუმები

ბანკის ფინანსური გაჯანსაღების ფინანსური გეგმა

ბანკების რესტრუქტურის ეკონომიკური შინაარ-
სი

საბანკო სისტემის რესტრუქტურისაციის საზღვარგარეთული გამოცდილებიდან

კომერციული ბანკების ლიკვიდაცია

სიცოცხლისუნარო ბანკის ლიკვიდაცია: ამოსავალი დებულებები

ბანკის ბანკროტად ცნობის წესი

ბანკის ლიკვიდაციის პროცედურები

ბანკის შუალედური სალიკვიდაციო ბალანსი

რეკომენდებული ლიტერატურა მემვიდე თავის შესასწავლად:

სავალდებულო ლიტერატურა

1. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ.1. თბ., 2004. გვ. 449-571.

2. ცაავა გ. საბანკო საქმე ლექსების კურსი თბ., 2005. გვ. 167-179.

3. Банковское дело: Управление и технологии. Уч.п. пособие. Под ред. А.М. Тавасиева. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. გვ. 172-334.

დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე მასალა

1. საქართველოს ორგანიზებული კანონი „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“. თბ., საქართველოს ეროვნული ბანკი, 2002.

2. საქართველოს კანონი „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“. თბ.; საქართველოს ეროვნული ბანკი, 2002.

3. ასათიანი რ. ეკონომიკის განმარტებითი ლექსიკონი. თბ., საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, 2003.

4. კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობის რეგულირების მეთოდური სახელმძღვანელო. თბ., საქართველოს ეროვნული ბანკი, 1999.

5. ცაავა გ. ფინანსები, ფულის მიმოქცევა, საფინანსო ინჟინერია, კრედიტი. თბ., 1999.

6. ღუღუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

7. Банковское дело. Учебник. Под ред. **О.И. Лаврушина**. М., Ф и С, 2005.

8. Вульфел Чарлз Дж. Энциклопедия банковского дела и финансов. М.: Корпорация Федоров, 2001.

9. Жарковская Е.П. Банковское дело. М.: Омега - Л, 2004.

10. Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономистъ, 2004.

11. Мод Д., Моллино Ф. Private Banking: элитное обслуживание частного капитала. М.: Альпина Паблишер, 2003.

12. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под общей ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

მეგრე თავი. კომერციული ბანკის რესურსები და მისი კაპიტალური ბაზა

კომერციული ბანკის რესურსები: მათი სტრუქტურა და დახასიათება

ბანკის საკუთარი კაპიტალის არსი

საქართველოს კომერციული ბანკების კაპიტალი და მისი ხარისხის განსაზღვრის მეთოდოლოგია

საბანკო კაპიტალის სახეები

საბანკო კაპიტალის ფუნქციები

რამდენი კაპიტალი ესაჭიროება ბანკს?

ბანკის საკუთარი კაპიტალის საკმარისობის შეფასება დამატებითი კაპიტალის მოზიდვის მიმდინარე ტენდენციები

კომერციული ბანკის მოზიდული სახსრები.

რეკომენდებული ლიტერატურა მეგრე თავის შესახებ:

სავალდებულო ლიტერატურა

1. კოუზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., 2001. გვ. 78-153.

2. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ.1. თბ., 2004. გვ. 604-696.

3. ცაავა გ. საბანკო საქმე: ლექციების კურსი. თბ., 2005. გვ. 362-386.

4. Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономистъ, 2004. გვ. 103-145.

5. Банковское дело. Авт. колл. под ред. О.И. Лаврушина. М., ФинС, 2005. გვ. 69-93.

დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე მასალა

1. ასათიანი რ. ეკონომიქსი. განმარტებითი ლექსიკონი. თბ., 2003.

2. გიტმანი ლ., ჯონკი მ., ინვესტირების საფუძვლები, გადმოქართულებული და შევსებული ლ. ქოქიაურის მიერ. თბ. „ფინანსები“, 2000.

3. ეკონომიკური ლექსიკონი. ავტ. კოლ. ა. სილაგაძის ხელმძღვანელობით. თბ., 2000.

4. კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობა-რეგულირების მეთოდური სახელმძღვანელო. საქართველოს ეროვნული ბანკი. თბ.: 1999.

5. პაპავა ვლ. საერთაშორისო საკალტურო ფონდი საქართველოში: მიღწევები და შეცდომები. თბ., 2000.

6. ღუღუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

7. Банковский портфель: в 3-х томах. /Овт. ред. Ю.И. Коробов,

Ю.Б. Рубин, В.И. Солдаткин. М.:Соминтех, 1994-1995.

8. Белоглазова Г.Н., Кроливецкая Л.П. Банковское дело. ФИС, 2004.

9. Жарковская Е.П., Арендс И.О. Банковское дело. М.: Омега - Л, 2004.

10. Миловидов В.Д. Современное банковское дело: Опыт организации и функционирования банков США. М.: Изд.-во МГУ, 1992.

11. Ресни В.И., Тагирбеков К.Р. Банк в системе экономических структур. М., Весь Мир, 1997.

12. *Brigham E. F. Gapenski L. C. Financial Management (Theory and Practice)*. 7th ed. --New York: The Dryden Press. 1994.

მეცხრე თავი. კომერციული ბანკების ოპერაციები (ბარიგებები) და საიმედოობა

ბანკის პასიური და აქტიური ოპერაციები

აქტივების შედგენილობა და სტრუქტურა

ბანკის აქტივების ხარისხი

საბანკო საქმიანობის რისკები: ცნება, კლასიფიკაცია, გაანგარიშების მეთოდები. ბანკის სარეზერვო ფონდი

ბანკის საიმედოობა: ცნება, განმსაზღვრელი ფაქტორები, მაჩვენებლები

რეკომენდებული ლიტერატურა მეცხრე თავის შესასწავლად:

სავალდებულო ლიტერატურა

1. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ.I. თბ., 2004. გვ. 701-766.

2. ცაავა გ. საბანკო საქმე: ლექციების კურსი. თბ., 2005. გვ. 390-429.

3. Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.:

დაგატეპიტი ლიტეატურა და სხვა დამხმარე მასალა

1. კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობა-რეგულირების მეთოდური სახელმძღვანელო. საქართველოს ეროვნული ბანკი. თბ., 1999.

2. კოვზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., თსუ, 2001.

3. დ. ჯოუნს კ. საბანკო და საფინანსო რეფორმები ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში. 1996.

4. როდე ე. ბანკები, ბირჟები და საეკონომიკური რეგულირებები კაპიტალისტურ ქვეყნებში. თარგმანი რ. ნამიჯიშვილის. ქუთაისი, „სარანგი“, 1993.

5. ლუდუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

6. ხელაია გ. ფული. ბანკები და ბირჟები. თბ., „სამთავისი“. 1996.

7. ხელაია გ. ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგიერთი აქტუალური საკითხი. თბ., „ლამპარი“, 1993.

8. Бакстер Н., Беррел Т. Банковское дело – стратегическое управление. М., изд. АО Консалбанкир, 1998.

9. Синки Д.Ж. (мл.), Управление финансами в коммерческих банках: пер. с англ.-ого. 4-го переработанного изд. под ред. Р. Я. Левиты, Б.с. Пинскера. М.: Catallaxy, 1994.

10. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под общей ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

მეათე თავი. კომერციული ბანკების შემოსავლები, ხარჯები და მოგება

ბანკის შემოსავლები: წყაროები, კლასიფიკაცია, დონის შეფასება და დაგეგმვა

კომერციული ბანკების ხარჯები

საპროცენტო მარჟა

კომერციული ბანკების შემოსავლებისა და გასავლების დონის ანალიზი

შემოსავლებისა და ხარჯების ფაქტორული ანალიზი
კომერციული ბანკის მოგების ფორმირება და გამოყენება

კომერციული ბანკების მოგების დონის შეფასება

ბანკის ფინანსური ანალიზი, მისი მიზნები და მეთოდები
ბანკის კაპიტალის განტოლება

დინამიკური ბუღალტრული ბალანსის განტოლება

ბალანსის მოდიფიცირებული განტოლება

ბანკის ბალანსის პირითადი განტოლება

ბანკის ფინანსური მდგომარეობის დინამიკის შეფასება

რეკომენდებული ლიტერატურა მებათე თავის შესასწავლად:

საგვალდებულო ლიტერატურა

1. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ.1. თბ., 2004. გვ. 769 - 869.

2. ცააფა გ. საბანკო საქმე: ლექციების კურსი. თბ., 2005. გვ. 500-512.

3. Банковское дело. Авт. колл. под ред. **О.И. Лаврушина**. М., ФинС, 2005. გვ. 222-242.

დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე მასალა

1. ასათიანი რ. ეკონომიკისი. განმარტებითი ლექსიკონი თბ., საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, 2003.

2. ეკონომიკური ლექსიკონი. ავტ. კოლექტივი პროფ. ა სილ-

გაძის ხელმძღვანელობით. თბ., თსუ გამომცემლობა, 2001

3. ლუდუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

4. Базельский комитет по банковскому надзору: Сборник документов и материалов. Сост. Ю. В. Кузнец. М., 1997.

5. К. Барлатрон, Д. МакНотон. Банки на развивающихся рынках: В 2-х т. Пер. с англ. Т.2. Интерпретирование финансовой отчетности. _ М.: Финансы и статистика, 1994.

6. Введение в банковское дело. Пер с нем. Колл. авторов под рук. Гюнтера Асхаэра. М.: ИПФ “Мир и культура”, 1997.

7. Валравен К.Д. Управление рисками коммерческого банка. ИЭР Мирового банка. _ Вашингтон, 1992.

8. Полферман Дэвид Форд Филип. Основы банковского дела. Пер с англ. М.: Инфра-М, 1996.

9. Уайтинг Д.П. Осваиваем банковское дело. Пер с англ. Под ред В.В. Мирюкова. М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1996.

10. Энциклопедия банковского дела и финансов. Ч.Дж. Вулфел; Ф.Л. Гарсия. Пер с англ. М., 2000.

11. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под общей ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

მეთერთმეტე თავი. ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა
საბანკო კრედიტი: ძირითადი ცნებები
საბანკო დაკრედიტება: ძირითადი ნორმატიული მოთხოვნები

კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა
საკრედიტო პოლიტიკის შინაარსი
საკრედიტო პოლიტიკის რეალიზაციის მიზნები და მექანიზმები

ბანკის საკრედიტო პოლიტიკის რეალიზაციის მექანიზმები

კრედიტის გაცემის ტექნოლოგიისა და ბანკის საკრედი-

ტო ქვედანაყოფის მუშაობის ორგანიზების საფუძვლები
მსესხებლის ფინანსური შედეგებისა და კრედიტუნარი-
ანობის შეფასება

საბანკო კრედიტის ფასი

კრედიტების დაბრუნების უზრუნველყოფის ხერხები
ბანკის საკრედიტო საქმიანობის ხარისხი

*რეკომენდებული ლიტერატურა მეთერთმეტი
თავის შესასწავლად:*

სავალდებულო ლიტერატურა

1. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბან-
კო საქმე), ტ. I. თბ., 2004. გვ. 23-85.

2. ცაავა გ. საბანკო საქმე: ლექციების კურსი. თბ., 2005. გვ.
390-428.

3. Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономистъ,
2004. გვ. 274-396.

4. Морсман Э. Кредитный департамент банка: Организация
эффективности работы. М.: Альпина Паблишер, 2002. გვ. 85-
114.

5. Челноков В.А. Банки и Банковские операции: Букварь
кредитования. Технологии банковских ссуд. Окоლობанковское
рыночное пространство. Учебник. М.: Высшая школа, 2004. გვ.
7-210.

**დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე
მასალა**

1. დუღუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო
მექანიზმი. თბ., 2002.

2. Багракова Л.Г. Экономический Анализ деятельности
коммерческого банка. М.: Логос, 2002.

3. Беляков А.В. Банковские риски: Проблемы учета,

управления и регулирования. М.: БДЦ-Пресс, 2003.

4. Жарковская Е.П. Арелдс И.О. Банковское дело. Курс лекций М.: Омега - Л, 2003.

5. Банковское дело. Учебник/ Под ред. О.И. Лаврушина. М., ФиС, 2005.

6. Белоглазова Г.Н., Кроливецкая Л.П. Банковское дело. Питер, 2004.

7. Лекции о деятельности центральных банков. Под ред. М. Роккаса; К. Мастропаскуа. Рим, 1996.

8. Синки Д.Ж. (мл.), Управление финансами в коммерческих банках: М.: Catalaxu, 1994.

9. Ширинская З.Б. Операции коммерческих банков и зарубежный опыт. М.: Финансы и статистика, 1993.

10. Москвин В.А. Управление рисками при реализации инвестиционных проектов. М.: Финансы и статистика, 2003.

11. Миловидов В.Д. Современное банковское дело: Опыт организации и функционирования банков США. М.: Изд-во МГУ, 1992.

12. Руководство по кредитному менеджменту: Пер. с английского. Под ред. Б Эдвардса. М.: Инфра _ М, 1996.

13. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под общей ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

მეთორმეტე თავი. კომერციული ბანკების სავალუტო ოპერაციები

სავალუტო ბაზრის ცნება. სავალუტო ბაზრის ფუნქციები
სავალუტო ოპერაციების ეკონომიკური საფუძვლები
სავალუტო ბაზრის ინფრასტრუქტურა საქართველოში
სავალუტო ოპერაციების რეგულირება
სავალუტო რისკები და მათი რეგულირება

**რეკომენდებული ლიტერატურა მეთორმეტი
თავის შესახებ:**

სავალდებულო ლიტერატურა

1. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ2. თბ., 2005. გვ. 89-155.
2. Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономистъ, 2004. გვ. 448-472.
3. Банковское дело. Под ред. О.И. Лаврушина. М., Финансы и статистика, 2005. გვ. 497-583.

**დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე
მასალა**

1. ასათიანი რ. ეკონომიკის განმარტებითი ლექსიკონი. თბ., საგამომცემლო ფირმა „სიბელე“, 2000.
2. ღუდუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 1996
3. როდე ერვინ. ბანკები, ბირჟები და სავალუტო ოპერაციები კაპიტალისტურ ქვეყნებში. თარგმანი რ.ნამიჭვიშვილისა. ქუთაისი, 1998.
4. კაკულია რ. ხელაია გ. ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგადი თეორია. თბ., 2000.
5. ღუდუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.
6. Банковское дело. Под ред. О.И. Лаврушина. М., Финансы и статистика, 2005.
7. Жарковская Е.П. Банковское дело. Учебник. М.: Омсга - Л, 2004.
8. Красавина Л.Н. Билиняк С. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения. М.: Финансы и статистика, 2003.

9. Наговицин Д.Г. Валютная политика. М.: Экзамен, 2000.
10. Основы банковской деятельности (Банковское дело). М.: “ИНФРА-М”, 2001.

11. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под общей ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

მეცამეტე თავი. კომერციული ბანკების სატრასტო, დეპოზიტური, იპოთეკური და სხვა ოპერაციები
კომერციული ბანკების სატრასტო ოპერაციები
კომერციული ბანკების დეპოზიტური საქმიანობა
კომერციული ბანკების იპოთეკური ოპერაციები
საკრედიტო ოპერაციების თანამედროვე სახეები

რეკომენდებული ლიტერატურა მეცამეტე თავის შესასწავლად:

სამალდეზულო ლიტერატურა

1.ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ2. თბ., 2005. გვ. 158-218.

2.Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономистъ, 2004. გვ. 427-447.

დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე მასალა

1. ასათიანი რ. ეკონომიქსი. განმარტებითი ლექსიკონი. თბ., საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, 2003.

2. ღუღუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

3. ცაავა გ. საბანკო საქმე: ლექციების კურსი. თბ., 2005.

2. ცაავა გ. ფინანსები, ფულის მიმოქცევა, საფინანსო ინჟინერია, კრედიტი. თბ., 1999.

3. ხელაია გ. ფული, ბანკები, ბირჟები. თბ., 1996.

4. Банковское дело. Под ред. **О.И. Лаврушина**. М.: Финансы и статистика, 2005.

5. **Жарковская Е.П.** Банковское дело. Учебник. М.: Омега - Л, 2004.

6. Основы банковской деятельности (Банковское дело). Под ред. **К.Р. Тагирбекова** М.: “ИНФРА-М”, 2001.

7. **Мод Д., Молино Ф.** Private Banking: элитное обслуживание частного капитала. М.: Альпина, 2003.

8. **Иванов В.В.** Ипотечнос кредитование. М.: Маркетинг, 2001.

9. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под общей ред. **А.Г. Грязновой**. М.: Финансы и статистика, 2004.

მეთოთხმეტი თავი. კომერციული ბანკების საინვესტიციო საქმიანობა

საინვესტიციო ბანკების ისტორიიდან

ბანკების საინვესტიციო საქმიანობის მიკრო და მაკროეკონომიკური ასპექტები

საინვესტიციო საბანკო დაწესებულებათა კლასიფიკაცია და საქმიანობის ფორმები

ბანკების საინვესტიციო პოლიტიკა და მისი განმსაზღვრელი ფაქტორები

ბანკების საინვესტიციო საქმიანობის ორადი ბუნება

ინვესტიციური ბანკების სინთეზური ინსტრუმენტები

ბანკების საინვესტიციო საქმიანობის ინდიკატორები

ბანკების საინვესტიციო საქმიანობის საზღვარგარეთული გამოცდილება და მისი გამოყენება საქართველოში

რეკომენდებული ლიტერატურა მეთოთხმეტი თავის შესასწავლად:

სავალდებულო ლიტერატურა

1. **კოხანაძე ი.** კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თსუ გამომცემლობა, 2001. გვ.18-151.

2. ქოქიაური ლ. ინვესტიციის ბაზარი: თეორია, პოლიტიკა, პრაქტიკა. საგ. ფირმა „სიახლე“, 2002. გვ. 267-333;
3. ქოქიაური ლ. ინვესტიციების თეორიული გენეზისი. თბ., სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2007. გვ. 125-246; 589-696; 705-825.
4. Игоница Л. Инвестиции. М.: Экономистъ. 2004.
5. Банковское дело. Авт.колл. Под ред. А.М. Тавасиева. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. гв. 664-684; 685-708.
6. Haugen R.F. Modern Investment Theory. Prentice Hall, 1997. გვ.15-175.
7. Sharpe W.F. Capital Asset Prices: A Theory of Market Equilibrium Under Conditions of Risk // Finance. 1964. Sept. გვ.425-442.
8. Van Horne J.C. Financial Management and Policy, Prentice-Hall. 1995.

დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე მასალები

1. კოვზანაძე ი. საინვესტიციო პორტფელის ჩართვის სრულყოფის გზები. თსუ სამეცნიერო ნაშრომთა კრებული „ეკონომიკის აქტუალური საკითხები“. თბ., XIII გამოშეება, გვ.83-95.
2. კოვზანაძე ი. კომერციული ბანკების საინვესტიციო საქმიანობაზე მოქმედი ფაქტორების დახასიათება. თსუ სამეცნიერო ნაშრომთა კრებული „ეკონომიკის აქტუალური საკითხები“. თბ., XIII გამოშეება, გვ.96-108.
3. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები. ტ.1. თბ., 2004 გვ.106-237.
4. ქოქიაური ლ. განვითარების სპეციალიზირებული ბანკების როლი საინვესტიციო პროცესში. //ეკონომიკა, №9 2005, გვ.74-80.
5. ქოქიაური ლ. საინვესტიციო ბანკები. ლექციების კურსი. დაბეჭდილია კომპიუტერზე სალექციო სახით. 2006, გვ 310.
6. Кокиаური Л. Коммергические банки и инвестиции в Грузии. М., // Финансы, №7, 2002. გვ.63-65.

მეთხუთმეტიე ტავი. საბანკო საქმიანობის რეგულირება

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის სახეები და თავისებურებები თანამედროვე ეტაპზე

საოპერაციო პროცედურა და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტები

ცენტრალურ ბანკში დეპონირებულ სავალდებულო რეზერვების დადგენა

საპროცენტო პოლიტიკა. ოფიციალური საპროცენტო განაკვეთის რეგულირება

ბანკების რეფინანსირება

ოპერაციები ღია ბაზარზე

სავალუტო რეგულირება

ფულის მასის ზრდის ორიენტირების დადგენა და პირდაპირი რაოდენობრივი შეზღუდვები: ტარგეტირების პოლიტიკა

რეკომენდებული ლიტერატურა მეთხუთმეტიე ტავის შესასწავლად:

სავალდებულო ლიტერატურა

1 კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობა-რეგულირების მეთოდური სახელმძღვანელო. საქართველოს ეროვნული ბანკი. თბ., 1999. გვ. 12-185.

2. ქიქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ.2. თბ., 2005. გვ. 222-268.

3. ცაავა გ. საბანკო საქმე: ლექციების კურსი. თბ., 2005. გვ. 225-265.

დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე მასალა

1 საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“. საქართველოს საბანკო კანონმდებლობა.

საქართველოს ეროვნული ბანკი. თბ., 2003.

2. დუღუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

3. Банковское дело. Авт. колл. под. ред. Лаврушина О.И. М.: Финансы и статистика, 2001.

4. Миловидов В.Д. Современное банковское дело: Опыт организации и функционирования банков США. М.: Изд.-во Моск. ун-та, 1992.

5. Мод Д., Молино Ф. Private Banking: элитное обслуживание частного капитала. М.: Альпина Паблишер, 2003.

6. Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экопомисть, 2004.

7. Жарковская Е.П. Банковское дело. Учебник. М.: Омега - Л, 2004.

8. Козлова И.К., Купрюшина Т.А. и др. Анализ деятельности банков. Учебное пособие. М.: Вышэйшая школа, 2003.

9. Коноплицкая М.А., Шмарловская С.С. и др. Банковские операции. Учебное пособие. М.: Вышэйшая школа, 2003.

10. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под общей ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

მეთეჰსმეტე თავი. კომერციული ბანკის ლიკვიდობა და გადახდისუნარიანობა

კომერციული ბანკის ლიკვიდობა, როგორც ფინანსურ-
ეკონომიკური კატეგორია

კომერციული ბანკის ლიკვიდობისა და გადახდისუნა-
რიანობის განმსაზღვრელი ფაქტორები

კომერციული ბანკის ლიკვიდობის ანალიზი

კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მართვა

აქტივების მართვა

პასივების მართვა

აქტივების და პასივების დაბალანსებული მართვა

კომერციული ბანკის ლიკვიდობის შეფასების საზღვარ-
გარეთული გამოცდილება

აშშ ბანკების ლიკვიდობის ინდიკატორები და მათი
გამოყენების შესაძლებლობები საქართველოს პრაქტიკა-
ში

*რეკომენდებული ლიტერატურა მეთექვსმეტე
თავის შესასწავლად:*

სავალდებულო ლიტერატურა

1. კოზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნ-
ქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ.: თსუ, 2001
გვ.218-286.

2. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბან-
კო საქმე), ტ2. თბ., 2005. გვ. 271-373.

3. ცაავა გ. საბანკო საქმე: ლექციების კურსი. თბ., 2005. გვ.
549-586.

4. Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономистъ,
2004. გვ. 146-176.

5. Банковские операции. Учеб. пособие. Под ред. О.И.
Лаврушина. Ч. I. М. ИНФРА-М, 1995. გვ. 140-168.

**დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე
მასალა**

1. კაკულია რ., ხელაია გ. ფულის მიმოქცევისა და კრედი-
ტის ზოგადი თეორია. თბ., 2000.

2. კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობა –
რეგულირების მეთოდური სახელმძღვანელო. საქართველოს
ეროვნული ბანკი. 1999.

3. ხელაია გ. ფული, ბანკები და ბირჟები. თბ., 1996.

4. დუდუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო

მეცნიერების თბ., 2002.

5. Банк и Банковские операции. Под ред. Е.Ф. Жукова. М.:
Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997.

6. Банковский портфель: в 3-х томах. /Авт. колл. ред. Ю.И.
Коробов, Ю.Б. Рубин, В.И. Солдаткин. М.:Соминтех, 1994-1995.

7. Банковское дело. Учебник. Под ред. О.И. Лаврушина.
М.: Финансы и статистика, 2001.

8. Свeрук В.Т. Банковские риски. М.: Дело ЛТД, 1995.

9. Банковское дело: управление и технологии: Учебн. пособие
для вузов/ Под редакцией проф. А.М. Тавасиева. М., ЮНИТИ -
ДАНА, 2001.

10. Основы банковской деятельности (Банковское дело).
Учебное пособие/Под.ред. К.Р.Тагирбекова М., ИНФРА-М.,
2001.

11. Ямпольский М. Ликвидность банков и кредитная
политика. М.: Дело, 1992.

12. Синки Д.Ж. (мл.), Управление финансами в
коммерческих банках: пер. с англ. М.: Cataxy, 1994.

13. Чарлз Дж. Вулфел. Энциклопедия Банковского дела и
финансов. Пер. с англ.-ого, М.: Корпорация Федоров 2000.

14. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под
общей ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

მენეჯმენტის თეორია. საბანკო რისკების მართვა

საბანკო რისკების არსი და კლასიფიკაცია.

კომერციული ბანკის მიერ რისკების მართვის ორგანიზაცია.

საკრედიტო რისკი: შინაარსი, შეფასება, მართვის მეთოდები.

საკრედიტო რისკები და სესხებზე შესაძლო დანაკარგების შემთხვევისათვის შექმნილი რეზერვი.

საკრედიტო პორტფელის ანალიზი.

კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა.

საწარმოების კლასიფიკაცია საკრედიტო რისკის მიხედვით ფინანსურ მდგომარეობაზე და კრედიტის უზრუნველყოფის ხარისხზე დამოკიდებულებით.

კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა.

საკრედიტო პოლიტიკის შინაარსი.

საკრედიტო პოლიტიკის რეალიზაციის მიზნები და მექანიზმები.

სადეპოზიტო რისკი და მისი აღკვეთის საბანკო ღონისძიებები.

ფასიან ქაღალდებზე ოპერაციების რისკი: შინაარსი და კომერციული ბანკის საქმიანობა მის დასარეგულირებლად.

საპროცენტო რისკი: არსი და მართვის თავისებურებები.

სავეალუტო რისკი: არსი, სახეები, მართვის მეთოდები.

დარგობრივი და ქვეყნის რისკი.

ორგანიზაციული და საკადრო: არსი, მიზეზები, მართვა.

რეკომენდებული ლიტერატურა მიჩვილმეტე თავის შესასწავლად:

სავალდებულო ლიტერატურა

1 ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ.2. თბ., 2005. გვ. 379-453.

2. Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономистъ, 2004. გვ. 679-726.

3. Коробова Г.Г., Нестеренко Е.А. Банковские риски. Саратов, 1996. გვ. 3-210.

დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე მასალები

1. ასათიანი რ. ეკონომიკის განმარტებითი ლექსიკონი. თბ.: საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, 2003.
2. კოფჩანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ.: თსუ, 2001.
3. გამსახურდია გ. საქართველოს საფინანსო პოლიტიკის ძირითადი პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., 1995.
4. ღუღუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.
5. ხელაია გ. ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის ზოგიერთი აქტუალური საკითხი. თბ., 1993.
6. ჯგერენაია ე. საერთაშორისო საბანკო ოპერაციების უნიფიცირებული წესები. თბ., 1995.
7. ცაავა გ. ფინანსები, ფულის მიმოქცევა, ფინანსური ინჟინერია. თბ., 1999.
8. Жарковская Е.П. Банковское дело. М.: Омега - Л, 2004.
9. Банковское дело: управление и технологии. Под ред. А.М. Тавасисва. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.
10. Миловидов В.Д. Современное банковское дело: Опыт организации и функционирования банков США. М.: Изд-во Моск. университета, 1994.
11. Севрук В.Т. Банковские риски. М.: Дело ЛТД, 1995.
12. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под общей ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

მეთვრამეტე თავი. საბანკო მენეჯმენტის საფუძველები

საბანკო მენეჯმენტის ძირითადი საკითხები.

მართვა თუ მენეჯმენტი?

საბანკო საქმიანობის მართვა და მისი შემადგენელი ელემენტები

საბანკო საქმიანობის ხარისხი. ამოსავალი დებულებები გარემოს ცნება საბანკო მენეჯმენტის სისტემაში ინფორმაცია საბანკო მენეჯმენტის სისტემაში საბანკო პოლიტიკა

საბანკო მენეჯმენტის ფინანსური სფეროები. აქტივების და პასივების მართვა

აქტივებისა და პასივების კომპლექსური მართვა

ბანკის აქტივებისა და პასივების ერთიანი პორტფელის მართვის პრინციპები

წმინდა საპროცენტო მარჟა და მისი ანალიზი გეპის მართვა

შემოსავლიანობის მრუდი და მისი გავლენა გეპის მართვაზე

დიურაცია (ხანგრძლივობა)

მოგების მართვა

საბანკო რისკ-მენეჯმენტი

საბანკო რისკების ცნება

საკრედიტო რისკი

ლიკვიდობის რისკი. სავალუტო რისკ-შანსი

საფონდო, ანუ საინვესტიციო რისკი

ზედამხედველობა და რეგულირება საბანკო მენეჯმენტში

ტუი

ბანკის მენეჯმენტის შეუასების სქემა

*რეკომენდებული ლიტერატურა მითვრამიტე
თავის შესასწავლად:*

სავალდებულო ლიტერატურა

1. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ.2. თბ., 2005. გვ. 451-583.

2. ცაავა გ. საბანკო საქმე: ლექციების კურსი. თბ., 2005. გვ. 513-545.

3. Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономисть, 2004. გვ. 539-588.

4. Роуз Питер с. Банковский менеджмент. Пер. с англ.-ого. М.: Дело, 1997. გვ. 10-315.

5. Руководство по кредитному менеджменту. Пер с англ.-ого. под. ред. В. Эдвардса. М., 1996. გვ. 17-87.

6. Управление деятельности коммерческого банка (банковский менеджмент). под ред. О.И. Лаврушина. М.: Юрист, 2002. გვ. 3-410.

**დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე
მასალა**

1. კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობა - რეგულირების მეთოდური სახელმძღვანელო. საქართველოს ეროვნული ბანკი. თბ., 1999

2. კოვზანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ., თსუ გამომცემლობა, 2001

3. ღუღუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

4. Банковское дело. Авт. кол. под. ред. О.И. Лаврушина. М.:

Финансы и статистика, 2005.

5. Базельский комитет по банковскому надзору: Сборник документов и материалов. сост. Ю.В. Кузнец. М., 1997.

6. Масленченков Ю.С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке. Кн. 1. Фундаментальный анализ. М.: Перспектива, 1996.

7. Полфреман Дэвид Форд Филип. Основы банковского дела. Пер с. англ.-ого. М.: Инфра _ М, 1996.

8. Поморина М.А. Управление рисками как составная часть процесса управления активами и пассивами банка // Банковское дело. _ 1998. №3.

9.Синки Д.Ф. (мл.) Управление финансами в коммерческих банках. _ М. Catalaxy, 1994.

10. Тагирбеков К.Р. Опыт развития технологии управления коммерческим банком. М.: Финансы и статистика, 1996.

11. Уткин Э. А. Стратегический менеджмент: Способы выживания банков. М. Фонд экономического просвещения, 1996.

12. Шахов В.В. Риски. Теоретический аспект // Финансы. _ 2000. №7.

13. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под общей ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

მეცნიერებები თავი. საბანკო მარკეტინგში

მარკეტინგის ცნება

მარკეტინგის სპეციფიკა საბანკო სფეროში

საბანკო ბაზრის მარკეტინგული კვლევა

საბანკო ბაზრის სეგმენტაცია

საბანკო მომსახურების უმცველელ ბი

ბანკის კონკურენტული პოზიცია

ბაზარზე დაკვირვება

ბანკების მარკეტინგული სტრატეგია
ბანკების კონკურენტული სტრატეგიის ტიპოლოგია.
ბანკის სტრატეგიის დონეები.
ბანკის მარკეტინგული სტრატეგიის რეალიზაცია

*რეკომენდებული ლიტერატურა მეცხრამეტე
თავის შესასწავლად:*

სავალდებულო ლიტერატურა

1. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ2. თბ., 2005.

2. Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономистъ, 2004. გვ. 589-667.

3. Коробов Ю.И. Банковский маркетинг. Саратов, 1996. გვ. 13-57.

4. Эванс ДЖ., Бирман Б. Маркетинг. М.: Экономика, 1993. გვ. 21-85.

დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე მასალა

1. ღუღუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

2. Банковское дело. Под ред. Белоголова Г.Н., Кроливецкая Л.П. Питер, 2004.

3. Банковское дело. Под ред. О.И Лаврушина, М.: ФИС, 2005.

4. Барггროп К.Дж. МакНомон Д. Банки на развивающихся рынках. В 2 т. Т 1и 2. 1994. Пер с англ. М.: Финстатинформ, 1997.

5. Дебелак. Магия Маркетинга. София, 1997.

6. Дихтль Х. Хершген. Практический Маркетинг. М.: Высшая школа, 1996.

7. Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент. М.: Прогресс, 1998.
8. Линтон И. Маркетинг по базам данных. М.: Амафeya, 1998.
9. Макогон Ю.В., Булатова Е.В. Международный банковский бизнес. М.: Атика, 2003.
10. Миловидов В. Д. Современное банковское дело: опыт организации и функционирования банков США. М.: МГУ. 1992.
11. Моррис Ф. Маркетинг ситуации и примеры. Пер. с англ. М.: Банки и биржи, 1994.
12. Основы Банковской деятельности (Банковское дело). Под ред. Тагирбекова К.Р. М.: ИНФРА – М, 2001.
13. Самойлов Г.О. Банковская конкуренция. М.: Экзамен, 2002.
14. Спицын И.О., Спицын Я.О. Маркетинг в банке. Тернополь, 1993.
15. Третьяк В.П. и др. Основы Маркетинга. С–Петербург, ПГУС, 1993.
16. Уткин Э.А. Банковский маркетинг. М.: ИНФРА–М, 1995.
17. *Bagehot W.* The Lombard street – A description of The money market. – London: Kegan, Paul & Co, 1873.

მეოცე თავი. საბანკო ინოვაციები

საბანკო ინოვაციის არსი და შინაარსი

საბანკო ინოვაციის სასიცოცხლო ციკლი

ზოგიერთი სახეობის საბანკო ინოვაციის დახასიათება პლასტიკური ბარათები

პლასტიკური ბარათების დანერგვის საზღვარგარეთული გამოცდილება

საბანკო საკრედიტო ბარათები

მიკროპროცესორული ბარათების დამუშავება და გამოყენება

ინტერნეტ-ბანკინგი, მდგომარეობა, პრობლემები და განვითარების პერსპექტივები

ინტერნეტ-ბანკინგის ბაზრის სეგმენტაციის სახეები
ინტერნეტ-ბანკინგის განვითარების პერსპექტივები
ბანკომატი, როგორც გადახდის ელექტრონული სისტე-
მის ელემენტი

ბანკთაშორისი ელექტრონული გზაწინააღმდეგობა საფაქ-
რო ორგანიზაციებში

„Home Banking” - კლიენტების საბანკო მომსახურება ადგი-
ლზე და სამუშაო ადგილებზე

ბანკების ფორფეიტინგული ოპერაციები
ოპციონები, ფიუჩერსები, სვოპები

*რეკომენდებული ლიტერატურა მითითებული
შესასწავლად:*

სავალდებულო ლიტერატურა

1. საქართველოს საგადასახდებლო სისტემები და მათი განვი-
თარების ძირითადი მიმართულებები (კონკეფცია), ჟურნ. „ბანკი”,
№6, 2002, გვ.67-72

2. მურდულია თ. ელექტრონული ფულის ფენომენი და მისი
გავლენა მონეტარულ პოლიტიკაზე. ჟურნ. „ბანკი” №6, 2002, გვ.44-
49.

3. პატეიშვილი ვლ. ინოვაციური პროცესები კომერციულ
ბანკში: „საქართველოს ბანკის” გამოცდილება. ჟურნ. „ბანკი” №2,
2000, გვ.54-56.

4. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბან-
კო საქმე), ტ2. თბ., 2005. გვ. 653-734.

5. Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономистъ,
2004. გვ. 486-538.

6. Жарковская Е.П. Банковское дело. М.: Омега - Л, 2004. გვ.
205-252.

დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე მასალა

1. საქართველოს საბანკო სისტემაში დროის რეალურ რეჟიმში ანგარიშსწორების სისტემის (RTGS) უქბაღაღლო ტექნოლოგიაზე გადაყვანის შესახებ. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №135, 2003 წ. 12 ივნისი.

2. ღუდუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

3. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под общ. ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

ოცდამეერთე თაზი. კომერციული ბანკების და ფულადი ანგარიშსწორების სისტემა

საანგარიშსწორებო ოპერაციები – კომერციული ბანკების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სფერო

ანგარიშის გახსნის, გაფორმებისა და დახურვის წესი. ანგარიშების სახეები

უნაღლო ანგარიშსწორების ორგანიზაციის ზოგადი დებულებები

ბანკთაშორისი ანგარიშსწორების ორგანიზაცია

ანგარიშსწორება სხვა ბანკებში გახსნილი საკორესპონდენტო ანგარიშების მეშვეობით

ანგარიშსწორება ცენტრალური ბანკის საანგარიშსწორებო ქსელის მეშვეობით

ანგარიშსწორება შიდასაბანკო საანგარიშსწორებო ქსელის მეშვეობით

ბანკთაშორისი კლირინგი

უნაღლო ანგარიშსწორების მოქმედი ფორმებში

ანგარიშსწორება გადახდის დავალებებით

ანგარიშსწორება გადახდის მოთხოვნა – დავალებებით

ჩვევებით ანგარიშსწორება
ანგარიშსწორება აკრედიტივით
თამასუქებით ანგარიშსწორება
თამასუქების დომიცილაცია
ფაქტორინგი
სალაროს ოპერაციები

*რეკომენდებული ლიტერატურა ოცდამეერთე
თავის შესასწავლად:*

სავალდებულო ლიტერატურა

1. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ.2. თბ., 2005. გვ. 737-805.
2. ცაავა გ. საბანკო საქმე: ლექციების კურსი. თბ., 2005. გვ. 306-358.
3. Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономистъ, 2004. გვ. 223-273.
4. Тавасиев А.М. Эришвили Н.Д. Банковское дело: М.: ЮНИТИ - ДАНА, Единство, 2004. გვ. 425-461.

დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე მასალა

1. ასათიანი რ. ეკონომიკის განმარტებითი ლექსიკონი. თბ.: საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, 2003.
2. ღუდუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 1996
3. ცაავა გ. ფინანსები, ფულის მიმოქცევა, ფინანსური ინჟინერია, კრედიტი. თბ., 1999.
4. Денежные средства и расчеты: учет, анализ, аудит. Под ред. В.А. Палко. М. Феникс, 2002.

5. Долаш Э. Дж., Кембелл К.Д. и др. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. М., Л., 1991.

6. Жарковская Е.П. Банковское дело. М.: Омега - Л, 2004.

7. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

8. Пилецкий А.Н. Организация и проведение безналичных расчетов. М.: ВЗФЭЙ, 1992.

9. Челпоков В.А. Банки и Банковские операции: Букварь кредитования. Технологии банковских ссуд. Околобанковское рыночное пространство. Учебник. М.: Высшая школа, 2004.

10. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под общей ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

ოცდამეორე თავი. საბუღალტრო სამსახურის მუშაობის ორგანიზაცია ბანკებში

ბუღალტრული აღრიცხვისა და სააღრიცხვო-ოპერაციული მუშაობის არსი და მნიშვნელობა ბანკებში

ბუღალტრული აღრიცხვის ამოსავალი დებულებები ბანკებში

სააღრიცხვო-ოპერაციული მუშაობის ორგანიზაციული სტრუქტურა

საბუღალტრო აღრიცხვის ორგანიზაციისა და წარმართვის საერთაშორისო პრინციპები

ბანკის ბალანსის დახასიათება და მისი აგების პრინციპები

საქართველოს საბანკო დაწესებულებებისათვის ბუღალტრული აღრიცხვის ანგარიშთა გეგმა

საბანკო ანგარიშების მნიშვნელობა და სახეობები მიმდინარე ბუღალტრული ანგარიშგება

წლიური ბუღალტრული ანგარიშგება
საგადამხდელო სისტემის და საბუღალტრო აღრიცხვის სრულყოფისათვის საქართველოში

რეკომენდებული ლიტერატურა ოცდამეორე თავის შესასწავლად:

სამაღდებულო ლიტერატურა

1. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ2. თბ., 2005. გვ. 809-928.

2. ცაავა გ. საბანკო საქმე: ლექციების კურსი. თბ., 2005. გვ. 269-295.

3. Ширинская З. Г. Нестерова Т.Н., Соколинская Н.Э. Бухгалтерский учет и операционная техника в банках. М.: “Перспектива”: ИНФРА - М., 1998. გვ. 3-310.

დამატებითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე მასალა

1. საქართველოს საბანკო დაწესებულებებისათვის ბუღალტრული აღრიცხვის ანგარიშთა გეგმა და მისი გამოყენების ინსტრუქცია. საქართველოს ეროვნული ბანკი. თბ., 2000.

2. კომერციული ბანკის საქმიანობის ხელამხდევლობა-რეგულირების მეთოდური სახელმძღვანელო. საქართველოს ეროვნული ბანკი. თბ., 1999.

3. საქართველოს ეროვნული ბანკი. წლიური ანგარიში. 2002.

4. საქართველოს ეროვნული ბანკი. წლიური ანგარიში. 2001.

5. დუდუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

6. Андросов А.М. Бухгалтерский учет и отчетность в банке. М.: Менатеп-Информ, 1994.

7.Бор М. З. Артемова Л.В., Назарова А.Г. и др. Практический курс бухучета в современном банке. Под. ред. Бора М.З.: АО “ДИС”, 1996.

8. Вулфел Ч. Энциклопедия банковского дела и финансов. М.: Корпорация Федоров. 2000.

9.Горина С.А., Бухгалтерский учет в банке. М.: ПРИОР, 1995.

10.Щермет А.Д., Щербакова Г.Н. Финансовый анализ в коммерческом банке. М.: Финансы и статистика, 2000.

11.Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под общей ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

12.*Drury J. C. Management and Cost Accounting. 3d ed. – London: Chapman and Hall, 1994.*

ოცდამესამე თავი. კონტროლი და აუდიტი კომერციულ ბანკებში

ბანკის საქმიანობის შიდა კონტროლის სისტემა

შიდა კონტროლის ორგანიზაცია: ცენტრალური ბანკის ვერსია

შიდასაბანკო კონტროლი და მისი სახეები

მიმდინარე კონტროლის ორგანიზაცია ბანკში

მომდევნო კონტროლი და მისი ჩატარების ხერხები

შიდა და გარე აუდიტი: მიზნები, ამოცანები და ბანკში მისი ორგანიზაციის თავისებურებები

საბანკო რეიტინგის სისტემა

რეკომენდებული ლიტერატურა ოცდამესამე თავის შესახებ:

სავალდებულო ლიტერატურა

1. ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ.2. თბ., 2005. გვ. 932-1019.

2. ცაავა გ. საბანკო საქმე: ლექციების კურსი. თბ., 2005. გვ. 225-233.

- 3.Смирнова Л. Р. Банковский аудит. М., 2001 გვ. 11-12.
- 4.Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономисть, 2004. გვ.727-731
- 5.Шидловская М.С. Банковский надзор и аудит. Практикум. Беларусь, 2003. გვ. 21-109.
- 6.Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга. М.: Финансы и статистика, 1997. გვ. 8-56.

დაგატეპითი ლიტერატურა და სხვა დამხმარე მასალა

1. დებულება კომერციულ ბანკებში შიდააუდიტორული საქმიანობისადმი მოთხოვნების შესახებ. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2001 წ. 28 დეკემბრის № 318 ბრძანება. თბ., 2001.

2.კომერციული ბანკის საქმიანობის ზედამხედველობა - რეგულირების მეთოდური სახელმძღვანელო. საქართველოს ეროვნული ბანკი. თბ., 1999.

3.საქართველოს ეროვნული ბანკი. წლიური ანგარიში. 2001

4.საქართველოს ეროვნული ბანკი. წლიური ანგარიში 2001

5.საქართველოს საბანკო კანონმდებლობა. საქართველოს ეროვნული ბანკი. თბ., 2002.

6. ღუდუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

7.Белоглазова Г.Н., Кроливецкая Л.П. Аудит банков. М.: ФИС, 2002.

8. Уткин Э.А., Сухапов М.С. Аудит банковской деятельности. М.: ТЕИС, 2003.

9. Макарова Л.Г., Широкова Л.П. и др. Аудит операций с денежными средствами на счетах в банках. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003.

10. Гвелеснани Т.В. Бухгалтерский учет в кредитных организациях. М.: Экзамен, 2004.

11. Глушко И.Е., Киселева Т.В. Бухгалтерский, налоговый, финансовый и управленческий учет на современном

предприятие. М.: КноРУС, 2004.

12. Сидельникова Л.Б. Аудит коммерческого банка. М.: БУКВИЦА, 1996.

13. Банковское дело: управление и технологии. Под ред. А.М. Тавасиева. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.

14. Московин В.А. Принципы организации системы внутреннего контроля в коммерческом банке // Банковское дело, 1998, №12, сс.24-29.

15. Перрье Д. Внутренний контроль во Французских банках // Бизнес и банки, 1998, №37, сс.3-10.

16. Экономический анализ деятельности банка. Под. ред. И.Д. Мамонова. М.: Инфра-М, 1996.

17. Методические рекомендации по внешнему и внутреннему банковскому аудиту. Под. общей ред. Е.В. Емельянова. М.: Легат, 1997.

18. *Brigham E. F. Gupenski L. C. Financial Management (Theory and Practice). 7th ed. – New York: The Dryden Press. 1994.*

მოსხმეობისა და დისკუსიებისათვის რეკომენდებული თემატიკა ბაბალავრებისა და მამბისტრანტებისათვის

პირველი თავისათვის: ბანკების წარმოშობისა და საქმიანობის ეკონომიკური საფუძვლები

1. ბანკების წარმოშობის და განვითარების ისტორიული მიმოხილვა

2. ბანკის არსის ეკონომიკური ასპექტები

3. საბანკო მონოპოლია საბაზრო ეკონომიკის პირობებში

4. ბანკების განვითარების ძირითადი ეტაპები საქართველოში

5. ბანკი, როგორც საბანკო სისტემის შემადგენელი ელემენტი

6. ქართული სათავადაზნაურო ბანკი და ილია ჭავჭავაძე

7. საბანკო ინფრასტრუქტურა

მეორე თავისათვის: საბანკო სისტემა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში

1. საკრედიტო სისტემა და მისი ევოლუცია
  2. საბანკო სისტემა და მისი თავისებურებები
  3. საბანკო სისტემის ორგანიზაციული და ინსტიტუციური სქემა
  4. კომერციული ბანკების ასოციაცია და მისი საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები
  5. საქართველოს საბანკო სისტემის მდგომარეობა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში
  6. საქართველოს საბანკო სისტემის ფორმირების წინააღმდეგობრივი ხასიათი
  7. არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებები - საკრედიტო კავშირების ეკონომიკური შინაარსი და ფუნქციონირების მექანიზმი
- მესამე თავისათვის: საბანკო ბაზარი**
1. ფინანსური ბაზრის ადგილი და სტრუქტურა
  2. საბანკო ბაზარი, როგორც საბანკო მომსახურების გასაღების ბაზარი
  3. საბანკო, ფინანსური და ფულის ბაზრების თანაფარდობა
  4. საბანკო ბაზრის საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტები და არასაფინანსო მონაწილეები
  5. საბანკო ბაზრის სტრუქტურა და მისი სტრუქტურირების ძირითადი კრიტერიუმები
  6. საბანკო კონკურენცია და მისი ძირითადი ფორმები
  7. საბანკო კონკურენციის თავისებურებები
  8. საბანკო ბიზნეს-პროცესების რეინჟინინგის კონცეფციისათვის
  9. კომერციული ბანკის საკრედიტო პორტფელსა და ვალდებულებების სტრუქტურაში არსებული მსხვილი კონცენტრაციების განსაზღვრა, შეფასება და კონტროლის სისტემა
  10. ფულის ფენომენი საქართველოში და ბანკები

მეთხე თავისათვის: ცენტრალური ბანკები

1. ცენტრალური ბანკების ისტორიული მიმოხილვა
2. საქართველოს ეროვნული ბანკის ჩამოყალიბება და განვითარება
3. ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებელი სტატუსი და მისი ადგილი ეკონომიკაში
4. საქართველოს ეროვნული ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურა და მმართველობა
5. ცენტრალური ბანკების ფუნქციები და ამოცანები
6. ცენტრალური ბანკის სამისიო საქმიანობა; ფულის მასა და მისი შეფასების მეთოდები
7. საქართველოს ეროვნული ბანკის ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკა
8. საქართველოს ეროვნული ბანკი, როგორც ბოლო ინსტანციის კრედიტორი
9. საბანკო ურთიერთობათა ევოლუციის საკითხისათვის
10. საბანკო სისტემის სტაბილურობის თეორიული ასპექტები

მეხუთე თავისათვის: კომერციული ბანკები

1. კომერციული ბანკების შექმნის კონცეფცია და ძირითადი ეტაპები
2. კომერციული ბანკების საქმიანობის პრინციპები და ფუნქციები
3. კომერციული ბანკების ოპერაციების და მომსახურების ძირითადი სახეები
4. კომერციული ბანკების ორგანიზაციულ-ფუნქციური აგებულება
5. კომერციული ბანკების მართვა: შინაარსი და ინსტრუმენტარიუმი
6. ეკონომიკური ზრდისა და გლობალიზაციის შემსუქმედება ბანკების ფულად-საკრედიტო პოლიტიკაზე
7. საბანკო საიდუმლოების სამართლებრივი რეგულირება

მეექვსე თავისათვის: საბანკო საქმის სამართლებრივი საფუძვლები

1. საბანკო სამართალი, როგორც სამართლის კომპლექსური დარგი

2. საქართველოს ბანკების საქმიანობის საკანონმდებლო საფუძვლები

3. თანამედროვე საბანკო კანონმდებლობა, მისი პრინციპები და სტრუქტურა

4. ბანკებსა და საბანკო საქმიანობაზე ზედამხედველობის ბაზელის სტანდერტები

5. ბანკების საქმიანობაზე ზედამხედველობის საზღვარგარეთული გამოცდილება

6. ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის რეგულირებისა და ზედამხედველობის სრულყოფის საკითხები საქართველოში

7. თანამედროვე საბანკო კანონმდებლობის წყაროები და ინსტრუმენტები საქართველოში

მეშვიდე თავისათვის: კომერციული ბანკების შექმნა, რეორგანიზაცია, სანაცია, ლიკვიდაცია

1. კომერციული ბანკების შექმნის კონკეფცია - სამართლებრივი და ნორმატიული ბაზა

2. კომერციული ბანკების რეგისტრაცია და ლიცენზირება

3. კომერციული ბანკების რეორგანიზაცია

4. კომერციული ბანკების სანაცია

5. კომერციული ბანკების ლიკვიდაცია

6. საბანკო სისტემის რესტრუქტურისაცია

7. კომერციული ბანკების განვითარების სტრატეგია საბაზრო-ეკონომიკის პირობებში

მერვე თავისათვის: კომერციული ბანკების რესურსები და მისი კაპიტალური ბაზა

1. ბანკის სარესურსო ბაზის საერთო დახასიათება და მათი სტრუქტურა

2. საქართველოს კომერციული ბანკების კაპიტალი და მისი ხარისხის განსაზღვრის მეთოდика

3. ბანკის კაპიტალის საკმარისობა და მისი განსაზღვრა

4. ბანკის მოზიდული სახსრები, მათი სტრუქტურა და დახასიათება

5. ბანკების დამატებითი კაპიტალის მოზიდვის მიმდინარე ტენდენციები

6. უცხოური კაპიტალი საქართველოს საბანკო სისტემაში

7. ნასესხობის დინამიკა და სტრუქტურა საქართველოში

მეცხრე თავისათვის: კომერციული ბანკების ოპერაციები (გარიგებები) და საიმედოობა

1. ბანკის პასიური ოპერაციების საერთო დახასიათება

2. ბანკის აქტივების შედგენილობა და სტრუქტურა

3. ბანკის აქტივების ხარისხი

4. საბანკო საქმიანობის რისკები: ცნება, კლასიფიკაცია, გაანგარიშების მეთოდი

5. ბანკის სარეზერვო ფონდი

6. ბანკის საიმედოობა: ცნება, გამსაზღვრელი ფაქტორები, მანვერებლები

7. ბანკების საიმედოობის და მდგრადობის უზრუნველმყოფი ნორმატივების სისტემა

მეათე თავისათვის: კომერციული ბანკების შემოსავლები, ხარჯები და მოგება

1. ბანკების შემოსავლები და მათი წყაროები

2. კომერციული ბანკების ხარჯები და მათი რეგულირება
3. კომერციული ბანკების შემოსავლების და ხარჯების ფაქტორული ანალიზი

4. კომერციული ბანკების მოგების ფორმირება და გამოყენება
5. ბანკის ფინანსური ანალიზი, მისი მიზნები და მეთოდები

მეთერთმეტე თავისათვის: ბანკის საკრედიტო ბაზარი

1. ბანკის საკრედიტო ოპერაციები და მათი ორგანიზაცია
2. საბანკო კრედიტი და მისი კლასიფიკაცია
3. ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა და მისი რეალიზაციის მექანიზმი

4. კრედიტის გაცემის ტექნოლოგიისა და ბანკის საკრედიტო ქვედანაყოფების მუშაობის ორგანიზაციის საფუძვლები

5. მსესხებლის ფინანსური შეძლებისა და კრედიტუნარიანობის შეფასება

6. ცალკეული დარგების დაკრედიტების თავისებურებები

7. მოსახლეობის დაკრედიტება

8. საბანკო კრედიტის ფასი. საპროცენტო ფული

9. საწარმოთა ურთიერთდაკრედიტება და საბანკო კრედიტის ახალი სახეები

10. კრედიტის დაბრუნების უზრუნველყოფის ხერხები

მეთორმეტე თავისათვის: კომერციული ბანკების სავალუტო ოპერაციები

1. სავალუტო ბაზარი

2. სავალუტო რეგულირებისა და კონტროლის ძირითადი მიმართულებები

3. სპოტური და ვადიანი სავალუტო ოპერაციები

4. სავალუტო რისკები და მათი რეგულირების მეთოდები

5. კომერციული ბანკების სავალუტო ოპერაციების ეკონომიკური საფუძვლები

6. საგაღუტო პოლიტიკის ამოცანები საქართველოში ეკონომიკის ლეგალიზაციისა და სტრუქტურული გარდაქმნების პირობებში

7. საგაღუტო ბაზრის ინფრასტრუქტურა საქართველოში

მეცამეტე თავისათვის: კომერციული ბანკების სატრასტო, პიპოტეკური, საკომისიო და სხვა დამატებითი სახის ოპერაციები

1. ბანკის სატრასტო ოპერაციები
2. კონტოკორენტული კრედიტი
3. სათამასუქო კრედიტი
4. პიპოტეკური დაკრედიტება
5. კონსორციალური კრედიტები
6. სამომხმარებლო კრედიტი
7. საბანკო მომსახურების ახალი სახეები და მათი განვითარების პერსპექტივები

მეთოთხმეტე თავისათვის: კომერციული ბანკების საინვესტიციო საქმიანობა

1. საინვესტიციო ბანკების ისტორიიდან
2. ბანკების საინვესტიციო საქმიანობის მიკრო და მაკროეკონომიკური ასპექტები
3. ბანკების საინვესტიციო საქმიანობის ფორმების კლასიფიკაცია
4. ბანკების საინვესტიციო საქმიანობის ინდიკატორები
5. ბანკების საინვესტიციო პოლიტიკა და მისი განმსაზღვრელი ფაქტორები
6. საინვესტიციო პოლიტიკის ანალიზი, შეფასება და მონიტორინგი
7. განვითარების სპეციალიზებული ბანკების როლი საინვესტიციო პროცესში

8. საინვესტიციო-საბანკო კომპანიების საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები

9. ბანკები ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე

10. საინვესტიციო პროექტების დაკრედიტება

11. საინვესტიციო ბანკები თანამედროვე ეტაპზე

მეთხუთმეტე თავისათვის: საბანკო საქმიანობის რეგულირება

1. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის სახეები და თავისებურებები საბაზრო ეკონომიკის პირობებში

2. საოპერაციო პროცედურა და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტები

3. ბანკის საპროცენტო პოლიტიკა და მისი განაკვეთის რეგულირება

4. ბანკების რეფინანსირება

5. ფულის მასის ზრდის ორიენტირების დადგენა და პირდაპირი რაოდენობრივი შეზღუდვები

6. ეკონომიკური ზრდის ინფლაციური და დეფლაციური სტიმულირებისათვის

7. ინფლაციის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლები

მეთექვსმეტე თავისათვის: ბანკების ლიკვიდობა და გადახდისუნარიანობა

1. ბანკების ლიკვიდობა, როგორც ფინანსურ-ეკონომიკური კატეგორია

2. კომერციული ბანკების ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის განმსაზღვრელი ფაქტორები

3. კომერციული ბანკების ლიკვიდობის მაჩვენებლები

4. კომერციული ბანკების ლიკვიდობის მართვა

5. ბანკების ლიკვიდობის ინდიკატორები

6. ლიკვიდობის რეგულირების სრულყოფისათვის საბანკო საქმიანობაში

7. მსესხებელთა კრედიტუნარიანობის შეფასების საკითხი კომერციულ ბანკებში

მეჩვიდმეტე თავისათვის: საბანკო რისკების მართვა

1. ბანკების რისკის ეკონომიკური არსი და კლასიფიკაცია
2. კომერციული ბანკების რისკების მართვის ორგანიზაცია
3. საკრედიტო რისკები და მათი შეფასებისა და მართვის მეთოდები

4. კომერციული ბანკების საკრედიტო პოლიტიკა
5. სადეპოზიტო რისკები
6. საპროცენტო რისკის მართვის თავისებურებები
7. კომერციული ბანკების ოპერაციების დაზღვევა

მეთვრამეტე თავისათვის: საბანკო მენეჯმენტის საფუძვლები

1. საბანკო მენეჯმენტის ძირითადი საკითხები
2. საბანკო მენეჯმენტის ფინანსური სფეროები
3. ბანკის აქტივებისა და პასივების კომპლექსური მართვა
4. საბანკო რისკ-მენეჯმენტი
5. ზედამხედველობა და რეგულირება საბანკო მენეჯმენტში
6. საქართველოს კომერციული ბანკების ფინანსური მენეჯმენტის ანალიზი გარდამავალი ეკონომიკის პირობებში
7. ბანკთაშორისი საკრედიტო რესურსების ბაზრის განვითარების პრობლემები საქართველოში

მეცხრამეტე თავისათვის: საბანკო მარკეტინგი

1. საბანკო მარკეტინგის ეკონომიკური ცნება და სახეები
2. საბანკო ბაზრის მარკეტინგული კვლევა

3. საბანკო პროდუქტები
4. ბანკების მარკეტინგული სტრატეგია
5. საბანკო მარკეტინგისა და სარეკლამო საქმიანობის განვითარების პერსპექტივები

მეოცე თავისათვის: საბანკო ინოვაციები

1. საბანკო ინოვაციების შინაარსი
2. საბანკო ინოვაციების სასიცოცხლო ციკლი
3. პლასტიკური ბარათები
4. ბანკების ფორფეიტინგული ოპერაციები
5. ინტერნეტ-ბანკინგი, მდგომარეობა, პრობლემები და განვითარების პერსპექტივები
6. დისტანციური საბანკო მომსახურეობა
7. ახალი საბანკო პროდუქტების განვითარების პერსპექტივები საქართველოში

ოცდამეერთე თავისათვის: კომერციული ბანკები და ფულადი ანგარიშსწორების სისტემა

1. უნაღდო ანგარიშსწორების ორგანიზაციის საფუძვლები
2. ბანკთაშორისი ანგარიშსწორების ორგანიზაცია
3. უნაღდო ანგარიშსწორების მოქმედი ფორმები
4. ანგარიშსწორება საგადასახადო დაეალებებით
5. ანგარიშსწორება აკრედიტივით
6. ფაქტორინგული ოპერაციები
7. საღალოს ოპერაციები

ოცდამეორე თავისათვის: საბუღალტრო სამსახურის მუშაობის ორგანიზაცია ბანკებში

1. ბუღალტრული აღრიცხვის ორგანიზაცია ბანკებში
2. საბუღალტრო აღრიცხვის ორგანიზაციისა და წარმართვის საერთაშორისო პრინციპები
3. ბანკის ბალანსი და მისი აგების პრინციპები

4. საბანკო ანგარიშგების მნიშვნელობა და სახეები
5. საბუღალტრო აღრიცხვის სრულყოფის საკითხები
6. საქართველოს საგადაამხდლო სისტემები და მათი განვითარების ძირითადი მიმართულებები
7. ელექტრონული ფულის ფუნქციონირება და მისი გავლენა მონეტარულ პოლიტიკაზე

ოცდამესამე თავისათვის: კონტროლი და აუდიტი ბანკებში

1. კონტროლის ორგანიზაციის ძირითადი საკითხები ბანკებში
2. შიდასაბანკო კონტროლი ბანკებში
3. მიმდინარე კონტროლი ბანკებში
4. მომდევნო კონტროლი ბანკებში
5. საბანკო აუდიტის საფუძვლები
6. საერთაშორისო სააღრიცხვო სტანდარტების (ბასს) დანერგვა საქართველოს კომერციულ ბანკებში
7. კომერციული ბანკების ზედამხედველობის ღონისძიებათა სისტემა

**5. შუალედური შეფასების სისტემა
ცოდნის შეფასების ფორმები და კრიტერიუმები**

ჯამური ნიშანი – 100%

ლექციებზე დასწრება –10 ქულა

სასურველია, მაგისტრანტები დაესწრონ ლექციებს, დიალოგის სახით მიიღონ მონაწილეობა პრობლემური საკითხების დაყენებასა და განხილვაში.

დებატებში მონაწილეობა –10 ქულა

სემინარებში მონაწილეობა ჩატარდება დებატებში მონაწილეობის სახით. მაგისტრანტებმა საჭიროა განიხილონ და შეაფასონ კეისები, ჩატარონ დებატები პრობლემური საკითხის გარშემო, გააკეთონ დასკვნები.

არგუმენტირებული რეფერატის წარდგენა -10 ქულა

1. ყველა ბაკალავრი და მაგისტრანტი ვალდებულია, სემესტრის განმავლობაში შეასრულოს და წარმოადგინოს ყველა თემაზე არგუმენტირებული ნარკვევი 5 ნაბეჭდი გვერდის მოცულობით. მოიძიოს, დაამუშაოს და დაურთოს ნარკვევს მასთან დაკავშირებული ლიტერატურის სია.

2. გამოტოვებულ ნარკვევს მაგისტრანტი წარმოადგენს სემესტრის ბოლომდე. წინააღმდეგ შემთხვევაში მას არ მიეცემა ჩათვლა.

საშინაო დავალება - 20 ქულა

სტუდენტს ევალება შეასრულოს საშინაო დავალება წინასწარ შერჩეულ პრობლემაზე, რომელიც ნაკლებად არის გამოკვლეული, არ არის სრულყოფილად მოცემული სახელ-მძღვანელოებში ან ლექციების კურსში.

ლექტორისა და სტუდენტის შეთანხმებით შეირჩევა კონკრეტული თემა სემესტრის დაწყებიდან ერთი თვის ვადაში. რეფერატის მოცულობა არ უნდა იყოს 25 გვერდზე ნაკლები, შრიფტი 12, ინტერვალი 1,5, lit nusz.

სტუდენტი შესრულებულ რეფერატს, მოხსენების სახით, წარმოადგენს სემინარზე. ხდება მისი განხილვა და სტუდენტთა პოლემიკა აღნიშნული თემის ირგვლივ.

შესრულებული თემის რეცენზირება ხდება სტუდენტბთან მისი განხილვის შემდეგ. რეცენზენტი გამოიყოფა სტუდენტბიდან. ლექტორი შეარჩევს საუკეთესო ნაშრომს და გაუწევს რეკომენდაციას კათედრაზე შემდგომი მსვლელობისათვის, აგრეთვე კონსოშიკურ სამეცნიერო პრესაში გამოსაქვეყნებლად.

ქოლოქვიუმი - 10 ქულა

გამოცდა - 40 ქულა

გამოსცდა ნატარდება წერიით ფორმით, ტესტირების გზით.

საბოლოო შეფასება

91-100 – „ფრიადი“ ;

81-90 – „ძალიან კარგი“;

71-80 – „კარგი“;

61-70 – „საშუალო“;

51-60 – „დამაკმაყოფილებელი“;

41-50 – „არადამაკმაყოფილებელი“ (საგნის ერთხელ გადაბარების უფლებით);

0-40 – სრულიად არადამაკმაყოფილებელი (სტუდენტმა თავიდან უნდა გაიაროს დისციპლინის სრული კურსი).

6. პრაქტიკული მეცადინეობის ფორმები

სტუდენტებთან პრაქტიკული მუშაობა როგორც, ზემოთ აღინიშნა, ჩატარდება ქოლექტივების, სიტუაციების ანალიზის, პრეზენტაციის, ბანკებში ადგილზე პრაქტიკული, გავლითი მეცადინეობის ჩატარების გზით (სემესტრში ჩატარდება ტესტირება ერთხელ მაინც).

შესწავლის შედეგი: კურსის შესწავლის დამთავრების შემდეგ სტუდენტები შეძლებენ:

✓ დაეუფლებიან ბანკების წარმოშობისა და საქმიანობის ეკონომიკურ საფუძვლებს;

✓ განსაზღვრავენ საბანკო სისტემის ორგანიზაციული და ინსტიტუციური სქემა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში;

✓ გაეცნობიან საბანკო ბაზრის არსს, სტრუქტურას, კონკურენციას საბანკო ბაზარზე და მის თავისებურებებს;

✓ შეისწავლიან ცენტრალური ბანკის ადგილს, ფუნქციებს, მმართველობას; საქართველოს ეროვნული ბანკის ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკას;

✓ ჩამოაყალიბებენ კომერციული ბანკების არსს, მისი საქმიანობის პრინციპებს, ოპერაციებს, ფუნქციებს, აგებულებას, ხელმძღვანელ ორგანოებს;

✓ აითვისებენ საბანკო საქმიანობის სამართლებრივ საფუძვლებს;

✓ განსაზღვრავენ კომერციული ბანკების რესურსების სტრუქტურას, ბანკის კაპიტალის სახეებს, ფუნქციებს, შექმნიან კაპიტალის საკმარისობის შეფასებას;

✓ დაახასიათებენ კომერციული ბანკების ოპერაციებს (გარიგებები) და მათ საიმედოობას;

✓ გააანალიზებენ კომერციული ბანკების შემოსავლებს, ხარჯებსა და მოგებას;

✓ შექმნიან საბანკო საქმიანობის რეგულირების, რეფინანსირების, ტარგეტირების პოლიტიკის საკითხებში გარკვევას;

✓ გაერკვევიან საბანკო მენეჯმენტის ძირითად საკითხებში და შექმნიან ბანკის აქტივებისა და პასივების კომპლექსურ მართვას;

✓ გამოიყენებენ კომერციული ბანკების ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის შეფასების საზღვარგარეთული გამოცდილებას;

✓ გამოიკვლევენ საბანკო ბაზრის მარკეტინგს და აქედან გამომდინარე შეიმუშავენ მარკეტინგულ სტრატეგიას;

✓ გაეცნობიან საბუღალტრო სამსახურის მუშაობის სწორ

ორგანიზაციას და აუდიტის საკითხებს ბანკებში;

✓ შეისწავლიან ბანკის ყველა ძირითად ოპერაციას: საკრედიტო, სავალუტო, საანგარიშსწორებო, სალაროს, ფაქტორინგულ, სატრასტო, ჰიპოტეკური და ა.შ.;

✓ გაეცნობიან საბანკო ინოვაციების სასიცოცხლო ციკლს, თანამედროვე საბანკო ინოვაციების ძირითად სახეებს და მათი დანერგვის კანონზომიერებებს საქართველოში.

7. სასწავლო-მეთოდური მასალები

სამაგლდეზულო ლიტერატურა

კოზიანაძე ი. საქართველოს კომერციული ბანკების ფუნქციონირების პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. თბ.: თსუ გამომცემლობა, 2001.

კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობა-რეგულირების მეთოდური სახელმძღვანელო. საქართველოს ეროვნული ბანკი, 1999.

ქოქიაური ლ. ფინანსები. ფული. კრედიტი. ბიბლიოგრაფიული მანუენებელი. შ.პ.ს. „პოლიგრაფი“ . თბ., 2000-2005წწ.

ქოქიაური ლ. საბანკო საქმიანობის საფუძვლები (საბანკო საქმე), ტ. I და II. თბ., 2004-2005წწ.

ღუღუშაური ლ. კრედიტი და თანამედროვე საბანკო მექანიზმი. თბ., 2002.

ცაფა გ. საბანკო საქმე: ლექციების კურსი. თბ., 2005.

Банковское дело. Под ред. Г.Г. Коробовой. М.: Экономистъ, 2004.

Вульфел Чарлз Дж. Энциклопедия банковского дела и финансов. М.: Корпорация Федоров, 2001.

Полфреман Д., Форд Ф. Основы банковского дела. М.: ИНФРА-М, 1996.

Основы банковской деятельности (Банковское дело). Учебник. Под.ред. К.Р. Тагирбекова. М.: ИНФРА-М., 2001.

ღამატეპიტი ლიტერატურა და სხვა ღამამარე მასალა
გოგობია მ. საბანკო საქმე. ლექციების კურსი. 2006.

ცაავა გ. ფინანსები, ფულის მიმოქცევა, ფინანსური ინჟინერია, კრედიტი. თბ., 1999.

ხელაია გ. ფული, ბანკები, ბირჟები. თბ., 1996.

Банковское дело. Словарь: American Bankers Association. Пер. с англ.-го. М.: ИНФРА-М., 2001.

Финансово-кредитный энциклопедический словарь. Под общей ред. А.Г. Грязновой. М.: Финансы и статистика, 2004.

Банковское дело. Учебник. 2-е изд., / Под ред. О.И. Лаврушина. М.: Фынапсы и статистика, 2003.

Банковское дело: управление и технологии: Учебное пособие для вузов. Под ред. А.М. Тавасиева. М.: ЮНИТИ - ДАНА, 2001.

Банковское дело. Учебник. / Под ред. Е. П. Жарковской. М.: Омега - Л., 2004.

МакНомон Д.И. Организация работы в банках, т.1и2. Пер. с англ. М. ФИС, 2002.

Морсман-мл. Э.М. Управление кредитным портфелем. Пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2004.

Роуз С. Питер. Банковский менеджмент. Представление финансовых услуг. Пер. с. англ. М.: Дело, 1997.

პერიოდული გამოცემები: საქართველოს ეკონომიკა; საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მოამბე; ეკონომიკა; სოციალური ეკონომიკა; ბიზნესი და კანონმდებლობა; ეროვნული ბანკის წლიური ანგარიშები; ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები (ეკონომიკა); სტატისტიკის დეპარტამენტის საქართველოს სტატისტიკური წელიწადეულები; საქართველოს ეროვნული ბანკის მონეტარული და საბანკო სტატისტიკის ბიულეტენები და ა.შ.

Банковское дело. Финансы. Деньги и кредит;

Journal of Bank Cost and Management Accounting;

Journal of Banking and Finance;

Journal of Banking Strategy;

Journal of Bank Research;

Journal of Commercial Bank Leading;

Journal of Money, Credit and Banking Magazine of Bank Administration.

Charles J. Woelfel. Encyclopedia of Banking and finance. Tenth Edition. A. Bankline Publication. Cambridge, england. 2000.

Banks and Banking. U.S. Government Printing Office, Washington, DC.

Deregulation and Nonbank Banks: A selected Bibliography. Vance Publications, Monticello, VA.

Guide to Statistical Sources in Money, Banking, and Finance. Oryx Press, Phoenix, AZ.

American Banker Yearbook. Gale Research Co., Detroit, MI.

Austin, D. V., and Simoff, P. Strategic Planning for Banks. Bank Ad-

ministration Institute, Chicago, IL, 1992.

Austin, D.V., Hakala, D.DR., and Scampinis, T.J. Modern Banking
ing

Belasco.K. S. Bank Productivity. Bank Administration Institute, Chicago, IL, 1992.

Garcia, F. L. How to analyze a Bank Statement. Bankers Publishing Co., Rolling Meadows, IL, 1994.

Haves, S.L., and Huabbard, P.M. Investment Banking. Harvard Business School Press, Boston, MA, 1990.

Johnson, F.P., and Johnson R. D. Commercial Bank Management. Dryden Press, Hinsdale, IL, 1985.

Koch. T. W. Bank Management. Dryden, NY, 1992.

Kusnet, J., and Antopol, J.T. Modern Banking Chcklists. Warren, Gorham and Lamont, Unc., Boston, MA, Cumulative supplements.

Reed, E. W. Commercial Banking. Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, NJ, 1984.

Santoro, N.J. Bank Operations Management. Bank Administration Institute, Chicago, IL, 1992.

Schroeder, M.R. Bank Officer's Handbook of Commercial Banking Law. Boston, MA, 1993.

Seglin J. L. The Banker's Handbook of Letters and Letter Writing, Bank Administration Institute, Chicago, IL, 1992.

Strategic Management for Bankers. Planning Forum, ford, OH, 1984.

Stemper, R.G. Successful Branch Management. Bank Administration Institute, Chicago, IL, 1992.

Taking Risk to Win. Bank Administration Institute, Chicago, IL, 1992.

06ტიმრნეშ მასსაღეშე:

1. საქართველოს პარლამენტი <http://www.parliament.ge/>
2. საქართველოს ეკონომიკის განვითარების სამინისტრო.
სტატისტიკის დეპარტამენტი <http://www.statistics.ge/>
3. საქართველოს ეროვნული ბანკი www.nbg.gov.ge
4. საქართველოს პარლამენტის საბიუჯეტო ოფისი
www.pbo.ge
5. საქართველოს საფონდო ბირჟა www.csc.ge
6. „საქართველოს ეკონომიკის მიმართულებები“ –
(ყოველკვარტალური მიმოხილვა (www.geplac.ge))
7. მეწარმეობა საქართველოში 2003-2005. სტატისტიკის
კრებული.www.statistics.ge
8. **GNIERA** (საქართველოში ერთადერთი სამთაყრობო
ორგანიზაცია, რომელიც პასუხისმგებელია,
ინვესტიციებისა და ექსპორტის ხელშეწყობაზე)
http://www.investingorgia.org/ge/project_database/
9. კონტროლის პალატა www.control.ge
10. ჟურნალი „საქართველოს ეკონომიკა“
www.economics.com.ge
11. საერთაშორისო ჟურნალი (ინგლისურ ენაზე)
FINANCE.BANKING.INVESTMENT
www.fin.bank.invest.caucasus.net.
12. საქართველოს ეკონომიკის მიმართულებები (ყოველ
კვარტალური მიმოხილვა (www.geplac.org))

8. გამოცდაზე არ დაიშვება სტუდენტი, რომელმაც საკონტაქტო სემესტრული მუშაობისას ვერ დააგროვა სავალდებულო – მინიმუმ სამი კომპონენტის მინიმალური ჯამი. საგამოცდო ტესტირებაზე დაშვების მინიმალურ ქულათა ოდენობა, ჩვენი აზრით, უნდა შეადგენს 11 ქულას, მაგრამ მისი შეცვლის პირობით, იმისდა მიხედვით, როგორი იქნება სტუდენტთა კონკრეტული ნაკადის ცოდნის საერთო დონე.

Department of Economics and Business
Direction of Finances, Banking and Insurance Business

B A N K I N G
(For the students of Economics)

**The Author: The associated Professor of Financing, Currency and Credits faculty, of Tbilisi State University,
Doctor of Economical sciences**

LAMARA QOQIAURI

I. The syllabus is composed according to the delivered format of the Quality Assurance Service of Iv. Javakishvili Tbilisi State University and the standard form of syllabus is used:
<http://www.tsu.ge/geo/inst/silabasis/20fonna.htm>

Tbilisi State University
2007

- **The status of the Syllabus:** The object is compulsory for all students of the economical faculty: Economical theory; Finances; Banking and insurance business; Accounting and Audit; Business organization and management; Management and Administration; Marketing; Tourism; Economical statistics.

The discipline is considered for Bachelors and Undergraduates. The subject has to be imperative for all two steps of education, but for the direction of each step, their characteristics and specifications are taken into account.

- **The duration of the training course:** In our consideration, the course has to be five semesters. Its training is desirable at the three semesters of the second and third Bachelor Degree Courses and at all two semesters of the first course of the Magistracy.

ECTS- The credits of the training Course: The amount of credits of the Training Course is 2 for present. All two credits are yielded to contact hours (lection and seminar). The hours of independent work are not considered in the job of professors-lecturers. The credit amount has to be

5 credits at the Bachelors Degree Course, and in Magistracy—4. 75 hours from them are the auditoria job and the rest are for the individual activity,

The Lecturer: The Associated Professor of the direction of Financing, Banking and Insurance Business of the Economical and Business Faculty, of the Cathedra of the Currency and Credits of Iv. Javakhishvili Tbilisi State University, Doctor of the Economical Sciencs, Lamara Qoqiauri.

- **Contact Information:** Tbilisi, University St. 2, 10 buil., room 402. Phone: 304066; 790710; 760595; (899) 906011

Except lections and seminars, the contact days with students are: Thursday and Saturday, from 12.00 till 17.00; besides they can contact with lecturer by the phone every day from 8.00 to 18. 00 or get consultation on desirable subjects by E-mail

2. THE OBJECTIVE OF THE TRAINING COURSE: The goals and objectives of the Course is to give to the students the general skills of the origin of banks, functioning, conducting of basic operations, the possibility to learn the modern methods of economical analyzing and management of the banking activity under the conditions of market economics, introduce to the students the banking market and the investment activity of commercial banks. Provide them with the newel working culture of banking investment activity; introduce to the students of native and especially the modern technologies and instumentariums of the organization, management, analyzing of banking activity in foreign practice.

- **The preconditions of Syllabuses:** The discipline contains the basic subjects of banking under the market conditions; There are expressed the economical fundamentals of origin and activity of banks; first the problematic issues of origin, licensing, reorganization, readjustment and liquidation of commercial banks in Georgia are complexly studied; also the regularities of development of banking market; the issues of functioning of central and commercial banks, the development of legislative basics of their activity; the resources and the capital fund of commercial banks have been studied, operations (agreements) and dependability; the incomes, expenditures and profits have been analyzed; the liquidation and paymentability of banks have been determined; especially the attention is paid at the banking management, its assessment and quality; at the issues and technologies of banking marketing; at the regulation of

banking activity; the organization of accounting business, control and audit in banks are newly discussed.

To study this course the students of Magistracy and Bachelor Degree Course have to gotten through or simultancously studied the general courses of higher mathematics, financial mathematics, theory of probability, general theory of statistics, financiering, financial management, analyzing of currency and etc.

- **The format of the training course:** The course has to be trained in standard format: lection, seminar, practical training format. The great attention is paid for the newest methods of training – application of modern audio and vidco data, the diagrams, schemes elaborated by the lecturer for this purposes. The electronic version of the lection course has to be taped, that have to be placed in the lectors web page in Internet. Also, the placement of two volumes of our manual “The Fundamentals of the Banking Activity” (Banking) have to be provided, to be open for all bachelor and undergraduates.

The most resulting in the training are the debates. Afler the each explored themes the problem have to be put, the lectors and the students have to be prepared preliminary for the selected theme, the recommended literature would be passed them in advance.

During semester they would have presentation among them on the selected actual thematic. The intermediate testing would be conducted twice in practical skills and writing working-colloquium according basical themes.

Except this, the students will prepare projects and synopsis on the problematic issues during the semester.

The undergraduates will perform term paper and abstract on selected theme.

The bachelors and the undergraduates have to perform written works during education, solve the tasks, exercises, assess of situations and conducting investigations. They will have also the possibility to prepare presentation, invitic well-known specialists in investment sphere and participate in discussions.

During teaching the subject the lecturer will assist undergraduates to participate in the elaboration of juridical legislative standards of investment sphere, lead the successful students to participate in scientific conferences and publish the articles in related spheres; the gifted, skilled and hard-

working students will participate in preparation and publication of textbooks and monographs.

To improve the progress, after passing several themes the special skilled bachelors will be selected, will be systematically observed and further will be recommended for magistracy.

Also, the advanced students have to be searched and recommended to participate in elaboration of projects.

3. THE STRUCTURE AND CONTENT OF THE COURSE (TRAINING THEMATIC)

No	Nomination of thematic	Lec-tion	Atte-ndan-ee	Practical training	Home work
1	The economical basis of creating and activity of banks	2	1		Bibliographical research
2	The crediting system under the conditions of market economics	2	1		The crediting system-preparation of referral
3	The banking market	4	1	Conducting of discussions	
4	The central banks	2	1	Practical training in National Bank	
5	The commercial banks	2	1	Introducing with commercial bank	
6	The legislative principles of banking activity	2	1		Searching and introduction of banking logistics
7	The origin of commercial banks, reorganization, readjustment and liquidation	2	1	The preparation of project of packet of documents for the opening of bank	Preparing analytical materials of the processes of creation or closing of banks nowadays in Georgia
8	The resources of commercial bank and its capital reserve	2	1	Seminars	
9	The operations and dependability of commercial banks	2	1	Debates	

10	The incomes, expenditures and profit of commercial banks	2	1		Learning financial status of several banks
11	The crediting market of bank	2	1	Debates	Preparation of the documents package for getting credit
12	The exchange operations of commercial banks	2	1	Introducing with interbanking stock activity	
13	The syndicate, deposit, hypothetic and other operations of commercial banks	2	1		
14	The investing activity of commercial banks	2	1	Seminar	
15	The regulation of banking activity	2	1	Seminar	
16	The liquidity of commercial banks and paymentability	2	1		Learning liquidity and payability of one bank
17	The management of banking risks	2	1	Seminar	
18	The fundamentals of banking management	2	2	Seminar	
19	The banking marketing	2	1		Introduction or learning of a marketing department of one bank.
20	The banking innovation	2	1	Visiting commercial bank of Tbilisi	
21	The commercial banks and money accounting system	2	2	Learning of all accounting operations in bank at places	
22	The organization of accounting service in banks	4	1	Seminar in commercial bank	Learning and introduction of a credit department of one bank
23	The control and audit in commercial banks	2	1	Introduction with audit conclusions of a bank	
	Total	50	25		

4. THE CONTENT OF SYLLABUSES

CHAPTER I: THE ECONOMICAL BASIS OF CREATING AND ACTIVITY OF BANKS

- 1.1. The essence of banks – short historical view
- 1.2. The discussion about the essence of banks
- 1.3. For the analyzes of the essence of bank
- 1.4. The banking monopoly
- 1.5. The establishment and development of banks in Georgia
- 1.6. The bank as the compound element of banking system

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER I:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Telia A.** Georgian Princely bank and Ilia Chavchavadze. Tb. 1989. Pp. 8-271.
2. **Qoiava N.** The Currency and credits of capitalistic countries. V.1, Tb. 1956. pp.5-26.
3. **Qoqiauri L.** The Fundamentals of banking (Banking activity), Vol. 1, Tb. 2004.-2005. Pp.21-89.
4. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lections. Tb. 2005.

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. **Gamsakhurdia G.** The basical problems of Georgian financing policy at the modern stage. Tb. “Merani”, 1995.
2. **Gugushvili P.** Money marks and currency. The economical development of Georgia and TransCaucasus in XIX-XX Centuries. Monographs. V. II, 1956. V.V. 1962.
3. **Vachtang The VI –th.** The book of Law, Tb. 1955.
4. **Kapabadze D.** Georgian numismatics, 1950.
5. **Kovzanadze I.** The problems of functioning of the Georgian Commercial Banks at modern stage. Tb. TSU Pub. 2001.
6. **Qistauri Sh.** Ilia Chavchavadze - Great Georgian Banker-Financer. Tb. 1998.

7. **Chantladze V.** The history of money, credits and finances. Part I and II. Tb. 1986.
8. **Chantladze V.** The history of money, credits and finances. Money, credits and finances in Georgia. Part I and II. Tb. 1987.
9. **Helaia G.** Money, banks, stocks. Tb. 1996.
10. **Javakhishvili Iv.** Georgian economical history, Tb. V.I. 1930 .
11. **Javakhishvili Iv.** The history of Georgian Nation. Tb. 1941.
12. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.
13. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banming. Pritman Publishing. London. 1996.

CHAPTER II. THE CREDITING SYSTEM UNDER THE CONDITIONS OF MARKET ECONOMICS

- 2.1. The crediting system and its development during the market passing period
- 2.2. The concept of banking system
- 2.3. The organization scheme of banking system
- 2.4. The institutional scheme of banking system
- 2.5. The association of commercial banks
- 2.6. The state of banking system of Georgia
- 2.7. The development of banking system

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER II:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. I. Tb. 2004. Pp 95-148.
2. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lections. Tb. 2005. pp.62-107.

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. The economical Dictionary. Authors collective managing by prof. **A.Silagadze.** Tb. 2001.

2. **Kovzanadze I.** The problems of functioning of the Georgian Commercial Banks at modern stage. Tb. TSU Pub. 2001.
3. Georgian body law "On the national Bank of Georgia". Georgian Banking Legislation. Tb. 2002.
4. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
5. **Tsaava G.** Finances, currency, financing engineering, credit. Tb. 1999.
6. **Helaia G.** Some actual issues of currency and credits. Tb. 1993.
7. The banking. Ed. by **G.G. Korobov M.** Economist, 2004. (Russ.)
8. **Pose Peter S.** Commercial Bank Management. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
9. The banking activity: management and technologies: Manual for Higher education. Ed. by **A.M. Tavasiev. M.** UNITI-DANA, 2001. (Russ.)
10. **Woolfen Charles J.** The encyclopedia of banking and finances. M. 2000. (Rus.)
11. **Mode D. Molino F.** Private Banking: elite service of private capital. M. 2003. (Rus.)

CHAPTER III. THE BANKING MARKET

- 3.1. The financial market. Essence. Structure. Characterization
- 3.2. The concept of financial market
- 3.3. The banking market as the product market of banking service
- 3.4. The ratio of banking, financial and money markets
- 3.5. The members of banking market
- 3.6. The commercial banks: universal and specialization
- 3.7. The nonbanking credit-financing institutions
- 3.8. The nonfinanciering members of banking market
- 3.9. The structure of banking market
- 3.10. The sectorial approach at the banking market
- 3.11. The structure of banking market according to the customers group
- 3.12. The special structure of banking market
- 3.13. The essence of banking competition

- 3.14. The forms of banking competition
- 3.15. The peculiarities of banking competition

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER III:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. I. Tb. 2004. Pp.153-241.
2. **Papava G.** For the normalization and improving of market economics in Georgia. Tb. "Finances", 2000. Pp.3-82
3. **Chitanava N.** The organizational problems of the formation of market economics. Tb. 1993. Pp.21-55
4. **Samoilov G.O.** The banking competition. M. 2002. pp.44-71(Rus.)
5. The banking. Ed. by **G.G. Korobov M.** Economist, 2004. (Russ.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. **Asatiani.R.** Explanation Dictionary of Economics. Tb. Pub. Firm "Siakhle", 2003.
2. The economical Dictionary. Authors collective managing by prof. **A.Silagadze.** Tb. 2001.
3. **Kovzanadze I.** The problems of functioning of the Georgian Commercial Banks at modern stage. Tb. TSU Pub. 2001.
4. **Meskhia I.** The internal and external factors of the financing stabilization in Georgia. "Transactions", V. I, Georgian Academy of economical Sciences. Tb. Pub. firm "Siakhle", 2000.
5. **Papava V.** The doctrine of market equality. Tb. 1999.
6. **Qoqiauri L.** The investment market: The theory, politics, practices. Tb. 2002.
7. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
8. **Helaia G.** The international exchange and credit relations. Tb. 1994.
9. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banming. Pritman Publishing. London. 1996.

10. **Pose Peter S.** Commercial Bank Management. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
11. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

CHAPTER IV: THE CENTRAL BANKS

- 4.1. The origin of central bank
- 4.2. On the independent status of the central bank
- 4.3. The position of the central bank in economics
- 4.4. The organization structure of the National Bank of Georgia
- 4.5. The management of National Bank
- 4.6. The functions and objectives of central bank
- 4.7. The main instruments of monetary and crediting policy of central banks
- 4.8. The regulation of emission
- 4.9. Money supply and the methods of its assessment
- 4.10. The monetary-crediting and exchange policy of National Bank of Georgia
- 4.11. The objectives of monetary-crediting policy and main results
- 4.12. The mechanisms of monetary-crediting policy of National Bank

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER IV:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Kakulia R. Helaia G.** General theory of currency and credit. Tb. 2000.
2. **Salia R.** Money aggregation and wide money. Mag. Bank №5. 2002. pp.59-62
3. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol.1 Tb. 2004. pp. 246-320.
4. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lectures. Tb. 2005.

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. **Asatiani R.** Explanation Dictionary of Economics. Tb. Pub. Firm "Siakhle", 2003.
2. **Asatiani R.** Money and money systems. Tb. 1996.
- 3.. **The economical Dictionary.** Authors collective managing by prof. **A.Silagadze.** Tb. 2001.
4. **Georgian Banking Legislation.** Tb. 2002.
5. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
6. **Helaia G.** Some actual issues of currency and credits. Tb. 1993.
7. **Helaia G.** Money, banks, stocks. Tb. 1996.
8. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banming. Pritman Publishing. London. 1996.
9. **Pose Peter S.** Comercial Bank Managment. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
10. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

CHAPTER V: THE COMMERCIAL BANKS

- 5.1. The concept of commercial bank
  - 5.2. The principles of activity of commercial bank
  - 5.3. Banking operations and service
  - 5.4. The functions of commercial banks
  - 5.5. The organizational-functional structure of typical commercial banks
  - 5.6. The directing bodies of commercial banks
- Chapter

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER V:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. 1 Tb. 2004. pp. 324-371
2. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lections. Tb. 2005.
3. **The banking activity.** Manual. Ed. by **Lavrushin O.I.** M. Finances and statistics, 2004. (Russ.)

4. The banking. Ed. by G.G. Korobov M. Economist, 2004. (Russ.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. **Kakulia R. Helaia G.** General theory of currency and credit. Tb. 2000.
2. **Kovzanadze I.** The problems of functioning of the Georgian Commercial Banks at the modern stage. Tb. TSU Pub. 2001.
3. **Compton Eric N.** The new horizons of commercial banking system. Tr. from Eng. Tb. 1993.
4. **Managadze I.** Georgian banking system at the beginning of XXI century. "Bank", Tb. 2000. №1 pp.3-8.
5. National Bank of Georgia. Annual Reports of 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003. years.
6. Georgian Banking Legislation. Tb. 2002.
7. The retrospective overview of Georgian Banking System in 1994-1999. years. Tb. 2000. pp24-48.
8. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
9. **Shatirishvili J.** The actual issues of perfection of banking reform. Mag. "Macne", Tb. 1997. V.V. №3, 4. pp.29-41
10. **Helaia G.** Money, banks, stocks. Tb. 1996.
11. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banming. Pitman Publishing. London. 1996.
12. **Pose Peter S.** Comercial Bank Managament. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
13. **Woolfen Charles J.** The encyclopedia of banking and finances. M. Corporation Fedorov, 2001. (Rus.)
14. **Miller R.L. Van Hoose D.D.** Modern money and banking. M. 2000. (Rus.)
15. **Mode D. Molino F.** Private Banking: elite service of private capital. M. 2003. (Rus.)

CHAPTER VI. THE LEGISLATIVE PRINCIPLES OF BANKING ACTIVITY

- 6.1. Briefly – about banking legislation
- 6.2. The principles of legislation of activity of modern bank
- 6.3. The legislative structure of commercial banks
- 6.4. The development of legislative principles of Georgian banking system - the chronology
- 6.5. The Basel Standards of supervision on banks and banking activity
- 6.6. From the foreign experience of supervision on banking activity
- 6.7. The legislative regulation and supervision activity system of National Bank and commercial banks during 2000.-2002. years
- 6.8. The outlooks of development of regulation and supervision of banks and banking activity in Georgia

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER VI:

COMPULSORY LITERATURE

1. Georgian Constitution. 24 August of 1995.
2. Georgian law on the National Bank. Georgian Banking Legislation. Tb. 2003. pp.3-21.
3. Georgian law “On the activity of commercial banks”. Georgian Banking Legislation. Tb. 2003. pp.3-21.
4. **Qistauri L. Qistauri Sh.** The problems of financing and banking legislation of Georgia. Tb. “Samtavisi”, 1997. pp.7-255.
5. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol.1. Tb. 2004. pp.376-442.
6. The banking. Ed. by **G.G. Korobov M.** Economist, 2004. (Rus.)
7. The banking activity. Manual. Ed. by **Lavrushin O.I. M.** Finances and statistics, 2004. (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHERS SUBSIDIARY MATERIALS

1. The manual of banking supervision and decision by CAMEL system.
The order №227 of the President of National Bank of Georgia, 2000, 9 august.

2. The order №127 of the President of National Bank of Georgia of 1998, 28 of December on the proving of “Methodological Manual of supervision-regulation of the activity of commercial banks”.
3. The order 3227 of the President of National Bank of Georgia of 2000, 9 of august on the “Quarterly implementation of external banking supervision and analyzing of “CAMEL” system “
4. Georgian law on the National Bank. Georgian Banking Legislation. Publications of National Bank of Georgia Tb. 1998.
5. Georgian law on the activity of commercial banks. Georgian Banking Legislation. . Publications of National Bank of Georgia Tb. 1998.
6. **Gamsakhurdia G.** The basical problems of Georgian financing policy at the modern stage. Tb. “Merani”, 1995.
7. **Kovzanadze I.** The problems of functioning of the Georgian Commercial Banks at modern stage. Tb. TSU Pub. 2001.
8. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
9. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banming. Pritman Publishing. London. 1996.
10. **Pose Peter S.** Comercial Bank Managment. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
11. The banking activity: management and technologies: Manual for Higher education. Ed. by **A.M. Tavasiev.** M. UNITI-DANA, 2001. (Russ.)
12. **Berstein P.** Against Gods: The Risk curbing. Tr. from Eng. –M. ZAO “Olimp-business”, 2000.
13. **Boumen K.** The basics of strategical management. Tr, from Eng.-M Banks and Stocks, YNITI, 1997.
14. **Woolfen Charles J.** The encyclopedia of banking and finances. M. Corporation Fedorov, 2001. (Rus.)
15. **Mode D. Molino F.** Private Banking: elite service of private capital. M. 2003. (Rus.)

16. **Shildovskaia M.S.** The banking observation and audit. M. Higher school. 2003. (Rus.) pp. 13-165.
17. The financing-crediting encyclopedic dictionary. ED. by **A. G. Griaznov M.** Finances and statistics, 2004. (Rus.)

CHAPTER VII. THE ORIGIN OF COMMERCIAL BANKS, REORGANIZATION, READJUSTMENT AND LIQUIDATION

- 7.1. The origin of commercial banks
- 7.2. The concept and stages of origin of commercial banks
- 7.3. The registration and licensing of bank: the normative requirements and procedures
- 7.4. The licensing rules of newly originated and working banks
- 7.5. The rules for opening and closing of banking branches
- 7.6. The reorganization of commercial banks
- 7.7. The concept of reorganization of banks
- 7.8. The criteria for necessity of reorganization of banks
- 7.9. The merging and integration of banks. The procedures and problems
- 7.10. The other forms of banks reorganization
- 7.11. The readjustment of commercial banks
- 7.12. The criteria of necessity of readjustment of commercial banks
- 7.13. The financial plan of financial normalization of bank
- 7.14. The economical structure of banks restructurization
- 7.15. From the foreign experience of the restructurization of banking system
- 7.16. The liquidity of commercial banks
- 7.17. The liquidity of unvitality bank: the initial concepts
- 7.18. The rules of banking failure
- 7.19. The procedures of banking liquidity
- 7.20. The intermediate liquidation balance of bank

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER VII:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol.1. Tb. 2004. pp. 449-571.
2. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lectures. Tb. 2005.
3. The banking activity: management and technologies: Manual for Higher education. Ed. by **A.M. Tavasicv.** M. UNITI-DANA, 2001. (Russ.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. Georgian body law "On the national Bank of Georgia". Georgian Banking Legislation. Tb. 2002.
2. Georgian law on the activity of commercial banks. National Bank of Georgia Tb. 2002.
3. **Asatiani.R.** Explanation Dictionary of Economics. Tb. Pub. Firm "Siakhle", 2003.
4. The methodological manual of regulation of supervision of activity of commercial banks. Tb. National Bank of Georgia. Tb. 1999.
5. **Tsaava G.** Finances, currency, financing engineering, credit. Tb. 1999.
6. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
7. The banking activity. Manual. Ed. by **Lavrushin O.I.** M. Finances and statistics, 2004. (Rus.)
8. **Woolfen Charles J.** The encyclopedia of banking and finances. M. Corporation Fedorov, 2001. (Rus.)
9. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banking. Pitman Publishing. London. 1996.
10. **Pose Peter S.** Commercial Bank Management. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
11. **Mode D. Molino F.** Private Banking: Elite service of private capital. M. 2003. (Rus.)
12. The financing-crediting encyclopedic dictionary. ED. by **A. G. Griaznov M.** Finances and statistics, 2004. (Rus.)

CHAPTER VIII. THE RESOURCES OF COMMERCIAL BANK AND ITS CAPITAL RESERVE

- 8.1. The resources of commercial banks: their structure and characterization
- 8.2. The essence of owned capital of bank
- 8.3. The capital of Georgian commercial banks and the definition methods of their quality
- 8.4. The types of banking capital
- 8.5. The functions of banking functions
- 8.6. How many capital needs bank?
- 8.7. The assessment of adequacy of owned capital
- 8.8. The current tendencies of attraction of additional capital
- 8.9. The attracted resources of commercial bank

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER VIII:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Kovzanadze I.** The problems of functioning of the Georgian Commercial Banks at modern stage. Tb. 2001. pp.78-153.
2. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol.1. Tb. 2004. pp. 604-696.
3. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lectures. Tb. 2005.
4. The banking. Ed. by **G.G. Korobov M.** Economist, 2004. (Rus.)
5. The banking activity. Manual. Ed. by **Lavrushin O.I.** M. Finances and statistics, 2004. (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. **Asatiani.R.** Explanation Dictionary of Economics. Tb. Publ. Firm "Siakhle", 2003.
2. **Gitman L.J. Jonk M.D.** The basics of investing. Translated by L.Qoqiauri. Tb. 2001.
3. The economical Dictionary. Authors collective managing by prof. **A.Silagadze.** Tb. 2001.
4. The methodological manual of regulation of supervision of activity of commercial banks. Tb. National Bank of Georgia. Tb. 1999.

5. **Papava V.** The International Exchange Fund in Georgia: achievements and mistakes. Tb. 2000.
6. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
7. The banking portfolio: 3V. Ed. by **Y.I. Korobov, Y.B. Rubin, V.I.Soldatkin.** M. Somintex, 1994.-1995. (Rus.)
8. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banming. Pritman Publishing. London. 1996.
9. **Pose Peter S.** Comercial Bank Managment. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
10. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

CHAPTER IX: THE OPERATIONS AND DEPENDABILITY OF COMMERCIAL BANKS

- 9.1. The unfavorable and favorable banking operations
- 9.2. The structure and composition of assets
- 9.3. The banking assets degree
- 9.4. The risks of banking activity: concept, classification, the calculation methods. Banking reserving fund
- 9.5. Banking dependability: concept, definition factors, indications

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER IX:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. I. Tb. 2004. pp. 701-766.
2. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lections. Tb. 2005.
3. The banking. Ed. by **G.G. Korobov** M. Economist, 2004. (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. The methodological manual of regulation of supervision of activity of commercial banks. Tb. National Bank of Georgia. Tb. 1999.
2. **Kovzanadze I.** The problems of functioning of the Georgian Commercial Banks at modern stage. Tb. TSU Pub. 2001.

3. **D.Jons K.** The banking and financial reforms in the countries of Central and Western Europe. 1996. (Rus.)
4. **Rode E.** The banks, stocks and exchange operations in capitalist countries. Tr. by Naniçheishvili. Kutaisi, „Sarangi”, 1993.
5. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
6. **Helaia G.** money, banks, stocks. Tb. 1996.
7. **Helaia G.** Some actual issues of currency and credits. Tb. 1993.
9. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banning. Pritman Publishing. London. 1996.
10. **Pose Peter S.** Comercial Bank Managment. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
11. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

CHAPTERX. THE INCOMES, EXPENDITURES AND PROFIT OF COMMERCIAL BANKS

- 10.1. The incomes of bank: sources, classification, level assessment and planning
- 10.2. The expenditures of commercial banks
- 10.3. The merging interest
- 10.4. The analyze of income and outcome level of commercial banks
- 10.5. The factor analyze of incomes and expenditures
- 10.6. The formation of commercial banks profits and application
- 10.7. The assessment of profit level of commercial banks
- 10.8. The financial analyze of bank, its objectives and methods
- 10.9. The equation of bank's capital
- 10.10. The equation of dynamical accounting balance
- 10.11. The modified equation of balance
- 10.12. The main equation of balance of bank

**THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE
CHAPTER X:**

COMPULSORY LITERATURE

1. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. I Tb. 2004. pp. 769-869.
2. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lectures. Tb. 2005.
3. The banking activity. Manual. Ed. by **Lavrushin O.I.** M. 2004. (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. **Asatiani R.** Explanation Dictionary of Economics. Tb. Publ. Firm "Siakhle", 2003.
2. The economical Dictionary. Authors collective managing by prof. **A. Silagadze.** Tb. 2001.
3. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
4. The Basel Committee on the banking supervision. Collected documents and materials. Comp. by **Kuznets Y.V.** M. 1997. (Rus.)
5. **Barlatrop K. MacNoton D.** The markets in developing markets. 2V. Tr. from Eng. M. 1994.
6. Introduction in banking. Tr. from Germ. Ed. by **Giunter Ashaer M.** 1997.
7. **Valraen K.D.** The risk management of commercial banks. Washington, 1992. (Rus.)
8. **Polfreman D. Forg F.** The fundamentals of banking activity. M. Infra-M, 1996. (Rus.)
9. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banming. Pritman Publishing. London. 1996.
10. **Pose Peter S.** Comercial Bank Managment. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
11. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

CHAPTER XI. THE CREDIT MARKET OF BANK

- 11.1. The banking credit: base concepts
- 11.2. The banking crediting: fundamental normative requirements
- 11.3. The crediting policy of commercial bank
- 11.4. The content of crediting policy
- 11.5. The objectives and mechanisms of crediting policy of bank
- 11.6. The fundamentals of crediting technology and organization of crediting subdivision activity of bank
- 11.7. The assessment of creditability and financial stability of lender
- 11.8. The price of banking crediting
- 11.9. The measures of ensuring of credit reflexivity
- 11.10. The degree of crediting activity of bank
- 11.11. The assessment of dynamic of financial state of bank

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER XI:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. 1. Tb. 2004. pp.23-85.
2. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lectures. Tb. 2005. pp. 390-428.
3. The banking. Ed. by **G.G. Korobov M.** Economist, 2004. pp.274-396. (Rus.)
4. **Morsman E.** The crediting department of bank: The organization of efficiency of business. M. 2002. pp. 85-114. (Rus.)
5. **Chelnokov V.A.** Banks and banking operations: The alphabet of crediting. The technology of banking loans. The near banking market space. Manual, M. Higher School, 2004. pp. 7-210. (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
2. **Batrakova L.G.** The economical analyzes of activity of commercial bank. M. Logos, 2002.

3. **Beliakov A.V.** The banking risks: The problems of accounting, management and regulation. M. BDT-Press, 2003. (Rus.)
4. The banking. Manual. Ed. by **E.P. Jarcovsky**. M. Omega-L. 2004. (Rus.)
5. The banking activity. Manual. Ed. by **Lavrushin O.I.** M. Finances and statistics, 2004. (Rus.)
6. **Beloglazova G.N. Krolivetskaia L.P.** Banking. Fis. 2004. (Rus.)
7. The lections on the activity of central banks. Ed. by **Pokkas M. Mastropaskula K.** Rome, 1996. (Rus.)
8. **Sinki D.J.** (Jun) The financing management in commercial banks: Ed. by **Levit R.Y. Pinsker B.S.** M. 1994. (Rus.)
9. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banming. Pritman Publishing. London. 1996.
10. **Pose Peter S.** Comercial Bank Managment. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
11. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.
12. The manual of crediting management: Tr. from Eng. Ed. by **Edwards B. M.** 1996. (Rus.)
13. The financiering-crediting encyclopedic dictionary. ED. by **A. G. Griaznov M.** Finances and statistics, 2004. (Rus.)

CHAPTER XII THE EXCHANGE OPERATIONS OF COMMERCIAL BANKS

- 12.1. The concept of exchange market. The functions of exchange market
- 12.2. The economical basis of exchange operations
- 12.3. The infrastructure of exchange market in Georgia
- 12.4. The regulation of exchange market
- 12.5. The exchange risks and their regulations

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER XII:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. 2. Tb.2005. pp. 89-155.

2. The banking. Ed. by **G.G. Korobov** M. Economist, 2004. pp 448-472. (Rus.)
3. The banking activity. Manual. Ed. by **Lavrushin O.I.** M. Finances and statistics, 2004. pp.497-583. (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHERS SUBSIDIARY MATERIALS

1. **Asatiani.R.** Explanation Dictionary of Economics. Tb. Publ. Firm "Siakhle", 2003.
2. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 1996.
3. **Rode E.** The banks, stocks and exchange operations in capitalist countries. Tr. by Namicheishvili. Kutaisi, „Sarangi”, 1993.
4. **Kakulia R. Helaia G.** General theory of currency and credit. Tb. 2000.
5. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
6. The banking activity. Manual. Ed. by **Lavrushin O.I.** M. Finances and statistics, 2004. (Rus.)
7. The banking. Manual. Ed. by **E.P. Jarcovsky.** M. Omega-L. 2004. (Rus.)
8. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banning. Pritman Publishing. London. 1996.
9. **Pose Peter S.** Comercial Bank Managment. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
10. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

CHAPTER XIII. THE SYNDICATE, DEPOSIT, HYPOTHETIC AND OTHER OPERATIONS OF COMMERCIAL BANKS

- 13.1. The syndicate operations of commercial banks
- 13.2. The deposit activity of commercial banks
- 13.3. The hypothetic operations of commercial banks
- 13.4. The modern types of crediting operations

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER XIII:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Qoqjauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. 2. Tb. 2005. pp. 158-218
2. The banking. Ed. by **G.G. Korobov M.** Economist, 2004. pp. 427-447. (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. **Asatiani.R.** Explanation Dictionary of Economics. Tb. Publ. Firm "Siakhle", 2003.
2. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
3. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lectures. Tb. 2005.
4. **Tsaava G.** Finances, currency, financing engineering, credit. Tb. 1999.
5. **Helaia G.** money, banks, stocks. Tb. 1996.
6. The banking activity. Manual. Ed. by **Lavrushin O.I. M.** Finances and statistics, 2004. (Rus.)
7. The banking. Manual. Ed. by **E.P. Jarcovsky. M.** Omega-L. 2004. (Rus.)
8. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banking. Pritman Publishing. London. 1996.
9. **Pose Peter S.** Commercial Bank Management. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homewood. Boston. 1993.
10. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

CHAPTER XIV. THE INVESTMENT ACTIVITY OF COMMERCIAL BANKS

- 14.1. From the history of investing banks
- 14.2. The micro and macro economical aspects of investing activity of banks
- 14.3. The classification of investing banking institutions and activity forms
- 14.4. The investment policy of banks and factors of its definition

- 14.5. The dual character of investment activity of banks
- 14.6. The synthesis instruments of investing banks
- 14.7. The indicators of investing activity of banks
- 14.8. The foreign experience of investing activity of banks and its application in Georgia

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER IV:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Kovzanadze I.** The problems of functioning of the Georgian Commercial Banks at modern stage. Tb. TSU Pub. 2001. pp. 18-151
2. **Qoqiauri L.** The investment market: The theory, politics, practices. Tb. 2002. pp. 267-333
3. **Qoqiauri L.** Theoretical genesis of investments. Tbilisi TSU Publ. 2007.
4. **Igouina L.L.** The investments M. Economist, 2004. (Rus.)
5. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. **Kovzanadze I.** The ways of perfection of including of investment portfolio. TSU Transactions "Actual issues of economics". Tb. XIII release, pp. 83-95
2. **Kovzanadze I.** The characterization of factors influenced on the investment activity of commercial banks. TSU Transactions "Actual issues of economics". Tb. XIII release, pp. 96-108.
3. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. 1. Tb. 2004. pp. 106-237.
4. **Qoqiauri L.** The role of specialized developing banks in investment process. // Economics, №9. 2005. pp. 74-80.
5. **Qoqiauri L.** Investing banks. Course of lectures. Printed on PC in type of lectures. 2006. pp. 310.

6. **Qoqiauri L.** Commercial banks and investments in Georgia. M./ Finances, №7, 2002. pp. 63-65.

CHAPTER XV. THE REGULATION OF BANKING ACTIVITY

- 15.1. The types of monetary-crediting policy and peculiarities at the modern stage.
- 15.2. The operating procedures and instruments of monetary-crediting policy
- 15.3. The identification of deposited obligated reserves in the central bank
- 15.4. The interest policy. The regulation of official interest rate.
- 15.5. The refinancing of banks
- 15.6. The operations at the open market
- 15.7. The exchange regulations
- 15.8. The identification of the orientates of money supply and direct qualitative restrictions: the targeting policy

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE

CHAPTER XV:

COMPULSORY LITERATURE

1. The methodological manual of regulation of supervision of activity of commercial banks. Tb. National Bank of Georgia. Tb. 1999.
2. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. 2. Tb. 2005. pp. 222-268.
3. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lectures. Tb. 2005.

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

- 1 Georgian body law on the National Bank. of Georgia. Georgian Banking Legislation. National Bank of Georgia Tb. 2003.
2. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
3. The banking activity. Manual. Ed. by **Lavrushin O.I.** M. Finances and statistics, 2004. (Rus.)
4. **Milovidov V.D.** The modern banking: The experience of organization and functioning of USA banks. m. MSU Pub. 1992. (Rus.)

5. **Mode D. Molino F.** Private Banking: Elite service of private capital. M. 2003. (Rus.)
6. The banking. Ed. by **G.G. Korobov M.** Economist, 2004. (Rus.)
7. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banming. Pritman Publishing. London. 1996.
8. **Posc Peter S.** Comercial Bank Managment. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
9. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

CHAPTER XVI THE LIQUIDITY OF COMMERCIAL BANKS AND PAYMENT ABILITY

- 16.1. The liquidity of commercial bank as the financial-economical category
- 16.2. The definition factors of the liquidity and paymentability of commercial bank
- 16.3. The analyze of the liquidity of commercial bank
- 16.4. The management of the liquidity of commercial bank
- 16.5. The management of assets
- 16.6. The management of liabilities
- 16.7. The balancing management of assets and liabilities

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE

CHAPTER XVI:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Kovzanadze I.** The problems of functioning of the Georgian Commercial Banks at modern stage. Tb. TSU Pub. 2001. pp.218-286.
2. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. 2. Tb. 2005. pp. 271-373.
3. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lections. Tb. 2005. pp. 549-586.
4. The banking. Ed. by **G.G. Korobov M.** Economist, 2004. pp. 146-176. (Rus.)

5. The banking activity. Manual. Ed. by **Lavrushin O.I.** M. INFRA-M. 1995. pp. 140-168. (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. **Kakulia R.** **Helaia G.** General theory of currency and credit. Tb. 2000.
2. The methodological manual of regulation of supervision of activity of commercial banks. Tb. National Bank of Georgia. Tb. 1999.
3. **Helaia G.** money, banks, stocks. Tb. 1996.
4. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
5. Bank and banking operations. Ed. by **Jukov E.F.** M. Banks and Stocks, YUNITI, 1997. (Rus.)
6. The banking portfolio: 3V. Ed. by **Y.I. Korobov, Y.B. Rubin, V.I. Soldatkin.** M. Somintex, 1994-1995. (Rus.)
7. The banking activity. Manual. Ed. by **Lavrushin O.I.** M. Finances and statistics, 2001. (Rus.)
8. **Sweruk V.T.** The banking risks. M. Delo LTD, 1995. (Rus.)
9. The banking activity: management and technologies: Manual for Higher education. Ed. by **A.M. Tavasiev.** M. UNITI-DANA, 2001. (Rus.)
10. The fundamentals of banking activity. Manual. Ed. by **K.R. Tagirbekov** M. Infra-M. 2001. (Rus.)
11. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banming. Pritman Publishing. London. 1996.
12. **Pose Peter S.** Comercial Bank Managment. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
13. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

CHAPTER XVII. THE MANAGEMENT OF BANKING RISKS

- 17.1. The essence of the banking risks and classification
- 17.2. The organization of risk management by the commercial banks

- 17.3. The crediting risk: content, assessment, the management methods
- 17.4. The crediting risks and formed reserve for the potential losses of borrows
- 17.5. The analyze of crediting portfolio
- 17.6. The classification of industries by the crediting risk on the financial state and depending on the credit supply degree
- 17.7. The crediting policy of commercial bank
- 17.8. The content of crediting policy
- 17.9. The objectives of realization of crediting policy and mechanisms
- 17.10. The depositing risk and banking operations for its prevention
- 17.11. The operation risk on securities: content and activity of commercial banks for its regulation
- 17.12. The interest risk: the essence and managing peculiarities
- 17.13. The exchange risk: the essence, types, managing methods
- 17.14. The sectoral and state risk
- 17.15. The organization and personnel: essence, reasons, management

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER XVII:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. 2. Tb. 2005. pp. 379-453.
2. The banking. Ed. by **G.G. Korobov M.** Economist, 2004. pp. 679-726. (Rus.)
3. **G.G. Korobova, Nasterenko E.A.** The banking risks. Saratov, 1996. pp. 3-210. (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. **Asatiani R.** Explanation Dictionary of Economics. Tb. Publ. Firm "Siakhle", 2003.
2. **Kovzanadze I.** The problems of functioning of the Georgian Commercial Banks at modern stage. Tb. TSU Pub. 2001.
3. **Gamsakhurdia G.** The basical problems of Georgian financing policy at the modern stage. Tb. 1995.

4. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
5. **Helaia G.** Some actual issues of currency and credits. Tb. 1993.
6. **Jgerenaia E.** The unificated rules of international banking operations. Tb. 1995.
7. **Tsaava G.** Finances, currency, financing engineering , credit. Tb. 1999.
8. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banming. Pritman Publishing. London. 1996.
9. **Pose Peter S.** Comercial Bank Managment. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
10. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

CHAPTER XVIII THE FUNDAMENTALS OF BANKING MANAGEMENT

- 18.1. The main aspects of banking management
- 18.2. Drive or management?
- 18.3. The managing of banking activity and its composed elements
- 18.4. The degree of banking activity. The initial concepts
- 18.5. The concept of space in the system of banking management
- 18.6. The information in the system of banking management.
- 18.7. The banking policy
- 18.8. The financial spheres of banking management.
- 18.9. The management of assets and liabilities
- 18.10. The complex management of assets and liabilities
- 18.11. The managing principles of single portfolio of banking assets and liabilities
- 18.12. The pure merging interest and its analyzing
- 18.13. The GAP management
- 18.14. The curve of incomes and its influence on the GAPs management

- 18.15. The duration
- 18.16. Management of incomes
- 18.17. The banking risk-management
- 18.18. The concept of banking risks
- 18.19. The crediting risk
- 18.20. The liquidity risk. The exchange risk-chance
- 18.21. The fund or investing risk
- 18.22. The supervision and regulation in the banking management
- 18.23. The assessment scheme in the banking management

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE

CHAPTER XVIII:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. 2. Tb. 2005. pp. 451-583.
2. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lectures. Tb. 2005. pp. 513-545.
3. The banking. Ed. by **G.G. Korobov M.** Economist, 2004. pp. 539-588. (Rus.)
4. **Rose S. Peter.** Banking management. The presentation of financing services. Tr. from Eng. M. 1997.
5. The manual of crediting management: Tr. from Eng. Ed. by **Edwards B. M.** 1996. pp. 17-87. (Rus.)
6. The banking activity. Manual. Ed. by **Lavrushin O.I. M.** Finances and statistics, 2004. (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. The methodological manual of regulation - supervising of activity of commercial banks. Tb. National Bank of Georgia. Tb. 1999.
2. **Kovzanadze I.** The problems of functioning of the Georgian Commercial Banks at modern stage. Tb. TSU Pub. 2001.
3. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism. Tb., 2002.
4. The banking activity. Manual. Ed. by **Lavrushin O.I. M.** Finances and statistics, 2004. (Rus.)

5. The Basel Committee on the banking supervision. collected documents and materials. Comp. by **Kuznets Y.V.M.** 1997. (Rus.)
6. **Maslachenkov Yu. S.** The financing management in commercial bank. Book 1. The fundamental analyzes. M. Perspective, 1996. (Rus.)
7. **Polfreman D. Ford F.** The fundamentals of banking activity. M. Infra –M, 1996. (Rus.)
8. **Pomorina M.A.** The risk management as the composed part of the process of the management of assets and liabilities of bank // banking.-1998..№3. (Rus.)
9. **Sinki D.J.** (Jun) The financing management in commercial banks: Ed. by **Levit R.Y. Pinsker B.S.** M. 1994. (Rus.)
10. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banning. Pritman Publishing. London. 1996.
11. **Pose Peter S.** Comercial Bank Managment. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
12. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

CHAPTER XIX. THE BANKING MARKETING

- 19.1. The concept of marketing
- 19.2. The specificity of marketing in the banking sphere
- 19.3. The marketing investigation of banking market
- 19.4. The segmentation of banking market
- 19.5. The substitutes of banking service
- 19.6. The banking competitive position
- 19.7. The observation on the market
- 19.8. The marketing strategy of banks
- 19.9. The typology of the competitive strategy of banks. The strategic levels of banks
- 19.10. The realization of the marketing strategy of banks

**THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE
CHAPTER XIX:**

COMPULSORY LITERATURE

1. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. 2. Tb. 2005.
2. The banking. Ed. by **G.G. Korobov M.** Economist, 2004. pp.589-667. (Rus.)
3. **Korobov Yu.I.** The banking marketing. Saratov, 1996. pp. 13-57. (Rus.)
4. **Evans J. Birman B.** Marketing. M. Economics. 1993. pp. 21-85. (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism. Tb. 2002.
2. Banking. Ed. by **Beloglazova G.N. Krolovetskaia L.P.** Piter, 2004. (Rus.)
3. The banking activity. Manual. Ed. by **Lavrushin O.I. M.** Finances and statistics, 2004. (Rus.)
4. **Barltrop K.J. MacNomon D.** Banks on the developing markets. In 2 V. 1994. TR. from Eng. 1997.
5. **Debalak.** The magic of marketing, Sofia, 1997. (Rus.)
6. **Dihtl H. Hershgen.** The practical marketing. M. Higher School, 1996. (Rus.)
7. **Kotler F.** Marketing. Management. M. Progress. 1998.. (Rus.)
8. **Linton I.** Marketing by database. M. Amaltea, 1998.. (Rus.)
9. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banming. Pritman Publishing. London. 1996.
10. **Pose Peter S.** Comercial Bank Managment. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
11. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

CHAPTER XX. THE BANKING INNOVATION

- 20.1. The essence and content of banking innovation
- 20.2. The vitality cycle of banking innovation
- 20.3. The characterization of banking innovation of some type
- 20.4. The Plastic cards
- 20.5. The foreign experience of implementation of plastic cards
- 20.6. The banking plastic cards
- 20.7. The processing and application of microprocessing plastic cards
- 20.8. The internet-banking, state, problems and outlooks in development
- 20.9. The segmentation types of the internet-banking market
- 20.10. ATM as the electronic payment element
- 20.11. The electronic interbanking messages in trade organizations
- 20.12. "Home banking"- the banking service in place and working places
- 20.13. The banking performing operations
- 20.14. Options, futures, swaps

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER XX:

COMPULSORY LITERATURE

1. Georgian Tax Systems and the main directions of their development. Mag. "Bank", №6, 2002. pp. 67-72.
2. **Murgulia T.** the phenomena of electronic money and its influence on the monetary policy. Mag. "Bank", №6, 2002. pp.44-49.
3. **Pateishvili VI.** the innovation processes in commercial banks: the experience of „Georgian bank". Mag. "bank" №2, 2000. pp.54-56.
4. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. 2. Tb. 2005. pp. 653-734.
5. The banking. Ed. by **G.G. Korobov M.** Economist, 2004. (Rus.)
6. The banking. Manual. Ed. by **E.P. Jarcovsky. M.** Omega-L. C (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. On the passing on the paperless technology in Georgian banking system in the real time regime of the accounting system (RTGS). The order of the President of National Bank of Georgia №135, 12 June of 2003.
2. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
3. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banming. Pritman Publishing. London. 1996.
4. **Pose Peter S.** Comercial Bank Managment. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
5. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.

CHAPTERXXI THE COMMERCIAL BANKS AND MONEY

ACCOUNTING SYSTEM

- 21.1. The settlement operations – one of the most important sphere of commercial banks
- 21.2. The rules of opening, forming and closing of accounts. The types of accounts
- 21.3. Some statements of the organization of cashless settlement
- 21.4. The organization of interbank settlement
- 21.5. The settlement by the corresponding accounts opened in different banks
- 21.6. The settlement by the payment net of the central bank
- 21.7. The settlement by the internal banking payment net
- 21.8. Inerbank clearing
- 21.9. The working forms of cashless settlement
- 21.10. The settlement by payment obligation
- 21.11. The settlement by payment request-obligation
- 21.12. The settlement by checks

- 21.13. The payment by a letter of credit
- 21.14. The payment by bill
- 21.15. The addressed bill
- 21.16. The factoring
- 21.17. The cash desk operations

**THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE
CHAPTER XXI:**

COMPULSORY LITERATURE

1. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. 2. Tb. 2005. pp. 737-805.
2. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lectures. Tb. 2005.
3. The banking. Ed. by **G.G. Korobov M.** Economist, 2004. (Rus.)
4. **Tavasiev A.M. Eriashvili N.D.** banking. M: YUNITI-DANA, 2004. pp. 425-461. (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. **Asatiani R.** Explanation Dictionary of Economics. Tb. Publ. Firm "Siakhle", 2003.
2. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
3. **Tsaava G.** Finances, currency, financing engineering, credit. Tb. 1999.
4. Money resources and calculations: accounting, analyze, audit. ed. by **Palko V.A. M.** Phoenix, 2002. (Rus.)
5. **Dolan E.J. Kembell K.D.** and oth.. Money, banking and monetary-crediting policy. M.L. 1991. (Rus.)
6. **Jarkovskaia E.P.** Banking. M. Omega-L. 1991. (Rus.)
7. The financing-crediting encyclopedic dictionary. ED. by **A. G. Griaznov M.** Finances and statistics, 2004. (Rus.)
8. **Palfreman David., Ford Philip.** Element of Banking. Pritman Publishing. London. 1996.
9. **Pose Peter S.** Commercial Bank Management. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homewood. Boston. 1993.

10. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge, England. Mo Craw-Holl, 1997.

CHAPTER XXII. THE ORGANIZATION OF ACCOUNTING SERVICE IN BANKS

- 22.1. The essence and importance of accounting and discounting-operational business in banks
- 22.2. The initial statements of accounting in banks
- 22.3. The organizational structure of discounting-operational business
- 22.4. The international principles of organization and ruling of accounting
- 22.5. The characterization of banks balance and the principles of its formation
- 22.6. The plan of book-keeping accounts for banking institutions of Georgia
- 22.7. The importance and types of accounting settlement
- 22.8. The current accounting settlement
- 22.9. The annual accounting settlement
- 22.10. For the perfection of payment system and accounting in Georgia

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER XXII:

COMPULSORY LITERATURE

- 1. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. 2. Tb. 2005. pp. 809-928.
- 2. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lections. Tb. 2005. pp. 269-295.
- 3. **Shirinskaia Z.G. Hesterova T.N. Sokolinkaia N.E.** Accounting and operational technique in banks. M. "Perspective". INFRA-M. 1998.. pp.3-310. (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

- 1. The accounting reporting plan for Georgian banking institutions and guidebook for its application. National Bank of Georgia. Tb. 2000.

2. The methodological manual of regulation of supervision of activity of commercial banks. Tb. National Bank of Georgia. Tb. 1999.
3. National Bank of Georgia. Annual Report. 2002.
4. National Bank of Georgia. Annual Report. 2001.
5. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
6. **Angrosov A.M.** Accounting and settlement in bank. M. Menatep-Inform, 1994. (Rus.)
7. **Bor M.Z. Artemova L.V. Hazarova A.G.** and oth. the practical course of accounting in modern bank. Ed. by Bor M.Z. AO."DIS". 1996. (Rus.)
8. **Woolfen Charles J.** The encyclopedia of banking and finances. M. Corporation Fedorov, 2001. (Rus.)
9. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banming. Pritman Publishing. London. 1996.
10. **Pose Peter S.** Comercial Bank Managament. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.

CHAPTER XXIII. THE CONTROL AND AUDIT IN COMMERCIAL BANKS

- 23.1. The system of internal control of banking activity
- 23.2. The organization of internal control: the version of central bank
- 23.3. The internal bank control and its types
- 23.4. The organization of current control in bank
- 23.5. The next control and its conducting measures
- 23.6. The internal and external audit: goals, objectives and the specifications of its organization in bank
- 23.7. The banking rating system

THE RECOMMENDED LITERATURE FOR THE TRAINING OF THE CHAPTER XXIII:

COMPULSORY LITERATURE

1. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol.2. Tb. 2005. pp. 932-1019.
2. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lectures. Tb. 2005. pp. 225-233.
3. **Smirnova L.R.** The banking audit. M. 2001. pp.11-112. (Rus.)
4. The banking. Ed. by **G.G. Korobov M.** Economist, 2004. pp.727-731. (Rus.)
5. **Shildovskaia M.S.** Banking supervision and audit. Practicum. Belarus, 2003. pp. 21-109.
6. **Han d.** Planning and control: The concept of controlling. M. Finances and Statistics, 1997. pp. 8-56. (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

1. The statement on the demand of internal auditing activity in commercial banks. The order of the President of National Bank of Georgia №318, 28 December of 2001.
2. The methodological manual of regulation of supervision of activity of commercial banks. Tb. National Bank of Georgia. Tb. 1999.
3. National Bank of Georgia. Annual Report. 2005.
4. National Bank of Georgia. Annual Report. 2005.
5. Georgian Banking Legislation. National Bank of Georgia. Tb. 2006.
6. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
7. **Beloglazova G.N. Krolivetskaia L.P.** The audit of banks. M. FiS, 2002. (Rus.)
8. **Utkin E.A. Suhanov M.S.** The audit of banking activity. M. TEIS, 2003. (Rus.)
9. **Makarova L.G. Shirovskaia L.P.** and oth. The audit of operations with money resources of accounts in banks. M. YUNITI-DANA, 2003. (Rus.)

10. **Gvelesiani T.V.** The accounting in crediting organizations. M. 2004. (Rus.)
11. **Glushko I.E. Kiceleva T.V.** The accounting taxes, financial and management accounting in modern enterprises. M. KnORUS, 2004. (Rus.)
12. **Sidelnokova L.B.** The audit of commercial bank. M. BUKVITA, 1996. (Rus.)
13. The banking activity: management and technologies: Manual for Higher education. Ed. by **A.M. Tavasiev**. M. UNITI-DANA, 2001. (Rus.)
14. **Palfreman david., Ford Philip.** Element of Banming. Pritman Publishing. London. 1996.
15. **Pose Peter S.** Comercial Bank Managment. Producing and Selling. Second Edition. IRWIN. Homeword. Boston. 1993.
16. **Woelfel Charles J.** Encyclopedia of Banking and Finance. A Banking Publikation. Probus Publishing company Cambridge. England. Mo Craw-Holl, 1997.
18. The methodological recommendations by internal and external banking audit. Ed. by **E.V.Emelianov**. M. Legat, 1997. (Rus.)

THE RECOMMENDED THEMATIC FOR REPORTS AND DISCUSSIONS FOR BACHELORS AND UNDERGRADUATES

FOR CHAPTER I : THE ECONOMICAL BASIS OF CREATING AND ACTIVITY OF BANKS

1. The essence of banks – short historical view
2. The discussion about the essence of banks
3. For the analyzes of the essence of bank
4. The banking monopoly
5. The establishment and development of banks in Georgia
6. The bank as the compound element of banking system

FOR CHAPTER II: THE CREDITING SYSTEM UNDER THE CONDITIONS OF MARKET ECONOMICS

1. The crediting system and its development during the market passing period
2. The concept of banking system
3. The organization scheme of banking system
4. The institutional scheme of banking system
5. The association of commercial banks
6. The state of banking system of Georgia
7. The development of banking system

FOR CHAPTER III: THE BANKING MARKET

1. The financial market. Essence. Structure. Characterization
2. The concept of financial market
3. The banking market as the product market of banking service
4. The ratio of banking, financial and money markets
5. The members of banking market
6. The commercial banks: universal and specialization
7. The nonbanking credit-financing institutions
8. The nonfinanciering members of banking market
9. The structure of banking market
10. The sectorial approach at the banking market
11. The structure of banking market according to the customers group
12. The special structure of banking market
13. The essence of banking competition
14. The forms of banking competition
15. The peculiarities of banking competition

FOR CHAPTER IV. THE CENTRAL BANKS:

1. The origin of central bank
2. On the independent status of the central bank
3. The position of the central bank in economics

FOR CHAPTER VII. THE ORIGIN OF COMMERCIAL BANKS, REORGANIZATION, READJUSTMENT AND LIQUIDATION

1. The origin of commercial banks
2. The concept and stages of origin of commercial banks
3. The registration and licensing of bank: the normative requirements and procedures
4. The licensing rules of newly originated and working banks
5. The rules for opening and closing of banking branches
6. The reorganization of commercial banks
7. The concept of reorganization of banks
8. The criteria for necessity of reorganization of banks
9. The merging and integration of banks. The procedures and problems
10. The other forms of banks reorganization
11. The readjustment of commercial banks
12. The criteria of necessity of readjustment of commercial banks
13. The financial plan of financial normalization of bank
14. The economical structure of banks restructurization
15. From the foreign experience of the restructurization of banking system
16. The liquidity of commercial banks
17. The liquidity of unvitality bank: the initial concepts
18. The rules of banking failure
19. The procedures of banking liquidity
20. The intermediate liquidation balance of bank

FOR CHAPTER VIII. THE RESOURCES OF COMMERCIAL BANK AND ITS CAPITAL RESERVE

1. The resources of commercial banks: their structure and characterization
2. The essence of owned capital of bank
3. The capital of Georgian commercial banks and the definition methods of their quality
4. The types of banking capital

4. The organization structure of the National Bank of Georgia
5. The management of National Bank
6. The functions and objectives of central bank
7. The main instruments of monetary and crediting policy of central banks
8. The regulation of emission
9. Money supply and the methods of its assessment
10. The monetary-crediting and exchange policy of National Bank of Georgia
11. The objectives of monetary-crediting policy and main results
12. The mechanisms of monetary-crediting policy of National Bank

FOR CHAPTER V. THE COMMERCIAL BANKS

1. The concept of commercial bank
2. The principles of activity of commercial bank
3. Banking operations and service
4. The functions of commercial banks
5. The organizational-functional structure of typical commercial banks
6. The directing bodies of commercial banks

FOR CHAPTER VI. THE LEGISLATIVE PRINCIPLES OF BANKING ACTIVITY:

1. Briefly – about banking legislation
2. The principles of legislation of activity of modern bank
3. The legislative structure of commercial banks
4. The development of legislative principles of Georgian banking system - the chronology
5. The Basel Standards of supervision on banks and banking activity
6. From the foreign experience of supervision on banking activity
7. The legislative regulation and supervision activity system of National Bank and commercial banks during 2000.-2002. years
8. The outlooks of development of regulation and supervision of banks and banking activity in Georgia

5. The functions of banking functions
6. How many capital needs bank?
7. The assessment of adequacy of owned capital
8. The current tendencies of attraction of additional capital
9. The attracted resources of commercial bank

FOR CHAPTER IX. THE OPERATIONS AND DEPENDABILITY OF COMMERCIAL BANKS:

1. The unfavorable and favorable banking operations
2. The structure and composition of assets
3. The banking assets degree
4. The risks of banking activity: concept, classification, the calculation methods. Banking reserving fund
5. Banking dependability: concept, definition factors, indications

FOR CHAPTER X. THE INCOMES, EXPENDITURES AND PROFIT OF COMMERCIAL BANKS:

1. The incomes of bank: sources, classification, level assessment and planning
2. The expenditures of commercial banks
3. The merging interest
4. The analyze of income and outcome level of commercial banks
5. The factor analyze of incomes and expenditures
6. The formation of commercial banks profits and application
7. The assessment of profit level of commercial banks
8. The financial analyze of bank, its objectives and methods
9. The equation of bank's capital
10. The equation of dynamical accounting balance
11. The modified equation of balance
12. The main equation of balance of bank

FOR CHAPTER XI. THE CREDITING MARKET OF BANK

1. The banking credit: base concepts
2. The banking crediting: fundamental normative requirements

3. The crediting policy of commercial bank
4. The content of crediting policy
5. The objectives and mechanisms of crediting policy of bank
6. The fundamentals of crediting technology and organization of crediting subdivision activity of bank
7. The assessment of creditability and financial stability of lender
8. The price of banking crediting
9. The measures of ensuring of credit reflexivity
10. The degree of crediting activity of bank
11. The assessment of dynamic of financial state of bank

FOR CHAPTER XII. THE EXCHANGE OPERATIONS OF COMMERCIAL BANKS

1. The concept of exchange market. The functions of exchange market
2. The economical basis of exchange operations
3. The infrastructure of exchange market in Georgia
4. The regulation of exchange market
5. The exchange risks and their regulations

FOR CHAPTER XIII. THE SYNDICATE, DEPOSIT, HYPOTHETIC AND OTHER OPERATIONS OF COMMERCIAL BANKS

1. The syndicate operations of commercial banks
2. The deposit activity of commercial banks
3. The hypothetic operations of commercial banks
4. The modern types of crediting operations

FOR CHAPTER XIV. THE INVESTING ACTIVITY OF COMMERCIAL BANKS:

1. From the history of investing banks
2. The micro and macro economical aspects of investing activity of banks
3. The classification of investing banking institutions and activity forms
4. The investment policy of banks and factors of its definition
5. The dual character of investment activity of banks

6. The synthesis instruments of investing banks
7. The indicators of investing activity of banks
8. The foreign experience of investing activity of banks and its application in Georgia

FOR CHAPTER XV. THE REGULATION OF BANKING ACTIVITY

1. The types of monetary-crediting policy and peculiarities at the modern stage.
2. The operating procedures and instruments of monetary-crediting policy
3. The identification of deposited obligated reserves in the central bank
4. The interest policy. The regulation of official interest rate.
5. The refinancing of banks
6. The operations at the open market
7. The exchange regulations
8. The identification of the orientates of money supply and direct qualitative restrictions: the targeting policy

FOR CHAPTER XVI. THE LIQUIDITY OF COMMERCIAL BANKS AND PAYMENTABILITY

1. The liquidity of commercial bank as the financial-economical category
2. The definition factors of the liquidity and paymentability of commercial bank
3. The analyze of the liquidity of commercial bank
4. The management of the liquidity of commercial bank
5. The management of assets
6. The management of liabilities
7. The balancing management of assets and liabilities

FOR CHAPTER XVII. THE MANAGEMENT OF BANKING RISKS

1. The essence of the banking risks and classification
2. The organization of risk management by the commercial banks

3. The crediting risk: content, assessment, the management methods
4. The crediting risks and formed reserve for the potential losses of borrows
5. The analyze of crediting portfolio
6. The classification of industries by the crediting risk on the financial state and depending on the credit supply degree
7. The crediting policy of commercial bank
8. The content of crediting policy
9. The objectives of realization of crediting policy and mechanisms
10. The depositing risk and banking operations for its prevention
11. The operation risk on securities: content and activity of commercial banks for its regulation
12. The interest risk: the essence and managing peculiarities
13. The exchange risk: the essence, types, managing methods
14. The sectoral and state risk
15. The organization and personnel: essence, reasons, management

FOR CHAPTER XVIII. THE FUNDAMENTALS OF BANKING MANAGEMENT

1. The main aspects of banking management
2. Drive or management?
3. The managing of banking activity and its composed elements
4. The degree of banking activity. The initial concepts
5. The concept of space in the system of banking management
6. The information in the system of banking management. The banking policy
7. The financial spheres of banking management. The management of assets and liabilities
8. The complex management of assets and liabilities
9. The managing principles of single portfolio of banking assets and liabilities
10. The pure merging interest and its analyzing
11. The GAP management

12. The curve of incomes and its influence on the GAPs management
13. The duration
14. Management of incomes
15. The banking risk-management
16. The concept of banking risks
17. The crediting risk
18. The liquidity risk. The exchange risk-chance
19. The fund or investing risk
20. The supervision and regulation in the banking management
21. The assessment scheme in the banking management

FOR CHAPTER XIX. THE BANKING MARKETING

1. The essence and content of banking innovation
2. The vitality cycle of banking innovation
3. The characterization of banking innovation of some type
4. The Plastic cards
5. The foreign experience of implementation of plastic cards
6. The banking plastic cards
7. The processing and application of microprocessing plastic cards
8. The internet-banking, state, problems and outlooks in development
9. The segmentation types of the internet-banking market
10. ATM as the electronic payment element
11. The electronic interbanking messages in trade organizations
12. "Home banking"- the banking service in place and working places
13. The banking perfating operations
14. Options, futures, swaps

FOR CHAPTER XX. THE BANKING INNOVATION

1. The essence and content of banking innovation
2. The vitality cycle of banking innovation
3. The characterization of banking innovation of some type
4. The Plastic cards
5. The foreign experience of implementation of plastic cards

6. The banking plastic cards
7. The processing and application of microprocessing plastic cards
8. The internet-banking, state, problems and outlooks in development
9. The segmentation types of the internet-banking market
10. ATM as the electronic payment element
11. The electronic interbanking messages in trade organizations
12. "Home banking"- the banking service in place and working places
13. The banking performing operations
14. Options, futures, swaps

FOR CHAPTER XXI. THE COMMERCIAL BANKS AND MONEY ACCOUNTING: SYSTEM

1. The settlement operations – one of the most important sphere of commercial banks
2. The rules of opening, forming and closing of accounts. The types of accounts
3. Some statements of the organization of cashless settlement
4. The organization of interbank settlement
5. The settlement by the corresponding accounts opened in different banks
6. The settlement by the payment net of the central bank
7. The settlement by the internal banking payment net
8. Inerbank clearing
9. The working forms of cashless settlement
10. The settlement by payment obligation
11. The settlement by payment request-obligation
12. The settlement by checks
13. The payment by a letter of credit
14. The payment by bill
15. The addressed bill
16. The factoring
17. The cash desk operations

FOR CHAPTER XXII. THE ORGANIZATION OF ACCOUNTING SERVICE IN BANKS

1. The essence and importance of accounting and discounting-operational business in banks
2. The initial statements of accounting in banks
3. The organizational structure of discounting-operational business
4. The international principles of organization and ruling of accounting
5. The characterization of banks balance and the principles of its formation
6. The plan of book-keeping accounts for banking institutions of Georgia
7. The importance and types of accounting settlement
8. The current accounting settlement
9. The annual accounting settlement
10. For the perfection of payment system and accounting in Georgia

FOR CHAPTER XXIII. THE CONTROL AND AUDIT IN COMMERCIAL BANKS

1. The system of internal control of banking activity
2. The organization of internal control: the version of central bank
3. The internal bank control and its types
4. The organization of current control in bank
5. The next control and its conducting measures
6. The internal and external audit: goals, objectives and the specifications of its organization in bank
7. The banking rating system

5. THE SYSTEM OF INTERMEDIATE ASSESSMENT THE FORMS AND CRITERIA OF ESTIMATION OF KNOWLEDGE

Total mark –100%

Lecture attendance – 10 mark

It is desirable that the bachelors have to attend lectures, participate in the statement and discussion of problematic issues by the dialog form

The participation in discussions –10 mark

The participation in seminars will be conducted as the participation in discussions. The bachelors have to discuss cases, conduct discussions on the problematic issues and made decisions

The presentation of argued synopsis –10 mark

1. All the bachelors are obliged to perform and present the argued paper on the each theme in 5 printed paper during the semester. They have to search and treat and attach the reference list
2. The missed paper bachelor have to present until the end of the semester. Otherwise, bachelor wouldn't pass the examination.

The homework –20mark

The bachelor is obliged to perform homework on the selected problem, that is less investigated and isn't perfectly presented in manuals and in the lection course.

According to the agreement between student and lecturer the concrete theme have to be selected during one month after the beginning of semester.

The volume of synopsis haven't be less than the 25 pages, font –lit nusx. spacing-1,5, font size-12.

The student presents the performed synopsis in report type at the seminar. It will be discussed and carried out polemic by the students on the mentioned theme.

The performed theme will be reviewed after the discussion with students. The Reviewer will be selected from the students. The lecturer will choose the best paper and recommend for further processing at the cathedra, also for the publication in scientific economical press.

The intermediate examination (colloquium) - 10mark

The examination – 40 mark.

The examination will be conducted in written form, by testing,..

The precondition of permission at the examination :

The student will be allowed to take examination during the semester depending on the work (attendance, presentation at the seminars, perform of colloquiums), in the case of obtaining 10 mark as minimum.

Final estimation

91-100- “excellent”
81-90 – “very good”
71-80 – “good”
61-70 – “mean”
51-60 - “satisfactory”
41-50 – “no satisfactory” (with the right to pass the exam once more)
0-40 - - wholly no satisfactory (student have to study the discipline whole course again)

6.THE FORMS OF PRACTICAL TRAINING

As it was mentioned above the practical training with students will be conducted by the means of colloquiums, analyzing of situations, presentations, by practical training in banks (the testing would be conducted even if once during the semester)

Training outputs: After the ending of the training course the students can:

- **To master in** the economical principles of origin and activity of banks;
- **To determine** the organizational and institutional scheme of banking system under the conditions of market economy;
- **To acquaint** the essence of banking market, structure, competition in banking market and its peculiarities;
- **To study the** place, functions management of central bank; The monetary – crediting and exchange policy of National Bank of Georgia;
- **To formulate** the essence of commercial bank, the principles of its activity, operations, functions, structure, leading bodies;
- **To learn** the legislation principles of banking activity
- **To determine** the structure of resources, types of bank capital, functions of commercial banks, are able to assess capital adequacy;
- **To characterize** the operations of commercial banks and their dependability;
- **To analyze** the incomes of commercial banks, expenditures and profits;

- **Are able to investigate** in the problems of regulations of banking, refinancing, targeting policy;
- **To understand** in the main problems of banking management and can to complex manage the bank assets and liabilities;
- **To apply** the foreign experience of assessment of the liquidity and paymentability of commercial banks;
- **To investigate** the marketing of banking market and consequently to elaborate marketing strategy;
- **To acquaint** the right organization of accounting and the audit problems in banks;
- **To study** all the basic operations of banks: crediting, exchange, settlement, cash desk, factoring, trust, hypothecation etc.;
- **To acquaint** the vital cycle of banking innovations, the main types of modern banking innovations and the regularities of their implementation in Georgia

7. THE LEARNING-METHODOLOGICAL MATERIALS COMPULSORY LITERATURE

1. **Kovzanadze I.** The problems of functioning of the Georgian Commercial Banks at modern stage. Tb. TSU Pub. 2001.
2. The manual of supervision-regulation of commercial banks. National Bank of Georgia, 1999.
3. **Qoqiauri L.** Finances Money. Credit. LTd "Poligraph." Tb. 2000.-2005.
4. **Qoqiauri L.** The fundamentals of banking (Banking activity), Vol. 1, 2. Tb. 2004.-2005.
5. **Gudushauri L.** The credits and modern banking mechanism Tb. 2002.
6. **Tsaava G.** Banking activity: Course of lectures. Tb. 2005.
7. The banking. Ed. by **G.G. Korobov M.** Economist, 2004. (Rus.)
8. **Woolfen Charles J.** The encyclopedia of banking and finances. M. Corporation Fedorov, 2001. (Rus.)
9. **Polfreman D. Ford F.** The fundamentals of banking activity. M. Infra -M, 1996. (Rus.)

10. The fundamentals of banking activity. Manual. Ed. by **K.R. Tagirbekov** M. Infra-M. 2001. (Rus.)

THE ADDITIONAL LITERATURE AND OTHER SUBSIDIARY MATERIALS

Gogohia M. The banking activity. course of lections. 2006.

Tsaava G. Finances, currency, financing engineering, credit. Tb. 1999.

Helaia G. money, banks, stocks. Tb. 1996.

The banking. Dictionary: American Bankers Association. Tr, from Eng. M. Infra-M. 2001.

The financing-crediting encyclopedic dictionary. ED. by **A. G. Griaznov** M. Finances and statistics, 2004. (Rus.)

The banking activity. Manual. Ed. by **Lavrushin O.I.** M. Finances and statistics, 2004. (Rus.)

The banking activity: management and technologicys: Manual for Higher education. Ed. by **A.M. Tavasiev.** M. UNITI-DANA, 2001. (Rus.)

The banking. Manual. Ed. by **E.P. Jarcovsky.** M. Omega-L. 2004. (Rus.)

MackNomon D.I. The organization of business in banks. Vol. 1,2. Tr. from Eng. M. 2002.

Morsman – jr. E.M. The crediting portfolio management. Tr. from Eng. M. 2004.

Rose S. Peter. Banking management. The presentation of financing services. Tr. from Eng. M. 1997.

Periodical publications: Georgian economics; The Bulletin of Georgian National Academy of Sciences; Economics; Social economics; Business and legislation; Annual reports of National Bank; Transactions of Iv. Javakhishvili Tbilisi State University (economics); Georgian Statistical Annuals of Department of Statistics; The Monetary and Banking Statistical Bulletins of National Bank of Georgia and etc.

THE INTERNET MATERIALS

1. The Georgian Parliament

<http://www.parlament.ge/>

2. The Ministry of Economical Development of Georgia Department of Statistics <http://www.statistics.ge/>
3. National Bank of Georgia www.nbg.gov.ge
4. The Budget office of the Georgian Parliament
5. The Stock Exchange of Georgia www.cse.ge
6. "The directions of Georgian Economics" – (quarterly overview (www.geplac.ge))
7. The production in Georgia 2003.-2005. collection of Statistics. www.statistics.ge
8. GNIERA (The only governmental organization that is responsible on the promotion of investments and export) <http://www.investinggeorgia.org/ge/project-database/>
9. Chumber of Control www.control.ge
10. Magazine "The Georgian Economics" www.economics.com.ge
11. International magazine Finance. Banking. Investment (in Eng.) www.fin.bank.invest.caucasus.net.
- 12.. "The directions of Georgian Economics" – (quarterly overview (www.geplac.ge))

The student, those can't gather compulsory – minimal sum of minimum three components haven't be allowed at the exam. The minimal quantity of marks for permission on the testing in our opinion have to composed 11 mark, including the condition of it's changing, according on the general educational level of definite flow of students.

**ლამარა ბიორგის ასული ქოქიაური
საბანკო საქმის საფუძვლები**

**/საბანკო საქმე/
მეორე გამოცემა
ტომი I**

**LAMARA QOQIAURI
ELEMENT OF BANKING**

**/Banking/
second publishing
Taxtbook I**

**КОКИАУРИ ЛАМАРА ГЕОРГИЕВНА
ОСНОВЫ БАНКОВСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**/Банковское дело/
Второе издание
Том 1**

სახელმძღვანელო განხილულია და რეკომენდაცია მიეცა დასაბეჭდავად ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფინანსების, ფულის მიმოქცევა და კრედიტის კათედრაზე 2004 წლის 29 მაისს, (ოქმი №20).

ტექნიკური რედაქტორი – ლევან ციციშვილი
კორექტორი – ნანა მჭედლიშვილი
კომპიუტერული უზრუნველყოფა: მბალაეაძე

მეორე გამოცემა გადაეცა წარმოებას 05.05.2007.

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 01.07.2007

საბეჭდი ქაღალდი – 60/92

პირობითი ნაბეჭდი თაბახი – 63,6

დაიბეჭდა – 07.10.2007

მეორე გამოცემის

ტირაჟი 300

ფასი სახელშეკრულებო